

Bijlage ontwerp-Beheerplan Natura 2000 38 -Rijntakken

≡ provincie
Gelderland

Mei 2017

Bijlagen ontwerp- Beheerplan Natura 2000 38 - Rijntakken

Inhoudopgave

- Bijlage 1 Samenstelling klankbordgroep Rijntakken
- Bijlage 2 Verklarende woordenlijst
- Bijlage 3 HR en VR gebieden
- Bijlage 4 Leefgebieden
- Bijlage 5 Regelgeving bestaand gebruik
- Bijlage 6 Toetsingskader vergunningverlening
- Bijlage 7 Maatregelentabel Rijntakken
- Bijlage 8 Kansenkaart
- Bijlage 9 Lijst met NURG en Ruimte voor de Rivierprojecten
- Bijlage 10 Achtergronddocument natuur

Bijlage 1 Samenstelling klankbordgroep Rijntakken

Bijlage 1 Samenstelling klankbordgroep Rijntakken

Onafhankelijk voorzitter

Dhr. S. Huys

Leden

LTO-noord

Dhr. T. Elzinga

LTO Gelderland

Dhr. P. Schrijver

LTO Overijssel

Dhr. R. Steenbeek

Recron

Dhr. I. E.M. Gelsing

ANWB Regiokantoor Oost Nederland

Dhr. R. Gremmen

Hengelsportfederatie Midden Nederland

Dhr. F. Bosman

Hengelsportfederatie Midden Nederland

Dhr. E. Piek

Watersport Verbond Gelderland

Dhr. ir. G. Romeijn

FODI

mr. G.J.A. Sigmond

Cascade

Mw. L.A.L. v.d. Voort

vereniging Koninklijke Nederlandse

Bouwkeramiek

Dhr. E.L.J. van Hal

Kamer van Koophandel

Dhr. R. de Haan

SER Gelderland

Mw. H. Schats

VNO/NCW

Mw. M. van den Bosch

KSV Schuttevaaier

Mw. A. Smink-Scheijgrond

Staatsbosbeheer Regio Oost

Dhr. G. Ekemans

Gelders Particulier Grondbezit

Dhr. J.H.C. de Koning

Ver. Natuurmonumenten regio Gelderland

Dhr. W. Knol

Ver. Natuurmonumenten regio

Overijssel/Flevoland

Mevr. D. Bokeloh

St. Het Utrechts Landschap

Mevr. Drs. H. Geessink

St. Het Gelders Landschap

Mevr. M. Visscher

Gelderse Milieufederatie

Dhr. R. van Loenen Martinet

Vogelbescherming Nederland

Dhr. T. Voets

Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging

Dhr. G.J. van Hout

Vereniging Nederlandse Riviergemeenten

Vereniging Nederlandse Riviergemeenten

Dh. T. Gijzel

Vereniging Kleine Kernen

Dhr. W. Waalderbos

Adviseurs

Commando Dienstencentra

Dhr. M.H. Mudde

Ministerie van EZ

Mw. L. Vossers

Provincie Overijssel

Dhr. O. Brandsma

Provincie Utrecht

Dhr. A. Vette

Rijkswaterstaat DON

Dhr. B. Voortman

Bijlage 2 Verklarende woordenlijst

BIJLAGE 2

VERKLARENDE WOORDENLIJST

A

anwijzingsbesluit	Algemene Maatregel van Bestuur waarin een Natura 2000 gebied wordt aangewezen en begrensd en waarin de instandhoudingsdoelstellingen van dat gebied worden aangegeven.
Abiotisch	Niet behorend tot de levende natuur (bodem, water etc.)
AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur; het uitvoeringsbesluit behorende bij een wet, wordt genomen door De Kroon of regering en heeft een algemene strekking.

B

Bestaand gebruik	Gebruik dat op 31 maart 2010 bij het bevoegd gezag bekend is of redelijkerwijs bekend had kunnen zijn. (Nbw 1998; art. 1 onder m)
Bevoegd gezag	Omgevingsvisie. Overheidsinstelling die is belast met een bepaalde taak, bijvoorbeeld vergunningverlening of vaststellen van beheerplannen.
Biotisch	Behorend tot de levende natuur.

C

Compenserende maatregelen	Maatregelen die worden genomen ter compensatie van en in samenhang met de aantasting van een natuurgebied en die zorgen dat de grootte en kwaliteit van het natuurgebied en de samenhang met andere natuurgebieden behouden blijven.
---------------------------	--

D

Depositie	Neerslag of afzetting van luchtverontreinigende stoffen op bodem, water, planten, dieren of gebouwen. Het gaat in milieuverband om depositie van verzurende (bijvoorbeeld ammoniak) en vermestende stoffen. Gebeurt deze neerslag in droge vorm dan spreken we van droge depositie. Worden verzurende stoffen door de neerslag afgezet dan spreken we van natte depositie.
Depositienorm	Een getal dat aangeeft hoeveel mol potentieel zuur per hectare een natuurgebied kan hebben voordat er verstoring op dat gebied optreedt.

E

Effectenanalyse	Een middel om te beoordelen wat het effect is van het bestaand gebruik, van bestaande activiteiten en te treffen maatregelen op de staat van instandhouding van de habitattypen of soorten die in de instandhoudingsdoelstellingen worden genoemd.
EHS	Ecologische Hoofdstructuur: een samenhangend netwerk van in nationaal opzicht belangrijke duurzaam te behouden ecosystemen. De EHS is opgebouwd uit natuurkerngebieden, natuurontwikkelingsgebieden en ecologische verbindingzones. In de Omgevingsvisie van 2014 is de term EHS vervangen door de aanduiding "Gelders

	Natuur Netwerk" (GNN). Landelijk is hiervoor de term Nationaal Natuur Netwerk (NNN) in gebruik genomen.
Emissie	Uitstoot van stoffen.
Eutrofiëring	Proces van het vergroten van de voedselrijkdom van water of grond.
Expert judgement	Inschatting van een deskundige op grond van zijn kennis en ervaring.
F	
Fauna	De totaliteit van de diersoorten van een bepaald gebied.
Flora	De totaliteit van de plantensoorten van een bepaald gebied.
Flora- en faunawet	Wet die inheemse dier- en plantensoorten beschermt. In de wet is bepaald dat planten en dieren mede beschermd worden, omdat hun bestaan op zichzelf waardevol is, zonder te kijken welk nut de dieren voor de mens kunnen hebben.
G	
Gedeputeerde Staten	Dagelijks bestuur van een provincie.
Gedragscode	Document waarin regels en richtlijnen worden gegeven voor gedrag, bijvoorbeeld om natuurwaarden te ontzien.
Gelders NatuurNetwerk	Voorheen Ecologische Hoofdstructuur. Netwerk van natuurgebieden in Gelderland waar Provinciaal bestuur prioriteit aan heeft gegeven. Vastgelegd in Provinciale Omgevingsvisie.
Generieke maatregelen	Maatregelen die niet voor een specifiek gebied gelden maar algemeen van toepassing zijn.
Geohydrologie	De wetenschap die het grondwater onderzoekt.
Geomorfologie	De vorm van het aardoppervlak of de studie daarvan.
GNN	Gelders NatuurNetwerk
GO	Groene ontwikkelingszone
Groene ontwikkelingszone	Zone rond het Gelders Natuurnetwerk met aandacht en zorg voor groene waarden en ontwikkelingen. Vastgelegd in de Provinciale Omgevingsvisie.
Gunstige staat van instandhouding	Van een gunstige staat van instandhouding van een soort of habitatype is sprake als de biotische en abiotische omstandigheden waarin de soort of het habitatype voorkomt perspectief bieden op een duurzaam voortbestaan van die soort of dat habitatype.
Grondgebonden veehouderij	Vorm van veehouderij die voor de productie geheel of voor een groot deel afhankelijk is van cultuurgrond.
Grondwaterregime	Verloop van de grondwaterstand ten opzichte van het maaiveld in een kalenderjaar.
Grondwatertrappen	Klasse-indeling van het grondwaterstandsniveau, op basis van een bepaalde combinatie van de hoogste en laagste grondwaterstand.
H	
Habitat	Kenmerkend leefgebied van een soort.

Habitatrichtlijn	EU-richtlijn (EU-Richtlijn 92/43/EEG van 21 mei 1992) die als doel heeft het in stand houden van de biodiversiteit in de Europese Unie door het beschermen van natuurlijke en halfnatuurlijke habitats en de wilde flora en fauna.
Habitatype	Land- of waterzone met bijzondere geografische, abiotische en biotische kenmerken die zowel geheel natuurlijk als halfnatuurlijk kunnen zijn (letterlijke definitie in Habitatrichtlijn). In het aanwijzingsbesluit en het beheerplan worden met deze term feitelijk vegetatietypen aangeduid zoals droge heide of Eiken-beukenbos.
Hydrologie	De leer van het voorkomen, het gedrag en de chemische en fysische eigenschappen van water in al zijn verschijningsvormen boven, op en in het aardoppervlak.
Hydrologische basis	Bodemlaag waarboven zich het grondwater bevindt.
I	
Infiltratie	Het indringen van water in de grond.
Instandhouding	Geheel van maatregelen verstaan die nodig zijn voor het behoud of herstel van natuurlijke habitats en populaties van wilde dier- en plantensoorten in een gunstige staat van instandhouding.
Intensieve veehouderij	Niet-grondgebonden veehouderij waarbij het vee geheel of vrijwel geheel in gebouwen wordt gehouden.
K	
Kavel	Aaneengesloten stuk grond van een gebruiker, bestaande uit meerdere percelen, waarin geen grenzen voorkomen als openbare wegen en waterlopen.
Kritische Depositie Waarde (KDW)	De grens waarboven het risico bestaat dat de kwaliteit van het habitat significant wordt aangetast als gevolg van de verzurende en/of vermestende invloed van atmosferische stikstofdepositie.
L	
LESA	Landschaps Ecologische Systeem Analyse. Beschrijving van de ontwikkelingsgeschiedenis, de abiotische opbouw (bodem, water etc.) en het functioneren van een natuurgebied.
M	
Meanderen	Natuurlijke, kronkelende, loop van een rivier door het laagland.
Melkveehouderij	Agrarisch bedrijf gericht op melkproductie
Mitigerende maatregelen / mitigatie	Maatregelen die negatieve effecten verminderen of wegnemen.
Monitoring	Het door de tijd blijven volgen van het verloop van de waarde van een of meer grootheden volgens een vastgestelde werkwijze.
N	
Natuurbeschermingswet 1998	Wet die natuurgebieden beschermt. Bescherming vindt plaats door ingrepen met mogelijke negatieve gevolgen op de instandhoudingsdoelstellingen van het beschermde gebied niet toe te staan, tenzij een vergunning kan worden verkregen. Op 1 januari 2017 vervangen door de Wet Natuurbescherming.

Natura 2000	Een samenhangend netwerk van leefgebieden en soorten die van belang zijn vanuit het perspectief van de Europese Unie als geheel, ingesteld door de Europese Unie. Op de gebieden is de Vogel- en/of Habitatrichtlijn van toepassing.
Natura 2000-gebied	Gebied behorende tot het Natura 2000 netwerk; in Nederland een gebied beschermd volgens de Natuurbeschermingswet 1998, tevens aangewezen en/of aangemeld als Vogel- en/of Habitatrichtlijngebied (art 10a Nb-wet).
Nb-wet	Natuurbeschermingswet 1998. Op 1 januari 2017 vervangen door de Wet Natuurbescherming
Nevengeul	Gegraven, waterhoudende, geul in de uiterwaard ten behoeve van natuur en/of betere doorstroming. Een nevengeul kan tweezijdig, éézijdig en niet aan de rivier zelf aagetakt zijn.
NURG	Nadere Uitwerking Rivierengebied. Dit is een Rijksprogramma gericht op ontwikkeling van uiterwaarden ten behoeve van natuur, ruimte voor de rivier en recreatie.
O	
Oppervlaktewater	Water dat zichtbaar stroomt door waterloop of over grondoppervlak.
Oeverwal	Door regelmatige zand en kleiafzetting, natuurlijk gevormde wal dicht langs de rivier.
P	
Programma Aanpak Stikstof (PAS)	Het doel van het Programma Aanpak Stikstof is een duurzame economische ontwikkeling samen te laten gaan met het realiseren van de Natura 2000-doelen. Het is evident dat de stikstofbelasting hiervoor verder moet afnemen, in alle overbelaste stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Tegelijkertijd moet er op andere manieren gewerkt worden aan de verbetering van de natuurkwaliteit. Zo moeten onder meer verdroging en versnippering worden tegengegaan, zodat het ecologisch systeem beter functioneert en daarmee beter bestand is tegen een te hoge stikstofbelasting. Maar ook moeten er herstelmaatregelen genomen worden die het effect van een te hoge stikstofbelasting zoveel mogelijk teniet doen. Van cruciaal maatschappelijk belang is dat bij deze programmatische aanpak economische ontwikkeling mogelijk is binnen een per saldo voldoende afnemende stikstofdepositie.
Passende beoordeling	Met een passende beoordeling wordt vastgesteld of door een project, handeling of plan er een kans bestaat op een significant negatief effect. Dit op basis van de beste wetenschappelijke kennis ter zake, waarbij alle aspecten van het project of een andere handeling op zichzelf én in combinatie met andere activiteiten of plannen worden geïnventariseerd en getoetst.
Prioritair	Voor prioritaire soorten en habitattypen heeft de Europese Unie een bijzondere verantwoordelijkheid voor de instandhouding omdat een belangrijk deel van hun natuurlijke verspreidingsgebied binnen de Europese Unie ligt. Het onderscheid tussen prioritair en niet-prioritair is met name van belang bij de uitvoering en beoordeling van een passende beoordeling.
Project (in de zin van Nb-wet)	Onder een project wordt verstaan: a) <i>Uitvoering van bouwwerken of de totstandkoming van installaties of werken</i> , b) <i>Andere ingrepen in natuurlijk milieu of landschap, inclusief ontginning</i> . Zodra er sprake is van een fysieke ingreep, is er sprake van een project.
R	
RvR	Ruimte voor de Rivier
Ruimte voor de Rivier	Programma van Rijkswaterstaat gericht op het realiseren van meer ruimte tussen de winterdijken ten behoeve van een betere doorstroming bij hoogwater.

S

Significant effect	Een effect is significant als de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000 gebied dreigen te worden aangetast.
Staat van instandhouding	Het effect van de som van de invloeden die op de betrokken soort inwerken en op lange termijn een verandering kunnen bewerkstelligen in de verspreiding en de grootte van de populaties van die soort op het grondgebied van de Europese Unie.
Standstill-beginsel	Beginsel dat voorschrijft dat een bepaalde waarde niet mag verslechteren.
Strang	Oude rivierloop, ontstaan na verlegging van de hoofdrieverloop
Stroombaan	Zone in het winterbed met de hoogste stroomsnelheden
Stroomlijn Programma	Programma van Rijkswaterstaat om de doorstroming binnen de stroomlijn te optimaliseren door middel van verwijdering van opgaande begroeiing.
Stroomschaduw	Zone in het winterbed buiten de stroomlijn

T

U

Uiterwaard	Gebied langs de rivier, tussen de winterdijken, dat alleen bij hoogwater onder water loopt.
------------	---

V

Vegetatie	Het ruimtelijk voorkomen van planten in samenhang met de plaats waar zij groeien en in de rangschikking die zij spontaan hebben aangenomen.
Verdroging	Alle nadelige effecten op natuurwaarden als gevolg van een, door menselijk ingrijpen, structureel lagere grond- en/of oppervlaktewaterstand dan de gewenst of als gevolg van de aanvoer van gebiedsvreemd water ter bestrijding van de lagere waterstanden.
Vermesting	Het toevoegen van teveel meststoffen aan de bodem, waardoor het natuurlijk evenwicht in de bodem wordt verstoord.
Versnippering	Schade aan faunapopulaties als gevolg van doorsnijding van het leefgebied door infrastructuur en/of door andere vormen van habitatdoorsnijding.
Verspreiding	Meststoffen en resten van gewasbeschermingsmiddelen worden via grondwater, lucht en/of andere wijze verspreid.
Verstoring	Storen van dieren door lawaai, betreding, licht e.d.
Verstorings- en verslechteringstoets	Toets waarmee wordt nagegaan of door een project, handeling of plan een kans bestaat op een verstoring of verslechtering van een natuurlijke habitat of habitat van een soort dan wel een verstorend effect op een soort. Hiertoe dienen alle relevante aspecten van het project of handeling in kaart gebracht te worden.
Verzuring	Door in regenwater opgeloste verzurende stoffen worden de bodems en het grondwater zuurder.
Vogelrichtlijn	EU-richtlijn (EU-Richtlijn 79/409/EEG van 2 april 1979) die tot doel heeft om alle natuurlijk in het wild levende vogelsoorten op het grondgebied van de Europese Unie te beschermen, inclusief en in het bijzonder de leefgebieden van bedreigde en kwetsbare soorten.

W

WAV	Wet Ammoniak en Veehouderij.
-----	------------------------------

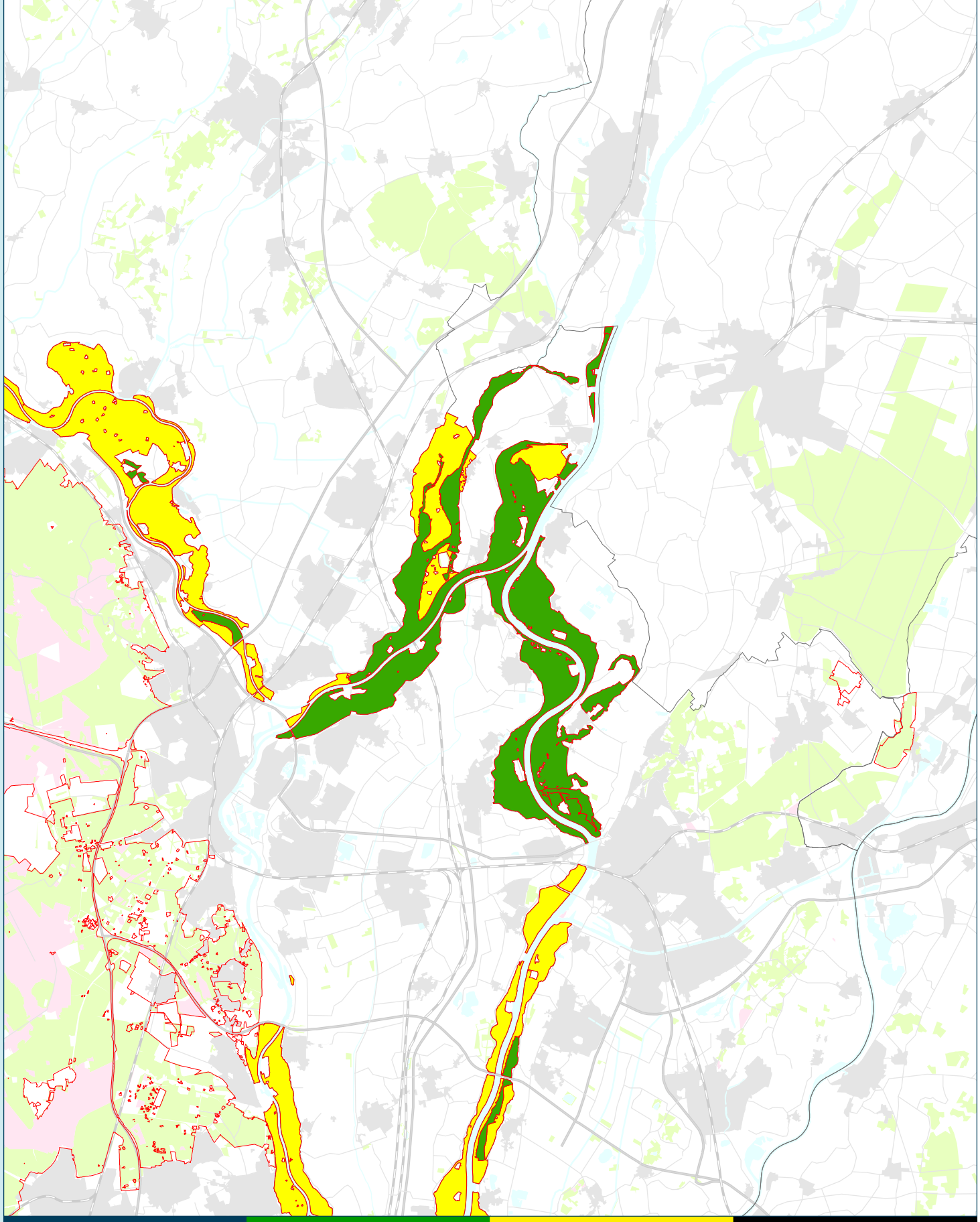
Winterbed	Zone met rivier en uiterwaarden tussen de winterdijken
Winterdijk	De dijk die ook bij hoogwater het water moet kunnen keren. Dit is doorgaans de hoogste dijk het verst van de rivier.
Z	
Zomerdijk	Niet altijd aanwezige lage dijk, dicht bij de rivier. Bij hoog water komt deze dijk vaak onder water.

Bijlage 3 HR en VR gebieden

Legenda

Natura 2000-gebied
Gelderland

Vogelrichtlijngebied
Habitatgebied

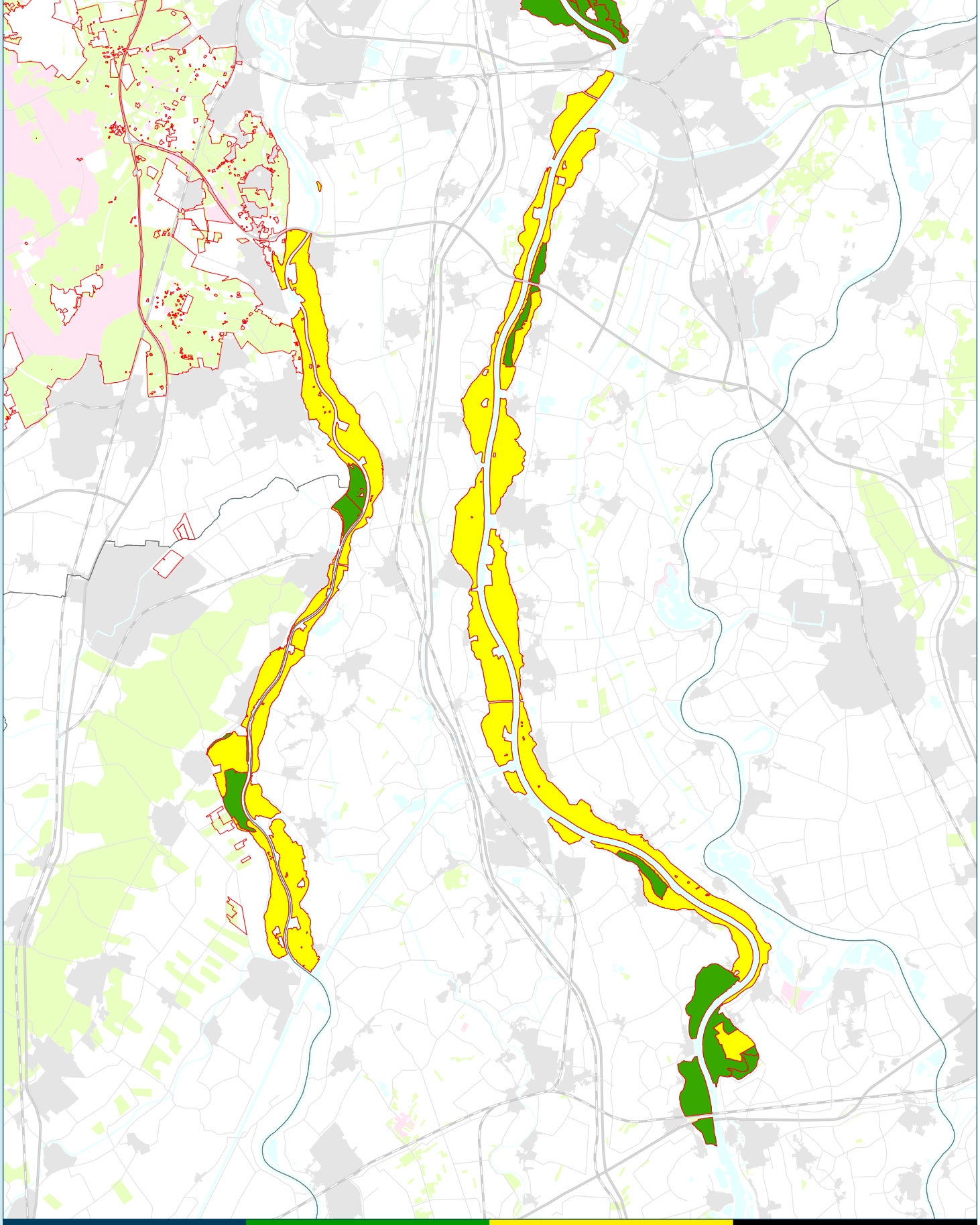

Cartograaf: A.G.M. van Dael
Projectnummer: 1701 2788 - 3.1
Datum: 24-01-2017

Legenda

Natura 2000-gebied
Gelderland

Vogelrichtlijgebied
Habitatgebied

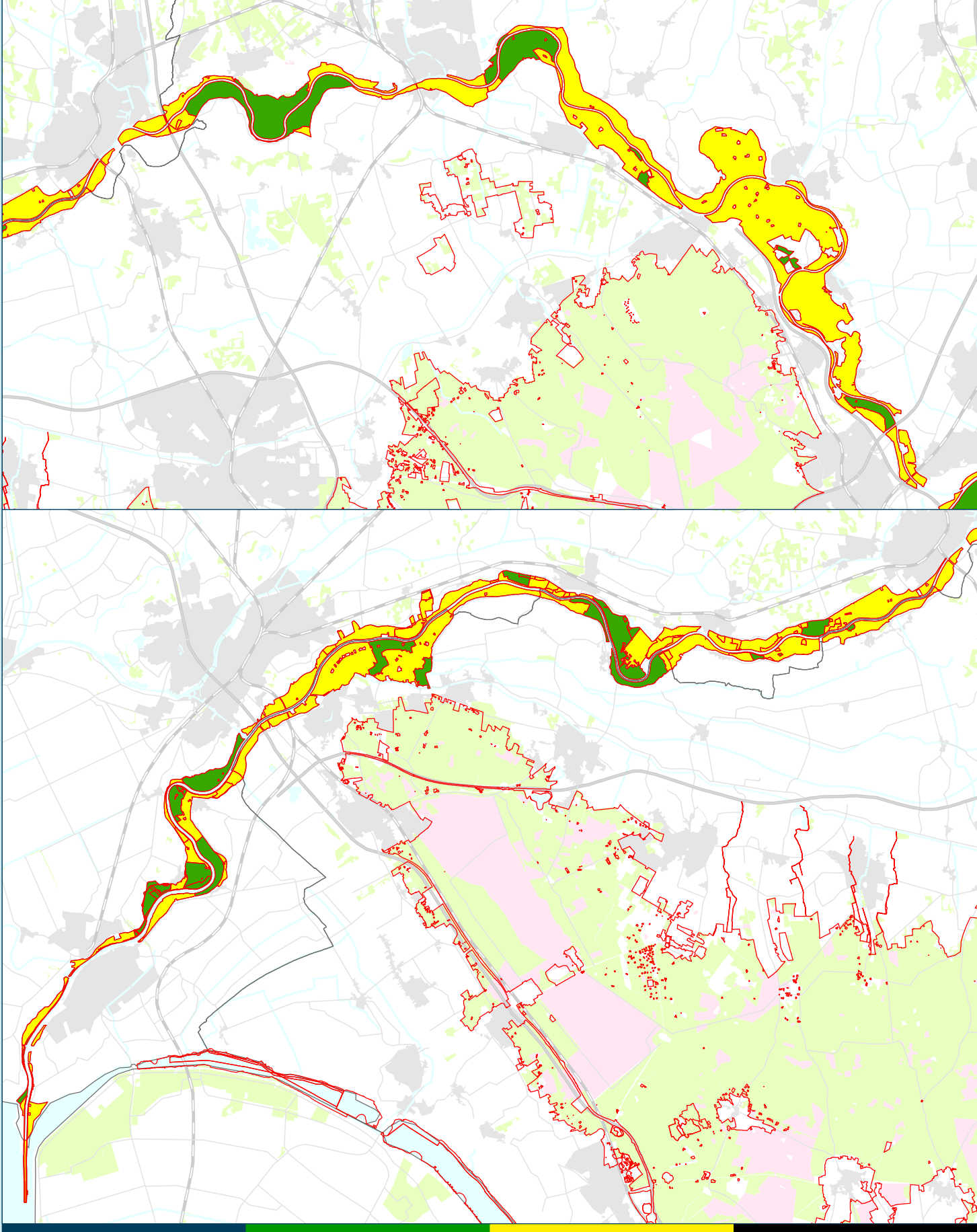
Cartograaf: A.G.M. van Dael
Projectnummer: 1701 2788 - 3.2
Datum: 24-01-2017

- Legenda
- Natura 2000-gebied

Gelderland

Vogelrichtlijngebied

Habitatgebied

Bijlage 4 Leefgebieden

Bijlage 4

LEEFGEBIEDEN

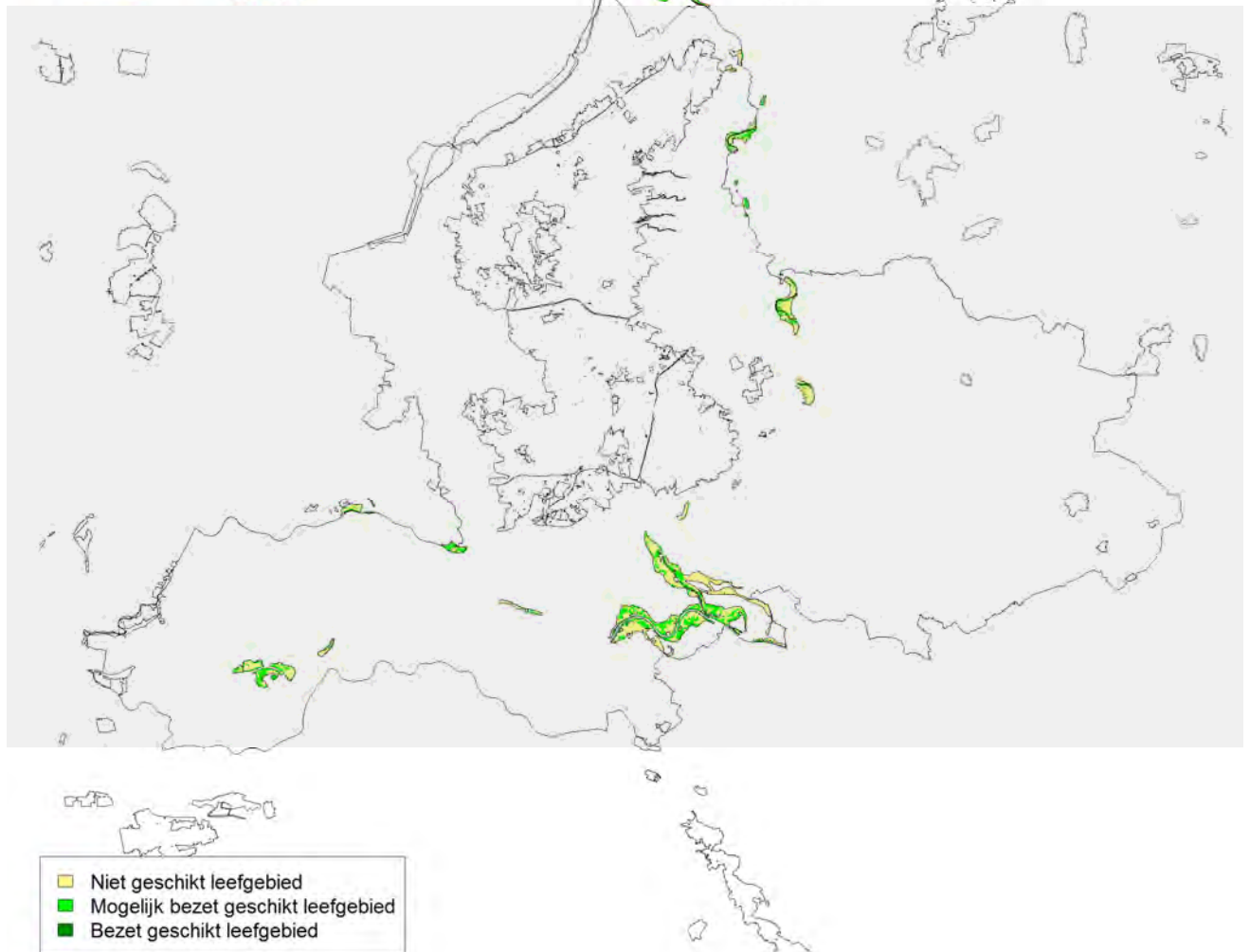
Habitatsoorten

H1095	Zeeprik
H1099	Rivierprik
H1102	Elft
H1106	Zalm
H1134	Bittervoorn
H1145	Grote modderkruiper
H1149	Kleine modderkruiper
H1163	Rivierdonderpad
H1166	Kamsalamander
H1318	Meervleermuis
H1337	Bever

Zeeprik - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

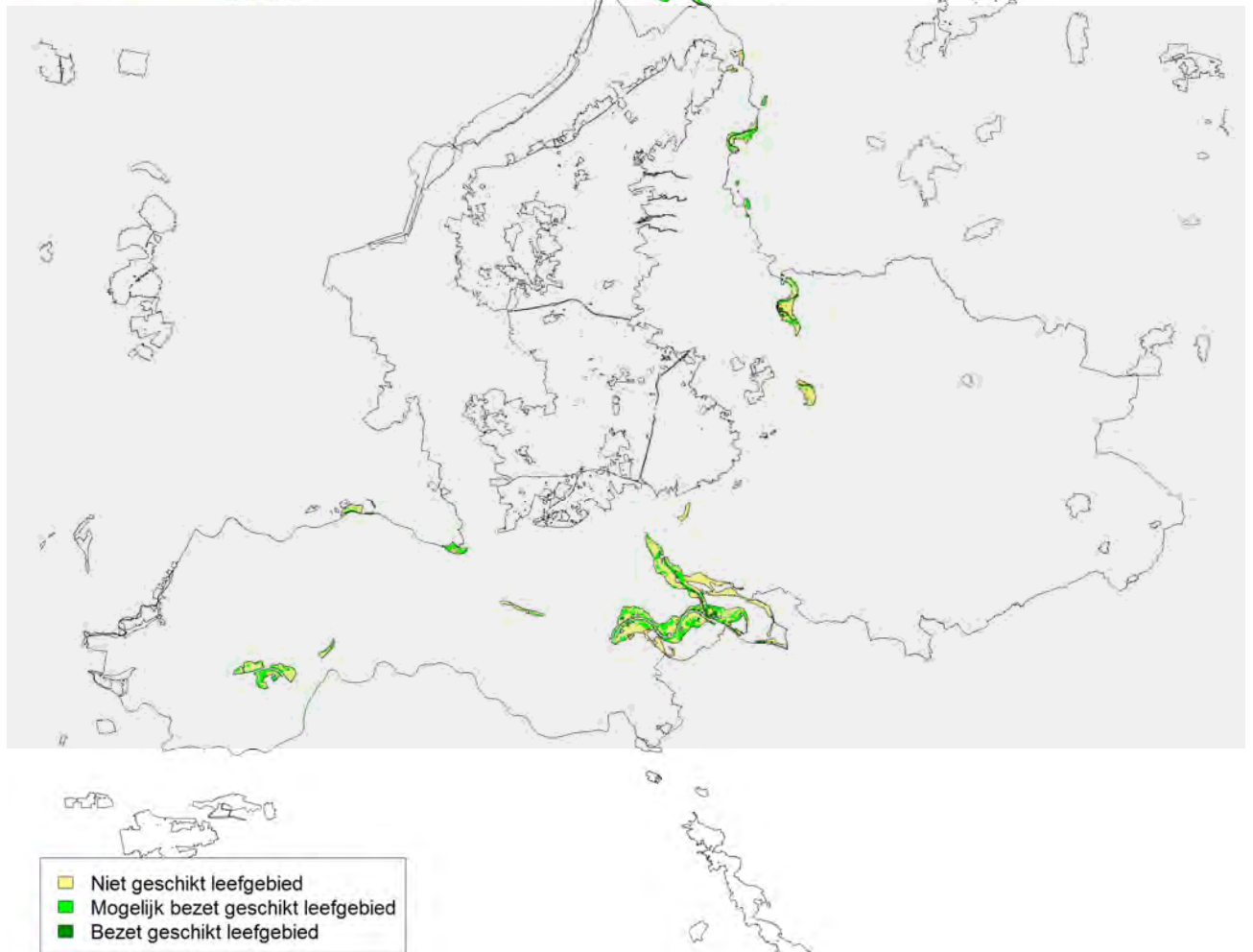
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

Rivierprik - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

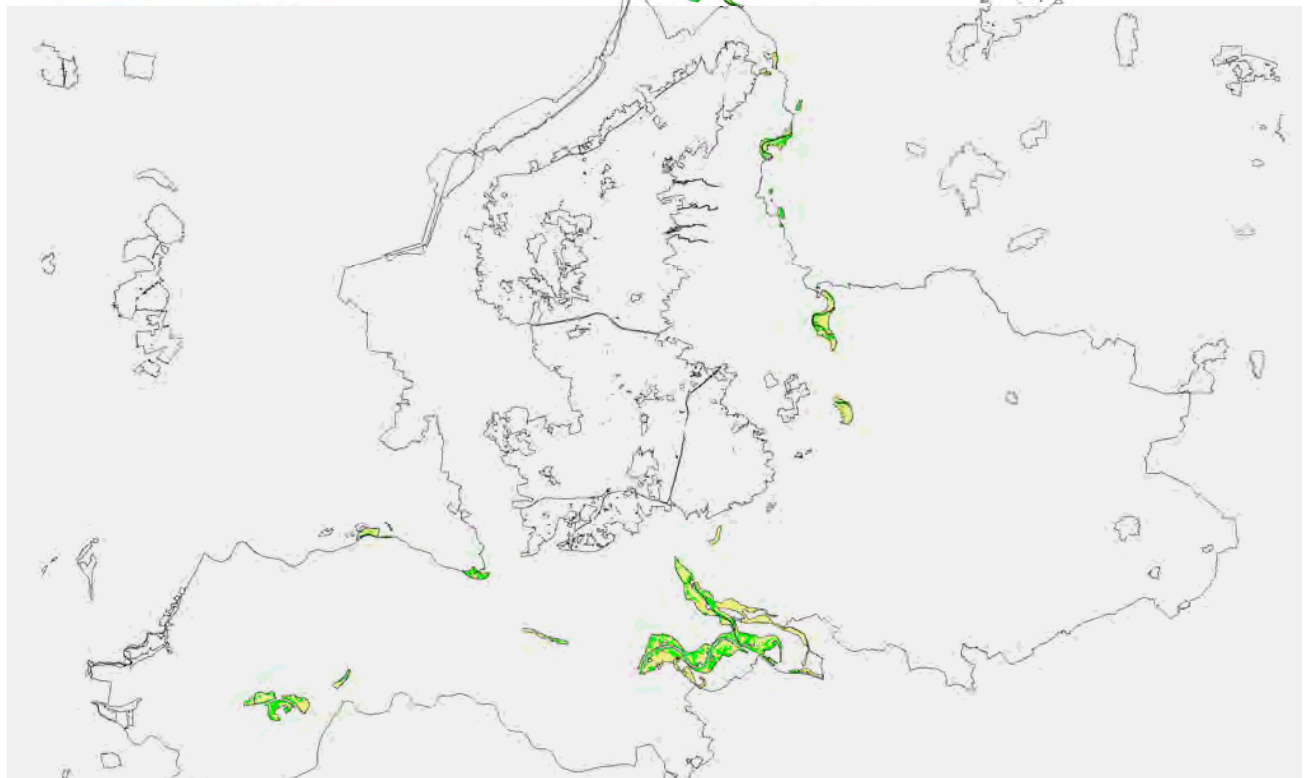
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

Elft - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

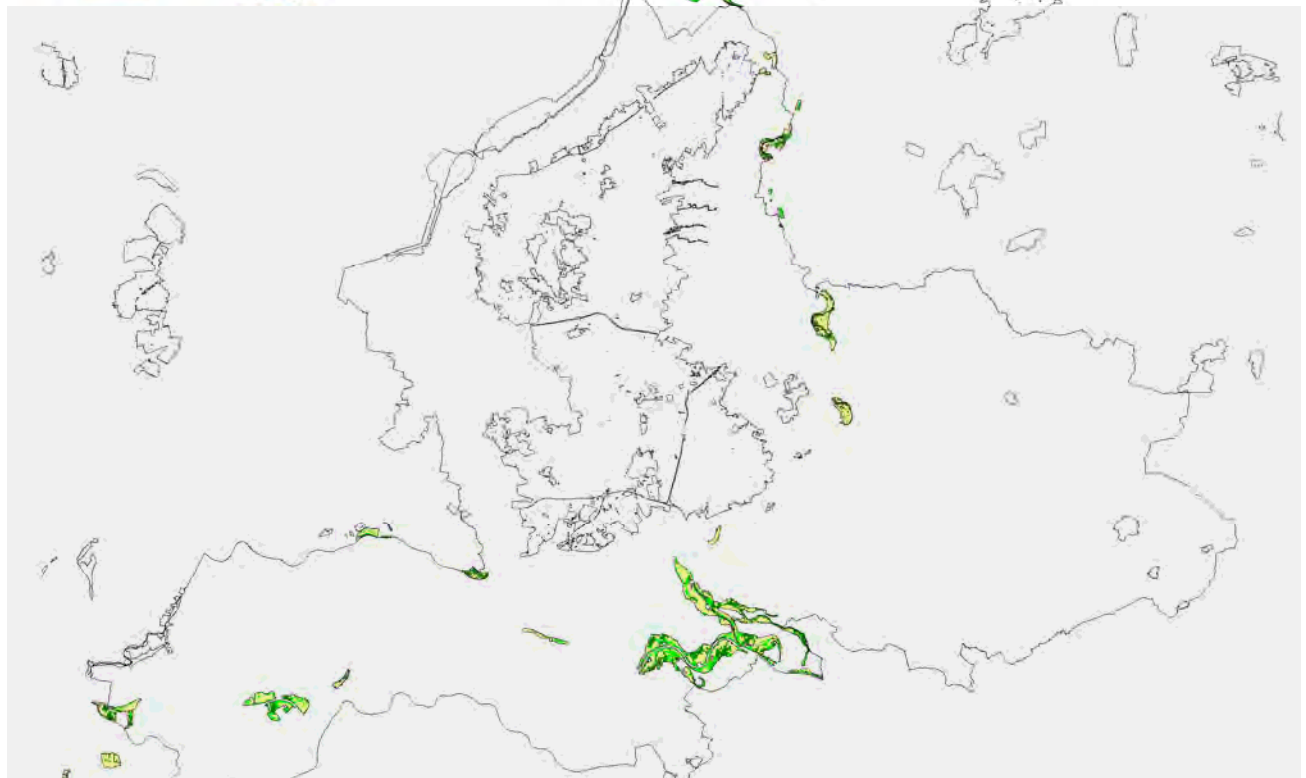

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Bittervoorn - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

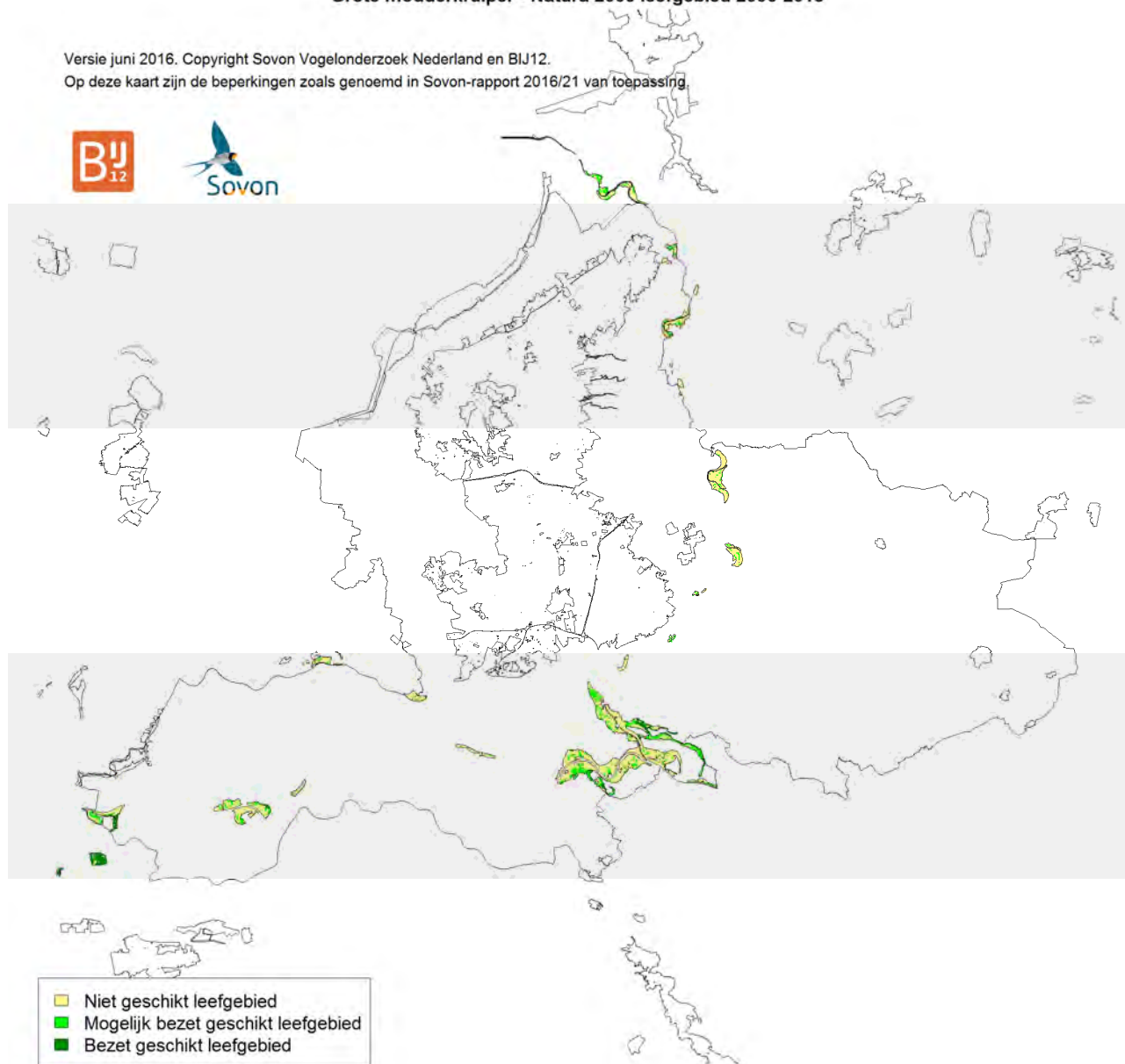
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

Grote modderkruiper - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

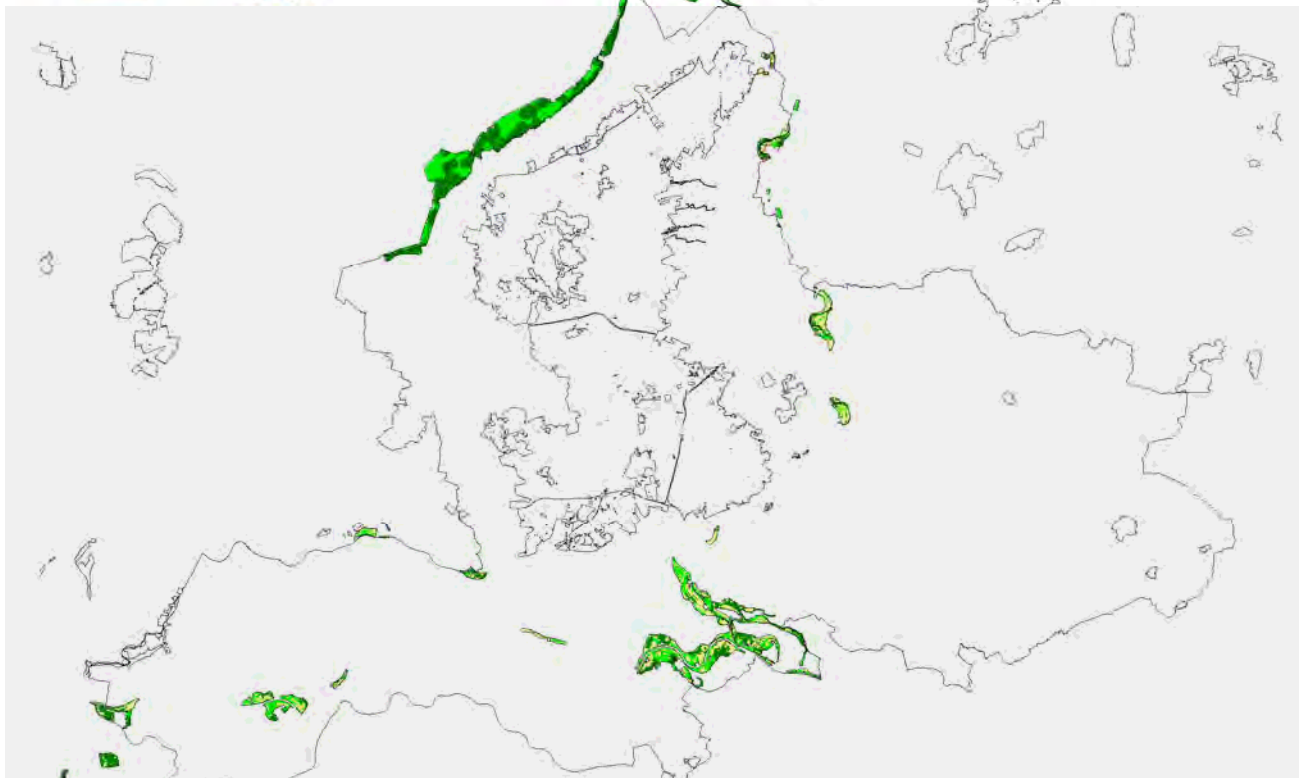
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

Kleine modderkruiper - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

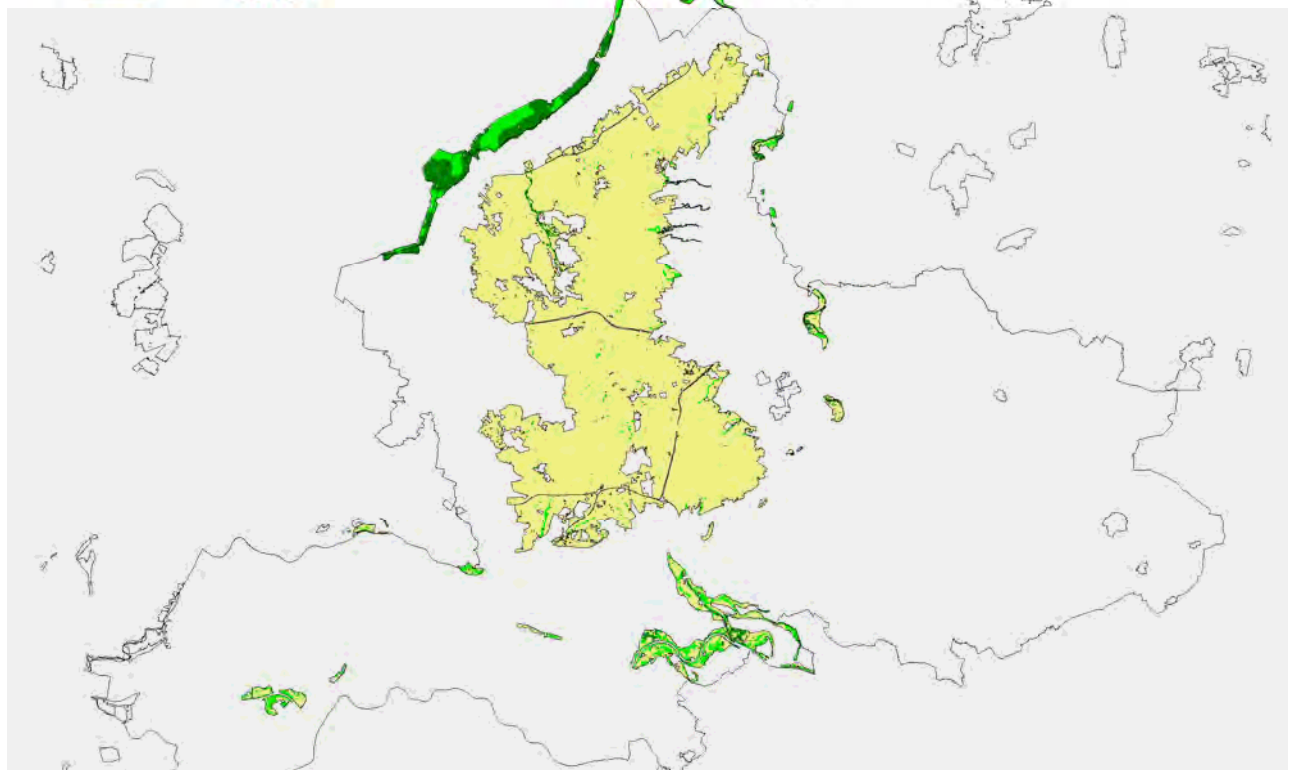

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Rivierdonderpad - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

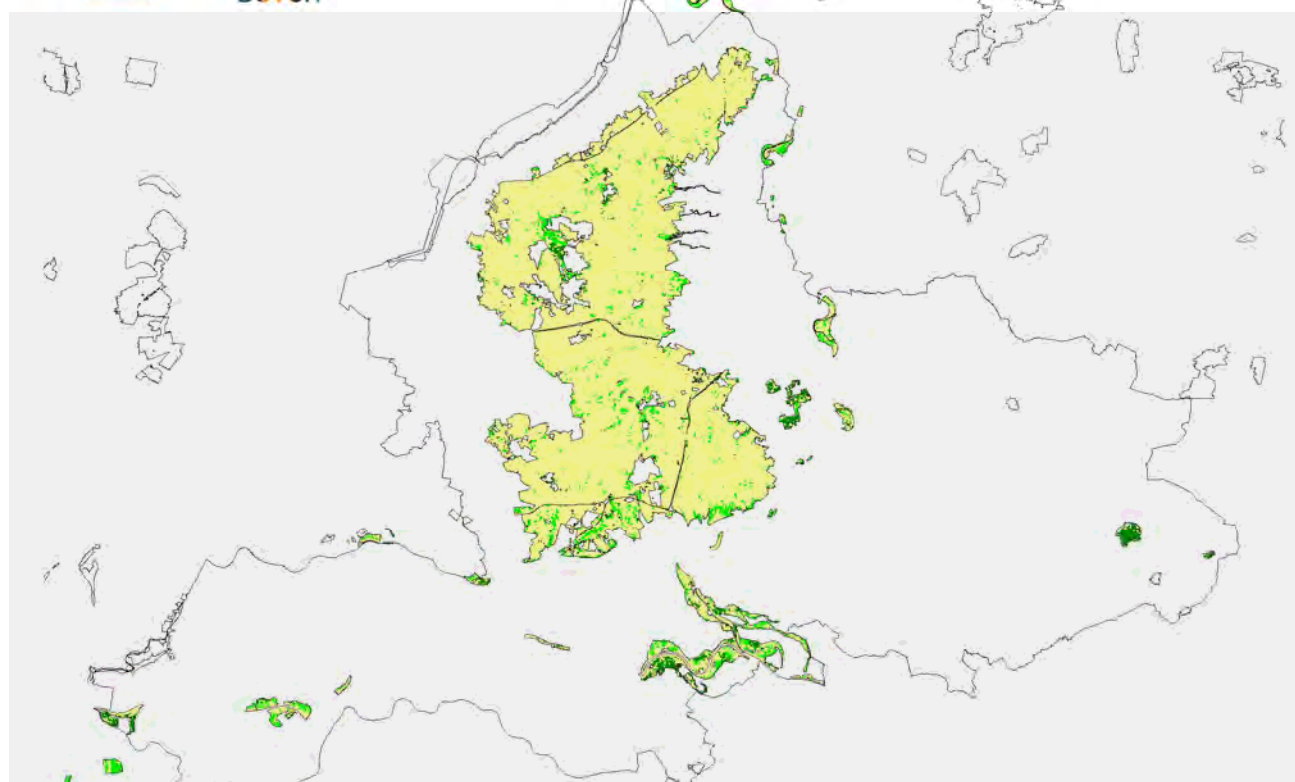
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

Kamsalamander - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

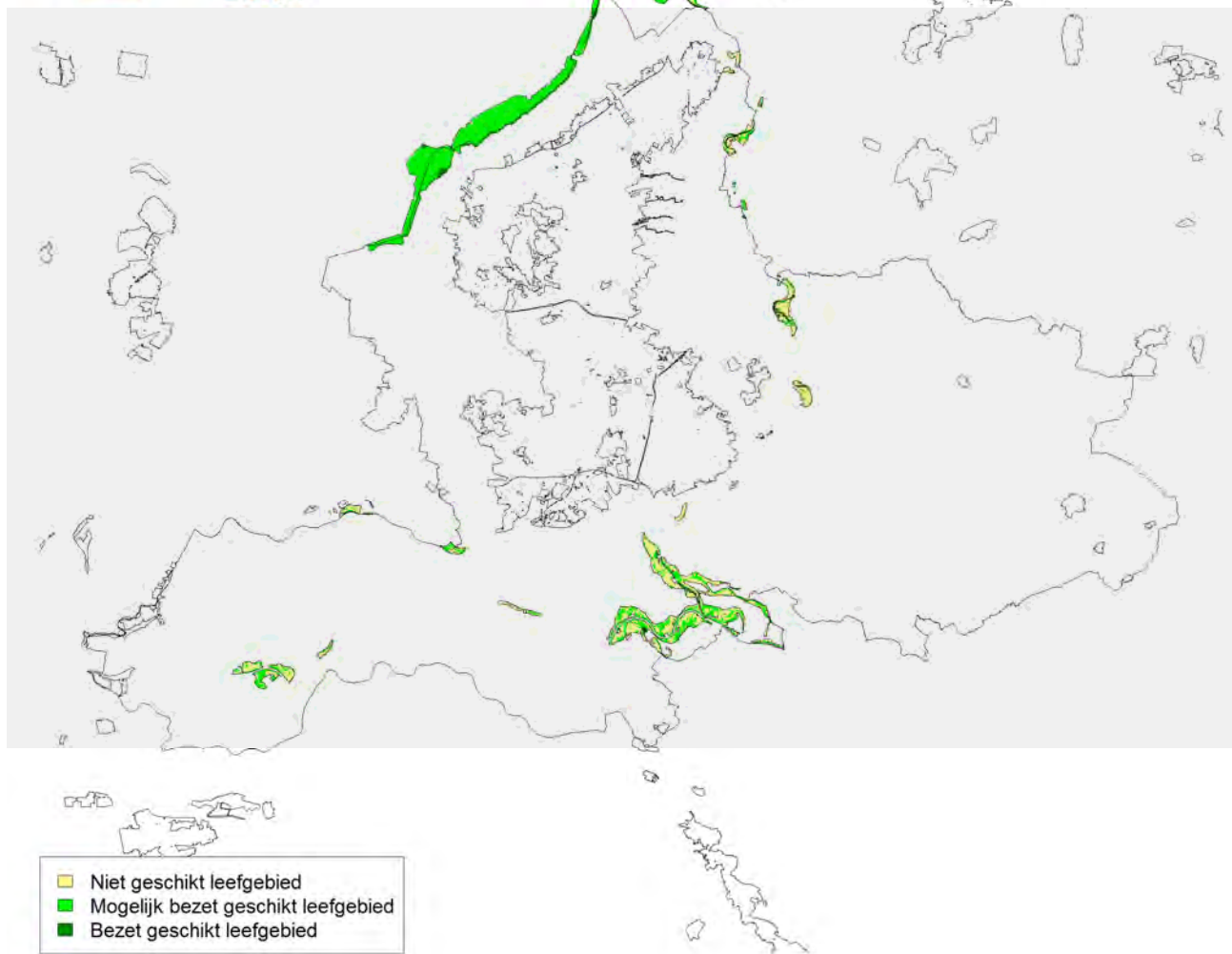
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing

Meervleermuis - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

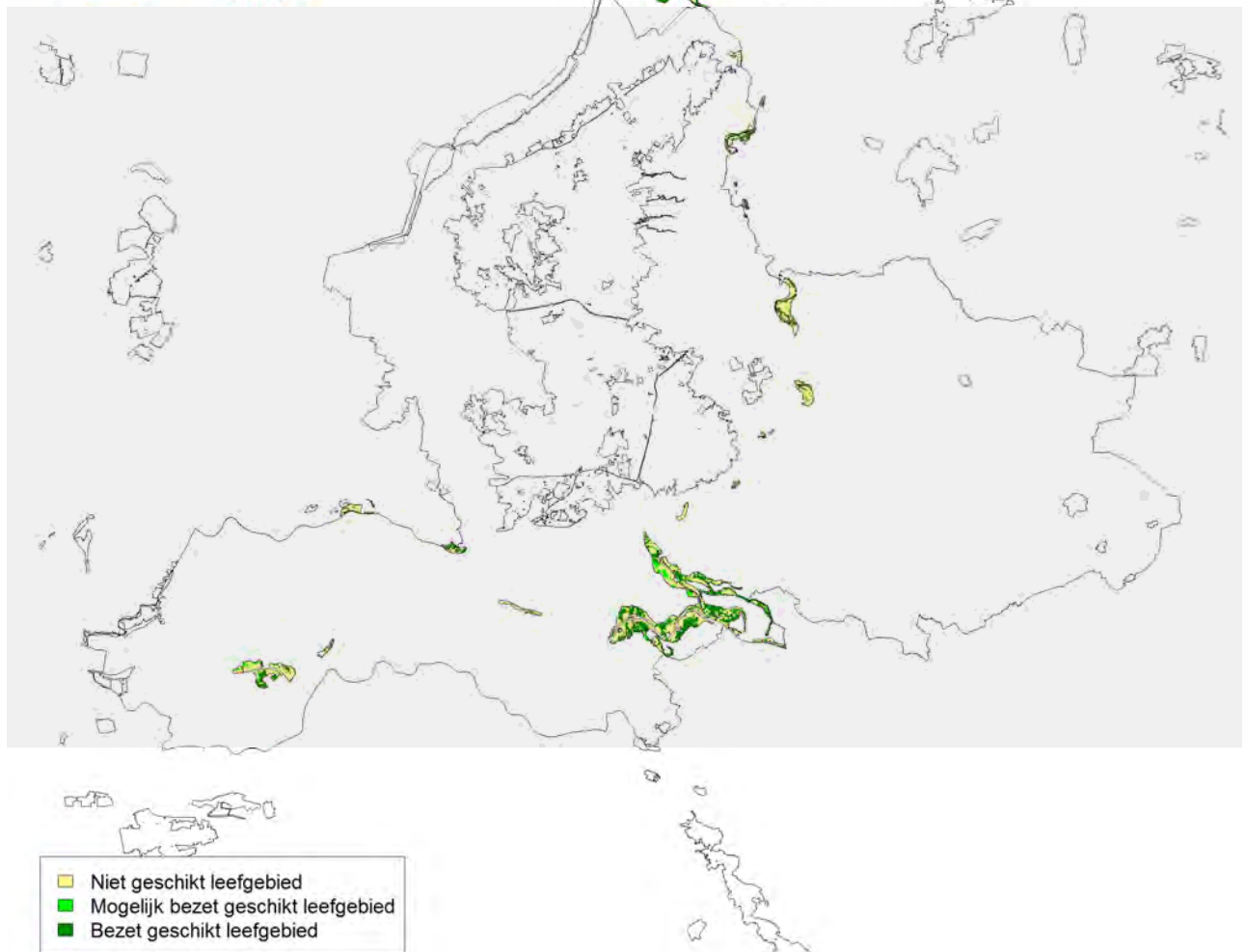
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

Bever - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

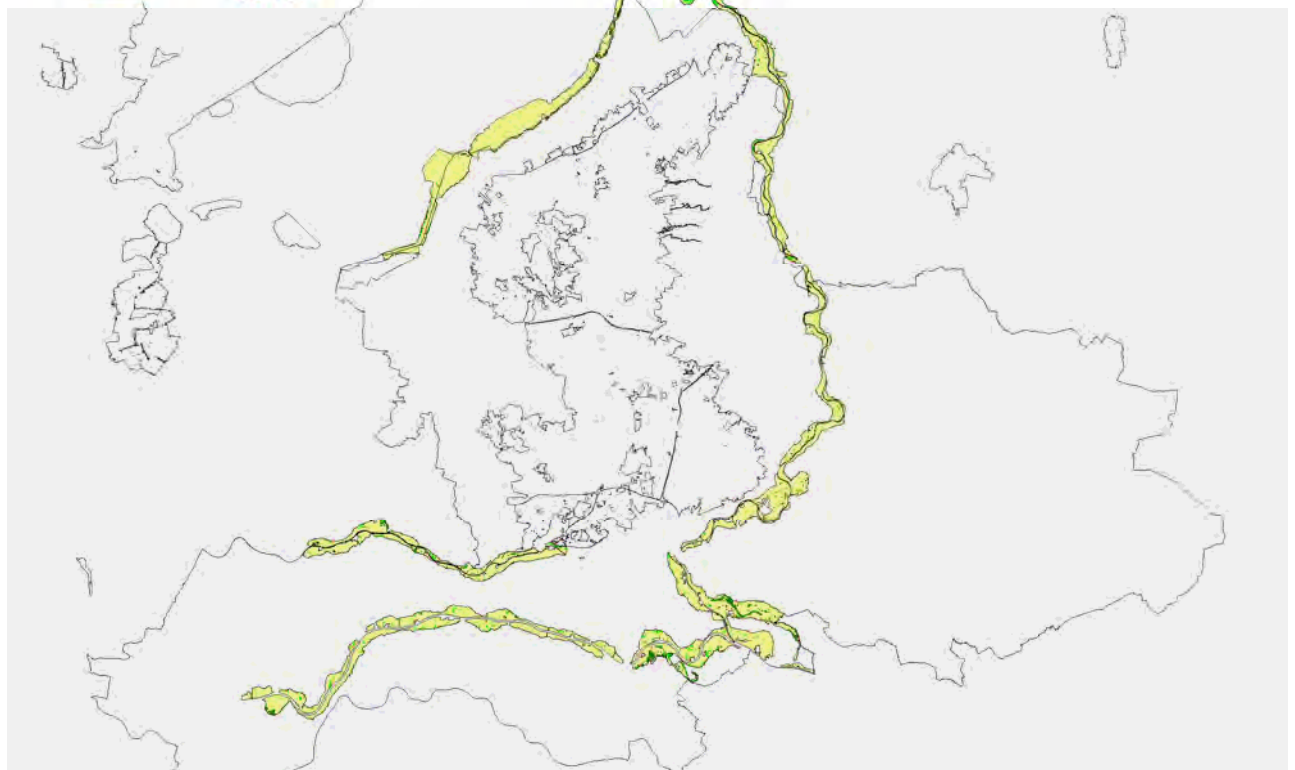
Vogels uit vogelrichtlijn bijlage1

A021	Roerdomp
A022	Woudaap
A037	Kleine zwaan
A038	Wilde zwaan
A045	Brandgans (foerageren)
A045	Brandgans (rusten)
A068	Nonnetje
A119	Porseleinhoen
A122	Kwartelkoning
A140	Goudplevier
A151	Kemphaan
A197	Zwarte stern
A229	IJsvogel
A272	Blauwborst

Roerdomp broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

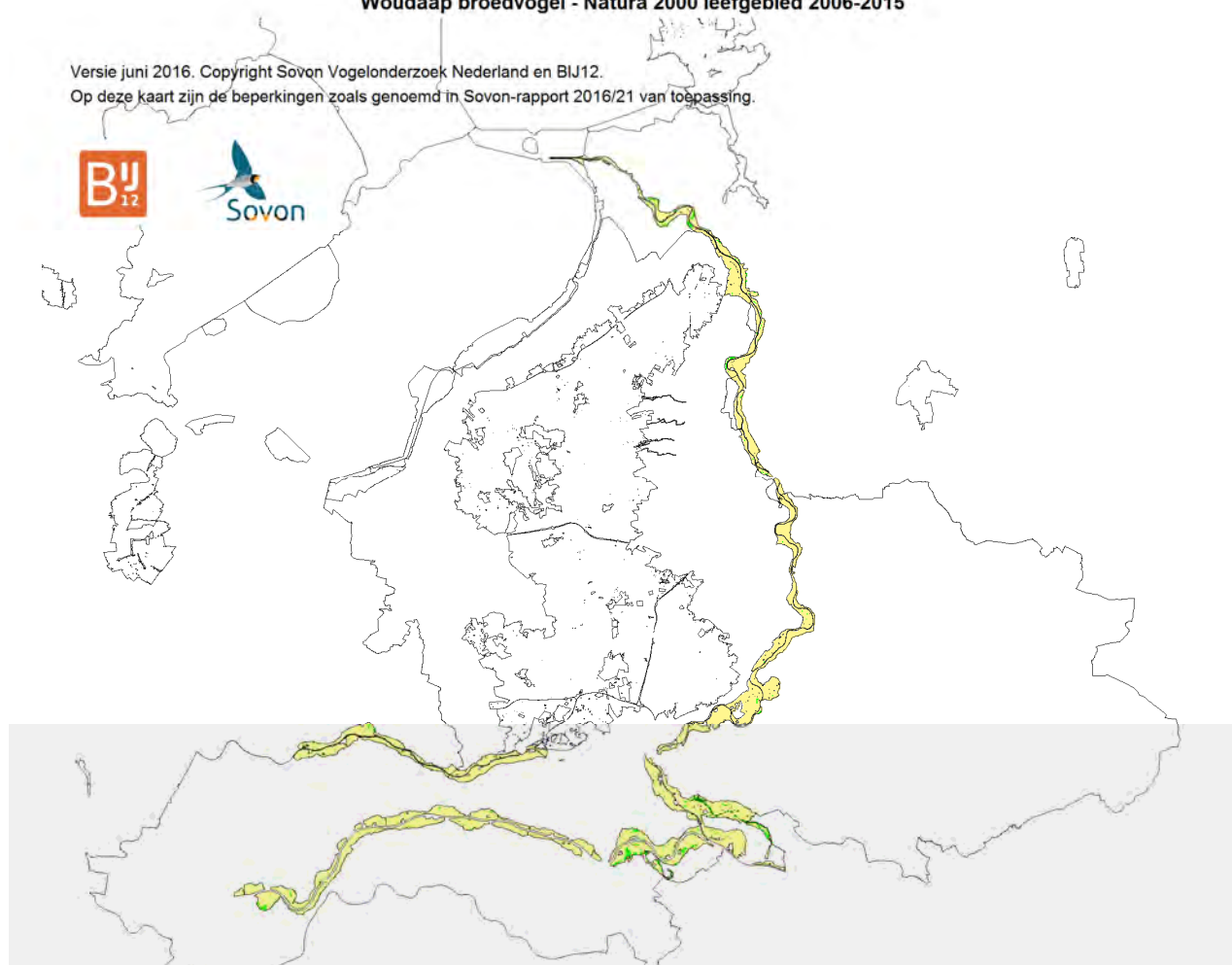

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Woudaap broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

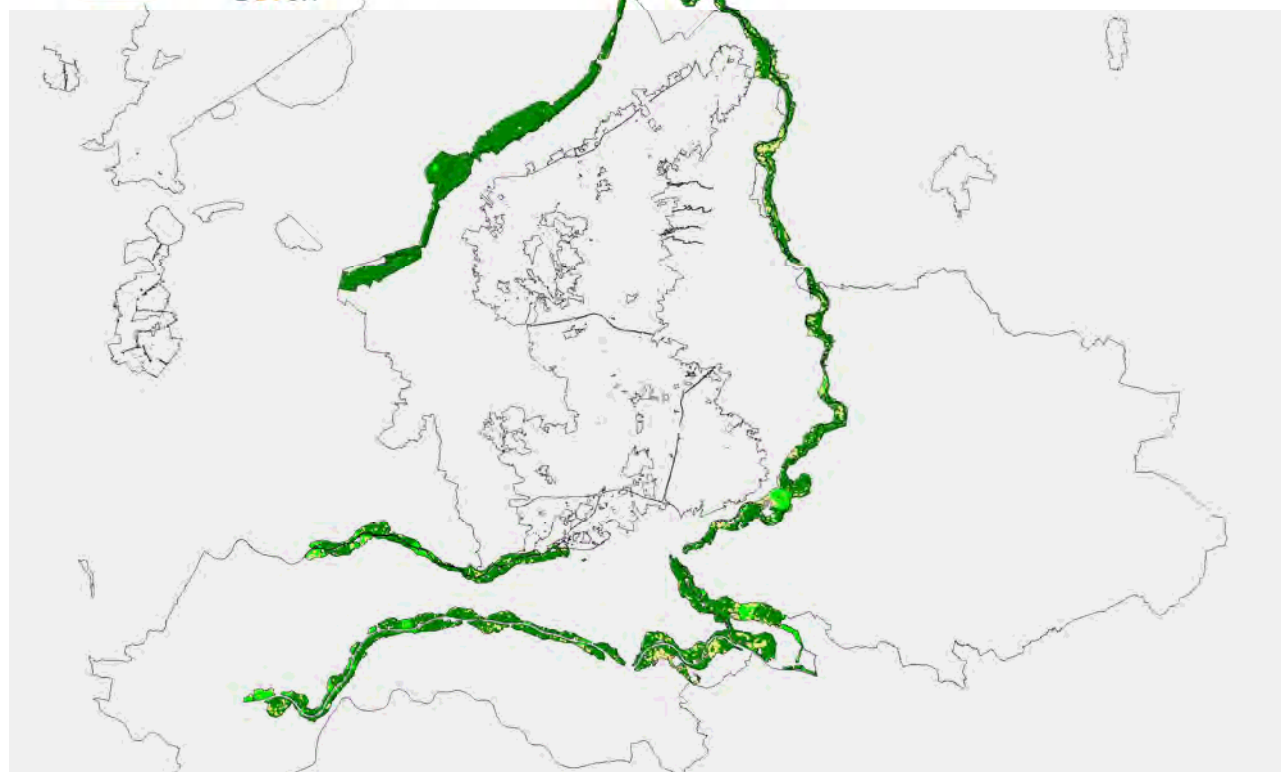

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Kleine Zwaan niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

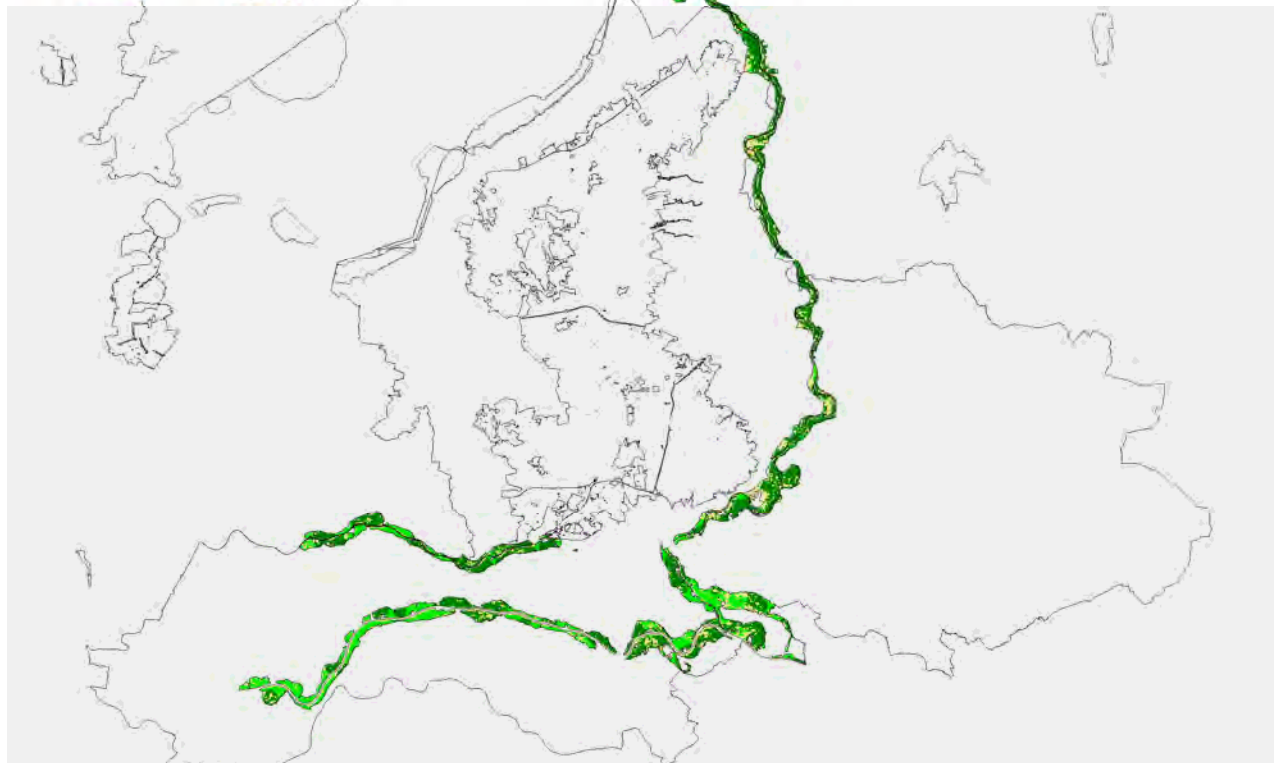

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Wilde Zwaan niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

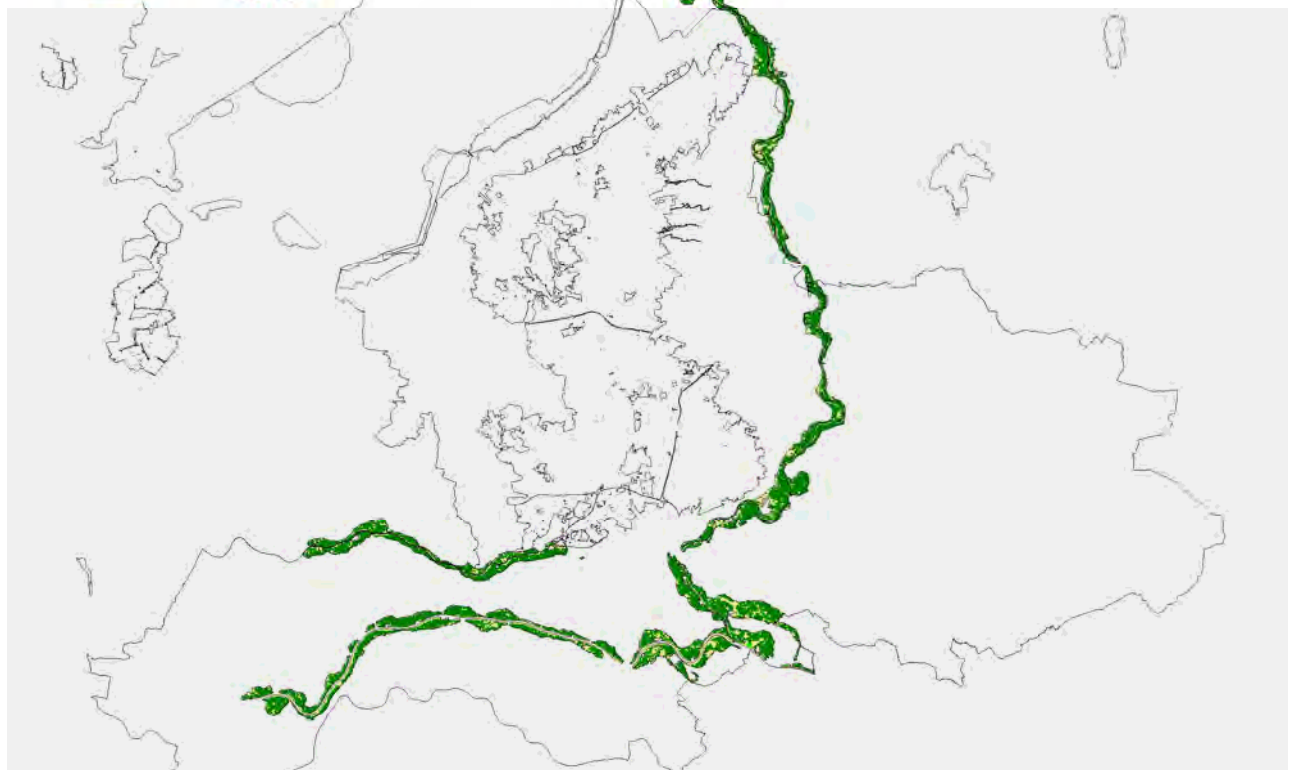

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Brandgans niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

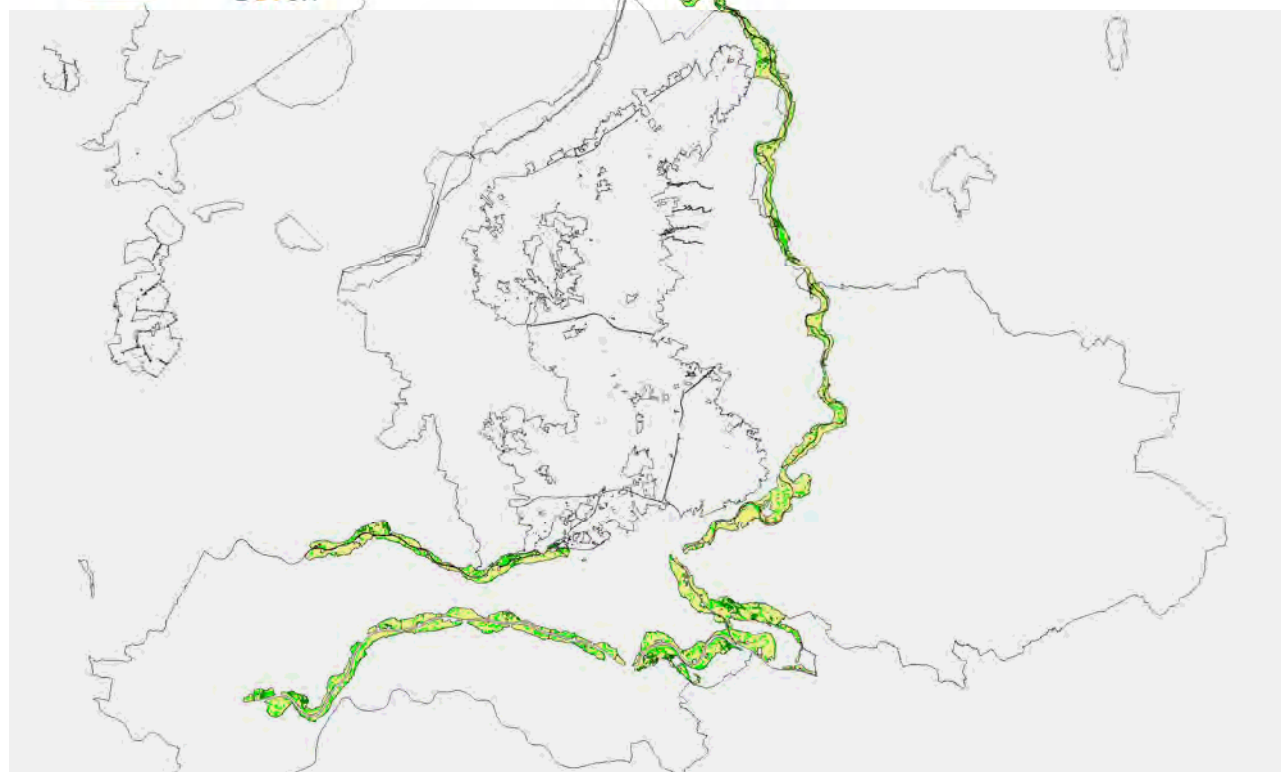

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezete geschikt leefgebied

Porseleinhoen broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

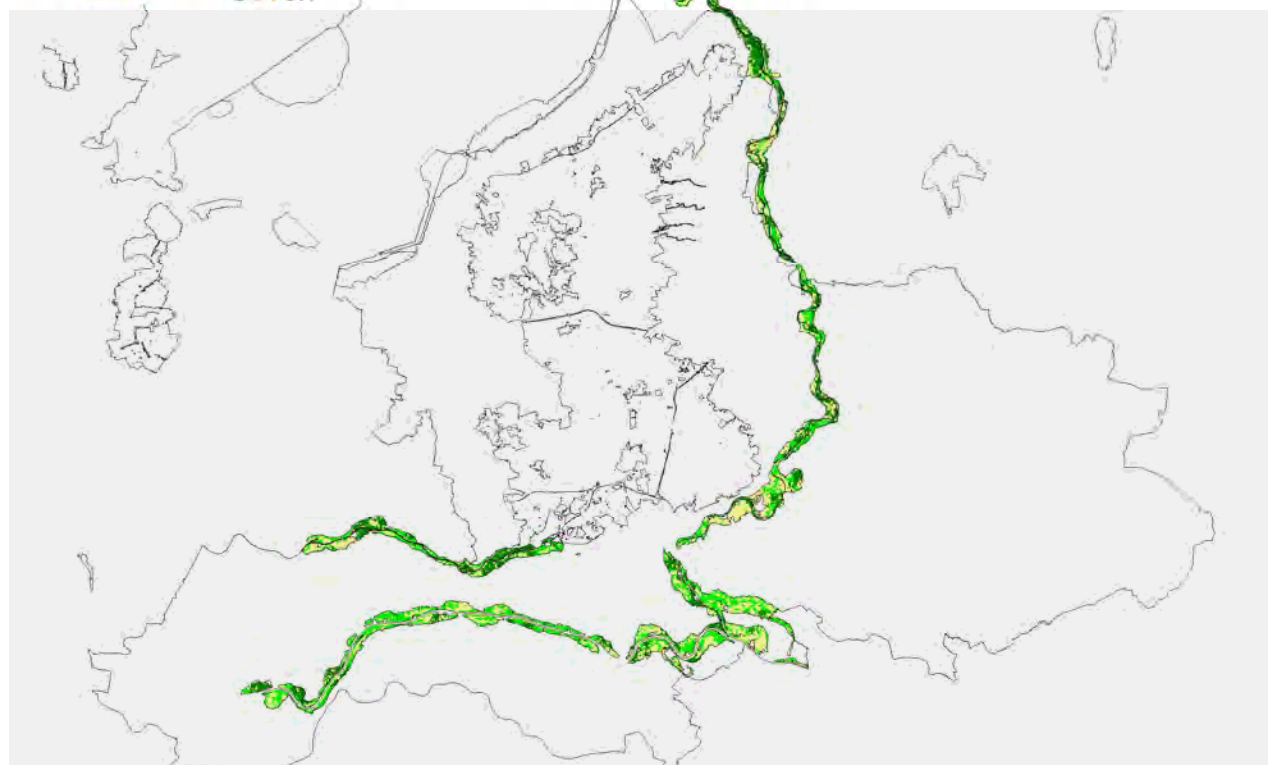

	Niet geschikt leefgebied
	Mogelijk bezet geschikt leefgebied
	Bezet geschikt leefgebied

Kwartelkoning broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

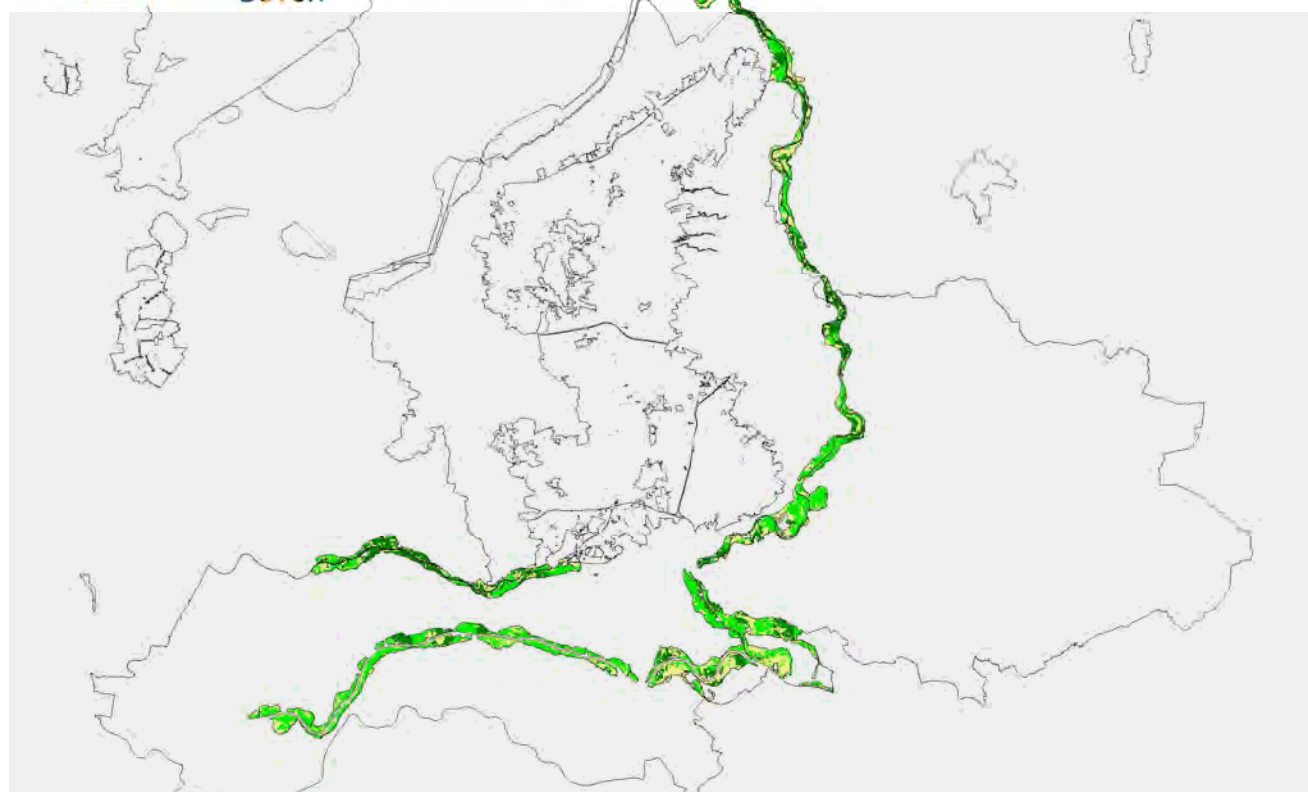

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Goudplevier niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

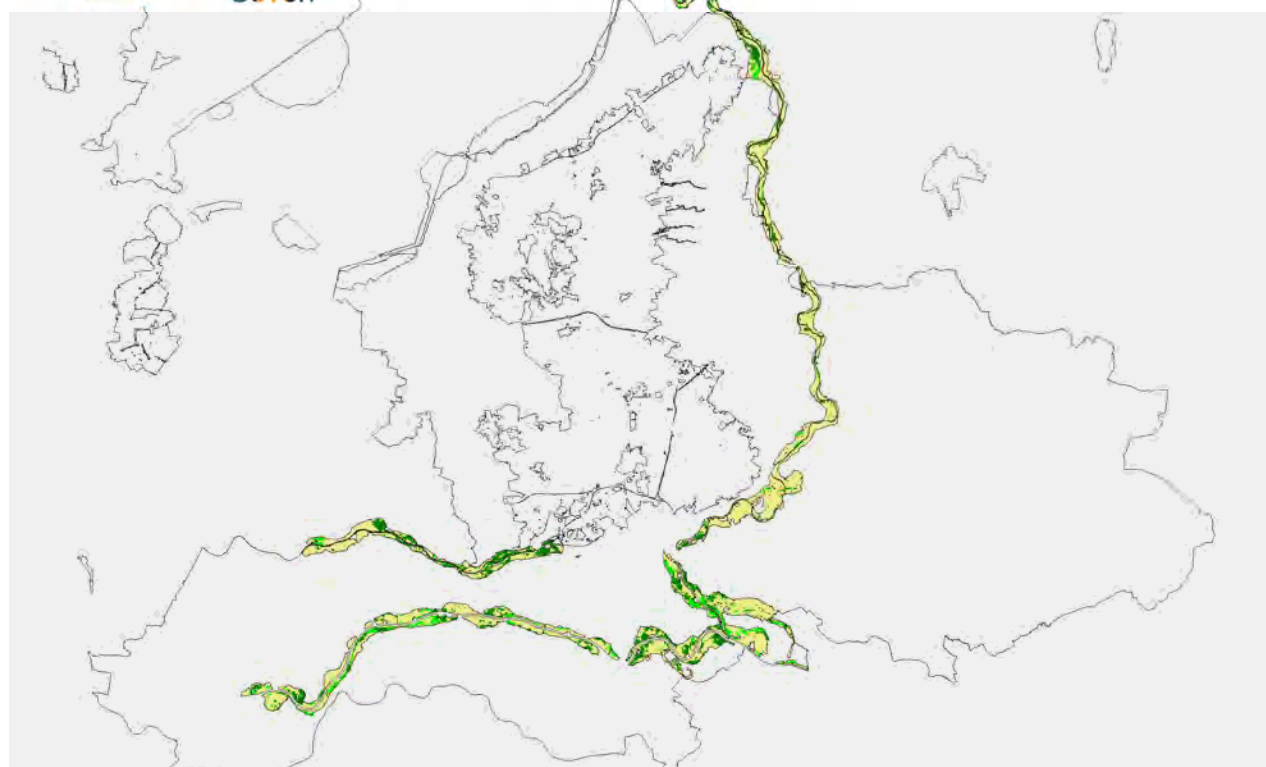

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Kemphaan niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

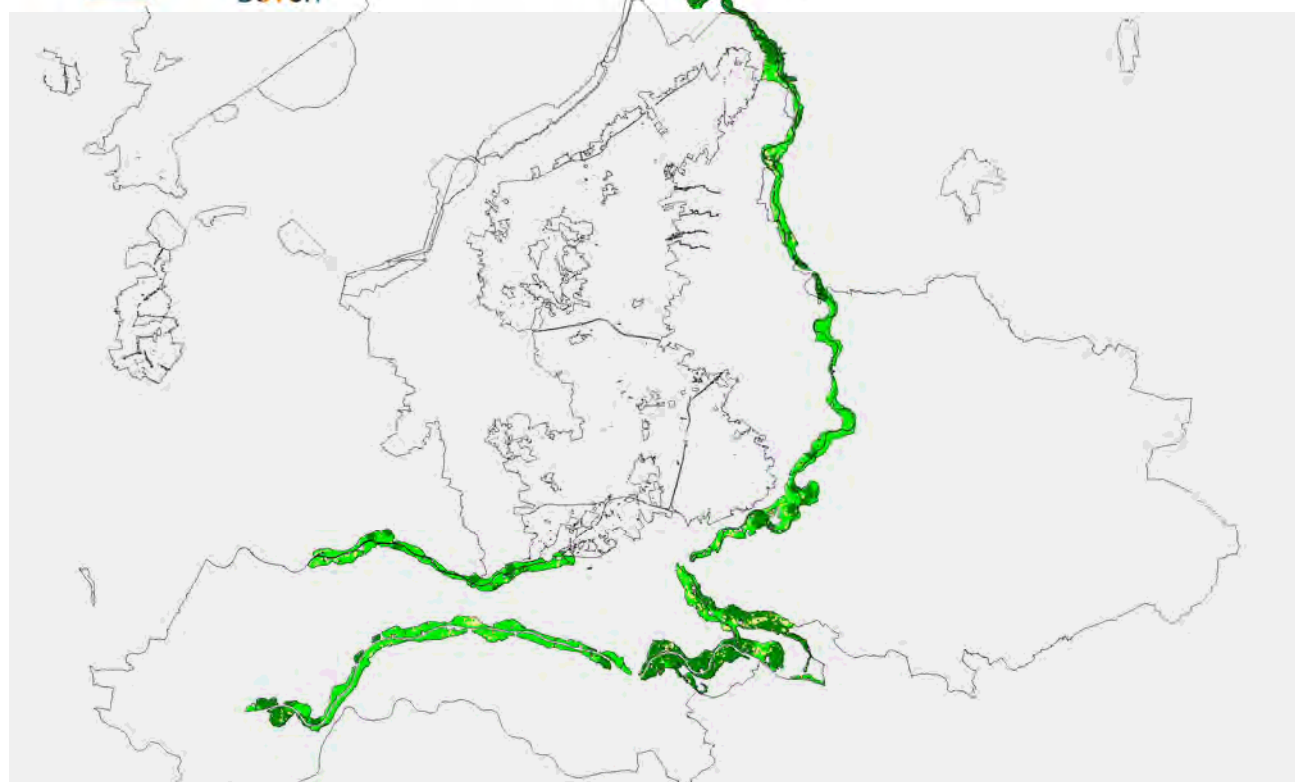

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Zwarte Stern broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

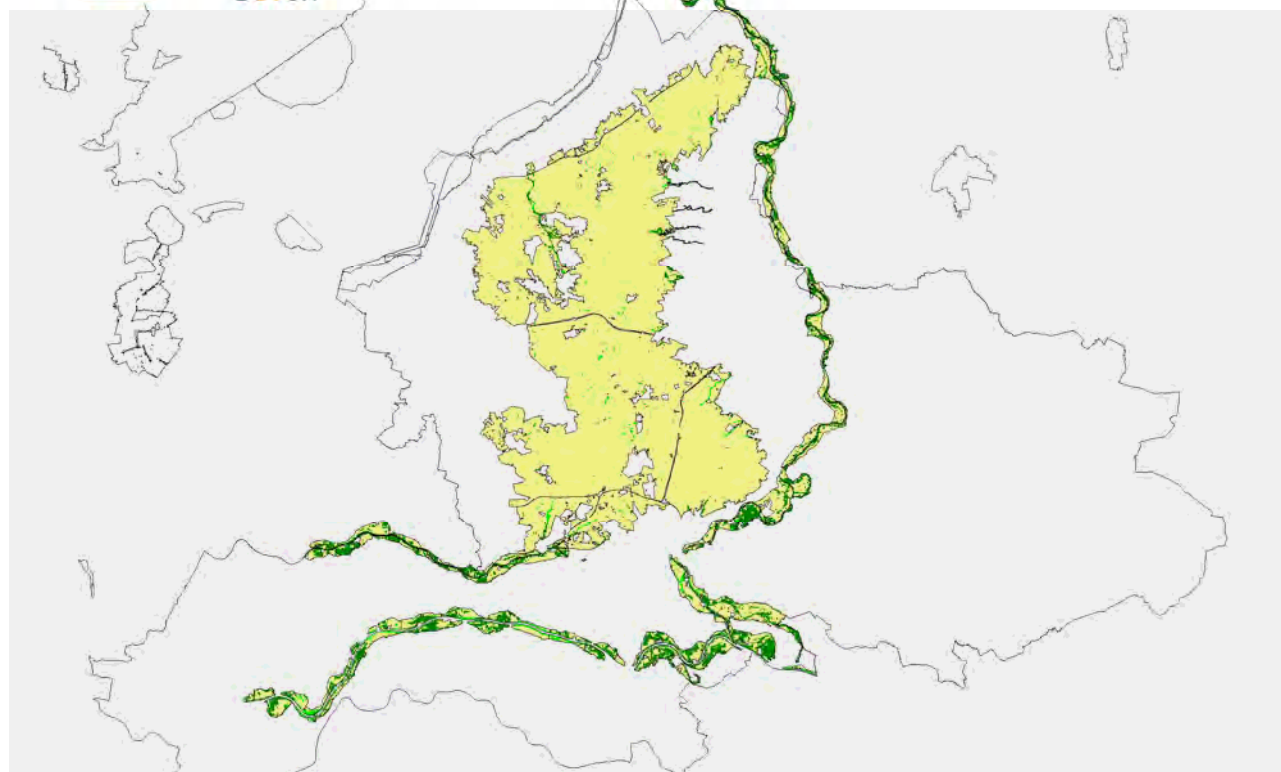

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

IJsvogel broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

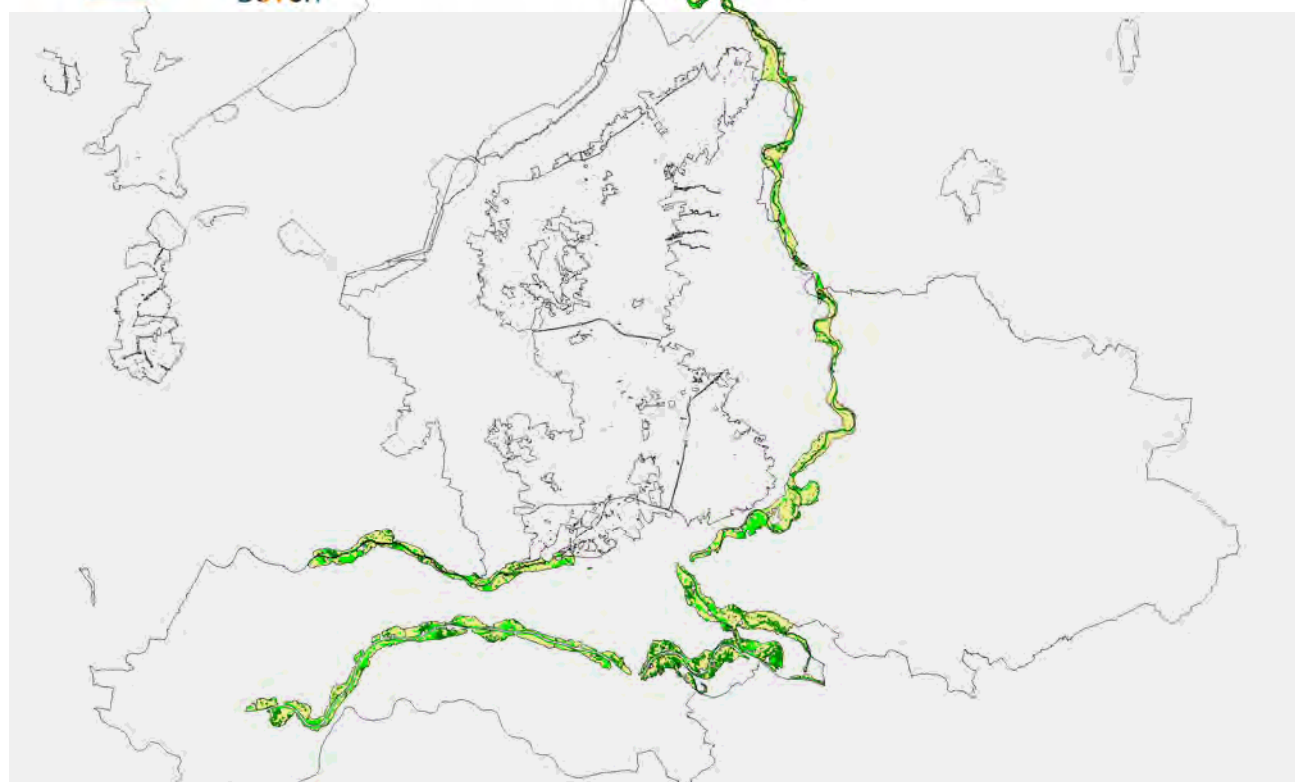

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Blauwborst broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezete geschikt leefgebied

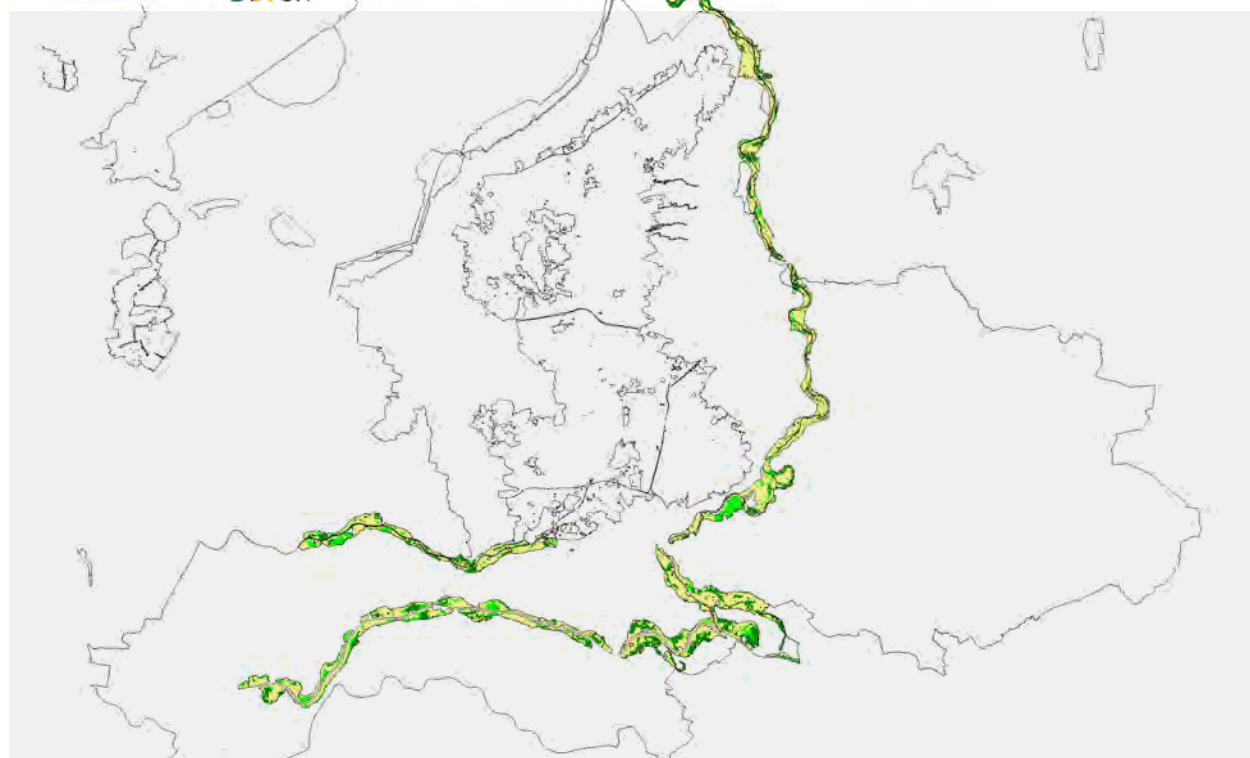
Vogels uit Vogelrichtlijn bijlage 2

A004	Dodaars
A005	Fuut
A017	Aalscholver
A017	Aalscholver
A039	Toendrarietgans (foerageren)
A039	Toendrarietgans (rusten)
A041	Kolgans (foerageren)
A041	Kolgans (rusten)
A043	Gauwe gans (foerageren)
A043	Gauwe gans (rusten)
A048	Bergeend
A050	Smient
A051	Krakeend
A052	Wintertaling
A053	Wilde eend
A054	Pijlstaart
A056	Slobeend
A059	Tafeleend
A061	Kuifeend
A125	Meerkoet
A130	Scholkster
A142	Kievit
A153	Watersnip
A156	Grutto
A160	Wulp
A162	Tureluur
A249	Oeverzwaluw
A298	Grote karekiet

Dodaars broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

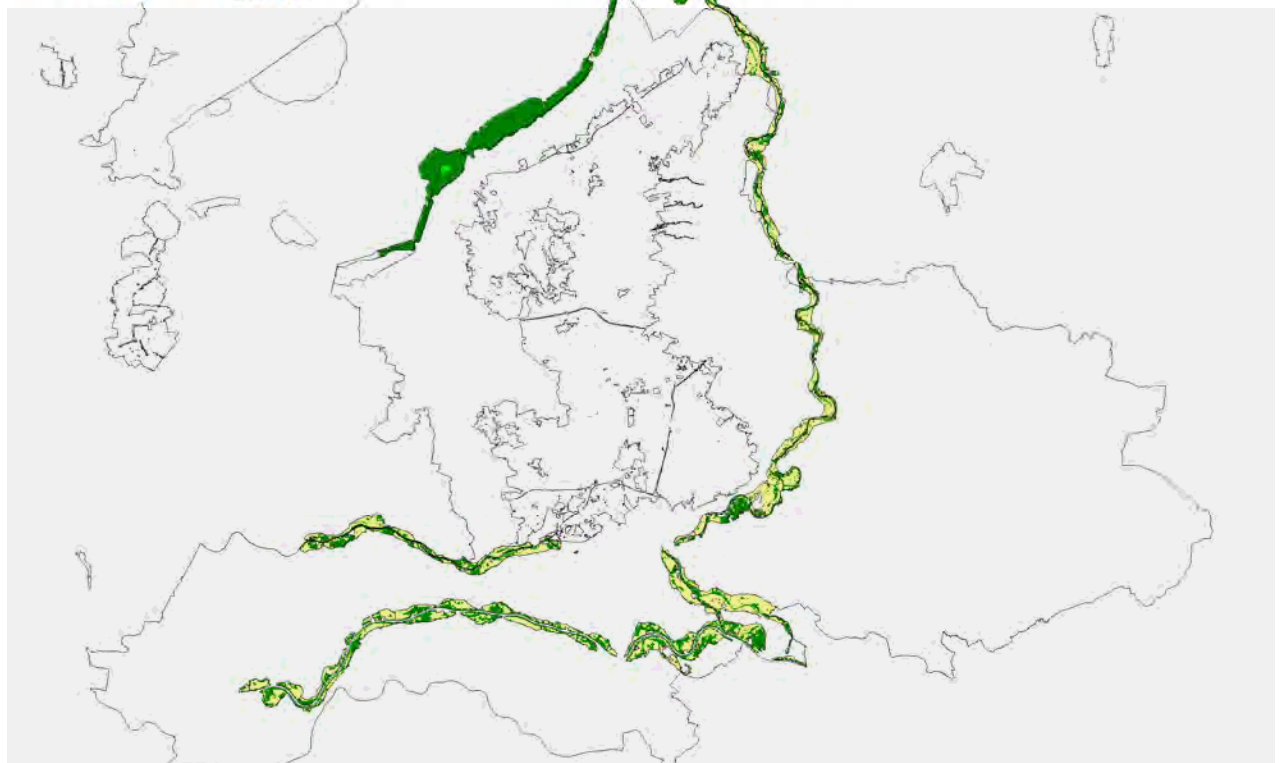

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Fuut niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

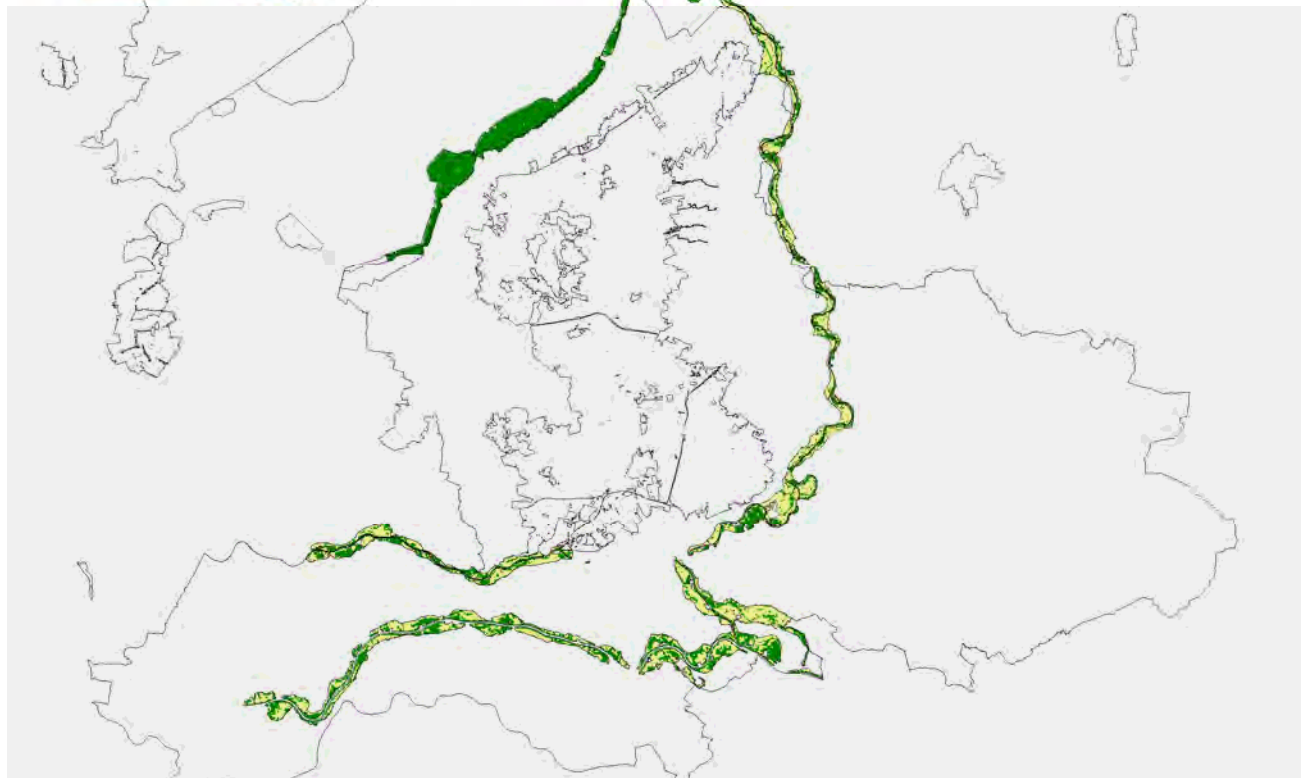

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Aalscholver niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

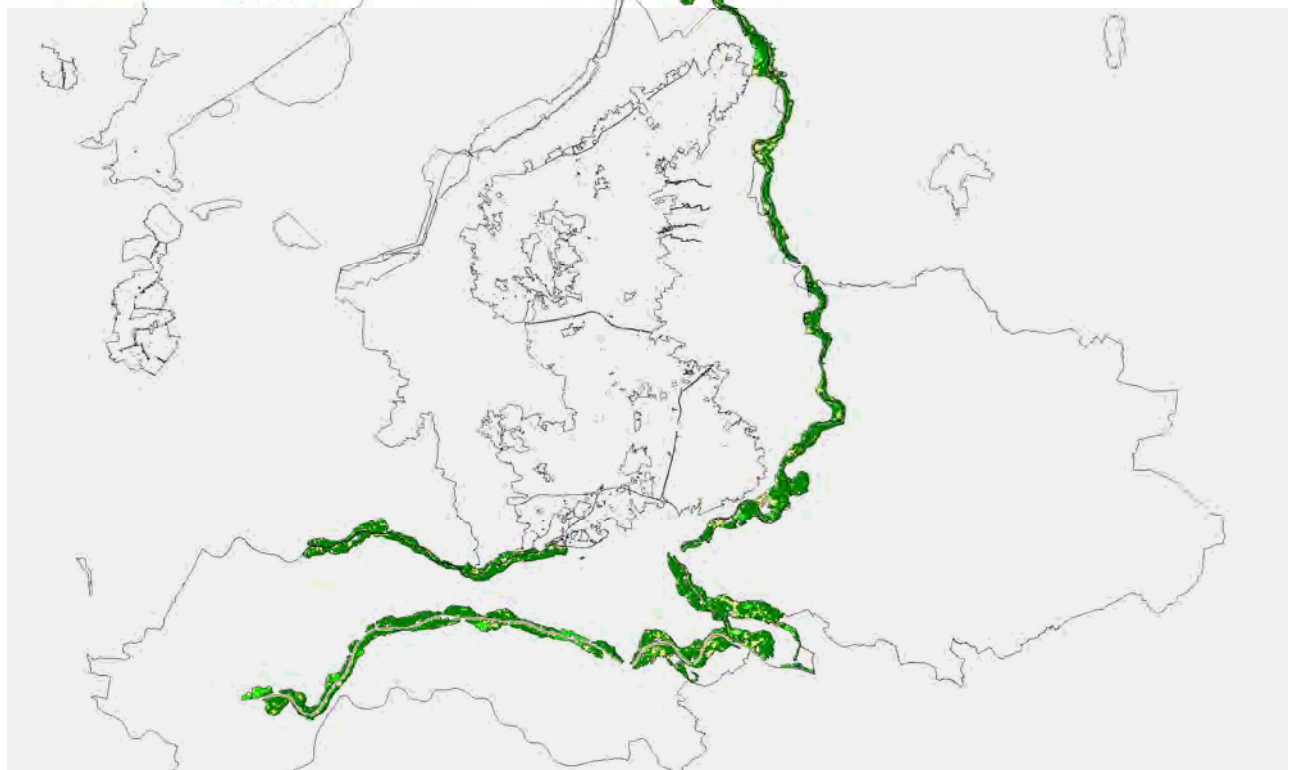

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Toendrarietgans niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

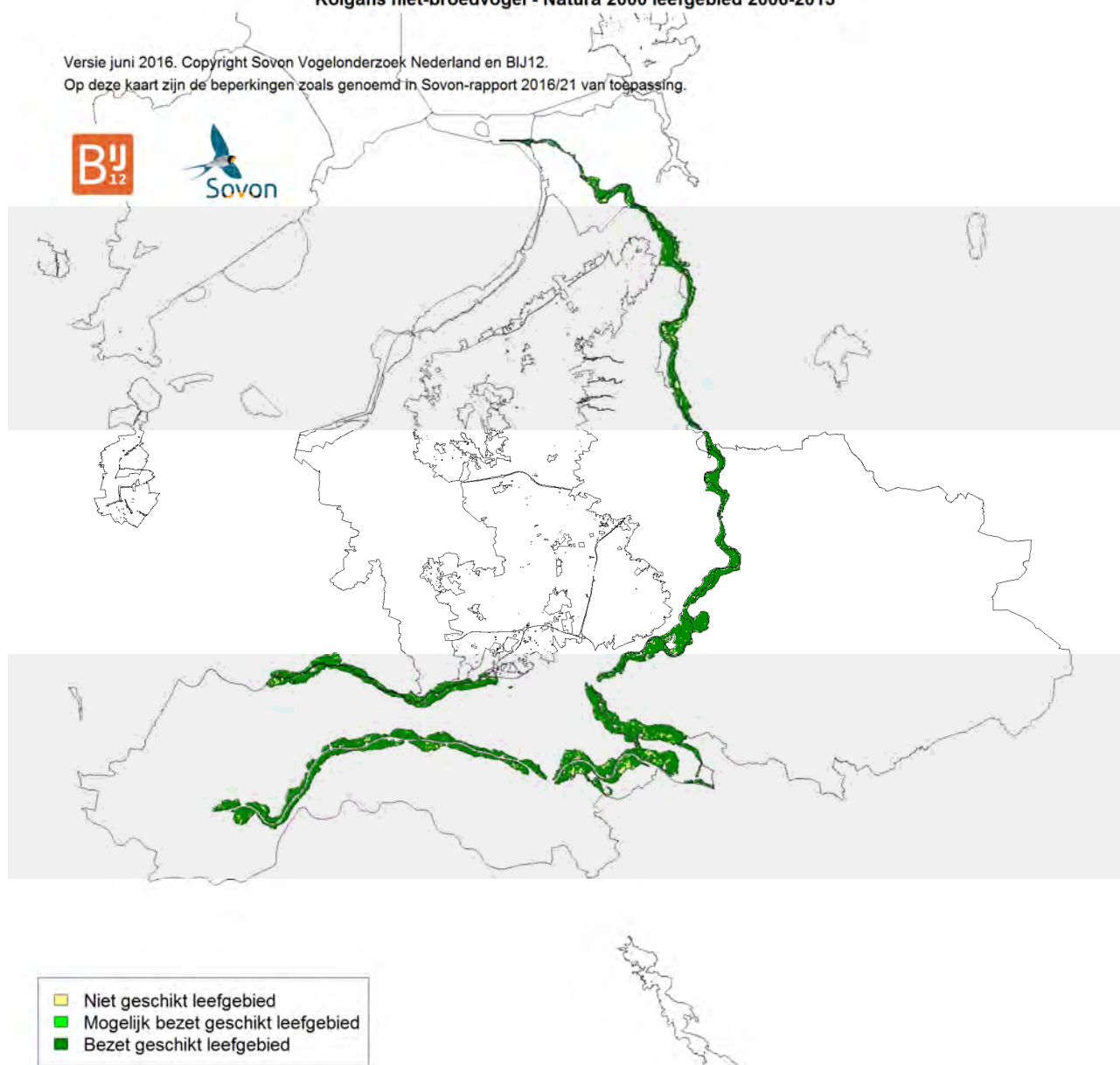

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Kolgans niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

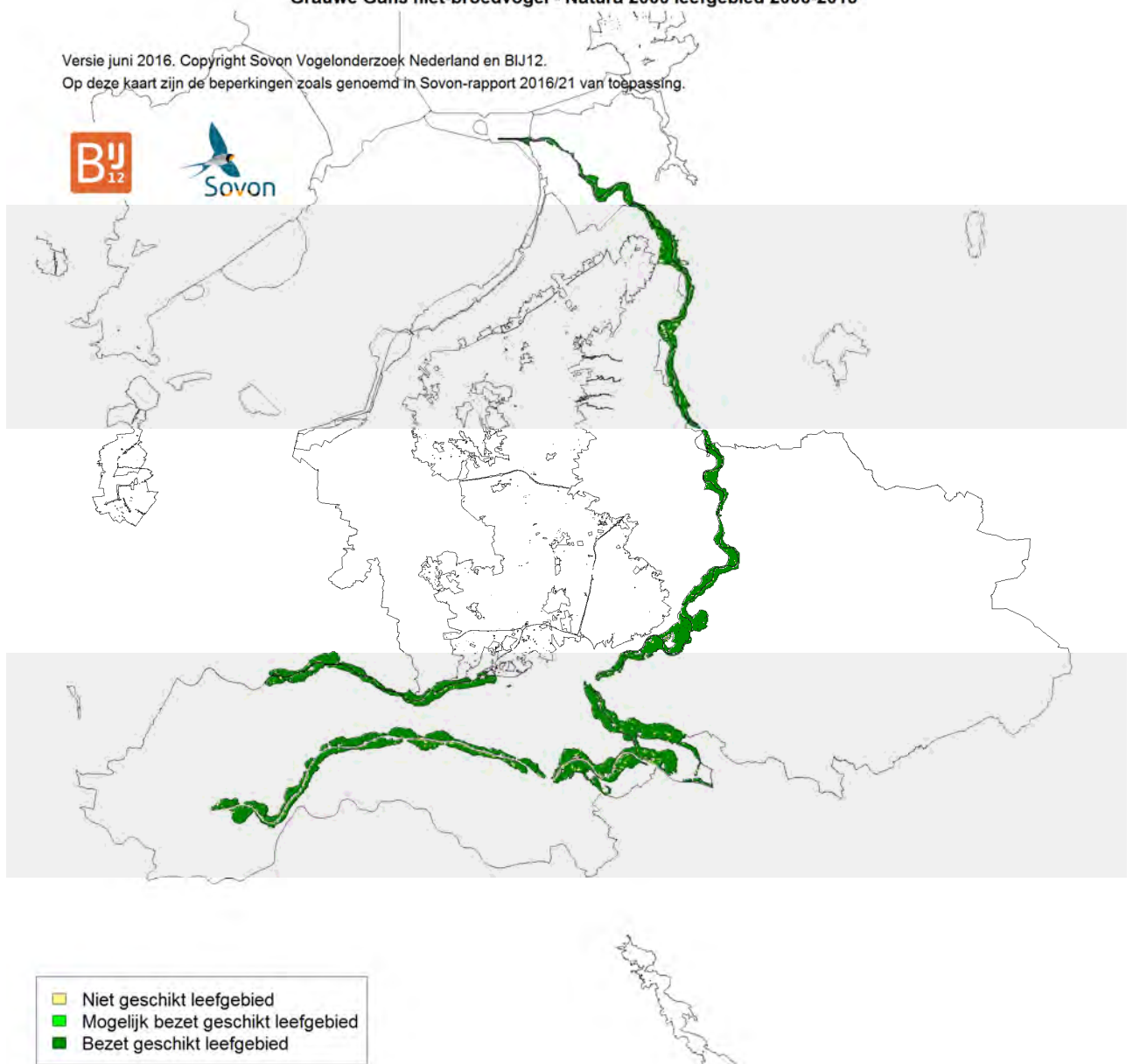
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

Grauwe Gans niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

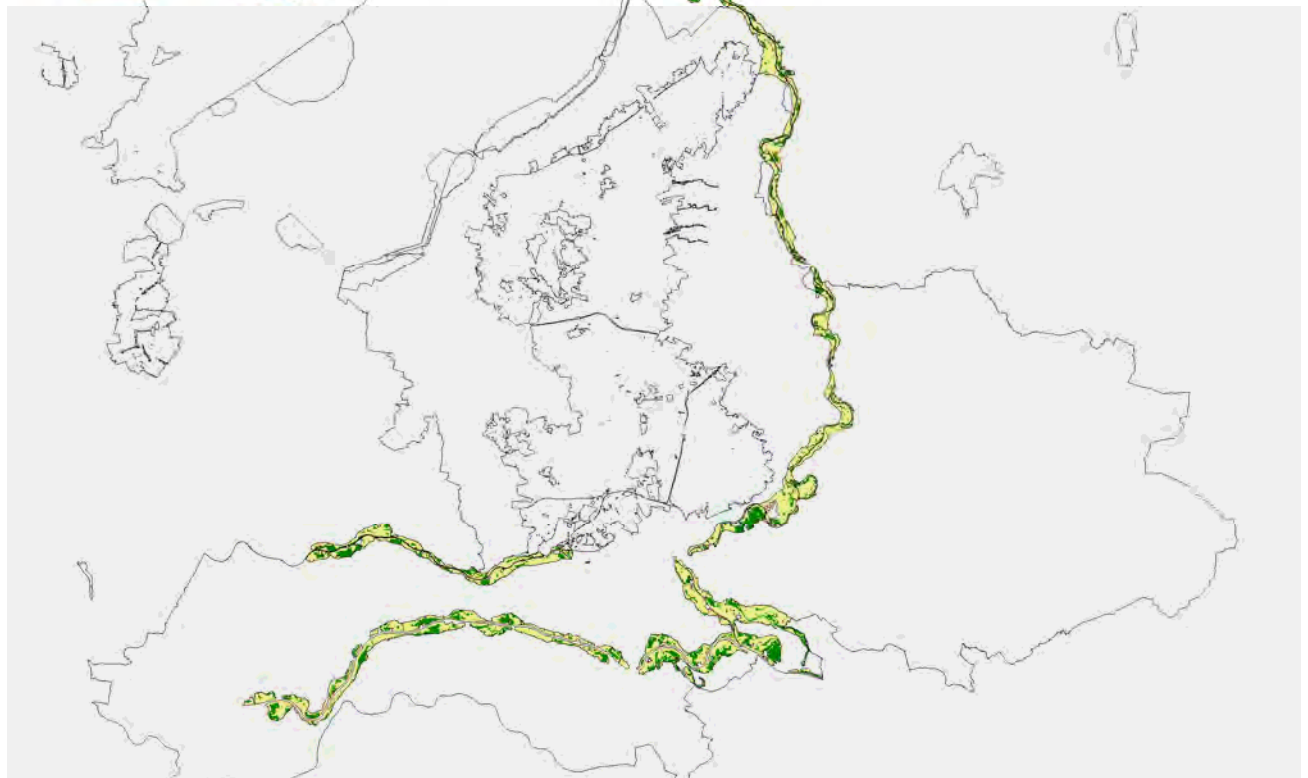
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

Bergeend niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

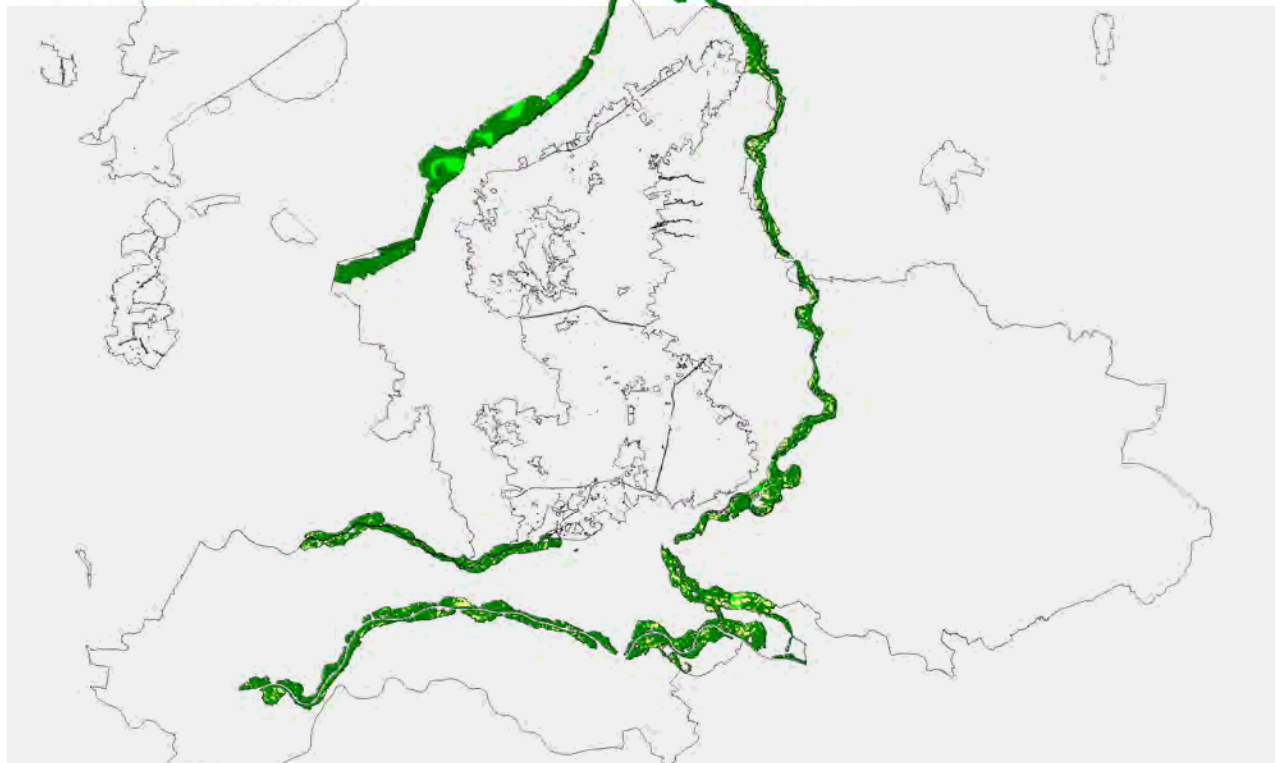

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezete geschikt leefgebied

Smient niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

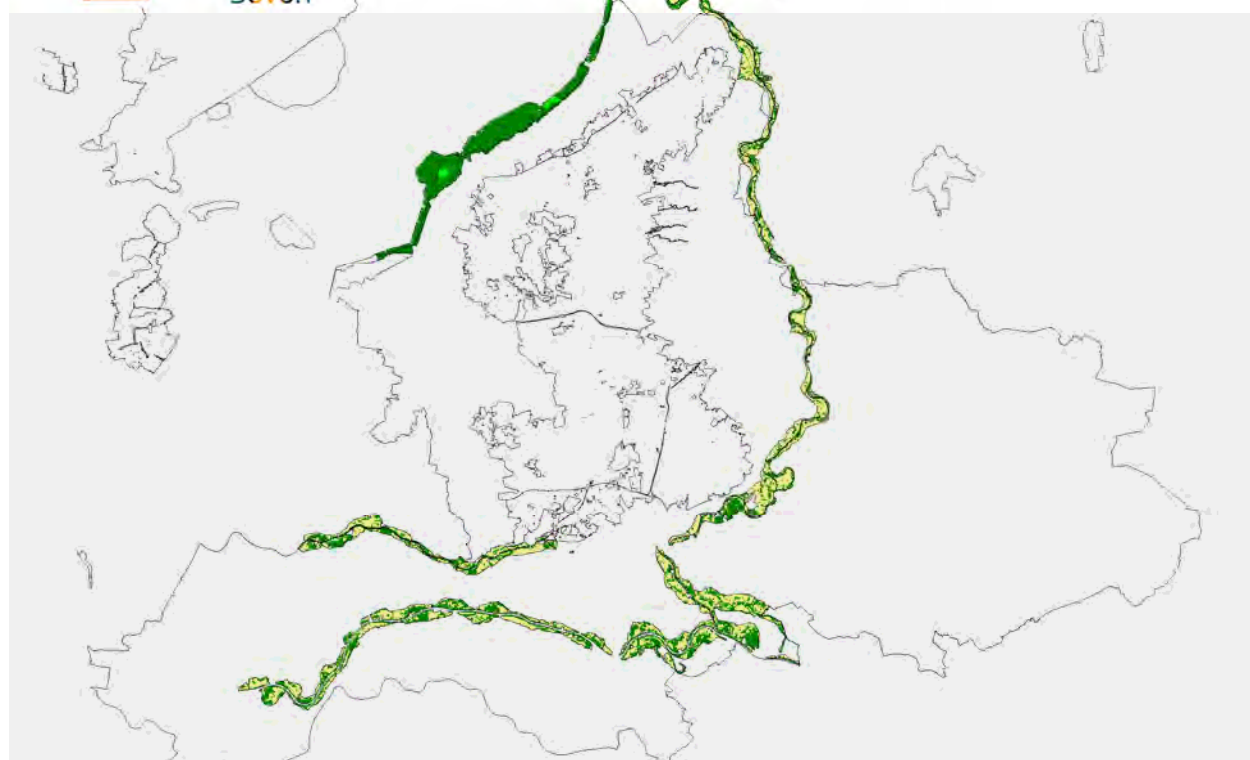

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Krakeend niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

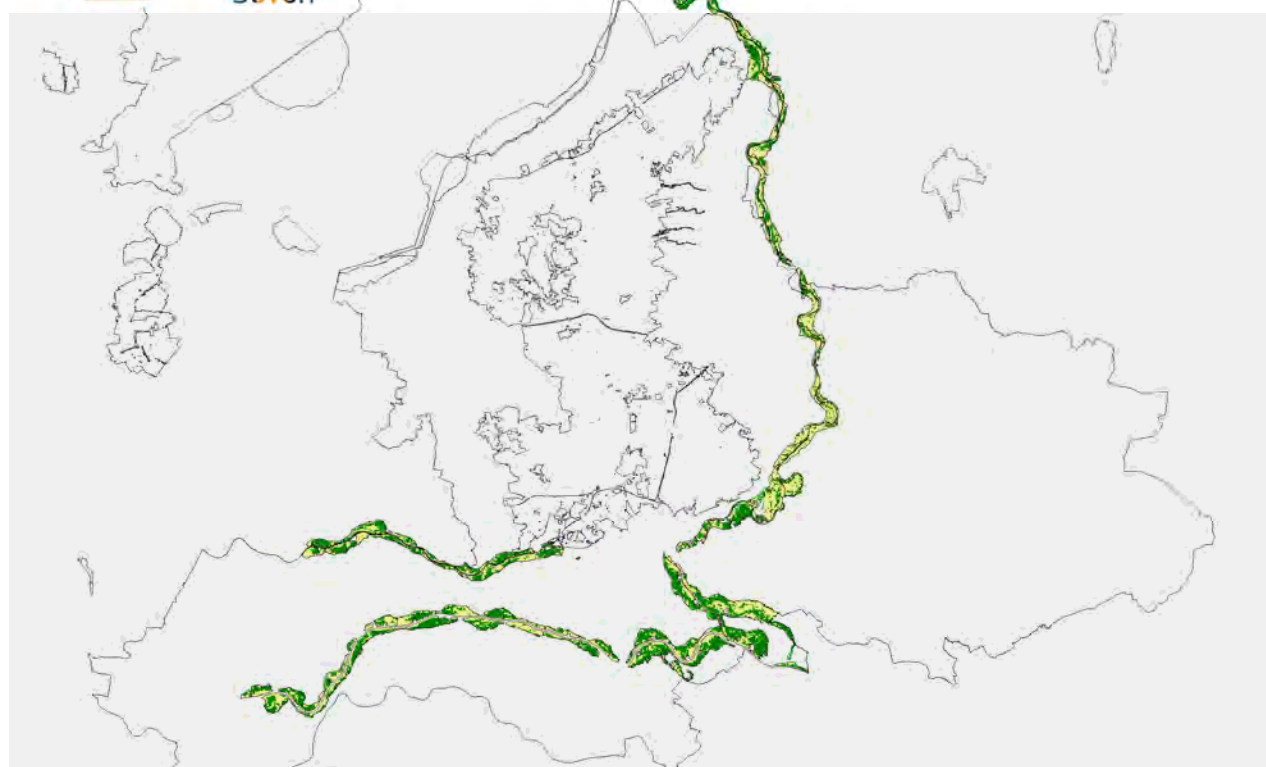

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Wintertaling niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

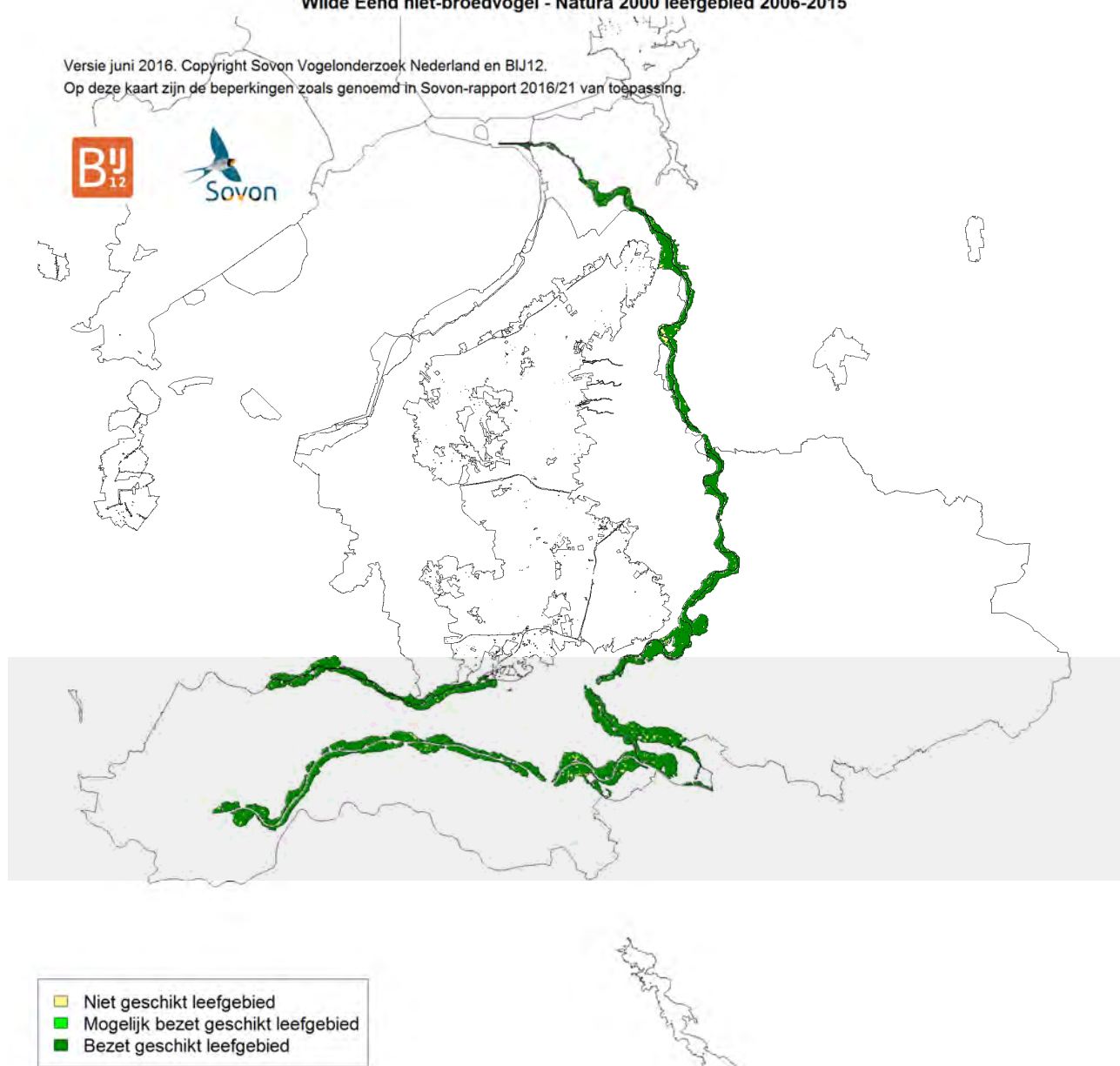

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Wilde Eend niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

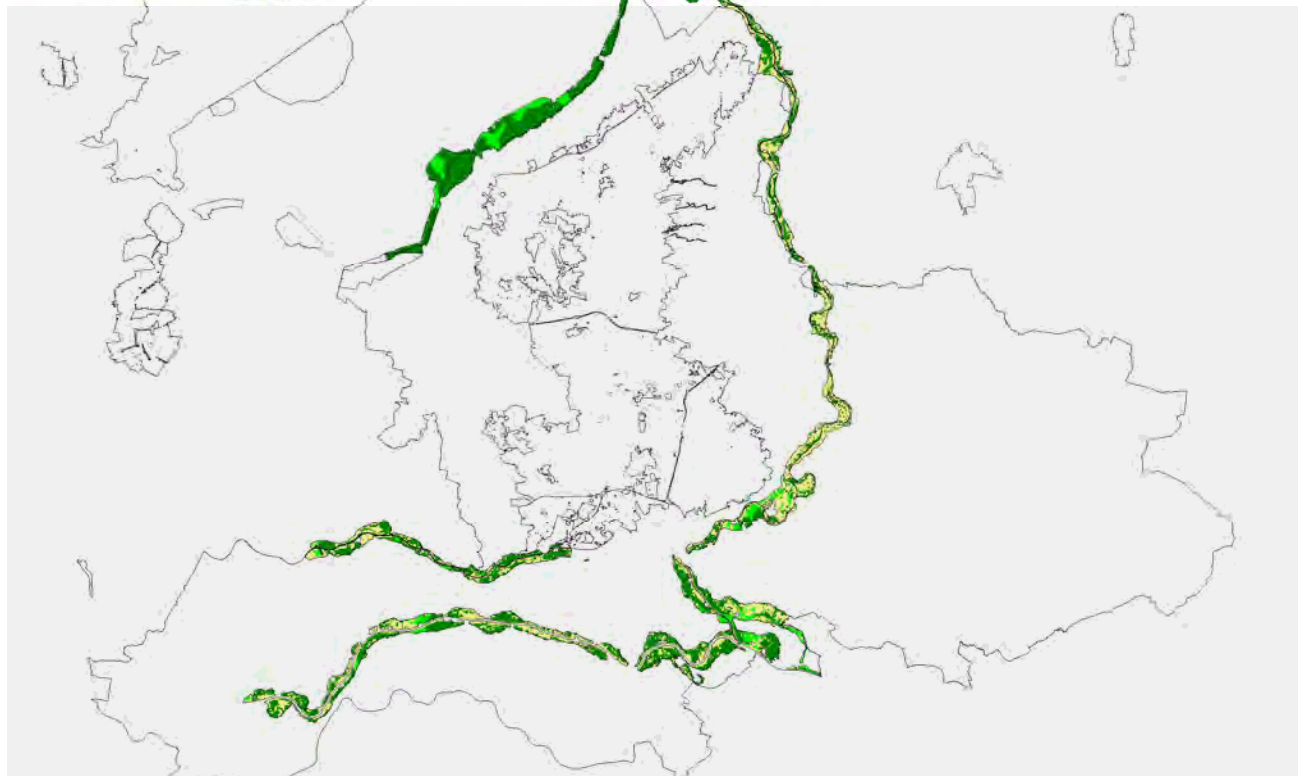

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Pijlstaart niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

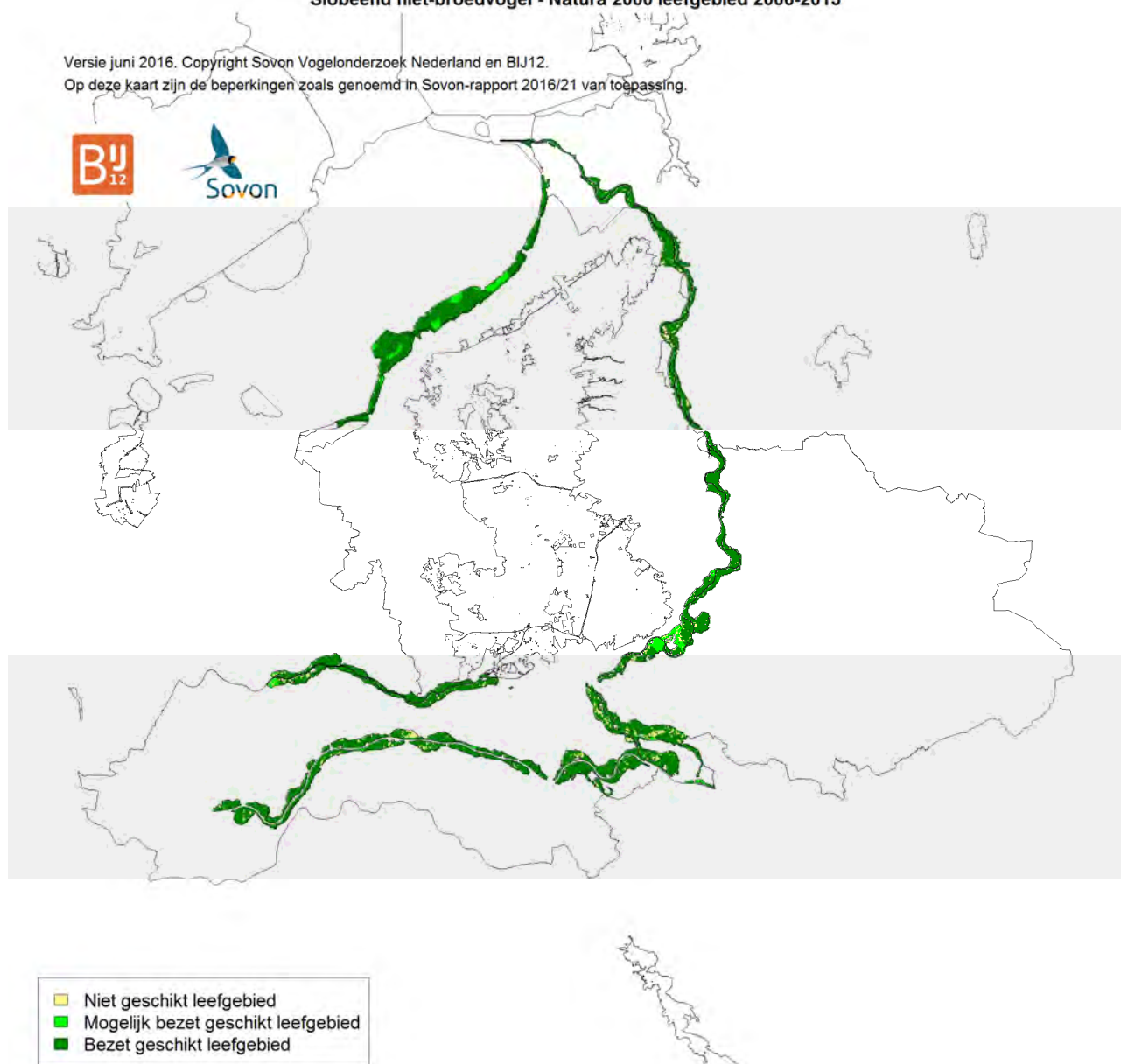

	Niet geschikt leefgebied
	Mogelijk bezet geschikt leefgebied
	Bezet geschikt leefgebied

Slobeend niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

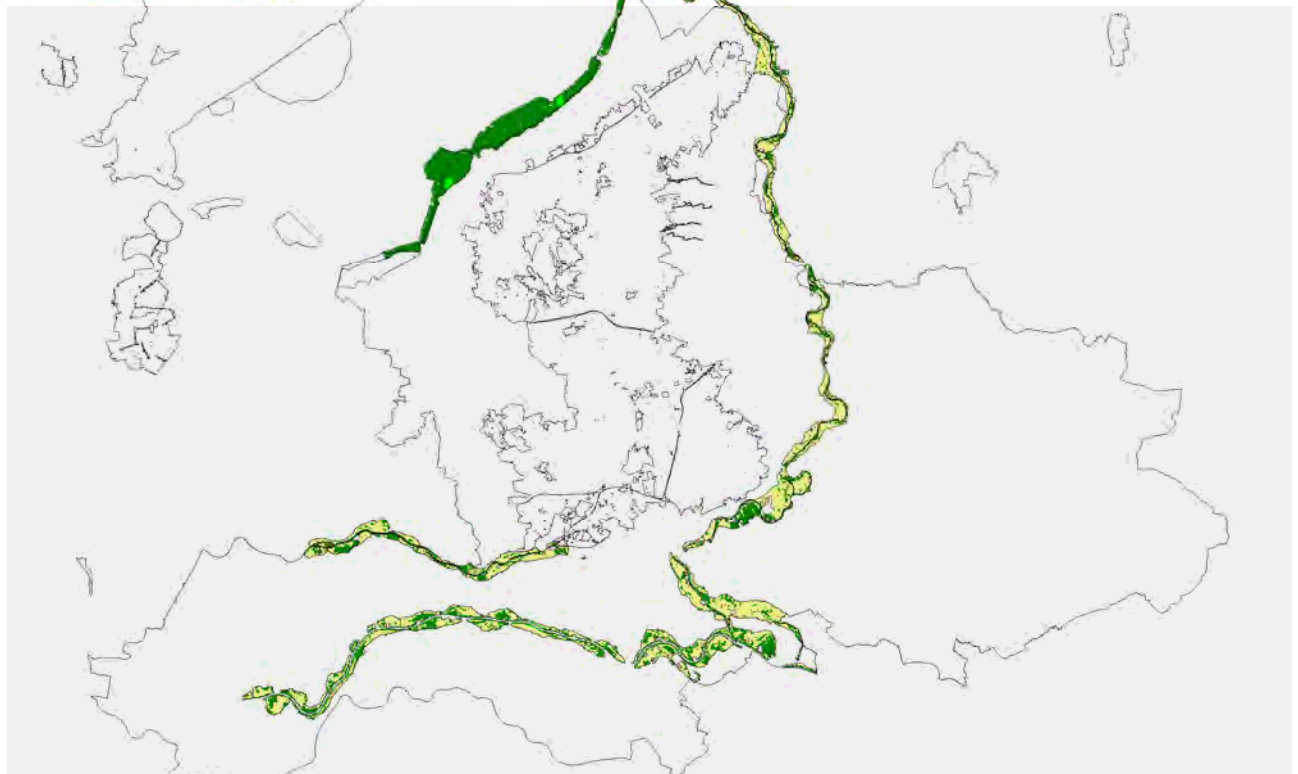

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Tafeleend niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

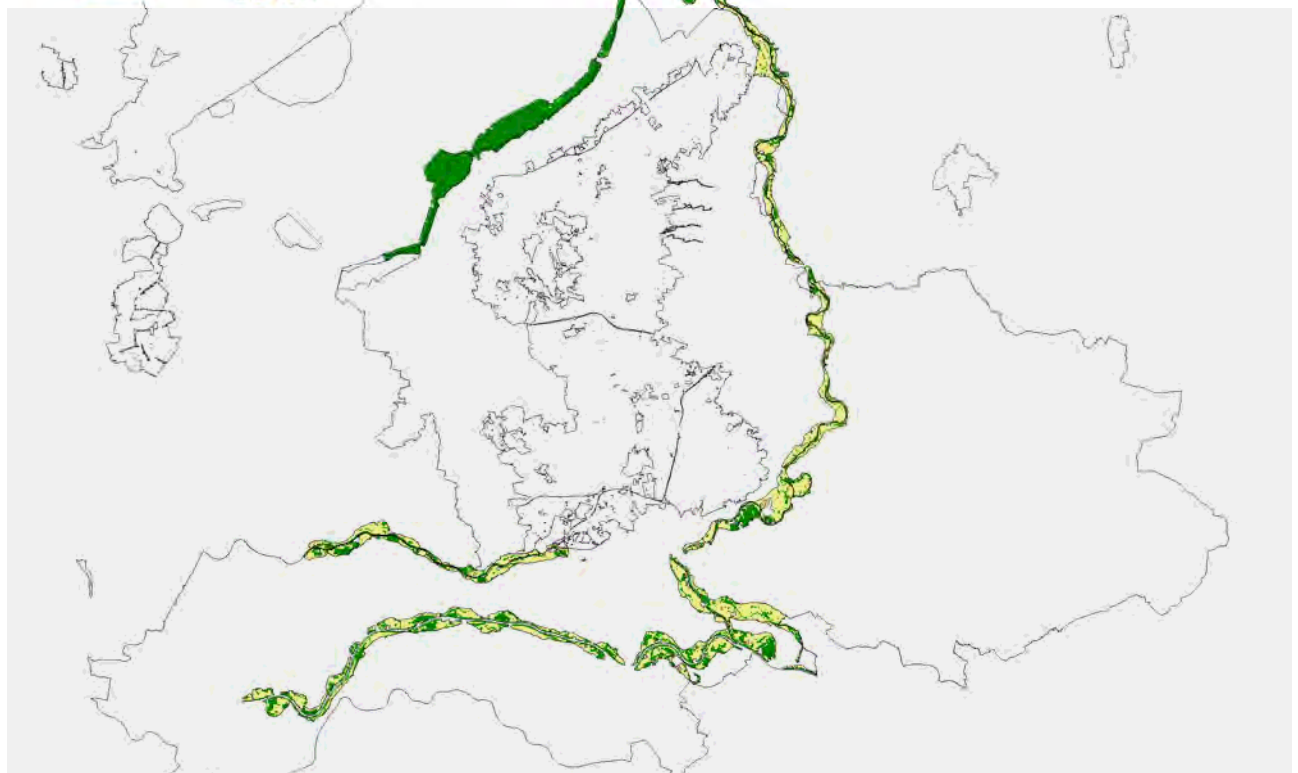

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezete geschikt leefgebied

Kuifeend niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Meerkoet niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

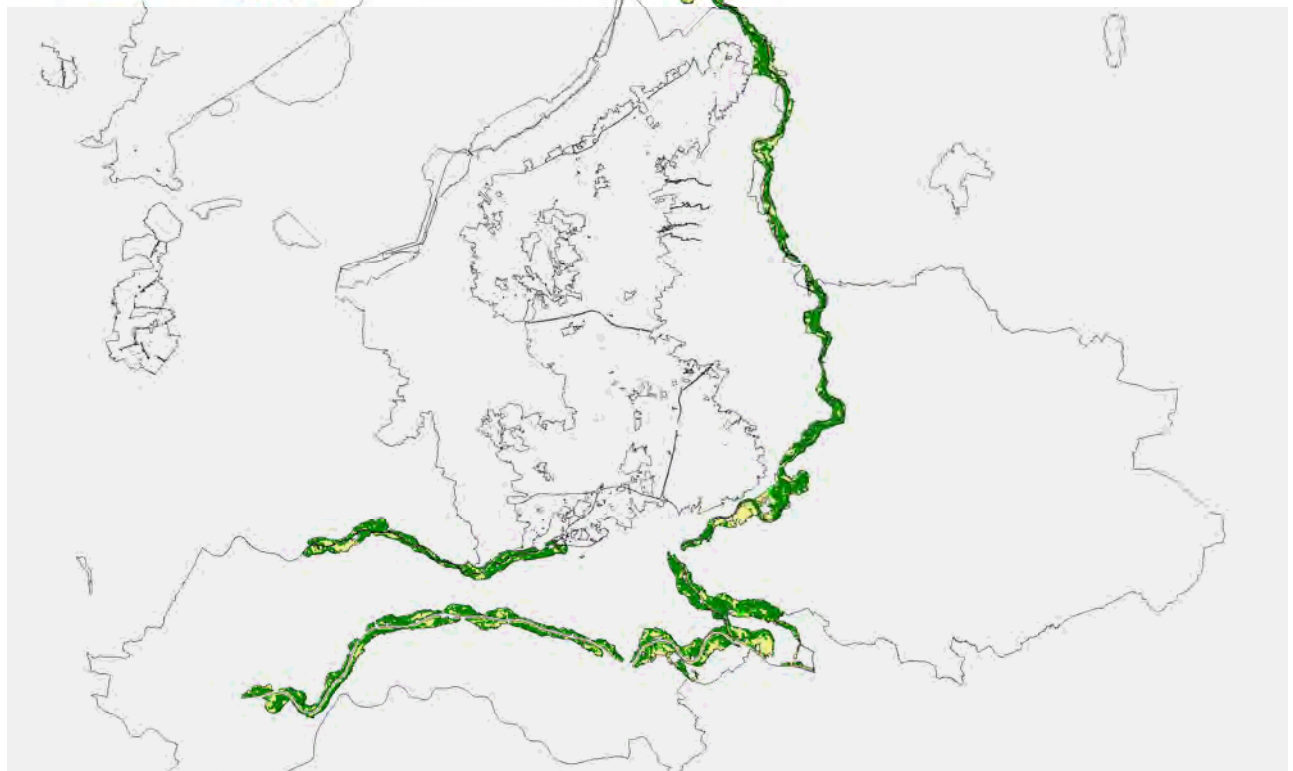
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

Scholekster niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

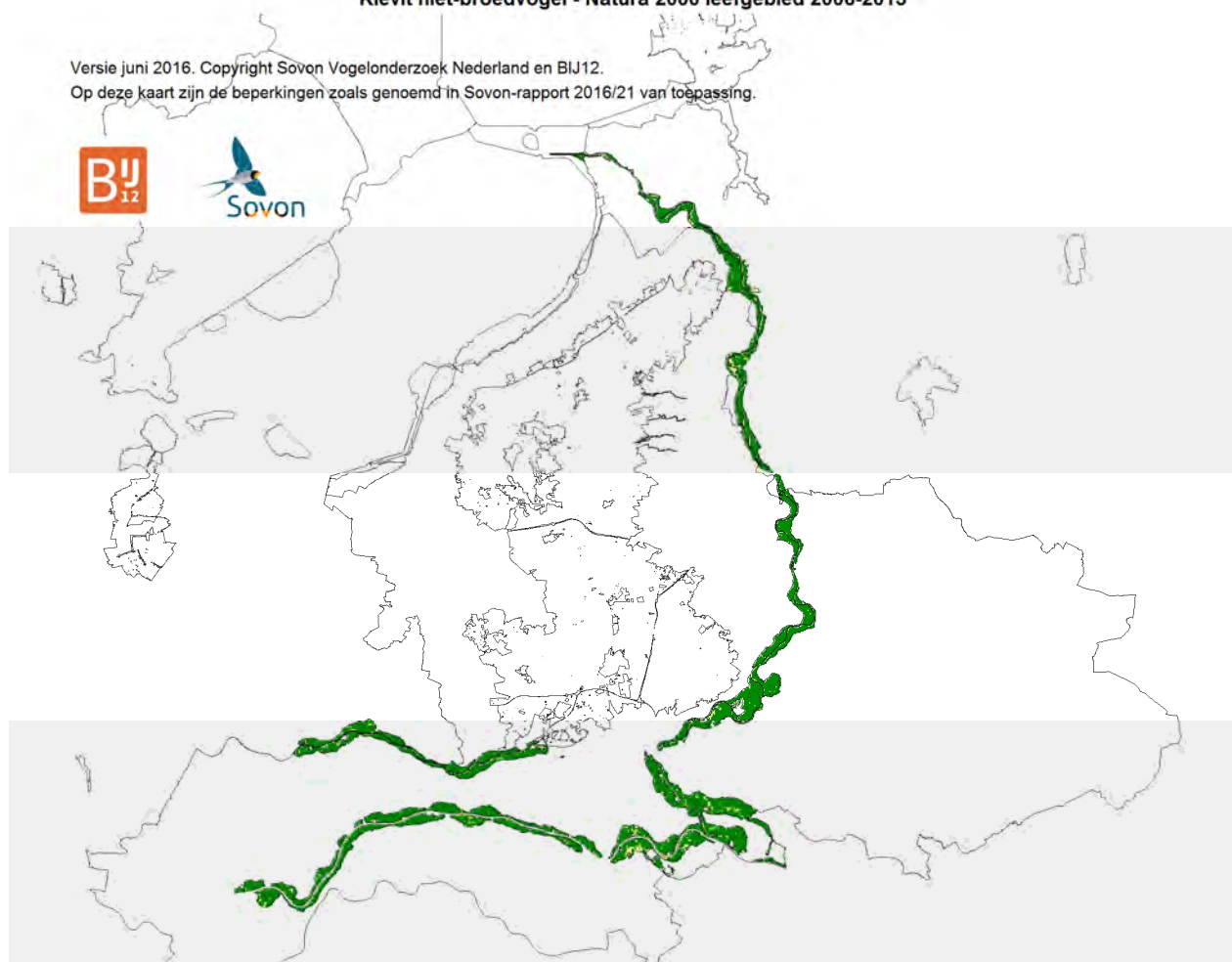

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Kievit niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

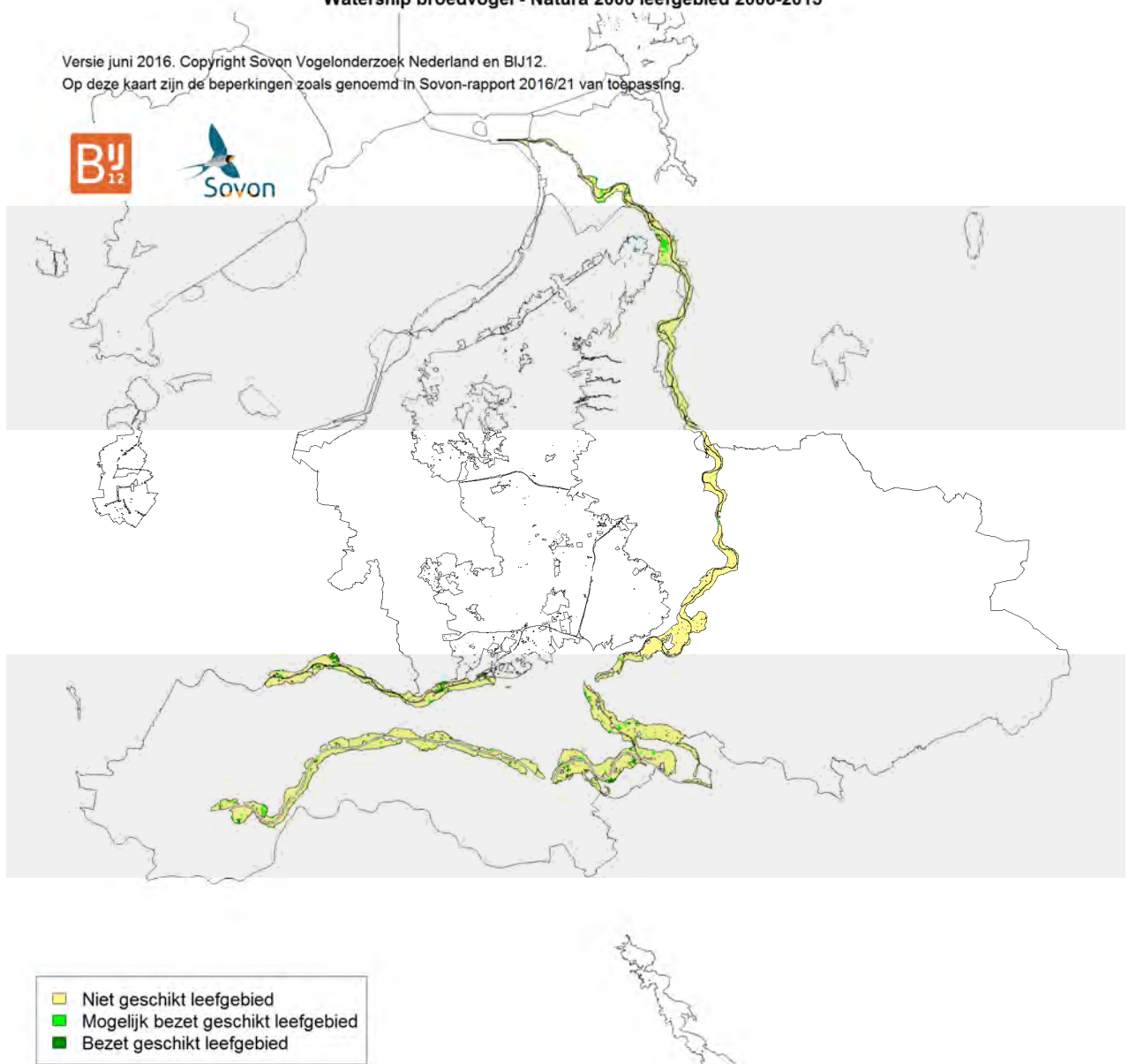

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Watersnip broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

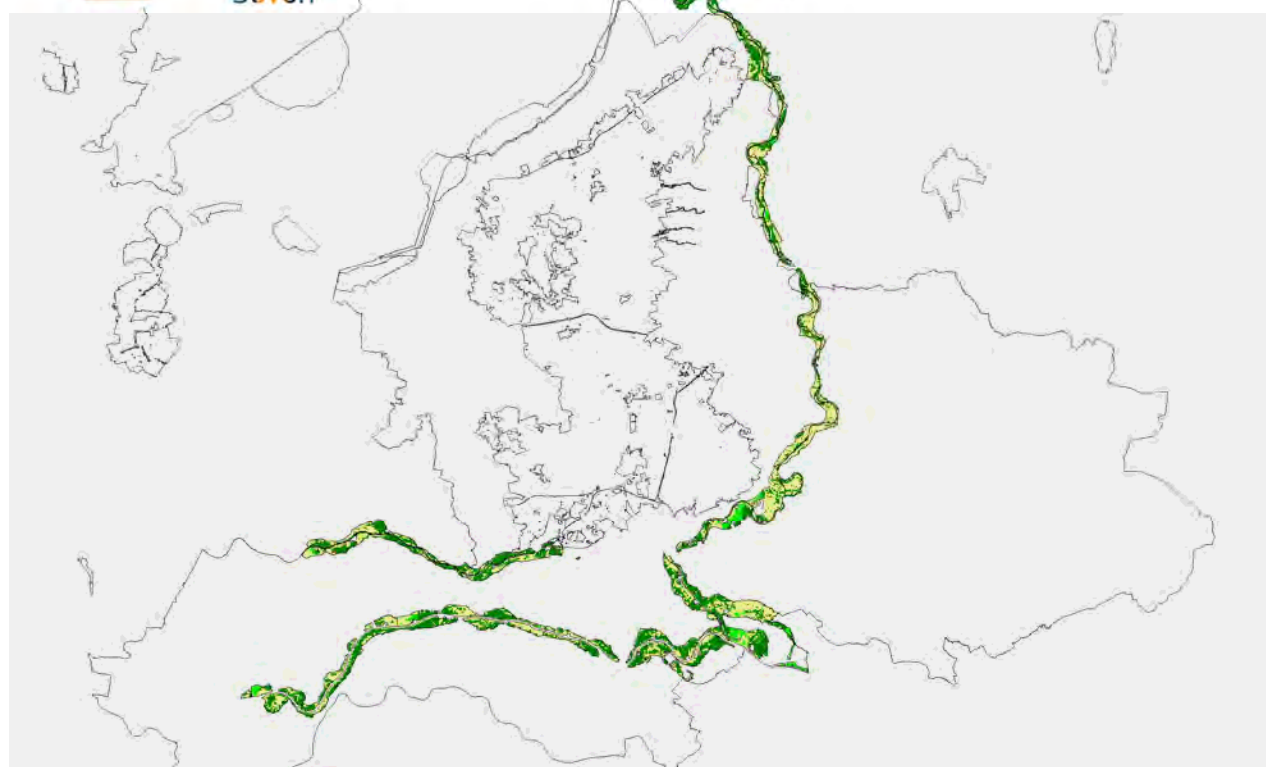
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

Grutto niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

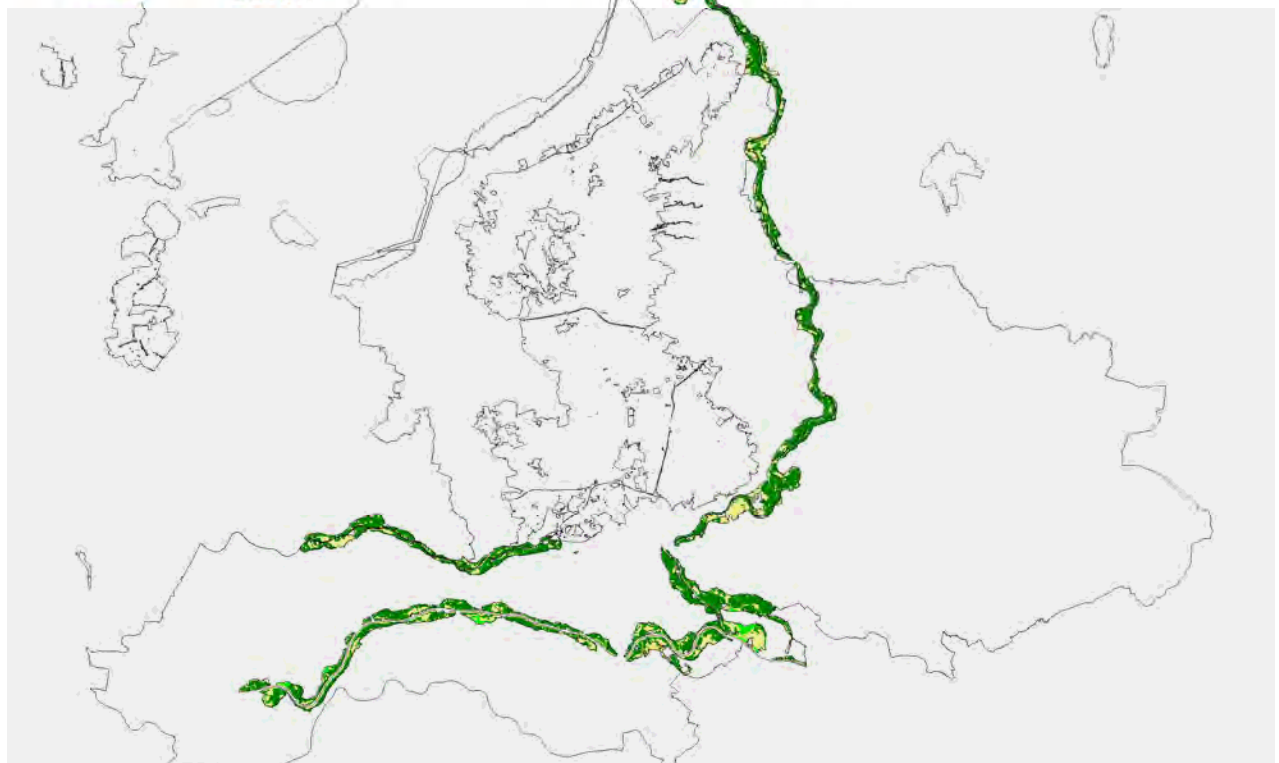

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezete geschikt leefgebied

Wulp niet-broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

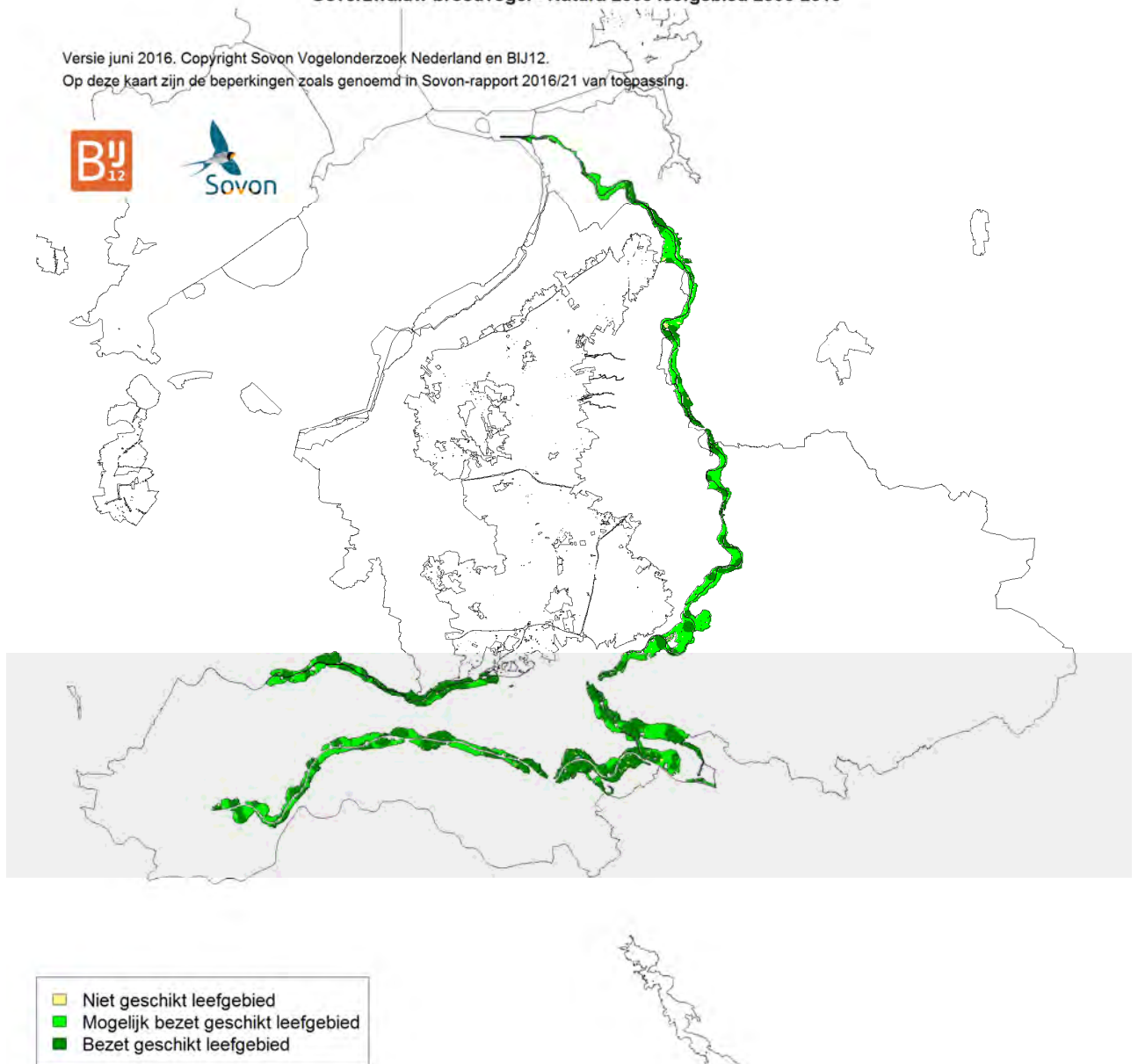

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Oeverzwaluw broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.

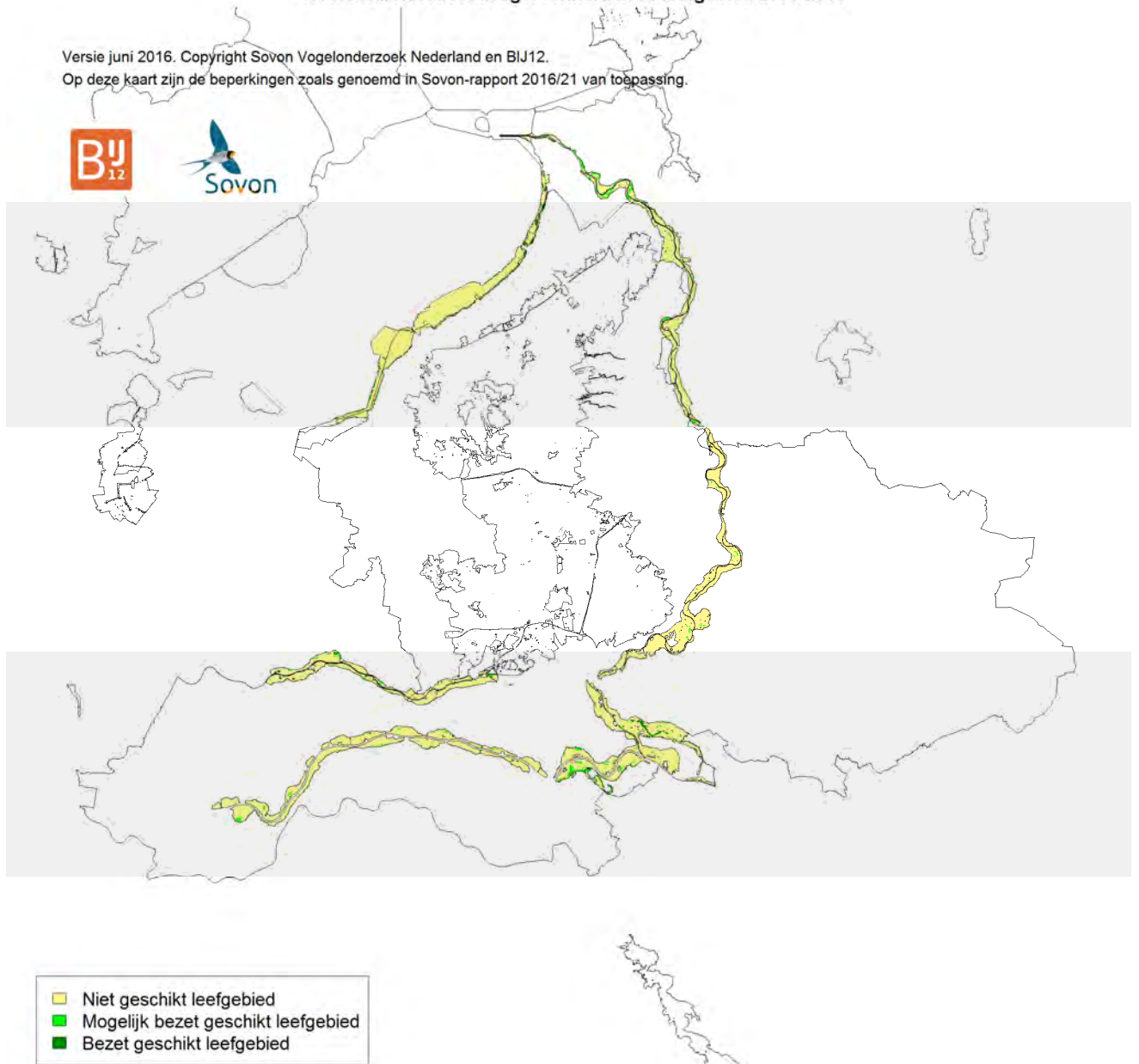
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

- Niet geschikt leefgebied
- Mogelijk bezet geschikt leefgebied
- Bezet geschikt leefgebied

Grote Karekiet broedvogel - Natura 2000 leefgebied 2006-2015

Versie juni 2016. Copyright Sovon Vogelonderzoek Nederland en BIJ12.
Op deze kaart zijn de beperkingen zoals genoemd in Sovon-rapport 2016/21 van toepassing.

Bijlage 5 Regelgeving bestaand gebruik

Bijlage 5 Regelgeving bestaand gebruik

In deze bijlage wordt beschreven wat bestaand gebruik is. Doel van deze bijlage is om duidelijk te maken wanneer er sprake is van bestaand gebruik en wanneer er sprake is van een project waarvoor een vergunning moet worden aangevraagd. Het hoofdstuk geeft ook aan hoe de provincie Gelderland omgaat met de aanschrijvingsbevoegdheid voor bestaand gebruik.

Bestaand gebruik is onderhevig aan wijzigingen in wet- en regelgeving en jurisprudentie. Bij gebruik van deze teksten dienen eventuele wetswijzigingen en jurisprudentie van na vaststelling van het beheerplan te worden betrokken.

Wat is bestaand gebruik?

Onder bestaand gebruik verstaat de Wet Natuurbescherming: gebruik dat op 31 maart 2010 bij het bevoegd gezag bekend is of redelijkerwijs bekend had kunnen zijn.

Wat is (redelijkerwijs) bekend?

Een activiteit is bekend als er een nationaalrechtelijke toestemming voor is verleend (bijvoorbeeld een milieuvergunning c.q. omgevingsvergunning of een melding op grond van de Wet milieubeheer). Illegale activiteiten (activiteiten waarvoor een vergunning had moeten worden aangevraagd, maar waar dat niet gebeurd is) moeten worden beschouwd als niet bekend en kunnen geen rechten ontleenen aan bestaand gebruik. Verder zijn er ook activiteiten die legaal zijn maar waar geen vergunning voor hoeft te worden aangevraagd.

Wat is vergunningplichtig?

In de Wet Natuurbescherming staat dat voor projecten of andere handelingen een vergunningplicht geldt als deze een negatief effect kunnen hebben op de instandhoudingsdoelen van een Natura 2000 gebied. Voor bestaand gebruik geldt geen vergunningplicht, tenzij het gebruik na 31 maart 2010 is gewijzigd of een project betreft dat tussen 24 maart 2000 en 31 maart 2010 is uitgevoerd en significant negatieve effecten kan hebben voor een Natura 2000 gebied.

Wat is een project?

Het is van belang om vast te stellen wat moet worden verstaan onder 'project'. Daarbij wordt uitgegaan van de definitie in de MER-richtlijn (art. 1 lid 2). Onder een project wordt verstaan:

- Uitvoering van bouwwerken of de totstandkoming van installaties of werken;
- Andere ingrepen in natuurlijk milieu of landschap, inclusief ontginning.

Zodra er sprake is van een fysieke ingreep, is er sprake van een project. Het gaat daarbij om iets nieuws, maar ook om een intensivering van een bestaande activiteit waarbij een fysieke ingreep plaatsvindt.

Voor ieder project dat na de peildatum (zie hierna) en voor 31 maart 2010 is uitgevoerd, moet beoordeeld worden of dat project een (significant) negatief effect kan hebben voor het Natura 2000 gebied.

Wat is een andere handeling?

Anders dan bij een project vindt er in het geval van een andere handeling géén fysieke ingreep plaats. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de openstelling van een bestaande, verharde weg¹ en het wijzigen van het veebestand in bestaande stallen.²

De peildatum voor vergund recht, bestaand gebruik en voor projecten

De peildatum voor bestaand gebruik is 31 maart 2010. Voor vergunde rechten en voor projecten met mogelijk significant negatieve effecten geldt echter een andere peildatum, namelijk 24 maart 2000. Dit heeft te maken met het feit dat de Rijntakken op deze datum is aangewezen als Vogelrichtlijngebied. Voor uitbreiding of wijziging van projecten in relatie tot negatieve effecten vanwege stikstofdepositie gelden afwijkende regels ten aanzien van de peildatum. Deze zijn opgesteld in het kader van het Programma Aanpak Stikstof.

¹ ABRvS 6 maart 2013, nr. 201113007/1/A4, r.o. 4.

² ABRvS 1 mei 2013, nr. 201011080/1/A4, r.o. 8.3.

Hoe worden regelmatig terugkerende activiteiten beoordeeld?

Periodieke werken kunnen als één project worden aangemerkt, indien er sprake is van één verrichting. In dat geval hoeft maar één keer een vergunning te worden verleend.

Voor wat betreft het treffen van beheermaatregelen die zijn opgenomen als instandhoudingsmaatregel in het beheerplan (zoals het maaien van glanshaverhooilanden): aangezien deze projecten direct verband houden met of nodig zijn voor het beheer van het Natura 2000 gebied hoeft hier geen passende beoordeling voor te worden opgesteld noch een vergunning in het kader van de Wet natuurbescherming voor te worden verleend.

Voorbeelden van evenementen waarvoor vergunningen zijn verleend zijn enkele evenementen rond de Vierdaagse van Nijmegen. De provincie geeft dan bij voorkeur meerjarige vergunningen af waarin voorwaarden zijn opgenomen over de maximale belasting van het gebied.

Effecten van bestaand gebruik op de instandhoudingsdoelstellingen

Het bestaand gebruik rondom het Natura 2000 gebied kan een negatief effect hebben. Dit kan zijn vermessing, verzuring, verdroging of een ander negatief effect.

Bestaand gebruik, geen project met een mogelijk significant negatief effect zijnde, is volgens de wet vergunningvrij. Het beheerplan moet wel instandhoudingsmaatregelen bevatten om de effecten ervan te verminderen, zodat de Natura 2000 doelen kunnen worden gehaald. Voor de Rijntakken geldt dat bepaalde vormen van bestaand gebruik leiden tot verzuring en vermessing, verstoring en plaatselijk tot verdroging. De maatregelen om die effecten te verminderen zijn beschreven in hoofdstuk 5.

Aanschrijvingsbevoegdheid voor bestaand gebruik

Bestaand gebruik, geen project met een mogelijk significant negatief effect zijnde, dat op de peildatum bestond en sindsdien niet is gewijzigd, is vergunningvrij. Het bevoegd gezag kan diegene die bestaand gebruik uitoefent met een verslechterend effect voor één of meerdere Natura 2000 gebieden wel aanschrijven en verplichten om:

- a. informatie te verstrekken over het gebruik,
- b. preventieve en/of herstelmaatregelen te treffen of
- c. het gebruik te staken of te beperken.

Een dergelijke aanschrijving is niet van toepassing wanneer het bestaand gebruik overeenkomstig het beheerplan wordt uitgeoefend.

De provincies zullen selectief omgaan met de aanschrijvingsbevoegdheid. De effecten van bestaand gebruik worden zo veel mogelijk door natuurmaatregelen verminderd. Met de betreffende eigenaren/beheerders worden afspraken gemaakt over de te nemen maatregelen. Mocht het niet lukken afspraken te maken, dan kan de provincie de aanschrijvingsbevoegdheid gebruiken.

Voorbeelden van bestaand gebruik

Camping met uitbreiding

Een camping die in 1990 is opgericht en daarna niet is gewijzigd, is bestaand gebruik en vergunningvrij. Als de camping in 2011 heeft uitgebreid, kwalificeert die uitbreiding als een project. Indien voor de camping nog geen vergunning is verleend in het kader van de oude Natuurbeschermingswet of huidige Wet Natuurbescherming, moet een vergunning worden aangevraagd voor zowel de bestaande bedrijfsvoering als voor de uitbreiding.³

Milieuvergunning veehouder

Een veehouder heeft een milieuvergunning uit 1998. Dat is, in relatie tot een Vogelrichtlijngebied, bestaand gebruik dat is vrijgesteld van de vergunningplicht. In 2008 heeft hij uitgebreid. Dat is een project. Omdat het project na de peildatum (in casu 24 maart 2000) wordt uitgevoerd en een significant effect kan hebben (extra stikstofdepositie) op de Natura 2000 doelen, moet hiervoor een Wnb-vergunning worden aangevraagd. In dat geval is er dus geen sprake van bestaand gebruik.

Milieuvergunning papierfabriek

Een papierfabriek heeft een milieuvergunning uit 1995. In 2006 is deze vergunning gewijzigd, waarbij de toegestane productie is verminderd. Thans wil de eigenaar de productie verhogen. Voor het

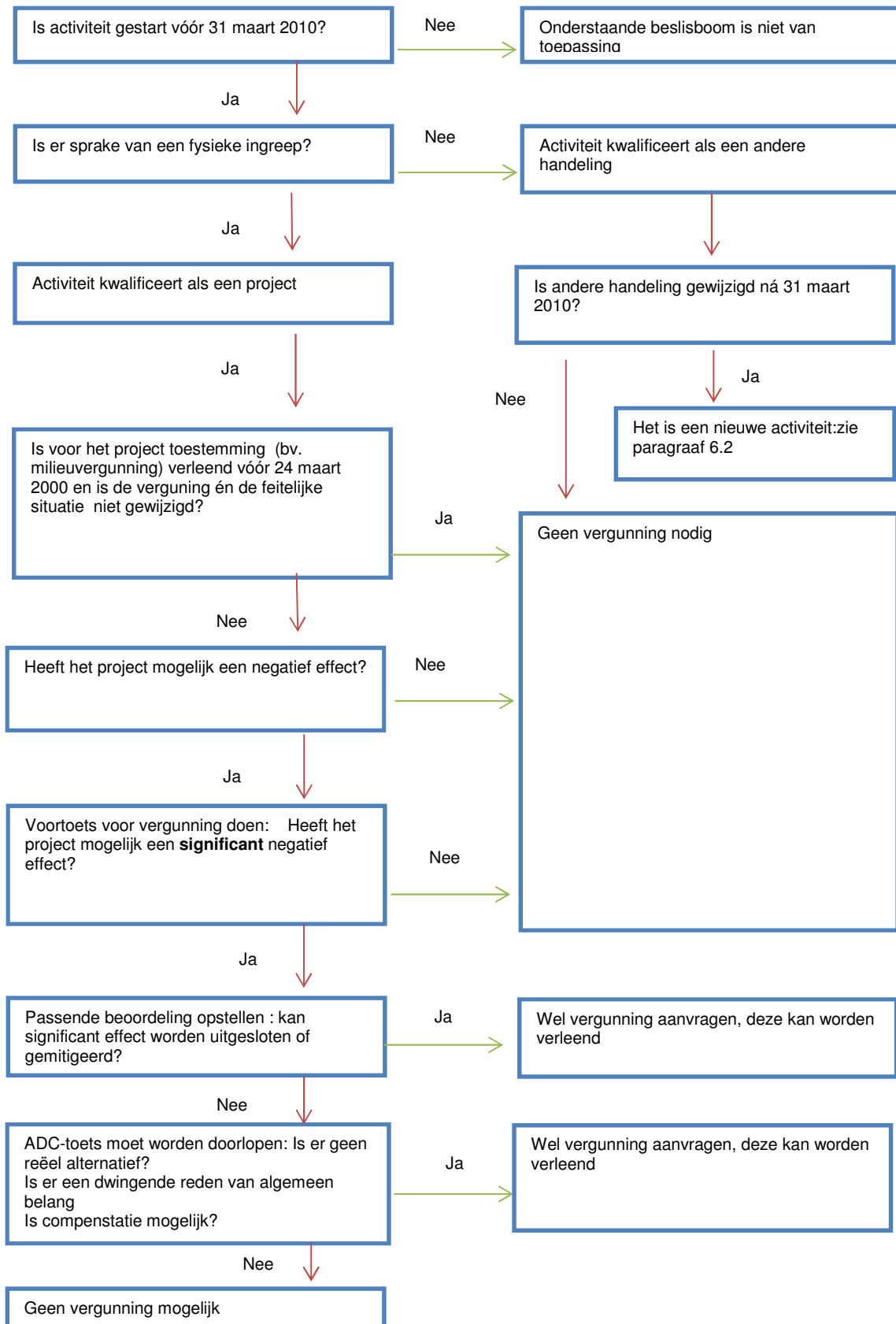
³ In het kader van een eventueel te verrichten passende beoordeling hoeft echter enkel gekeken te worden naar de gevolgen van de uitbreiding, niet naar de gevolgen van het bestaand gebruik.

antwoord op de vraag of deze verhoging mogelijk significante gevolgen kan hebben voor het Natura 2000 gebied, moet de aangevraagde situatie worden vergeleken met de vergunde situatie in 2006. Aan de vergunde rechten van vóór de referentiedatum (de milieuvergunning uit 1995), komt geen betekenis meer toe.⁴

Voor een activiteit die vóór 31 maart 2010 is gestart is onderstaande beslisboom een hulpmiddel om na te gaan of er een vergunning moet worden aangevraagd. (Deze beslisboom is niet van toepassing op stikstofgerelateerde projecten; daarvoor gelden deels afwijkende regels die zijn vastgelegd in het PAS).

⁴ Vgl. ABRvS 13 november 2013, nr. 201211640/1/R2, en ABRvS 19 februari 2014, nr. 201305070/1/R2.

Beslisboom vergunningplicht in relatie tot bestaand gebruik

Bijlage 6 Toetsingskader vergunningverlening

Bijlage 6 Toetsingskader vergunningverlening

In deze bijlage wordt aangegeven in welke mate de verschillende storingsfactoren van invloed zijn op de diverse instandhoudingsdoelstellingen van de Rijntakken. Hiermee wordt inzicht gegeven in welke mate de storingsfactoren bepalend zijn voor de vraag of er al dan niet sprake is van een vergunningplicht. Daarna wordt per sector nader ingegaan op de vergunningplichtigheid van diverse activiteiten. Voor activiteiten waarbij sprake is van stikstof-uitstoot en de daarmee samenhangende vergunningplicht wordt het Programma Aanpak Stikstof (PAS) nader toegelicht.

In hoofdstuk 5 van het beheerplan en bijlage 7 zijn maatregelen genoemd die genomen worden ten behoeve van het realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen. Deze maatregelen zijn nog onvoldoende gedetailleerd uitgewerkt en onvoldoende getoetst om vergunningvrij te zijn op grond van de Wet Natuurbescherming.

Invloed van storingsfactoren

Wanneer geldt de vergunningplicht

De Wet Natuurbescherming geeft aan dat projecten en andere handelingen die de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten in een Natura 2000 gebied kunnen verslechteren of een significant verstoring effect kunnen hebben op soorten waarvoor het gebied is aangewezen, vergunningplichtig zijn. Dit geldt zowel voor activiteiten binnen het Natura 2000 gebied als voor activiteiten die buiten het gebied plaatsvinden en invloed hebben op het gebied. Onder verslechtering worden activiteiten met een permanente invloed verstaan en onder verstoring worden activiteiten met een tijdelijk effect verstaan, zoals evenementen en bouwwerkzaamheden.

Verslechtering dan wel verstoring kan aan de orde zijn indien bij een activiteit storingsfactoren horen die de natuurlijke kenmerken van het gebied negatief kunnen beïnvloeden. Bijvoorbeeld ploegen heeft als storingsfactor "mechanisch effect". Op de website van het ministerie van EZ zijn deze storingsfactoren verwerkt in de effectenindicator. De effectenindicator geeft per Natura 2000 gebied een eerste indicatie van mogelijke effecten van de diverse storingsfactoren op de doelen waarvoor het betreffende gebied is aangewezen. Indien blijkt dat de activiteit negatieve invloed op het Natura 2000 gebied kan hebben, is sprake van een vergunningplichtige activiteit.

De Wet Natuurbescherming geeft aan dat het bevoegd gezag bij het verlenen van een vergunning rekening houdt met een vastgesteld Natura 2000 beheerplan. In deze bijlage wordt uitleg gegeven over de vergunningprocedure en krijgt u inzicht in welke punten nadrukkelijk bij de vergunningverlening worden betrokken.

Welke factoren zijn bepalend voor de vergunningplicht?

Er gelden geen duidelijke normen wanneer een activiteit vergunningplichtig is. Per situatie moet beoordeeld worden of een activiteit negatieve effecten op het Natura 2000 gebied kan veroorzaken. Is dat het geval dan is er een vergunningplicht. In deze bijlage wordt nader ingegaan op de factoren die van invloed zijn voor het behalen van de natuurdoelen voor de Rijntakken en daarmee inzicht geven in de vraag wanneer sprake is van een vergunningplicht. Voor het beoordelen van welke factoren in welke mate bepalend zijn voor het al of niet vergunningplichtig zijn van een activiteit, wordt gebruik gemaakt van de effectenindicator op de site van het ministerie van EZ en de specifieke informatie die bij het opstellen van het beheerplan is vergaard.

De effectenindicator is een belangrijk instrument waarbij, per Natura 2000-gebied en per activiteit, het mogelijke effect op de diverse Natura 2000-doelen van dat gebied in beeld wordt gebracht. Als voorbeeld is in onderstaande figuur de effectenindicator voor zandwinning in het rivierengebied weergegeven.

De Rijntakken is een gebied met een sterke verweving van natuur en andere functies. Met name aan de rand en deels binnen de begrenzing vindt plaatselijk intensief ander gebruik plaats zoals wonen en bedrijvigheid. De winterdijken vormen bijna overal een grens tussen het Natura 2000 gebied en het intensiever gebruikte binnendijkse gebied, waarbij effecten van binnendijks gebruik worden beperkt door de afscherpende werking van de winterdijken. Gezien de sterke verweving en omdat de Rijntakken zowel Vogel- als Habitatrichtlijngebied is, zijn de factoren die van invloed zijn op de natuurdoelen divers. Uit de informatie op de site van het ministerie van EZ blijkt dat alleen de storingsfactor verzoeting nauwelijks aan de orde is en dat voorts alle storingsfactoren een rol spelen. Anderzijds zijn de diverse natuurwaarden niet overal aanwezig, is er veel ruimte voor uitbreiding van oppervlakte natuur en is er veel verschil tussen de gevoeligheid van de doelen voor storingsfactoren. Voor het behalen van de doelen zijn er hierdoor plaatselijk grote verschillen in de mate waarin de storingsfactoren een rol spelen en zijn andere factoren zoals het gevoerde beheer en de inrichting vaak bepalender. Er is een belangrijk verschil tussen de gebieden die alleen als Vogelrichtlijngebied zijn aangewezen en de gebieden die ook Habitatrichtlijngebied zijn. De afstand tot het gebied waarbij nog beïnvloeding is, is voor de meeste storingsfactoren beperkt maar kan ook groot zijn. Denk hierbij bijvoorbeeld aan stikstofdepositie dat een rol kan spelen tot een afstand van meer dan 10 km van de emissiebron. Hieronder wordt per groep van storingsfactoren aangegeven in welke mate ze van invloed kunnen zijn op de natuurdoelen en daarmee bepalend zijn voor de vraag of een activiteit vergunningplichtig is. Hierbij is uitgegaan van gebiedseigen activiteiten waarbij in specifieke situaties uitzonderingen kunnen gelden. Gebiedseigen activiteiten betreft onder andere delfstoffenwinning en verwerking, watergebonden industrie, wonen, landbouw en recreatie.

Licht

De effectenindicator geeft aan dat de Meervleermuis zeer gevoelig is voor licht en dat alle vogelsoorten gevoelig zijn voor licht. Licht is daarmee een belangrijke factor voor de kwaliteit van het gehele Natura 2000 gebied. Het gaat hierbij vooral om de directe of indirecte (bv. door aanstraling van gebouwen) uitstraling van lichtbronnen naar het gebied. In de huidige situatie zijn er veel locaties waar lichtuitstraling aanwezig is i.v.m. de sterke verwevenheid van natuur en andere functies. Uit het beheerplan blijkt dat dit geen belemmering vormt voor het behalen van de doelen. In verband met de sterke gevoeligheid van de Meervleermuis is vooral uitstraling van licht over water een aandachtspunt. De waterplassen hebben daarnaast tevens een belangrijke functie voor overwinterende watervogels als slaapplek en rustgebied. Indien lichtuitstraling naar het gebied waar mogelijk wordt voorkomen en licht nabij waterplassen wordt beperkt, zal de invloed op de instandhoudingdoelstellingen over het algemeen beperkt zijn. In de lichtbranche, onder andere met betrekking tot wegverlichting, is er een ontwikkeling gaande om armaturen te gebruiken die minder uitstralen naar de omgeving. Door de aanwezigheid van dijken vindt enige afscherming plaats van licht van buiten het gebied. Negatieve effecten en daarmee mogelijke vergunningplicht zijn derhalve vooral aan de orde bij lichtbronnen in het gebied zoals licht op grotere hoogte aan de rand van het gebied en bijvoorbeeld straatverlichting over een langere lengte aan de rand van het gebied.

Activiteiten die leiden tot een toename van de uitstraling van licht in het gebied kunnen negatieve effecten hebben en daarmee vergunningplichtig zijn. Dit betreft vooral buitendijkse lichtbronnen met uitstraling naar het gebied en binnendijkse lichtbronnen op grotere hoogte met uitstraling naar het gebied (bijvoorbeeld lichtmasten en vuurwerk).

Geluid

De effectenindicator geeft aan dat vissen, Meervleermuis en enkele vogels gevoelig zijn voor geluid, waarbij Bittervoorn en de modderkruipers zeer gevoelig zijn. Voor de vissen betreft dit vooral geluid in het water. Voor de Meervleermuis is beïnvloeding alleen aan de orde als het donker is, waarmee de mogelijk negatieve effecten voor de habitatsoorten beperkt zijn. Voor vogels is aangegeven dat enkele soorten gevoelig zijn en de meeste niet gevoelig. Dit laatste moet geïnterpreteerd worden als beperkt gevoelig, gezien de uitkomsten van onderzoek (Kleijn, 2008 en

Lensink et al, 2011)¹. Ten aanzien van vogels blijkt uit onderzoek dat vanaf een etmaal gemiddelde van 40 dan wel 42 dB(A) Laeq (24 uur) er effecten kunnen optreden (respectievelijk Kleijn, 2008 en Arcadis, 2014²). Voor soorten van open gebieden blijkt dat effecten optreden vanaf 47 dB(A) (Reijnen et al. (1992 en 1996))³ Tevens blijkt dat effecten afhangen van de achtergrondwaarde (Kleijn, 2008) en dat piekgeluiden, zoals die optreden bij vuurwerk en evenementen, kunnen leiden tot negatieve effecten.

Activiteiten die leiden tot een toename van geluid in de avond en nacht in de periode april tot november, en/of tot een toename van geluid in het water, kunnen negatieve effecten hebben en daarmee vergunningplichtig zijn. Activiteiten die leiden tot een toename boven een etmaalgemiddelde van 40 dB(A) LA eq (24 uur) in stiltegebied, dan wel 42 dB(A) Laeq (24 uur) in overig gebied dat tevens leefgebied is van vogels, kunnen negatieve effecten hebben en daarmee vergunningplichtig zijn.

Hierbij dient in aanmerking te worden genomen dat geluidsbronnen een cumulatief effect hebben op het geluidsniveau.

Verzoeting en verzilting

De effectenindicator geeft voor geen van de doelen aan dat deze gevoelig dan wel zeer gevoelig zijn voor verzoeting, waarmee in beginsel geen negatieve effecten zijn te verwachten ten gevolge van verzoeting. Verzoeting en verzilting zijn aspecten die aan de orde zijn binnen gebieden die mogelijk beïnvloed kunnen worden door het zoute zeewater, hetgeen binnen de Rijntakken niet aan de orde is.

Verzoeting en verzilting zijn storingsfactoren die binnen de Rijntakken niet aan de orde zijn en daarmee geen rol spelen bij een eventuele vergunningplicht.

Verzuring en vermesting

De belangrijkste bron van verzuring en vermesting is stikstofdepositie. Depositie van andere stoffen, zoals Zwaveloxiden, kan ook een bijdrage leveren aan de verzuring. De depositie van Zwaveloxiden is door diverse maatregelen de afgelopen decennia verminderd en speelt daarmee een minder belangrijke rol dan de depositie van stikstof. Vermesting wordt naast depositie van stikstof ook veroorzaakt door de aanwezigheid van stikstof en fosfaat in bodem, oppervlaktewater en grondwater.

De effectenindicator geeft aan dat vooral habitattypen en habitatsoorten gevoelig zijn voor vermesting. Daarnaast geeft de indicator aan dat Porseleinhoen, Zwarte stern, Woudaapje, Roerdomp en Grote karekiet gevoelig zijn voor vermesting. De gevoeligheid betreft met name stikstof en fosfaat. De beïnvloeding van de vogelsoorten door vermesting betreft vogels die sterk gebonden zijn aan water, waarbij vermesting van water door landbouwkundig gebruik in de directe omgeving het water in de leefgebieden sterk kan beïnvloeden. Dit heeft geen betrekking op stikstofdepositie, wat binnen de Rijntakken beperkt van invloed is op de waterkwaliteit. Uit de PAS-Herstelstrategie Rijntakken blijkt dat er geen aanvullende PAS-herstelmaatregelen nodig zijn in relatie tot realisatie van de doelen voor Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten. Vergunningplichtige activiteiten betreffen onder andere: veeteelt bedrijven, industrie die gepaard gaat met uitstoot van stikstof, activiteiten met een verkeersaantrekkende werking, aanleg of wijziging van wegen etc. Vermesting via het grondwater kan desastreus uitpakken. Een goede monitoring van de kwaliteit van het grondwater is dan ook noodzakelijk.

¹ Kleijn, D. 2008. Effecten van geluid op wilde soorten. Alterra-rapport 1705; Lensink R. , K.L. Krijgsveld & P.W. van Horssen 2011. Versturende effecten van groot vliegverkeer op broedvogels; onderzoek op basis van bestaande gegevens verzameld rond de luchthaven Schiphol en op militaire vliegvelden. Rapport 11-101, Bureau Waardenburg, Culemborg.

² Effectafstanden Natura 2000 gebieden Veluwe en Rijntakken. Arcadis, 18 februari 2014.

³ Reijnen, Veenbaas & Foppen, 1992. Het voorspellen van effect van snelverkeer op broedvogelpopulaties;

Reijnen, 1996. Disturbance by car traffic as a threat to breeding birds in the Netherlands.

Activiteiten die leiden tot verzuring en vermessing in Habitatrichtlijngebied, kunnen leiden tot negatieve effecten en dus vergunningplichtig zijn.

Activiteiten binnen Vogelrichtlijngebied die leiden tot vermessing van het water - anders dan door depositie vanuit de lucht - van (potentieel) leefgebied van Porseleinhoen, Zwarte stern, Woudaapje, Roerdomp en Grote karekiet kunnen negatieve effecten hebben en daarmee vergunningplichtig zijn

Trilling

De effectenindicator geeft aan dat vooral de habitatsoorten en -typen gevoelig zijn voor trilling. Omdat de Oeverwal in holen in de grond broedt, kan trilling in de directe omgeving een negatief effect veroorzaken door instorten van holen en door verstoring. Hetzelfde geldt voor de IJsvogel, waarbij deze kennelijk iets minder gevoelig is gezien de kwalificatie in de effectenindicator. Voorts vermeldt de effectenindicator dat alle habitatsoorten, behoudens de Kamsalamander, gevoelig dan wel zeer gevoelig zijn voor trillen. Voor de Meervleermuis heeft gevoeligheid van trilling alleen betrekking op de slaap- en rustplaatsen en niet op het leefgebied.

Activiteiten die leiden tot trilling nabij slaap- en rustplaatsen voor de Meervleermuis, (potentieel) leefgebied voor vissen en potentieel broedgebied voor IJsvogel en Oeverwal, kunnen negatieve effecten veroorzaken en daarmee vergunningplichtig zijn.

Bewuste verandering van de soortensamenstelling

De effectenindicator geeft aan dat vooral de habitatsoorten en habitattypen gevoelig zijn voor bewuste verandering van de soortensamenstelling. Bewuste verandering van soorten is het uitzetten, aanplanten of zaaien van soorten. Daarnaast is voor vogelsoorten de concurrentie van bijvoorbeeld de Nijlgans en overzomerende Grauwe ganzen met andere vogels en ganzen een aandachtspunt, in relatie tot negatieve effecten op de doelen. Dit betreft echter geen bewuste verandering van de soortensamenstelling en heeft daarmee geen relatie met een eventuele vergunningplicht. Als dit het behalen van de doelen belemmert, dient dit middels het nemen van maatregelen te worden opgelost.

Activiteiten die leiden tot bewuste verandering van de soortensamenstelling kunnen binnen de Habitatrichtlijngebieden leiden tot negatieve effecten en daarmee vergunningplichtig zijn.

Verontreiniging

Uit de effectenindicator blijkt dat vrijwel alle doelen gevoelig zijn voor verontreiniging, waarbij de watergebonden Habitatrichtlijnsoorten extra gevoelig zijn. De achtergrondwaarde van verontreiniging wordt sterk bepaald door het verontreinigingsniveau van de rivier, waarbij in de uiterwaarden de bodem plaatselijk sterker verontreinigd is dan de huidige achtergrondwaarde. Dit is veroorzaakt door afzetting van klei in het verleden, toen de rivier (veel) sterker verontreinigd was dan nu het geval is. Gezien de relatief hoge achtergrondconcentraties in combinatie met de gehanteerde normen vanuit de milieuwetgeving, zijn negatieve effecten ten gevolge van verontreiniging beperkt. Een uitzondering vormen stikstof en fosfaat en bijvoorbeeld de berging van vervuilde specie, waarbij vanuit de milieuwetgeving binnen de inrichting afwijkende normen gelden. Een andere uitzondering vormen eventuele puntbronnen in relatie tot water dat niet in directe verbinding staat met de rivier. Verontreiniging door stikstof en fosfaat kan gezien worden als een vorm van vermessing. Ten aanzien van verontreiniging via de lucht kan naast stikstof (zie vermessing en verzuring) fluoride negatieve effecten veroorzaken op de vegetatie, ingeval het hoge emissiewaarden betreft⁴.

Activiteiten die leiden tot een (zeer) hoge emissie van fluoriden en toepassing van vervuilde grond binnen het Natura 2000 gebied kunnen negatieve effecten veroorzaken en daarmee vergunningplichtig zijn.

⁴ Onderbouwing effectafstanden bestaande handelingen natura 2000 gebieden Overijssel, Arcadis, 21 september 2011 en Effectafstanden natura 2000 gebieden Veluwe en Rijntakken, Arcadis 18 februari 2014.

Verdroging en vernatting en verandering van overstromingsfrequentie, stroomsnelheid en dynamiek substraat

Uit de effectenindicator blijkt dat vooral verdroging veel invloed heeft op de meeste habitatdoelen en enkele vogelsoorten. De waterhuishouding van de Rijntakken wordt sterk beïnvloed door de rivier, waarbij aspecten als verdroging en vernatting vooral worden beïnvloed door ingrepen binnen de Rijntakken, zoals het aanpassen van zomerkaden en de ontwatering. Voor het overige is beïnvloeding door activiteiten beperkt. Dit geldt niet voor het binnendijks gelegen Rijnstrangengebied en de binnendijkse delen in de Ooijpolder (Groenlanden en Ooijse Graaf), waar de waterhuishouding nauwelijks door de rivier wordt beïnvloed en het gevoerde peilbeheer van cruciaal belang is. Daarnaast is er een aantal locaties waar de aanwezigheid van kwel een belangrijke factor is voor de aanwezige natuurwaarden, waaronder bijvoorbeeld het habitattypen Meren met Krabbenscheer en fonteinkruiden. Binnen Gelderland zijn deze locaties vermeld op de kaart natte landnatuur zoals opgenomen in de omgevingsvisie.

Uit de effectenindicator van het ministerie van EZ blijkt dat vooral de habitatdoelen gevoelig zijn voor verandering in overstromingsfrequentie, stroomsnelheid en dynamiek substraat. IJsvogel en Oeverzwaluw zijn de enige vogelsoorten die gevoelig zijn voor wijziging van de stroomsnelheid en diverse vogelsoorten zijn gevoelig voor verandering van de overstromingsfrequentie. Vooral inrichtingsmaatregelen in het gebied kunnen deze factoren beïnvloeden, waarbij verandering van stroomsnelheid vooral aan de orde kan zijn in het winterbed van de rivier en in geval van aanleg van geulen. Verandering van de stroomsnelheid kan daarnaast ook aan de orde zijn indien bestaande stilstaande wateren in verbinding worden gebracht met de rivier. Hierbij kunnen er ook negatieve effecten optreden indien het leefgebied van de Zwarte stern betreft of slaap- en rustgebied van watervogels.

Activiteiten die van invloed zijn op de waterhuishouding in gebieden waar de aanwezigheid van kwel van belang is voor de aanwezige natuurwaarden, kunnen leiden tot negatieve effecten en daarmee vergunningplichtig zijn.

Activiteiten die leiden tot effecten op de waterhuishouding van het Rijnstrangengebied kunnen leiden tot negatieve effecten en daarmee vergunningplichtig zijn.

Ingrepen (inrichtingsmaatregelen) in het gebied die de overstromingsfrequentie beïnvloeden, kunnen leiden tot negatieve effecten en daarmee vergunningplichtig zijn.

Ingrepen in habitatgebied die leiden tot verandering van de dynamiek van substraat kunnen leiden tot negatieve effecten en daarmee vergunningplichtig zijn.

Ingrepen in Habitatrichtlijngebied, rustgebied voor watervogels en leefgebied van Zwarte stern, IJsvogel en Oeverzwaluw, die leiden tot een wijziging van de stroomsnelheid, kunnen leiden tot negatieve effecten en daarmee vergunningplichtig zijn.

Oppervlakteverlies en versnippering

De effectenindicator geeft aan dat alle habitattypen en soorten gevoelig zijn voor oppervlakteverlies en versnippering. Voor vogels geeft de effectenindicator aan dat versnippering voor de niet-broedvogels niet aan de orde is en dat de gevoeligheid van broedvogels varieert. Voor oppervlakteverlies geeft de effectenindicator aan dat de meeste niet-broedvogels niet gevoelig zijn en dat een aantal niet-broedvogels en de broedvogels gevoelig tot zeer gevoelig zijn. In feite kan oppervlakteverlies altijd tot negatieve effecten leiden, omdat de draagkracht van een gebied hiermee vermindert. De in de effectenindicator aangeduide ongevoeligheid moet daarom beoordeeld worden als minder gevoelig. Omdat niet-broedvogels minder gebonden zijn aan één specifieke locatie, heeft versnippering en oppervlakteverlies minder impact voor niet-broedvogels dan voor broedvogels, waarbij het beschikbare oppervlak een sterke invloed heeft op de kwaliteit en er in de regel een ondergrens is voor de oppervlakte waarbij het nog geschikt is als broedgebied. Niet-broedvogels zijn mobieler en maken vaak ook gebruik van kleinere oppervlakten,

waarbij wel de randeffecten van bijvoorbeeld verstoring toenemen bij kleinere oppervlakten en daarmee de kwaliteit wordt beïnvloed. Een uitzondering betreft kleine gebieden met een specifieke waarde, zoals bijvoorbeeld slaapplekken van Wulpen waarbij een beperkt oppervlakteverlies al grote effecten kan hebben.

Activiteiten die leiden tot oppervlakteverlies of versnippering kunnen leiden tot negatieve effecten en daarmee vergunningplichtig zijn

Optische verstoring

Optische verstoring is verstoring ten gevolge van zichtbare beweging, bijvoorbeeld ten gevolge van wandelaars, auto's of vliegtuigen. Uit de effectenindicator van het ministerie van EZ blijkt dat vooral de habitatdoelen gevoelig zijn voor optische verstoring. Ten aanzien van de habitattypen is dit onterecht, omdat deze niet gevoelig zijn.

Ten aanzien van habitatsoorten betreft het vooral de watergebonden doelen die gevoelig zijn, waarmee vooral activiteiten op het water of de oever kunnen leiden tot negatieve effecten. Voor de Kamsalamander zijn er geen aanwijzingen dat optische verstoring kan leiden tot negatieve effecten, behoudens mogelijke effecten door zeer intensieve betreding, waarvoor in mindere mate hetzelfde geldt als voor habitattypen. De Bever wordt in de effectenindicator aangemerkt als zeer gevoelig voor optische verstoring. De Bever heeft zich sterk uitgebreid in aantal en verspreiding en daarnaast is de Bever vooral 's nachts actief. De Bever is vooral 's nachts en in de directe omgeving van de Burcht gevoelig voor verstoring. Voor het overige is de gevoeligheid beperkt.

De ongevoeligheid van vogelsoorten voor optische verstoring is in strijd met diverse onderzoeken waarin verstoringsafstanden voor diverse vogelsoorten zijn opgenomen. Voor Kleine zwaan bijvoorbeeld geeft de effectenindicator aan dat deze niet gevoelig is voor optische verstoring, terwijl uit de literatuur een verstoringsafstand blijkt van 300 tot 600 meter voor diverse vormen van waterrecreatie (Krijgsveld, 2008 en Jansen, 2009)⁵. Op dit punt is de effectenindicator onjuist en dient uitgegaan te worden van verstoringsafstanden zoals opgenomen in de literatuur. Naast recreatie zijn er ook diverse andere bronnen van optische verstoring zoals luchtvaart en uitvoering van werkzaamheden.

Activiteiten binnen Habitatrictlijngebied die leiden tot (intensieve) betreding van habitattypen kunnen leiden tot negatieve effecten en daarmee vergunningplichtig zijn.

Activiteiten die leiden tot optische verstoring van habitatsoorten en vogels kunnen leiden tot negatieve effecten en daarmee vergunningplichtig zijn.

Mechanische effecten

Mechanische effecten kunnen leiden tot negatieve effecten door vernietiging dan wel aantasting van habitattypen en leefgebied voor soorten. De effectenindicator geeft aan dat habitattypen en soorten gevoelig zijn en geeft voor vogelsoorten een diffuus beeld. Daarnaast geeft de effectenindicator aan dat de oorzaken en gevolgen zeer divers zijn. Als voorbeelden worden genoemd: betreding, golfslag en luchtwerveling. Betreding ten gevolge van extensieve recreatie zal in de regel geen effecten hebben, omdat extensieve recreatie vooral plaatsvindt op wegen en paden en de habitattypen in de Rijntakken niet zeer gevoelig zijn. Een uitzondering geldt voor zeer drukke gebieden, waarin extensieve vormen van recreatie zoals wandelen in een omvang plaatsvinden, waardoor de effecten gelijk zijn aan intensief gebruik. Intensiever gebruik, waaronder evenementen, waterrecreatie en de aanleg van paden en andere recreatieve voorzieningen in of nabij habitattypen, kunnen negatieve effecten hebben. Andere voorbeelden van mechanische effecten zijn: maaien van vegetatie, kap van bomen, berijding met machines en bewerking van de bodem. De vraag of negatieve effecten optreden is sterk afhankelijk van de aard van het

⁵ Krijgsveld K.L., R.R. Smits & J. van der Winden 2008. Verstoringsgevoeligheid van vogels. Rapport 08-173, Bureau Waardenburg; Jansen, M. 2011. Monitoring kitesurfzone Wolderwijd.

mechanische effect, waarbij de effectenindicator zeker niet sluitend is. De effectenindicator geeft bijvoorbeeld aan dat de Kwartelkoning niet gevoelig is voor mechanische effecten, terwijl de soort zeer gevoelig is voor bijvoorbeeld maaierwerkzaamheden.

Activiteiten die leiden tot mechanische effecten kunnen leiden tot negatieve effecten en daarmee vergunningplichtig zijn.

Verandering populatiedynamiek

De effectenindicator geeft aan dat alle doelen hier gevoelig tot zeer gevoelig voor zijn en noemt effecten ten gevolge van wegverkeer, windmolens, jacht en visserij als voorbeelden van activiteiten die kunnen leiden tot sterfte. Dit betreft zowel vogelsoorten en habitatsoorten waarvoor een instandhoudingsdoel geldt, als soorten die onderdeel uitmaken van een habitattypen.

Activiteiten die leiden tot sterfte van planten of dieren waarvoor een instandhoudingsdoel geldt kunnen leiden tot negatieve effecten en daarmee vergunningplichtig zijn.

Vergunningverlening voor projecten waarbij stikstof vrijkomt

Het Programma Aanpak Stikstof maakt de vergunningverlening voor projecten waarbij stikstof vrijkomt mogelijk. Een deel van de daling van de stikstofdepositie, als gevolg van extra generieke Maatregelen ter vermindering van de depositie in o.a. de landbouw, kan op basis van het PAS worden gebruikt voor nieuwe activiteiten. In het kader van het PAS is geborgd dat de zogenoemde PAS-maatregelen tijdig worden uitgevoerd. De PAS-maatregelen zijn beschreven in de bij het PAS behorende gebiedsanalyses.

Als voor een project ontwikkelingsruimte aanwezig is, vormt het PAS de passende beoordeling bij de vergunningverlening. Het PAS geeft in die gevallen de zekerheid te bieden dat de natuurlijke kenmerken van een Natura 2000 gebied niet worden aangetast door een project dat binnen de beschikbare ontwikkelingsruimte past. Door de uitvoering van de herstelmaatregelen zoals vermeld in de Gebiedsanalyse Rijntakken en hoofdstuk 5 van dit beheerplan ontstaat ontwikkelingsruimte voor de verschillende activiteiten waarbij stikstof vrij komt.

Om de situatie voor nieuwe ontwikkelingen te beoordelen is het rekeninstrument AERIUS ontwikkeld. Dat geeft aan hoeveel ontwikkelingsruimte er voor een bepaald gebied is en hoe die verdeeld wordt. De berekening van de ontwikkelingsruimte levert voor elk gebied en elke locatie een andere uitkomst op en is afhankelijk van de voorziene daling van de depositie ter plaatse. Bij de verdeling van de ontwikkelingsruimte moet rekening gehouden worden met de al gereserveerde ontwikkelingsruimte. Hiertoe is een aantal bestuurlijk dringende projecten geïnventariseerd. Als de verhoging van de depositie van stikstof op Natura 2000 gebieden vanwege een project past binnen de voor dat project gereserveerde ontwikkelingsruimte, dan kan er voor het aspect stikstof een WNb-vergunning of verklaring van geen bezwaar (vvgb) worden afgegeven. Een passende beoordeling is dan niet meer nodig.

Voor alle overige projecten waarbij stikstof vrijkomt kan met AERIUS berekend worden hoe groot de depositie op de Natura 2000 gebieden is. Als deze depositie past binnen de resterende beschikbare ontwikkelingsruimte dan kan de Nbw-vergunning of verklaring van geen bezwaar worden afgegeven.

Kader vergunningverlening per sector

Onder staand is per sector het kader voor de vergunningenkader per sector uitgewerkt. Hierbij is als basis de effectenmatrix en de toets voor het bestaand gebruik uit het achtergrondrapport Bestaand gebruik gehanteerd.

De diepgang kan per sector verschillen en is o.a. afhankelijk van reeds uitgevoerde passende beoordelingen, onderzoeken en de complexiteit of juist de uniformiteit van de activiteiten binnen de sector.

In een tabel wordt schematisch aangegeven of een activiteit vergunningvrij is of dat een vergunningtoets doorlopen moet worden. Deze toets staat beschreven in paragraaf 6.2 in het beheerplan. Uit deze vergunningtoets blijkt of er een vergunning aangevraagd moet worden of dat dit niet nodig is.

De tekst in onderstaande paragrafen is uitgebreider dan de tabel. Raadpleeg dus ook altijd de tekst om te bepalen wat van toepassing is op de specifieke activiteit.

SECTOR JACHT, BEHEER EN SCHADEBESTRIJDING (INCLUSIEF MUSKUS- EN BEVERRATTENBESTRIJDING)

Hoe worden de effecten van jacht, beheer en schadebestrijding nu beperkt?

In het rapport "Effectenstudie jacht, beheer en schadebestrijding in Natura 2000 gebieden"⁶ (A&W-rapport) zijn de effecten van jacht, beheer en schadebestrijding getoetst aan de instandhoudingsdoelen voor het gebied. Bij het bepalen van deze effecten gaat het vooral om de gevolgen van het gebruik van bepaalde middelen en niet zozeer het kader waarbinnen de handeling plaatsvindt. Voor bijvoorbeeld verstoringsevoelige vogels maakt het niet uit of het geweer nu gebruikt wordt in het kader van jacht, vrijstelling of ontheffing voor schadebestrijding. Voor het opstellen van onderstaand vergunningenkader voor jacht, beheer en schadebestrijding is uitgegaan van genoemde effectenstudie.

De effecten van de huidige praktijk van jacht, beheer en schadebestrijding op de instandhoudingdoelstellingen van de Rijntakken zijn vermeld in bijlage 4. Hieruit blijkt dat de volgende activiteiten kunnen leiden tot significante effecten:

- * Gebruik van het geweer (en honden) binnen 50 meter van beverburchten.
- * Gebruik van het geweer (en honden) binnen een afstand van 300 meter van groepen niet-broedvogels.
- * Gebruik van het geweer (en honden) in de winterperiode.
- * Gebruik van het geweer in de periode mei tot september binnen 200 meter van ongemaaide graslandpercelen.
- * Gebruik van zware preventieve middelen zoals Ansia-pistool en knalapparaat.
- * Gebruik van het geweer (en honden) in de periode maart tot september binnen 100 meter van rietmoeras.

Vanwege de hazenschade aan fruit- en boomteeltbedrijven wordt in Gelderland ontheffing verleend voor drijven en afschot van hazen in de uiterwaarden. Om ernstige verstoring tegen te gaan wordt in de winterperiode gewerkt met compartimenten die niet gelijktijdig bezocht mogen worden. Deze werkwijze is gebaseerd op de aanbevelingen zoals opgenomen in het A&W-rapport. In die periode kan ook de schadebestrijding van andere soorten worden meegenomen.

⁶ Altenburg & Wymenga en Van Oord Faunatechniek, Effectenstudie jacht, beheer en schadebestrijding in Natura 2000 gebieden (2008).

Kader voor toekomstige ontwikkelingen

De onderbouwing van onderstaand kader voor nieuwe ontwikkelingen is voor een belangrijk deel terug te vinden in het A&W Rapport. Toekomstige ontwikkelingen kunnen betrekking hebben op: (1) de vormen en middelen van beheer en schadebestrijding en (2) de soorten waarvoor beheer en schadebestrijding gewenst is. De uitkomsten van de onderstaande toetsing zijn eveneens opgenomen in de onderstaande, samenvattende tabel.

Wat betreft het eerste punt is niet uit te sluiten dat bepaalde vormen van schadebestrijding in de toekomst wenselijk worden geacht, die nu nog niet worden uitgeoefend in de Natura 2000 gebieden. Daarbij kan met name gedacht worden aan het vangen van konijnen met fret en buidel en de inzet van jachtvogels. Uit het A&W Rapport komt naar voren dat er van het gebruik van buidel en fret geen negatieve effecten zijn te verwachten. De inzet van jachtvogels kan volgens het A&W rapport leiden tot significante effecten. Wat betreft de inzet van extra middelen kan met name gedacht worden aan de inzet van kunstlicht bij het bestrijden van wilde zwijnen. Volgens het A&W rapport kan gebruik van kunstlicht leiden tot significante effecten op Meervleermuizen en Bever. Tevens wordt de aanbeveling gedaan om rekening te houden met rustende niet-broedvogels specifiek ganzen en rustende steltlopers. Naast hetgeen in het rapport van A&W is onderzocht kan het gebruik van kunstlicht leiden tot verstoring van broedvogels en foeragerende Smienten. Of dat leidt tot significante effecten zal sterk afhangen van de locatie, periode en intensiteit van het gebruik en zal per geval moeten worden beoordeeld.

Wat betreft het tweede punt is het niet denkbeeldig dat er in de toekomst voor meer soorten beheer en schadebestrijding gewenst is. Bij vogels moet dan met name gedacht worden aan meerkoet, wilde eend, grauwe gans en andere ganzensoorten. Omdat het hier om doelsoorten gaat, zijn significante effecten niet uit te sluiten en geldt er een vergunningplicht op grond van de Nbw 1998. Indien beheer en schadebestrijding gepaard gaat met intensieve bejaging in het kader van standbeheer, zoals bijvoorbeeld bij Grauwe gans aan de orde is, kunnen significante effecten optreden door verstoring van broedvogels. Bij Grauwe ganzen ligt dit genuanceerder, omdat overzomerende ganzen expliciet zijn uitgesloten als doel. Bij zoogdieren gaat het vooral om soorten als edelhert en wild zwijn. Deze soorten komen nu incidenteel in de Rijntakken voor. In de planperiode van het Natura 2000 beheerplan zal hooguit sprake zijn van zeer lokale aanwezigheid van deze soorten. Voor wild zwijn geldt in Gelderland, Utrecht en Overijssel echter een nulstandbeleid, waarvoor een aanwijzing of ontheffing in het kader van de Flora- en faunawet wordt gegeven. Beheer en schadebestrijding van deze hoefdiersoorten door middel van afschot heeft volgens het A&W rapport geen significant effect op de instandhoudingsdoelstellingen, mits dat op eenzelfde wijze gebeurt als voor het ree, dus door middel van aanzit in het najaar en de winterperiode. Hierbij is er van uit gegaan dat dit incidenteel voorkomt.

Samengevat betekent dit dat naast het huidige gebruik de volgende activiteiten kunnen leiden tot significante effecten:

- * Gebruik van kunstlicht kan significante effecten hebben op broedvogels, niet-broedvogels, Bever, Meervleermuis.
- * Doden van doelsoorten kan significante effecten hebben op de betreffende doelsoort.
- * Gebruik van jachtvogel kan significante effecten hebben op broedvogels en niet-broedvogels.
- * Gebruik van het geweer voor sterke standreductie (Grauwe gans) kan leiden tot significante effecten op broedvogels..

Samenvatting vergunningplicht voor beheer en schadebestrijding

In onderstaande tabel is voor Gelderland, Utrecht en Overijssel aangegeven welke handelingen in het kader van beheer en schadebestrijding vergunningvrij zijn en voor welke handelingen een vergunningtoets in het kader van de Nbw 1998 moet worden doorlopen. Bij de handelingen staan veelal voorwaarden, opdat effecten op de instandhoudingsdoelstellingen op voorhand kunnen worden uitgesloten. Wanneer niet conform deze voorwaarden zal worden gehandeld, dient alsnog een vergunningtoets te worden doorlopen. Hetzelfde geldt voor handelingen die niet in de tabel zijn omschreven.

Beheer en schadebestrijding	vergunningvrij	vergunningtoets **
Alle gebieden		
Het vangen van konijnen met behulp van fret en buidel	x	
Het schudden en rapen van eieren van ganzen en knobbelzwanen voor 1 april	x	
Gebruik van vangkooien	x	
Beheer en schadebestrijding met geweer in de periode 1 oktober tot 1 april:		
• Afschot van muskus- en beverratten bij perioden van hoog water vanuit bootjes tussen 10.00 en 15.30	x	
• Het beheer van grote hoefdieren middels aanzit	x	
Beheer en schadebestrijding met geweer in de periode van 1 april tot 1 oktober op intensief beheerde landbouwgronden:		
• Beheer en schadebestrijding met geweer (en honden) in de periode van 1 mei tot 15 augustus binnen een afstand van 200 meter tot extensief beheerde landbouwgronden, zijnde ongemaaid grasland		x
• Beheer en schadebestrijding met geweer (en honden) binnen 100 meter van rietmoeras (leefgebied voor Roerdomp, Grote karekiet en Woudaapje) in de periode 1 maart tot 1 september.		x
Overige vormen van beheer en schadebestrijding op intensief gebruikte landbouwgronden in de periode 1 april tot 1 oktober.	x	
Het gebruik van vlaggen en linten op pas ingezaaid grasland en akkerbouwpercelen gedurende 1 maand na inzaaien	x	
Het gebruik van gemotoriseerde voertuigen bij beheer en schadebestrijding op productiegraslanden en bestaande wegen en paden	x	
Het gebruik van geweer (en honden) binnen 50 meter van beverburchten		x
Het gebruik van klemmen, vangkooien en fuiken voor bestrijding van muskus- en beverratten	x	
Beheer en schadebestrijding met jachtvogel		x
Het gebruik van kunstlicht		x

** Uitvoeren verstorings- en verslechteringstoets, voor vervolgstappen, zie stappenschema

X: van toepassing

SECTOR LANDBOUW

Voor het beoordelen van de effecten van niet grondgebonden landbouw (glastuinbouw en intensieve veehouderij) zijn de volgende storingsfactoren relevant: oppervlakte verlies, versnippering, vermesting, verontreiniging, verdroging, mechanische effecten, optische verstoring, verstoring door geluid en licht, verandering in populatiedynamiek. Vermesting kan ook op grotere afstand van invloed zijn op het Natura 2000 gebied. Deze factor wordt behandeld in de paragraaf "Depositie van vermestende stoffen".

Grondgebonden landbouw kan leiden tot: oppervlakteverlies, versnippering, verzuring, vermesting, verontreiniging, verdroging, verstoring door geluid, optische verstoring, verstoring door mechanische effecten en bewuste verandering van soortensamenstelling. Het aspect vermesting wordt behandeld in de paragraaf "Depositie van vermestende stoffen".

Nieuwe ontwikkelingen die niet stikstofgerelateerd zijn

Buiten straal van 100 meter van het Natura 2000 gebied én achter de dijk

Van optische verstoring en verstoring door licht en geluid is geen sprake wanneer het Natura 2000 gebied door een dijk afgeschermd wordt van de activiteit.

Door de fysieke afstand en de afscherpende werking van de dijk zijn voor nieuwe landbouwactiviteiten (uitbreidingen, wezenlijke wijzigingen en nieuwvestigingen) buiten een straal van 100 meter van het Natura 2000 gebied en achter de dijk geen negatieve effecten te verwachten. Effecten van nieuwe landbouwactiviteiten op slaapgebieden van ganzen worden uitgesloten. Indien de activiteit niet wordt afgeschermd door een dijk geldt een effectafstand van maximaal 500 meter (Arcadis, 2014⁷).

In en binnen een straal van 100 meter van het Natura 2000 gebied

Voor het beoordelen van de effecten van agrarisch gebruik (grondgebonden landbouw en glastuinbouw) zijn de volgende storingsfactoren relevant: oppervlakteverlies en aantasting van habitattypen en van leefgebieden van broedvogels, aantasting van foerageergebieden van niet-boedvogels, vermesting, verdroging, verstoring door licht en geluid en optische verstoring. Door dit complex van storingsfactoren zal voor nieuwe activiteiten maatwerk nodig zijn. Negatieve effecten zijn niet op voorhand uit te sluiten. Van geval tot geval wordt bekeken of er een vergunning nodig is.

Sector Landbouw (niet stikstof gerelateerd)	vergunningvrij	vergunningtoets**
Nieuwe landbouwactiviteiten (uitbreidingen, wezenlijke wijzigingen en nieuwvestigingen) <u>buiten</u> een straal van 100 meter van het Natura 2000 gebied en afgeschermd door de dijk	x	
Nieuwe landbouwactiviteiten (uitbreidingen, wezenlijke wijzigingen en nieuwvestigingen) <u>buiten</u> een straal van 500 meter van het Natura 2000 gebied en niet afgeschermd door de dijk	x	

⁷ Effectafstanden Natura 2000-gebieden Veluwe en Rijntakken" Arcadis, 18 februari 2014.

Nieuwe landbouwactiviteiten (uitbreidingen, wezenlijke wijzigingen en nieuwvestigingen) overig		x
Overige nieuwe activiteiten, niet beschreven		x

** Uitvoeren verstorings- en verslechteringsstoets, voor vervolgstappen, zie stappenschema

X: van toepassing

SECTOR DEFENSIE

Eigen militaire terreinen

Voor het beoordelen van de effecten van nieuwe activiteiten door defensie zijn de volgende storingsfactoren relevant: verstoring door geluid (vrachtwagens, laden/lossen en in mindere mate onderwaterexplosies), trilling (idem), optisch verstoring (met name manschappen) en mechanische effecten (onderwaterexplosies). De Koninklijke Landmacht kent ten aanzien van het gebruik op haar terrein het "Voorschrift gebruik en schietterreinen VS2-1014" en "Standaard Oefen Kaarten" (SOK), die ervoor moeten zorgen dat gebruik in overeenstemming met bestaande natuurwaarden plaatsvindt. Gebruik dat afwijkt van de VS2-1014 en de SOK is nieuw gebruik. De reikwijdte van de effecten moet per situatie beoordeeld worden. Voer de vergunningtoets uit.

Niet-militaire terreinen in het Natura 2000 gebied

Voor nieuwe oefeningen op niet-militaire terreinen zijn bovengenoemde storingsfactoren ook relevant. De oefeningen worden door Defensie getoetst aan de VS2-1014. In overleg met de beheerder moet de reikwijdte van de effecten per situatie beoordeeld worden. Voer de vergunningtoets uit.

Defensieterreinen worden ook door derden gebruikt (o.a. visverenigingen). Deze activiteiten worden door defensie getoetst aan de VS2-1014 en de Nota recreatief medegebruik. Het medegebruik zal door de initiatiefnemer zelf ook getoetst moeten worden. Voer de vergunningtoets uit.

Het Ministerie van Defensie heeft in overleg met het Ministerie van EZ besloten ten behoeve van militaire vliegactiviteiten boven of nabij Natura 2000 gebieden, een landelijke "Vergunning Nbw Militaire vliegactiviteiten in Nederland" aan te vragen bij het Ministerie van EZ. De toetsing van deze activiteiten zal in het vergunningentraject plaatsvinden.

Sector Defensie	vergunningvrij	vergunningtoets **
Oefeningen op niet-militaire terreinen		x
Medegebruik		x

** Uitvoeren verstorings- en verslechteringsstoets, voor vervolgstappen, zie stappenschema

X: van toepassing

Voor nieuwe manieren van militair gebruik of aanpassingen daarvan binnen de daarvoor aangewezen terreinen en tevens voor militaire activiteiten buiten de militaire oefenterreinen is het Ministerie van EZ bevoegd gezag. Voor niet militair medegebruik van militaire terreinen is de provincie het bevoegd gezag.

SECTOR BEROEPSVISSERIJ

De effecten van visserij op de instandhoudingsdoelstellingen betreffen effecten op de vissoorten (verandering van de populatiedynamiek van de vissoorten) en effecten op de overige soorten en habitattypen (verstoring van broed-, rust- en foerageerplaatsen). Toekomstige ontwikkelingen kunnen uitbreiding van het aantal schepen, uitbreiding van de vangstcapaciteit en wijziging van vangstmethode betreffen. De reikwijdte van de effecten dient per situatie beoordeeld te worden. De omvang van bijvangst van aangewezen vissoorten is niet bekend. In de komende planperiode zal dit specifiek worden gemonitord. Vooralsnog wordt er vanuitgegaan dat (beroeps)visserij bij intrekpunten voor vis, nevengeulen en bij kunstwerken als vistrappen als significant negatief moet worden beoordeeld.

SECTOR RECREATIE, TOERISME EN SPORT

De effecten van recreatie, toerisme en sport op de instandhoudingsdoelstellingen zijn onder te verdelen in twee groepen:

- a. storingsfactoren die samenhangen met het recreatief gebruik (zoals bijvoorbeeld fietsen, wandelen, paardrijden, vissen, snelle watersport, evenementen) en
- b. storingsfactoren die samenhangen met het realiseren en gebruik van recreatieve voorzieningen (verblijfsrecreatie).

Recreatief gebruik

Bij recreatief gebruik zijn met name de volgende storingsfactoren relevant: oppervlakteverlies, aantasting door mechanische effecten, verstoring, verandering populatiedynamiek en verontreiniging.

Recreatief gebruik buiten de Natura 2000 begrenzing

Van nieuw recreatief gebruik dat plaatsvindt buiten het Natura 2000 gebied en wordt afgeschermd door een dijk, zijn geen negatieve effecten te verwachten. Deze activiteiten kunnen zonder Nbw-vergunning plaatsvinden.

Recreatief gebruik binnen de Natura 2000 begrenzing

Voor het beoordelen van de effecten van nieuw recreatief gebruik in het Natura 2000 gebied zijn de hieronder beschreven storingsfactoren relevant.

Landrecreatie

Voor toename van de recreatiedruk (de autonome ontwikkeling) door individuele, al dan niet georganiseerde landrecreatie, zijn de storingsfactoren betreding van kwetsbare vegetaties, verstoring broed- en niet-broedvogels en verstoring van de bever relevant.

Door openstellingsregels wordt dit gebruik gereguleerd, waaronder ook de in potentie sterk versturende activiteiten zoals struinen en wandelen met loslopende honden.

Wanneer nieuw gebruik plaatsvindt:

- op bestaande paden en wegen, of binnen de voorwaarden van de geldende openstellingsregels;
 - de toename van wegverkeer beperkt blijft tot het huidige wegennet,
- zijn geen negatieve effecten te verwachten.

Uit monitoring zal blijken of de autonome ontwikkeling effect heeft op de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen. Indien dit knelpunten oplevert, zal dit betrokken worden bij het opstellen van het volgende beheerplan.

Voor uitbreiding en het organiseren van nieuwe evenementen en wedstrijden e.d. moet telkens opnieuw worden beoordeeld of een vergunning noodzakelijk is. Hetzelfde geldt voor het uitbreiden van het bestaande wegen en padennet en het wijzigen van de openstellingsregels.

Gebruik van drones

Het gebruik van RPA's (alle gewichtsklassen drones) is in beginsel een vergunningplichtige activiteit binnen een Natura 2000-gebied. Het precieze regime voor drones in natuurgebieden en de voorwaarden waaronder bepaalde gebruikers geen vergunning nodig hebben zal nog worden gepreciseerd in overleg tussen betrokken ministeries en provincies.

Waterrecreatie

De toename van recreatiedruk (de autonome ontwikkeling) door individuele en al dan niet georganiseerde waterrecreatie (zoals varen met motorboten, zeilboten, kano's en snelle watersport, surfen e.d.) kan leiden tot verstoring van broedvogels, niet-broedvogels en habitatsoorten en aantasting van habitattypen door geluid, optische verstoring en mechanische effecten.

Wanneer nieuw gebruik plaatsvindt:

- binnen de voorwaarden van de geldende openstellingsregels; en
- de toename van wegverkeer (i.v.m. toegang tot de strandjes e.d.) beperkt blijft tot het huidige wegennet,

zijn geen negatieve effecten te verwachten. .

Uit monitoring zal blijken of de autonome ontwikkeling effect heeft op de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen. Indien dit knelpunten oplevert zal dit betrokken worden bij het opstellen van het volgende beheerplan.

Voor uitbreiding van andere vormen van waterrecreatie zoals het organiseren van nieuwe evenementen en wedstrijden e.d. moet worden beoordeeld of een vergunning noodzakelijk is.

Sportvisserij

Sportvisserij kan leiden tot verstoring van (broed)vogels in de oeverzone. Nachtvissen kan daarnaast ook nog leiden tot verstoring van de Meervleermuis. Bij nieuwe evenementen en viswedstrijden kan naast verstoring ook aantasting van kwetsbare habitattypen door betreding plaatsvinden. Het uitzetten van vis kan leiden tot verandering van soortensamenstelling. In het Kader van Ruimte voor de Rivier wordt een aantal nevengeulen gegraven. Het recreatieve gebruik hiervan dient getoetst te worden op Natura 2000 aspecten in het inrichtingsplan.

Schaatsen

Schaatsen kan door geluid en licht leiden tot verstoring van niet-broedvogels die in de uiterwaarden achterblijven. Zij verplaatsen zich echter naar diepere plassen die niet dichtvriezen. Van nieuwe activiteiten op het gebied van schaatsen zijn dan ook geen effecten te verwachten op de instandhoudingsdoelstellingen. Een uitzondering vormen evenementen waarbij ivm de grootschaligheid negatieve effecten kunnen optreden door betreding.

Verblijfsrecreatie, realisatie en gebruik

Bij de aanleg en het gebruik van nieuwe recreatieve voorzieningen kan er sprake zijn van oppervlakteverlies, aantasting door mechanische effecten, verstoring, verontreiniging en verdroging.

Verblijfsrecreatie buiten een straal van 500 meter van het Natura 2000 gebied

Van verblijfsrecreatie buiten een straal van 500 meter van het Natura 2000 gebied zijn, behoudens eventuele effecten ten gevolge van stikstofdepositie geen negatieve effecten te verwachten zowel qua realisatie als gebruik (Arcadis, 2014⁸). Deze activiteiten zijn vergunningvrij.

Toeristisch recreatieve voorzieningen buiten het Natura 2000 gebied

Bij de aanleg en het gebruik van nieuwe kleinschalige verblijfsrecreatieve activiteiten buiten het Natura 2000 gebied speelt met name verstoring door geluid, licht en optische verstoring. Een dijk zorgt voor afscherming van deze storingsfactoren. Kleinschalige nieuwe activiteiten die plaatsvinden afgeschermd door de dijk zijn dan ook vergunningvrij.

Toeristisch recreatieve voorzieningen binnen het Natura 2000 gebied

Bij de aanleg en het gebruik van nieuwe recreatieve voorzieningen kan er sprake zijn van oppervlakteverlies, aantasting door mechanische effecten, verstoring, verontreiniging en verdroging.

De reikwijdte van effecten kan per situatie verschillen en dient per situatie beoordeeld te worden.

Sector Recreatie, Toerisme en Sport	vergunningvrij	** vergunningtoets
Recreatief gebruik buiten de Natura 2000 begrenzing: - Nieuwe recreatieve activiteiten afgeschermd door een dijk	x	
Recreatief gebruik binnen de Natura 2000 begrenzing: Individuele, al dan niet georganiseerde landrecreatie mits:		
• Conform de voorwaarden van de op 31 maart 2010 geldende openstellingsregels en op paden en wegen; én	x	
• de toename van wegverkeer beperkt blijft tot het huidige wegennet	x	
Evenementen, nieuwe activiteiten		x
Sportvisserij:		
• nieuwe evenementen en viswedstrijden		x
• het uitzetten van vis		x
Schaatsen, nieuwe activiteiten	x	
Verblijfsrecreatie buiten een straal van 500 meter van de Natura 2000 begrenzing	x	
Verblijfsrecreatie zonder meetbare effecten ten gevolge van stikstofdepositie	x	
Verblijfsrecreatie bBinnen een straal van 500 meter van de Natura 2000 begrenzing		
- Nieuwe kleinschalige recreatieve voorzieningen mitsDe voorziening van het Natura 2000 gebied afgeschermd wordt door een dijkOverige verblijfsrecreatie	x	
Nieuwe toeristisch recreatieve voorzieningen binnen de Natua 2000 begrenzing		x

⁸Effectafstanden Natura 2000-gebieden Veluwe en Rijntakken” Arcadis, 18 februari 2014.

Overige nieuwe activiteiten, niet beschreven		x
--	--	---

** Uitvoeren verstorings- en verslechteringstoets, voor vervolgstappen, zie stappenschema
X: van toepassing

SECTOR WONEN EN VERBLIJVEN

In deze paragraaf wordt alleen het gebruik van bewoning en verblijven getoetst. De effecten en beoordelingen van daaruit voortvloeiende neveneffecten, zoals de aanleg, landrecreatie, waterrecreatie e.d. worden behandeld in de desbetreffende paragrafen 'Recreatie, Toerisme en Sport', 'Infrasstructuur', 'Waterbeheer', en 'Ontgrondingen'. Effecten die samen hangen met productieprocessen in gebouwen zijn meegenomen in de paragraaf 'Industrie'. Wel wordt gekeken naar directe uitstralende effecten zoals licht, optische verstoring en geluid.

Wonen

Het Natura 2000 gebied Rijntakken wordt voor een belangrijk deel 'afgeschermd' door dijken. Deze dijken hebben een afschermende werking ten aanzien van optische verstoring en verstoring door geluid en licht door wonen, voorzover de woonbebouwing niet boven de kruin van de dijk uitkomt. Kleinschalige uitbreiding en nieuwe activiteiten op het gebied van wonen zijn, indien de activiteit door een dijk afgeschermd wordt van het Natura 2000 gebied, vergunningvrij.

Buiten de Natura 2000 begrenzing is op een aantal plaatsen langs de Rijntakken in het bestemmingsplan uitbreiding van bebouwd gebied voorzien. Deze bestemmingsplannen zijn getoetst aan de Natuurbeschermingswet 1998. Voor de concrete uitvoering van de activiteit moet echter alsnog een vergunningtoets in het kader van de Wet Natuurbescherming uitgevoerd worden.

Verblijven en kleinschalige dienstverlening

Onder verblijven wordt verstaan alle activiteiten waarbij mensen gebruik maken van verblijfsgebouwen. Dit zijn bijvoorbeeld onderwijsinstellingen, laboratoria, onderzoeksinstellingen, musea, e.d. Onder kleinschalige dienstverlening wordt verstaan een fysiotherapiepraktijk, notaris, accountant e.d.

Kleinschalige uitbreiding (maximaal 10% van bestaand bebouwd oppervlak binnen bestaande tuinen en erven) en nieuwe kleinschalige activiteiten op het gebied van verblijven en dienstverlening zijn vergunningvrij. Voor ontwikkelingen op grotere schaal moet een vergunningtoets uitgevoerd worden.

Binnen het Natura 2000 gebied

Bestaande woningen mogen gelet op de geldende bestemmingsplannen, die conform de beleidslijn Ruimte voor de rivier zijn opgesteld, met maximaal 10% van het bestaande bebouwde oppervlak (24 maart 2000) uitbreiden, aansluitend aan de bestaande bebouwing. Wanneer deze bebouwing zich binnen bestaande tuinen en erven bevindt, kan oppervlakteverlies worden uitgesloten. Tuinen en erven maken immers geen deel uit van Natura 2000 gebied. Van 10% vergroting is geen extra verstoring te verwachten. Deze uitbreidingen van woningen zijn vergunningvrij.

Overige nieuwe activiteiten op het gebied van wonen en verblijven (waaronder nieuwe woonboten) zijn vergunningplichtig.

Wonen en verblijven	vergunningvrij	vergunningtoets**
Kleinschalige uitbreiding of nieuwe woonactiviteiten, verblijven en dienstverlening mits afgeschermd door de dijk	x	
Uitbreiding bebouwd gebied in overeenstemming met vastgesteld bestemmingplan		x
Binnen de Natura 2000 begrenzing: uitbreiding 10% van bebouwd oppervlak binnen bestaande erven en tuinen	x	
Overige nieuwe activiteiten, niet beschreven		x

** Uitvoeren verstorings- en verslechteringstoets, voor vervolgstappen, zie stappenschema

SECTOR ENERGIE EN DRINKWATER

Aardgastransport

Nieuwe transportleidingen, wijziging en verplaatsing van transportleidingen en het onderhoud hiervan kan leiden tot aantasting van leefgebieden of habitattypen door oppervlakteverlies, verandering dynamiek substraat en aantasting door mechanische effecten. Daarnaast kan verstoring door licht, geluid, trilling, verdroging en optische verstoring optreden.

De reikwijdte van effecten kan per traject verschillen en dient per situatie beoordeeld te worden. Per geval moet worden beoordeeld of een Nbw-vergunning noodzakelijk is.

Elektriciteitstransport

Nieuwe hoogspanningsleidingen en wijziging en verplaatsing van hoogspanningsleidingen, binnen en buiten de Natura 2000 gebieden, zijn altijd vergunningplichtig in verband met vliegroutes van niet-broedvogels en meervleermuizen.

De reikwijdte van effecten kan per situatie verschillen en dient per situatie beoordeeld te worden.

Windenergie

Nieuwe ontwikkelingen, wijziging en verplaatsing van windmolens kunnen leiden tot verandering in populatiedynamiek door sterfte van individuen en tot verstoring.

Er moet een voortoets uitgevoerd worden. Afhankelijk van de uitkomsten is hier wel/niet een vergunning noodzakelijk.

Drinkwateronttrekkingen

Wijziging in de manier van grondwateronttrekking en toename in de hoeveelheid kunnen leiden tot aantasting van leefgebieden en habitattypen. Onttrekkingen die vallen binnen de vrijstelling van het waterschap leiden gezien de beperkte impact niet tot negatieve effecten. Voor overige onttrekkingen kunnen de effecten per situatie verschillen en dient per situatie beoordeeld te worden in het kader van een vergunningentoets..

Nieuwe transportleidingen, wijziging, verplaatsing en onderhoud van transportleidingen, leidingwerk op waterwinterreinen en het onderhoud hiervan kan leiden tot aantasting van leefgebieden of habitattypen door oppervlakteverlies, verandering dynamiek substraat en aantasting door mechanische effecten. Daarnaast kan verstoring van soorten optreden. Per geval moet worden beoordeeld of een Nbw-vergunning noodzakelijk is.

Bronbemaling

Bronbemalingen die vallen binnen de vrijstelling van het waterschap leiden gezien de beperkte impact niet tot negatieve effecten. Voor overige bronbemalingen kunnen de effecten per situatie verschillen en dient per situatie beoordeeld te worden in het kader van een vergunningtoets

SECTOR INDUSTRIE

Bestaande bedrijven en bedrijventerreinen zijn geëxclaveerd, d.w.z. zij maken geen onderdeel uit van het Natura 2000 gebied Rijntaken. Voor nieuwe ontwikkelingen geldt hier alleen de externe werking, dat wil zeggen de effecten die vanuit de bedrijven uitgaat op de natuurkwaliteit binnen het Natura 2000 gebied. Het gaat dan met name om verontreiniging, verdroging, verstoring door geluid, verstoring door licht, verstoring door trilling, optische verstoring en verstoring door mechanische effecten. De reikwijdte van effecten kan per situatie verschillen. Verdroging, vermesting en verontreiniging zijn factoren die ook op grotere afstand van het Natura 2000 gebied van invloed kunnen zijn.

Het Natura 2000 gebied Rijntakken wordt voor een belangrijk deel 'afgeschermd' door dijken. Deze dijken hebben een afschermende werking ten aanzien van optische verstoring en verstoring door geluid en licht, voor zover de activiteiten (aanleg en gebruik, waaronder de verlichting), niet boven de kruin van de dijk uit komt. Bij een geluidbelasting van minder dan 40 dB L_{den} (of minder dan het omgevingsgeluid) op de grens van het Natura 2000 gebied, zijn geen effecten te verwachten.

In het rapport 'Effectafstanden natura 2000 gebieden Veluwe en Rijntakken'⁹ is een toetsingskader opgenomen voor bedrijven. Met dit toetsingskader is een eerste beoordeling te maken of sprake is van mogelijk effecten op het Natura 2000 gebied Rijntakken en daarmee mogelijk vergunningplicht. Indien sprake is van mogelijke effecten dient per geval in een vergunningtoets te worden beoordeeld of sprake is van vergunningplicht.

SECTOR INFRASTRUCTUUR

De gebruiksvormen van de sector infrastructuur omvatten de beroepsscheepvaart, het wegverkeer, railverkeer en luchtvaart. De effecten en beoordelingen van fiets-, wandel- en ruiterpaden e.d. worden behandeld in paragraaf over (Recreatie, Toerisme en Sport).

De aanleg, wijziging en gebruik van infrastructuur kan leiden tot vermesting, verontreiniging, verdroging en verstoring door geluid, licht, optische verstoring en trillingen.

Daarnaast kan verlies en versnippering van habitattypen en leefgebied en sterfte van dieren optreden. Vermesting, verontreiniging en verdroging zijn factoren die ook op grotere afstand van het Natura 2000 gebied van invloed kunnen zijn.

Voor de aanleg of het doen van aanpassingen aan rijksinfrastructuur is het Rijk (Ministerie van EZ) bevoegd gezag. Het Rijk is de instantie die gaat over eventuele vergunningplicht WNb. Voor de

⁹ Effectafstanden Natura 2000-gebieden Veluwe en Rijntakken" Arcadis, 18 februari 2014.

aanleg of het doen van aanpassingen van provinciale, gemeentelijke en waterschapsinfrastructuur is de provincie bevoegd gezag WNb.

Buiten het Natura 2000 gebied zijn nieuwe kleinschalige infrastructurele activiteiten (zoals de aanleg van een rotonde) achter de dijk vergunningvrij. De geluidbelasting zal minder dan 42 dB Laeq (24 uur)_n (of minder dan het omgevingsgeluid) op de grens van het Natura 2000 gebied zijn. Voor grotere nieuwe infrastructurele activiteiten (aanleg of aanpassing) moet de vergunningtoets worden uitgevoerd.

Weg- en railverkeer

Het Natura 2000 gebied Rijntakken wordt voor een belangrijk deel 'afgeschermd' door dijken. Deze dijken hebben een afschermende werking ten aanzien van optische verstoring en verstoring door geluid en licht door infrastructuur, voor zover de activiteit (aanleg en gebruik, waaronder de verlichting) niet boven de kruin van de dijk uitkomt.

Beroepsscheepvaart (waaronder overnachtingshavens) en luchtverkeer

De effecten en de reikwijdte van wijzigingen van of nieuwe ontwikkelingen op het terrein van beroepsscheepvaart en luchtverkeer zijn op voorhand niet te duiden. Wijzigingen of nieuwe ontwikkelingen op dit terrein zijn vergunningplichtig.

Sector Infrastructuur (exclusief stikstof)	vergunningvrij	vergunningtoets **
Wijzigingen of nieuwe activiteiten in weg- en railverkeer buiten het natura 2000 gebied mits: <ul style="list-style-type: none"> • geluidbelasting 40 dB L_{Aeq} (24 uur)_n op de grens van het Natura 2000 gebied. Te toetsen op 1,5 meter hoogte zonder strafcorrectie voor avond en nacht, of • het referentieniveau van het omgevingsgeluid door de activiteit (aanleg en gebruik) niet wordt overschreden, indien het referentieniveau van het omgevingsgeluid meer dan 42 dB(A) L_{Aeq} (24 uur) bedraagt, én • de activiteit (aanleg en gebruik, waaronder de verlichting) komt niet boven de kruin van de dijk uit. 	x	
Wijzigingen of nieuwe activiteiten in beroepsscheepvaart (waaronder aanleg overnachtinghavens) en luchtverkeer buiten het Natura 2000 gebied.		x
Wijzigingen of nieuwe activiteiten in infrastructuur binnen het Natura 2000 gebied		x
Overige nieuwe activiteiten, niet beschreven		x

** Uitvoeren verstorings- en verslechteringstoets, voor vervolgstappen, zie stappenschema

X: van toepassing

SECTOR WATERBEHEER

Het waterbeheer richt zich op de hoeveelheid water in de Rijntakken (peilbeheer, dijkbeheer en stuwbeheer) en vegetatiebeheer t.b.v. de hoogwaterveiligheid (dijkbeheer). Een ander onderdeel is de waterkwaliteit (lozingen) en de onttrekking van grondwater.

Waterbeheer kan leiden tot vernietiging en aantasting van leefgebied en habitattypen, verdroging, verontreiniging, verandering stroomsnelheid, verstoring door geluid en licht en optische verstoring.

De effecten van veranderingen of nieuwe activiteiten binnen de sector waterbeheer kunnen zeer divers zijn. De reikwijdte van effecten kan per situatie verschillen en dient per situatie beoordeeld te worden.

Wijzigingen of nieuwe activiteiten voor het waterbeheer binnen en buiten het Natura 2000 gebied die leiden tot een daling van grondwaterstanden, een verandering in de grondwaterstroming of een negatief effect hebben op de samenstelling van grond- of oppervlaktewater in het Natura 2000 gebied, zijn vergunningplichtig.

Intensivering van vegetatiebeheer vanuit het oogpunt van hoogwaterveiligheid (Programma Stroomlijn) kan leiden tot aantasting van (potentiële) habitattypen en leefgebieden. De intensivering van vegetatiebeheer voor veiligheid is vergunningplichtig indien dit betrekking heeft op habitattypen of leefgebieden van soorten.

Wijziging van de manier van grondwateronttrekkingen (bijvoorbeeld in een ondiepere grondlaag) en toename in de hoeveelheden kunnen van invloed zijn op habitattypen en leefgebieden en vergunningplichtig zijn.

Buiten het Natura 2000 gebied

Bij ondiepe grondwateronttrekkingen van minder dan 10 m³/uur voor bijvoorbeeld watervoorziening voor vee, agrarische bedrijven en woonhuizen buiten het Natura 2000 gebied zijn negatieve effecten niet te verwachten. Veranderingen in of nieuwe activiteiten ten aanzien van deze onttrekkingen zijn vergunningvrij.

Binnen het Natura 2000 gebied

Ondiepe grondwateronttrekkingen van minder dan 10 m³/uur buiten de 2 lambda-zone rond voor verdroging gevoelige habitattypen, voor watervoorziening voor vee of bij woonhuizen en agrarische bedrijven, zijn vergunningvrij. Als deze winningen binnen de 2 lambda-zone van droogtegevoelige habitattypen plaatsvinden moet een voortoets worden gedaan.

Voor grondwateronttrekkingen >10 m³/uur is altijd een voortoets nodig.

Sector Waterbeheer	vergunningvrij	vergunningtoets**
Wijzigingen of nieuwe activiteiten voor het waterbeheer (kwantiteit en kwaliteit)		x
De intensivering van vegetatiebeheer voor veiligheid, indien betrekking op		x

habitattype of leefgebied van soorten		
Grondwater onttrekkingen die vallen binnen de vrijstelling van het Waterschap	x	
Grondwateronttrekkingen die vergunningplichtig zijn op grond van de Waterwet en (mogelijk) invloed hebben op de natte natuur (voor Gelderland zie kaart natte landnatuur in omgevingsvisie)		x
Overige nieuwe activiteiten, niet beschreven		x

** Uitvoeren verstorings- en verslechteringstoets, voor vervolgstappen, zie stappenschema

X: van toepassing

SECTOR NATUUR

Activiteiten ten behoeve van natuurbeheer en -inrichting in en rond de Rijntakken bestaan uit beheermaatregelen, zoals maaien, begrazen, knotten en schonen en herstel- of inrichtingsmaatregelen als graven, ophogen, omvormen van het ene type natuur in het andere. Deze maatregelen worden steeds genomen vanuit de doelstelling de natuurkwaliteit te behouden of te vergroten. Andere overwegingen zoals verkoop van gewas, vee of delfstoffen, of opbrengsten uit medegebruik zijn bij de keuzes voor beheer en inrichting ondergeschikt. Ook agrarisch natuurbeheer wordt in dit verband onder natuurbeheer verstaan.

Natuurbeheer en -inrichting kan leiden tot vernietiging en aantasting van leefgebied en habitattypen, verdroging, verontreiniging, verandering stroomsnelheid, verstoring door geluid en licht en optische verstoring. Vrijwel in alle gevallen zal natuurbeheer en -inrichting echter een bijdrage leveren aan de instandhoudingsdoelstellingen.

Binnen de Natura 2000 begrenzing

Onderhavig beheerplan geeft per gebied aan aan welke instandhoudingsdoelstellingen natuurbeheer en -inrichting een bijdrage moet leveren.

Voor wijzigingen van of nieuwe activiteiten ten aanzien van natuurbeheer en kleinschalige herstel- en inrichtingsmaatregelen, die tot doel hebben behoud of ontwikkeling van de in het beheerplan aangegeven instandhoudingsdoelstellingen, is geen vergunning nodig, mits er geen negatieve effecten op andere doelen zijn en wordt gehandeld volgens de Gedragscode natuurbeheer. Grootschalige inrichtingsprojecten (bv. uiterwaardvergravingen in het kader van NURG) zijn vergunningplichtig.

Buiten de Natura 2000 begrenzing

Wijzigingen of nieuwe beheermaatregelen buiten het Natura 2000 gebied zijn vergunningvrij.

Grootschalige herstel- en inrichtingsmaatregelen die effect kunnen hebben op de grondwatersituatie in het Natura 2000 gebied of die tijdens de inrichtingsfase leiden tot verstoring door geluid, licht en optische effecten, zijn vergunningplichtig.

Kleinschalige herstel- en inrichtingsmaatregelen zijn vergunningvrij, mits er geen effect optreedt op de grondwatersituatie in het Natura 2000 gebied.

Sector Natuur	vergunningvrij	vergunningtoets **
Wijzigingen of nieuwe beheermaatregelen buiten de Natura 2000 begrenzing	x	
Kleinschalige herstel- en inrichtingsmaatregelen buiten de Natura 2000 begrenzing mits: <ul style="list-style-type: none"> er geen effect optreedt op de grondwatersituatie in het Natura 2000 gebied 	x	
Wijzigingen van of nieuwe activiteiten ten aanzien van natuurbeheer en kleinschalige herstel- en inrichtingsmaatregelen binnen de Natura 2000 begrenzing, mits: <ul style="list-style-type: none"> deze enerzijds tot doel hebben behoud of ontwikkeling van de in het beheerplan aangegeven instandhoudingsdoelstellingen, anderzijds passen in de in het beheerplan vastgelegde visie van het betreffende gebied, én gehandeld wordt volgens de Gedragscode natuurbeheer, én deze geen negatieve effecten hebben op andere Natura 2000 doelen 	x	
Grootschalige inrichtingsprojecten		x
Overige nieuwe activiteiten, niet beschreven		x

** Uitvoeren verstorings- en verslechteringstoets, voor vervolgstappen, zie stappenschema

X: van toepassing

SECTOR ONTGRONDINGEN

Ontgrondingen binnen en buiten het Natura 2000 gebied kunnen van grote invloed zijn op de instandhoudingsdoelstellingen. Enerzijds kan verstoring, verdroging, aantasting en verontreiniging optreden. Anderzijds kunnen met ontgrondingen omstandigheden gerealiseerd worden die een bijdrage leveren aan de soorten of aan habitattypen. Dit kan er voor zorgen dat de Natura 2000 doelen niet in het geding zijn of zelfs dat er een bijdrage aan deze doelen geleverd wordt. De reikwijdte van effecten dient per situatie beoordeeld te worden.

LANDGOEDEREN

Landgoederen zijn multifunctioneel. Zowel de beheerdoelstellingen als het gebruik zijn in termen van de documenten voor Natura 2000 multisectoraal, d.w.z. dat binnen de beheereenheid van landgoederen tegelijkertijd meerdere functies worden vervuld. Soms wordt zelfs nagenoeg dezelfde locatie en terreintype voor meerdere functies gebruikt. Kenmerkend is dat door het centrale beheer de genoemde functionaliteiten op elkaar worden afgestemd, zodat alle aspecten tot hun recht kunnen komen en het geheel meer is dan de som der delen. Het gevolg is dat voor de landgoederen voor zowel de huidige activiteiten als de nieuwe activiteiten geen specifieke

vergunningvrijstelling valt te geven. Bij landgoederen groter dan 5 ha met NSW-status kan in het kader van een landgoedvisie een integrale afweging van al deze aspecten plaatsvinden op basis van een natuureffecten boekhouding (NEB).

Verklarende woordenlijst:

Activiteit

Plannen, projecten en andere handelingen zoals bedoeld in de Wet Natuurbescherming

Beschermde waarden

De natuurlijke habitats en de habitats van soorten zoals genoemd in de Wet Natuurbescherming

Gedragscode

Een door het Ministerie van EZ goedgekeurde gedragscode. Werken volgens een goedgekeurde gedragscode betekent dat je, volgens het Ministerie, voldoet aan de zorgplicht die de Wet Natuurbescherming oplegt.

Kleinschalig kamperen

Kleinschalig kamperen: op basis van de (voormalige) Wet openluchtrecreatie (WOR), ligt de grens tussen kleinschalige en reguliere kampeerterreinen bij respectievelijk tien (gedurende het gehele jaar) en vijftien kampeermiddelen (gedurende de periode van 15 maart tot en met 31 oktober).
Boerderijkamer, Bed en breakfast: (definitie gemeente Tynaarlo) Een kleinschalige aan de woonfunctie ondergeschikte accommodatie voor uitsluitend logies en ontbijt, die geschikt is voor maximaal 4 personen, verdeeld over maximaal 2 slaapkamers en bedoeld is voor doorstroom in de recreatieve verhuur. De logiesvorm als zodanig wordt als een ondergeschikte nevenactiviteit beschouwd, waardoor een procedure tot wijziging van het bestemmingsplan voor het betreffende pand niet nodig is.

Kleinschalige georganiseerde verblijfsrecreatie

Verblijfsrecreatie met maximaal 100 slaapplaatsen.

Evenement

Elke voor het publiek toegankelijke verrichting van vermaak met een tijdelijk karakter en voorts met stedelijke, regionale en/of nationale reikwijdte en betekenis.

Het referentieniveau van het omgevingsgeluid

Bepaald overeenkomstig de richtlijn voor karakterisering en meting van omgevingsgeluid, IL-HR-15-01,
Te gebruiken rekenmethode: Standaard Rekenmethode II (Reken- en Meetvoorschrift geluidhinder 2006)

Kleine luchtvaart

Motorvliegen spe, motorvliegen mla, zweefvliegen, ballonvaren, schermvliegen, snorvliegen, zeilvliegen

Afkortingen

FBE: Faunabeheereenheid

KRW: Kaderrichtlijn water

NSW-status: Natuurschoonwet-status. Het landgoed voldoet aan de voorwaarden zoals gesteld in het rangschikkingbesluit voor rangschikking als landgoed.

WBE: Wildbeheereenheid

Wro: Wet ruimtelijke ordening

Bijlage 7 Maatregelentabel Rijntakken

Bijlage 7 Maatregelentabel Beheerplan Natura 2000 Rijntakken

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waaraan maatregelen een bijdrage levert	Beheerplan-periode	Beoogd Initiator
Algemeen											
O1				O1 (Inventariseren actueel oppervlak en/of kwaliteit)	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstaarthaandland, H6120 Stroomdalgrasland, H3150 Meren met krabbenschier en fonteinruiden, H6430C Rulgte en zomen (droge boszomen), H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-lepenbos), H91F0 Droge hardhoutbos	PAS monitoring				1ste	provincie
O2				O2 (onderzoek naar relatie beheer en habitattype)	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstaarthaandland, H6120 Stroomdalgrasland	PAS				1ste	provincie
O3				O3 (Onderzoek naar leefgebieden VHR soorten)	Ten behoeve van slijkstofgevoelige soorten	PAS				1ste	provincie
O4				O4 (Locatie specifiek onderzoek naar achteruitgang habitattype)	Ten behoeve van H3150 Meren met krabbenschier en fonteinruiden en H6120 Stroomdalgrasland	PAS				1ste	provincie
A1				Opstelling van herstelprogramma's VHR soorten onder deelstand.	Voor VHR soorten met een ongunstige staat van instandhouding zijn extra maatregelen noodzakelijk. Hiervoor wordt per soort een herstelprogramma opgesteld.	N2000				1ste	provincie
A2				Afspraken over (ontwikkelings)beheer en uitvoering herstelmaatregelen VHR-soorten	Diverse inrichtings- en beheersmaatregelen worden nog nader uitgewerkt. Over de uitvoering worden nadere afspraken met de beheerders gemaakt.	N2000				1ste	provincie
A3				afspraken over monitoring, rapportage en evaluatie	In dit beheerplan is de monitoringbehoefte niet nader uitgewerkt. Dit geschiedt gedurende de eerste planperiode. Met de betrokken beheerders worden hierover nadere afspraken gemaakt.	N2000				1ste	provincie
A4				Opstellen handhavingplan		N2000				1ste	provincie
Gelderland											
		Gelderse Poort	Tengnagelwaard	nvt							nvt
GP01		Gelderse Poort	Erkamerlingschap	inrichting rietmoeras	door kleiwinning uitgangssituatie voor broedgebied moerasvogels creëren	ontgronding	10-15 ha	Erkamerlingschap	uitbreiding leefgebied noordomp, grote karekiet en voudaap; realisatie leefgebied porseleinhoen; uitbreiding meren met krabbenschier en vochtige ruike en zomen; uitbreiding leefgebied leeggebied zwarte stern en leefgebied poldervissen	1ste periode, mogelijk doorloop in tweede	particulier
GP02		Gelderse Poort	Erkamerlingschap	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN-functieverandering/richting	2 ha		uitbreiding leefgebied noordomp, grote karekiet en voudaap; realisatie leefgebied porseleinhoen; uitbreiding meren met krabbenschier en vochtige ruike en zomen; uitbreiding leefgebied zwarte stern en leefgebied poldervissen	1ste, 2de	provincie
GP03		Gelderse Poort	Rijnstrangen	inrichting rietmoeras	door kleiwinning uitgangssituatie voor broedgebied moerasvogels creëren	ontgronding, NNN-functieverandering/richting	5-10 ha	Pannerdersche waard	uitbreiding leefgebied noordomp, grote karekiet en voudaap; realisatie leefgebied porseleinhoen; uitbreiding meren met krabbenschier en vochtige ruike en zomen; uitbreiding leefgebied zwarte stern en leefgebied poldervissen	1ste periode, mogelijk doorloop in tweede	particulier
GP04		Gelderse Poort	Rijnstrangen	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN-functieverandering/richting	75 ha	Rijnstrangen	uitbreiding leefgebied noordomp, grote karekiet en voudaap; realisatie leefgebied porseleinhoen; uitbreiding meren met krabbenschier en vochtige ruike en zomen; uitbreiding leefgebied zwarte stern en leefgebied poldervissen; uitbreiding glanshaverhaandland; uitbreiding leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de	provincie

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waaraan maatregelen een bijdrage levert	Beheerplan-periode	Beoogd initiatief
GP05		Gelderse Poort	Rijnstrangen	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over tweetalokoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
GP06		Gelderse Poort	Rijnstrangen	verbetering waterbeheer	realisatie GGOR; verbetering waterkwaliteit en kwantiteit;	GGOR			uitbreiding leefgebied roerdomp, grote karekiet en voudaap; realisatie leefgebied porseleinhoen; uitbreiding meren met krabbenschier en vochtige rugte en zonen; uitbreiding leefgebied zwarte stern en leefgebied poldervissen;	1ste	provincie
GP07		Gelderse Poort	Rijnstrangen	verbetering waterbeheer; evt. aanvullende maatregelen 2de periode	Ten behoeve van GGOR, nader te bepalen eind 1ste periode	GGOR			uitbreiding leefgebied roerdomp, grote karekiet en voudaap; realisatie leefgebied porseleinhoen; uitbreiding meren met krabbenschier en vochtige rugte en zonen; uitbreiding leefgebied zwarte stern en leefgebied poldervissen;	2de	provincie/waterschap
GP08		Gelderse Poort	Rijnstrangen	vispasseerbaar maken waterlopen	3 voorzieningen	KRW	3 stuks		leefgebied poldervissen	1ste	RWS
GP10	M13	Gelderse Poort	Rijnstrangen	Extra maaien/hoden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstaarthaarland, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	12 ha bestaand glanshaverthaarland		kwaliteitsverbetering glanshaverthaarland	1ste, 2de, 3de	provincie
GP11		Gelderse Poort	Rijnstrangen	realiseren niet bemeste bufferzone meren met krabbenschier en fonteinruiden	afspraken maken met agrarisch beheerder aansluitend aan habitattype (ANLB)	ANLB			kwantiteitsverbetering meren met krabbenschier	1ste, 2de, 3de	provincie, ANLB
GP12		Gelderse Poort	Rijnstrangen	beheermaatregelen t.b.v. uitbreiding glanshaverthaarland	afspraken maken met terreinbeheerder over te realiseren omvang glanshaverthaarland	NNN-beheer	uitbreiding met 20-25 ha extra glanshaverthaarland	o.a. Jezuitenwaay	uitbreiding glanshaverthaarland	1ste, 2de, 3de	provincie
GP13	M13	Gelderse Poort	De Bijland/Oude Waal	Extra maaien/hoden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstaarthaarland, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	4 ha bestaand stroomdalgrasland en 3 ha bestaand glanshaverthaarland	o.a. Helicopterveldje/ Bijlanddijkje	kwantiteitsverbetering stroomdalgraslanden en glanshaverthaarland	1ste, 2de, 3de	provincie
GP14		Gelderse Poort	De Bijland/Oude Waal	uitbreiding droge graslanden door beheer		NNN-beheer	uitbreiding met 1-5 ha		stroomdalgraslanden/glanshaverthaarland	1ste, 2de, 3de	provincie
GP15		Gelderse Poort	De Bijland/Oude Waal	realisatie inrichtingsplan Rijnwaardse uiterwaarden	zie inrichtingsplan; slikkige oevers, vochtige graslanden (VR-doei); boskern	NURG/ delstofwinning	boskern met 84 ha zachthoutoepbos (bestaand, hervatveld, verzameldoei met De Bijland/Oude Waal-Lobberdensch waarde))		uitbreiding slikkige oevers; uitbreiding vochtige graslanden VR-doei; realisatie iepenbos; (verzameldeinstelling Bijland/Oude Waal, Getenwaard en Lobberdensch waarde)	1ste	particulier
GP16		Gelderse Poort	De Bijland/Oude Waal	realisatie restant opgave nieuwe natuur	opgave wordt meegenomen in inrichtingsplan Rijnwaardse uiterwaarden	NURG	83 ha		realisatie leefgebied riviertrekvisseren; uitbreiding slikkige oevers; uitbreiding vochtige graslanden VR-doei; realisatie boskern met zachthoutoepbos en essen-lepenbos; (verzameldeinstelling Bijland/Oude Waal, Getenwaard en Lobberdensch waarde)	1ste	particulier
GP17		Gelderse Poort	Getenwaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur	opgave wordt meegenomen in inrichtingsplan Rijnwaardse uiterwaarden	NURG	73 ha		realisatie leefgebied riviertrekvisseren; uitbreiding slikkige oevers; uitbreiding vochtige graslanden VR-doei; realisatie boskern met zachthoutoepbos en essen-lepenbos; (verzameldeinstelling Bijland/Oude Waal, Getenwaard en Lobberdensch waarde)	1ste	SBB
GP18		Gelderse Poort	Getenwaard	realisatie boskern	kwantiteitsverbetering en uitbreiding bos door functieverandering/inrichting en/of beheer	NURG	boskern met 25 ha essen-lepenbos (te ontwikkelen)		uitbreiding essen-lepenbos	1ste, 2de	SBB
GP19		Gelderse Poort	Lobberdensch waarde	realisatie inrichtingsplan Rijnwaardse uiterwaarden	zie inrichtingsplan; slikkige oevers, vochtige graslanden (VR-doei); boskern	NURG/ delstofwinning			uitbreiding slikkige oevers; uitbreiding vochtige graslanden VR-doei; realisatie boskern met zachthoutoepbos en essen-lepenbos; (verzameldeinstelling Bijland/Oude Waal, Getenwaard en Lobberdensch waarde)	1ste	particulier
GP20		Gelderse Poort	Lobberdensch waarde	realisatie restant opgave nieuwe natuur	opgave wordt meegenomen in inrichtingsplan Rijnwaardse uiterwaarden	NURG	145 ha		realisatie leefgebied riviertrekvisseren; uitbreiding slikkige oevers; uitbreiding vochtige graslanden VR-doei; realisatie boskern met zachthoutoepbos en essen-lepenbos; (verzameldeinstelling Bijland/Oude Waal, Getenwaard en Lobberdensch waarde)	1ste	particulier

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waarvan maatregelen een bijdrage leveren	Beheerplanperiode	Beoogd initiatief
GP21		Gelderse Poort	Lobberdse waarde	realisatie boskern	kwalletsverbetering bos door hervoerkeeling en beheer	NURG	boskern met ca 80-90 ha zachthoutoobos (bestaand, hervoerkveld, verzameld met De Bijland/Oude Waal-Lobberdse waarde))		kwalletsverbetering zachthoutoobos	1ste, 2de	particulier
GP22		Gelderse Poort	Groene Rivier	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NURG	3 ha			gereed	
GP23		Gelderse Poort	Loowaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN- functieoverandering/richting	2 ha		afrondding gebied	1ste, 2de	provincie
GP24		Gelderse Poort	Middenwaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN- functieoverandering/richting	3 ha		afrondding gebied	1ste, 2de	provincie
GP25		Gelderse Poort	Hondsbroekse Pleij	nvt							
GP26		Gelderse Poort	Koningspleij	nvt							
GP27		Gelderse Poort	Roswaard	opstellen en uitvoeren kamsalamanderplan voor leefgebied GP Betuwe		NNN- inrichting/functieoverandering			versterking kamsalamander	1ste, 2de	provincie
GP28		Gelderse Poort	Roswaard	verkenning haalbaarheid inrichting 50-60 ha rietmoeras	verkenning	NNN			leefgebied roedomp, grote karekiet en woudaap; leefgebied porseleinhoen, uitbreiding meren met krabbenschier	1ste	provincie
GP29		Gelderse Poort	Angerensche en Doornburgsche uitenwaarden	opstellen en uitvoeren kamsalamanderplan voor leefgebied GP Betuwe		NNN- inrichting/functieoverandering			versterking kamsalamander	1ste, 2de	provincie
GP30		Gelderse Poort	Huissensche waarden	opstellen en uitvoeren kamsalamanderplan voor leefgebied GP Betuwe		NNN- inrichting/functieoverandering			versterking kamsalamander	1ste, 2de	provincie
GP31		Gelderse Poort	Huissensche waarden	realiseren niet benutte bufferzone meren met krabbenschier en fonteinkruiden	afspraken maken met agrarisch beheerder aansluitend aan habitattype (ANLB)	ANLB			kwalletsverbetering meren met krabbenschier	1ste, 2de, 3de	provincie
GP32		Gelderse Poort	Huissensche waarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	onder andere realisatie van boskern op oeverwal	NNN- functieoverandering/richting	70 ha	stroomdalgrasland in noordelijk deel uiterwaard; boskern op oeverwal tussen fabrieksterreinen	uitbreiding hardhoutoobos/essen-ipeenbos (30-40 ha); uitbreiding stroomdalgrasland (30-40 ha)	1ste, 2de	provincie
GP33	M13	Gelderse Poort	Klompwaard	Extra maaien/hodden en afvoeren en rabewelden	Ten behoeve van H6510A. Glimshaver- en vossenstaartheiland, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	10 ha bestaand stroomdalgrasland	Pannerdse Kop	kwalletsverbetering stroomdalgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
GP34		Gelderse Poort	Klompwaard	verbeteren ecologisch functioneren van de nevengeul	aanpassing instroomopening van de geul	KRW		instroomopening	kwalletsverbetering leefgebied riviertrekvisen	gereed	
GP35		Gelderse Poort	Klompwaard	opstellen en uitvoeren kamsalamanderplan voor leefgebied GP Betuwe		NNN- inrichting/functieoverandering			versterking kamsalamander	1ste, 2de	provincie
GP36		Gelderse Poort	Klompwaard	uitbreiding en kwalletsverbetering stroomdalgrasland	voorzetten/verbeteren beheer	NNN-beheer	onderdeel totaal opgave GP van 50 - 70 ha		stroomdalgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
GP37		Gelderse Poort	Gendtsche polder	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			verbetering kwallet leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
GP38		Gelderse Poort	Gendtsche polder	opstellen en uitvoeren kamsalamanderplan voor leefgebied GP Betuwe		NNN- inrichting/functieoverandering			versterking kamsalamander	1ste, 2de	provincie
GP39		Gelderse Poort	Gendtsche polder	realisatie restant opgave nieuwe natuur	door functieoverandering en beheer: veiligstellen en behouden de graslanden op westelijke oeverwal; realisatie boskern, uitbreiding meren met krabbenschier en versterking leefgebied kamsalamander, versterking leefgebied porseleinhoen, versterking kwartelkoning	Waalweeld/NURG	54 ha	westelijke oeverwal van groot belang voor uitbreiding stroomdalgrasland! Doel 10 ha (onderdeel totaal opgave GP van 50 - 70 ha)	kwalletsverbetering zachthout oobos, kwalletsverbetering en uitbreiding stroomdalgrasland, kwalletsverbetering en uitbreiding meren met krabbenschier; uitbreiding en kwalletsverbetering leefgebied poldervisen; uitbreiding vochtige graslanden VR-doei; uitbreiding leefgebied van porseleinhoen, kwartelkoning en kamsalamander.	1ste, 2de	SBB
GP40		Gelderse Poort	Bennelse waarden	opstellen en uitvoeren kamsalamanderplan voor leefgebied GP Betuwe		NNN- inrichting/functieoverandering			versterking kamsalamander	1ste, 2de	provincie
GP41		Gelderse Poort	Bennelse waarden	inrichtingsplan uitvoeren	realisatie boskern, uitbreiding meren met krabbenschier en versterking leefgebied kamsalamander, uitbreiding leefgebied porseleinhoen (realiseren plus draai), versterking leefgebied kwartelkoning, uitbreiding vochtige graslanden (VR-doei)	NURG			realiseren zachthout oobos, kwalletsverbeteren en uitbreiden meren met krabbenschier en leefgebied poldervisen; uitbreiden vochtige ruigte en zomen; uitbreiden vochtige graslanden VR-doei; uitbreiden leefgebied van porseleinhoen, kwartelkoning en kamsalamander.	gereed	

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waaraan maatregelen een bijdrage leveren	Beheerplanperiode	Beoogd initiatief
GP42		Gelderse Poort	Bennelse waarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	realisatie boskern, uitbreiding meren met krabbenscheer en versterking leefgebied kamsalamander, uitbreiding leefgebied porsleinholen (realiseren plus dra), versterking leefgebied kwartelkoning; uitbreiding vochtige graslanden (VR-doel)	NURG	42 ha		realiseren zachthout oolbos, kwaliteitsverbeteren en uitbreiden meren met krabbenscheer en leefgebied poldervissen; uitbreiden vochtige ruigten en boszomen; uitbreiden leefgebied van porsleinholen, kwartelkoning en kamsalamander.	1ste, 2de	SBB
GP43		Gelderse Poort	Bennelse waarden	realiseren niet benutte bufferzone meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	afspraken maken met agrarisch beheerder aansluitend aan habitattype (ANLB)	ANLB			kwaliteitsverbetering meren met krabbenscheer	1ste, 2de, 3de	provincie
GP44		Gelderse Poort	Bennelse waarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning	NNN-beheer			leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
GP45		Gelderse Poort	Lentsche waarden	opstellen en uitvoeren kamsalamanderplan voor leefgebied GP Betuwe	vrindelijk beheer	NNN-inrichting/functieverandering			versterking kamsalamander	1ste, 2de	provincie
GP46		Gelderse Poort	Lentsche waarden	inrichtingsplan uitvoeren	aanleg aangelegde geul en slikkige oevers	RvR			leefgebied rivierrekvisen, slikkige oevers	gereed	
GP47	M13	Gelderse Poort	Millingenwaard	Extra maaien/houden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A Glinshaver- en vossenstaartheuhold, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	13 ha bestaand stroomdalgrasland	oeverwal	kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
GP48		Gelderse Poort	Millingenwaard	realisatie boskern en zomen door beheer	evt maatregelen nader uit te werken	NNN-inrichting/beheer	25 ha hardhoutoolbos; 70 ha zachthoutoolbos; uitbreiding droge boszomen		kwaliteitsverbetering en uitbreiding hardhoutoolbos, zachthoutoolbos, droge boszomen	1ste, 2de	provincie
GP49		Gelderse Poort	Millingenwaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur		combi NURG/RvR/KRW	20 ha		uitbreiding en kwaliteitsverbetering leefgebied rivierrekvisen, slikkige oevers, vochtige ruigten en zomen, zachthoutoolbos, hardhoutoolbos, droge boszomen	1ste, 2de	SBB/RWS
GP50		Gelderse Poort	Millingenwaard	aanleg eenzijdig aangelegde nevengeul, bijdragen aan boskernen		combi NURG/RvR/KRW			uitbreiding en kwaliteitsverbetering leefgebied rivierrekvisen, slikkige oevers, vochtige ruigten en zomen, zachthoutoolbos, hardhoutoolbos	afroniding in 1ste	SBB/RWS
GP51		Gelderse Poort	Millingenwaard	uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland	voorzetten/verbeteren beheer	NNN-beheer	onderdeel van totaal opgave GP van 50-70 ha	oeverwal	uitbreiding stroomdalgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
GP52	M13	Gelderse Poort	Bizonbaai	Extra maaien/houden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A Glinshaver- en vossenstaartheuhold, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	3 ha bestaand stroomdalgrasland	oeverwal	kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
GP53		Gelderse Poort	Bizonbaai	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN-functieverandering/inrichting	6 ha			1ste, 2de	provincie
GP54		Gelderse Poort	Bizonbaai	uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland		NNN-beheer	onderdeel van totaal opgave GP van 50-70 ha	oeverwal	stroomdalgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
GP55	M13	Gelderse Poort	Buiten-Ooij	Extra maaien/houden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A Glinshaver- en vossenstaartheuhold, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	6 ha bestaand stroomdalgrasland en 5 ha bestaand glinshaverheuhold	oeverwal	kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland en glinshaverheuhold	1ste, 2de, 3de	provincie
GP56		Gelderse Poort	Buiten-Ooij	uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland		NNN-beheer	onderdeel van totaal opgave GP van 50-70 ha	oeverwal	stroomdalgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
GP57		Gelderse Poort	Buiten-Ooij	inrichtingsplan Stadswaard/Buiten-Ooij	aanleg eenzijdig aangelegde nevengeul (Stadswaard), herstel riemoeras, waterhuishouding (kwaliteit en kwantiteit) Oude Waal, realisatie boskern Vlieberg, verbetering leefgebied kamsalamander	WaalWeelde (Stadswaard) KRW (Buiten Ooij)			leefgebied rivierrekvisen, slikkige oevers, leefgebied moerasvogels; meren met krabbenscheer; vochtige ruigten en boszomen; leefgebied porsleinholen; zachthoutoolbos; hardhoutoolbos; droge boszomen; leefgebied kamsalamander; leefgebied zwarte stern; leefgebied poldervissen	1ste	Provincie/RWS
GP58		Gelderse Poort	Buiten-Ooij	realisatie restant opgave nieuwe natuur	aanleg nevengeul (Stadswaard), herstel riemoeras, waterhuishouding (kwaliteit en kwantiteit) Oude Waal, realisatie boskern Vlieberg, verbetering leefgebied kamsalamander	relatie met inrichtingsplan Stadswaard/Buiten Ooij	17 ha		leefgebied moerasvogels; meren met krabbenscheer, leefgebied zwarte stern en leefgebied poldervissen	1ste	Provincie/RWS
GP59		Gelderse Poort	Ooise Graaf	onderzoek naar herstel mogelijkheden waterhuishouding tbv moerasvogels en meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	NNN			uitbreiding en kwaliteitsverbetering leefgebied moerasvogels, meren met krabbenscheer, leefgebied zwarte stern en leefgebied poldervissen	gereed	
GP60		Gelderse Poort	Ooise Graaf	uitvoering herstelmaatregelen waterhuishouding tbv moerasvogels en meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	NNN-functieverandering/inrichting			uitbreiding en kwaliteitsverbetering leefgebied moerasvogels, meren met krabbenscheer, leefgebied zwarte stern en leefgebied poldervissen	1ste, 2de	provincie

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waaraan maatregelen een bijdrage leveren	Beheerplanperiode	Beoogd initiatief
GP61		Gelderse Poort	Ooie Graaf	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN-functieverandering/inrichting	9 ha		uitbreiding en kwaliteitsverbetering leefgebied moerasvogels, meren met krabbenscheer, leefgebied zwarte stern en leefgebied poldervissen	1st, 2de	provincie
GP62		Gelderse Poort	Ooie Graaf	verbetering leefgebied kamsalamander	opheffen knelpunten infrastructuur voor kamsalamander	Ontsnipperiingsprogramma Gelderland			leefgebied kamsalamander	1ste	provincie
GP63		Gelderse Poort	Groenlanden	onderzoek naar herstel mogelijkheden wakenhouding tbv moerasvogels en meren met krabbenscheer en foneinkruiden		NNN			uitbreiding en kwaliteitsverbetering leefgebied moerasvogels, meren met krabbenscheer, leefgebied zwarte stern en leefgebied poldervissen	gereed	
GP64		Gelderse Poort	Groenlanden	uitvoering herstelmaatregelen wakenhouding tbv moerasvogels en meren met krabbenscheer en foneinkruiden		NNN-functieverandering/inrichting			uitbreiding en kwaliteitsverbetering leefgebied moerasvogels, meren met krabbenscheer, leefgebied zwarte stern en leefgebied poldervissen	1ste, 2de	provincie
GP65		Gelderse Poort	Groenlanden	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN-functieverandering/inrichting	24 ha		uitbreiding en kwaliteitsverbetering leefgebied moerasvogels, meren met krabbenscheer, leefgebied zwarte stern en leefgebied poldervissen	1st, 2de	provincie
GP66		Gelderse Poort	Groenlanden	verbetering leefgebied kamsalamander	opheffen knelpunten infrastructuur voor kamsalamander	Ontsnipperiingsprogramma Gelderland			leefgebied kamsalamander	1st, 2de	provincie
GP67		Gelderse Poort	Groenlanden	realisatie boskern	vergroting huidige zachthoutoobos, maatregelen voor kwaliteitsverbetering nodig?	NNN-inrichting/beheer	kern met 50 ha zachthoutoobos		zachthoutoobos	1ste, 2de	provincie
GP68		Gelderse Poort	algemeen	onderzoek naar zomerverblijfsplaatsen en trekroutes meervleermuis		NNN			behoud omvang en kwaliteit leefgebied meervleermuis	1ste	provincie
W01		Waal	Oosternhoutsche waarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	Waalweelde/Nijmegen: Realisatie 85 ha nieuwe natuur rivier en moeraslandschap (ind porseleinhoen)	Waalweelde	39 ha		uitbreiding en kwaliteitsverbetering leefgebied porseleinhoen en kwartelkoning en leefgebied niet-broedvogels (in samenhang met inrichtingsplan NURO)	1ste	Nijmegen/provincie
W02		Waal	Oosternhoutsche waarden	inrichtingsplan uitvoeren	realisering leefgebied kwartelkoning en overstromingsmoeras	Waalweelde	o.a. 5-10 ha leefgebied porseleinhoen		uitbreiding en kwaliteitsverbetering leefgebied porseleinhoen, leefgebied kwartelkoning en leefgebied niet-broedvogels (in samenhang met restant opgraven nieuwe natuur)	1ste	provincie
W03		Waal	Oosternhoutsche waarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
W04		Waal	Loenensche buitenpolder	aanleg van natuurvriendelijke oevers bij de wielen en rivierstrang, het uitdiepen en verleggen van de strangen en het waar mogelijk vernatzen van het terrein		Waalweelde/RW	5-10 ha leefgebied porseleinhoen		uitbreiding leefgebied porseleinhoen, kwaliteitsverbetering leefgebied steltlopers en omnivore eenden	1ste	RWS
W05		Waal	Loenensche buitenpolder	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de periode	provincie
W06		Waal	Wolferssche Waard	uitvoering maatregelen Waalweelde	realiseren boskern, versterking leefgebied kamsalamander	Waalweelde			leefgebied eenden, steltlopers (VR-deel); boskern RK-deel; versterking leefgebied kamsalamander	afronding in 1ste periode	Provincie
W07		Waal	Beuningsche waarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur		Waalweelde	52 ha		leefgebied eenden, steltlopers (VR-deel); boskern buiten RK; versterking leefgebied kamsalamander	afronding in 1ste periode	Provincie
W08		Waal	Beuningsche waarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	Ten behoeve van H6510A. Glanshaver- en vossenstaartheiland, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	2 ha bestaand stroomdalgrasland	oeverwal	kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
W09	M13	Waal	Beuningsche waarden	Extra maaien/hoden en afvoeren en nabeweid		NNN-beheer	samen met Winssensche waarden: realiseren totaal 20-30 ha stroomdalgrasland en 10-20 ha glanshavertheiland	oeverwal	uitbreiding stroomdalgrasland en glanshavertheiland	1ste, 2de, 3de	provincie
W10		Waal	Beuningsche waarden	uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland en glanshavertheiland door beheer		NNN-beheer			leefgebied kamsalamander	1ste, 2de	provincie
W11		Waal	Beuningsche waarden	opstellen en uitvoeren kamsalamanderplan voor leefgebied Waal Zuid		NNN-inrichting/functieverandering			kwaliteitsverbetering leefgebied kamsalamander	1ste, 2de	provincie
W12		Waal	Winssensche waarden	kamsalamanderplan voor leefgebied Waal Zuid		NNN-inrichting/functieverandering			kwaliteitsverbetering leefgebied kamsalamander	1ste, 2de	provincie
W13		Waal	Winssensche waarden	uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland en glanshavertheiland door beheer		NNN-functieverandering/inrichting beheer	samen met Beuningsche waarden: realiseren totaal 20-30 ha stroomdalgrasland en 10-20 ha glanshavertheiland	oeverwal	uitbreiding stroomdalgrasland en glanshavertheiland	1ste, 2de	provincie
W14	M13	Waal	Winssensche waarden	Extra maaien/hoden en afvoeren en nabeweid	Ten behoeve van H6510A. Glanshaver- en vossenstaartheiland, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	3 ha bestaand stroomdalgrasland en 3 ha bestaand glanshavertheiland	oeverwal	kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland en glanshavertheiland	1ste, 2de, 3de	provincie

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waaraan maatregelen een bijdrage leveren	Beheerplanperiode	Beoogd initiatief
W15		Waal	Winsensche waarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN- functieverandering/inrichting	21 ha		uitbreiding stroomdalgrasland en glanshavermooid, verbetering leefgebied kwartelkoning, verbetering leefgebied kansalamander	1ste, 2de	provincie
W16		Waal	Winsensche waarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
W17		Waal	Afderdensche en Deutsche uiterwaarden	inrichtingsplan uitvoeren	leefgebied kansalamander-(HR-doel), boskern (HR doel in VR gebied), realisatie open water (VR-doel) en nevengeul (VR-doel en versterking HR-kwaliteiten in VR-gebied)	NURG (RWS)/KRW			kwalletsverbetering leefgebied kansalamander (HR-doel), leefgebied eenden en steltlopers (VR-doel), ondersteuning HR-doel trekvisser, boskern buiten HR	afroding in 1ste	RWS
W18		Waal	Afderdensche en Deutsche uiterwaarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NURG	20 ha		kwalletsverbetering leefgebied kansalamander (HR-doel), leefgebied eenden en steltlopers (VR-doel), ondersteuning HR-doel trekvisser, boskern buiten HR	afroding in 2017	RWS
W19		Waal	Afderdensche en Deutsche uiterwaarden	opstellen en uitvoeren kansalamanderplan voor leefgebied		NNN- inrichting/functieverandering			kwalletsverbetering leefgebied kansalamander (HR-doel)	1ste, 2de	provincie
W20		Waal	Afderden binnendijks	opstellen en uitvoeren kansalamanderplan voor leefgebied		NNN- inrichting/functieverandering			kwalletsverbetering leefgebied kansalamander	1ste, 2de	provincie
W21		Waal	Hiensche uiterwaarden	nvt							
W22		Waal	Ochtensche Bultenpolder	nvt							
W23		Waal	Ijzendoorn buitendijks	nvt							
W24		Waal	Willemspolder	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN- functieverandering/inrichting	38 ha		leefgebied kwartelkoning, uitbreiding droge graslanden (HR-doel)	1ste, 2de	provincie
W25		Waal	Willemspolder	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
W26		Waal	Kleine Willemspolder	nvt							
W27		Waal	Druutsche waarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN- functieverandering/inrichting	32 ha		versterking leefgebied eenden, ganzen en steltlopers (VR-doelen), indien (aangetakte) nevengeul wordt gerealiseerd dan bijdrage aan HR doelen voor trekvisser en slikkige oevers, kansen voor uitbreiding droge graslanden (HR-doel), kwalletsverbetering leefgebied kansalamander, realisatie boskern (VR-doel)	1ste, 2de	provincie
W28		Waal	Druutsche waarden	opstellen en uitvoeren kansalamanderplan voor leefgebied		NNN- inrichting/functieverandering			kwalletsverbetering leefgebied kansalamander (HR-doel)	1ste, 2de	provincie
W29		Waal	Wamelsche uiterwaarden	opstellen en uitvoeren kansalamanderplan voor leefgebied		NNN- inrichting/functieverandering, NURG, KRW, Waalweelde			kwalletsverbetering leefgebied kansalamander (HR-doel)	1ste, 2de	provincie, SBB, RWS
W30		Waal	Dreumelsche uiterwaarden	realiseren boskern (HR-doel)		NNN- inrichting/functieverandering, NURG, KRW, Waalweelde			boskern zachthoutbos (HR-doel)	1ste, 2de	provincie, SBB, RWS
W31		Waal	Dreumelsche uiterwaarden	opstellen en uitvoeren kansalamanderplan voor leefgebied		NNN- inrichting/functieverandering			kwalletsverbetering leefgebied kansalamander (HR-doel)	1ste, 2de	provincie
W32		Waal	Heerewaardense uiterwaarden	realiseren boskern (HR-doel)		NNN- inrichting/functieverandering, NURG, KRW, Waalweelde			boskern zachthoutbos (HR-doel)	1ste, 2de	provincie, SBB, RWS
W33		Waal	Heerewaardense uiterwaarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN, NURG, KRW	18 ha		uitbreiding vochtige graslanden, open water en oevers tbv VR-doelen, evt aantaken strangen (ook bijdrage HR-doden trekvisser en slikkige oevers), kansen voor stroomdalgrasland op overval (HR-doel), boskern(HR-doel)	1ste, 2de	provincie, SBB, RWS
W34		Waal	Heerewaardense uiterwaarden	uitvoeren project (NURG) Bato's Erf	realiseren boskern (HR-doel)	KRW		Bato's Erf	boskern hardhoutbos met overgangen naar zachthout (HR-doel)	gereed	
W35		Waal	Passewaal	Aanleg/verbetering aangetakte nevengeul					versterken leefgebied trekvisser (HR-doel)	gereed	
W36	M13	Waal	Stiftsche uiterwaarden	Extra maaien/houden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstaartheuvel, H6520 Stroomdalgrasland	PAS	27 ha bestaand glanshaverheuvel		behoud/kwalletsverbetering glanshaverheuvel,	1ste, 2de, 3de	provincie
W37		Waal	Stiftsche uiterwaarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur en aanleg nevengeul		KRW/NNN- functieverandering/inrichting	22 ha		behoud/versterken glanshaverheuvel; aanleg nevengeul tbv slikkige oevers en paaiplaats riviervisser	1ste, 2de, 3de	provincie

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waaraan maatregelen een bijdrage levert	Beheerplan-periode	Beoogd initiatief
W38		Waal	Stiftsche uiterwaarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
W39		Waal	Heselsche Middelpaalt	nvt							
W40		Waal	Heselsche uiterwaarden	realiseren inrichtingsplan	aanleg van diverse geulen, maaiweiden, verlagen, moerassen. Verder wordt ingezet op de aanleg van zandwippen en verondiepen	NURG (RWS), WaalWeelde, KRW	5-10 ha leefgebied porselenhoen, 20-30 ha stroomdalgrasland (gedeelte opgraving met Hurwenenische uiterwaarden)		uitbreiding leefgebied trekvis, slikkige oevers, realiseren droge graslanden, mieren met krabbenscheer, vochtige ruigten en zonen, leefgebied kamsalamander, leefgebied porselenhoen, leefgebied kwartelkoning en leefgebied eenden en steltlopers	1ste	RWS/SBB/Provincie
W41		Waal	Heselsche uiterwaarden	versterken leefgebied kamsalamander	op basis van te stellen plan samen met Rijswaard	NNN-functievernadering/inrichting/beheer			kwalletsverbetering leefgebied kamsalamander	1ste, 2de	provincie
W42		Waal	Heselsche uiterwaarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	realisatie in kader inrichtingsplan NURG	NURG (RWS), WaalWeelde, KRW	10 ha		bijdrage aan gebiedsdoelstelling: uitbreiding leefgebied trekvis, slikkige oevers, realiseren droge graslanden, mieren met krabbenscheer, vochtige ruigten en zonen, leefgebied kamsalamander, leefgebied porselenhoen, leefgebied kwartelkoning en leefgebied eenden en steltlopers	1ste	RWS/SBB/Provincie
W43		Waal	Heselsche uiterwaarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer/ANLB			kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
W44	M13	Waal	Heselsche uiterwaarden	Extra maaien/hoden en afvoeren en nabeweid	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstaarthaand, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	2 ha bestaand glanshaverthaand		kwalletsverbetering glanshaverthaand	1ste, 2de, 3de	provincie
W45		Waal	Heselsche uiterwaarden	uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland en glanshaverthaand door beheer	ontwikkelingsbeheer nader te bepalen aan de hand van ontwikkeling terrain	NNN-beheer	20-30 ha stroomdalgrasland (gedeelte opgraving met Hurwenenische uiterwaarden)		uitbreiding stroomdalgrasland	1ste, 2de	provincie
W46		Waal	Rijswaard	uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland door beheer	uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland door beheer	NNN-beheer	tot totaal 40-50 ha glanshaverthaand		uitbreiding glanshaverthaand	1ste, 2de, 3de	provincie
W47	M13	Waal	Rijswaard	Extra maaien/hoden en afvoeren en nabeweid	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstaarthaand, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	< 1 ha bestaand stroomdalgrasland en 27 ha bestaand glanshaverthaand		kwalletsverbetering stroomdalgrasland en glanshaverthaand	1ste, 2de, 3de	provincie
W48		Waal	Rijswaard	versterken leefgebied kamsalamander	op basis van te stellen plan samen met Heselsche uiterwaarden	NNN-inrichting/beheer			kwalletsverbetering leefgebied kamsalamander	1ste, 2de	provincie
W49		Waal	Rijswaard	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
W50		Waal	Rijswaard	realisatie bosken (samen met Kerkenwaard)	herverkaveling nodig?	NNN-inrichting/beheer	behoud huidige oppervlak		kwalletsverbetering zachthoutoobos	1ste, 2de	provincie
W51		Waal	Kerkenwaard	realisatie bosken (samen met Rijswaard)	herverkaveling nodig?	NNN-inrichting/beheer	behoud huidige oppervlak		kwalletsverbetering zachthoutoobos	1ste, 2de	provincie
W52		Waal	Hurwenen	uitvoeren inrichtingsplan WaalWeelde (nevengeul), kwaliteitsverbetering water en rietmoeras K1	aanleg, meestromenden nevengeul, ontwikkeling oeverwal met droge grasland, herstel maatregelen waterkwaliteit en rietmoeras K1, uitbreiding moeras	NURG, KRW, WaalWeelde	stroomdalgrasland (gedeelte opgraving met Hurwenenische uiterwaarden), 60-65 ha leefgebied moerasvogels, 5-10 ha leefgebied porselenhoen			gereed	
W53		Waal	Hurwenen	realiseren restant opgave nieuwe natuur	ontwikkelingsbeheer nader te bepalen aan de hand van ontwikkeling terrain	NURG	109 ha		bijdrage leveren aan: uitbreiding stroomdalgrasland, leefgebied trekvis, slikkige oevers, vochtige ruigten en zonen, leefgebied moerasvogels, mieren met krabbenscheer, leefgebied zwarte stier, leefgebied polderdieren, leefgebied porselenhoen, leefgebied kamsalamander, realiseren bosken	gereed	
W54		Waal	Hurwenen	realiseren twee ooboskemen		NURG	2 x 20 ha		kwalletsverbetering zachthoutoobos; uitbreiding hardhoutoobos	zachthoutoobos gereed; hardhout 1ste, 2de	SBB
W55	M13	Waal	Hurwenen	Extra maaien/hoden en afvoeren en nabeweid	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstaarthaand, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	< 1 ha bestaand stroomdalgrasland en 3 ha bestaand glanshaverthaand		kwalletsverbetering stroomdalgrasland en glanshaverthaand	1ste, 2de, 3de	provincie
W56		Waal	Hurwenen	uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland en glanshaverthaand door beheer	ontwikkelingsbeheer nader te bepalen aan de hand van ontwikkeling terrain	NNN-beheer	stroomdalgrasland (gedeelte opgraving met Heselsche uiterwaarden)		uitbreiding stroomdalgrasland	1ste, 2de	provincie

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waaraan maatregelen een bijdrage leveren	Beheerplanperiode	Beoogd initiatief
W57		Waal	Hurwenen	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer/ANLB			leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
W58		Waal	Hurwenen	realiseren hardhoutboskern opstellen zwarte stern plan westelijkenleeggebied	maatregel buiten R2000 gebied	NNN	5 ha hardhout	in oosten op voormalig steenfabrieksterrein	uitbreiding hardhoutbos	1ste, 2de	provincie
W59		Waal	Hurwenen			NNN			leefgebied zwarte stern	1ste	provincie
W60		Waal	Hurwenen	kansalamanderplan voor leefgebied Vaal Zuid		NNN-functieverandering/inrichting/beheer			leefgebied kansalamanderkansalamander	1ste, 2de	provincie
NR01		Neder-Rijn	Doorwerthsche waarden	realiseren restant opgave nieuwe natuur		NNN-functieverandering/inrichting	8 ha		kwalletsverbetering zachthoutbos en uitbreiding essen-ipeenbos (HR-doe)	1ste, 2de	provincie
NR02		Neder-Rijn	Doorwerthsche waarden	realiseren boskern (HR-doe)	realisering bosovergang stuwal-uteraarde	NNN-inrichting		stuwalrand	kwalletsverbetering zachthoutbos en essen-ipeenbos (HR-doe)	1ste, 2de	provincie
NR03		Neder-Rijn	Renkunse benedenwaarden	realiseren boskern (HR-doe)	realisering bosovergang stuwal-uteraarde	NNN-inrichting		stuwalrand	uitbreiding hardhoutbos, essen-ipeenbos, kwalletsverbetering zachthoutbos	1ste, 2de	provincie
NR04		Neder-Rijn	Bovenste polder onder Wageningen	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met beheerder over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwallet verbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
NR05		Neder-Rijn	Bovenste polder onder Wageningen	herstel overstromingsmoeras	onderzoek naar mogelijkheden realiseren overstromingsmoeras	NNN-inrichting	5 - 10 ha leefgebied porseleinhoen		uitbreiding leefgebied porseleinhoen, kwalletsverbetering leefgebied ganzen, eenden en steltloper (VR-doe)	1ste, 2de	provincie
NR06		Neder-Rijn	Randwijlsche uiterwaarden	inrichtingsplan Randwijkse waarden	particulier (delfsto)/project	particulier		rond plas van Wijck	kwalletsverbetering leefgebied ganzen, eenden en steltloper (VR-doe)	1ste, 2de	particulier
NR07		Neder-Rijn	Randwijlsche uiterwaarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwalletsverbetering leefgebied	1ste, 2de, 3de	provincie
NR08		Neder-Rijn	Schoutenwaard	realiseren restant opgave nieuwe natuur	af rondten systeem	NURG/RvR			kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning	gereed	
NR09		Neder-Rijn	Wolfswaard	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
NR10		Neder-Rijn	Wolfswaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN-functieverandering/inrichting			af rondten systeem	gereed	
NR11		Neder-Rijn	Manuswaard/De Spees	realiseren restant opgave nieuwe natuur	af rondten systeem (betreft afgerond NURG project)	NNN-beheer			kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
NR12		Neder-Rijn	Rienensche buitenvaarden (deels Utrecht)	realiseren boskern		NNN-functieverandering/inrichting	37 ha		kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning, kwalletsverbetering leefgebied niet-broedvogels	1ste, 2de	provincie
NR13		Neder-Rijn	Rienensche buitenvaarden (deels Utrecht)	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN-functieverandering/inrichting	25 ha		kwalletsverbetering leefgebied niet-broedvogels	gereed	
NR14		Neder-Rijn	Middelwaard	inrichtingsplan RvR Middewwaard		NURG	38		kwalletsverbetering zachthoutbos, essen-ipeenbos	1ste, 2de	provincie
NR15		Neder-Rijn	Tollewaard	inrichtingsplan RvR Tollewaard		RvR			kwalletsverbetering zachthoutbos, essen-ipeenbos	1ste, 2de	SBB
NR16		Neder-Rijn	Ingensche waarden	inrichtingsplan RvR Tollewaard		RvR			kwalletsverbetering leefgebied eenden en steltlopers (VR-doe)	gereed	RWS
NR17		Neder-Rijn	Ingensche waarden	project herinrichting Ingense plas	particulier project, opvullen zandwinplas	RvR		oostelijk deel gebied	kwalletsverbetering leefgebied eenden en steltlopers (VR-doe)	gereed	RWS
NR18		Neder-Rijn	Ingensche waarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	particulier	5-10 ha leefgebied porseleinhoen	Ingense plas	kwalletsverbetering leefgebied eenden en steltlopers (VR-doe), uitbreiding leefgebied porseleinhoen	1ste, 2de, 3de	particulier
NR19		Neder-Rijn	Mauricksche en Edsches waarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
NR20		Neder-Rijn	Mauricksche en Edsches waarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
NR21		Neder-Rijn	Riswylksche buitenvaarden	nvt	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
IJ01		IJssel	Hondsbroeksche Pijl	nvt							
IJ02		IJssel	IJsseldijkterwaard	nvt							
IJ03		IJssel	Koningspleij	nvt							
IJ04		IJssel	IJsseloordse polder	nvt							
IJ05		IJssel	Velperwaarden	realiseren 'klimaatnirring' Velperwaard	onderdeel rivierklimaatpark IJsselpoort	NURG/LIFE	totaal doelstelling Velperwaard: 5-8 ha stroomdalgrasland, 5-8 ha glanshaverhoolland, 1-3 ha leefgebied porseleinhoen		uitbreiding stroomdalgrasland, glanshaverhoolland en leefgebieden kwartelkoning en porseleinhoen	1ste, 2de	Natu monument en
IJ06		IJssel	Velperwaarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	bijdrage aan klimaatnirring	NURG	19 ha		uitbreiding stroomdalgrasland, glanshaverhoolland en leefgebieden kwartelkoning en porseleinhoen	1ste, 2de	Natu monument en

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waarvan maatregelen een bijdrage leveren	Beheerplanperiode	Beoogd initiatief
I107	M13	Ijssel	Velperwaarden	Extra maaien/houden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A Glinshaver- en vossenstaartheuvel, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	<1 ha bestaand stroomdalgrasland en 7 ha bestaand glinshaverheuvel		kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland en glinshaverheuvel	1ste, 2de, 3de	provincie
I108		Ijssel	Velperwaarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			leeftgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de periode	provincie
I109		Ijssel	Velperwaarden	uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland door beheer		NNN-beheer			stroomdalgrasland, glinshaverheuvel	1ste, 2de, 3de	provincie
I110		Ijssel	Koppenwaard	realiseren 'klimaatnirthing' Koppenwaard	onderdeel rivierklimaatpark Disselpoort	particulier/KRW			uitbreiding leefgebied trekvisser (HR-doe), versterking leefgebied eenden, gazzen en steltlopers	1ste, 2de	particulier/RWS
I111		Ijssel	Riederlaag	nvt						1ste, 2de, 3de	particulier
I112		Ijssel	Vaalwaard	natuurontwikkelingsplan Vaalwaard (NM) -	realiseren boskern (HR-doe), droge graslanden (HR-doe)				boskern zachthoutbos (HR-doe), droge graslanden (HR-doe)	1ste, 2de, 3de	particulier
I113		Ijssel	Havikerwaard	inrichtingsvisie Havikerwaard, particulier project	realisering nevengeul en moeras, particulier project	particulier	5-10 ha leefgebied moerasvogels, 2-5 ha leefgebied graslanden		uitbreiding leefgebieden moerasvogels, porseleinhoen, en eenden	1ste, 2de, 3de	particulier
I114		Ijssel	Havikerwaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur	onderdeel van inrichtingsvisie Havikerwaard	NNN-functieverandering/inrichting	56 ha		uitbreiding leefgebieden moerasvogels, porseleinhoen, en eenden en steltlopers VR-doelen	1ste, 2de	provincie
I115	O4	Ijssel	Havikerwaard	Locatie specifiek onderzoek	Ten behoeve van H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-legenbos)	PAS	23 ha		kwaliteitsverbetering essen-legenbos	1ste	provincie
I116	M20	Ijssel	Havikerwaard	Ingrijpen in de soortensamenstelling	Ten behoeve van H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-legenbos)	PAS	23 ha		kwaliteitsverbetering essen-legenbos	1ste, 2de, 3de	provincie
I117		Ijssel	Havikerwaard	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de periode	provincie
I118		Ijssel	Havikerwaard	realisering boskern		NNN-functieverandering/inrichting	50 ha essen-legenbos	aansluitend aan essen-legenbos	uitbreiding essen-legenbos	1ste, 2de	provincie
I119		Ijssel	Fraterwaard	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de periode	provincie
I120		Ijssel	Fraterwaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN-functieverandering/inrichting	2 ha			1ste, 2de	provincie
I121		Ijssel	De Grind	nvt		NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I122		Ijssel	Olburgsewaard	soortgerichte maatregel kwartelkoning		NNN-beheer				1ste, 2de, 3de	provincie
I123		Ijssel	Spaansweerd	nvt		NNN-beheer				1ste, 2de	provincie
I124		Ijssel	Bronkionster waarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN-functieverandering/inrichting	53 ha		graslanden tbv VR-doelen	1ste, 2de	provincie
I125		Ijssel	Brummsche waarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I126		Ijssel	Brummsche waarden	aanleg nevengeul		KRW			verbetering leefgebied trekvisser (HR-doe)	1ste	RWS
I127		Ijssel	Brummsche waarden	realiseren niet benutte bufferzone meren met krabbenschier en fonteinruiden	afspraken maken met agrarisch beheerder aansluitend aan habitattype (ANLB)	ANLB			kwaliteitsverbetering meren met krabbenschier	1ste, 2de, 3de	provincie
I128		Ijssel	Brummsche waarden	onderzoek naar mogelijkheden kwaliteitsverbetering bos Geiderse Toren		NNN-beheer			kwaliteitsverbetering essen-legenbos	1ste	provincie
I129		Ijssel	Brummsche waarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	realisering 2 boskernen, herstel leefgebied kamsalamander, herstel leefgebied kwartelkoning, herstel leefgebied porseleinhoen	NNN-functieverandering/inrichting	44 ha functieverandering tbv zachthoutbos 11 ha, essen-legenbos 25 ha, 2-5 ha leefgebied porseleinhoen		kwaliteitsverbetering zachthoutbos, uitbreiding en kwaliteitsverbetering essen-legenbos, kwaliteitsverbetering leefgebied kamsalamander, kwartelkoning en porseleinhoen	1ste, 2de	provincie
I130		Ijssel	Brummsche waarden	opstellen en uitvoeren herstelplan kamsalamander zuidelijke Jisselvallei		NNN-functieverandering/inrichting/beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kamsalamander	1ste, 2de	provincie

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waarvan maatregelen een bijdrage leveren	Beheerplanperiode	Beoogd initiatief
I131		IJssel	Cortenoever	realisatie restant opgave nieuwe natuur, en beheer	realisering boskern, uitbreiding droge graslanden, herstel leefgebied kwartelkoning, herstel leefgebied porseleinhoen, herstel leefgebied kamsalamander, inrichting tbv meren met krabbenschier en fonteynkruiden, uitbreiding droge zomen	NNN- functieverandering/inrichting, KRW	107 ha functieverandering tbv bijdragen aan totaal gebiedsopgave: stroomdalgrasland 8-10 ha, glanshavervoeland 13-15 ha, zachthoutoobos 6 ha, essenlepenbos 10 ha, hardhoutoobos 5 ha; inrichting totaal 3 localtes voor meren met krabbenschier in Hoenwaard, Cortenoever, Ravenswaard, / Rammelwaard en/of Wilpse Klei; 1/2 ha droge zomen		uitbreiding/kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland, glanshavervoeland, zachthoutoobos, essenlepenbos, krabbenschier, meren met fonteynkruiden, herstel leefgebied porseleinhoen, kamsalamander, leefgebied poldervissen	1ste, 2de	provincie
I132		IJssel	Cortenoever	realisering boskern	uitbreiding hardhoutoobos tot boskern (ook onderdeel opgave natuurte restant opgave nieuwe natuur)	NNN-inrichting	bijdragen aan: zachthoutoobos 6 ha, essenlepenbos 10 ha, hardhoutoobos 5 ha inrichting totaal 3		uitbreiding/kwaliteitsverbetering hardhoutoobos, essenlepenbos en zachthoutoobos	1ste, 2de	provincie
I133		IJssel	Cortenoever	inrichting tbv habitattype meren met krabbenschier	herstel/realisering geïsoleerde natte laagtes stroomgeulen	NNN-inrichting, KRW	localtes voor meren met krabbenschier in Cortenoever, Ravenswaard, Rammelwaard en Wilpse Klei		uitbreiding/kwaliteitsverbetering meren met krabbenschier	1ste, 2de	provincie, RWS
I134		IJssel	Cortenoever	herstel droge zomen	aanpassing beheer langs bordenen, hagen en singels	NNN-beheer	1/2 ha		uitbreiding en kwaliteitsverbetering droge zomen	1ste, 2de, 3de	provincie
I135		IJssel	Cortenoever	uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland en glanshavervoelanden door beheer		NNN-beheer	bijdragen aan totaal gebiedsopgave: stroomdalgrasland 8-10 ha, glanshavervoeland 13-15 ha		uitbreiding/kwaliteits verbetering stroomdalgrasland, glanshavervoeland	1ste, 2de, 3de	provincie
I136		IJssel	Cortenoever	M13 (Extra maaien/hooien en afvoeren en nabeweidten)	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstaarthaand, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	1 ha bestaand stroomdalgrasland en 7 ha bestaand glanshavervoeland		kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland en glanshavervoeland	1ste, 2de, 3de	provincie
I137		IJssel	Cortenoever	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I138		IJssel	Cortenoever	aanleg meestromende geul		KRW			kwaliteitsverbetering leefgebied trekvisen	gereed	RWS
I139		IJssel	Cortenoever	opstellen en uitvoeren herstelplan kamsalamander zuidelijke IJsselvallei		NNN- functieverandering/inrichting/ beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kamsalamander	1ste, 2de	provincie
I140		IJssel	Stokebrandswaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN- functieverandering/inrichting	19 ha		kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning, afzonding systeem	1ste, 2de	provincie
I141		IJssel	Stokebrandswaard	realiseren boskern		NNN- functieverandering/inrichting		op gradient rivierduin	essenlepenbos 1-5 ha, zachthoutoobos 1- 5 ha	1ste, 2de	provincie
I142		IJssel	Stokebrandswaard	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I143		IJssel	Tichelbeekse waarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	realisatie boskern, herstel leefgebied porseleinhoen, benutten kansen kwelwater en beek, herstel beekmonding	NURG, KRW	zachthoutoobos 5 ha, essenlepenbos 20 ha, leefgebied porseleinhoen 1-3 ha		zachthoutoobos (HR-doel), essenlepenbos (HR-doel), leefgebied porseleinhoen	1ste, 2de	RWS/SBB
I144	M13	IJssel	Rammelwaard	Extra maaien/hooien en afvoeren en nabeweidten	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstaarthaand, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	12 ha bestaand glanshavervoeland, 1 ha bestaand stroomdalgrasland		kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland en glanshavervoeland	1ste, 2de, 3de	provincie
I145		IJssel	Rammelwaard	uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland en glanshavervoeland door beheer		NNN-inrichting/beheer	bijdrage aan totaal gebiedsopgave: stroomdalgrasland 15- 20 ha, zachthoutoobos 10 ha, glanshavervoeland 60- 70 ha (opgave is samen met Ravenswaard en Wilpse Klei)		kwaliteitsverbetering/uitbreiding stroomdalgrasland, glanshavervoeland	1ste, 2de	provincie
I146		IJssel	Rammelwaard	herstel droge zomen	aanpassing beheer langs bordenen, hagen en singels	NNN-beheer	1/2 ha		uitbreiding en kwaliteitsverbetering droge zomen	1ste, 2de, 3de	provincie

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waaraan maatregelen een bijdrage levert	Beheerplanperiode	Beoogd initiatief
I147		IJssel	Rammelwaard	realisering boskern		NNN- functieverandering/richting	10-15 ha zachthoutoobos		kwaliteitsverbetering zachthoutoobos	1ste, 2de	provincie
I148		IJssel	Rammelwaard	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwaliteitsverbetering kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I149		IJssel	Rammelwaard	inrichting tbv habitattype meren met krabbenscheer	herstel/realisering geïsoleerde natte laagtes stroomgeulen	NNN- functieverandering/richting	bijdragen aan inrichting totaal 3 locaties voor meren met krabbenscheer in Cortenoever, Rammelwaard en Rammelwaard en Wilpse Klei		uitbreiding/kwaliteitsverbetering meren met krabbenscheer	1ste, 2de	provincie
I150		IJssel	Rammelwaard	aanleg nevengeul		KRW			kwaliteitsverbetering leefgebied trekvisen	1ste	RWS
I151		IJssel	Rammelwaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur	uitbreiding droge graslanden, herstel leefgebied kamsalamander, inrichting tbv meren met krabbenscheer, herstel leefgebied kwartelkoning, uitbreiding boskern, realisering droge zomen, realisering boskern	NNN- functieverandering/richting	25 ha functieverandering tbv bijdrage aan: stroomdalgrasland 15-20 ha, glanshaverhoiland 60-70 ha (opgave is samen met Ravenswaard en Wilpse Klei), inrichting totaal 3 locaties voor meren met krabbenscheer in Cortenoever, Ravenswaard, Rammelwaard en/of Wilpse Klei, 1/2 ha droge zomen, 12 ha zachthoutoobos		uitbreiding en kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland, glanshaverhoiland, meren met krabbenscheer, leefgebied kwartelkoning, droge zomen, zachthoutoobos, leefgebied kamsalamander, leefgebied zwarte stern	1ste, 2de	provincie
I152		IJssel	Rammelwaard	opstellen en uitvoeren hersteplan kamsalamander zuidelijke Jisselvallei		NNN- functieverandering/richting/ beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kamsalamander	1ste, 2de	provincie
I153		IJssel	Nijenbeker Klei		afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I154		IJssel	De Mars	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I155		IJssel	Rijsselsche waarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I156		IJssel	Middelwaard	realiseren niet bemeste bufferzone meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	afspraken maken met agrarisch beheerder aansluitend aan habitattype (ANLB)	ANLB			kwaliteitsverbetering meren met krabbenscheer	1ste, 2de, 3de	provincie
I157		IJssel	Middelwaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN- functieverandering/richting	PM		uitbreiding meren met krabbenscheer	1ste, 2de, 3de	provincie
I158		IJssel	Ravenswaarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	uitbreiding droge graslanden, inrichting tbv meren met krabbenscheer, herstel leefgebied kwartelkoning, herstel boskern, uitbreiding leefgebied kwartelkoning, droge zomen	NNN- functieverandering/richting	92 ha functieverandering tbv bijdrage aan: stroomdalgrasland 15-20 ha, glanshaverhoiland 60-70 ha (verzamelopgave Rammelwaard, Ravenswaard en Wilpse Klei), inrichting totaal 3 locaties voor meren met krabbenscheer in Cortenoever, Ravenswaard, Rammelwaard en/of Wilpse Klei, 1/2 ha droge zomen, 10 ha essenlepenbos		stroomdalgrasland, glanshaverhoiland, meren met krabbenscheer, leefgebied kwartelkoning, droge zomen, leefgebied poldevissen, leefgebied zwarte stern	1ste, 2de	provincie
I159		IJssel	Ravenswaarden	inrichting tbv habitattype meren met krabbenscheer	herstel/realisering geïsoleerde natte laagtes stroomgeulen	NNN- functieverandering/richting	inrichting totaal 3 locaties voor meren met krabbenscheer in Cortenoever, Ravenswaard, Rammelwaard en Wilpse Klei		uitbreiding/kwaliteitsverbetering meren met krabbenscheer	1ste, 2de	provincie
I160		IJssel	Ravenswaarden	realiseren niet bemeste bufferzone meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	afspraken maken met agrarisch beheerder aansluitend aan habitattype (ANLB)	ANLB			kwaliteitsverbetering meren met krabbenscheer	1ste, 2de, 3de	provincie
I161		IJssel	Ravenswaarden	herstel droge zomen	aanpassing beheer langs boorden, hagen en singels	NNN-beheer	1/2 ha		uitbreiding en kwaliteitsverbetering droge zomen	1ste, 2de, 3de	provincie

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waaraan maatregelen een bijdrage levert	Beheerplanperiode	Beoogd initiatief
I162		IJssel	Ravenswaarden	uitbreiding droge graslanden door beheer		NNN-beheer	bijdrage aan: stroomdalgrasland 15-20 ha, glanshaverhoofland 60-70 ha (verzamelopgave Rammelwaard en Wipse Klei)		uitbreiding stroomdalgrasland en glanshaverhoofland	1ste, 2de, 3de	provincie
I163	M13	IJssel	Ravenswaarden	Extra maaien/houden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstaarhoofland, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	<1 ha bestaand stroomdalgrasland en 17 ha bestaand glanshaverhoofland		kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland, glanshaverhoofland	1ste, 2de, 3de	provincie
I164		IJssel	Ravenswaarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de periode	provincie
I165		IJssel	De Wipse Klei	realisatie restant opgave nieuwe natuur	uitbreiding droge graslanden, inrichting tbv meren met krabbenscheer, herstel leefgebied kwartelkoning, uitbreiding droge zomen	NNN-functieverandering/inrichting	85 ha functiemadering tbv bijdrage aan: stroomdalgrasland 15-20 ha, glanshaverhoofland 60-70 ha (verzamelopgave Rammelwaard, Ravenswaard en Wipse Klei), inrichting totaal 3 locaties voor meren met krabbenscheer in Hoerwaard, Cortenoever, Ravenswaard, Rammelwaard en/of Wipse Klei, 1/2 ha droge zomen		stroomdalgrasland, glanshaverhoofland, meren met krabbenscheer, droge zomen leefgebied kwartelkoning,	1ste, 2de	provincie
I166		IJssel	De Wipse Klei	herstel droge zomen	aanpassing beheer langs bosranden, hagen en singels	NNN-beheer	1/2 ha		uitbreiding en kwaliteitsverbetering droge zomen	1ste, 2de, 3de	provincie
I167		IJssel	De Wipse Klei	realiseren niet benutte bufferzone meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	afspraken maken met agrarisch beheerder aansluitend aan habitatype (ANLB)	ANLB			kwaliteitsverbetering meren met krabbenscheer	1ste, 2de, 3de	provincie
I168		IJssel	De Wipse Klei	uitbreiding droge graslanden door beheer		NNN-beheer	bijdrage aan: stroomdalgrasland 15-20 ha, glanshaverhoofland 60-70 ha (verzamelopgave Rammelwaard, Ravenswaard en Wipse Klei)		uitbreiding stroomdalgrasland en glanshaverhoofland	1ste, 2de, 3de	provincie
I169		IJssel	De Wipse Klei	inrichting tbv habitatype meren met krabbenscheer	herstel/realisering geïsoleerde natte laagtes stroomgaulen in bestaande natuur	EHS-functieverandering/inrichting	inrichting totaal 3 locaties voor meren met krabbenscheer in Cortenoever, Ravenswaard, Rammelwaard en Wipse Klei		uitbreiding/kwaliteitsverbetering meren met krabbenscheer, uitbreiding leefgebied porsleinhoen	1ste, 2de	provincie
I170	M13	IJssel	De Wipse Klei	Extra maaien/houden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstaarhoofland, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	<1 ha bestaand stroomdalgrasland en 16 ha, glanshaverhoofland		kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland, glanshaverhoofland	1ste, 2de, 3de	provincie
I171		IJssel	De Wipse Klei	aanleg meestromende geul		KRW			verbetering kwaliteit leefgebied trekvisen	1ste	RWS
I172		IJssel	De Wipse Klei	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I173		IJssel	Epe waarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I174		IJssel	Tervolder Dorperwaarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I175		IJssel	Tervolder Dorperwaarden	meestromende geul	aanleg KRW geul	KRW			ondersteuning RR-doel trekvisen	1ste	KRW
I176		IJssel	Oenerwaarden	meestromende geul	aanleg KRW gaulen	KRW			ondersteuning RR-doel trekvisen	1ste	RWS
I177		IJssel	Oenerwaarden	Inrichtingsplan IJsselduikerwaarden Oist	uitvoering inrichtingsplan	NURG/RvR			ondersteuning RR-doel trekvisen, uitbreiding slikkige oevers	gereed	SBG/RWS
I178		IJssel	Veeze waarden								
I179		IJssel	Vorchterwaarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I180		IJssel	Vorchterwaarden	meestromende geul	aanleg KRW geul	KRW			leefgebied trekvisen	1ste	RWS

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waaraan maatregelen een bijdrage levert	Beheerplan-periode	Beoogd initiatief
I181		Ijssel	Vochterwaarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer functieverandering/inrichting/beheer	32 ha functieverandering		o.a. uitbreiding glanshavervooidland tot ca 10 ha	1ste, 2de	provincie
I182		Ijssel	Marlerwaarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning		NNN-beheer			leeftgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I183		Ijssel	Hoerwaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur	realisatie boskern, uitbreiding droge graslanden, herstel leefgebied porseleinhoen, herstel leefgebied kwartelkoning, realisatie inrichting tbv meren met krabbenschier en fonteinkruiden	NNN-functieverandering/inrichting	194 ha functieverandering tbv bijdrage aan: glanshavervooidland 5-10 ha, inrichting 1-2 ha, esseneigenbos, 20 ha hardhoutoobos, 2-5 ha klevitsbloemgrasland, 1/2 - 3 ha klevitsbloemgrasland		kwalletsverbetering en uitbreiding zachthoutoobos, essen-lepenbos, hardhoutoobos, meren met krabbenschier en fonteinkruiden, glanshavervooidland, leefgebied porseleinhoen, kwartelkoning, leefgebied podervissen	1ste, 2de	provincie
I184		Ijssel	Hoerwaard	uitbreiding droge graslanden door beheer		NNN-beheer	bijdrage aan realisering 10 ha glanshavervooidland		uitbreiding glanshavervooidland	1ste, 2de, 3de	provincie
I185		Ijssel	Hoerwaard	inrichting tbv habitatype meren met krabbenschier	op bestaande natuur of als onderdeel restant opgave nieuwe natuur	NNN-inrichting	1. potentiële vestigingslocatie meren met krabbenschier		uitbreiding meren met krabbenschier	1ste, 2de	provincie
I186		Ijssel	Hoerwaard	realiseren boskern	op bestaande natuur of als onderdeel restant opgave nieuwe natuur	NNN-functieverandering/inrichting	omvang boskern: 20 ha esseneigenbos, 30 ha hardhoutoobos		uitbreiding essen-lepenbos en hardhoutoobos	1ste, 2de	provincie
I187		Ijssel	Hoerwaard	kwalletsverbetering hardhoutoobos t.kombout	oplossen krimpunt bos - camping	NNN			kwalletsverbetering 1.1. ha hardhoutoobos	1ste, 2de	provincie
I188		Ijssel	Hoerwaard	realiseren leefgebied porseleinhoen	op bestaande natuur of als onderdeel restant opgave nieuwe natuur	NNN-functieverandering/inrichting	2-5 ha leefgebied porseleinhoen		uitbreiding leefgebied porseleinhoen	1ste, 2de	provincie
I189		Ijssel	Hoerwaard	realiseren klevitsbloemgrasland	op bestaande natuur of als onderdeel restant opgave nieuwe natuur	NNN-functieverandering/inrichting	3 ha klevitsbloemgrasland		uitbreiding klevitsbloemgrasland	1ste, 2de	provincie
I190	M13	Ijssel	Hoerwaard	Extra maaien/hoden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A. Glanshavervooidland en vossenstaartheuvel, H6120 Strooimdalgrasland	PAS	<1 ha bestaand strooimdalgrasland en <1 ha bestaand glanshavervooidland		kwalletsverbetering glanshavervooidland en strooimdalgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
I191	M20	Ijssel	Hoerwaard	Ingrijpen in de soortensamenstelling	Ten behoeve van H91F0 Droge hardhoutoobos	PAS	10 ha	Kloosterbos	kwalletsverbetering droog hardhoutoobos	1ste, 2de	provincie
I192		Ijssel	Hoerwaard	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	EHS-beheer			leeftgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I193		Ijssel	Gelderijdsche waard	realisatie restant opgave nieuwe natuur, en beheer	realisatie leefgebied kwartelkoning en leefgebied porseleinhoen	EHS-functieverandering/inrichting	38 ha functieverandering tbv bijdrage aan: 2-5 ha leefgebied porseleinhoen		leeftgebied porseleinhoen, leefgebied kwartelkoning	1ste	provincie
I194		Ijssel	Gelderijdsche waard	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
I195		Ijssel	Gelderijdsche waard	realiseren leefgebied porseleinhoen	op bestaande natuur of als onderdeel restant opgave nieuwe natuur	NNN-inrichting	2-5 ha leefgebied porseleinhoen		uitbreiding leefgebied porseleinhoen	1ste, 2de	provincie
I196		Ijssel	Gelderijdsche waard	meestromende geul	aanleg KRW geul	KRW			ondersteuning HR-doel trekvisen en habitat beken en rivieren met waterplanten	gereed	RWS

Overijssel

I1101		Ijssel	Teugse en veenoord kolken	nvt							
I1102		Ijssel	Bolwerkswedde	nvt							
I1103		Ijssel	Osenwaard	uiterwaard verlagings	gerealiseerd RvR project	RvR			leeftgebied eenden en steltlopers (open water en slikke oever) (VR-doel), ondersteuning HR-doel trekvisen	gereed	RWS
I1104		Ijssel	Deventerwaard	uiterwaard verlagings	gerealiseerd RvR project	RvR			leeftgebied eenden en steltlopers (open water en slikke oever) (VR-doel), ondersteuning HR-doel trekvisen	gereed	RWS
I1105		Ijssel	Kelzers- en Stobbenwaard	behoud boskern buiten HR-gebied	onbekend is of maatregelen nodig zijn	NNN-beheer		betreft bestaand buitendijks bos	kwalletsverbetering essen-lepenbos (HR-doel)	1ste, 2de, 3de	provincie

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waaraan maatregelen een bijdrage levert	Beheerplanperiode	Beoogd initiatief
DI106		IJssel	Kéizers- en Stobbenwaard	uiterwaard verlaging	ge realiseerd RvR project	RvR			leefgebied eenden en steltlopers (open water en slikke oever) (VR-doel), ondersteuning HR-doel trekvisen, leefgebied kwartelkoning en porseleinhoen	gereed	RWS
DI107		IJssel	Hengfonderwaarden	uiterwaard verlaging	ge realiseerd RvR project	RvR			leefgebied eenden en steltlopers (open water en slikke oever) (VR-doel), ondersteuning HR-doel trekvisen	gereed	RWS
DI108		IJssel	Hengfonderwaarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN-inrichting	7 ha		leefgebied kwartelkoning, porseleinhoen, steltlopers, grasende watervogels, eenden	1ste, 2de	provincie
DI109		IJssel	Walsumer waarden	meestromende geul	aanleg KRW geulen	KRW			ondersteuning HR-doel trekvisen	gereed	RWS
DI110		IJssel	Oisterwaarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwartelverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
DI112		IJssel	Oisterwaarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	uitbreiding leefgebied kwartelkoning, steltlopers, grasende watervogels, eenden	NNN-functieverandering/inrichting	45 (28 h. inrichting, 17 ha aankoop en inrichting)		uitbreiding leefgebied kwartelkoning, steltlopers, grasende watervogels, eenden	1ste, 2de	provincie
DI113		IJssel	Duursche waarden	realisatie boskern		NURG	aanwezig 30 ha zachthoutoobos, uitbreiding met 15 tot 25 ha; aanwezig 8 ha hardhoutoobos, uitbreiding met 10-20 ha		kwartelverbetering en uitbreiding zachthoutoobos en hardhoutoobos	1ste, 2de, 3de periode	SBB
DI114	M13	IJssel	Duursche waarden	Extra maaien/hodden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A. Glanshaver- en vossenstaartheuvel, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	1 ha bestaand glanshaverheuvel, 4 ha bestaand stroomdalgrasland		kwartelverbetering glanshaverheuvel en stroomdalgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
DI115		IJssel	Duursche waarden	uitbreiding stroomdalgrasland	uitbreiding stroomdalgrasland door beheer	NNN-beheer			uitbreiding stroomdalgrasland	1ste, 2de, 3de periode	provincie
DI116		IJssel	Duursche waarden	herstel droge zomen	aanpassing beheer langs boaranden, hagen en singels	NNN-beheer	1/2 ha droge zomen		uitbreiding droge zomen	1ste, 2de, 3de	provincie
DI117		IJssel	Duursche waarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	uitbreiding stroomdalgrasland, uitbreiding hardhoutoobos door functieverandering/inrichting/omvorming	NNN-functieverandering/inrichting	14 ha aankoop en inrichting		uitbreiding stroomdalgrasland, uitbreiding hardhoutoobos	1ste, 2de	provincie
DI118		IJssel	Wijher buitenwaarden	realisatie in 2015: meestromende geul	aanleg KRW geul	KRW			leefgebied trekvisen	1ste	
DI119	M13	IJssel	Wijher buitenwaarden	Extra maaien/hodden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A. Glanshaver- en vossenstaartheuvel, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	<1 ha bestaand glanshaverheuvel		kwartelverbetering glanshaverheuvel	1ste, 2de, 3de	provincie
DI120		IJssel	Wijher buitenwaarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	uitbreiding leefgebied kwartelkoning, steltlopers, grasende watervogels, eenden; glanshaverheuvel	NNN-inrichting	15 ha inrichting		uitbreiding leefgebied kwartelkoning, steltlopers, grasende watervogels, eenden; glanshaverheuvel	1ste, 2de,	provincie
DI121		IJssel	Wijher buitenwaarden	herstel droge zomen	aanpassing beheer langs boaranden, hagen en singels	NNN-beheer	1/2 ha		uitbreiding en kwaliteitsverbetering droge zomen	1ste, 2de, 3de	provincie
DI122		IJssel	Herxer waarden	aanleg strang	niet aangepaste strang	KRW			ondersteuning HR-doel trekvisen	1ste	RWS
DI123		IJssel	Herxer waarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
DI124		IJssel	Marlerwaarden	nvt						1ste, 2de, 3de	
DI125		IJssel	Harcouse waarden	nvt							
DI126		IJssel	Uithoefen	nvt							
DI127		IJssel	Oudeneler waarden	realisatie restant opgave nieuwe natuur	uitbreiding leefgebied zwarte stern, kwartelkoning, porseleinhoen, steltlopers, grasende watervogels en eenden	NNN-functieverandering/inrichting	19 ha inrichting		uitbreiding leefgebied zwarte stern, kwartelkoning, porseleinhoen, steltlopers, grasende watervogels en eenden	1ste, 2de	provincie
DI128		IJssel	Schellerwaarden	nvt							
DI129		IJssel	Engelse werk	nvt							
DI130		IJssel	Benindswellen	realisatie restant opgave nieuwe natuur	uitbreiding leefgebied kwartelkoning, porseleinhoen, steltlopers, grasende watervogels en eenden	NNN-functieverandering/inrichting	13 ha functieverandering en inrichting		uitbreiding leefgebied kwartelkoning, porseleinhoen, steltlopers, grasende watervogels en eenden	1ste, 2de	provincie
DI131		IJssel	Benindswellen	realisatie in 2015: meestromende geul	aanleg KRW geul	KRW			ondersteuning HR-doel trekvisen	1ste	RWS
DI132		IJssel	Vreugdenrijkerwaard	uitbreiding stroomdalgrasland	voorzetting en optimalisatie beheer graslanden	NNN-beheer	draagt bij aan opgave 15-20 ha samen met Zalkerbos en Koppelerwaard		uitbreiding stroomdalgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
DI133	M13	IJssel	Vreugdenrijkerwaard	Extra maaien/hodden en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A. Glanshaver- en vossenstaartheuvel, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	6 ha bestaand stroomdalgrasland, 1 ha bestaand glanshaverheuvel		kwartelverbetering stroomdalgrasland en glanshaverheuvel	1ste, 2de, 3de	provincie
DI134		IJssel	Vreugdenrijkerwaard	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwartelverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie

Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waarvan maatregelen een bijdrage leveren	Beheerplanperiode	Beoogd initiatief
D1135		IJssel	Zalkerbosch	realisatie boskern	uitbreiding bos	NNN- functieverandering/inrichting	6 ha essen-lepenbos, 5 ha zachthoutoobos		uitbreiding en kwaliteitsverbetering droog hardhoutoobos en essen-lepenbos	1ste, 2de	provincie
D1136		IJssel	Zalkerbosch	uitbreiding stroomdalgrasland		NNN- functieverandering/inrichting	draagt bij aan opgave 15-20 ha samen met Vraugderijkewaard en Koppelerwaard		uitbreiding stroomdalgrasland	1ste, 2de	provincie
D1137		IJssel	Zalkerbosch	uitbreiding glanshavervooidland		NNN- functieverandering/inrichting	draagt bij aan opgave 15-25 ha samen met Koppelerwaard		uitbreiding glanshavervooidland	1ste, 2de	provincie
D1138		IJssel	Zalkerbosch	herstel droge zonen	aanpassing beheer langs bosranden, hagen en singels	NNN-beheer	1/2 ha		uitbreiding en kwaliteitsverbetering droge zonen	1ste, 2de, 3de	provincie
D1139		IJssel	Zalkerbosch	soortgerichte maatregel kwartelkoning		NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
D1140		IJssel	Zalkerbosch	realisatie restant opgave nieuwe natuur	uitbreiding stroomdalgrasland, glanshavervooidland, boskern, leefgebied kwartelkoning	NNN- functieverandering/inrichting	50 ha (16 ha inrichting en 34 ha functieverandering en inrichting)		glanshavervooidland, boskern, leefgebied kwartelkoning, leefgebied porseleinhoen, leefgebied graetzende watervogels en eenden	1ste, 2de	provincie
D1141		IJssel	De Weile	realisatie in 2015: meestromende geul	aanleg K&W geul	K&W			verbod op gebruik van bestrijdingsmiddelen met waterplanten	1ste	RWS
D1142		IJssel	De Weile	realisatie restant opgave nieuwe natuur	uitbreiding kievitsbloemgraslanden, glanshavervooidland, leefgebied kwartelkoning, leefgebied porseleinhoen	NNN- functieverandering/inrichting	7 ha (5 ha inrichting en 2 ha functieverandering en inrichting)		uitbreiding kievitsbloemgraslanden, slikte oever, glanshavervooidland, leefgebied kwartelkoning, leefgebied porseleinhoen, graetzende watervogels en eenden	1ste, 2de	provincie
D1143		IJssel	Koppelerwaard	uitbreiding stroomdalgrasland		NNN- functieverandering/inrichting/beheer	draagt bij aan opgave 15-20 ha samen met Zalkerbosch		uitbreiding stroomdalgrasland	1ste, 2de	provincie
D1144		IJssel	Koppelerwaard	uitbreiding glanshavervooidland		NNN- functieverandering/inrichting/beheer	draagt bij aan opgave 15-25 ha samen met Zalkerbosch		uitbreiding glanshavervooidland	1ste, 2de	provincie
D1145		IJssel	Koppelerwaard	uitbreiding kievitsbloemgrasland		NNN- functieverandering/inrichting/beheer	15 - 20 ha samen met Scherenwelle en De Naters		uitbreiding kievitsbloemgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
D1146		IJssel	Koppelerwaard	uitbreiding leefgebied porseleinhoen		NNN- functieverandering/inrichting	5-10 ha		uitbreiding leefgebied porseleinhoen	1ste, 2de	provincie
D1147		IJssel	Koppelerwaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur	uitbreiding kievitsbloemgraslanden, glanshavervooidland, leefgebied kwartelkoning, leefgebied porseleinhoen	NNN- functieverandering/inrichting	50 ha (5 ha inrichting en 45 ha functieverandering en inrichting)		uitbreiding kievitsbloemgraslanden, glanshavervooidland, leefgebied kwartelkoning, leefgebied porseleinhoen	1ste, 2de, 3de	provincie
D1148	M13	IJssel	Koppelerwaard	Extra maaien/hooien en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstroomdalgrasland, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	1 ha bestaand glanshavervooidland		kwaliteitsverbetering glanshavervooidland	1ste, 2de, 3de	provincie
D1149	M13	IJssel	Scherenwelle	Extra maaien/hooien en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A Glanshaver- en vossenstroomdalgrasland, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	<1 ha bestaand stroomdalgrasland en 6 ha bestaand glanshavervooidland		kwaliteitsverbetering stroomdalgrasland en glanshavervooidland	1ste, 2de, 3de	provincie
D1150		IJssel	Scherenwelle	uitbreiding kievitsbloemgrasland		NNN-inrichting/beheer	15-20 ha samen met Koppelerwaard en De Naters		uitbreiding kievitsbloemgrasland	1ste, 2de, 3de	provincie
D1151		IJssel	Scherenwelle	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
D1152		IJssel	Scherenwelle	realisatie in 2015: aantakken geul		K&W			uitbreiding habitattypen beken en rivieren met waterplanten	gereed	RWS
D1153		IJssel	Onderdijkse waard	nvt							
D1154		IJssel	De Naters	uitbreiding kievitsbloemgrasland		NNN-inrichting/beheer	15-20 ha samen met Koppelerwaard en Scherenwelle		uitbreiding kievitsbloemgrasland	1ste, 2de	provincie
D1155		IJssel	Pijperstraat	nvt							
D1156		IJssel	Ketepolder	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer			kwaliteitsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
157		IJssel	Ketelmeer	nvt							

Utrecht

NR31		Neder-Rijn	Palmerwaard (Uiterwaard Rhtenen)	"Plan Vogelengang"	Realisatie nieuwe natuur in de vorm van een ecologische verbinding tussen de Grebbeberg tot westkant de Hiltbrug N233	NNN- functieverandering/inrichting	19 ha functieverandering	uiterwaard ten oosten brug N233	versterking ecologische samenhang binnen N2000 gebied en EHS	1ste	provincie
------	--	------------	----------------------------------	--------------------	---	---------------------------------------	--------------------------	---------------------------------	--	------	-----------

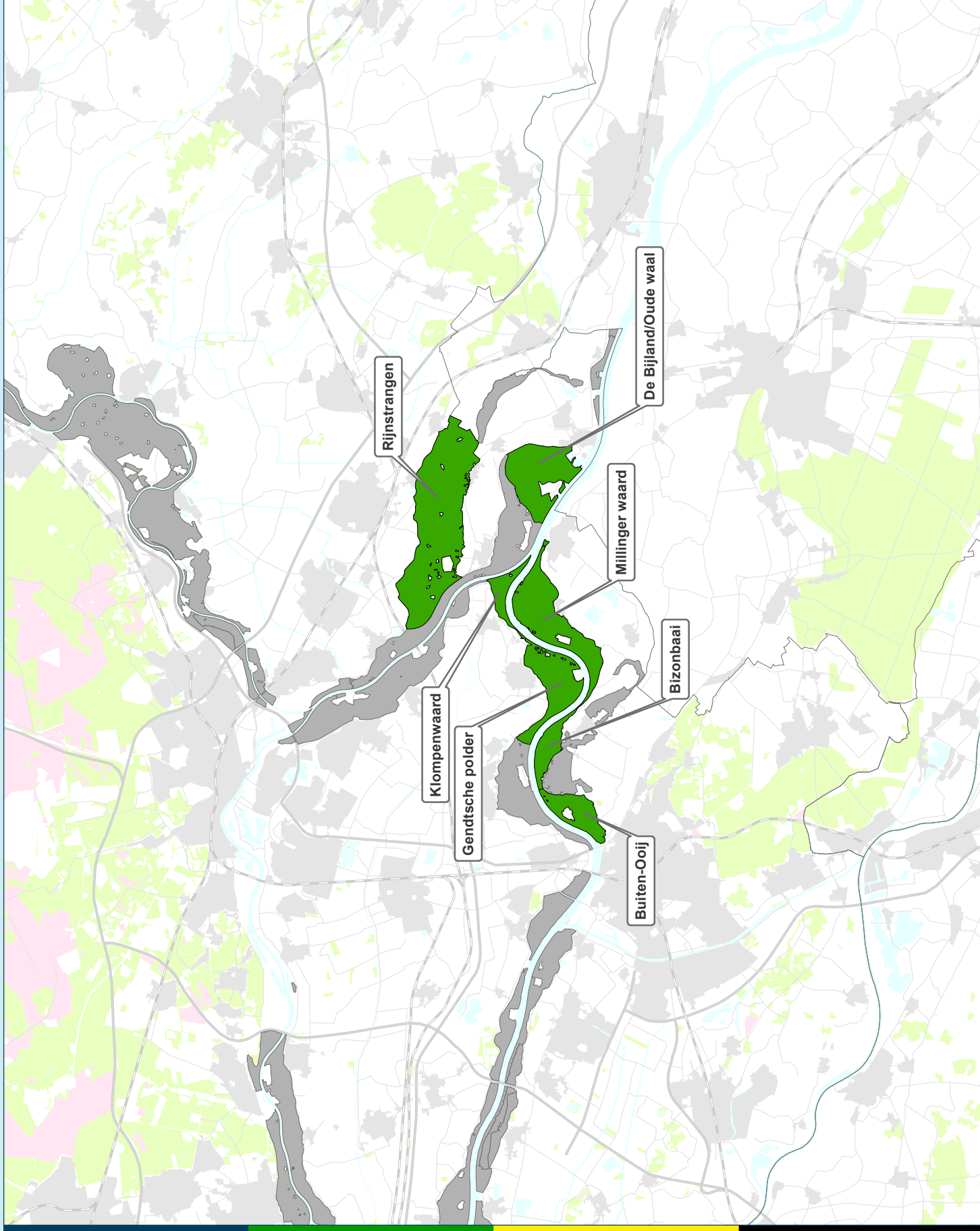
Nr.	PAS nr	Rijntak	deelgebied	Maatregel	specificatie van maatregel	Uitvoeringskader	Omvang maatregel	Locatie van de maatregel	Ecologische doelstelling waaraan maatregelen een bijdrage leveren	Beheerplanperiode	Beoogd initiatief
NR32		Neder-Rijn	Palmerwaard (Uiterwaard Rhenen)	realiseren ecologische verbinding nabij Rhenen	Realisatie nieuwe natuur in de vorm van een ecologische verbinding op gemeenteground en particulier terrein, recreatieve invulling en parkeerterrein	NNN	18 ha functieverandering	Uiterwaard ten zuiden van Rhenen, sluit aan de westkant aan op de Palmerwaard, aan de oostkant op Vogelenzang en de Grebbeberg-Blauwe Kamer	Uitbreiding glanshaverhoiland (HR-doel); versterking ecologische samenhang binnen N2000 gebied en EHS	1ste	provincie
NR33		Neder-Rijn	Palmerwaard	Uitvoeren Inrichtingsplan Palmerwaard	aanleg eenzijdig aangetakte geul, versterking kwelzone	KRW, NNN	31 ha herinrichting bestaande natuur plus 4 ha functieverandering	Uiterwaardten tussen Remmerden en Rhenen	kwalletsverbetering leefgebied steltlopers, eenden, ganzen en zwanen; kwaliteitsverbetering leefgebied (HR-doel); leefgebied langslaanader (HR-doel); uitbreiding slikke riviermeers (HR-doel); uitbreiding ruigte en zomen (moenasspirea) (HR-doel)	1ste, 2e	provincie/RWS
NR34		Neder-Rijn	Elster Buitenwaarden	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer	totaal 115 ha functieverandering. O.a. 80% vochtig moeras, leefgebied porseleinhoen en kwartelkoning.	Uiterwaardten tussen Elst en Remmerden	kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
NR35		Neder-Rijn	Elster Buitenwaarden	Realiseren visie Elsterbuitenwaarden	realiseren nevengeul, oolbos, hooilanden	KRW, NNN- functieverandering/inrichting/ beheer	14 ha functieverandering	Uiterwaardten tussen Elst en Remmerden	realisering boskern op overgang naar hoogveen (HR-doel); leefgebied kwartelkoning; leefgebied steltlopers (HR-doel); versterking leefgebied steltlopers eenden, zwanen en ganzen;	1ste, 2de	provincie/RWS
NR36		Neder-Rijn	Amerongse Bovenpolder	Obstakelverwijdering Machinistenschol	Obstakelverwijdering in kader van Ruimte voor de Rivier	RvR, NNN- functieverandering/inrichting	14 ha functieverandering	Uiterwaard en voormalige steenfabriek Elst	versterking ecologische samenhang binnen N2000 gebied; versterking leefgebied steltlopers (HR-doel); versterking leefgebied eenden, zwanen, ganzen; ontwikkeling glanshaverhoiland (HR-doel); uitbreiding leefgebied kwartelkoning	1ste	provincie/RWS
NR37		Neder-Rijn	Amerongse Bovenpolder	realisering KRW geul en moeras	Uitbreiding glanshaverhoiland, zoete nevengeul (veelgeul), paalpaals vissen, uitbreiding leefgebied kwartelkoning, uitbreiding vochtige ruigten en zomen	KRW	6 km kwelsloot, 1 ha kwelmoeras, 6.3 ha ondiep water paalpaals vissen	westelijk deel Amerongse Bovenpolder	Uitbreiding leefgebied beek en poldervissen, kansaamander, grote modderkruiper. Vogels: kwartelkoning, porseleinhoen, IJsvogel, overzwaaiw, tuit, blauwkeuls, rietvogel, rietgans, grauwe gans, smient, kraaiend, pijlstaar, sloeberd, tafelleend, kuifeend, normette, meerkoot, kievit, grutto, wulp; uitbreiding meren met krabbenscheer en fonteinkruiden; versterking leefgebied porseleinhoen	gereed	
NR38		Neder-Rijn	Amerongse Bovenpolder	realiseren boskern	uitbreiding 10-20 ha essen-iepenbos op overgang met stuwwal, aansluitend aan hardhoutoolbos	NNN-inrichting/beheer	10-20 ha essen-iepenbos	oostelijk deel op overgang naar stuwwal of lager in uiterwaard	uitbreiding essen-iepenbos	1ste, 2de	provincie
NR39	M13	Neder-Rijn	Amerongse Bovenpolder	Extra maaien/hooien en afvoeren en nabewelden	Ten behoeve van H6510A. Glanshaver- en vossenstaarhoiland, H6120 Stroomdalgrasland	PAS	3 ha stroomdalgrasland, 54 ha glanshaverhoiland		kwalletsverbetering stroomdalgrasland en glanshaverhoiland	1ste, 2de, 3de	provincie
NR40		Neder-Rijn	Amerongse Bovenpolder	Inrichten leefgebied porseleinhoen	Inrichting plas-dras	NNN-inrichting	2-5 ha plas-dras	Amerongse Bovenpolder	versterking leefgebied porseleinhoen kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
NR41		Neder-Rijn	Amerongse Bovenpolder	soortgerichte maatregel kwartelkoning	afspraken maken met (agrarisch) beheerders over kwartelkoning vriendelijk beheer	NNN-beheer		Amerongse Bovenpolder	kwalletsverbetering leefgebied kwartelkoning	1ste, 2de, 3de	provincie
NR42		Neder-Rijn	Donswaard	Visagleiding waterkrachtcentrale		KRW			kwallet leefgebied trekvisen	1ste	
NR43		Neder-Rijn	Gravenbo/Lunenburgerwaard	realisatie restant opgave nieuwe natuur		NNN- functieverandering/inrichting	totaal 123 ha functieverandering. O.a. 20% vochtig moeras, leefgebied porseleinhoen en kwartelkoning.	Uiterwaard ten oosten van Wijk bij Duurstede	Uitbreiding glanshaverhoiland (HR-doel); leefgebied kwartelkoning; uitbreiding vochtige ruigten en zomen (HR-doel); Realiseren open water tov eendane, ganzen; versterken en verbinden van bestaande boskern met vochtig oolbos (HR-doel)	1ste, 2de	provincie

Bijlage 8 Kansenkaart

Legenda
Kerngebieden
Droge graslanden
Rijntakken

Cartograaf: A.G.M. van Dael
 Projectnummer: 1701 2788 - 8.1.1
 Datum: 24-01-2017

Legenda
Kerngebieden
Droge graslanden
Rijntakken

Amerongse Bovenpolder

Winssensche waarden

Beuningsche waarden

Stiftsche uiterwaarden

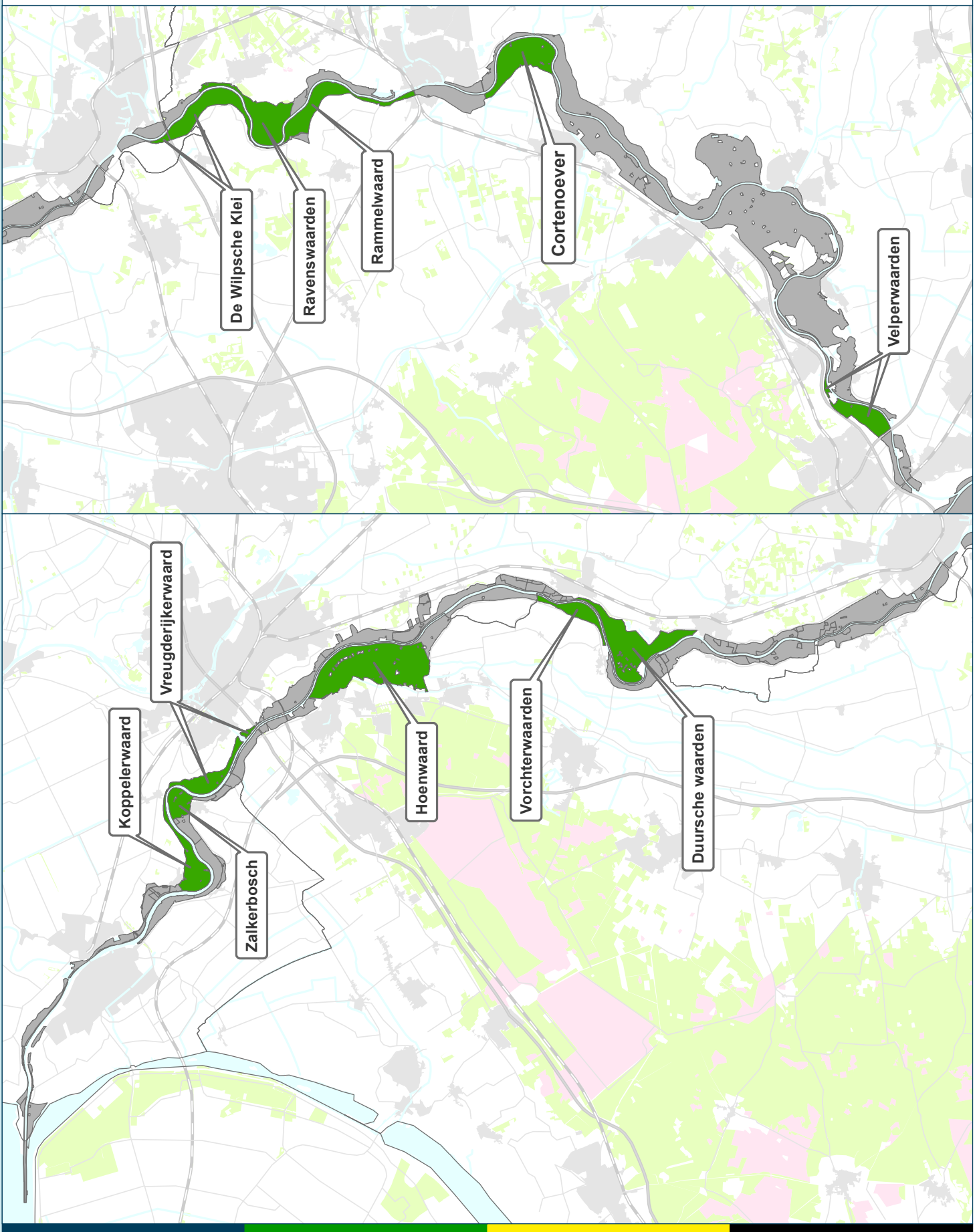
Heeselsche uiterwaarden

Rijswaard

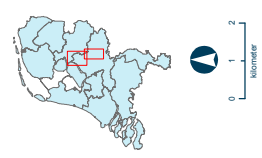
Hurwenensche uiterwaarden

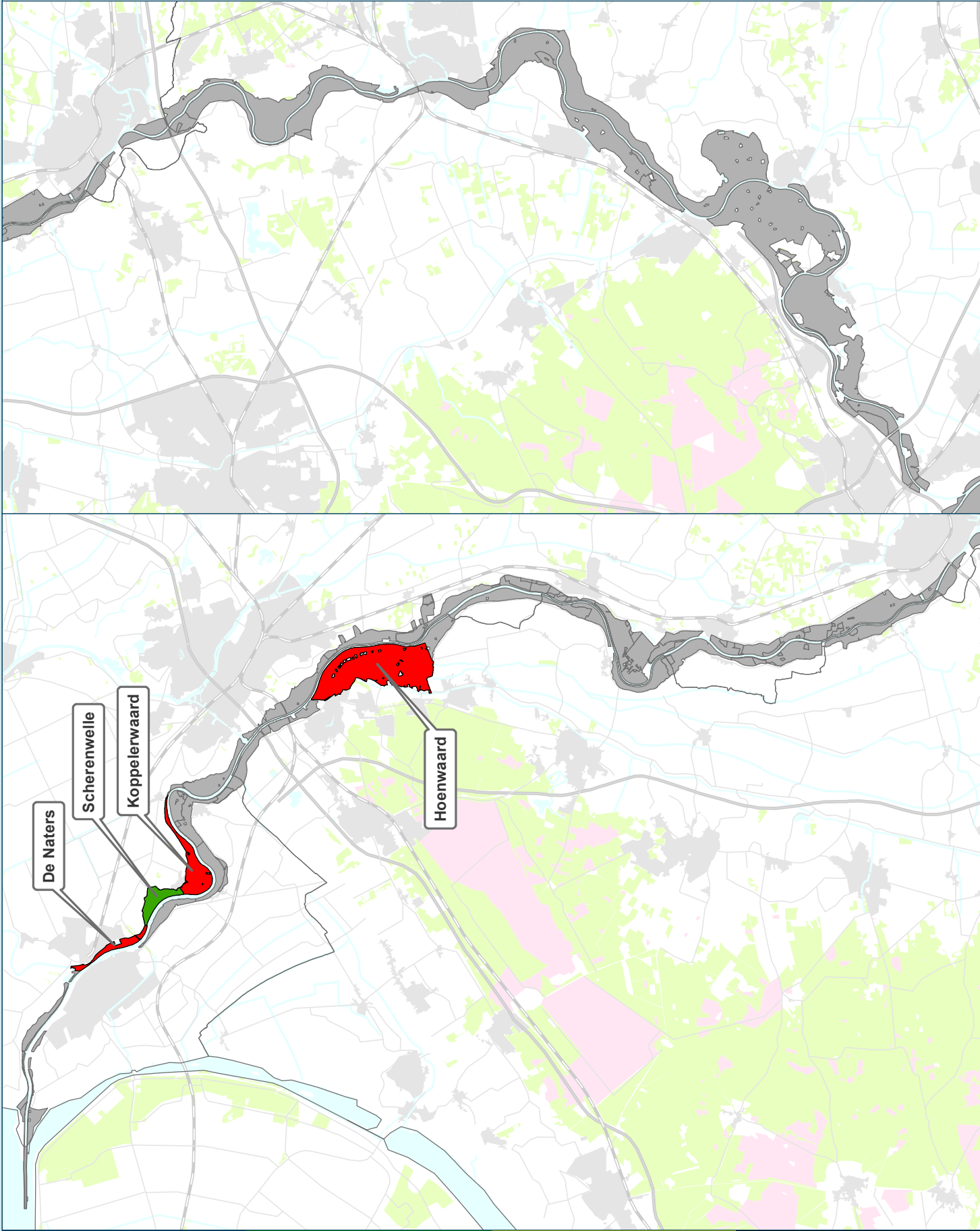
Cartograaf: A.G.M. van Dael
Projectnummer: 1701 2788 - 8.1.2
Datum: 24-01-2017

- Legenda**
- Kerngebieden
 - Droge graslanden
 - Rijntakken

Cartograaf: A.G.M. van Dael
Projectnummer: 1701 2788 - 8.1.3
Datum: 24-01-2017

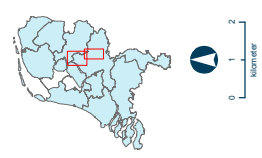
Legenda

Kerngebieden

Kievitsbloemgraslanden

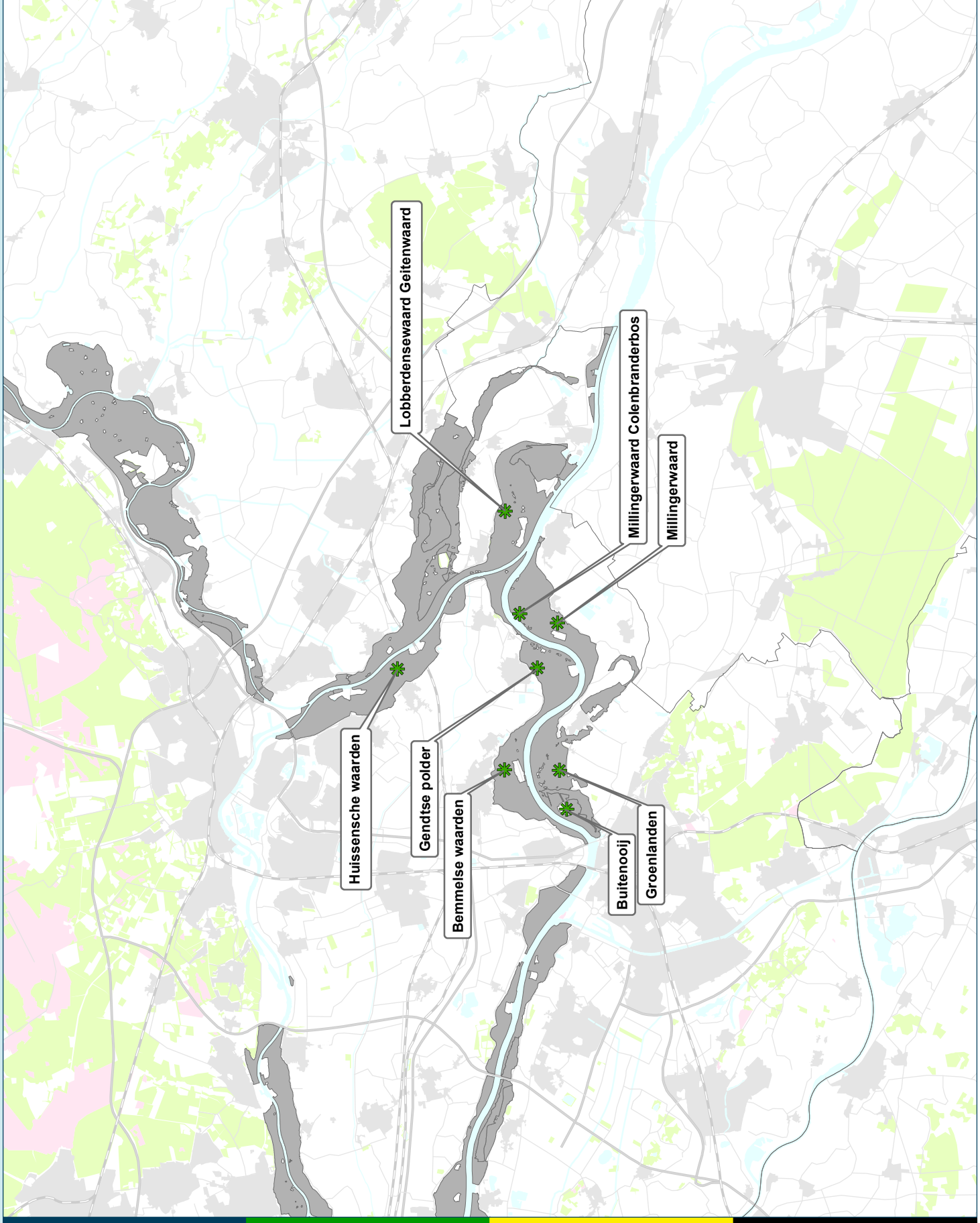
Bestaand
kievitsbloemgrasland

Ontwikkeling
kievitsbloemgrasland

Cartograaf: A.G.M. van Dael
Projectnummer: 1701 2788 - 8.2
Datum: 24-01-2017

Legenda
Boskernen in
 * **Habitatrichtlijngebied**
 ■ **Rijntakken**

Cartograaf: A.G.M. van Dael
 Projectnummer: 1701 2788 - 8.3.1
 Datum: 24-01-2017

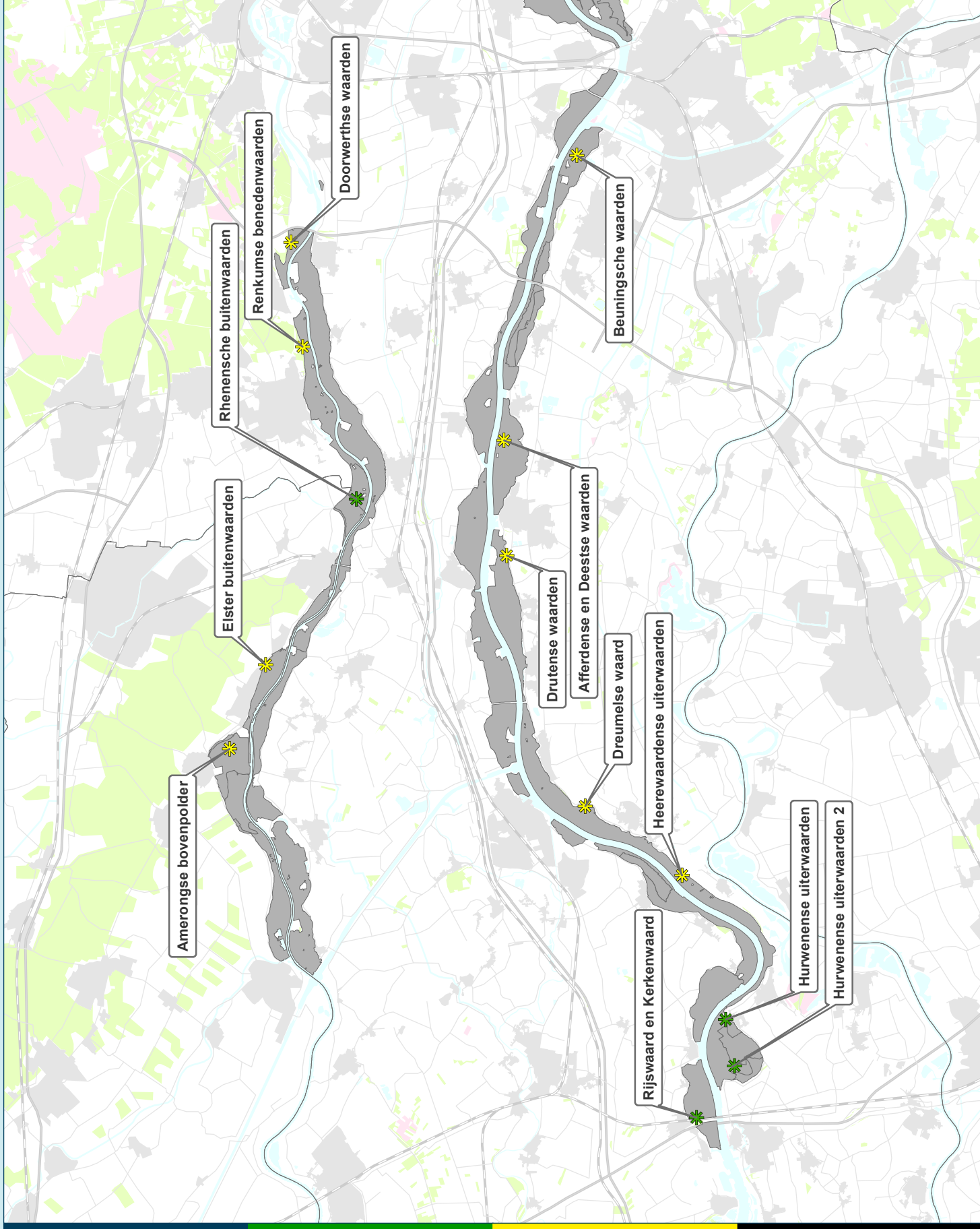
Legenda

Boskernen in

✱ Habitatrichtlijngebied

✱ Vogelrichtlijngebied

■ Rijntakken

Cartograaf: A.G.M. van Dael

Projectnummer: 1701 2788 - 8.3.2

Datum: 24-01-2017

Legenda

Boskernen in

 Habitatrictijlgebied

 Vogelrichtlijlgebied

 Rijntakken

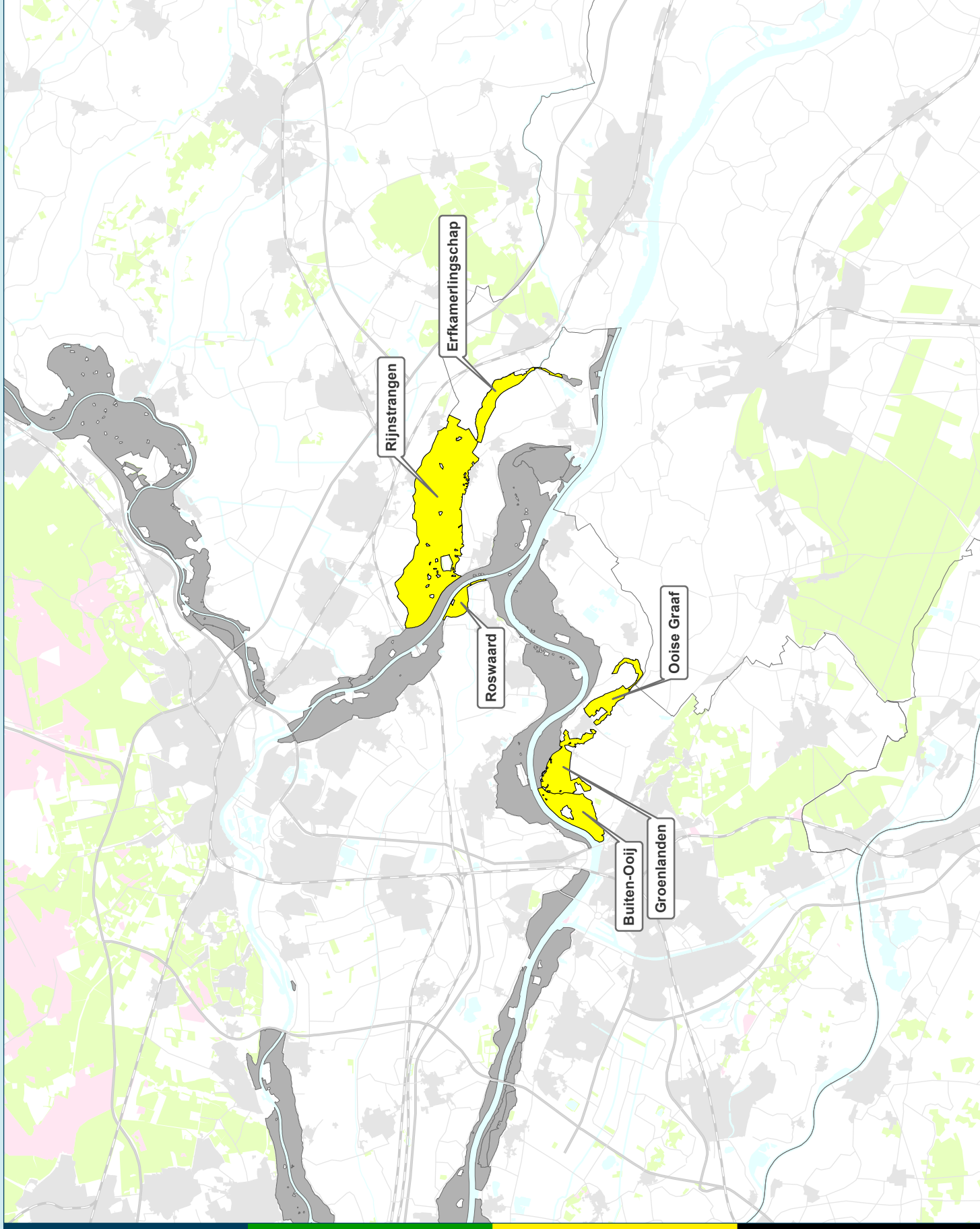

Cartograaf: A.G.M. van Dael

Projectnummer: 1701 2788 - 8.3.3

Datum: 24-01-2017

Legenda
Kerngebied ontwikkeling
Rietmoeras
Rijntakken

Cartograaf: A.G.M. van Dael
 Projectnummer: 1701 2788 - 8.4.1
 Datum: 25-01-2017

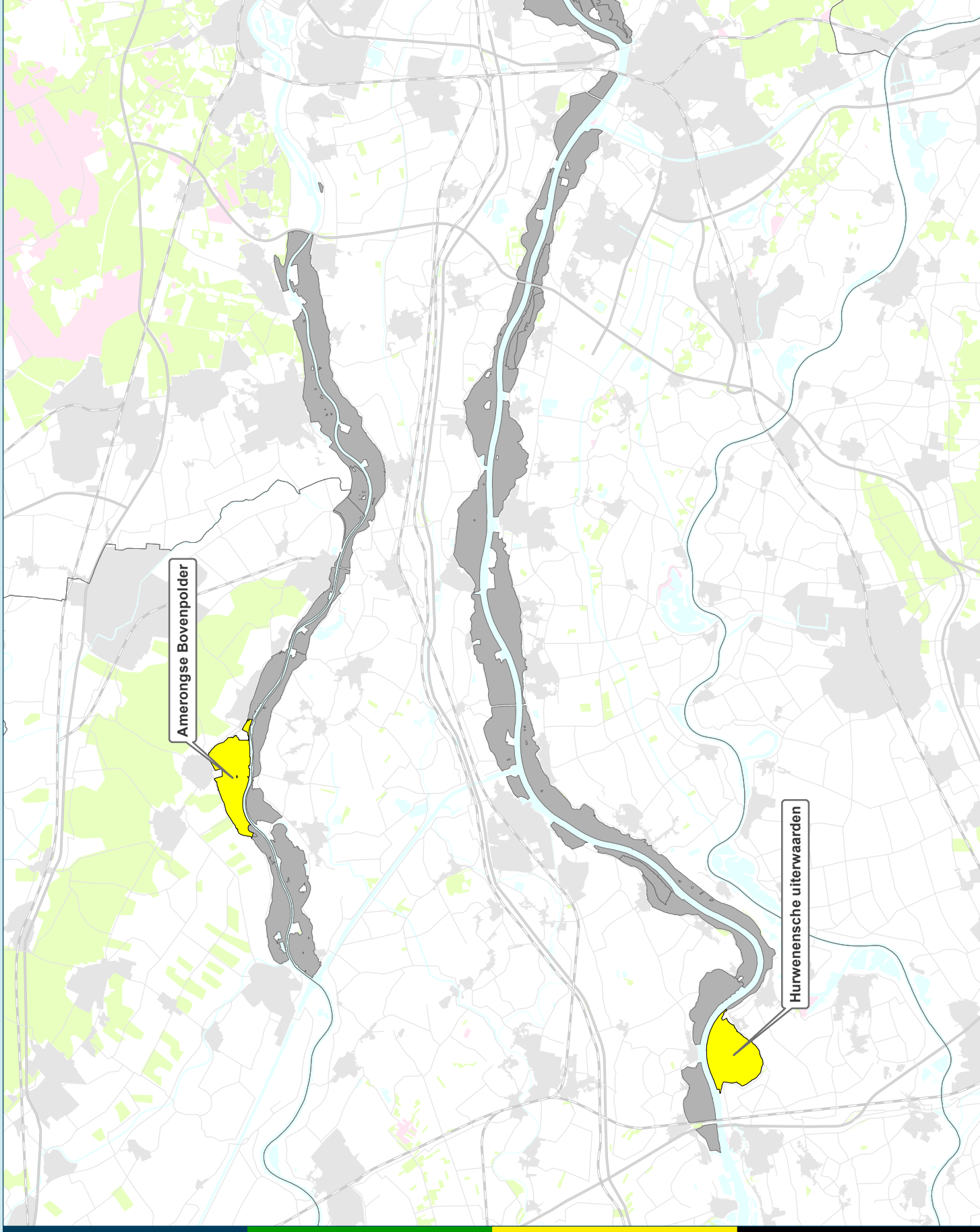
Legenda

Kerngebied ontwikkeling

Rietmoeras

Rijntakken

Cartograaf: A.G.M. van Dael
Projectnummer: 1701 2788 - 8.4.2
Datum: 25-01-2017

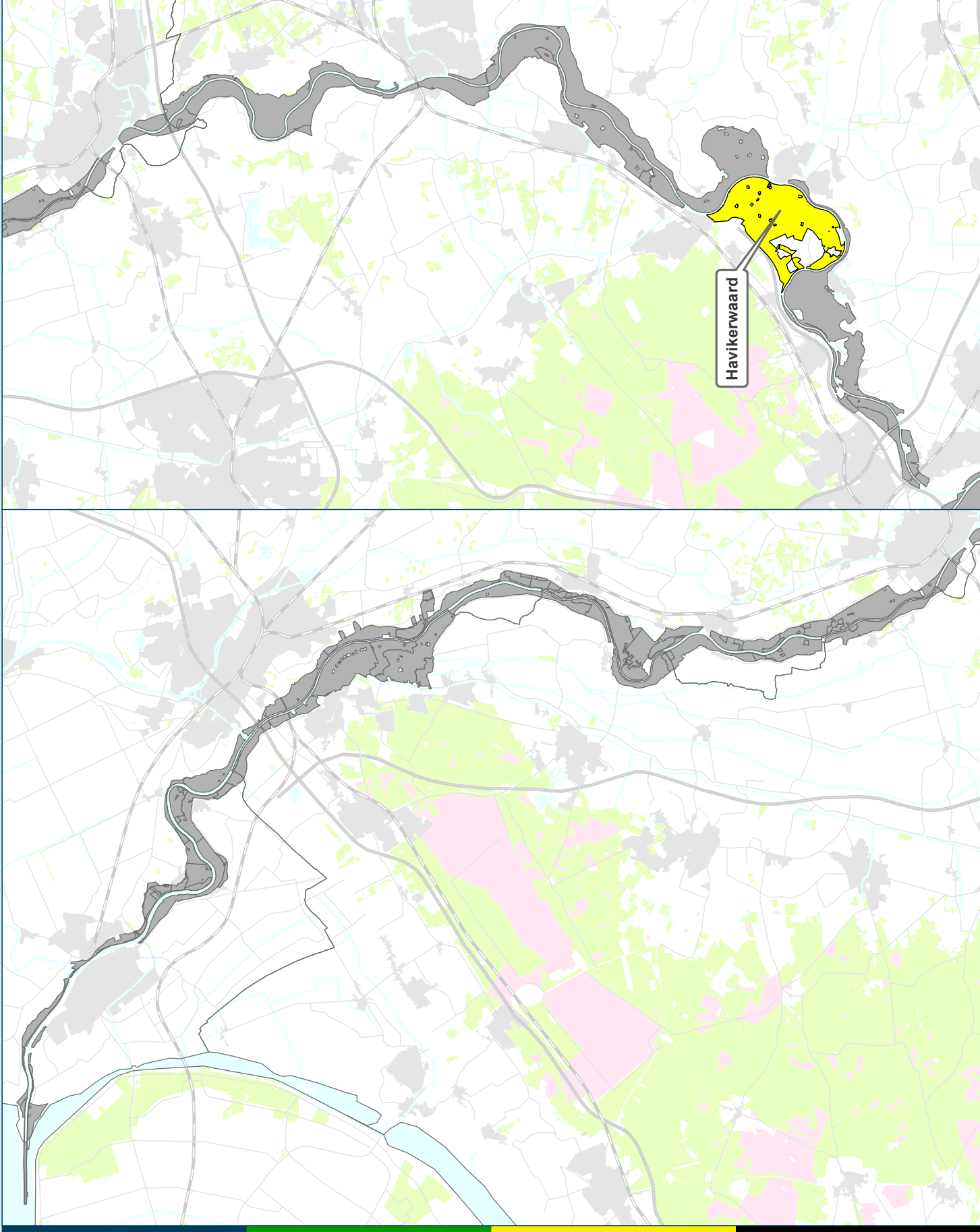
Legenda

Kerngebied ontwikkeling

Rietmoeras

Rijntakken

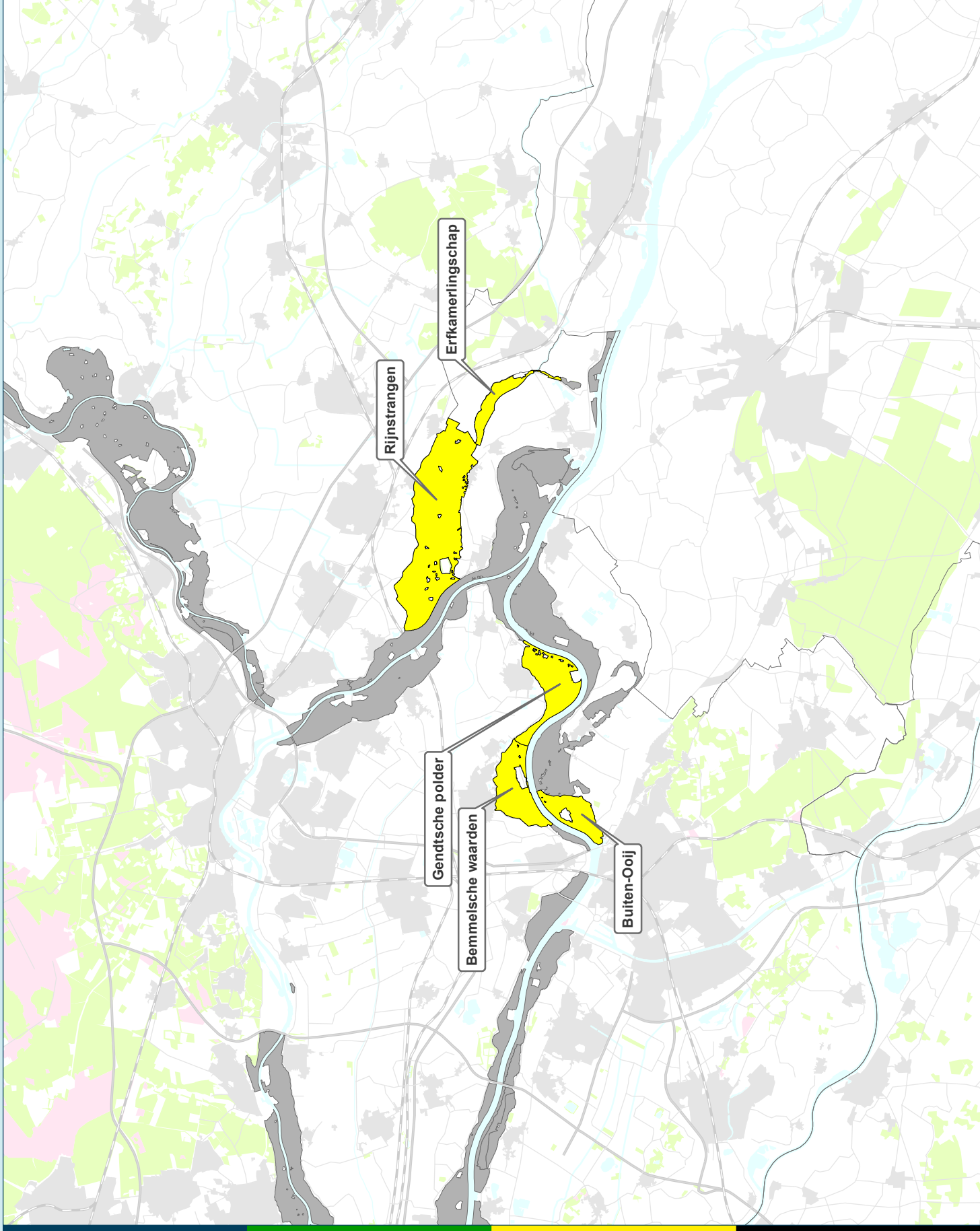
Legenda

Kerngebied ontwikkeling

Plas-dras

Rijntakken

Legenda

Kerngebied ontwikkeling

Plas-dras

Rijntakken

Bovenste polder onder Wageningen

Ingensche waarden

Amerongse Bovenpolder

Mauriksche en Ecksche waarden

Heeselsche uiterwaarden

Hurwenensche uiterwaarden

Oosterhoutsche waarden

Cartograaf: A.G.M. van Dael
Projectnummer: 1701 2788 - 8.5.2
Datum: 25-01-2017

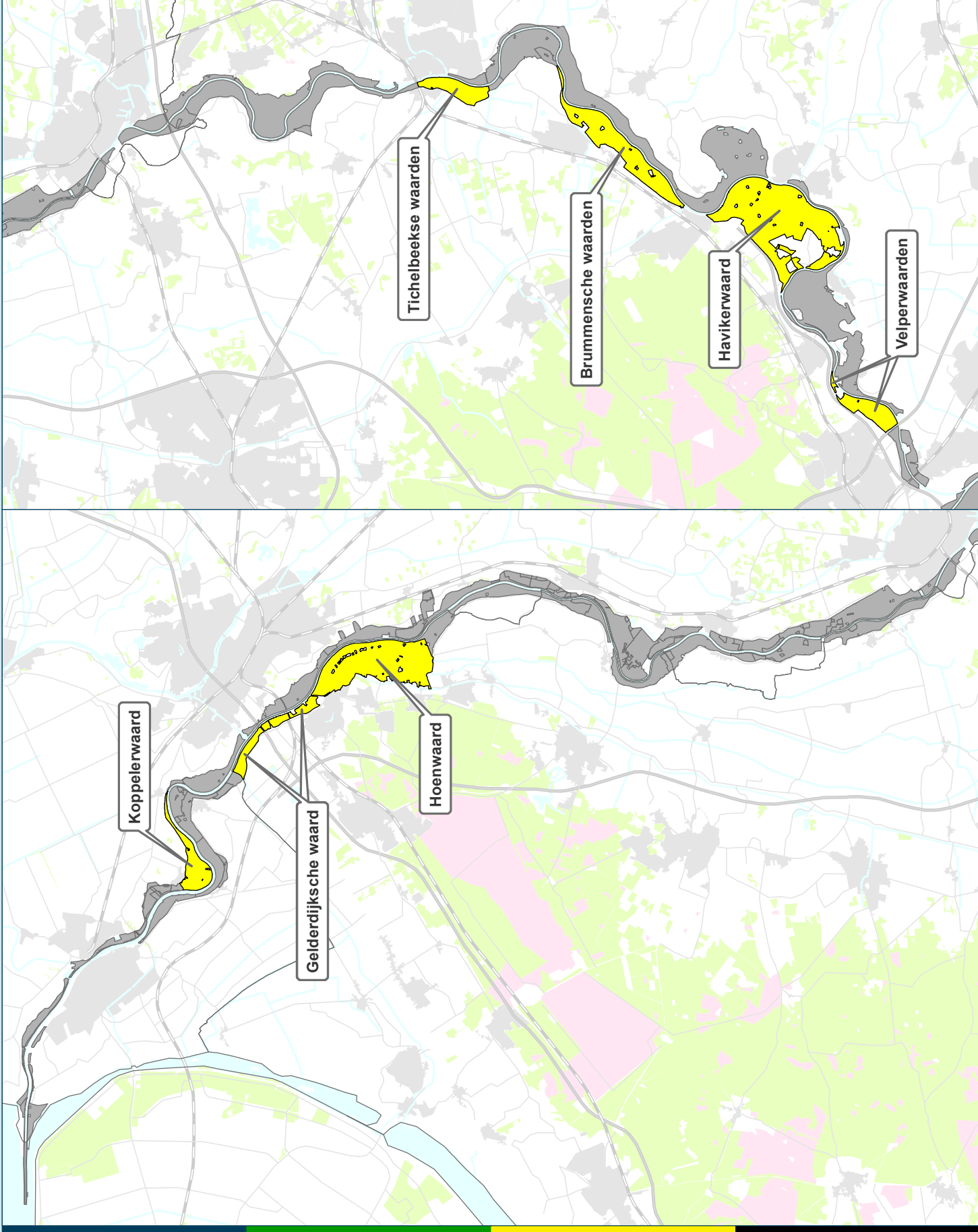
Legenda

Kerngebied ontwikkeling

Plas-dras

Rijntakken

Cartograaf: A.G.M. van Dael
 Projectnummer: 1701 2788 - 8.5.3
 Datum: 25-01-2017

Bijlage 9 Lijst met NURG en Ruimte voor de Rivierprojecten

Bijlage 9

NURG en RvdR-projecten binnen N2000 Rijntakken

Ruimte voor de Rivier projecten:

- Dijkteruglegging Lent
- Kribverlaging Waal – Fort St. Andries
- Kribverlaging Beneden Waal
- Dijkverlegging Voorsterklei
- Uiterwaardvergraving Bolwerkplas, Worp en Ossenwaard
- Uiterwaardvergraving Keizers- en Stobbenwaarden en Olsterwaarden
- Dijkverlegging Cortenoever
- Hoogwatergeul Veessen-Wapenveld
- IJsseldelta; Uiterwaardvergraving en zomerbedverdieping (incl. de compensatiegebieden Zalkerbos, Bentinckswelle, Scherenwelle, Koppelerwaard en Vreugderijkerwaard)
- Scheller- en Oldeneler Buitenwaarden
- Dijkverlegging Westenholte
- Uiterwaardvergravingen Doorwerthsche Waarden, Middelwaard, De Tollewaard
- Obstakelverwijdering machinistenschool Elst

NURG-projecten:

- Hurwenen
- Wolfswaard
- Blauwe Kamer
- Heeseltsche uiterwaarden
- Oosterhoutse waarden
- Bato's Erf
- Schoutenwaard (Lexesveer)
- Manuswaard
- Rhenense uiterwaard
- Velperwaarden
- Tichelbeekse waard

Combinatie van NURG en RvdR:

- Millingerwaard
- Uiterwaardvergraving Afferdensche- en Deestsche waarden
- Uiterwaardvergraving Welsumerwaarden en Fortmonder waarden
- Duursche waarden
- Rijnwaardense uiterwaarden (incl. de Bijland, Lobberense waard, Geitenwaard, Groene rivier Pannerdensch Kanaal)
- Renkumse Benedenwaard, Wageningen benedenwaard en veerstoep Lexkesveer
- Bemmelse waarden (incl. Gendtse polder)

Bijlage 10 Achtergronddocument natuur

Bijlage 10

Achtergronddocument Natuur bij het Beheerplan Natura 2000 Rijntakken

Uitwerking Natura 2000 doelen

Inhoudsopgave

1.	Inleiding.....	5
2.	Uitwerking habitatype.....	7
2.1	H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden.....	7
2.2	H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden.....	14
2.3	H3270 Slikkige rivieroever.....	18
2.4	H6120 Stroomdalgraslanden	24
2.5	H6430A Ruigten en zomen (moerasspirea).....	29
2.6	H6430C ruigte en zomen (droge bosranden).....	32
2.7	H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver).....	36
2.8	H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, grote vossenstaarthooilanden	40
2.9	H91E0A zachthoutooibossen.....	43
2.10	H91E0B essen-iepenbossen.....	47
2.11	H91F0 Droge hardhoutooibossen	50
3.	Uitwerking habitatrichtlijnsoorten	55
	TREKVISSSEN	55
3.1	H1095 Zeeprik	55
3.2	H1099 Rivierprik	58
3.3	H1102 Elft.....	61
3.4	H1106 Zalm	64
	BEEK- EN POLDERVISSSEN.....	67
3.5	H1134 Bittervoorn.....	67
3.6	H1145 Grote modderkruiper	70
3.7	H1149 Kleine modderkruiper	74
3.8	H1163 Rivierdonderpad.....	77
	AMFIBIEËN	80

3.9	H1166 Kamsalamander	80
ZOOGDIEREN		85
3.10	H1318 Meervleermuis	85
3.11	H1337 Bever	88
4. UITWERKING BROEDVOGELS		93
4.1	A021 Roerdomp.....	93
4.2	A022 Woudaap.....	99
4.3	A029 Grote karekiet.....	102
4.4	A004 Dodaars	105
4.5	A017 Aalscholver	108
4.6	A119 Porseleinhoen.....	111
4.7	A122 Kwartelkoning	114
4.9	A197 Zwarte stern.....	120
4.10	A229 IJsvogel.....	124
4.11	A249 Oeverzwaluw	127
4.12	A272 Blauwborst	129
5. UITWERKING NIET-BROEDVOGELS.....		132
5.1	A005 Fuut	132
5.2	A017 Aalscholver	135
5.3	A037 Kleine zwaan.....	139
5.4	A038 Wilde zwaan	142
5.5	A039 Toendrarietgans.....	145
5.6	A041 Kolgans	149
5.7	A043 Grauwe gans.....	153
5.8	A045 Brandgans.....	157
5.9	A048 Bergeend	160
5.10	A050 Smient	162

5.11 A051 Krakeend.....	166
5.12 A052 Wintertaling	169
5.13 A053 Wilde eend.....	172
5.14 A054 Pijlstaart.....	175
5.15 A056 Slobeend	179
5.16 A059 Tafeleend.....	183
5.17 A061 Kuifeend	186
5.18 A068 Nonnetje.....	189
5.19 A125 Meerkoet.....	192
5.20 A130 Scholekster.....	195
5.21 A140 Goudplevier.....	198
5.22 A142 Kievit	200
5.23 A151 Kempmaan	203
5.24 A156 Grutto.....	205
5.25 A160 Wulp	210
5.21 A162 Tureluur	213
Literatuurlijst.....	216

1. Inleiding

Dit achtergronddocument maakt onderdeel uit van het beheerplan Natura 2000 van de Rijntakken. Dit document vormt de inhoudelijke basis voor het hoofddocument. In dit document staat de 56 Natura 2000 doelen voor de Rijntakken uitgewerkt. Per Natura 2000 doel volgt de uitwerking de volgende vaste systematiek.

Doel aanwijzingsbesluit

Doelstelling zoals opgenomen in het aanwijzingsbesluit.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling:

Beschrijving van de goede staat van instandhouding op landelijk niveau overgenomen uit het Natura 2000 profielendocument van het Ministerie van EZ.

Ecologisch vereisten

Beschrijving van de (abiotische) voorwaarden waaronder het Natura 2000 doel voorkomt.

Huidige situatie en trend

Schets van de omvang en de verspreiding en van de verandering hierin gedurende de afgelopen periode. Per doel kan de hiervoor gebruikte periode verschillen. Hiervoor zijn in de eerste plaats de voor de Natura 2000 doelen opgestelde factsheet en habitattypenkaart gebruikt. Daarnaast zijn andere bronnen zoals telgegevens van Sovon gebruikt.

Kansen en knelpunten

Kansen en knelpunten worden geschetst om het Natura 2000 doel te bereiken. Hierbij worden de belangrijkste factoren/processen onderscheiden die van invloed zijn op de ontwikkeling van het doel.

In het hoofddocument is op basis van de inhoudelijke kennis uit dit achtergronddocument de doelstelling voor de Rijntakken geformuleerd en is aangegeven welke maatregelen genomen worden om de doelen te realiseren.

Ondanks de omvang van dit achtergrondrapport is de uitwerking per doel beknopt. Ten behoeve van de leesbaarheid is hiervoor bewust gekozen. De inzet van deze doelenuitwerking is dat de keuzes die gemaakt worden helder zijn, voor verdere achtergrondinformatie en verdieping kunnen de factsheets en andere literatuur worden geraadpleegd waarnaar wordt verwezen. Voor uitwerkingen op projectniveau/gebiedsniveau is verdere verdieping veelal noodzakelijk.

Context voor de realisering van Natura 2000 doelen

De Rijntakken kent vele functies en gebruikers. Naast de natuurfunctie is het gebied van belang voor delfstofwinning, recreatie, scheepvaart, hoogwaterveiligheid en landbouw. Behoud, herstel en ontwikkeling van de Natura 2000 natuur in de Rijntakken moet plaatsvinden binnen de context van een multifunctioneel gebruik van het gebied. Dit betekent dat gezocht moet worden naar slimme mogelijkheden om functies aan elkaar te koppelen en naar scheiding of aanpassing van functies wanneer deze niet samengaan.

Natuurlijk systeem is meer dan verzameling Natura 2000 doelen

De natuur in het rivierengebied is veel meer dan een optelsom van de verschillende Natura 2000 doelen. In de Rijntakken gaat het om het samenhangende natuurlijke systeem waarin processen als (fluctuaties in) stroming van water met bijbehorende erosie en sedimentatie processen, wind, successie en begrazing sturend zijn. In een natuurlijk systeem zijn veel Natura 2000 doelen het resultaat van de natuurlijke processen. Herstel van het natuurlijk systeem, binnen de randvoorwaarden van gebruik zoals scheepvaart en hoogwaterveiligheid, creëert op langere termijn de beste uitgangspositie voor rivier gebonden natuur.

Deze notie betekent dat de realisatie van Natura 2000 doelen niet een aaneenschakeling van maatregelen ten behoeve van 'individuele' Natura 2000 doelen is. De realisatie van Natura 2000 doelen is vooral het herstel van het natuurlijke systeem waarbinnen door natuurlijke processen de Natura 2000 doelen een plek vinden. De gedurende de afgelopen pakweg 20 jaar nieuw gevormde

natuur in de uiterwaarden is veelal een resultante van deze procesbenadering waarin de natuurbeheerder zorgt dat natuurlijke processen op landschapsschaal voldoende ruimte krijgen ("procesbeheer").

Niet alle Natura 2000 doelen kunnen behouden (of ontwikkeld) worden binnen deze procesbenadering. Er zijn ook typen die afhankelijk zijn van het gebruik van het gebied door de mens. Bijvoorbeeld de bloemrijke Kievitsbloemgraslanden en Glanshaverhooilanden die zijn ontstaan door hooien en beweiding, dus onder invloed van het voormalige agrarische beheer.

Andere voorbeelden zijn de binnendijkse rietmoerassen waarin Grote karekiet, Woudaap en Roerdomp hun plek vinden en de hooilanden waarin de Kwartelkoning broedt. Deze Natura 2000 doelen zijn gebaat bij specifiek beheer, "patroonbeheer". Ook de natuur die afhankelijk is van patroonbeheer is vaak afhankelijk van het voorkomen van natuurlijke processen zoals afzetting van zand of fluctuaties in de waterstand. Herstel van deze natuur is dus afhankelijk van herstel van de natuurlijke processen in combinatie met gerichte sturing door beheer.

2. Uitwerking habitatype

In dit hoofdstuk worden de habitattypen uitgewerkt. Onderstaande tabel geeft het voorkomen van habitattypen in de Rijntakken weer (habitatypekaart versie 8 oktober 2014). Bijlage 1, 2 en 3 geven de verspreiding over de Rijntakken per habitatype (bijlage 1) en het voorkomen van habitattypen in de deelgebieden van de Rijntakken (bijlage 2) weer. De habitattypenkaart is ook te raadplegen via www.gelderland.nl/natura2000.

Habitatype (Habitatypekaart)	Hectares
Beken en rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden)	12
Droge hardhoutooibossen	27
Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	199
Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (vossenstaart)	12
Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	18
Ruigten en zomen (droge bosranden)	1.1
Ruigten en zomen (moerasspirea)	1
Slikkige rivieroevers	29
Stroomdalgraslanden	29
Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)	19
Vochtige alluviale bossen (zachthoutooibossen)	430
Eindtotaal	777.1

2.1 H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden

Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden zijn begroeiingen van drijvende en ondergedoken waterplanten en komen voor in matig voedselrijke meren, plassen en andere relatief diepe, vlakvormige stilstaande wateren. Het water is helder en de vegetatie wordt gevormd door breedbladige soorten fonteinkruid, Krabbenscheer en/of Groot blaasjeskruid. Daarnaast kunnen in de begroeiingen planten met grote drijfbladen voorkomen zoals Watergentiaan, Witte waterlelie en Gele plomp. Begroeiingen met grote drijfbladen behoren alleen tot het habitatype wanneer hier ook breedbladige soorten fonteinkruiden voorkomen.

(Bron: Profielendocument habitattypen).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De volgende habitatsoorten en vogelrichtlijnsoorten kunnen gebruik maken van het habitatype: H1134 Bittervoorn, H1145 Grote modderkruiper, H1149 Kleine modderkruiper, H1166 Kamsalamander, H1318 Meervleermuis, A021 Roerdomp, A004b Dodaars, A017b Aalscholver, A197b Zwarte stern, A229b IJsvogel A005 Fuut, A017 Aalscholver, A059 Tafeleend, A061 Kuifeend, A068 Nonnetje en A125 Meerkoet.

Doel aanwijzingsbesluit

H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	
Doel	Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting	Het habitatype meren met krabbenscheer en fonteinkruiden komt zowel in goed ontwikkelde als in matig ontwikkelde vorm voor, in het bijzonder in een aantal oude rivierarmen en in kolken en wielen. De goed ontwikkelde vorm (met soorten als groot blaasjeskruid, krabbenscheer en glanzend fonteinkruid) wordt alleen lokaal en over kleine oppervlakten aangetroffen, de matig ontwikkelde vorm is wijd verspreid aanwezig en plaatselijk over grote oppervlakten. Binnen het Natura 2000-landschap Rivierengebied biedt de IJssel en het binnendijkse deel van de Gelderse Poort de beste perspectieven voor uitbreiding van het habitatype meren met krabbenscheer en fonteinkruiden. Dit is van belang voor de spreiding van het habitatype over verschillende landschappen.
--------------------	--

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Het streven voor een gunstige staat van instandhouding is een goede verspreiding over het gehele laagveengebied, rivierengebied en IJsselmeergebied. Daarbij wordt gestreefd naar uitbreiding van het huidige voorkomen tot minimaal 10 locaties krabbenscheer-begroeiingen, zowel in het laagveen- als in het rivierengebied, met een totale oppervlakte van tenminste 2100 ha. De in 2007 aan de Europese Commissie gerapporteerde referentiewaarden voor verspreidingsgebied en oppervlakte zijn beide "meer dan huidig".

(Bron: Profielendocument habitattypen).

Ecologisch vereisten

Op grond van verschillen in milieuvoorkeur, positie in de successiereeks en ruimtelijke verspreiding kan dit habitatype in verschillende subtypen gesplitst worden. Voor al deze typen is helder water een vereiste.

Het eerste subtype bestaat uit vegetaties die gedomineerd worden door Glanzig fonteinkruid en komt vooral langs de Gelderse Poort, Waal en IJssel voor. Deze wateren hebben een klein oppervlak (< 2 ha), een lage overstromingsduur (< 20 dagen per jaar) en gemiddelde peilfluctuaties tijdens het groeiseizoen, waardoor alleen in jaren met beduidend lagere rivierpeilen de groeiplaatsen deels kunnen droogvallen (deze droogval is echter geen vereiste). Glanzig fonteinkruid is slecht bestand tegen een hoge sulfaatbelasting. De sulfaatconcentratie in het oppervlaktewater mag voor deze soort niet boven 10 mg/l uitkomen. Aangezien Glanzig fonteinkruid zijn optimum heeft in *helder, matig* voedselrijk water, is het aannemelijk dat de waterkwaliteit een rol speelt in het schaarse voorkomen van deze soort. (bron: factsheets, informatie G. van Geest, Deltares).

Het tweede subtype bestaat uit vegetaties van Groot blaasjeskruid, Kransvederkruid en Waterviolier; deze vegetaties concentreren zich langs de Nederrijn en Lek. Deze soorten beperken zich vaak tot kleine poelen (oppervlak < 1 ha) en sloten met een zeer lage overstromingsduur (< 2 dagen per jaar) en vallen zelden of nooit droog. (Bron: Geest, 2011).

Begroeiingen van Krabbenscheer zijn tegenwoordig vrijwel geheel verdwenen, behoudens enkele kleine groeiplaatsen langs de IJssel en binnendijks in de Gelderse Poort. Vegetaties van Krabbenscheer zijn het meest gevoelig voor doorstroming in het winterhalfjaar en komen in Nederland sporadisch buitendijks voor. De natuurlijke standplaats van het habitatype ligt in oude rivierlopen.

Het habitatype is gevoelig voor stikstofdepositie. De kritische depositiewaarden voor stikstof is 2100 mol/ha/jr. (Bron: Herstelstrategie)

Successie

Begroeiingen met Glanzig fonteinkruid en Groot blaasjeskruid blijken op korte termijn niet een vaste plaats te veroveren in pas gegraven wateren. De waterplanten uit het habitatype zijn gebonden aan een laag met organisch materiaal op de bodem en vestigen zich daarom niet in pas gegraven wateren (*Bron: Weede et al, 2008*). De ontwikkeltijd voor vegetaties van Glanzig fonteinkruid in uiterwaardplassen langs de Rijn lijkt meer dan 30 jaar te zijn, voor Groot Blaasjeskruid bedraagt de ontwikkelingsduur zelfs meer dan 100 jaar (*Bron: Geest, 2011*).

Voor vegetaties van Glanzig fonteinkruid wordt verwacht dat maatregelen die gebruik maken van grondwater gestuurde peilfluctuaties en (rivier)kwel goede kansen bieden voor herstel. Tijdelijke rivierkwel is het gevolg van hogere rivierpeilen (zonder overstromingen) die via grondwaterstromen in een toevoer van kwelwater naar de plas resulteert. Tijdens lage waterpeilen in de rivier infiltreert er juist water vanuit de plas naar de rivier, waardoor het waterpeil daalt en plassen (deels) droog kunnen vallen. Dergelijke peilschommelingen bevorderen op verschillende manieren de groeicondities van waterplanten. Tijdelijke droogval stimuleert de kieming van veel water- en moerasplanten. Iedere soort heeft hiervoor zijn eigen optimum wat betreft lengte van de droogvalperiode en de mate van uitdroging. De kieming van sommige soorten kranswier wordt juist gestimuleerd door langdurige droogval, terwijl *Watergentiaan* optimaal kiemt bij lichte droogval en extreme uitdroging niet verdraagt. Glanzig fonteinkruid kan lichte droogval goed verdragen, al valt het merendeel van de groeiplaatsen slechts incidenteel droog (*informatie G. van Geest, Deltares*).

Hiernaast kunnen peilfluctuaties en rivierkwel de nutriëntenbeschikbaarheid verlagen, mede omdat uiterwaardbodems langs de Rijn hoge concentraties aan ijzer bevatten. Hiernaast kan tijdelijke droogval gezien worden als een natuurlijke vorm van 'actief biologisch beheer', waarbij populaties van Brasem en andere (bode woelende) vissen worden gedecimeerd, het water helder wordt en groeicondities voor waterplanten verbeteren (*informatie G. van Geest, Deltares*).

Voor de associatie van Glanzig fonteinkruid liggen de beste mogelijkheden in de Gelderse Poort, Waal, en bovenstroomse deel van de IJssel. Dit zijn de riviertrajecten met duidelijke fluctuaties van het rivierpeil tijdens het groeiseizoen, wat via het grondwater kan doorwerken in het peilregime van uiterwaardplassen. In de successiereeks van waterplanten in uiterwaardplassen langs de Rijntakken wordt de associatie van Glanzig fonteinkruid vaak voorgegaan door vegetaties van *Watergentiaan*. Dergelijke '*Watergentiaan*'-plassen kenmerken zich veelal door matige grondwater gestuurde peilfluctuaties en tijdelijke droogval van de oeverzone. Als deze plassen ouder worden accumuleert slib en organisch materiaal in het sediment van de plassen. Hierdoor wordt de weerstand voor grondwatertransport groter, waardoor de peilfluctuaties kleiner worden en de kans op gedeeltelijke droogval afneemt. Vanaf dit ogenblik kan Glanzig fonteinkruid op de voorgrond treden (*informatie G. van Geest, Deltares*).

Vegetaties van Groot blaasjeskruid hebben hun optimum in oude successiestadia van kleine wateren met een lage overstromingsduur (< 2 dagen/jaar). Voor de uiterwaarden is geen informatie bekend over de successiestadia die vegetaties van Groot Blaasjeskruid vooraf gaan, maar waarschijnlijk worden deze gevormd door vegetaties als Glanzig fonteinkruid, Gele plomp en Witte waterlelie, mits deze wateren een lage peildynamiek en overstromingsduur hebben. Krabbenscheer en Groot blaasjeskruid krijgen pas een kans als de oeverzone niet of moeilijk voor vee toegankelijk is, zodat zich een verlandingsvegetatie kan ontwikkelen; voor vegetaties van Glanzig fonteinkruid is dit minder van belang. Groot blaasjeskruid treedt dominant op de voorgrond in verschillende kleine kleiputten langs de Nederrijn en – met name – Lek. Deze wateren hebben een hoge ouderdom (veelal ouder dan 100 jaar), en zijn ten dele dichtgegroeid met Gele plomp en helofyten als Riet en Grote lisdodde. Net als Glanzig fonteinkruid is Groot blaasjeskruid uit veel strangen verdwenen (*informatie G. van Geest, Deltares; Weede et al, 2008*).

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	niet ingedeeld	niet ingedeeld
Vochttoestand	diep water	n.v.t.

Voedselrijkdom	matig voedselrijk-b	matig voedselrijk-a; zeer voedselrijk
Zuurgraad	basisch tot neutraal-b	n.v.t

(Bron: Factsheets habitattypen)

Huidige situatie en trend

Het habitatype "Meren met Krabbenscheer en fonteinkruiden" is zowel in oppervlak als in verspreiding in de loop van de tweede helft van de 20e eeuw sterk achteruit gegaan, vooral als gevolg van watervervuiling (eutrofiering en vertroebeling). Er zijn aanwijzingen dat de soortensamenstelling van het habitatype in de afgelopen decennia is veranderd, waarbij nitrofiële soorten zijn toegenomen ten koste van meer kritische (lichtbehoevende) soorten.

Bron: Factsheets Habitattypen.

In de uiterwaarden van de Rijntakken heeft het habitatype H3150 betrekking op vegetaties van Glanzig fonteinkruid en Gewoon blaasjeskruid; de soort Krabbenscheer zelf is – behoudens enkele kleine groeiplaatsen langs de IJssel (en binnendijs in de Gelderse Poort) – vrijwel geheel verdwenen uit het winterbed. Het habitatype is op 35 locaties binnen de Rijntakken aangetroffen verspreid over alle Rijntakken. (Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie september 2014). Mogelijk dat het voorkomen van het habitatype in binnendijkse delen van het Natura 2000 gebied onderschat wordt (Gelderse Poort: Rijnstrangengebied, Ooijpolder). Van deze gebieden zijn geen goede gegevens bekend.

Ten opzichte van enkele decennia geleden is Groot Blaasjeskruid op veel groeiplaatsen (vrijwel) verdwenen, terwijl hier nauwelijks nieuwe vestigingen tegenover staan. Glanzig fonteinkruid, die beter bestand is tegen winterse overstroming, heeft zich beter gehandhaafd. Van oorsprong werden begroeiingen met Glanzig fonteinkruid vooral aangetroffen in grotere strangen. Tegenwoordig is deze soort uit veel strangen verdwenen, en groeit Glanzig fonteinkruid voornamelijk in oudere kleiputten. Desondanks is ook de oppervlakte aan ondergedoken fonteinkruidvegetatie binnen het winterbed van de rivieren momenteel zeer gering (*informatie G. van Geest, Deltares*).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van typische soorten van het habitatype H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Daarbij is gekeken naar waarnemingen vanaf 1 januari 2000. Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van typische soorten in de Rijntakken. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen nauwkeurige waarnemingen binnen het habitatype, en alle overige waarnemingen binnen het Natura 2000 gebied. De resultaten hiervan zijn voor habitatype H3150 samengevat in onderstaande tabel. De waarnemingen betreffen 12 van de 18 typische soorten van het habitatype.

NDFF waarnemingen Rijntakken van typische soorten van habitatype H3150 vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)				
Typische soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen		
		Binnen H3150	Overig binnen Natura 2000 gebied	Totaal
Waargenomen soorten:				
Bruine korenbout	Libellen	35	242	277
Gevlekte witsnuitlibel	Libellen	2	22	24
Glassnijder	Libellen	21	691	712
Vroege glazenmaker	Libellen	17	238	255
Doorgroeid fonteinkruid	Vaatplanten	0	16	16

Glanzig fonteinkruid	Vaatplanten	2	118	120
Groot blaasjeskruid	Vaatplanten	0	24	24
Krabbenscheer	Vaatplanten	4	15	19
Ruisvoorn	Vissen	27	319	346
Snoek	Vissen	56	562	618
Zeelt	Vissen	35	475	510
Zwarte stern	Vogels	175	2582	2757
<i>Totaal H3150</i>		<i>374</i>	<i>5304</i>	<i>5678</i>
<i>Geen waarnemingen van:</i>				
Caenis lactea	Haften			
Hydroptila pulchricornis	Kokerjuffers			
Donkere waterjuffer**	Libellen			
Groene glazenmaker	Libellen			
Bdellocephala punctata	Platwormen			
Langstengelig fonteinkruid	Vaatplanten			

** urgent bedreigde typische soort; *potentieel urgent bedreigde typische soort (Alterra 2009, rapport nr 1909).

Uitgangssituatie Meren met Krabbenscheer en fonteinkruiden		
	Oppervlakte	Kwaliteit
Nulmeting	Het habitatype komt voor op 35 locaties in HR-gebied met een oppervlakte van 37 hectare en op nog eens 25 locaties in VR-gebied met een oppervlakte van 33 hectare	onbekend
Trend	Negatief	Negatief
Lopende monitoring-programma's	SNL-monitoring (beheertype Zoete plas, N04.02): nader in te vullen, coördinatie: Provincie Gelderland). Ecotopenmonitoring (RWS)	SNL-monitoring (beheertype Zoete plas, N04.02): nader in te vullen, coördinatie: Provincie Gelderland).

Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie oktober 2014

Kansen en knelpunten

Kansen

Vegetaties behorend tot habitatype "Meren met Krabbenscheer en breedbladige fonteinkruiden" zijn in de Rijn-uiteerwaarden gebonden aan kleine, ondiepe wateren met een lage overstromingsduur. Voor herstel van dit habitatype moet sterk rekening gehouden worden met het belang van (rivier)kwelstromen en grondwater gestuurde peilfluctuaties; inzicht in de lokale hydrologie is dus van groot belang.

Vegetaties van Glanzig fonteinkruid

Voor vegetaties van Glanzig fonteinkruid liggen de beste mogelijkheden in de Gelderse Poort, Waal, en bovenstroomse deel van de IJssel. Dit zijn de riviertrajecten met duidelijke fluctuaties van het

rivierpeil tijdens het groeiseizoen, wat via het grondwater kan doorwerken in het peilregime van plassen. Deze peilfluctuaties spelen een grote rol voor de vegetatiesuccessie in de plassen (zie volgende paragraaf). In uiterwaardplassen wordt de associatie van Glanzig fonteinkruid veelal voorgedaan door vegetaties van Watergentiaan. Om deze reden moeten plassen met Watergentiaan eveneens behouden blijven (*informatie G. van Geest, Deltares*).

Voor de lange termijn moeten ook nieuwe wateren aangelegd worden. Voor Glanzig fonteinkruid zijn de vormgeving van de plassen (< 2-3 hectare), overstromingsduur door de rivier (< 20 dagen/jaar) en hydrologie van belang. Aanbevolen wordt om de locatie van de plassen zodanig te kiezen, dat deze een zandige tot deels kleiige bodem hebben. Hierdoor kunnen fluctuaties van het rivierpeil via het grondwater doorwerken in het peilregime van de plassen. In plassen met matige peilfluctuaties en onregelmatige droogval zullen in de eerste decennia vooral smalbladige fonteinkruiden tot ontwikkeling komen; in plassen met grote peilfluctuaties en regelmatige droogval ook kranswieren. De vegetatie-ontwikkeling in deze plassen is sterk afhankelijk van het peilregime tijdens het groeiseizoen, en daarmee van de opslibbing van de bodem. De opslibbing van het aangevoerde kleideeltjes tijdens overstromingen zorgt er namelijk voor dat de bodem wordt 'dicht gekit' voor watertransport, waardoor het waterpeil van de plas minder afhankelijk wordt van het rivierpeil. Over de snelheid van dit proces is echter nog weinig bekend. Dit komt doordat de opslibbing van uiterwaarden sterk verschilt van locatie tot locatie. Bovendien zijn er aanwijzingen dat de opslibbing in uiterwaardplassen niet gelijkmatig over het plasoppervlak verloopt. Hierdoor ontstaan preferente stroombanen voor het grondwater, die het peilregime van de plassen voor lange tijd kunnen bepalen. (*informatie G. van Geest, Deltares*).

Om deze redenen wordt voor vegetaties van Glanzig fonteinkruid voorgesteld om plassen met zowel sterke als matige peilfluctuaties aan te leggen. Uiteraard kan dit alleen langs riviertrajecten waar het rivierpeil ook tijdens het groeiseizoen duidelijk fluctueert (Gelderse Poort, Waal, IJssel tussen Arnhem en Zwolle). De 'stuurknoppen' voor grondwater gestuurde peilfluctuaties in de plas zijn de afstand tussen de plas en de rivier (grotere afstand, meer weerstand voor grondwatertransport, kleinere peilfluctuaties) en het bodemtype (naarmate de kleilaag in de plas dikker is, neemt de weerstand voor grondwatertransport toe, met bijgevolg kleinere peilfluctuaties in de plas). (*Bron: Geest, 2011*)

Vegetaties van Groot blaasjeskruid

Voor herstel van vegetaties met Groot blaasjeskruid en/of Krabbenscheer liggen de grootste kansen in uiterwaarden langs riviertrajecten met geringe peilfluctuaties tijdens het groeiseizoen, zoals de Neder-Rijn en benedenstroomse delen van de IJssel, als ook in de binnendijkse delen van de Gelderse Poort. De afwezigheid van peildynamiek langs de Nederrijn in combinatie met de (lokale) aanvoer van voedselarm grondwater biedt de beste mogelijkheden voor herstel en ontwikkeling van zeldzamere soorten van matig voedselrijke en stabiele waterpeilcondities, zoals Groot blaasjeskruid, Waterviolier en Kransvederkruid. Deze soorten zijn hier vrijwel beperkt tot kleine strangen, kleiputten en sloten die maar zeer weinig door de rivier worden overstroomd (< 2 dagen/jaar). Bij inrichtingsprojecten is het van belang beide sturingsvariabelen (lage overstromingsklasse en aanvoer voedselarm water) te benutten. Met detailinrichting valt veel te bereiken. Helaas zijn de afgelopen jaren diverse grote wateren aangelegd waarbij soms kleine kwelplasjes of -sloten zijn vergraven tot een grote plas. Hierdoor zijn kwelsoorten als Waterviolier verdwenen. De grote plassen veranderen vaak in troebel water of relatief oninteressante vegetaties met dominantie van Smalle waterpest. Het is van belang de kwel af te vangen via kleine poeltjes en plasdras situaties waar interessante vegetatiegemeenschappen zich kunnen vestigen. Bij een sterke kweldruk kan dit water alsnog worden doorgeleid naar een grotere plas. (*Bron: Geest, 2011*).

Voor vegetaties van zowel Glanzig fonteinkruid als Groot blaasjeskruid kan herstel en uitbreiding in bestaande plassen plaatsvinden door het verwijderen van de vaak dikke sliblaag op actuele en potentiële groeilocaties van dit habitatype. Voor vegetaties met Glanzig fonteinkruid heeft dit

vooral betrekking op kleine strangen en kleiputten die zijn dichtgegroeid met Gele plomp; voor Groot blaasjeskruid geldt dit voor kleiputten die grotendeels verland zijn met Liesgras, Grote lisdodde of andere helofytensoorten. Voor beide vegetatietypen geldt dat het successiestadium verder wordt 'terug gezet', naarmate men meer slib van de bodem verwijdt. Zeker wanneer deze wateren tot aan de zandbodem worden uitgebaggerd, zal de plas de successiereeks weer opnieuw moeten 'doorlopen' (*informatie G. van Geest, Deltares*).

Groeiplaatsen van Groot blaasjeskruid kenmerken zich door een hoog organisch stofgehalte van het sediment. Daar waar een dunne kleilaag op een veenpakket rust, kunnen ondiepe poelen worden aangelegd, waarbij de bodem tot in de veenlaag reikt. Mogelijk kan hierdoor de ontwikkeling van vegetaties met Groot blaasjeskruid worden versneld (*informatie G. van Geest, Deltares*).

Maatregelen als het verwijderen van de sliblaag of uitgraven tot op de veenbodem zijn tot dusver nog niet uitgevoerd. Uit onderzoek en experimenteel zal het belang van deze maatregel bewezen moeten worden alvorens deze op grotere schaal toegepast kan gaan worden. (*Bron: Herstelstrategie H3150: Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden*).

De meest kansrijke locaties voor herstel van het habitatype worden gevormd door uiterwaarden met een relatief gaaf reliëf waar in de geïsoleerde laagten de Meren met krabbenscheer kunnen worden hersteld. (*Bron: Weede et al, 2008*). Daarnaast liggen er kansen langs de minder dynamische Nederrijn, dit geldt met name voor vegetaties van Groot Blaasjeskruid.

Binnendijks liggen er kansen voor herstel in combinatie met herstel van rietmoeras. In de Rijnstrangen vindt op ruime schaal herstel van rietmoeras ten behoeve van rietmoerasvogels plaats door herstel van de waterhuishouding en bodemverlaging. Hiertoe wordt open water gecreëerd waarin door verlanding rietmoeras kan ontstaan. De verwachting is dat hierdoor ook nieuwe uitgangssituaties voor de ontwikkeling van het habitatype Meren met krabbenscheer ontstaan. Dit geldt zowel voor vegetaties van Glanzig fonteinkruid als voor Groot Blaasjeskruid en Krabbenscheer.

Bedreigingen

Huidige bedreigingen zijn vooral de rivierverruimingsmaatregelen, maatregelen in het kader van de Kaderrichtlijn Water en natuurontwikkeling. Voorbeelden van dergelijke maatregelen zijn permanent aantakken van geïsoleerde wateren aan de rivier en vergroting van de overstromingsduur. Door deze maatregelen kunnen actuele en potentiële locaties voor dit habitatype verloren gaan. Een andere bedreiging is dat recent gegraven plassen te groot of diep worden aangelegd. Het belang van de vorm van de plassen is zichtbaar in de vegetatieontwikkeling van geïsoleerde plassen die de afgelopen twee decennia tijdens rivierherstelprojecten zijn aangelegd. Deze plassen werden in de eerste jaren na aanleg gekoloniseerd door waterplanten, maar in daarop volgende jaren verdween deze vegetatie weer. Eén van de verklaringen hiervoor is het oppervlak van de betreffende plassen: ondanks de gunstige diepte voor waterplanten-groei waren deze plassen vaak groter dan 2-3 hectare, wat de kans op stabiele waterplantenvegetaties aanzienlijk verkleint (*Bron: Geest, 2011*).

Voor de aanleg voor plassen van het 'Glanzig fonteinkruid'-type moeten nieuwe plassen een zandige tot deels kleiige bodem hebben: plassen met een dikke kleilaag op de bodem moet derhalve vermeden worden. Plassen met een dikke klei- of sliblaag op de bodem hebben namelijk een sterk gestabiliseerd waterpeil, ongeacht de afstand tot de rivier en de fluctuaties van het rivierpeil. Hierdoor treedt er in deze plassen geen periodieke droogval van de oeverzone op, wat een noodzakelijke randvoorwaarde is voor de vestiging van veel water- en oeversoorten (*informatie G. van Geest, Deltares*).

Zowel bij de inrichting als behoud moet sterk rekening gehouden met de lange ontwikkelingsduur van verschillende waterplantenvegetaties. In uiterwaardplassen komen veel vegetatietypen namelijk pas laat tot dominantie. Zo domineert Glanzig fonteinkruid pas wanneer de plassen (beduidend) ouder zijn dan 30 jaar, en ligt het optimum voor Groot blaasjeskruid in plassen van meer dan 100 jaar oud. Dit veronderstelt dat deze begroeiingen een lange hersteltijd vragen wanneer deze verdwijnen bij herinrichting van uiterwaarden. Vanwege deze lange ontwikkelingstijd moet dus voorzichtig worden omgesprongen met wateren waarvan de vegetatie tot het habitatype "Meren met Krabbenscheer en fonteinkruiden" behoren, evenals met successiestadia die aan dit habitatype vooraf gaan ("Watergentiaan"-plassen, zie hierboven) (*informatie G. van Geest, Deltares*).

Het habitatype is niet gevoelig voor verzuring. Echter, het habitatype is niet rijk aan nutriënten en daarom gevoelig voor stikstof in combinatie met fosfor. Mogelijk vormt eutrofiering tijdens rivieroverstromingen, vanuit het grondwater, en vanuit de landbouw een knelpunt voor behoud en herstel van het habitatype. De kritische depositiewaarde voor stikstof is 2100 mol/ha/jr. Ten aanzien van het voorkomen van het habitatype in het rivierengebied bestaat er een kennislacune wat betreft de invloed van verdroging en de aanvoer van eutroof oppervlaktewater of grondwater. Wat betreft maatregelen gericht op herstel/kwaliteitsverbetering van het habitatype in het rivierengebied bestaat een kennislacune aldus de 'Herstelstrategie H3150'.
(Bron: *Herstelstrategie H3150: Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden*).

2.2 H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden

Dit subtype komt voor in de grote rivieren, zowel in de hoofdstroom als in nevengeulen. Het bestaat met name uit begroeiingen van grote fonteinkruiden in langzaam stromend water: vooral Doorgroeid fonteinkruid en - in de minder dynamische delen - Rivierfonteinkruid. Bij uitzondering kan het subtype ook voorkomen in snelstromend water, waarbij Vlottende waterranonkel op de voorgrond treedt.
(Bron: *Profielendocument habitattypen*).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De volgende habitatsoorten en vogelrichtlijnsoorten kunnen gebruik maken van het habitatype: H1095 Zeeprik, H1099 Rivierprik, H1102 Elf, H1106 Zalm, H1318 Meervleermuis, H1337 Bever, A021 Roerdomp, A017b Aalscholver, A229b Ijsvogel, A005 Fuut, A017 Aalscholver, A037 Kleine zwaan, A038 Wilde zwaan, A051 Krakeend, A052 Wintertaling, A053 Wilde eend, A054 Pijlstaart, A056 Slobeend, A059 Tafeleend, A061 Kuifeend, A068 Nonnetje en A125 Meerkoet.

Doel aanwijzingsbesluit

H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden	
Doel	Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en behoud kwaliteit beken en rivieren met waterplanten, <i>grote fonteinkruiden</i> (subtype B).
Toelichting	Het habitatype beken en rivieren met waterplanten, <i>grote fonteinkruiden</i> (subtype B) is aanwezig in betrekkelijk luwe delen (zoals tussen kribvakken) tussen Zwolle en de IJsselmonding. Het gebied is van grote betekenis voor het habitatype, dat kan worden uitgebreid bij de aanleg van nevengeulen.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Het streven voor een gunstige staat van instandhouding voor subtype B is het in goede kwaliteit voorkomen in het mondingsgebied van de IJssel en de Biesbosch (met aanwezigheid van Rivierfonteinkruid) en de Grensmaas (met aanwezigheid van Vlottende waterranonkel).

(Bron: Profielendocument)

Ecologisch vereisten

Het waterpeilregime is één van de meest belangrijke factoren voor waterplantengroei. Vooral de start van het groeiseizoen – wanneer de planten nog klein zijn – geldt als een kritische periode. Veel soorten hebben hun optimum bij een gemiddelde waterdiepte in mei tussen de 0,50 – 1,50 meter. Het maximum van de waterdiepte in mei waarop ondergedoken en nymphaeide vegetaties voorkomen bedraagt 1,90 meter.

Een tweede belangrijke factor voor vegetatiegroei is veranderingen in waterpeil tussen mei en juli. Weliswaar kan de waterdiepte in mei binnen de geschikte range voor waterplantengroei vallen, maar een te sterke peildaling in daarop volgende maanden kan dit teniet doen. Bij een te snelle daling van de waterstand valt de locatie namelijk reeds in juni of juli droog en duurt het vegetatiezeizoen te kort voor de ontwikkeling van waterplanten.

(Bron: Geest, 2011).

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	niet ingedeeld	niet ingedeeld
Vochttoestand	diep water	n.v.t.
Voedselrijkdom	zeer voedselrijk	uiterst voedselrijk
Zuurgraad	basisch tot neutraal-a	n.v.t.

(Bron: Factsheets)

Huidige situatie en trend

Het type komt alleen voor in het benedenstroomse deel van de IJssel (Zwolle en verder noordelijk). Het type komt voor in de hoofdstroom van de IJssel en in aangetakte wateren. Het voorkomen van het type in de hoofdstroom is naar verwachting niet volledig in beeld gebracht op de habitattypenkaart. (Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie september 2014)

De huidige situatie verschilt sterk met die van de jaren 1954-1956. In die jaren stonden in veel eenzijdig aangetakte strangen een uitbundige vegetatie van ondergedoken waterplanten en drijfbladplanten. Ook in de hoofdstroom groeiden destijds waterplanten (ondermeer nabij Nijmegen en Beneden- Leeuwen, Van 't Hullenaar, 1989). Naast de verspreiding was in die periode ook de soortenrijkdom veel groter. In de jaren vijftig kwamen Glanzig fonteinkruid, Brede waterpest, Watergentiaan en Veenwortel op veel plaatsen voor, waarbij laatstgenoemde twee hun optimum hadden in eenzijdig aangetakte strangen. Ook Rivierfonteinkruid is in de periode 1947-1949 aangetroffen in kribvakken en eenzijdig aangetakte strangen van de Waal tussen Deest en Millingen.

(Bron: Geest, 2011).

Het habitatype is de laatste decennia in het benedenstroomse deel van de IJssel opgekomen en floreert daar (Bron: Factsheets). De ontwikkeling van dit type in de mee stromende geul in de Vreugderijkerwaard laat zien dat uitbreiding van het type in het benedenstroomse deel van de IJssel goed mogelijk is.

In de Neder-Rijn wordt het habitatype niet aangetroffen. In kribvlakken komen waterplanten voor. Het voorkomen verschilt sterk van jaar tot jaar afhankelijk van het hydrologisch regiem in het betreffende jaar.

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van typische soorten van het habitatype H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Daarbij is gekeken naar waarnemingen vanaf 1 januari 2000. Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van typische soorten in de Rijntakken. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen nauwkeurige waarnemingen binnen het habitatype, en alle overige waarnemingen binnen het Natura 2000 gebied. De resultaten hiervan zijn voor habitatype H3260B samengevat in onderstaande tabel. De waarnemingen betreffen alle 3 typische soorten van het habitatype.

NDFF waarnemingen Rijntakken van typische soorten van habitatype H3260B vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)				
Typische soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen		
		Binnen H3260B	Overig binnen Natura 2000 gebied	Totaal
Waargenomen soorten:				
Rivierrombout ¹	Libellen	7	535	542
Rivierfonteinkruid	Vaatplanten	6	59	65
Riviergrondel	Vissen	0	48	48
Totaal H3260B		13	642	655
Geen waarnemingen van:				
-				

** urgent bedreigde typische soort; *potentieel urgent bedreigde typische soort (Alterra 2009, rapport nr 1909).

Uitgangssituatie Beken en rivieren met waterplanten, grote fonteinkruiden		
	Oppervlakte	Kwaliteit
Nulmeting	Het habitatype komt voor op 19 locaties met een oppervlakte van 9 hectare in de benedenstroomse IJssel ten noorden van Zwolle	onbekend
Trend	Sinds jaren '50 vorige eeuw: negatief Sinds 2000: positief	onbekend
Lopende monitoring-programma's	SNL-monitoring (beheertype Rivier, N02.01): nader in te vullen, coördinatie: Provincie Gelderland).	SNL-monitoring (beheertype Rivier, N02.01): nader in te vullen, coördinatie: Provincie

¹ Was voor 2000 tijdelijk uit Nederland verdwenen.

	Ecotopenmonitoring (RWS)	Gelderland).
--	--------------------------	--------------

Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie oktober 2014

Kansen, knelpunten en sleutelprocessen

In de stroomopwaartse delen van de rivier varieert het waterpeil teveel voor de groei van waterplanten. Deze dynamiek geldt niet alleen binnen één jaar, maar vooral ook tussen jaren. In sommige jaren is het waterpeil ook bij Lobith vrij stabiel, waardoor waterplanten zich in potentie ook in stroomopwaarts gelegen delen van de rivier kunnen vestigen. Echter, in de daarop volgende jaren zijn de peilfluctuaties veel te groot, waardoor eventueel gevestigde waterplanten weer verdwijnen. Ten opzichte van de jaren '50 van de vorige eeuw is het waterpeil in de stroomopwaartse delen in ongunstige zin gewijzigd: de oeverzone valt te vroeg droog. Vooral langs de Waal veroorzaakt de scheepvaart een sterke waterbeweging, die een sterke bodemturbulentie veroorzaakt. Het is aannemelijk dat deze bodemturbulentie op veel plaatsen de groei van waterplanten zal verhinderen, zeker op ondiepe oevers van de hoofdstroom. De vegetatiegroei kan ook beïnvloed worden door de aanwezigheid van stenen beschoeiing. Vooral langs de IJssel liggen grote delen van de oevers in het stortsteen.

Vraat door ganzen in de zomermaanden vormt tegenwoordig waarschijnlijk een belangrijke factor die de ontwikkeling van het habitatype kan belemmeren. In het kader van Rijn in Beeld is in de Vreugderijkerwaard geconstateerd dat de watervegetatie in de nevengeul beter ontwikkeld is op plekken met minder begrazing door watervogels dan op plekken met meer begrazingsdruk. Aangezien ganzen zijn aangewezen op korte grazige vegetaties, kan de aanwezigheid van ganzen mogelijk beïnvloed worden door het beheer van graslanden in deze gebieden. Zo zou ganzenvraat kunnen worden verminderd door een beheer dat gericht is op het ontstaan van voor ganzen onaantrekkelijke ruigere vegetatie op de oevers. Op dit ogenblik is echter onbekend op welk schaalniveau deze maatregel nodig is, en of hierin verschillen zijn tussen locaties.

De ontwikkeling van dit type in de meestromende geul in de Vreugderijkerwaard laat zien dat uitbreiding van het type in het benedenstroomse deel van de IJssel goed mogelijk is wanneer inrichtingsmaatregelen worden genomen. Het ontstenen van de oevers van de IJssel in het kader van de KRW biedt ook goede mogelijkheden voor de ontwikkeling van dit type.

Op dit ogenblik komen in vrijwel alle eenzijdig aangetakte strangen niet of nauwelijks waterplanten voor. Veel van de huidige eenzijdig aangetakte strangen hebben in mei een waterdiepte van meer dan twee meter, waardoor deze strangen te diep zijn voor waterplantengroei. Dit geldt ook voor recent aangelegde wateren in natuurontwikkelings-projecten, zoals in de Blauwe Kamer en de Duursche Waarden.

(Bron: Geest, 2011).

Storende factoren zijn opslibbing en verhoging van de stroomsnelheid. Het habitatype kan ontstaan op langzaam stromende plekken in de rivier, zoals tussen kribben. Voor de instandhouding van het habitat is het van belang dat er niet teveel golfslag optreedt en dat er voldoende stroming is om afzetting van teveel slib te voorkomen

(Bron: Factsheets).

Succes- en faalfactoren bij de aanleg van nevengeulen zijn:

- de nevengeul dient normaliter in de eerste drie maanden van het groeiseizoen (mei t/m juli) mee te stromen met de rivier;
- Conditie voor waterplantengroei zijn optimaal bij een waterdiepte in mei tussen 0,5 – 1,5 meter. De maximale waterdiepte voor waterplantengroei is 1,9 meter;
- De oevers moeten een flauw talud hebben;

- Vegetatieontwikkeling in de nevengeulen vindt alleen plaats bij gedempte peilfluctuaties van de rivier. Bij het huidige peilregime van de rivier is de aanleg van nevengeulen voor waterplantenontwikkeling alleen effectief in de stroomafwaartse delen van de rivier. Voor de IJssel is dit stroomafwaarts van Zwolle; voor de Waal stroomafwaarts vanaf Zaltbommel;
- In de nevengeulen moet voldoende morfodynamiek zijn, zodat de bodem uit zandig substraat blijft bestaan. Wanneer in de nevengeulen stroomluwe condities overheersen of nevengeulen wordt aangelegd in stroomluwe riviertrajecten waar sedimentatie van klei en slib overheerst, dan ontstaat troebel water zonder waterplantengroei (zoals in de Bakenhof of in gestuwde riviertrajecten). Eenzelfde verhaal gaat op wanneer de nevengeul in de klei wordt aangelegd.
- Vooralsnog is onbekend wat de ecologische meerwaarde is van de aanleg van een nevengeulen in gestuwde panden van de Nederrijn en Lek. Het lijkt vooralsnog onwaarschijnlijk dat langs de Nederrijn en Lek voldoende doorstroming en morfodynamiek aanwezig is. Hierdoor bestaat een grote kans op verslibbing van deze nevengeulen, waardoor zandige substraten onderslibben, en de ecologische kwaliteit vermindert;
- De soortenrijkdom van een nevengeul wordt gestimuleerd door variatie in waterdiepte en stroomsnelheid.

(Bron: Geest, 2011)

2.3 H3270 Slikkige rivieroever

Dit habitatype betreft slikkige (of zandige of grindige) rivieroever met stikstofminnende pioniervegetatie. Dergelijke begroeiingen ontwikkelen zich vrij laat in het jaar op kale grond. Vaak zijn dat in de loop van de (voor)zomer drooggevalle oever. De begroeiingen bestaan uit kortlevende planten en kunnen soortenrijk zijn en zeldzame soorten bevatten. Kenmerkend zijn onder meer soorten uit de geslachten tandzaad (*Bidens*), ganzenvoet (*Chenopodium*), zuring (*Rumex*) en duizendknoop (*Persicaria*).

(Bron: Factsheet).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De volgende vogelrichtlijnsoorten kunnen gebruik maken van het habitatype:
A130 Scholekster, A142 Kievit, A156 Grutto, A162 Tureluur en A160 Wulp.

Doel aanwijzingsbesluit

H3270 Slikkige rivieroever	
Doel	Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.
Toelichting	Vooralsnog komen op diverse plaatsen goed ontwikkelde voorbeelden van het habitatype slikkige rivieroever voor in een grote verscheidenheid, samenhangend met de hoogteligging in het landschap en het slibgehalte van het substraat. Langs de IJssel en Neder-Rijn komt het habitatype over een geringe oppervlakte voor in het gebied, deels in natuurontwikkelingsgebieden. Landelijk verkeert het habitatype in een matig ongunstige staat van instandhouding. In combinatie met ruimte voor de rivier en natuurontwikkeling bestaan mogelijkheden voor uitbreiding oppervlakte van het habitatype slikkige rivieroever. Het habitatype slikkige rivieroever is mede van betekenis voor een aantal vogelsoorten.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Voor een gunstige staat van instandhouding is een verspreiding over het gehele rivierengebied vereist. Voor het gehele rivierengebied (Grensmaas, Biesbosch, Haringvliet, Oude Maas, Lek en Rijntakken) wordt een uitbreiding van het voorkomen tot 200 uurhokken nagestreefd.

Bron: Profielendocument

Ecologisch vereisten

Het habitatype is afhankelijk van voedselrijke, droogvallende zandige bodems met (dun) kleidek van rivierstranden of oevers van geulen, kleiputten en strangen in het rivierengebied. Dit pioniermilieu staat 's winters onder water en valt 's zomers droog, waarbij de bodem langdurig vochtig blijft.

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	dagelijks kort, regelmatig of incidenteel	dagelijks langdurig
Vochttoestand	ondiep droogvallend water, 's winters inunderend of zeer nat tot vochtig	n.v.t.
Voedselrijkdom	zeer voedselrijk tot uiterst voedselrijk	matig voedselrijk-b
Zuurgraad	basisch tot zwak zuur-a	zwak zuur-b

(Bron: Factsheet).

Huidige situatie en trend

De begroeiingen van het habitatype komen verspreid voor in het gehele rivierengebied, maar nemen doorgaans kleine oppervlakten in. Door grootschalige natuurontwikkeling is het type in het rivierengebied toegenomen. In de periode 1994-2004 is er dan ook een positieve trend in oppervlakte en soortensamenstelling waargenomen. Momenteel zijn de ecologische vereisten nodig voor behoud van begroeiingen van het habitatype overal aanwezig. De omstandigheden zijn echter minder gunstig langs minder dynamische riviertakken (Nederrijn-Lek). De mooiste voorbeelden liggen in de Erlecomse waard, Gendtse polder, Millingerwaard, Huissense waard (Gelderse Poort), Hien/Dodewaard (Uiterwaarden Waal), Blauwe Kamer (Uiterwaarden Nederrijn) en Wiessenbergse Kolk (Uiterwaarden IJssel). (Bron: Factsheet).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van typische soorten van het habitatype H3270 Slikkige rivieroeveren aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Daarbij is gekeken naar waarnemingen vanaf 1 januari 2000. Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van typische soorten in de Rijntakken. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen nauwkeurige waarnemingen binnen het habitatype, en alle overige waarnemingen binnen het Natura 2000

gebied. De resultaten hiervan zijn voor habitattype H3270 samengevat in onderstaande tabel. De waarnemingen betreffen alle 9 typische soorten van het habitatype.

NDFF waarnemingen Rijntakken van typische soorten van habitattype H3270 vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)				
Typische soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen		
		Binnen H3270	Overig binnen Natura 2000 gebied	Totaal
Waargenomen soorten:				
Blauwe waterereprijs	Vaatplanten	3	162	165
Bruin cypergras	Vaatplanten	9	277	286
Klein vlooienkruid	Vaatplanten	15	1192	1207
Kleine kattenstaart	Vaatplanten	0	15	15
Liggende ganzerik	Vaatplanten	4	575	579
Rechte alssem	Vaatplanten	6	271	277
Riviertandzaad	Vaatplanten	17	243	260
Slijkgroen	Vaatplanten	15	500	515
Witte waterkers	Vaatplanten	0	14	14
Totaal H3270		69	3249	3318
Geen waarnemingen van:				
-				

** urgent bedreigde typische soort; *potentieel urgent bedreigde typische soort (Alterra 2009, rapport nr 1909).

Uitgangssituatie Slikkige rivieroeveren		
	Oppervlakte	Kwaliteit
Nulmeting	Het habitatype komt voor op 23 locaties over een oppervlakte van 36 hectare.	onbekend
Trend	1994-2004: positief	onbekend
Lopende monitoring-programma's	SNL-monitoring (beheertype Rivier, N02.01): nader in te vullen, coördinatie: Provincie Gelderland). Ecotopenmonitoring (RWS)	SNL-monitoring (beheertype Rivier, N02.01): nader in te vullen, coördinatie: Provincie Gelderland).

Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie september 2014

Kansen, knelpunten en sleutelprocessen

Het habitatype is afhankelijk van voedselrijke, droogvallende zandige bodems met (dun) kleidek van rivierstranden of oevers van geulen, kleiputten en strangen in het rivierengebied. Dit pioniermilieu staat 's winters onder water en valt 's zomers droog, waarbij de bodem langdurig vochtig blijft.

De situatie waarin dit habitattype tot ontwikkeling komt zal in de toekomst verder toenemen door het uitvoeren van RvR, NURG en KRW maatregelen.

Het habitattype is gevoelig voor verandering van de peildynamiek, overstromingsfrequentie en oevervastlegging. (Bron: Factsheet).

Slikkige rivieroeveren als groeiplaats van zeldzame mossoorten

Bronnen: J. Nieuwkoop (Nieuwkoop Management & Consultancy) en G. van Geest, (Deltares); Bijlsma, Nieuwkoop & Siebel (2012) in Lindbergia 35: 63-75.

Natuurwaarde

Het habitattype "Slikkige rivieroeveren" vormt het zwaartepunt voor enkele internationaal zeer zeldzame mossoorten, te weten Oevereendagsmos (*Ephemerum rutheanum*), Knopwintermos (*Microbryum floerkeanum*, Recht eendagsmos (*E. cohaerens*) en Eirond knikkertjesmos (*Physoomitrium eurystomum*). Bovengenoemde mossoorten zijn zeer zeldzaam in Nederland en staan alle op de Nederlandse rode lijst; de laatstgenoemde twee soorten staan eveneens op de Europese rode lijst. Gezien het internationale belang van de Nederlandse populaties wordt onderstaand aandacht geschonken aan mogelijkheden voor behoud en herstel.

Ecologische vereisten

In het habitattype "Slikkige rivieroeveren" groeien Recht eendagsmos en Oevereendagsmos in een smalle, tijdens de zomermaanden droogvallende zone op de oevers van doorbraakkolken en zand- en kleiwinplassen. De standplaatsen staan tot laat in het voorjaar onder water, waardoor de begroeiing van hogere planten wordt teruggedrongen. De soorten groeien hier op een dun laagje klei op zandgrond, waardoor zowel een goede vochthoudende capaciteit als een goede drainage gewaarborgd zijn. Kenmerkend is de stabiliteit van deze groeiplaatsen: deze soorten domineren hier jaarlijks over een oppervlak van vele tientallen vierkante meters. De groeiplaatsen liggen vaak aan kolken die twee – drie eeuwen oud zijn, al laten enkele groeiplaatsen langs zandwinplassen zien dat ook nieuwe locaties koloniseren kunnen worden.

In vergelijking met bovengenoemde Eendagsmossen zijn Knopwintermos en Eirond knikkertjesmos gebonden aan plaatsen met een grotere hydro- en morfodynamiek. Beide soorten komen op twee typen standplaatsen voor: drooggevalen kleibodem van (recent vergraven) plassen en afslagranden van kleitaluds. Bij beide soorten gaat het om ondiepe uiterwaardplassen die alleen in (zeer) droge zomers droogvallen. Veelal betreft het recent aangelegde plassen, die enkele jaren geleden zijn vergraven. De afslagrandjes van kleiwanden kennen eveneens een grote morfodynamiek, doordat golfslag de kleibanken geleidelijk wegnabbelt. Vooralsnog is Eirond knikkertjesmos op afslagrandjes van kleibanken alleen direct langs de hoofdstroom gevonden, terwijl Knopwintermos afslagrandjes langs plassen lijkt te prefereren.

Kansen, knelpunten en sleutelprocessen

De huidige groeiplaatsen van beide Eendagsmossen liggen vrijwel allemaal in de Gelderse Poort. Hiervoor kunnen verschillende verklaringen gegeven worden. Zo zijn hier pleistocene zandgronden aanwezig tot dicht aan het oppervlak van de uiterwaarden, die door een dunne laag klei zijn overdekt. Deze kleilaag kan hierdoor makkelijk eroderen, waardoor geschikte groeiplaatsen ontstaan. Bovendien kent de rivier hier duidelijke peilfluctuaties, die via de zandlagen in de ondergrond doorwerken in het waterpeil van de plassen.

Bij de inrichting van uiterwaarden moet met zorg omgegaan worden met de huidige groeiplaatsen van Recht Eendagsmos en Oevereendagsmos (zie tabellen hieronder voor locatie groeiplaatsen). Gezien de ouderdom van de huidige groeiplaatsen kost de ontwikkeling van nieuwe groeiplaatsen mogelijk vele tientallen jaren. Weliswaar zijn van deze soorten enkele groeiplaatsen bekend van zandwingaten, maar het merendeel van de groeiplaatsen ligt op de oevers van wateren met een hoge ouderdom (o.a. doorbraakkolken).

Vervolg: Slikkige rivieroevers als groeiplaats zeldzame mossoorten

De groeiplaatsen van Winterknopmos en Eirond knikkertjesmos kenmerken zich door een hoge dynamiek. Beide soorten groeien op dikke kleilagen, en zijn vooral aangetroffen langs de Waal (waar een dik kleipakket op de zandlaag rust). Kenmerkende groeiplaatsen zijn nieuw aangelegde uiterwaardplassen of recent vergraven kleioevers, die alleen in zomers bij extreem lage rivierstanden droogvallen. Hiernaast groeien de soorten op afslagranden van kleibanken. Deze soorten kunnen profiteren van de aanleg van nieuwe plassen met een (via het grondwater) fluctuerend waterpeil, en vergroting van (lichte) erosie van rivieroevers, bijvoorbeeld in het 'langsdammen' project langs de Waal. Gezien het zeer lage aantal recente groeiplaatsen, moeten de huidige groeilocaties zoveel mogelijk behouden blijven (zie hieronder voor locatie groeiplaatsen).

Groeiplaatsen mossen

Oevereendagsmos - *Ephemerum rutheanum*

Dreumel, Waaluiteraard	158.20 – 430.80 158.325 – 430.775	2009-2011	drooggevalle oever kolk
Oosterhout, Waaijensteinkolk	186.13 – 431.33	augustus 2011	drooggevalle oever kolk
Haalderen, kolk binnendijks	192.275 – 432.940	2009-2011	oever binnendijkse kolk
Huissen, Grote Bloem	193.591 – 437.924	2004-2011	drooggevalle oever kolk
Gendt, Waaluiteraard	195.396 – 431.405	2004	oever uiterwaardplas
Kekerdome, Millingerwaard	197.330 – 431.247	2009-2011	oever uiterwaardplas
Pannerden, Lobberdense Waard	200.475 – 432.765	2009-2011	oever zandwinplas

Vervolg: Slikkige rivieroeveren als groeiplaats zeldzame mossoorten

Recht eendagsmos - *Ephemerum cohaerens*

Haaften, Cropsche Waard	142.395 – 425.205	2010-2011	oever uiterwaardplas
Slijk Ewijk, waaluitewaard	180.833 – 433.313	2009-2011	droog gevallen oever kolk
Oosterhout, Waaijensteinkolk	186.13 – 431.33	november 2009	drooggevallen oever kolk
Ooij, Groenlanden, Waaluitewaard	190.874 – 430.239	november 2011	weiland
Haalderen, kolk binnendijks	192.280 – 432.930	2009-2011	oever kolk
Huissen, Grote Bloem	193.590 – 437.925	2004-2011	drooggevallen oever kolk

Angeren, uiterwaard Nederrijn	194.121 – 437.378	september 2004	drooggevallen oever kolk
Kekerdome, Millingerwaard	197.323 – 431.210 197.330 – 431.247 197.360 – 431.289 197.256 – 431.410	2009-2011	oever uiterwaardplas
Pannerden, Lobberdense Waard	200.475 - 432.765	2009-2011	oever zandwinplas
Tolkamer	203.804 – 430.345	2011	oever zandwinplas

Knopwintermos - *Microbryum floerkeanum*

Tiel, Willemspolder	160.089 – 433.822 160.089 – 433.889	november 2011 november 2011	steilrand klei drooggevallen kleibodem
Tiel, Willemspolder	160 – 434	november 2011	drooggevallen kleibodem
Ochten, Buitenpolder	168.031 – 435.475 168.036 – 435.480 168.051 – 435.495 168.051 – 435.475	oktober 2011 oktober 2011 november 2011 november 2011	drooggevallen kleibodem
Oosterhout, Verburgtskolk	185.320 – 431.550	augustus 2011	steil kleitalud
Duiven, Loowaard	195.554 – 437.871	september 2011	trapgat open grazige vegetatie op zavel

Eirond knikkertjesmos - *Physcomitrium eurystomum*

Heerewaarden, Waaloever	153.771 – 424.322 153.625 – 424.170 153.753 – 424.311	september 2011 november 2011 november 2013	afslagkant klei
Heerewaarden, strang in Waaluitewaard	154.817 – 425.771 154.830 – 425.778	oktober 2011 november 2013	steil afkalvend talud klei
Ochten, Buitenpolder	168.264 – 435.556 168.284 – 435.561 168.246 – 435.554	november 2011 november 2011 november 2011	drooggevallen kleibodem
Ochten, Buitenpolder	169 - 435	november 2011	drooggevallen kleibodem
Druten, Waaloever	170.071 – 434.322	oktober 2013	afslagkant klei
Druten, Waaluitewaard	171.020 – 434.076	oktober 2013	drooggevallen kleibodem

2.4 H6120 Stroomdalgraslanden

Stroomdalgraslanden zijn bloemrijke graslanden die voorkomen op zandige stroomruggen, oeverwallen en rivierduinen en als linten op dijken. Het habitatype komt voor als soortenrijke, relatief open, grazige begroeiing op droge standplaatsen. Goed ontwikkelde stroomdalgraslanden zijn bloemrijke graslanden waarbinnen verschillende gemeenschappen zijn te onderscheiden. Het meest soortenrijk is een gemeenschap met een tamelijk gesloten graslandstructuur die kenmerkend is voor kalkhoudende bodem. Ze kan (als ze wordt beweide) allerlei bijzondere soorten bevatten. Het betreft de Associatie van Sikkelklaver en Zachte haver van het Verbond der droge stroomdalgraslanden (Sedo-Cerastion). Stroomdalgraslanden op gebufferde, zwak zure bodem hebben een wat minder gesloten en ook in hoogte meer onregelmatige vegetatiestructuur. Het habitatype omvat daarnaast pionierstadia van het stroomdalgrasland op jonge rivierduinen en (hoge) grindbanken. Deze pionierstadia hebben een ruiger aanzien en grofkorrelig patroon. Het betreft een prioritair habitatype. Dit betekent dat de bescherming van dit type extra aandacht moet krijgen.

(Bon: Factsheet)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De volgende vogelrichtlijnsoort kan gebruik maken van het habitatype:

A122b Kwartelkoning.

Doel aanwijzingsbesluit

H6120 Stroomdalgraslanden	
Doel	Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.
Toelichting	Het Natura 2000-gebied Rijntakken levert een grote bijdrage voor het habitatype stroomdalgraslanden, dat landelijk in een zeer ongunstige staat van instandhouding verkeert. Nederland is voor dit habitatype internationaal van zeer groot belang. De stroomdalgraslanden komen verspreid in het gebied goed en matig ontwikkeld voor, plaatselijk met een relatief grote oppervlakte zowel in een jonge pionievorm als in de vorm van soortenrijk grasland. De soortenrijkdom van de pionievorm kan toenemen bij adequaat beheer. Lokaal is het type zowel op dijken aanwezig als op oeverwallen en rivierduinen. Op een aantal plekken kan de kwaliteit worden verbeterd en zijn mogelijkheden aanwezig om de oppervlakte uit te breiden.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Als voorbeeld voor kwaliteit en oppervlakte geldt de periode 1930-1950. De oppervlakte aan goed ontwikkeld stroomdalgrasland bedroeg toentertijd ongeveer 200 ha. Het streven voor een gunstige staat van instandhouding van stroomdalgraslanden is een oppervlakte van 160 ha aan goed ontwikkelde stroomdalgraslanden vereist, waarvan 40 ha aan pionierstadia (voorlopige getallen).

(Bron: Profielendocument)

Ecologisch vereisten

Het habitatype komt voor op de hogere delen van de uiterwaarden (stroomruggen, oeverwallen en rivierduinen en dijken). De bodems bestaan uit vrij lichte fluviale afzettingen als zavel en lemig zand.

Ze zijn kalkhoudend (vrije kalk) of zijn kalkarm (geen vrije kalk) maar met een hoog percentage aan kalkbezetting van de klei- en leemfractie (verzadiging van meer dan 70%). De pH is neutraal tot zwak zuur. Ze worden bij hoge rivier- of beekafvoeren periodiek, maar vrij kort overstroomd waarbij ze in beperkte mate verrijkt worden met vers sediment waardoor de basenverzadiging hoog blijft. De vochthoudendheid is dankzij het klei- en leemgehalte vrij groot. In de meer zandige afzettingen kunnen drogere milieus ontstaan. (*Bron: Factsheet*).

De optimale overstromingsfrequentie is incidenteel in de winter: alleen bij extreme hoogwaters, met een gemiddelde overstromingsduur van minder dan 10 dagen. De iets ruigere pionierbegroeiingen (*Bromoinermis-Eryngietumcampestris*) verdragen ook regelmatige overstroming (jaarlijks of tweejaarlijks, gemiddelde overstromingsduur meer dan 10 dagen). De graslanden gedijen ook nog wel goed zonder overstroming. Inundatie in het groeiseizoen met een periode van meer dan 10 dagen leidt tot het afsterven van planten en bijgevolg afbraak van de gemeenschap. (*Bron: Herstelstrategie*)

Stroomdalgraslanden zijn gevoelig voor stikstofdepositie. De kritische depositiewaarde is 1250 mol/ha/jr. (*Bron: Herstelstrategie H6120*).

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	incidenteel	regelmatig; nooit
Vochttoestand	matig droog tot droog	n.v.t.
Voedselrijkdom	licht voedselrijk tot matig voedselrijk-a	matig voedselarm; matig voedsel-rijk-b
Zuurgraad	basisch tot matig zuur-a	matig zuur-b

(*Bon: Factsheet*)

Huidige situatie en trend

De landelijke oppervlakte van dit habitattype bedraagt ca. 60 ha, hiervan ligt een groot deel in Gelderland. In goed ontwikkelde vorm is er landelijk naar schatting nog 30 ha aanwezig. Van veel typische soorten is de presentie in opnamen sinds 1950 achteruitgegaan; dit geldt onder andere voor Voorjaarsganzerik, Voorjaarszegge, Tripmadam, Liggende ereprijs, Veldsalie, Kleine ruit en Duifkruid. (*Bron: Factsheets*).

In de afgelopen eeuw is het stroomdalgrasland sterk achteruitgegaan in oppervlakte en kwaliteit. Belangrijke oorzaken zijn habitatvernietiging (dijkverzwaring, zandwinning), bemesting, omploegen (voor maïsakkers), recreatie en achterstallig beheer. Hierdoor is het voorkomen van stroomdalgrasland zeer versnipperd (gering van omvang en verspreid gelegen). Hiertegenover staat een toename van pioniersbegroeiingen in de laatste jaren, als gevolg van natuurontwikkeling langs de rivieren. (*Bron: Factsheets*).

In de Gelderse Poort en langs de Waal komen deze begroeiingstypen in een pioniersstadium voor in de nieuw gevormde natuurgebieden (o.a. Millingerwaard, Erlecomse waard, Klompenwaard, Bisonbaai, Ewijkse plaat) op dynamische oeverwallen en rivierduinen waar opzanding plaats vindt (*bron: Habitattypenkaart*).

Het habitattype komt op de oeverwallen en rivierduinen veelal voor in mozaïek met andere habitattypen als ruigten en zomen, zachthoutooibos en hardhoutstruweel (aanzet tot hardhoutooibos). De recente vegetatieontwikkelingen op de begraasde oeverwallen en rivierduinen langs de Waal zijn ronduit positief te noemen. De soortenrijkdom van en het areaal aan droge stroomdalvegetaties is in de afgelopen 10 jaar flink toegenomen. (*Bron: Niemeijer et al, 2008*).

Vooralsnog is het de vraag of zich vanuit de pionierstadia die zijn ontstaan vanuit een integraal jaarrond begrazingsbeheer, 'volwassen' soortenrijke stroomdalgraslanden kunnen ontwikkelen. De 'traditionele' stroomdalgraslanden zijn ontstaan onder een vorm van extensief agrarisch beheer.

Naast deze door natuurontwikkeling gevormde pioniersstadia beperkt het 'originele' soortenrijke stroomdalgrasland zich tot een beperkt aantal locaties die bovendien beperkt van omvang zijn. Het gaat hierbij om het Helicopterveldje /Bijlanddijk bij Tolkamer, de Jezuitenwaaij, de Erlecomse Waard en de Kop van Pannerden in de Gelderse Poort, de Hurwenense uiterwaarden en een deel van de Winssense waarden in Uiterwaarden Waal en Cortenoever, Ravenswaard en Vreugderijkerwaard in Uiterwaarden IJssel. Deze locaties dienen in verband met de functie als zaadbron, door gericht beheer behouden te blijven. Zo mogelijk moet de kwaliteit worden verbeterd door aanvullende beheermaatregelen.

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van typische soorten van het habitatype H6120 Stroomdalgraslanden aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Daarbij is gekeken naar waarnemingen vanaf 1 januari 2000. Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van typische soorten in de Rijntakken. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen nauwkeurige waarnemingen binnen het habitatype, en alle overige waarnemingen binnen het Natura 2000 gebied. De resultaten hiervan zijn voor habitatype H6120 samengevat in onderstaande tabel. De waarnemingen betreffen alle 17 typische soorten van het habitatype.

NDFF waarnemingen Rijntakken van typische soorten van habitatype H6120 vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)				
Typische soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen		
		Binnen H6120	Overig binnen Natura 2000 gebied	Totaal
Waargenomen soorten:				
Geelsprietdikkopje	Dagvlinders	0	5	5
Brede ereprijs	Vaatplanten	53	351	404
Cipreswolfsmelk	Vaatplanten	102	367	469
Handjesgras	Vaatplanten	50	437	487
Kaal breukkruid	Vaatplanten	7	626	633
Kleine ruit	Vaatplanten	103	261	364
Liggende ereprijs**	Vaatplanten	18	9	27
Rivierduinzegge	Vaatplanten	10	23	33
Rode bremraap	Vaatplanten	16	11	27
Sikkelklaver	Vaatplanten	176	722	898
Steenanjer	Vaatplanten	0	3	3
Tripmadam	Vaatplanten	4	112	116
Veldsalie	Vaatplanten	72	270	342
Wilde averuit**	Vaatplanten	4	1	5
Zacht vetkruid	Vaatplanten	15	654	669
Zandwolfsmelk**	Vaatplanten	11	9	20
Graspieper	Vogels	31	4467	4498
Totaal H6120		672	8328	9000

** urgent bedreigde typische soort; *potentieel urgent bedreigde typische soort (Alterra 2009, rapport nr 1909).

Uitgangssituatie Stroomdalgrasland		
	Oppervlakte	Kwaliteit
Nulmeting	Totaal 56 hectare waarvan in: Gelderse Poort: 34 ha Uiterwaarden waal: 5 ha Uiterwaarden Nederrijn: 3ha	25 ha goed 31 ha onbekend

	Uiterwaarden IJssel: 14 ha	
Trend	Ten opzichte van 1950: sterk negatief 1994-2004: positief door toename pionierbegroeiingen.	negatief
Lopende monitoring-programma's	SNL-monitoring (beheertype Droog schraalgrasland, N11.01): vegetatiekartering (eens in 12 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland). Ecotopenmonitoring (RWS)	SNL-monitoring (beheertype Droog schraalgrasland, N11.01): vegetatiekartering (eens in 12 jaar), inventarisatie plantensoorten, dagvlinders, structuurelementen, ruimtelijke condities, abiotiek, stikstofdepositie (eens in 6 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland).

Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie oktober 2014

Kansen en knelpunten.

Sleutelprocessen

De ontwikkelingen in de Gelderse Poort laten de werking van de sleutelprocessen voor de ontwikkeling van stroomdalgraslanden goed zien. Zandafzetting en erosie door wind en water vormen nieuwe habitats en laten andere weer verdwijnen. Door afzetting van voedselarme, kalkrijke zandpakketten ontstaan snel geschikte plekken voor de ontwikkeling van stroomdalgrasland. De rivier zorgt voor aanvoer van zaden vanuit stroomopwaarts gelegen gebieden. Door extensieve begrazing ontstaan structuurrijke mozaïeken waarbij stroomdalgrasland, ruigte, struweel en bos elkaar afwisselen. Door natuurlijke ontkalking en kleiafzetting is degradatie van het stroomdalgrasland moeilijk tegen te gaan. Het laten ontstaan van nieuwe standplaatsen door natuurlijke morfologische processen is de beste manier om stroomdalgraslanden op langere termijn te behouden. (*bron: Factsheets*).

Op basis van de hoogwatersituaties in 1995 en 1996 is voor de Rijntakken een zandafzettingenkaart gemaakt. Deze kaart geeft vanuit de abiotiek de mogelijkheden voor herstel en uitbreiding weer.

Begrazing is de andere belangrijke factor voor de ontwikkeling van stroomdalgraslanden. Veel van de zandige oeverwallen en rivierduinen worden jaarrond extensief begraasd door paarden en runderen. Hierdoor zijn op verschillende plaatsen waardevolle en structuurrijke mozaïekvegetaties ontstaan, waarbij stroomdalgrasland, ruigte, struweel en bos elkaar afwisselen. Ook de ontwikkeling van begraasde zomen en mantelvegetaties komt geleidelijk van de grond. De huidige dichtheden aan grote grazers zullen in veel gebieden de ontwikkeling van bos en struwelen op den duur niet verhinderen, maar kunnen de verbossing van open terreinen wel afremmen. De jaarrondbegrazing lijkt ook gunstig uit te pakken voor stroomdalvegetaties, omdat de ruigere delen 's winters worden gekortwiekt, waardoor er nieuwe open plekken en grazige stukken ontstaan die geschikt zijn voor de vestiging van stroomdalplanten. De extensieve begrazing bevordert de variatie in vegetatiestructuur, die van groot belang is voor insecten. Een ander positief punt is de rol van de grote grazers als zaadverspreiders". (*bron: Factsheets*).

(Herstel) beheer

Voor het behoud van stroomdalgrasland zijn een laag nutriëntenniveau en een extensief maai- of begrazingsbeheer noodzakelijk. Omdat er zo veel is verdwenen en is aangetast in het rivierengebied, ligt de nadruk in het beheer hier momenteel sterk op het herstelbeheer en de inrichting van gebieden, waarbij 'ontwikkeling' van in het verleden aanwezige biotopen en processen, die kenmerkend zijn voor het rivierensysteem, wordt beoogd. De stroomdalgraslanden maken daarom tegenwoordig vaak deel uit van een grootschalig natuurgebied. Op deze plaatsen vindt extensieve jaarrondbegrazing plaats, ook wel 'natuurlijke begrazing' genoemd. Over het

algemeen hebben de runderen en paarden in zo'n geval de vrijheid om in een groot en divers gebied, met rijkere en schralere graslanden, ruigtes en bossen te grazen waar ze willen. Deze beheersvorm kan leiden tot een mozaïek van struweel, ruigte en grasland. Deze beheersvorm wordt op grote schaal toegepast in de Gelderse Poort.

In de Vreugderijkerwaard (Uiterwaarden IJssel) vindt jaarrond begrazing plaats, maar de runderen en paarden worden in compartimenten door het terrein geleid. Hierdoor kan gestuurd worden in de begrazingsintensiteit. In sommige uiterwaarden vindt, vaak al heel lang, seizoens- of zomerbeweiding plaats, meestal met landbouwvee in de periode tussen april en november. In andere terreinen vindt al heel lang een hooilandbeheer van de stroomdalvegetaties plaats, bijvoorbeeld op de Bylanddijk. Hier blijkt eenmaal per jaar maaien met afvoeren in de nazomer voldoende te zijn voor de instandhouding van het stroomdalgrasland.

(Bron: *Herstelstrategie H6120*).

De ervaring heeft geleerd dat seizoensbeweiding niet effectief is voor *herstel* van dichte, voorheen bemeste graslanden. Met alleen zomerbeweiding ontwikkelen zich eenvoudige dichte, hoogopgaande graslandvegetaties met relatief onsmakelijke grassoorten als glanshaver, kropbaar en gestreepte witbol. Bij volledig ontbreken van grazers in de winter komt de vegetatie, ongeacht de zomerdichtheden, nog steeds relatief lang en dicht de winter uit, omdat het in de winter en vroege voorjaar nog doorgroeit. Hierdoor ontstaat minder kiemgelegenheid voor bijzondere planten. Dichte grasmatten van relatief onsmakelijke, productieve grassen worden vooral in perioden van voedselschaarste gegeten (winter, vroege voorjaar). Dit maakt winterbegrazing vaak bepalender voor de ontwikkeling van een gebied is dan zomerbegrazing. Hierdoor kan het totale aantal grazers soms zelfs terug, wat bijvoorbeeld betekent dat andere terreindelen in de zomer niet overmatig vertrapt of begraasd worden.

De vorming van het rivierduin in het natuurontwikkelingsgebied de Millingerwaard, dat een jaarrondbegrazing kent, heeft geleid tot het ontstaan van pionierssituaties, met onder andere vestiging van zeepkruid (*Saponaria officinalis*). De graasdruk van 0,9 dieren per ha is voldoende om voor het behoud van het *Medicagini-Avenetumpubescens* en de stroomdalplanten op de oeverwal en voor uitbreiding op de voormalige akkers. Tegelijkertijd is de vegetatie vrijwel overal ruiger geworden en zijn korte grazige vegetaties vrijwel verdwenen, daarmee is de begrazingsintensiteit te laag voor verdere ontwikkeling van soortenrijke stroomdalgraslanden. Bovendien hebben de grazers een voorkeur voor de rijkere standplaatscondities in het systeem, waardoor de effectieve graasdruk in de stroomdalgraslanden nog lager is.

De beste resultaten met begrazing worden over het algemeen behaald in terreinen waar meerdere soorten grazers actief zijn, dus paarden en runderen naast bijvoorbeeld soorten als bever, konijn en ree. Begrazing met alleen paarden leidt tot zeer kort gegraasde delen afgewisseld met dichte ruigten.

Runderen kunnen ruigten openbreken, maar houden de vegetatie weer niet zo kort als paarden (Peters & Kurstjens, 2008). Bovendien grazen koeien het meest op plekken waar de basenminnende soorten voorkomen, vanuit hun eigen calciumbehoefte (Ruiter, 2005).

(Bron: *Herstelstrategie H6120*).

In kleine terreinen is begrazing van de kwetsbare vegetaties vaak lastig te sturen, waardoor maaien noodzakelijk kan zijn om verruiging van de stroomdalgraslanden tegen te gaan. Voor het instandhouden van schralere vegetaties is eenmaal per jaar maaien in de nazomer (augustus/september) afdoende. Bij verschraling van sterk vermeste en verruigde stroomdalgraslanden vindt vaak enige jaren maaien en afvoeren van de vegetatie plaats.

Een groot nadeel van maaien is dat dit vaak leidt tot een afname van microreliëf en daarmee een afname in standplaatscondities en bijgevolg afname van biodiversiteit in het systeem. In een aantal terreinen wordt hooibeheer in juni gevolgd door nabeweiding.

(Bron: *Herstelstrategie*).

Storende factoren

Verzuring, vermesting, verandering van rivierdynamiek (resultierend in verrijking van de bodem door klei afzetting of verzuring door uitblijven van overstroming), mechanische effecten (intensieve betreding, agrarisch gebruik), successie en inadequaet beheer (te weinig afvoer van voedingsstoffen) vormen de belangrijkste storende factoren voor behoud en ontwikkeling van het stroomdalgrasland. (*Bron: Factsheets*).

Stroomdalgraslanden zijn systemen die zonder bufferende processen van nature verzuren. Verhoogde stikstofdepositie leidt tot een versnelde verzuring van deze systemen, welke door het wegvallen van natuurlijke regulerende processen (dynamiek en grondwaterinvloed) niet meer wordt tegengegaan. De afname van kwaliteit van de stroomdalgraslanden uit zich vooral in een toename van stikstofindicerende soorten en verschuiving naar voedselrijkere associaties. Vergrassing en struweelvorming treedt op en de vegetatie verruigt en wordt eenvormiger op veel plaatsen. Waarschijnlijk speelt stikstofdepositie hierbij een rol. Hoe groot die invloed is, in relatie tot veranderingen in frequentie van overstroming, nutriënten in het sediment, grondgebruik en beheer, is echter onbekend. (*Bron: Herstelstrategie H6120*).

Stroomdalgraslanden zijn, samen met de glanshaverhooilanden, het meest voor verzuring gevoelige habitattypen binnen de Rijntakken. Voor uitbreiding en kwaliteitsverbetering van het habitatype betekent dit dat een goede afstemming plaats moet vinden met het agrarisch gebruik in de omgeving van dit graslandtype. Voor de ontwikkeling en instandhouding van stroomdalgraslanden is periodieke sedimentatie van zand nodig: sedimentatie van basenrijk zand gaat verzuring tegen.

Op systeemniveau kunnen de volgende maatregelen worden genomen om de sedimentatie met zand te bevorderen en de (natuurlijke) degradatie van stroomdalgraslanden tegen te gaan:

- Cyclisch beheer (verjongen)
- Verlagen/doorgraven oeverwal
- Aanleg nevengeul
- Verwijderen oeverversteving.

(*Bron: Herstelstrategie H6120*).

Kansen in uiterwaardinrichtingsprojecten

In het kader van RvR, NURG, KRW en EHS projecten hebben en krijgen natuurlijke processen in de uiterwaarden steeds meer ruimte. In deze projecten zorgen met name het toestaan en bevorderen van sedimentatie van zand op oeverwallen en rivierduinvorming voor het ontstaan van goede uitgangssituaties voor de ontwikkeling van stroomdalgraslanden. Wanneer dit plaatsvindt in combinatie met het loslaten van het productie gerichte landbouwkundig beheer kunnen stroomdalgraslanden tot ontwikkeling komen. Met name in de dynamische riviertrajecten van de Gelderse Poort en de Waal liggen goede voorbeelden waar de ontwikkeling naar pionierssituaties van stroomdalgraslanden op gang is gekomen (Millingerwaard, Erlecomse waard, Bizonbaai, Beuningen, Ewijk). Het is nog niet duidelijk in welke mate het vaak toegepaste integrale begrazingsbeheer met kuddes vrij rond lopende runderen en paarden zal bijdrage aan de verdere doorontwikkeling tot stroomdalgraslanden (volgens de huidige definitie van het habitatype). De soorten die behoren bij het stroomdalgrasland zijn in deze gebieden veelal wel aan te treffen.

2.5 H6430A Ruigten en zomen (moerasspirea)

Het habitatype omvat natte en droge, productieve strooiselruigten op voedselrijke standplaatsen en zoomvegetaties van voedselrijke standplaatsen. Soortenarme ruigten en zomen met uitsluitend triviale soorten vallen buiten de definitie van het habitatype.

Het subtype moerasspirea vormt lintvormige oeverbegroeiingen maar kan ook vlakvormig optreden, in verlaten vochtige graslanden. In het Moerasspirea-verbond zijn de vrij algemene

Moerasspirea en Poelruit op veel plaatsen de meest bijzondere soorten. Van bijzonder belang zijn gemeenschappen met Lange ereprijs of Moeraswolfsmelk.
(Bron: Factsheet).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Het habitatype komt dikwijls voor in overgangen tussen water, slikkige rivieroever, graslanden en zachthoutoobos. Mogelijk kan het porseleinhoen een geschikte broedplek in het habitatype vinden.

Doel aanwijzingsbesluit

H6430A Ruigten en zomen (moerasspirea)	
Doel	Behoud verspreiding, oppervlakte en kwaliteit ruigten en zomen, <i>moerasspirea</i> (subtype A).
Toelichting	Het habitatype ruigten en zomen komt lokaal voor in moerassige laagten en natuurontwikkelingsgebieden. Het subtype <i>moerasspirea</i> (subtype A) met een beperkte oppervlakte en op een beperkt aantal plaatsen in het Habitatrichtlijngebied voor.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Het streven voor een gunstige staat van instandhouding is behoud van de huidige verspreiding over het gehele rivierengebied.

(Bron: Profielendocument)

Ecologisch vereisten

Het habitatype komt van nature voor langs zoete tot zwak brakke, voedsel- en basenrijke wateren die door stroming, wind- en/of getijdenwerking aan beweging onderhevig zijn. Omstreeks de (hoog)waterlijn van zulke wateren wordt een gordel van organische resten afgezet. Dergelijke aanspoelselgordels, voor zover ze 's zomers niet sterk uitdrogen, vormen de natuurlijke standplaats van natte strooiselruigten. Ook kan het zich ontwikkelen in rietlanden die geleidelijk ophogen door eigen strooisel en aanspoelsel. De nabijheid van water is van belang voor verspreiding zaden, vruchten en afgebroken wortelstokken.

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	incidenteel of nooit	regelmatig
Vochttoestand	zeer nat tot zeer vochtig	n.v.t.
Voedselrijkdom	matig voedselrijk-b tot zeer voedselrijk	matig voedselrijk-a en uiterst voedselrijk
Zuurgraad	neutraal-a tot matig zuur-a	basich en matig zuur-b

(Bron: Factsheet).

Huidige situatie en trend

Moerasspirea ruigten (subtype A) komen in het riviergebied algemeen voor. (*Bron: Factsheets*). De habitattypenkaart geeft waarschijnlijk een onderschatting van het voorkomen omdat er een beperkt beeld is van lintvormige begroeiingen langs voedselrijke wateren.

Vlakvormig komt het type voor in verlaten vochtige graslanden. Soorten als moerasspirea en poelruit zijn op veel plaatsen de meest bijzondere soorten van de Moerasspirearuigten. Van bijzonder belang voor dit subtype zijn begroeiingen met Lange ereprijs en Moeraswolfsmelk. Moerasspirearuigten staan in het algemeen niet onder druk. (*Bron: Factsheets*).

Moerasspirearuigten komen verspreid in de Rijntakken voor. Totaal gaat het om 29 ha.

Moerasspirearuigten lijken in de Gelderse Poort de afgelopen 10 jaar vooral buitendijks te zijn toegenomen, o.a. door het verdwijnen van het intensieve agrarisch gebruik van graslanden rond bijvoorbeeld de Oude Waal bij Nijmegen. (*Bron: Niemeijer et al, 2008*)

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van typische soorten van het habitatype H6430A Ruigten en zomen (moerasspirea) aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDF; peildatum juni 2013). Daarbij is gekeken naar waarnemingen vanaf 1 januari 2000. Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van typische soorten in de Rijntakken. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen nauwkeurige waarnemingen binnen het habitatype, en alle overige waarnemingen binnen het Natura 2000 gebied. De resultaten hiervan zijn voor habitatype H6430A samengevat in onderstaande tabel. De waarnemingen betreffen 8 van de 9 typische soorten van het habitatype.

NDFF waarnemingen Rijntakken van typische soorten van habitatype H6430A vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)				
Typische soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen		
		Binnen H6430A	Overig binnen Natura 2000 gebied	Totaal
Waargenomen soorten:				
Herts-munt	Vaatplanten	0	314	314
Lange ereprijs	Vaatplanten	0	11	11
Moerasspirea	Vaatplanten	1	378	379
Moeraswolfsmelk	Vaatplanten	4	68	72
Poelruit	Vaatplanten	16	943	959
Bosrietzanger	Vogels	42	2600	2642
Dwergmuis	Zoogdieren	3	100	103
Waterspitsmuis	Zoogdieren	0	14	14
Totaal H6430A		66	4428	4494
Geen waarnemingen van:				
Purperstreepparemoervlinder	Dagvlinders			

** urgent bedreigde typische soort; *potentieel urgent bedreigde typische soort (Alterra 2009, rapport nr 1909).

Uitgangssituatie Ruigte en zomen (subtype moerasspirea)		
	Oppervlakte	Kwaliteit
Nulmeting	Totaal 29 hectare waarvan in: Gelderse Poort: 10 ha Uiterwaarden Waal: 4 ha Uiterwaarden Nederrijn: 1 ha Uiterwaarden IJssel: 14 ha	onbekend

Trend	Ten opzichte van 1950: sterk negatief 1994-2004: positief door toename pionierbegroeiingen.	negatief
Lopende monitoring-programma's	SNL-monitoring (beheertype Moeras, N05.01): vegetatiekartering (eens in 12 jaar) Ecotopenkartering (RWS)	SNL-monitoring (beheertype Moeras, N05.01): vegetatiekartering (eens in 12 jaar), inventarisatie plantensoorten, libellen, broedvogels, structuurelementen, ruimtelijke condities, abiotiek (eens in 6 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland).

Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie oktober 2014

Kansen, knelpunten en sleutelprocessen

Moerasruigten zijn van grote betekenis als voedselbron voor nectar- en stuifmeelverzamelende insecten. Het gewonere type is niet sterk plaatsgebonden en komt vrij gemakkelijk op nieuwe geschikte plekken tot ontwikkeling (bijvoorbeeld door graafwerkzaamheden). Anders ligt het wanneer bijzondere, rivierbegeleidende, soorten zoals Moeraswolfsmelk, Moeras- en Rivierkruiskruid aanwezig zijn. (Bron: Weeda, et al., 2008).

Extensieve begrazing leidt tot een gevarieerde gradiëntontwikkeling in ruigten en zomen en uitbreiding van struweel in open terrein en daarmee tot ontwikkelingskansen voor veel planten- en diersoorten.

Bedreigingen voor ruigte en struwelen vormen successie (opslag struweel en bos) en inadequaats beheer zoals regelmatig maaien of intensieve begrazing. (Bron: Factsheets).

Essentieel voor een goede ontwikkeling van het habitatype ruigte en zomen is het optreden van waterstandwisselingen en periodieke overstroming waardoor vloedmerken worden afgezet, die veel gemakkelijk verterend organisch materiaal bevatten. Hiervan profiteren veel stikstofminnende ruigtesoorten. (Bron: Niemeijer et al, 2008)

2.6 H6430C ruigte en zomen (droge bosranden)

Het habitatype omvat zoomgemeenschappen op stikstofrijke drogere standplaatsen, die in meerdere of mindere mate worden beschaduwd. Zo komen ze voor langs heggen en bosranden van hardhoutoibossen (91E0B: Essen-Iepenbossen; 91F0: Abelen-Iepenbossen). De standplaatsen worden zelden of nooit door oppervlaktewater overspoeld, waarmee deze begroeiingen zich onderscheiden van de natte strooiselruigten uit de eerdere subtypen. De vegetatie van het habitatype wordt gerekend tot het Verbond van Look zonder look. (Bron: Factsheet).

Doel aanwijzingsbesluit

H6430C ruigte en zomen (droge bosranden)	
Doel	Behoud verspreiding, oppervlakte en kwaliteit ruigten en zomen, moerasspirea (subtype A) en behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit ruigten en zomen, droge bosranden (subtype C).
Toelichting	Het subtype <i>droge bosranden (subtype C)</i> , dat slechts in een beperkt aantal Natura 2000-gebieden voorkomt, waaronder de Gelderse Poort, is plaatselijk goed ontwikkeld. Deze begroeiingen zijn te beschouwen

	als voorposten van Midden-Europese droge ruigten.
--	---

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Het streven voor een gunstige staat van instandhouding is behoud van de huidige verspreiding over het gehele rivierengebied.

Bron: Profielendocument

Ecologisch vereisten

Het Verbond van Look-zonder-Look uit de Klasse der nitrofiële zomen omvat zoomgemeenschappen op stikstofrijke drogere standplaatsen, die in meerdere of mindere mate worden beschaduwd. Zo komen ze voor langs heggen en bosranden van hardhoutooibossen (91E0B: Essen-Iepenbossen; 91F0: Abelen-Iepenbossen). De standplaatsen worden zelden of nooit door oppervlaktewater overspoeld, waarmee deze begroeiingen zich onderscheiden van de natte strooiselruigten uit de eerdere subtypen. (Bron: Factsheet)

Het habitatype vormt een graduele overgang van bos of struweel naar graslanden en open grond. De drogere zomen kunnen voorkomen in natuurlijke situaties. De meest natuurlijke standplaatsen zijn te vinden in het rivierengebied, in en langs (open plekken in) het hardhoutooibos. Daarnaast is dit type veel te vinden langs wegen en paden. Het zijn van nature vrij voedselrijke situaties door de aanwezigheid van paden (verstoring) en de snellere strooiselomzetting door betere lichtinval in vergelijking met het aangrenzende bos. Voor deze zomen geldt dat de locatie (expositie, hellingshoek, hoogte en schaduwwerking van aangrenzend bos en gebouwen) zeer bepalend is voor de soortensamenstelling van de zoom. Een noordelijk geëxponeerde zoom is veelal vochtiger en donkerder dan een zuidelijk geëxponeerde zoom.

Het habitatype kan met veel randlengte, beschutting en weinig intensief gebruik en met een potentieel groot bloemenaanbod veel waarde opleveren voor de fauna. Het gaat hier om kleine zoogdieren, amfibieën en reptielen, vlinders en andere al of niet bloem bezoekende ongewervelden.

(Bron: Herstelstrategie H6430C).

De kritische depositiewaarden is 1870 mol N/ha/jaar.

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	incidenteel of nooit	n.v.t.
Vochttoestand	vochtig tot droog	zeer vochtig
Voedselrijkdom	matig voedselrijk-a+b tot zeer voedselrijk	n.v.t.
Zuurgraad	basisch tot zwak zuur-b	matig zuur-a+b

(Bron: Factsheet).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Het habitatype komt voor langs bosranden van hardhoutooibossen (91E0B: Essen-Iepenbossen; 91F0: Abelen-Iepenbossen).

Huidige situatie en trend

Soortenrijke droge ruigten en zomen met Kruisbladwalstro en andere soorten zijn in de afgelopen decennia sterk achteruitgegaan. Dit speelt vooral langs de Gelderse IJssel waar dit type een zwaartepunt heeft. De gang van zaken is te vergelijken met de ontwikkelingen bij andere

habitattypen van zandige, hoge delen in het rivierengebied, zoals stroomdalgrasland. (Bron: Factsheets).

In de Gelderse Poort komt het habitatype voor langs randen van en op open plekken in het Colenbrandersbos (Millingerwaard). Langs bosranden en tussen struweel op droge oeverwallen (Millingerwaard, Erlecomse Waard, Bizonbaai) komen soorten uit het habitatype voor. Veel van deze soorten zijn de laatste jaren toegenomen in aantal en verspreiding of hebben zich recent gevestigd. (Bron: Niemeijer et al, 2008)

Langs de IJssel zijn in ieder geval de volgende locaties bekend waar het habitatype (of kenmerkende soorten uit het type) voorkomt of waar herstel van het type kansrijk is:

- Keizers- en Stobbenwaarden – als zomen van meidoornhagen en langs bosrand
- Welsumerwaarden – als zomen van meidoornstruwelen en hagen
- Duursche Waarden - als zomen van meidoorns truwelen en hagen en als zomen van de bosrand van het Essen-iepenbos
- Vorchterwaarden - als zomen van meidoornstruwelen en hagen
- Wijher Buitenwaarden - als zomen van meidoornstruwelen en hagen
- Marlewaarden (zowel Overijsselse en Gelderse deel) - als zomen van meidoorn
- Windesheim - als zomen van meidoorn en bosrand
- Zalkerbos - als zomen van meidoorn en bosrand
- Rammelwaard, Ravenswaarden, Wilpse klei - als zomen van meidoornhagen
- Cortenoever - als zomen van hagen en bosrand

De kwaliteit van het habitatype is over het algemeen slecht. De trend is positief voor enkele goed onderhouden stukken. Bij gericht en goed onderhoud lijkt het dus zeker mogelijk het habitatype in stand te houden. Over het algemeen is de trend echter negatief. Veel is verdwenen en/of verdwijnt door wegvallen van kleinschalig beheer (traditioneel boerenbeheer). Het habitatype is vaak verarmd in soortensamenstelling als gevolg van bemesting (vanuit aangrenzend agrarisch beheer) en grootschalig beheer.

(Bron: P. Bremer, Provincie Overijssel)

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van typische soorten van het habitatype H6430C ruigte en zomen (droge bosranden) aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFD; peildatum juni 2013). Daarbij is gekeken naar waarnemingen vanaf 1 januari 2000. Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van typische soorten in de Rijntakken. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen nauwkeurige waarnemingen binnen het habitatype, en alle overige waarnemingen binnen het Natura 2000 gebied. De resultaten hiervan zijn voor habitatype H6430C samengevat in onderstaande tabel. De waarnemingen betreffen alle 8 typische soorten van het habitatype.

NDFD waarnemingen Rijntakken van typische soorten van habitatype H6430C vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)				
Typische soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen		
		Binnen H6430C	Overig binnen Natura 2000 gebied	Totaal
Waargenomen soorten:				
Besanjelier	Vaatplanten	0	100	100
Fijne kervel	Vaatplanten	0	5	5
Kleine kaardebol	Vaatplanten	0	21	21
Knolribzaad	Vaatplanten	0	315	315
Kruisbladwalstro	Vaatplanten	0	269	269
Stijve steenraket**	Vaatplanten	0	102	102
Torenkruid	Vaatplanten	0	35	35
Welriekende agrimonie	Vaatplanten	0	26	26
Totaal H6430C		0	873	873

Geen waarnemingen van:		
-		

** urgent bedreigde typische soort; *potentieel urgent bedreigde typische soort (Alterra 2009, rapport nr 1909).

Uitgangssituatie Ruigte en zomen (subtype droge bosranden)		
	Oppervlakte	Kwaliteit
Nulmeting	Totale oppervlakte minder dan 0,5 hectare verspreid over 3 locaties.	Goed
Trend	Laatste decennia: sterk negatief.	Laatste decennia: sterk negatief.
Lopende monitoring-programma's	SNL-monitoring (beheertype Rivier- en beekbegeleidend bos, N14.01): inventarisatie plantensoorten, structuurelementen (eens in 6 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland). Ecotopenkartering (RWS)	SNL-monitoring (beheertype Rivier- en beekbegeleidend bos, N14.01): inventarisatie plantensoorten, broedvogels, structuurelementen, ruimtelijke condities, abiotiek, stikstofdepositie (eens in 6 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland).

Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie oktober 2014

Kansen, knelpunten en sleutelprocessen

Door vermessing kan het aandeel stikstofminnende soorten in het habitatype toenemen ten koste van de minder concurrentiekrachtige soorten. Veel kenmerkende soorten paddenstoelen van de matig voedselrijke subtypen zijn vrij gevoelig voor de effecten van vermessing.

Afhankelijk van de locatie moet een zoomvegetatie incidenteel worden gemaaid of begraasd om in stand te blijven. In het laatste geval maakt de zoom over het algemeen een onderdeel uit van een grotere beheerseenheid die bestaat uit meerdere begroeiingstypen (grasland, bos, struweel). (*Bron: Herstelstrategie*). Extensieve begrazing leidt tot een gevarieerde gradiëntontwikkeling in ruigten en zomen en uitbreiding van struweel in open terrein en daarmee tot ontwikkelingskansen voor veel planten- en diersoorten (*Bron: Factsheets*). In onbeheerde situaties wordt een zoom van de achterkant opgerold door de achterliggende mantel (struik en boomvormers) en verplaatst zij zich richting het grasland of open grond. Begrazing of windworp biedt weer ruimte voor nieuwe zoomvegetaties en houdt zomen in stand. (*Bron: Herstelstrategie*).

In het cultuurlandschap zorgt het vastleggen van grenzen (permanent grasland langs bosranden) in combinatie met begrazing voor weinig ruimte voor zomen en worden deze veelal samengedrukt tot een zeer smalle zone tussen het prikkeldraad en het bos. (*Bron: Herstelstrategie H6430C*).

Droge ruigte zijn gevoelig voor vermessing (vooral via het oppervlakte water) en voor inadequaat beheer zoals regelmatig maaien of intensieve begrazing (*Bron: Factsheets*).

Droge ruigte komen onder andere voor langs randen en in open plekken van hardhoutooibossen. Herstel en uitbreiding van droge zomen kan bij goed beheer en inrichting meeliften met de Natura 2000 opgave voor hardhoutooibossen. Nieuwe standplaatsen creëren via het kleinschalig uitkappen van bomen en struiken in de bosrand is zeer kansrijk voor de ontwikkeling van mantels en zomen. Om de nodige openheid en licht voor de instandhouding van de mantel en zoom te garanderen, zal een keer in de 5-10 jaar ingegrepen moeten worden in de achterliggende bosrand.

Het invoeren van extensieve jaarrond of seizoensbegrazing met runderen kan bij beheer op maat een goede strategie vormen voor het langjarig in stand houden van mantels en zomen of het creëren van nieuwe locaties. Wel zal de begrazingsintensiteit vooraf goed moeten worden ingeschat (variërend tussen de 0,5 tot 2 GVE per ha bij seizoensbegrazing en rond de 0,5 ha GVE per ha jaarrond) en effecten van begrazing worden gevolgd. Het lokaal met hoge intensiteit begrazen kan ook ingezet worden als een maatregel om verruiging tegen te gaan of om een verouderende mantel/zoom weer terug te zetten in de successie. Precieze aantallen dieren per ingreep zijn niet per habitatype vast te stellen door de grote lokale variaties. Door de mest van de dieren af te voeren, kunnen extra nutriënten worden afgevoerd. Bij zomen die rijk aan fauna zijn, is gefaseerd mechanisch ingrijpen echter aan te bevelen.
(Bron: *Herstelstrategie H6430C*).

Kansen voor herstel van het habitatype liggen er ook langs bossen, heggen en (meidoorn)struwelen. Door een verschralingsbeheer (maaïen en afvoeren) kan de oorspronkelijke voedselarmere uitgangssituatie hersteld worden. Wanneer deze situatie is bereikt kan het beheer geëxtensiverd worden (1x per twee of drie jaar maaïen of extensieve begrazing). Herstel is het meest kansrijk nabij oude bossen, heggen en struwelen waarin bijvoorkeur de soorten van het habitatype nog aanwezig zijn.

2.7 H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)

Het habitatype H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden omvat soortenrijke, bloemrijke hooilanden op tamelijk voedselrijke, doorgaans kleihoudende gronden (beemden). Onder een beemd is te verstaan een 'hooiland of hooiweide op een van nature voedselrijke bodem, waarvan de voedselrijkdom door grondwater of door periodieke overstroming in stand wordt gehouden'. Deze hooilanden liggen in de uiterwaarden en komgronden van het riviereengebied of op oeverwallen in beekdalen en op hellingen en droogdalen in het heuvelland.

De vochtigheidstoestand van soortenrijke beemden loopt uiteen van nat tot slechts matig vochthoudend. In het winterbed bepaalt de overstromingsduur een groot deel van de variatie binnen het type. Van hoog naar laag zijn te onderscheiden:

1. Glanshaverhooilanden (H6510A), vaak met elementen uit de stroomdalgraslanden (zie H6120 Stroomdalgraslanden; Verbond der droge stroomdalgraslanden) en naadloos hierop aansluitend,
2. Hooilanden en hooiweiden met Grote vossenstaart (H6510B), waartoe de Kievitsbloemgraslanden (nu grotendeels beperkt tot West-Overijssel) en de Weidekervelgraslanden (voornamelijk in de Sliedrechtse Biesbosch) behoren,
3. Dotterbloemhooilanden (voornamelijk nabij mondingen van zijriviertjes en langs de Afgedamde Maas),
4. Zilver schoonweilanden (in soortenarme vorm algemeen, in meer karakteristieke vorm zeldzaam geworden).

De eerste twee typen behoren tot het habitatype H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden. In deze paragraaf komt het subtype H6510A Glanshaverhooiland aan de orde. In de volgende paragraaf wordt ingegaan op het subtype H6510B Kievitsbloemhooiland.

De begroeiingen van het subtype Glanshaverhooilanden komen ook op de kunstmatig opgebrachte gronden van dijken voor. Daar vormen ze brede stroken en liggen ze relatief hoog en droog. Behalve permanente hooilanden worden ook hooiweiden onder de omschrijving van het type gebracht, en in veel gevallen is een beheerregime als hooiweide (hooiland met nabeweidings) het gunstigst voor de instandhouding van deze graslanden
(Bron: Factsheets habitattypen).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De volgende vogelrichtlijnsoort kan gebruik maken van het habitatype:
A122b Kwartelkoning.

Doel aanwijzingsbesluit

H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden	
Doel	Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.
Toelichting	Dit gebied levert met zijn grote vlakdekkende glanshaverhooilanden een belangrijke bijdrage aan de landelijke doelstelling van dit habitatype. De Uiterwaarden IJssel herbergen enkele van de meest uitgestrekte en fraaiste voorbeelden van het habitatype glanshaver- en vossenstaarthooilanden, <i>glanshaver</i> (subtype A), terwijl op één locatie ook de zeldzame kievitbloemhooilanden voorkomen (glanshaver- en vossenstaarthooilanden, <i>vossenstaart</i> (subtype B)). De beste kansen voor uitbreiding van de oppervlakte bestaan in de hooggelegen delen van de uiterwaard die niet vergraven zijn. Plaatselijk kan de kwaliteit verbeterd worden. De doelstelling geldt voor beide subtypen van dit habitatype.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Het streven voor een gunstige staat van instandhouding is voor beide subtypen een verspreiding over het gehele riverengebied. Voor subtype A betekent dit dat het in tenminste vijf beekdalen in goed ontwikkelde vorm voorkomt.

Bron: Profielendocument

Ecologisch vereisten

Het habitatype komt voor op de hogere delen van de uiterwaarden (stroomruggen, oeverwallen en rivierduinen en dijken). De bodems bestaat uit kleiige tot licht zavelige gronden. De lutumfractie van de bodem is hoger dan bij Stroomdalgraslanden. De bodem is zwak zuur tot basisch en matig voedselrijk. De standplaats is matig droog tot vochtig (gemiddelde voorjaarsgrondwaterstand van meer dan 40 cm beneden maaiveld, gecombineerd met maximaal 42 dagen droogtestress).

De optimale overstromingsfrequentie is incidenteel in de winter: alleen bij extreme hoogwaters, met een gemiddelde overstromingsduur van minder dan 10 dagen. Het subtype is niet bestand tegen overstroming in het groeiseizoen. Bij kortstondige overstroming in het groeiseizoen kan het type zich echter in 1 of 2 jaar herstellen.

(Bron: Herstelstrategie H6510A).

Glanshaverhooilanden zijn gevoelig voor stikstofdepositie. De kritische depositiewaarde is 1400 mol/ha/jr. (Bron: Herstelstrategie H6510A)

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	incidenteel of nooit	regelmatig
Vochttoestand	vochtig tot matig droog	n.v.t.
Voedselrijkdom	matig voedselrijk-a+b	zeer voedslerijk
Zuurgraad	basisch tot zwak zuur-b	n.v.t.

(Bon: Factsheet)

Huidige situatie en trend

Van het Nederlands areaal glanshaverhooiland ligt het grootste deel in de Rijntakken. De belangrijkste vlakdekkende locaties in de Rijntakken zijn de Rijnstrangen (Gelderse Poort), de Stiftische waard en de Rijswaard (Uiterwaarden Waal), Amerongen (Uiterwaarden Nederrijn), Velperwaard, Cortenoever, Rammelwaard, Wilpse klei en Ravenswaard (Uiterwaarden IJssel). Mede door intensivering van de landbouw en afgraving van hoger gelegen uiterwaarden zijn vlakdekkende glanshaverhooilanden gedurende de twintigste eeuw sterk in kwaliteit en oppervlakte achteruitgegaan.

(Bron: Factsheets).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van typische soorten van het habitatype H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver) aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Daarbij is gekeken naar waarnemingen vanaf 1 januari 2000. Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van typische soorten in de Rijntakken. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen nauwkeurige waarnemingen binnen het habitatype, en alle overige waarnemingen binnen het Natura 2000 gebied. De resultaten hiervan zijn voor habitatype H6510A samengevat in onderstaande tabel. De waarnemingen betreffen 12 van de 13 typische soorten van het habitatype.

NDFF waarnemingen Rijntakken van typische soorten van habitatype H6510A vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)				
Typische soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen		
		Binnen H6510A	Overig binnen Natura 2000 gebied	Totaal
Waargenomen soorten:				
Geelsprietdikkopje	Dagvlinders	0	5	5
Beemdooievaarsbek	Vaatplanten	4	49	53
Bermooievaarsbek	Vaatplanten	1	85	86
Gele morgenster	Vaatplanten	8	345	353
Goudhaver	Vaatplanten	57	778	835
Groot streepzaad	Vaatplanten	6	465	471
Karwij	Vaatplanten	7	55	62
Karwijvarkenskervel	Vaatplanten	78	605	683
Kluwenklokje**	Vaatplanten	3	0	3
Oosterse morgenster	Vaatplanten	1	42	43
Rapunzelklokje	Vaatplanten	3	114	117
Kwartel	Vogels	9	438	447
Totaal H6510A		177	2981	3158
Geen waarnemingen van:				
Graslathyrus	Vaatplanten			

** urgent bedreigde typische soort; *potentieel urgent bedreigde typische soort (Alterra 2009, rapport nr 1909).

Uitgangssituatie Glanshaverhooilanden

	Oppervlakte	Kwaliteit
Nulmeting	Gelderse Poort: 29 ha Uiterwaarden Waal: 62 ha Uiterwaarden Nederrijn: 60 ha Uiterwaarden IJssel: 70 ha Totaal Rijntakken: 221 ha	Voor 203 ha onbekend.
Trend	Gedurende 20 ^e eeuw: sterk negatief.	Gedurende 20 ^e eeuw: sterk negatief. Gedurende laatste decennium treedt lokaal kwaliteitsverbetering op.
Lopende monitoring-programma's	SNL-monitoring (beheertype Glanshaverhooiland, N12.03): vegetatiekartering (eens in 12 jaar) Ecotopenkartering (RWS)	SNL-monitoring (beheertype Glanshaverhooiland, N12.03): vegetatiekartering (eens in 12 jaar), inventarisatie plantensoorten, dagvlinders, ruimtelijke condities (eens in 6 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland).

Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie oktober 2014

Kansen en knelpunten

Behoud en ontwikkeling van soortenrijke glanshaverhooilanden is het meest kansrijk in vlakdekkende grotere gradiëntrijke gebieden. Glanshaverhooilanden zijn afhankelijk van hooiland beheer (liefst met nabeweidning). Het habitattype is gevoelig voor inadequaate beheer, zoals te vroeg of te laat maaien, of te grootschalig maaien (ten koste van fauna), vermesting (*bron: Factsheets*).

Regulier beheer van de glanshaverhooilanden is een hooibeheer. De iets drogere glanshaverhooilanden worden vaak tweemaal per jaar gemaaid, in voor- en nazomer. Op schralere gronden wordt vaak éénmaal gemaaid, al dan niet met nabeweidning. In goed ontwikkelde situaties wordt in het algemeen niet bemest. Per perceel dient aandacht te zijn voor bloei en zaadvorming van bijzondere soorten, vooral van één- en tweejarige soorten die voor hun voortbestaan afhankelijk zijn van zaadverspreiding. Er dient per perceel weinig spreiding te zijn in het maaitijdstip, zodat planten zo mogelijk hun bloeitijd op het maaitijdstip kunnen afstemmen. Het maaisel dient niet te lang te blijven liggen, 1 tot 2 weken is een goede richtlijn. Een langere periode leidt tot een heropname van veel voedingsstoffen uit het maaisel in het systeem en een lage effectieve verarming van het systeem. Nabeweidning is geschikt als er onvoldoende hergroei plaats vindt voor een tweede maaibeurt om te voorkomen dat de vegetatie te hoog is om de winter in te gaan. Ook beweiding uitsluitend in april/mei, gevolgd door een maaibeurt aan het eind van de zomer heeft vaak een gunstige uitwerking.

Geleidelijke overgangen naar bos of struweel kunnen ontstaan als de randen slechts één maal in de paar jaar gemaaid worden. Wanneer het creëren van dergelijke overgangen niet mogelijk is, wordt in verband met overwinteringsmogelijkheden voor insecten aanbevolen de graslanden te laten grenzen aan bloemrijke ruigten, die af en toe gemaaid worden.

Voor het behoud van de insectenfauna, waaronder de typische soort geelsprietdikkopje, is het bij maai-beheer van belang dat niet het gehele terrein kort afgemaaid wordt, maar dat hier en daar stukken overgeslagen worden, waar vegetatie blijft staan. Hierbij lijkt het voor de fauna voldoende te zijn om slechts kleine stukjes eenmalig over te slaan, als zoveel mogelijk afvoeren (*Bron: Herstelstrategie H6510A*).

Volledig nieuw ontwikkelen van glanshaverhooilanden kan uitgevoerd worden door middel van ontgronden van voormalige landbouwgronden. De fosfaatverzadigde bovengrond wordt in dat geval verwijderd, waardoor de randvoorwaarden voor de ontwikkeling van soortenrijke glanshaverhooilanden wordt hersteld. Bij sterk verruigde glanshaverhooilanden of bij omvormen

van agrarisch grasland is een maaibeheer gericht op uitmijning van P een minder ingrijpende optie om sneller tot een soortenrijke vegetatie te komen dan met gewoon maaibeheer. Het opnieuw vestigen van karakteristieke plantensoorten is hoofdzakelijk afhankelijk is van bronpopulaties in de nabije omgeving: de meeste soorten hebben een kortlevende zaadbank. Voor de glanshaverhooilanden is dit niet altijd een groot probleem, omdat de soorten kunnen voorkomen op nabijgelegen dijken en wegbermen. In het rivierengebied zijn herstelde graslanden stroomafwaarts van bestaande glanshaverhooilanden, via overstromingen, ook bereikbaar voor karakteristieke soorten. Bij afwezigheid van bronpopulaties kan gekozen worden tot het opbrengen van hooi van de dichtstbijzijnde, dan wel meest vergelijkbare, goed ontwikkelde glanshaverhooilanden.

2.8 H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, grote vossenstaarthooilanden

Het habitattype H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden omvat soortenrijke, bloemrijke hooilanden op tamelijk voedselrijke, doorgaans kleihoudende gronden (beemden). Onder een beemd is te verstaan een 'hooiland of hooiweide op een van nature voedselrijke bodem, waarvan de voedselrijkdom door grondwater of door periodieke overstroming in stand wordt gehouden'. Deze hooilanden liggen in de uiterwaarden en komgronden van het rivierengebied of op oeverwallen in beekdalen en op hellingen en droogdalen in het heuvelland.

De vochtigheidstoestand van soortenrijke beemden loopt uiteen van nat tot slechts matig vochthoudend. In het winterbed bepaalt de overstromingsduur een groot deel van de variatie binnen het type. Van hoog naar laag zijn te onderscheiden:

1. Glanshaverhooilanden (H6510A), vaak met elementen uit de stroomdalgraslanden (zie H6120 Stroomdalgraslanden; Verbond der droge stroomdalgraslanden) en naadloos hierop aansluitend,
2. hooilanden en hooiweiden met Grote vossenstaart (H6510B), waartoe de Kievitsbloem-graslanden (nu grotendeels beperkt tot West-Overijssel) en de Weidekervel-graslanden (voornamelijk in de Sliedrechtse Biesbosch) behoren,
3. Dotterbloemhooilanden (voornamelijk nabij mondingen van zijriviertjes en langs de Afgedamde Maas),
4. Zilver schoonweilanden (in soortenarme vorm algemeen, in meer karakteristieke vorm zeldzaam geworden).

De eerste twee typen behoren tot het habitattype H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden. In de vorige paragraaf is het subtype H6510A Glanshaverhooiland aan de orde gekomen. In deze paragraaf wordt ingegaan op het subtype H6510B, hier genoemd Kievitsbloemhooilanden.

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De volgende vogelrichtlijnsoort kan gebruik maken van het habitattype:
A122b Kwartelkoning.

Doel aanwijzingsbesluit

H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden	
Doel	Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.
Toelichting	Dit gebied levert met zijn grote vlakdekkende glanshaverhooilanden een belangrijke bijdrage aan de landelijke doelstelling van dit habitattype. De Uiterwaarden IJssel herbergen enkele van de meest uitgestrekte en fraaiste voorbeelden van het habitattype glanshaver- en vossenstaarthooilanden, <i>glanshaver</i> (subtype A), terwijl op één locatie ook de zeldzame kievitsbloemhooilanden voorkomen (glanshaver- en vossenstaarthooilanden, <i>vossenstaart</i> (subtype B)).

	De beste kansen voor uitbreiding van de oppervlakte bestaan in de hooggelegen delen van de uiterwaard die niet vergraven zijn. Plaatselijk kan de kwaliteit verbeterd worden. De doelstelling geldt voor beide subtypen van dit habitatype.
--	---

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Voorkomen in goede kwaliteit in het stroomgebied van het Zwarte Water, de Overijsselsche Vecht en de IJssel, even als in dat van de Maas-Waal, in de benedenloop van de Reest en Drentsche Aa en in de zuidwestnederlandse polders rond Gouda. Dit komt neer op een toename van de huidige oppervlakte.

(Bron: Profielendocument)

Ecologisch vereisten

De vossenstaarthooilanden komen vooral voor op klei-, zavel- en klei-op-veengronden in de benedenloop van de rivieren, waar de waterstandsschommelingen beperkt zijn, maar waar bodem in de zomer oppervlakkig uitdroogt. Inundaties in de winter worden goed verdragen, en overstroming met rivierwater in winter en vroege voorjaar is op lange termijn mogelijk zelfs noodzakelijk voor de aanvoer van basenrijk- en nutriëntenhoudend sediment en verspreiding van zaden. Inundaties in de periode van bloei en vruchtzetting en in de zomer worden echter slecht verdragen.

De Kievitsbloemassociatie komt voor op klei en klei-op-veengronden in de overgangen van het rivierengebied naar het laagveengebied, dat wil zeggen op plekken waar van nature de rivierpeilfluctuaties beperkt zijn. Het type komt hier zowel binnendijs als buitendijs voor, maar de best ontwikkelde en stabiele vormen liggen buitendijs. De subassociatie met Gewone dotterbloem komt voor op de natste standplaatsen (zeer nat tot nat) die ook het langst inunderen. De inundatieduur kan tot meer dan 100 dagen zijn, waarvan echter in goed ontwikkelde vormen niet meer dan 20 dagen in het groeiseizoen. De subassociatie met Kamgras komt voor op vochtige standplaatsen die in de winter niet of slechts kort overstromen. Het vegetatietype komt voor op vochtige standplaatsen op kalkhoudende tot kalkrijke lichte klei en zavel of lemig zand. Buffering vindt plaats door kalk in de bodem, en wordt in stand gehouden door overstroming met basenrijk water of capillaire opstijging van basenrijk grondwater. De standplaatsen kunnen 's winters onder water staan, maar de grondwaterstanden zakken in de zomer voldoende ver weg (een halve meter of meer) voor een goede doorluchting van de bodem. In de zomer droogt de bodem oppervlakkig uit.

(Bron: Profielendocument).

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	regelmatig of incidenteel	nooit
Vochttoestand	zeer nat tot vochtig	n.v.t.
Voedselrijkdom	matig voedselrijk-a+b	zeer voedselrijk
Zuurgraad	neutraal-a tot zwak zuur-b	n.v.t.

Huidige situatie en trend

Door intensivering van de landbouw en door veranderingen in de waterhuishouding zijn de Glanshaver- en vossenstaarthooilanden gedurende de 20e eeuw sterk in kwaliteit en oppervlakte achteruitgegaan. Het verspreidingsgebied van Grote vossenstaarthooilanden is sterk ingekrompen door het (vrijwel) verdwijnen van grasland met Kievitsbloem uit West-Nederland. (Bron: Profielendocument). Het Nederlands areaal kievitsbloemgraslanden wordt geschat op circa 125 ha, aan het begin van de twintigste eeuw besloeg dit nog ruim 2500 ha. (Bron: Profielendocument). Grote vossenstaart grasland met kievitsbloem komt binnen de Rijntakken alleen voor bij Scherenwelle (ca. 13 ha) in het benedenstroomse deel van de IJssel. De kievitsbloemgraslanden bij

Scherenwelle maken onderdeel van een groter gebied met kievitsbloemgraslanden langs Zwarte water, Zwarte meer en de IJssel (*Bron: Natuurbeheerplan Overijssel*). Ook bij Cortenoever nabij Brummen en in de Rammelwaard bij Voorst is een perceel Grote vossenstaartgrasland aanwezig. Op deze locatie komt de Kievitsbloem echter niet voor.

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van typische soorten van het habitatype H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart) aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Daarbij is gekeken naar waarnemingen vanaf 1 januari 2000. Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van typische soorten in de Rijntakken. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen nauwkeurige waarnemingen binnen het habitatype, en alle overige waarnemingen binnen het Natura 2000 gebied. De resultaten hiervan zijn voor habitatype H6510B samengevat in onderstaande tabel. De waarnemingen betreffen 5 van de 6 typische soorten van het habitatype.

NDFF waarnemingen Rijntakken van typische soorten van habitatype H6510B vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)				
Typische soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen		
		Binnen H6510B	Overig binnen Natura 2000 gebied	Totaal
Waargenomen soorten:				
Geelsprietdikkopje	Dagvlinders	0	5	5
Grote pimperl	Vaatplanten	0	14	14
Trosdravik	Vaatplanten	0	7	7
Weidekervel	Vaatplanten	0	139	139
Wilde kievitsbloem	Vaatplanten	0	29	29
Totaal H6510B		0	194	194
Geen waarnemingen van:				
Noords walstro	Vaatplanten			

** urgent bedreigde typische soort; *potentieel urgent bedreigde typische soort (Alterra 2009, rapport nr 1909).

Uitgangssituatie Kievitsbloemgraslanden		
	Oppervlakte	Kwaliteit
Nulmeting	Uiterwaarden IJssel: 13 ha	Onbekend
Trend	Gedurende 20 ^e eeuw: sterk negatief.	Gedurende 20 ^e eeuw: sterk negatief.
Lopende monitoring-programma's	SNL-monitoring (beheertype Vochtig hooiland, N10.02): vegetatiekartering (eens in 12 jaar) Ecotopenkartering (RWS)	SNL-monitoring (beheertype Vochtig hooiland, N10.02): vegetatiekartering (eens in 12 jaar), inventarisatie plantensoorten, dagvlinders, sprinkhanen, broedvogels, ruimtelijke condities, abiotiek, stikstofdepositie (eens in 6 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland).

Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie oktober 2014

Kansen, knelpunten en sleutelprocessen

Soortenrijke beemden zijn hooilanden of hooiweiden op een van nature voedselrijke bodem, waarvan de voedselrijkdom door grondwater of door periodieke overstroming in stand wordt gehouden. De grootste bloemrijkdom en rijkdom aan zeldzame soorten in beemden is te vinden in reliëfrijke terreinen waar de hele reeks van droog tot nat voorkomt. Voor het herbergen van de hele reeks zijn omvangrijke terreinen nodig (gemiddeld 160 ha). Grote vossenstaart hooilanden komen voor op het natte deel van de gradiënt. Het habitatype is voor de instandhouding afhankelijk van hooilandbeheer, liefst met nabeweiding.

Kievitsboemgraslanden zijn gevoelig voor verdroging, vermesting (toegevoegde voedselrijkdom aan deze van nature niet voedselarme graslanden leidt toch snel tot afname van de soortenrijkdom), inadequaat beheer (te vroeg, te laat of te grootschalig (ten koste van fauna) maaien. (Bron: Weeda et al., 2008).

Kansen voor ontwikkeling en kwaliteitsverbetering van het Kievitsbloemgrasland in Scherenwelle kunnen gevonden worden in de volgende maatregelen:

- Afgraven van delen om vochtcondities te verbeteren
- Optimalisatie van het actief waterbeheer (minder uitpompen of juist inlaten).
- Bemesten met stalmest heeft positief effect op de kwaliteit (Scherenwelle dreigt inmiddels te voedselarm te worden).
- Realiseren van hoogwatervrije, geschikte Hommeloverwinteringsplekken.

Kansen voor nieuw ontwikkeling van het habitatype liggen in de Hoenwaard (8 ha), Gelderdijsche waard/Bentinckswellen (15 ha), De Naters (11 ha) en de Koppelerwaard (3 ha). Voor nieuwe ontwikkeling van Kievitsbloemgrasland kan zaadhoudend hooi van Scherenwelle benut worden als zaadbron.

(Bron: 1^e concept Deelrapport mitigerende maatregelen zomerbedverlaging Beneden-IJssel).

2.9 H91E0A zachthoutooibossen

Zachthoutooibossen vormen een subtype van het habitatype H91E0 Bossen op alluviale grond met Zwarte els en Gewone es. Dit habitatype omvat bossen die groeien op beek- of rivierafzettingen en die direct of indirect onder invloed staan van beek- of rivierwater. De verschijningsvorm loopt sterk uiteen. Ze kunnen zeer soortenrijk zijn en zeldzame typische soorten bevatten.

De grote variatie aan bostypen wordt binnen het habitatype verdeeld over drie subtypen, waarvan er twee voor de Rijntakken van belang zijn.

- *H91E0_A Vochtige alluviale bossen (zachthoutooibossen)*
- *H91E0_B Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)*

In deze paragraaf komt het eerste subtype, de zachthoutooibossen, aan de orde. De volgende paragraaf behandelt de essen-iepenbossen.

Het subtype zachthoutooibossen bestaat weer uit twee typen: het Bijvoet-ooibos en het Lissen-ooibos. Het Bijvoet-ooibos is een open pionierstruweel of -bos met Schiet-, Kat- of Amandelwilg. Kenmerkend is Zwarte populier. In de kruidlaag domineren pioniers uit de Tandzaad-klasse en meer ruderaal soorten met een voorkeur voor een droog milieu. Het komt voor op rivierstrandjes: het meest dynamische milieu waar nog struweel of bos wil groeien.

Het Lissen-ooibos komt voor op de minst dynamische plaatsen in het overstromingsgebied van rivieren. De boomlaag bestaat uit dezelfde wilgsoorten als in het Bijvoet-ooibos. De kruidlaag bestaat echter uit moerasplanten van de Riet-klasse, zoals Scherpe zegge, Moerasandoorn, Moeraskruidkruid en Liesgras.

(Bron: Factsheet).

Het subtype zachthoutooibossen betreft een prioritair habitatype. Dit betekent dat de bescherming van dit type extra aandacht moet krijgen.

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De volgende habitatrichtlijn- en vogelrichtlijnsoorten kunnen gebruik maken van het habitatype: H1337 Bever, A017 Aalscholver.

Doel aanwijzingsbesluit

H91E0A Zachthoutooibossen	
Doel	Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit vochtige alluviale bossen, <i>zachthoutooibossen</i> (subtype A).
Toelichting	Binnen het Habitatrichtlijngebied komen <i>zachthoutooibossen</i> (subtype A) plaatselijk over een aanzienlijke oppervlakte voor. De Waal is door zijn grootte en breedte van de lage uiterwaarden een belangrijke rivier voor dit subtype. De Gelderse Poort omvat enkele van de beste voorbeelden van wilgenbossen (vochtige alluviale bossen, <i>zachthoutooibossen</i>) in ons land, zowel buitendijks als binnendijks. Verbetering van de kwaliteit kan gebaat zijn bij het realiseren van kerngebieden. Behoud van dit subtype heeft betrekking op een areaal van circa 420 ha binnen het habitatrichtlijngebied, waarvan circa 330 ha buitendijks.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingdoelstelling

Het streven voor een gunstige staat van instandhouding is een verspreiding van de rivierbegeleidende alluviale bossen over het hele riviereengebied.

(Bron: Profielendocument)

Ecologisch vereisten

Zachthoutooibossen zijn hoofdzakelijk te vinden in de uiterwaarden langs de grote rivieren. Ze zijn kenmerkend voor rivierstranden en aanliggende lage oeverwallen en stroomruggen (dynamische uiterwaarden) en lage (d.w.z. natte of vochtige) uiterwaardvlakten. Al deze fysiotopen worden regelmatig en relatief lang overstroomd. Rivierstranden en de aangrenzende lage oeverwallen vormen hierbinnen het meest dynamische milieu waarin voornamelijk kalkrijk zandig materiaal wordt afgezet. De lage en vochtige uiterwaardvlakte ligt in de luwte van de zomerdijk of oeverwal en worden slechts indirect overstroomd. Door de lagere overstromingsdynamiek wordt hier vooral (matig kalkrijke) klei en zavel afgezet. (Bron: Factsheet)

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	regelmatig tot nooit Wolf et al. (2001): 10-60 of >60 dagen per jaar	dagelijks kort
Vochttoestand	's winters inunderend of zeer nat tot vochtig Wolf et al. (2001): GLG > 75 cm -mv (of <75 voor Lissen-ooibos met Watermunt)	ondiep droogvallend water; matig droog
Voedselrijkdom	zeer voedselrijk tot uiterst voedselrijk (oppervlaktewater)	n.v.t.
Zuurgraad	basisch tot zwak zuur-b	n.v.t.

Huidige situatie en trend

De totale oppervlakte met het type als geheel is naar schatting gelijk gebleven, maar de oppervlakte aan goed ontwikkelde vormen is achteruitgegaan (met name wat betreft de zachthoutooibossen uit het getijdegebied). Zachthoutooibossen hebben zich plaatselijk kunnen uitbreiden dankzij natuurontwikkeling, maar worden in het winterbed vaak maar korte tijd gedoogd. Van de schaarsere oudere zachthoutooibossen neemt de kwaliteit toe door het ouder worden van het bos, door extensieve begrazing door paarden en runderen en door beveractiviteit. (*Bron Factsheet*).

Een blik op de historische kaarten van rond 1900 laat zien dat met name in de Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal in die periode aanzienlijk meer bos aanwezig was. (*Bron: Grote Historische Atlas Gelderland 1890 – 1917*).

De autonome kwaliteitsontwikkeling van de meeste zachthoutooibossen in de Gelderse Poort is gedurende de laatste decennia zondermeer positief te noemen. De structuurrijkdom en daarmee ook de variatie in het oobos is in de afgelopen jaren toegenomen, vooral als gevolg van natuurlijke successie en (beperkt) de invloeden van bevers en grote grazers. Door cyclische verjonging, grootschalige kap van boomopslag op Waalstranden en kribben en kap ten behoeve van rietontwikkeling voor moerasvogels is recentelijk het oppervlak zachthoutooibos op verschillende plaatsen in de Gelderse Poort vrij sterk afgenomen. (*Bron: Niemeijer et al, 2008*).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van typische soorten van het habitatype H91E0A Vochtige alluviale bossen (zachthoutooibossen) aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Daarbij is gekeken naar waarnemingen vanaf 1 januari 2000. Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van typische soorten in de Rijntakken. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen nauwkeurige waarnemingen binnen het habitatype, en alle overige waarnemingen binnen het Natura 2000 gebied. De resultaten hiervan zijn voor habitatype H91E0A samengevat in onderstaande tabel. De waarnemingen betreffen 9 van de 11 typische soorten van het habitatype.

NDFF waarnemingen Rijntakken van typische soorten van habitatype H91E0A vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)				
Typische soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen		
		Binnen H91E0A	Overig binnen Natura 2000 gebied	Totaal
Waargenomen soorten:				
Groot touwtjesmos	Mossen	10	25	35
Spatelmos	Mossen	7	60	67
Tonghaarmuts	Mossen	0	20	20
Vloedvedermos	Mossen	6	23	29
Bittere veldkers	Vaatplanten	0	1	1
Zwarte populier	Vaatplanten	19	270	289
Grote bonte specht	Vogels	504	3815	4319
Kwak	Vogels	0	62	62
Bever	Zoogdieren	225	1739	1964
Totaal H91E0A		771	6015	6786
Geen waarnemingen van:				
Grote ijsvogelvinder	Dagvlinders			
Vloedschedemos*	Mossen			

** urgent bedreigde typische soort; *potentieel urgent bedreigde typische soort (Alterra 2009, rapport nr 1909).

Uitgangssituatie Zachthoutooibossen		
	Oppervlakte	Kwaliteit
Nulmeting	430 ha	Matig ongunstige staat
Trend	Langere termijn neutraal	Gedurende 20 ^e eeuw: sterk negatief. Recent Gelderse Poort: positief
Lopende monitoring- programma's	SNL-monitoring (beheertype Rivier- en beekbegeleidend bos, N14.01): inventarisatie plantensoorten, structuurelementen (eens in 6 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland). Ecotopenkartering (RWS)	SNL-monitoring (beheertype Rivier- en beekbegeleidend bos, N14.01): inventarisatie plantensoorten, broedvogels, structuurelementen, ruimtelijke condities, abiotiek, stikstofdepositie (eens in 6 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland).

Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie oktober 2014

Kansen, knelpunten en sleutelprocessen

De belangrijkste abiotische processen voor de ontwikkeling van het habitatype zijn periodieke overstroming en ijsgang die resulteren in erosie en afzetting van zand- en kleipakketten en de aanvoer van diasporen (zaden, plantendelen). Begrazing door runderen, paarden en bevers leidt tot een gevarieerde structuurontwikkeling, levert pioniermilieus op in trapgaten en draagt bij aan de zaadverspreiding. Door windworp ontstaan wortelkuilen en -kluiten van omgevallen wilgen. (*Bron Factsheet*).

Het bostype ontwikkelt zich snel. In situaties in de uiterwaarden waar het maaiveld wordt vergraven is binnen enkele jaren een wilgenbos aanwezig en al bij geringe ouderdom kwalificeert het zich als zachthoutooibos. Echter de beter ontwikkelde vormen kennen een grotere ouderdom en kenmerken zich door het naast elkaar voorkomen van processen van opbouw en verval. In de Rijntakken zijn de meest zachthoutooibossen nog jong te noemen.

De habitattypenkaart laat zien dat een groot deel van de bossen die behoren tot het type voorkomt in relatief kleine boselementjes (tot enkele hectare groot). Deze elementen kunnen een belangrijke betekenis hebben voor allerlei planten en diersoorten (waaronder de habitatrictlijnsoorten kamsalamander en meervleermuis), maar voor een goed bosesysteem waarin alle fasen van bosontwikkeling naast elkaar kunnen voorkomen zonder ingrijpen van de mens, zijn zachthoutooibossen met een minimum omvang van tenminste 25 ha nodig (*Bron: Bal et al, 2001*). Zachthoutooibos van tenminste min of meer deze omvang komt weinig voor in de Rijntakken. Locaties van deze omvang zijn te vinden in Bijland/Oude Waal, Lobberdensche waard, Millingerwaard, Groenlanden (allen Gelderse Poort) en de Duurse waarden (Uiterwaarden IJssel). De overige locaties met zachthoutooibos zijn te gering van omvang of hebben te weinig samenhang.

Wanneer we gaan kijken naar het functioneren van bossen voor fauna dan zijn bossen met een minimumomvang van ongeveer 150 ha geschikt voor 75% van het potentieel aantal voortplantende fauna-doelsoorten. (*Bron: Bal et al, 2001*).

Belangrijke beperking voor uitbreiding van bos in buitendijkse delen van de Rijntakken vormt de functie van dit gebied voor de hoogwaterveiligheid. Bos, zeker jong bos, veroorzaakt een grotere opstuwing dan lage vegetaties. De beste kansen voor bosontwikkeling liggen daarom in stroomluwe delen van de uiterwaarden en in inrichtingsprojecten waarbij bosontwikkeling integraal

wordt meegenomen bij de planontwikkeling (realiseren hydraulische overruimte voor bosontwikkeling).
(Bron: factsheet).

2.10 H91E0B essen-iepenbossen

Essen-epenbossen vormen een subtype van het habitatype H91E0 Bossen op alluviale grond met Zwarte els en Gewone es (Alno-Padion, Alnion incanae, Salicion albae). Dit habitatype omvat bossen die groeien op beek- of rivierafzettingen en die direct of indirect onder invloed staan van beek- of rivierwater. De verschijningsvorm loopt sterk uiteen. Ze kunnen zeer soortenrijk zijn en zeldzame typische soorten bevatten.

De grote variatie aan bostypen wordt binnen het habitatype verdeeld over drie subtypen, waarvan er twee voor de Rijntakken van belang zijn.

- H91E0_A Vochtige alluviale bossen (zachthoutooibossen)
- H91E0_B Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)

In deze paragraaf komt het tweede subtype, de essen-iepen bossen, aan de orde. De vorige paragraaf behandelde de zachthoutooibossen.

Essen-Iepenbossen groeien op afzettingen van de grote rivieren. In het riviereengebied zijn de kleiige, hoge delen van de uiterwaarden van nature de standplaatsen van dit type hardhoutooibos (uit het Verbond van Els en Vogelkers, Alno-Padion), waarin Gewone es (Fraxinus excelsior) domineert.

In de uiterwaarden is dit bos momenteel alleen nog in gedegradeerde vorm aanwezig, als populierenaanplant. Het komt in ons land ook binnendijks voor als oude bossen op landgoederen en als oud essenhakhout (o.a. langs de Waal). Die bossen staan sinds lang alleen nog indirect onder invloed van de rivier (door stijging van grondwater tijdens hoog water in de rivier), maar worden hier toch tot het habitatype gerekend.

Het betreft een prioritair habitatype. Dit betekent dat de bescherming van dit type extra aandacht moet krijgen.

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De volgende habitatrichtlijn- en vogelrichtlijnsoorten kunnen gebruik maken van het habitatype: H1337 Bever, A017 Aalscholver.

Doel aanwijzingsbesluit

H91E0B Essen- iepenbossen	
Doel	Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit vochtige alluviale bossen, <i>essen-iepenbossen</i> (subtype B).
Toelichting	Van het subtype <i>essen-iepenbossen</i> (subtype B) is de oppervlakte landelijk gezien relatief groot. Nederland is voor dit bostype van zeer groot belang. Langs de IJssel liggen de belangrijkste bestaande essen-iepenbossen, hier is kwaliteitsverbetering mogelijk. Voor uitbreiding liggen er naast de uiterwaarden van de IJssel ook in andere delen van de Rijntakken kansen.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingdoelstelling

Het streven voor een gunstige staat van instandhouding is een verspreiding van de rivierbegeleidende alluviale bossen over het hele riviereengebied.

(Bron: Profielendocument)

Ecologisch vereisten

Essen-Iepenbossen komen voor op hooggelegen uiterwaardvlakten en oeverwallen en soms op overstroomde hellingvoeten van rivierduinen of door de rivier aangesneden stuwwallen. Deze fysiotopen worden veel minder frequent overstroomd dan zachthoutoibossen (<10 dagen per jaar). Het moedermateriaal varieert van lichte klei tot lemig zand en is duidelijk kalkarmer dan het moedermateriaal van zachthoutoibossen. Naast buitendijkse fysiotopen komt het Essen-Iepenbos voor op de lichte kleien en zavelen van het hoger gelegen binnendijkse riviereengebied: oude stroomruggen en oeverwallen die bij hoge rivierstanden hooguit nog indirect door de rivier beïnvloed worden via het grondwater.

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	incidenteel tot nooit	regelmatig
Vochttoestand	vochtig	zeer vochtig; matig droog
Voedselrijkdom	matig voedselrijk-b tot zeer voedselrijk	n.v.t.
Zuurgraad	basisch tot zwak zuur-b	matig zuur-a (bovengrond)

(Bron: Factsheet).

Huidige situatie en trend

Het habitattype essen-iepenbos komt in 4 gebieden in de Uiterwaarden IJssel voor: Havikerwaard, Brummensche waarden (A-locatie 'Gelderse Toren'), Stokebrandsweerd en Duursche waarden en in 2 gebieden in de Gelderse Poort: Millingerwaard en De Groenlanden (binnendijks) (Bron *Habitattypenkaart Rijntakken versie oktober 2014*). De potentiële groeiplaats van dit type komt vrij algemeen voor in de Uiterwaarden IJssel. Goed ontwikkeld essen-iepenbos met een min of meer natuurlijke boomlaag komt echter niet voor in verband met een (voormalige) houtproductiefunctie. (Bron: Wolf et al, 2001).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van typische soorten van het habitattype H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen) aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Daarbij is gekeken naar waarnemingen vanaf 1 januari 2000. Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van typische soorten in de Rijntakken. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen nauwkeurige waarnemingen binnen het habitattype, en alle overige waarnemingen binnen het Natura 2000 gebied. De resultaten hiervan zijn voor habitattype H91E0B samengevat in onderstaande tabel. De waarnemingen betreffen 6 van de 7 typische soorten van het habitattype.

NDFF waarnemingen Rijntakken van typische soorten van habitatype H91E0B vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)				
Typische soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen		
		Binnen H91E0B	Overig binnen Natura 2000 gebied	Totaal
Waargenomen soorten:				
Groot touwtjesmos	Mossen	0	35	35
Spatelmos	Mossen	0	67	67
Bloedzuring	Vaatplanten	0	147	147

Grote bonte specht	Vogels	7	4310	4319
Matkop	Vogels	2	1980	1982
Nachtegaal	Vogels	14	1237	1251
<i>Totaal H91E0B</i>		<i>23</i>	<i>7778</i>	<i>7801</i>
<i>Geen waarnemingen van:</i>				
Grote ijsvogelvlinder	Dagvlinders			

** urgent bedreigde typische soort; *potentieel urgent bedreigde typische soort (Alterra 2009, rapport nr 1909).

Uitgangssituatie Essen-iepenbossen		
	Oppervlakte	Kwaliteit
Nulmeting	Uiterwaarden IJssel 29 ha op 4 locaties: Havikerwaard: 23 ha Brummense waarden: 4 ha Stokebrandsweerd: <1 ha Duursche waarden: <1 ha Gelderse Poort 6 ha op 2 locaties: Millingerwaard: <1 ha Groenlanden (binnendijks): 6 ha	Onbekend
Trend	Neutraal	Onbekend
Lopende monitoring-programma's	SNL-monitoring (beheertype Rivier- en beekbegeleidend bos, N14.01): inventarisatie plantensoorten, structuurelementen (eens in 6 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland). Ecotopenkartering (RWS)	SNL-monitoring (beheertype Rivier- en beekbegeleidend bos, N14.01): inventarisatie plantensoorten, broedvogels, structuurelementen, ruimtelijke condities, abiotiek, stikstofdepositie (eens in 6 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland).

Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie oktober 2014

Kansen, knelpunten en sleutelprocessen

De potentiële groeiplaats (overstromingsduur 1 – 10 dagen per jaar, lichte klei tot lemig zand), van dit type komt vrij algemeen voor. De potentiële groeiplaats is ook zeer geschikt voor landbouwkundig gebruik. Hierdoor is slechts een gering oppervlak van het habitatype aanwezig. Knelpunt vormt de geringe oppervlakte waardoor standplaatsen kwetsbaar zijn voor externe invloeden (*Bron: rapport A-locatie bossen in Gelderland*) en waardoor natuurlijke processen van opbouw en verval niet naast elkaar voor kunnen komen. Doordat het habitatype slechts op drie plaatsen voorkomt wordt nieuw vestiging van het type beperkt door een gebrek aan zaadbronnen. Het (voormalige) beheer gericht op houtproductie heeft de soortensamenstelling beïnvloed.

Uit recent onderzoek in het kader van het Kennisnetwerk OBN komt naar voren dat de vestiging van soorten van hardhoutoobos (waaronder in dit verband ook essen-iepenbos) in wilgenbossen plaatsvindt over de hele hoogte gradiënt, ook op relatief laag gelegen groeiplaatsen waar in de huidige situatie nog geen goed ontwikkeld hardhout- en juist wel veel zachthoutoobos aanwezig is. De in praktijk meest kansrijke locaties zijn de lage uiterwaardvlakten, de hoge uiterwaardvlakten en de oeverwallen en rivierduinen. Aangegeven is dat maatregelen gericht op uitbreiding van bestaand oobos over een bredere gradiënt van groeiplaatstypen de beste ontwikkelingsstrategie

vormt. Als beste uitgangspunt voor het beheer en de ontwikkeling van hardhoutooibos is het gehele boslandschap van de uiterwaarden, inclusief bosschages, heggen, struwelen, mantels en zomen. De achtergrond hiervan is dat (1) tal van soorten ook (of juist) voorkomen in landschapselementen anders dan bos in strikte zin en (2) dergelijke elementen als voorstadia kunnen fungeren voor verdere bosontwikkeling. Spontane ontwikkeling geeft de grootste kans op een gevarieerd, natuurlijk en gradiëntrijk boslandschap met naar verwachting grote onderlinge verschillen per riviertak. Extensieve begrazing door runderen en/of paarden in de uiterwaarden, inclusief de daarbinnen gelegen bossen, bosschages en struwelen, zal verder bijdragen aan een differentiatie van de vegetatiestructuur. Cruciaal voor vestiging van bossoorten is het ontstaan van openingen in gesloten ruigtebegroeiingen, met name hoge uiterwaardvlakten, waar en zeer hoog voedselaanbod samengaat met een geringe kans op langdurige zomerinnundaties. Begrazing (structuurvariatie), boomsoortsamenstelling (schaduw) en dynamiek (wortelkluiten) kunnen het ontsaan van geschikte instapmogelijkheden voor bossoorten bevorderen. (Bron: Hommel et al, 2014)

Een goede kwaliteit van essen-iepenbos wordt gekenmerkt door een omvang van tenminste 15 ha en een ligging in een gradiënt met andere bostype (onder andere zachthoutooibos) (Bron: Factsheets; Hommel et al, 2014). Dit betekent dat voor een goede kwaliteit per locatie een oppervlak nodig is van tenminste ca. 20 – 30 ha bos waarvan tenminste 15 ha tot het habitatype gerekend kan worden. Geen van de huidige locaties voldoet hieraan. Kwaliteitssoorten zijn hierdoor zeer schaars. Om de kwaliteit te verbeteren zijn omvang, duurzaamheid en het juiste beheer de sleutelfactoren.

Belangrijke beperking voor uitbreiding van bos in buitendijkse delen van de Rijntakken vormt de functie van dit gebied voor de hoogwaterveiligheid. Bos veroorzaakt een grotere opstuwing dan lagere vegetaties. De beste kansen voor bosontwikkeling liggen daarom in stroomluwe delen van de uiterwaarden en in inrichtingsprojecten waarbij bosontwikkeling integraal wordt meegenomen bij de planontwikkeling (realiseren hydraulische overruimte voor bosontwikkeling).

2.11 H91F0 Droge hardhoutooibossen

Dit habitatype betreft de rivierbegeleidende bossen op hoge uiterwaardvlakten, oeverwallen en rivierduinen. In deze bossen wordt het aspect bepaald door boomsoorten met hardhout zoals Zomereik (*Quercus robur*), Gladde iep (*Ulmus minor*), Gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), Gewone es (*Fraxinus excelsior*) en als zeldzaamheid Fladderiep (*Ulmus laevis*). De struiklaag en de kruidlaag zijn doorgaans soortenrijk met plaatselijk veel bolgewassen. Plantensociologisch gezien behoren de bossen op lichte zavel en kalkrijk zand van de hogere delen van het rivierengebied tot één associatie, het Abelen-Iepenbos, behorend tot het Verbond van Els en Vogelkers (Alno-Padion).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De volgende habitatrichtlijn- en vogelrichtlijnsoorten kunnen gebruik maken van het habitatype: H1337 Bever, A017 Aalscholver. Het habitatype komt vaak voor in combinatie met droge boszomen (H6430C: Ruigte en zomen (droge bosranden)).

Doel aanwijzingsbesluit

H91F0 Droge hardhoutooibossen	
Doel	Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.
Toelichting	Uitbreiding in het Natura 2000-landschap Rivierengebied behoort tot de belangrijkste landelijke opgaven voor het habitatype

	<p>hardhoutooibossen, dat landelijk gezien in een zeer ongunstige staat van instandhouding verkeert. Het de Millingerwaard en het Zalkerbos aan de benedenloop van de IJssel zijn twee van de weinige voorbeelden van het habitatype. Uitbreidingsmogelijkheden liggen er in de hogere delen van de uiterwaarden. Uitbreiding kan plaatsvinden in luwe delen van de rivier waar het bos geen te grote extra opstuwing van het water veroorzaakt. Terreinen aangrenzend aan bosgebieden op hogere zandgronden hebben eveneens potenties voor de ontwikkeling van het habitatype. Kwaliteitsverbetering van de droge hardhoutooibossen kan plaatsvinden door de ontwikkeling van een meer natuurlijke samenstelling van de boomlaag.</p>
--	--

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingdoelstelling

Het streefbeeld voor een gunstige staat van instandhouding van droge hardhoutooibossen is een verspreid voorkomen over het stroomgebied van Rijn, Gelderse IJssel en Maas, waarbij op 15 of meer locaties hardhoutooibos voorkomt.

De in 2007 aan de Europese Commissie gerapporteerde referentiewaarde voor verspreidingsgebied is "meer dan huidig" en voor oppervlak "veel meer dan huidig".

(Bron: Profielendocument)

Ecologisch vereisten

Dit habitatype betreft de hardhoutooibossen op oeverwallen en andere hoge en droge delen van het rivierengebied waar enige aanvoer van basenrijk water optreedt en tot in de wortelzone doordringt. Het habitatype komt binnen het rivierengebied voor binnen de directe invloed van de rivier op de droogste en voedselarmste plekken (oeverwallen, rivierduinen en de voet van de Utrechtse en Veluwe stuwwallen grenzend aan het winterbed van de rivier). De overstromingsduur is gemiddeld minder dan 10 dagen per jaar (veelal minder dan 1 dag per jaar). Sedimentatie van zand speelt vrijwel geen rol, hooguit treedt er in droge jaren wat verstuviging op. De gemiddeld hoogste en ook laagste grondwaterstand liggen dieper dan 1,2 m. De meest preferente bodems zijn zandgronden (kanteerd-, vorstvaag- en holtpodzolgronden in matig fijn en matig grof zand) of zeer lichte zavel.

(Bron: Herstelstrategie H91F0).

De kritische depositiewaarde is 2080 mol N/ha/jaar. (Bron: Herstelstrategie H91F0).

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	incidenteel	regelmatig; nooit
Vochttoestand	vochtig tot matig droog	zeer vochtig
Voedselrijkdom	matig voedselrijk-a+b	n.v.t.
Zuurgraad	neutraal-a tot zwak zuur-b	n.v.t.

(Bron: Factsheet).

Huidige situatie en trend

Het areaal van het habitatype is de afgelopen eeuw stabiel gebleven, maar is wel erg ijl. Zonder uitzondering zijn de restanten droog hardhoutooibos in ons land klein van omvang. In veel gevallen betreft het smalle stroken die eerder als bosranden dan als bos te betitelen zijn. In andere gevallen is – onder meer door het wegvallen van iepen door iepziekte – slechts sprake van een overgang van struweel naar bos (Cortenoever: Bosje van Heijendaal).

In de Rijntakken is 34 ha droge hardhoutooibossen verdeeld over 9 deelgebieden. De gemiddelde oppervlakte van de locaties is klein. Een deel van het ooibos komt als lintbegroeiing voor op de rand van het winterbed: op de overgang met de Veluwe en Utrechtse Heuvelrug langs de Nederrijn

en langs de IJssel bij Gorssel (Ravenswaard, Eesterlo). (Bron: Weeda et al., 2008; Habitattypenkaart Rijntakken versie oktober 2014).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van typische soorten van het habitattype H91F0 Droge hardhoutooibossen aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Daarbij is gekeken naar waarnemingen vanaf 1 januari 2000. Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van typische soorten in de Rijntakken. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen nauwkeurige waarnemingen binnen het habitattype, en alle overige waarnemingen binnen het Natura 2000 gebied. De resultaten hiervan zijn voor habitattype H91F0 samengevat in onderstaande tabel. De waarnemingen betreffen alle 4 typische soorten van het habitattype.

NDFF waarnemingen Rijntakken van typische soorten van habitatype H91F0 vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)				
Typische soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen		
		Binnen H91F0	Overig binnen Natura 2000 gebied	Totaal
Waargenomen soorten:				
Maarts viooltje	Vaatplanten	9	150	159
Slangenlook	Vaatplanten	29	109	138
Grote bonte specht	Vogels	36	4280	4319
Wielewaal	Vogels	0	98	98
Totaal H91F0		74	4640	4714
Geen waarnemingen van:				
-				

** urgent bedreigde typische soort; *potentieel urgent bedreigde typische soort (Alterra 2009, rapport nr 1909).

Uitgangssituatie Droge hardhoutooibossen		
	Oppervlakte	Kwaliteit
Nulmeting	Gelderse Poort: <1 ha, 1 locatie Uiterwaarden Nederrijn: 6 ha, 1 locatie Uiterwaarden IJssel: 28 ha, 4 locaties Totaal Rijntakken: 34 ha, 6 locaties	Onbekend
Trend	Neutraal	PM
Lopende monitoring-programma's	SNL-monitoring (beheertype Rivier- en beekbegeleidend bos, N14.01): inventarisatie plantensoorten, structuurelementen (eens in 6 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland). Ecotopenkartering (RWS)	SNL-monitoring (beheertype Rivier- en beekbegeleidend bos, N14.01): inventarisatie plantensoorten, broedvogels, structuurelementen, ruimtelijke condities, abiotiek, stikstofdepositie (eens in 6 jaar; coördinatie: Provincie Gelderland).

Bron: Habitattypenkaart Rijntakken versie oktober 2014

Kansen, knelpunten en sleutelprocessen

Het perspectief voor het habitatype is ongunstig. Slechts weinig locaties in het huidige winterbed zijn geschikt voor droog hardhoutoibos op zandige bodem. Bovendien hebben dergelijke gebieden ook potentie voor het bedreigde habitatype Stroomdalgraslanden (H6120). Verder wordt uit het oogpunt van een goede waterafvoer slechts op weinig plekken in het rivierengebied bos gedoogd. Tenslotte verloopt herstel tot een goed ontwikkeld droog hardhoutbos traag, deels omdat het lang duurt voordat de karakteristieke bolgewassen zich weten te vestigen. (*Bron: Factsheets*).

Hardhoutoibossen hebben kilometers brede overstromingsvlakten nodig. Bij de bedijking is een groot deel van het gebied dat voor hardhoutoibos geschikt is binnendijks komen te liggen. (*Bron: Weeda et al., 2008*).

Hardhoutoibos is gebaat bij incidentele overstromingen, sedimentatie van zandig materiaal en de aanvoer van diasporen. Overgangen naar doornstruwelen, zomen met Kruisbladwalstro (habitatype Droge bosranden: H6430C) dragen sterk bij aan de natuurkwaliteit.

Jaarrondbegrazing stimuleert het ontstaan van deze gradiënten.

Over de periode 1994-2004 lijken de perspectieven voor uitbreiding van het droge hardhoutoibos iets verbeterd door de omzet van landbouwgronden in natuur. Daarbij is plaatselijk (in de vorm van 'hardhoutstruweel') een eerste aanzet tot het habitatype ontstaan. Ook de omvorming van aanplant naar meer natuurlijk bos in hooggelegen delen van de uiterwaard (Fortmond) draagt bij aan een lichte verbetering van het toekomstperspectief. (*Bron: Factsheets*)

Aan de rand van het winterbed, bijvoorbeeld op de overgang naar de stuwwallen van de Veluwe of de Utrechtse Heuvelrug, lijkt uitbreiding van hardhoutoibos een reële optie. Al krijgt het bos maar de kans om zich enkele tientallen meters in de richting van de rivier uit te breiden, dan kan de winst in termen van biologische diversiteit al groot zijn. (*Bron: Weeda et al., 2008*).

Voor een goede kwaliteit is tenminste een oppervlak nodig van 15 ha per locatie (minimumstructuurareaal) (*bron Bal et al, 2001*). Momenteel is alleen in de Hoenwaard het bos in voldoende omvang aanwezig, alhoewel de aanwezige 28 ha nog weer over drie afzonderlijke delen verdeeld is. De meeste locaties zijn veel kleiner dan 15 ha. De hoogste kwaliteit wordt bereikt wanneer droge hardhoutoibossen voorkomen in een gradiënt of mozaïek met andere bostypen.

Uit recent onderzoek in het kader van het Kennisnetwerk OBN komt naar voren dat de vestiging van soorten van hardhoutoibos (waaronder in dit verband ook essen-iepenbos) in wilgenbossen plaatsvindt over de hele hoogte gradiënt, ook op relatief laag gelegen groeiplaatsen waar in de huidige situatie nog geen goed ontwikkeld hardhout- en juist wel veel zachthoutoibos aanwezig is. De in praktijk meest kansrijke locaties zijn de lage uiterwaardvlakten, de hoge uiterwaardvlakten en de oeverwallen en rivierduinen. Aangegeven is dat maatregelen gericht op uitbreiding van bestaand oibos over een bredere gradiënt van groeiplaatsstypen de beste ontwikkelingsstrategie vormt. Als beste uitgangspunt voor het beheer en de ontwikkeling van hardhoutoibos is het gehele boslandschap van de uiterwaarden, inclusief bosschages, heggen, struwelen, mantels en zomen. De achtergrond hiervan is dat (1) tal van soorten ook (of juist) voorkomen in landschapselementen anders dan bos in strikte zin en (2) dergelijke elementen als voorstadia kunnen fungeren voor verdere bosontwikkeling. Spontane ontwikkeling geeft de grootste kans op een gevarieerd, natuurlijk en gradiëntrijk boslandschap met naar verwachting grote onderlinge verschillen per riviertak. Extensieve begrazing door runderen en/of paarden in de uiterwaarden, inclusief de daarbinnen gelegen bossen, bosschages en struwelen, zal verder bijdragen aan een differentiatie van de vegetatiestructuur. Cruciaal voor vestiging van bossoorten is het ontstaan van openingen in gesloten ruigtebegroeiingen, met name hoge uiterwaardvlakten, waar en zeer hoog voedselaanbod samengaat met een geringe kans op langdurige zomerinnundaties. Begrazing (structuurvariatie), boomsoortsamenstelling (schaduw) en dynamiek (wortelkluiten) kunnen het ontsaan van geschikte instapmogelijkheden voor bossoorten bevorderen. (*Bron: Hommel et al, 2014*)

In de Rijntakken komen vele niet meer in gebruik zijnde hoogwatervrije steenfabrieksterreinen voor. Vaak liggen die op voormalige oeverwallen. Dit zijn geschikte terreinen voor een nieuwe ontwikkeling van droge hardhoutoibossen omdat bosontwikkeling op deze terreinen geen extra opstuwing betekent in perioden met hoogwater. Meest waardevol zijn de locaties waarbij aan de stroomluwe kant een overgang naar zachthoutoibos gerealiseerd kan worden.

Voor het ontwikkelen en instandhouden van hardhoutooibos is geen of zeer weinig beheer noodzakelijk. In Nederland is botanisch en vegetatiekundig gezien het Zalkerbos het best ontwikkelde hardhoutooibos. Dit wordt nog deels als hakhout beheerd. Op landschapsschaal zijn de hardhoutooibossen zoals in de Duursche waarden (Fortmond) en de Millingerwaard (Kolenbranderbos) net zo interessant, maar nog kleiner en vegetatiekundig minder goed ontwikkeld. De Millingerwaard kent een extensief begrazingsbeheer.

Ook in grootschalig extensief begraasde terreinen beginnen soorten op te slaan die de ontwikkeling richting hardhoutooibos aanduiden. Meidoorn- en Sleedoornstruwelen kunnen in de uiterwaarden op potentiële hardhoutooibos locaties liggen. Door de inzet van extensieve begrazing van uiterwaarden kan hier een ontwikkeling richting hardhoutooibos mogelijk worden. Wanneer er onvoldoende zaadbronnen aanwezig zijn, kunnen de soorten worden ingeplant.

Begrazing is meestal gunstig voor de structuurvariatie en voor de ontwikkeling van mantels en zomen. Wanneer een ooibos is opgenomen in een begrazingseenheid zal het bij jaarrond begrazing worden gebruikt als schuilplaats. Daarmee wordt er in het bos relatief meer mest achtergelaten dan in het omringende gebied. Dit gaat in kleine hardhoutooibossen ten koste van de structuur en diversiteit.

(Bron: Herstelstrategie).

3. Uitwerking habitatrichtlijnsoorten

De doelstellingen voor habitatrichtlijnsoorten die binnen de Rijntakken in de aanwijzingsbesluiten zijn opgenomen, zijn samengevat in onderstaande tabel. Hierin is per soort ook aangegeven of het gaat om uitbreiding of om behoud van de omvang van het leefgebied, en om verbetering of behoud van de kwaliteit van het leefgebied.

In totaal betreft het 11 soorten: 8 vissoorten, 1 amfibiesoort en 2 soorten zoogdieren. Van de vissen behoren er 4 soorten tot de trekvisen en 4 tot de beek- en poldervissen. De zoogdieren bestaan uit een vleermuissoort en een landzoogdiersoort.

Instandhoudingsdoelen habitatrichtlijnsoorten

H1095 Zeeprik	+ +
H1099 Rivierprik	+ +
H1102 Elft	= =
H1106 Zalm	= =
H1134 Bittervoorn	= =
H1145 Grote modderkruiper	+ +
H1145 Kleine Modderkruiper	= =
H1163 Rivierdonderpad	= =
H1166 Kamsalamander	= =
H1318 Meervleermuis	= =
H1337 Bever	= =

+ + achtereenvolgens: uitbreiding omvang, verbetering kwaliteit leefgebied,
= = achtereenvolgens: behoud omvang, behoud kwaliteit leefgebied,

TREKVISSSEN

3.1 H1095 Zeeprik

De Zeeprik is een trekvis die tot meer dan een meter lang kan worden. Volwassen dieren leven enkele jaren in zee, terwijl de rivieren dienen als paai-, opgroei- en doortrekgebieden. De trek naar de paaigebieden vindt plaatst in de periode van februari tot juni. Het paaien vindt plaats in juni en juli. De eieren worden afgezet op stenige, grindrijke, zonnige rivierbodems in ondiep (ca. 50 cm) en snelstromend (ca. 1-2 m/s) water. Na enkele weken komen de larven uit. Deze laten zich ongeveer een maand later met de stroom meevoeren naar slibrijke plaatsen in de rivier. De larven leven hier 6 tot 8 jaar lang ingegraven in de slibrijke bodem, waar ze zich voeden met organisch materiaal dat ze uit het water filteren. Na deze periode zijn ze ongeveer 15 cm lang, vindt een gedaanteverandering plaats en trekken de vissen naar zee. De Zeeprik gebruikt de Rijntakken als doortrekgebied en mogelijk als opgroeigebied voor de larven (*Bron: Profielen Habitatsoorten; Jansen et al, 2004*).

Doel aanwijzingsbesluit

H1095 Zeeprik	
Doel	Behoud verspreiding, uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.
Toelichting	Het gebied is als doortrekgebied van groot belang. Het is niet duidelijk of de zeeprik de Rijntakken ook als opgroeigebied gebruikt en of deze soort de Rijntakken in de toekomst als opgroeigebied en/of voortplantingsplaats (paaiplaats) zal gaan gebruiken. Uitbreiding van de populatie kan tot stand komen door verbetering van de functie van het gebied als doortrekgebied.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Een natuurlijk verspreidingsgebied dat 400 10x10 km hokken omvat. Een populatie die uit 15.000 de rivieren optrekkende volwassenen exemplaren bestaat (Bron: *Profielendocumenten*).

Ecologische vereisten Rijntakken

Om de ecologische vereisten van de Rijntakken voor de Zeeprik te kunnen bepalen, is inzicht nodig over hoe deze vissoort het gebied gebruikt en in de toekomst kan gaan gebruiken.

Zeker is dat de Zeeprik de Rijntakken en in het bijzonder de Waal gebruikt als doortrekgebied. Binnen de Rijntakken zijn daarbij de hoofdstroom en meestromende nevengeulen van belang. De hoofdstroom fungeert vooral als migratieroute, de meestromende nevengeulen zijn juist belangrijk als rustgebied en tijdelijke verblijfplaats van stroomopwaarts en stroomafwaarts trekkende Zeeprikken. Van belang zijn hier het ontbreken van barrières voor de migratie, goede waterkwaliteit en gevarieerde oevers.

Het is niet duidelijk of de Zeeprik de Rijntakken ook als opgroeigebied gebruikt en of deze soort de Rijntakken in de toekomst als opgroeigebied en/of voortplantingsplaats (paaiplaats) zal gaan gebruiken. Geschikte opgroeiplekken voor larven zijn slibbanken in stroomluwe delen van meestromende nevengeulen. Grindbanken langs rivieroevers en in meestromende nevengeulen zijn geschikt als voortplantingsplek (Bron: *Profielendocumenten*; Kessel et al, 2009).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Zeeprik kan in de Rijntakken gebruik maken van habitattypen H3260B Beken en Rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden).

Huidige situatie en trend

In het verleden was de Zeeprik een algemene soort in de Nederlandse rivieren. Doordat in de afgelopen eeuw veel kunstwerken - zoals stuwen - zijn aangelegd in de grote rivieren en hun zijtakken, konden veel paaigebieden niet meer bereikt worden. Het aantal waargenomen dieren is in ons land zeer sterk afgenomen naar een dieptepunt in de periode 1970-1985. Vanaf circa 1985 zijn de aantallen weer toegenomen, waarschijnlijk mede door de sterk verbeterde waterkwaliteit in de rivieren. Op grond van de vanaf 1992 beschikbare monitoringgegevens, blijkt dat het aantal volwassen exemplaren dat de rivieren optrekt sindsdien ongeveer constant is. De huidige aantallen zijn beduidend hoger dan tijdens het dieptepunt, maar halen het niveau uit het verleden niet. Het totale aantal wordt op bijna een kwart onder de streefwaarde van 15.000 geschat (Bron: *Profielendocumenten*).

De Rijntakken fungeren als migratiezone voor Zeeprik. Voortplanting en opgroeien van larven vindt in het stroomgebied van de Rijn waarschijnlijk alleen plaats stroomopwaarts in Duitsland. Mogelijk bevinden zich in de Rijntakken ook opgroeigebieden, maar hierover zijn geen gegevens bekend. Er zijn ook geen specifieke gegevens bekend over het aantal de rivier optrekkende exemplaren per rijntak. Op grond van de beschikbare waarnemingen kan worden gesteld dat de Zeeprik in alle Rijntakken in lage dichtheden voorkomt in de hoofdstroom van de rivier (*Bron: Kessel et al, 2009; Profielendocumenten; Patberg et al, 2005*).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van de habitatrichtlijnsoort H1095 Zeeprik aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van deze soort in het Natura 2000 gebied Rijntakken. Het betreft hier 9 waarnemingen van de Zeeprik vanaf 1 januari 2000.

NDFF waarnemingen Rijntakken van habitatrichtlijnsoort H1095 Zeeprik vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)		
Soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen binnen Natura 2000 gebied
Zeeprik	Vissen	9

Uitgangssituatie Zeeprik		
	Verspreiding en aantal volwassen exemplaren dat rivier optrekt	Aanwezigheid paaiplaatsen en opgroeiplaatsen larven
Nulmeting	Verspreid over alle Rijntakken in lage dichtheden; aantallen onbekend	Onbekend
Trend	Aantallen vanaf 1992 waarschijnlijk ongeveer constant	Onbekend
Lopende monitoring-programma's	WMTL: Actieve Monitoring Zoete Rijkswateren (Rijkswaterstaat) sinds 1992	Geen
	WMTL: Passieve Monitoring Zoete Rijkswateren (Rijkswaterstaat) sinds 1992	Geen

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Zeeprik weergegeven.

Knelpunten en kansen

Vervuiling van rivierwater en rivierbodems met verontreinigende en toxische stoffen vormt een bedreiging voor het voorkomen van de Zeeprik. Ook 'verstuwing' van riviertakken door dammen vormt een bedreiging, doordat hierdoor de stroomopwaartse migratie vanuit zee wordt belemmerd. De situatie ten aanzien van vervuiling en verstuwing in de rivieren is de afgelopen decennia sterk verbeterd. De belangrijkste obstakels voor de Zeeprik vormen op dit moment de Haringvlietdam en de Afsluitdijk. Deze belemmeren 'optrek' van volwassen vissen vanuit zee. Het besluit om af te zien van het op een kier zetten van de Haringvlietdam ('Kierbesluit') beperkt de mogelijkheid van herstel van de populatie van de Zeeprik (*Bron: Kessel et al, 2009*).

Binnen de Rijntakken zal vooral de aanleg van meestromende nevengeulen naar verwachting een positief effect hebben op de Zeeprik. Deze kunnen fungeren als tijdelijk verblijf (rustgebied) voor de rivier optrekkende volwassen dieren. Ook het aanpassen van kribvakken en optimaliseren van beekmondingen kan gunstig zijn voor optrekkende Zeeprikken. Bijvoorbeeld door het toepassen

van open kribben en langsdammen, waardoor een gelijkmatigere stroming binnen kribvakken ontstaat (*Bron: Kessel et al, 2009*).

Er zijn aanwijzingen dat meestromende nevengeulen nauwelijks worden gebruikt door trekvissen. Het belang van deze geulen lijkt minder groot voor aangewezen sooten. (*Bron: Mededeling M. Schoor RWS-ON*).

De oevers in de bovenstrooms gelegen delen van de Rijntakken zijn in principe geschikt als voortplantingshabitat voor de Zeeprik. In stroomluwe delen van meestromende nevengeulen ontstaan slibbanken, die geschikt zijn als opgroei-habitat voor Zeeprik-larven. Mogelijk ontstaan in meestromende nevengeulen ook grindbanken die geschikt zijn als voortplantingsplaats voor de Zeeprik. Van de Zeeprik is echter niet bekend of er opgroei- of paaiplekken aanwezig zijn in het Nederlandse deel van het stroomgebied van de Rijn. Het is zelfs goed mogelijk dat er hier in het verleden nooit opgroei- en paaiplekken van deze soort zijn geweest. Er is hier sprake van een kennislacune. Hierdoor is het op dit moment niet mogelijk om te bepalen of maatregelen in de Rijntakken daadwerkelijk kunnen bijdragen aan verbetering van de functie als opgroei-gebied voor de Zeeprik (zoals omschreven in het aanwijzingsbesluit). Nader onderzoek is hier gewenst, maar het is moeilijk en kostbaar om de aanwezigheid van opgroei- en paaiplekken van de Zeeprik vast te stellen (*Bron: Kessel et al, 2009*).

Voor rivierprik vormen de rivieren, kribvakken en nevengeulen waarschijnlijk opgroei-gebied van de larven. Daarnaast zijn er aanwijzingen dat rivierprik paait in de hoofdstroom van de Waal. Door het ontbreken van gerichte monitoring is hier geen duidelijkheid over. (*Bron: Mededeling R. Zollinger, Ravon*).

Monitoring

De huidige monitoringprogramma's in het kader van het WMTL leveren een globaal beeld op van de ontwikkeling van het aantal volwassen Zeeprikken dat de Rijntakken op trekt. Voortzetting van deze monitoringprogramma's is gewenst. Waar mogelijk kan gezocht worden naar verbetering van afstemming op de monitoringbehoefte per Natura 2000 gebied. Er zijn op dit moment geen gegevens bekend over eventuele aanwezigheid van Zeeprik-paaiplekken en opgroei-gebieden van Zeeprik-larven binnen de Rijntakken. Gegevens hierover zijn wel gewenst, maar alleen via kostbaar onderzoek te verkrijgen. In de beheerplanperiode zal worden onderzocht of er mogelijkheden zijn om hier nadere gegevens over te verzamelen.

3.2 H1099 Rivierprik

De Rivierprik is een trekvis die 30 tot 50 centimeter lang wordt. Volwassen dieren leven 2 tot 3 jaar lang in zee (kustwateren en estuaria). De rivieren en zijbeken dienen als paai-, opgroei- en doortrekplaatsen. De trek naar de paaigebieden vindt plaats in de periode van oktober tot april. Dit gebeurt vooral 's nachts; overdag schuilen en rusten de Rivierprikken in rustige riviergedeelten, onder overhangende oevers en tussen stenen. De periode maart tot mei is de paaitijd; de eieren worden dan afgezet op grindrijke of grofzandige rivierbodems in tot ongeveer 1,5 m diep, snelstromend water. Na 2 tot 3 weken komen de larven uit. Deze laten zich meevoeren naar slibrijke plaatsen in de rivier. De larven leven hier 4 tot 6 jaar lang ingegraven in de slibrijke bodem, waar ze zich voeden met organisch materiaal dat ze uit het water filteren. Na deze periode vindt een gedaanteverwisseling plaats en trekken de vissen naar zee. Ze zijn dan ongeveer 10 tot 15 cm lang. De Rivierprik gebruikt de Rijntakken als doortrekgebied en als opgroei-gebied voor de larven; waarschijnlijk ook als paaipaats (*Bron: Profielendocumenten; Janssen et al, 2004; Kessel et al, 2009*).

Doel aanwijzingsbesluit

H1099 Rivierprik	
Doel	Behoud verspreiding, uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.
Toelichting	Het gebied is als doortrek- en opgroeigebied voor de rivierprik van groot belang. Uitbreiding van de populatie kan tot stand komen door verbetering van de functie van het gebied als opgroeigebied.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Een natuurlijk verspreidingsgebied dat 400 10x10 km hokken omvat. Een populatie die uit 60.000 de rivieren optrekkende volwassen exemplaren bestaat (Bron: *Profielendocumenten*).

Ecologische vereisten Rijntakken

De ecologische vereisten van de Rijntakken voor de Rivierprik, hangen samen met het gebruik dat deze vissoort van het gebied maakt en in de toekomst zou kunnen gaan maken.

Zeker is dat de Rivierprik de Rijntakken gebruikt als doortrekgebied. Binnen de Rijntakken zijn daarbij de hoofdstroom, meestromende nevengeulen en eenzijdig aangetakte wateren van belang. De hoofdstroom fungeert vooral als migratieroute, de meestromende nevengeulen en eenzijdig aangetakte wateren zijn juist belangrijk als rustgebied en tijdelijke verblijfplaats van stroomopwaarts en stroomafwaarts trekkende Rivierprikken. Van belang zijn hier het ontbreken van barrières voor de migratie, goede waterkwaliteit en gevarieerde oevers.

De Rivierprik gebruikt de Rijntakken ook als opgroeigebied voor de larven. Slibbanken in stroomluwe delen van meestromende nevengeulen en eenzijdige aangetakte wateren vormen geschikte opgroeiplekken voor larven.

Waarschijnlijk gebruikt de Rivierprik de meest bovenstrooms gelegen delen van de Rijntakken ook als voortplantingsplaats (paaiplaats). Grofzandige en grindrijke bodems in snelstromende, ca 1,5 m diepe gedeelten van hoofdgeulen en meestromende nevengeulen zijn geschikt als voortplantingsplek (Bron: *Profielen Habitatsoorten; Kessel et al, 2009*).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Rivierprik kan in de Rijntakken gebruik maken van habitattypen H3260B Beken en Rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden).

Huidige situatie en trend

De Rivierprik is zeer algemeen geweest in de Nederlandse kustwateren en rivieren. In de negentiende eeuw werden in de rivieren zeer grote aantallen Rivierprikken gevangen. Doordat in de afgelopen eeuw veel kunstwerken - zoals stuwen - zijn aangelegd in de grote rivieren en hun zijtakken, konden veel paaigebieden niet meer bereikt worden. In combinatie met een verslechterde waterkwaliteit, heeft dit ertoe geleid dat het aantal Rivierprikken in de Nederlandse grote rivieren sterk is afgenomen. Waarschijnlijk is de soort vanaf circa 1985 weer talrijker geworden, mede door de sterk verbeterde waterkwaliteit in de rivieren en de aanleg van vispassages langs de vele barrières. De vanaf 1992 beschikbare monitoringgegevens wijzen erop

dat het aantal de rivieren optrekkende volwassen exemplaren sindsdien geleidelijk toeneemt. De soort is momenteel vrij algemeen, maar moet vroeger in veel grotere aantallen aanwezig zijn geweest. Het huidige totale aantal de rivieren optrekkende volwassen exemplaren wordt voor Nederland geschat op 50.000 (*Bron: Profielendocumenten*).

De Rijntakken fungeren voor de Rivierprik als doortrekgebied en als opgroeigebied voor de larven. Waarschijnlijk bevinden zich in de Rijntakken ook paaipplaatsen, maar hierover zijn geen gegevens bekend. Er zijn ook geen specifieke gegevens bekend over het aantal de rivier optrekkende exemplaren per rijntak. Op grond van de beschikbare waarnemingen kan worden gesteld dat de Rivierprik in alle Rijntakken vrij algemeen voorkomt in de hoofdstroom van de rivier. Waarneming van larven doet vermoeden dat vooral de Gelderse Poort en de aansluitende bovenstroomse delen van Waal, IJssel en Neder-Rijn als paaigebied fungeren. Over de verspreiding van paai- en opgroeigebieden van de Rivierprik in de Rijntakken is echter weinig bekend (*Bron: Kessel et al, 2009; Profielen Habitatsoorten; Patberg et al, 2005*).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van de habitatrichtlijnsoort H1099 Rivierprik aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van deze soort in het Natura 2000 gebied Rijntakken. Het betreft hier 4 waarnemingen van de Rivierprik vanaf 1 januari 2000.

NDFF waarnemingen Rijntakken van habitatrichtlijnsoort H1099 Rivierprik vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)		
<i>Soort</i>	<i>Soortengroep</i>	<i>Aantal maal waargenomen binnen Natura 2000 gebied</i>
Rivierprik	Vissen	4

Uitgangssituatie Rivierprik		
	<i>Verspreiding en aantal volwassen exemplaren dat rivier optrekt</i>	<i>Aanwezigheid paaipplaatsen en opgroeiplaatsen larven</i>
<i>Nulmeting</i>	Vrij algemeen, verspreid over alle Rijntakken; aantallen onbekend	Opgroeiplaatsen in Rijntakken aanwezig. Paaipplaatsen in Rijntakken waarschijnlijk aanwezig. Verspreiding en aantallen onbekend.
<i>Trend</i>	Aantallen vanaf 1992 waarschijnlijk geleidelijk toenemend.	Onbekend
<i>Lopende monitoring-programma's</i>	WMTL: Actieve Monitoring Zoete Rijkswateren (Rijkswaterstaat) sinds 1992	Geen
	WMTL: Passieve Monitoring Zoete Rijkswateren (Rijkswaterstaat) sinds 1992	Geen

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Rivierprik weergegeven.

Knelpunten en kansen

Vervuiling van rivierwater en rivierbodems met verontreinigende en toxische stoffen vormt een bedreiging voor het voorkomen van de Rivierprik. Ook 'verstuwings' van riviertakken door dammen

vormt een bedreiging, doordat hierdoor de stroomopwaartse migratie vanuit riviermondingen en zee wordt belemmerd. De situatie ten aanzien van vervuiling en verstuwning in de rivieren is de afgelopen decennia sterk verbeterd. De belangrijkste obstakels voor de Rivierprik vormen op het moment de Haringvlietdam en de Afsluitdijk. Het besluit om af te zien van het op een kier zetten van de Haringvlietdam ('Kierbesluit') beperkt de mogelijkheid van herstel van de populatie van de Rivierprik (*Bron: Kessel et al, 2009*).

Binnen de uiterwaarden van de Rijntakken zal vooral de ontwikkeling van meestromende nevengeulen naar verwachting een positief effect hebben op de Rivierprik. Ook het eenzijdig aan de rivier aantakken van strangen is gunstig voor de Rivierprik. Meestromende geulen en aangetakte strangen kunnen fungeren als tijdelijk verblijf (rustgebied) voor de rivier optrekkende volwassen dieren. Er ontstaan hier ook slibbanken in stroomluwe delen, die een geschikt opgroei-habitat voor larven van de Rivierprik vormen. Mogelijk kunnen door de aanleg van meestromende nevengeulen met beddingen van grof zand en/of grind ook geschikte paaiplaatsen voor de Rivierprik worden gecreëerd (*Bron: Kessel et al, 2009*).

Het aanpassen van rivieroeveren, kribvakken en beekmondingen is gunstig voor optrekkende Rivierprikken. Bijvoorbeeld door het aanbrengen van meer variatie in de oeverzone van de rivier, waardoor zowel hoog- als laagdynamische gedeelten ontstaan. Of door het toepassen van open kribben ('eilandkribben') en langsdammen, waardoor een gelijkmatige stroming binnen de huidige (dynamische) kribvakken ontstaat (*Bron: Kessel et al, 2009*).

Monitoring

De huidige monitoringprogramma's in het kader van het WMTL leveren een globaal beeld op van de ontwikkeling van het aantal volwassen Rivierprikken dat de Rijntakken op trekt. Voortzetting van deze monitoringprogramma's is gewenst. Waar mogelijk kan gezocht worden naar verbetering van afstemming op de monitoringbehoefte per Natura 2000 gebied. Er zijn op dit moment weinig gegevens bekend over Rivierprik-paaiplaatsen en opgroeiplaatsen van Rivierprik-larven binnen de Rijntakken. Gegevens hierover zijn wel gewenst, maar alleen via kostbaar onderzoek te verkrijgen. In de beheerplanperiode zal worden onderzocht of er mogelijkheden zijn om hier nadere gegevens over te verzamelen.

3.3 H1102 Elft

De Elft is een trekvis die tot circa 80 centimeter lang wordt. Volwassen dieren leven in zee (kustwateren en estuaria). In de periode mei-juni trekken Elften de rivier op om te paaieren. Ze doen dit via de hoofdstroom van de rivieren. Het paaieren vindt plaats in open water, vlak onder het wateroppervlak, in stromend water met grindbeddingen. De eitjes zakken naar de bodem, waar ze uitkomen. Als de jonge Elften ongeveer 12 cm lang zijn, gaan ze geleidelijk de rivier weer afzakken. Ze groeien op tot volwassen exemplaren in estuaria en zoetwatergetijdengebieden. Volwassen Elften kunnen meerdere keren de rivier optrekken om te paaieren. Zowel jonge als volwassen Elften voeden zich voornamelijk met plankton, dat ze uit het water filteren. Daarnaast eten ze ook kleine waterdieren, zoals insectenlarven (*Bron: Profielen Habitatsoorten; Janssen et al, 2004; Kessel et al, 2009*).

Doel aanwijzingsbesluit

H1102 Elft	
Doel	Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.

Toelichting	Het gebied is als doortrekgebied voor de elft van groot (potentieel) belang. Vroeger bevonden zich paaipopulatie bovenstrooms (buiten Nederland). Er zijn concrete aanwijzingen dat in de Boven-Rijn (Duitsland) nog een kleine populatie voorkomt. Daarnaast wordt er in Duitsland een herintroductieproject uitgevoerd. In dit gebied zijn geen herstelmaatregelen noodzakelijk. Uitbreiding van de populatie kan tot stand komen door het elders verbeteren van de doorgang in de trekroute.
--------------------	---

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Een natuurlijk verspreidingsgebied dat 330 10x10 km hokken omvat. Een populatie die uit 3.000 de rivieren optrekkende volwassen exemplaren bestaat. Een levensvatbare populatie Elften in ons land die vrij migreert tussen zee en stroomgebied Rijn en Maas (Bron: *Profielendocumenten*).

Ecologische vereisten Rijntakken

De Rijntakken zijn voor de Elft alleen van betekenis als doortrekgebied. Binnen de Rijntakken zijn daarvoor de hoofdstroom en meestromende nevengeulen van belang. De hoofdstroom fungeert vooral als migratieroute, de meestromende nevengeulen zijn juist belangrijk als rust- en foerageergebied en tijdelijke verblijfplaats van stroomopwaarts en stroomafwaarts trekkende Elften. In de hoofdstroom mogen geen barrières aanwezig zijn voor de migratie. Voor de meestromende nevengeulen en de hoofdstroom zijn een goede waterkwaliteit en gevarieerde oevers belangrijk. Wanneer deze aanwezig zijn, is er ook voldoende voedsel (plankton, kleine waterdieren) voor de doortrekkende, rustende Elften aanwezig (Bron: *Profielendocumenten; Kessel et al, 2009*).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Elft kan in de Rijntakken gebruik maken van de habitattypen H3260B Beken en Rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden).

Huidige situatie en trend

In het verleden kwam de Elft veel voor in de Nederlandse rivieren, vooral in het stroomgebied van de Rijn. De soort is hier door intensieve bevissing zeldzaam geworden aan het eind van de 19^e eeuw. Overbevissing is er de hoofdoorzaak van dat de Elft sinds de periode 1930- 1940 vrijwel geheel uit de Nederlandse wateren is verdwenen. Doordat in de afgelopen eeuw veel kunstwerken - zoals stuwen - zijn aangelegd in de grote rivieren en hun zijtakken, konden veel paaigebieden bovendien niet meer bereikt worden. In combinatie met een verslechterde waterkwaliteit en het verloren gaan van paaiplaatsen door grindwinning en oeververharding, betekende dit de genadeklap voor de Elft in Nederland.

De Elft wordt als uitgestorven beschouwd in Nederland. Er zijn uit de laatste decennia slechts enkele exemplaren in de Nederlandse rivieren waargenomen. Het aantal waarnemingen neemt de laatste jaren iets toe, al blijft het zeer gering.

De paaigebieden lagen in het verleden in bovenstroomse gebieden van het stroomgebied van de Rijn, in Duitsland. Hier worden Elften uitgezet, om te proberen een nieuwe populatie te ontwikkelen. Als dit lukt, zal de Elft de Rijntakken naar verwachting alleen als doortrekgebied van volwassen en jonge exemplaren gaan gebruiken. (Bron: *Kessel et al, 2009; Profielendocumenten; Verspreiding van rivierprik, zeeiprik, fint en elft in Nederland na 1970, RIVO 2005*).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van de habitatrichtlijnsoort H1102 Elft aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van deze soort in het Natura 2000 gebied Rijntakken. Er zijn geen waarnemingen van de Elft aangetroffen vanaf 1 januari 2000.

NDFF waarnemingen Rijntakken van habitatrichtlijnsoort H1102 Elft vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)		
<i>Soort</i>	<i>Soortengroep</i>	<i>Aantal maal waargenomen binnen Natura 2000 gebied</i>
Elft	Vissen	0

Uitgangssituatie Elft		
	<i>Verspreiding en aantal volwassen exemplaren dat rivier optrekt</i>	<i>Aanwezigheid paaiplaatsen</i>
<i>Nulmeting</i>	(Vrijwel) uitgestorven, laatste decennia slechts enkele waarnemingen in Nederland, waaronder in Gelderse Poort.	Niet in Rijntakken aanwezig. Voor zover bekend ook in verleden alleen verder stroomopwaarts in Duitsland aanwezig geweest.
<i>Trend</i>	Al decennia lang (nagenoeg) afwezig in Nederland/ Rijntakken.	Onbekend
<i>Lopende monitoring-programma's</i>	WMTL: Actieve Monitoring Zoete Rijkswateren (Rijkswaterstaat) sinds 1992	Niet nodig/ geen
	WMTL: Passieve Monitoring Zoete Rijkswateren (Rijkswaterstaat) sinds 1992	Niet nodig /geen

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Elft weergegeven.

Knelpunten en kansen

De belangrijkste knelpunten voor herstel van een levensvatbare, duurzame populatie van de Elft in het stroomgebied van de Rijn liggen buiten de Rijntakken.

Ze bestaan uit het ontbreken van goed functionerende opgroeigebieden (estuaria en zoetwatergetijdengebied) en uit belemmeringen voor stroomopwaartse migratie vanuit zee, vooral door de Haringvlietdam en de Afsluitdijk. (*Bron: Profielendocumenten; Kessel et al, 2009*).

Kansen liggen in het op een kier zetten van de Haringvlietdam ('Kierbesluit') en in de grootschalige herintroductie van de Elft die vanaf 2008 plaatsvindt in de Duitse paaigebieden. Een vraagpunt is hoe de opgroeigebieden in het (voormalige) zoetwatergetijdengebied weer kunnen worden verbeterd.

Binnen de Rijntakken liggen mogelijkheden om de toekomstige functie als doortrekgebied te verbeteren. Daarbij zijn vooral meestromende nevengeulen belang. Deze fungeren als rust- en foerageergebied voor de doortrekkende Elften. Ook het toepassen van open kribben ('eilandkribben') en langsdammen, waardoor een gelijkmatige stroming ontstaat binnen de huidige

(dynamische) kribvakken, kan een gunstig effect hebben op door de Rijntakken trekkende Elften (*Bron: Vissen in Gelderse Natura 2000*).

Monitoring

Met de huidige monitoringprogramma's in het kader van het WMTL kan de ontwikkeling van het aantal volwassen Elften dat de Rijntakken op trekt globaal worden gevolgd. Voortzetting van deze monitoringprogramma's is gewenst. Op deze manier kan worden gevolgd of en zo ja in welke omvang zich in de komende periode weer een populatie van de Elft in het Rijnsysteem gaat ontwikkelen. Waar mogelijk kan gezocht worden naar verbetering van afstemming op de monitoringbehoefte per Natura 2000 gebied.

3.4 H1106 Zalm

De Zalm is een trekvis die tot circa 150 centimeter lang wordt. Volwassen dieren leven één tot enkele jaren in de open oceaan, met name in het gebied rond IJsland, Groenland en de Faroereilanden. Na hun verblijf in zee trekken de Zalmen naar hun geboorterivier. Ze verblijven soms enkele maanden in het benedenrivierengebied voordat ze de rivier verder optrekken. In de periode oktober-december trekken de Zalmen de rivieren op om te paaïen. Ze trekken via de hoofdstroom van de rivieren. De paaïplaatsen bevinden zich in bovenlopen van grote rivieren, in ondiep, schoon, zuurstofrijk, vrij snel stromend water met grindbodems. De circa 7 mm grote larven komen na 70 tot 200 dagen uit het ei. Vervolgens verblijven de jonge Zalmen nog 1 tot 3 jaar in het paaïgebied. Daarna trekken ze in de periode maart-mei naar zee. Het groeistadium waar ze zich dan in bevinden wordt aangeduid als 'smolt'. Ze zijn dan circa 15 cm lang. Het voedsel van de larven bestaat vooral uit kleine waterdieren, dat van de jonge en volwassen Zalmen uit vis en kreeftachtigen. De Zalm gebruikt de Rijntakken uitsluitend als doortrekgebied (*Bron: Profielendocumenten; Janssen et al, 2004; Kessel et al, 2009*).

Doel aanwijzingsbesluit

H1106 Zalm	
Doel	Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.
Toelichting	Het gebied is als doortrekgebied voor de zalm van groot belang voor de Rijn- en Maaspopulaties. In dit gebied zijn geen herstelmaatregelen noodzakelijk. Uitbreiding van de populatie kan tot stand komen door het elders verbeteren van de doorgang in de trekroute.

(*Bron: Aanwijzingsbesluit*)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Een natuurlijk verspreidingsgebied dat 780 10x10 km hokken omvat. Een populatie die uit 3.000 de rivieren optrekkende volwassen exemplaren bestaat. Een terugkeerpercentage van de smolts van minimaal 3%. Een levensvatbare populatie Zalmen in Rijn en Maas met vrije doorgang tussen rivierbovenlopen en zee in beide richtingen; voor trek op Nederlandse trajecten moeten belangrijkste afvoerroutes van Rijn- en Maaswater gemakkelijk passeerbaar zijn (*Bron: Profielen Habitatsoorten*).

Ecologische vereisten Rijntakken

De Rijntakken zijn voor de Zalm alleen van betekenis als doortrekgebied. Binnen de Rijntakken zijn daarvoor de hoofdstroom en meestromende nevengeulen van belang. De hoofdstroom fungeert vooral als migratieroute, de meestromende nevengeulen zijn juist belangrijk als rust- en foerageergebied en tijdelijke verblijfplaats van stroomopwaarts en stroomafwaarts trekkende Zalmen. In de hoofdstroom mogen geen barrières aanwezig zijn voor de migratie. Voor de meestromende nevengeulen en de hoofdstroom zijn een goede waterkwaliteit en gevarieerde oevers belangrijk. Wanneer deze aanwezig zijn, is er ook voldoende voedsel (vis) voor de doortrekkende, rustende Zalmen aanwezig (*Bron: Profielen Habitatsoorten; Kessel et al, 2009*).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Zalm kan in de Rijntakken gebruik maken van habitattypen H3260B Beken en Rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden).

Huidige situatie en trend

In het verleden kwam de Zalm veel voor in de Nederlandse riviertakken van Rijn en Maas. Rond 1885 werden jaarlijks circa 120.000 exemplaren gevangen. In de periode tot 1940 liep dit aantal geleidelijk terug tot enkele exemplaren per jaar, en sinds het midden van de 20ste eeuw wordt de Zalm als uitgestorven beschouwd in Nederland. De belangrijkste oorzaken voor het verdwijnen van de Zalm uit de Nederlandse rivieren zijn overbevissing en verslechterde waterkwaliteit van de rivieren, in combinatie met de aanleg van barrières - zoals stuwen - in de trekroutes en het verloren gaan van paaiplaatsen door grindwinning en oeververharding.

Sinds medio 20ste eeuw zijn in de Nederlandse rivieren incidenteel zwerfende 'verdwaaide' Zalmen van populaties uit andere Europese rivieren waargenomen. Eind jaren 90 is het aantal Zalmen dat de Nederlandse rivieren optrekt weer toegenomen als gevolg van herintroductie-projecten in de bovenstroomse paaigebieden in met name Duitsland. Voor de Rijn wordt dit aantal nu geschat op ruim duizend per jaar. Dit aantal lijkt in de afgelopen jaren min of meer stabiel (*Bron: Kessel et al, 2009; Profielen Habitatsoorten*).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van de habitatrichtlijnsoort H1106 Zalm aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van deze soort in het Natura 2000 gebied Rijntakken. Er zijn geen waarnemingen van de Zalm aangetroffen vanaf 1 januari 2000.

NDFF waarnemingen Rijntakken van habitatrichtlijnsoort H1106 Zalm vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)		
<i>Soort</i>	<i>Soortengroep</i>	<i>Aantal maal waargenomen binnen Natura 2000 gebied</i>
Zalm	Vissen	0

Uitgangssituatie Zalm		
	<i>Verspreiding en aantal volwassen exemplaren dat rivier optrekt</i>	<i>Aanwezigheid paaiplaatsen</i>
<i>Nulmeting</i>	Geschat op ruim duizend per jaar voor alle rijntakken samen. Komt verspreid over alle rijntakken voor.	Niet in Rijntakken aanwezig. Ook in verleden alleen verder stroomopwaarts buiten Nederland aanwezig geweest.

Trend	In jaren 90 toegenomen van nagenoeg afwezig tot ruim duizend per jaar. Sinds 2000 aantal waarschijnlijk min of meer stabiel.	Nvt.
Lopende monitoring-programma's	WMTL: Actieve Monitoring Zoete Rijkswateren (Rijkswaterstaat) sinds 1992	Niet nodig/ geen
	WMTL: Passieve Monitoring Zoete Rijkswateren (Rijkswaterstaat) sinds 1992	Niet nodig /geen

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Zalm weergegeven.

Knelpunten en kansen

De belangrijkste knelpunten voor herstel van een levensvatbare, duurzame populatie van de Zalm in het stroomgebied van de Rijn liggen buiten de Rijntakken. Ze bestaan uit een matige kwaliteit van paaigebieden (te grote sliblast in grindbeddingen) en belemmeringen voor migratie tussen zee en paaigebied (zoals de Haringvlietdam). Ook het hoge sterftepercentage tijdens de trek naar en het verblijf in zee vormen een knelpunt. Hierbij spelen onder andere (bij)vangsten door visserij en sterfte in turbines van waterkrachtcentrales een rol. In paaigebieden waar Zalmen zijn geherintroduceerd, blijkt minder dan 1% van de exemplaren die naar zee trekken weer terug te keren. Dit percentage is veel te laag voor de ontwikkeling van een stabiele, zichzelf in stand houdende Zalmpopulatie in de Rijn (*Bron: Profielen Habitatsoorten; Kessel et al, 2009*).

Kansen liggen in het op een kier zetten van de Haringvlietdam ('Kierbesluit') en het verbeteren van de kwaliteit van paaigebieden in combinatie met de herintroductie van Zalm die vanaf 1984 plaatsvindt in de bovenstrooms gelegen paaigebieden. Een vraagpunt is of het percentage in de paaigebieden terugkerende Zalmen ver genoeg kan worden verhoogd om een voor de lange termijn duurzame Zalmpopulatie in het stroomgebied van de Rijn te kunnen realiseren. Behalve het wegnemen of verminderen van barrières voor te trek, kunnen maatregelen tegen overbevissing op zee, bijvangsten tijdens de trek en sterfte in waterkrachtcentraleturbines een substantiële bijdrage leveren aan de noodzakelijke verhoging van dit percentage.

Binnen de Rijntakken liggen mogelijkheden om de functie als doortrekgebied door het toepassen van open kribben ('eilandkribben') en langsdammen, waardoor een gelijkmatige stroming binnen de huidige (dynamische) kribvakken ontstaat, kan een gunstig effect hebben op door de Rijntakken trekkende Zalmen (*Bron: Kessel et al, 2009*).

Monitoring

Met de huidige monitoringprogramma's in het kader van het WMTL kan de ontwikkeling van het aantal volwassen Zalmen dat de Rijntakken op trekt globaal worden gevolgd. Voortzetting van deze monitoringprogramma's is gewenst. Op deze manier kan worden gevolgd hoe de omvang van de Zalmpopulatie in het Rijnsysteem zich in de komende periode gaat ontwikkelen. Waar mogelijk kan gezocht worden naar verbetering van afstemming op de monitoringbehoefte per Natura 2000 gebied.

BEEK- EN POLDERSVISSEN

3.5 H1134 Bittervoorn

De Bittervoorn is een kleine vis van stilstaand of langzaam stromend, helder water met een goede waterkwaliteit en een goed ontwikkelde onderwatervegetatie. Hij wordt gemiddeld 5 tot 8 cm lang. Volwassen dieren leggen hun eieren in de lichaamsholte van gezonde, goed uitgegroeide zoetwatermossels. Dit lukt alleen als het stikstofgehalte van het water niet te hoog is. Als de eitjes zijn uitgekomen, leven de larven nog 2 tot 3 weken in de mossel. Daarna verruilen ze de beschutting van de mossel voor die van ondiepe oevervegetatie. De volwassen dieren bevinden zich in diepere waterdelen. Bittervoorns eten vooral plantaardig plankton en algen, op kleine schaal aangevuld met dierlijk voedsel. (Bron: Profielendocumenten; Janssen et al, 2004).

Doel aanwijzingsbesluit

H1134 Bittervoorn	
Doel	Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie.
Toelichting	De bittervoorn komt voor op diverse locaties in het gebied, lokaal zowel binnendijks als buitendijks. De soort komt vooral voor in wateren met een laag dynamisch karakter met voldoende water- en oevervegetatie.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Een natuurlijk verspreidingsgebied dat 178 10x10 km hokken omvat. Een populatie die voorkomt in 7054 1x1 km hokken, met kanttekening dat huidige aantal km hokken waarin de soort voorkomt onvoldoende bekend is (Bron: Profielendocumenten).

Ecologische vereisten Rijntakken

De Bittervoorn wordt aangetroffen in stilstaand of langzaam stromend, helder, relatief ondiep water van sloten, plassen en vijvers met een rijke onderwatervegetatie en doorgaans een niet al te weke bodem. De onderwatervegetatie biedt de jonge vissen een veilige beschutting. In stromend en dieper water kan de vis in de oeverzone worden aangetroffen. Van nature komt de soort vanouds voor in overstromingsvlaktes van rivieren, maar in ons land heeft de soort tegenwoordig haar zwaartepunt in de sloten en plassen van het laagveencultuurlandschap.

Voor zijn voortplanting gaat de Bittervoorn een symbiose aan met grote zoetwatermossels van de geslachten *Anodonta* en – vooral – *Unio*. Het mannetje zoekt een gezonde mossel uit waar omheen hij een 'territorium' vestigt. Dit ziet hij als zijn eigen domein. Wanneer er een geslachtsrijp vrouwtje voorbij zwemt, probeert hij haar te lokken. De geslachtsrijpe wijfjes zijn te herkennen aan een dunne, drie tot vier cm lange buis waarmee ze eitjes kunnen leggen in de lichaamsholte van een mossel. De legbuis is een slap apparaat, maar door er onder druk van urine eitjes door te persen, wordt de buis in een fractie van een seconde hard, waarna het vrouwtje hem korte tijd in de instroomopening (sifo) van de mossel houdt en de eitjes afzet. Cruciaal is de acceptatie van de eieren door de zoetwatermosselen: daartoe mag het stikstofgehalte van het water niet te hoog zijn. Zodra de eieren zijn gededoneerd en het wijfje is weggezwoomen, stort het mannetje zijn zaad of 'hom' over de mossel uit, dat via de instroomopening de eitjes bereikt en bevrucht. Het mannetje herhaalt zijn gedrag enige malen met verschillende vrouwtjes en bij verschillende

mossels. De eitjes ontwikkelen zich tussen de kieuwen van de mossel. De larven blijven twee tot drie weken in de mossel waar ze beschermd zijn tegen op kleine fauna jagende 'predatoren'. De mossel geniet ook voordeel van de samenwerking. Als een geschikte vis passeert, worden wolken mossellarven geloosd. Deze hechten zich met kleefdraden aan de kieuwen en vinnen van de vissen. Ze worden naar de kieuwholte gezogen, waar ze een maand lang als parasieten leven van vissenbloed en uitgroeien tot jonge mosseltjes. Op deze manier weet de mossel zich te verspreiden.

In tegenstelling tot de meeste inheemse zoetwatervissen voeden Bittervoorns zich voornamelijk met plantaardig plankton. De dieren hebben een relatief lange darm. Algen worden van stenen 'gegraasd'. Daarnaast eten Bittervoorns ook spaarzaam dierlijk voedsel, zoals vlokreeften, insectenlarven, slakjes en wormen.
(Bron: Profielendocument)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Bittervoorn kan in de Rijntakken gebruik maken van habitattypen H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

De Bittervoorn komt wijd verspreid over Nederland voor. Het zwaartepunt van de verspreiding ligt in stilstaande poldersloten, vaarten, plassen en kanalen in het laagveencultuurlandschap. Ook in laag-dynamische wateren in het rivierengebied komt een belangrijk deel van de landelijke Bittervoornpopulatie voor. Binnen Noord-West Europa ligt het zwaartepunt van de Bittervoornpopulatie in Nederland. Hoewel gegevens over ontwikkeling van aantal en verspreiding van de soort onvolledig zijn, is wel duidelijk dat de Nederlandse Bittervoornpopulatie in de loop van de 20ste eeuw sterk is afgenomen. Het vermoeden bestaat dat het verspreidingsgebied in Nederland met ongeveer een kwart is afgenomen. De achteruitgang wordt vooral veroorzaakt door verslechtering van de waterkwaliteit en intensivering van het watergangbeheer. De Bittervoorn behoort landelijk tot de vrij zeldzame vissoorten. Maar in geschikte leefgebieden bereikt de soort plaatselijk hoge populatiedichtheden (*Bron: Profielendocumenten; Kessel et al, 2009*).

Binnen de Rijntakken is de Bittervoorn in de Gelderse Poort wijd verspreid aanwezig. Dit gebied vormt één van de kerngebieden voor de Bittervoorn in Nederland. In het gebied Uiterwaarden IJssel komt de Bittervoorn verspreid over het gehele gebied voor, en is deze plaatselijk algemeen. Ook in de gebieden Uiterwaarden Waal en Uiterwaarden Neder-Rijn komt de Bittervoorn voor, maar de verspreiding is hier in het kader van dit beheerplan niet nader onderzocht. Er zijn momenteel geen gegevens beschikbaar op grond waarvan een trend in verspreiding of populatieomvang van deze soort kan worden bepaald voor de Rijntakken (*Bron: Kessel et al, 2009; Profielendocumenten*).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van de habitatrichtlijnsoort H1134 Bittervoorn aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van deze soort in het Natura 2000 gebied Rijntakken. Het betreft hier 593 waarnemingen van de Bittervoorn vanaf 1 januari 2000.

NDFF waarnemingen Rijntakken van habitatrichtlijnsoort H1134 Bittervoorn vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)		
Soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen binnen Natura 2000 gebied
Bittervoorn	Vissen	593

Uitgangssituatie Bittervoorn		
	Verspreiding	Populatieomvang
Nulmeting	Landelijk: wijd verspreid Rijntakken: Gelderse Poort wijd verspreid, Uiterwaarden IJssel verspreid over hele gebied	Landelijk: vrij zeldzaam, plaatselijk algemeen (aantallen onbekend). Rijntakken: aantallen onbekend; Gelderse Poort algemeen, Uiterwaarden IJssel plaatselijk algemeen.
Trend	Landelijk: waarschijnlijk ca. 25% afname sinds begin 20 ^{ste} eeuw. Rijntakken: onbekend	Landelijk: sterke afname sinds begin 20 ^{ste} eeuw. Rijntakken: onbekend
Lopende monitoring-programma's	NEM: Verspreidingsonderzoek Beek- en Poldervissen sinds 2009 (Coördinatie: Stichting Ravon).	Geen; misschien op termijn mogelijk om trends in aantallen te bepalen aan de hand van NEM Verspreidingsonderzoek Beek- en Poldervissen.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Bittervoorn weergegeven.

Knelpunten en kansen

Landelijk zijn de belangrijkste bedreigingen voor de Bittervoorn slechte waterkwaliteit en intensief beheer van watergangen en plassen. Een slechte waterkwaliteit is fataal voor de zoetwatermosselen, waarvan de Bittervoorn afhankelijk is voor de voortplanting. Ook leidt het tot het verdwijnen van waterplanten, en daarmee van de noodzakelijke beschutting voor Bittervoornlarven. Ook intensief schonen en baggeren van watergangen leidt tot het verdwijnen van watervegetatie en zoetwatermosselen. Het beheer van veel Nederlandse sloten is nog zo intensief, dat zoetwatermosselen geen kans krijgen om groot genoeg te worden om als voortplantingsplek voor de Bittervoorn te kunnen functioneren.

In de Rijntakken vormen bovengenoemde bedreigingen over het algemeen geen probleem. Het verdwijnen van geschikte wateren door verdroging of door verhoging van de rivierdynamiek is in de Rijntakken wel een aandachtspunt. Dit laatste speelt bij het tweezijdig, en soms ook bij eenzijdig, aantakken van een strang aan de rivierloop. Aantakken kan ook leiden tot periodiek opdrogen van wateren, en daarmee tot verlies van Bittervoornleefgebied.

Binnen de Rijntakken is het omvang en de kwaliteit van het leefgebied van de Bittervoorn voldoende om een duurzame populatie te behouden. Er zijn geen specifieke maatregelen voor de Bittervoorn noodzakelijk. Aandachtspunt is het behoud van voldoende laagdynamische wateren. Bij de ontwikkeling van meestromende nevengeulen en andere hoog-dynamische wateren, moet de balans met behoud en ontwikkeling laagdynamische wateren worden bewaakt.

Aansluitend bij bestaand beheer en bij al voor andere doelen geplande projecten, liggen er binnen de Rijntakken diverse mogelijkheden om de Bittervoornpopulatie te versterken.

Maatregelen waarvan de Bittervoorn zal profiteren zijn:

- het creëren van nieuwe wateren in de uiterwaarden,
- het realiseren van afgevlakte, gevarieerde oevers in bestaande wateren (zoals kleiputten) in de uiterwaarden,
- het realiseren van laagdynamische delen als onderdeel van een gevarieerdere rivieroeverzone,

- steile eenvormige oevers van sloten en andere watergangen omvormen tot gevarieerde oevers met diepe en ondiepe delen.
- het behouden en onderhouden van bestaande geïsoleerde wateren (zoals oude meanders, moerassen en wielen) met goede waterkwaliteit, open water, sliblaag en moeras- en watervegetatie,
- gefaseerd schonen en baggeren van sloten en andere watergangen,
(Bron: Kessel et al, 2009; Profielendocumenten;).

Monitoring

Om meer inzicht te krijgen in de verspreiding van de Bittervoorn in Nederland, is recent (2009) een nieuw NEM-meetnet opgezet. Dit nieuwe meetnet (Verspreidingsonderzoek Beek- en Poldervissen) richt zich op het vaststellen van de aan- of afwezigheid en het aantal waargenomen exemplaren per kilometerhok. Het is de bedoeling om het meetprogramma de komende jaren te gaan richten op het vaststellen van veranderingen in de bezettingsgraad van km-hokken, als benaderingswijze voor het bepalen van aantalsveranderingen (Bron: CBS 2011). Voor de monitoring en evaluatie van dit beheerplan zal worden uitgegaan van dit meetprogramma, en het inzicht dat dit geeft in verspreiding en aantalsveranderingen van de Bittervoorn binnen de tot de Rijntakken behorende Natura 2000 gebieden.

3.6 H1145 Grote modderkruiper

De Grote modderkruiper is een fraaie tot 30 cm lange slanke vis uit de familie van de modderkruipers. De Grote modderkruiper heeft tien tastdraden aan de kop. In de paaitijd is het mannetje van de Grote modderkruiper oranjegeel. Hij heeft dan aan het einde van zijn lichaam aan weerskanten oranje, ovaalvormige klierbulten.

De Grote modderkruiper is een vissoort van ondiep, stilstaand of heel langzaam stromend water met een dikke modderlaag op de bodem en een rijke begroeiing. Hij wordt tot 30 cm lang en paait in de periode maart-juni in ondiep water, meestal langs beschutte oevers. De eieren worden afgezet in de watervegetatie of op een kale ondergrond en komen na ruim een week uit. De Grote modderkruiper kan overleven in zuurstofarm water en in een modderlaag van een opgedroogde plas of sloot. Ook kan hij korte afstanden over land afleggen en zo geïsoleerde wateren bereiken. De soort is 's nachts actief, en verblijft overdag in de bovenste laag van de waterbodem. Grote modderkruipers eten kleine in de waterbodem aanwezige dieren, zoals wormen, watervlooien, muggenlarven en kreeftjes (Bron: Profielendocumenten; Janssen et al, 2004).

Doel aanwijzingsbesluit

H1145 Grote modderkruiper	
Doel	Uitbreiding verspreiding, uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.
Toelichting	Het betreft een wijdverspreide soort, die landelijk gezien in een matig ongunstige staat van instandhouding verkeert. In het doel op landelijk niveau is aangegeven dat het van belang is dat in het rivierengebied meer leefgebied in de vorm van jonge verlandingsstadia in laagdynamische situaties komen. Langs de IJssel bestaan de beste mogelijkheden hiervoor benedenstrooms van Deventer en in de Gelderse Poort bestaan onder andere binnendijks mogelijkheden voor herstel.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Een natuurlijk verspreidingsgebied dat 163 10x10 km hokken omvat. Een populatie die voorkomt in 2234 1x1 km hokken, met kanttekening dat huidige aantal km hokken waarin de soort voorkomt onvoldoende bekend is (*Bron: Profielendocumenten*).

Ecologische vereisten Rijntakken

De Grote modderkruiper leeft in ondiep, stilstaand of zeer langzaam stromend water met een dikke modderlaag op de bodem en een rijke begroeiing. Van nature komt de soort voor in vergevorderde verlandingsstadia van grote en kleine wateren en in overstromingsvlaktes langs oevers. Vanuit de vissenfauna bekeken betreft het de zogenoemde 'black-fish' gemeenschap, waarin naast Grote modderkruiper ook Zeelt, Tiendoornige stekelbaars en Kroeskarper thuishoren. De Grote modderkruiper komt ook wel voor in langzaam stromende rivieren en beken maar wordt in ons land het meest aangetroffen in kleine wateren, vooral in poldersloten, met een geschikte waterkwaliteit. Vaak zijn de vindplaatsen locaties met kwelwater en/of bicarbonaatrijk water. Het water kan zuurstofrijk of zuurstofarm zijn. De Grote modderkruiper is een van de weinige vissen die het goed uithoudt in zuurstofarm water, zodat de soort daar een goede concurrentiepositie heeft. Door darm- en huidademhaling is de Grote modderkruiper aangepast aan een zuurstofarm milieu.

De vis paait van maart tot eind juni op plekken met ondiep water, doorgaans dicht langs de oevers in holten of onder de beschutting van begroeiing. Overhangende wilgen bijvoorbeeld of drijvende watervegetatie bieden geschikte beschutting. De Grote modderkruipers zetten eitjes zowel in de watervegetatie als op een kale ondergrond af. De eitjes komen na acht tot negen dagen uit. De jonge vissen zijn na twee jaar geslachtsrijp, bij een lengte van circa 15 cm. De vis is 's nachts actief en verblijft overdag in de bovenste bodemlaag, die veel organische modder bevat. De Grote modderkruiper is in staat om lange tijd in de modderlaag in leven te blijven en overleeft daarin ook als de waterlaag opdroogt. Als dat gebeurt worden de levensfuncties tot een minimum beperkt, waarbij de vis op een levend fossiel gaat lijken (de wetenschappelijke naam verwijst daarnaar). Een dikke slijmlaag beschermt de Grote modderkruiper tegen uitdroging en de vis kan zuurstof dan vrijwel uitsluitend opnemen via huidademhaling. Deze laatste eigenschap stelt de Grote modderkruiper ook in staat om kleine afstanden over land af te leggen om op die manier geïsoleerde wateren te bereiken. Een belangrijke bedreiging voor de soort vormt het intensief schonen van sloten, waarbij waterplanten en modderlagen worden verwijderd.

Net als de Kleine modderkruiper vindt de Grote modderkruiper zijn voedsel in de bodem. De modderkruipers eten allerlei kleine dieren zoals wormen, watervlooien, muggenlarven en kreeftjes. (*Bron: Profielen Habitatrichtlijnsoorten*)

Voor het leefgebied van de grote modderkruiper is een voldoende aandeel moeras (liesgrasvelden, plas dras) en een peilbeheer waarbij van tijd tot tijd het water grotendeels (maar niet geheel) opdroogt van groot belang. (*Bron: mededeling R. Zollinger van Ravon*).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Grote modderkruiper kan in de Rijntakken gebruik maken van het habitatype H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden, en van de rietmoerassen (geen habitatype) die dienen als broedhabitat voor de vogels Roerdomp (A021), Woudaap (A022) en Grote karekiet (A298).

Huidige situatie en trend

De Grote modderkruiper komt verspreid over grote delen van Nederland voor. Het zwaartepunt van de verspreiding ligt in (slotenrijke polders binnen) laagveengebieden en in het rivierengebied. De

soort is hier vooral te vinden in kleine, verlandende, laagdynamische sloten en plassen met een goede waterkwaliteit. Nederland is binnen Europa van groot belang voor de Grote modderkruiper: de Nederlandse laagveengebieden en rivierdelta vormen voor deze soort één van de belangrijkste kerngebieden. Doordat Grote modderkruipers niet gemakkelijk worden waargenomen, zijn gegevens over de huidige en voormalige Nederlandse aantallen en verspreiding van deze soort onvolledig. Doordat er recent meer aandacht is voor de soort, komt het verspreidingsgebied wel steeds beter in beeld. Op grond van de beschikbare gegevens, wordt verondersteld dat de Grote modderkruiper in de eerste helft van de vorige eeuw algemeen was in Nederland en na 1950 in aantal achteruit is gegaan. Tegenwoordig is de Grote modderkruiper alleen plaatselijk algemeen. Er zijn aanwijzingen voor dat ook het verspreidingsgebied is afgenomen, maar door gebrek aan gegevens is dit niet goed vast te stellen. (Bron: Profielendocumenten; Kessel et al, 2009; <http://mineleni.nederlandsesoorten.nl>).

In de Rijntakken kan de Grote modderkruiper alleen leven in laagdynamische, vaak binnendijks gelegen milieu's. Het gaat hier vooral om geïsoleerde stilstaande moerassen, oude riviermeanders en sloten in een vergevorderd verlandingsstadium. Het aantal recente waarnemingen van de Grote modderkruiper binnen de Rijntakken is gering. De enige waarnemingen uit de periode na 2000 die bij het onderzoek van Natuurbalans/Ravon 2009 naar voren zijn gekomen, bevinden zich in de Gelderse Poort. Uit de andere gebieden zijn wel enkele oudere waarnemingen bekend. Het is waarschijnlijk dat de soort op meer locaties voorkomt dan waar deze is aangetroffen, aangezien Grote modderkruipers lastig zijn waar te nemen en de Rijntakken niet systematisch op het voorkomen van de soort zijn onderzocht. Op grond van het kleine aantal waarnemingen, kan er vanuit worden gegaan dat de populatiegrootte in de Rijntakken gering is. (Bron: Vissen in Gelderse Natura 2000, Natuurbalans/Ravon, 2009)

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van de habitatrichtlijnsoort H1145 Grote modderkruiper aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van deze soort in het Natura 2000 gebied Rijntakken. Het betreft hier 41 waarnemingen van de Grote modderkruiper vanaf 1 januari 2000.

NDFF waarnemingen Rijntakken van habitatrichtlijnsoort H1145 Grote modderkruiper vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)		
Soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen binnen Natura 2000 gebied
Grote modderkruiper	Vissen	41

Uitgangssituatie Grote modderkruiper		
	Verspreiding	Populatieomvang
Nulmeting	Landelijk: wijd verspreid (gegevens onvolledig). Rijntakken: plaatselijk voorkomend in Gelderse Poort; waarschijnlijk plaatselijk voorkomend in Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Waal en Uiterwaarden Neder-Rijn (gegevens onvolledig).	Landelijk: vrij zeldzaam, plaatselijk algemeen (aantallen onbekend; gegevens onvolledig). Rijntakken: populatieomvang gering (aantallen onbekend; gegevens onvolledig).
Trend	Landelijk en Rijntakken: waarschijnlijk afname sinds midden 20 ^{ste} eeuw (weinig	Landelijk en Rijntakken: waarschijnlijk afname sinds midden 20 ^{ste} eeuw (weinig

	basisgegevens beschikbaar). Rijntakken: recente trend onbekend	basisgegevens beschikbaar). Rijntakken: recente trend onbekend
Lopende monitoring- programma's	NEM: Verspreidingsonderzoek Beek- en Poldervissen sinds 2009 (Coördinatie: Stichting Ravon).	Geen; misschien op termijn mogelijk om trends in aantallen te bepalen aan de hand van NEM Verspreidingsonderzoek Beek- en Poldervissen.

Waarschijnlijk kwam de Grote modderkruiper er in het verleden meer voor dan nu, maar door gebrek aan gegevens is hier geen betrouwbare uitspraak over te doen. Het is niet mogelijk om voor de Rijntakken een trend in de recente verspreiding of populatieomvang van deze soort te bepalen (*Bron: Kessel et al, 2009; Profielendocumenten;*).

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Grote Modderkruiper weergegeven.

Knelpunten en kansen

Landelijk zijn de belangrijkste bedreigingen voor de Grote modderkruiper vervuiling van water en onderwaterbodems, intensief beheer van watergangen en plassen en het verdwijnen van geschikte wateren door dempen of verdroging. Intensief schonen en baggeren van watergangen leidt tot het verdwijnen van watervegetatie en slibbodems en het wegvangen van de Grote modderkruipers. In de Rijntakken vormen bovengenoemde bedreigingen over het algemeen geen probleem. Het verdwijnen van voor Grote modderkruipers geschikte wateren door aantakken van oude verlandende meanders en strangen aan de rivierloop is in de Rijntakken wel een aandachtspunt.

Binnen de Rijntakken zijn geschikte leefgebieden voor de Grote modderkruiper beperkt tot binnen- en buitendijks gelegen laagdynamische, verlandende wateren. De beste kansen voor realisatie van kwaliteitsverbetering en uitbreiding van het leefgebied zijn er in de binnendijkse gedeelten van de Gelderse Poort en in Uiterwaarden IJssel. Het gaat hier met name om de ontwikkeling en verbetering van laagdynamische plassen, strangen en rietmoerassen. Het is daarbij van belang om aan te sluiten bij de thans aanwezige populaties van de Grote modderkruiper, zodat deze populatie kunnen worden behouden en versterkt. Meer inzicht in de verspreiding van de Grote modderkruiper binnen de Rijntakken is hiervoor van belang.

Aansluitend bij bestaand beheer en bij mede voor andere doelen geplande projecten, liggen er binnen de Rijntakken diverse mogelijkheden om de Grote modderkruiperpopulaties te versterken. Maatregelen waarvan de Grote modderkruiper zal profiteren zijn:

- creëren van nieuwe binnendijkse en buitendijkse laagdynamische wateren met gevarieerde oeverzone en watervegetatie,
- behouden en onderhouden van bestaande geïsoleerde wateren (zoals oude meanders, moerassen, kolken en wielen) met goede waterkwaliteit, open water, sliblaag en moeras- en watervegetatie,
- extensiveren van beheer van sloten en andere laagdynamische wateren,
- steile eenvormige oevers van sloten en andere laagdynamische wateren omvormen tot gevarieerde oevers met diepe en ondiepe delen,
- instellen van een meer natuurlijk peilbeheer in binnendijkse wateren en moerassen, met een langdurig hoge waterstand in winter en voorjaar

(*Bron: Kessel et al, 2009; Profielendocumenten;*).

Het is niet zeker dat de Grote modderkruiper nieuw geschikt leefgebied kan bereiken. Mogelijk is introductie dan nodig. (bron: mededeling M. Schoor, RWS-ON).

Monitoring

Om meer inzicht te krijgen in de verspreiding van de Grote modderkruiper in Nederland, is recent (2009) een nieuw NEM-meetnet opgezet. Dit nieuwe meetnet (Verspreidingsonderzoek Beek- en Poldervissen) richt zich op het vaststellen van de aan- of afwezigheid en het aantal waargenomen exemplaren per kilometerhok. Het is de bedoeling om het meetprogramma de komende jaren te gaan richten op het vaststellen van veranderingen in de bezettingsgraad van km-hokken, als benaderingswijze voor het bepalen van aantalsveranderingen (*Bron: CBS 2011*). Voor de monitoring en evaluatie van dit beheerplan is het wenselijk dat dit meetprogramma ook inzicht gaat geven in verspreiding en aantalsveranderingen van de Grote modderkruiper binnen de tot de Rijntakken behorende Natura 2000 gebieden.

3.7 H1149 Kleine modderkruiper

De Kleine modderkruiper is een vissoort van stilstaand en langzaam stromend water met een zandige tot modderige bodem en een goed ontwikkelde watervegetatie. Hij wordt gemiddeld 8 tot 10 cm lang, is aangepast aan een leven op en in de onderwaterbodem, en paait in de periode april-juni. De eieren worden afgezet op kale zandige waterbodems en op waterplanten. Jonge dieren bevinden zich vooral in ondiepe oeverzones van smalle slootjes en andere kleine wateren. De Kleine modderkruiper kan overleven in zuurstofarm water door lucht op te happen aan het wateroppervlak en vervolgens gebruik te maken van darmademhaling. De soort is 's nachts actief, en schuilt overdag tussen de waterplanten op de onderwaterbodem. Kleine modderkruipers eten plantenresten en kleine in de waterbodem aanwezige dieren, zoals insectenlarven en kreeftjes (*Bron: Profielendocumenten; <http://mineleni.nederlandsesoorten.nl>; Kessel et al, 2009*).

Doel aanwijzingsbesluit

H1149 Kleine modderkruiper	
Doel	Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie.
Toelichting	De kleine modderkruiper komt verspreid en plaatselijk algemeen in het gebied voor. De soort verkeert landelijk in een gunstige staat van instandhouding en komt in Nederland algemeen en wijdverspreid voor.

(*Bron: Aanwijzingsbesluit*)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Een natuurlijk verspreidingsgebied dat 232 10x10 km hokken omvat. Een populatie die voorkomt in 7293 1x1 km hokken (*Bron: Profielendocumenten*).

Ecologische vereisten Rijntakken

Kleine modderkruipers worden aangetroffen in sloten, beken, rivierarmen en meren. Stilstaande en langzaam stromende wateren vormen de ideale biotopen. De Kleine modderkruiper is aangepast aan een leven op en in de bodem en heeft een grotere voorkeur voor harde en zandige bodems

dan de Grote modderkruiper. De kleine, weinig elastische zwemblaas heeft een gering drijfvermogen en daarom kan de Kleine modderkruiper op de bodem blijven liggen. Ook is de Kleine modderkruiper, net als de Grote modderkruiper, in staat om gebruik te maken van darmademhaling. Daardoor kunnen deze vissen in zuurstofarme situaties overleven. Lucht wordt in zuurstofarme milieus aan het wateroppervlak ingenomen en komt vervolgens via het haarvatenstelsel rond de darmen in de bloedbaan terecht.

Het afzetten van de eieren doet deze soort bij voorkeur op kale, zandige bodem. In het veenweidegebied kan men Kleine modderkruipers ook aantreffen in bredere poldersloten. In tegenstelling tot de Grote modderkruiper wordt de Kleine modderkruiper vaak vergezeld door relatief hoge aantallen van andere vissoorten, zoals Vetje, Bittervoorn, Blankvoorn en Rietvoorn. Lokale populaties kunnen verstoord worden door vermesting en/of achterstallig baggeronderhoud van sloten. Dit kan leiden tot een zuurstofarme omgeving, waarin zich maar weinig macrofauna en waterplanten kunnen handhaven. Omdat het dan aan voedsel ontbreekt, afgestorven organisch materiaal en vooral halfverteerde plantenresten, wordt de situatie voor de Kleine modderkruiper in dit type sloten onleefbaar. Het baggeren kan echter ook funest zijn voor het voortbestaan van de soort, indien dit te rigoureus gebeurt. Om te voorkomen dat soorten als de Kleine modderkruiper binnen een stelsel van poldersloten verdwijnen, kan men het baggeren het beste gefaseerd uitvoeren.

De Kleine modderkruiper zoekt in zandige tot modderige bodems met zijn kleine bekopening naar kleine diertjes als kreeftjes en insectenlarven of naar organische resten.

(Bron: Profielen Habitatrichtlijnsoorten)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Kleine modderkruiper kan in de Rijntakken gebruik maken van het habitatype H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden, en van de rietmoerassen (geen habitatype) die dienen als broedhabitat voor de vogels Roerdomp (A021), Woudaap (A022) en Grote karekiet (A298).

Huidige situatie en trend

De Kleine modderkruiper komt verspreid over heel Nederland voor. De soort is binnen het verspreidingsgebied vrij algemeen en plaatselijk zeer algemeen. Het zwaartepunt van de verspreiding ligt in laagveen- en zeekleigebieden, kranswiervelden in de randmeren en oeverzones van het IJsselmeer. Nederland is binnen Europa van groot belang voor de Kleine modderkruiper: binnen West-Europa komt de soort hier het meest voor. De laatste decennia is het beeld van de verspreiding van de soort steeds duidelijker geworden. Eerder werd door gebrek aan gegevens gedacht dat de Kleine modderkruiper zeldzaam was in Nederland. Door gebrek aan (oude) gegevens, zijn geen trends in aantal of verspreiding aan te geven (*Bron: Profielendocumenten; Kessel et al, 2009; <http://mineleni.nederlandsesoorten.nl>*).

Binnen de Rijntakken komt de Kleine modderkruiper verspreid voor in het hele gebied. De meeste recente waarnemingen zijn afkomstig uit de Gelderse Poort en het zuidelijke deel van de Uiterwaarden IJssel, waar de soort plaatselijk algemeen is. Waarschijnlijk is het verspreidingsbeeld van de soort nog niet compleet; de oppervlakte aan potentieel geschikt, kwalitatief goed leefgebied is groot. De Kleine modderkruiper is in de Rijntakken in diverse typen wateren aanwezig; meestal hebben deze een lage dynamiek, een sliblaag op de bodem en een goed ontwikkelde watervegetatie. De verspreiding en habitatvoorkeur vertonen veel overeenkomst met die van de Bittervoorn. In tegenstelling tot de Bittervoorn, komt de Kleine modderkruiper echter ook veel voor in moerassen, oude riviermeanders en sloten in een vergevorderd verlandingsstadium. De Kleine modderkruiper wordt incidenteel ook in de hoofdloop van de rivieren gevonden. Door gebrek aan (oude) gegevens, zijn voor de Rijntakken geen trends in aantal of verspreiding aan te geven (*Bron: Kessel et al, 2009; Profielendocumenten;*).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van de habitatrichtlijnsoort H1149 Kleine modderkruiper aanwezig zijn in de Nationale Database Flora

en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van deze soort in het Natura 2000 gebied Rijntakken. Het betreft hier 438 waarnemingen van de Kleine modderkruiper vanaf 1 januari 2000.

NDFF waarnemingen Rijntakken van habitatrichtlijnsoort H1149 Kleine modderkruiper vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)		
<i>Soort</i>	<i>Soortengroep</i>	<i>Aantal maal waargenomen binnen Natura 2000 gebied</i>
Kleine modderkruiper	Vissen	438

Uitgangssituatie Kleine modderkruiper		
	Verspreiding	Populatieomvang
Nulmeting	Landelijk: wijd verspreid. Rijntakken: verspreid voorkomend in hele gebied (verspreidingsbeeld waarschijnlijk onvolledig).	Landelijk: vrij algemeen, plaatselijk zeer algemeen (aantallen onbekend). Rijntakken: plaatselijk algemeen, met name in Gelderse Poort en zuidelijk deel Uiterwaarden IJssel (aantallen onbekend; gegevens onvolledig).
Trend	Landelijk en Rijntakken: onbekend door gebrek aan met name oude gegevens.	Landelijk en Rijntakken: onbekend
Lopende monitoring-programma's	NEM: Verspreidingsonderzoek Beek- en Poldervissen sinds 2009 (Coördinatie: Stichting Ravon).	Geen; misschien op termijn mogelijk om trends in aantallen te bepalen aan de hand van NEM Verspreidingsonderzoek Beek- en Poldervissen.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Kleine Modderkruiper weergegeven.

Knelpunten en kansen

Landelijk zijn de belangrijkste bedreigingen voor de Kleine modderkruiper vervuiling (met name vermessing) van water, intensief beheer van watergangen en plassen en het verdwijnen van geschikte wateren door dempen of verdroging. Intensief schonen en baggeren van watergangen leidt tot het verdwijnen van watervegetatie en slibbodems en het wegvangen van de Kleine modderkruipers. In voedselrijke wateren zoals sloten, kan ook achterstallig baggeronderhoud een bedreiging vormen. Dit kan leiden tot achteruitgang van de waterkwaliteit, en daardoor tot het verdwijnen van waterplanten en macrofauna, het voedsel voor de Kleine modderkruiper. In de Rijntakken vormen bovengenoemde bedreigingen over het algemeen geen probleem.

Binnen de Rijntakken is de omvang en de kwaliteit van het leefgebied van de Kleine modderkruiper voldoende om een duurzame populatie te behouden. Er zijn geen specifieke maatregelen voor de Kleine modderkruiper noodzakelijk. Aansluitend bij bestaand beheer en bij al voor andere doelen geplande projecten, liggen er binnen de Rijntakken diverse mogelijkheden om de Kleine modderkruiperpopulatie te versterken.

Maatregelen waarvan de Kleine modderkruiper zal profiteren zijn:

- creëren van nieuwe binnendijkse en buitendijkse wateren met gevarieerde oeverzone en watervegetatie,

- omvormen van steile eenvormige oevers van sloten en andere bestaande wateren tot gevarieerde oevers met diepe en ondiepe delen,
 - behouden en onderhouden van bestaande geïsoleerde wateren (zoals oude meanders, moerassen, kolken en wielen) met goede waterkwaliteit, open water, sliblaag en moeras- en watervegetatie,
 - realiseren van meer structuurvariatie in beekmondingen,
 - extensief en gefaseerd schonen en baggeren van sloten en andere watergangen,
- (Bron: Kessel et al, 2009; Profielendocumenten;).

Monitoring

Om meer inzicht te krijgen in de verspreiding van de Kleine modderkruiper in Nederland, is recent (2009) een nieuw NEM-meetnet opgezet. Dit nieuwe meetnet (Verspreidingsonderzoek Beek- en Poldervissen) richt zich op het vaststellen van de aan- of afwezigheid en het aantal waargenomen exemplaren per kilometerhok. Het is de bedoeling om het meetprogramma de komende jaren te gaan richten op het vaststellen van veranderingen in de bezettingsgraad van km-hokken, als benaderingswijze voor het bepalen van aantalsveranderingen (Bron: CBS 2011). Voor de monitoring en evaluatie van dit beheerplan is het wenselijk dat dit meetprogramma ook inzicht gaat geven in verspreiding en aantalsveranderingen van de Kleine modderkruiper binnen de tot de Rijntakken behorende Natura 2000 gebieden.

3.8 H1163 Rivierdonderpad

De Rivierdonderpad is een vis van ongeveer 12 cm lang met een lichaamsbouw die is gericht op overleven in snelstromende beken. De Rivierdonderpad zoals bedoeld in de habitatrichtlijn, is tegenwoordig opgesplitst in meerdere soorten. Hiervan komen in Nederland de Beekdonderpad en de Rivierdonderpad in engere zin voor. Alleen de laatstgenoemde soort (*Cottus perifretum*) komt voor in de Rijntakken. Het is voornamelijk een soort van snelstromende, zuurstofrijke, schone wateren met harde (zand en steen) bodems. De Nederlandse Rivierdonderpad heeft zijn leefgebied echter weten uit te breiden tot kunstmatig aangelegde verharde oeverzones van meren, vaarten en rivieren, en komt daardoor nu ook voor in de grotere stilstaande wateren. De paai vindt plaats in de periode maart-juni. De eieren worden afgezet in een nestkuil in kleine holten en onder stenen en komen na drie tot 6 weken uit. Rivierdonderpadden leven solitair en blijven hun leven lang op dezelfde locatie. De bewegingsruimte is beperkt tot enkele meters (maximaal 15-20 m). De soort is vooral 's nachts actief. Volwassen Rivierdonderpadden eten voornamelijk vlokreeften en waterpissebedden, jongen vooral muggenlarven. (Bron: Profielendocumenten; <http://mineleni.nederlandsesoorten.nl>; Kessel et al, 2009).

Doel aanwijzingsbesluit

H1163 Rivierdonderpad	
Doel	Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie.
Toelichting	De rivierdonderpad is verspreid over het gebied aangetroffen en komt voor tussen de stortstenen van de oevers van de rivieren in het gebied. Het betreft landelijk een wijdverspreide soort, waarvoor het rivierengebied relatief belangrijk is.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Een natuurlijk verspreidingsgebied dat 217 10x10 km hokken omvat. Een populatie die voorkomt in 5398 1x1 km hokken. Voor de Beekdonderpad minimaal vijf beken met een levensvatbare populatie van zeker 500 dieren (*Bron: Profielendocumenten*).

Ecologische vereisten Rijntakken

Rivierdonderpadden brengen hun hele leven door in wateren binnen de Rijntakken. Het gebied is voor de soort dus van belang voor alle stadia van de levenscyclus. Binnen de Rijntakken vormen vormen rivieroeveren en dynamische aan de rivier aangetakte wateren natuurlijk leefgebied voor de Rivierdonderpad. Momenteel komt de Rivierdonderpad echter vooral voor in een kunstmatig ontstaan leefgebied: kunstmatig aangelegde verharde oeverzones en rivierkribben die kleine holten bevatten.

Voor de Rivierdonderpad zal de betekenis van meer natuurlijke oeverzones van snelstromende wateren met harde (zand en grind-) bodems binnen de Rijntakken naar verwachting toenemen, door ruimere beschikbaarheid en toenemende concurrentie van uitheemse vissoorten in de kunstmatige versteende milieu's.

Doordat Rivierdonderpadden zich slechts langzaam verspreiden, is duurzame aanwezigheid van geschikt leefgebied op een bepaalde locatie voor de soort belangrijk.

Huidige situatie en trend

De Rivierdonderpad komt in Nederland wijd verspreid voor. Het zwaartepunt van het voorkomen wordt gevormd door de kunstmatige versteende oevers van de grote rivieren, het IJsselmeer en andere grote wateren zoals de Vechtplassen. De soort heeft zich hier vanaf de 19^e eeuw weten uit te breiden, is er nu plaatselijk algemeen en neemt nog in aantal toe. De Beekdonderpad, die volgens de definitie van habitatrichtlijn ook onder 'Rivierdonderpad' valt, is in Nederland zeldzaam, lijkt in aantal af te nemen en komt voornamelijk voor in enkele beken in Limburg en Twente. De Rivierdonderpad in brede zin heeft een groot Europees verspreidingsgebied, maar de Nederlandse Rivierdonderpad-populatie is door haar grote omvang van Europees belang. (*Bron: Profielendocumenten; Kessel et al, 2009; <http://mineleni.nederlandsesoorten.nl>*).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van de habitatrichtlijnsoort H1163 Rivierdonderpad aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFP; peildatum juni 2013). Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van deze soort in het Natura 2000 gebied Rijntakken. Het betreft hier 54 waarnemingen van de Rivierdonderpad vanaf 1 januari 2000.

NDFP waarnemingen Rijntakken van habitatrichtlijnsoort H1163 Rivierdonderpad vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)		
Soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen binnen Natura 2000 gebied
Rivierdonderpad	Vissen	54

Uitgangssituatie Rivierdonderpad		
	Verspreiding	Populatieomvang
Nulmeting	Landelijk: wijd verspreid (Beekdonderpad: enkele	Landelijk: vrij algemeen, plaatselijk algemeen; aantallen

	locaties) Rijntakken: verspreid voorkomend in zuidelijke deel Uiterwaarden IJssel; geen recente Waarnemingen uit Gelderse Poort.	onbekend (Beekdonderpad: zeldzaam). Rijntakken: onbekend.
Trend	Landelijk: vanaf 19 ^e eeuw toegenomen (Beekdonderpad: afnemend) Rijntakken: vanaf 19 ^e eeuw tot ca. 2000 toegenomen; recent afgenomen (basisgegevens beperkt)	Landelijk: vanaf 19 ^e eeuw toegenomen (Beekdonderpad: afnemend) Rijntakken: vanaf 19 ^e eeuw tot ca. 2000 toegenomen; recent afgenomen (basisgegevens beperkt)
Lopende monitoring-programma's	NEM: Verspreidingsonderzoek Beek- en Poldervissen sinds 2009 (Coördinatie: Stichting Ravon).	Geen; misschien op termijn mogelijk om trends in aantallen te bepalen aan de hand van NEM Verspreidingsonderzoek Beek- en Poldervissen.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Rivierdonderpad weergegeven.

Knelpunten en kansen

De belangrijkste bedreiging voor de Rivierdonderpad in de Rijntakken is hoogstwaarschijnlijk verdringing uit het nu belangrijkste (zij het kunstmatige) leefgebied, de rivierkribben, door uitheemse invasieve vissoorten zoals de Kesslers grondel. Ander aandachtspunt is instandhouding van de kribben als leefgebied, waarbij het van belang is om bij werkzaamheden zo veel mogelijk te voorkomen dat lokale deelpopulaties uitsterven. Individuen leven immers honkvast, op een heel klein oppervlak en bereiken niet gemakkelijk andere locaties in de omgeving.

Binnen de Rijntakken is de omvang en de kwaliteit van het leefgebied van de Rivierdonderpad op zich voldoende om een duurzame populatie te behouden. Probleem is alleen de mogelijke verdringing uit het leefgebied door uitheemse vissen.
(Bron: Kessel et al, 2009).

Recente kennis geeft aan dat de doelstelling voor de Rivierdonderpad niet haalbaar is door verdringing van de soort door invasie grondels. (Bron: Mededeling R. Zollinger, Ravon).

Monitoring

Om meer inzicht te krijgen in de verspreiding van de Rivierdonderpad in Nederland, is recent (2009) een nieuw NEM-meetnet opgezet. Dit nieuwe meetnet (Verspreidingsonderzoek Beek- en Poldervissen) richt zich op het vaststellen van de aan- of afwezigheid en het aantal waargenomen exemplaren per kilometerhok. Het is de bedoeling om het meetprogramma de komende jaren te gaan richten op het vaststellen van veranderingen in de bezettingsgraad van km-hokken, als benaderingswijze voor het bepalen van aantalsveranderingen (Bron: CBS 2011). Voor de monitoring en evaluatie van dit beheerplan is het wenselijk dat dit meetprogramma ook inzicht gaat geven in verspreiding en aantalsveranderingen van de Rivierdonderpad binnen de tot de Rijntakken behorende Natura 2000 gebieden.

AMFIBIEËN

3.9 H1166 Kamsalamander

De Kamsalamander is de grootste van de in Nederland voorkomende watersalamanders. Vrouwtjes worden tot 18 cm lang, mannetjes tot 16 cm. In de voortplantingsperiode (april-juni) verblijven de Kamsalamanders in het water. Geschikte voortplantingswateren zijn niet te kleine stilstaande, matig voedselrijke plassen. Deze wateren staan op zichzelf, zijn niet- of licht beschaduwde, hebben een goede waterkwaliteit en een goed ontwikkelde onderwatervegetatie. In het riviereengebied gaat het vooral om laagdynamische strangen, kleiputten en kolken. Een vrouwtje legt circa 200 eieren, die worden afgezet op bladeren van waterplanten. De larven die uit de eieren komen ontwikkelen zich in drie maanden tijd tot jonge Kamsalamanders, die vervolgens in augustus-september het water verlaten. De meeste Kamsalamanders overwinteren (november-maart) op het land, een kleiner aantal in het water. Op land kruipen ze weg in de grond of andere vorstvrije plekken in landschapselementen zoals bosjes, hagen, struwelen, houtwallen en overhoekjes. De meeste dieren blijven in de directe omgeving (binnen 100 m) van het voortplantingswater. Wanneer hier geen geschikt landhabitat aanwezig is, overwinteren ze verder van het voortplantingswater af (tot circa 400 m). Kamsalamanders eten allerlei kleine waterdieren (watervlooien, watermijten, muggenlarven, kikkervisjes) en kleine kruipende insecten. (Bron: *Profielendocumenten*; <http://www.ravon.nl/Soorten/Levendeatlas>; Schut et al, 2008).

Doel aanwijzingsbesluit

H1166 Kamsalamander	
Doel	Uitbreiding verspreiding, uitbereiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.
Toelichting	De kamsalamander komt lokaal in het Habitatrichtlijngebied voor in geïsoleerde populaties op locaties die niet frequent overstroomd worden. De populaties in de uiterwaarden kunnen lijden onder (extreem) hoog water. Voor het in stand houden van duurzame populaties zijn daarom de verbindingen met aangrenzende populaties van belang. Het gebied is voor de kamsalamander één van de belangrijkste leefgebieden in Nederland. De verbindingen tussen de populaties langs de Waal, Neder-Rijn en IJssel zijn belangrijk.

(Bron: *Aanwijzingsbesluit*)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Een natuurlijk verspreidingsgebied dat 219 10x10 km hokken omvat. Een populatie die bestaat uit voortplantende Kamsalamanders in 6000 wateren (Bron: *Profielendocumenten*).

Ecologische vereisten Rijntakken

Kamsalamanders brengen hun hele leven door in wateren binnen de Rijntakken. Het gebied is voor de soort dus van belang voor alle stadia van de levenscyclus. Binnen de Rijntakken vormen kleine, laagdynamische, geïsoleerd gelegen, niet aan de rivier aangetakte wateren voor de Kamsalamander het belangrijkste leefgebied. Deze voortplantingswateren liggen zowel binnendijks als buitendijks. Als ze buitendijks gelegen zijn, dient de overstromingsduur en frequentie laag te

zijn. In de directe omgeving (in ieder geval binnen 100 tot 400 m afstand) van deze wateren dient geschikt landhabitat aanwezig te zijn.

Het is van belang dat de voortplantingswateren niet geheel beschaduwd zijn, een goede waterkwaliteit en een goed ontwikkelde onderwatervegetatie hebben. Ze mogen in voorjaar en zomer niet droogvallen en geen vis bevatten. Onderhoudswerkzaamheden dienen in de winterperiode plaats te vinden. Geschikt landhabitat is hoogwatervrij, en bestaat uit een of meerdere landschapselementen waarin de Kamsalamander op vorstvrije plekken (in de bodem) kan wegkruipen.

De hoofdloop van de grote rivieren vormt voor de Kamsalamander een niet of nauwelijks te overbruggen barrière, zodat populaties aan weerszijden van de rivier altijd (nagenoeg) van elkaar geïsoleerd zijn (*Bron: Schut et al, 2008; Creemers, 1994*).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Door de specifieke leefgebiedseisen van de Kamsalamander, is er in de Rijntakken weinig samenhang met andere Natura 2000 doelen. In beperkte mate sluiten de eisen voor Kamsalamander aan bij het habitattypen Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150)) en bij die voor moeras ten behoeve van de broedvogels Roerdomp (A021), Woudaap (A022) en Grote karekiet (A298). Deze samenhang geldt echter alleen voor zover het kleine geïsoleerde wateren betreft waar geen vissoorten in voorkomen.

Huidige situatie en trend

De Kamsalamander komt verspreid over een groot deel van Nederland voor, in de provincies Drenthe, Overijssel, Gelderland, Limburg, Noord-Brabant en Utrecht en in Zeeuws Vlaanderen. De soort is binnen het verspreidingsgebied vrij zeldzaam, maar plaatselijk algemeen. Het zwaartepunt van de populatie bevindt zich in in beekdalen, landgoederen en langs de grote rivieren. Gelderland is een belangrijke provincie voor de Kamsalamander, omdat meer dan eenderde van de Nederlandse populatie hier voorkomt. Binnen Europa heeft de Kamsalamander een groot verspreidingsgebied, van Engeland tot Rusland en Roemenië. De soort ontbreekt in Zuid-Europa en het noordelijke deel van Scandinavië. In Nederland komt de Kamsalamander ongeveer even veel voor als in de ons omringende landen.

Sinds het begin van de 20ste eeuw is de verspreiding in Nederland afgenomen. Waarschijnlijk vooral door verlies aan geschikt leefgebied door het verdwijnen van kleinschalig cultuurlandschap. Gegevens uit het NEM-meetnet Amfibieën geven aan dat de het aantal door Kamsalamander bezette wateren recent (in de periode 1997-2009) weer licht toeneemt (*Bron: Profielendocumenten; <http://www.ravon.nl/Soorten/Amfibieën/Kamsalamander>; Schut et al, 2008*).

Binnen de Rijntakken komt de Kamsalamander verspreid voor in alle gebieden. Het zwaartepunt ligt in de Gelderse Poort en langs de zuidoever van de Waal.

Binnen de Gelderse Poort komt de Kamsalamander verspreid over het gehele gebied voor, zowel binnendijs als buitendijs. Vooral in het gebied de Groenlanden is een grote populatie aanwezig. De Gelderse Poort is voor de Kamsalamander één van de belangrijkste gebieden van Nederland. Binnen de Uiterwaarden Waal komt de Kamsalamander het meest voor in het aan de zuidzijde gelegen uiterwaardengebied tussen Weurt en Wamel. Ook dit is een op landelijke schaal belangrijk gebied. Bij Beuningen komt een grote populatie voor in het buitendijs gelegen ooibos. Daarnaast komt de Kamsalamander ook in andere Waaluiterswaarden voor (Hurwenense Uiterwaarden, Heeseltse Uiterwaarden, Rijswaard), met een zwaartepunt op de zuidoever.

In de gebieden Uiterwaarden IJssel en Uiterwaarden Neder-Rijn komt de Kamsalamander beperkt voor. In Uiterwaarden IJssel voornamelijk op de westoever tussen Arnhem en Zutphen. Kerngebieden zijn de Havikerwaard, de Brummense Waarden, Cortenoevers, en de (noordelijker en op de oostoevers gelegen) Duursche Waarden. In het gebied Uiterwaarden Neder-Rijn zijn de meeste waarnemingen afkomstig van de noordoever, onder andere in de uiterwaarden bij Wageningen (*Bron: Schut et al, 2008; Atlas reptielen en amfibieën in Gelderland 1985-2005, Ravon 2007*).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van de habitatrichtlijnsoort H1166 Kamsalamander aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van deze soort in het Natura 2000 gebied Rijntakken. Het betreft hier 780 waarnemingen van de Kamsalamander vanaf 1 januari 2000.

NDFF waarnemingen Rijntakken van habitatrichtlijnsoort H1166 Kamsalamander vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)		
Soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen binnen Natura 2000 gebied
Kamsalamander	Amfibieën	780

Op grond van de beschikbare gegevens kunnen geen betrouwbare, goed onderbouwde conclusies worden getrokken over trends in populatie-omvang en verspreiding van de Kamsalamander binnen de Rijntakken. Beschikbare waarnemingen uit de periode van medio jaren 90 van de 20ste eeuw tot 2007 indiceren echter een stabiele en duurzame situatie in de Gelderse poort en een teruggelopen populatieomvang in de Uiterwaarden IJssel en Loevestein (*Bron: Schut et al, 2008*).

Uitgangssituatie Kamsalamander		
	Verspreiding	Populatieomvang
Nulmeting	Landelijk: wijd verspreid. Rijntakken: verspreid voorkomend over alle gebieden; waartepunt in Gelderse Poort en deel zuidoever Waal.	Landelijk: vrij zeldzaam, plaatselijk algemeen (aantallen onbekend). Rijntakken: plaatselijk algemeen, met name in Gelderse Poort en deel zuidoever Uiterwaarden Waal (aantallen onbekend; gegevens onvolledig).
Trend	Landelijk: afgenomen sinds begin 20 ^{ste} eeuw; recent (1997-2009) matige toename. Rijntakken: onbekend. Lijkt over 1995 – 2007 stabiel voor Gelderse Poort en afnemend voor Uiterwaarden IJssel.	Landelijk: afgenomen sinds begin 20 ^{ste} eeuw (trend afgeleid uit verspreidingsgegevens); recent (1997-2009) matige toename Rijntakken: onbekend. Lijkt over 1995 – 2007 stabiel voor Gelderse Poort en afnemend voor Uiterwaarden IJssel.
Lopende monitoring-programma's	NEM: Verspreidingsonderzoek Amfibieën (Coördinatie: Stichting Ravon).	NEM: Populatiemeetnet Amfibieën (Coördinatie: Stichting Ravon).

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Kamsalamander weergegeven.

Knelpunten en kansen

Verdwijning, aantasting en versnippering van leefgebieden vormen landelijk de belangrijkste bedreigingen voor de Kamsalamander. Door intensivering van landbouw en uitbreiding van bebouwing en infrastructuur gaan voortplantingswateren verloren of in kwaliteit achteruit. Ook landhabitat in de omgeving van de voortplantingswateren staat onder druk door het verdwijnen van kleine landschapselementen en omvorming van grasland naar akkers (*Bron: Profielendocumenten*).

Ook binnen de Rijntakken zijn verdwijning, aantasting en isolatie van leefgebied belangrijke aandachtspunten als het gaat om behoud en herstel van de Kamsalamanderpopulatie.

Het verdwijnen van leefgebied speelt hier vooral wanneer relatief ondiepe wateren gaan verlanden of buitendijks gelegen hoogwatervrije plaatsen worden afgegraven. Ondiepe wateren vallen door verlanding te vroeg in het seizoen droog en worden daardoor ongeschikt om als voortplantingswater te fungeren. Ook diepere insnijding van de rivierbedding kan ertoe bijdragen dat dergelijke wateren te vroeg in het seizoen droogvallen. Het afgraven van in de buurt van voortplantingswateren gelegen hoogwatervrije gedeelten van uiterwaarden, leidt tot het verloren gaan van overwinteringsmogelijkheden (landhabitat) van de Kamsalamander. De soort kan hierdoor plaatselijk uitsterven.

Aantasting van leefgebiedskwaliteit is aan de orde wanneer er vis wordt uitgezet in voor de Kamsalamander geschikte voortplantingswateren. Doordat vissen de larven opeten, decimeren ze het voortplantingssucces van de Kamsalamander.

Versnippering van leefgebied speelt in de Rijntakken doordat de afstand tussen deelpopulatie in een aantal gebieden groot is en doordat het gebied wordt doorsneden door voor Kamsalamanders slecht overbrugbare barrières. Die barrières bestaan uit de rivierlopen, die een niet of nauwelijks te nemen hindernis vormen, en uit rivierdijken. Populaties aan weerszijden van de rivierlopen moeten als gescheiden deelpopulaties worden beschouwd.

Op de rivierdijken liggen vaak drukke wegen die tot sterfte leiden onder Kamsalamanders die zich tussen binnen- en buitendijkse gebieden verplaatsen. Dit speelt vooral in de perioden februari-maart en augustus-september, waarin de Kamsalamanders zicht verplaatsen tussen landhabitat en voortplantingswateren.

De rivierdymaniek in de uiterwaarden vormt een aandachtspunt dat specifiek is voor de Rijntakken. Overstroming door rivierwater is voor de Kamsalamander ongunstig. Met name wanneer deze overstromingen in het voorjaar of in het begin van de zomer plaatsvinden, kan dit ertoe leiden dat Kamsalamanderpopulaties in de uiterwaarden een grote klap krijgen. Dit betekent dat de wisselingen in populatieomvang, en daarmee de uitsterfkans van deelpopulaties, in de uiterwaarden groot zijn (*Bron: Schut et al, 2008; Creemers, 1994*).

Binnen de Rijntakken liggen goede kansen om de duurzaamheid en omvang van de populatie van de Kamsalamander te behouden en verbeteren. Dit kan door bestaande deelpopulaties te behouden en versterken en door deze beter met andere deelpopulaties te verbinden.

Bestaande deelpopulaties kunnen worden behouden of versterkt door:

- onderhoudswerkzaamheden in bestaande wateren (tegengaan van verlanding, op diepte houden/ brengen) in de winterperiode.
- visvrij houden/maken van bestaande wateren.
- behouden of ontwikkelen van hoogwatervrije gedeelten in de buurt van voortplantingswateren in uiterwaarden.
- ontwikkeling van een kernleefgebied door aanleg van nieuwe geschikte wateren (richtlijn 5 tot 10 wateren per km². In buitendijkse gebieden gaat het om voldoende diepe wateren in hoge uiterwaardgedeelten.

- aanleg binnendijks gelegen wateren aansluitend bij een buitendijks aanwezige deelpopulatie (verkleinen uitsterfkans bij (voorjaars)overstroming uiterwaard)

Deelpopulaties kunnen onderling (beter) met elkaar worden verbonden door:

- tegengaan verkeersslachtoffers tijdens trek tussen voortplantingswateren en landhabitat door (tijdelijke) verkeersmaatregelen of aanleg faunavoorzieningen (focus op dijktrajecten met veel slachtoffers).
- aanleg corridors tussen van elkaar gescheiden deelpopulaties (focus op verbinden binnendijkse en buitendijkse deelpopulaties).

(Bron: Schut et al, 2008).

ZOOGDIEREN

3.10 H1318 Meervleermuis

De Meervleermuis is één van de grootste vleermuissoorten van Nederland. Hij weegt 14 tot 25 gram en heeft een spanwijdte van 20 tot 32 cm. Zijn grote voeten gebruikt hij om insecten van het wateroppervlak te scheppen. Meervleermuizen hebben een vast netwerk van verblijfplaatsen, voedselgebieden en verbindingzones. In de periode april-juli bevinden ze zich in zomerverblijven in gebouwen, vaak in spouwmuren van jaren 60-rijtjeshuizen en op zolders van kerken en kastelen. Deze zomerverblijven liggen meestal binnen een afstand van 10 kilometer van de voedselgebieden. De mannetjes en vrouwtjes leven in de zomerperiode apart; de vrouwtjes in kraamkolonies van meestal enkele honderden exemplaren, de mannetjes alleen of in kleine groepen (tot enige tientallen exemplaren). De mannetjes en vrouwtjes hebben ook verschillende fourageergebieden. De paring vindt in nazomer en najaar plaats in winterverblijven of in op de route daarheen gelegen paarverblijven. Meervleermuizen overwinteren in donkere, rustige, vochtige, koele (5 tot 11 °C) maar vorstvrije ruimtes. Deze winterverblijven bevinden zich voornamelijk ondergronds (kelders, bunkers, mergelgroeven). De Meervleermuizen verzamelen zich hier vanaf eind juli, gaan in de wintermaanden in winterslaap en vertrekken half april weer naar hun zomerverblijven. De afstand tussen zomer- en winterverblijf varieert sterk, maar bedraagt vaak 200 tot 300 km. Meervleermuizen jagen 's nachts, voornamelijk boven water (sloten, kanalen, meren, plassen), maar binnen 500 m van open water ook boven vochtige weilanden en langs bomenrijen. Ze eten (dans)muggen, vliegjes, motten en spinnen. Ze gebruiken vaste vliegroutes tussen verschillende verblijfplaatsen en tussen verblijfplaatsen en voedselgebieden (*Bronnen: Profielendocumenten; <http://www.nederlandse-soorten.nl>; Schut et al, 2008*).

Doel aanwijzingsbesluit

H1318 Meervleermuis	
Doel	Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie.
Toelichting	Het gebied heeft een zeer belangrijke rol als paargebied voor meervleermuizen. Tot nu toe zijn er paarverblijven bekend in Angeren, Zevenaar en Herwen. Met name De Bijland wordt veel gebruikt als foerageergebied door mannetjes meervleermuizen. Belangrijke vliegroutes hiervoor zijn de Oude Rijn, Oude Rijnstrang, Oude Waal en het Bijlandsch Kanaal.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Een natuurlijk verspreidingsgebied dat 127 10x10 km hokken omvat. Een populatie die bestaat uit 4500 voortplantende vrouwtjes (*Bron: Profielendocumenten*).

Ecologische vereisten Rijntakken

Voor de Meervleermuis zijn de Rijntakken van belang als fourageergebied in de zomerperiode en als trekroute tussen zomer- en winterverblijven. Er zijn binnen de Natura 2000-grenzen geen verblijfplaatsen bekend.

Binnen de Rijntakken gebruikt de Meervleermuis rivierlopen en grotere plassen als fourageergebied. De eisen die de soort aan het fourageergebied stelt zijn niet precies bekend. In ieder geval is de aanwezigheid van voldoende insecten boven de wateroppervlakte van belang. De wateren dienen niet vervuild of vermest te zijn en 's nachts niet verstoord te worden door licht of geluid. Beschutting van oevers tegen wind, bijvoorbeeld in de vorm van riet of ruigten, is gunstig.

Meervleermuizen gebruiken een vast netwerk van waterwegen en 'droge' lijnvormige elementen als trekroutes en verbindingsroutes tussen zomerverblijf en fourageergebied. De inrichting van deze trekroutes is essentieel voor het voortbestaan van de populatie. Voor de waterwegen moet vooral lichthinder worden voorkomen. Als indicatie wordt aangehouden dat de lichtintensiteit in het midden van het water minder dan 0,5 lux zou moeten zijn. Als droge verbindingen fungeren ononderbroken lijnvormige begroeiingen het best. Op deze routes dient verstoring door licht, geluid en fysieke barrières (zoals verlichte viaducten) worden voorkomen. (*Bronnen: Schut et al, 2008; Haarsma, 2008*).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Meervleermuis kan in de Rijntakken gebruik maken van de volgende habitattypen: H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden, H3260B Beken en Rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden).

Huidige situatie en trend

De Meervleermuis komt in de zomerperiode verspreid over een groot deel van Nederland voor, vooral in de waterrijke provincies Zuid-Holland, Utrecht, Friesland en Noord-Holland, in Noord-West Overijssel, in het rivierengebied en in de randmeren tussen Flevoland en Gelderland. De soort is binnen het verspreidingsgebied vrij zeldzaam, maar plaatselijk algemeen. De totale populatie wordt rond 10.000 dieren geschat.

Het overgrote deel van de in de zomer in Nederland aanwezige Meervleermuizen, overwintert in het buitenland (Duitsland, België, Noord-Frankrijk), en mogelijk deels op onbekende locaties in Nederland. Het aantal bekende in Nederland overwinterende Meervleermuizen is circa 400, waarvan het merendeel in bunkers in de duinen van Noord- en Zuid-Holland (250 expl.), mergelgoeven in Zuid-Limburg (100 expl.) en bunkers op de Veluwe ten noorden van Arnhem (70-80 expl.).

Het verspreidingsgebied van de Meervleermuis bevindt zich vooral in noordelijk Midden-Europa, van Denemarken en Noord-Frankrijk tot aan Rusland. De soort is echter overal zeldzaam. In Nederland ligt een belangrijk zwaartepunt van de (wereld)populatie van de Meervleermuis. Naar schatting omvat de Nederlandse zomerpopulatie circa 5% van de wereldpopulatie en 10% van de populatie van de Europese Unie.

Er zijn momenteel geen betrouwbare gegevens beschikbaar, op grond waarvan een trend kan worden bepaald voor het aantal Meervleermuizen dat in de zomerperiode in Nederland aanwezig is. Indrukken van experts en tellingen in zomerverblijven lijken te wijzen op een vrij constant populatieniveau. Tellingen van winterverblijven in het kader van het NEM-meetnet geven een duidelijke positieve trend aan, maar aantalsontwikkeling in winterverblijven zegt niets over die in de zomerperiode (*Bron: Profielendocumenten; Schut et al, 2008; www.nederlandsesoorten.nl*).

Binnen de Rijntakken komt de Meervleermuis vooral voor in de Gelderse Poort. De soort is hier verspreid over het gehele gebied waargenomen, vliegend boven het open water van rivierlopen en plassen. Daarnaast komt de soort in lage aantallen verspreid voor in delen van het gebied Uiterwaarden IJssel (tussen Zutphen en Zwolle en bij de monding in het IJsselmeer). Uit de andere gedeelten van de Rijntakken zijn alleen incidentele recente waarnemingen bekend. De Meervleermuis is in de Rijntakken zeldzaam. Het aantal waarneming is in vergelijking met de

Nederlandse kerngebieden laag. Het gaat om een randpopulatie. Deze bestaat voornamelijk uit mannetjes die aan de rand van het verspreidingsgebied van de vrouwtjes leven.

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van de habitatrichtlijnsoort H1318 Meervleermuis aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van deze soort in het Natura 2000 gebied Rijntakken. Het betreft hier 400 waarnemingen van de Meervleermuis vanaf 1 januari 2000.

NDFF waarnemingen Rijntakken van habitatrichtlijnsoort H1318 Meervleermuis vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)		
Soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen binnen Natura 2000 gebied
Meervleermuis	Zoogdieren	400

Op grond van de beschikbare gegevens kunnen geen betrouwbare, goed onderbouwde conclusies worden getrokken over trends in populatie-omvang en verspreiding van de Meervleermuis binnen de Rijntakken. Vergelijking van zomerwaarnemingen uit 2003 en 2008 indiceert echter een recent teruggelopen populatieomvang in de Gelderse Poort (Bronnen: Schut et al, 2008; Haarsma, 2008; <http://www.zoogdieratlas.nl>).

Uitgangssituatie Meervleermuis		
	Verspreiding	Populatieomvang
Nulmeting	Landelijk: vrij wijd verspreid (zomer); enkele locaties (winter). Rijntakken: vrij wijd verspreid in Gelderse Poort, lokaal in deel Uiterwaarden IJssel, elders incidenteel (zomer).	Landelijk: zomer vrij zeldzaam, plaatselijk algemeen, ca. 10.000 exemplaren. Winter: zeldzaam, ca. 400 exemplaren. Rijntakken: alleen in zomer, zeldzaam. Zwaartepunt in Gelderse Poort (aantallen onbekend).
Trend	Landelijk: onbekend. Lijkt vrij stabiel. Rijntakken: onbekend.	Landelijk: zomer onbekend, lijkt stabiel; winter toename. Rijntakken: onbekend. Lijkt over 2003 – 2008 afgenomen voor Gelderse Poort.
Lopende monitoring-programma's	Geen.	Geen (NEM Meetnet Wintertellingen Vleermuizen niet relevant voor Meervleermuis in Rijntakken, want alleen zomerpopulatie).

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Meervleermuis weergegeven.

Knelpunten en kansen

Verloren gaan van zomerverblijfplaatsen, aantasting van vliegroutes en kwaliteitsverlies van fourageergebieden vormen landelijk de belangrijkste bedreigingen voor de Meervleermuis. Zomerverblijven kunnen ongeschikt worden door restauratie en renovatie van gebouwen. In de nabije toekomst kunnen renovaties van jaren-60 huizen verwacht worden; huizen die nu een belangrijke rol spelen als zomerverblijfplaats voor Meervleermuizen. Vliegroutes en fourageergebieden worden aangetast bij verdwijnen van lijnvormige elementen, bij toename van licht en bebouwing langs het water, bij toename van vervuiling en versnippering van wateren en bij

aanleg van nieuwe barrières (bijvoorbeeld viaducten) op de vaste routes (*Bron: Profielendocumenten; Limpens 2005*).

De Rijntakken lijken zeer geschikt als fourageergebied voor de Meervleermuis. Er is veel geschikt open water aanwezig in de vorm van rivierlopen en plassen met gevarieerde oevers. Toch is het aantal Meervleermuizen hier beperkt en lijkt dit vrij sterk te fluctueren. Mogelijk hangt dit samen met het functioneren als randpopulatie. De aantallen in de Rijntakken zijn waarschijnlijk mede afhankelijk van ontwikkelingen in de kernpopulaties in het westen en noorden van Nederland.

Mogelijk spelen er in de Rijntakken knelpunten en bedreigingen die samenhangen met aantasting van zomerverblijven en vliegroutes. Doordat niet alle zomerverblijven bekend zijn, en er weinig bekend is over de ligging van de belangrijkste vliegroutes, kan echter niet worden vastgesteld in hoeverre dit werkelijk een knelpunt is. Ook kan hierdoor niet worden bepaald welke concrete mogelijkheden er zijn om het leefgebied van de Meervleermuis in en om de Rijntakken te verbeteren (*Bron: Schut et al, 2008; Haarsma, 2008*).

Monitoring

In het kader van het NEM zijn er drie lopende landelijke meetnetten die voor de Meervleermuis relevant zijn: het meetnet Wintertellingen Vleermuizen, het meetnet Zomertellingen Vleermuizen en sinds 2013 het meetnet Vleermuistransecttellingen. Verspreidingsonderzoek voor Vleermuizen vindt (nog) niet plaats. Voor de Rijntakken leveren deze meetnetten op dit moment geen bruikbare gegevens op. Het meetnet Wintertellingen is voor de Rijntakken niet relevant (geen winterverblijven), en in de meetnetten Zomertellingen en Transecttellingen is de Meervleermuis (nog) niet meegenomen. De basisgegevens voor de Rijntakken zijn nu voornamelijk afkomstig uit losse waarnemingen en gericht onderzoek, onder andere door de Zoogdiervereniging in opdracht van de Provincie Gelderland. Deze zijn niet geschikt om trends uit af te leiden. (*Bronnen: CBS, 2015; Haarsma, 2008*).

3.11 H1337 Bever

De Bever is het grootste knaagdier van Europa. Inclusief de 30 cm lange staart zijn volwassen Bevers 1 tot 1,3 meter lang. Ze wegen 15 tot 35 kg. Bevers zijn het gehele jaar in de Rijntakken aanwezig. Ze hebben vaste territoria, die enkele honderden meters tot enkele kilometers waterloop beslaan. Geschikt leefgebied bestaat uit minimaal 50 cm diepe, zoete wateren met beboste rustige oevers. In het rivierengebied gaat het om met zachthoutoobos begroeide oevers van strangen, kleiputten en andere wateren. Het water kan zowel stromend als stilstaand zijn, maar mag niet droogvallen en ook niet tot de bodem bevroren. In ondiep stromend water bouwen ze dammen om de vereiste waterdiepte te bereiken. Bevers leven in zelfgebouwde burchten. Afhankelijk van steilte en hoogte van de oevers is dit een ondergronds hol in de oever of een bovengrondse ruimte onder een takkenhoop op de oever. De ingang is altijd onder water, de leefruimte boven water. Een burcht wordt meestal bewoond door een familie die bestaat uit een paar met jongen, en uit de jongen van de afgelopen twee jaar. In verband met de wisselende waterstanden, gebruikt een familie vaak meerdere burchten. In de periode mei – juni worden twee tot vier jongen geboren. Vlak voor de geboorte van deze jongen, verlaten de (bijna) 3 jarige jonge Bevers de burcht, en gaan deze op zoek naar nieuwe territoria. Bevers eten boomschors, takken en bladeren van bomen en struiken, vooral van wilgen en populieren. Ook eten ze wortelstokken van waterplanten, en in het zomerseizoen veel kruidachtige planten. Bevers zijn vooral 's nachts actief. Ze houden geen winterslaap. Soms kunnen ze door ijsvorming een tijd lang hun burcht niet uit. Daarom leggen ze een wintervoorraad aan van twijgen en schors (*Bron: Profielendocumenten; Schut et al, 2008; www.zoogdiervereniging.nl/bever*).

Doel aanwijzingsbesluit

H1337 Bever	
Doel	Behoud verspreiding, behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.
Toelichting	Voor het realiseren van duurzame populaties in het rivierengebied is het van belang dat de soort zich verder weet uit te breiden. De Gelderse Poort betreft één van de kerngebieden van de bever in ons land, waar de bever zich na herintroductie heeft weten te vestigen en uit te breiden. De populatie in de Gelderse Poort bestaat uit ruim 100 dieren (2008) en naar verwachting kan deze populatie nog verder toenemen. De uiterwaarden langs de Waal zijn van belang als verbinding tussen beverpopulaties in de Gelderse Poort en de Biesbosch. Sinds 2001 heeft de bever zich hier gevestigd en vanaf 2004 vindt ook voortplanting plaats. De verbetering van het leefgebied van de bever lift mee op lopende inrichtingsprojecten in het kader van NURG, Ruimte voor de Rivier en Kaderrichtlijn Water.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Een natuurlijk verspreidingsgebied dat 80 10x10 km hokken omvat. Er dient in Nederland ten minste één populatie van ten minste 500 volwassen exemplaren te zijn. Het ligt voor de hand dat een dergelijke populatie het eerst zal ontstaan in het rivierengebied, door aansluiting van de huidige populaties van de Biesbosch en de Gelderse Poort (Bron: *Profielendocumenten*).

Ecologische vereisten Rijntakken

De gehele levensloop van Bevers speelt zich af binnen de Rijntakken. Het gebied is voor de soort dus van belang voor alle stadia van de levenscyclus. Binnen de Rijntakken vormen ondiepe, permanent wervoerende wateren met (met wilgen) begroeide, rustige oevers voor de Bever het belangrijkste leefgebied. Deze leefgebieden liggen zowel binnendijks als buitendijks en moeten minimaal een omvang van enige honderden meters waterloop en oever hebben. In de omgeving van een Beverburcht dient wilgen- en/of populierenbos aanwezig te zijn als voedselbron.

Het is van belang dat door Bevers gebruikte oeverzones niet verstoord worden door recreanten, loslopende honden, beheeractiviteiten enzovoort. Vooral in de kraamperiode (mei-augustus) is de gevoeligheid voor verstoring groot.

Het is voor Bevers van groot belang om via aaneengesloten waterlopen andere gebieden te kunnen bereiken. Als ze over land moeten zijn ze onhandig en kwetsbaar. Dit leidt er enerzijds toe dat ze geschikte (nieuwe) gebieden niet (kunnen) bereiken, en er geïsoleerde populaties ontstaan. Anderzijds kan het, als er wegen moeten worden overgestoken, leiden tot verkeersslachtoffers. (Bron: *Schut et al, 2008; www.zoogdiervereniging.nl/bever*).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Bever kan in de Rijntakken vooral gebruik maken van de volgende habitattypen: H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden, H3260B Beken en Rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden), H91E0A Vochtige alluviale bossen (zachthoutoibossen). Daarnaast ook van de habitattypen H6430A Ruigten en zomen (moerasspirea), H6430B Ruigten en zomen (harig wilgenroosje), H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen), H91F0 Droge

hardhoutoibossen, en rietmoerassen (geen habitatype) die dienen als broedhabitat voor de vogels Roerdomp (A021), Woudaap (A022) en Grote karekiet (A298).

Huidige situatie en trend

De Bever is in 1826 in Nederland door intensieve bejaging uitgestorven. In 1988 is gestart met herintroductie. In de Biesbosch (1988-1992) en Gelderse Poort (1994) zijn Bevers uit de Elbe (Duitsland) uitgezet. Daarnaast hebben in de Eifel uitgezette Poolse Bevers samen met in Limburg uitgezette Elbe-Bevers (2002-2004) een populatie gevormd langs het Limburgse traject van de Maas en de Roer. Uit Natuurpark Lelystad ontsnapte Bevers hebben een populatie gevormd in de Flevopolder. Recent (2008) zijn ook Bevers uitgezet in het Hunzedal, op de grens tussen Groningen en Drenthe. Inmiddels is er in Nederland een populatie van enkele honderden Bevers aanwezig. De populatieomvang en de omvang van het verspreidingsgebied nemen gestaag toe. Veel nieuw gekoloniseerde gebieden bevinden zich langs de Maas, IJssel en Neder-Rijn.

De Bever kwam in het verleden in bijna heel Europa voor, maar was hier door overbejaging rond 1900 bijna verdwenen. Er waren nog slechts enkele relictpopulaties. Door beschermende maatregelen en herintroductie is de Bever in de meeste landen nu weer aanwezig en is de Europese populatieomvang sterk gegroeid. In 2002 werd deze geschat op 600.000. De bijdrage van de Nederlandse populatie hieraan is beperkt (*Bron: Profielendocumenten; www.zoogdiervereniging.nl/bever*).

Binnen de Rijntakken komt de Bever verspreid voor in een groot deel van het gebied. Het zwaartepunt ligt in de Gelderse Poort. Dit is voor de Bever één van de belangrijkste gebieden van Nederland. Het vormt 1 van de 3 kerngebieden. In 2007 waren er in de Gelderse Poort minimaal 80 Bevers aanwezig. Vergelijking met gegevens uit voorgaande jaren laat zien dat er duidelijk sprake is van een positieve trend, zowel wat betreft aantallen als verspreiding binnen de Gelderse Poort. In de gebieden Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn en Uiterwaarden Waal komt de Bever in kleine aantallen voor. Uit de periode 2000-2005 zijn er uit al deze gebieden slechts enkele Beverwaarnemingen bekend. Sindsdien neemt het aantal waarnemingen in de gebieden Uiterwaarden IJssel en Uiterwaarden Neder-Rijn sterk toe. De waarnemingen duiden erop dat langs een groot deel van de rivierlopen van de IJssel en Neder-Rijn zijn sinds kort Bevers aanwezig zijn. Het aantal Beverwaarnemingen in Uiterwaarden Waal blijft vooralsnog gering (*Bron: Profielendocumenten; Schut et al, 2008; www.zoogdiervereniging.nl/bever*).

In 2013 is in opdracht van de Provincie Gelderland door DLG uitgezocht welke waarnemingen van de habitatrichtlijnsoort H1337 Bever aanwezig zijn in de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF; peildatum juni 2013). Dit geeft een indicatief (niet volledig) beeld van de mate van voorkomen van deze soort in het Natura 2000 gebied Rijntakken. Het betreft hier 1964 waarnemingen van de Bever vanaf 1 januari 2000.

NDFF waarnemingen Rijntakken van habitatrichtlijnsoort H1337 Bever vanaf 1-1-2000 (peildatum 1 juni 2013)		
Soort	Soortengroep	Aantal maal waargenomen binnen Natura 2000 gebied
Bever	Zoogdieren	1964

Uitgangssituatie Bever		
	Verspreiding	Populatieomvang

Nulmeting	Landelijk: vrij wijd verspreid (rivierengebied, flevopolder, hunze) Rijntakken (2007): vrij wijd verspreid in Gelderse Poort; verspreid in deel Uiterwaarden IJssel en Uiterwaarden Neder-Rijn; op enkele locaties in Uiterwaarden Waal.	Landelijk: ca. 300 - 400 exemplaren in 2008. Rijntakken (2007): ca. 80 exemplaren in Gelderse Poort aanzienlijk lager aantal verspreid over Uiterwaarden IJssel en Uiterwaarden Neder-Rijn, enkele exemplaren in Uiterwaarden Waal (aantallen onbekend).
Trend	Landelijk: toenemend (zowel binnen als vanuit kerngebieden) Rijntakken (2000-2007): toenemend in Gelderse Poort; vanaf 2005 toenemend in Uiterwaarden IJssel en Uiterwaarden Neder-Rijn; onbekend (stabiel op laag niveau?) in Uiterwaarden Waal.	Landelijk: toenemend (zowel binnen als vanuit kerngebieden) Rijntakken (2000-2007): toenemend in Gelderse Poort; vanaf 2005 toenemend in Uiterwaarden IJssel en Uiterwaarden Neder-Rijn; onbekend (stabiel op laag niveau?) in Uiterwaarden Waal.
Lopende monitoring-programma's	Verspreiding wordt gevolgd door Zoogdierverseniging. Landelijk NEM-meetnet ontbreekt, maar ontwikkeling ervan wordt onderzocht.	Aantalsontwikkeling wordt gevolgd door Zoogdierverseniging. Landelijk NEM-meetnet ontbreekt, maar ontwikkeling ervan wordt onderzocht.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Bever weergegeven.

Knelpunten en kansen

Versnippering van leefgebieden, verstoring en het ontbreken van (met bos) begroeide oevers, vormen landelijk de belangrijkste knelpunten voor behoud en ontwikkeling van de Beverpopulatie. Ook binnen de Rijntakken zijn dit de belangrijkste aandachtspunten.

Bevers ondervinden moeilijkheden bij verplaatsingen binnen hun territorium en bij het bereiken van nieuwe leefgebieden. Ze mijden de hoofdloop van de rivieren. Ze moeten vaak bestaande territoria doorkruisen en grote afstanden over land afleggen. Doordat Bevers op land onhandig en kwetsbaar zijn, bereiken ze soms geschikte leefgebieden niet en vallen er gemakkelijk verkeersslachtoffers als ze wegen moeten oversteken.

Veel oevers in het rivierengebied zijn kaal, bijvoorbeeld doordat ze tot aan het water worden begraasd, gemaaid of in gebruik zijn als bouwland. Hierdoor zijn ze ongeschikt voor Bevers.

Verstoring, bijvoorbeeld door loslopende honden, is een belangrijke negatieve factor voor de Bever. Ook verstoring van dagverblijfplaatsen door beheer van oevers en dijken dat geen rekening houdt met de aanwezigheid van de Bevers, leidt tot ernstige verstoring. De verstoringsempfindelijkheid is het grootst in de kraamperiode, van mei tot augustus. Verstoring door recreatie in de schemer en 's nachts belemmert vooral nieuwe vestigingen.

Twee andere factoren die een negatieve invloed kunnen hebben op de Beverpopulatie zijn:

- de Beverslachtoffers die soms vallen bij bestrijding van andere soorten (bijvoorbeeld klemmen voor Beverratten),
- inteelt door de beperkte genetische basis van de populatie (beperkt aantal uit Elbe afkomstige voorouders).

Er is binnen de Rijntakken voldoende geschikt leefgebied voor de sinds herintroductie in de Gelderse Poort groeiende populatie van de Bever. Bovenstaande aandachtspunten maken de Beverpopulatie in de Rijntakken echter kwetsbaar en remmen uitbreiding over de gebieden buiten de de Gelderse Poort. Binnen de Rijntakken liggen goede mogelijkheden om de duurzaamheid en omvang van de Beverpopulatie te vergroten.

(Bron: Schut et al, 2008; <http://mineleni.nederlandsesoorten.nl>).

Monitoring

De verspreiding en aantalsontwikkeling van de Bever is sinds de herintroductie eerst op projectmatige basis gevolgd, en wordt sinds 2000 grotendeels gecoördineerd door de Beverwerkgroep Nederland, die onderdeel is van de Zoogdiervereniging. Mede door de toenemende verspreiding van de Bever over Nederland, is er een groeiende behoefte aan een landelijk NEM-meetnet. De ontwikkeling van een landelijk Bever-verspreidingsonderzoek in het kader van het NEM wordt onderzocht. De verwachting is dat het op te zetten verspreidingsonderzoek een grotendeels compleet beeld kan geven van de verspreiding op kilometerhokniveau en bruikbaar is voor populatieschattingen per Natura 2000 gebied (Bron: Dijkstra et al, 2011).

4. UITWERKING BROEDVOGELS

4.1 A021 Roerdomp

De roerdomp is een vrij forse, solitair voorkomende reiger, met een beige bruin gestreept verenkleed. Dat geeft hem een uitstekende schutkleur in zijn favoriete leefgebied: boomloze rietmoerassen. De mannetjes verraden hun aanwezigheid in het broedseizoen met een baltsroep die doet denken aan het geluid van een misthoorn met een lage toon. De Nederlandse broedvogels van deze soort zijn vermoedelijk de meeste tijd standvogels. Het voedsel van de roerdomp bestaat voornamelijk uit vis en amfibieën. De roerdampen vertonen soms zwerfbewegingen, vooral bij extreme vorst wanneer hele moerassen dichtvriezen en ze elders voedsel moeten zoeken. (Bron: Profielendocument).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Rietmoerassen, het leefgebied van de Roerdomp, komt bij voorkeur verweven voor met habitattypen H3159 Meren met waterplanten.

Doel aanwijzingsbesluit

A021 Roerdomp	
Doel	Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 20 paren.
Toelichting	De verspreiding van de roerdomp is sterk afgenomen, waardoor het broed- en foerageergebied momenteel erg klein is geworden. Uit hervestiging na verbeteringen aan het leefgebied is echter gebleken dat het gebied potenties heeft. In de periode 1999-2011 varieerde het aantal paren in dit Natura 2000-gebied tussen 1 en minstens 10 broedparen. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van het gemiddelde van de jaren 1989-1993 van 21,4 territoria in het belangrijkste deelgebied (Gelderse Poort). Gezien de historische potentie kan het gebied een relatief hogere bijdrage leveren aan de landelijke populatiedoelstelling, waar een uitbreiding is voorzien. Gezien de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding en de negatieve lokale trend is uitbreiding en/of verbetering kwaliteit leefgebied gewenst. Het gebied kan voldoende draagkracht gaan leveren voor een sleutelpopulatie.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

De roerdomp zou broedvogel moeten zijn in alle regio's van ons land, behalve het Zuidlimburgse Heuvelland. Gestreefd wordt naar presentie in minstens 160 blokken (+10%) met minimaal 400 territoria conform het Beschermingsplan Moerasvogels (met een voorbehoud na strenge winters). Ook wordt gestreefd naar voldoende geschikt leefgebied voor de streefpopulatie, omdat dat nodig is voor een afdoende voedselaanbod.

(Bron: Profielendocument).

Ecologische vereisten

De Roerdomp leeft in halfopen tot open waterrijke landschappen met overjarige, brede waterrietzones, rijk aan randen waar riet aan water of aan grasland grenst. Roerdompen zijn 'randvogels' met een groot activiteitsgebied, die baat hebben bij lijnvormige en samenhangende kleinschalige moeraselementen. Versnippering van moeraselementen lijkt in Nederland op zijn minst regionaal (Zuid- en Noordoost-Nederland) verantwoordelijk te zijn voor onrustige populatiedynamiek (frequent verdwijnen uit en herkoloniseren van gebieden). Daar staat tegenover dat grote eenvormige moerasgebieden evenmin optimaal zijn; de soort heeft in dergelijke habitats baat bij een verscheidenheid aan beheersvormen. Voor een broedpaar Roerdomp is 25 ha moerasgebied vereist. Het nestbiotoop bestaat uit periodiek geïnundeerd of permanent in water staand rietland (riet, lisdodde) van minimaal enkele jaren oud, waar ophoping van oude stengels ('kniklaag') heeft plaatsgevonden, of waar een onderlaag aanwezig is van grote zeggen ('zeggenbult'). Het nest wordt net boven de drassige bodem of boven water gebouwd. De oppervlakte rietvegetatie kan beperkt zijn (minimale breedte van rietkragen 10 m), al zijn vestigingen in heel kleine moeraselementen tegenwoordig uitzonderlijk. De Roerdomp foerageert in ondiep water (veelal binnen waterrietvelden) en aan de landzijde van rietvelden (in vochtig dan wel ruig, bij voorkeur beschut grasland). Er is minimaal 0.5-1 km geschikte randzone nodig per territorium, verder moet er 1 tot 2 ha sloten, poelen en plassen aanwezig zijn. Voedselvluchten vinden plaats over maximaal 2-3 km, doorgaans echter niet meer dan 1 km. (*Bron: Sierdsema et al, 2008*).

Huidige situatie en trend

De landelijke aantallen van de Roerdomp zijn gezakt van ten minste 450-550 paren in 1973-77 naar 150-275 rond 1990 en daarna min of meer gestabiliseerd rond 200-250 paren. De landelijke trend over de periode 1990-2004 vertoont een matige toename. Vooral na 1997 trad enig herstel van de roerdomppopulatie op. Ze omvatte 310 en 305 territoria in 2002 en 2003. In het rivierengebied is dit herstel echter niet opgetreden. (*Bron: Profielendocument, Turnhout et al, 2003*)

In de Rijntakken zijn in de Gelderse Poort (Rijnstrangen, Oude Waal, Groenlanden), Uiterwaarden Waal (Kil van Hurwenen) en Uiterwaarden IJssel nabij Doesburg en in de Beneden IJssel broedgevallen van de Roerdomp waargenomen in de periode 2002-2007.

De Roerdomp was enkele decennia geleden een tamelijk ruim verspreide broedvogel van rietmoerassen in de Gelderse Poort, met name in de Rijnstrangen en Ooijpolder; in 1976 werden 47 paren geteld. Een sterke terugval in de populatie trad op na de strenge winter van 1978/79 (met name in de Ooijpolder) en opnieuw - zonder relatie met streng winterweer - vanaf begin jaren negentig (Rijnstrangen). Tot 1989 waren in de Gelderse Poort nog zo'n 30 paren aanwezig, in de periode 1990-94 20, in 1995-2002 ca. 10 en daarna hooguit 5. In 2004 werden geen broedgevallen meer vastgesteld. Na verhogen van de waterstand keerde de Roerdomp in 2005 weer met 5 broedparen in het gebied terug. In 2007 was de soort met slechts 2 broedparen echter weer bijna uit het gebied verdwenen.

De verspreiding van de Roerdomp in de Gelderse Poort is sterk teruggelopen en beperkt zich voornamelijk tot de Rijnstrangen en een incidenteel territorium in de Oude Waal en Groenlanden. (*Bron: Factsheet*).

Het voorkomen In de Kil van Hurwenen betreft een incidenteel broedgeval in de periode 2002-2007. In de Beneden IJssel gaat het hooguit om één of enkele broedgevallen per jaar.

Uitgangssituatie Roerdomp	
	<i>Gemiddeld aantal broedparen 2008-2013</i>
<i>Nulmeting</i>	5 broedpaar/jr
<i>Trend</i>	Onzeker
<i>Lopende monitoring-programma's</i>	NEM: Broedvogel Monitoring Project (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

(Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON)

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Roerdomp weergegeven.

Knelpunten en kansen

De achteruitgang van de Roerdomp is het gevolg van habitatverslechtering. De broedhabitat bestaat uit rietland of rietkragen, met voldoende randlengte waterriet en overgangen naar grasland (voedselgebied). Door vermesting, onnatuurlijk peilbeheer en gebrek aan natuurlijke dynamiek, verdroging, intensieve rietexploitatie en verstoring is het leefgebied achteruitgegaan. Verdroogde moerassen zijn ongeschikt, maar zeer dichte moerassen met een gunstige waterstand eveneens (er zijn poelen in riet nodig om te vissen).

In de Gelderse Poort waren in het verleden de weinig met wilgenopslag verruigde moerassen van de Oude Rijnstrangen favoriet broedbiotoop. Deze moerassen kenden ook een vrij stabiel (maar blijkbaar voldoende dynamisch) waterregime. De binnendijkse moerassen van de Ooijpolder hebben sterk aan omvang en belang als broedgebied ingeboet, voornamelijk door snelle successie in droge jaren (verruiging en verbossing). In de uiterwaardmoerassen is de oppervlakte riet en daarmee het broedbiotoop, sterk teruggelopen als gevolg van extreme hoogwaters; riet is slecht bestand tegen zeer hoge rivierdynamiek.

Het toekomstperspectief voor de Roerdomp in de Gelderse Poort wordt beoordeeld als zeer ongunstig. Het areaal geschikt broed- en foerageergebied in de Gelderse Poort neemt al decennia lang af en is momenteel erg klein. Mogelijk is ook de afstand van de Gelderse Poort tot de dichtstbijzijnde grotere roerdomppopulaties (Oostvaardersplassen, Wieden) wat groot voor uitwisseling van populaties. De hervestiging, na verbeteringen in het waterpeilbeheer in de Oude Waal, in 2005 geeft echter aan dat het gebied nog steeds potenties bezit. Verdere verbetering van het waterpeilbeheer en aangepast rietbeheer kan op de korte termijn uitkomst bieden, maar voor een duurzaam voortbestaan van de soort in het gebied zijn meer drastische maatregelen noodzakelijk (zoals herstel van natuurlijke dynamiek en grootschalige moerasontwikkeling).

Voor de Roerdomp is peilbeheer essentieel. Natuurlijke peildynamiek met een hoog winterpeil en zomerpeil dat tenminste 50 cm lager ligt (met behoud van voldoende open water) zorgt voor de afvoer en afbraak van organisch materiaal en slib, en verlengt doorgaans de waterrietfase. Dit is alleen haalbaar bij beheersingrepen op landschapsniveau (moerasgebied inclusief omringend agrarisch land). In moerassen zonder natuurlijke dynamiek of intensief beheer is krachtig en regelmatig ingrijpen van belang om nieuwe rietverlanding op gang te brengen. Voor een gezonde vispopulatie, de voornaamste voedselbron voor de Roerdomp, is een goede waterkwaliteit met matig eutroof, helder water van belang. Omdat in Nederland Roerdompen 's winters niet wegtrekken, zijn ze zeer gevoelig voor vorst (dichtvriezen van foerageergebieden). Voor de overleving in strenge winters is het van belang dat er alternatieve voedselgebieden aanwezig zijn, zoals (rustig gelegen) verruigde graslanden met veldmuizen. (*Bron factsheets*).

Uitbreiding van het leefgebied en verbetering van de kwaliteit is de opgave voor de Roerdomp. Deze soort is gebonden aan overjarige brede waterrietzones met veel randlengte langs water of nat

grasland. Deze opgave zal vooral in de Gelderse Poort ingevuld moeten worden. Al een groot aantal jaren wordt in de Gelderse Poort de omvangsdoelstelling voor deze soort bij lange na niet gehaald. De oorzaak moet worden gezocht in verslechtering van de kwaliteit van het broedhabitat. Om tot de in het aanwijzingsbesluit van de Rijntakken genoemde omvang van broedpopulaties te komen is herstel van kwaliteit en vergroting van omvang en samenhang tussen leefgebieden noodzakelijk. Voor 20 broedparen is in de Gelderse Poort 500 ha moerasgebied nodig (25 ha per broedpaar).

De opgave voor rietmoerasvogels in de Rijnstrangen past binnen de huidige opgave van 700 hectare EHS, er ligt dus geen extra opgave op het gebied. Herstel van de waterhuishouding voor rietmoeras in de Gelderse Poort is een opgave met een 'sense of urgency'. Aan de sense of urgency kan in de eerste beheerplanperiode invulling worden gegeven door de instelling van het GGOR (gewenst grond- en oppervlaktewaterregime). Dat wil zeggen dat het peilbesluit op 10,40 meter moet liggen en het water in het voorjaar uit kan zakken. Eens in de vier jaar is verdere droogval gewenst in verband met rietherstel. Aan het eind van de eerste beheerplanperiode kan een evaluatie van de doelrealisatie plaatsvinden. Indien de doelrealisatie achterblijft en de genomen maatregelen in het kader van de GGOR niet afdoende blijken te zijn, kan bezien worden welke aanvullende maatregelen nodig zijn.

In de Gelderse Poort zijn ook een aantal andere ontwikkelingen gaande die kunnen leiden tot herstel van rietmoeras en daarmee herstel van de Roerdomp populatie. In de Rijnstrangen wordt in een samenwerking tussen Staatsbosbeheer en een kleiwinner een uitgangssituatie gecreëerd waarin moerasontwikkeling op gang kan komen. Daarnaast wordt in dit gebied in het kader van de GGOR gewerkt aan optimalisering van de waterhuishouding ten behoeve van rietmoeras. Dit alles ter realisering van het beleid in het kader van de ecologische hoofdstructuur.

Naast maatregelen in de Rijnstrangen is het noodzakelijk dat in de Gelderse Poort omvang en kwaliteit van het rietmoeras in tenminste een deel van het historische verspreidingsgebied wordt hersteld. Het gaat hierbij om de binnendijkse gebieden Ooijse Graaf en Groenlanden. Uit onderzoek (Kurstjens et al, 2015) blijkt dat herstel van rietmoeras in de Groenlanden en de Ooijse Graaf mogelijk is door het vasthouden van door rivierkwel gevoede hoogwaters in combinatie met functieverandering en het voorkomen van natschade.

Buitendijks herstel is in de Gelderse Poort alleen mogelijk in de Oude Waal bij Nijmegen en wellicht in de Roswaard. In de Oude Waal is het noodzakelijk dat de waterhuishouding geoptimaliseerd wordt (vasthouden hoog water in het voorjaar) en dat er een oplossing wordt gevonden voor de verslechtering van de waterkwaliteit, waterplantvegetaties en moerasvegetaties door het grote aantal zomerganzen. De Roswaard kan op de langere termijn kansen bieden in combinatie met ontkleining. Achter de aanwezige zomerkader kan een laagdynamisch moerasgebied worden gecreëerd.

Buiten de Gelderse Poort

Beperkte uitwisselingsmogelijkheden lijken een rol te spelen bij de achteruitgang en het toekomstig herstel van broedvogels van rietmoeras (Bron: Factsheets). Voor de Rijntakken betekent dit dat het van belang is dat de uitwisselingsmogelijkheden tussen de populatie van de Gelderse Poort met andere populaties in Nederland wordt verbeterd. De nabij de Rijntakken gelegen belangrijkste gebieden voor moerasvogels zijn de Randmeren (Vossemeer en Drontmeer), Noordwest Overijssel (Wieden-Weerribben), Lingegebied en de Utrechtse en Zuid Hollandse plassenengebieden.

De geïsoleerde ligging van de Gelderse Poort ten opzichte van andere 'bolwerken' van rietmoerasvogels moet worden verminderd door herstel, uitbreiding en ontwikkeling van een aantal moeras 'stapstenen' in Uiterwaarden Waal, Uiterwaarden Neder-Rijn en Uiterwaarden IJssel (zie kaart 'Kerngebieden moerasvogels'). Ontwikkeling van rietmoeras in Amerongen en Havikerwaard sluit aan bij plannen en ontwikkelingen die in deze gebieden reeds in gang zijn gezet.

In onderstaande tabel zijn in het kort de belangrijkste potentiële locaties en maatregelen aangegeven voor het herstel van rietmoeras in de Rijntakken.

Kerngebieden moerasvogels

Rijntak	locatie	huidige situatie	gewenste omvang moerasgebied	gewenste maatregelen
Gelderse Poort	Rijnstrangen	laatste 'bolwerk' voor moerasvogels in Rijntakken, trend van soorten is negatief, waterbeheer en successie vormen knelpunt	300 – 350 ha	<ul style="list-style-type: none"> o optimaliseren waterhuishouding in Rijnstrangen, uitvoeren afspraken in kader GGOR proces o herstel moerasvegetatie door opslag van bomen te verwijderen, rietmaaien en verwijderen en afvoeren van humus bovenlaag o vergroten rietmoeras in combinatie met kleiwinning (Erfkamerlingschap, Pannerdense Waard)
	Roswaard	uiterwaard in landbouwkundig gebruik	50-60 ha	<ul style="list-style-type: none"> o ontwikkelen rietmoeras (50 – 60 ha) in combinatie met kleiwinning, tbv rietmoerasontwikkeling moet laagdynamisch karakter behouden blijven (zomerkade behouden)
	Oude Waal-Groenlanden-Ooijse Graaf	waterhuishouding is in deze gebieden verre van optimaal voor herstel rietmoeras. Moerasvegetaties zijn in kwaliteit en omvang sterk achteruitgegaan door verdroging en successie. Oude Waal is aangewezen als staatsnatuurmonument en heeft doelstelling voor moerasvogels	<p>Oude Waal: 20-25 ha</p> <p>Ooijse Graaf: 50-60 ha</p> <p>Groenlanden: 30-40 ha</p>	<ul style="list-style-type: none"> o Oude Waal streefbeeld: 20 – 25 ha rietmoeras met grote randlengte, geïsoleerde poelen, ruige en/of natte grazige percelen; maatregelen: vasthouden water na hoogwaters in het voorjaar, maaiveldverlaging, herstel bestaande rietpercelen. o Ooijse Graaf: streefbeeld: 50-60 ha moerasgebied waarvan 20 ha water met waterplanten, 30 ha moeras met riet, opgaande ruigte en moerasbos en 10 ha grasland en grazige ruigte); maatregelen: herstel natuurlijke peildynamiek en kwaliteit door vasthouden rivierkwel en isoleren watersysteem. Eventueel baggeren waterbodembodem, inrichting en beheer. o Groenlanden: streefbeeld: 30-40 ha rietmoeras (huidig 10 ha); maatregel: herstel

			natuurlijke peildynamiek en kwaliteit door vasthouden rivierkwel en isoleren watersysteem. Eventueel baggeren waterbodembodem, inrichting en beheer.	
Totaal Gelderse Poort			500 ha	
Uiterwaarden Waal	Kil van Hurwenen	staatsnatuurmonument met doelstelling voor moerasvogels, waterhuishouding niet optimaal.	60 - 65 ha	<ul style="list-style-type: none"> o optimalisering waterhuishouding en kwaliteit is nodig voor herstel rietmoeras. o Vervolgens rietmoeras uitbreiden (inrichting en beheer) tot 60 -65 ha
Uiterwaarden Neder-Rijn	Amerongse Bovenpolder	moeras ontwikkeld zich na natuurontwikkeling aan voet Utrechtse Heuvelrug	20 - 25 ha	<ul style="list-style-type: none"> o In kader NURG project vindt ontwikkeling van 20 - 25 ha moeras plaats.
Uiterwaarden IJssel	Havikerwaard	uiterwaard in landbouwkundig gebruik	5 - 10 ha	<ul style="list-style-type: none"> o Ontwikkeling 5 - 10 ha moeras als onderdeel van Havikerpoort (verbinding Veluwe-uiterwaarden) o Combineren delfstofwinning met moerasontwikkeling

Rietmoeras in de Gelderse Poort

Het areaal en de kwaliteit van rietmoeras is sterk afgenomen in de Gelderse Poort. In de jaren '60 en '70 van de 20e eeuw bereikte het areaal aan rietmoeras een hoogtepunt in het grote aantal niet gehercultiveerde kleiputten in bekade uiterwaarden (Oude Waal, Kekerdomse waard) en in binnendijkse terreinen (Groenlanden, Ooijse Graaf). Bovendien was de watersituatie toen gunstig voor moerasontwikkeling. Het polderpeil was destijds aanzienlijk hoger. In die periode is ook de Spijkse Overlaat afgesloten, waardoor de Rijnstrangen tot het binnendijkse gebied gingen behoren en hier veel rietmoeras kon ontstaan.

De afname van oppervlakte en kwaliteit van rietmoeras is het sterkst geweest in de bekade uiterwaarden, door een combinatie van sterke rivierinsnijding en voortschrijdende opslibbing enerzijds en door een steeds intensievere landbouwkundige ontwatering anderzijds. De binnendijkse gebieden hebben eveneens te kampen met verminderde rivierkwel door de insnijding van de rivier, maar hier geldt vooral dat het water in het voorjaar veel te snel wordt afgevoerd ten behoeve van de landbouw.

Door de verdroging zijn vrijwel alle rietmoerassen in de jaren '80 maar vooral in de jaren '90 in hoog tempo verland en vervolgens verbot. Om rietmoeras in de binnendijkse gebieden een serieuze kans te geven, dient de rivierkwel veel minder snel te worden afgevoerd; dit vereist een aanpassing van het peilbeheer, waarbij hogere waterpeilen tot laat in het voorjaar kunnen worden gehandhaafd. Belangrijk is dat de huidige vaste peilen plaats gaan maken voor dynamische peilen, die de natuurlijke seizoensfluctuaties volgen ('s winters een hoger peil dan 's zomers). Op strategisch gekozen locaties kunnen nieuwe vestigingsmilieus voor rietmoeras worden gecreëerd. Door het graven van nieuwe kleiputten (= maaiveldverlaging), kan meer rivierkwel aan worden getrokken. Functieverandering van laaggelegen percelen rondom de bestaande rietmoerassen in de Rijnstrangen heeft daarbij grote prioriteit; dit geldt ook voor laaggelegen percelen in de Erlecomse Polder en in/nabij de Ooijse Graaf.

(Bron: Beschermde habitats in het Natura 2000-gebied Gelderse Poort: situatie 2007, Werkgroep Flora en Fauna Gelderse Poort, 2008).

4.2 A022 Woudaap

De Woudaap is de kleinste in Nederland voorkomende reiger (kop-romp 33-38 cm, snavel 5 cm, 150g). Het mannetje is contrastrijk fluweelzwart op rug en kruin met roze voorvleugels, zwarte pennen en een lichte crème-rozige onderkant. Het vrouwtje is bruiner, gestreepter en minder contrastrijk getekend. Het is een nachtvogel, die echter ook overdag regelmatig te zien is. In mei-juni roept het mannetje in schemering en nacht met een schor en zwaar geblaf ('verre boerderijhond'). De Woudaap leeft in (riet)moerasgebied. Het voedsel bestaat uit vis, amfibieën en waterinsecten (waterwantsen, waterkevers en libellenlarven). De Nederlandse broedvogels overwinteren in Afrika. (Bron: Factsheet, Profielendocument)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Rietmoerassen en jonge verlandingsvegetaties, het leefgebied van de Woudaap, komt bijvoorbeeld voor met habitatype H3159 Meren met waterplanten.

Doel aanwijzingsbesluit

A022 Woudaap	
Doel	Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 20 paren.
Toelichting	De woudaap is in het rivierengebied een broedvogel van bijvoorbeeld oude rivierstrangen en kleiputten. In 1976 waren 17 paren aanwezig. Van de periode daarna, 1977-1988, zijn geen telgegevens bekend. Een sterke terugval resulteerde in wisselende aantallen tussen 0-5 paren in de periode van 1999 tot 2011. Gezien de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is uitbreiding van de populatie op het relatief hoge niveau van een sleutelpopulatie noodzakelijk. Het gebied kan voldoende draagkracht gaan leveren voor een sleutelpopulatie.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Er wordt gestreefd naar de Woudaap als broedvogel in zijn natuurlijke verspreidingsgebied met ten minste 5 sleutelpopulaties van ten minste 20 paren (> 100 paren). In totaal is aanwezigheid van minimaal 200 broedparen nodig voor instandhouding van de populatie. Voor voldoende geschikt leefgebied voor een duurzame streefpopulatie is aanleg van nieuwe natte natuur en verbetering van waterkwaliteit en waterpeilbeheer gewenst.

Voor handhaving van de soort in Nederland is voortzetting van aangepast waterpeilbeheer en aanleg van nieuwe natte natuur resulterend in nieuwe habitats eveneens gewenst. Op termijn is uitbreiding gewenst van het verspreidingsgebied en toename van de aantallen tot op streefniveau. (Bron: Profielendocument).

Ecologische vereisten

Het leefgebied bestaat primair uit rietvelden en jonge verlandingsvegetaties. Van belang is een grote randlengte van uitbundige oevervegetaties. De soort prefereert in water staande rietvegetaties (3 m hoog in minstens 20 cm water), met een flink aandeel overjarig riet, al dan niet

vermengd met lisdodde. Er dient foerageergebied aanwezig te zijn in de vorm van ondiep, helder en zuurstofrijk water met veel vis en andere kleine prooi-soorten (amfibieën, grote waterinsecten). Het nest ligt vaak in de jongste verlandingsstadia, boven water van enkele decimeters diep. De Woudaap kan zowel kleine als grote moerassen bewonen, mits voldoende afwisseling van open water, rietkragen, struweel en eventueel bos aanwezig is. De soort kan succesvol broeden in zeer kleine moerassen als er maar genoeg te eten is (visvijvers!). Het foerageergebied ligt meestal dichtbij het nest, soms verder weg (ook in agrarisch gebied), zodat pendelvluchten van enkele honderden meters niet ongebruikelijk zijn. (*Bron: Factsheet*).

Huidige situatie en trend

De Nederlandse broedpopulatie van de woudaap laat sinds 1981 (1981- 2003) een sterke afname zien. Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een schommeling, waarbij een trendclassificatie onzeker is. (*Bron: Profielendocument*).

In de Rijntakken kwamen in de periode 2009-2013 gemiddeld 4 broedparen voor. De trend vanaf 1990 tot 2013 is positief.

In de Gelderse Poort is het voorkomen van de Woudaap vlakdekkend onderzocht in de periode 1989-2007. In 2007 werden 3 territoriale mannen vastgesteld. Voor deze soort geldt hier een herstelopgave, met als doel een populatie van tenminste 20 paren. Een dergelijk aantal broedparen werd in de Gelderse Poort voor het laatst in de jaren zestig gevonden.

In de jaren zestig broedden meer dan 25 paar woudapen in de Gelderse Poort. In de jaren zeventig is het snel bergafwaarts gegaan en halverwege de jaren tachtig was het doek vrijwel gevallen. Eind jaren tachtig was er echter een korte opleving (max. 4 territoria in de Ooijpolder), iets dat ook daarna af en toe optrad (5 in 2003, tegenover 0 in 2002, sindsdien 2-4). In de jaren zestig werd de soort in de meeste rietmoerassen aangetroffen en bleef het voorkomen niet beperkt tot de Ooijpolder en het Rijnstrangengebied. De weinige gevallen uit de jaren tachtig en negentig zijn telkens vastgesteld op plaatsen die eertijds als bolwerk van de soort te boek stonden, namelijk de Groenlanden in de Ooijpolder en de Oude Rijnstrangen. Recente gevallen stammen voornamelijk uit de Rijnstrangen. In dit gebied bleef de afgelopen zes jaar het voorkomen van de Woudaap geheel beperkt tot de Zuidstrang (1-3 territoria) en het Bergse Hoofd (0-2).

Buiten de Gelderse Poort zijn uit de periode 2000-2007 incidentele waarnemingen bekend in de Kil van Hurwenen en de Amerongse Buitenpolder.

Uitgangssituatie Woudaap	
	Gemiddeld aantal broedparen 2008-2013
Nulmeting	4 broedpaar/jr
Trend	onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Broedvogel Monitoring Project (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

(Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON)

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Woudaap weergegeven.

Knelpunten en kansen

Het toekomstperspectief voor de Woudaap wordt beoordeeld als zeer ongunstig. De soort neemt in Nederland al sinds 1950 gestaag af en bevindt zich hier aan de rand van zijn krimpende Noordwest-Europese broedareaal. Het is lastig te achterhalen in hoeverre de oorzaken van de afname habitat gerelateerd dan wel extern (overwinteringsgebieden) zijn, of beide. De situatie in de Afrikaanse overwinteringsgebieden is mogelijk van doorslaggevende betekenis (populatieafname vindt plaats in vrijwel geheel Europa), maar is moeilijk verklaarbaar. Ongunstige ligging van de Nederlandse broedgebieden (geïsoleerd aan de uiterste noordwestgrens van het broedareaal) vormt ongetwijfeld een belangrijke additionele factor, gelet ook op vroege start van de afname (reeds vóór de jaren zestig).

Op de korte termijn kunnen verbetering van het waterpeilbeheer en het rietbeheer mogelijk uitkomst bieden, maar voor een duurzaam voortbestaan van de soort zijn meer drastische maatregelen noodzakelijk, zoals herstel van natuurlijke dynamiek en moerasontwikkeling. In de Gelderse Poort lijkt de voortschrijdende successie in strangen en kleiputten een belangrijke factor, waardoor wilgenbos de plaats inneemt van vegetaties van mattenbies, lisdodde en riet (bijvoorbeeld in de Ooijpolder). Ook ogenschijnlijk geschikte terreinen werden verlaten (Oude Rijnstrangen), hetgeen suggereert dat er naast habitatkwaliteit andere oorzaken een rol spelen.

Voor Woudapen is, net als voor Roerdompen, peilbeheer essentieel. Natuurlijke peildynamiek met een hoog winterpeil en een 50 cm of meer lager zomerpeil (met behoud van voldoende open water) zorgt voor de afvoer en afbraak van organisch materiaal en slib en verlengt doorgaans de waterrietfase (remt de successie af). Dit is alleen haalbaar bij beheersingrepen op landschapsniveau (moerasgebied inclusief omringend agrarisch land). In moerassen zonder natuurlijke dynamiek of gefaseerd maaibeheer kan het verlandingsproces alleen worden gerevitaliseerd bij regelmatig en krachtig ingrijpen. Verder mag het water niet te eutroof zijn, helder water is van belang en kwel kan hierin een belangrijke factor zijn. Voor de uitbreiding van het aantal Woudapen in de Gelderse Poort is het ontwikkelen van nieuw moeras nodig, waarbij uitgebreide oevervegetaties (waterriet, kleine lisdodde, mattenbies) in zwakstromende wateren van bijvoorbeeld ondiepe nevengeulen van belang kunnen zijn.

Buiten de Gelderse Poort kan moerasontwikkeling in luwe delen van uiterwaarden met een gedempte dynamiek en op laagdynamische trajecten (Uiterwaarden Nederrijn, Beneden IJssel) voorzien in voor de Woudaap geschikt broedgebied.

(Bron factsheets).

In de Gelderse Poort zijn een aantal ontwikkelingen gaande die kunnen leiden tot herstel van rietmoeras en daarmee herstel van de Woudaap populatie. In de Rijnstrangen wordt in een samenwerking tussen SBB en een kleiwinner een uitgangssituatie gecreëerd waarin rietmoerasontwikkeling op gang kan komen. Daarnaast wordt in dit gebied in het kader van de GGOR gewerkt aan optimalisering van de waterhuishouding ten behoeve van rietmoeras. Dit alles ter realisering van het beleid in het kader van de ecologische hoofdstructuur.

In de buitendijks gelegen Oude Waal in de Ooypolder is geëxperimenteerd met het vasthouden van innundatiewater na een voorjaarshoogwater. Dit heeft geleid tot onder andere een toename van moerasvogels waaronder de Roerdomp. Hiermee zijn de potenties die dit gebied nog steeds heeft naar voren gekomen. In het kader van het project 'Rijn in beeld' wordt momenteel geconstateerd dat het grote aantal zomerganzen in dit gebied echter leidt tot een verslechtering van de waterkwaliteit, en een teruggang van de watervegetatie. Mogelijk dat ook een herstel van de moerasvegetatie door de zomerganzen wordt verhinderd.

Uitbreiding van het leefgebied en verbetering van de kwaliteit is de opgave voor de Woudaap. Deze opgave zal in de Gelderse Poort ingevuld moeten worden. Deze soort is gebonden aan overjarige brede waterrietzones met veel randlengte langs water.

Herstel van de kwaliteit van moerasgebieden is voor de Woudaap van essentieel belang voor behoud en de nodige uitbreiding van de broedpopulatie. Kwaliteitsherstel is te bereiken door het instellen van een meer natuurlijk peilbeheer, tegengaan van verdroging, het terugzetten van de successie en een adequaat beheer. Met name herstel en ontwikkeling van overjarig waterriet is van belang. De maatregelen komen overeen met de maatregelen die voor de Roerdomp genomen moeten worden. Verwacht wordt dat de Woudaap mee zal liften op de maatregelen die voorgesteld worden voor de Roerdomp en dat deze maatregelen voldoende potentieel leefgebied voor de Woudaap opleveren.

De tabel 'Kerngebieden moerasvogels' geeft de gewenste situatie weer. Voor de Gelderse Poort betekent dit herstel en ontwikkeling van moeras in de Rijnstrangen, Roswaard (lange termijn), Ooijpolder (Oude Waal, Groenlanden en Ooijse Graaf). Buiten de Gelderse Poort kunnen kleinere moeraskernen bijdragen aan de uitwisseling van moerasvogels tussen de belangrijke moerasgebieden in Nederland. Het gaat hierbij om herstel en ontwikkeling van moeras in de Kil van Hurwenen (Uiterwaarden Waal), Amerongse Buitenpolder (Uiterwaarden Nederrijn), Munnikenland (Loevenstein), Havikerwaard en Beneden IJssel (Uiterwaarden IJssel).

4.3 A029 Grote karekiet

De Grote Karekiet is een karakteristieke rietbewoner met een lijsterachtig postuur (lengte 20 cm) en stevige poten met lange tenen, geschikt voor voortbeweging in verticale stengels. De bovenzijde is donker kaneelkleurig, de onderzijde crème tot warm kaneelkleurig aan de flanken. Keel en borst zijn crèmewit, de markante wenkbrauwstreep is okergeel. Kenmerkend voor de grote karekiet is ook de langzame en luide zang. (*Bron: Factsheet, Profielendocument*).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Rietmoerassen, het leefgebied van de Grote karekiet, komt bijvoorkeur verweven voor met habitattypen H3159 Meren met waterplanten.

Doel aanwijzingsbesluit

A029 Grote karekiet	
Doel	Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 70 paren.
Toelichting	Eind jaren zestig broedden jaarlijks nog ten minste 100 paren grote karekieten in de Gelderse Poort. De populatie in de Rijnstrangen floreerde nog tot in de jaren negentig met 57 paren in 1991 en langs de IJssel in 1990 nog 11 paren. Daarna trad een snelle afname op door het verdwijnen van vitale rietvegetaties. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van de som (70 paren) van de maxima van de afzonderlijke deelgebieden tijdens de periode 1980-2011. De maxima zijn voor Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Nederrijn, Gelderse poort en Uiterwaarden Waal respectievelijk 11-, 2-, 57-, en 1 broedparen. Gezien de historische potentie kan het gebied een grotere bijdrage leveren aan de landelijke herstelopgave voor de populatie. Gezien de landelijk ongunstige staat van instandhouding en de negatieve lokale trend is een herstelopgave toegekend aan het leefgebied. Het gebied kan voldoende draagkracht gaan leveren voor een sleutelpopulatie.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Herstel van een duurzame broedvogelpopulatie van de grote karekiet vereist ten minste 20 sleutelpopulaties, die ieder ten minste uit 40 paren bestaan (> 800 paren). Het Beschermingsplan moerasvogels stelt als doel ten minste 5 sleutelpopulaties van 40-80 paren en een landelijk niveau van >500 paren. Voldoende geschikt broedhabitat voor de streefpopulatie is nodig, dit betekent: vitaal rietmoeras en brede waterrietzones, met een voldoende voedselaanbod dat het resultaat is van een goede waterkwaliteit. De aanleg van nieuwe natte natuur biedt nieuw leefgebied en heeft ontsnipperend effect. Daarnaast wordt door gunstig riet- en waterbeheer het leefgebied in de resterende bolwerken behouden. Groei van de landelijke populatie tot het niveau dat noodzakelijk is voor een duurzame populatie is te bereiken door verbetering van de bestaande leefgebieden in combinatie met ontsnippering en aanleg van nieuwe natte natuur.

(Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

De Grote Karekiet is gebonden aan flinke oppervlakten stevig, overjarig riet aan de rand van open water (waterrietzones van minimaal 3 m breed staande in minimaal 20 cm water). Dat komt vooral doordat het nest te zwaar is om door jong riet of andere vegetaties gedragen te worden. Rietkragen van 3-6 jaar worden het meest gebruikt.

Het minimum areaal waterriet benodigd voor vestiging meet slechts enkele hectares, maar is beter in randlengte uit te drukken. Onder optimale omstandigheden kan 1 territorium per 300 m oever voorkomen (oostelijke Randmeren: 2-4 per km). De bezettingsfrequentie neemt toe met de oppervlakte en lengte van geschikte habitat, mede als gevolg van het deels polygyne broedsysteem (mannetje is opeenvolgend of gelijktijdig gepaard met meerdere vrouwtjes). Hoe geïsoleerder de potentiële broedhabitat ligt, des te kleiner is de kans op een vestiging als broedvogel (broedplaats normaliter niet meer dan 5-10 km van een andere habitatplek verwijderd) ; de soort is dus gevoelig voor habitatversnippering.

Grote Karekieten foerageren in waterrietzones op waterinsecten, maar ook ver van de nestplaats in kruidenruigte, struweel en bosranden, vooral in wilg en els. Voor nestjongen zijn grote insecten van belang, hoofdzakelijk larven van libellen en waterkevers, soms ook jonge kikkers en visjes. Het menu kan echter plaatselijk en/of periodiek door rupsen worden gedomineerd. Er moet behoorlijk wat voedsel worden aangedragen om de jongen het uitvlieggewicht te laten behalen (gemiddeld c. 30 g insecten per dag). (Bron: *Sierdsema et al, 2008*).

Huidige situatie en trend

De landelijke populatie van de grote karekiet is achteruitgegaan van ten minste 5.000 broedparen in 1950-1960 tot 1.200-1.600 in 1970-1980 en 400-550 in 1989-1991. De afname zette ook na 1991 door. Over de periode 1989-2001 bedroeg de afname in het bolwerk in Noordwest-Overijssel 40%. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 450 paren en in 1999-2003 gemiddeld 250 paren. Dat is veel lager dan gunstige referentie. (Bron: *Profielendocument*).

In de Rijntakken zijn in de Gelderse Poort (met name Rijnstrangen), Uiterwaarden Nederrijn (Blauwe Kamer) en Uiterwaarden IJssel (Beneden IJssel) broedgevallen van de Grote karekiet bekend uit de periode 2002-2007. In 2011 is ook bij Wageningen een zingende Grote karekiet waargenomen.

In de Rijntakken zijn in de periode 2004-2013 gemiddeld 8 broedparen Grote karekiet aangetroffen met een maximum in 2007 van 12 broedparen. De trend over de periode 1990-2013 is voor deze soort negatief.

In 1976 broedden nog 77 paren in de Gelderse Poort, met kernen in de Ooijpolder en Rijnstrangen. De populatie in de Ooijpolder nam in de jaren tachtig sterk af, die in de Rijnstrangen floreerde nog tot in de jaren negentig (tenminste 50 paren in 1991). Daarna trad ook hier een snelle afname op.

Uitgangssituatie Grote karekiet	
	Gemiddeld aantal broedparen 2008-2013
Nulmeting	7 broedpaar/jr
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Broedvogel Monitoring Project (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

(Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON)

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Grote Karekiet weergegeven.

Knelpunten en kansen

Het grootste knelpunt in Nederland voor de Grote karekiet is de schaarste aan brede waterrietzones met voldoende prooien (grote insecten) in de omgeving. Veranderingen in waterkwaliteit, waterhuishouding, terreinbeheer en versnippering kunnen de achteruitgang van de Grote Karekiet tot op grote hoogte verklaren. Vermesting leidde tot achteruitgang van (kwaliteit en areaal van) waterriet en een afgenomen voedselaanbod. Onnatuurlijk waterpeilbeheer en gebrek aan dynamiek zorgden voor verminderde rietverjonging, versneld sterven van oud riet en snelle verlanding; afname van de oppervlakte stevig oud riet was het gevolg. Stopzetten van maaibeheer leidde tot verruiging en verbossing van rietkragen, op andere plaatsen beperkte intensief rietmaaien het areaal nesthabitat. Isolatie van populaties heeft als gevolg beperkte onderlinge uitwisselingsmogelijkheden. De huidige broedpopulatie is versplinterd geraakt over enkele deelpopulaties met onderling amper uitwisseling; de Nederlandse broedpopulatie is tevens in toenemende mate geïsoleerd geraakt van de buitenlandse (sterke afname in omringende landen). Mogelijk spelen ook factoren in het doortrek- en overwinteringsgebied een rol (pesticidegebruik, droogte).

De belangrijkste maatregelen zijn:

- Herstel van processen die bijdragen aan de vorming van waterriet door een natuurlijke dynamiek in het waterpeil: hoog in de winter en (hoofdzakelijk door verdamping) geleidelijk lager in de zomer.
- In het laagdynamische rivierengebied westelijk van Tiel, waar riet in het winterbed goed kan gedijen, kan herstel van de getijdenwerking de vitaliteit van rietvegetaties bevorderen. In het algemeen is een gedempte dynamiek, met eens in de 3-5 jaar een flinke doorspoeling in de winter, gunstig voor rietmoeras.

(Bron factsheets).

Groei van de populatie tot een duurzaam niveau is te bereiken door verbetering van de bestaande leefgebieden, ontsnippering en uitbreiding van het areaal nat rietmoeras. Uitgekiend riet- en waterbeheer binnen de resterende bolwerken moet de populaties aldaar behouden. Nieuw aangelegde natte natuur kan nieuwe kansen bieden en populaties verbinden. (Bron factsheets).

In de Gelderse Poort zijn een aantal ontwikkelingen gaande die kunnen leiden tot herstel van rietmoeras en daarmee herstel van de Grote karekiet populatie. In de Rijnstrangen wordt in een samenwerking tussen SBB en een kleiwinner een uitgangssituatie gecreëerd waarin rietmoerasontwikkeling op gang kan komen. Daarnaast wordt in dit gebied in het kader van de

GGOR gewerkt aan optimalisering van de waterhuishouding ten behoeve van rietmoeras. Dit alles ter realisering van het beleid in het kader van de ecologische hoofdstructuur.

In de buitendijks gelegen Oude Waal in de Ooypolder is geëxperimenteerd met het vasthouden van innundatiewater na een voorjaarshoogwater. Dit heeft geleid tot onder andere een toename van moerasvogels. Hiermee zijn de potenties die dit gebied nog steeds heeft naar voren gekomen. In het kader van het project 'Rijn in beeld' wordt momenteel geconstateerd dat het grote aantal zomerganzen in dit gebied echter leidt tot een verslechtering van de waterkwaliteit, en een teruggang van de watervegetatie. Mogelijk dat ook een herstel van de moerasvegetatie door de zomerganzen wordt verhinderd.

Uitbreiding van het leefgebied en verbetering van de kwaliteit is de opgave voor de Grote karekiet. Deze opgave zal in de Gelderse Poort ingevuld moeten worden. Deze soort is gebonden aan overjarige brede waterrietzones met veel randlengte langs water.

Herstel van de kwaliteit van moerasgebieden is voor de Grote karekiet van essentieel belang voor behoud en de nodige uitbreiding van de broedpopulatie. Kwaliteitherstel is te bereiken door het instellen van een meer natuurlijk peilbeheer, tegengaan van verdroging, het terugzetten van de successie en een adequaat beheer. Met name herstel en ontwikkeling van overjarig waterriet is van belang. De maatregelen komen overeen met de maatregelen die voor de Roerdomp genomen moeten worden. De verwachting de Grote karekiet mee zal liften op de maatregelen die voorgesteld worden voor de Roerdomp en dat deze maatregelen voldoende potentieel leefgebied voor deze soort opleveren.

De tabel 'Kerngebieden moerasvogels' geeft de gewenste maatregelen weer. Voor de Gelderse Poort betekent dit herstel en ontwikkeling van moeras in de Rijnstrangen, Roswaard (lange termijn), Ooijpolder (Oude Waal, Groenlanden en Ooijse Graaf). Buiten de Gelderse Poort kunnen kleinere moeraskernen bijdragen aan de uitwisseling van moerasvogels tussen de belangrijke moerasgebieden in Nederland. Het gaat hierbij om herstel en ontwikkeling van moeras is de Kil van Hurwenen (Uiterwaarden Waal), Amerongse Buitenpolder (Uiterwaarden Nederrijn), Munnikenland (Loevenstein), Havikerwaard en Beneden Ijssel (Uiterwaarden Ijssel).

4.4 A004 Dodaars

De Dodaars is de kleinste Nederlandse fuut (23-29 cm). Hij is in de broedtijd vrij schuw en verstopt zich in de oevervegetatie. In broedkleed heeft hij een kastanjebruine hals en een gele mondhoek. In het broedseizoen, vooral vroeg in de ochtend, laten beide partners een opvallende hinnikende hoge triller horen. Dodaarzen danken hun naam aan hun stompe, witte achterwerk. Hoewel een deel van de Nederlandse vogels wegtrekt, kunnen Dodaarzen het hele jaar in of nabij de broedgebieden verblijven. In de winter worden meestal open wateren opgezocht, aangezien de ondiepe plassen waar gebroed wordt snel bevroren. Belangrijke winterconcentraties zijn te vinden in de (zoute) Deltawateren, met name het Veerse Meer en Grevelingenmeer. De winterpopulatie bestaat uit eigen vogels en noord(oost)elijker Dodaarzen. De broedperiode loopt van maart tot in oktober, hoewel de meeste broedpogingen voorkomen in mei-juli. Dodaarzen kunnen per jaar 1-3 broedsels grootbrengen in een zelfgemaakt nest. (*Bron: Sierdsema et al, 2008*)

Doel aanwijzingsbesluit

A004 Dodaars	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 45 paren.

Toelichting	Het aantal paren is onder andere afhankelijk van de voorjaarswaterstand en strengheid van de voorafgaande winter en kan daarom sterk fluctueren van jaar tot jaar. Van 1999 tot 2011 varieerden de aantallen tussen 15 en 67 paren. Ondanks de onduidelijke lokale trend de laatste 10 jaren is behoud voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding. Het gebied heeft voldoende draagkracht voor een sleutelpopulatie.
--------------------	---

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Een gunstige staat van instandhouding komt neer op behoud van het huidige populatieniveau van > 2.000 paren. Vanuit populatie-ecologisch oogpunt wordt gesproken over > 20 sleutelpopulaties van ieder ten minste 40 broedparen (> 800 paren). Belangrijk is dat de soort aanwezig blijft in alle regio's van het land. Verder is de handhaving van een leefgebied nodig van voldoende omvang en kwaliteit voor de streefpopulatie. Versterking en uitbreiding daarvan is mogelijk door voortgaande verbetering van oppervlaktewaterkwaliteit en aanleg nieuwe natte natuur.

(Bron: Profielendocument).

Ecologische vereisten

Dodaarzen zijn broedvogels van ondiepe, vaak wat voedselarme en beschutte zoete wateren zoals duinmeren, vennen en oude tichelgaten, soms ook brede sloten. De aanwezigheid van voldoende waterplanten is een belangrijke vestigingsvoorwaarde. Het nest wordt veelal gebouwd te midden van dichte riet- of zeggenvegetaties of op losse pollen pitrus in ondiep water (<1 m) nabij de oever (1-5 m). Het drijvende nest bestaat uit allerlei plantendelen. Het territorium omvat gemiddeld 2-5 ha. De foerageerhabitat bestaat uit ondiep water waarin het voedsel op 1-2 m diepte wordt gezocht. Dodaarzen jagen op zicht op (water)insecten, schaaldieren en kleine visjes. In de broedtijd vormen insecten (vaak larven van o.a. libellen) het grootste deel van het menu. Het meeste voedsel wordt duikend bemachtigd, minder vaak wordt een prooi van het wateroppervlak of uit de lucht gepikt.

(Bron: Sierdsema et al, 2008)

De Dodaars broedt in de Gelderse Poort vooral in kleiputten en oude strangen. Rijk begroeide ondiepe wateren hebben de voorkeur, en dan vooral de wat kleinere plassen met helder water (belangrijkste concentraties in terreinen met kwel). Het leefgebied lijkt vrij stabiel te blijven in omvang en kwaliteit. (Bron: Sierdsema et al, 2008)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Dodaars maakt gebruik van het habitatype H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

Tellingen in heide- en duingebieden wijzen op een afname van de aantallen van de Dodaars in de periode 1970-1985, gevolgd door een herstel vanaf 1990. Dit geldt dan vooral voor de wat grotere natuurgebieden, waar veel broedparen van de Dodaars konden profiteren van beheersmaatregelen voor bestrijding van verdroging en venherstel. Ook een serie zachte winters en natte voorjaren in de periode 1995-2000 was gunstig voor de Dodaars. De Nederlandse broedpopulatie telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 1.200 paren en in 1999-2003 gemiddeld 2.200 paren. In zeer kleine natuurgebieden die sterk onder invloed van de agrarische omgeving staan en in agrarisch cultuurland waar de Dodaars is aangewezen op sloten en poelen is de trend minder positief. Het verspreidingsgebied van de soort is in vergelijking met 1975 met 7% gekrompen. (Bron: Profielendocument).

In de Rijntakken schommelt de populatie omvang van jaar tot jaar vrij sterk maar is over de periode 1990-2013 genomen stabiel. De streefomvang van de populatie wordt in de periode 2004-2013 in diverse jaren gehaald.

In de Gelderse Poort is het voorkomen van de Dodaars vlakdekkend onderzocht in de periode 1989-2007. Het populatieniveau Dodaarzen in de Gelderse Poort beweegt zich al decennia lang tussen 25-60 paren. De stand blijkt in de praktijk van jaar tot jaar vrij sterk te fluctueren (o.a. afhankelijk van de voorjaarswaterstand en strengheid van de voorafgaande winter). Gemiddeld werden in de periode 1999-2007 40 paren geteld; met maximaal 61 paren in 2000 en 58 in 2007. De trend sinds 1990 is stabiel. De jaarfluctuaties worden voornamelijk veroorzaakt door het rivierpeil en bijbehorende kwel, zeker in het belangrijkste gebied, De Groenlanden (2007: 23 paren). In de Rijnstrangen was de populatie lange tijd stabiel, en nemen de aantallen sinds 2005 toe, waarschijnlijk als gevolg van het hogere waterpeil.

(Bron: Sierdsema et al, 2008)

In de afgelopen decennia heeft de broedpopulatie zich in de Gelderse Poort goed weten te handhaven, met name in het westelijk deel. Wel trad een verschuiving op in de verspreiding. De uiterwaarden hebben aanzienlijk aan betekenis ingeboet, terwijl binnendijkse moerasgebieden aan belang wonnen. De belangrijkste gebieden worden gevormd door de Groenlanden in de Ooijpolder en de Oude Rijn rond het Berghoofdse Veer. Begin jaren negentig was de Erfkamerlingschap een belangrijk bolwerk, nu niet meer.

Uitgangssituatie Dodaars	<i>Gemiddeld aantal broedparen (2008 – 2013)</i>
Nulmeting	>=42 broedpaar/jr
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Broedvogel Monitoring Project (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

(Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON)

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Dodaars weergegeven.

Knelpunten en kansen

De belangrijkste oorzaak voor habitatverlies en lokale afname van de Dodaars zijn een slechte waterkwaliteit als gevolg van inspoeling van meststoffen uit de landbouw. Het water vertroebelt en er vormt zich algendrab die het leven in het water verstikt. Het uiterst voedselrijke water leidt tot een sterke toename van voor Dodaarzen als voedselbron ongeschikte witvis-soorten. Bovendien verarmt de onderwatervegetatie én de daarbij horende rijkdom aan waterinsecten en weekdieren. De vertroebeling van het water door algengroei maakt het voor een oogjager als de Dodaars extra moeilijk om de toch al schaarse prooien op te sporen. (Bron: Sierdsema et al, 2008)

Voor zover bekend speelt dit probleem in de Rijntakken niet.

Ook een onnatuurlijk waterpeilbeheer (laag in de winter en hoog in de zomer) leidt tot een afname van geschikt broedhabitat. (Bron: Sierdsema et al, 2008)

Binnendijks in de Gelderse Porot en in de Oude Waal kan een natuurlijker peilbeheer een verbetering opleveren voor de Dodaars.

Grote aantallen Grauwe ganzen in de zomer kunnen ook leiden tot minder goede omstandigheden voor de Dodaars. Door het foerageergedrag van de ganzen neemt de hoeveelheid riet af en door

vermesting en de vorming van een sliblaag verdwijnen de waterplanten. In de Oude Waal is dit een probleem.

Ten slotte kan het aantakken van waterplantenrijke strangen in het kader van de Kader Richtlijn Water en Ruimte voor de Rivier een bedreiging vormen voor de omvang van het broedgebied door het verdwijnen van een laagdynamisch milieu met waterplanten.

De Dodaars profiteert van herstelmaatregelen voor de ontwikkeling van rietmoeras t.b.v. de Grote karekiet, Roerdomp en Woudaap en van het habitatype Meren met krabbescheer en fonteinkruiden. Met name in het Rijnstrangengebied zullen deze maatregelen worden uitgevoerd.

4.5 A017 Aalscholver

De Aalscholver is een ruim twee kilo zware, grote, donker gekleurde watervogel, met een haak aan de bovensnavel om vis mee te grijpen. Vogels in broedkleed hebben opvallende witte dijvlekken, wangen en oorstreek, plus een gele mondhoek; onvolwassen vogels hebben een lichte onderzijde. Aalscholvers kunnen goed in bomen landen en manoeuvreren. Het is een uitstekende duiker die echter zijn verenkleed na de duik moet laten drogen. In Nederland is de Aalscholver het gehele jaar aanwezig, als broedvogel, doortrekker of overwinteraar. Voor zover de eigen populatie niet in Nederland overwintert (vooral adulte mannen), trekt ze in het najaar naar Frankrijk en zuidelijk tot Noord-Afrika. Duitse en Deense vogels trekken door Nederland en overwinteren er deels. Maximum aantallen worden bereikt tijdens de najaarstrek in september. De aantallen in november-februari zijn een stuk lager, maar recent sterk gestegen (momenteel ca. 25.000). (Bron: Sierdsema et al, 2008)

Doel aanwijzingsbesluit

A017 Aalscholver	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 660 paren.
Toelichting	Kolonies van de aalscholver komen verspreid binnen het gebied voor. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van het gemiddelde van de jaren 1999-2003 van 664 paren. Ondanks de dalende trend de laatste jaren is gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding behoud voldoende. Het gebied heeft voldoende draagkracht voor meerdere sleutelpopulaties.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Voor een gunstige staat van de instandhouding is het nodig dat de soort zich handhaaft in zijn huidige verspreidingsgebied en als broedvogel in alle zes regio's van ons land. Behoud van de populatie op het huidige niveau is gewenst met ten minste 20.000 paren, bestaande uit minimaal 20 kolonies van ten minste 100 paren. Belangrijk is dat de populatie stabiel blijft en dat vanuit het oogpunt van risicospreiding een behoorlijk aantal van de grote kolonies behouden blijft. Voor behoud van de streefpopulatie is een leefgebied nodig van voldoende omvang en kwaliteit, met voldoende aanbod van voor de soort geschikt voedsel. (Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

De Aalscholver broedt in kolonies, vaak in aan water grenzend of geïnnundeerd bos, met uitgestrekte visrijke wateren binnen vliegafstand. Op plaatsen waar geen Vossen komen (eilanden), nestelt hij ook wel in riet of op de grond. Als alternatief kunnen kunstmatige broedplaatsen, zoals hoogspanningsmasten of boorplatforms, worden bezet. De meeste broedkolonies liggen in de waterrijke gebieden van Laag-Nederland inclusief het riviereengebied. Het voedselbiotoop bestaat uit eutrofe, visrijke binnen- of kustwateren tot 20 m diepte, doorgaans gelegen binnen 20 km van de nestplaats. De koloniegrootte is direct gerelateerd aan de oppervlakte geschikt viswater. Het voedsel bestaat in zoete binnenwateren hoofdzakelijk uit rondvissoorten, zoals Brasem, van 10-25 cm lengte. Aalscholvers eten zowel voor mensen interessante als oninteressante (Pos) vissoorten en kunnen (net als mensen) heel selectief kribben bevissen op Aal. De Aalscholver duikt vanuit zwempositie soepel tot een diepte van 9 m en achtervolgt zijn prooi onder water zwemmend (poten achteraan het lijf). Bij collectief vissen gaan tientallen tot honderden vogels samen te werk. Ze duiken tot in de troebele zone met weinig licht waar zich veel vissen ophouden, en jagen die vervolgens naar boven. (*Bron: Sierdsema et al, 2008*)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Aalscholver maakt gebruik van de volgende habitattypen:

- H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden.
- H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden.
- H91E0A Zachthoutooibossen.
- H91E0B Essen-iepenbossen.
- H91F0 Droge hardhoutooibossen.

Huidige situatie en trend

De aantallen Aalscholvers in Nederland namen na een dieptepunt in de jaren zestig weer toe als gevolg van betere bescherming en verbeterde voedselomstandigheden (terugdringen watervervuiling, toename bepaalde vissoorten). De toename versnelde rond 1990, maar stagneerde daarna. Voor zover er momenteel nog toename optreedt, vindt dit plaats in het Waddengebied.

Voor de Aalscholver geldt in de Rijntakken een behoudsdoelstelling voor een populatie van ten minste 660 paren. Deze doelstelling werd voor het laatst in 2006 gehaald. De trend voor de aalscholver is over de periode 1990-2013 positief.

In de Gelderse Poort en Uiterwaarden IJssel is het voorkomen van de Aalscholver vlakdekkend onderzocht in de periode 1980-2007. In de Gelderse Poort waren er in 1931-1966 al kolonies Aalscholvers in De Bijland en de Rijnstrangen (maximaal enkele tientallen broedparen). Daarna ontbrak de soort tot de hervestiging in 1984 in de Lobberdense Waard. Het is de grootste broedkolonie van Aalscholvers in Gelderland. Deze kolonie groeide aanvankelijk snel tot een maximum van 308 nesten in 1996. Daarna werden jarenlang 200-240 paren geteld, maar in 2003 trad een scherpe daling op tot 145 paren. Sindsdien bleef de stand rond dit lagere niveau schommelen. In 2004 broedden (tot nu toe eenmalig) 4 paren in de Millingerwaard.

Als broedvogel is de Aalscholver in de jaren tachtig langs de IJssel verschenen. In Uiterwaarden IJssel zijn drie kolonies aanwezig (Duursche Waarden, Hengforder Waarden, Havikerwaard), met een incidentele broedpoging elders. Sinds 2000 zijn de aantallen stabiel rond 250-300 broedparen. In 2007 bedroeg het aantal broedparen 235. (*Bron: Sierdsema et al, 2008*)

De Aalscholver broedt ook in de Uiterwaarden Waal en de Uiterwaarden Neder-Rijn. In de Uiterwaarden Waal broeden Aalscholvers in de Drutensche Waarden. In de Uiterwaarden Neder-Rijn broeden Aalscholvers in de Blauwe Kamer annex Plasserwaard. (*Bron: Lensink et al, 2008*)

Uitgangssituatie Aalscholver	<i>Gemiddeld aantal broedparen(2008 – 2013)</i>
Nulmeting	503 broedpaar/jr
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Broedvogel Monitoring Project (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

(Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON)

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Aalscholver weergegeven.

Knelpunten en kansen

Als koloniebroeder is de Aalscholver in de broedtijd gevoelig voor verstoring (o.a. recreatie). De beschikbaarheid van rustige broedlocaties lijkt in sommige regio's in het binnenland de enige beperkende factor voor vestiging te zijn. Buiten de broedtijd is de invloed van storing geringer. Het meest negatieve effect onder de huidige wetgeving is te verwachten van waterrecreatie. De beschikbaarheid van rustige broedlocaties zou een beperkende factor voor uitbreiding in de Gelderse Poort en Uiterwaarden IJssel kunnen zijn. (*Bron: Sierdsema et al, 2008*)

De doelstellingen die zijn geformuleerd voor de uitbreiding en verbetering van de habitattypen Zachthoutoobossen, Essen-iepenbossen en Droge hardhoutoobossen bieden kansen voor de Aalscholver als broedvogel. Door het realiseren van grotere boskernen zullen er meer rustige broedlocaties beschikbaar komen.

Door verdergaande terugdringing van eutorifiëring is het voedselaanbod in het IJsselmeergebied verminderd: er vond een verschuiving in het soortenspectrum plaats en er zijn minder (grote) vissen, die bovendien voor Aalscholvers minder goed vangbaar zijn door het toegenomen doorzicht van het water (sociaal vissen in grote groepen niet mogelijk). Bij kleinere kolonies in het binnenland spelen genoemde omstandigheden als het voedselarmer worden van de wateren en het verbeteren van het doorzicht waarschijnlijk een minder grote rol. Het verder terugdringen van de eutrofiëring zal de voedselbeschikbaarheid in de Gelderse Poort en de uiterwaarden van de IJssel waarschijnlijk niet sterk beïnvloeden, maar landelijk kunnen de effecten groter zijn. Uiteindelijk kan dit gevolgen hebben voor de aantallen in de Gelderse Poort en de IJsseluiterwaarden. (*Bron: Sierdsema et al, 2008*)

Daarnaast zorgt in het rivierengebied met name vervuiling van het oppervlakte water met DDE's en PCB's voor verminderd broedsucces bij Aalscholvers (Dirksen *et al.* 1989; Boudewijn & Dirksen 2002). De dikte van de eischaal wordt negatief beïnvloed door een verhoogde opname van deze stoffen door broedende vogels. De kans op eibrek neemt daardoor toe. De invloed (opname) van gifstoffen is echter verminderd en het broedsucces in de vanouds door vergiftiging meest belaste kolonies (Biesbosch) is verbeterd.

De aantallen Aalscholvers in de Rijntakken zijn stabiel, en ook landelijk is de toename omgebogen in stabiele aantallen (of lichte toename). Er zijn geen redenen om aan te nemen dat de aantallen in de regio zullen afnemen. In de Rijntakken wordt echter de behoudsdoelstelling van ten minste 660 paren sinds 2006 niet meer gehaald. Gezien het feit dat de kolonie in de Lobberdense Waard in de periode 1995-2001 rond de 300 broedparen kon herbergen, zijn de recente cijfers (rond 150 paren) een aanwijzing dat het leefgebied momenteel niet optimaal is. De beschikbaarheid van rustige broedlocaties zou een beperkende factor voor uitbreiding in de Gelderse Poort kunnen zijn. Broedkolonies van Aalscholvers zijn namelijk zeer gevoelig voor verstoring met een kritische afstand van 100 m rond een kolonie (Kury & Gochfeld 1975; Ellison & Cleary 1978; Rodgers & Smith 1995). Ook voor de Uiterwaarden IJssel is dit een aandachtspunt.

Het aanbod van geschikte broedlocaties voor de Aalscholver zal kunnen meeliften op de maatregelen die genomen gaan worden voor de uitbreiding en verbetering van het areaal zachthoutoobos. Met name de realisatie van boskernen is gunstig voor de Aalscholver.

4.6 A119 Porseleinhoen

Het Porseleinhoen is een kleine (80-90 g, 23 cm) gedrongen ral, met flinke groene poten en lange tenen. Het verenkleed is bruin-olijfgroen, donker gestreept en witgespikkeld; wenkbrauw en hals zijn leigrijs en de opvallende anaalstreek en onderstaart zijn roomwit. De snavel is groengeel met rode basis, zijdelings samengedrukt en korter dan de kop. De seksen hebben vrijwel hetzelfde uiterlijk. Het Porseleinhoen is met zijn kleine smalle lijfje aangepast aan een leven in riet- en zeggemoeras. Waarnemingen betreffen meestal de in schemering en nacht gehoorde baltsroep van het mannetje; een opzweepend herhaald 'fuwiep'. Porseleinhoentjes komen van april tot in oktober in Nederland voor, waarbij de meeste vogels in mei-juni worden vastgesteld. Het broeden vindt plaats van eind april tot in juli. Late vestigingen van broedvogels zijn tot begin juli mogelijk. Ze overwinteren in Oost-Afrika bezuiden de Sahara en trekken 's nachts. (Bron: Sierdsema et al, 2008)

Doel aanwijzingsbesluit

A119 Porseleinhoen	
Doel	Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 40 paren.
Toelichting	Van oudsher vormen de uiterwaarden van de grote rivieren een belangrijk broedgebied voor de porseleinhoen. In de periode 1999-2003 zaten er gemiddeld 19 broedparen in het gebied. Scherpe fluctuaties zijn typerend voor het voorkomen van de soort, met als gevolg dat ook de populatiegrootte in het Natura 2000-gebied tussen 1999 en 2011 sterk fluctueerde. Het aantal paren in de doelstelling heeft daarom betrekking op gunstige jaren. "Gunstige jaren" voor het porseleinhoen zijn jaren met hoge rivierwaterstanden met inundaties van uiterwaarden in de periode mei/juni. "Goede broedplekken" voor het porseleinhoen zijn open moerassige terreinen van minimaal 1 tot 2 hectare met matig voedselrijk water. Vanwege de zeer ongunstige staat van instandhouding van de landelijke populatie en de negatieve lokale trend is herstel van de populatie gewenst. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van de som (37 broedparen) van de maxima van de afzonderlijke deelgebieden vanaf 1999. Het gebied heeft voldoende draagkracht voor een sleutelpopulatie.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Voor het behoud van het Porseleinhoen als broedvogel zijn volgens het beschermingsplan moerasvogels ten minste 5 sleutelpopulaties in ons land nodig met ieder 40-80 paren (totaal > 400 paren). Vanuit populatieecologisch oogpunt gezien zijn voor een duurzame populatie ten minste 20 sleutelpopulaties nodig met ieder tenminste 40 paren (totaal > 800 paren). De streefpopulatie is te realiseren door herstel van omvang en kwaliteit van de bestaande leefgebieden en uitbreiding door aanleg van nieuwe natte natuur. De kwaliteit van de leefgebieden gaat vooruit met een verbeterde waterhuishouding en de toepassing van beheersmaatregelen om moerasgebieden open te houden. (Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

Het Porseleinhoen broedt in alle typen moeras, van voedselrijk tot arm. Het gaat zowel om rietmoerassen op zeeklei als rivierbegeleidende moerassen, laagveen, vennen en hoogveen. Na inundaties worden ook (enigszins verruigde) graslanden benut. Het belangrijkste kenmerk is een (ten dele) lage kruidachtige vegetatie in een permanent natte situatie met water van ongeveer 10-20 cm diep. Een overjarige vegetatie van biezten, zeggen, lisdodden en andere moerasplanten voldoet het best (hoogte 0.5-1 m). Het Porseleinhoen kan in relatief kleine moeraselementen broeden. De territoria zijn klein, soms wordt slechts 400-800 m² daadwerkelijk verdedigd. Desondanks is de dichtheid meestal laag, plaatselijk hoge dichtheden zijn uit Nederland wel bekend, maar niet in Gelderland. Het areaal dat gedurende een broedseizoen door een paar wordt gebruikt omvat maximaal 1,5 ha. Het Porseleinhoen is een alleseter, met de nadruk op aquatische insecten(larven), slakken, jonge scheuten, wortels en zaden van waterplanten. Hij eet zelden kleine gewervelden. Hoewel Porseleinhoentjes goed kunnen zwemmen en duiken, zoeken zij hun voedsel bij voorkeur lopend. Ze doen dit in ondiep water (tot 15 cm) of op droogvallend slik, bijna altijd verscholen in de vegetatie. (Bron: *Sierdsema et al, 2008*)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Het Porseleinhoen maakt mogelijk gebruik van de habitattypen H6430A Ruigte en zomen (moerasspirea) en H6430B Ruigte en zomen (harig wilgenroosje).

Huidige situatie en trend

De Nederlandse broedpopulatie van het Porseleinhoen laat over 1981-2003 een matige afname zien. Over de meest recente periode 1994-2003 laat de populatie echter een matige toename zien. Het areaal van het Porseleinhoen is sinds 1973-1977 aanzienlijk groter geworden. De bezettingsgraad is daarbij toegenomen met 79%. Het Porseleinhoen is in het totaal in 230 atlasblokken aanwezig, uit 44 verdwenen en in 125 atlasblokken verschenen. De soort is recent verschenen in gebieden waar het waterpeil is verhoogd ten gevolge van vernattingsmaatregelen en ontwikkeling van nieuwe natuur. Het is nog onduidelijk in hoeverre het structurele vestigingen betreft. (Bron: *Profielendocument*)

Van oudsher vormen de uiterwaarden van de grote rivieren een belangrijk broedgebied voor het Porseleinhoen, met sterk wisselende aantallen. Essentieel voor het broedsucces is de waterstand in mei-juni.

In de periode 2004-2013 zijn gemiddeld 13 broedparen per jaar aangetroffen in de Rijntakken. Dit aantal wordt voor een groot deel bepaald door een uitschieter in 2013 met 21 broedgevallen. Over de periode 1990-2013 is de trend in de Rijntakken voor de porseleinhoen sterk negatief.

In de Gelderse Poort kenden de aantallen in de periode 1990-2006 zodanig sterke fluctuaties dat niet gesproken kan worden van een duidelijke trend. Bij omvangrijke inundaties in mei-juni vestigden zich in het verleden tenminste 10 paren (maximum van 14 paren in 1983). Zulke piekaantallen zijn echter al een decennium niet meer vastgesteld, ook niet in een zeer nat jaar als 1999. In droge voorjaren kan de soort geheel ontbreken. Na 2000 lijken de aantallen consequent achteruit te gaan en ontbrak de soort zelfs in drie jaren (2003, 2004 en 2007). De soort is recent alleen nog bij de Oude Waal bij Nijmegen en in de Kekerdome Waard vastgesteld en niet meer in de Rijnstrangen (wel in de jaren negentig).

Bij omvangrijke inundaties in mei-juni vestigen zich in de Uiterwaarden Waal in het verleden enkele tientallen paren, in droge voorjaren hooguit enkele. Eind jaren zeventig werd een tiental paren in dit deel van het rivierengebied vastgesteld. Omdat daarna uit het gebied slechts gebrekkige telgegevens voorhanden zijn en het bovendien om zeer lage aantallen gaat, is trendberekening zinloos. Schattingen voor de jaren negentig komen uit op 2-4 paren. Vanaf 2000 ontbreekt de soort vermoedelijk. Belangrijkste kerngebieden waren de Kil van Hurwenen en de Heesseltsche uiterwaarden.

Bij omvangrijke inundaties in mei-juni vestigden zich in de Uiterwaarden Neder-Rijn in het verleden tenminste 10 paren (b.v. 12 in 1999). Piekjaren zoals 1999 zijn sindsdien niet meer voorgekomen. In droge jaren worden hooguit enkele paren vastgesteld, vaak op plekken met kwel. Naar schatting komen tegenwoordig hooguit 5 paren in het gebied voor, in 2006 en 2007 (resp. 1 en 2 paren vastgesteld) nog minder. Met name in de Blauwe kamer en de uiterwaarden bij Wageningen wordt de soort nog vastgesteld. Ook zijn er recentelijk waarnemingen uit de Amerongse Bovenpolder.

Bij omvangrijke inundaties in mei-juni vestigden zich in de Uiterwaarden IJssel in het verleden soms tientallen paren, b.v. in 1987 langs de IJssel tussen Arnhem en Zutphen tenminste 26. Piekjaren zijn echter na 1987 niet meer voorgekomen. In droge jaren worden hooguit enkele paren vastgesteld. In 1998-2000 waren naar schatting gemiddeld 10 paren aanwezig. Scherpe fluctuaties zijn typerend voor het voorkomen van de soort. Desondanks lijken de aantallen de laatste jaren af te nemen. Het verspreidingsgebied in de IJsseluiterwaarden is klein en aan fluctuaties onderhevig.

Uitgangssituatie Porseleinhoen	<i>Gemiddeld aantal broedparen (2008 – 2013)</i>
Nulmeting	>= 5 broedpaar/jr
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Broedvogel Monitoring Project (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

(Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON)

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Porseleinhoen weergegeven.

Knelpunten en kansen

Het Porseleinhoen is in Nederland – tijdelijke uitzonderingen daargelaten – nergens echt talrijk. Dit geldt voor Gelderland in nog sterkere mate. Hoewel de territoria klein kunnen zijn, vormt het areaal geschikt habitat waarschijnlijk een beperkende factor. Er is weinig riet- en zeggemoeras en nat kruidenrijk grasland. De belangrijkste actie die voor het Porseleinhoen ondernomen kan worden, is het tegengaan van de verdroging van potentieel leefgebied en het ontwikkelen van nieuw habitat. In rietmoeras is een (natuurlijk) hoog winterpeil essentieel, net als een periodieke (gefaseerde) maaibeurt voor de afvoer van dode stengels. Omdat het traject van de Neder-Rijn grotendeels is gestuwd, bestaat in de Uiterwaarden Neder-Rijn de mogelijkheid om naast kwel vanuit de heuvelruggen ook rivierkwel te benutten om moeras vitaal te houden. Natuurlijke inrichting en extensief graslandbeheer van uiterwaarden kan een positieve rol spelen. Door een minder snelle afvoer van in geulen achterblijvend water, ontstaan daar ondiep overstroomde kruidenvegetaties die voor het Porseleinhoen geschikt zijn. Late voorjaars- en vroege zomerinundaties, mits op het juiste moment, hebben soms hetzelfde effect. In de praktijk komt het echter weinig meer voor dat het Porseleinhoen overtuigend reageert op dergelijke situaties (laatste maal in 1987).

Vegetatiestructuur en waterpeil zijn duidelijke sleutelfactoren. Zeggenvegetaties, deels gemaaid rietland met laag begroeide randzones (liesgras, biezengras, kleine lis) en geïnundeerde kruidenrijke graslanden zijn geschikt voor het Porseleinhoen. Ze zijn echter meestal alleen tijdelijk beschikbaar. In de praktijk van het Nederlandse moerasbeheer bestaat geen voor deze soort gunstige en permanente beheersvorm. De uiterwaarden lijken in betekenis af te nemen. In het Gelderse rivierengebied zijn na 1987 (IJsseldal), ook bij inundaties in de goede periode, nooit meer influxen vastgesteld. Mogelijk zijn de uiterwaarden te zeer veranderd (enerzijds natuurontwikkeling, anderzijds intensiever agrarisch beheer) om nog geschikt te zijn. Binnendijks is het een marginaal voorkomende soort, met b.v. in de Gelderse Poort een 'structureel' laag aantal. Belangrijk is ook in hoeverre de fluctuaties gedictieerd worden vanuit de situatie elders in Europa (vergelijk

Kwartelkoning, waarbij de vestiging in Nederland ten dele lijkt samen te hangen met ontwikkelingen in Oost-Europa). (Bron: Sierdsema et al, 2008)

Het toekomstperspectief voor het Porseleinhoen wordt beoordeeld als matig ongunstig. Voor het Porseleinhoen lijkt met name de beschikbaarheid van natte plekken met kruidenrijke, lage vegetaties en met zeggen, biezen en liesgras de beperkende factor te zijn. Aangezien het Porseleinhoen zich kan vestigen in geringe oppervlakte geschikt habitat (tot minder dan 1 ha), kunnen maatregelen al op kleine schaal effect hebben. Kleinschalige inrichting is echter alleen kansrijk op laag-dynamische plekken waar permanent hoge waterstanden mogelijk zijn of inundatiewater wordt vastgehouden.

Kansrijk zijn:

- locaties met kwel vanuit stuwwal (Uiterwaarden Neder-Rijn, Uiterwaarden IJssel) of rivierkwel (Neder-Rijn);
- locaties met permanente aanvoer van water (beken vanaf Veluwe, noordoever Nederrijn, IJssel);
- laag-dynamische delen van uiterwaarden waar inundatiewater wordt vastgehouden;
- Beneden-IJssel i.v.m. geringe dynamiek;
- binnendijkse locaties met hoge waterstand.

Concreet gaat het om de volgende gebieden:

- Gelderse Poort: De Oude Waal (laag-dynamisch, vasthouden water), Gendtse uiterwaard en Bemmelse polder (vasthouden water achter oeverwal/zomerkade) en de Rijnstrangen (binnendijks);
- Uiterwaarden Waal: Oosterhoutse waard (vasthouden water achter oeverwal/zomerkade), Hurwenen (laag-dynamisch, vasthouden water) en Heesselt (laag-dynamisch, vasthouden water) in de Uiterwaarden Waal;
- Uiterwaarden Neder-Rijn: Bovenste polder bij Wageningen (vasthouden water achter oeverwal/zomerkade), Amerongse Bovenpolder (vasthouden water en/of kleinschalig herstel), Ingensche waarden (herinrichting in kader project Ingensche waarden) en de Mauriksche en Ecksche waarden (vasthouden water en/of kleinschalig herstel);
- Uiterwaarden IJssel: Velperwaard (vasthouden water achter oeverwal/zomerkade), de Havikerwaard (kleinschalig herstel gekoppeld aan aanvoer water via beek), Brummensche Waarden (kleinschalig herstel gekoppeld aan aanvoer water via beek), Tichelbeeksche Waarden (kleinschalig herstel gekoppeld aan aanvoer water via beek), Hoenwaard, Gelderdijksche waard/Bentinckswellen en Koppelerwaard (moerasontwikkeling kansrijk door lage dynamiek).

4.7 A122 Kwartelkoning

De Kwartelkoning (22-25 cm) is half zo groot als een Patrijs en heeft een slanke, voor ralachtigen typerende bouw met een grijsachtig en geelbruin verenkleed met blauwgrijze wenkbrauw en zijborst. Het vrouwtje is meestal doffer gekleurd. De aanwezigheid van Kwartelkoningen wordt doorgaans vastgesteld door de kenmerkende baltsroep, een mechanisch en op grote afstand hoorbaar, rappend 'kreks-kreks'. De Kwartelkoning verblijft zeker de helft van het jaar in savanne- en graslandgebieden in Zuidoost-Afrika. De meeste vogels arriveren in mei in de Europese broedgebieden. Nieuwe vestigingen kunnen tot in juni optreden. In juli-augustus verstormt de roepactiviteit op de broedplaatsen en in september, uiterlijk begin oktober zijn deze verlaten. In mei-september worden in principe twee legsels geproduceerd van 6-14 eieren. Gepaarde mannetjes verkassen na de start van het eerste legsel op zoek naar een nieuw vrouwtje, en

kunnen daarbij fikse afstanden (tot honderden kilometers) afleggen. Dit betekent dat late nieuwe vestigingen in Nederland vogels van Oost-Europese origine kunnen betreffen. (*Bron: Sierdsema et al, 2008*)

Doel aanwijzingsbesluit

A122 Kwartelkoning	
Doel	Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 160 paren.
Toelichting	De rijk gestructureerde hooilanden en ruigten in de rivieruiterwaarden vormen een belangrijk broedgebied van de kwartelkoning in Nederland. In de periode 1999-2003 zaten er gemiddeld 110 broedparen in het gebied. Scherpe fluctuaties zijn typerend voor het voorkomen van de soort. Tussen 1999 en 2011 fluctueerde het aantal paren tussen 10 en 135. Het aantal paren in de doelstelling heeft daarom betrekking op gunstige jaren met een gemiddeld latere maaidatum als gevolg van inundaties in de winter. Het aantal in het doel is afgeleid van de som (158 broedparen) van de maxima van de afzonderlijke deelgebieden vanaf 1999. Er is gekozen voor een verbeteropgave voor het leefgebied omdat de lokale trend de laatste tien jaren sterk negatief is. Het gebied levert voldoende draagkracht voor meerdere sleutelpopulaties.

(*Bron: Aanwijzingsbesluit 95%versie*)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Voor het behoud van de kwartelkoning als broedvogel is een landelijke populatie nodig van ten minste 400 paren, verdeeld over 20 sleutelpopulaties van ieder tenminste 20 paren. Nodig voor het behoud is een broedgebied dat voldoende groot is en succesvol broeden mogelijk maakt. De populatie is gebaat bij (nog) latere maaidata en andere landbouwkundige aanpassingen (in het agrarische gebied), bijzondere beschermingsmaatregelen (in de uiterwaarden) of beekherstel (in de beekdalen). Duurzame ontwikkeling van geschikt leefgebied is te realiseren langs de grote rivieren en verbeterde bescherming van soort zal resultaat hebben binnen het agrarisch gebied. (*Bron: Profielendocument*).

Ecologische vereisten

Het broedgebied van de Kwartelkoning bestaat voornamelijk uit (doorgaans vochtige) graslanden op kleibodems. Ze moeten kruidenrijk zijn en een niet te dichte, minimaal 20 cm hoge, vegetatie hebben. Extensief beheerde uiterwaarden en beekdalen (hooiland) beantwoorden aan de habitateisen. Voor het succesvol grootbrengen van een tweede legsel moet de maaidatum van hooiland na 1 augustus liggen. De Kwartelkoning heeft een relatief korte levensduur. De tweede legfels zijn daarom essentieel voor een duurzame populatie. Ook komt de soort voor in pioniers-/ruigtevegetaties zoals bijvoorbeeld tijdelijk te vinden zijn in natuurontwikkelingsgebieden in de overgangsfase van agrarisch beheer naar extensieve begrazing. Door vegetatiesuccessie verliezen ze doorgaans binnen enkele jaren hun aantrekkingskracht. Begrazing kan bijdragen aan het instandhouden van habitat in natuurontwikkelingsgebieden, en Kwartelkoningen lijken extensieve begrazing te verdragen. (*Bron: Sierdsema et al, 2008*).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Kwartelkoning maakt gebruik van de habitattypen H6120 Stroomdalgraslanden en H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden.

Huidige situatie en trend

De kwartelkoning komt in de Gelderse Poort, Uiterwaarden Waal, Uiterwaarden Nederrijn en Uiterwaarden IJssel voor. Onderstaande tabel laat het gemiddelde aantal broedparen zien. Het maximum aantal broedparen in een jaar in de periode 2004-2013 is 84 in 2008. Kenmerkend voor het voorkomen van de Kwartelkoning in Nederland is het voorkomen van piek- en daljaren.

Voor de Rijntakken geldt dat de doelstelling uit het aanwijzingsbesluit niet wordt gehaald. Het areaal extensief beheerd hooiland lijkt een beperkende factor hiervoor. (Bron: Sierdsema et al, 2008).

Uitgangssituatie Kwartelkoning	
	Gemiddeld aantal broedparen 2008-2013
Nulmeting	40 broedpaar/jr
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Broedvogel Monitoring Project (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

(Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON)

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Kwartelkoning weergegeven.

Knelpunten en kansen

Kwartelkoningen arriveren veelal in mei in de Nederlandse broedgebieden. Dan wordt in regulier agrarisch gebied al op grote schaal gemaaid, waardoor weinig vestigingshabitat beschikbaar is. Door frequent maaien later in het seizoen blijft het overgrote deel van het agrarische landschap ongeschikt. De soort is in ons land daarom aangewezen op graslanden die in beheer zijn bij natuurbeheerders of waar met agrariërs beheerspakketten met late maaidata zijn afgesloten. Vaak gelden in dergelijke pakketten uitgestelde maaidata tot in juni en juli. Echter, de Kwartelkoning heeft voor het groot brengen van een tweede broedsel ook de maanden juli en augustus nodig. Hoewel roepende mannetjes ook wel in hergroei van gemaaid hooiland zijn vastgesteld, is het twijfelachtig of dit ook geschikt is als nest- en opgroeihabitat. In het IJsselgebied is in 2007 een experiment gestart met mozaïekbeheer (in plaats van synchroon grote arealen grasland maaien). Hierbij worden kavels hooiland sterk gefaseerd gemaaid, waardoor er het gehele broedseizoen geschikte habitat aanwezig blijft.

Er loopt al enige jaren een beschermingsproject waarbij de territoria in een zo vroegtijdig mogelijk stadium in beeld worden gebracht. Als het om graslanden gaat die vroeg gemaaid worden, en waarbij geen uitruil mogelijk is tegen andere kavels, wordt getracht een overeenkomst te sluiten om tijdens het maaien een cirkel van 100 m hooiland te handhaven. Recent zenderonderzoek wijst erop dat deze cirkel te krap is voor een ongestoord broedverloop. Overigens kan het maaien van een kavel waar zich (mogelijk) broedende of jonge Kwartelkoningen bevinden, het beste van binnen naar buiten worden gedaan, of kan naar een te handhaven kavel hooiland toe worden gemaaid. Dan hebben Kwartelkoningen uitwijkmogelijkheden en is de kans op verliezen kleiner. Natuurontwikkeling in uiterwaarden levert vaak pioniervegetaties op die in principe geschikt voor vestiging zijn. Door vegetatiesuccessie verliezen ze doorgaans binnen enkele jaren hun aantrekkingskracht. Begrazing kan bijdragen aan het instandhouden van habitat in

natuurontwikkelingsgebieden, en Kwartelkoningen lijken extensieve begrazing te verdragen. Intensieve begrazing tijdens de broedperiode leidt echter tot habitatverlies (te korte vegetatie) en vertrapping van legsels. (Bron: Sierdsema et al, 2008).

De kwartelkoning is gevoelig voor verstoring door onder andere recreatie in de periode dat de vogel zich vestigt. Dit betekent dat wanneer de recreatieve toegankelijkheid van de kerngebieden van de kwartelkoning wordt vergroot dit gepaard moet gaan met een goede recreatieve zonering.

De aantallen Kwartelkoningen langs de Rijntakken wisselen van jaar tot jaar sterk. De oorzaken hiervan zijn nog niet goed bekend maar zijn wel conform het beeld van het voorkomen voor heel Nederland.

De doelstelling uit het aanwijzingsbesluit heeft betrekking op topjaren. Deze zgn. topjaren hoeven niet in alle deel van de Rijntakken gelijk te vallen. Dit betekent dat de doelstelling van de Rijntakken gehaald wordt wanneer de som van het aantal broedparen in de topjaren voor de verschillende delen van de Rijntakken, 160 is.

Kwartelkoningen zijn langs de Rijntakken voor hun broedgebied afhankelijk van graslanden met een late maaidatum. Kwartelkoningen komen ook voor in extensief begraasde natuurontwikkelingsgebieden. Met name in de pionierfase bieden deze gebieden een geschikt broedbiotoop. Kwartelkoningen broeden later dan veel weidevogels: de dieren kiezen in mei hun broedgebied. In de loop van de zomer volgt een tweede legsel. De Kwartelkoning heeft een relatief korte levensduur. De tweede legsels zijn daarom essentieel voor een duurzame populatie.

Het areaal extensief beheerd hooiland en het maaischema zijn in hoge mate bepalend voor de populatieomvang. Het huidige areaal extensief beheerd hooiland (en speciaal hooiland dat ook in augustus niet gemaaid wordt) vormt vermoedelijk een beperkende factor. De draagkracht kan dus toenemen bij uitbreiding van het areaal extensief beheerd hooiland (met maaidata na augustus in verband met tweede broedsel). Natuurontwikkeling kan tijdelijke broedhabitat genereren maar levert (ook bij begrazing) vermoedelijk geen duurzame broedgelegenheid op. (Bron: Sierdsema et al, 2008).

Uit de evaluatie van het soortenbeschermingsplan Kwartelkoning (Koffijberg et al, 2010) komt naar voren dat landelijk de meeste Kwartelkoningen worden aangetroffen in hooilandpercelen met een late maaidatum en/of in beheer als natuurreservaat. Verder geeft de evaluatie aan dat bescherming van broedplaats van de Kwartelkoning kan plaatsvinden door in een straal van 250 meter rond de plek waar een roepende Kwartelkoning voorkomt het maaien uit te stellen tot 1 augustus. Zo ontstaan robuustere kernen die ook aantrekkelijk zijn voor een tweede legsel. Een straal van 100 meter, een afstand die eerder is aangehouden, is te gering. Uitbreiding en verbetering van het leefgebied in de Rijntakken zal worden gerealiseerd door uitbreiding van het oppervlak hooilandpercelen met maaidatum na 1 augustus en door buiten deze percelen op basis van gevonden broedgevallen afspraken te maken met grondeigenaren/-gebruikers over een verlate maaidatum.

In natuurreservaten zullen afspraken met beheerders gemaakt moeten worden over het realiseren van voldoende laat gemaaid grasland en het maaibeheer van percelen waar zich de Kwartelkoning heeft gevestigd. Natuurbeheerders geven aan dat er een tegenstrijdigheid kan ontstaan tussen het beheer van de habitattypen stroomdalgrasland en met name glanshaverhooiland en het beheer voor de Kwartelkoning. Te laat maaien ten behoeve van de Kwartelkoning zal mogelijk resulteren in kwaliteitsvermindering van de betreffende habitattypen. Aard, omvang en locaties van dit mogelijke knelpunt kan door monitoring in beeld worden gebracht.

In het kader van het vernieuwde agrarisch natuur en landschapsbeheer kunnen met de gebiedscollectieven afspraken gemaakt worden over kwartelkoning vriendelijk beheer.

Ook de laatste jaren laat het voorkomen van de Kwartelkoning in begraasde natuurontwikkelingsgebieden (voorbeeld Bovenste Polder onder Wageningen, Vreugderijkerwaard)

zien dat ook deze gebieden een bijdrage leveren aan de doelstelling). In deze gebieden zijn geen extra maatregelen voor de Kwartelkoning nodig. In deze en volgende beheerplanperioden zal bezien worden welke bijdrage deze gebieden kunnen leveren aan de doelstelling.

Langs de Rijntakken vinden allerlei projecten plaats die kunnen ingrijpen op de beschikbaarheid van leefgebied voor de Kwartelkoning. Een extensiever beheer en een grotere verstoringsdruk zijn daarbij de belangrijkste factoren. Toename van deze factoren wordt in deze beheerplanperiode verwacht door o.a. Ruimte voor de Rivier en natuurontwikkelingsprojecten. In andere delen van het Rijntakkengebied zal daarom een extra inspanning geleverd moeten worden om de draagkracht voor de Kwartelkoning op niveau te houden, nog afgezien van bovengenoemde vergroting van de draagkracht.

4.8 A153 Watersnip

De mannetjes van de watersnip vallen in de broedtijd op door hun opvallende baltsgedrag: ze laten zich in een steile lijn uit de lucht naar beneden vallen, waarbij de staartpennen een opvallend 'mekkerend' geluid teweeg brengen. Dit heeft hun de volksnaam 'hemelgeit' opgeleverd. De watersnip nestelt in allerlei vochtige terreinen, zoals moerassen, veengebieden en drassige graslanden waarbij de aanwezigheid van zachte bodem van belang is voor het voedsel zoeken. De Nederlandse broedvogels zijn trekvogels en overwinteren tot in Noord-Afrika.

De staat van instandhouding van de watersnip in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Watersnippen broeden bijna in heel Europa, in Siberië en in Noord-Amerika. In Europa is het vooral een broedvogel van het noorden en het westen. Het merendeel van de Europese vogels broedt in Fenno-Scandinavië en op IJsland. De Europese broedpopulatie (300.000-450.000 paren in landen van de Europese Unie, <1% daarvan in Nederland) is in de periode 1970-2000 matig afgenomen. In de ons omringende landen was de afname even ernstig als in Nederland.

(Bron: Profielendocument)

Doel aanwijzingsbesluit

A153 Watersnip	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 17 paren.
Toelichting	De watersnip is een broedvogel van natte hooilanden en vooral van pas gemaaid, plas-dras rietland in uiterwaarden. Voor de periode 1999-2003 wordt het gemiddeld aantal paren voor het Natura 2000-gebied geschat op ten minste 17. Het gebied levert onvoldoende draagkracht voor een sleutelpopulatie.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Voor een gunstige staat van instandhouding is herstel van omvang en kwaliteit van het leefgebied gewenst met herstel van de oorspronkelijke broedgebieden van de watersnip tot een populatie van 4.000 paren verdeeld over ten minste 20 sleutelpopulaties. Vanuit populatie-ecologisch oogpunt wordt gesproken over minimaal 20 sleutelpopulaties met ieder ten minste 40 paren (>800 paren). Er dient voldoende geschikt leefgebied voor de streefpopulatie aanwezig te zijn, dat wil zeggen niet-verruigde moerassige gebieden en nat, schraal en extensief beheerd grasland.

Ecologische vereisten

De broedbiotoop van de watersnip bestaat uit moerassig laagveen, hoogveen en natte heiden en zeer vochtige schrale graslanden op veengrond of in uiterwaarden en open beekdalen. De nestplaats is gelegen in de verlandingszone van moerasgebieden of in gemaaide rietvelden. In grasland nestelt de soort alleen in vochtige hooilanden en extensief beweidde natte graslanden met een waterpeil van 0-20 cm beneden het maaiveld. De oppervlakte van de nestbiotoop hoeft niet groot te zijn. Het nest wordt gebouwd tussen graspollen van 15-20 cm hoogte, in lage ruigte of tussen veenmoswallen.

De voedselbiotoop kan identiek zijn aan de nestbiotoop, maar kan ook apart liggen. De watersnip foerageert in ondiepe greppels, sloten, poeltjes, slikranden en in tot 10 cm diep water. Het hoofdvoedsel bestaat uit onder het bodemoppervlak levende wormen, insectenlarven en andere ongewervelden.

De watersnip vertoont een gemiddelde verstoring gevoeligheid (100-300 m). De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is ook gemiddeld: het bestaat uit halfopen en open landschap. Omdat de watersnip leeft in natte en slecht toegankelijke gebieden zal de mate van verstoring door recreatie beperkt zijn. In de nabijheid van paden en wegen kan echter een verlaagd broedsucces door verstoring optreden. Waarschijnlijk is het effect van verstoring op de populatie matig groot. Vooral landrecreatie bedreigt de rust van de watersnip.

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Watersnip maakt mogelijk gebruik van het habitatype H3270 Slikkige rivieroever.

Huidige situatie en trend

Uitgangssituatie Watersnip	
	Gemiddeld aantal broedparen 2008 - 2013
Nulmeting	>= 4 broedpaar/jr
Trend	Niet bekend
Lopende monitoring-programma's	Broedvogelmeetnet, SOVON

(Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON)

De huidige verspreiding van de watersnip is Landelijk voor het grootste deel beperkt tot de veenweidegebieden van Friesland, Noordwest-Overijssel en Noord-Holland, naast sommige beekdalen in Drenthe. Kleinere aantallen worden elders aangetroffen, zoals langs de grote rivieren, langs de randmeren, in enkele hoogveenreservaten en in andere natte graslanden. De meeste watersnippen broeden tegenwoordig in graslandreservaten en andere terreinen met een aangepast beheer. (Bron: Profielendocument)

Het gemiddeld aantal broedparen was in de periode 2004-2013 >= 8 met een top in 2004 van tenminste 24 paar. Hiermee is in deze periode één keer voldaan aan de doelstelling.

In de Rijntakken broedt de Watersnip in kleine aantallen langs de Nederrijn en incidenteel in de Gelderse Poort en langs de IJssel ten noorden van Deventer. Dat hangt waarschijnlijk samen met de stabiele waterstanden in de Nederrijn en in het benedenstroomse deel van de IJssel. De

waterstanden in de broedbiotoop blijven in deze gebieden gedurende het hele broedseizoen voldoende stabiel. (Bron: Broedvogelmeetnet, SOVON; SOVON, 2002)

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Watersnip weergegeven.

Knelpunten en kansen

De Watersnip is gemiddeld gevoelig voor verstoring (100 – 300 meter). Omdat de watersnip leeft in natte en slecht toegankelijke gebieden zal de mate van verstoring door recreatie beperkt zijn. In de nabijheid van paden en wegen kan echter een verlaagd broedsucces door verstoring optreden. Vooral landrecreatie bedreigt de rust van de watersnip.

Het broedbiotoop van watersnippen in de uiterwaarden bestaat uit natte slecht toegankelijke graslanden. Maatregelen waarbij de oppervlakte plas-dras situaties toeneemt, zoals de maatregelen voor het porseleinhoen zijn gunstig voor de watersnip.

4.9 A197 Zwarte stern

De Zwarte stern is een gracieuze kleine moerasstern met een opvallend subtiel variërend zwart-grijs broedkleed. Het winterkleed is overwegend wit en in de ruiperiode komen allerlei bonte tussenstadia tussen zomer- en winterkleed voor. De Zwarte stern is een koloniebroedvogel van zoetwatermoerassen, die leeft van insecten en vis. Vogels houden in de vlucht veel contact door een hoog herhaald 'krieëh'. De soort concentreert zich in de nazomer in het IJsselmeergebied, waar het hoofdvoedsel uit spiering bestaat. De in Nederland broedende Zwarte sterns overwinteren langs de kust van Afrika, vaak op zee. (Bron: Profielendocument).

De Gelderse Poort en De Wieden (Overijssel) vormen de twee belangrijkste Nederlandse broedgebieden.

Doel aanwijzingsbesluit

A197 Zwarte Stern	
Doel	Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 240 paren.
Toelichting	De Gelderse Poort levert als broedgebied, tezamen met De Wieden, de grootste bijdrage van Nederland. Daarnaast is het belang van Uiterwaarden IJssel toegenomen en bleef de kleinere populatie van Uiterwaarden Waal stabiel. Van oudsher bevonden de nestplaatsen van de zwarte sterns zich in krabbenscheerbegroeiingen (Rijnstrangen) en op andere drijvende delen van waterplanten in uiterwaardplassen (vooral wortelstokken van gele plomp). Door het afnemen van geschikte nestplaatsen namen de aantallen af. Na het aanbieden van nestvlotjes nam de populatie snel toe. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van de som (235 paren) van de maxima van de afzonderlijke deelgebieden (respectievelijk 63-, 150-, 17 paren) tijdens de periode 1986-2011. Omdat het gemiddelde aantal van de peiljaren 1999-2003 (186 paren) in meerdere jaren (2000, 2003, 2004, 2005, 2008, 2010) is overschreden kan het gebied een hogere bijdrage leveren aan het herstel van de landelijke populatie. Daarom is ook een herstelopgave geformuleerd voor het leefgebied ondanks de stabiele lokale trend vanaf 1999. Het gebied kan voldoende draagkracht gaan

	leveren voor een sleutelpopulatie.
--	------------------------------------

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Ecologische vereisten

De Zwarte Stern broedt in ondiepe zoetwatermoerassen met verlandingsvegetaties of in zompige slootrijke veenweiden, in open tot halfopen landschappen. In Laag-Nederland werd het ideale nestbiotoop in het verleden gevormd door een drijvend vegetatiedek van krabbescheer vermengd met dood materiaal. Tegenwoordig ontbreken zulke vegetaties meestal - met name in het rivierengebied - en broedt 80% van de Nederlandse broedpopulatie op uitgelegde nestvlotjes. De rest nestelt op andere (liefst drijvende) vegetaties met veel wortelstokken of blad (gele plomp, waterlelie, lisdodde, waterscheerling), algenmatten, modderbankjes of tussen lage vegetatie op de oever. De minimale omvang van bezette broedgebieden is sterk afhankelijk van de ruimtelijke samenhang van de verschillende habitats. In het rivierengebied blijken alleen delen met veel strangen, plassen, tichelgaten of eendenkooien bezet; de maximale dichtheid in moeras is 4 paren per 100 ha. Het foerageergebied strekt zich uit tot in de wijde omtrek (soms 5 km) van de nestplaats en omvat allerlei wateren (liefst met drijvende vegetaties en een rijke oeverbegroeiing), ruigtevegetaties en graslanden.

Volwassen vogels eten insecten (klein en groot), vis (voornamelijk de eerste jaarklasse), regenwormen en in mindere mate amfibieën. Jongen eten hetzelfde, maar in een andere samenstelling: visbroed, libellen (imago en larf), waterkeverlarven en wormen.

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Zwarte stern maakt gebruik van het habitattypen H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

De landelijke broedpopulatie van de zwarte stern in de jaren 1950 wordt geschat op 11.000-14.000 paren, die in de eerste helft van de jaren 1960 op 7.000-10.000 paren. In de periode 1993-1997 omvatte de landelijke broedpopulatie gemiddeld 1.100 paren en in 1998-2000 werd de Nederlandse populatie geschat op 1.000-1.250 paren, in 2002 op 1.400 en in 2003 1.300 paren. Dit betekent dat het niveau tegenwoordig 85% lager ligt dan in 1950. In vergelijking met de jaren 1970 is het broedareaal met tweederde afgenomen. De zwarte stern is daarmee een van de broedvogelsoorten die de grootste achteruitgang vertonen. De achteruitgang was het sterkst in de periode 1960-1980, daarna is de achteruitgang langzamer gaan verlopen. De laatste jaren laten weer een lichte toename zien. (Bron: Profielendocument)

Over de periode 2004-2013 waren er gemiddeld 209 broedparen in de Rijntakken met een top in 2013 met 264 broedparen. De trend voor de Zwarte stern in de periode 1990-2013 is stabiel.

In de Gelderse Poort is het voorkomen van de Zwarte Stern vlakdekkend onderzocht in de periode 1990-2007. Het aantal broedparen in 2002-2007 varieerde van 121-145, in 2006-07 bedroeg het resp. 145 en 121. In recente jaren ligt het aantal Zwarte Sterns in de Gelderse Poort rond de 130 paren. Van oudsher bevonden de nestplaatsen van de Zwarte Sterns zich in krabbescheerbegroeiingen (al wordt het historisch voorkomen van deze plantensoort in de Rijnstrangen waarschijnlijk flink overschat) en op andere drijvende delen van waterplanten in uiterwaardplassen (vooral wortelstokken van gele plomp). Door het verdwijnen van geschikte nestplaatsen nam het aantal broedparen af tot een minimum van 16 in 1976. Na het uitleggen van nestvlotjes (vanaf 1977 in de Ooijpolder en 1989 in de Rijnstrangen) nam de populatie snel toe. Momenteel worden jaarlijks 200 vlotjes uitgelegd waarop sinds begin jaren negentig 125-163 paren tot broeden komen (gemiddeld 130 in de periode 1999- 2007). De trend vanaf 1990 is stabiel, maar het aantal was rond 1950 waarschijnlijk vele malen hoger.

In Uiterwaarden Waal is het voorkomen van de Zwarte Stern vlakdekkend onderzocht in de periode 1990-2007. In 1986 werden 17 paren Zwarte Sterns geteld. Sedert 1990 zijn nooit meer dan 9 paren vastgesteld. In de periode 1990-2007 werden jaarlijks 4-9 paren vastgesteld. De trend over de periode 1990-2007 is stabiel (maar met krachtige jaarfluctuaties). Het aantal rond 1950 was waarschijnlijk vele malen hoger.

In Uiterwaarden IJssel is het voorkomen van de Zwarte Stern vlakdekkend onderzocht in de periode 1985-2007. De totale populatie in het gebied bedroeg in 2007 28 broedparen (recentelijk maximaal 63 in 2000). Van oudsher is de Zwarte Stern broedvogel langs de IJssel. De kolonies zijn bescheiden van omvang en liggen verspreid over het hele gebied. De trend over de periode 1985-2007 is positief. Rond 1950 lag het aantal waarschijnlijk (veel) hoger.

Uitgangssituatie Zwarte stern	
	Gemiddeld aantal broedparen 2008 - 2013
Nulmeting	227 broedpaar/jr
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Broedvogel Monitoring Project (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

(Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON)

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Zwarte Stern weergegeven.

Knelpunten en kansen

De belangrijkste maatregelen ten gunste van de Zwarte stern zijn het ontwikkelen of behouden van drijvende verlandingsvegetaties en gevarieerde oevermilieus. Dat kan alleen bij een gunstige waterhuishouding en goede waterkwaliteit. Het water mag niet te voedselrijk of slibrijk zijn; in het rivierengebied zorgen periodieke doorstroming en kwel hiervoor. In dergelijke habitat kan een grote diversiteit aan insecten en jonge vis gedijen. Regionaal kan de samenhang tussen foerageerhabitat en nesthabitat versterkt worden door ontwikkeling van nieuw moeras. Op grotere schaal kan moerasontwikkeling zorgen voor meer cohesie tussen de nu verbrokkelde en tamelijk geïsoleerde restpopulaties (connectiviteit).

In het Beschermingsplan Moerasvogels staan vooral maatregelen voor laagveenmoeras en veenweidelandschap beschreven. In het rivierengebied zijn volgende punten van belang:

- laat gemaaide kruidenrijke hooilanden (na 1 augustus), blijvend grasland en ongemaaide ruigtevegetaties;
- nestvlotjes alleen uitleggen op luwe locaties met drijvende vegetaties en bij voorkeur in combinatie met op vegetatieontwikkeling gerichte maatregelen. Jonge Zwarte sterns zijn immers nestvlinders, en het gedwongen wekenlange verblijf op een klein vlotje verhoogt in sommige situaties de predatiekans, vooral in meer besloten landschap. Bij het gebruik van nestvlotjes hangt veel af van de manier waarop deze worden gemaakt en toegepast. Belangrijk zijn (zie ook hierboven onder Beheer):
- het moment van uitleggen; niet te vroeg, dan nemen Meerkoeten en eenden er bezit van;
- de plaats van uitleggen: niet te dicht bij bomen in verband met predatie; altijd in of bij drijvende vegetaties waarop kuikens kunnen lopen en bivakkeren. (Bron: factsheets)
-

In het foerageergebied is de gevoeligheid voor verstoring gering. Op broed-, slaap- en rustplaatsen is de Zwarte stern zeer gevoelig voor verstoring. Langdurige menselijke aanwezigheid in de vestigingsfase verhindert vestiging van broedkolonies. Succesvol broeden is alleen mogelijk in

moerasgebied zonder waterrecreatie en sportvisserij, al kan zonering in grote gebieden effectief zijn. (*Bron: factsheets*)

Gelderse Poort

Nestgelegenheid lijkt sinds de toepassing van kunstmatige nestvlotjes geen beperkende factor meer. Zonder omringende drijvende watervegetaties zijn vlotjes echter minder of niet rendabel; herstel van de oorspronkelijke nestgelegenheid in de vorm van drijfplanten is dringend gewenst. Het areaal moeras kan door verlanding slinken en de geschiktheid van viswater kan door verbossing afnemen. Cyclische beheervormen zijn hiertegen een probaat middel. Vooralsnog valt niet te verwachten dat natuurlijke nestgelegenheid op korte termijn voldoende beschikbaar komt, de verbetering van de waterkwaliteit ten spijt. Er is nog onvolledig inzicht in de factoren die drijvende vegetaties sturen, maar een drabbige bodem met veel slib en substraat is ongunstig. Overigens is herstel van krabbescheervelden in de Gelderse Poort geen realistische optie en is het afwachten in hoeverre andere soorten herstellen. Het uitleggen van nestvlotjes zal daarom vooralsnog belangrijk blijven en kan in nog niet bezette deelgebieden wellicht tot vestiging van nieuwe kolonies en versterking van de populatie leiden. De populatietrend wijst op verzadiging, wat gezien de overcapaciteit aan nestgelegenheid (vlotjes) de suggestie wekt dat voedsel limiterend is. De huidige broedpopulatie zal zich vermoedelijk kunnen handhaven, andere dan lokale factoren daargelaten.

Voldoende geschikt leefgebied is te realiseren door ruimte te creëren voor meer ondiep open water met spontane moerasontwikkeling en een trage verlanding of cyclisch beheer. Belangrijk is dat er gedurende de hele broedcyclus voldoende en divers voedsel te vinden is (door verbeterde waterkwaliteit en samenhang in het landschap, waardoor gemakkelijk van foerageerhabitat gewisseld kan worden). Rust rond de nestplaatsen is essentieel, wat tot op zekere hoogte kan worden gestuurd door de beheerder. Door met beleid nestvlotjes uit te leggen kan de populatie mogelijk nog iets groeien en worden risico's (predatie, verstoring, ongunstige waterstanden) gespreid. Een regelmatige herijking van gemaakte keuzes, zoeken naar alternatieven voor plekken die matig renderen en enig experimenteel werk zijn van belang om het rendement van nestvlotjes op peil te houden.

(*Bron: factsheets*)

Uiterwaarden Waal

Op diverse plekken binnendijks en buitendijks op het westelijk Waaltraject wordt kunstmatige nestgelegenheid geboden. De bezetting van vlotjes is nergens 100%, maar dat kan deels aan de habitatkwaliteit liggen of te maken hebben met het mislukken van broedgevallen (o.a. door predatie) in voorgaande jaren. Het is niet zonder meer duidelijk of de kwaliteit van nesthabitat (vlotjes in combinatie met planten), dan wel een andere factor (voedsel, concurrentie, predatie) beperkend is.

Mogelijk laat de schaal waarop geschikte habitat voorkomt en de ruimtelijke samenhang in het landschap te wensen over. De vogels benutten tijdens het foerageren binnendijks eendenkooien, vloeivelden, kolken, hooilanden en zeer zelden weteringen; buitendijks gebruiken ze strangen, geulen, plassen, de rivier en hooilanden. Broeden doen ze op strangen, in kooien en op kolken of wielen. Slechts op enkele plekken is de oppervlakte groter dan enkele hectares en vallen broed- en foerageerhabitat samen (Hurwenen). De connectiviteit tussen de andere plekken laat veelal te wensen over. Dat verklaart ook de sterk wisselende bezetting van veel (marginale?) broedplaatsen. Vooralsnog valt niet te verwachten dat natuurlijke nestgelegenheid voor de Zwarte Stern op korte termijn voldoende beschikbaar komt, de verbetering van de waterkwaliteit ten spijt. Er is nog onvolledig inzicht in de factoren die drijvende vegetaties sturen, maar een drabbige bodem met veel slib en substraat is ongunstig. Waarschijnlijk is voedsel limiterend, hoe en wanneer is onbekend: mogelijk als gevolg van de versnippering van foerageerhabitat, mogelijk in de periode van vestiging.

De broedpopulatie, die een geheel vormt met binnendijkse kolonietjes in het Lingengebied en de Westelijke Bommelerwaard, zal bij ongewijzigd beheer vermoedelijk stabiel blijven of langzaam wegwijnen. Het is niet duidelijk in hoeverre omstandigheden in de winter een probleem vormen. Voldoende geschikt leefgebied is te realiseren door ruimte te creëren voor meer ondiep open water met spontane moerasontwikkeling en een trage verlanding of cyclisch beheer. Belangrijk is dat er gedurende de hele broedcyclus voldoende en divers voedsel te vinden is (door verbeterde waterkwaliteit en samenhang in het landschap, waardoor gemakkelijk van foerageerhabitat gewisseld kan worden).

Het is onvoldoende voor de Waal sec een beheerdoel te stellen. Hier moet integraal naar het Lingengebied, de Nieuwe Waterlinie, de Afgedamde Maas en geïsoleerde objecten in de Bommelerwaard gekeken worden (Lieskampen, eendenkooien nabij Aalst en Poederloijen, wielen en uiterwaarden westelijk van het Natura-2000 gebied). Verder is het opkrikken van de Capretonwetering (het hele weteringsstelsel heeft meerdere toponiemen) als verbindende schakel tussen Waterlinie, plassen, kooien, uiterwaarden en vochtige hooilanden te overwegen en moeten de potenties van de Broomwaard bij Zuilichem (spontane vestiging in 2002-03 maar zonder resultaat) worden benut.

Uiterwaarden IJssel

Nestgelegenheid lijkt sinds de toepassing van vlotjes niet meer beperkend. Op lang niet alle geschikte locaties wordt deze methode toegepast en broeden op een natuurlijk drijvend plantendek komt nu en dan voor (o.a. bij Empe in 1998 en 2007). Wellicht is het uitleggen van vlotjes op meer moeraslocaties (Vreugderijkerwaard, Wiessenbergerkolk, Veessense waarden, Hoendernesterbeek) zinvol, al is herstel van de oorspronkelijke nestgelegenheid natuurlijk idealer. Het is niet duidelijk of voedsel (beschikbaarheid, kwaliteit) een beperkende factor vormt. Vooralsnog valt niet te verwachten dat natuurlijke nestgelegenheid voor de Zwarte Stern op korte termijn voldoende beschikbaar komt, de verbetering van de waterkwaliteit ten spijt. Er is nog onvolledig inzicht in de factoren die drijvende vegetaties sturen, maar een drabbige bodem met veel slib en substraat is ongunstig. Het is onduidelijk waarom de populatie niet groter is en meer verspreid voorkomt. De broedpopulatie is nu beperkt tot de IJsselkop en is enigszins gerelateerd aan die in Noordwest-Overijssel. Op het traject van Arnhem tot Zwolle zijn maar enkele broedplaatsen bekend (Lamme IJssel Havikerwaard, binnendijks de Hoendernesterbeek). Het is onbekend of dit ligt aan lokale factoren (te weinig habitat, te geïsoleerd, voedselproblemen).

Voldoende geschikt leefgebied is te realiseren door ruimte te creëren voor meer ondiep open water met spontane moerasontwikkeling en een trage verlanding of cyclisch beheer. Belangrijk is dat er gedurende de hele broedcyclus voldoende en divers voedsel te vinden is (door verbeterde waterkwaliteit en samenhang in het landschap, waardoor makkelijk van foerageerhabitat gewisseld kan worden). De relatie tussen populaties langs de IJssel en in de Kop van Overijssel (overeenkomsten en verschillen in reproductie en trend) moet helder zijn om een afgewogen plan te ontwikkelen. Een plan voor de IJssel op zich kan alleen zinvol ingevuld worden wanneer duidelijk is welke status de populatie heeft. Fungeert deze als zelfstandige bron, of is hij afhankelijk van instroom van buiten? (*Bron: factsheets*).

4.10 A229 IJsvogel

De IJsvogel heeft de grootte van een spreeuw en is onmiskenbaar door zijn blauwgroene bovenzijde met fel kobaltblauwe staart en stuit, witte halsvlek en warm oranjebruine borst, buik en wangen. Hij heeft een grote kop met een lange, stevige puntsnavel, geschikt om vissen mee te vangen en vast te houden. De ondersnavel is bij het vrouwtje dofrood en bij het mannetje net zo zwart als de rest van de snavel. IJsvogels verraden zich gewoonlijk door hun karakteristieke

scherpe 'tie-tie'-geroep als ze laag over het water scheren. Bij ons is de IJsvogel overwegend standvogel, al zijn geringde vogels tot in Frankrijk aangetroffen. Noordelijker en oostelijker populaties verlaten (vanwege het dichtvriezen van viswater) hun broedgebied en trekken bij ons door of overwinteren hier. Maximale aantallen IJsvogels zijn in ons land van augustus-oktober te verwachten. IJsvogels broeden van maart tot in september, waarbij twee tot drie en soms zelfs vier broedsels per jaar mogelijk zijn. (Bron: Factsheet).

Doel aanwijzingsbesluit

A229 IJsvogel	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 25 paren.
Toelichting	Na strenge winters kan de ijsvogel geheel afwezig zijn, maar na een reeks zachte winters in de periode 1990-2003 kwamen 36 paren in het Natura 2000-gebied Rijntakken tot broeden. In de periode 1999-2003 zaten er gemiddeld ten minste 22 broedparen in het gebied. Gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding is behoud voldoende.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Ecologische vereisten

Ideale nestgelegenheid biedt de afgekalfde oever van een beek of rivier, met een hoogte van 1-1,5 meter boven de waterspiegel. Met snavel en poten wordt een gang gegraven met een doorsnede van 5 cm en een lengte van 50-100 cm, met aan het einde de nestkamer van 10 x 15 cm. Ook wortelkluiten van omgewaaide bomen kunnen als broedgelegenheid dienen. De IJsvogel jaagt voornamelijk op kleine vissen zoals voorns, tiendoornige stekelbaarsjes, modderkruipers en barbelen. Daarnaast staan alle mogelijke (water)dieren op het menu zoals kleine kikkers, kikkervisjes, libellen, kevers, waterinsecten en insectenlarven. Prooidieren zijn meestal 3-5 cm lang, maximaal 7 cm. Prooien worden gevangen met een (doorgaans loodrechte) duik vanaf een overhangende tak, maar ook na bidden boven water. De IJsvogel duikt niet dieper dan een meter. Soms vangt hij insecten in de lucht.

Geschikte foerageerhabitat wordt gevormd door zwak stromend tot stilstaand, helder, zuurstofrijk en visrijk water met in de broedtijd steile, deels begroeide oevers. Buiten het broedseizoen is de habitatkeus ruimer en worden ook stedelijke milieus bezocht, zowel vijverpartijen als kleine tuinvijvers. Het territorium kan in de broedtijd klein zijn en slechts enkele honderden meters van een beek- of rivieroever beslaan. Het varieert echter in de loop van het seizoen qua ligging en omvang. Het voedselterritorium wordt in de broedtijd door mannetje en vrouwtje verdedigd. In landschappen met versnipperde voedselhabitat worden verschillende geïsoleerde viswateren gebruikt en vliegen de vogels regelmatig over ongeschikte terreinen als open grasland, heide, bos of bebouwing. Het passeren van dijken en drukke wegen, al dan niet met prooi in de snavel, wordt bepaald niet vermeden. De broedplaats ligt meestal aan het water, maar kan tot enkele honderden meters daarvandaan verwijderd zijn. (Bron: Factsheet Broedvogels).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De IJsvogel maakt gebruik van de volgende habitattypen:

- H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden.
- H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

De Nederlandse populatie laat sinds 1981 (1981-2003) een sterke toename zien (die is significant en bedraagt > 5% per jaar). Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een sterke toename (significant, > 5% per jaar). De jaarlijkse stand van de IJsvogel is sterk afhankelijk van de strengheid van de voorafgaande winters. Na de strengste winter van de vorige eeuw (1962/63) waren er minder dan 20 paar overgebleven. Daarna duurde het tien jaar voordat zich een duidelijk herstel aftekende. Sinds 1975 worden in topjaren weer aantallen van enkele honderden bereikt. (*Bron: Profielendocument*)

In de Gelderse Poort is het voorkomen van de IJsvogel vlakdekkend onderzocht in de periode 1989-2007 en in deelgebieden ook daarvoor. In 1989-99 was het aantal broedparen laag (0-4), wat samenhangt met het vrijwel ontbreken van stromend water buiten het rivierbed. Hierdoor broeden er na strenge winters amper IJsvogels in de Gelderse Poort. Vanaf 2000 komt het aantal broedparen niet meer onder de 10, met een record van 27 paren in 2007. Recent nemen de aantallen in de uiterwaarden ten noorden van de Waal nog toe, terwijl die in de Ooijpolder stabiel zijn. Het verspreidingsgebied is toegenomen van 0 kilometerhokken in 1996-97 (direct na twee strenge winters) naar 18 in de periode 2004-06.

In Uiterwaarden Neder-Rijn is het voorkomen van de IJsvogel vanaf 1990 op enkele jaren na vlakdekkend onderzocht. De populatie werd in 1999-2003 geschat op 4 broedparen en anno 2007 op 10, een record. Na strenge winters kan de IJsvogel geheel afwezig zijn, maar na een reeks van zachte winters komen weer meerdere paren tot broeden. Het verspreidingsgebied is toegenomen van 2 km-hokken in de periode 1995-97 tot 6 in 2004-06. De belangrijkste broedplaatsen liggen langs de Oude Rijn, in oude kleiputten of zandwinningen en (binnendijs) op landgoederen.

In Uiterwaarden IJssel is het voorkomen van de IJsvogel vlakdekkend onderzocht in de periode 1998-2000 in het kader van het landelijk atlasproject broedvogels. De populatie bedroeg in die periode naar schatting gemiddeld 5 broedparen. Na strenge winters kan de soort geheel afwezig zijn zoals bijvoorbeeld in 1998 en 1999. Na een reeks zachte winters kan het aantal oplopen tot bijvoorbeeld 12 paren in 1995. De trend sinds 2000 is positief (10-12 paren), al hoewel van een aantal jaren gebiedsdekkende aantalsopgaven ontbreken. Het verspreidingsgebied is toegenomen van 10 km-hokken in 1995-97 tot 14 in 2004-06. Met name het traject tussen Arnhem en Doesburg is belangrijk voor de soort. De beste broedplaatsen voor IJsvogels langs de IJssel liggen binnendijs in landgoederen en aan de Veluwerand. Met uitzondering van de omgeving van Zwolle komt de soort weinig voor ten noorden van Deventer. (*Bron: Factsheet broedvogels*).

De populatie van de IJsvogel in Natura 2000-gebied Rijntakken heeft in de periode 2004-2013 in 7 jaren de doelstelling van ten minste 25 paren gehaald. Het maximum aantal werd in 2007 geteld met in totaal 69 broedparen.

Uitgangssituatie IJsvogel	
	Gemiddeld aantal broedparen (2008 – 2013)
Nulmeting	>=26 broedpaar/jr
Trend	Matige afname
Lopende monitoring-programma's	NEM: Broedvogel Monitoring Project (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

(Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON)

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de IJsvogel weergegeven.

Knelpunten en kansen

De IJsvogel houdt van helder water met kleine vissoorten en opgroeimogelijkheden voor vis. Punt van zorg is de waterkwaliteit in landbouwgebieden. Door geleidelijk of direct inspoeling van mest ontstaat sterke algengroei in een zuurstofarm milieu. Dit gaat ten koste van het voedsel voor de IJsvogel. Tegenwoordig is de waterkwaliteit in het rivierengebied echter sterk verbeterd. Rust op en bij de broedplaats is ook van belang. Verstoring door waterrecreatie (incl. vissers) speelt lokaal een rol in de broedgebieden. Ten slotte is natuurlijke erosie van oevers gunstig voor het voorkomen van de IJsvogel door het ontstaan van nestgelegenheid. De aanleg van (meestromende) nevengeulen in de uiterwaarden biedt kansen voor de IJsvogel, wanneer door erosie steile oevers ontstaan en in stand worden gehouden. (Bron: Factsheet).

4.11 A249 Oeverzwaluw

De Oeverzwaluw is de kleinste Europese zwaluw (14g, 12cm), die in de vlucht goed te onderscheiden is van andere zwaluwen door de weinig gevorkte staart, de bruine bovenzijde en de witte onderzijde met een donker borstbandje. Het gonzende roepje verschilt duidelijk van het kwetteren (Boerenzwaluwen) en pruttelen (Huiszwaluw) van de andere zwaluwen. De Oeverzwaluw broedt in kolonies van enkele tientallen tot soms honderden nesten. De vogels broeden in zelfgegraven holtes in de wanden van steile zandlichamen. De pootjes van de oeverzwaluw zijn voorzien van borstelige veertjes, wat van pas komt bij het graven van een nestholte (wegvegen losgekrabd materiaal). De Nederlandse broedvogels arriveren vanaf eind maart en bezetten de kolonies vanaf half april. De broedplaatsen raken verlaten tussen half juli en eind augustus. Begin oktober trekken de laatste vogels door. Oeverzwaluwen overwinteren in Afrika, met name in de Sahel ten zuiden van de Sahara. (Bron: Sierdsema et al, 2008).

Doel aanwijzingsbesluit

A249 Oeverzwaluw	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 680 paren.
Toelichting	Steile oeverkanten in zandwinplassen boden in recente jaren geschikte broedplekken voor de oeverzwaluw. Het aantal getelde paren van de oeverzwaluw fluctueert sterk, met een maximum van 906 paren in 2000 en een minimum van 316 paren in 2003. Het aantal in het doel is afgeleid van het gemiddelde in de periode 1999-2003 van 678 broedparen. Gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding is behoud voldoende. Het gebied heeft voldoende draagkracht voor enkele sleutelpopulaties.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Ecologische vereisten

De broedhabitat bestaat uit open terrein met zand-, leem- of kleiwanden, meestal aan of dichtbij water. Zowel natuurlijke als kunstmatige situaties voldoen om te nestelen: afgeslagen loodrechte oevers van beken of rivieren, depots, wanden van afgravingen of speciaal gemaakte kunstmatige

betonwanden met (volgestopte) gaten. In natuurlijke oevers liggen ze vaak in rijen naast elkaar in de gemakkelijkst te bewerken afzettinglagen (vaak zandig materiaal tussen kleipakketten). De nestgang moet gemakkelijk bevlogen kunnen worden en voor grondpredatoren moeilijk bereikbaar zijn; de nesten liggen hoofdzakelijk in de bovenste delen van de wand. De gangen (doorsnee 6-8 cm met vlakke bodem, lengte 30-150 cm) hellen naar boven, zodat er geen regen in kan lopen.

De vogels foerageren in allerlei open habitats, maar bij koel en regenachtig weer vooral boven water. De Oeverzwaluw voedt zich uitsluitend met insecten. Het betreft voornamelijk vliegen en muggen, maar kleine libellen, motten en sprinkhanen maken ook deel uit van het dieet.

Huidige situatie en trend

De landelijke stand van de oeverzwaluw is vanaf 1960 (20.000-25.000 paren) geleidelijk achteruitgegaan tot een dal in 1984-85 (3000-4000 paren). Sindsdien heeft zich een herstel afgetekend dat vooral vanaf 1995 grootse vormen aannam. Rond de eeuwwisseling werden aantallen bereikt die het niveau van 1960 soms overschreden (18.500-32.000 paren in 1998-2000 en 21.000-23.000 paren in 2001-02). Het populatieherstel is deels toe te schrijven aan verbeterde overwinteringsmogelijkheden in Afrika. In deze periode is voldoende neerslag in de Sahel gevallen, in tegenstelling tot de droogteperioden van 1970-1975 en rond 1985. Toename van (kunstmatige) nestgelegenheid in Nederland is daarbij een gunstige nevenfactor geweest (zie vervolg). Het is echter evident dat de populatie kwetsbaar blijft, in het bijzonder voor calamiteiten in de Afrikaanse overwinteringsgebieden. (Bron: Profielendocument)

In de periode 2004-2013 komen gemiddeld 1143 broedparen van de oeverzwaluw voor. Het maximum lag in 2010 op 1340 broedpaar. De trend voor de oeverzwaluw is over de periode 1990-2013 positief. Het aantal uit de doelstelling wordt ruimschoots overtroffen.

Uitgangssituatie Oeverzwaluw	
	Gemiddeld aantal broedparen (2008 - 2013)
Nulmeting	1.141 broedpaar/jr
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Broedvogel Monitoring Project (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

(Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON)

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Oeverzwaluw weergegeven.

Knelpunten en kansen

Beheeraspecten blijven beperkt tot zorg om nestgelegenheid. Langs de grote rivieren krijgt spontane vorming van nestgelegenheid in natuurlijke oevers weinig kans door ontbrekende dynamiek. De soort is daardoor sterk afhankelijk geworden van antropogene nestmilieus; ontgrondingen en depots ten behoeve van infrastructuur en stadsuitbreiding zijn favoriet, zelfs in het rivierengebied (in de Gelderse Poort jaarlijks 55-75% van de nesten). Dit leidt per definitie tot grote fluctuaties in het nestaanbod (gevolg van jaarlijks variabele bouw- en graafactiviteiten) en aanzienlijke kans op verstoring of vernieling. De Flora- en faunawet verbiedt verstoring en vernieling van nesten in de broedperiode, maar in de praktijk gebeuren regelmatig economisch gemotiveerde 'ongelukken'. Het blijft nuttig initiatiefnemers en aannemers te wijzen op de aanwezigheid van broedende zwaluwen, om te voorkomen dat kolonies worden opgeruimd. Anticiperen op zwaluwen, zoals toegepast door sommige aannemers, kan ook een goede optie zijn: geschikte zandlichamen kunnen voor het broedseizoen steil worden afgestoken; in zo'n 'verse'

wand (zonder overwinterde parasieten) broeden de zwaluwen het liefst. Het aanleggen van kunstwanden (geen dynamiek, meestal gevolgd door functieverandering van de aanvankelijk geschikte plek) is ecologisch discutabel en meestal geldverspilling. De Oeverzwaluw is gebaat bij dynamische oevererosie van beken en rivieren. De steilwanden die daarbij ontstaan, vormen zeer geschikte broedbiotoop. Het stimuleren (lees: niet beteugelen) van deze processen is goedkoop en heeft een brede ecologische impact.

In de Gelderse Poort hangen de jaarlijkse fluctuaties samen met de beschikbaarheid van goede steilwanden. Grondverzet is vaak zo intensief dat een bepaalde steilwand niet langer dan één seizoen benut kan worden. Jaren met lage aantallen weerspiegelen in het algemeen een tekort aan geschikte steilwanden binnen het gebied. Ruim de helft van de Oeverzwaluwen in de Gelderse Poort broedt in zanddepots en kleiputten, de rest in erosiewanden aan de Waal of nevengeulen. Deze laatste kolonies zijn erg kwetsbaar voor zomerpieken in de Rijnafvoer in juni-juli, waardoor nesten soms kort voor het uitvliegen van de eerste broedsels begin juni massaal verdrinken. Storing door verblijfsrecreatie of werkzaamheden kan naast evidente schade (vernietiging) ook indirecte gevolgen hebben: broedvogels durven hun nest lange tijd niet meer te bezoeken.

Veranderingen op landelijk en lokaal niveau bepalen slechts ten dele het toekomstperspectief. De situatie in de Sahel (overwinteringsgebied) is in hoge mate bepalend. Gezien de ontwikkelingen aldaar (tendens naar drogere perioden, bovendien op grote schaal bouw van dammen, waardoor overstromingsvlaktes kleiner worden) is het de vraag of het huidige relatief hoge populatieniveau gehandhaafd kan worden. Binnen de Nederlandse broedgebieden lijkt de soort weinig kansen te hebben om natuurlijke oevers opnieuw op grote schaal te bezetten. Hij is afhankelijk geworden van economische activiteiten (graafwerkzaamheden) die conjunctuurgevoelig zijn. De bescherming van deze broedlocaties lijkt langzaam in gunstige zin te veranderen. Ook in de toekomst zullen de aantallen Oeverzwaluwen aanzienlijke fluctuaties blijven vertonen. (*Bron: Factsheet*).

4.12 A272 Blauwborst

De Blauwborst is een miniatuur-lijster (13-14 cm), familie van de Nachtegaal, maar met veel dunnere pootjes. Keel en borst zijn blauw met daarin een witte vlek (althans bij de in Nederland broedende 'witgesterde' ondersoort *L. s. cyanecula*), aan de buikzijde afgezoomd met een zwarte en rode band overgaande in een lichte buik en flank. De zang, soms verscholen gebracht maar vaak vanaf een opvallende tak of in baltsvlucht, is explosief en repeterend. Kenmerkend zijn de talloze lichte en hoge, scherpe en tikkende insectachtige geluiden. Voorts bevat de zang tal van imitaties, vooral van zangvogelsoorten uit omringende habitat (ook in maart, wanneer de bewuste soorten nog in Afrika vertoeven). De Nederlandse populatie overwintert rond de westelijke Middellandse Zee maar vermoedelijk vooral in West-Afrika bezuiden de Sahara. Ze keert terug in de broedgebieden vanaf half maart en verlaat deze na de rui in augustus-september. Broedvogels kunnen zich tot half mei op nieuwe locaties vestigen. (*Bron: Factsheet*).

Doel aanwijzingsbesluit

A272 Blauwborst	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 95 paren.
Toelichting	In de jaren zeventig was de blauwborst een schaarse broedvogel met 15-20 paren in de Gelderse Poort. Vervolgens daalde de stand sterk

	<p>waarop de blauwborst vermoedelijk zelfs een jaar volledig ontbrak (1989). Hierna vond hervestiging plaats, met als motor de sterke toename vanaf halverwege de jaren zeventig in de twee Nederlandse brongebieden: de Biesbosch en Zuid-Flevoland. Met enige vertraging vond vanaf begin jaren negentig de herkolonisatie van de Gelderse Poort plaats tot een niveau van tegen de 100 paren (met maximaal 128 paren in 1998). Het aantal in het doel is afgeleid van het gemiddelde over de periode 1999-2003 van 95 paren. Gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding en de stabiele lokale trend is behoud voldoende. Het gebied levert voldoende draagkracht voor een sleutelpopulatie.</p>
--	---

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Ecologische vereisten

In het voedselrijke milieu van de Rijntakken broedt de Blauwborst zowel in zich traag ontwikkelende verlandingsstadia als zeer dynamische plekken (zoals wilgenstruweel op rivierstrand). Belangrijk is een combinatie van kale bodem (voedselplek), dichte vegetatie (nestplaats) en opgaande elementen zoals struiken (zang- en uitkijkpost). Blauwborsten kunnen zowel in lijnvormige als vlakvormige habitats broeden. Afhankelijk van de oppervlakte foerageerhabitat beslaan de territoria minder dan 1 tot enkele ha. Oppervlakte en vorm van de territoria kunnen zich wijzigen in de loop van het broedseizoen. Het geleidelijk droogvallen van oeverzones verruimt de foerageermogelijkheden, het compleet uitdrogen van greppels leidt daarentegen tot het verlaten van territoria. Vaak lijken Blauwborsten goed te kunnen anticiperen op dit type veranderingen en zijn ze vroeg in het seizoen territoriaal actief in vegetatie, die op dat moment nog in water staat en pas later in het seizoen geschikt leefmilieu wordt. (Bron: *Factsheet Broedvogels*).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Er is geen specifieke samenhang met andere Natura 2000 doelen.

Huidige situatie en trend

De landelijke populatie van de blauwborst is, na decennia lange daling, vanaf 1980 ongemeen krachtig toegenomen (rond 800 paren in 1970, 3000 in 1980, 6500 in 1990, 10.000 in 2000). Daarbij heeft tevens een belangrijke uitbreiding over vooral de lage delen van het land plaatsgevonden (met een toename van presentie met 318% in 1973-2000). Ook werd het broedgebied verruimd, naast traditionele moerassen en hoogveengebieden broedt de vogel nu ook in bijv. duinvalleien, opgespoten terreinen, slootranden en akkers. Hoewel het deels gaat om populatieherstel, lijkt het weinig twijfel dat de huidige populatie groter is dan ooit eerder in de 20e eeuw. Toch is de soort enigszins kwetsbaar, omdat hij afhankelijk is van de overgangsfase van open moeras naar moerasbos (alleen beschikbaar bij voldoende natuurlijke dynamiek of menselijk ingrijpen. (Bron: *Profielendocument*)

Voor deze soort geldt in dit Natura 2000-gebied een behoudsdoelstelling, met als doel een populatie van tenminste 95 paren. Deze doelstelling werd in de periode 2004-2013 jaarlijks gehaald (met een gemiddeld aantal broedparen van 126).

Het zwaartepunt van de verspreiding van de Blauwborst in Natura 2000-gebied Rijntakken ligt in de Gelderse Poort. In de Gelderse Poort is het voorkomen van de Blauwborst vlakdekkend onderzocht in de periode 1989-2007. In 2007 werden 76 broedparen geregistreerd. Het broedbestand is onderhevig aan jaarlijkse schommelingen: recent maximum is 114 paren in 2004.

In de jaren zeventig was de Blauwborst in de Gelderse Poort een schaarse broedvogel met 15-20 paren. Vervolgens daalde de stand sterk en ontbrak de soort zelfs een jaar (1989). Hierna vond hervestiging plaats, met als motor de sterke toename vanaf midden jaren zeventig in de twee

Nederlandse brongebieden: de Biesbosch en Zuidelijk Flevoland. Pas vanaf begin jaren negentig vond de herkolonisatie van de Gelderse Poort plaats. Het niveau lijkt zich rond 100 paren gestabiliseerd te hebben, met mogelijk een recente terugval (het aantal in 2007 was het laagste in de afgelopen 6 jaar). Hierbij kunnen lokale factoren meespelen (waterpeilverhoging Rijnstrangen 2004, landinrichting Ooijpolder 2007, verbossing oostelijke Rijnstrangen). Eerdere inzinkingen bleken overigens tijdelijk. (Bron: *Factsheet Broedvogels*).

Uitgangssituatie Blauwborst	
	Gemiddeld aantal broedparen (2008 – 2013)
Nulmeting	>=125 broedpaar/jr
Trend	Stabiel
Lopende monitoring-programma's	NEM: Broedvogel Monitoring Project (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

(Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON)

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Blauwborst weergegeven.

Knelpunten en kansen

De soort is in de Gelderse Poort gebonden aan vochtige gebieden met plaatselijke struikopslag. Blauwborsten moeten het vooral hebben van de overgangsfase van open moeras naar moerasbos. Deze successiefase blijft alleen aanwezig bij menselijk beheer of natuurlijke dynamiek. Waterhuishouding, waterkwaliteit en beheer zijn bepalend. Een onnatuurlijk wisselend waterpeil versnelt de vegetatiesuccessie, waardoor leefgebieden ongeschikt worden. Gebrek aan dynamiek of ontbreken van beheer stimuleert verbossing. Bij het afzetten van wilgenbos, en bij spontane massale wilgenopslag (natuurontwikkeling), ontstaat tijdelijk geschikte habitat. Na een tiental jaren wordt de vegetatie te hoog en te dicht. De bodem mag niet onder water staan. In uiterwaarden blijven Blauwborsten om die reden soms weg na inundaties die tot ver in april aanhouden. Een te hoge begrazingsdruk doet ruigtes verdwijnen of maakt ze te open. Verruigde sloten in agrarisch cultuurland vormen in principe geschikte broedhabitat. Het is echter twijfelachtig of de populatie in cultuurlandschap zich zonder instroom vanuit nabije bronnen in verlandingsmoeras kan handhaven.

5. UITWERKING NIET-BROEDVOGELS

5.1 A005 Fuut

De Fuut is in ons land de grootste soort van zijn geslacht. Het is een middelgrote duikende watervogel met in de broedtijd een opvallende kuif. In Nederland is de soort het gehele jaar aanwezig. Futen foerageren in het algemeen duikend, meestal laten ze korte duikbewegingen zien van minder dan 30 seconden. De Fuut achtervolgt zijn prooi onder water. In plantenrijk, helder water foerageert hij echter soms vanaf het oppervlak. Hij kijkt dan met de kop onder water. *(Bron: Profielendocument)*

De Fuut is in Nederland een vrij talrijke broedvogel. Deze vogels zijn onderdeel van de flyway door Noordwest-Europa. In nazomer en najaar komen vooral Futen uit Noord- en Oost-Europa naar West- en Zuidwest-Europa. Onze eigen broedvogels overwinteren grotendeels binnen de landsgrenzen; een klein aantal trekt naar het Kanaal en Zwitserland. Het broedseizoen van Futen loopt van midden februari tot en met het einde van de zomer. Daarna wordt (vaak in grotere groepen) geruid op specifieke wateren zoals het IJsselmeer. Van augustus tot in december nemen de aantallen pleisteraars geleidelijk toe als de Nederlandse broedvogels worden aangevuld met wintergasten uit Midden- en Oost-Europa. In de periode midden augustus tot midden oktober vindt de slagpenrui plaats en kunnen de vogels tijdelijk niet vliegen. Tijdens zachte winters blijven veel Futen in de binnenwateren. In het geval van strengere winters verplaatsen de meeste Futen zich naar het zoute water. Aan het eind van de winter nemen de aantallen weer langzaam af en de laatste wintergasten blijven waarschijnlijk tot in maart hangen.

In het rivierengebied nemen de aantallen pleisteraars langzaam toe tijdens de herfst (september – december) en verblijft van december tot april een redelijk stabiel aantal Futen. Bij Olburgen (Uiterwaarden IJssel) ruit in de nazomer een groep van 100-180 Futen. Naast lokale of regionale broedvogels zijn in het rivierengebied ook wintergasten te verwachten. Bij matige vorst blijven de meeste dieren in het gebied achter in wakken. *(Bron: Lensink et al, 2008)*

Doel aanwijzingsbesluit

A005 Fuut	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 570 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de fuut met name een functie als foerageergebied. Sinds begin jaren tachtig is de populatie toegenomen. Behoud is voldoende, de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding heeft vooral betrekking op de situatie in het IJsselmeergebied.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

In het Natura 2000 doelendocument is een draagkrachtschatting geformuleerd van 10.900 exemplaren (seizoensgemiddelde). Voor een gunstige staat van instandhouding wordt bij deze soort uitgegaan van een hoger aantal, namelijk 11.600 vogels. Herstel van de kwaliteit van het leefgebied in het IJsselmeer en het Markermeer & IJmeer is op zich gewenst, maar eerst zullen de mogelijkheden daartoe nader onderzocht moeten worden. *(Bron: Profielendocument)*

Ecologische vereisten

In de broedtijd zijn Futen te vinden op alle typen wateren met vis zoals meren, brak water, rivieren en sloten met stilstaand of langzaam stromend water in de nabijheid van enige moerasvegetatie. Het water is meestal 0,5 tot 5 meter diep. Buiten de broedtijd blijft de soort op dezelfde wateren aanwezig, maar verplaatst een deel van de vogels zich naar kustzone van de Noordzee en de brakke wateren in de Wadden en de Delta. In Gelderland wordt de soort voornamelijk gevonden op wateren in het winterbed van de rivieren zoals strangen, zandwinplassen en tichelgaten van 1-4 meter diep. Ook op de rivieren zelf worden Futen gezien met een voorkeur voor luwe plekken tussen kribben. Alleen op het IJsselmeer wordt slaap- en foerageertrek waargenomen. In de rest van Nederland en dus ook in het rivierengebied is het rusthabitat voor deze soort hetzelfde als het foerageerhabitat, maar rustende vogels drommen samen.

Het dieet bestaat voornamelijk uit witvis, met name blankvoorn. Andere als voedsel vastgestelde soorten zijn baars, karper, snoek, paling en stekelbaars. Buiten het rivierengebied is spiering een belangrijke voedselbron. Verder worden in de zomer soms waterinsecten zoals kokerjuffers gegeten. Het voedsel wordt duikend tot een diepte van drie meter gevangen en bestaat voornamelijk uit kleine tot middelgrote vissen van 2 tot 10 cm. Futen slikken hun prooi veelal voor het bovenkomen al door. De dagelijkse voedselbehoefte van Futen is ongeveer 330 gram vis per dag. Het is niet bekend wat de belangrijkste prooi soort van Futen in Gelderland is, maar waarschijnlijk zullen voorns, baars en stekelbaarsjes op het menu staan.

Ideaal habitat voor Futen bestaat uit open water met voldoende kleine vis (<10 cm) en een goed doorzicht alsook oevervegetatie in de vorm van riet, biezten of lisdodde. Ook in steden worden Futen regelmatig op stadswateren (singels, vijvers) aangetroffen. (*Bron: Lensink et al, 2008*)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Fuut maakt gebruik van de volgende habitattypen:

- H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden.
- H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

Het aantal Futen in de flyway door West-Europa is in de afgelopen jaren licht afgenomen. Deze achteruitgang komt voornamelijk door afnemende aantallen in Noorwegen, Finland en Polen terwijl in andere gebieden juist een lichte toename is vastgesteld. In Nederland is sinds de jaren zeventig een golvend patroon in wintervogelaantallen te zien maar sinds 1996 is de trend dalend. Mogelijke oorzaken hiervan kunnen zijn de afname van het doorzicht in bepaalde gebieden of de afname van spiering in het IJsselmeergebied.

In het rivierengebied is de Fuut sinds de jaren zeventig en tachtig sterk toegenomen, Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw trad een stabilisatie op. (*Bron: Lensink et al, 2008*)

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 508 futen per jaar met een maximum in 2006 met een seizoensgemiddelde van 645. De trend voor de fuut is in de periode 2003/2004-2012/2013 positief.

In de Gelderse Poort worden Futen worden bijna uitsluitend gevonden binnen de grenzen van het Natura 2000 gebied, enkele uitzonderingen daargelaten. Futen zijn er het gehele jaar aanwezig in een redelijk gelijkblijvend aantallen. Een kleine piek lijkt zichtbaar in de trektijd in oktober. Opmerkelijk is de lichte dip in januari, een periode dat in de IJssel en Neder-Rijn de aantallen vaak het hoogst zijn. Eenzelfde dip is te zien in de Waal. Een oorzaak voor deze verschillen valt niet direct aan te wijzen. De soort is gelijkmatig verdeeld over het gehele gebied. De Futen slapen op zand- en kleigaten en oude rivierarmen waar de vogels overdag ook foerageren. Sinds 1975 stijgen de aantallen in het Natura 2000 gebied Gelderse Poort gestaag met een seizoengemiddelde tussen 1999/2000 en 2003/2004 van 180 vogels.

In de Uiterwaarden Waal worden Futen vooral gevonden binnen de grenzen van het Natura 2000 gebied. Het aantal in het gebied kent een maximum in oktober. Daarna neemt het aantal langzaam af tot in januari. In de volgende maanden wordt een groter aantal opgemerkt. Opmerkelijk is de dip in januari. Hiermee lijkt dit gebied op het Natura 2000 gebied Gelderse Poort. Langs de IJssel en Neder-Rijn zijn de aantallen dan vaak het hoogst. Een oorzaak voor dit verschil in seizoenspatroon valt niet direct aan te wijzen. Langs de Waal worden voornamelijk zand- en kleigaten en dode rivierarmen door Futen als rust- en slaappleatsen gebruikt. Sinds 1975 dalen de aantallen in het Natura 2000 gebied Uiterwaarden Waal gestaag met een seizoengemiddelde tussen 1999/2000 en 2003/2004 van 90 vogels.

In de Uiterwaarden Neder-Rijn zijn Futen zijn het gehele jaar aanwezig met de hoogste aantallen in december en januari. In het westelijk deel verblijven Futen bijna uitsluitend binnen de grenzen van het Natura 2000 gebied. In het oostelijk deel zijn de aantallen binnen en buiten gelijk. Over het algemeen zijn de aantallen Futen in het westelijk deel hoger dan in het oostelijk deel. In het Natura 2000 gebied slapen Futen op zand- en kleigaten en rivierarmen waar de vogels overdag ook foerageren. Sinds 1975 stijgen de aantallen in het Natura 2000 gebied Uiterwaarden Neder-Rijn gestaag met een seizoengemiddelde tussen 1999/2000 en 2003/2004 van 80 vogels.

In de Uiterwaarden IJssel zijn Futen zijn het gehele jaar aanwezig, maar pas vanaf september in groter aantal. Midwinter zijn de grootste aantallen aanwezig binnen het Natura 2000 gebied, terwijl dan de laagste aantallen in de aangrenzende gebieden te vinden zijn. Het aantal blijft de gehele winter ongeveer gelijk. Vogels in aangrenzende gebieden worden voornamelijk gevonden rond de IJsselmonding. In het Natura 2000 gebied slapen Futen op zand- en kleigaten en rivierarmen waar de vogels overdag ook foerageren. Sinds 1975 neemt de Fuut gestaag toe in het Natura 2000 gebied Uiterwaarden IJssel met een seizoengemiddelde van 220 vogels tussen 1999/2000 en 2003/2004.

Uitgangssituatie Fuut	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	486
Trend	Matige toename
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Fuut weergegeven.

Knelpunten en kansen

De stabilisatie in aantallen in de Rijntakken contrasteert enigszins met een landelijke afname van de aantallen Futen. Deze landelijke afname heeft waarschijnlijk te maken met de afname van spiering in het IJsselmeergebied, mogelijk gerelateerd aan klimaatverandering en veranderende abiotische factoren in andere belangrijke gebieden zoals de Grevelingen. Deze tegenstelling illustreert dat deze processen geen invloed hebben op de aantallen Futen in het rivierengebied en mogelijk is zelfs sprake van een verplaatsing van vogels uit het IJsselmeer en de Delta naar het rivierengebied toe.

De Fuut is een gemiddeld verstoringgevoelige soort die het meest gevoelig is voor waterrecreatie. Uit de analyse van het bestaand gebruik blijkt, dat op dit moment echter geen knelpunten bekend zijn die de realisatie van de Natura 2000 doelstelling in de weg staat.

Op het IJsselmeer lopen Futen het risico om te verdrinken in staande netten. In het verleden stierven hierdoor jaarlijks duizenden Futen. In het rivierengebied wordt op veel kleinere schaal gevist en dan vooral met fuiken en op de rivier elektrisch, vnl. op paling bij kribben. Het risico van verdrinking is hier dan ook gering.

In Futen zijn hoge concentraties PCB's, pesticiden en zware metalen aangetroffen waarbij toxische effecten waarschijnlijk zijn, maar negatieve effecten op het broedsucces zijn niet aangetoond.

De verspreiding van Futen wordt in de winterperiode voornamelijk gestuurd door het voedselaanbod. Verder is het doorzicht van de wateren van groot belang, aangezien de soort een zichtjager is. Inundaties kunnen een tijdelijk negatief effect hebben op de aantallen Futen door de grotere afvoer van slib en daarmee samenhangende verhoogde troebelheid van het water. Er liggen hier geen knelpunten, eerder kansen. In het hele gebied is voldoende open water met voldoende doorzicht en oevervegetatie aanwezig. Door de aanleg van nevengeulen en andere wateren in het kader van Ruimte voor de Rivier, Kaderrichtlijn Water en Ecologische Hoofdstructuur vindt er uitbreiding van het foerageergebied plaats. Verder biedt autonome verbetering van de waterkwaliteit een kans door de verdere verbetering van het doorzicht. Door natuurontwikkeling ontstaan geschikte rustplekken.

(Bron: Lensink et al, 2008)

5.2 A017 Aalscholver

De Aalscholver is een grote, donker gekleurde visetende watervogel, die in kolonies broedt in (moeras)bos met uitgestrekte visrijke wateren binnen vliegafstand. Het is een uitstekende duiker die echter zijn verenkleed na de duik moet laten drogen. Anders dan veel watervogels kan de Aalscholver zijn veren niet waterafstotend maken door ze in te vetten – hij heeft geen vetklier. In Nederland is de vogel het gehele jaar aanwezig, als broedvogel, doortrekker of overwinteraar. Het is in ons land een broedvogel in grote en kleine kolonies, met naar schatting 18.000-20.000 paren in 1998-2000, een forse toename t.o.v. de 3000 broedparen in 1977. De broedgebieden van de Aalscholver liggen langs de kusten van Noord-Amerika, Groenland en NWEuropa, in Midden- en Zuid-Europa, Midden-Oosten, Centraal en Zuid-Azië, langs de kust van NWAfrika, Oost- en Zuid-Afrika en Australië en Nieuw Zeeland. De Nederlandse broedvogels en het overgrote deel van de niet-broedvogels die in ons land komen behoren tot de ondersoort *P. c. sinensis*. De meeste van de in Nederland broedende Aalscholvers trekken in het najaar naar Frankrijk en verder naar het zuiden, tot aan Noord-Afrika. In Nederland verschijnen dan de Deense broedvogels en hun jongen. Maximum aantallen bereikt de soort in ons land tijdens de najaarstrek in september. De aantallen in november-februari zijn relatief laag. *(Bron: Profielendocument)*

Doel aanwijzingsbesluit

A017 Aalscholver	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.300 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de aalscholver met name een functie als foerageergebied en als slaapplek. In de jaren tachtig is de populatie sterk toegenomen en daarna min of meer stabiel geworden met recentelijk een lichte afname. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Gestreefd wordt naar een leefgebied van voldoende omvang en kwaliteit voor een seizoensgemiddeld aantal van 24.500 aalscholvers in het landelijke netwerk van 'monitoringgebieden'. Dit aantal is het gemiddelde van de seizoensgemiddelden van 1999/200 t/m 2003/04.

(Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

Aalscholvers zijn te vinden op allerlei soorten wateren met vis, zowel in de kustzone (open zee, lagunes, delta's, estuaria) als in het binnenland (meren, moerasgebieden, rivieren en sloten met stilstaand of langzaam stromend water). In Gelderland wordt de soort voornamelijk gevonden op wateren in het winterbed van de rivier zoals strangen, zandwinplassen, tichelgaten en wielen. Soms gebruiken de vogels de rivier zelf. In de komkleigebieden foerageren ze vooral op weteringen en in bredere sloten. Door het gebrek aan een vetklier om het verenpak waterdicht te maken is het voor Aalscholvers niet mogelijk om op het water te slapen of te rusten. Hiervoor vliegen de vogels na het foerageren naar een geschikte plek toe om, vaak met de vleugels gespreid, het verenpak te laten drogen en de interne warmte te reguleren. In het rivierengebied ligt de rusthabitat meestal dichtbij of in de foerageerhabitat en bestaat uit bomen, zandbanken, eilandjes, kribben of andere menselijke constructies. De grootste slaapplekken van Aalscholvers in Gelderland liggen in de Koppelerwaard, Millingerwaard, Lobberdensche Waard, Drutensche Waard en de Duursche Waarden. In het rivierengebied sliepen in 2004 26% van alle Nederlandse Aalscholvers met de grootste aantallen in de Drutensche Waard (\pm 555 exemplaren). De verspreiding van de Aalscholver wordt in de winterperiode voornamelijk gestuurd door het voedselaanbod, de aanwezigheid van open water en slaapplekken, en de veiligheid van bepaalde plaatsen. Verder is het doorzicht van de wateren van groot belang aangezien de soort een zichtjager is. (Bron: Lensink et al, 2008)

De Aalscholver is een viseter en het dieet is zeer variabel en verschilt per seizoen en per locatie. In het rivierengebied worden tijdens de broedtijd voornamelijk blankvoorn, kolblei, brasem, pos, zeelt, snoek, baars en paling gegeten. Buiten de broedtijd staan voornamelijk pos, baars, snoekbaars en blankvoorn op het menu. Gezien het opportunistisch foerageergedrag van Aalscholvers is het mogelijk dat door een veranderende vissamenstelling het dieet momenteel anders is dan voorheen. Het voedsel wordt duikend gevangen en bestaat voornamelijk uit kleine tot middelgrote vissen van 1 tot 41 cm. Van oudsher foerageerden Aalscholvers solitair of in kleine groepjes in helder water, maar sinds eind jaren tachtig ook in troebel water (door menselijk activiteiten en eutrofiëring). Om hierin succesvol te zijn is de strategie aangepast en foerageert de soort gezamenlijk in grote groepen gevisst. (Bron: Lensink et al, 2008)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Aalscholver maakt gebruik van de volgende habitattypen:

- H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden.
- H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden.
- H91E0A Zachthoutoibossen.
- H91E0B Essen-iepenbossen.
- H91F0 Droge hardhoutoibossen.

Huidige situatie en trend

De Aalscholver neemt sinds de jaren zeventig in bijna alle Europese landen toe. Deze stijging komt vooral door afname/beëindiging van vervolging in verschillende Europese en een toegenomen aanbod van prooivissoorten. Daarnaast zijn Aalscholvers vogels met een opportunistische leef- en foerageerwijze die zich goed aanpassen aan verschillende leefomstandigheden. Tussen 1970 en 1995 zijn in Nederland en Denemarken de aantallen broedvogels met >10% per jaar toegenomen. Rond 1983 hebben vanuit het IJsselmeergebied de eerste vestigingen in het rivierengebied plaatsgevonden. Tegenwoordig broedt de soort hier verspreid met kolonies tot 250 nesten. In de trektijd en winter is het aantal Aalscholvers in Noordwest-Europa, en ook Nederland, sinds 1970 navenant toegenomen.

(Bron: Lensink et al, 2008)

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 1000 aalscholvers per jaar met een maximum in 2006 met een seizoensgemiddelde van 1281. De trend voor de aalscholver is in de periode 2003/2004-2012/2013 is niet bekend.

In de Gelderse Poort worden Aalscholvers bijna uitsluitend gevonden binnen de grenzen van het Natura 2000 gebied. De grootste aantallen zijn aanwezig in oktober. In het deelgebied Rijn is de oktoberpiek veel minder duidelijk dan in het deelgebied Waal. Deelgebied Waal kent ook veel meer open water dan deelgebied Rijn. De Aalscholvers slapen voornamelijk in de Millingerwaard en de Lobberdensche Waard (in de buurt van de broedkolonie). In De Lobberdensche Waard bevindt zich de grootste broedkolonie van Aalscholvers in Gelderland (2002-2007 gemiddeld 145 broedparen). Sinds 1980 stijgen de aantallen in het Natura 2000 gebied de Gelderse Poort gestaag tot een hoogtepunt in 1992. Daarna zijn de aantallen weer iets teruggevallen tot een stabiel niveau rond een seizoensgemiddelde tussen 1999/2000 en 2003/2004 van 320 vogels. Waarschijnlijk ligt de maximale capaciteit van de Gelderse Poort rond de 300 vogels (seizoensgemiddelde). Wellicht is de hoeveelheid voedsel en/of geschikt habitat limiterend.

In de Uiterwaarden Waal worden Aalscholvers bijna uitsluitend gevonden binnen de grenzen van het Natura 2000 gebied. De grootste aantallen zijn aanwezig in het najaar en van een echte voorjaarspiek is geen sprake. Gedurende de winter is een lager aantal permanent aanwezig. In het Natura 2000 gebied broeden Aalscholvers in de Drutensche Waarden en juist erbuiten in de Crobsche Waard. De Aalscholvers slapen in de Afferdensche en Deestsche Waarden en de Drutensche Waarden. Naar het westen toe moet nog een aantal slaapplekken liggen maar deze zijn onbekend; vermoedelijk o.a. in de Crobsche Waard. In de jaren tachtig is het aantal langs de Waal gestaag toegenomen. Een mogelijk plafond leek vanaf 1990 bereikt, maar de laatste jaren stijgen de aantallen weer licht. Het seizoensgemiddelde tussen 1999/2000 en 2003/2004 lag op 260 vogels. De sterke toename in de jaren tachtig loopt synchroon met de vestiging van de soort als broedvogel in het rivierengebied.

In de Uiterwaarden Neder-Rijn zijn Aalscholvers het hele jaar aanwezig met de grootste aantallen in oktober. Na oktober liggen de aantallen in november-januari op een lager maar gelijkblijvend niveau; daarna nemen ze verder af. Vanaf juni, wanneer de eerste jongen uitvliegen, nemen de aantallen weer toe. In het Natura 2000 gebied broeden Aalscholvers in de Blauwe Kamer. De Aalscholvers slapen in Meinerswijk, rond Westerveld, de Blauwe Kamer en het Eiland van Maurik. Tot begin jaren tachtig was een Aalscholver een zeer schaarse verschijning langs de Neder-Rijn.

Nadien is het aantal enkele jaren fors toegenomen. Vanaf eind jaren tachtig schommelt het aantal tussen maximaal 200 en 400 ex. Dit komt overeen met een seizoensgemiddelde van 130 vogels. De trend van de seizoensgemiddelden duidt erop dat de maximale draagkracht rond de 130 vogels ligt en dat de aantallen sterk fluctueren van jaar tot jaar. Mogelijk zijn de hoeveelheid voedsel en/of geschikt habitat limiterend in dit gebied.

In de Uiterwaarden IJssel zijn Aalscholvers het gehele jaar aanwezig waarbij de grootste aantallen in oktober in het gebied verblijven. Midwinter zijn de aantallen het laagst, terwijl in maart weer een doortrekpiek bereikt wordt. De meeste vogels in gebieden grenzend aan het Natura 2000 gebied IJssel worden gevonden in het deelgebied rond de monding van de IJssel. Hier worden sowieso de grootste aantallen Aalscholvers gevonden; omdat dit gebied deel uitmaakt van het IJsselmeergebied als belangrijkste broedgebied en pleisterplaats in Nederland. Stroomopwaarts is de soort dunner gezaaid. In het Natura 2000 gebied broeden Aalscholvers in de Duursche Waarden, de Hengforder Waarden en in de Havikerwaard (2002-2007: gemiddeld 275 broedparen voor de drie gebieden samen). De Aalscholvers slapen in het Vossemeer, de Koppelerwaard, het Engelse Werk, de Herxerwaard, de Duursche Waarden, de Roetwaarden, de Hengforder Waarden, Bronsbergen en de Havikerwaard. Tussen 1980 en 1993 zijn de aantallen in het Natura 2000 gebied Uiterwaarden IJssel gestaag toegenomen. Nadien is het aantal gestabiliseerd met een seizoensgemiddelde tussen 1999/2000 en 2003/2004 van ongeveer 550 vogels. Deze trend loopt min of meer synchroon met die van het IJsselmeergebied; daar vlakke de toename vanaf de jaren negentig af (broedvogels en niet-broedvogels). De maximale draagkracht van de IJssel is inmiddels bereikt. Mogelijk zijn de hoeveelheid voedsel of geschikt habitat limiterend in dit gebied.

Uitgangssituatie Aalscholver	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	915
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaapplaatsen (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Aalscholver weergegeven.

Knelpunten en kansen

De verstoringgevoeligheid van Aalscholvers buiten de broedtijd is gemiddeld tot groot en de soort is het meest gevoelig voor waterrecreatie. Bij een hoge dichtheid aan recreatief scheepvaartverkeer neemt de groeps grootte van sociaal foeragerende aalscholvers af. Zowel verhoogde alertheid (vaker opkijken, alarmeren) als vluchtgedrag confronteert de verstoorde vogels met extra energie-uitgaven waarvoor door extra voedselopname gecompenseerd moet worden.

Met de toenemende aantallen Aalscholvers laait ook de discussie over eventuele concurrentie met de beroepsvisserij op. Deze discussie lijkt minder te spelen in het rivierengebied en uit verschillende bronnen blijkt dat het tevens de vraag is of de lokaal grote invloed van Aalscholvers op het visaanbod niet juist een positief effect op commercieel bevisbare visbestanden heeft.

Op het IJsselmeer lopen aalscholvers het risico om te verdrinken in staande netten. In het rivierengebied wordt niet met stand want gevist en is het risico van verdrinking niet aanwezig.

5.3 A037 Kleine zwaan

De Kleine zwaan is wat kleiner dan de Knobbelzwaan en is verder herkenbaar aan een gele snavelbasis en een voor een zwaan relatief korte hals. In Nederland is de Kleine zwaan alleen in de winter aanwezig.

(Bron: Profielendocument)

Begin september vertrekken de eerste Kleine zwanen uit het broedgebied in de toendrazone van Arctisch Rusland. Ze vliegen via diverse 'stop-over sites' in de Witte Zee, de Baltische staten en Duitsland naar hun overwinteringsgebied in Nederland en Engeland. De eerste zwanen arriveren begin oktober in Nederland en het merendeel vertrekt eind februari/begin maart. De laatste 5-10 jaren blijken zwanen veel eerder te vertrekken dan vroeger toen de soort tot half april in ons land verbleef. Een groot deel van de Kleine zwanen verblijft tot in november vooral in ondiepe wateren zoals de Lauwersmeer en de Randmeren. Een ander deel zoekt voornamelijk voedsel in akkerbouw- en graslandgebieden. In het rivierengebied verschijnen de eerste grotere groepen halverwege november, soms tot een maand eerder. Het maximum aantal wordt hier bereikt in de tweede helft van januari. Het merendeel van de kleine zwanen vertrekt in de eerste week van maart.

(Bron: Lensink et al, 2008)

Doel aanwijzingsbesluit

A037 Kleine Zwaan	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 100 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Aantallen kleine zwanen zijn van internationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort onder andere een functie als foerageergebied en als slaapplek. Het aantalsverloop vertoont een optimum in begin jaren tachtig, daarna een afname. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd. De afname is waarschijnlijk ten dele een gevolg van een afname in de internationale populatieomvang.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de huidige situatie is gewenst voor een gunstige staat van instandhouding van de kleine zwaan. Er mag geen verdere achteruitgang optreden.

(Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

Kleine zwanen leven vooral in open landschappen met een combinatie van goede foerageergebieden ((water)planten) en open water. In het hoge noorden zijn dit lagunes en delta's van de rivieren die in de Noordelijke IJszee uitmonden en in West-Europa kustgebieden met delta's en rivieren. In Gelderland wordt de soort vooral in de randmeren en aangrenzende polders op het oude land, polder Arkemheen en de uiterwaarden aangetroffen. Deze gebieden worden gekenmerkt door een open landschap met veel cultuurgraslanden. Hier wordt gefoerageerd en op open water geslapen en gedronken. Ideaal habitat voor Kleine zwanen in Gelderland bestaat uit plas-dras grasland in uiterwaarden. Op graslanden die net onder water staan zijn ook ondergrondse plantendelen zoals de penwortels van paardebloemen of andere soorten bereikbaar.

Kleine zwanen zijn planteneters met als primair voedsel blad, stengels, wortels en knollen van voornamelijk waterplanten, bij voorkeur knolletjes van fonteinkruiden, maar ook kranswieren. In de winter zijn oogstresten ook een belangrijk onderdeel van het dieet (suikerbieten, wortels,

aardappelen, wintergraan, korrelmaïs) evenals gras. Tijdens het foerageren wordt geregeld gedronken. Dit is nodig voor een goede vertering. In de loop van de winter treden veranderingen op in de voedselkeuze van Kleine zwanen van waterplanten naar oogstresten en uiteindelijk gras. Ze exploiteren het meest energierijke voedsel als eerste.

De Kleine zwaan foerageert vooral bij daglicht. Overdag rusten ze op water, maar ook op grasland en akkers. De nacht brengen ze, meestal op water maar soms op land, door op gemeenschappelijke slaappleatsen. De slaapwateren variëren in grootte en diepte, maar het zijn voornamelijk grote ondiepe plassen, meren en rivierarmen. Lokaal gebruiken ze brede sloten, zoals de tochten in de Wieringermeer. In Gelderland slapen Kleine zwanen op grotere wateren in het winterbed van de rivieren en de randmeren. Bij hoge waterstanden in de rivieren kunnen dit ook ondergelopen uiterwaarden zijn. In Gelderland zijn een redelijk aantal slaappleatsen in gebruik door Kleine zwanen. De belangrijkste zijn de Randmeren (bv. Eemmeer) en langs de rivieren Bijland, Neijenbeek en andere kleigaten en zandputten.

De verspreiding van de Kleine zwaan wordt in de winterperiode voornamelijk gestuurd door het voedselaanbod. Ze foerageren bij voorkeur direct rond de slaappleats, tevens drinkplaats, wat goed mogelijk is in het begin van het seizoen als waterplanten beschikbaar zijn. In de periode dat oogstresten en gras worden gegeten liggen foerageergebieden vaak kilometers (tot 15 km) van de slaappleats verwijderd. Meestal heeft dit tot gevolg dat in het begin van het seizoen de soort geconcentreerd in grote groepen voorkomt en later in van het seizoen meer verspreid in kleine groepjes. Kleine zwanen zijn zeer trouw aan pleisterplaatsen.

(Bron: Lensink et al, 2008)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Kleine zwaan maakt gebruik van het habitattype H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

Na een sterke toename van ongeveer 10.000 exemplaren rond 1975 tot ongeveer 29.000 exemplaren rond de eeuwwisseling, is het aantal Kleine zwanen in Nederland sindsdien weer geslonken tot minder dan 20.000 exemplaren. Deze afname viel samen met een reeks seizoenen met een laag broedsucces. In Gelderland neemt het aantal al sinds midden jaren '80 van de vorige eeuw af.

(Bron: Lensink et al, 2008)

De Gelderse Poort is van belang als pleisterplaats voor Kleine zwanen in Gelderland. Kleine zwanen arriveren in de Gelderse Poort vanaf november en blijven vaak tot in maart. Vooral in december zijn grotere aantallen dieren aanwezig. Uit het gedeelte van de Gelderse Poort langs de Waal verdwijnen de dieren eerder dan langs de Rijn. Mogelijke oorzaken zijn onbekend maar waarschijnlijk is het voedselaanbod de sturende factor. Het gebied en aangrenzende gebieden wordt gekenmerkt door een sterke afname in de afgelopen periode met zeer lage aantallen in recente jaren (0 vogels in 2005). De verspreiding van Kleine zwanen in de Gelderse Poort blijft beperkt tot het Natura 2000 gebied. Alleen in 1998 waren zwanen aanwezig in de aangrenzende gebieden. In de Gelderse Poort worden zandwinplassen en kleiputten (tichelgaten) door Kleine zwanen als slaappleats en rustplaats gebruikt.

De Uiterwaarden van de Waal zijn van belang als foerageer- en slaappleats voor Kleine zwanen in Gelderland. Tussen 1993 en 1997 was dit gebied van internationale betekenis. Kleine zwanen arriveren in de Uiterwaarden van de Waal vanaf november en blijven vaak tot in februari, een enkeling tot in maart. Vooral in december en januari zijn grotere aantallen vogels aanwezig. Langs de Waal worden ontgrondingsplassen en dode rivierarmen door Kleine zwanen als slaappleats en

rustplaats gebruikt. Daarnaast wordt bij inundaties gebruik gemaakt van ondergelopen uiterwaarden als rust- en slaappleats. Inundaties komen langs de Waal, in vergelijking met de Neder-Rijn, regelmatig voor.

Het gebied en aangrenzende gebieden wordt gekenmerkt door een sterke afname in de afgelopen periode met zeer lage aantallen in recente jaren. Ook in de aangrenzende gebieden is deze trend waar te nemen en de laatste jaren blijft de verspreiding van Kleine zwanen bijna uitsluitend beperkt tot de gebieden die grenzen aan het Natura 2000 gebied. Vroeg in het seizoen (november) zijn de vogels voornamelijk in het westelijk deel te vinden. Nadien komen de vogels redelijk gelijkmatig verdeeld over het gebied voor.

De Neder-Rijn is van belang als pleisterplaats voor Kleine zwanen in Gelderland. De 1% norm (1% van de totale Europese populatie) van 200 exemplaren, werd in tot in de jaren negentig regelmatig overschreden. Kleine zwanen arriveren in het gebied vanaf november en blijven vaak tot in maart. Pas vanaf januari zijn grotere aantallen dieren aanwezig. Binnen het Natura 2000 gebied worden de grootste aantallen gevonden in januari. De rest van het winterseizoen zitten de grootste aantallen buiten het Natura 2000 gebied. Langs de Neder-Rijn worden ontgrondingsplassen en voormalige rivierarmen door Kleine zwanen als slaap- en rustplaats gebruikt. De Neder-Rijn is bij Maurik en Driel en benedenstrooms (de Lek) bij Hagesteijn gestuwd. Hierdoor wordt de Neder-Rijn gekenmerkt door een stabiel waterpeil dan de Waal. Inundaties komen langs de Neder-Rijn, in vergelijking met de Waal, daarom minder vaak voor, waardoor slaappleatsen alleen bij uitzondering op ondergelopen uiterwaarden liggen.

Het Natura 2000 gebied en aangrenzende gebieden wordt gekenmerkt door een grote variatie in aantallen tussen de jaren met soms opmerkelijke verschillen tussen het Natura 2000 gebied en de aangrenzende gebieden. Sinds 1991 is het aantal Kleine zwanen in het gebied licht afgenomen. Het seizoensgemiddelde tussen 1999/2000 en 2003/2004 bedroeg 20 dieren. De laatste jaren zijn nog lagere aantallen in het gebied geteld, minder dan 10 exemplaren.

De IJssel is van internationaal belang als pleisterplaats voor Kleine zwanen. De 1% norm (1% van de totale Europese populatie) van 200 exemplaren, werd in 2001/2002 tot 2005/2006 jaarlijks overschreden. Kleine zwanen arriveren in het gebied vanaf oktober en blijven tot maart. Pas vanaf december zijn grotere aantallen vogels aanwezig. Kleine zwanen arriveren het eerst in de monding van de IJssel en de grootste aantallen komen ook in dit deelgebied voor. December, januari en februari zijn de belangrijkste maanden voor Kleine zwanen langs de IJssel.

In de jaren tachtig van de vorige eeuw werd gemiddeld 13% van het landelijk totaal langs de IJssel gevonden met de hoogste aantallen in de winter van 1981/1982. Sinds 1984 dalen de aantallen met een seizoensgemiddelde tussen 1999/2000 en 2003/2004 van 70 vogels. Met deze afname nam ook het relatieve belang van het gebied af, thans enkele procenten van het landelijk totaal. De laatste jaren worden zeer lage aantallen in het gebied gevonden.

In het Natura 2000 gebied IJssel nemen de aantallen kleine zwanen af. Daarentegen blijven de aantallen in de omgeving van het Natura 2000 gebied gelijk. Deze trend is over alle deelgebieden van de IJssel gelijk. Een mogelijke oorzaak van dit verschijnsel is de extensivering van de landbouw en natuurontwikkeling in de uiterwaarden van de IJssel, terwijl landbouwgronden buiten het Natura 2000 gebied hun aantrekkelijkheid als foerageergebied (bemest grasland) hebben behouden.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 14 kleine zwanen per jaar met een maximum in 2007/2008 met een seizoensgemiddelde van 33.

Uitgangssituatie Kleine zwaan	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	17
Trend	Matige afname
Lopende monitoring- programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaapplaatsen (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Kleine Zwaan weergegeven.

Knelpunten en kansen

De Kleine zwaan is een verstoringgevoelige soort die meer gevoelig is voor verstoring door recreatie op het water dan op land. Locaties waar Kleine zwanen drinken, rusten en slapen kunnen door watersportactiviteiten ongeschikt raken. Momenteel zijn er echter geen knelpunten bekend voor het realiseren van de Natura 2000 doelstellingen.

De Kleine zwaan maakt gebruik van een gevarieerd landschap: wateren met vegetaties van fonteinkruiden en kranswieren van enige omvang, intensief beheerd grasland, akkers met oogstresten, drinkgelegenheid binnen of op korte afstand van foerageergebied, open water om te slapen en rusten.

Kleine zwanen prefereren een korte (< 20 cm), jonge grasvegetatie met een hoog eiwitgehalte. Dat vinden ze op gangbare agrarische percelen. In natuurontwikkelingsgebieden verschrallen en verruigen voormalige agrarische graslanden en worden zo onaantrekkelijk als graasgebied. Wel zijn ze exploiteerbaar als ze onder water staan om wortels uit te graven. Ook in de Natura 2000 gebieden van de Rijntakken zijn Kleine zwanen voor hun dagelijkse voedselbehoefte aangewezen op grasland met een hoge voedingswaarde. Hierdoor wordt de draagkracht van het gebied in belangrijke mate bepaald door het beschikbare areaal cultuurgrasland. Dit areaal lijkt in het gehele gebied toereikend te zijn om de aanwezige Kleine zwanen in hun dagelijkse energiebehoefte te voorzien.

In uiterwaarden spelen inundaties een belangrijke rol in de verspreiding van Kleine zwanen (Lensink 1993, Poot & Van den Bergh 1998). Het ontstaan van plas-dras situaties trekt groepen Kleine zwanen aan vanwege een betere bereikbaarheid van ondergrondse voedselbronnen (dit geldt ook binnendijs). De Kleine zwaan zal daardoor in ieder geval profiteren van de aanleg van nevengeulen in het kader van Ruimte voor de Rivier, de Kaderrichtlijn Water en de Ecologische Hoofdstructuur. (Bron: *Lensink et al, 2008*)

De aantalsontwikkelingen op macroschaal worden grotendeels gestuurd door de situatie in het broedgebied, klimaatsverandering en veranderingen in landbouwgebieden in Oost-Europa. Landelijk is de populatie Kleine zwanen afgelopen jaren afgenomen vanwege structureel verminderd broedsucces (SOVON: Watervogels in Nederland 2005/2006).

5.4 A038 Wilde zwaan

De Wilde zwaan is ongeveer even groot als een Knobbelzwaan en is herkenbaar aan een gele snavel en een lange, rechte, vaak geel aangelopen hals. In Nederland is de soort alleen in de winter aanwezig. Het is een trekvogel die broedt langs taigameertjes in IJsland, Scandinavië en subarctisch Rusland. De Russische en Scandinavische vogels arriveren rond oktober in de overwinteringsgebieden in Zuid-Scandinavië, Denemarken en Noord-Duitsland. Een relatief klein en

in strengere winters iets groter deel bereikt Nederland. Hoogste aantallen zijn in januari aanwezig, duidelijk later dan bij de Kleine zwaan. De Wilde zwaan vertrekt in maart. (Bron: Profielendocument)

De eerste zwanen arriveren begin oktober in Nederland en het merendeel vertrekt eind februari of de eerste week van maart. Een groot deel van de Wilde zwanen verblijft tot januari vooral op de akkers in Flevoland. Vanaf januari verplaatsen de zwanen zich naar Friesland (Lauwersmeer), Groningen, Drenthe en de uiterwaarden van de IJssel. Verder worden nog groepen in de Noordoost-polder, de Amsterdamse Waterleiding Duinen en in het rivierengebied gezien. De grootste aantallen verblijven in januari in ons land. In het rivierengebied verschijnen de eerste grotere groepen tussen half november en half december, soms tot een maand eerder. Het maximum aantal wordt bereikt begin januari. Het merendeel van de Wilde zwanen vertrekt in de eerste week van maart. Bij uitzondering blijft een enkele zwaan tot in april. (Bron: Lensink et al, 2008)

Doel aanwijzingsbesluit

A038 Wilde Zwaan	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 30 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Aantallen wilde zwanen zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied en als slaapplek. Het aantalsverloop vertoonde een optimum rond 1985, daarna een afnemende tendens. De aantallen worden evenals bij de kleine zwaan sterk beïnvloed door de frequentie en duur van de inundaties van de uiterwaarden. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de huidige situatie is voldoende voor een gunstige staat van instandhouding van de Wilde zwaan. (Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

Wilde zwanen leven vooral in landschappen met een combinatie van goede foerageergebieden ((water)planten) en open water. In het hoge noorden zijn dit gebieden met ondiepe meertjes en moerassen en in West-Europa kustgebieden met delta's en rivieren. In Gelderland wordt de soort in de uiterwaarden aangetroffen. Deze gebieden worden gekenmerkt door een open landschap met veel cultuurgraslanden. Hier wordt gefoerageerd en op open water geslapen en gedronken. Ideaal habitat voor Wilde zwanen in Gelderland bestaat uit plas-dras grasland in uiterwaarden. Op graslanden die tot ca. 1m diep onder water staan, zijn ook ondergrondse plantendelen zoals de penwortels van paardebloemen of andere soorten bereikbaar.

Wilde zwanen zijn herbivore watervogels met als primair voedsel waterplanten. De soort heeft een voorkeur voor fonteinkruiden (knolletjes) en wortelstokken van riet en lisdodde. Soms wordt dierlijk materiaal zoals dansmuggen en andere invertebraten (tijdens de broedtijd) en mariene - en zoetwater mosselen (tijdens koude periodes in Denemarken) gegeten. In het broedgebied worden voornamelijk verse scheuten van paardenstaarten, grassen, zeggen en andere toendraplant geconsumeerd. In Nederland bestaat het dieet voornamelijk uit waterplanten (Lauwersmeer), grassen (uiterwaarden) en oogstresten (Flevoland en andere akkerbouwgebieden). In Flevoland zijn voornamelijk de resten van koolzaad belangrijk. Andere oogstresten die door Wilde zwaan worden geëxploiteerd zijn aardappelen, wintergraan, suikerbieten en wortels.

De Wilde zwaan foerageert vooral bij daglicht. Overdag rusten ze op water, maar ook op grasland en akkers. De nacht brengen ze, meestal op water maar soms op land, door op gemeenschappelijke slaappleatsen. De slaapwateren variëren in grootte en diepte, maar het zijn voornamelijk grote ondiepe plassen, meren en rivierarmen. Mogelijk worden lokaal ook brede sloten gebruikt, zoals de tochten in de Wieringermeer. In Gelderland is weinig bekend over de exacte plaatsen waar Wilde zwanen slapen maar het is waarschijnlijk dat de vogels slapen op grotere wateren in het winterbed van de rivieren en de randmeren, bij hoge waterstanden in de rivieren kunnen dit ook ondergelopen uiterwaarden zijn.

De verspreiding van de Wilde zwaan wordt in de winterperiode voornamelijk gestuurd door het voedselaanbod. Ze foerageren bij voorkeur direct rond de slaappleats, bijvoorbeeld op onderwatervegetaties in de wateren waar ook wordt geslapen. Als oogstresten en gras worden gegeten, liggen de foerageergebieden vaak op enkele (zelden tot enkele tientallen) kilometers afstand van de slaappleats.

(Bron: Lensink et al, 2008)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Wilde zwaan maakt gebruik van het habitattype H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

Het aantal Wilde zwanen is de afgelopen decennia gestaag toegenomen. Deze vooruitgang viel samen met een reeks seizoenen met een hoog broedsucces, alsook een betere bescherming en verbeterd voedselaanbod in de overwinteringsgebieden. De broedvogelpopulaties van Noorwegen, Zweden en Finland nemen sinds 1950 met gemiddeld 11% per jaar toe. In Gelderland, en dan met name in het IJsseldal, nemen de aantallen de laatste jaren af. (Bron: Lensink et al, 2008)

De IJssel is van nationaal belang als pleisterplaats voor Wilde zwanen. Wilde zwanen arriveren in het gebied vanaf november en blijven tot maart. Pas vanaf december zijn grotere aantallen vogels aanwezig. December, januari en februari zijn de belangrijkste maanden voor Wilde zwanen rond de IJssel. De vogels houden zich voornamelijk in de noordelijke trajecten boven Dieren op, en bevinden zich zowel binnen het Natura 2000 gebied als in de aangrenzende gebieden.

Van oudsher hadden Wilde zwanen een voorkeur voor de (vochtige) graslandpercelen rond de IJssel, maar sinds 1984 dalen de aantallen met een seizoensgemiddelde tussen 1999/2000 en 2003/2004 van 30 vogels. De laatste jaren worden weinig wilde zwanen in het gebied aangetroffen. Deze afname hangt mogelijk samen met het toegenomen voedselaanbod op akkers in Flevoland (voornamelijk koolzaad). Ook het uitblijven van inundaties in de juiste tijd van het jaar kan meespelen in het minder frequent verblijven in IJsseluiterswaarden.

De Gelderse Poort is van belang als pleisterplaats voor Wilde zwanen in Gelderland. Het gemiddeld seizoenmaximum bedroeg 14 exemplaren in het Natura 2000 gebied. In de aangrenzende gebieden waren Wilde zwanen afwezig. Wilde zwanen arriveren in de Gelderse Poort vanaf november en blijven vaak tot in maart. Vooral in december en januari zijn grotere aantallen dieren aanwezig. Uitzonderlijk is de aanwezigheid van Wilde zwanen in september. Het gebied wordt gekenmerkt een sterke afname in de afgelopen twee decennia met zeer weinig zwanen in recente jaren.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 8 wilde zwanen per jaar met een maximum in 2010/2011 met een seizoensgemiddelde van 17.

Uitgangssituatie Wilde zwaan	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	9

Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaapplaatsen (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Wilde Zwaan weergegeven.

Knelpunten en kansen

De verspreiding van de Wilde zwaan wordt in de winterperiode voornamelijk gestuurd door het voedselaanbod. Ze foerageren bij voorkeur direct rond de slaapplaats, bijvoorbeeld op onderwatervegetaties in de wateren waar ook wordt geslapen. Als oogstresten en gras worden gegeten, liggen de foerageergebieden vaak op enkele (zelden tot enkele tientallen) kilometers afstand van de slaapplaats.

Hoewel de aantallen Wilde zwanen in West-Europa toenemen, nemen de aantallen af die in de Rijntakken verblijven. In de uiterwaarden heeft natuurontwikkeling een negatief effect op de aantallen herbivore watervogels. Wilde zwanen prefereren een korte (< 20 cm), jonge grasvegetatie met een hoog eiwitgehalte. In natuurontwikkelingsgebieden langs de rivieren ontbreken deze vegetaties als gevolg van extensivering van het gebruik en een zekere mate van verruiging na verloop van enkele jaren. Gebieden met een regulier agrarisch gebruik worden daarmee relatief aantrekkelijker voor zwanen.

In de Gelderse uiterwaarden spelen de inundaties van de uiterwaarden een belangrijke rol in de verspreiding van Wilde zwanen. Het ontstaan van plas-dras situaties trekt groepen Wilde zwanen aan vanwege een betere bereikbaarheid van ondergrondse voedselbronnen. Ditzelfde mechanisme geldt ook bij het opzetten van peil in polders (vernatting van graslandgebieden).

Voortgaand onderzoek is nodig naar de effecten van natuurontwikkeling (maaiveldverlaging, nevengeulen, extensivering, verruiging en verbossing) in relatie tot de habitatkwaliteit voor herbivoren.

De Wilde zwaan is een matig tot gemiddelde verstoringgevoelige soort die het meest gevoelig is voor waterrecreatie. Locaties waar wilde zwanen drinken, rusten en slapen kunnen door watersportactiviteiten ongeschikt raken. Momenteel zijn er echter geen knelpunten bekend voor het realiseren van de Natura 2000 doelstellingen.

(Bron: Lensink et al, 2008)

5.5 A039 Toendrarietgans

De toendrarietgans overwintert hoofdzakelijk aan de Oostzee in Polen, Duitsland en Zweden. Kleine deelpopulaties overwinteren jaarlijks, ook in zachte winters, in Nederland, maar vooral bij strenge kou verschijnen de kleinere 'geelbekken' in grotere aantallen in Nederland.

De broedgebieden van in Nederland overwinterende taigarietganzen liggen in de arctische gebieden van Europees Rusland. Deze ganzen behoren tot een West- en Midden-Europese winterpopulatie met een geschatte omvang van 600.000 vogels. In de periode 2000-2004 overwinterde gemiddeld omstreeks 27% in Nederland.

(bron: profielendocument)

Doel aanwijzingsbesluit

A039 Toendrarietgans	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit van het foerageergebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 125 vogels (seizoensgemiddelde). Behoud omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleatsfunctie voor een populatie van gemiddeld 2.800 vogels (seizoensmaximum).
Toelichting	Het gebied heeft voor de toendrarietgans een functie als foerageergebied, rust- en slaappleats. De populatiedoelen in de doelstelling zijn afgeleid van de gemiddelden van de respectievelijke seizoensgemiddelden en seizoensmaxima van IJssel, Nederrijn, Gelderse Poort en Waal in de periode 1999/2000-2003/2004. De aantallen ganzen zijn van nationale en internationale betekenis. De soort neemt sinds begin jaren negentig toe. Deze toename lijkt te worden afgeremd.

(bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Gestreefd wordt naar behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 34.100 vogels (seizoensgemiddelde). De aantallen van de toendrarietgans zijn in de laatste twintig jaar toegenomen. De omvang en de kwaliteit van voor de toendrarietgans geschikt leefgebied nemen niet wezenlijk af. Het is niet te verwachten dat de omstandigheden voor de toendrarietgans wezenlijk zullen verslechteren. (bron: profielendocument)

Ecologische vereisten

Toendrarietganzen zijn herbivoren met een grote behoefte aan eiwitrijk en goed verteerbaar voedsel. In tegenstelling tot taigarietganzen foerageren toendrarietganzen gedurende het hele winterseizoen voornamelijk op akkers. In het rivierengebied komen echter ook belangrijke aantallen voor in graslandgebieden. Bij aankomst in de overwinteringsgebieden foerageren de vogels voornamelijk op oogstresten van aardappels, suikerbieten en maïs. Wanneer deze voedselbronnen uitgeput of omgeploegd raken, wordt overgeschakeld op grasland, groenbemesters en wintergraan. Het aandeel gras en wintergranen dat gegeten wordt, is afhankelijk van de locatie.

Toendrarietganzen foerageren in open landschappen. De soort heeft een zekere voorkeur voor drassig of gedeeltelijk overstroomd terrein. In Gelderland bevinden zich geschikte foerageergebieden in het Rivierengebied (IJsselvallei, Gelderse Poort, uiterwaarden Nederrijn, Lek en Waal, Betuwe en het Land van Maas en Waal) en in het agrarisch gebied langs de Veluwerandmeren.

Toendrarietganzen slapen 's nachts op open water of op ondergelopen graslanden. Op deze plaatsen is de kans op verstoring en predatie het laagst. De vogels vliegen tot enkele uren na zonsondergang van de foerageergebieden naar de slaappleatsen. In het rivierengebied zijn dode rivierarmen, ontgrondings-)plassen en geïnundeerde uiterwaarden geschikt als slaappleats.

De afstand tussen foerageergebieden en slaappleatsen is waarschijnlijk vergelijkbaar met die van taigarietganzen (15-30 kilometer) (Van den Bergh 1985). De foerageergebieden liggen vaak in de uiterwaarden van grotere rivieren en worden gekenmerkt door weinig verstoring en een kwalitatief en kwantitatief goed voedselaanbod (bemest grasland).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Er is geen specifieke samenhang met andere Natura 2000 doelen.

Huidige situatie en trend

Uitgangssituatie Toendrarietgans	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013) Gemiddeld seizoensmaximum (2010/2011 – 2012/2013)
Nulmeting	74 3.100
Trend	Onzeker -
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaapplaatsen (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken, Klaassen et al, 2013.

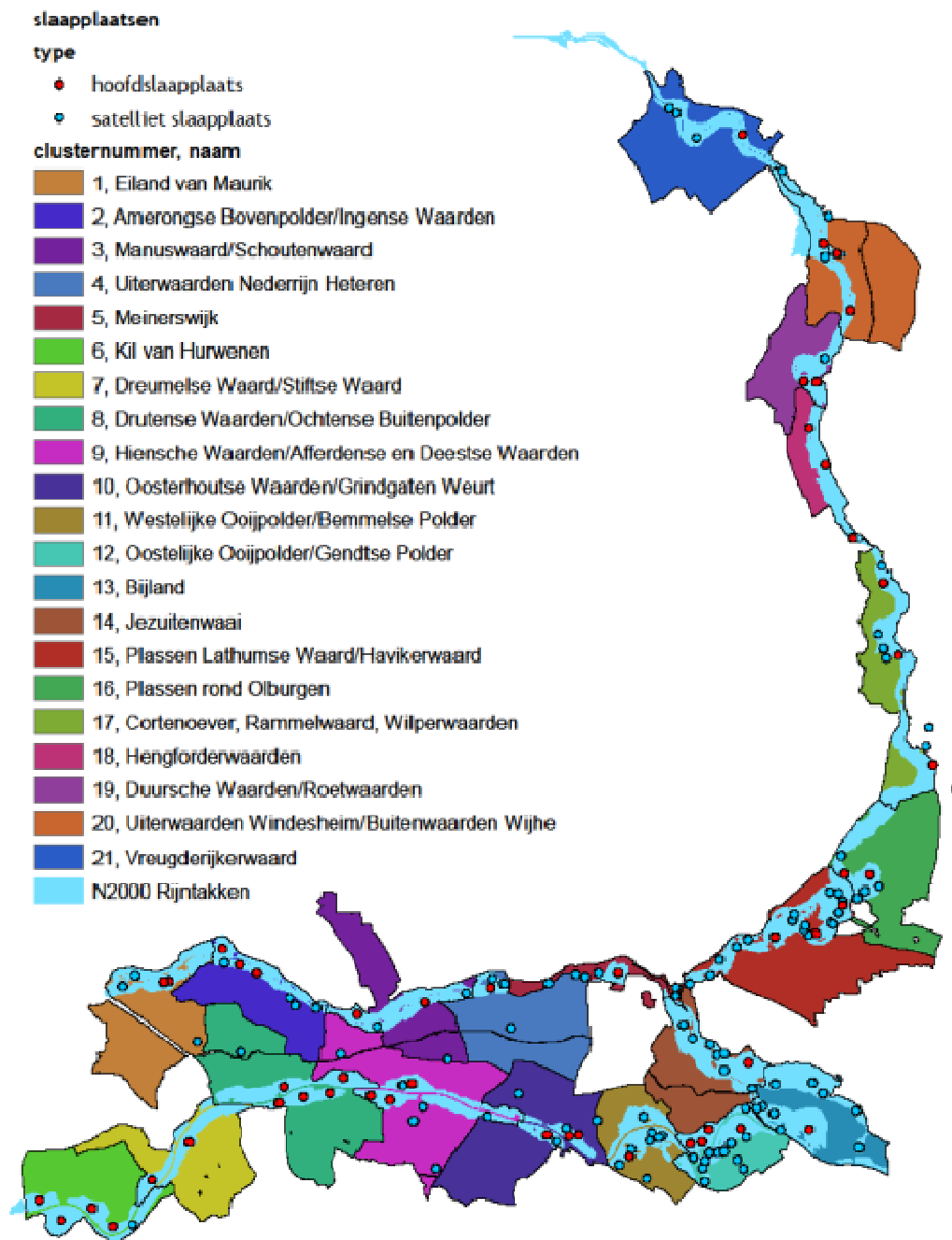
Halverwege de jaren zeventig namen in Nederland de aantallen overwinterende toendrarietganzen toe tot 45.000-60.000 in normale winters en 100.000 in strenge winters (1979/1980). Ook in de jaren tachtig werden in strenge winters hoge aantallen toendrarietganzen waargenomen met in de winter van 1986/1987 naar schatting ruim 200.000 toendrarietganzen. In de jaren negentig was, ondanks het nagenoeg uitblijven van strenge winters, sprake van een significante toename van het aantal overwinterende toendrarietganzen. Sinds de winter van 2001/2002 is sprake van een lichte afname, waarschijnlijk als gevolg van een serie zeer milde winters.

In het Gelderse rivierengebied is sinds eind jaren tachtig sprake van een afwijkende trend. Tot begin jaren tachtig bedroeg het aantal overwinterende toendrarietganzen in het oostelijke rivierengebied enkele duizenden. Daarna nam het aantal aanvankelijk fors toe met topwinters in 1981/1992 (max. 33.500 vogels) en 1984/1985 (max. 53.000 vogels). Sindsdien is het aantal overwinterende toendrarietganzen weer sterk afgenomen. (bron: factsheet)

Ten opzichte van de referentieperiode 1999-2004 is het aantal Toendrarietganzen op slaapplaatsen in de Rijntakken licht toegenomen. Voor de periode 2007-2013 bedraagt het gemiddeld seizoensmaximum op slaapplaatsen voor de Toendrarietgans 3100 vogels.

(Bron: Klaassen et al, 2013).

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Toendra Rietgans weergegeven.

Ligging van de van de ganzenslaapplaatsen in Rijntakken. De clusters geven de koppeling van de slaapplaatsen met foerageergebieden weer. (bron Klaassen et al, 2013).

Knelpunten en kansen

Voor Toendrarietganzen is de afstand tussen foerageergebieden en slaapplaatsen 15-30 kilometer. De foerageergebieden liggen vaak in de uiterwaarden van grotere rivieren en worden gekenmerkt door weinig verstoring en een kwalitatief en kwantitatief goed voedselaanbod (bemest grasland).

Goede ganzengebieden kenmerken zich door een geschikte combinatie van een aantal sleutelfactoren, namelijk:

- voldoende voedselaanbod (foerageergebieden)
- rust
- aanwezigheid van (een cluster van) geschikte slaapplaatsen, deels ook overdag in gebruik als drink- en poetsplaats

Nieuwe foerageergebieden in de regio ontstaan dan ook vaak na het creëren van geschikte slaapmogelijkheden, bijvoorbeeld na herinrichting van een gebied. In gebieden met grote aantallen ganzen en meerdere slaapplaatsen is bekend dat vogels veelvuldig van slaapplaats wisselen, maar tegelijkertijd voorkeuren voor bepaalde slaapplaatsen behouden. Het precieze gebruik door ganzen van een ganzengebied, in het bijzonder de dosis-effect relaties bij veranderingen van een van de sleutelfactoren is nog niet goed bekend. Dit geldt vooral voor het effect van toename of afname van slaapplaatsen. Studies over foerageergebied- en slaapplaatsgebruik van individueel gezenderde vogels zou hier meer duidelijkheid in kunnen verschaffen.

Een cluster van slaapplaatsen bevat altijd een of meer hoofdslaapplaatsen. Deze hoofdslaapplaatsen zijn sterk historisch bepaald. Dit kan worden afgeleid uit de grote betekenis die deze slaapplaatsen al hadden in de periode 1985-1994. Hoofdslaapplaatsen omvatten voldoende wateroppervlak om grote aantallen ganzen te herbergen, en zijn - onder normale (gemiddelde) omstandigheden - altijd in gebruik. Satellietlaapplaatsen zijn meestal kleiner, minder regelmatig in gebruik, en herbergen over het algemeen lage aantallen. Hoofdslaapplaatsen blijven meestal langer ijsvrij, waardoor ze gedurende langere tijd als slaapplaats beschikbaar zijn dan satellietlaapplaatsen, maar er zijn ook satellietlaapplaatsen die juist bij strenge vorst door grote aantallen worden gebruikt.

De vereisten voor een geschikte ganzenslaapplaats in Rijntakken kunnen als volgt worden samengevat:

- Voldoende wateroppervlak
- Rust, geen verstoring door jacht, vissers, recreanten, vaartuigen, licht of piekgeluiden
- Ondiepe zones waar ganzen staand kunnen slapen
- Beschutting langs de oever waardoor windvrije zones ontstaan
- Korte afstanden tot foerageergebieden
- Omgeving die vrij is van hoge bouwwerken met aanvlieg risico's

(Bron: Aantallen ganzen op slaapplaatsen in Rijntakken, Klaassen et al, 2013)

5.6 A041 Kolgans

De kolgans is een middelgrote gans en te herkennen aan een witte bles op de snavelbasis en, bij volwassen vogels, aan zwarte vlekken op de buik. Vanuit het noorden van Europees Rusland en West-Siberië komend arriveren de kolganzen vanaf oktober in Nederland. De hoogste aantallen worden in november-februari aangetroffen, in maart trekken de kolganzen weer terug.

De staat van instandhouding van de kolgans in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden liggen in de arctische en subarctische gebieden van Rusland en Noord-Amerika. De in Nederland overwinterende ondersoort *A. albifrons albifrons* broedt in Europees Rusland en West-Siberië. Bij *A. a. albifrons* worden vier populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante NW-Europese winterpopulatie wordt geschat op 1.000.000 vogels en neemt toe. Nederland herbergt naar schatting 69% van deze populatie.

(Bron: Profielendocument)

Doel aanwijzingsbesluit

A041 Kolgans	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit van het foerageergebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 35.400 vogels (seizoensgemiddelde). Behoud omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleatsfunctie voor een populatie van gemiddeld 180.100 vogels (seizoensmaximum).
Toelichting	Het gebied heeft voor de kolgans een functie als foerageergebied, slaap- en rustplaats. De populatiedoelen in de doelstelling zijn afgeleid van de gemiddelden van de respectievelijke seizoensgemiddelden en seizoensmaxima van IJssel, Nederrijn, Gelderse Poort en Waal in de periode 1999/2000-2003/2004. De aantallen ganzen zijn van nationale en internationale betekenis. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Deze toename lijkt enigszins te stabiliseren. De genoemde aantallen zijn lager dan de actueel aanwezige aantallen. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 218.300 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname veroorzaakt door extensivering van landgebruik (o.a. door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar. Behoud van de huidige situatie is voldoende voor deze soort.

Ecologische vereisten

Kolganzen zijn herbivoren met een grote behoefte aan eiwitrijk en goed verteerbaar voedsel. De soort heeft een voorkeur voor een vegetatie met een laag gehalte aan dood materiaal, een hoge bedekking en een fijne structuur. Direct na aankomst in Nederland foerageren veel kolganzen op oogstresten van suikerbiet en maïs. In de loop van de winter schakelen de meeste vogels over op grasland. Er bestaat een voorkeur voor hoog productief cultuurgrasland. Grasland met een redelijke productiviteit aan het begin van de winter kan per hectare in 1.700 kolgansdagen voorzien (Ebbinge 2004). Indien voorhanden foerageren kolganzen ook op wintergraan. In Gelderland is grasland veruit het belangrijkste.

Kolganzen foerageren in open landschappen. De soort heeft een zekere voorkeur voor drassig of gedeeltelijk overstroomd terrein. In Gelderland bevinden zich geschikte foerageergebieden in het Rivierengebied (IJsselvallei, Gelderse Poort, uiterwaarden Nederrijn, Lek en Waal, Betuwe en het Land van Maas en Waal) en in het agrarisch gebied langs de Veluwerandmeren.

Omdat kolganzen een korte, jonge grasvegetatie met een hoog eiwitgehalte prefereren, maakt de soort vooral gebruik van cultuurgraslanden. In de jaren tachtig van de vorige eeuw zorgde intensivering van de landbouw voor een toename van de beschikbare hoeveelheid gras en daarmee geschikt foerageergebied voor kolganzen. Een kwalitatief en kwantitatief beter voedselaanbod

(verlenging groeiseizoen, gebruik hoog-productieve grassoorten) is één van de redenen van de aantalstoename in de winterpopulatie sinds de jaren zeventig.

Graslanden in natuurontwikkelingsgebieden zijn minder geschikt als foerageergebied voor de kolgans. Bij weinig of geen bemesting en een later maaitijdstip krijgen andere soorten grassen en kruiden (vaak minder eiwitrijk) meer kans.

Kolganzen slapen 's nachts op open water zonder stroming en zonder hoog opgaande oevervegetatie of op ondergelopen uiterwaarden. Op deze plaatsen is de kans op verstoring en predatie het laagst. De vogels vliegen tot enkele uren na zonsondergang van foerageergebied naar de slaappleats. Slaappleatsen en liggen doorgaans 5-10 kilometer uit elkaar, soms tot 30 km.

In Gelderland bevinden zich tal van slaappleatsen in het rivierengebied en op de Veluwerandmeren. In het rivierengebied wordt veel gebruik gemaakt van ontgrondingsplassen. Daarnaast worden voormalige rivierarmen en open water in natuurontwikkelingsgebieden als slaappleats gebruikt. Bij hoge waterstanden slapen de vogels ook op ondergelopen uiterwaard. (bron: factsheet)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Er is geen specifieke samenhang met andere Natura 2000 doelen.

Huidige situatie en trend

Het aantal kolganzen dat in Nederland overwintert, is de afgelopen decennia toegenomen. In de jaren zestig bedroeg het seizoensmaximum circa 50.000 vogels. Vanaf de jaren zeventig vertienvoudigde dit tot circa 500.000 in het begin van de jaren negentig. In de strenge winters van 1995/1996 en 1996/1997 zijn recordaantallen waargenomen van ruim 600.000 vogels (Bijlsma *et al.* 2001). In de jaren negentig is het seizoensmaximum van kolganzen verder gestegen tot maximaal 700.000 vogels. De afgelopen jaren was het aantal kolganzen dat in Nederland overwinterde stabiel. De toename van het aantal overwinterende kolganzen in Nederland is volgens Mooij (1997) vooral veroorzaakt door een herverdeling van overwinterende ganzen in het West-Palearctische overwinteringsgebied en ging gepaard met een afname in Zuidoost-Europa. Daarnaast is ook de verblijfsduur in West-Europa verlengd door een vroegere aankomst. Hierdoor neemt ook het aantal vogeldagen (verblijfsduur x aantal) van de kolgans in Nederland sterk toe. (bron: factsheet)

Uitgangssituatie Kolgans	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013) Gemiddeld seizoensmaximum (2010/2011 – 2012/2013)
Nulmeting	40.669 193.000
Trend	Onzeker -
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaappleatsen (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

De Rijntakken zijn van internationaal belang als pleisterplaats voor kolganzen. De 1% norm van 10.000 exemplaren (Wetlands International 2006) wordt in alle wintermaanden ruimschoots overschreden. Kolganzen arriveren in het gebied vanaf oktober en blijven tot en met maart

aanwezig. In januari en februari zijn de maximale aantallen in het gebied te vinden. In de Rijntakken worden ontgrondingsplassen, dode rivierarmen en natuurontwikkelingsgebieden door kolganzen als slaapplaats en rustplaats gebruikt.
(Bron: factsheet)

Ten opzichte van de referentieperiode 1999-2004 is het aantal Kolganzen op slaapplaatsen in de Rijntakken licht toegenomen. Voor de periode 2007-2013 bedraagt het gemiddeld seizoensmaximum op slaapplaatsen voor de Kolgans 194.000 vogels.
(Bron: Aantallen ganzen op slaapplaatsen in Rijntakken, Klaassen et al, 2013)

In de Uiterwaarden van de IJssel verblijven de meeste kolganzen op het traject Deventer-Dieren. De belangrijkste pleisterplaatsen liggen hier ten zuidoosten van Dieren in de Fraterwaard en Havikerwaard en met slaapplaatsen verspreid in de Rhederlaag (recreatieplas) en verschillende kleinere ontgrondingsplassen. Buiten het Natura 2000-gebied verblijven de grootste aantallen kolganzen ten noordwesten van Zwolle.

De verspreiding van kolganzen langs de Nederrijn is tamelijk gelijkmatig. Ten westen van Elst ligt een belangrijk concentratiegebied aan weerszijden van de Nederrijn (Bovenpolder en Mauriksche & Eckse Waarden) en verder stroomopwaarts ligt aan de zuidoever een belangrijk concentratiegebied in de Randwijckse Uiterwaarden. Binnendijks in de Betuwe liggen aan de zuidzijde van het gebied veel boomgaarden en boomkwekerijen, waardoor het gebied hier over grote oppervlakte ongeschikt is als foerageergebied voor kolganzen.

Binnen de Gelderse Poort verblijven de hoogste aantallen kolganzen in de Rijnstrangen en in de Ooijpolder. De oostoever van het Pannerdens kanaal en de Ooijpolder kennen de hoogste gebruiksintensiteit.

Langs de Waal liggen de belangrijkste concentratiegebieden van kolganzen ten oosten van Ochten. Hier liggen in de uiterwaarden verschillende belangrijke pleisterplaatsen (van west naar oost): Drutense waarden, Ochtense Buitenpolder, Hiensche Uiterwaarden, Winssensche Waarden, Loenensche Buitenpolder en Oosterhoutsche Waarden. Ook vindt vermoedelijk veel uitwisseling met pleisterplaatsen in de uiterwaarden langs de Maas plaats.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Kolgans weergegeven.

Knelpunten en kansen

Voor de kolgans is het ideale landschap een open en overzichtelijk gebied met foerageergebieden en slaapplaatsen op niet al te grote afstand van elkaar (5-10 km). De foerageergebieden worden gekenmerkt door weinig verstoring en een kwalitatief en kwantitatief goed voedselaanbod. Bemeste cultuurgraslanden hebben de voorkeur.
(Bron: factsheet)

Goede ganzengebieden kenmerken zich door een geschikte combinatie van een aantal sleutelfactoren, namelijk:

- voldoende voedselaanbod (foerageergebieden)
- rust
- aanwezigheid van (een cluster van) geschikte slaapplaatsen, deels ook overdag in gebruik als drink- en poetsplaats

Nieuwe foerageergebieden in de regio ontstaan dan ook vaak na het creëren van geschikte slaapmogelijkheden, bijvoorbeeld na herinrichting van een gebied. In gebieden met grote aantallen ganzen en meerdere slaapplaatsen is bekend dat vogels veelvuldig van slaapplaats wisselen, maar tegelijkertijd voorkeuren voor bepaalde slaapplaatsen behouden. Het precieze gebruik door ganzen van een ganzengebied, in het bijzonder de dosis-effect relaties bij veranderingen van een van de sleutelfactoren is nog niet goed bekend. Dit geldt vooral voor het effect van toename of afname van slaapplaatsen. Studies over foerageergebied- en slaapplaatsgebruik van individueel gezenderde vogels zou hier meer duidelijkheid in kunnen verschaffen.

Een cluster van slaapplekken bevat altijd een of meer hoofdslaapplekken. Deze hoofdslaapplekken zijn sterk historisch bepaald. Dit kan worden afgeleid uit de grote betekenis die deze slaapplekken al hadden in de periode 1985-1994. Hoofdslaapplekken omvatten voldoende wateroppervlak om grote aantallen ganzen te herbergen, en zijn - onder normale (gemiddelde) omstandigheden - altijd in gebruik. Satellietlaapplekken zijn meestal kleiner, minder regelmatig in gebruik, en herbergen over het algemeen lage aantallen. Hoofdslaapplekken blijven meestal langer ijsvrij, waardoor ze gedurende langere tijd als slaapplek beschikbaar zijn dan satellietlaapplekken, maar er zijn ook satellietlaapplekken die juist bij strenge vorst door grote aantallen worden gebruikt.

De vereisten voor een geschikte ganzenslaapplek in Rijntakken kunnen als volgt worden samengevat:

- Voldoende wateroppervlak
- Rust, geen verstoring door jacht, vissers, recreanten, vaartuigen, licht of piekgeluiden
- Ondiepe zones waar ganzen staand kunnen slapen
- Beschutting langs de oever waardoor windvrije zones ontstaan
- Korte afstanden tot foerageergebieden
- Omgeving die vrij is van hoge bouwwerken met aanvlieg risico's

(Bron: Klaassen et al, 2013)

5.7 A043 Grauwe gans

De grauwe gans is een grote ganzensoort. De bij ons voorkomende ondersoort is te herkennen aan een opvallende oranje snavel, roze poten en lichtgrijze voorvleugels. In Nederland is de soort het hele jaar door aanwezig. De broedpopulatie is toegenomen van 100-150 paar in 1977 tot 5.000 paren in 1998-2000. Dat is een forse aanwas, maar de broedpopulatie is nog steeds klein vergeleken met de doortrekkende en overwinterende aantallen. Deze grauwe ganzen zijn, afgezien van de Nederlandse broedvogels die grotendeels in eigen land overwinteren, vooral afkomstig uit de broedgebieden in Scandinavië en Duitsland. De overwintelaars arriveren in ons land vanaf september en een wellicht steeds kleiner wordend aandeel daarvan vliegt door naar Spanje. In februari en maart vertrekken de overwintelaars weer naar het noorden om te gaan broeden. De staat van instandhouding van de grauwe gans in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de grauwe gans liggen in Centraal-Azië en Oost- en Zuidoost-Europa (ondersoort *A. a. rubirostris*) en in West- en Noordwest-Europa, inclusief IJsland (*A. a. anser*). In Nederland betreft het *Anser anser anser* die overwintert in West-Europa en Noord-Afrika. Bij *A. a. anser* worden vier populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante West-Europese populatie wordt geschat op 400.000 vogels en neemt toe. Het seizoensmaximum van de in Nederland getelde vogels bedraagt sinds 1997 gemiddeld ongeveer 190.000 vogels. Dit komt dus neer op bijna de helft van de West-Europese populatie.

(Bron: Profielendocument)

Doel aanwijzingsbesluit

A043 Grauwe gans	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit van het foerageergebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 8.300 vogels (seizoensgemiddelde). Behoud omvang en kwaliteit van de rust- en slaapplekfunctie voor een populatie van gemiddeld 21.500 vogels (seizoensmaximum).
Toelichting	Het gebied heeft voor de grauwe gans een functie als foerageergebied, slaap- en rustplaats. De populatiedoelen in de

	doelstelling zijn afgeleid van de gemiddelden van de respectievelijke seizoensgemiddelden en seizoensmaxima van IJssel, Nederrijn, Gelderse Poort en Waal in de periode 1999/2000-2003/2004. De aantallen ganzen zijn van nationale en internationale betekenis. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Deze toename lijkt enigszins te stabiliseren. De genoemde aantallen zijn lager dan de actueel aanwezige aantallen. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.
--	--

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 86.300 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname veroorzaakt door extensivering van landgebruik (o.a. door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar. Behoud van de huidige situatie is voldoende voor deze soort.

(bron: profielendocument)

Ecologische vereisten

Grauwe ganzen zijn herbivoren met een grote behoefte aan eiwitrijk en goed verteerbaar voedsel. Vergeleken met andere ganzensoorten die in Nederland overwinteren heeft de grauwe gans de meest gevarieerde voedselkeus. Buiten de broedtijd worden behalve grassen en oogstresten, ook knollen en worteldelen van riet, biezten en moerasplanten gegeten. In de ruitijd wordt in de Oostvaardersplassen vrijwel uitsluitend op uitlopers en jonge scheuten van riet gevoerd. In mei en juni kunnen de ganzen, zodra raaigras in het zaad schiet, vooral op dit graszaad foerageren. Dan strippen ze stengel na stengel. Een volwassen gans eet per dag ongeveer 500 gram versgewicht plantaardig materiaal.

Overeenkomstig het brede voedselspectrum komen grauwe ganzen in een grote verscheidenheid aan foerageerbiotoop voor. In Gelderland foerageert het merendeel van de vogels in de uiterwaarden op graslandpercelen. De soort heeft een zekere voorkeur voor drassig of gedeeltelijk overstroomd terrein. Omdat grauwe ganzen een korte, jonge grasvegetatie met een hoog eiwitgehalte prefereren, maakt de soort in de winter vooral gebruik van cultuurgraslanden. In het voorjaar concentreren vogels zich in waterrijke delen van de uiterwaarden waar op eventueel aanwezige moerasvegetaties wordt gevoerd, alsook op omringende graslanden.

In Gelderland vormen de uiterwaarden langs de rijntakken een groot geschikt foerageerhabitat. Ook in de aangrenzende gebieden rond het IJsseldal, de Betuwe en Maas & Waal foerageren verspreid grauwe ganzen, met name buiten het broedseizoen. Het agrarisch gebied langs de Veluwerandmeren is eveneens een veelvuldig benut gebied.

Grauwe ganzen slapen 's nachts op beschut gelegen open water of ondergelopen uiterwaarden. Op deze plaatsen is de kans op verstoring en predatie het laagst. De vogels vliegen tot enkele uren na zonsondergang van de foerageergebieden naar de slaapplekken. Slaapplekken liggen tot op enkele tientallen kilometers (30-40 km) van de foerageergebieden, maar veelal binnen de 10 km. Daarnaast wordt (stilstaand) open water in natuurontwikkelingsgebieden (oude of geregenereerde geulen) als slaapplek gebruikt. Bij hoge waterstanden slapen de vogels ook op ondergelopen uiterwaard. De lokale (broed)vogels in een uiterwaard slapen veelal op een van de wateren in de betrokken uiterwaard. Het jaar rond foerageert een groot deel van de vogels op binnendijkse landbouwgronden waar eveneens volop gebroed wordt. Binnendijks foeragerende vogels brengen de nacht op wateren in nabijgelegen uiterwaarden door. (bron: factsheet)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Er is geen specifieke samenhang met andere Natura 2000 doelen.

Huidige situatie en trend

De Noordwest-Europese populatie grauwe ganzen is de afgelopen decennia sterk toegenomen. Buiten de broedtijd zijn de seizoensmaxima in Nederland vanaf de jaren zestig gestaag toegenomen van rond de 10.000 vogels in 1960-1965 naar 40.000-106.000 vogels in 1990-1996. Het seizoensmaximum bedraagt momenteel ruim 300.000 vogels. De sterke groei sinds de jaren zestig houdt waarschijnlijk verband met de toename van productiviteit van graslanden en verlenging van het groeiseizoen door toenemende mestgiften. Hierdoor kon de broedpopulatie in geheel Noordwest-Europa groeien. Daarnaast hebben afschot en andere vormen van reductie tegenwoordig een minder grote intensiteit dan in de eerste helft van de twintigste eeuw. (bron: profielendocument)

Uitgangssituatie Grauwe Gans	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013) Gemiddeld seizoensmaximum (2010/2011 – 2012/2013)
Nulmeting	15.747 45.000
Trend	Matige toename -
Lopende monitoring- programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaapplaatsen (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken, SOVON; Aantallen van ganzen op slaapplaatsen in toekomstig Natura 2000-gebied Rijntakken, SOVON

De Rijntakken zijn van internationaal belang als pleisterplaats voor grauwe ganzen. De 1%- norm van 5.000 exemplaren (Wetlands International 2006) wordt jaarlijks overschreden. In de Rijntakken worden ontgrondingsplassen, dode rivierarmen en natuurontwikkelingsgebieden door grauwe ganzen als slaapplaats en rustplaats gebruikt. (Bron: factsheets)

Ten opzichte van de referentieperiode 1999-2004 is het aantal Grauwe ganzen op slaapplaatsen in de Rijntakken verdubbeld. Voor de periode 2007-2013 bedraagt het gemiddeld seizoensmaximum op slaapplaatsen voor de Grauwe gans 45.000 vogels.

(Bron: Aantallen ganzen op slaapplaatsen in Rijntakken, KLAASSEN ET AL, 2013)

Grauwe ganzen zijn het gehele jaar aanwezig langs de IJssel. De hoogste aantallen worden in december en januari waargenomen. De verspreiding van grauwe ganzen concentreert zich langs de IJssel op het traject Zwolle-Deventer. Dat hangt samen met het grote aantal lokale broedvogels in de Hengforderwaarden. Daarnaast verblijft in dit gebied een grote groep niet-broedende ganzen die hier ook ruit. Ten noorden van Zwolle ontbreken ontgrondingsplassen. De grauwe ganzen die hier foerageren gebruiken rust- en slaapplaatsen buiten het Natura 2000-gebied Uiterwaarden van de IJssel. Op geringe afstand liggen hier (potentiële) slaapplaatsen in het Ketelmeer, Vossemeer en Drontermeer.

In de Gelderse Poort zijn grauwe ganzen het hele jaar aanwezig. Het aantal broedvogels schommelt thans rond de 1.600 paar. Daarnaast zwerft een aanzienlijk contingent niet-broedvogels (voor 2e-jaars vogels) door het gebied. In het najaar verblijven de hoogste aantallen in het gebied. In september pleistert vooral de lokale broedpopulatie (inclusief niet-broedende tweede en derdejaars vogels) in het gebied. In oktober vindt minimale doortrek van grauwe ganzen plaats (Lensink 1993). Deze ganzen van elders verblijven waarschijnlijk maar kort in het gebied; in het seizoenspatroon is doortrek van elders niet zichtbaar.

Grauwe ganzen zijn het gehele jaar aanwezig langs de Waal. Langs dit riviertraject broeden inmiddels 700-900 paar, aangevuld met een aanzienlijk contingent niet-broedvogels. Buiten het broedseizoen zijn de hoogste aantallen in januari aanwezig, met als belangrijkste deelgebied Waal-midden. Hier zijn in het najaar ook al veel grauwe ganzen aanwezig. Dit hangt samen met het relatief grote aantal lokale broedvogels alhier.

Grauwe ganzen zijn het hele jaar langs de Nederrijn aanwezig. In het najaar en de eerste helft van de winter verblijven de hoogste aantallen in het gebied. Vooral in het westelijke deel van de Nederrijn verblijven in deze periode veel grauwe ganzen. In het oostelijke deel zijn in januari de hoogste aantallen aanwezig. Vergeleken met het westelijke deel verblijven hier opvallend veel grauwe ganzen op aangrenzende percelen buiten het Natura 2000-gebied.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Grauwe Gans weergegeven.

Knelpunten en kansen

Voor de overwinterende grauwe gans is het ideale landschap een open en overzichtelijk gebied met voedsel- en slaapplekken op niet al te grote afstand van elkaar. De foerageergebieden worden gekenmerkt door weinig verstoring en een kwalitatief en kwantitatief goed voedselaanbod.

Bemeste cultuurgraslanden hebben de voorkeur.

(Bron: factsheets)

Goede ganzengebieden kenmerken zich door een geschikte combinatie van een aantal sleutelfactoren, namelijk:

- voldoende voedselaanbod (foerageergebieden)
- rust
- aanwezigheid van (een cluster van) geschikte slaapplekken, deels ook overdag in gebruik als drink- en poetsplaats

Nieuwe foerageergebieden in de regio ontstaan dan ook vaak na het creëren van geschikte slaapmogelijkheden, bijvoorbeeld na herinrichting van een gebied. In gebieden met grote aantallen ganzen en meerdere slaapplekken is bekend dat vogels veelvuldig van slaapplekken wisselen, maar tegelijkertijd voorkeuren voor bepaalde slaapplekken behouden. Het precieze gebruik door ganzen van een ganzengebied, in het bijzonder de dosis-effect relaties bij veranderingen van een van de sleutelfactoren is nog niet goed bekend. Dit geldt vooral voor het effect van toename of afname van slaapplekken. Studies over foerageergebied- en slaapplekkengebruik van individueel gezenderde vogels zou hier meer duidelijkheid in kunnen verschaffen.

Een cluster van slaapplekken bevat altijd een of meer hoofdslaapplekken. Deze hoofdslaapplekken zijn sterk historisch bepaald. Dit kan worden afgeleid uit de grote betekenis die deze slaapplekken al hadden in de periode 1985-1994. Hoofdslaapplekken omvatten voldoende wateroppervlak om grote aantallen ganzen te herbergen, en zijn - onder normale (gemiddelde) omstandigheden - altijd in gebruik. Satelliet-slaapplekken zijn meestal kleiner, minder regelmatig in gebruik, en herbergen over het algemeen lage aantallen. Hoofdslaapplekken blijven meestal langer ijsvrij, waardoor ze gedurende langere tijd als slaapplekken beschikbaar zijn dan satelliet-slaapplekken, maar er zijn ook satelliet-slaapplekken die juist bij strenge vorst door grote aantallen worden gebruikt.

De vereisten voor een geschikte ganzenslaapplek in Rijntakken kunnen als volgt worden samengevat:

- Voldoende wateroppervlak
- Rust, geen verstoring door jacht, vissers, recreanten, vaartuigen, licht of piekgeluiden
- Ondiepe zones waar ganzen staand kunnen slapen
- Beschutting langs de oever waardoor windvrije zones ontstaan
- Korte afstanden tot foerageergebieden
- Omgeving die vrij is van hoge bouwwerken met aanvlieg risico's

(Bron: Klaassen et al, 2013)

5.8 A045 Brandgans

De brandgans is een opvallende gans met een zwarte hals en borst en daarmee contrasterende witte wangen. Tot voor kort was hij in Nederland alleen in de winter aanwezig, maar sinds 1984 is ook sprake van een broedpopulatie, die is toegenomen tot 2000-2500 vogels in 2002. De broedpopulatie is echter nog altijd klein vergeleken met de in Nederland overwinterende aantallen. Van de Russische en Baltische broedvogels arriveert vanaf oktober een zeer groot deel in Nederland. Ze overwinteren relatief lang in Nederland en vertrekken pas in april en mei weer naar de broedgebieden. In januari zijn de maximale aantallen aanwezig.

De staat van instandhouding van de brandganspopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. Alle brandganzen overwinteren binnen de Europese Unie, namelijk op de Britse eilanden, in Denemarken, Duitsland en Nederland. De broedgebieden liggen op Groenland, Spitsbergen, Nova Zembla en recent ook langs de kust van Noord-Rusland, in het Oostzeegebied, in Nederland en in België. Bij de brandgans worden drie populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante populatie, die bestaat uit de Russische en Baltische broedvogels, wordt geschat op 360.000 vogels. Hiervan verblijft naar schatting 95% in Nederland.

(Bron: Profielendocument)

Doel aanwijzingsbesluit

A045 Brandgans	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit van het foerageergebied met een draagkracht voor een regionale populatie van gemiddeld 920 vogels (seizoensgemiddelde). Behoud omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleatsfunctie voor een regionale populatie van gemiddeld 5.200 vogels (seizoensmaximum).
Toelichting	Het gebied heeft voor de brandgans een functie als foerageergebied, slaap- en rustplaats. De populatiedoelen in de doelstelling zijn afgeleid van de gemiddelden van de respectievelijke seizoensgemiddelden en seizoensmaxima van IJssel, Nederrijn, Gelderse Poort en Waal in de periode 1999/2000-2003/2004. De aantallen ganzen zijn van nationale en internationale betekenis. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Deze toename lijkt enigszins te stabiliseren. De genoemde aantallen zijn lager dan de actueel aanwezige aantallen. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.

(bron: Achtergronddocument)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1 40.900 vogels (seizoensgemiddelde). Enige afname veroorzaakt door extensivering van landgebruik (o.a. door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar. Behoud van de huidige situatie is voldoende voor deze soort.

Ecologische vereisten

Brandganzen zijn herbivoren met een grote behoefte aan eiwitrijk en goed verteerbaar voedsel. De soort heeft een voorkeur voor een vegetatie met een laag gehalte aan dood materiaal, een hoge bedekking en een fijne structuur. In de winter en het voorjaar bestaat het dieet van brandganzen voor meer dan 90% uit grassen. Oogstresten en wintergraan vormen een aanvulling op het dieet.

Brandganzen foerageren bij voorkeur in landschappen grenzend aan grote wateroppervlaktes. In het Waddengebied foerageert de soort vooral op grazige kweldervegetaties. Hier eten ze van zeekraal en allerlei kweldergrassen. Met de toename van het aantal brandganzen zijn steeds meer vogels op cultuurgrasland gaan foerageren. In de jaren tachtig van de vorige eeuw zorgde intensivering van de landbouw voor een toename van de beschikbare hoeveelheid gras en daarmee geschikt foerageergebied voor brandganzen. Graslanden in natuurontwikkelingsgebieden zijn over het algemeen minder geschikt als foerageergebied voor de brandgans. Bij weinig of geen bemesting en een later maaitijdstip krijgen andere soorten grassen en kruiden (vaak minder eiwitrijk) meer kans. Voor brandganzen geldt dit niet in alle gevallen, omdat natuurontwikkelingsgebieden met intensieve begrazing geschikt kunnen blijven als foerageergebied, vooral door het grote aandeel fijne grassen.

Brandganzen slapen 's nachts op open water zonder stroming en zonder hoog opgaande oevervegetatie of op ondergelopen uiterwaarden. Op deze plaatsen is de kans op verstoring en predatie het laagst. De vogels vliegen tot enkele uren na zonsondergang van het foerageergebied naar de slaapplek. Bij maanlichte nachten in de wintermaanden foerageren brandganzen ook vaak 's nachts. Slaapplekken en foerageergebieden liggen doorgaans 5-10 kilometer uit elkaar. In het rivierengebied grenzen slaapplekken vaak direct aan de foerageergebieden. In het rivierengebied wordt veel gebruik gemaakt van ontgrondingsplassen. Daarnaast worden oude strangen en open water in natuurontwikkelingsgebieden als slaapplek gebruikt. Bij hoge waterstanden slapen de vogels ook op ondergelopen uiterwaarden.
(bron: factsheet niet-broedvogels)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Er is geen specifieke samenhang met andere Natura 2000 doelen.

Huidige situatie en trend

Uitgangssituatie Brandgans	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013) Gemiddeld seizoensmaximum (2010/2011 – 2012/2013)
Nulmeting	4.279 14.867
Trend	Sterke toename
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaapplekken (aantalmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

Het aantal brandganzen dat in Nederland overwintert, heeft sinds het begin van de jaren tachtig een sterke groei doorgemaakt. In dezelfde periode is de gemiddelde verblijfsduur van de soort in Nederland ook toegenomen. In de jaren zestig bedroeg het seizoensmaximum circa 20.000 vogels. Vanaf de jaren zeventig nam dit aantal snel toe tot circa 200.000 aan het einde van de jaren negentig. De maxima variëren van jaar op jaar naar gelang de weersomstandigheden. Tijdens milde winters verblijven relatief veel brandganzen in Duitsland. In 2005/2006 bedroeg het seizoensmaximum in Nederland meer dan 500.000.

De toename van de afgelopen decennia ging gepaard met een uitbreiding van het aantal pleisterplaatsen in Nederland. De afgelopen tien jaar worden ook in het rivierengebied steeds meer brandganzen gezien. Deze ontwikkeling is gestart in het westelijke deel (rond de Biesbosch) en had aan het begin van de 21ste eeuw de Gelderse Poort bereikt.

(Bron: factsheets)

Ten opzichte van de referentieperiode 1999-2004 is het aantal Brandganzen op slaapplaatsen in de Rijntakken bijna verviervoudigd. Voor de periode 2007-2013 bedraagt het gemiddeld seizoensmaximum op slaapplaatsen voor de Brandgans 19.000 vogels.

(Bron: Klaassen et al, 2013)

De brandgans plant zich vanaf het derde levensjaar met 1 legsel per jaar voort. De gemiddelde levensduur bedraagt 12 jaar, met als maximum ruim 38 jaar. Broedsucces en overleving variëren sterk. Het aandeel eerstejaars vogels onder de in Nederland overwinterende brandganzen bedraagt de laatste jaren 10-15%. De overleving van volwassen vogels wordt geschat op minimaal 90%. De belangrijkste pleisterplaatsen van de brandgans liggen in het Waddengebied, Friesland, Flevoland en het Deltagebied. Door de toegenomen populatie pleisteren tegenwoordig ook steeds grotere aantallen in het binnenland, vooral in het rivierengebied. Van de in Nederland overwinterende brandganzen pleisteren enkele procenten in Gelderland, voornamelijk langs de rivieren.

(bron: factsheet niet-broedvogels)

In Gelderland liggen de belangrijkste foerageergebieden in de uiterwaarden. In de uiterwaarden wordt zowel op cultuurgrasland als op (half)natuurlijk grasland gevoerageerd. Het gebruik van (half)- natuurlijke graslanden in de uiterwaarden beperkt zich in hoofdzaak tot de begraasde terreinen die een korte grasmat kennen. Alle uiterwaarden langs de rivieren met grazige vegetaties zijn in principe geschikt voor de soort.

Brandganzen zijn het gehele jaar aanwezig in de Rijntakken. De aantallen in het najaar zijn vooral een afspiegeling van lokale broedvogels. Vanaf januari verschijnen grotere aantallen brandganzen, vooral in het westelijk deel. In de winter zijn de aantallen sterk variabel. Maxima worden geteld in januari/februari.

In de Rijntakken worden tal van ontgrondingsplassen en dode rivierarmen door brandganzen als slaapplaats en rustplaats gebruikt. Daarnaast wordt langs de Waal en de IJssel bij inundaties gebruik gemaakt van ondergelopen uiterwaarden als rust- en slaapplaats.

De Nederrijn is bij Maurik en Driel gestuwd. Inundaties komen daarom langs de Nederrijn, in vergelijking tot de andere Rijntakken, minder vaak voor. Slaapplaatsen liggen hier dan ook bij uitzondering op ondergelopen uiterwaarden.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Brandgans weergegeven.

Knelpunten en kansen

Voor de brandgans is het ideale landschap een open en overzichtelijk gebied met voedsel- en slaapplaatsen op korte afstand van elkaar (0-5 km). De foerageergebieden worden gekenmerkt door weinig verstoring en een kwalitatief en kwantitatief goed voedselaanbod. Bemeste cultuurgraslanden hebben de voorkeur.

Goede ganzengebieden kenmerken zich door een geschikte combinatie van een aantal sleutelfactoren, namelijk:

- voldoende voedselaanbod (foerageergebieden)
- rust
- aanwezigheid van (een cluster van) geschikte slaapplaatsen, deels ook overdag in gebruik als drink- en poetsplaats

Nieuwe foerageergebieden in de regio ontstaan dan ook vaak na het creëren van geschikte slaapmogelijkheden, bijvoorbeeld na herinrichting van een gebied. In gebieden met grote aantallen ganzen en meerdere slaapplekken is bekend dat vogels veelvuldig van slaapplekken wisselen, maar tegelijkertijd voorkeuren voor bepaalde slaapplekken behouden. Het precieze gebruik door ganzen van een ganzengebied, in het bijzonder de dosis-effect relaties bij veranderingen van een van de sleutelfactoren is nog niet goed bekend. Dit geldt vooral voor het effect van toename of afname van slaapplekken. Studies over foerageergebied- en slaapplekkengebruik van individueel gezenderde vogels zou hier meer duidelijkheid in kunnen verschaffen.

Een cluster van slaapplekken bevat altijd een of meer hoofdslaapplekken. Deze hoofdslaapplekken zijn sterk historisch bepaald. Dit kan worden afgeleid uit de grote betekenis die deze slaapplekken al hadden in de periode 1985-1994. Hoofdslaapplekken omvatten voldoende wateroppervlak om grote aantallen ganzen te herbergen, en zijn - onder normale (gemiddelde) omstandigheden - altijd in gebruik. Satellietslaapplekken zijn meestal kleiner, minder regelmatig in gebruik, en herbergen over het algemeen lage aantallen. Hoofdslaapplekken blijven meestal langer ijsvrij, waardoor ze gedurende langere tijd als slaapplek beschikbaar zijn dan satellietslaapplekken, maar er zijn ook satellietslaapplekken die juist bij strenge vorst door grote aantallen worden gebruikt.

De vereisten voor een geschikte ganzenslaapplek in Rijntakken kunnen als volgt worden samengevat:

- Voldoende wateroppervlak
- Rust, geen verstoring door jacht, vissers, recreanten, vaartuigen, licht of piekgeluiden
- Ondiepe zones waar ganzen staand kunnen slapen
- Beschutting langs de oever waardoor windvrije zones ontstaan
- Korte afstanden tot foerageergebieden
- Omgeving die vrij is van hoge bouwwerken met aanvliegrisico's

(Bron: Klaassen et al, 2013)

5.9 A048 Bergeend

De bergeend is een vrij grote, gansachtige eend en opvallend bontgekleurd. In Nederland is de soort het gehele jaar door aanwezig. De bergeend broedt in heel laag Nederland (inclusief het riviereengebied) met ca. 11.000 paar (1998-2000). Na de broedtijd vertoont de bergeend sterke trek naar de concentraties van ruiende vogels, waarbij vogels uit geheel NWEuropa zich traditioneel voor de rui verzamelen in de Duitse Waddenzee. De Nederlandse aantallen zijn daardoor in augustus (nog steeds) minimaal. Tegenwoordig verzamelen zich echter steeds meer bergeenden (recent meer dan tienduizend) ook in ruiconcentraties in de Nederlandse Waddenzee en in de Zoute Delta. De landelijke aantallen van de bergeend zijn in de zogenoemde 'monitoringsgebieden' waar de vogelstand gevolgd wordt, het grootst in oktober en november. Dan keren de Nederlandse broedvogels na de rui terug uit de Duitse Waddenzee en arriveren vogels uit o.a. Zweden, Denemarken, Duitsland en Polen om hier te overwinteren. De bergeend is een kustvogel die niet duikt, maar grondelend, zwemmend of lopend foerageert in ondiep water en op slikvlakten. Karakteristiek is een heen en weer zwaaiende halsbeweging waarbij de toplaag van het slib wordt uitgezeefd.

De staat van instandhouding van de bergeendpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende bergeenden liggen in de

kustgebieden van West-Europa, zich uitstrekkend van Midden-Noorwegen tot Zuid-Frankrijk, in het noordelijke Middellandse Zeegebied en rond de Zwarte Zee.

Bij de bergeend worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante West-Europese populatie wordt geschat op 300.000 vogels. Naar schatting verblijft 25% daarvan in Nederland.

(Bron: Profielendocument)

Doel aanwijzingsbesluit

A048 Bergeend	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 120 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de bergeend met name een functie als foerageergebied. De laatste tien jaar is het aantal stabiel. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort. (Profielendocument)

Ecologische vereisten

De bergeend leeft voornamelijk in zoute wateren in estuaria en waddengebieden. De aanwezigheid in zoet water is beperkt tot grotere 'wetlands' (IJsselmeer, Oostvaardersplassen, Randmeren). De soort is slechts incidenteel te zien in andere wateren. De bergeend foerageert bij voorkeur in zacht sediment of slikken met een dun laagje water. De bergeend volgt in het getijdengebied min of meer het getijdenritme, maar concentreert zich nauwelijks op hoogwatervluchtplaatsen en foerageert ook bij vloed. De soort houdt er specifieke gebieden op na om de vleugelrui door te maken, in Nederland is dat vooral in de westelijke Waddenzee en in de Westerschelde.

De bergeend foerageert voornamelijk op bodemdieren (benthos). De soort heeft een voorkeur voor kleine slakjes, slijkgarnalen, wormen, schelpdieren en kreeftachtigen. Daarnaast eet de bergeend ook groenwieren en plantenzaden. Bij het voedsel zoekt gebruikt de bergeend vaak een kenmerkende maai-beweging. Ook zeft hij het voedsel al grondelend uit in de bovenste laag van het sediment.

Op het wad zijn bergeenden gevoelig voor recreatie. Zowel wandelaars en wadlopers als varende of droogvallende boten werken verontrustend in de nabijheid van foeragerende of rustende vogels. Hierbij zijn verstoringafstanden van ruim 100 m gemeten. De verstoringafstanden zijn groter tijdens de vleugelrui als de vogels niet kunnen vliegen. De bergeenden zijn dan extreem schuw en ook gevoelig voor in geulen passerende vaartuigen en laag vliegverkeer.

(Bron: Profielendocument)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Er is geen specifieke samenhang met andere Natura 2000 doelen.

Huidige situatie en trend

Uitgangssituatie Smient	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	95
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

Tweederde van de Nederlandse bergeenden is te vinden in de Waddenzee, in het bijzonder langs de Fries-Groningse kust. Daarnaast is er sprake van groeiende concentraties van ruiende vogels in de Waddenzee in juli en augustus. Kleinere concentraties zijn te vinden in de Ooster- en Westerschelde, en ook in de Delta wordt in toenemende mate geruid.

De aantallen van de bergeend vertonen landelijk een geleidelijke toename, al sinds eind jaren zestig. In de Waddenzee wordt de toename vooral veroorzaakt door groei van het aantal ruiende vogels in juli-augustus. In de Zoute Delta is sprake van een forse, significante toename sinds 1990. Ook hier is sprake van groeiende concentraties van ruiende vogels.

De Nederlandse populatie van de bergeend laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename in aantallen zien. Ook over de meest recente periode 1995-2003 neemt de populatie matig toe.

(Bron: Profielendocument)

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 107 bergeenden per jaar met een maximum in 2006 met een seizoensgemiddelde van 160.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Bergeend weergegeven.

Knelpunten en kansen

Voor de Bergeend zijn geen specifieke knelpunten bekend.

5.10 A050 Smient

De Smient is een vrij kleine eendensoort die herkenbaar is aan een kastanjebruine kop met een goudgeel voorhoofd. In Nederland is de soort vooral in de winter aanwezig, maar kleine aantallen (hooguit enkele tientallen) broeden ook in Nederland. De wintervogels arriveren grotendeels in september en oktober, en zijn vooral afkomstig uit Scandinavië en Europees Rusland, in mindere mate ook van IJsland en de Britse Eilanden. De aantallen van de smient zijn in ons land het hoogst in de overwinteringsperiode van november t/m maart, in april zijn de meeste vogels weer vertrokken.

De smient is een grondeleend die niet duikt en als zodanig gebonden is aan ondiepten, oeverzones en aangrenzende landerijen. In het eerste deel van het overwinteringsseizoen bevindt zich een relatief groot deel van de populatie in de zoute gebieden: de aantallen 'pieken' daar een maand eerder dan in de zoete gebieden. (Bron: Profielendocument)

In het rivierengebied bereiken de aantallen doorgaans pas in februari of maart het maximum. Gelderland is na Zeeland, Zuid-Holland, Noord-Holland en Friesland de belangrijkste provincie voor de soort. (Bron: Lensink et al, 2008)

Doel aanwijzingsbesluit

A050 Smient	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 17.900 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de smient een functie als foerageergebied, slaap- en rustplaats. De doelstelling is afgeleid van de gemiddelden van de respectievelijke seizoensgemiddelden van IJssel, Nederrijn, Gelderse Poort en Waal in de periode 1999/2000-2003/2004 en betreft het totaal aantal aangetroffen smienten in het gebied, die om verschillende, niet noodzakelijkerwijs overlappende redenen, gebruik kunnen maken van het gebied (foerageren, slapen, drinken). De aantallen smienten zijn van nationale en internationale betekenis. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Deze toename heeft zich na 2000 niet voortgezet en lijkt zelfs een negatieve trend te worden. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort. *Profielendocument*)

Ecologische vereisten

Smienten foerageren in open landschappen. De soort heeft een zekere voorkeur voor drassig of gedeeltelijk overstroomd terrein. In Gelderland bevinden zich geschikte foerageergebieden in het Rivierengebied (IJsselvallei, Gelderse Poort, uiterwaarden Nederrijn, Lek en Waal, Betuwe en het Land van Maas en Waal) en in het agrarisch gebied langs de Veluwerandmeren.

Smienten zijn uitgesproken herbivore vogels die in de winterperiode vrijwel uitsluitend op grasland voorkomen. Daarnaast worden ook zaden en worteldelen gegeten. In het najaar wordt in de getijdengebieden gefoerageerd op zaad van zoutresistente planten (zeekraal). Wanneer deze voedselbronnen in de loop van de winter uitgeput raken, schakelen de vogels over op het eten van grassen. De soort gebruikt vooral grazige vegetaties waarin de voorkeur uitgaat naar zachte grassoorten met een hoge voedingswaarde (ruw beemdgras, geknikte vossesstaart en fioringras). Het foerageren gebeurt vooral 's nachts, maar bij de wat kortere nachten in september-oktober en maart-april ook overdag. De aanwezigheid van water in de directe omgeving van voedselgebieden is van groot belang, omdat het vochtverlies via de faeces relatief groot is en dus regelmatig gecompenseerd moet worden. De directe nabijheid van water biedt tevens een veilige vluchtplaats voor de vogels.

Smienten rusten overdag op open water zonder stroming en zonder hoog opgaande oevervegetatie of op ondergelopen uiterwaarden. Op deze plaatsen is de kans op verstoring en predatie het laagst. Er bestaat een onderscheid tussen 'poldersmienten' en 'plassmienten'. De 'poldersmienten' verblijven en foerageren het gehele etmaal in graslanden en de ertussen gelegen vaarten en kanalen. De 'plassmienten' rusten overdag op plassen en meren en foerageren 's nachts in poldergrasland. De vogels vliegen vanaf een uur na zonsondergang van de rustplaats naar foerageergebieden. Slaapplaatsen (van 'plassmienten') liggen binnen een straal van 10 kilometer verwijderd van de foerageergebieden. De vogels keren in de eerste helft van de dag; in donker of bij daglicht, terug naar de rustplaats.

In Gelderland bevinden zich tal van slaapplaatsen in het rivierengebied en op de Veluwerandmeren. In het rivierengebied wordt veel gebruik gemaakt van ontgrondingsplassen. Daarnaast worden voormalige rivierarmen (strangen) en allerlei open water als slaapplaats gebruikt. Bij hoge waterstanden slapen de vogels ook op ondergelopen uiterwaard.

(Bron: Lensink et al, 2008)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Er is geen specifieke samenhang met andere Natura 2000 doelen.

Huidige situatie en trend

Het aantal Smienten dat in Nederland overwintert, is in de jaren zeventig en tachtig sterk toegenomen. De maximale aantallen tijdens de midwintertelling in januari namen toe van c. 100.000 eind jaren zestig tot 500.000 in de jaren zeventig en 800.000 eind jaren tachtig. In de zoete rijkswateren zijn de aantallen sinds het midden van de jaren zeventig verviervoudigd. In de jaren negentig is het aantal overwinterende smienten, ondanks sterke fluctuaties, op landelijke schaal gestabiliseerd. De afgelopen vijf winters waren maximaal 650.000-800.000 smienten aanwezig. Fluctuaties worden waarschijnlijk vooral bepaald door wisselende aantallen jonge vogels als gevolg van variabel broedsucces in de noordelijke broedgebieden. De toename op lange termijn is waarschijnlijk veroorzaakt door een omschakeling in foerageerhabitat van natuurlijke habitats naar hoogproductieve cultuurgraslanden en het optreden van een serie zachte winters in de jaren zeventig en begin jaren tachtig. Mogelijk verklaart ook een verschuiving van het winterareaal een deel van de toename. Daarnaast is vanaf de jaren tachtig de aankomstdatum in Nederlandse winterkwartieren in het najaar vervroegd van grote aantallen eind oktober naar grote aantallen begin oktober.

De landelijke trend is over het afgelopen decennium stabiel. De regionale trends lopen sterk uiteen. In het rivierengebied is de laatste tien jaren, met name langs de IJssel en de Waal, sprake van een afname. (Bron: Lensink et al, 2008)

De Gelderse Poort is van belang als pleisterplaats voor Smienten. Smienten arriveren vanaf september in dit gebied. De aantallen nemen gedurende het najaar en de winter verder toe en kennen in januari een maximum. In de tweede helft van maart verlaten alle Smienten in korte tijd het gebied. Fluctuaties van jaar op jaar worden veroorzaakt door de strengheid van de winter en het al dan niet optreden van inundaties.

Het aandeel van de Smienten dat buiten de grens van het Natura 2000-gebied verblijft is de gehele winter erg laag. Dit is grotendeels een teleffect, omdat alleen overdag geteld wordt, wanneer het merendeel van de Smienten op rustplaatsen verblijft. Deze rustplaatsen liggen vooral in het winterbed van de Rijn en de Waal.

In de Gelderse Poort is het aantal smienten vanaf de jaren zeventig tot het begin van de jaren negentig toegenomen van gemiddeld 300 naar ca. 2.500 vogels per jaar. Analooq aan de landelijke trend stabiliseerde het aantal smienten in de negentiger jaren. Vanaf de winter van 2002/2003 is sprake van een aantalsafname. Deze afname is overal in het rivierengebied aan de orde en houdt mogelijk verband met het omzetten van productiegrasland in meer natuurlijke ecotopen waardoor de waarde van het rivierengebied als foerageergebied voor Smienten is afgenomen. Daarnaast spelen mogelijk de inwerkingtreding van de Flora- en faunawet en de instelling van opvanggebieden voor ganzen en smienten in de periode na 2002 een rol waardoor elders pleisterplaatsen geschikter zijn geworden.

De Waal is van internationaal belang als pleisterplaats voor Smienten. De 1% norm (1% van de totale Europese populatie) van 15.000 exemplaren wordt in sommige jaren overschreden. Smienten arriveren in september in de uiterwaarden langs de Waal. In het najaar en de winter nemen de aantallen gestaag toe tot een maximum in januari-februari. Ten westen van Tiel verschijnen de Smienten het eerst en nemen de aantallen sneller toe. In maart verlaten alle Smienten in korte tijd het gebied. Ten oosten van Ewijk blijft het aantal smienten de gehele winter laag. Het aandeel van de Smienten dat buiten de grens van het Natura 2000-gebied verblijft, is de gehele winter erg laag. Dit is grotendeels een teleffect, omdat alleen overdag geteld wordt,

wanneer het merendeel van de Smienten op rustplaatsen verblijft. Deze rustplaatsen liggen vooral in het winterbed van de Waal.

Het aantal Smienten in de uiterwaarden van de Waal is vanaf de jaren zeventig tot het begin van de jaren negentig toegenomen van gemiddeld 300 naar ca. 6.000 vogels per jaar. Vanaf de winter van 1993/1994 is sprake van een afname. Deze afname is de afgelopen 10 jaar overal in het rivierengebied zichtbaar en houdt vermoedelijk verband met het omzetten van productiegroasland in meer natuurlijke ecotopen waardoor de waarde van het rivierengebied als foerageergebied voor Smienten is afgenomen. Daarnaast spelen mogelijk de inwerkingtreding van de Flora- en faunawet en de instelling van opvanggebieden voor ganzen en Smienten in de periode na 2002 een rol waardoor elders pleisterplaatsen geschikter zijn geworden.

De Uiterwaarden van de Neder-Rijn zijn van belang als pleisterplaats voor Smienten. De vogels arriveren vanaf september langs de Neder-Rijn. De maximum aantallen worden in januari vastgesteld en in maart verlaten alle Smienten het gebied. In het oostelijke deel van de Neder-Rijn verblijven de hele winter relatief weinig Smienten. Hier nemen de aantallen ook pas in januari toe. Buiten de grenzen van het Natura 2000-gebied verblijven hier (ten oosten van Rhenen) in de winter wel meer Smienten dan stroomafwaarts. Het aandeel van de Smienten dat buiten de grens van het Natura 2000-gebied verblijft is de gehele winter erg laag. Dit is grotendeels een teleffect, omdat alleen overdag geteld wordt, wanneer het merendeel van de smienten op rustplaatsen verblijft. Deze rustplaatsen liggen vooral in het winterbed van de Neder-Rijn.

Analoog aan de landelijke trend is het aantal overwinterende Smienten in de uiterwaarden van de Neder-Rijn sinds de jaren zeventig sterk toegenomen. Sinds de winter van 2003/2004 kwam een einde aan deze positieve aantalsontwikkeling. Een oorzaak voor de kentering is niet goed aan te geven.

De IJssel is van internationaal belang als pleisterplaats voor Smienten. De 1% norm (1% van de totale Europese populatie) van 15.000 exemplaren wordt jaarlijks overschreden. Smienten arriveren vanaf september in de uiterwaarden van de IJssel. Vanaf november nemen de aantallen snel toe. De maximum aantallen worden doorgaans pas laat in de winter (februari) vastgesteld. Tijdens strenge winters verlaat in januari regelmatig een deel van de Smienten het gebied voor mildere winterkwartieren. In maart vertrekken alle Smienten in korte tijd richting Noord-oost-Europa. Het aandeel van de Smienten dat buiten de grens van het Natura 2000-gebied verblijft, is de gehele winter erg laag. Dit is grotendeels een teleffect, omdat alleen overdag geteld wordt, wanneer het merendeel van de Smienten op rustplaatsen verblijft. Deze rustplaatsen liggen vooral in het winterbed van de IJssel. Het merendeel van de Smienten verblijft op het traject Zwolle-Deventer. Het seizoenspatroon is op alle vier de deeltrajecten vergelijkbaar.

Analoog aan de landelijke trend is het aantal overwinterende Smienten in de uiterwaarden van de IJssel sinds de jaren zeventig sterk toegenomen. Sinds de winter van 2003/2004 kwam een einde aan deze positieve ontwikkeling. De daaropvolgende afname van het aantal Smienten langs de IJssel houdt vermoedelijk verband met het omzetten van productiegroasland in meer natuurlijke ecotopen waardoor de waarde van het rivierengebied als foerageergebied voor Smienten. Daarnaast spelen mogelijk de inwerkingtreding van de Flora- en faunawet en de instelling van opvanggebieden voor ganzen en Smienten in de periode na 2002 een rol waardoor elders pleisterplaatsen geschikter zijn geworden.

Smienten foerageren vooral 's nachts, zodat de beschikbare telgegevens vooral een beeld geven van de dagrustplaatsen.

Uitgangssituatie Smient	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	7.808

Trend	Sterke afname
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaapplaatsen (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland). Smient is (nog) geen contractsoort in Meetnet Slaapplaatsen (CBS 2015)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Smient weergegeven.

Knelpunten en kansen

Omdat de Smient 's nachts foerageert is de Smient minder gevoelig voor verstoring dan andere herbivore watervogels. Overdag worden over het algemeen de meest negatieve effecten veroorzaakt door waterrecreatie en recreatie langs oevers. Smienten kunnen op slaap- en foerageerplaatsen verstoord worden door verkeer. Evenals voor de Kolgans geldt waarschijnlijk voor de Smient dat geschikte foerageergebieden nabij wegen met verkeer en/of wandelaars worden gemeden en dat op verstoorde percelen minder Smienten worden aangetroffen. Daarnaast zijn Smienten gevoelig voor verstoring door vliegverkeer. Als gevolg van de aanwezigheid van windturbines in het foerageer- of slaapgebied van Smienten kunnen mogelijk veranderingen optreden in de vliegbewegingen tussen deze gebieden. Omdat Smienten in het donker van de slaapplaatsen naar de foerageergebieden vliegen, ondervindt de soort hinder van allerlei obstakels op de route van en naar deze plekken. De directe omgeving van windturbines wordt gemeden als foerageer- of slaapplaats. Het versturende effect van hoogspanningsleidingen zoals bekend van Kolgans en Rietgans, is waarschijnlijk ook van toepassing op Smienten.

Scheuren van graslanden om deze nadien opnieuw in te zaaien met voor melkvee preferente grassoorten (raaigras) is gezien de voorkeur van de soort voor fijnere grassen, nadelig voor de Smient.

(Bron: *Lensink et al, 2008*)

5.11 A051 Krakeend

De Krakeend is een middelgrote eend met een overwegend grijsbruin voorkomen en een opvallende witte vlek op de vleugel. Het is een grondeleend die niet of nauwelijks duikt en als zodanig gebonden is aan ondiepten, oevergebieden en aangrenzende landbouwgebieden. In Nederland is de soort het gehele jaar door aanwezig. Het aantal broedparen is sinds de jaren zeventig ongeveer vertienvoudigd, het werd in 1998-2000 geschat op 6000-7000 paren. In ons land overwinterende Krakeenden komen uit Rusland, Zuid-Zweden, Noord-Duitsland en Polen. Waarschijnlijk blijft ook een groot deel van onze eigen broedvogels hier 's winters hangen en die vogels vormen daarbij mogelijk een niet onbelangrijk deel van de totale aantallen overwinteraars. De grootste aantallen Krakeenden worden aangetroffen in grote moerasgebieden (zoals Lauwersmeer en Oostvaardersplassen) en grote 'wetlands' zoals het IJsselmeergebied en de Beneden-Rivieren. Minder algemeen is de Krakeend in de uiterwaarden van de grote rivieren en hij is vrijwel afwezig in agrarisch gebied. (Bron: *Profielendocument*)

Van het einde van augustus neemt het aantal Krakeenden in Nederland toe als gevolg van aankomst en doortrek vanuit noordelijker en oostelijker broedgebieden. Het maximum wordt in oktober-november bereikt. Daarna treedt een terugval met ongeveer 50% op. In maart zorgt doortrek naar het noorden en oosten weer voor een tijdelijke toename. Tijdens strenge winters worden het noorden en oosten van het land grotendeels ontruimd en concentreren de vogels zich

in het zuidwesten. Dit patroon is ook herkenbaar in het voorkomen langs de rivieren. (Bron: Lensink et al, 2008)

Doel aanwijzingsbesluit

A051 Krakeend	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 340 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de krakeend met name een functie als foerageergebied. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

(Bron:Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort. (Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

De Krakeend heeft een voorkeur voor ondiepe, voedselrijke (eutrofe) zoete wateren. Het kan stilstaand water zijn of zwakstromend water. De soort komt ook voor in brak water, maar mijdt zoute wateren. Na de oogsttijd gaan de Krakeenden soms 's nachts op stoppelvelden foerageren. De Krakeend foerageert vaak bij of op harde oeversubstraten zoals strekdammen, vooroeververdedigingswerken en betonwanden. Daardoor ziet men hem soms ook in de buurt van menselijke activiteiten, in havens en sluizen. Het dieet van de Krakeend is grotendeels plantaardig. Hij eet vooral loof, wortels en zaden van waterplanten zoals krans- en draadwieren en vegetatieve delen van waterplanten, soms ook valgraan op stoppelvelden. Daarnaast eet hij ook dierlijk voedsel zoals zoetwaterslakken, waterinsecten, wormen en kleine visjes. Hij zoekt zijn voedsel in ondiep zoet water waarin kranswieren en andere waterplanten groeien, bij voorkeur langs natuurlijke oevers. In voedselrijkere wateren foerageert hij ook op draadwieren op stortstenen oevers. Het voedsel vertoont grote verscheidenheid.

Onbekend is wat de soort in het rivierengebied eet. Door diepte, troebelheid en fluctuaties in het waterpeil zijn de omstandigheden verre van optimaal voor uitgebreide vegetaties van ondergedoken waterplanten. Het meest aannemelijk is dat ze vooral soorten uit de oeverzone tot zich nemen; zeggen, egelskop, biezen, russen. Op locaties met een flauwe oever en wisselend waterpeil komen ook geïnundeerde grassen in aanmerking. Zaden worden vanwege het hoge energiegehalte geprefereerd. Deze worden vooral onder water verzameld, maar soms ook op land. De Krakeend kan parasiteren op andere herbivoren; zoals op Meerkoeten die na een duik een stengel waterpest moeten inleveren.

De Krakeend foerageert meest overdag en verzamelt zijn voedsel grondelend. Daarom is hij aangewezen op wateren met consumeerbaar voedsel in de bovenste 20 cm of de oeverzone. Foerageerhabitat dient 's nachts als rustplaats. Bij wind zoeken Krakeenden de luwte op. Geschikte wateren voorzien in voedsel, drinken en rust. Vaak is er weinig uitwisseling tussen gebieden gedurende het etmaal, alsook in de loop van het seizoen. Beschikbaarheid en bereikbaarheid van voedsel lijkt de belangrijkste factor. De soort gelijkt nog het meest op Wintertaling, Pijlstaart en Slobeend. In kwalitatieve zin hebben ze een overeenkomstige voedselkeus met elk een ander kwantitatief accent. De Krakeend is van deze zwemeenden het meest een pionier die ook in jonge wateren met weinig substraat aan zijn trekken komt. (Bron: Lensink et al, 2008)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Krakeend maakt gebruik van de volgende habitattypen: H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden en H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

De populatie die Noordwest-Europa aandoet is de afgelopen decennia gestaag toegenomen van ongeveer 20.000 ex. in de jaren zeventig tot 60.000 ex. na de eeuwwisseling. Onder pleisterende vogels in de Nederlandse wateren is een vergelijkbare toename vastgesteld; ons land ligt centraal in het betrokken gebied. (*Bron: Lensink et al, 2008*)

De 1%-norm (1% van de totale Europese populatie) voor de Krakeend ligt op 600 ex. Dit aantal wordt in de Gelderse Poort in een seizoen bij uitzondering overschreden (in 2002). Krakeenden zijn het gehele jaar in de Gelderse Poort aanwezig. In het broedseizoen gaat het tegenwoordig om 120-180 paar. Deze vogels ruien in juli (mannetjes) en de maanden daarna (vrouwtjes) slagpennen. Vanaf augustus nemen de aantallen toe met een maximum in oktober en november gevolgd door een tweede maximum in februari. In de winter is de soort iets schaarser. De afname in de winter is vermoedelijk vooral een gevolg van wegtrek onder invloed van verslechterende omstandigheden. Gezien het aantal broedvogels in het gebied ligt het voor de hand aan te nemen dat vrijwel alle vogels eigen broedvogels zouden kunnen zijn.

Het aantal Krakeenden in de Gelderse Poort is de afgelopen drie decennia gestaag toegenomen. In vergelijking tot de andere gebieden van de Rijntakken is de toename in het begin sneller verlopen en daarna trager. De toename heeft zich in het hele gebied voorgedaan. Krakeenden komen in het hele beschermde gebied voor; daarbuiten is de soort aanmerkelijk schaarser. In het noordelijk deelgebied (Rijn) is de dichtheid van de soort wat lager dan in het zuidelijk deelgebied (Waal). Dit verschil doet zich ook voor bij de broedvogels.

Krakeenden zijn het gehele jaar langs de Waal aanwezig. In het broedseizoen gaat het tegenwoordig om 30-60 paar. Vanaf augustus nemen de aantallen toe met een maximum in oktober en november gevolgd door een tweede maximum in februari. In de winter is de soort iets schaarser. De afname in de winter is vermoedelijk vooral een gevolg van wegtrek onder invloed van verslechterende omstandigheden. Gezien het aantal broedvogels in het gebied zouden vrijwel alle pleisterende vogels lokale of regionale broedvogels kunnen zijn.

Het aantal Krakeenden langs de Waal is de afgelopen drie decennia gestaag toegenomen. Aan deze toename lijkt vooralsnog geen einde te komen. De toename is zowel in het oostelijke als het westelijk deel goed zichtbaar. Krakeenden zijn in het winterbed van de Waal verspreid aanwezig met de hoogste dichtheden in de uiterwaarden bij Weurt, Dodewaard en Afferden. Buiten het winterbed is de soort bijzonder schaars; al kunnen verspreid op bredere weteringen en andere wateren enkelingen pleisteren.

Krakeenden zijn het gehele jaar langs de Neder-Rijn aanwezig. In het broedseizoen gaat het tegenwoordig om 30-60 paar, recentelijk iets meer. Vanaf augustus nemen de aantallen toe met een maximum in oktober en november. In de winter is de soort schaarser dan in het najaar. De afname in de winter is vermoedelijk vooral een gevolg van wegtrek onder invloed van verslechterende foerageeromstandigheden. Gezien het aantal broedvogels in het gebied ligt het voor de hand aan te nemen dat langs de Neder-Rijn voor een aanmerkelijk deel eigen broedvogels het beeld bepalen.

Het aantal Krakeenden langs de Neder-Rijn is de afgelopen drie decennia gestaag toegenomen. Aan deze toename lijkt vooralsnog geen einde te komen. De toename is zowel in het oostelijke als het westelijk deel goed zichtbaar. Krakeenden zijn in het winterbed van de Neder-Rijn aanwezig. In enkele kleinere deelgebieden is het aantal wat hoger. Dit zijn delen van de uiterwaarden met veel geschikt foerageerhabitat. Buiten het winterbed is de soort bijzonder schaars.

Krakeenden zijn het gehele jaar langs de IJssel aanwezig. In het broedseizoen gaat het om 40-80 paar, recentelijk beduidend meer: 75-125 paar. In de winter is de soort iets schaarser dan in voor- en najaar; doortrek wordt evenwel nauwelijks opgemerkt. De afname in de winter is vermoedelijk vooral een gevolg van wegtrek onder invloed van mindere voedselomstandigheden. In gebieden die grenzen aan Uiterwaarden IJssel is in nazomer en najaar een duidelijke piek en een kleine in het voorjaar. Deze vallen terug te voeren op doortrek. Gezien het aantal broedvogels in het gebied ligt het voor de hand aan te nemen dat langs de IJssel mogelijkwerwijs vooral eigen broedvogels het hele jaar door aanwezig zijn en dat gebieden buiten het beschermde gebied, en daar waar broedvogels vrijwel ontbreken, vooral passanten voorkomen dan wel vogels uit het winterbed die buiten de broedtijd gunstige omstandigheden benutten.

Het aantal Krakeenden langs de IJssel is de afgelopen drie decennia gestaag toegenomen. Aan deze toename lijkt vooralsnog geen einde te komen. De toename is het meest duidelijk in het noordelijke deel van het gebied. Daarnaast is het aantal in het aangrenzende Ketelmeer vanaf 2004 zeer sterk toegenomen, vermoedelijk vooral door de aanleg van eilanden en ondiepten waardoor over grote oppervlakten foerageergebied is ontstaan. Krakeenden zijn in het hele IJsseldal aanwezig. In enkele kleinere deelgebieden is het aantal wat hoger. Dit zijn delen van de uiterwaarden met veel geschikt foerageerhabitat in de vorm van plassen, sloten of laaggelegen natte percelen.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 949 krakeenden per jaar met een maximum in 2012/2013 met een seizoensgemiddelde van 1711.

Uitgangssituatie Krakeend	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	1.116
Trend	Sterke toename
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Krakeend weergegeven.

Knelpunten en kansen

Krakeenden verblijven overdag in de oeverzone van wateren. De soort is gevoelig voor waterrecreatie en landrecreatie op de oevers, vooral in de ruitijd. Momenteel zijn er echter geen knelpunten bekend voor het realiseren van de Natura 2000 doelstellingen.

5.12 A052 Wintertaling

De Wintertaling is een kleine eend. Het mannetje heeft een bruine kop met een opvallende groene streep in de oorstreek. In Nederland is de soort het gehele jaar door aanwezig. De in ons land overwinterende vogels komen uit Rusland, de Baltische staten, Scandinavië, Duitsland en Polen. De aantallen wintertalingen zijn in Nederland het hoogst in september t/m november. Waarschijnlijk blijft ook een groot deel van onze eigen broedvogels hier 's winters hangen, maar de omvang van de Nederlandse broedpopulatie is erg beperkt vergeleken met de totale aantallen wintervogels. De

wintertaling is een grondeleend die niet of nauwelijks duikt en als zodanig gebonden is aan ondiep water, oevergebieden en aangrenzende landbouwgebieden. (Bron: Profielendocument)

Belangrijke concentraties Wintertalingen zijn te vinden in het zoute milieu van Waddenzee en Zoute Delta alsook in de Dollard, Friesland en het Noordelijk Deltagebied. Elders in Laag-Nederland en langs de rivieren ligt het aantal aanmerkelijk lager. In het rivierengebied wordt gemiddeld genomen 1-2 % van het landelijk totaal aangetroffen. Het rivierengebied ligt onder de grote trekbaan van Noord- en Oost-Europa naar het westen en zuidwesten van Europa. (Bron: Lensink et al, 2008)

Doel aanwijzingsbesluit

A052 Wintertaling	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.100 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de wintertaling met name een functie als foerageergebied. Aantallen fluctueren (gerelateerd aan strenge winters), er is geen duidelijke trend. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

(Bron:Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

In het Natura 2000 doelendocument is een draagkrachtschatting van 21.000 wintertalingen (seizoensgemiddelde 1980-2003) geformuleerd. Omdat de huidige aantallen ondanks matige afname over de gehele periode hoger zijn dan deze waarde, is volstaan met een behoudsopgave. (Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

Het leefgebied van de Wintertaling beslaat zowel zoete als zoute wateren. Belangrijke voorwaarde is dynamiek in de water-land overgangen, bijvoorbeeld door getij in slikken, kwelders en schorren. Of dynamiek door inundatie in uiterwaarden, door wisselingen in waterpeilen in rivieren en moerasgebieden of hevige regenval. Deze voorkeur hangt enerzijds samen met het foerageergedrag: het bestaat uit het filteren van slijkgig sediment en van ondiep water. Anderzijds is de soort ook afhankelijk van de vegetatie van dynamische pioniermilieus. De wintertaling komt nauwelijks voor in agrarisch gebied, maar is soms in de nazomer op stoppelvelden te zien. De soort kan grote concentraties vormen wanneer gunstige voedselomstandigheden ontstaan, bijv. door het droogvallen van een moerasgebied. Beteugelen van de dynamiek leidt tot verlies van de kwaliteit van zijn leefgebied, zowel in termen van foerageermogelijkheden als vermindering van draagkracht door afname van zaadproducerende pioniervegetatie. (Bron: Profielendocument)

Wintertalingen zijn omnivoor met een voorkeur voor plantaardig materiaal. Verschillende voedselstudies duiden op een groot aandeel zaden in het dieet, gevolgd door groen plantaardig materiaal en dierlijk voedsel (bijvoorbeeld muggenlarven). De meeste zaden die geconsumeerd worden, zijn kleiner dan een tarwekorrel. Het gaat dan om zaden van grassen, zeggen, biezen, russen, melde, elzen, etc. Deze worden zwemmend van de bodem gefilterd dan wel lopend uit een zachte plas-dras bodem. Langs de rivieren is de voedselkeus onduidelijk. Gezien het voorgaande ligt benutting van zaden en muggenlarven hier voor de hand. In de broedtijd is het aandeel dierlijk voedsel groter, waarbij jongen de eerste weken overwegend insecten consumeren.

Wintertalingen foerageren in ondiepe wateren, dan wel in plas-dras bodems. Vooral de flauwe oeverzone van oude strangen of recent gegraven geulen kunnen grote aantallen herbergen, alsook percelen in de uiterwaarden die na een inundatie juist droog vallen. De vele zaden zijn dan goed uit

de bodem te filteren. Wintertalingen foerageren vooral in de nacht, waarbij ze 8-13 uur nodig hebben om in hun energiebehoefte te voorzien. Als de nachtlengte te kort is, zoeken ze ook overdag voedsel. Wintertalingen worden overdag vrijwel uitsluitend op wateren in de uiterwaarden gevonden. In de nacht kunnen ze ook binnendijs foerageren; zeker in regenrijke perioden wanneer zich plassen op de graslanden vormen, maar ook in sloten en weteningen. In welke mate dit gebeurt is onbekend. Wateren waarop Wintertalingen overdag verblijven zijn de dagrustplaatsen. In het rivierengebied houden kleinere groepjes zich schuil in de luwte van oevers of onder de bescherming van overhangend wilgenstruweel. De soort kan overdag ook in geïnundeerd wilgenbos worden gevonden.

(Bron: Lensink et al, 2008)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Wintertaling maakt gebruik van de volgende habitattypen: H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden en H91E0A Zachthoutoibossen.

Huidige situatie en trend

De flyway door Noordwest-Europa is de afgelopen decennia licht in aantal toegenomen. Dit valt te herleiden tot een toename van het aantal broedvogels in de noordelijke en oostelijke broedgebieden. Ook in de jaarlijkse tellingen van Nederlandse pleisterplaatsen is deze toename zichtbaar, en zo ook in het rivierengebied. Het aantal broedvogels in Nederland is tussen 1975 en 2000 met enkele tientallen procenten afgenomen. De trend onder deze vogels valt buiten het broedseizoen geheel weg in het numerieke overwicht van de vogels van elders. *(Bron: Lensink et al, 2008)*

Wintertalingen zijn het hele jaar in de Gelderse Poort aanwezig. In het broedseizoen gaat het om 10-20 paar. Vanaf juni ruien de mannetjes de slagpennen en de vrouwtjes vanaf juli. Na de rui –in de loop van augustus-september- komt de soort in beweging, vanaf augustus neemt het aantal in de Gelderse Poort toe. Dit zal vooral influx zijn vanuit noordelijke en oostelijke broedgebieden. In november wordt het maximum bereikt. Tijdens strenge winters neemt het aantal daarna snel af (voedsel onbereikbaar), in zachte winters gaat dit geleidelijk (uitputting voedselvoorraad). In februari/maart is een kleine toename zichtbaar als gevolg van terugtrek naar de broedgebieden. Gezien de beperkte toename trekken vogels dan snel door terwijl ze in het najaar lange tijd blijven pleisteren.

In de afgelopen drie decennia is het aantal Wintertalingen in de Gelderse Poort licht toegenomen. De verschillen tussen jaren zijn groot; vooral door verschillen in voedselaanbod in relatie tot waterstanden in het winterbed van de rivieren. De hoogste aantallen zijn rond 1990 vastgesteld. De laatste tien jaar is de trend positief.

Wintertalingen komen verspreid in de Gelderse Poort voor, waarbij de aantallen langs de Waal duidelijk hoger zijn dan langs het Pannerdens Kanaal. In belangrijke gebieden komen op grote schaal ondiepten voor, zowel bij een hoog als bij een laag rivierpeil, zoals b.v. in de winterperiode geïnundeerd wilgenooibos met een rijke ondergroei waarvan de zaden geconsumeerd worden. Onder eenden is de Wintertaling nog het meest een boseend.

Wintertalingen zijn het hele jaar langs de IJssel aanwezig. In het broedseizoen gaat het om 10-20 paar. Vanaf juni ruien de mannetjes de slagpennen en de vrouwtjes vanaf juli. Na de rui –in de loop van augustus-september- komt de soort in beweging, vanaf augustus neemt het aantal in de IJsseluiterwaarden toe. Dit zal vooral influx zijn vanuit noordelijke en oostelijke broedgebieden. In december wordt het maximum bereikt. Tijdens strenge winters neemt het aantal daarna snel af (voedsel onbereikbaar), in zachte winters gaat dit geleidelijk (uitputting voedselvoorraad). In maart is een kleine toename zichtbaar als gevolg van terugtrek naar de broedgebieden. gezien de beperkte toename trekken vogels dan snel door terwijl ze in het najaar lange tijd blijven pleisteren.

De afgelopen drie decennia is de Wintertaling langs de IJssel toegenomen. Een eerste piek werd begin jaren tachtig bereikt. Enkele jaren later was het aantal evenwel weer op het niveau van dat van de jaren zeventig. Vanaf eind jaren negentig heeft zich opnieuw een toename voorgedaan, die nog steeds gaande is. De toename heeft zich vooral afgespeeld in de monding van IJssel en omliggende gebieden. Wintertalingen komen in het gehele IJsseldal voor met concentraties in delen van de uiterwaarden met veel geschikt foerageerhabitat.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 1176 wintertalingen per jaar met een maximum in 2004/2005 met een seizoensgemiddelde van 1176.

Uitgangssituatie Wintertaling	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	1072
Trend	Stabiel
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Wintertaling weergegeven.

Knelpunten en kansen

Wintertalingen zijn gevoelig voor waterrecreatie en landrecreatie op de oever vooral in de ruitijd. Momenteel zijn er echter geen knelpunten bekend voor het realiseren van de Natura 2000 doelstellingen.

5.13 A053 Wilde eend

De Wilde eend is een relatief grote grondeend met een bont kleurpatroon. Het mannetje heeft een geheel groene kop, een donkerbruine borst en grijsachtige flanken en rug. In Nederland is de Wilde eend talrijk en het gehele jaar door aanwezig. De in ons land overwinterende vogels komen voor een deel uit Scandinavië, Finland, de Baltische Staten, Duitsland, Polen en Rusland. Ook een groot deel van de Nederlandse broedvogels blijft hier overwinteren en dit betreft een aanzienlijk deel van de totale winteraantallen. *(Bron: Profielendocument)*

Vanaf september nemen de aantallen Wilde eenden in Nederland snel toe, in het rivierengebied pas vanaf november. De maximum aantallen worden in december-januari bereikt. Alleen tijdens aanhoudend streng winterweer verplaatst een deel van de vogels zich vanuit het binnenland naar de kust, of verder zuidwaarts. In februari-maart vindt de voorjaarsstrek plaats. Buiten het broedseizoen komt de Wilde eend verspreid door het hele land voor, met de hoogste aantallen in Laag-Nederland en het rivierengebied. In Gelderland bevinden de belangrijkste concentratiegebieden zich langs de rivieren, in de Gelderse Poort en de Veluwerandmeren. Tijdens

het broedseizoen is de dichtheid lager maar het verspreidingsbeeld niet wezenlijk anders. (Bron: Lensink et al, 2008)

Doel aanwijzingsbesluit

A053 Wilde Eend	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 6.100 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de wilde eend met name een functie als foerageergebied. Het aantalsverloop vertoonde verhoogde waarden begin jaren tachtig, maar is verder stabiel. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

(Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

De Wilde eend komt in heel verschillende wateren voor, variërend van estuaria tot kanalen en grachten in stedelijk gebied. Het kunnen zowel zoete als zoute wateren zijn. De grootste aantallen Wilde eend worden aangetroffen in waterrijke gebieden, in estuaria, op grote meren en plassen, langs rivieren en in moerasgebieden. In de nazomer wordt de soort ook in grote aantallen 's nachts op stoppelvelden foeragerend aangetroffen. De Wilde eenden rusten dan overdag in grotere wateren, die soms 10 km ver of nog verder van de akkerpercelen vandaan liggen. In stedelijk gebied verblijft de Wilde eend vaak op plaatsen waar geregeld vogels worden gevoerd; vooral bij vorst zijn er sterkere concentraties op dergelijke plaatsen. (Bron: Profielendocument)

De soort heeft een opportunistische voedselkeus en is niet afhankelijk van een specifieke voedselbron die in de winter moeilijk bereikbaar wordt. In de nazomer en het najaar foerageren Wilde eenden indien mogelijk massaal op graanstoppels (zaden). Daarnaast wordt in deze periode gefoerageerd op waterplanten en later in de winter vooral op gras. Tijdens de broedtijd nemen Wilde eenden zowel dierlijk als plantaardig voedsel tot zich. Wilde eenden foerageren vooral 's nachts. In het rivierengebied liggen de foerageergebieden van Wilde eenden doorgaans binnendijks in de komkleigebieden. Een deel van de vogels foerageert echter ook rond de dagrustplaatsen. De soort heeft een zekere voorkeur voor drassig of gedeeltelijk overstroomd terrein. Omdat Wilde eenden een grasvegetatie met een hoog eiwitgehalte prefereren, maakt de soort in de winter vooral gebruik van cultuurgraslanden. In Gelderland vormen de binnendijks gelegen cultuurgraslanden op ruime schaal geschikt foerageerhabitat. Het agrarisch gebied langs de Veluwerandmeren wordt ook benut als foerageergebied.

Wilde eenden rusten overdag op open water zonder stroming en zonder hoog opgaande oevervegetatie of op ondergelopen uiterwaarden. Ook rusten veel vogels op kale oevers, kribben en taluds van weteringen. Op deze plaatsen is de kans op verstoring en predatie het laagst en/of is de ontsnapping naar water makkelijk. De vogels vliegen vanaf een uur na zonsondergang van de rustplaats naar foerageergebieden. Rustplaatsen liggen binnen een straal van 10 kilometer verwijderd van de foerageergebieden. De vogels keren doorgaans voor zonsopkomst terug naar de rustplaats.

Vergeleken met de Smient slapen wilde eenden meer verspreid in kleinere gezelschappen en daarom volstaan ook kleinere plassen en brede weteringen. De groepen variëren doorgaans van enkele tientallen tot maximaal enkele honderden vogels.

In Gelderland bevinden zich in het rivierengebied en op de Veluwerandmeren tal van dagrustplaatsen. In het rivierengebied wordt gebruik gemaakt van alle stilstaande wateren en hun oevers. Daarnaast zijn stenen beschoeiingen en kribben langs en in de rivier in gebruik, vooral langs de minder dynamische trajecten van Neder-Rijn en IJssel. Bij hogere waterstanden rusten de vogels ook op ondergelopen uiterwaarden. De lokale (broed)vogels in een uiterwaard rusten veelal op een van de wateren in de betrokken uiterwaard of op kale oevers en eilandjes. Het jaar rond foerageert een groot deel van de vogels op binnendijkse landbouwgronden. Binnendijks foeragerende vogels brengen de nacht op wateren in nabijgelegen uiterwaarden door. (Bron: *Lensink et al, 2008*)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Wilde eend maakt gebruik van de volgende habitattypen: H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

Het aantal overwinterende Wilde eenden in Nederland is sinds de jaren zeventig min of meer stabiel. De afgelopen vijf jaren lijkt sprake van negatieve kentering: in het westelijke rivierengebied, het IJsselmeergebied, de Lauwersmeer en de Gelderse Poort neemt het aantal af. In het Waddengebied en langs de Ooster- en Westerschelde is het aantal in recente jaren toegenomen. Onder de Nederlandse broedvogels is de trend stabiel. (Bron: *Lensink et al, 2008*)

Binnen de Rijntakken is de IJssel het belangrijkste gebied voor de Wilde eend. Wilde eenden zijn het gehele jaar langs de IJssel aanwezig. In november nemen de aantallen fors toe, wanneer overwinterende vogels uit het noorden zich bij de lokale broedpopulatie aansluiten. De aantallen zijn het hoogst in december-januari. In de aangrenzende gebieden is geen sprake van een dergelijke aantalstoename gedurende de winter. In deze gebieden wordt voornamelijk 's nachts gefoerageerd, hetgeen in de overdag verzamelde telgegevens niet tot uiting komt. De overwinterende Wilde eenden verblijven vooral op het traject Zwolle-Dieren. In de andere trajecten is 's winters nauwelijks sprake van een toename.

Het gemiddeld aantal Wilde eenden dat jaarlijks in de uiterwaarden van de IJssel verblijft nam vanaf eind jaren zeventig toe tot ongeveer 20.000 ex. (max.). begin jaren tachtig. In de daaropvolgende jaren nam het aantal overwintelaars snel af en stabiliseerde het seizoensgemiddelde op 2.000-3.000 vogels (maximum ongeveer 5.000 ex.). De oorzaak van de kentering in het begin van de jaren tachtig is niet bekend. Hoewel afschotcijfers voor deze periode ontbreken zou de jacht in deze periode een factor van betekenis kunnen zijn. Voor de Meerkoet is bekend dat het afgeschoten aantal vogels aan het begin van de jaren tachtig een enorme piek kende. Het is niet uit te sluiten dat dit ook voor de Wilde eend geldt of dat deze negatief beïnvloed werd door de jacht op Meerkoeten. Omdat ook voor de Wilde eend geldt dat de lokale broedpopulatie zich onder de overwintelaars bevindt heeft een periode van intensief afschot een direct effect op het aantal overwintelaars in de daaropvolgende jaren.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 4624 wilde eenden per jaar met een maximum in 2012/2013 met een seizoensgemiddelde van 6517.

Uitgangssituatie Wilde eend	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
--	---

Nulmeting	4.856
Trend	Matige afname
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Wilde Eend weergegeven.

Knelpunten en kansen

De Wilde eend schuwt de nabijheid van mensen niet en is ook in het stedelijk gebied talrijk. Omdat de Wilde eend 's nachts foerageert is de soort ook buiten het stedelijk gebied minder gevoelig voor verstoring dan andere watervogels. Overdag worden over het algemeen de meest negatieve effecten veroorzaakt door waterrecreatie en recreatie langs oevers. Wilde eenden kunnen op slaap- en foerageerplaatsen verstoord worden door verkeer. Evenals voor de Kolgans geldt waarschijnlijk voor de Wilde eend dat geschikte foerageergebieden nabij wegen met verkeer en/of wandelaars worden gemeden en dat op verstoorde percelen minder Wilde eenden worden aangetroffen. Daarnaast zijn Wilde eenden gevoelig voor verstoring door vliegverkeer. Als gevolg van de aanwezigheid van windturbines in het foerageer- of slaapgebied van wilde eenden kunnen mogelijk veranderingen optreden in de vliegbewegingen tussen deze gebieden. Omdat Wilde eenden in het donker van de slaapplaatsen naar de foerageergebieden vliegen, kan er sprake zijn van hinder. De directe omgeving van windturbines wordt gemeden als foerageer- of slaapplaats. Het verstorende effect van hoogspanningsleidingen zoals bekend van Kolgans en Rietgans, is waarschijnlijk ook van toepassing op Wilde eenden. Nabij hoogspanningslijnen zullen de vogels alerter zijn en minder tijd gebruiken om te foerageren. Bovendien is bekend dat hoogspanningslijnen van invloed zijn op de vliegroutes van Kolganzen. De meeste draadslachtoffers onder Wilde eenden werden in het voorjaar gevonden, wanneer veel achtervolgingsvluchten plaatsvinden (en ook het aantal verkeersslachtoffers hoog is).

Er is echter geen sprake van specifieke knelpunten m.b.t. tot bovenstaande verstoringsbronnen voor het realiseren van de Natura 2000 doelstellingen.

5.14 A054 Pijlstaart

De Pijlstaart is een relatief grote eend. Hij valt op door de tekening van zijn chocoladebruin met witte kop en keel en door zeer lange staartpennen. De Pijlstaart is een grondeleend die weinig duikt en als zodanig gebonden is aan ondiep water, oevergebieden en aangrenzende landbouwgebieden. Hij kan echter met zijn lange hals dieper water aan dan andere grondeleenden. De Pijlstaart is onder eenden een relatief langlevende soort. De oudste vogels op basis van ringvondsten werd ruim 26 jaar oud.

In Nederland is de Pijlstaart het hele jaar aanwezig. In de zomermaanden is de soort bijzonder schaars met enkele broedparen in Laag-Nederland. Vanaf augustus worden de noordelijke broedgebieden (na de rui) verlaten. Vanaf het einde van de maand nemen de aantallen in Nederland snel toe tot een maximum in oktober. Ongeveer de helft van het najaarsaantal brengt de winter in ons land door. In het voorjaar duidt een piek in februari-maart op terugtrek naar de broedgebieden. Tijdens strenge winter trekt een deel van de eenden naar het mildere westen en zuiden van Europa. Langs de Gelderse rivieren worden Pijlstaarten vooral in het voorjaar (maart) opgemerkt. In het najaar (oktober) is de soort bijzonder schaars en in de winter ontbreekt ze

veelal. Hiermee wijkt het seizoenspatroon langs de rivieren duidelijk af van dat in het noorden en westen van Nederland.

(Bron: Profielendocument; Lensink et al, 2008)

Doel aanwijzingsbesluit

A054 Pijlstaart	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 130 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de pijlstaart met name een functie als foerageergebied. Het aantalsverloop vertoonde sinds het jaar 2000 een onduidelijke trend. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

(Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

De Pijlstaart leeft in zowel zoete als zoute wateren. De soort bezoekt vooral in het najaar kwelders, zandplaten en slikken in estuaria, evenals akkerland (stoppelvelden) in het agrarische gebied. Het akkerland wordt uitsluitend 's nachts bezocht, waarbij de vogels overdag op open water rusten en grotere afstanden afleggen om geschikte akkers te vinden. In het voorjaar zijn ook ondiepe zoetwaterplassen en geïnundeerde of vochtige graslanden voor de Pijlstaart van belang. Omdat ze graag foerageren op pionierplanten en de daarin levende bodemfauna in een vochtige tot natte omgeving, vertonen de Pijlstaarten voorkeur voor gebieden met dynamiek (door getij of peilfluctuaties). Daarbij zwemmen of grondelen ze in ondiep water en duiken ze incidenteel dieper, tot op circa 1 m diepte. (Bron: Profielendocument)

Pijlstaarten zijn omnivoor met vooral in najaar en winter overwegend plantaardig voedsel en in lente en zomer een groter aandeel dierlijk voedsel. De verhouding tussen deze twee typen voedsel kan van locatie tot locatie verschillen, afhankelijk van de beschikbaarheid. De soort prefereert zaden, tubers en rhizomen (wortels) van ondermeer fonteinkruiden, *elodea*, zeggen, weegbree, melde, zuring, grassen. Deze worden vooral in ondiep water verzameld. In het dierlijke voedsel zijn larven van muggen, kevers, libellen vertegenwoordigd. De soort foerageert door kop en nek onder water te strekken, waarmee een diepte tot 30 cm wordt bereikt. Bij uitzondering wordt gedoken tot meer dan een halve meter diepte. Deze eend zoekt zowel overdag als in de nacht naar voedsel. In akkerbouwgebieden kunnen groepen in het najaar in de nacht geoogste graanakkers bezoeken om op oogstresten te foerageren.

Pijlstaarten benutten allerlei ondiepe wateren met een rijk ontwikkelde onderwatervegetatie met fonteinkruiden of kranswieren zoals bijvoorbeeld in de randmeren. In het rivierengebied wordt de soort vooral waargenomen op geïnundeerde graslanden of ruigten, dan wel boven de flauwe oever van een strang of nieuw gegraven nevengeul. Tijdens inundaties, of de naweeën daarvan, zijn vegetaties met veel zaden of rhizomen exploiteerbaar voor Pijlstaarten. Dan steekt een rijtje puntige eendenstaarten boven het water uit; onderwater trekken snavels aan de rhizomen van grassen en zeggen.

Locaties waar de soort overdag wordt opgemerkt zijn tegelijkertijd foerageerhabitat en dagrustplaats. Rustende Pijlstaarten worden op het water gevonden in de luwte van oevers, dan wel op oevers of droogvallende platen en eilandjes in ondiepe watervlakten.

(Bron: Lensink et al, 2008)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Pijlstaart maakt gebruik van de volgende habitattypen: H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden en H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

De omvang van de flyway door Noordwest-Europa is over de afgelopen decennia ongeveer gelijk gebleven. In de jaren zeventig en tachtig is een lichte afname vastgesteld. Daarna is het aantal weer toegenomen. Schattingen van het aantal broedvogels in de jaren tachtig wezen op een afname in de noordoostelijke broedgebieden en een fluctuerend aantal in de Noord- en Midden-Europa. Op de Nederlandse pleisterplaatsen was de trend in de Wadden tot in de jaren negentig stabiel om daarna toe te nemen. In de zoete rijkswateren was het aantal na een neergang tot in de jaren tachtig in de decennia daarna stabiel. *(Bron: Lensink et al, 2008)*

In de Gelderse Poort is het aantal Pijlstaarten sinds de jaren zeventig afgenomen. Tot halverwege de jaren tachtig ging het aantal gestaag achteruit. Daarna trad een stabilisatie op. Langs de Waal en de Neder-Rijn is het aantal Pijlstaarten sinds de jaren zeventig afgenomen. Tot halverwege de jaren tachtig ging het aantal gestaag achteruit. Daarna trad een stabilisatie op en de laatste jaren weer enig herstel.

Het aantal Pijlstaarten langs de IJssel is de afgelopen decennia door een dal gegaan. Tot begin jaren negentig ging het aantal gestaag achteruit om daarna weer met eenzelfde tempo toe te nemen. In de gebieden die in monding van IJssel grenzen aan Uiterwaarden IJssel is het positieve effect van natuurontwikkelingsprojecten en de uitbreiding van kranswier- en fonteinkruidvelden zichtbaar.

Pijlstaarten worden vrijwel het hele jaar in de Gelderse Poort vastgesteld. In het westelijk deel van de Rijnstrangen worden soms overzomerende exemplaren vastgesteld, soms ook een broedgeval. Broedgevallen zijn evenwel schaars. In de Gelderse Poort is het aantal Pijlstaarten in de eerste helft van het winterhalfjaar minimaal. Vanaf februari neemt het aantal sterk toe. In deze periode raken voedselvoorraden in de voorkeursgebieden uitgeput. Daarnaast is de kans op een inundatie in de tweede helft van de winter wat groter dan in de eerste helft. De kans op het ontstaan van gunstige foerageeromstandigheden langs de rivieren nemen daarmee ook toe. Het voorjaarsmaximum ligt in maart. In april trekken de laatste vogels door naar het noorden en oosten van Europa.

In de Gelderse Poort kunnen in alle uiterwaarden Pijlstaarten worden opgemerkt. Waarnemingen en het aantal worden sterk bepaald door de waterstand in de rivieren. Alleen bij of na hoog water ontstaan over grote oppervlakten geschikte foerageergebieden. Langs de Waal zijn de Oude Waal en de omgeving van de Bisonbaai de beste gebieden voor Pijlstaarten. Hier zijn bij veel verschillende waterstanden veel ondiepten met bereikbaar voedsel beschikbaar.

Langs de Waal is het aantal Pijlstaarten in de eerste helft van het winterhalfjaar minimaal. Vanaf februari neemt het aantal sterk toe. Het voorjaarsmaximum ligt in maart. In april trekken de laatste vogels door naar het noorden en oosten van Europa.

Pijlstaarten komen in vrijwel alle uitwaarden langs de Waal voor. Vaste pleisterplaatsen zijn de uiterwaarden met een groot aanbod aan geschikt foerageerhabitat zoals Kil van Hurwenen, Passewaaij, Afferden & Deest en vooral de Hiensche Waarden. In de andere gebieden wordt het

voorkomen sterk bepaald door het tijdelijk optreden van gunstige omstandigheden. Aan de andere zijde van de winterdijk wordt de soort zelden opgemerkt.

Langs de Neder-Rijn komen Pijlstaarten vooral in de tweede helft van het winterseizoen voor. Het aantal Pijlstaarten langs de Neder-Rijn wisselt sterk van jaar tot jaar. In droge winters en voorjaren zonder grootschalige inundatie van uiterwaarden ontbreekt de soort vrijwel volledig. In jaren met veel neerslag en inundaties op het goede moment ontstaat op grote schaal gunstig foerageerhabitat in de vorm van plas-dras graslanden. Dan kunnen opgeteld honderden vogels langs de Neder-Rijn voorkomen. Over de hele linie genomen is het aantal de afgelopen decennia door een dal gegaan, maar minder uitgesproken dan langs de IJssel. Door de grote verschillen tussen jaren is daarom geen sprake van een duidelijke trend.

Pijlstaarten komen in alle uitwaarden langs de Neder-Rijn voor. Vaste pleisterplaatsen zijn de uiterwaarden met een groot aanbod aan geschikt foerageerhabitat zoals Blauwe Kamer. In de andere gebieden wordt het voorkomen sterk bepaald door het optreden van gunstige omstandigheden en worden daarbuiten slechts kleine aantallen opgemerkt.

Langs de IJssel komen Pijlstaarten vooral in de tweede helft van het winterseizoen voor. In deze periode raken voedselvoorraden in de voorkeursgebieden uitgeput. Daarnaast is de kans op een inundatie in de tweede helft van de winter wat groter dan in de eerste helft. De kans op het ontstaan van gunstige foerageeromstandigheden langs de rivieren neemt daarmee ook toe. Het voorjaarsmaximum ligt in maart. In april trekken de laatste Pijlstaarten door naar het noorden en oosten van Europa.

Gebieden grenzend aan de monding van de IJssel, herbergen vooral in het najaar en minder in het voorjaar, Pijlstaarten (Vossemeer, Ketelmeer, Zwarte Water). Hier foerageren de vogels in het najaar vooral op kranswieren en fonteinkruiden. Deze voedselbron is in het IJsseldal vrijwel afwezig en heeft aan het begin van het winterseizoen de voorkeur.

Pijlstaarten komen verspreid in het IJsseldal voor, met enkele locaties waar ze jaarlijks in redelijke groepen voorkomen: Rammelwaard, Vreugderijker Waard/Zalkerbosch. Elders is het aantal kleiner en zijn waarnemingen meer afhankelijk van gunstige waterstanden (plas-dras na inundatie).

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 83 pijlstaarten per jaar met een maximum in 2005/2006 met een seizoensgemiddelde van 148.

Uitgangssituatie Pijlstaart	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	64
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Pijlstaart weergegeven.

Knelpunten en kansen

Pijlstaarten verblijven vooral op wateren. Voor passanten op de oever zijn ze relatief ongevoelig. Waterrecreatie kan geschikt foerageergebied voor de duur van de activiteit ongeschikt maken. Bij

herhaald optreden hiervan kunnen vogels naar elders vertrekken. Momenteel zijn er echter geen knelpunten bekend voor het realiseren van de Natura 2000 doelstellingen.

5.15 A056 Slobeend

De Slobeend is een middelgrote eend met een bont kleurpatroon, het mannetje heeft een donkergroene kop, witte borst en kastanjebruine flanken. Beide geslachten hebben een opvallend verbrede snavel. De Slobeend is een grondeleend die niet of nauwelijks duikt en als zodanig gebonden is aan ondiepten, oevergebieden en aangrenzende landbouwgebieden.
(Bron: Profielendocument)

In Nederland is de soort het hele jaar door aanwezig. De in ons land overwinterende vogels komen vooral uit Rusland en Scandinavië. Een deel daarvan, mogelijk met een deel van onze broedvogels, gaat verder richting Frankrijk. Het voorkomen van Slobeenden in Nederland kent een piek in augustus-september tijdens de najaarstrek en een piek in april tijdens de voorjaartrek. In de tussenliggende maanden is het aantal het laagst in januari-februari als ons land tijdens vorstperiodes grotendeels wordt ontruimd. Langs de rivieren is de tweetoppigheid in het voorkomen duidelijk zichtbaar met nauwelijks vogels in januari-februari. In tegenstelling tot gebieden in Laag-Nederland is het aantal in het voorjaar vaak hoger dan in het najaar. Het gaat dan vaak om verzamelingen op gezamenlijke baltsplaatsen van vele tientallen tot soms honderden vogels op ondiepe plassen en strangen of op ondergelopen grasland.

Het rivierengebied ligt op de trekroute van Noord- en Noordoost-Europa naar West- en Zuidwest-Europa. Slobeenden hebben een voorkeur voor zoet water. Zij trekken daarom in breed front van pleisterplaats naar pleisterplaats. Gunstige omstandigheden langs de rivieren worden in de trektijd dan ook snel benut door de soort. Omgekeerd; onder verslechterende omstandigheden zijn vogels weer snel vertrokken naar elders.(Bron: Lensink et al, 2008)

Doel aanwijzingsbesluit

A056 Slobeend	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 400 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Aantallen slobeenden zijn van internationale betekenis. Het gebied heeft met name een functie als foerageergebied. In de tweede helft van de jaren tachtig is de populatiegrootte toegenomen, de laatste 10 jaar is de trend onzeker. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

(Bron:Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de huidige situatie volstaat. (Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

De Slobeend komt voornamelijk op zoet water voor. De soort mijdt grote estuaria en het intergetijdengebied. De voedselhabitat bestaat uit zoetwatermoerassen, natte natuurgebieden, rivierarmen, plassen en meren. De Slobeend foerageert bij voorkeur in ondiepere bochten en andere beschutte waterpartijen. Concentraties van ruiende vogels worden eveneens in op zulke

plekken aangetroffen. De brede spatelvormige snavel van de slobbeend is speciaal aangepast op het filteren van het wateroppervlak en/of dunne sliblagen om kleine diertjes en zaden te bemachtigen.

(Bron: Profielendocument)

De Slobbeend is een omnivoor met een breed voedselspectrum: kreeftachtigen, weekdieren (oa. slakken), insecten en hun larven, zaden en plantendelen. De soort kent vier manieren om te foerageren: zwemmend de bovenste waterlaag filteren, al zwemmend tot een diepte van 5 cm filteren, kopstaand tot een diepte van 10 cm filteren en tot een diepte van bijna 1 m. Uit verschillende studies komt naar voren dat het zoöplankton in de waterkolom een belangrijk onderdeel is van het dieet alsook zaden van russen, zeggen, biezen, grassen, zuring. Van planten worden vooral losse drijven deeltje geconsumeerd. Van onderwaterplanten worden vooral de fijnere soorten (o.a. waterpest) gegeten. In de winter is het aandeel plantaardig voedsel vaak groter dan in de zomer.

Slobbeenden hebben een voorkeur voor voedselrijke wateren vanwege de grote biomassa aan zoöplankton. Een goed ontwikkelde onderwatervegetatie kan ook bijdragen aan een grote biomassa zoöplankton. Ondiepere wateren, zonder stroming, worden geprefereerd. Hier zoeken de eenden, bij voorkeur in de beschutting van oevervegetatie, naar voedsel. Ook ondiep geïnundeerde gebieden, of plas-dras graslanden, kunnen slobbeenden herbergen. De soort foerageert in paren of kleine groepjes waarbij groepjes tot ver in de winter domineren en paren nadien steeds talrijker worden. De soort foerageert vooral overdag. Indien het overdag te onrustig is, kan dit met foerage in de nacht worden gecompenseerd.

Slobbeenden kennen geen ruimtelijke scheiding tussen foerageerplek en rustlocatie. Dit impliceert dat de wateren waar ze overdag verblijven ook in de nacht worden gebruikt. Rustende groepen zoeken vooral de luwte van oevers en hun vegetatie op terwijl foeragerende vogels ook midden op open water worden aangetroffen. (Bron: Lensink et al, 2008)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Slobbeend maakt gebruik van de volgende habitattypen: H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

De populatie die door Noordwest-Europa trekt is de afgelopen decennia opmerkelijk stabiel geweest. Op Nederlandse pleisterplaatsen is de trend licht positief. (Bron: Lensink et al, 2008)

Het aantal Slobbeenden in de Rijntakken is in de afgelopen drie decennia toegenomen. In de Gelderse Poort is het aantal Slobbeenden in deze periode licht toegenomen, met grote verschillen tussen jaren. De plotselinge toename op de overgang van de jaren tachtig en negentig die in de andere drie riviertakken is opgemerkt, bleef hier achterwege. Slobbeenden zijn de afgelopen drie decennia in de Uiterwaarden Waal twee tot drie maal zo talrijk geworden. De eerste sprong voorwaarts vond plaats op de overgang van de jaren tachtig en negentig, zoals dit ook is vastgesteld langs de IJssel en de Neder-Rijn. Daarna liep het aantal weer wat terug. Vanaf de eeuwwisseling zijn ieder jaar substantieel hogere aantallen geteld. Deze toename is vooral in het westen van het gebied vastgesteld. De Slobbeend is een van de soorten die profiteert van natuurontwikkelingsprojecten die in het kader van ruimte voor de rivier worden gerealiseerd. Enkele jaren na oplevering, wanneer de vegetatie tot ontwikkeling is gekomen, is de oppervlakte geschikt habitat groter. Dit is zeker een van de factoren die heeft bijgedragen aan de toename van de soort langs de Waal. Langs de Neder-Rijn en de IJssel was het aantal Slobbeenden in de jaren zeventig en tachtig min of meer gelijk. In de jaren negentig heeft zich een toename voorgedaan die na de eeuwwisseling in een stabiele trend is overgegaan.

De 1%-norm (1% van de totale Europese populatie) ligt op 400 ex. Deze wordt in de Gelderse Poort vrijwel ieder jaar overschreden. Slobbeenden zijn het hele jaar in de Gelderse Poort aanwezig.

In mei-juni worden verspreid broedparen gevonden. In juni-augustus (mannetje) en juli-september (vrouwtjes) worden de slagpannen geruid en kunnen de vogels enige weken nauwelijks vliegen. Vanaf augustus komt de najaarstrek opgang. In het gebied is dan een forse toename van het aantal merkbaar met een maximum in oktober-november. In januari en februari is de soort bijzonder schaars. Tijdens vorstperioden kan het gebied geheel worden verlaten. In een zachte winter laten de eerste doortrekkers zich vanaf eind februari zien. De piek in de voorjaars trek valt in april. Dan is de soort vrijwel even talrijk als tijdens de najaars trek. In gebieden rond de Rijn/Pannerdens Kanaal is de soort in het najaar zelfs wat talrijker dan in het voorjaar; langs de Waal is dit omgekeerd. Eind april zijn alle passanten vertrokken en resten alleen de broedvogels. In de jaren zeventig lag de piek in het voorkomen in de Ooijpolder in januari en februari, met soms een maximum in december of maart. Toen had het voorkomen meer dan thans het karakter van overwinteren, en veel minder van doortrek. Destijds was de soort in de wintermaanden beduidend talrijker dan nu. Over de oorzaak van deze verandering is niets bekend.

In en rond de Gelderse Poort komen Slobeenden uitsluitend in het beschermde gebied zelf voor. In de Betuwe en de Liemers ontbreekt geschikt habitat. Daarnaast ontbreken in landbouwgebieden in de Ooijpolder en rond de Rijnstrangen om dezelfde reden waarnemingen. In de verspreiding van de Slobeend in de Gelderse Poort springen de gebieden met een groot aanbod aan ondiepe wateren eruit.

De 1%-norm (1% van de totale Europese populatie) van 400 ex. wordt in de Uiterwaarden Waal jaarlijks overschreden. Slobeenden zijn het hele jaar langs de Waal aanwezig. In mei-juni worden verspreid broedparen gevonden. In juni-juli (mannetje) en juli-augustus (vrouwtjes) worden de slagpannen geruid en kunnen de vogels enige weken nauwelijks vliegen. Vanaf augustus komt de najaarstrek opgang. In het gebied is dan een forse toename van het aantal merkbaar met een maximum in oktober-november. In januari en februari is de soort bijzonder schaars. Tijdens vorstperioden wordt het gebied vrijwel verlaten. In een zachte winter laten de eerste doortrekkers zich vanaf eind februari zien. De piek in de voorjaars trek valt in april. Dan is de soort minder talrijk dan tijdens de najaars trek. Dit patroon komt alle drie de deelgebieden terug. Hierin wijkt de Waal af van de andere drie riviertakken. Daar is de soort in het voorjaar veel talrijker (IJssel), talrijker (Neder-Rijn) of even talrijk (Gelderse Poort). Eind april zijn alle passanten vertrokken en resten alleen de broedvogels.

Slobeenden komen verspreid in het winterbed van de Waal voor. Binnendijks is de soort bijzonder schaars, vooral door het ontbreken van geschikt habitat om te pleisteren. In het beschermde N2000-gebied komt de Slobeenden in alle uiterwaarden voor zonder dat een van de deelgebieden er werkelijk uitspringt. Gebieden met veel ondiep water herbergen in het algemeen wat grotere aantallen.

Slobeenden zijn het hele jaar langs de Neder-Rijn aanwezig. De aantallen kunnen van jaar tot jaar wisselen; strenge winters vertalen zich in een relatief laag aantal want dan wordt het gebied vanaf de eerste strenge vorst geheel verlaten. Daarnaast hebben voorjaren met een relatief hoge waterstand (1995) een positief effect op het aantal. Dan staan immers veel oeverzones juist onder water. Bij een zakkend waterpeil kunnen ook ondergelopen graslanden veel Slobeenden aantrekken.

In mei-juni worden verspreid broedparen gevonden. In juni-augustus (mannetje) en juli-september (vrouwtjes) ruilen de vogels de slagpennen en kunnen ze 3-4 weken nauwelijks vliegen. Vanaf augustus komt de najaarstrek opgang. Langs de Neder-Rijn is dan een toename van het aantal merkbaar met een maximum in oktober-november. In januari en februari is de soort bijzonder schaars. Tijdens vorstperioden wordt het gebied vrijwel verlaten. In een zachte winter laten de eerste doortrekkers zich vanaf eind februari zien. De piek in de voorjaars trek valt in april. Dan is de soort talrijker dan tijdens de najaars trek; het verschil tussen beide seizoenen is minder groot dan langs de IJssel. Eind april zijn alle passanten vertrokken en resten alleen de broedvogels.

Rond de Neder-Rijn komen Slobeenden vrijwel uitsluitend voor binnen de grenzen van het beschermde Natura 2000-gebied. Hier is verspreid aanbod aan geschikt habitat. Binnendijs, bijvoorbeeld in de Betuwe, ontbreekt de soort vrijwel volledig. Langs de Neder-Rijn is de verspreiding van de Slobeend min of meer gelijkmatig; in uiterwaarden met een groot aanbod aan ondiepe wateren in de vorm van tichelgaten en oude (strang) en nieuw gegraven nevengeulen (natuurontwikkeling) is de soort relatief talrijk.

De 1%-norm (1% van de totale Europese populatie) van 400 ex. wordt langs de IJssel vrijwel jaarlijks overschreden. Slobeenden zijn het hele jaar langs de IJssel aanwezig. De aantallen kunnen van jaar tot jaar wisselen; strenge winters vertalen zich in een relatief laag aantal, want dan wordt het gebied vanaf de eerste strenge vorst geheel verlaten. Daarnaast hebben jaren met een relatief hoog voorjaarspeil (1995, 2001) een positief effect op het aantal. Ondergelopen graslanden trekken dan veel slobeenden aan.

In mei-juni worden verspreid broedparen gevonden. In juni-augustus (mannetje) en juli-september (vrouwjes) worden de slagpannen geruid en kunnen de vogels enige weken nauwelijks vliegen. Vanaf augustus komt de najaarstrek opgang. Langs de IJssel is dan een lichte toename van het aantal merkbaar met een maximum in oktober-november. In januari en februari is de soort bijzonder schaars. Tijdens vorstperioden is het gebied meestal verlaten. In een zachte winters laten de eerste doortrekkers zich vanaf eind februari zien. De piek in de voorjaarstrek valt in april. Dan is de soort veel talrijker dan tijdens de najaartrek. Eind april zijn alle passanten vertrokken en resten alleen de broedvogels.

In het IJsseldal komen Slobeenden vrijwel uitsluitend in het beschermde N2000-gebied zelf voor. Binnendijs is geschikt habitat schaars. In de IJsselmonding liggen wel enkele geschikte gebieden met een beschermde status (Zwarte Water, Ketelmeer). Slobeenden komen verspreid in het IJsseldal voor, zonder dat bepaalde gebieden er werkelijk uitspringen. Bovengemiddeld zijn uiterwaarden met een grote oppervlakte ondiep water in de vorm van tichelgaten, strangen en nieuw gegraven nevengeulen. Door het ontbreken van grote ondiepe wateren tussen Arnhem en Dieren is de soort op dit traject relatief schaars.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 459 slobeenden per jaar met een maximum in 2007/2008 met een seizoensgemiddelde van 657.

Uitgangssituatie Slobeend	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	423
Trend	Stabiel
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Slobeend weergegeven.

Knelpunten en kansen

Slobeenden verblijven vooral op wateren. Voor passanten op de oever zijn ze relatief ongevoelig. De gevoeligheid voor waterrecreatie is groot en in de ruitijd zeer groot (3–4 weken niet vliegvaardig, mannetjes in periode half juni- half augustus, vrouwjes eind juli tot in september).

Momenteel zijn er echter geen knelpunten bekend voor het realiseren van de Natura 2000 doelstellingen.

Natuurontwikkelingsprojecten die in het kader van Ruimte voor de Rivier worden gerealiseerd, hebben in belangrijke mate bijgedragen aan de toename van de soort langs de Waal. Ook doet de soort het goed in de Klompenwaard (Gelderse Poort), een gebied waarin recent nevengeulen en ondiepten zijn gegraven (natuurontwikkeling).

5.16 A059 Tafeleend

De Tafeleend is een kleine duikeend. Het mannetje heeft een grijsachtig verenkleed en met zwarte borst en roodbruine kop en hals. In Nederland is de soort het hele jaar door aanwezig. De broedpopulatie in 1998-2000 was naar schatting 1700-2100 paar, een toename t.o.v. 1970-1980 (toen 1000-1300 paar). De in Nederland overwinterende vogels komen vooral uit Scandinavië, de Baltische staten, Polen en Duitsland en ook een deel van onze eigen broedvogels blijven gedeeltelijk 's winters hier. Deze vormen echter maar een klein deel van de totale aantallen tafeleenden in de winter. Bij koud weer gaan veel vogels door naar de Britse Eilanden. De Tafeleend is een duikeend die tot een meter of vier diep duikt. (*Bron: Profielendocument*)

Tafeleenden zijn het hele jaar in Nederland aanwezig, zo ook in het rivierengebied. In de broedtijd is de soort (zeer) schaars. Buiten de broedvogels kunnen in het IJsselmeergebied kleine groepjes overzomerende vogels worden gevonden, recentelijk langs de Gelderse kust echter in toenemende mate ook baltsend en broedend. In de zomermaanden verschijnen de eerste vogels van elders, vooral om hier slagpennen te ruien. Vanaf oktober nemen de aantallen gestaag toe tot een maximum in november. Daarna neemt het aantal af als gevolg van wegtrek naar elders. In het voorjaar wordt nauwelijks een opleving in het aantal opgemerkt. Dit duidt erop dat vogels dan snel doortrekken dan wel Nederland zelfs overslaan. Tijdens strenge winters is de afname na november veel sterker dan in een zachte winter. Voorts kan het dichtvriezen van (delen van) het IJsselmeergebied leiden tot een (tijdelijke) toename elders, waaronder het rivierengebied.

In het rivierengebied ligt de piek in het voorkomen meestal wat later dan landelijk, met maxima in december, januari of februari. Vermoedelijk raakt op goede pleisterplaatsen in en rond het IJsselmeer het voedsel in de loop van de winter uitgeput waardoor Tafeleenden landinwaarts trekken, onder meer naar het rivierengebied. Hierdoor wordt het relatieve belang van het rivierengebied in de loop van de winter groter. Daarnaast gaat doortrek naar pleisterplaatsen elders in West- en Zuidwest-Europa vermoedelijk vooral over Laag-Nederland en wordt hiervan in het rivierengebied weinig opgemerkt. Tijdens strenge winters, wanneer het IJsselmeergebied grotendeels onder het ijs verdwijnt, kan het relatieve belang van het rivierengebied groot worden. Hier blijft, zeker in de rivier zelf, altijd veel open water met bereikbaar voedsel beschikbaar. Tijdens de twee strenge winters in de jaren negentig verbleef 34-58% van het landelijk totaal langs de grote rivieren. Tijdens zachte winters bedraagt dit aandeel minder dan 25%. (*Bron: Lensink et al, 2008*)

Doel aanwijzingsbesluit

A059 Tafeleend	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 990 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de tafeleend met name een functie als

	<p>foerageergebied. Aantallen zijn sinds de jaren zeventig aanvankelijk toegenomen, waarschijnlijk in samenhang met herstel van de populatie driehoeksmosselen. Sinds 1980 was er sprake van een afname in het Natura 2000-landschap rivierengebied, waarschijnlijk ten gevolge van een toename in de randmeren. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd. De waarschijnlijke oorzaak van de afname is niet gelegen in dit gebied.</p>
--	---

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

In het Natura 2000 doelendocument is een behoudsdoel met een draagkrachtschatting van 20.900 Tafeleenden (seizoensgemiddelde 1993-2003) geformuleerd. Voor een gunstige staat van instandhouding wordt uitgegaan van een hoger aantal, namelijk 24.600 vogels (seizoensgemiddelde 1980-1998). Op grond van aanwijzingen voor een verminderde vertegenwoordiging van de populatie in de telgebieden na sterke wijzigingen in verspreiding is afgezien van een landelijke herstelopgave ten opzichte van de laatstgenoemde waarde. (Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

De Tafeleend is een zoetwatersoort, met voorkeur voor grotere meren en plassen. De soort is vooral bij vorst ook te zien op kanalen en in estuaria en andere zoute of brakke kustwateren. Er zijn grote concentraties van ruiende tafeleenden in het IJsselmeergebied in de zomer. De Tafeleend concentreert zich in veel gebieden op dagrustplaatsen, vliegt bij het invallen van de duisternis naar voedselgebieden die meestal tot op 5 km (soms tot op 15 km) van de rustplaats vandaan kunnen liggen en keert voor zonsopkomst terug naar de dagrustplaats. De dagrustplaatsen bevinden zich vaak op rustige zoete wateren, bijv. in de luwte van dijken of eilanden. (Bron: Profielendocument)

Tafeleenden zijn omnivoor, maar kunnen zich afhankelijk van locatie en seizoen als volledige benthivoor of herbivoor gedragen. Voedsel wordt onderwater op de tast verzameld. Foerageergebieden liggen niet meer dan 8 km van dagrustplaatsen. Duikdieptes gaan niet verder dan 3-4 m; foerageren op grotere diepte wordt energetisch te kostbaar. In het IJsselmeergebied foerageren tafeleenden overwegend op driehoeksmosselen. In de Veluwerandmeren benutten de eenden de knolletjes van fonteinkruiden en de zaden van kranswieren en fonteinkruiden; deze bronnen zijn hier exploitabel omdat deze waterplanten hier over grote oppervlakten gesloten vegetaties vormen. In het rivierengebied komen geen waterplanten over grote oppervlakten voor die bovendien een grote hoeveelheid zaad, tubers of knolletjes produceren. Daarmee is ook gezegd dat de Tafeleend in het rivierengebied wellicht vooral als benthivoor zal leven en dan vooral op driehoeksmosselen is aangewezen. Het is evenwel niet uitgesloten dat ze hier voor een deel op een verscheidenheid aan zaden van ondermeer oeverplanten foerageert. Na inundaties kan de soort massaal op ondergelopen percelen foerageren en dan vermoedelijk op zaden, en mogelijk ook delen van wortels.

Overdag wordt zelden gefoerageerd; af en toe kan in een rustende groep een duikende Tafeleend worden gezien. Waar de soort 's nachts verblijft is in het rivierengebied niet goed bekend. De soort rust overdag in groepen in de luwte van de randzone van grotere wateren. Vooral de grotere en wat diepere wateren kunnen groepen tot enkele honderden Tafeleenden herbergen. De soort komt overdag vaak gemengd voor met Kuifeenden. In hoeverre deze menging ook 's nachts blijft bestaan is onbekend. Rust- en foerageergebied zijn vaak ruimtelijke gescheiden, met een onderlinge afstand die tot 8 km bedraagt. Het is aannemelijk dat eenden die overdag op een plas in de uiterwaarden rusten, in de nacht op het aangrenzende traject van rivier verblijven. (Bron: Lensink et al, 2008)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Tafeleend maakt gebruik van de volgende habitattypen: H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden en H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

De populatie die door Noordwest-Europa trekt is de afgelopen drie decennia afgenomen. Hetzelfde geldt voor de vogels die in het gebied van de Zwarte Zee en de Middellandse Zee verblijven. Binnen onze landsgrenzen is ook sprake van een afname, die na 1990 sneller verliep dan in de decennia daarvoor. Recent lijkt enige stabilisatie op te treden, vooral door een herstel in de randmeren vanaf de jaren negentig. In de jaren tachtig konden meer dan 125.000 exemplaren in Nederland worden geteld; tegenwoordig gaat het om 30.000-50.000 exemplaren. (*Bron: Lensink et al, 2008*)

Voor de Tafeleend geldt een 1%-norm (1% van de totale Europese populatie) van 3.500 exemplaren. De 1%-norm wordt thans langs de Waal en de IJssel incidenteel nog benaderd. Tot in de jaren tachtig werd deze grens nog geregeld overschreden. Binnen het rivierengebied is de Waal samen met de IJssel thans de belangrijkste rivier voor de soort. In de Gelderse Poort en de Neder-Rijn wordt deze norm de laatste decennia nimmer overschreden. Het seizoensgemiddelde tussen 1999/2000 en 2010/2011 bedroeg 640 exemplaren.

Tafeleenden zijn het hele jaar rond in de Rijntakken aanwezig. Eind april zijn de laatste wintergasten vertrokken en zijn alleen eigen broedvogels aanwezig. In mei en juni vallen deze vogels nauwelijks op; de vrouwtjes gedragen zich rond het nest en later met hun kroost zeer heimelijk. De mannetjes maken in juni/juli de slagpenrui door. Ook zij onttrekken zich bij voorkeur aan onze waarneming. Als de mannen klaar zijn, zijn de vrouwtjes nog een maand zoek vanwege de rui. Vanaf september nemen de aantallen in het gebied geleidelijk toe. Grote aantallen zijn hier vooral in de winter te vinden, ten oosten van Nederland wil de winter dan strengen en de voedselvoorraden daar raken uitgeput. Daarnaast wordt op IJsselmeer en de randmeren de spoeling in de loop van de winter dunner. Ook hierdoor kan het aantal elders in de loop van de winter toenemen. Na februari begint de terugtrek naar noordelijke broedgebieden. In gebieden rond de IJssel wordt een afwijkend seizoenspatroon aangetroffen. In dit patroon domineert de invloed van de randmeren. Vanaf de nazomer is de soort hier talrijk aanwezig waarbij de aantallen later in het najaar afnemen en dan mogelijk ten dele naar de IJssel verhuizen.

Onder trek- en wintergasten is de trend de afgelopen dertig jaar eenduidig neerwaarts. In 1968/69, toen het IJsselmeer geheel was bevroren en langs de rivieren nog veel open water was, verbleven langs de Waal meer dan 30.000 tafeleenden. In 1973/74 en 1975/76 lag het maximum ver boven de 10.000 ex. Het andere uiterste in die tijd vormt 1976/77 toen als gevolg van een lange hete zomer de waterstanden in de rivieren tot ver in de winter extreem laag waren. De soort was toen nog altijd talrijker dan tegenwoordig. Alleen in 2002 zijn nog aantallen gezien die nabij de minima uit de jaren zeventig kwamen.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 401 tafeleenden per jaar met een maximum in 2012 met een seizoensgemiddelde van 542.

Uitgangssituatie Tafeleend	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	388
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Tafeleend weergegeven.

Knelpunten en kansen

Tafeleenden foerageren vooral in de nacht; overdag rusten zij (met de kop in de veren) op luwe plekken die soms enkele kilometers van de foerageergebieden liggen. Tijdens de daglichturen kunnen recreanten derhalve vooral rustende vogels verstoren. In vergelijking tot veel andere soorten eenden is de soort zeer gevoelig. Landrecreatie op de oever, zeker als deze luw is, maakt deze ongeschikt als dagrustplaats. In de ruitijd, wanneer de vogels geen slagpennen hebben en niet kunnen vliegen, zoeken ze zelf zeer rustige locaties op. Hier zijn ze echter zeer gevoelig voor versturende activiteiten. Momenteel zijn er echter geen knelpunten bekend voor het realiseren van de Natura 2000 doelstellingen.

5.17 A061 Kuifeend

De Kuifeend is een kleine duikeend die herkenbaar is aan een afhangende kuif en, het mannetje, aan een grotendeels zwart verenkleed met witte flanken. De broedgebieden liggen in de noordelijke (boreale) en gematigde streken van Eurazië, in West-Europa zuidelijk tot in Frankrijk. De in Nederland overwinterende vogels komen vooral uit Scandinavië. Ook een groot deel van onze eigen broedvogels blijft 's winters hier. (*Bron: Profielendocument*)

Kuifeenden zijn het hele jaar door aanwezig in Nederland. Buiten de broedvogels kunnen vooral in het IJsselmeergebied kleine aantallen vogels overzomeren. Later in de zomer worden met name in het Markermeer grote groepen ruiers gezien (20.000-60.000 ex.); deze leven dan van driehoeksmosselen en daarnaast ook van muggenlarven. Elders worden verspreid vooral lokale broedvogels ruiend aangetroffen. Van het einde van augustus neemt het aantal Kuifeenden in Nederland fors toe als gevolg van aankomst en doortrek vanuit noordelijke en oostelijke broedgebieden. Het maximum wordt in november bereikt. Daarna treedt een geleidelijke terugval op tot begin mei alleen de Nederlandse broedvogels resten. Van een doortrekkiepiek in het voorjaar wordt niets opgemerkt. Ondanks dit weinig dynamische patroon kunnen in de winter groter verschuivingen optreden. Wanneer bij strenge vorst grote delen van het IJsselmeergebied bedekt raken met ijs, kunnen langs de rivieren de aantallen toenemen. Voedselbronnen in de rivier blijven hier zelfs bij langdurig strenge vorst bereikbaar. Desondanks zal het gros van de vogels bij een inval van koning winter Nederland verlaten; naar het westen of zuidwesten, soms ook naar Midden-Europa.

Het IJsselmeergebied speelt in het voorkomen buiten de broedtijd een centrale rol, gevolgd door het Beneden Rivierengebied. In het rivierengebied pleistert in vergelijking tot de aantallen in deze twee gebieden slechts een beperkt aantal: gemiddeld tussen de 5 en 8% van het landelijke totaal.

(Bron: Lensink et al, 2008)

Doel aanwijzingsbesluit

A061 Kuifeend	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 2.300 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de kuifeend met name een functie als foerageergebied. Aantallen zijn sinds de jaren zeventig aanvankelijk toegenomen, waarschijnlijk in samenhang met herstel van de populatie driehoeksmosselen. De langjarige trend is stabiel. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de huidige situatie volstaat, met specifieke aandacht voor de beschikbaarheid van driehoeksmosselen als voedsel. (Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

Het leefgebied van de Kuifeend zijn voornamelijk zoete wateren. De grootste concentraties verblijven op grote meren en plassen. Kuifeenden zijn verder ook te vinden op zand- en grindplassen en drinkwaterbekkens. Afgezien van de brakke (voormalige) estuaria in het Deltagebied verblijft de soort weinig tot nauwelijks op zoute wateren. De Kuifeenden houden er vaak dagrustplaatsen op na, en vliegen van daaruit 's nachts naar voedselgebieden die tot op ongeveer 5 km (met uitschieters tot 15 km) van de rustplaats vandaan liggen. Dagrustplaatsen bevinden zich meestal in de beschutting van dijken of eilanden. Voedselgebieden zijn wateren die tot circa 15 m diep zijn, maar Kuifeenden duiken bij voorkeur niet dieper dan enkele meter. (Bron: Profielendocument)

Overdag wordt weinig gevoerageerd; af en toe kunnen in een rustende groep duikende Kuifeenden worden gezien. Waar de soort 's nachts verblijft is in het rivierengebied niet goed bekend. Daarnaast zijn uit het rivierengebied incidentele waarnemingen bekend van groepen Kuifeenden die 's nachts op de rivier verbleven. Tijdens inundaties kunnen Kuifeenden ook op ondergelopen uiterwaarden foerageren (duiken); op welke prooi ze dan foerageren is onbekend. De soort rust overdag in groepen in de luwte van de randzone van grotere wateren. Vooral de grotere en wat diepere wateren kunnen groepen tot enkele honderden Kuifeenden herbergen. De mogelijkheid om in de luwte te rusten heeft een aantoonbare positief effect op de energiehuishouding, zeker als de temperaturen laag zijn. Rust- en foerageergebied zijn vaak ruimtelijke gescheiden, met een onderlinge afstand tot 6 km. Het is aannemelijk dat eenden die overdag op een plas in de uiterwaarden rusten, in de nacht op het aangrenzende traject van rivier verblijven.

Tussen half juli en half september ruien Kuifeenden hun slagpennen en kunnen dan ook een aantal weken niet vliegen. In deze tijd zijn naast driehoeksmosselen ook larven van muggen een belangrijke voedselbron. In de loop van de nazomer wordt deze voedselbron steeds schaarser en wordt de driehoeksmossel steeds belangrijker. In het winterhalfjaar zijn de Kuifeenden vrijwel geheel afhankelijk van deze voedselbron. Aantalsveranderingen van jaar op jaar op pleisterplaatsen kunnen dan ook vaak in verband worden gebracht met fluctuaties in het aanbod aan driehoeksmosselen. Langs de IJssel is voor 1970-1995 een positief verband aangetoond tussen de aantalsontwikkeling van Kuifeenden en driehoeksmosselen.

(Bron: Lensink et al, 2008)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Kuifeend maakt gebruik van de volgende habitattypen: H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden en H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

De populatie die door Noordwest-Europa trekt is, na decennia van toename, sinds begin jaren negentig licht afgenomen. Deze trend is ook terug te vinden in de aantallen binnen onze landgrenzen. In de jaren tachtig zijn wintermaxima geteld van meer dan 225.000 exemplaren. In de jaren negentig bleven de maxima steken op 190.000 en na de eeuwwisseling op rond de 150.000 exemplaren.

(Bron: Lensink et al, 2008)

Binnen de Rijntakken is de IJssel de belangrijkste rivier voor de soort, gevolgd door de Waal en de Neder-Rijn. Het seizoensgemiddelde tussen 1999/2000 en 2010/2011 bedroeg 2100 dieren. Kuifeenden zijn het hele jaar door aanwezig in de Rijntakken. Nadat begin mei alle wintergasten zijn vertrokken, resten de broedparen. Vanaf half juni tot ver in juli verschijnen de vrouwtjes met hun jongen in de oeverzone van wateren. Mannetjes zijn dan al ten dele vertrokken in de richting van ruillocaties in het IJsselmeergebied. Vanaf september nemen de aantallen in de Rijntakken langzaam toe tot een maximum in december of januari. Daarna daalt het aantal weer. In dit patroon zijn geen aanwijzingen voor grootschalige doortrek in voor- of najaar te zien. Wanneer het IJsselmeer dichtvriest kunnen de aantallen langs de rivieren toenemen. Ook grootschalige inundaties hebben een positief effect op het aantal. In aangrenzende Natura 2000 gebieden zoals het Ketelmeer en Drontermeer & Vossemeer liggen de aantallen op een hoger niveau en wordt het maximum pas in februari, soms januari, bereikt. Het hogere aantal een het einde van de zomer is terug te voeren op de functie van deze gebieden als ruiplaats.

Kuifeenden komen verspreid langs de IJssel voor. In geen van de uiterwaarden springen de aantallen eruit met uitzondering van (een grote plas in) de Buitenwaarden bij Oldeneel onder Zwolle. Binnendijks zijn tijdens tellingen geen Kuifeenden genoteerd; alleen ganzen en zwanen. De soort komt hier plaatselijk in klein aantal op weteringen voor.

Kuifeenden komen verspreid in het winterbed van de Waal voor, zonder dat een van de uiterwaarden er duidelijk uitspringt. Belangrijke dagrustplaatsen zijn de Hiensche Waarden en de Ochtensche Buitenpolder. Deze liggen allebei in het middeldeel van de Waal; hierdoor herbergt dit traject ook de hoogste aantallen. Tot in de jaren negentig was de Kaliwaal bij Boven-Leeuwen een belangrijke dagrustplaats voor Kuifeenden langs de Waal. Sinds 2001 is deze ingericht voor de stort van baggerspecie, en lijkt deze definitief ongeschikt als dagrustplaats. Deze eenden liggen nu vermoedelijk bij Ochten en Dodewaard. Kuifeenden zijn in de aangrenzende gebieden in de Betuwe en het Land van Maas en Waal niet geteld. Hier is de gemiddelde dichtheid laag en verblijven kleine aantallen op de brede weteringen en de Linge.

Kuifeenden komen tamelijk gelijkmatig verspreid langs de Neder-Rijn voor, met uitzondering van de Ingensche Uiterwaard waar concentraties optreden. Andere belangrijke dagrustplaatsen liggen bij de Noordberg en in de Bovenste Polder, de Blauwe Kamer en het Eiland van Maurik. Kuifeenden zijn in de aangrenzende gebieden in de Betuwe niet geteld. Hier is de gemiddelde dichtheid laag. Een vaste verblijfplaats hier is ontzanding De Mars bij Lienden. Daarnaast verblijven kleine aantallen op de Linge die dwars door de Betuwe loopt. Stroomopwaarts, buiten het Natura 2000-gebied, is Meinerswijk bij Arnhem een vaste verblijfplaats.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 2148 kuifeenden per jaar met een maximum in 2012 met een seizoensgemiddelde van 2771.

Uitgangssituatie Kuifeend	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	2.211
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Kuifeend weergegeven.

Knelpunten en kansen

Kuifeenden foerageren vooral in de nacht; overdag rusten zij (met de kop in de veren) op luwe plekken die tot 6 km van de foerageergebieden liggen. Tijdens de daglichturen kunnen recreanten derhalve vooral rustende vogels verstoren. In vergelijking tot veel andere soorten eenden is de soort zeer gevoelig. Landrecreatie op de oever, zeker als deze luw is, maakt deze ongeschikt als dagrustplaats. In de ruitijd, wanneer de vogels geen slagpennen hebben en niet kunnen vliegen, zoeken ze zelf zeer rustige locaties op. Hier zijn ze echter zeer gevoelig voor versturende activiteiten. Opstellingen van windturbines die vrijwel in rustplaatsen worden gebouwd hebben een verstrend effect; omdat de rustplaatsen (gedeeltelijk) ongeschikt worden. Momenteel zijn er echter geen knelpunten met betrekking tot verstoring bekend voor het realiseren van de Natura 2000 doelstellingen.

5.18 A068 Nonnetje

Het Nonnetje is de kleinste van de drie Europese zaagbekken. Zaagbekken zijn middelgrote eendachtigen die dierlijk voedsel eten. Het mannetje heeft een grotendeels wit verenkleed met een tekening van enige zwarte vlekken en lijnen, het vrouwtje overwegend grijsachtig met een bruine kap en witte wangen. Het Nonnetje is in Nederland uitsluitend als wintervogel aanwezig, van november tot april. Zijn broedgebieden liggen in de noordelijke zone van Eurazië, van Noord-Scandinavië tot in Oost-Siberië. De in Nederland overwinterende vogels komen vooral uit Noord-Scandinavië en Noordwest Rusland. In koude winters zijn de aantallen in ons land hoger. Het Nonnetje leeft in Nederland vooral van vis, die duikend bemachtigd wordt. Het Nonnetje heeft voorkeur voor een open landschap en laat zich relatief gemakkelijk opjagen.

In het najaar vertrekken de eerste Nonnetjes uit het broedgebied in Scandinavië, Finland en boreaal Rusland naar hun overwinteringgebieden in West-Europa. Migratie vindt voornamelijk 's nachts plaats waardoor precieze trekroutes niet bekend zijn. Een groot aantal vogels overwintert in Nederland en dan voornamelijk in het IJsselmeergebied. Aantallen in Nederland fluctueren sterk en worden beïnvloed door het winterweer en voedselaanbod in de landen om ons heen. In het recente verleden kon in Nederland bijna de volledige Noordwest-Europese winterpopulatie aanwezig zijn, tegenwoordig komt dat niet meer voor.

De eerste Nonnetjes arriveren eind oktober in Nederland en het merendeel vertrekt in maart en april. Het grootste deel van de vogels (98%) verblijft op zoet water in het IJsselmeer, Markermeer, De Wieden, de Oude Venen en in de Randmeren. Verder worden verspreid in heel Nederland kleine groepjes aangetroffen. De grootste aantallen verblijven in januari in ons land vaak in samenhang met het invallen van zware vorst in noordelijke overwinteringgebieden. In het rivierengebied verschijnen de eerste grotere groepen tussen half december en half januari. Het merendeel van de Nonnetjes vertrekt hier in maart. Bij uitzondering blijft nog een enkeling tot ver in april. In het

algemeen wijken voornamelijk in strenge winters grotere aantallen uit naar het rivierengebied. Dan is hier nog veel open water beschikbaar op de rivieren en grote diepe ontzandingen. Bij strenge vorst is ook wegtrek naar brak- en zoutwater mogelijk.

In het rivierengebied worden in de wintermaanden overal Nonnetjes waargenomen, maar grote aantallen komen alleen voor op De Bijland. Voornamelijk bij extreme kou (en dus het dichtvriezen van het IJsselmeer) worden Nonnetjes in grotere aantallen op de rivieren zelf gezien. Onder normale omstandigheden zijn Nonnetjes plaatstrouwe overwinteraars en in de N2000-gebieden in Gelderland langs de rivieren wordt ongeveer 6% van het wintertotaal van Nederland gevonden. Deze aantallen komen in de buurt van de internationale 1%-norm van 400 ex. voor deze biogeografische populatie.

(Bron: Profielendocument; Lensink et al, 2008)

Doel aanwijzingsbesluit

A068 Nonnetje	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 40 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor het nonnetje met name een functie als foerageergebied. Aantallen zijn begin jaren negentig afgenomen, maar dit lijkt een gevolg van een opeenvolging van zachte winters. Ondanks grote fluctuaties in aantallen is zowel op lange termijn als recent, een negatieve trend waarneembaar. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd. De waarschijnlijke oorzaak van de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is niet gelegen in dit gebied.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de huidige situatie qua verspreiding en populatie is gewenst. Er is sprake van verminderde kwaliteit van het leefgebied, omdat het voedselaanbod in de vorm van spiering in de belangrijkste regio duidelijk is verlaagd. Op grond daarvan is de staat van instandhouding van de populatie beoordeeld als matig ongunstig. Herstel van de verminderde kwaliteit van het IJsselmeer als leefgebied voor nonnetjes door een herstel van de spieringsstand lijkt niet erg waarschijnlijk. Integendeel, als gevolg van de komende klimaatsveranderingen met o.a. vermindering van ijsvorming op de Oostzee en een verdere achteruitgang van spiering valt een verdere afname van de aantallen van de Nonnetjes in ons land te verwachten. Hoe ver die afname zal doorzetten is niet in te schatten. (Bron: Profielendocument)

Ecologische vereisten

Het Nonnetje leeft voornamelijk op visrijke grote zoetwatermeren. Kleinere aantallen Nonnetjes komen voor op estuariene wateren, rivieren, zand- en grindgaten. Estuariene wateren en rivieren fungeren vooral als alternatief leefgebied bij strenge vorst en ijsvorming op de zoete meren. Het Nonnetje foerageert vaak in sociaal verband, in grote groepen op visrijke locaties, met name bij geringer doorzicht van het water. Zijn mogelijkheden voor voedseldetectie zijn beter in helder water, maar een lichte troebeling kan de vis beter beschikbaar maken voor samenwerkende groepen vissende vogels. De soort trekt bij het vallen van de avond vanaf de foerageerplaats naar ongestoorde en beschutte wateren om te overnachten en vliegt daarbij over de kust-, polder- en rivierdijken heen. De aantallen vogels die gebruik maken van deze slaapplekken variëren sterk

van dag tot dag. Op elke slaapplek kunnen 's avonds, waarschijnlijk afhankelijk van de foerageerplaats van de betreffende dag, enkele tot vele duizenden Nonnetjes worden aangetroffen.

In Gelderland wordt de soort uitsluitend in het stroombed van de grote rivieren aangetroffen op tichelgaten, zandwinplassen en voormalige rivierarmen. Soms foerageren vogels op de rivier in de luwte van kribben. In Gelderland is niets bekend over de exacte plaatsen waar nonnetjes slapen maar waarschijnlijk slapen ze op beschutte plaatsen in de uiterwaarden.

Zoals bij veel vogels verschilt de dieetkeuze sterk tussen broedseizoen en winterseizoen. Tijdens het broedseizoen worden voornamelijk waterinsecten gegeten, terwijl tijdens migratie en winter overgeschakeld wordt op vis. Het Nonnetje heeft een voorkeur voor kleine visjes van 4-9 cm lengte. Veel gegeten soorten zoetwatervis zijn spiering (80%) en blankvoorn (10%). Andere prooi-soorten zijn baars, pos, snoekbaars, stekelbaarsjes en enkele karperachtigen. In de Veluwerandmeren worden ook korfmossels (*Corbicula* spp) gegeten. In het rivierengebied is deze prooi mogelijk ook van belang aangezien deze mossel hier ook massaal voorkomt. In Gelderland is niet bekend wat de belangrijkste prooi-soort van Nonnetje is maar gezien het beperkte voorkomen van spiering in het rivierengebied staan mogelijk vooral voorns, baars en stekelbaars op het menu.

(Bron: Profielendocument; Lensink et al, 2008)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

Het Nonnetje maakt gebruik van de volgende habitattypen: H3150 Meren met krabbescheer en fonteinkruiden en H3260B Beken en rivieren met waterplanten, subtype grote fonteinkruiden.

Huidige situatie en trend

Het aantal Nonnetjes neemt de afgelopen jaren af. Deze achteruitgang komt voornamelijk door dalende aantallen in Rusland, terwijl populaties in Noorwegen en Zweden juist toenemen. In Nederland worden sterk fluctuerende aantallen gevonden maar de landelijke trend is dalend. Mogelijke oorzaken hiervan zijn de afname van spiering en een meer noordelijke overwintering. In Gelderland nemen de aantallen de laatste jaren af. (Bron: Lensink et al, 2008)

In de Rijntakken worden Nonnetjes uitsluitend gevonden binnen de grenzen van het N2000-gebied, een enkele uitzondering daargelaten. Ze verschijnen vanaf november en vertrekken grotendeels in maart. De soort is gelijkmatig verdeeld over het gehele gebied. Het gebied wordt gekenmerkt door een sterke afname in de aantallen in de afgelopen jaren. Het seizoensgemiddelde tussen 1999/2000 en 2010/2011 bedroeg 30 dieren. De afname houdt gelijke tred met de landelijke afname van de aantallen Nonnetjes.

In de Gelderse Poort is het aantal Nonnetjes langs de Waal wat groter dan langs de Rijn/Pannerdens Kanaal. De meest belangrijke gebieden voor de soort zijn de Oude Waal (Bijland), Oude Waal (Ooij) en de Erlecomse Waard. In uiterwaarden zonder grotere wateren wordt de soort nauwelijks aangetroffen. In de Gelderse Poort kunnen verscheidene wateren als slaap- en rustplaats worden gebruikt. Kleine aantallen komen verspreid door het gebied voor maar grotere groepen worden alleen gezien op de Bijland.

In de Uiterwaarden van de Waal verblijven Nonnetjes voornamelijk in het middengedeelte van het N2000 gebied. In de Uiterwaarden Neder-Rijn zitten Nonnetjes evenredig verdeeld over het gehele gebied.

Nonnetjes arriveren in de Uiterwaarden IJssel vanaf oktober/november en blijven tot in april. Pas vanaf december zijn grotere aantallen vogels aanwezig. December, januari en februari zijn de belangrijkste maanden voor Nonnetjes langs de IJssel. De grootste aantallen komen voor in de monding en het traject Dieren-Zwolle. Tussen Arnhem en Dieren verblijft de soort incidenteel. Tussen Arnhem en Zwolle verblijven Nonnetjes uitsluitend binnen het N2000 gebied. Rond de monding van de IJssel worden ze ook in aangrenzende gebieden gezien.

Uitgangssituatie Nonnetje	Seizoensgemiddelde (2005/2006 – 2010/2011)
Nulmeting	30
Trend	Matige afname
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van het Nonnetje weergegeven.

Knelpunten en kansen

De verspreiding van het Nonnetje wordt in de winterperiode voornamelijk gestuurd door het voedselaanbod. De visrijkste gebieden worden het drukst bezocht. Verder is het doorzicht van de wateren van groot belang aangezien de soort een zichtjager is. Het Nonnetje is in de Randmeren toegenomen na een verbetering van de waterkwaliteit waardoor het water helder is geworden. Inundaties kunnen dus mogelijk een negatief effect hebben op de aantallen Nonnetjes door de dan hoge sliblast van het water en daarmee samenhangende verhoogde troebelheid van het water.

Het Nonnetje is gevoelig voor waterrecreatie en voor wandelaars langs oevers. Momenteel zijn er echter geen knelpunten met betrekking tot verstoring bekend voor het realiseren van de Natura 2000 doelstellingen.

Nonnetjes lopen het gevaar te verdrinken in staande netten. Dit speelt vooral in het IJsselmeergebied. In het rivierengebied wordt niet met staand want gevestigd waardoor dit aspect hier niet van belang is. Fuikenvisserij is in het rivierengebied in de winter ook minimaal van omvang.

5.19 A125 Meerkoet

De meerkoet is een zwarte ralachtige met een witte snavel en voorhoofd. De broedgebieden liggen in gematigde klimaatszone van Europa en Azië, maar ook in Noord-Afrika, India en Australië. In West-Europa rijkt het broedgebied van Zuid-Scandinavië tot aan de Middellandse Zee, waarbij de verspreiding in het zuiden schaarser is. De noordelijke en oostelijke populaties trekken in het najaar naar warmere streken in het westen en zuiden. De meerkoeten die in ons land komen overwinteren, komen daarvandaan en kunnen uit Moskou vandaan komen.

De in Nederland broedende meerkoeten trekken deels in zuidelijke richting, waarbij sommige vogels Spanje bereiken. De staat van instandhouding van de meerkoetpopulatie in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende meerkoeten liggen in de gematigde streken van Europa en West-Azië. Overwinteringsgebieden liggen in West-, Midden- en Zuid-Europa.

In Nederland betreft het *Fulica atra atra*. Bij deze ondersoort worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante Noordwest-Europese winterpopulatie (met broedgebieden in Oost-, Noord- en West-Europa) wordt geschat op 1.750.000 meerkoeten. Hiervan blijft naar schatting 24 % in Nederland. (bron: profielendocument).

Doel aanwijzingsbesluit

A125 Meerkoet	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 8.100 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de meerkoet met name een functie als foerageergebied. Het aantalsverloop vertoonde een optimum rond begin jaren tachtig en daarna een afname. Aantallen zijn sinds 1996 opnieuw afgenomen, waarschijnlijk ten gevolge van toename in de randmeren. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

(bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke staat van instandhouding

Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort. Er zijn grote veranderingen opgetreden in de beschikbaarheid van, aquatisch voedsel als waterplanten en driehoeksmosselen als gevolg van veranderingen in de waterkwaliteit. Deze ontwikkelingen zijn in de Randmeren overwegend voor de meerkoet positief

geweest (toename van waterplanten en mosselen) en negatief in het Markermeer (afname mosselen) en het Krammer-Volkerak (afname waterplanten). De gunstige ontwikkelingen in de Randmeren kunnen in principe verder doorgaan, maar ondertussen neemt daar ook de concurrentiedruk van knobbelswanen toe. De staat van instandhouding van de meerkoetenpopulatie is gunstig en was dat ook in 1981.

Ecologische vereisten

Meerkoeten zijn omnivoren die zowel in het water foerageren (waterplanten en driehoeksmosselen) als op land (gras en wintergraan). In de Randmeren wordt in de eerste helft van de winter door veel meerkoeten gevoerd op waterplanten. Naarmate deze voedselbron uitgeput raakt stappen de vogels over op driehoeksmosselen en gras. In het rivierengebied is het vooral een soort van graslanden.

Meerkoeten foerageren vooral overdag, zowel op waterplanten en oevervegetaties als graslanden. Geschikte graslanden grenzen direct aan open water, waarbij de vogels in geval van verstoring direct het water op vluchten. De uitgekozen oevers zijn over het algemeen zonder oevervegetaties en niet te steil. De soort gebruikt zowel cultuurgraslanden als (half) natuurlijk grasland in uiterwaarden. In Gelderland vormen de buitendijks gelegen graslanden in de uiterwaarden op grote schaal geschikt foerageerhabitat. De verruiging in natuurontwikkelingsgebieden is een mogelijke oorzaak voor de afname van de meerkoet in het rivierengebied. De Veluwerandmeren en het aangrenzende agrarisch gebied vormt eveneens een belangrijk foerageergebied. Na jarenlange eutrofiëring verbeterde in de jaren negentig door verschillende maatregelen de waterkwaliteit in de Randmeren. Hierdoor keerden de kranswieren terug en nam het aantal meerkoeten snel toe

Meerkoeten rusten op open water zonder stroming en zonder hoog opgaande oevervegetatie of op ondergelopen uiterwaarden. Op deze plaatsen is de kans op verstoring en predatie het laagst. De slaapplekken zijn in de meeste gevallen tevens foerageergebied of grenzen direct aan de foerageergebieden. In Gelderland bevinden zich in het rivierengebied en op de Veluwerandmeren tal van slaapplekken. In het rivierengebied wordt gebruik gemaakt van alle typen stilstaand water. Bij hoge waterstanden slapen de vogels ook op ondergelopen uiterwaard.

De meerkoet heeft door zijn weinig specifieke ecologische voorkeur een ruim verspreidingsgebied. Waterrijke gebieden met flauwe oevers en direct aangrenzend grasland hebben de voorkeur. De

foerageergebieden worden gekenmerkt door weinig verstoring en een kwalitatief en kwantitatief goed voedselaanbod.
(bron: factsheet)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Meerkoet kan gebruik maken van de habitattypen H3150 (Meren met Krabbescheer en fonteinkruiden) en H3260B (Beken en rivieren met waterplanten).

Huidige situatie en trend

De meerkoet is in de winter in heel laag Nederland talrijk. Hartje winter ligt het accent van de meerkoetenverspreiding in het rivierengebied, Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en het zuidelijk IJsselmeergebied. Onder meer de Randmeren zijn vooral in de eerste helft van het winterhalfjaar belangrijk, als de meerkoeten foerageren op waterplanten. Naarmate deze voedselbron uitgeput raakt, stappen de vogels over op o.a. driehoeksmosselen en gras, waarbij de verspreiding verschuift naar het rivierengebied en de veenweidegebieden in Noord- en Zuid-Holland.
(bron: profielendocument)

Sinds 1975 is het aantal meerkoeten in Nederland min of meer stabiel geweest. Op de lange termijn zijn schommelingen in de aantallen te zien, met een minimum rond 1985 en een maximum in 1990-1995. Binnen Nederland zijn sterke veranderingen opgetreden in de verspreiding van meerkoeten als gevolg van veranderingen in voedselbeschikbaarheid. Zo zijn de aantallen in de Veluwerandmeren sterk toegenomen, nadat door ecologisch herstel massaal kranswieren als voedsel beschikbaar kwamen en bovendien de driehoeksmosselen toenamen. De aantallen in het rivierengebied namen ondertussen af, evenals die in het Volkerak, waar de waterkwaliteit en daarmee de beschikbaarheid van waterplanten verslechterde. In de Veluwerandmeren zijn de aantallen van de meerkoet recent weer afgenomen, mogelijk als gevolg van een toegenomen concurrentiedruk van knobbelzwanen.

Uitgangssituatie Meerkoet	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	5.949
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

De Rijntakken zijn van belang als pleisterplaats voor meerkoeten. De 1% norm van 17.500 exemplaren (Wetlands International 2006) werd de afgelopen jaren niet overschreden. Meerkoeten zijn het gehele jaar aanwezig in de Rijntakken. Vanaf november nemen de aantallen toe, waaneer overwinteraars zich bij de lokale broedvogels voegen. Dit patroon is in het gehele Natura 2000-gebied waarneembaar.

Meerkoeten zijn in de winterperiode voor hun dagelijkse voedselbehoefte in de Rijntakken vooral aangewezen op grasland met een hoge voedingswaarde. De draagkracht van het gebied wordt zo in belangrijke mate bepaald door het beschikbare areaal cultuurgrasland.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 5435 meerkoeten per jaar met een maximum in 2010/2011 met een seizoensgemiddelde van 7405.

Tot begin jaren tachtig nam het aantal overwinterende meerkoeten in de Rijntakken net als in heel Nederland, jaarlijks gestaag toe. Vanaf eind jaren tachtig is het aantal gestabiliseerd en sinds eind jaren negentig neemt het weer af. De afname van het aantal meerkoeten in de Rijntakken is van recente aard. Vanaf 2002 is in het gehele Natura 2000-gebied sprake van een aanzienlijke afname. De oorzaak voor deze kentering is niet geheel duidelijk. Omdat er geen aanwijzingen zijn dat de foerageeromstandigheden ter plaatse zijn verslechterd moet de oorzaak waarschijnlijk gezocht worden in positieve ontwikkelingen elders. Het staat vast dat de foerageeromstandigheden in de randmeren zijn verbeterd. Daarnaast is niet uitgesloten dat de opmars van de grauwe gans vanaf de jaren negentig een negatief effect heeft op meerkoeten; ondermeer vanwege voedselconcurrentie.

In de Rijntakken worden tal van ontgrondingsplassen en dode rivierarmen door meerkoeten als slaapplaats en rustplaats gebruikt. Daarnaast wordt langs de Waal en de IJssel bij inundaties gebruik gemaakt van ondergelopen uiterwaarden als rust- en slaapplaats.

De Nederrijn is bij Maurik en Driel gestuwd. Inundaties komen daarom langs de Nederrijn, in vergelijking tot de andere Rijntakken, minder vaak voor. Slaapplaatsen liggen hier dan ook bij uitzondering op ondergelopen uiterwaarden.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Meerkoet weergegeven.

Knelpunten en kansen

De meerkoet schuwt de nabijheid van mensen niet en is ook in het stedelijk gebied talrijk. Omdat de meerkoet overdag foerageert is de soort gevoeliger voor verstoring dan wilde eend en smient. Vergeleken met de brilduiker en tafeleend is de meerkoet daarentegen minder gevoelig. Overdag worden over het algemeen de meest negatieve effecten veroorzaakt door waterrecreatie en recreatie langs oevers.

De verstoring door recreatie is afhankelijk van veel factoren (type recreatie, frequentie, terreineigenschappen, weersomstandigheden, gewinning, etc) en heeft daarom een grote bandbreedte. Bij ontsluiting van uiterwaarden, door middel van bijvoorbeeld struipaden, is een goede zonering, waarbij de rustgebieden worden gevrijwaard, noodzakelijk om de functie voor de meerkoet te kunnen behouden.

5.20 A130 Scholekster

De scholekster broedt voornamelijk langs de kusten van de gematigde en subarctische klimaatszones in Europa en Azië. Lokaal broedt de scholekster soms ook op grotere afstand van de kust. In de winter treft men scholeksters alleen langs kusten aan, vooral in wadgebieden en in estuaria maar ook langs rotskusten. De belangrijkste overwinteringsgebieden van de scholekster liggen in Noordwest-Europa, maar kleine populaties overwinteren in West-Afrika, langs de Rode Zee en de Arabische Golf, in India en China en in het Verre Oosten.

De staat van instandhouding van de scholeksterpopulatie in de Europese Unie is gunstig. Het merendeel van de Europese kusten dient als broedgebied en, behalve in het noorden, ook als overwinteringsgebied voor de ondersoort *Haematopus ostralegus ostralegus*. Deze ondersoort overwintert in West-Europa en West-Afrika met een geschatte populatie van 1.020.000 vogels. Hiervan verblijft 25 % in Nederland.

(bron: profielendocument)

Doel aanwijzingsbesluit

A130 Scholekster	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 340 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de scholekster met name een functie als foerageergebied en als slaappleaats. Vanaf begin jaren tachtig is de populatie toegenomen en afgevlakt in de jaren negentig (met fluctuaties). Vanaf eind jaren negentig is weer sprake van een lichte afname, zij het met sterke fluctuaties. Behoud is voldoende, de waarschijnlijke oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is niet gelegen in dit gebied.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke staat van instandhouding

Vereist is een scholeksterpopulatie met een omvang van 185.000 tot 220.000 vogels (seizoensgemiddelde, naar de 'draagkrachtschatting') met een voorkomen in zijn natuurlijke verspreidingsgebied en in voedselgebieden die zijn voorkeur hebben. De aantallen horen in de Waddenzee en Westerschelde stabiel te zijn of toe te nemen. Er dient voldoende geschikt leefgebied voor de streefpopulatie aanwezig te zijn. In gebieden waarin droogvallende mosselbanken een centrale rol spelen, kan de populatie zich herstellen tot natuurlijke aantallen zijn bereikt en zich dan handhaven. Van belang voor de scholekster zijn vooral rust op de pleisterplaatsen in het Waddengebied en in de Zoute Delta en een gunstige voedselsituatie. Er zijn verder geen wezenlijke deze soort bedreigende factoren. (bron: profielendocument)

Ecologische vereisten

De scholekster is één van de grootste steltlopers van Europa en heeft een grote variëteit aan voedselbronnen en foerageerstrategieën die verschillen per individu, per seizoen en per locatie. Aan de kust bestaat het dieet voornamelijk uit tweekleppigen zoals mossels en kokkels. Op de graslanden in het binnenland worden voornamelijk verschillende soorten regenwormen en emelten gegeten. Verder staan af en toe keverlarven, muggen, sprinkhanen, krekels en veenmollen op het menu. Prooien worden zowel visueel als op de tast gelokaliseerd, het laatste door met de uiterst gevoelige snavel in de grond te pikken. Vogels zijn hierin selectief: ook bij een groot aanbod aan regenwormen hebben scholeksters een duidelijke voorkeur voor emelten. Deze hebben waarschijnlijk een hogere energetische waarde en komen meer aan de oppervlakte voor. In het binnenland slinkt de voedselvoorraad in de loop van de zomer snel door het uitvliegen van emelten en het dieper wegkruipen van regenwormen bij het indrogen van de bodem. Van augustus tot maart bestaat het scholeksterdieet alleen maar uit regenwormen omdat de emelten dan ontbreken of te klein zijn. De energetische opname is in graslanden lager dan in intergetijde gebieden. In Gelderland staan waarschijnlijk voornamelijk regenwormen op het menu, met in de loop van het voorjaar een groeiend aandeel emelten. In de Gelderse Natura 2000-gebieden ligt het foerageerhabitat voornamelijk in de oeverzone van allerlei plassen, aan de rivieroever en op laaggelegen gras- en bouwland (liefst drassig door inundatie of veel neerslag). Drassige terreinen in het vroege voorjaar trekken vaak steltlopers zoals de scholekster aan. Hogere waterstanden en inundaties vergroten de bereikbaarheid van regenwormen.

De verspreiding van de scholekster wordt in de winterperiode voornamelijk gestuurd door het voedselaanbod en het aanbod aan geschikt foerageergebied. Verder spelen weersomstandigheden een grote rol in het voorkomen sec want scholeksters zijn gevoelig voor koude. Verschillende processen zijn van invloed op de kwaliteit van het leefgebied van de scholekster. Scholeksters prefereren graslanden met een hoge dichtheid aan regenwormen, doorgaans goed bemeste

agrarische percelen. In uiterwaarden met natuurontwikkeling zijn voormalige agrarische gronden verschaald en verruigd en daarmee minder aantrekkelijk als foerageergebied voor scholeksters. Naast graslanden zijn scholeksters ook in de aanspoelzone actief, op zoek naar (aangespoelde) schaaldieren, of ze foerageren op kribben en steenoevers op vastzittende schaaldieren (meest tweekleppigen).

In uiterwaarden spelen inundaties een belangrijke rol in de verspreiding van scholeksters. Naast gunstige foerageercondities (zie boven), herbergen natte gebieden ook geschikte rust- en slaapplekken, al gebruiken scholeksters vaker kribben en hoge kopjes in de oeverwal (hoog en droog) dan ondiep water om te rusten.

(bron: factsheet)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Scholekster kan gebruik maken van het habitattypen H 3270 Slikkige oevers.

Huidige situatie en trend

Uitgangssituatie Scholekster	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	197
Trend	Matige afname
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaapplekken (aantalmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In Gelderland vertrekken de meeste vogels in de nazomer richting kust; een enkeling blijft achter langs Rijn, IJssel of Waal. Langs de rivieren is de soort in november, december en januari bijzonder schaars. Vanaf januari keren ze weer terug. In het voorjaar is het aantal het grootst met pieken in april en mei. Scholeksters houden zich dan op langs oevers van rivier of plas en op drassige landbouwgronden na inundatie of perioden met veel neerslag. De meeste van deze voorjaarsgasten vestigen zich nadien in de omgeving als broedvogel. Vanaf juni vliegen de volwassen broedvogels (met name die zonder broedsucces) naar de kust. Ze gaan zo vroeg om een plekje veilig te stellen voordat de noordelijke vogels arriveren. De juvenielen verspreiden zich meer naar de kustgebieden in Zuidwest-Nederland en verder zuidwaarts. Bij combinatie van slecht weer en een slechte voedselsituatie aan de kust kunnen de aantallen in graslandgebieden in de kustzone stijgen. Het Gelderse rivierengebied ligt te ver landinwaarts om deze bewegingen hier op te merken.

Het aantal scholeksters buiten het broedseizoen is in de afgelopen jaren gedaald. Deze achteruitgang komt voornamelijk door afnemende aantallen in Nederland terwijl in andere gebieden zoals bijvoorbeeld Duitsland de populatie toeneemt. De daling in Nederland kwam vooral door een voedseltekort voor scholeksters in de Waddenzee (het belangrijkste overwinteringsgebied) in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw. Momenteel lijkt een einde gekomen aan de daling, maar de verwachtingen voor de toekomst zijn zeer slecht. Ook in Gelderland is de trend negatief, zij het in mindere mate. Het betreft zowel cultuurland als halfnatuurlijke habitats, geldt zowel voor broedvogels als overwinteraars en is dus niet simpel aan gebiedsspecifieke (habitat-)parameters te koppelen.

(bron: factsheet)

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 215 scholeksters per jaar met een maximum in 2008/2009 met een seizoensgemiddelde van 284.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Scholekster weergegeven.

Knelpunten en kansen

Voor foeragerende scholeksters heeft verstoring door met name recreatie een groot effect op de tijd die besteed wordt aan foerageren. Versturende effecten zijn gemeten door vrijwel alle vormen van recreatie.

Bij ontsluiting van uiterwaarden, door middel van bijvoorbeeld struinpaden, is een goede zonering, waarbij de rustgebieden worden gevrijwaard, noodzakelijk om de functie voor de scholekster te kunnen behouden.

Bij hoge waterstanden profiteren scholeksters van de toename van de oppervlakte plas-dras situaties. Deze zijn gunstig voor foeragerende en rustende scholeksters. Maatregelen waarbij de oppervlakte plas-dras situaties toeneemt, zoals de maatregelen voor het porseleinhoen zijn gunstig voor de scholekster.

5.21 A140 Goudplevier

De goudplevier is een steltloper die broedt in veen- en moerasgebieden in het noorden van Europa en West-Siberië. Het is een trekvogel die overwintert in West-Europa, vooral in Frankrijk, rond de Middellandse Zee en bij de Kaspische Zee. De goudplevier houdt zich in ons land voornamelijk op in open agrarisch landschap en in intergetijdengebied.

In het najaar (oktober-november) zijn meer dan 200.000 exemplaren gedurende enige tijd aanwezig in ons land. In Nederland overwinteren gemiddeld 50.000-60.000 goudplevieren. De aantallen wisselen en zijn sterk afhankelijk van de heersende weersomstandigheden. Zodra de vorst in Nederland invalt trekken veel goudplevieren verder naar het zuiden. Ze keren doorgaans niet meteen weer terug naar ons land wanneer de vorstgrens weer naar het noorden opschuift.

De Nederlandse bestaat vrijwel geheel uit *Pluvialis apricaria altifrons*. Bij deze ondersoort worden drie populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante populatie van West-Europa en Noordwest-Afrika wordt geschat op 800.000 vogels. Hiervan verblijft naar schatting 30% in Nederland.

(bron: profielendocument)

Doel aanwijzingsbesluit

A140 Goudplevier	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 140 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Aantallen zijn van nationale betekenis. Het gebied en de IJsseldelta in het bijzonder heeft voor de goudplevier vooral een functie als foerageergebied. Aantallen zijn sterk fluctuerend onder invloed van het winterweer. De laatste jaren nemen de aantallen vogels af. De landelijk ongunstige staat van instandhouding heeft vooral betrekking op gebieden buiten het Natura 2000-netwerk. Behoud van de huidige situatie is voldoende, de waarschijnlijke oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is niet gelegen in dit gebied.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke staat van instandhouding

Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 32.300 vogels (seizoensgemiddelde). Herstel van de traditionele pleisterplaatsen op oud grasland in het binnenland is vereist voor een gunstige staat van instandhouding van de goudplevierpopulatie.

(bron: profielendocument)

Ecologische vereisten

De goudplevier houdt zich in ons land voornamelijk op in open agrarisch landschap en in het intergetijdengebied. In het agrarische landschap bestaat zijn voedselbiotoop vooral uit graslanden met korte grazige vegetatie. Goudplevieren vertonen daarbij voorkeur voor oude graslanden op kleigronden en op klei-op-veen. Plaatselijk zoeken goudplevieren ook voedsel op stoppelvelden en akkers met oogstresten of op braakliggende akkers, vooral na regenval en meestal indien grasland in de buurt ligt.

Het intergetijdengebied wordt vooral vroeg in het overwinteringsseizoen, in de nazomer/herfst bezocht. De goudplevieren foerageren dan op droogvallende platen of op kwelders en schorren, altijd dicht in de buurt van de kust. Ze maken dan gebruik van hoogwatervluchtplaatsen: buitendijkse hoger gelegen kwelders en schorren, of binnendijkse graslanden of akkers. Wanneer goudplevieren rusten op akkers geven ze de voorkeur aan schaars begroeide of geploegde percelen.

De goudplevier voedt zich met bodemfauna, in het binnenland hoofdzakelijk met regenwormen, daarnaast eet hij ook larven van langpootmuggen (emelten) en kevertjes. Op het wad eten de goudplevieren vooral wadpieren, zeeduizendpoten, kokerwormen, kleine krabben en schelpdieretjes. (bron: profielendocument)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Goudplevier kan gebruik maken van habitatype H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (vossenstaarthooilanden).

Huidige situatie en trend

Uitgangssituatie soort	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	10
Trend	Sterke afname
Lopende monitoring- programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

De goudplevieren concentreren zich in de herfst en in het voorjaar in Noord- en West-Nederland en in de IJsseldelta, vooral in gebieden met open grasland en akkerland op zeeklei. Ook zijn er concentraties aanwezig rond de Waddenzee, in de omgeving van de Zeeuwse wateren en in sommige jaren langs de grote rivieren. Vanwege zijn voorkeur voor agrarische en intergetijdengebieden komt de goudplevier maar zeer ten dele voor in Natura 2000 gebieden.

In Nederland lijkt de goudplevier in de periode van 1900 tot 1980 geleidelijk in aantal te zijn toegenomen. Mogelijk komt dit door een in ons land en de omringende landen geleidelijk verminderde jacht op de soort. De hoogste aantallen ooit van de goudplevier ruim 400.000 vogels - zijn geteld in november 1976 en november 1978. Daarna zijn de aantallen in veel gebieden tot in

de jaren negentig afgenomen, bijv. in Groningen, (meer dan 50% afname), de IJsseldelta (-83%) en Noord-Holland (-70%). In de getijdengebieden is goudplevier echter in aantal toegenomen. (bron: profielendocument)

In de Rijntakken komt de goudplevier vrijwel uitsluitend voor in de uiterwaarden in het benedenstroomse deel van de IJssel.
(Bron: Watervogelmeetnet, SOVON)

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 16 goudplevieren per jaar met een maximum in 2005/2006 met een seizoensgemiddelde van 36.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Goudplevier weergegeven.

Knelpunten en kansen

Landbouwwerkzaamheden, recreatie, jacht en vliegverkeer kunnen goudplevieren rechtsreeks verstoren evenals roofvogels. Ook windmolenparken tussen voedsel- en rustgebieden zullen een verstoring effect hebben op de populatie. Goudplevieren zijn vrij gevoelig voor verstoring en verstoorde groepen blijven na verstoring langdurig rondvliegen. Tegelijk optreden van verschillende vormen van verstoring zoals jagende roofvogels en recreanten, kan leiden tot het verdwijnen van de goudplevieren uit de voorkeursgebieden.

In open agrarisch landschap kunnen de verspreiding en de aantallen van de goudplevier achteruit gaan door een verslechtering van het voedselaanbod door bijv. verdroging. De voedselbiotoop kan ook ongeschikt worden bij versnelde grasgroei door bemesting en na frequent scheuren van het grasland zodat oude graslanden verdwijnen. Bij versnippering van foerageergebieden kunnen grote gebieden met oud grasland onbereikbaar voor de goudplevier worden.

5.22 A142 Kievit

De kievit was oorspronkelijk een broedvogel van natuurlijke graslanden en steppen in de gematigde zone. De soort heeft zich eerst aangepast aan de ontginning van het oorspronkelijke habitat tot landbouwgebied door ook op cultuurgraslanden te broeden en heeft zich zodoende kunnen uitbreiden tot vrijwel het gehele West-Palearctische gebied. De toegenomen intensiteit van het agrarisch gebruik heeft vervolgens geleid tot een verschuiving van grasland naar bouwland als broedhabitat.

Buiten de broedtijd bevinden de belangrijkste concentratiegebieden zich in open graslanden van West- en Noord-Nederland, het Waddengebied, de Zoute Delta en het rivierengebied. Bij het uitblijven van vorst blijven in deze gebieden de aantallen de gehele winter hoog, vooral tijdens natte winters.

In Gelderland scholen vanaf half mei de eerste kieviten samen in (kleine) groepen langs de rivieren en in aangrenzende komkleigebieden. Vanaf eind juni vindt dit proces in versterkte mate plaats, wanneer grote aantallen kieviten vanuit Midden- en Noord-Europa naar West-Europa trekken om aldaar te ruien. Vanaf eind augustus komt de najaarstrek opgang, die doorgaat tot in november. Nadien kunnen onder invloed van vorst de die-hards westwaarts gaan. De hoogste aantallen zijn hier doorgaans in oktober-november aanwezig.

(bron: factsheet)

Doel aanwijzingsbesluit

A142 Kievit	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 8.100 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de kievit met name een functie als foerageergebied en als slaapplek. Het aantalsverloop was aanvankelijk fluctuerend, maar toonde vooral de laatste 10 jaren een sterke afname. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

(bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de huidige situatie volstaat, waarbij specifieke aandacht nodig is voor het behoud van voldoende open vochtig grasland.

Ecologische vereisten

Het voedsel van kieviten bestaat in de winter hoofdzakelijk uit wormen. Regenwormen in de grootteklasse 17-64 mm vormen dan het hoofdbestanddeel. Daarnaast eten ze ook andere ongewervelde prooi, vaak oppervlaktedieren zoals kevers. Op akkers kan het aandeel wormen ondergeschikt zijn aan dat van andere prooien. Gedurende het seizoen kan het dieet van kieviten veranderen. In droge perioden of bij vorst trekken regenwormen zich in diepere bodemlagen terug en zijn minder goed bereikbaar. Dan wordt de voedselkeus aangepast of naar een andere plek verkast.

Kieviten vangen hun prooi lopend op de bodem, waarbij prooien visueel, maar ook op gehoor opgespoord worden. De soort foerageert zowel overdag als 's nachts. De daglengte is voor kieviten in de winter (november-februari) onvoldoende om aan de dagelijkse energiebehoefte te voldoen. Daarom is nachtelijk foerageren in de winter niet ongevoel, met name tijdens maanverlichte nachten. Het is echter de vraag of het hier daadwerkelijk om een aanvulling op het foerageren bij daglicht gaat. Gegeven het feit dat 's winters grote groepen kieviten overdag geenszins foerageren, maar in geconcentreerde groepen rusten, lijkt het eerste niet waarschijnlijk. Waarschijnlijk foerageren veel vogels vooral 's nachts omdat prooien dan eenvoudiger zijn te vangen. De verspreiding van de vogels is hierbij minder geconcentreerd dan overdag. In het rivierengebied verblijven in de nazomer groepen kieviten die overdag alleen rusten; deze foerageren logischerwijs vooral 's nachts. Foerageren in de nacht is vermoedelijk veel wijder verbreid (want volop terloops vastgesteld) dan thans met gericht onderzoek is aangetoond.

Kieviten foerageren buiten de broedtijd bij voorkeur op drasse graslanden met een korte vegetatie bij voorkeur blijvend grasland. Hierin wordt een hogere wormendichtheid aangetroffen dan in periodiek gescheurd en opnieuw ingezaaid grasland. In open landschappen worden omgeploegde (wintergraan)

akkers kort na bewerking ook regelmatig als pleisterplaats gebruikt. Kieviten zijn relatief flexibel in de keuze van voedselgebieden. In Gelderland zoeken ze hun voedsel voornamelijk op vochtige graslanden, plas-dras uiterwaarden na een inundatie of perioden met veel neerslag. Hogere waterstanden en inundaties vergroten de drassigheid en dus de bereikbaarheid van regenwormen. Kieviten prefereren gangbaar bemeste agrarische percelen. Uiterwaarden met natuurontwikkeling (seizoensof jaarrondbegrazing) verschraken en verruigen en worden daarmee minder aantrekkelijk als foerageergebied voor kieviten.

Kieviten rusten vanaf de zomer tot het vroege voorjaar in groepen, afhankelijk van de foerageerstrategie zowel 's nachts als overdag. Daarvoor gebruiken ze het liefst structuurrijke percelen zoals geploegde akkers of weilanden met veel pollen. In het rivierengebied rusten ze ook op kale zandplaten, kribben, strandjes en flauwe oevers van plassen en geulen.

De verspreiding van de kieviten wordt in de winterperiode voornamelijk gestuurd door het voedselaanbod en het aanbod aan geschikt rustgebied. Langs de rivieren bestaat ideaal habitat voor kieviten uit grasland in een open uiterwaard dat regelmatig inundeert of anderszins nat blijft met voldoende regenwormen en andere invertebraten. Het ontstaan van plas-dras situaties trekt kieviten aan vanwege de goede bereikbaarheid van voedselbronnen en omdat natte gebieden ook geschikte rust- en slaapplaatsen herbergen. Rust- en foerageergebieden liggen doorgaans op minder dan 5 km van elkaar (bron: factsheet).

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Kievit maakt gebruik van H3270 Slikkige oevers en H6510 Glanshaver- en Vossenstaarthooilanden.

Huidige situatie en trend

Uitgangssituatie Kievit	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	3.245
Trend	Lichte afname
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaapplaatsen (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland) Kievit is (nog) geen contractsoort in Meetnet Slaapplaatsen

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

De Rijntakken zijn van groot belang als pleisterplaats voor de kievit, maar de 1%-norm van 20.000 vogels (Wetlands International 2006) wordt de laatste jaren niet overschreden.

Kieviten zijn het gehele jaar aanwezig in het Natura 2000-gebied Rijntakken. Vanaf eind mei nemen de aantallen toe tot een eerste maximum in september. De dip in oktober hangt vermoedelijk samen met wegtrek. Een tweede maximum in november langs de IJssel en de Nederrijn valt vermoedelijk samen met de definitieve ontruiming van Noord- en Oost-Europa. Na de eerste goede nachtvorsten in december verlaten veel kieviten de uiterwaarden. In februari-maart doet de voorjaarsstrek de Rijntakken aan. Afzonderlijke jaren kunnen aanmerkelijk van het gemiddelde patroon afwijken. Belangrijke variabelen zijn de waterstanden in de rivier, de timing van de eerste vorstinvallen en passage van warmtefronten in het voorjaar. In strenge winters zijn alle kieviten vertrokken, om bij de eerste temperatuurstijging weer terug te keren.

De afgelopen acht jaren is gebruik van de uiterwaarden langs de IJssel door de kievit gestaag afgenomen. Deze negatieve trend is de afgelopen tien jaar in vrijwel alle zoete rijkswateren, met name de rivieren vastgesteld. Een verplaatsing van het overwinteringsgebied naar de zoute Delta doordat de omstandigheden daar gunstiger zijn geworden, lijkt waarschijnlijk.

Langs de IJssel bevinden de belangrijkste concentraties van overwinterende kieviten zich ten noorden van Zutphen. De seizoensgemiddelden zijn het hoogst in de Rammelwaard, de Olsterwaarden, de Welsumerwaarden, de Vreugdenrijkerwaard en langs het Zwarte Water. Langs de Nederrijn overwinteren de meeste kieviten tussen Wijk bij Duurstede en Rhenen. Met name in de Ingense Waarden en De Tollewaard pleisteren veel kieviten. Buiten het Natura 2000-

gebied liggen ook gebieden met hoge dichtheden langs de Lek en, bovenstrooms, in de Doorwerthse Waard en de Rosandepolder.

De verspreiding van kieviten in de Gelderse Poort concentreert zich rond pleisterplaatsen langs de Rijn (Bijland, Loowaard en Koningspleij) en de Waal (Millingerwaard, Erlecomse Waard, Klompenwaard en Gendtsche Polder).

Het aantal kieviten dat buiten het broedseizoen langs de Waal verblijft is relatief laag. De meeste kieviten verblijven tussen de brug van Ewijk en de brug van Tiel. Er zijn geen duidelijke concentratiegebieden aan te wijzen. Rustplaatsen liggen verspreid in de uiterwaarden. Van binnendijkse gebieden zijn geen gegevens beschikbaar.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 3830 kievitten per jaar met een maximum in 2006/2007 met een seizoensgemiddelde van 5617.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Kievit weergegeven.

Knelpunten en kansen

De kievit heeft een gemiddelde tolerantie ten aanzien van verstoring. Tijdens het broedseizoen zijn de vogels gevoeliger dan daarbuiten. Omdat de kievit buiten het broedseizoen vooral 's nachts foerageert is de soort in deze periode weinig gevoelig voor verstoring. Recreatie heeft in deze periode overdag alleen een verstoringseffect op groepen rustende vogels. Wandelaars en honden veroorzaken de meeste verstoring.

De verstoring door verkeer is afhankelijk van veel factoren (type verkeer, frequentie, terreineigenschappen, weersomstandigheden, gewenning, etc). Kieviten vertonen wel gewenning ten aanzien van voorspelbaar gedragende verstoringbronnen zoals treinverkeer en auto's. De invloed van de scheepvaart op kieviten zal niet groot zijn omdat schepen op voldoende afstand blijven van foeragerende en rustende vogels. Geschikte foerageergebieden nabij wegen en paden met fietsers en wandelaars worden vermoedelijk minder intensief gebruikt.

(bron: factsheet)

Bij hoge waterstanden profiteren kieviten van de toename van de oppervlakte plas-dras situaties. Deze zijn gunstig voor foeragerende en rustende kieviten. Maatregelen waarbij de oppervlakte plas-dras situaties toeneemt, zoals de maatregelen voor het porseleinhoen zijn gunstig voor de kievit.

5.23 A151 Kemphaan

De kemphaan is een steltloper met een opvallend verschil tussen de twee geslachten. De mannetjes zijn groter en vallen op door een bonte, van vogel tot vogel verschillende, kraag van veren rond de hals. Ze gebruiken die kraag bij de verdediging van een klein eigen plekje op een gemeenschappelijke 'kampplaats'. De vrouwtjes komen er naar toe om te worden bevrucht en verzorgen vervolgens in hun ééntje de broedzorg en de jongen. Zij nestelen en foerageren bij voorkeur in extensief beheerde, vochtige graslanden met ondiepe sloten en poelen. Buiten de broedtijd foerageert deze steltloper ook op drogere graslanden en in slijkige oeverzones. Het broedgebied van de kemphaanpopulatie strekt zich uit van Groot Brittannië en Scandinavië tot aan de Beringstraat, voor het merendeel broedt de soort boven de 60° noorderbreedte. Er worden geen ondersoorten onderscheiden. De kemphaan is een trekvogel en het merendeel van de populatie overwintert in Afrika. In Nederland zijn kemphanen in alle maanden van het jaar te zien, maar de aantallen zijn het grootst in maart-mei en juli september.

(bron: profielendocument)

Doel aanwijzingsbesluit

A151 Kemphaan	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.000 vogels (seizoensmaximum).
Toelichting	Aantallen kemphanen zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft met name een functie als foerageergebied, vooral na een voorjaarsinundatie. De aantallen zijn de laatste jaren laag. Er is geen landelijke herstelopgave van toepassing, handhaving van de huidige situatie is voldoende.

(Bron: aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Gewenst is een leefgebied met voldoende omvang en van voldoende kwaliteit voor een seizoensmaximumaantal van 39.500 vogels van de soort in het landelijke netwerk van monitoringsgebieden. Dat aantal is de gemiddelde waarde van de seizoensgemiddelden van 1994/1995 t/m 2003/2004. Vóór 1994 zijn geen gegevens voor trendanalyse beschikbaar.

Ecologische vereisten

Kemphanen zijn buiten het broedseizoen zowel aan te treffen in ondiepe zoetwatermoerassen en andere ondiepe waterplassen als in agrarisch gebied. Kemphanen brengen vooral tijdens de najaarstrek een bezoek aan zoetwatermoerassen of 'wetlands', bij voorkeur verblijven ze dan in delen met ondiep water of slikkige drooggevalen oeverzones. Tijdens de voorjaarstrek en 's winters, met kleine aantallen, zijn de kemphanen vooral in agrarisch gebied te zien. Ze vertonen voorkeur voor veen- en klei-op-veen polders en vochtige, liefst licht bemeste graslandpercelen met korte en een wat kruidachtige vegetatie. Er zijn aanwijzingen dat kemphennen kieskeuriger zijn bij de graslandkeuze dan kemphanen. Zij hebben voorkeur voor nattere graslanden dicht bij de slaappleats. Dit zou wellicht kunnen verklaren waarom in het voorjaar meer vrouwtjes door Oost-Europa trekken terwijl mannetjes in Nederland dan 60-80% van het totaal uitmaken. In najaar en winter is de soort plaatselijk soms ook op stoppelvelden of andere pas bewerkte percelen met korte vegetatie te zien. De trekkers gebruiken gemeenschappelijke slaappleatsen van waaruit ze voedselgebieden tot 5 km (plaatselijk tot 15 km) in de omtrek bezoeken. De slaappleatsen zijn maximaal 10 cm diepe wateren en plas-dras terreinen, zoals onder water staande boezemlanden, zomerpolders, natte natuurontwikkelingsgebieden, uiterwaarden of drasse plekken in graslanden. Naast de aanwezigheid van ondiep water zijn rust en ligging in een open landschap essentieel voor een slaappleats.

De kemphaan is gevoelig voor veranderingen in de vegetatiestructuur en vermindering van het voedsel- ofwel insectenaanbod in graslanden. Dergelijke veranderingen kunnen het gevolg zijn van een complex van activiteiten die de intensieve landbouw kenmerken zoals ontwatering, egalisering, herinzaai met hoogproductieve kruidenarme grasmengsels en hoge mestgiften. Verder is het inkrimpen van open graslandlandschappen nadelig voor de kemphaanpopulatie en kunnen voedselgebieden in 'wetlands' ongeschikt worden voor de kemphaan door instelling van een hoger of lager waterpeil. Ook kunnen voedselgebieden ongeschikt worden omdat er windmolenparken in of omheen worden gebouwd.

De kemphaan kent een grote variatie aan voedsel. In graslanden en op bewerkt land eten, kemphanen overwegend regenwormen en larven van langpootmuggen (emelten). Ook eten ze op de grond levende insecten, larven, slakjes en in vegetatie aanwezige vliegjes. In moerassen vormen muggenlarven en aquatische insecten een belangrijke voedselbron. Daarnaast maakt ook plantaardig materiaal (zaden) deel uit van het dieet van de kemphaan. Kemphanen bezoeken tijdens het voedselzoeken vooral terreinen die op enige afstand van bossen en bebouwing liggen.

Ze foerageren zo dicht mogelijk bij de slaappleats en gebruiken pendelroutes tussen slaappleats en voedselgebieden. Veranderingen in de vegetatiestructuur waardoor bijv. hoge begroeiingen en monocultures ontstaan, en vermindering van het voedselofwel insectenaanbod in graslanden kunnen nadelige gevolgen hebben voor de kemphaanaantallen en het verspreidingsgebied van de soort. Dat geldt ook voor het inkrimpen van open graslandlandschappen en het ongeschikt worden van voedselgebieden in 'wetlands' door instelling van een hoger of lager waterpeil. Ook kunnen voedselgebieden ongeschikt worden omdat er windmolenparken in of omheen worden gebouwd. of windturbines barrières gaan vormen bij het pendelen van en naar de slaappleats. De gevoeligheid van de kemphaan voor verstoring is gemiddeld (vanaf 100-300 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied (open landschappen) is gemiddeld. Een effect van verstoring op de populatie is onbekend. Een hoge recreatiedruk kan echter voedselgebieden ongeschikt maken en de voedselopname van vogels beperken. Landrecreatie vormt hierbij de grootste bedreiging. (Bron: Profielendocument)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Kemphaan maakt gebruik van H3270 Slikkige oevers en H6510 Glanshaver- en Vossenstaarthooilanden.

Huidige situatie en trend

Uitgangssituatie soort	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	2
Trend	Sterke afname
Lopende monitoring- programma's	NEM: Meetnet Watervogels (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 4 kemphanen per jaar met een maximum in 2005/2006 met een seizoensgemiddelde van 17.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Kemphaan weergegeven.

5.24 A156 Grutto

De grutto is een grote steltloper die broedt in vochtig grasland. In Nederland broedden in 2004 naar schatting 62.000 paar, nog maar de helft van het aantal in de jaren zeventig. De aantallen van de grutto's zijn in ons land verreweg het grootst in maart, en ook in april aanzienlijk groot. Dan trekken grutto's die broeden in meer noordelijke streken, o.a. in Denemarken, Duitsland en IJsland, door Nederland. Kleine aantallen IJslandse grutto's overwinteren in Nederland, terwijl in recente jaren steeds grotere aantallen doortrekkers van de IJslandse populatie in het voorjaar in ons land pleisteren. Onze Nederlandse broedvogels overwinteren in Afrika (Senegal, Mali).

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de grutto in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. De broedgebieden van de in de Europese Unie verblijvende grutto's liggen op IJsland (ondersoort *L. l. islandica*) en in de gematigde klimaatszone van Europa (*L. l. limosa*). Bij *Limosa limosa* worden twee populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante West-Europese populatie wordt geschat op 170.000 vogels. Hiervan verblijft 80% korte of langere tijd in Nederland. De in Nederland overwinterende aantallen IJslandse grutto's *L.l.islandica* (max. 240) vormen maar een klein deel van de totale populatie van deze in aantal toenemende ondersoort (35.000 vogels). De recent sterk toegenomen aantallen IJslandse pleisteraars in maart-

april (3.000-3.500 vogels in 2001 en 6.800-9.800 in 2002) zijn in internationaal opzicht wel van belang: het betreft 19-28% van de totale IJlandse populatie.
(Bron: Profielendocument)

Doel aanwijzingsbesluit

A156 Grutto	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 690 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Aantallen grutto's zijn van nationale en internationale betekenis. Het gebied heeft met name een functie als foerageergebied en als slaappleaats. Aantallen zijn sterk fluctuerend met vooral de laatste 10 jaren een negatieve trend. Er is een behoudopgave toegekend omdat de oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding wordt veroorzaakt door ontwikkelingen in de omstandigheden voor broedvogels (grotendeels buiten het Natura 2000 netwerk). Binnen het Natura 2000-netwerk leveren de gebieden Waddenzee en Uiterwaarden IJssel de grootste bijdrage.

(Bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 6000 vogels (seizoensgemiddelde). Een gunstige staat van instandhouding van de grutto heeft een seizoensgemiddelde van 6.000 grutto's nodig binnen de gebieden van het Watervogelmeetnet (dit is de draagkrachtschatting ervan). Op landelijk niveau komt het gewenste seizoensgemiddelde neer op 25.000 grutto's.
(bron: profielendocument)

Ecologische vereisten

De Grutto heeft een breed voedselspectrum. Hij jaagt zowel op het oog als op de tast door met de uiterst gevoelige snavel in de grond te pikken. Op graslanden worden voornamelijk regenwormen en insecten en hun larven gegeten. Deze prooien worden bemachtigd in vochtige tot natte bodems. De doordringbaarheid van de bodem is hierin doorslaggevend en niet het bodemtype. Later in het jaar komen emelten op het menu. Verder worden ook af en toe visseneitjes, kikkerdril en kikkervisjes gevangen. In de trektijd schakelen Grutto's soms over op andere voedselbronnen. In het mariene milieu eet de soort voornamelijk kreeftachtigen, zeeduizendpoten, borstelwormen, schelpdieren en wadpieren. In de overwinteringgebieden in Zuid-Europa en West-Afrika wordt vooral (gemorste) rijst gegeten.

Om het lichaamsgewicht op peil te houden moeten Grutto's in de nazomer ongeveer 600-700 emelten per dag verorberen. Als de vetreserves aangevuld worden voor de trek dan loopt dit aantal op tot ongeveer 1.000. In de Oostvaardersplassen vormen larven van dansmuggen een belangrijk onderdeel van het dieet in de zomer; hiervan worden er tot 25.000 per dag geconsumeerd.

In Gelderland is niet precies bekend wat de belangrijkste prooi-soorten van Grutto's zijn maar waarschijnlijk staan voornamelijk regenwormen en insecten op het menu, met in de loop van het voorjaar een groter aandeel emelten. Vanaf juni zullen in uiterwaarden vooral dansmuglarven belangrijk zijn gezien het veelvuldig foerageren in slijkgig ondiep water waarin deze larven vaak massaal te vinden zijn.

In het binnenland foerageren Grutto's het liefst in natte en vochtige graslanden met een kruidenrijke vegetatie waar voldoende wormen en insecten te vinden zijn. In het voorjaar worden vooral graslanden met hoge dichtheden aan regenwormen bezocht. Ook wordt de soort vaak op zoetwaterslikken op de oevers van rivieren, meren en plassen gevonden. Aan de kust worden Grutto's voornamelijk op het wad en op moddervlaktes foeragerend aangetroffen. Weiland die plasdras staan trekken grote groepen Grutto's en andere steltlopers aan omdat hier de bodem goed doordringbaar is. Hogere waterstanden (rivierkwel) en inundaties dragen bij in grote oppervlaktes geschikt foerageerhabitat in uiterwaarden. In juni en juli kunnen emelten door het langzaam indrogen van de bodem en het zakken van grondwaterpeilen steeds moeilijker bereikbaar worden. Grutto's schakelen dan over op larven van dansmuggen en trekken naar plassen of geulen met slikbodems.

In de Gelderse Natura 2000-gebieden bestaat de foerageerhabitat voornamelijk uit vochtige tot natte graslanden (door kwel, inundatie of neerslag), of langzaam opdrogende plassen met slikbodems en uit spoelzones langs oevers.

Gemeenschappelijke slaappleatsen zijn belangrijk in de jaarcyclus van Grutto's in Nederland. Mogelijke functies van slaappleatsen zijn bescherming tegen kou en predatie, het sturen van de lokale populatiegrootte, informatieuitwisseling over goede foerageergebieden en het synchroniseren van gedrag en gemeenschappelijke beslissingsprocessen. Slaappleatsen zijn vooral in gebruik in maart/april en van half juni tot eind juli. Het betreft meestal plas-dras situaties of ondiep water in open gebied. Als slaappleats kunnen dienen: plas en meeroevers, drasse graslanden, onbekade uiterwaarden, natte heide en hoogveen, tichelgaten, opspuiterreinen, slibdepots, vloeivelden en kwelders. In geval van regelmatig bezoek door predatoren wordt een slaappleats snel verlaten. Slaappleatsen kunnen meer dan 10 km van de foerageerplek verwijderd liggen. In Gelderland worden in het voor- en najaar naast ondergelopen graslanden voornamelijk ondiepe randzones van plassen als slaappleats gebruikt. In het rivierengebied zijn veel kleine slaappleatsen in gebruik.

De verspreiding van de Grutto wordt in de trektijd voornamelijk gestuurd door optimaal foerageerhabitat in combinatie met geschikte slaappleatsen op vliegafstanden tot 10 km. De wisselwerking tussen intensief beheerd grasland binnendijks en water buitendijks, maakt het rivierengebied in potentie geknipt als landschap om tijdens de trek te benutten. Grutto's prefereren graslanden met een hoge dichtheid aan regenwormen en dat zijn hier binnendijkse regulier bemeste graslandpercelen. Buiten het broedseizoen heeft intensieve landbouw ogenschijnlijk weinig of geen negatief effect op Grutto's. In uiterwaarden met natuurontwikkeling verschrallen en verruigen voormalige agrarische percelen en worden daarmee minder aantrekkelijk als foerageergebied: de predatiekans verhoogt en het voedselaanbod vermindert. Ondiep water voldoet hier wel als foerageerhabitat en nog meer als slaappleats. (bron: factsheet)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Grutto maakt als niet-broedvogel gebruik van het habitattype H 3270 Slikkige oevers en H6510 Glanshaver- en Vossenstaarthooilanden.

Huidige situatie en trend

Uitgangssituatie Grutto	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	201
Trend	Sterke afname

Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaapplaatsen (aantalmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)
--------------------------------	---

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

Vanaf februari keert de Grutto vanuit de winterkwartieren in West-Afrika terug in Nederland. De eerste vogels langs de grote rivieren verschijnen vaak in geïnundeerde uiterwaarden of andere natte of ondergelopen graslanden. De timing van de aankomst hangt nauw samen met de temperatuur. Bij milde winters komen vanaf februari al grote groepen aan, bij koude winters kan de aankomst tot ver in maart uitblijven. Aanvankelijk gebruiken Grutto's gemeenschappelijke slaapplaatsen en dagrustplaatsen vanwaaruit ze omliggend broedgebied verkennen. De aantallen op deze slaapplaatsen nemen met de start van het broedproces snel af. Het broedseizoen van Grutto's loopt van april tot en met juni. Na afloop (of bij vroegtijdige mislukking al vanaf de tweede meihelft) foerageren ze veelvuldig op gemaaide en met mest geïnjecteerde graslanden. Ze beginnen de rui en leggen vetreserves aan voor de eerste etappes van de trek. Vanaf eind mei verschijnen vogels met een mislukt broedseizoen op de slaapplaatsen, later gevolgd door ouders met vliegvlugge jongen.

Vanaf begin juli trekken Grutto's via pleisterplaatsen in Zuid-Europa en Noord-Afrika richting overwinteringsgebied. De laatste Grutto's vliegen begin augustus naar het zuiden waar ze tot in januari blijven.

Een deel van de Grutto's die Nederland tijdens de trek aandoen, is IJsslandse Grutto. Hiervan overwinteren in de meeste jaren enkele honderden exemplaren in Nederland. Deze ondersoort heeft een voorkeur voor het mariene milieu maar frequenteert in redelijk aantal de IJsseldelta. De IJsslandse grutto-populatie neemt toe en exploreert nieuwe overwinteringsgebieden. De laatste jaren worden IJsslandse Grutto's tijdens de voorjaars trek langdurig in Nederland gezien, soms tot eind mei.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 281 grutto's per jaar met een maximum in 2006/2007 met een seizoensgemiddelde van 623.

In Gelderland concentreren de meeste vogels zich in de nazomer in uiterwaarden met ondiepe waterpartijen of plassen met flauwe oevers zoals de Oude Waal bij Nijmegen, de Erlecomse waard, Hiense Waard, Huissensche Waarden, Olburgen en Nijenbeek. Langs de rivieren ontbreekt de soort van oktober tot februari. In het voorjaar worden verspreid groepen Grutto's in uiterwaarden aangetroffen, met een voorkeur voor plasdras situaties. Het is aannemelijk dat een deel van deze voorjaarsgasten, zich in de omgeving als broedvogel vestigt. De aantallen Grutto's langs de IJssel en de Waal en in de Gelderse Poort fluctueren sterk rond een grillig patroon. De voorjaren met hoge aantallen zijn de jaren waarin de komst van de Grutto's samenvalt met een rivierpeil dat veel plasdras situaties oplevert.

Langs de IJssel zijn de voorjaarsaantallen sinds 1975 gelijk gebleven. In recente jaren lag het seizoensgemiddelde rond de 490 vogels. Waarschijnlijk worden de afnemende aantallen Nederlandse broedvogels gecompenseerd door de stijgende aantallen IJsslandse doortrekkers. Hogere aantallen worden gevonden in de Koppelerwaard, de Vreugderijkerwaard, bij Oldeneel en in de Waarden tussen Harculo en Windesheim. Meer ten zuiden worden ook hogere aantallen in de Bolkwerksweiden, Nijenbeek en de Wilpsche Klei gevonden. In de aangrenzende gebieden worden Grutto's uitsluitend langs het Zwarte Water gevonden.

In de monding van de IJssel liggen een aantal zeer grote slaapplaatsen van enkele honderden tot soms meer dan duizend Grutto's in het voorjaar. Ze slapen hier voornamelijk op ondergelopen weilanden en andere natte stukken. Ook de uiterwaarden ten noorden van Brummen zijn bekende verzamelpaatsen in het voorjaar. Verder liggen nog slaapplaatsen van Grutto's in de Fraterwaard.

Langs de Nederrijn zijn de voorjaarsaantallen sinds 1975 licht gestegen. In recente jaren lag het seizoensgemiddelde rond de 60 vogels. De stijging staat haaks de landelijke afname van de soort als broedvogel. Mogelijk nemen de aantallen toe door de stabiele (gestuwde) toestand van het gebied in combinatie met een overloop van vogels die eerder in de Betuwe voorjaarspleisterplaatsen hadden of door een toename van geschikt habitat voor de soort in het kader van natuurontwikkeling. Hogere aantallen grutto's worden gevonden in de Amerongse Bovenpolder en de Buitenwaarden bij Elst. Grutto's slapen langs de Nederrijn voornamelijk in de Amerongse Bovenpolder in nieuw aangelegd kwelmoeras.

De waterstanden in de Nederrijn variëren veel minder dan in de andere riviertakken als gevolg van de stuwen bij Driel en Maurik. Hierdoor is het aanwezige habitat ieder jaar van min of meer gelijke kwaliteit en omvang. De aantallen Grutto's langs de Nederrijn zijn veel stabielere dan in de andere Gelderse N2000 gebieden

In de loop van drie decennia zijn de voorjaarsaantallen in de Gelderse Poort sterk gedaald tot een derde van het aantal in 1975. In recente jaren lag het seizoensgemiddelde rond de 70 vogels. De afname komt overeen met de landelijke afname van de soort als broedvogel en wordt waarschijnlijk niet gecompenseerd door een groter aantal IJsslandse Grutto's zoals langs de IJssel. De Gelderse Poort ligt vermoedelijk buiten de trekweg van de IJsslandse Grutto.

Grutto's worden verspreid over het gehele N2000 gebied Gelderse Poort gevonden. Specifieke gebieden met hogere dichtheden zijn niet aan te wijzen maar uit de literatuur is bekend dat de Bijland, de Huissensche Waard en de Hondsbroeksche Pleij gebieden zijn waar in het voorjaar regelmatig grotere groepen Grutto's opduiken.

In de Gelderse Poort liggen een aantal kleine slaapplekken van enkele tientallen tot soms honderden Grutto's in het voorjaar zoals de Bijland, de Rijnstrangen, de Oude Waal, de Huissensche Waarden en de Hondsbroeksche Pleij. Ze slapen hier voornamelijk op ondergelopen weilanden en andere natte stukken.

In drie decennia tijd zijn de voorjaarsaantallen in het N2000 gebied Waal gedaald tot ongeveer een derde van het aantal halverwege de jaren zeventig. In de meest recente jaren lag het seizoensgemiddelde rond de 70 vogels. De afname komt overeen met de landelijke afname van de soort als broedvogel en wordt waarschijnlijk niet gecompenseerd door toenemende aantallen IJsslandse Grutto's.

Verspreid langs de Waal zijn Grutto's te vinden. Gebieden met hogere aantallen zijn uiterwaarden bij Winssen, Afferden, Dodewaard en Wamel. De hoogste dichtheden zijn vastgesteld juist ten westen van het beschermde gebied.

Langs de Waal liggen een aantal kleine slaapplekken van enkele tientallen tot soms honderden Grutto's in het voorjaar. Ze slapen hier voornamelijk op ondergelopen weilanden en andere natte stukken. Bekende plaatsen uit het verleden zijn de Drutensche Waarden in nazomer en Hurwenen in het voorjaar.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Grutto weergegeven.

Knelpunten en kansen

Het effect van verstoring door met name recreatie op de grutto is vergelijkbaar met andere steltlopers. Grutto's zijn met name gevoelig voor verstoring bij het foerageren. Versturende effecten zijn gemeten voor vrijwel alle vormen van recreatie.

Bij ontsluiting van uiterwaarden, door middel van bijvoorbeeld struinpaden, is een goede zonering, waarbij de rustgebieden worden gevrijwaard, noodzakelijk om de functie voor de grutto te kunnen behouden.

Bij hoge waterstanden profiteren grutto's van de toename van de oppervlakte plas-dras situaties. Deze zijn gunstig voor foeragerende en rustende grutto's. Maatregelen waarbij de oppervlakte

plas-dras situaties toeneemt, zoals de maatregelen voor het porseleinhoen zijn gunstig voor de grutto.

5.25 A160 Wulp

De wulp is de grootste Nederlandse steltloper. In Nederland is het een broedvogel van kustduinen, laagveenmoerassen, vochtige heidevelden en agrarisch grasland. Sinds de jaren zeventig broedt de wulp ook in intensief gebruikte agrarische graslanden. De Nederlandse broedvogelpopulatie overwintert voornamelijk langs de kusten van Engeland en Frankrijk. Ondertussen overwinteren vele wulpen uit Noord-Scandinavië en Noordwest-Rusland in de Nederlandse intergetijdengebieden. Kleinere aantallen overwinteren in West-Nederland.

(bron: profielendocument)

Doel aanwijzingsbesluit

A160 Wulp	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 850 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de wulp met name een functie als foerageergebied en als slaapplek. De populatiegrootte vertoont een doorgaande toename. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

(bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 101.100 vogels (seizoensgemiddelde). Behoud van de huidige situatie volstaat bij deze soort.

(bron: profielendocument)

Ecologische vereisten

De wulp is de grootste steltloper van Europa en is een omnivoor met een breed voedselspectrum en diverse foerageerstrategieën die verschillen per individu, per seizoen en per locatie. Aan de kust bestaat het dieet voornamelijk uit wormen, mossels, kokkels en strandkrabben. Op de graslanden in het binnenland worden voornamelijk regenwormen en emelten gegeten. Daarnaast bestaat het dieet voor een groot deel uit kevers en keverlarven, sprinkhanen, krekels en soms rupsen, libellen en mieren. Verder worden ook garnalen, pissebedden, spinnen en soms kleine vissen, kikkers, padden, jonge vogels en kleine knaagdieren gegeten. Ook bessen zoals kraaiheide, cranberry en veenbes staan soms op het menu.

Prooien worden zowel visueel als op de tast gelocaliseerd door met de uiterst gevoelige kromme snavel in de grond te sonderen. Ook stelen wulpen regelmatig prooien van elkaar en af en toe van andere steltlopers. Net als voor scholeksters verslechtert de voedselsituatie van wulpen in de loop van de zomer snel door het uitvliegen van emelten en het dieper wegkruipen van regenwormen door verdroging van de bodem.

Aan de kust zijn wulpen voornamelijk te vinden in waddengebieden, estuaria en delta's

met grote oppervlaktes intergetijde gebied waar ze foerageren op platen, eilanden, stranden, kwelders en rotskusten. In het binnenland foerageren wulpen voornamelijk terrestrisch op open grasland met voldoende zicht waarbij de doordringbaarheid van de bodem van groot belang is. Weersomstandigheden zoals vorst en droogte hebben een grote invloed op de bereikbaarheid van prooien. Bij vorst vergt de energiehuishouding een grotere hoeveelheid voedsel maar ook is bij vorst en droogte de bodem hard zodat wormen en emelten moeilijker bereikbaar zijn voor bodemprikkers zoals wulpen. Wulpen zijn weinig kritisch ten aanzien van hun leefgebied als dit maar voldoende open is. In Gelderland ligt het foerageerhabitat voornamelijk op vochtige open graslanden en drassige landbouwgronden na inundatie of in perioden met veel neerslag. Hogere waterstanden en inundaties vergroten de bereikbaarheid van regenwormen.

De slaapplekken van wulpen liggen meestal in open land nabij water zoals ondiepe vennen en plassen, rietmoerassen, natte graslanden, opspuitterreinen, zandgaten en buitendijkse kwelder. Ze verzamelen zich soms in grote groepen, in de trektijd vaak samen met grutto's, in ondiep water (<10 cm) aan plasoevers, op plas-dras grasland, lage delen van uiterwaarden, ondiepe delen van tichelgaten, baggerslibdepots en op vloeivelden. In de winter, bij een korte daglengte, foerageren wulpen graag dichtbij de slaapplek. Wulpen zijn niet erg honkvast wat slaapplekken betreft en lijken per dag de beste plek om te gaan slapen uit te kiezen. Regelmatig liggen slaapplekken op grotere afstand (tot 20 km.) van de foerageergebieden verwijderd. Belangrijke slaapplekken in Gelderland zijn de Middelwaard (tot 890 vogels), de IJsselmonding, De Waarden bij Windesheim, de Huissensche Waarden, bij Olburgen, in de Ooypolder, de Drutensche Waarden, de Buitenwaarden bij Wijhe, bij Heerwaarden en Hurwenen en aan de Afgedamde Maas bij Slijkwell.

De verspreiding van de wulp wordt in de winterperiode voornamelijk gestuurd door beschikbaarheid en bereikbaarheid van voedsel, omdat de nabijheid van slaapplekken geen ultieme beperkende factor lijkt. Dit betekent dat wulpen in het Gelderse twee landschapstypen prefereren. Ten eerste gangbaar bemest grasland in open poldergebied, ten tweede uiterwaarden met agrarisch gebruik. In beide gevallen biedt een (periodiek) drasse of geïnundeerde bodem extra gunstige voorwaarden. De condities treden het meest op in onvergraven uiterwaarden met slenken of afgegraven laaggelegen uiterwaarden. Binnendijs zijn dit kleipolders, liefst met een moerige ondergrond.

De weersomstandigheden in de winter zijn van grote invloed op de verspreiding van wulpen in Gelderland. In perioden met zacht weer verblijven grote aantallen op graslanden in het binnenland. Bij streng winterweer vertrekt het leeuwendeel van de vogels richting kust, met name Delta en Wadden.
(bron: factsheet)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Wulp maakt als niet-broedvogel gebruik van het habitattypen H 3270 Slikkige rivieroeveren en H6510 Glanshaver- en Vossenstaarthooilanden (met name vossenstaarthooilanden).

Huidige situatie en trend

Uitgangssituatie Wulp	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	647
Trend	Onzeker
Lopende monitoring-programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaapplekken (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

Sinds 1975 zijn de aantallen wulpen in de Rijntakken gestaag gestegen. Deze stijging komt overeen met de landelijke toename van aantallen wulpen in het binnenland. In de Gelderse Poort lijkt de groeiperiode voorbij wat mogelijk duidt op het bereiken van een draagkracht-plafond.

Wulpen zijn het gehele jaar aanwezig maar hun aantal piekt in november en februari/maart en dan voornamelijk binnen de grenzen van het N2000-gebied. De 1% norm van de West-Europese populatie van 8.500 ex. (Wetlands International 2006) wordt met een gemiddeld seizoenmaximum van 3004 vogels in de Rijntakken en 587 vogels in de aangrenzende gebieden (SOVON 2007) nimmer overschreden.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 704 wulpen per jaar met een maximum in 2006/2007 met een seizoensgemiddelde van 979.

Wulpen worden verspreid over het gehele N2000-gebied langs de IJssel gevonden. Hogere dichtheden worden aangetroffen rond Kampen (Polder de Pijpestaart, Kampereiland, Vossenwaard). Hier pendelen vogels ook regelmatig tussen het Vossemeer en de landbouwgebieden ten oosten van Kampen. Verder zijn De Waarden net ten zuiden van Zwolle tussen de IJsselcentrale en de Herxer uiterwaarden een geliefde plek voor wulpen. Ook in de Velperwaard bij Westervoort en de Lathumse Waard verblijven grote aantallen wulpen. Langs de Uiterwaarden van de IJssel zijn een aantal plaatsen bekend waar (soms honderden) wulpen rusten en slapen. Vooral in de IJsselmonding en in de Middelwaard worden soms groepen tot 900 vogels waargenomen. In de IJsselmonding is vooral de Kattenwaard ten westen van Kampen een geliefde plek die het gehele jaar in gebruik is. Verder zijn ook nog slaapplekken in de Waarden bij Windesheim, de Buitenwaarden bij Wijhe, bij Olburgen en in de Wilpsche Klei.

Langs de Nederrijn worden wulpen verspreid over het gehele N2000-gebied gevonden maar hogere dichtheden worden uitsluitend in het westelijk deel aangetroffen. Hier zijn geen grote wulpenslaapplekken bekend. Waarschijnlijk slapen ze in de buurt van de foerageerplekken in ondiep water.

Wulpen worden verspreid over de gehele Gelderse Poort gevonden. De hoogste dichtheden bevinden zich in de buurt van Arnhem in de Groote of Koningspeij, de IJsseloordsche Polder, de Hondsbroeksche Pleij rond Westervoort, de Huissensche Waarden, de Loowaard, en de Pannerdensche Waard.

Er zijn een aantal slaapplekken van wulpen bekend zoals de Huissensche Waarden (max 625 vogels.), de Ooypolder/Bijland (max 620 vogels), de Middelwaard (max 890 vogels), Nieuwe Haven en de Rijnstrangen.

Langs de Waal worden wulpen verspreid over het gehele N2000-gebied gevonden. Hogere dichtheden in het westelijk deel worden gevonden tussen Haaften en Waardenburg bij de Kerkenwaard. Helemaal in het oosten worden ten noorden van Nijmegen in de Oosterhoutsche Waarden en de Loenensche Buitenpolder ook hogere aantallen wulpen waargenomen. Er zijn een aantal slaapplekken van wulpen bekend zoals Hurwenen en de Drutensche Waarden, Centraal, maar buiten de beschermingszone, ligt een grote slaapplek bij Heerewaarden-Rossum aan de Maas.

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Wulp weergegeven.

Knelpunten en kansen

Voor foeragerende wulpen heeft verstoring door met name recreatie een groot effect op de tijd die besteed wordt aan foerageren. Versturende effecten zijn gemeten door vrijwel alle vormen van recreatie.

Bij ontsluiting van uiterwaarden, door middel van bijvoorbeeld struipaden, is een goede zonering, waarbij de rustgebieden worden gevrijwaard, noodzakelijk om de functie voor wulpen te kunnen behouden.

Bij hoge waterstanden profiteren wulpen van de toename van de oppervlakte plas-dras situaties. Deze zijn gunstig voor foeragerende en rustende wulpen. Maatregelen waarbij de oppervlakte plas-dras situaties toeneemt, zoals de maatregelen voor het porseleinhoen zijn gunstig voor de wulp.

5.21 A162 Tureluur

De tureluur broedt in graslanden, hoogveengebieden, steppen en open moerasgebieden in de gematigde en noordelijke (boreale) klimaatszones. Tijdens de doortrekperiode kunnen tureluurs overal in Nederland worden aangetroffen. Ze zijn dan echter talrijker in het noordelijk en westelijk deel van het land, terwijl de grootste aantallen zich concentreren in de intergetijdgebieden in de Waddenzee en in de Delta.

De Nederlandse intergetijdgebieden worden in de winter voornamelijk bevolkt door tureluurs uit IJsland. De meeste van de in Nederland broedende tureluurs en de vanuit het noorden komende doortrekkers trekken 's winters naar de meer zuidelijke kusten van West-Europa tot aan West-Afrika.

(bron: profielendocument)

Doel aanwijzingsbesluit

A162 Tureluur	
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 65 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de tureluur met name een functie als foerageergebied en als slaapplek. Aantallen fluctueren, maar hebben een stabiele trend, zowel op lange termijn als recent. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

(bron: Aanwijzingsbesluit)

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 18.480 vogels (seizoensgemiddelde). Voor de tureluur als niet-broedvogel is behoud van de huidige situatie voldoende.

(bron: profielendocument)

Ecologische vereisten

De tureluur is een steltloper met een grote variëteit aan voedselbronnen en foerageerstrategieën. Aan de kust bestaat het dieet van de vogels voornamelijk uit kreeftachtigen, mollusken en wormen. Op de graslanden in het binnenland worden voornamelijk insecten en hun larven gegeten maar mogelijk staan ook regenwormen en emelten op het menu. Verder worden ook af en toe kleine visjes en kikkervisjes gevangen (Snow & Perrins 1998). Prooien worden zowel visueel als op de tast gevangen door met de uiterst gevoelige snavel in de grond te pikken. De energetische opname is in graslanden lager dan in intergetijde gebieden.

Aan de kust zijn tureluurs voornamelijk te vinden in waddengebieden, estuaria en delta's met grote oppervlakttes intergetijdengebied waar ze foerageren op moddervlakttes en kwelders. In het binnenland foerageren tureluurs voornamelijk op de oevers van rivieren, meren en plassen en op graslanden waarbij een goede doordringbaarheid van de bodem van groot belang is. Tureluurs zwemmen ook regelmatig in ondiep water om voedsel te vergaren. Weersomstandigheden zoals vorst en droogte hebben een grote invloed op de bereikbaarheid van prooien omdat de bodem harder wordt en wormen en emelten minder eenvoudig bereikbaar zijn voor bodemprikkers zoals de tureluur (Arts *et al.* 1997). Bij vorst vraagt de energiehuishouding sowieso een grotere hoeveelheid voedsel.

De verspreiding van de tureluur wordt in de trektijd voornamelijk gestuurd door het voedselaanbod en het aanbod aan geschikt foerageergebied. Verschillende processen zijn van invloed op de kwaliteit van het leefgebied van de tureluur. Tureluurs houden van strandjes en slikstukjes langs rivieren en meertjes. Verder foerageren ze op graslanden. In de uiterwaarden met natuurontwikkeling zijn voormalige agrarische gronden onderhevig aan verschraling en vervuiling en worden daarmee minder aantrekkelijk als foerageergebied voor tureluurs, die houden van open grasland. In uiterwaarden spelen inundaties een belangrijke rol in de verspreiding van tureluurs. Door het uitdrogen van de bodem gaan prooidieren dieper in de grond zitten en wordt de grond te hard om door te prikken waardoor voedsel moeilijk bereikbaar is voor tureluurs. Het ontstaan van plas-dras situaties trekt tureluurs juist aan vanwege de goede bereikbaarheid van voedselbronnen en omdat natte gebieden geschikte rust- en slaappleatsen herbergen.
(bron: factsheet)

Samenhang met andere Natura 2000 doelen

De Tureluur maakt als niet-broedvogel gebruik van het habitatype H 3270 Slikkige oevers en H6510 Glanshaver- en Vossenstaarthooilanden (met name vossenstaarthooilanden).

Huidige situatie en trend

Tureluurs zijn vooral in het voorjaar aanwezig en dan voornamelijk binnen de grenzen van het Natura 2000-gebied. De soort komt in de Uiterwaarden van de IJssel voornamelijk ten noorden van Dieren voor. De rivierentellingen dekken de voorjaarsstrek (maart-april) goed af. In de nazomer (juli-augustus) vindt enige doortrek plaats, maar minder dan in het voorjaar. Bij aanvang van de watervogeltellingen in september worden de allerlaatste opgemerkt; van oktober tot maart is de soort in het binnenland vrijwel afwezig.

Slaappleatsen van Tureluurs zijn in de Rijntakken liggen waarschijnlijk in de buurt van de foerageerplekken in ondergelopen graslanden, ondiep water of op oevers en kribben. Hier slapen ze gemengd met kievit.

De aantallen tureluurs in de Rijntakken fluctueren sterk van jaar tot jaar. Een mogelijke reden hiervoor is de aan- of afwezigheid van voldoende foerageer- en rusthabitat in het gebied. Bij inundaties kunnen over grote oppervlakttes plas-dras situaties ontstaan. Deze zijn gunstig voor foeragerende en rustende tureluurs. Er is een sterk positief verband tussen de hoeveelheid water die door de Rijn wordt afgevoerd (1 feb – 15 mrt) en de aantallen tureluurs in het voorjaar. De hoeveelheid water in genoemde periode kent ook een sterk verband met de hoeveelheden neerslag in februari. Een natte februari leidt dan met enige vertraging tot een verhoogde rivierafvoer. Wanneer de tureluurs dan vanaf maart arriveren komen zij in gespreid winterbedje langs de rivieren.

In de periode 2004-2013 ligt het seizoensgemiddelde op gemiddeld 50 tureluurs per jaar met een maximum in 2005/2006 met een seizoensgemiddelde van 64.

Uitgangssituatie Tureluur	Seizoensgemiddelde (2007/2008 – 2012/2013)
Nulmeting	42
Trend	Stabiel
Lopende monitoring- programma's	NEM: Meetnet Watervogels en Meetnet Slaapplaatsen (aantalsmonitoring; coördinatie: Sovon Vogelonderzoek Nederland) Tureluur is (nog) geen contractsoort in Meetnet Slaapplaatsen

Bron: Nota Gegevens soorten Natura 2000 gebied Rijntakken; SOVON

In bijlage 4 van het beheerplan is het leefgebied van de Tureluur weergegeven.

Knelpunten en kansen

Voor foeragerende tureluurs heeft verstoring door met name recreatie een groot effect op de tijd die besteed wordt aan foerageren. Versturende effecten zijn gemeten door vrijwel alle vormen van recreatie.

Bij ontsluiting van uiterwaarden, door middel van bijvoorbeeld struinpaden, is een goede zonering, waarbij de rustgebieden worden gevrijwaard, noodzakelijk om de functie voor de tureluur te kunnen behouden.

De aantallen foeragerende tureluurs in de Rijntakken fluctueren sterk afhankelijk van de waterstanden in de rivier. Bij hoge waterstanden profiteren ze van de toename van de oppervlakte plas-dras situaties. Deze zijn gunstig voor foeragerende en rustende tureluurs. Maatregelen waarbij de oppervlakte plas-dras situaties toeneemt, zoals de maatregelen voor het porseleinhoen en de aanleg van nevengeulen met slikgige rivieroeveren zijn gunstig voor de tureluur.

Literatuurlijst

1. Aanwijzingsbesluit:
http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/documenten/gebieden/380/N2K038_066-068_DB%20HVN%20Rijntakken.pdf
2. Alterra, 2009. Epe, M.J., M.F. Wallis de Vries, I.M. Bouwma, J.A.M. Janssen, H. Kuipers, H. Keizer-Vlek, C. M.Niemeijer, 2009. Urgent bedreigde typische soorten en vegetatietypen van Natura 2000-habitattypen. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1909.
3. Bal, D.; Beijer, H.M.; Fellingner, M.; Haveman, R.; Opstal, van A.J.F.M.; Zadelhoff, van F.J., 2001. Handboek natuurdoeltypen; 2e geheel herz. ed
4. Centraal Bureau voor de Statistiek 2011, Meetprogramma's voor flora en fauna in 2010.
5. Centraal Bureau voor de Statistiek 2015. Meetprogramma's voor flora en fauna, kwaliteitsrapportage NEM over 2014. Den Haag.
6. Creemers, R.C.M. (1994): Amfibieën in uiterwaarden. Voortplantingsplaatsen van amfibieën in uiterwaarden. Rapport Werkgroep Dieroecologie / Ministerie van LNV, Den Haag (134 p.).
7. Dijkstra, V. & J.B.M. Thissen 2011. Plan van aanpak verspreidingonderzoek otter en bever. Zoogdierversenigingrapport 2011.26. Zoogdierverseniging, Nijmegen.
8. Geest, G. van, A. de Niet & S. Teurlincx, 2011. Waterplanten langs de Nederlandse Rijntakken: huidige waarden, aanbevelingen voor inrichting, KRW-tool. Rapport Deltares.
9. Haarsma, A.-J., 2008. Meervleermuizen rond de IJssel en Nederrijn. VZZ-Rapport 2008.41. Zoogdierverseniging VZZ, Arnhem.
10. Herstelstrategie H3150: Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden:
http://pas.natura2000.nl/pages/herstelstrategieen-deel_ii.aspx
11. Herstelstrategie H6120: Stroomdalgrasland: http://pas.natura2000.nl/pages/herstelstrategieen-deel_ii.aspx
12. Herstelstrategie H6430C: ruigte en zomen (droge bosranden):
http://pas.natura2000.nl/pages/herstelstrategieen-deel_ii.aspx
13. Herstelstrategie H6510A: Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver):
http://pas.natura2000.nl/pages/herstelstrategieen-deel_ii.aspx
14. Herstelstrategie H91F0: Droge hardhoutooibossen:
http://pas.natura2000.nl/pages/herstelstrategieen-deel_ii.aspx
15. Hommel, P.W.F.M. et al., 2014. Herstel en ontwikkeling hardhoutooibossen. OBN-194-RI.
16. Hut van der, R.M.G., J. van der Winden, K.L. Krijgsveld, 2005. Moerasontwikkeling in de Ooijpolder. Rapport nr. 04-320. Bureau Waardenburg bv.
17. Janssen, J.A.M., J.H.J. Schaminée. 2004 Soorten van de habitatrichtlijn. Europese natuur in Nederland. KNNV uitgeverij. 112 pagina's. ISBN 90 5011 191 2.
18. Kessel van, N., M. Dorenbosch & F. Spikmans, 2009. Vissen in Gelderse Natura 2000. Voorkomen en status van doelsoorten langs rivieren in Gelderland. Natuurbalans - Limes Divergens BV & Stichting RAVON, Nijmegen.

19. Klaassen O., van Winden E., van Roomen M. & Schoppers J. 2013. Aantallen van ganzen op slaapplaatsen in toekomstig Natura 2000-gebied Rijntakken in 1999-2004 en 2007-2013. Sovon-rapport 2013/46. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen
20. Koffijberg K., Majoor F. & Schoppers J. 2010. Evaluatie van beschermingsmaatregelen voor Kwartelkoningen in rivieruiterwaarden in Overijssel en Gelderland. SOVON-onderzoeksrapport 2010/09. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
21. Kurstjens, G en A. van Winden, 2015. Maatregelen watercondities t.b.v. herstel rietmoeras binnendijkse Natura 2000 gebieden in de Ooijpolder (Groenlanden en Ooijse Graaf). Rapport 2015.01. Kurstjens Ecologisch Adviesbureau m.m.v. Stroming.
22. Lensink, R., R.C. Fijn, C. Heunks, 2008. Niet-broedvogels in de Natura 2000-gebieden langs Rijn, Waal, IJssel, Nederrijn en in Arkemheen. Bureau Waardenburg. Rapport nr. 08-85.
23. Limpens, H.J.G.A., 2005. Vleermuizen in de Gelderse Poort. Een onderzoek naar het voorkomen en landschapsgebruik van vleermuizen in het rivierenlandschap van de Gelderse Poort. VZZ rapport 2005.25. Zoogdiervereniging VZZ, Arnhem.
24. Natuurbeheerplan Overijssel: <http://www.overijssel.nl/thema's/natuur-en-landschap/groenloket/natuurbeheerplan>
25. Niemeijer, I., B. Beekers, G. Kurstjens, P. van Beers, P. Calle, M. Louwen, K. Lotterman, M. Bolten, E. Brouwer, N. Dam & M. van Bergen. Stichting Flora- en Faunawerkgroep Gelderse Poort, 2008. De flora van de Gelderse Poort: Trends van indicatieve soorten tussen 1970 en 2008 en actuele ontwikkelingen en bedreigde soorten (vanaf 2004).
26. Patberg, W.; Leeuw, J.J. de; Winter, H.V., 2005. Verspreiding van rivierprik, zeeprik, fint en elft in Nederland na 1970 (RIVO rapport C004/05) - 24 p. Leerstoelgroep Aquacultuur en Visserij, Rijksinstituut voor Visserijonderzoek, RIVO Biologie en Ecologie
27. Profielendocumenten: <http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/gebiedendatabase.aspx?subj=profielen>
28. Schut, D., R. Felix & R. Krekels, 2008, Factsheets Natura 2000 Gelderland. Habitatrichtlijnsoorten in Natura 2000-gebieden. Natuurbalans - Limes Divergens BV, Nijmegen.
29. Sierdsema, H., J. van Diermen, B. Aarts, L. van den Bremer en A. van Kleunen. 2008. Factsheets van broedvogels in de Natura 2000-gebieden van Gelderland. SOVON-onderzoeksrapport 2008/14. SOVON, Beek-Ubbergen.
30. SOVON 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000 - Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS, Leiden.
31. Turnhout C. van., van Dijk A.J. & van der Weide M. 2003. Jaar van de Roerdomp 2003. SOVON-onderzoeksrapport 2003/07. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
32. Weeda, E.J., C. Schuiling, Th. Jacobs & J. P. M. Willemsen, 2008. Inventarisatie ruimeclaims in rivierengebied ten behoeve van Natura 2000 en de ecologische hoofdstructuur. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1638.
33. Wolf, R.J.A.M., A.H.F. Stortelder & R.W. de Waal. 2001. Ooibossen, Biosystemen van Nederland deel 2. KNNV, Utrecht

Bijlagen ontwerp- Beheerplan Natura 2000 38 - Rijntakken

Inhoudopgave

Bijlage 11 PAS-gebiedsanalyse Rijntakken

Bijlage 12 EHS Overijssel

Bijlage 13 Aanwijzingsbesluit Rijntakken

Bijlage 14 ontwerp wijzigingsbesluit Rijntakken (2016)

Bijlage 15 Advies Klankbordgroep

Bijlage 11 PAS-gebiedsanalyse Rijntakken

PAS-gebiedsanalyse 038 Rijntakken

November 2016

KWR Watercycle Research Institute: Edu Dorland

Provincie Gelderland: Joke Pinggen, Jeroen Kusters, Jaap Ex

De volgende habitattypen en soorten worden in dit document behandeld:

, H6120, H6510A, H91E0B en H91F0

H1134, H1166, A122, A130, A142, A151, A153, A156, A162

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1. Kwaliteitsborging	4
2. Inleiding (doel en probleemstelling)	6
3. Landschapsecologische systeemanalyse.....	8
3.1 Beschrijving rivierenlandschap	8
3.2 Aangewezen gebied: ligging en bestuurlijke situatie	10
3.2 Verschillende karakteristieken van het gebied	11
3.3 Knelpunten op gebiedsniveau	22
3.4 Atmosferische stikstofdepositie	26
4. Kwaliteitsanalyse habitattypen en -soorten	37
4.1 Gebiedsanalyse H6120 Stroomdalgraslanden	37
4.2 Gebiedsanalyse H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver).....	43
4.3 Gebiedsanalyse H910EB Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen).....	47
4.4 Gebiedsanalyse H91F0 Droge hardhoutooibossen	49
4.5 Gebiedsanalyse H1134 Bittervoorn	52
4.6 Gebiedsanalyse H1166 Kamsalamander	53
4.7 Gebiedsanalyse A122 Kwartelkoning.....	55
4.8 Gebiedsanalyse A130 Scholekster	59
4.9 Gebiedsanalyse A142 Kievit.....	63
4.10 Gebiedsanalyse A151 Kempphaan	67
4.11 Gebiedsanalyse A153 Watersnip.....	69
4.12 Gebiedsanalyse A156 Grutto	71
4.13 Gebiedsanalyse A162 Tureluur	75
4.14 Samenvatting doelstellingen en trends	79
5. Gebiedsgerichte uitwerking maatregelenpakketten.....	80
5.1 Herstelmaatregelen H6120 Stroomdalgraslanden	80
5.2 Herstelmaatregelen H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver) ...	84
5.3 Herstelmaatregelen H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)	86
5.4 Herstelmaatregelen H91F0 Droge hardhoutooibossen	88
5.5 Herstelmaatregelen Bittervoorn H1134	90
5.6 Herstelmaatregelen Kamsalamander H1166	91
5.7 Herstelmaatregelen Kwartelkoning A122	92
5.8 Herstelmaatregelen Watersnip A153.....	93
5.9 Herstelmaatregelen A130 Scholekster.....	93
5.10 Herstelmaatregelen A142 Kievit	93
5.11 Herstelmaatregelen A151 Kempphaan	94
5.12 Herstelmaatregelen A156 Grutto	94
5.13 Herstelmaatregelen A162 Tureluur	95
5.14 Monitoring effecten van PAS-herstelmaatregelen.....	95
5.15 Borgingsafspraken.....	96
5.17 Planning en effectiviteit van herstelmaatregelen.....	96

6. Beoordeel relevantie en situatie flora/fauna	98
6.A Interactie uitwerking gebiedsgerichte herstelmaatregelen N-gevoelige habitats met andere habitats en natuurwaarden.....	98
6.B Interactie uitwerking gebiedsgerichte herstelmaatregelen N-gevoelige habitats met leefgebieden bijzondere flora en fauna	98
6.C Tussenconclusie PAS-herstelmaatregelen	99
7. Synthese maatregelenpakket voor alle habitattypen in het gebied	100
8. Conclusies PAS-maatregelpakket en juridische onderbouwing.....	102
8.1 H6120 Stroomdalgraslanden.....	102
8.2 H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	102
8.3 H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)	103
8.4 H91F0 Droge hardhoutooibossen.....	103
8.5 VHR-soorten.....	103
8.6 Conclusie PAS-maatregelpakket en juridische onderbouwing	104
9. Ruimte voor economische ontwikkeling	106
10. Eindconclusie	108
11. Literatuurlijst	109
12. Bijlagen	111
Bijlage 1. Kaarten deelgebieden en toponiemen.....	112
Bijlage 2. Natura 2000 doelen Rijntakken	115
Bijlage 3. Beschrijving vegetatiegradiënt en fauna van het rivierenlandschap	117
Bijlage 4. Analyse stikstofgevoelige leefgebieden VHR-soorten	119
Bijlage 5. Kaarten kerngebieden van habitattypen, habitatsoorten en broedvogels.....	122
Bijlage 6. Kaarten kerngebieden van habitat- en vogelrichtlijnsoorten	136
Bijlage 7. Maatregelkaarten deelgebieden	141

Samenvatting

Met het maatregelenpakket opgenomen in de hier voorliggende gebiedsanalyse wordt een belangrijke bijdrage aan de Natura 2000-doelen van dit gebied geleverd. Dit maatregelenpakket is gericht op het beschermen van de hier aanwezige stikstofgevoelige habitattypen en (leefgebieden van) soorten.

De verwachte effecten van het maatregelenpakket voor de verschillende stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden in dit Natura 2000-gebied worden in de onderstaande tabel samengevat. Met: - (achteruitgang), = (gelijk) en + (vooruitgang) of onb. (onbekend) (situatie 2004) worden de ontwikkelingen in relatie tot de geldende instandhoudingsdoelstelling aangegeven.

Habitatype/leefgebied	Situatie in 2014 t.o.v. 2004 voor oppervlak/kwaliteit	Verwachte ontwikkeling einde 1e beheerplan- periode t.o.v. 2014	Verwachte ontwikkeling 2030 t.o.v. einde 1e beheerplanperiode	Juridische categorie indeling
H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	- / -	+	+	1b
H6120 Stroomdalgraslanden	-- / +	+	+	1b
H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	-- / -	+	+	1b
H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen- iepenbossen)	= / - *	+	+	1b
H91F0 Droge hardhoutoibossen	= / - *	+	+	1b
LG2 Geïsoleerde meanders en petgaten	= / =	+	+	1a
LG3 Zwakgebufferde sloten	= / =	+	+	1a
LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei	= / =	+	+	1b
LG8 Nat, matig voedselrijk grasland	= / =	+	+	1b
LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied	= / =	+	+	1b

Bij uitvoer van het PAS maatregelenpakket wordt gezien de te verwachten effecten, de locatie waarop deze effecten verwacht worden en de verwachte termijn van optreden van effecten, gewaarborgd dat in tijdvak 1 (2015-2021) geen verslechtering optreedt van de kwaliteit van de aangewezen habitattypen en leefgebieden van soorten. Het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen van alle soorten en habitattypen waardoor dit gebied is aangewezen blijft door het uitvoeren van de herstelmaatregelen ook in de tijdvakken 2 en 3 mogelijk.

1. Kwaliteitsborging

Dit document is de geactualiseerde PAS-gebiedsanalyse voor het Natura 2000-gebied Rijntakken, onderdeel van de partiële herziening Programma Aanpak Stikstof 2015-2021.

Voor het opstellen van dit document is gebruik gemaakt van:

- Definitief aanwijzingsbesluit Rijntakken (PDN, 2014);
- 95% versie van het aanwijzingsbesluit Rijntakken (Programmadirectie Natura 2000, Onderdelen uit Natura 2000-aanwijzingsbesluit Rijntakken (038/066-068), 2012;
- Ontwerpbesluiten Uiterwaarden Neder-Rijn, Uiterwaarden Waal, Uiterwaarden IJssel, Gelderse Poort, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit;
- Factsheets Natura 2000 habitattypen, habitatsoorten, broedvogels en niet-broedvogels in Gelderland, 2008;
- Beheerplan Natura 2000 Rijntakken. Concept 3 december 2012;
- Achtergronddocument. Uitwerking Natura 2000 doelen. Concept 2 mei 2012, met aanvullingen voor vogelsoorten, oktober 2013;
- Gegevens uit Aerius Monitor 16 (oktober 2016);
- Vegetatiekartering van Natuurbalans uit 2009;
- Vragen aan terreinbeheerders over kerngebieden van Arcadis uit 2010;
- Conceptuitwerking Natura 2000 doelen. Strategiedocument Beheerplan Natura 2000 Rijntakken, begeleidingsgroep maart 2011.
- Gebiedssessie met terreinbeheerders specifiek ten behoeve van PAS III op 12 mei 2011;
- Landelijke PAS-herstelstrategie documenten, versies november 2012;
- Profielendocumenten van het Ministerie van EL&I, 2008;
- Overige documenten van de landelijke PAS-organisatie, zie <http://pas.natura2000.nl/>

Sinds 2007 hebben de Provincie Gelderland, terreinbeheerders en adviseurs veel beschikbare literatuur en kennis van organisaties en personen bijeengebracht en uitgewerkt in een conceptbeheerplan voor de Rijntakken.

In 2008 is een Koepelplan Natura 2000-beheerplannen Rijntakken opgesteld. Dit heeft dan ook als vertrekpunt gediend bij de totstandkoming van het concept beheerplan. Er was in een eerder kader weliswaar besloten dat er niet één Natura 2000-gebied Rijntakken zou komen, maar dat de noodzaak voor afstemming tussen de gebieden wel nodig blijft. Veel instandhoudingsdoelstellingen komen in meerdere van de Natura 2000-gebieden van de Rijntakken terug waardoor ten behoeve van flexibiliteit en samenhang gezamenlijk optrekken gewenst bleek. Inmiddels heeft het Ministerie van EZ vier van de vijf gebieden van de Rijntakken gevoegd in één aanwijzingsbesluit. Hierin zijn de volgende gebieden samengevoegd: Gelderse Poort, Uiterwaarden Waal, Uiterwaarden Neder-Rijn en Uiterwaarden IJssel. Voor deze gebieden is inmiddels een concept-beheerplan Natura 2000 opgesteld. In dit conceptbeheerplan spelen kerngebieden een belangrijke rol. Het is namelijk de bedoeling dat binnen deze kerngebieden uiteindelijk de instandhoudingsdoelstellingen ten behoeve van de habitattypen ten aanzien van zowel behoud als uitbreiding en kwaliteit, gerealiseerd zullen worden. De kerngebieden hebben thans of potentieel de meest geschikte abiotiek en/of gebruik om de doelen te kunnen realiseren. De tussenliggende gebieden zijn minder geschikt en hier zal op behoud ingezet worden, terwijl op termijn het habitatype hier zelfs zal kunnen verdwijnen als in de kerngebieden de oppervlakte en kwaliteit zijn vergroot.

Vervolgens is in het kader van de PAS voorliggende PAS-herstelmaatregelenpakket opgesteld voor de Rijntakken als geheel.

In oktober 2016 is de gebiedsanalyse geactualiseerd op basis van nieuwe berekeningen van de stikstofdepositie met AERIUS M16. Meer informatie over de actualisatie van AERIUS Monitor is te vinden in de partiële herziening Programma Aanpak Stikstof 2015-2021.

De actualisatie op basis van AERIUS M16 heeft geleid tot wijzigingen in de omvang van de stikstofdepositie en de ontwikkelruimte in alle PAS-gebieden. De omvang van de wijzigingen is verschillend per gebied en per habitatype.

Naar aanleiding van de geactualiseerde uitkomsten van AERIUS Monitor 2016 blijft het ecologisch oordeel van de Rijntakken ongewijzigd. Een nadere toelichting hierop is opgenomen in hoofdstuk 8. Met het ecologisch oordeel is beoordeeld of met de toedeling van depositie en ontwikkelingsruimte de instandhoudingsdoelstellingen voor de voor stikstof gevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten op termijn worden gehaald en/of behoud is geborgd. Daarnaast is beoordeeld of verslechtering van habitats en significante verstoring van soorten wordt voorkomen.

2. Inleiding (doel en probleemstelling)

De Rijntakken zijn in 2008 aangewezen in de ontwerpbesluiten Gelderse Poort, Uiterwaarden Waal, Uiterwaarden Neder-Rijn en Uiterwaarden IJssel. In 2014 is het Definitieve aanwijzingsbesluit (AWB) voor het gebied Rijntakken van kracht geworden (PDN, 2014). Dit definitieve AWB bevat een aantal wijzigingen t.o.v. de vier ontwerpbesluiten. De belangrijkste wijziging is dat habitattypen en soorten die voor (minstens) één van de gebieden zijn aangewezen, door de samenvoeging van toepassing zijn geworden op het gehele Natura 2000-gebied Rijntakken (voor de overige wijzigingen wordt verwezen naar het definitieve AWB (PDN, 2014). Hoewel Bijlsma *et al.* (2012) hebben geconcludeerd dat deze samenvoeging geen ecologische meerwaarde heeft, leidt dit wel tot meer rek en ruimte. Ook heeft de samenvoeging het voordeel dat er via een gezamenlijk beheerplan meer mitigatie- en compensatiemogelijkheden in het riviereengebied ingebouwd kunnen worden.

Voor het Natura 2000-gebied Rijntakken zijn in het definitieve AWB een groot aantal habitattypen en habitat- en vogelrichtlijnsoorten aangewezen (zie Bijlage 2). In deze PAS-gebiedsanalyse worden alleen de stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten waar sprake is van overschrijding van de kritische depositiewaarde (KDW) nader uitgewerkt. De onderbouwing van deze selectie wordt in §3.4 vermeld. In tabel 2.1 is weergegeven welke habitattypen en -soorten dit betreft en wat hun Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen zijn.

Tabel 2.1. Overzicht van de Natura 2000-doelstellingen die in het kader van deze PAS-gebiedsanalyse worden uitgewerkt. Zie bijlage 2 voor alle instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-gebied Rijntakken.

Habitatype	Doelstelling habitatype/leefgebied soort				
	Verspreiding	Oppervlakte	Kwaliteit	Populatie	Opmerking
H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	=	>	>		
H6120 Stroomdalgraslanden	=	>	>		
H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	=	>	>		
H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen- iepenbossen)	=	>	>		
H91F0 Droge hardhoutooibosses	=	>	>		
Habitatsoorten					
H1134 Bittervoorn	=	=	=	=	
H1166 Kamsalamander	>	>	>	>	
Broedvogels					
A122 Kwartelkoning		>	>	160	broedparen
A153 Watersnip		=	=	17	broedparen
Niet-broedvogels					
A130 Scholekster		=	=	340	seizoensgemiddelde
A142 Kievit		=	=	8100	seizoensgemiddelde
A151 Kemphaan		=	=	1000	seizoensgemiddelde
A156 Grutto		=	=	690	seizoensgemiddelde

		=	=	65	ddelde seizoensgemi ddelde
A162 Tureluur					

Leeswijzer

In hoofdstuk 3 wordt eerst een landschapsecologische systeemanalyse op gebiedsniveau beschreven. Vervolgens wordt per habitatype een kwaliteitsanalyse gegeven waarbij wordt ingegaan op de (trend in) kwaliteit, de plek van het habitatype in de landschapsecologische context, knelpunten en eventuele kennisleemten. In dit hoofdstuk wordt ook de omvang van het knelpunt stikstofdepositie beschreven op basis van de meest recente Aerius gegevens (Aerius Monitoring 16). Op basis van deze informatie worden vervolgens in hoofdstuk 4 en 5 de PAS herstelmaatregelen beschreven en uitgewerkt in ruimte en tijd. In hoofdstuk 6 wordt vermeld of de PAS-herstelmaatregelen effect hebben op andere natuurwaarden. Hoofdstuk 7 geeft een synthese van het PAS-herstelmaatregelen pakket en in hoofdstuk 8 wordt daarvan de effectiviteit beoordeeld.

3. Landschapsecologische systeemanalyse

Het Natura 2000-gebied Rijntakken beslaat een oppervlakte van bijna 24.000 ha (Provincie Gelderland, 2012a). Vanwege deze grote oppervlakte is deze systeemanalyse minder gedetailleerd dan bij kleinere Natura 2000-gebieden en wijkt deze af van de standaardindeling. Allereerst wordt een beknopte beschrijving gegeven van het rivierenlandschap. Deze beschrijving is overgenomen uit de landschappelijke inbedding voor het rivierenlandschap (Everts *et al.*, 2012), dat onderdeel is van Deel III van de landelijke PAS-herstelstrategieën welke bestaat uit beschrijvingen van landschappen en de ecologische gradiënten daar in. Voor het rivierenlandschap is uitgegaan van Type 3: Uiterwaarden rivieren met sedimentatie overheersend (Boven-Rijn/IJssel/Neder-Rijn en Bedijkte Maas). Vervolgens wordt een beschrijving op hoofdlijnen gegeven van elk van de vier Rijntakken die ieder hun eigen natuurlijke kenmerken en kwaliteiten hebben. Deze beschrijvingen zijn afkomstig uit het concept beheerplan Rijntakken (Provincie Gelderland, 2012a). Kaarten van deelgebieden zijn opgenomen in Bijlage 1.

3.1 Beschrijving rivierenlandschap

Onderstaande beschrijving is overgenomen uit Everts *et al.*, 2012 en richt zich op door hen onderscheiden Type 3: Uiterwaarden rivieren met sedimentatie overheersend.

Na de riviernormalisatie is vooral in dit deel van het riviereengebied het reliëf in de uiterwaarden genivelleerd door opslibbing, maar ook door veel plaatselijke egalisaties. Weliswaar is door zand- en kleiwinning het reliëf plaatselijk versterkt, maar dat reliëf verschilt wezenlijk van het oorspronkelijke: natuurlijke gradiënten met geleidelijke overgangen zijn overgegaan in gradiënten met scherpe grenzen, vaak versterkt door de creatie van abrupte overgangen tussen verschillende habitats. Daardoor bestaan bijna nergens meer geleidelijke overgangen tussen bossen of struwelen en ruigten of graslanden; zelfs de oevers zijn abrupt begrensd ten opzichte van de rest van de uiterwaarden. Riviernormalisaties hebben tevens geleid tot diepe insnijding van het zomerbed. Hierdoor zijn de grondwaterstanden in de uiterwaarden gedaald en komen overwegend droge graslandbiotopen voor, alleen plaatselijk wat vochtiger.

De dalbodem bestaat uit klei, zavel en zand. Nabij de rivier komen op rivierduinen of stroomruggen zandige lagen voor, die oppervlakkig ontkalkt kunnen zijn. Verder van de rivier komen zavel en klei voor (Steur *et al.* 1985). Veel uiterwaarden komen ongeveer overeen met het deel van de stroomvlakte dat vroeger tot de overgang van het zomer- naar het winterbed behoorde; de kom- en bergingsgebieden achter de oeverwallen liggen tegenwoordig vrijwel overal achter hoge winterdijken. Tot in de jaren zestig van de vorige eeuw werd bij hoogwater nog gebruik gemaakt van binnendijkse waterberging via overlaten, zoals die bij Spijk (bij Lobith-Tolkamer) en bij Baak (ten zuiden van Zutphen). De uiterwaarden inunderen alleen bij hoge rivierstanden.

Binnen dit gradiënttype zijn twee situaties onderscheiden. In de eerste is de invloed van het rivierwater bepalend voor de gradiënt in de uiterwaard; in de tweede is kwel van grondwater medebepalend.

Zie bijlage 3 voor een uitgebreide beschrijving van de vegetatiegradiënt en fauna.

Sturende processen

- Grote waterstandswisselingen, waarbij in het winterseizoen frequent inundatie en sedimentatie optreden en in het zomerseizoen de rivier- en grondwaterstanden diep kunnen wegzakken, zijn in dit deel van het rivierengebied de meest sturende processen.
- Voor de Stroomdalgraslanden spelen inundaties met rivierwater een belangrijke rol bij de buffering van de pH op een voldoende hoog niveau, waarbij zowel aanvoer en inwaai van vers basenrijke zand gedurende de zomer als indringing van basenrijk rivierwater in de wortelzone voor voldoende buffering kunnen zorgen. Te lange en te regelmatige inundaties, in het bijzonder gedurende het groeiseizoen, worden evenwel niet verdragen.
- De vorming van nieuwe rivierduinen (met als meest bekende voorbeeld dat van de Millingerwaard) dankzij dynamische rivieren zorgt voor het ontstaan van nieuwe standplaatsen voor soorten van Stroomdalgraslanden (Sykora *et al.*, 2009).
- Op de hogere delen met zavel- en kleigronden is de vegetatie eveneens afhankelijk van een goede basenvoorziening, die meestal wordt bepaald door de aanwezigheid van kalk in de bodem dan wel door een grote kationenuitwisselingscapaciteit van het adsorptiecomplex van de bodem. Inundaties met basenrijk rivierwater zorgen in dat laatste geval voor het opladen van dat adsorptiecomplex. Daarnaast kan bioturbatie door onder andere mollen en grote wormen zorgen dat er voldoende kalkrijke bodem van wat grotere diepte in de wortelzone wordt gebracht (Corporaal, 2009).
- In de lagere delen in de uiterwaarden zoals meanders, wielen en tichelgaten kan kwel optreden, zowel van zogenoemd oevergrondwater (rivierkwel) als vanuit de hogere (binnendijkse) gronden, waarbij langdurige kwel gedurende de periode met lage(re) rivierwaterstanden zorgt voor de best ontwikkelde water- en moerasbegroeiingen.

Standplaatscondities

Op de oevers is het habitatype Slikkige rivieroevers sterk geassocieerd met elkaar afwisselende overstromingen en droogval van zeer tot uiterst voedselrijk slib. De overstromingen treden incidenteel tot dagelijks op, in dat laatste geval wel kortstondig. Het waterregime varieert daarbij van ondiep droogvallend tot vochtig. De waterkwaliteit is te karakteriseren als zwak zuur tot basisch.

Voor de Stroomdalgraslanden (H6120) zijn voedselarme, zwak gebufferde tot neutrale (pH > 6) en matig voedselarme tot licht voedselrijke omstandigheden van belang. Deze graslanden zijn gevoelig voor verzuring d.w.z. de opgeloste basen spoelen snel en diep uit naar de ondergrond vanwege het goed doorlatende karakter van de zand- en de lichte zavelbodems op hun standplaats. Frequentie vernieuwing van de toplaag van de bodem met kalkhoudend zand is voor de begroeiingen van dit habitatype dan ook van groot belang. Kortstondige overstromingen met zandafzetting in de winter en het instuiven van kalkrijk zand in de zomer houden de buffering in stand, maar overstroming in de zomer wordt slecht verdragen. Het nog steeds zeer voedselrijke karakter van het rivierwater kan eveneens een belemmering vormen voor herstel en ontwikkeling van deze graslanden.

Weidekervelhooilanden (Associatie van Grote pimpinel en Weidekervel; 16Ba2) worden tot de Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, subtype Grote vossenstaart (H6510B) gerekend en zijn afhankelijk van vochtige tot natte omstandigheden. Ze vormen in de benedenloop van Waal, Maas en IJssel ecologisch en ruimtelijk een overgang tussen de natte hooilanden van het Dotterbloem-verbond (16Ab) en de drogere Glanshaver (H6510A) (Weeda 1991). De bodem bestaat uit zavel of klei en is kalkrijk, waarbij kalk de buffering (pH 7-8) in stand houdt. De gemiddelde voorjaarsgrondwaterstand ligt circa 10-20 onder maaiveld. In de zomer zakt de grondwaterstand weg tot circa 40-50 cm onder maaiveld. De waterstandfluctuaties vormen een belangrijke standplaatsfactor, waarbij inundaties in winter en vroege voorjaar regelmatig en kort zijn en worden afgewisseld met perioden met lagere standen. Van de regelmatige korte inundaties in het vroege voorjaar wordt verondersteld dat zij een rem

vormen op de ontwikkeling van concurrentiekrachtige soorten zoals Riet en andere grassen. Bij minder goed ontwikkelde plantengemeenschappen die tot het subtype van Grote vossenstaart (H6510B) worden gerekend is vooral een hoge voorjaarsstand belangrijk.

Zilver schoongraslanden komen voor op plaatsen met betrekkelijk langdurige en rechtstreekse overstroming door rivier- of oevergrondwater, waar beweiding de gebruikelijke beheersvorm is, en die in de loop van het voorjaar droogvallen. De schommelingen van de grondwaterstand zijn betrekkelijk groot en sterk gecorreleerd met de rivierstanden. De zuurgraad is neutraal tot zwak zuur en de trofie is te karakteriseren als matig eutroof (Bal *et al.*, 2001).

De gemeenschappen in de laagste delen zijn afhankelijk van permanent natte omstandigheden met een goede basenvoorziening (zwak zuur tot circumneutraal). Kwel van grondwater of oevergrondwater kan daarvoor zorgen. Periodieke aanvoer van slibrijk oppervlaktewater is wenselijk voor de instandhouding van eutrafente Grote-zeggenmoerassen. Ruigten en zomen van het Moerasspirea-subtype komen voor op zeer natte tot zeer vochtige, matig tot zeer voedselrijke en (zeer) basenrijke standplaatsen die slechts incidenteel worden overstroomd. De standplaatscondities van Ruigten en zomen van het subtype van Harig wilgenroosje zijn in hoge mate overeenkomstig met de Moerasspirea-ruigten, zij het dat ze op nog basen- en voedselrijke standplaatsen voorkomen. Bovendien is worden ze regelmatig overstroomd.

Het habitatype Meren met Krabbenscheer en fonteinkruiden betreft begroeiingen die afhankelijk zijn van heldere matig voedselrijke plassen en andere ondiepe wateren waarvan het water basisch tot neutraal is.

Zachthoutooibossen (H91E0A) zijn afhankelijk van tamelijk langdurige inundaties. De omstandigheden zijn voedselrijk tot zeer voedselrijk. De dynamiek van de grondwaterstand is bepalend voor de variatie. De Essen-Iepenbossen (H91E0B) zijn kenmerkend voor relatief weinig dynamische standplaatsen, vergelijkbaar met die van het Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, subtype Grote vossenstaart. Hardhoutooibossen nemen standplaatsen in vergelijkbaar met die van de Stroomdalgraslanden en van de Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, subtype Glanshaver. Op kalkarme bodems vormen incidentele overstromingen een belangrijke bron van nutriënten en basen. Of dat tevens het geval is op kalkrijke bodems is minder duidelijk (Wolf *et al.* 2001).

Voor specifieke informatie over de standplaatscondities van de afzonderlijke habitattypen zie Deel II Herstelstrategieën voor stikstofgevoelige habitats, PDN, 2012b).

3.2 Aangewezen gebied: ligging en bestuurlijke situatie

Ligging

Het Natura 2000-gebied Rijntakken ligt langs de rivieren de Waal, Neder-Rijn en IJssel. Het bestaat uit de uiterwaarden tussen de Duitse grens en Zaltbommel langs de Waal, de uiterwaarden van de Neder-Rijn tot Zaltbommel en de uiterwaarden van de IJssel tot aan het Ketelmeer. Bij Nijmegen en Arnhem maken delen van de uiterwaarden langs Waal en Neder-Rijn geen onderdeel uit van het Natura 2000-gebied. In de Gelderse Poort behoren ook de voormalige buitendijkse gebieden van de Rijnstrangen en delen van de Ooijpolder tot het Natura 2000-gebied Rijntakken.

De Rijntakken vormen de ecologische verbinding tussen natuurgebieden in Duitsland, de Randmeren en de moerasgebieden van Noordwest-Overijssel en Friesland en de stuwwallen van de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en Montferland. Ook vormt de Rijntakken de verbinding tussen Duitse natuurgebieden en het Hollands-Zeeuws Deltagebied. Andere Natura 2000-gebieden die (vrijwel) aan de Rijntakken grenzen zijn:

- * Salmorth en Wyler Meer (Gelderse Poort)
- * Veluwe (Neder-Rijn en IJssel)
- * Zwarte Water en Vecht (IJssel)

- * Ketelmeer en Vossemeer (IJssel)
- * Zwarte Meer (IJssel)

Aangewezen gebied

Het Natura 2000-gebied Rijntakken beslaat een oppervlakte van bijna 24.000 ha. Vrijwel het gehele gebied is aangewezen in het kader van de Vogelrichtlijn, een deel (9.620 ha) is ook aangewezen in het kader van de Habitatrichtlijn. Zie bijlage 1 voor kaarten van de deelgebieden en toponiemen.

Bestuurlijke situatie

De Rijntakken liggen in de provincies Gelderland, Overijssel en Utrecht en in 37 gemeenten. Het beheer van dijken en de waterhuishouding in de binnendijkse en een klein deel van de buitendijkse gebieden van de Rijntakken is in handen van de Waterschappen Rivierenland, Rijn en IJssel, Veluwe en Vallei en Eem, Stichtse Rijnlanden, en Groot Salland. Een aantal projecten in het kader van RvR en KRW worden door waterschappen getrokken. Rijkswaterstaat (RWS) is de rivierbeheerder en is beleidsmatig verantwoordelijk voor de KRW en de uitvoering van een aantal RvR en NURG maatregelen. Bestaande bebouwing, tuinen, erven, verhardingen en hoofdspoorwegen, gelegen in binnendijks of buitendijks gebied, maken geen deel uit van het aangewezen gebied.

Grondeigenaren

Het aangewezen gebied is in eigendom bij Staatsbosbeheer, Bureau Beheer Landbouwgronden, Domeinen (ministerie van Financiën), Landgoedeigenaren, Waterschappen en Recreatieschappen. Kleine delen zijn in eigendom bij het Ministerie van Infrastructuur & Milieu, gemeenten en de provincie Gelderland. Tenslotte zijn grote delen in eigendom bij particuliere eigenaren zoals agrarische en recreatie-ondernemers en ontgrondingsbedrijven.

Beheersituatie en toekomstige beheersituatie

De natuurgebieden in de Rijntakken worden voor het overgrote deel beheerd door Staatsbosbeheer. De overige natuurgebieden worden beheerd door Natuurmonumenten (m.n. zuidelijk deel van de IJssel en Vreugderijkerwaard bij Zwolle), het Geldersch Landschap (Rijswaard langs de Waal, delen van de Neder-Rijn en de Hoenwaard langs de IJssel), het Utrechts Landschap (Blauwe Kamer en Amerongse Bovenpolder langs de Neder-Rijn) en door diverse landgoederen. Het overgrote deel van het gebied wordt agrarisch beheerd door boeren of landgoederen. Dit betreft niet alleen de gebieden die in eigendom zijn van agrarische bedrijven. Ook diverse andere eigenaren (Domeinen, zand- en kleiwinners en Staatsbosbeheer) hebben het beheer van hun gronden geheel of gedeeltelijk verpacht aan agrariërs. Rijkswaterstaat beheert de oevers.

Over het gehele gebied genomen worden in de toekomst geen grote veranderingen in de beheersituatie verwacht. Echter, in een aantal uiterwaarden zal naar verwachting een verandering van de inrichting in het kader van RvR of realisatie EHS (NURG) gepaard gaan met een verandering in het beheer.

3.2 Verschillende karakteristieken van het gebied

Onderstaand vindt op basis kenmerken, functies en ontwikkelingen per Rijntak een karakterisering plaats. De beschreven systeemkenmerken zijn gebaseerd op een rapportage van het project Rijn in Beeld.

3.2.1 Gelderse Poort

Geografie en beknopte ecologische beschrijving

De Gelderse Poort vormt het begin van de Nederlandse Rijndelta. De Rijn stroomt hier door de stuwwal bij Nijmegen Nederland binnen. Het is een rivierenlandschap met veel gradiënten tussen de Duitse grens en de steden Arnhem en Nijmegen. Delen van het gebied, waaronder

het Rijnstrangengebied, ontvangen vanuit de stuwwal en aansluitende hoog gelegen gronden kwelwater. De Gelderse Poort wordt gekarakteriseerd door het sterk meanderende riviervtraject, een groot aantal oude rivierlopen, zowel buitendijks (Oude Waal-meanders) als binnendijks (Rijnstrangen, Ooijse Graaf) en het relatief sterke reliëf van de uiterwaarden. De rivier kenmerkt zich op dit traject door een grote dynamiek.

De Gelderse Poort is het meest dynamische traject van de Rijnstrangen. In de Gelderse Poort vormt de rivier een dynamisch systeem, een samenspel tussen natuurlijke processen en menselijk ingrijpen. Het landschap bestaat uit hoogdynamische gebieden in het winterbed van de rivier en laagdynamische moerasachtige strangen en vochtige laagten achter hoge oeverwallen en binnendijks. Met name in perioden met hoog water vindt erosie en sedimentatie plaats en 'vormt' de rivier het landschap.

In de uiterwaarden bevinden zich gevarieerde natuurgebieden zoals in de Bemmelse Waard, de Gendtse Waard, de Oude Waal, de Millingerwaard en de Lobberdense Waard (langs de Waal) en de Loowaard (langs het Pannerdensch Kanaal). In de splitsing van Waal en Pannerdensch kanaal ligt de Klompenwaard.

De uiterwaarden zijn breed, er komen zandafzettingen op de oever en uitgravingen tot (diep) water voor. Ze bestaan grotendeels uit open water, moerassen, ruigten, wilgenbos en diverse typen grasland. Op hooggelegen stroomruggen, oeverwallen en dijken komen stroomdalgraslanden, glanshaverhooilanden en lokaal ook hardhoutoibossen voor.

Binnendijks liggen ten oosten van het Pannerdensch Kanaal de Rijnstrangen. De Rijnstrangen bestaan uit een complex van gedeeltelijk verlande stroombeddingen en meanderrichels van de Rijn. In het reliëfrijke landschap liggen graslanden, akkers, (moeras)bosjes, moerassen, rietvelden en open water. Door het afsluiten van de overlaat bij Spijk en door de benedenstroomse afsluiten, eind jaren '60 van de vorige eeuw, door de bouw van het gemaal Kandia, is de waterdynamiek hier nagenoeg verdwenen. Vanuit een periodiek meestromend strangencomplex met mattenbiesvegetaties is het huidige laagdynamische rietmoeras ontstaan. De afgelopen decennia is het peilbeheer afgestemd op de eisen van de omringende landbouw. Dit heeft geleid tot verslibbing van de geulen, verdroging van het rietmoeras en een onvoldoende waterkwaliteit voor het habitattype meren met krabbenscheer en fonteinkruiden. In het laatste decennium zijn in de Rijnstrangen veel maatregelen ten behoeve van de natuur en natuurontwikkeling.

Ander binnendijks gebieden zijn de Groenlanden en de Ooijse Graaf ten oosten van Nijmegen. Ook hier overheersen de laagdynamische rietmoerassen en wilgenbossen met een soortgelijke problematiek wat betreft de waterhuishouding. Het aansluitende binnendijkse polderlandschap bestaat voornamelijk uit graslanden, akkers, kleine waterlopen, rietlanden en moerasbos; ook hier bevinden zich enkele oude rivierlopen en tichelterreinen.

Systeemkenmerken

In de Gelderse Poort kan de historische rivierdynamiek en de strijd van de bewoners daartegen nog duidelijk uit het landschap worden afgelezen. De oude strangen en verspreid gelegen oeverwallen getuigen van oude rivierlopen. De vele dijken en kades en de soms nauwelijks als zodanig te herkennen kanalen (een deel van de Waal is feitelijk een kanaal) getuigen op hun beurt van de strijd tegen het water.

Uiteindelijk is het gelukt de rivierdynamiek tussen de winterdijken terug te dringen. Er is nu sprake van een harde scheiding tussen enerzijds het dynamische riviersysteem buitendijks en anderzijds het laagdynamische binnendijkse systeem met polderachtige kenmerken. De oude rijnstrangen bij Zevenaar hebben tot eind jaren zestig van de vorige eeuw nog een tussenpositie ingenomen als periodiek meestromende nevengeulen. De bouw van een gemaal bij de uitstroom van de strangen heeft een ontwikkeling ingezet van een dynamisch onderdeel van het riviersysteem met dominantie van mattenbiezen naar een laagdynamisch gebied met stilstaand water en rietmoeras met een gereguleerd waterpeil.

In de Gelderse Poort kennen de buitendijkse gebieden relatief veel dynamiek. De tot halverwege het gebied nog ongedeelde rivier voert veel sediment aan. Het oorspronkelijke agrarische gebruik is grotendeels uit de relatief brede uiterwaarden verdwenen. Hierdoor is er weer enige ruimte voor dynamiek, in de vorm van erosie en sedimentatie, ontstaan. Op diverse plaatsen is sprake van een aanzienlijke aanzanding, op een enkele plaatsen zelfs met enig grind (Gendtse waard). Deze oeverwalvorming is een essentieel onderdeel van het riviersysteem. Binnen de Rijntakken komt dit proces, in de Gelderse poort, het best tot uiting.

In het buitendijkse gebied lopen diverse initiatieven om door middel van afgraving meer ruimte voor doorstroming te realiseren (rivierveiligheid). Hierbij wordt tevens, ten behoeve van natuurontwikkeling, meer diversiteit in het reliëf aangebracht. Door het vele graafwerk van nu en in het verleden is, binnen de dynamiek, sedimentatie van klei en zand, dominant. Erosie treedt in veel mindere mate op. Met de realisatie van nevengeulen (Millingerwaard, Klompenwaard, Stadswaard) kan wellicht ook erosie een wat groter rol krijgen. Binnen de uiterwaarden danken diverse soorten en habitats hun bestaan aan een relatief lagere dynamiek. Van nature door een hogere ligging (stroomdalgrasland, hardhoutooibos) of door bijvoorbeeld de aanwezigheid van een (zomer)kade (zachthoutooibos, kamsalamander, rietmoeras).

In de Gelderse Poort maken diverse binnendijkse gebieden deel uit van de aanwijzing Rijntakken. Het betreft hier historische onderdelen van het riviersysteem. De relatie met het riviersysteem is in de huidige situatie vrijwel beperkt tot een hydrologische relatie door de ondergrond. Door het steeds dieper worden zomerbed van de rivier uit zich deze relatie overwegend negatief in de vorm van verdroging. Bij hoog water kan er sprake zijn van een positief effect door rivierkwel (versterking bufferend vermogen). Naast de hydrologische relatie kunnen er voor diverse soorten ook binnendijkse en buitendijkse relaties zijn. Hierbij moet worden gedacht aan toevluchtsoord bij hoogwater maar ook het fourageer- en leefgebied kan ter weerszijden van de dijk zijn gelokaliseerd (Kamsalamander).

Voor wat betreft de binnendijkse gebieden dient onderscheid gemaakt te worden tussen de Rijnstrangen bij Zevenaar en de gebieden (Ooijse graaf en Groenlanden) in de Ooijpolder. De Rijnstrangen kennen een volledig door het waterschap gereguleerd peil. Het is van groot belang dat het peilbeheer goed wordt afgestemd op een optimale ontwikkeling van het aanwezige rietmoeras ten behoeve van de moerasvogels Roerdomp, Woudaap en Grote Karekiet (sense of urgency). Dat wil zeggen een relatief hoog peil in de broedperiode (waterriet) en een uitzakkend peil in de nazomer. In enkele strangen is sprake van kwel uit de stuwwal hetgeen leidt tot een betere waterkwaliteit. Hier is sprake van water met waterplanten en krabbenscheer ofwel de potentie tot ontwikkeling van dit habitattype. Het gebied rond de Rijnstrangen is nog relatief reliëfrijk. Op de hogere wat zandigere delen (soms in de vorm van een kade of dijk), zijn lokaal soortenrijke stroomdalgraslanden of glanshaverhooilanden aanwezig. Op verschillende plaatsen is potentie voor uitbreiding van deze habitats. De gebieden in de Ooijpolder (Groenlanden en Ooijse graaf) maken eveneens deel uit van een beheerst peilgebied. Hier ontbreekt echter de mogelijkheid voor de aanvoer van water. In de zomer zakt het waterpeil mee met de rivier tot niveaus die problematisch zijn voor een goede instandhouding van de aanwezige habitats rietmoeras en zachthoutooibos. In tegenstelling tot het systeem van de Rijnstrangen is dit systeem en de beheerbaarheid daarvan minder goed bekend. In het kader van de ook hier aan de orde zijnde sense of urgency is nader systeemonderzoek urgent.

Overige functies in de Gelderse Poort

Twee grote steden – Arnhem en Nijmegen – grenzen direct aan de Gelderse Poort. Daarnaast ligt een aantal grote woonkernen – aan de noordzijde Bemmelen, Gendt, Huissen, Westervoort en Pannerden en aan de zuidkant Leuth, Kekerdorp en Millingen – vlakbij of soms direct tegen het gebied aan. Deze steden en woonkernen hebben veelal een directe relatie met en invloed op het gebied. Winning van klei en zand is in de gehele Gelderse Poort lange tijd een landschapsbepalende activiteit geweest en is dit op verschillende plaatsen nog steeds. Naast de nog werkende steenfabrieken getuigen vele hoogwatervrije terreinen van voormalige steenfabrieken. In en rond de vele oude tichelgaten zoals bij de Lobberdense waard en de

Groenlanden hebben zich moeras en zachthoutooibos ontwikkeld. Anderzijds is het oorspronkelijke reliëf van oeverwallen en ruggen grootschalig weggegraven waardoor groeiplaatsen van stroomdalgrasland nagenoeg tot de dijktafsluiting is teruggedrongen.

De afgelopen tijd wordt de delfstoffenwinning gecombineerd met andere functies, met name met rivierveiligheid en natuur. Goede voorbeelden zijn de Millingerwaard, het Erfkamerlingschap en de Bemmelse waard. Op drie plekken – bij Ooij, Looveer en Spijkse dijk – liggen kleine industriegebieden direct tegen het gebied aan. Daarnaast komen in de Gelderse Poort verspreid enkele bedrijven voor, waaronder steenfabrieken in de Lobberdensche Waard, de Bemmelse Waard en de Gendtsche Waard.

Een deel van de rivier de Waal ligt in de Gelderse Poort. De Waal is een hoofdtransportas voor de binnenvaart. Bij Millingen en Tolkamer liggen diverse voorzieningen voor de scheepvaart (aanlegplaatsen en bunkerstation).

Grote delen van de Gelderse Poort zijn opengesteld voor vormen van extensieve recreatie zoals wandelen op dijken, wegen en paden en struinen door de uiterwaarden. Grote recreatiegebieden zijn de Millingerwaard voor wandelen en fietsen (natuurgerichte recreatie) en de Bijland, een waterrecreatiegebied met campings en jachthaven.

In de Gelderse Poort zijn in de afgelopen jaren veel landbouwgronden omgezet in natuur. In de Gendtsche Waard, de Bemmelse Waard, de Huissensche Waard (vooral grasland en maïs) en de Rijnstrangen (vooral grasland en akkerbouw/aardappelteelt) is nog een aanzienlijke oppervlakte met een landbouwfunctie. Voor deze gebieden worden inrichtingsplannen voorbereid in het kader van Ruimte voor de Rivier, NURG en natuurontwikkeling, vaak in combinatie met delfstofwinning. Deze plannen zorgen er voor dat de (buitendijkse) landbouwfunctie verder zal afnemen. In het Rijnstrangengebied blijft de landbouw een belangrijke functie behouden.

De ontsluiting van de Gelderse Poort verloopt hoofdzakelijk via de dijken. Doorsnijdende wegen komen weinig voor. Er is een aantal oeververbindingen (pontjes Pannerdensch Kanaal, fietspontjes Waal). De Waalbrug bij Nijmegen en de Sacharov-brug/Pleij-route bij Arnhem lopen langs de rand van het gebied. Onder het Pannerdensch Kanaal ligt de tunnel voor de Betuwelijn welke het gebied aan de noordzijde raakt.

Belangrijke toekomstige ontwikkelingen

De belangrijkste toekomstige ontwikkelingen in het gebied zelf betreffen de rivierkundige projecten (Ruimte voor de Rivier) waarbij wordt gegraven om de waterveiligheid te verhogen. Deze projecten worden uitgevoerd in de Lobberdensche Waard, de Bylandt, de Groene Rivier bij Pannerden, de Millingerwaard, de Huissensche Waard en bij Lent (Dijkteruglegging Lent). Daarnaast zijn er ook maatregelen in het kader van KRW en NURG in voorbereiding onder meer in de Stadswaard direct ten oosten van Nijmegen.

De Waalsprong bij Nijmegen vormt de belangrijkste stedelijke ontwikkeling nabij de Gelderse Poort. Het doortrekken van de A15 en de aansluiting van de A15 op de A12 is in voorbereiding. Onderdeel is de aanleg van een brug over het Pannerdensch kanaal.

De Bijenwaard en Bijland zijn in onderzoek als locaties voor een nieuwe overnachtingshaven voor de beroepsscheepvaart in de omgeving van Tolkamer.

De Rijnstrangen zijn aangewezen als reserveringsgebied hoogwaterveiligheid in de PKB Ruimte voor de Rivier en in het Deltaprogramma. Pas na 2050 kan hierover een definitief besluit worden verwacht.

3.2.2 Uiterwaarden Waal

Geografie en beknopte ecologische beschrijving

De Waal is een van de meest dynamische riviertakken van het Rijnsysteem. Deze Rijntak moet in perioden met hoge rivierafvoer 2/3e van de Rijnafvoer voor haar rekening nemen en is daarmee de belangrijkste vrij-afstromende Rijntak. In perioden met hoog water vindt erosie en sedimentatie plaats en 'vormt' de rivier het landschap. Actieve vorming van oeverwallen en rivierduinen is in ons rivierengebied uitsluitend voorbehouden aan de Waal en de Bovenrijn ter plekke van de Gelderse Poort. Deze trajecten zijn niet gestuurd en de oevers zijn in mindere mate aan banden gelegd. Hierdoor kennen Waal en Bovenrijn voldoende rivierdynamiek en ruimte voor de processen van erosie en sedimentatie die noodzakelijk zijn voor de vorming van oeverwallen. Dit maakt deze riviertrajecten bij uitstek geschikt voor de ontwikkeling van ecotopen die gebonden zijn aan de werkzame rivierdynamiek. Naast de vorming van oeverwallen en rivierduinen is de Waal dé rivier waar het gaat om goed functionerende stromende wateren: de permanent meestromende nevengeulen met slikkige oevers. Stroomafwaarts van Zaltbommel dempt de rivierdynamiek geleidelijk aan uit tegen de getijdendynamiek. Zeker ter hoogte van Loevenstein wordt de getijdendynamiek een merkbare milieufactor, al hebben de deltawerken deze dynamiek wel in belangrijke mate ingeperkt.

Het karakteristieke rivierenlandschap bestaat uit een breed, voornamelijk laaggelegen, hoogdynamisch winterbed. De reliëfrijke uiterwaarden bestaan voornamelijk uit graslanden, afgewisseld met enkele akkers, bosjes, bomenrijen, moerasgebiedjes en geïsoleerde oude riviertakken (strangen en geulen). Veel uiterwaarden zijn vergraven voor zand en/of kleiwinning. De Rijswaard en de Kil van Hurwenen betreffen uiterwaarden met oude meanders en hun oeverlanden en stroomruggen. Daarnaast liggen er enkele grote plassen (ontstaan door zand- en kleiwinning). Deze uiterwaarden bevatten soortenrijke glanshaverhooilanden, stroomdalgraslanden en open water, waar deels verlanding plaatsvindt.

Systeemkenmerken

De Waal is in Nederland de meest dynamische rivier. Door normalisatie en bedijking zijn echter de natuurlijke vormingsprocessen van erosie en sedimentatie voor een belangrijk deel verdwenen. Tot halverwege de 19e eeuw waren er veel zandplaten en stromende nevengeulen in de Waal. Restanten van platen zijn de Ewijkse plaat bij Beuningen en de Bloemplaat bij Brakel. Meestromende nevengeulen waren na de normalisatie van het zomerbed niet meer aanwezig. Door bedijking gaat bovendien de opslibbing van de uiterwaarden extra snel waardoor veel oorspronkelijk reliëf onder een klei-deken is verdwenen.

Natuurlijke overstromingsvlaktes langs de Waal zijn door de aanleg van winterdijken sterk ingedamd. Hierdoor zijn de hoogwaters in de Waal steeds hoger geworden. Door het steeds dieper worden van de zomergeul in combinatie met de hoger opslibbende uiterwaarden zijn de uiterwaarden droger geworden. Het huidige riviersysteem is dan ook wezenlijk anders dan het historische. Toch zijn er zeker langs de Waal nog belangrijke vormende processen actief. Er wordt nog steeds zand afgezet waardoor oeverwalvorming nog steeds plaats vindt. Wanneer hiervoor ruimte wordt geboden is ook erosie nog steeds als vormende kracht duidelijk aanwezig. Het zijn deze processen die van levensbelang zijn voor de natuurkwaliteiten langs de Waal. Wanneer deze processen de ruimte krijgen volgt de natuur vaak snel.

In het kader van natuurinrichtingsprojecten zijn er meestromende geulen aangelegd bij Gameren en Opijnen. Via reliëfvolgend ontkleien tot op de zandondergrond kan het historische reliëf worden teruggebracht waardoor strangen en nevengeulen weer in het landschap verschijnen. Kenmerkende natuur voor het (huidige) systeem van de Waal zijn (meestromende) nevengeulen met een rijk leven aan vissen en insecten, slikkige oevers van geulen en strangen met steltlopers en vele eendensoorten, oeverwallen met actieve sedimentatie van zand en soortenrijke begroeiing (stroomdalgrasland of hardhoutooibos), en overstromingsvlaktes met natte graslanden en ruigte (met kwartelkoning en porseleinhoen) en zachthoutooibos.

Overige functies in de Uiterwaarden van de Waal

De Waal is een 'werkrievier' met zeer veel scheepvaarttransport en met oevervoorzieningen voor de scheepvaart. Bij IJzendoorn ligt een grote overnachtingshaven.

Op hoogwatervrije plekken in de uiterwaarden langs de rivier komt vrij veel industrie en bedrijvigheid voor in de vorm van steenfabrieken, betonfabrieken en op- en overslagbedrijven. De belangrijkste locaties waar industrieterreinen zijn gevestigd zijn het Maas-Waalkanaal bij Nijmegen, Druten, Tiel, Zaltbommel en Waardenburg. De industrieterreinen liggen tegen en ook in het gebied. De bedrijfsterreinen zijn buiten de Natura 2000-begrenzing gehouden. Tussen de grotere industrieterreinen komen verspreid liggende kleinere bedrijfslocaties voor, met name steenfabrieken. Tenslotte ligt bij Dodewaard een buiten bedrijf gestelde kerncentrale.

In het verleden heeft op veel plekken klei- en zandwinning plaatsgevonden. In het geval van zandwinning zijn diepe plassen. Een deel van deze plassen heeft een nieuwe bestemming gekregen (overnachtingshaven bij IJzendoorn, stortplaats voor vervuild slib tussen Druten en Beneden-Leeuwen). Oude kleiputten en recente ontkleiningen kunnen door ouderdom of goede afwerking een bijdrage leveren aan N2000-doelen. Er zijn op dit moment geen grote zandwinningen in uitvoering.

Het gebied heeft geen sterke recreatiefunctie. Er zijn weinig drukke plekken of hotspots voor recreatie. De waterrecreatie is zeer beperkt in verband met de belangrijke scheepvaartfunctie. In het gebied bevindt zich een enkele camping. Op een aantal punten bevinden zich rivierfronten waarbij men vanuit het dorp of de stad bij de rivier kan komen. Door het recreatieschap is een struinroute aangelegd over vrijwel de hele lengte van de Waal uiterwaarden (noord- en zuidoever). Deze route loopt deels door de uiterwaarden, deels over de dijk. De route wordt niet heel intensief gebruikt, maar maakt het gebied wel enigszins toegankelijk. Er zijn vrij veel plaatsen aan de dijk waar men het gebied in kan. De mate van ontsluiting verschilt wel van 'informeel' tot meer 'georganiseerd'. Plekken met relatief veel uitloop zijn de Beuningse en Drutensche Waarden en een aantal plekken bij Tiel (met name de Kleine Willemspolder). Over de dijken langs het gebied wordt veel gefietst en getoerd door gemotoriseerd verkeer.

Een groot deel van de uiterwaarden is landbouwgebied. Het gaat daarbij met name om ruwvoederwinning, kuilgras en in mindere mate snijmaïs. Er vindt weinig beweiding plaats. Voor een beperkte oppervlakte zijn overeenkomsten voor agrarisch natuurbeheer afgesloten.

De Waal is een enorm belangrijke transportroute voor de scheepvaart. In verband daarmee zijn er weinig rivierpontjes (pontje bij Tiel-Wamel en een aantal recreatieve fiets/voet pontjes). Oversteken over de Waal worden gevormd door de spoorbrug bij Nijmegen, de A50 bij Ewijk, de Willem-Alexanderbrug bij Beneden-Leeuwen en de spoorbrug en A2 bij Zaltbommel. Bij Ewijk wordt een tweede brug gebouwd en bij Nijmegen wordt gewerkt aan een Stadsbrug. Over de weg is het gebied ontsloten over de dijken. Er zijn binnen de begrenzing vrijwel uitsluitend wegen voor de agrarische ontsluiting. Wel komen met name bij de industriële locaties insteken naar de rivier voor. Tevens wordt het binnendijkse gebied bij Afferden-Deest door een weg gescheiden van het buitendijkse gebied.

Op een enkele plek in de uiterwaarden staan woningen, bijvoorbeeld bij de steenfabriek van Beuningen. Verspreid komen andere woningen voor, vaak bedrijfswoningen. Tevens liggen op een aantal plekken woonboten, o.a. in een strang bij Beneden-Leeuwen.

Belangrijke toekomstige ontwikkelingen

Om de rivierkundige taakstelling voor de Waal te realiseren, is in de PKB Ruimte voor de Rivier gekozen voor het verlagen van de kribben, realisatie van langsdammen en dijkverlegging bij Lent. Als gevolg daarvan zijn er weinig tot geen grote vergravingen nodig in het gebied. Op een aantal plaatsen in het gebied bestaan wel plannen voor rivierverruiming meestal in combinatie met natuurontwikkeling. Dit geldt onder meer voor de Drutensche Waarden, waar een zandwinning wordt voorbereid (Plan voor de Drutensche Waarden: combinatie van

zandwinning, uitbreiding industrie en natuurontwikkeling). Bij de NURG-projecten Heesselt en Hurwenen en de Afferdense en Deestse uiterwaarden gaat het om natuurontwikkeling en rivierverruiming. Dat wil zeggen grootschalige functieverandering naar natuur en onder meer de aanleg van nevengeulen. Verder zijn er nog maatregelen gepland in verband met de KRW opgave (geul Hurwenen) en worden langs de Waal EMAB-locaties gerealiseerd (Waalweelde). Er wordt onderzoek gedaan naar de mogelijke verplaatsing van de overnachtingshaven bij de ingang van het Maaswaalkanaal bij Weurt. De huidige locatie is te klein, de overnachtingshaven wordt mogelijk verplaatst naar een plas aan de Weurtse kant. Binnendijks bij Winssen wordt een grote zandwinning voorbereidt waarvoor buitendijks in het Natura 2000-gebied een kleine overslaghaven nodig is (H1-locatie).

Op de langere termijn (na de huidige beheerplanperiode) zijn in verband met het Deltaprogramma meer grootschalige ontwikkelingen in het gebied te verwachten. Deze ontwikkelingen zijn nu nog niet concreet aan te geven. Naast de omvangrijke blauwe en groene lange termijnopgave voor het gebied, bestaat er ook behoefte aan revitalisering en uitbreiding van bedrijfsterreinen, enige uitbreiding van de woonfunctie en meer mogelijkheden voor recreatie langs de rivier (bijv. goed toegankelijke insteken). In het kader van het programma Waalweelde is een ontwikkelingsvisie opgesteld.

3.2.3 Uiterwaarden Neder-Rijn

Geografie en beknopte ecologische beschrijving

De Neder-Rijn vormt een gedempt-dynamisch systeem met een samenspel tussen natuurlijke processen en menselijk ingrijpen. De Neder-Rijn moet in perioden met hoge rivierafvoer 1/6e van de Rijnaafvoer voor haar rekening nemen. In perioden met lage rivierafvoer wordt het water op peil gehouden door de stuwen bij Driel, Maurik en Hagenstein. De uiterwaarden zijn gevarieerd in breedte en hoogteligging. Ecologisch van belang is de directe relatie van de uiterwaarden met de aangrenzende stuwwallen van de Veluwe en de Utrechtse heuvelrug, en de variatie die daarmee ontstaat in laag en hooggelegen gebied. Deze ruimtelijke relatie creëert mogelijkheden voor uitwisseling van dieren tussen de stuwwallen en de uiterwaarden bij verschillende waterstanden. Daarnaast is sprake van een ecohydrologische relatie in de zin van het uittreden van schoon kwelwater in de uiterwaarden aan de voet van de stuwwallen. Als gevolg van het gestuwde karakter van deze riviertak in combinatie met de bovengenoemde kwelprocessen, lenen de uiterwaarden langs de Neder-Rijn zich bij uitstek voor de ontwikkeling van soortenrijke laagdynamische wateren en plas-dras situaties.

De uiterwaarden zijn gevarieerd in breedte en zoals eerder genoemd hoogteligging. De uiterwaarden bestaan voornamelijk uit graslanden, afgewisseld met enkele akkers, meidoornhagen, knotwilgen, bosjes, moerasgebiedjes, ontgrondingsgaten en geïsoleerde oude riviertakken. De rivierbedding heeft een breedte van 200 tot 250 meter. Het winterbed varieert in breedte van 500 meter bij Rhenen tot maximaal twee kilometer bij Amerongen. De rivier is gestuwd met stuwen bij Driel en Maurik. Bij Hagestein is eveneens een stuw, deze valt buiten het Natura 2000-gebied maar heeft hier wel zijn invloed op. Hierdoor zijn de waterstanden een groot deel van het jaar constant, wat invloed heeft op de oevers van de uiterwaarden die minder onder invloed staan van natuurlijke dynamiek en vaker zijn vastgelegd met stortstenen.

Karakteristiek voor dit gebied is de overgang van het rivierenlandschap naar de hogere gronden: de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe. Enkele voorbeelden zijn de Blauwe Kamer aan de voet van Grebbeberg, de Elster buitenwaarden die grenzen aan het zandgebied Plantage Willem III en de 28 Amerongse Bovenpolder aan de voet van de Amerongse Berg. Op deze overgangen komen restanten van hardhoutooibossen voor. Door kwel vanuit de rivier en vanuit hogere gronden kan het water in poelen en plassen in de uiterwaarden van goede kwaliteit zijn. Beken van de stuwwal Veluwe komen uit op de uiterwaarden. Deze beken verbinden de beide Natura 2000-gebieden met elkaar. De Amerongse Bovenpolder is aangewezen onder de Habitatrichtlijn en bevat een hoge uiterwaard waar soortenrijke glanshaverhooilanden voorkomen. Het is een geaccidenteerd terrein met

hoge, droge ruggen en vochtige laagten die incidenteel geïnundeerd worden. Op de overgang met de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug is hardhoutooibos aanwezig.

Systeemkenmerken

Tot de jaren zestig was de Neder-Rijn nog een vrij afstromende rivier maar tegenwoordig is de Neder-Rijn gestuwd door stuwen bij Driel, Maurik en Hagenstein. Onder normale omstandigheden ontvangt de Neder-Rijn 2/9 van de totale afvoer van de Rijntakken. Bij lage afvoer wordt er echter via de stuw van Driel meer water over de IJssel gestuurd. De afvoer van de Neder-Rijn kan daardoor 's zomers sterk afnemen waardoor nauwelijks stroming optreedt. De waterstanden blijven zomers relatief hoog en stabiel waardoor plassen in de uiterwaarden nooit droogvallen en droogvallende oevers nauwelijks voorkomen. Het stuwbeheer zorgt er voor dat bij stijgende waterstanden alweer vrij snel sprake is van een vrij afstromende rivier. De verstuwning zorgt er voor dat het langs de Neder-Rijn geen zin heeft om mee stromende nevengeulen aan te leggen. De constant hoge waterstanden bieden wel juist kansen voor moerasontwikkeling en langzaam droogvallende overstromingsvlaktes. Dit kan leefgebied voor de kwartelkoning en porseleinhoen en rijk begroeide oever en watervegetaties opleveren. De stuwen in de Neder-Rijn zijn passeerbaar gemaakt door de aanleg van vistrappen. Verder ligt er bij Plantage Willem III een ecopassage over de N225 en is deze weg passeerbaar gemaakt via faunatunnels en overzetplekken voor amfibieën. Een belangrijk kenmerk van het Neder-Rijn systeem is de overgangen naar de hogere gronden van de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug aan de noordzijde van de rivier. Dit biedt kansen voor de ontwikkeling van overgangen van zachthoutooibos naar hardhoutooibos en drogere bostypen en behoud en ontwikkeling van kwelsystemen. Om de aanwezige kwel effectief te benutten moet kwelgeulen relatief smal en ondiep zijn en zeer geleidelijk afstromen richting de rivier.

Overige functies in de Uiterwaarden van de Neder-Rijn

Aan de noordkant van het gebied bevinden zich diverse woonkernen die direct aan de uiterwaarden van de Neder-Rijn grenzen, Renkum, Wageningen, Rhenen, Amerongen, Wijk bij Duurstede. Aan de zuidkant liggen minder kernen direct tegen de rivier aan. Uitzonderingen zijn Heeteren en Opheusden. Aan de Noordkant van de Neder-Rijn is veel uitloop vanuit de kernen naar de uiterwaard. Bewoners van deze kernen benutten de uiterwaarden voor recreatief gebruik. Overigens geldt dat men ook op veel andere plekken de uiterwaarden in kan. De toegankelijkheid van het gebied is groot.

Op het gebied van recreatie is daarnaast sprake van een concentratie in waterrecreatie bij het Eiland van Maurik. Hier zijn diverse jachthavens aanwezig en verblijfsrecreatie in de vorm van campings en bungalowpark. Ook op ander plekken in het gebied bevinden zich kleinere jachthavens bijvoorbeeld bij Wageningen en Wijk bij Duurstede. Ook de diverse zandwinplassen (onder andere bij de Maurikse en Ecksewarden en Gravenbol) die zijn ontstaan door zandwinning in het verleden worden benut voor recreatie. Natuurgerichte recreatie is sterk ontwikkeld in de Blauwe Kamer bij Wageningen waar onder andere een bezoekerscentrum en diverse recreatie routes te vinden zijn.

De Neder-Rijn is voor de scheepvaart geen belangrijke doorvoeroute vanwege de stuwen op diverse plaatsen. Als de stuwen buiten werking zijn wordt de rivier wat drukker bevaren, maar zijn de scheepvaart dichtheden nog steeds niet te vergelijken met die op de Waal. Scheepvaart op de Neder-Rijn is vooral te typeren als 'bestemmingsverkeer', gekoppeld aan de industrie die zich direct aan de rivier bevindt. Zo is bij Renkum een grote papierproducent gevestigd, is er bij Wageningen een haven met industrie en zijn er tegenover Rhenen bij Marsdijk een aantal bedrijven met een directe relatie met de rivier. Doordat de Neder-Rijn vrij diep is, kunnen relatief grote schepen deze industrie bedienen.

De rivier kan op twee plaatsen overgestoken worden via de A50 en de brug bij Rhenen. Verder is in het hele gebied wegverkeer over de dijk mogelijk. Overige wegen door de uiterwaarden zijn er maar zeer beperkt. Op een aantal plekken bevinden zich pontjes die wat meer verkeer genereren.

Landbouw in het gebied bevindt zich voornamelijk aan de zuidkant van de rivier. Agrarische productie is vooral gericht op grasland en in mindere mate maïspcelen. Er vindt maar zeer beperkt beweiding plaats. In Opheusden en omgeving zijn diverse boomkwekers actief. Dit leidt tot discussies over bijvoorbeeld de aanplant van meidoorns in de uiterwaarden, omdat meidoorns voor de bomenteelt een bron van besmetting met bacterievuur kunnen vormen. In het kader van Ruimte voor de Rivier zijn bij Lexkesveer rivierverruimingsmaatregelen genomen. Hierdoor is een eenzijdig aangetakte nevengeul ontstaan. Het beheer van dit gebied is in handen van het Gelders Landschap gekomen. In het kader van de NURG is bij de Blauwe Kamer en in de Amerongse Bovenpolder natuur gerealiseerd. Het waterbeheer van de uiterwaarden aan de noordkant van de rivier tussen Doorwerth en Wageningen ligt bij het Waterschap Vallei en Eem.

Belangrijke toekomstige ontwikkelingen

In het gebied wordt de komende jaren op meerdere plaatsen gewerkt aan rivierverruiming, vanuit de PKB Ruimte voor de Rivier. Het gaat om projecten Tollewaard, Middelwaard en Doorwertherwaard (aansluitend aan het Natura 2000-gebied), alsmede het project Obstakelverwijdering Machinistenschool Elst. In het kader van het Rijk NURG programma wordt er gewerkt aan de realisering van de ecologische hoofdstructuur (o.a. Lunenburger waard/Gravenbol). Door de provincie Gelderland wordt vanuit het ILG-kader gewerkt aan de Renkumse poort die de verbinding vormt tussen de Uiterwaarden Neder-Rijn en de Veluwe. Recreatie in de uitwaarden, met name rondom de kernen wordt steeds populairder. Gemeenten oriënteren zich ook op de mogelijkheden om de uiterwaarden beter toegankelijk te maken voor bewoners. Dit leidt op dit moment nog niet tot de ontwikkeling van nieuwe locaties voor verblijf of horeca in de uiterwaarden, maar maakt wel dat de algemene recreatiedruk op het gebied toeneemt.

Op een aantal plekken in het gebied zijn nog mogelijkheden voor uitbreiding van de delfstoffenwinning. Een voorbeeld hiervan is zandwinning bij Heeteren. Hier wordt gezocht naar een combinatie met ontwikkeling van de recreatieve functie. Voor het oostelijk deel van de Lunenburgerwaard is vergunning verleend voor kleiwinning. Er wordt geen uitbreiding van de industrie in het gebied verwacht, wel wordt het industrieterrein bij Wageningen gerevitaliseerd. Ten aanzien van infrastructuur valt op te merken dat wordt nagedacht over het doortrekken van de A30. Hiervoor zijn echter nog geen concrete plannen gemaakt.

3.2.4 Uiterwaarden IJssel

Geografie en beknopte ecologische beschrijving

De IJssel is een zijtak van de Rijn die loopt van Arnhem tot aan het Ketelmeer. Het landschap is ontstaan in een periode dat de rivier een veel groter deel van de waterafvoer verzorgde en de monding nog een echte delta was. De IJssel neemt in perioden van hoge afvoer nu 1/9 deel van de Rijnafoer voor haar rekening. In perioden met lage afvoer wordt het water op peil gehouden door de stuw bij Driel in de Neder-Rijn. Gedurende het winterhalfjaar kunnen grote delen van de uiterwaarden geïnundeerd raken.

De overstromingsduur en -frequentie variëren sterk van jaar tot jaar. De IJssel is, nog sterker dan de overige Rijntakken, "aan banden" gelegd door de fixatie van de oevers door stortsteen. De mogelijkheden voor het aanwenden van de rivierdynamiek als motor voor gewenste landschapsvormende processen zijn daardoor beperkter dan in de Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal.

Het gebied Uiterwaarden IJssel omvat de oevers van de IJssel, de aanliggende oeverwallen, de uiterwaarden en voor wat betreft het habitatrichtlijngebied, het buitentalud van de winterdijken. Er zijn grote verschillen in het buitendijkse gebied, verschillen in hoogteligging, afwisseling tussen smalle en brede delen en tussen dichte kleinschalige en grote open delen. Plaatselijk treedt grondwater uit en monden beken uit in het IJsseldal. Zandige kalkrijke oeverwallen en rivierduinen worden afgewisseld met kleiige, vlakke stroomdalen. Tussen Arnhem en Dieren en bij Hattem snijdt de rivier de stuwwal van de Veluwe aan. Tot aan Olst

zijn in het verleden brede meanders (kronkelwaarden) gevormd. In het middendeel stroomt de rivier tussen relatief smalle, hoog gelegen uiterwaarden. Bij Zalk, in het benedendeel, krijgt de rivier een breder bed dat bij Kampen overgaat in een kleine delta. Dit jonge gebied is gevormd na de Romeinse tijd en voor de afsluiting van het IJsselmeer. Bij Windesheim, ten zuiden van Zwolle, maakt een klein binnendijks gebied met kleiputten en zachthoutoibos onderdeel uit van het aangewezen gebied.

De Uiterwaarden IJssel hebben grote botanische waarde. In de bovenloop van de IJssel komen in de Velperwaarden en Vaalwaard waardevolle bloemrijke graslanden voor. In de Havikerwaard, Brummensche Waarden, Duursche waarden en bij Zalk vindt men waardevol rivierbos (essen-iepenbos en hardhoutoibos). Ten noorden en zuiden van Zutphen zijn Cortenoever, Rammelwaard en Ravenswaard door het aanwezige reliëf belangrijk voor de habitattypen stroomdalgrasland en glanshaverhooiland. Ten noorden van Zwolle vormt de Vreugderijkerwaard een van de mooiste stukken stroomdalgrasland van de Rijntakken.

In de benedenloop van de IJssel bevinden zich vossenstaarthooilanden met kievitsbloemen. In de benedenloop komen ook grote 'onderwater bossen' met rivierfonteinkruid voor in het zomerbed en daarop aangetakte geulen en watergangen. Verspreid in het gebied komt zachthoutoibos voor met een wat grotere kern in de Duursche waarden.

In extensief beheerde graslanden broedt de kwartelkoning. In het gebied zijn kolonies van aalscholver en zwarte stern aanwezig. En tot slot maken in de winterperiode grote aantallen eenden en steltlopers en in mindere mate grote en kleine zwanen, gebruik van het gebied om er te foerageren en te rusten.

Systeem kenmerken

Vergeleken met de Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal kent de IJssel een beperkte dynamiek. Mede ook doordat de loop van de IJssel sterk is vastgelegd zijn landschapsvormende processen als erosie en sedimentatie, beperkt aanwezig. De IJssel heeft zijn eigen karakteristiek die sterk wordt gestuurd door kenmerken van de IJssel uit het verleden.

De moderne IJssel is pas ergens rond 600 na Christus ontstaan doordat de Rijn weer water richting de Zuiderzee ging afvoeren. Na die periode heeft de IJssel vele verschijningsvormen gekend, van hoofdstroom van het Rijnsysteem tot bijna droogstaan. Een gebrek aan water in de IJssel was in de 18e eeuw aanleiding voor het graven van het Pannerdensch Kanaal. De vele verschijningsvormen van de IJssel zijn in het IJsseldal terug te vinden in verspreid liggende geomorfologische structuren die veelal door de IJssel uit het verleden zijn gevormd. Te denken valt aan oude rivierterrasranden, kronkelwaarden en rivierduinen.

Binnen de Uiterwaarden IJssel zijn twee deeltrajecten te onderscheiden met ieder eigen systeemkenmerken en bijbehorende kansen voor de ontwikkeling van (Natura 2000) natuur. Het traject ten zuiden van Deventer wordt gekenmerkt door kronkelwaarden. Met name ten noorden van Dieren is dit goed zichtbaar (Cortenoever, Ravenswaarden). Kronkelwaarden vormen een waardevol overblijfsel van een vroegere landschapsvormende verschijningsvorm van de IJssel. Het gedeelte tussen Arnhem en Doesburg heeft een meanderend voorkomen, ontstaan in de periode voor de kanalisatie. In die periode ontstonden nevengeulen en kronkelwaarden in binnenbochten van grote meanders. Grote delen van het IJsseldal tussen de IJssel en de Veluwe waren van oorsprong moerassige gebieden. Binnen het Natura 2000-gebied is dit alleen terug te vinden in het gedeelte tussen Arnhem en Dieren. De lang geleden gevormde landschapsstructuren vormen nu veelal de basis voor de actuele natuurwaarden en potenties van het gebied. De hoge zandige stroomruggen van de kronkelwaarden vormen de waardevolste plekken voor de droge graslanden, de laagtes tussen stroomruggen staan onder invloed van rivierkwel en vormen een goede basis van waardevolle waterplantvegetaties. Verdere kenmerken van dit traject zijn de contactzones met de nabij gelegen Veluwe en de diverse beken die de verbinding vormen tussen de Veluwe en de IJssel. Ook vanuit de Achterhoek komen beken op de IJssel uit.

Kenmerkende natuur voor de zuidelijke IJssel zijn rijk begroeide geïsoleerde geulen en strangen, vochtige graslanden, zacht- en hardhoutooibossen en soortenrijke droge graslanden op de oeverwallen. Verder bieden de contactzones van IJssel met het Veluwemassief en de beken kansen voor respectievelijk kwel gevoede natuur en watergebonden natuur.

Ten noorden van Deventer verandert de IJssel van een zich insnijdende rivier in een sedimenterende zandrivier. Over grote delen heeft ze een slingerende loop. Vanuit haar huidige systeemkenmerken zou de noordelijke IJssel een rivier zijn met stromende nevengeulen, afgesneden strangen, zandplaten en zandige oeverwallen. Door de beteugeling van de rivier is spontane ontwikkeling van deze elementen niet meer mogelijk. Nevengeulen zijn in de vorm van verstilde hanken en strangen nog herkenbaar. Ten noorden van Zwolle kenmerkt de IJssel zich steeds meer als een meanderende laaglandrivier stromend door laag gelegen deltagebied. De kenmerkende getijdewerking is echter niet meer aanwezig. Kenmerkende natuur voor de noordelijke IJssel is stromende nevengeulen met fonteinkruiden en rijk begroeide stilstaande wateren; overstromingsvlakten met natte graslanden, moeras en zachthoutooibos; en droge soortenrijke graslanden op oeverwallen en stroomruggen.

Overige functies in de Uiterwaarden IJssel

Er liggen een aantal steden langs de rivier dat leidt tot intensief gebruik van de uiterwaarden vanuit de stad. Met name bij Zwolle, Deventer en Zutphen is dit zichtbaar omdat de verbinding met de rivier hier vrij direct is. Bij andere steden is dat minder het geval. Op wat kleinere schaal zie je de uitloop vanuit de woonkernen naar de uiterwaarden ook bij Hattum, Dieren en Doesburg. Het gebied Uiterwaarden IJssel heeft ook, meer dan de andere uiterwaarden, een woonfunctie. Het gaat vooral om losstaande huizen en agrarische bedrijven in de Havikerwaard en Fraterwaard. Een bijzondere situatie is te vinden in de Hoenwaard waar op een hoge rug langs de rivier een hele rij huizen en agrarische bedrijven staat. Het buitendijks waterbeheer in de Hoenwaard ligt bij het Waterschap Veluwe. Het Waterschap Rijn en IJssel is verantwoordelijk voor het buitendijks waterbeheer in de Ossenwaard, Havikerwaard en Bakerwaard, en verder nog in een paar kleinere delen van het gebied.

Op het gebied van recreatie is het watersportgebied met jachthavens, campings en bungalowparken bij Rhederlaag het vermelden waard. Ook ten noorden van Doesburg vindt men op wat kleinere schaal een watersportconcentratie bij de Zwarte Schaar waar ook met snelle boten gevaren wordt. Het gebied Uiterwaarden IJssel in het algemeen wordt veel gebruikt voor de pleziervaart, op diverse plaatsen zijn kleinere jachthavens te vinden. Ook wordt veel sportvisserij beoefend in het gebied, zowel op de rivier als in de uiterwaarden (door lokale sportvisverenigingen). Voor natuurgerichte recreatie is de Duursche Waarde een belangrijk gebied.

Er is een grote zandwinning bij Rhederlaag, die tevens een recreatiefunctie heeft. Daarnaast zijn er een aantal oude putten in het gebied waar geen zand meer gewonnen wordt, bijvoorbeeld in de Olburgse waard, Ravenswaard en bij Deventer.

Bij Arnhem, Velp, Westervoort en Olst liggen bedrijventerreinen dicht tegen de uiterwaard aan, maar zonder directe verbinding met de rivier. Op een aantal plekken heeft industrie wel een verbinding met de rivier. Bij Doesburg, Zutphen, Deventer en Kampen en worden de industrieterreinen ook door scheepvaart bediend. De IJssel is een belangrijke scheepvaartroute met verbindingen naar het IJsselmeer en via het Twentekanaal. Er zijn diverse aanlegplekken voor scheepvaart maar op dit moment nog geen grote overnachtingshavens.

Aan de zuidkant van het Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel loopt de A325 die op een aantal plekken het gebied afbakt. Op diverse plaatsen zijn er bruggen over de rivier: de A12 steekt bij Velp/ Westervoort de IJssel over, de A1 bij Deventer in combinatie met een stadsbrug en een spoorbrug, de A28 bij Zwolle (eveneens met een stadsbrug en een spoorbrug). Ook bij Doesburg, Zutphen en Kampen bevinden zich bruggen over de rivier.

Daarnaast zijn er in het gebied diverse lokale ontsluitingswegen in de Havikerwaard, Fraterwaard, Hoenwaard en Duursche waarde. Tot slot is nog het vermelden waard dat bij Zutphen drie windturbines op de grens van het gebied staan.

Belangrijke toekomstige ontwikkelingen

In het gebied wordt de komende jaren op meerdere plaatsen gewerkt aan rivierverruiming, vanuit de PKB Ruimte voor de Rivier. Het gaat om projecten bij Zutphen, Deventer, Olst, Zwolle en Kampen. Aansluitend aan het gebied speelt het Ruimte voor Rivierproject Veessen-Wapenveld. In het kader van het Rijks NURG programma wordt er gewerkt aan de realisering van de ecologische hoofdstructuur. Voor de Havikerwaard wordt een gecombineerd project zanwinning-natuurontwikkeling voorbereid. In het kader van de Ecologische Hoofdstructuur zijn ecologische verbindingen voorzien tussen de Veluwe en de IJssel uiterwaarden, ter hoogte van Hattem, Beekbergen en Brummen.

In het kader van de Kaderrichtlijn Water worden op diverse plaatsen langs de IJssel nevengeulen aangelegd. Tevens worden de oevers op enkele locaties van de stenen oeververdediging ontdaan en langsdammen gerealiseerd.

Er zijn plannen om de Hoven, een woonwijk tegenover Zutphen, uit te breiden. Hierdoor zal het recreatief gebruik van de uiterwaarden ter plaatse waarschijnlijk toenemen.

3.3 Knelpunten op gebiedsniveau

In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van de knelpunten (K) die binnen het gebied spelen. Deze knelpunten zijn, voor zover relevant voor Rijntakken, overgenomen uit de eerder genoemde landschappelijke inbedding voor het rivierenlandschap (Everts *et al.*, 2012). De beschrijving van de knelpunten is gecombineerd op basis van het Achtergronddocument Natuur (Provincie Gelderland, versie 2012). In hoofdstuk 4 (Analyse per habitatype) worden de knelpunten per habitatype verder uitgewerkt.

In de Rijntakken komen habitattypen voor die tegengestelde eisen stellen aan rivierdynamiek. Zo zijn de habitattypen Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) en Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver, (H6150A) afhankelijk van laagdynamische natuur, terwijl Stroomdalgraslanden (H6120) gebaat zijn bij hoogdynamische natuur. Deze tegengestelde vereisten leiden tot verschillen in knelpunten tussen habitattypen.

Aan het einde van deze paragraaf wordt in tabel 3.1 aangegeven welke knelpunten voor welke habitattypen gelden. Dit verschil tussen hoog- en laagdynamische habitattypen en –soorten vereist ook ruimtelijke differentiatie in maatregelen en beheer. Juist doordat alle Rijntakken samen zijn genomen, is het mogelijk om ruimtelijk te differentiëren, waarbij de Uiterwaarden Neder-Rijn en Rijnstrangen (onderdeel van deelgebied Gelderse Poort) het meest geschikt zijn voor laagdynamische natuur en de uiterwaarden Waal voor hoogdynamische natuur. De Uiterwaarden IJssel zit qua dynamiek hier tussenin. In hoofdstuk 5 en verder wordt nader op de PAS-herstelmaatregelen ingegaan.

Verdroging

K1. Verdroging a.g.v. kunstmatig lage rivierstanden

Door verlaging van de waterstand vanwege insnijding van de rivier en verlaging van het zomerbed zijn de laagste rivierpeilen verlaagd. Dit leidt tot teruggang van het areaal en de kwaliteit van het vochtige tot natte subtype van Grote vossenstaart van de Glanshaver-vossenstaarthooilanden, maar evenzeer van plantengemeenschappen die aan natte omstandigheden zijn gebonden zoals Ruigten en zomen met Moerasspirea, Grote-zeggen- en Rietmoerassen. Ook de populaties van vogels van rietmoerassen worden hierdoor negatief beïnvloed.

Situatie Rijntakken: Mogelijk actueel knelpunt voor alle natte en vochtige habitattypen waaronder Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) en in mindere mate Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver, H6510A).

K2. Verdroging: vermindering kwel door waterwinning

Waterwinning in de aangrenzende Pleistocene gronden beperken het optreden van kwel in grondwater gevoede uiterwaarden waardoor de kwaliteit van meso- en licht eutrafente water- en oeverbegroeiingen achteruitgaat.

Situatie Rijntakken: Geen actueel knelpunt. De onttrekking bij Rhenen is relatief gering en beïnvloed geen grond- en/of kwelwaterafhankelijke natuurwaarden (Mededeling A. Vette, Provincie Utrecht).

Verzuring

K3. Verzuring a.g.v. verminderde rivierdynamiek (minder sedimentatie en erosie)

Sedimentatie en erosie in het van oorsprong dynamische rivierengebied zijn door riviernormalisatie vrijwel beperkt geraakt tot het zomerbed en zijn oevers. De interactie tussen zomerbedding en oever is verstoord door de aanleg van kribben, langsdammen, vooroeververdedigingen en stortsteen. Daarnaast zijn de oeverwallen langs de bedding dermate hoog opgezand dat alleen bij extreem hoog water nog zand of zavel op de oever wordt afgezet. Het cyclische proces van oevererosie en oeverwal- en kronkelwaardvorming is gestopt. Gevolg daarvan is dat de sedimentatie van basenrijk zand in de stroomdalgraslanden sterk is afgenomen.

Situatie Rijntakken: actueel knelpunt.

K4. Verzuring a.g.v. verminderde rivierdynamiek (minder aanvoer basen)

Door de oeververdediging is ook het proces van rivierduinvorming op de oeverwal beperkt waardoor geen aanvoer van basenrijk zand via de wind meer optreedt naar de stroomdalgraslanden;

Situatie Rijntakken: actueel knelpunt.

Vermesting

K5. Vermesting a.g.v. aanvoer van of overstroming met voedselrijk water/sediment.

Eutrofiëring van water- en oevervegetatie die langdurig in directe verbinding staat met de rivier vanwege het nutriëntenrijke karakter van het rivierwater en -slib.

Situatie Rijntakken: actueel knelpunt, omvang waarschijnlijk gering.

K6. Vermeste gronden bemoeilijken herstel.

Herontwikkeling van stroomdalgrasland en Glanshaverhooiland is veelal problematisch op ontgronde bodems waarvan de gestoorde, omgewoelde en vaak met meststoffen verrijkte bovengrond is teruggestort.

Situatie Rijntakken: actueel knelpunt. Op zandige oeverwallen is echter genoeg ruimte voor ontwikkeling. Deze oeverwallen zijn snel te verschralen.

K7. Vermeste gronden bemoeilijken herstel.

Bij grote oppervlakten gaat door windwerking slib resuspenderen waardoor lichtcondities voor waterplanten verslechteren. In grotere wateren die in verbinding staan met de rivier kan deze resuspectie van slibdeeltjes ook worden veroorzaakt door bodemwoelende vissen zoals brasem.

Situatie Rijntakken: actueel knelpunt.

K8. Interne eutrofiering

Eutrofiëring door fosfaat treedt op als gevolg van inundatie van gronden die in het verleden bemest zijn of waar door overstromingen met rivierwater in het verleden verhoogde fosfaatconcentraties aanwezig zijn.

Situatie Rijntakken: de omvang van dit knelpunt is vermoedelijk (zeer) beperkt. Voedselrijke milieus horen bij overstromingsvlakten van grote rivieren, en waarschijnlijk kwamen er vroeger ook geen fosfaatbeperkte vegetaties in de uiterwaarden voor, met uitzondering van de zelden of niet overstroomde delen.

K11, K12, K13, K14. Atmosferische stikstofdepositie

Voor een aantal habitattypen in Rijntakken is er in de actuele en toekomstige situatie sprake van overbelasting door stikstofdepositie. Verzuring en/of vermesting zijn hiervan mogelijke gevolgen. In §3.4 wordt in meer detail ingegaan op deze knelpunten.

Beheer en inrichting

K21. Inadequaat beheer

- Een te lage begrazingsintensiteit in relatie tot de biomassaproductie zorgt er voor dat laagblijvende, weinig concurrentiekrachtige soorten van voedselarme omstandigheden worden verdrongen door meer productieve soorten van voedselrijkere omstandigheden. Vooral in stroomdalgraslanden (koelanden) is de graasdichtheid met landbouwhuisdieren vaak onvoldoende waardoor stapeling van organische stof en vervilting van de grasmat optreedt. Dit effect wordt nog versterkt door het wegvallen van begrazing door konijnen.
- Sommige habitattypen (Glanshaverhooilanden) of delen van het habitatype (bepaalde delen Stroomdalgraslanden), zijn afhankelijk van of gebaat bij maaibeheer, al dan niet in combinatie met nabeweiding. Het aantal plekken waar nog een extensief maaibeheer wordt uitgevoerd (geen bemesting, maaien 1x of op vruchtbare gronden hooguit 2x per jaar, eventueel nabeweiding) is ten opzichte van het verleden sterk afgenomen.

Situatie Rijntakken: actueel knelpunt. Geldt met name voor habitatype Ruigten en zomen (droge bosranden, H6430C).

K22. Kwetsbaar door gering oppervlak

- Het ontbreken van voldoende grote dan wel nabijgelegen populaties van verschillende soorten van Stroomdalgraslanden.
- Het tegenwoordig zeer beperkte areaal oobos vanwege het tegengaan van oobosontwikkeling door waterstaatkundig beheer gericht op het behoud van voldoende doorstroomcapaciteit in het winterbed.

Situatie Rijntakken: actueel knelpunt. Behalve voor bovengenoemde habitattypen zijn in de Rijntakken ook Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) vanwege hun geringe oppervlak kwetsbaar. Dit geldt ook voor soortenrijke plekken van Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver, H6510A).

K23. Verlies (potentieel) habitat door inrichtingsmaatregelen.

Door rivierverruimingsmaatregelen, maatregelen in het kader van de Kaderrichtlijn water en natuurontwikkelingsmaatregelen kunnen actuele en potentiële locaties van habitattypen (en soorten) verloren gaan door aantakken van geïsoleerde wateren aan de rivier en door vergroting van de rivierdynamiek. Het via nevengeulen aantakken van strangen en andere van de rivier geïsoleerde open wateren heeft plaatselijk geleid tot het verdwijnen of de achteruitgang van aan schoon grond- en / of oppervlaktewater gebonden soorten. Ook het afgraven van zomerkades kan leiden tot het verdwijnen van standplaatsen die qua bodemtype en hoogteligging zeer geschikt zijn voor ontwikkeling van glanshaverhooilanden en stroomdalgraslanden.

Situatie Rijntakken: potentieel knelpunt.

K24. Mechanische effecten

Mechanische effecten leiden tot verlies van oppervlak en/of kwaliteit. Het gaat hierbij om zaken als intensieve betreding en verschillende vormen van agrarische gebruik zoals intensief weidegebruik met bemesting en jaarrond begrazing door schapen.

Situatie Rijntakken: potentieel knelpunt.

K25. Beperkingen door inrichting

Voor habitatype Ruigten en zomen (droge bosranden, H6430C) geldt dat in het cultuurlandschap zorgt het vastleggen van grenzen (permanent grasland langs bosranden) in combinatie met begrazing voor weinig ruimte voor zomen en worden deze veelal samengedrukt tot een zeer smalle zone tussen het prikkeldraad en het bos.

Situatie Rijntakken: actueel knelpunt.

K26. (Natuurlijke) successie

Stroomdalgraslanden kennen een natuurlijk proces van ontkalking waardoor degradatie van dit habitatype moeilijk is tegen te gaan. Oppervlakkige verzuring vindt vooral plaats op droge zandbodems, minder op zavel. Zolang de verzuring beperkt blijft tot de toplaag, bestaat het stroomdalgrasland uit een mozaïek van oppervlakkig wortelende, zuurtolerante plantensoorten en van diep wortelende, kalkminnende soorten. Als ook de diepere bodemlaag verzuurt, gaan de soorten van droge, zwak zure bodem op de voorgrond treden. Dit proces van verzuring leidt in de loop van honderden jaren tot ontwikkeling van het stroomdalgrasland tot heischrale graslanden, heidevegetaties en zuur bos of heide. De stroomdalgraslanden vormen daarmee een stadium in een successiereeks, die deels door riviermorphologische en bodemkundige processen wordt gestuurd. De huidige achteruitgang is daarmee voor een deel een gevolg van voortgaande natuurlijke successie van oeverwallen en rivierduinen die al honderden jaren loopt. De indruk bestaat dat het verzuringsproces (ontkalking), eventueel tegengegaan door basenverzadiging door overstromingswater en overzanding (zie hieronder), nog slechts voor kleine oppervlaktes een rol speelt. (Adams *et al.*, 2012).

Situatie Rijntakken: actueel knelpunt. Geldt in potentie ook voor Ruigten en zomen (droge bosranden, H6430C).

Tabel 3.1 Samenvatting van actuele en potentiële knelpunten per habitattypen. Alleen de habitattypen waarvan de KDW wordt overschreden (zie §3.4) zijn in deze tabel opgenomen.

		H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	H6120 Stroomdalgraslanden	H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)	H91F0 Droge hardhoutoibossen
Knelpunt						
Waterhuishouding en landbouw						
K1	Verdroging a.g.v. kunstmatig lage rivierstanden	v		v	v	
K2	Verdroging: vermindering kwel door waterwinning					
K3	Verzuring a.g.v. verminderde rivierdynamiek (minder sedimentatie en erosie)		v	v		v
K4	Verzuring a.g.v. verminderde rivierdynamiek (minder aanvoer basen)		v	v		v
K5	Vermesting a.g.v. aanvoer van of overstroming met voedselrijk water/sediment	v	v	v		v
K6	Vermeste gronden bemoeilijken herstel		v	v		
K7	Vertroebeling oppervlaktewater door windwerking	v				
K8	Interne eutrofiering					
Atmosferische stikstofdepositie						
K11	Verzuring door actuele overschrijding KDW	v	v	v	v	v
K12	Vermesting door actuele overschrijding KDW	v	v	v	v	v
K13	Verzuring door toekomstige overschrijding KDW (2020-2030)		v	v	v	v
K14	Vermesting door toekomstige overschrijding KDW (2020-2030)		v	v	v	v
Beheer en inrichting						
K21	Inadequaat beheer		v	v	v	v
K22	Kwetsbaar door gering oppervlak	v	v	v	v	v
K23	Verlies (potentieel) habitat door inrichtingsmaatregelen	v	v	v		
K24	Mechanische effecten		v	v		
K25	Beperkingen door inrichting				v	v
K26	(Natuurlijke) successie		v			

3.4 Atmosferische stikstofdepositie

Stikstofdepositie vormt een knelpunt voor habitattypen en leefgebieden van Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten indien de kritische depositiewaarde (KDW) van deze stikstofgevoelige typen en soorten wordt overschreden. Verzuring (K11) en/of vermisting (K12) kunnen hiervan het gevolg zijn. De omvang van dit knelpunt is landelijk berekend met behulp van het

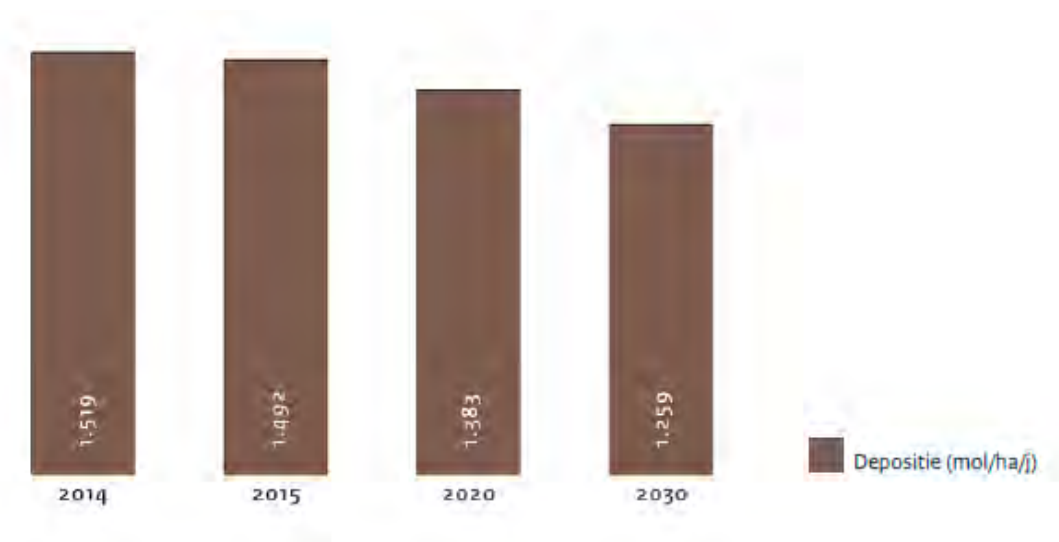
programma Aerius. In deze paragraaf worden de resultaten gepresenteerd van de "Gebiedssamenvatting Natura 2000 gebied nr. 38 Rijntakken" (Aerius Monitoring 16). Detailinformatie (hexagonen tot op hectare niveau) over de kwantitatieve gegevens is te vinden in de digitale omgeving van Aerius: <http://genesis.aerius.nl/monitor/>. Als input voor Aerius zijn de habitattypen die voorkomen op de door Provincie Gelderland aangeleverde habitattypenkaarten¹ gebruikt. Dergelijke kaarten bestaan nog niet voor de leefgebieden van soorten. Of en in welke mate stikstofdepositie ook een probleem is voor stikstofgevoelige leefgebieden van deze soorten, is daarom beoordeeld op basis van expert judgement (zie §3.4.6). In tabel 3.2 wordt een samenvatting gegeven van de omvang van dit knelpunt per habitatype. Alleen habitattypen waarvan de kritische depositiewaarde voor stikstof wordt overschreden, dienen in het kader van de PAS te worden uitgewerkt in deze PAS-gebiedsanalyse (zie hoofdstuk 4). Tabel 3.4 geeft dit overzicht voor de stikstofgevoelige leefgebieden.

3.4.1 Ontwikkeling van totale stikstofdepositie

Voor het ecologisch oordeel is van belang welk depositieniveau wordt bereikt bij benutting van alle ontwikkelingsruimte. In deze analyse is rekening gehouden met de totale stikstofdepositie die berekend is met AERIUS Monitor 16. De prognose van de ontwikkeling van de stikstofdepositie volgens AERIUS Monitor 16 is weergegeven in figuur 3.1. Bij de berekening van de stikstofdepositie aan het eind van het eerste tijdvak is de ontwikkelingsruimte die voor dit gebied in dit tijdvak van het programma beschikbaar is, ingecalculeerd. De weergegeven stikstofdepositie aan het eind van het eerste tijdvak van het programma is dus inclusief de uitgifte van ontwikkelingsruimte. Bij het ecologisch oordeel is er rekening mee gehouden dat de afname van de stikstofdepositie niet volgens een rechte lijn verloopt, maar volgens een golvende dalende lijn. Er is in aanmerking genomen dat het daadwerkelijk gebruik van de ontwikkelingsruimte zal variëren in de tijd, bijvoorbeeld als gevolg van tijdelijke projecten. In het begin van het tijdvak kan mogelijk tijdelijk een toename van de stikstofdepositie plaatsvinden ten opzichte van de uitgangssituatie bij aanvang van het programma. Hiervan kan sprake zijn wanneer de uitgifte van ontwikkelingsruimte en de feitelijke benutting van die ontwikkelingsruimte sneller verlopen dan de daling van de stikstofdepositie. De ontwikkelingsruimte als geheel is echter gelimiteerd. Een eventuele versnelde uitgifte van ontwikkelingsruimte aan het begin van een tijdvak gaat daarom altijd gepaard met een verminderde uitgifte van ontwikkelingsruimte op een later moment in datzelfde tijdvak en vanaf dat moment een versnelde daling van depositie. Uit de berekening met Aerius Monitor 16 blijkt dat er aan het eind van het eerste tijdvak (2020) ten opzichte van de huidige situatie sprake is van een afname van de gemiddelde stikstofdepositie is (figuur 3.1). De totale stikstofdepositie (op basis van een gewogen gemiddelde) op alle aangewezen, stikstofgevoelige, gekarteerde habitattypen bedraagt in de referentiesituatie (2014) 1519 mol/ha/jr en in 2020 1383 mol/ha/jr. In 2030 daalt de depositie verder naar 1259 mol/ha/jr.

¹ Vanwege de grote omvang worden de habitattypenkaarten niet in dit document opgenomen. Deze kaarten zijn online beschikbaar op:

[http://ags.prvgld.nl/GLD.Atlas/\(S\(31pbs5znnko21tmbpswlem45\)\)/Default.aspx?applicatie=Natura2000](http://ags.prvgld.nl/GLD.Atlas/(S(31pbs5znnko21tmbpswlem45))/Default.aspx?applicatie=Natura2000)

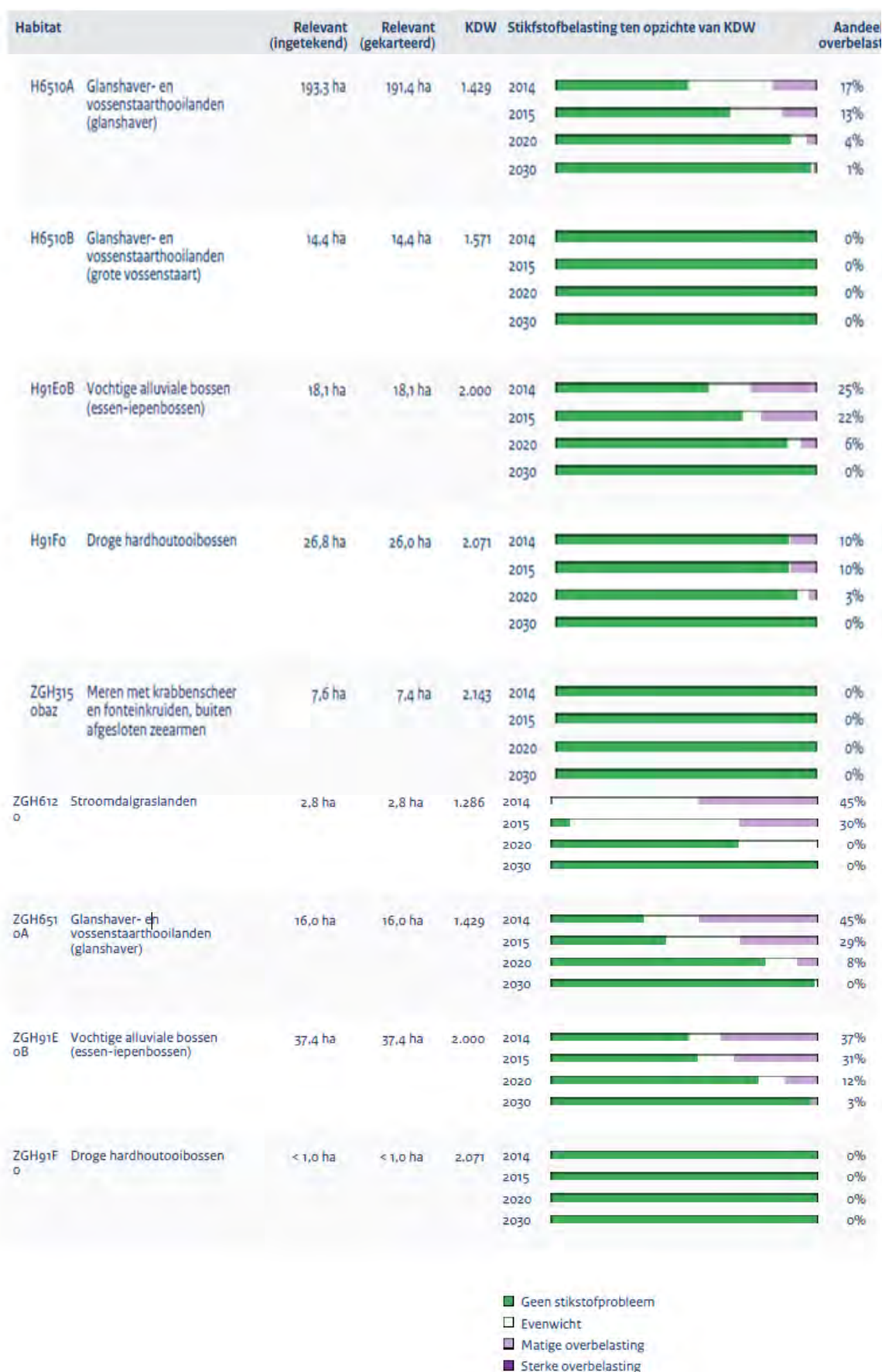
Figuur 3.1. Verloop van de totale stikstofdepositie in Rijntakken.

Uiteraard is er veel verschil in de totale stikstofdepositie binnen de begrenzing van Rijntakken. De ruimtelijke spreiding in depositie in de actuele situatie is weergegeven in Bijlage 8.

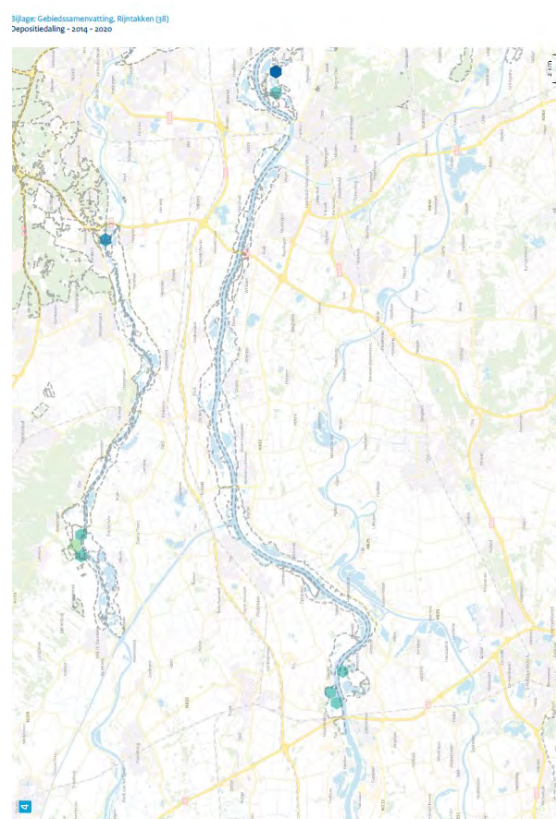
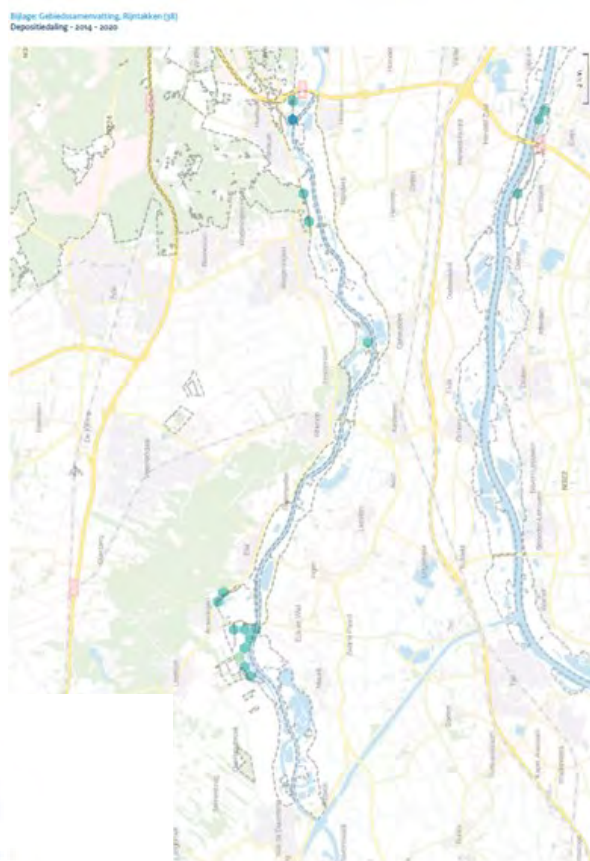
3.4.2 Overbelasting van habitattypen

In de actuele situatie worden de KDW-en overschreden van de habitattypen H6120 Stroomdalgraslanden, H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver), H910EB Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen), en H91F0 Droge hardhoutooibossen (figuur 3.2. en tabel 3.2). Al deze habitattypen kennen matige overbelasting, wat betekent dat de overschrijding van de KDW meer dan 70 mol N/ha/jr bedraagt, maar kleiner is dan 2x de KDW-waarde. De habitattypen H3260 Beken en rivieren met waterplanten, H3270 Slikkige rivieroeveren, H6430A Ruigten en zomen (moerasspirea), H6430C Ruigten en zomen (droge zomen), H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart) en H91E0A Vochtige alluviale bossen (zachthoutooibossen) zijn of geen stikstofgevoelige habitattypen (PDN, 2012b) of kennen in de huidige of toekomstige situaties geen overbelasting door stikstofdepositie (figuur 3.2). Deze habitattypen worden daarom in dit document niet verder uitgewerkt (zie ook bijlage 2).

Habitat	Relevant (ingetekend)	Relevant (gekarteed)	KDW	Stikstofbelasting ten opzichte van KDW				Aandeel overbelast
H3150ba z Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden, buiten afgesloten zeearmen	39,1 ha	21,3 ha	2.143	2014	<div></div>			0%
				2015	<div></div>			0%
				2020	<div></div>			0%
				2030	<div></div>			0%
H6120 Stroomdalgraslanden	40,4 ha	39,8 ha	1.286	2014	<div></div>			68%
				2015	<div></div>			56%
				2020	<div></div>			19%
				2030	<div></div>			4%
H6430C Ruigten en zomen (droge bosranden)	5,3 ha	1,2 ha	1.857	2014	<div></div>			1%
				2015	<div></div>			0%
				2020	<div></div>			0%
				2030	<div></div>			0%

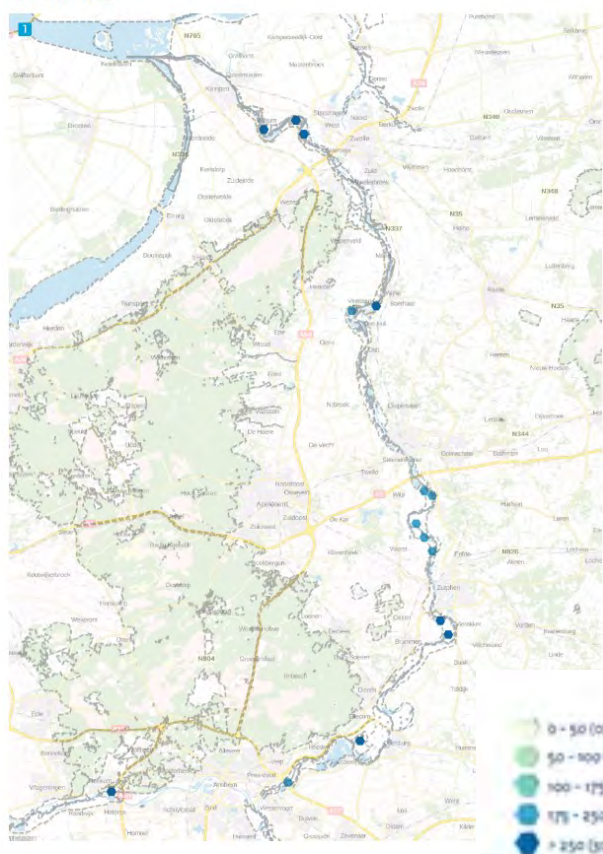

Figuur 3.2. Mate van stikstofoverbelasting per habitattypen in de referentiesituatie (2014), 2015, 2020 en in 2030.

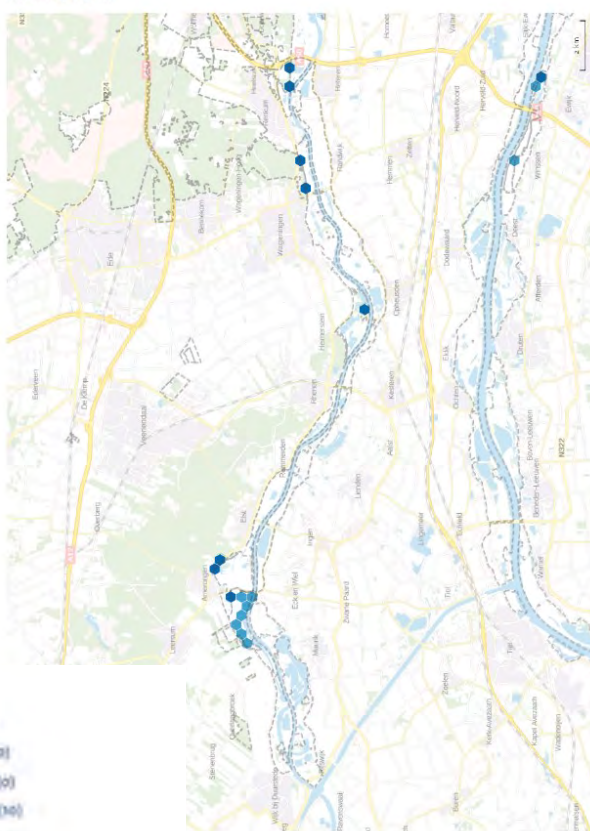

Figuur 3.3 Daling van de depositie in 2020 ten opzichte van de referentiesituatie (2014).

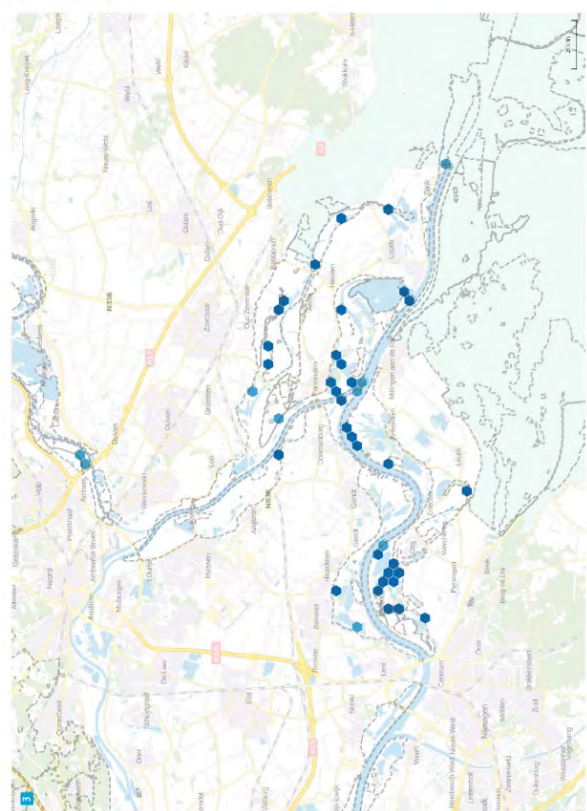
Bijlage: Gebiedssamenstelling, Rijntakken (38)
Depositedaling - 2014 - 2030

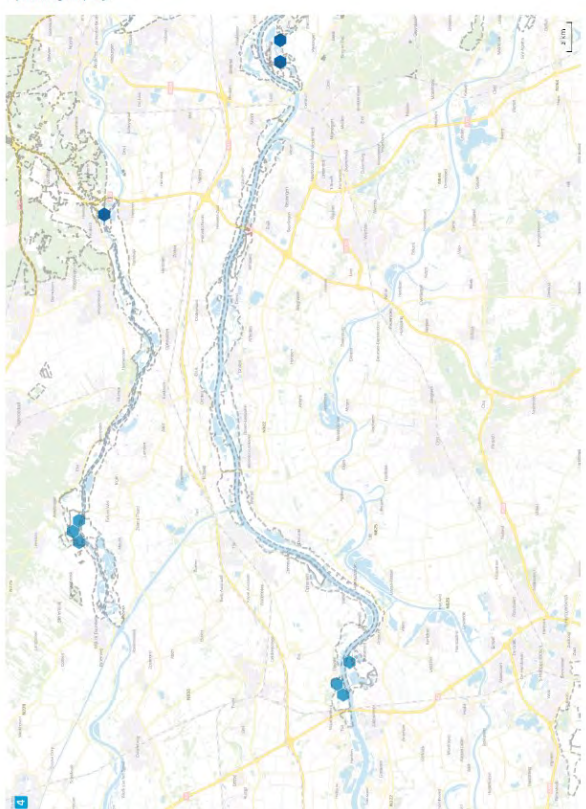
Bijlage: Gebiedssamenstelling, Rijntakken (38)
Depositedaling - 2014 - 2030

Bijlage: Gebiedssamenstelling, Rijntakken (38)
Depositedaling - 2014 - 2030

Bijlage: Gebiedssamenstelling, Rijntakken (38)
Depositedaling - 2014 - 2030

Figuur 3.4 Daling van de depositie in 2030 ten opzichte van de referentiesituatie (2014).

3.4.3 Conclusie t.a.v. overbelasting door stikstofdepositie voor habitattypen

Uit de berekening met Aerius Monitoring 16 blijkt dat in de huidige situatie sprake is van matige overbelasting door stikstofdepositie in de habitattypen: H6120 Stroomdalgraslanden, H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver), H910EB Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen), en H91F0 Droge hardhoutooibossen. Al deze habitattypen worden daarom in deze PAS-gebiedsanalyse uitgewerkt. De overige, voor Rijntakken aangewezen habitattypen kennen geen overschrijding van hun KDW en PAS-herstelmaatregelen zijn daarom niet nodig.

Uit de berekening met Aerius Monitoring 16 blijkt dat aan het einde van tijdvak 1, ten opzichte van de referentiesituatie (2014), sprake is van een afname van de stikstofdepositie op alle plekken in het gebied. Na afloop van tijdvak 1 worden de KDW-n van de volgende habitattypen overschreden: H6120 Stroomdalgraslanden, H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver), H910EB Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen), en H91F0 Droge hardhoutooibossen (Tabel 3.2).

Uit de berekening met Aerius Monitoring 16 blijkt dat aan het eind van tijdvak 2 en 3, ten opzichte van de huidige situatie, sprake is van een afname van de stikstofdepositie op de meeste plekken in het gebied. Na afloop van de tijdvak 3 worden de KDW-n van de volgende habitattypen overschreden: H6120 Stroomdalgraslanden (4% van het oppervlak), H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)(1% van het oppervlak), H910EB Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen) (3% van het oppervlak).

Tabel 3.2 Samenvatting van de omvang van de knelpunten t.a.v. stikstofdepositie in de referentiesituatie (2014), 2020 en 2030 per habitatype. Indien de KDW van een habitatype wordt overschreden, is vermeld voor welk deel (%) van het areaal dit geldt.

	H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	H6120 Stroomdalgraslanden	H6430C Ruigten en zomen (droge bosranden)	H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart)	H910EB Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)	H91F0 Droge hardhoutooibossen
KDW (mol N/ha/jr)	2143	1286	1857	1429	1571	2000	2071
Overschrijding KDW in 2014	0	68	1 (in 2015 0)	17	0	25	10
Overschrijding KDW in 2020	0	19	0	4	0	6	3
Overschrijding KDW in 2030	0	4	0	1	0	0	0
PAS-herstelmaatregelen noodzakelijk?	nee	ja	nee	ja	nee	ja	ja

De habitattypen dit in het kader van de PAS moeten worden uitgewerkt, omdat hun KDW overschreden wordt (in referentiesituatie of in 2020 en 2030), zijn dus:²

H6120 Stroomdalgraslanden

H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)

H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)

H91F0 Droge hardhoutooibossen

3.4.4 Stikstofoverbelasting in leefgebieden van soorten

In het Natura 2000-gebied Rijntakken komt een groot aantal habitat- en vogelrichtlijnsoorten voor (zie Bijlage 2). Niet al deze soorten zijn echter afhankelijk van één of meerdere stikstofgevoelige leefgebieden. In het kader van de PAS worden alleen die soorten uitgewerkt die én afhankelijk zijn van stikstofgevoelig(e) leefgebied(en) én waarvan de KDW van een stikstofgevoelig leefgebied wordt overschreden. Een overzicht van de relatie tussen habitat- en vogelrichtlijnsoorten en (stikstofgevoelige) leefgebieden is opgesteld door de PAS-organisatie ("Bijlagen Deel II, PDN 2012b"). Op basis van dit document is voor het Natura 2000-gebied Rijntakken vastgesteld dat voor negen habitat- en vogelrichtlijnsoorten stikstofdepositie een mogelijk knelpunt vormt voor het leefgebied van deze soorten (zie Bijlage 4). Dit zijn:

habitatrichtlijnsoorten:

bittervoorn (H1134)

kamsalamander (H1166)

broedvogels:

kwartelkoning (A122)

watersnip (A153)

niet-broedvogels:

scholekster (A130)

kievit (A142)

kemphaan (A151)

grutto (A156)

tureluur (A162)

Van welke stikstofgevoelige leefgebieden deze soorten in Rijntakken afhankelijk zijn, wordt in tabel 3.3 weergegeven.

Tabel 3.3 Overzicht van de habitat- en vogelrichtlijnsoorten die in de Rijntakken gebruik maken van stikstofgevoelige leefgebieden. Deze indeling is gebaseerd op "BIJLAGEN Deel II" (PDN, 2012b, zie Bijlage 4).

Stikstofgevoelig leefgebied	KDW (mol N/ha/jr)	Habitat- en vogelrichtlijnsoorten
LG2 Geïsoleerde meanders en petgaten	2143	bittervoorn, kamsalamander
LG3 Zwakgebufferde sloten	1786	bittervoorn
LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei	1429	watersnip, scholekster, kemphaan, grutto, tureluur
LG8 Nat, matig voedselrijk grasland	1571	kwartelkoning, watersnip, scholekster, kievit, kemphaan, grutto, tureluur
LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied	1429	scholekster, kievit, kemphaan, grutto, tureluur

² In Aerius M15 werd de KDW van H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden op 1 % van het oppervlak (ca. 0,3 ha) overschreden. In M16 is deze overschrijding niet meer aanwezig en vindt ook geen uitwerking meer plaats in deze gebiedsanalyse.

Aangezien de rekentool Aeries Monitoring 16 alleen voor habitattypen de mate van overschrijding van de KDW heeft berekend en niet van leefgebieden, kunnen hier geen figuren van de mate van overbelasting door stikstof op leefgebieden worden gepresenteerd. Op basis van informatie over de totale stikstofdepositie op dit Natura 2000-gebieden (figuur 3.1), wordt hieronder per leefgebied een inschatting gemaakt van de omvang van het stikstofdepositie knelpunt. Tabel 3.4 geeft daarvan een samenvatting. Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 deze inschatting gebruikt, samen met de trendanalyse van soorten die van deze leefgebieden afhankelijk zijn, om aan te geven of voor deze soorten en leefgebieden, (aanvullende) PAS-herstelmaatregelen nodig zijn.

LG2 Geïsoleerde meanders en petgaten

De KDW van LG2 Geïsoleerde meanders en petgaten bedraagt 2143 mol N/ha/jr (tabel 3.3) en is daarmee ruim hoger dan de actuele en voorspelde stikstofdepositie-waarden in de Rijntakken (figuur 3.1). Voor dit leefgebied is er derhalve geen stikstofprobleem en zijn PAS-herstelmaatregelen niet nodig. Voor behoud van dit leefgebied is het wel noodzakelijk om het geïsoleerde karakter te behouden. Dit speelt met name bij herinrichtingsprojecten langs de rivieren een rol.

LG3 Zwakgebufferde sloten

De KDW van LG3 Zwakgebufferde sloten bedraagt 1786 mol N/ha/jr (tabel 3.3) en is dus hoger dan de actuele en voorspelde stikstofdepositie in de Rijntakken (figuur 3.1). Voor dit leefgebied is er derhalve geen stikstofprobleem en hoeven geen PAS-herstelmaatregelen genomen te worden.

LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei

De KDW van LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei bedraagt 1429 mol N/ha/jr (tabel 3.3) en is daarmee ruim 100 mol lager dan de actuele stikstofdepositie in de Rijntakken (figuur 3.1). Voor dit leefgebied is er derhalve in de referentiesituatie sprake van matige overbelasting. In 2020 zal de situatie zijn verbeterd, en is er geen sprake meer van matige overbelasting.

Knelpunten bij overbelasting door stikstof (Nijsen *et al.*, 20012b)

Vermoed wordt dat alle VHR-soorten hinder kunnen ondervinden van stikstofdepositie, vanwege het feit dat toevoer van stikstof in Dotterbloemgrasland leidt tot een verhoogde productie van vooral grassoorten. De effecten die dit kan hebben op de verschillende soorten, zijn verschillend. Naar de doorwerking van stikstofdepositie op de insectenrijkdom en beschikbaarheid van deze insecten voor vogelsoorten in voedselarme tot matig voedselrijke vochtige graslanden is geen onderzoek gedaan. Resultaten uit onderzoek aan (experimentele) bemesting, maaibeheer en aut-ecologisch onderzoek aan weidevogels levert wel belangrijke gegevens op die effecten van verhoogde stikstofdepositie aannemelijk maken. Onderzoek toonde aan dat bij langdurige stikstofgift (vooral bij hoge dosering, maar ook bij een gift van <50 kg/ha/jr) de diversiteit van planten en ongewervelden in graslanden afneemt, terwijl de dichtheid en biomassa van insecten per oppervlakte toeneemt. Ook voor regenwormen wordt een aantalstoename gesignaleerd bij bemesting. Tegelijkertijd neemt echter de dichtheid van de vegetatie toe, waardoor deze potentiële prooidieren slechter bereikbaar zijn voor vogels, zoals is aangetoond voor de Grutto en andere vogels in cultuurgraslanden. Voor de Scholekster, Grutto en Tureluur geldt dat Dotterbloemgraslanden voornamelijk buiten de broedtijd als foerageerplek worden gebruikt. Voor Watersnip en Kemphaan kan sterke verruiging als gevolg van stikstofdepositie een lager aanbod of een lagere bereikbaarheid van voedsel tijdens de nestperiode tot gevolg hebben. Bij een hogere bemestingsdruk (>100 kg N/ha/jr) komen steeds minder grote insecten voor. Als er meer kleine insecten zijn moeten jonge vogels meer insecten eten om voldoende voedsel binnen te krijgen, dit kost extra

energie. Anders dan voor de Grutto wordt voor Kempshaan en Watersnip, waarvan de nestvliedende kuikens gebruik moeten maken van Dotterbloemgraslanden om te foerageren, verwacht dat zij waarschijnlijk zijn aangepast aan de vochtige omstandigheden en daardoor weinig gevoelig zijn voor vernatting van het microklimaat als gevolg van verzuuring (Nijssen *et al.*, 2012b).

LG8 Nat, matig voedselrijk grasland

De KDW van LG8 Nat, matig voedselrijk grasland bedraagt 1571 mol N/ha/jr (tabel 3.3) en is daarmee hoger dan de actuele stikstofdepositie in de Rijntakken (figuur 3.1). Voor dit leefgebied is er derhalve geen stikstofprobleem en hoeven geen PAS-herstelmaatregelen genomen te worden.

LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekelegebied

De KDW van LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekelegebied bedraagt 1429 mol N/ha/jr (tabel 3.3). De omvang van het stikstof knelpunt is dus vergelijkbaar met die van LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei. Ook voor dit leefgebied is er in de referentiesituatie sprake van matige overbelasting. In 2020 zal de situatie zijn verbeterd, en is er geen sprake meer van matige overbelasting.

Knelpunten bij overbelasting door stikstof (Nijssen *et al.*, 2007d)

Stikstofdepositie heeft in principe een vermestend en verzurend effect op kamgrasweiden op klei.

Naar de effecten van stikstofdepositie op de VR-soorten is geen onderzoek gedaan, maar onderzoek naar effecten van (experimentele) bemesting en maai-beheer in graslanden en auto-ecologisch onderzoek aan weidevogels levert wel belangrijke gegevens op die effecten van verhoogde stikstofdepositie aannemelijk maken. Vermoed wordt dat alle VHR-soorten hinder kunnen ondervinden van stikstofdepositie, vanwege het feit dat toevoer van stikstof in Kamgrasweiden leidt tot een verhoogde productie van vooral hoge grassoorten. De verzuuring vermindert de beschikbaarheid van prooidieren voor vogelsoorten. Onderzoek toonde aan dat bij aanhoudende stikstofgift (ook bij een gift van <50 kg/ha/jr) de diversiteit van planten en ongewervelden in graslanden afneemt. Tegelijkertijd neemt de dichtheid en biomassa van insecten per oppervlakte toe, maar doordat ook de dichtheid van de vegetatie toeneemt zijn deze potentiële prooidieren slechter bereikbaar voor vogels. Dit is aannemelijk gemaakt voor de Grutto en andere weide- en akkervogels in cultuurgraslanden. Nestvliedende kuikens van weidevogels maken gebruik van graslanden om te foerageren. Hoewel niet onderzocht, zijn kuikens van Kwartelkoning misschien gevoelig voor een koeler en natter microklimaat als gevolg van verzuuring (Nijssen *et al.*, 2012).

Tabel 3.4. Overzicht van de stikstofproblematiek voor de leefgebieden van soorten. De gemiddelde stikstofdepositie op Rijntakken als geheel bedraagt in huidige situatie, 2020 en 2030 respectievelijk 1520, 1380, en 1270 mol N/ha/jr (zie ook figuur 3.1).

Stikstofgevoelig leefgebied	KDW (mol N/ha/jr)	Habitat- en vogelrichtlijnsoorten	N-depositie probleem?
LG2 Geïsoleerde meanders en petgaten	2143	bittervoorn, kamsalamander	Nee
LG3 Zwakgebufferde sloten	1786	bittervoorn	Nee
LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei	1429	watersnip, scholekster, kempshaan, grutto, tureluur	2014: ja 2020: nee 2030: nee
LG8 Nat, matig voedselrijk grasland	1571	kwartelkoning, watersnip, scholekster, Kievit, kempshaan, grutto, tureluur	2014: nee 2020: nee 2030: nee
LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland	1429	scholekster, Kievit, kempshaan, grutto, tureluur	2014: ja 2020: nee

van het rivieren- en zeekleigebied			2030: nee
---------------------------------------	--	--	-----------

4. Kwaliteitsanalyse habitattypen en -soorten

In dit hoofdstuk volgt een uitwerking van de gebiedsanalyse per habitatype en -soort. Ingegaan wordt op respectievelijk de omvang en kwaliteit van het habitatype of -soort, het ecologisch functioneren, de knelpunten die een realisatie van instandhoudingsdoelen bemoeilijken of onmogelijk maken, en de leemten in kennis die nodig is om een goed beeld te krijgen van het huidige functioneren. In onderstaande paragrafen zijn de habitattypen beschrijvingen overgenomen uit het 'Achtergronddocument natuur', versie mei 2012, en het concept beheerplan (2012). Aan het eind van dit hoofdstuk worden de doelen, de actuele toestand en trends in oppervlak, kwaliteit of aantal samengevat in tabel 4.10.

Voor de Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten zijn gegevens over voorkomende aantallen in het algemeen wel beschikbaar, evenzo voor de habitattypen waar zij van afhankelijk zijn, maar is het vooralsnog vaak nog onduidelijk wat de (trend in) omvang en kwaliteit van de leefgebieden van deze soorten zijn. Op basis van expert judgement wordt gesteld dat deze trends ten minste stabiel zijn. Deze kennisleemtes staan derhalve een onderbouwing van de noodzaak voor eventuele PAS-herstelmaatregelen niet in de weg. Ook kunnen conclusies t.a.v. de instandhoudingsdoelstellingen van (de leefgebieden van) deze soorten op basis van de beschikbare informatie voldoende worden onderbouwd. Tijdens het 1^e tijdvak zullen voor Rijntakken aanvullende gegevens worden verzameld over het areaal en kwaliteit van de leefgebieden van alle aangewezen Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten. Hiervoor zijn in deze PAS-gebiedsanalyse onderzoeksmaatregelen opgenomen (O3).

4.1 Gebiedsanalyse H6120 Stroomdalgraslanden

Het doel voor dit habitatype is uitbreiding van het oppervlak en verbetering van de kwaliteit.

Stroomdalgraslanden zijn bloemrijke graslanden die voorkomen op zandige stroomruggen, oeverwallen en rivierduinen en als linten op dijken. Het habitatype komt voor als soortenrijke, relatief open, grazige begroeiing op droge standplaatsen. Goed ontwikkelde stroomdalgraslanden zijn bloemrijke graslanden waarbinnen verschillende gemeenschappen zijn te onderscheiden. Het meest soortenrijk is een gemeenschap met een tamelijk gesloten graslandstructuur die kenmerkend is voor kalkhoudende bodem. Ze kan (als ze wordt gemaaid of beweid) allerlei bijzondere soorten bevatten. Het betreft de Associatie van Sikkelsklaver en Zachte haver van het Verbond der droge stroomdalgraslanden (Sedo-Cerastion). Stroomdalgraslanden op gebufferde, zwak zure bodem hebben een wat minder gesloten en ook in hoogte meer onregelmatige vegetatiestructuur. Het habitatype omvat daarnaast pionierstadia van het stroomdalgrasland op jonge rivierduinen en (hoge) grindbanken. Deze pionierstadia hebben een ruiger aanzien en grofkorrelig patroon. Het betreft een prioritair habitatype. Dit betekent dat de bescherming van dit type extra aandacht moet krijgen (Bijlsma *et al.*, 2008).

4.1.A Kwaliteitsanalyse

Een groot deel van dit habitatype ligt in de provincie Gelderland (Bijlsma *et al.*, 2008). Landelijk is van veel typische soorten de presentie in opnamen sinds 1950 achteruitgegaan; dit geldt onder andere voor Voorjaarsganzerik, Voorjaarszegge, Tripmadam, Liggende ereprijs, Veldsalie, Kleine ruit en Duifkruid (Bijlsma *et al.*, 2008). De meest recente habitatypekaart (september 2014) laat zien dat er ca. 56 ha stroomdalgrasland voorkomt..

Tabel 4.2 Huidige situatie en de doelstellingen voor de kerngebieden weergegeven m.b.t. habitattypen Stroomdalgraslanden en Glanshaverhooilanden (Provincie Gelderland, 2012a).

kerngebied	Huidige situatie		Doelstelling		Opmerkingen
	Stroomdal grasland	Glanshaver hooiland	Stroomdal grasland	Glanshaver hooiland	
Gelderse Poort	40 ha	23 ha	50-70 ha	25-35 ha	Buitendijks stroomdalgrasland, binnendijks glanshaverhooiland.
Beuningsche waarden-Winssensche waarden	5 ha	17 ha	20-30 ha	10-20 ha	
Stiftsche uiterwaarden		27 ha		27 ha	
Hurwenensche uiterwaarden-Rijswaard-Heesseltse waarden	1 ha	Ca 33 ha	20-30 ha	40-50 ha	Ontwikkeling stroomdalgrasland vindt plaats in Hurwenensche waarden en de Heesseltse waarden, glanshaverhooilanden in de Rijswaard.
Amerongse Bovenpolder	1-2 ha	41 ha	3 ha	45-50 ha	
Velperwaarden	<1 ha	7 ha	5-8 ha	5-8 ha	
Cortendever	5 ha	8 ha	5-10 ha	10-15 ha	
Rammelwaard-Ravenswaard-Wilpse Klei	2 ha	64 ha	15-20 ha	60-70 ha	
Duursche waarden-Vorchterwaarden	pm	10 ha	5-10 ha	10-15 ha	In de Duursche waarden ligt nadruk op stroomdalgrasland, in de Vorchterwaard op glanshaverhooiland.
Hoerwaard	0 ha	0 ha	-	5-10 ha	
Vreugderijkerwaard-Zalkerbos-Koppelerwaard	7 ha	4 ha	15-20 ha	3-5 ha	Verlies glanshaverhooiland ten gunste van de ontwikkeling van stroomdalgrasland is toegestaan.
TOTAAL	62 ha	234 ha	140 ha	260 ha	

In de afgelopen eeuw is het stroomdalgrasland sterk achteruitgegaan in oppervlakte en kwaliteit. Belangrijke oorzaken zijn habitatvernietiging (dijkverzwaring, zandwinning), bemesting, omploegen (voor maïsakkers), recreatie en achterstallig beheer. Hierdoor is het voorkomen van stroomdalgrasland zeer versnipperd (gering van omvang en verspreid gelegen). Hiertegenover staat een toename van pioniersbegroeiingen in de laatste jaren, als gevolg van natuurontwikkeling langs de rivieren (Bijlsma *et al.*, 2008).

In de Gelderse Poort en langs de Waal komen deze begroeiingstypen in een pioniersstadium voor in de nieuw gevormde natuurgebieden (o.a. Millingerwaard, Erlecomse waard, Klompenwaard, Bisonbaai, Ewijkse plaat) op dynamische oeverwallen en rivierduinen waar opzanding plaats vindt (bron: Habitattypenkaart).

Het habitattype komt op de oeverwallen en rivierduinen veelal voor in mozaïek met andere habitattypen als ruigten en zomen, zachthoutoibos en hardhoutstruweel (aanzet tot hardhoutoibos). De recente vegetatieontwikkelingen op de begraasde oeverwallen en rivierduinen langs de Waal zijn ronduit positief te noemen. De soortenrijkdom van en het areaal aan droge stroomdalvegetaties is in de afgelopen 10 jaar flink toegenomen (Bron: Werkgroep FF GP). In het algemeen kan worden gesteld dat de kwaliteit van dit habitattype recent is toegenomen.

4.1.B Systeemanalyse

Ecologische vereisten

Het habitattype komt voor op de hogere delen van de uiterwaarden (stroomruggen, oeverwallen en rivierduinen en dijken). De bodems bestaat uit vrij lichte fluviale afzettingen als zavel en lemig zand. Ze zijn kalkhoudend (vrije kalk) of zijn kalkarm (geen vrije kalk) maar met een hoog percentage aan kalkbezetting van de klei- en leemfractie (verzadiging van meer dan 70%). De pH is neutraal tot zwak zuur. Ze worden bij hoge rivier- of beekafvoeren periodiek, maar vrij kort overstroomd waarbij ze in beperkte mate verrijkt worden met vers sediment waardoor de basenverzadiging hoog blijft. De vochthoudendheid is dankzij het klei- en leemgehalte vrij groot. In de meer zandige afzettingen kunnen drogere milieus ontstaan. (Bijlsma *et al.*, 2008).

De optimale overstromingsfrequentie is incidenteel in de winter: alleen bij extreme hoogwaters, met een gemiddelde overstromingsduur van minder dan 10 dagen. De iets ruigere pionierbegroeiingen (*Bromoinermis-Eryngietumcampestris*) verdragen ook regelmatige

overstroming (jaarlijks of tweejaarlijks, gemiddelde overstromingsduur meer dan 10 dagen). De graslanden gedijen ook nog wel goed zonder overstroming. Inundatie in het groeiseizoen met een periode van meer dan 10 dagen leidt tot het afsterven van planten en bijgevolg afbraak van de gemeenschap (Adams *et al.*, 2012).

Stroomdalgraslanden zijn gevoelig voor stikstofdepositie. De kritische depositiewaarde is 1286 mol/ha/jr (Van Dobben *et al.*, 2012).

Tabel 4.3. Ecologische vereisten habitatype.

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	incidenteel	regelmatig; nooit
Vochttoestand	matig droog tot droog	n.v.t.
Voedselrijkdom	licht voedselrijk tot matig voedselrijk-a	matig voedselarm; matig voedsel-rijk-b
Zuurgraad	basisch tot matig zuur-a	matig zuur-b

Sleutelprocessen:

- Zandafzetting en erosie door wind en water:

De ontwikkelingen in de Gelderse Poort laten de werking van de sleutelprocessen voor de ontwikkeling van stroomdalgraslanden goed zien. Zandafzetting en erosie door wind en water vormen nieuwe habitats en laten andere weer verdwijnen. Door afzetting van voedselarme, kalkrijke zandpakketten ontstaan snel geschikte plekken voor de ontwikkeling van stroomdalgrasland. De rivier zorgt voor aanvoer van zaden vanuit stroomopwaarts gelegen gebieden. Door extensieve begrazing ontstaan structuurrijke mozaïeken waarbij stroomdalgrasland, ruigte, struweel en bos elkaar afwisselen. Door natuurlijke ontkalking en kleiafzetting is degradatie van het stroomdalgrasland moeilijk tegen te gaan. Het laten ontstaan van nieuwe standplaatsen door natuurlijke morfologische processen is de beste manier om stroomdalgraslanden op langere termijn te behouden (Bijlsma *et al.*, 2008).

- Grote waterstandswisselingen, waarbij in het winterseizoen frequent inundatie en sedimentatie optreden en in het zomerseizoen de rivier- en grondwaterstanden diep kunnen wegzakken (Everts *et al.*, 2012).

Voor de Stroomdalgraslanden spelen inundaties met rivierwater een belangrijke rol bij de buffering van de pH op een voldoende hoog niveau, waarbij zowel aanvoer en inwaai van vers basenrijke zand gedurende de zomer als indringing van basenrijk rivierwater in de wortelzone voor voldoende buffering kunnen zorgen. Te lange en te regelmatige inundaties, in het bijzonder gedurende het groeiseizoen, worden echter niet verdragen (Everts *et al.*, 2012).

- Adequaat beheer:

Voor het behoud van stroomdalgrasland zijn een laag nutriëntenniveau en een extensief maai- of begrazingsbeheer noodzakelijk. In elk geval is het van belang dat het stroomdalgrasland kort de winter uit komt, omdat de warmteminnende stroomdalsoorten gebaat zijn bij een snelle opwarming in het voorjaar.

Wanneer de basenverzadiging van stroomdalgraslanden op orde is, kan de kwaliteit van goed ontwikkelde stroomdalgraslanden door middel van begrazing behouden blijven. Zeker voor zich nieuw ontwikkelende stroomdalvegetaties op morfologisch jonge locaties is beweiding het optimale beheer. Begrazing zorgt voor oppervlakkige bodemverwonding en in het geval van oppervlakkige verzuring kan door het naar bovenbrengen van meer gebufferd bodemmateriaal de verzuring tegen worden gegaan. Daarnaast kunnen zo nieuwe kiemingsmogelijkheden ontstaan. Voor de Associatie van Vetkruid en Tijn vormt beweiding de aangewezen beheersvorm. Zeer laag blijvende

kruiden met een grote lichtbehoefte zoals Liggende ereprijs (*Veronica prostrata*), Voorjaarsganzerik (*Potentilla verna*) en vetkruidsoorten (*Sedum*) kunnen zich alleen handhaven in een lage begroeiing, waarvan het voortbestaan het best gewaarborgd wordt door begrazing. Ook de Kweekdravik-associatie is sterk afhankelijk van begrazing en betreding, naast zandafzetting. Het beheer van de Associatie van Sikkelklaver en Zachte haver kan bestaan uit begrazing en uit hooien of een combinatie daarvan (Adams *et al.*, 2012).

In kleine terreinen is begrazing van de kwetsbare vegetaties echter vaak lastig te sturen, waardoor maaien noodzakelijk kan zijn om verruiging van de stroomdalgraslanden tegen te gaan. Ook in gevallen waar procesbeheer ('natuurlijke begrazing') leidt tot ruigere vegetatie met veel doornplanten, is maaien een beter alternatief. Zo vindt bijvoorbeeld al heel lang een hooilandbeheer plaats van de stroomdalvegetaties op de Bylanddijk. Op deze zandige dijk lijkt eenmaal per jaar maaien met afvoeren in de nazomer voldoende te zijn voor de instandhouding van het stroomdalgrasland. Indien gekozen wordt voor een hooibeheer dan dient dit bij voorkeur in de nazomer (augustus/september) plaats te vinden. Het is van essentieel belang dat het maaisel wordt afgevoerd. Intensiveren of vervroegen van het hooibeheer om meer nutriënten af te voeren is niet wenselijk in goed ontwikkelde situaties, vanwege de zaadzetting van een aantal typische plantensoorten. Een nadeel van maaien is dat dit vaak leidt tot een afname van microreliëf en daarmee een afname in de diversiteit aan standplaatscondities en bijgevolg afname van biodiversiteit in het systeem. In een aantal terreinen wordt hooibeheer in juni gevolgd door nabeweidning. Door het stroomdalgrasland kort de winter in te laten gaan door nabeweidning wordt voorkomen dat het grasland vervilt. Op deze manier kunnen stroomdalgraslanden zich ontwikkelen onder (extensief) landbouwbeheer, hetgeen uit oogpunt van draagvlak of cultuurhistorie van belang kan zijn, zonder de nadelen van alleen maaien.

In sommige uiterwaarden vindt, vaak al heel lang, seizoens- of zomerbeweidning plaats, meestal met landbouwvee in de periode tussen april en november. In het grootste deel van het rivierengebied vindt echter momenteel natuurontwikkeling op grote schaal plaats, de stroomdalgraslanden maken daarom tegenwoordig vaak deel uit van een grootschalig natuurgebied. In deze gebieden vindt extensieve jaarrondbegrazing plaats, ook wel 'natuurlijke begrazing' genoemd. Over het algemeen hebben de runderen en paarden hier de vrijheid om in een groot en divers gebied, met rijkere en schralere graslanden, ruigtes en bossen te grazen waar ze willen. Deze beheersvorm kan leiden tot een mozaïek van struweel, ruigte en grasland.

Het selectieve gedrag van de grazende dieren in het heterogene landschap kan echter ten koste gaan van de aanwezige of te ontwikkelen stroomdalgraslanden. Grote grazers hebben voorkeur voor de voedselrijkere vegetaties en zullen in grotere, heterogene gebieden de neiging hebben om niet langer op de rivierduinen met voedselarme en vezelrijke vegetatie te grazen met verruiging (bijvoorbeeld met duinriet) tot gevolg. Uit de Millingerwaard kan geleerd worden dat bij integrale begrazing beter met aansluiting van voedselrijke gebieden gewacht kan worden tot deze gebieden zijn verschraald. Maar ook dan zullen waarschijnlijk de lagere delen door slibafzetting een voedselrijkere vegetatie behouden en bij voorkeur worden begraasd. Verhoging van de begrazingsdruk is in zo'n geval meestal niet aan te bevelen, omdat dit juist in andere delen van het terrein weer tot overbegrazing zou kunnen leiden. Bovendien is dit niet goed uitvoerbaar omdat volgens de ervaring teveel dieren door voedselgebrek aan het eind van de winter een te slechte conditie hebben. Bovendien zou een te hoge graasdruk tot problemen kunnen leiden bij stroomdalgraslandsoorten die dit slecht verdragen. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar welke soorten dat zijn en bij welke graasdruk de schade plaats vindt (kennislacune). Uit projecten langs de Maas blijkt dat de meeste soorten wel stand houden, maar in veel lagere dichtheden. Aan de andere kant komen er wel soorten bij die bij puur hooilandbeheer niet voorkomen

De beste resultaten met begrazing worden over het algemeen behaald in terreinen waar meerdere soorten grazers actief zijn, dus paarden en runderen naast bijvoorbeeld soorten als bever, konijn en ree. Begrazing met alleen paarden leidt tot zeer kort gegraasde delen afgewisseld met dichte ruigten. Runderen kunnen ruigten openbreken, maar houden de vegetatie weer niet zo kort als paarden. Bovendien grazen koeien het meest op plekken waar de basenminnende soorten voorkomen, vanuit hun eigen calciumbehoefte (Adams *et al.*, 2012).

4.1.C Knelpunten en oorzakenanalyse

Verzuring, vermesting, verandering van rivierdynamiek (resultierend in verrijking van de bodem door klei afzetting of verzuring door uitblijven van overstroming), mechanische effecten (intensieve betreding, agrarisch gebruik), successie en inadequaat beheer (te weinig afvoer van voedingsstoffen) vormen de belangrijkste storende factoren voor behoud en ontwikkeling van het stroomdalgrasland (Bijlsma *et al.*, 2008). Deze knelpunten worden hieronder nader beschreven.

- Verandering van rivierdynamiek (K3, K4, K5)

Incidentele overstroming door rivierwater (bij voorkeur in de winter) zorgt voor een tijdelijk herstel van de buffering, bovendien wordt strooisel afgevoerd. Bij extreem hoog water wordt bovendien vers zand afgezet, wat leidt tot een langduriger herstel van de buffercapaciteit. Een te lage overstromingsfrequentie zorgt voor onvoldoende herstel van de buffercapaciteit en leidt tot verzuring (Adams *et al.*, 2012).

Inundatie kan echter ook leiden tot eutrofiëring. Dit proces verloopt vooral via de vochthuishouding in de bodem en de directe invloed van bemesting door voedselrijk water is op de hoger gelegen terreingedeelten waarschijnlijk van ondergeschikt belang (Adams *et al.*, 2012). Onder vochtige omstandigheden, die kortstondig optreden na zware regenval of na (korte) inundaties, kan mineralisatie van organisch materiaal sterk toenemen waardoor veel stikstof voor planten beschikbaar komt (Adams *et al.*, 2012).

- Verzuring (K11, K13) en vermesting (K12, K14) door atmosferische stikstofdepositie:

In de huidige situatie kent nagenoeg het gehele oppervlak van dit habitatype een matige overbelasting door stikstof (figuur 3.2). In 2020 zal dat zijn afgenomen tot 43% van het areaal. Deze afname zet zich door naar 2030 en dan kent ca. 15% van het areaal nog overbelasting door stikstofdepositie. Vanwege dit knelpunt zijn PAS-herstelmaatregelen noodzakelijk.

Stikstofdepositie leidt in Stroomdalgraslanden zowel tot verzuring (K11, K13) als vermesting (K12, K14). Stroomdalgraslanden zijn systemen die zonder bufferende processen van nature verzuren. Verhoogde stikstofdepositie leidt tot een verhoogde verzuringssnelheid van deze systemen. Dit wordt nog versterkt doordat natuurlijke regulerende processen (dynamiek en grondwaterinvloed) niet meer voorkomen. Met name de stroomdalgraslanden, die op kalkarme tot kalkloze gronden met een zwakke buffering voorkomen, blijken gevoelig voor verzuring (Adams *et al.*, 2012)

Kwaliteitsverlies door vermesting komt vooral tot uiting door een toename van stikstofindicerende soorten en een verschuiving naar voedselrijkere associaties (Adams *et al.*, 2012). Vergrassing en verstruweling treden op en de vegetatie verruigt en wordt eenvormiger op veel plaatsen. Hoewel stikstofdepositie hierbij waarschijnlijk een rol speelt, is het niet bekend hoe groot die invloed is in relatie tot veranderingen in frequentie van overstroming, nutriënten in het sediment, grondgebruik en beheer (Adams *et al.*, 2012)

- Vermeste gronden bemoeilijken herstel (K6)

Herontwikkeling van stroomdalgrasland en Glanshaverhooiland is veelal problematisch op ontgronde bodems waarvan de gestoorde, omgewoelde en vaak met meststoffen verrijkte bovengrond is teruggestort.

- Inadequaat beheer (K21)

- Vooral in stroomdalgraslanden (koelanden) is de graasdichtheid met landbouwhuisdieren vaak onvoldoende waardoor stapeling van organische stof en vervilting van de grasmat optreedt. Dit effect wordt nog versterkt door het wegvallen van begrazing door konijnen.
- Delen van het habitatype Stroomdalgraslanden zijn afhankelijk van of gebaat bij maaibeheer, al dan niet in combinatie met nabeweiding. Het aantal plekken waar nog een extensief maaibeheer wordt uitgevoerd (geen bemesting, maaien 1x of op vruchtbare gronden hooguit 2x per jaar, eventueel nabeweiding) is ten opzichte van het verleden sterk afgenomen.
- Kwetsbaar door gering oppervlak (K22).
Het ontbreken van voldoende grote dan wel nabijgelegen populaties van verschillende soorten van Stroomdalgraslanden maakt dit habitatype kwetsbaar voor verstoring.
- Verlies (potentieel) habitat door inrichtingsmaatregelen (K23)
Afraven van zomerkades kan leiden tot het verdwijnen van standplaatsen die qua bodemtype en hoogteligging zeer geschikt zijn voor ontwikkeling van glanshaverhooilanden en stroomdalgraslanden.
- Mechanische effecten leiden tot verlies van oppervlak en/of kwaliteit (K24)
- Successie (K26):
Bij de vorming van oeverwallen en rivierduinen raken de verse afzettingen van kalkrijk zand en zavel eerst begroeid met pionierplanten van tamelijk voedselrijke milieus. Stikstof- en fosfaatconcentraties in de bodem nemen al spoedig af, terwijl de ontkalking veel minder snel verloopt. Afhankelijk van het kalkgehalte en de aanvoer van zuurbufferende stoffen door overstroming en hoge grondwaterstanden zal na verloop van tijd verzuring op gaan treden. Zolang de verzuring beperkt blijft tot de toplaag, bestaat het stroomdalgrasland uit een mozaïek van oppervlakkig wortelende, zuurtolerante plantensoorten en van diep wortelende, kalkminnende soorten. Als ook de diepere bodemlaag verzuurt, gaan de soorten van droge, zwak zure bodem op de voorgrond treden. Dit proces leidt in de loop van honderden jaren tot ontwikkeling van het stroomdalgrasland tot heischrale graslanden, heidevegetaties en zuur bos of heide. De stroomdalgraslanden vormen daarmee een stadium in een successiereeks, die deels door riviermorfologische en bodemkundige processen wordt gestuurd (Adams *et al.*, 2012).

Voor het habitatype Stroomdalgraslanden zijn, mede gezien de (sterk) dalende trend in oppervlak en kwaliteit, al in de 1^e beheerplanperiode PAS-herstelmaatregelen noodzakelijk.

Kansen voor ontwikkeling

In het kader van het Project Rijn in Beeld zijn de volgende aanbevelingen gedaan om de kansen voor stroomdalflora te verbeteren:

- Verandering van beheer op oeverwallen van agrarisch naar natuur beheer. Ongemoeid laten van spontane rivierafzettingen.
- Stimuleren van morfodynamiek en oeverwalvorming in natuurterreinen.
- Introductie van goed begrazingsbeheer op oeverwallen stroomruggen.
- Verwijderen van oeverbestortingen in natuurgebieden. Met name langs de IJssel liggen goede kansen om hiermee de zandbeschikbaarheid voor oeverwallen te verbeteren.
- Blijvend goed beheer van bronpopulaties in oude reservaten (Tolkamer, Cortenoever, Vreugderijkerwaard, Ravenswaarden en zomerkade in de Wilpse Klei).
- Stimuleren van morfodynamische processen in hoogwaterprojecten (Kurstjens en Peters, 2012).

4.1.D Leemten in kennis

- Beheer

Met betrekking tot het begrazingsbeheer van Stroomdalgraslanden bestaan nog enkele onduidelijkheden. Zo kan een te hoge graasdruk tot problemen leiden bij stroomdalgraslandsoorten die dit slecht verdragen. Het is echter nog beperkt bekend

welke soorten dat zijn en bij welke graasdruk de schade plaats vindt (Adams *et al.*, 2012). Ook t.a.v. maaibeheer bestaan er nog vragen. Zo is het nog onduidelijk in hoeverre maaibeheer nodig is om bepaalde vormen van stroomdalgrasland te kunnen behouden en ontwikkelen. Om deze kennisleemte weg te nemen, dient in het 1^e tijdvak onderzoek naar deze aspecten te worden verricht (O2).

- Overzanding en successie:

Voor vegetaties met een pionierkarakter die niet gemaaid of begraasd worden, is het noodzakelijk dat de bestaande vegetatie wegspoelt, of dat nieuwe zandpakketten worden afgezet. Hierdoor wordt verdere successie voorkomen en kunnen planten van rivierduinen zich opnieuw vestigen. Hoe de vegetatie precies reageert op het overzanden is echter nog niet bekend, omdat de ontwikkelingen niet overal op dezelfde manier blijken te verlopen. Lopend onderzoek van de WUR bestudeert de effecten van bodemchemie, overzanding en dynamiek op het vestigen van stroomdalgrasland op oeverwallen (Adams *et al.*, 2012).

Beide kennisleemten staan het formuleren van PAS-herstelmaatregelen waarmee behoud van dit habitatype in het 1^e tijdvak kan worden gewaarborgd, niet in de weg (zie §5.2). Op basis van het aanvullend onderzoek kunnen in het 2^e en 3^e tijdvak – indien dat nodig blijkt uit de monitoring van het areaal en kwaliteit van dit habitatype aan het eind van het 1^e tijdvak – effectieve maatregelen worden genomen om uitbreiding en kwaliteitsverbetering te realiseren.

4.2 Gebiedsanalyse H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)

Het doel voor dit habitatype is uitbreiding oppervlak en verbetering van kwaliteit.

Het habitatype omvat soortenrijke, bloemrijke hooilanden op tamelijk voedselrijke, doorgaans kleihoudende gronden (beemden). De term beemd is beter dan de officiële aanduiding 'laaggelegen schraal hooiland'. Onder een beemd is te verstaan een 'hooiland of hooiweide op een van nature voedselrijke bodem, waarvan de voedselrijkdom door grondwater of door periodieke overstroming in stand wordt gehouden' (Weeda, 2007; Weeda *et al.*, 2008). Deze hooilanden liggen in de uiterwaarden en komgronden van het riviereengebied of op oeverwallen in beekdalen en op hellingen en droogdalen in het heuvelland.

De vochtigheidstoestand van soortenrijke beemden loopt uiteen van nat tot slechts matig vochthoudend. In het winterbed bepaalt de overstromingsduur een groot deel van de variatie binnen het type.

De begroeiingen van het subtype Glanshaverhooilanden komen ook op de kunstmatig opgebrachte gronden van dijken voor. Daar vormen ze brede stroken en liggen ze relatief hoog en droog. Behalve permanente hooilanden worden ook hooiweiden onder de omschrijving van het type gebracht, en in veel gevallen is een beheerregime als hooiweide (=hooiland met nabeweiding) het gunstigst voor de instandhouding van deze graslanden (Weeda *et al.*, 2008).

Het habitatype komt over ca. 221 ha (habitattypenkaart september 2015) voor in de Rijntakken.

4.2.A Kwaliteitsanalyse op standplaatsniveau

Van het Nederlands areaal glanshaverhooiland ligt het grootste deel in de Rijntakken (Bijlsma *et al.*, 2008). De belangrijkste vlakdekkende locaties in de Rijntakken zijn de Stiftsche waard en de Rijswaard (Uiterwaarden Waal), Amerongen (Uiterwaarden Neder-Rijn), Cortenoever, Rammelwaard, Wilpse klei en Ravenswaard (Uiterwaarden IJssel). Lintvormige vegetaties op dijken komen vooral voor in de Gelderse Poort, kortere trajecten langs de Waal en langs de IJssel tussen Zutphen en Hattem. Het actuele areaal in Rijntakken bedraagt ca. 221 ha (bron: Habitattypenkaart Rijntakken september 2014).

Plaatselijk zijn ook dijkthaluds een belangrijke groeiplaats voor dit habitatype. Dit is goed te verenigen met het beheer dat de waterschappen voor hun primaire waterkeringen uitvoeren. Uit onderzoek is gebleken dat een hooilandbeheer op de dijkthaluds een erosiebestendige zode oplevert, reden dus dat de meeste waterschappen voor grote lengten van hun dijken zijn overgegaan op natuurtechnisch dijkbeheer. Dit beheer bestaat in de regel uit tweemaal jaarlijks maaien en afvoeren van de vegetatie, globaal uit te voeren in de maanden juni respectievelijk eind augustus/september. Deze beheervorm leidt tot de ontwikkeling van het habitatype Glanshaverhooilanden. Op veel recentelijk verbeterende rivierdijken hebben zich inmiddels inderdaad op grote schaal Glanshaverhooilanden gevestigd. Wel moet daarbij de kanttekening worden geplaatst, dat de ecologische kwaliteit van deze Glanshaverhooilanden vaak basaal is. Dit heeft te maken met het in het algemeen hoge lutumgehalte van de buitentaluds en dat het beheer onvoldoende is afgestemd op de feitelijke zaadproductie van de belangrijkste soorten. Daardoor wordt vaak net te vroeg of te grootschalig gemaaid. Daar komt bij dat de voorwaarden om te voldoen aan het habitatype relatief makkelijk te behalen zijn. Er hoeven maar enkele, vaak weinig eisende, typische soorten aanwezig te zijn.

Kritische stroomdalsoorten die kenmerkend zijn voor deze hooilanden, zoals Oosterse morgenster, Karwijvarkenskervel, Rapunzelklokje, Duifkruid en Veldsalie, komen uitsluitend voor op kalkrijke zandige of licht zavelige bodems. Dergelijke bodems komen niet voor op de dijkthaluds van de huidige winterdijken, maar nog wel op oude, niet meer functionele rivierdijken. De kwalitatief mindere Glanshaverhooilanden op dijken kunnen echter wel een belangrijke rol spelen voor de verspreiding van soorten van zowel flora als fauna en dus bijdragen aan de kwaliteit van Glanshaverhooilanden.

Mede door intensivering van de landbouw en afgraving van hoger gelegen uiterwaarden zijn vlakdekkende glanshaverhooilanden gedurende de 20^e eeuw sterk in kwaliteit en oppervlakte achteruitgegaan. Wat betreft de dijken zijn enerzijds goede voorbeelden verloren gegaan als gevolg van dijkverzwaring, maar anderzijds goede voorbeelden ontstaan door veranderd beheer. Zo worden in de Gelderse Poort verbrede taluds tegenwoordig gehooid terwijl die in het verleden werden beheerd door (schapen)begrazing (Bijlsma *et al.*, 2008). Vergelijk van vegetatiekarteringen van de Amerongse Buitenpolder uit 2000 en 2008 laat zien dat de kwaliteit van de glanshaverhooilanden in die periode is toegenomen. De indruk bestaat dat glanshaverhooilanden van goede kwaliteit slechts zeer beperkt voorkomt en vooral in matige vorm aanwezig zijn.

4.2.B Systeemanalyse

Ecologische vereisten

Het habitatype komt voor op de hogere delen van de uiterwaarden (stroomruggen, oeverwallen en rivierduinen en dijken). De bodem bestaat uit kleiige tot licht zavelige gronden. De lutumfractie van de bodem is hoger dan bij Stroomdalgraslanden. De bodem is zwak zuur tot basisch en matig voedselrijk. De standplaats is matig droog tot vochtig (gemiddelde voorjaarsgrondwaterstand van meer dan 40 cm beneden maaiveld, gecombineerd met maximaal 42 dagen droogtestress).

De optimale overstromingsfrequentie is incidenteel in de winter: alleen bij extreme hoogwaters, met een gemiddelde overstromingsduur van minder dan 10 dagen. Het subtype is niet bestand tegen overstroming in het groeiseizoen. Bij kortstondige overstroming in het groeiseizoen kan het type zich echter in 1 of 2 jaar herstellen (Adams *et al.*, 2012).

Glanshaverhooilanden zijn gevoelig voor stikstofdepositie. De kritische depositiewaarde is 1429 mol/ha/jr (Van Dobben *et al.*, 2012).

Tabel 4.5. Ecologische vereisten habitatype.

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
--------------------	------------	-------------------

Overstroming met beek- of rivierwater	incidenteel of nooit	regelmatig
Vochttoestand	vochtig tot matig droog	n.v.t.
Voedselrijkdom	matig voedselrijk-a+b	zeer voedselrijk
Zuurgraad	basisch tot zwak zuur-b	n.v.t.

Sleutelprocessen:

- Overstromingen:

In het rivierengebied is overstroming van belang voor de instandhouding van de buffering van de standplaats. Hierbij wordt ook sediment aangevoerd dat zorgt voor het terugzetten van de successie. Deze overstroming mag niet té vaak plaats vinden en niet te lang duren en mag niet tijdens het groeiseizoen voorkomen. Daarnaast speelt basenrijk grondwater een belangrijke rol voor de buffering (Adams *et al.*, 2012).

- Adequaat beheer: hooilandbeheer is essentieel voor dit habitattype.

Behoud en ontwikkeling van soortenrijke glanshaverhooilanden is het meest kansrijk in vlakdekkende grotere gradiëntrijke gebieden. Glanshaverhooilanden zijn afhankelijke van hooilandbeheer (liefst met nabeweiding) wat dan ook het reguliere beheer is. De iets drogere glanshaverhooilanden worden vaak tweemaal per jaar gemaaid, in voor- en nazomer. Op schralere gronden wordt vaak éénmaal gemaaid, al dan niet met nabeweiding. In goed ontwikkelde situaties wordt in het algemeen niet bemest. Per perceel dient aandacht te zijn voor bloei en zaadvorming van bijzondere soorten, vooral van één- en tweejarige soorten die voor hun voortbestaan afhankelijk zijn van zaadverspreiding. Er dient per perceel weinig spreiding te zijn in het maaitijdstip, zodat planten zo mogelijk hun bloeitijd op het maaitijdstip kunnen afstemmen. Het maaisel dient niet te lang te blijven liggen, 1 tot 2 weken is een goede richtlijn. Een langere periode leidt tot een heropname van veel voedingsstoffen uit het maaisel in het systeem en een lage effectieve verarming van het systeem. Nabeweiding is geschikt als er onvoldoende hergroei plaats vindt voor een tweede maaibeurt om te voorkomen dat de vegetatie te hoog is om de winter in te gaan. Ook beweiding uitsluitend in april/mei, gevolgd door een maaibeurt aan het eind van de zomer heeft vaak een gunstige uitwerking (Adams *et al.*, 2012).

Voor het behoud van de insectenfauna, waaronder de typische soort geelsprietdikkopje, is het bij maaibeheer van belang dat niet het gehele terrein kort afgemaaid wordt, maar dat hier en daar stukken overgeslagen worden, waar vegetatie blijft staan. Hierbij lijkt het voor de fauna voldoende te zijn om slechts kleine stukjes eenmalig over te slaan, als zoveel mogelijk afvoeren (Adams *et al.*, 2012).

Wat betreft het beheer van droge graslanden, waaronder dus ook Glanshaverhooilanden, in de uiterwaarden wordt tegenwoordig op steeds grotere schaal voorkeur gegeven aan procesbeheer. Dit beheer wordt uitgevoerd voor zo groot mogelijk beheereenheden op uiterwaardniveau, met grazers als konikpaarden, galloways en schotse hooglanders. Dit beheer sluit aan bij het streven om een zoveel mogelijk natuurlijk systeem te bereiken, enerzijds door de rivierdynamiek optimaal te benutten, anderzijds dus door het natuurlijke proces van begrazing zo veel mogelijk de kans te geven. Procesbeheer vindt steeds plaats in de vorm van jaarrondbegrazing.

Binnen dit procesbeheer staat het habitattype Glanshaverhooiland onder druk. Zoals bovenstaand al is opgemerkt, vereist dit vegetatietype een hooilandbeheer van tenminste eenmaal per jaar maaien. Dit beheer past niet binnen de strategie van het procesbeheer. Wel is inmiddels gebleken dat veel hooilandsoorten zich ook binnen het procesbeheer goed kunnen handhaven, maar in lage aantallen en in afwijkende plantengemeenschappen (Achtergronddocument natuur, 2012). Het is dan echter de

vraag of deze afwijkende plantengemeenschappen nog kwalificeren voor het habitatype Glanshaverhooilanden.

4.2.C Knelpunten en oorzakenanalyse

- Inadequaate beheer (K21):

Het habitatype is gevoelig voor inadequaate beheer, zoals te vroeg of te laat maaien, of te grootschalig maaien (ten koste van fauna) (Bijlsma *et al.*, 2008).

Glanshaverhooilanden worden in het algemeen tweemaal per jaar gehooit. Met dit beheer worden goed ontwikkelde situaties in stand gehouden en wordt voldoende biomassa en stikstof afgevoerd. Andere vormen van beheer leiden in combinatie met de verhoogde stikstofdepositie tot ongewenste ontwikkelingen. Geen beheer en brandbeheer leiden tot een hoge biomassa-productie en een afname van het aantal soorten. Maaien zonder afvoer en klepelen heeft, met uitzondering van het tegengaan van opslag van houtige gewassen, een vergelijkbaar effect als geen beheer: door het laten liggen van het maaisel hoopt zich een dikke strooisellaag op, waardoor verrijking van de bodem plaats vindt. Vroeg maaien in mei leidt tot een 'dichtgrazige', grasrijke vegetatie, de eerste snede maaien na augustus bevordert dominantie van ruigtesoorten. Wanneer zich biomassa ophoopt bij niet of te weinig maaien en/of achterwege laten van nabeweiding gaat het grasland vaak over in een ruigte met rietzwenkgras, brandnetel of grote vossenstaart. Deze ontwikkeling kan ook optreden wanneer hooilandbeheer gecombineerd wordt met bemesting (Adams *et al.*, 2012).

Beheer van het habitatype Glanshaverhooilanden moet gericht zijn op maaien in de juiste periode, waardoor soorten optimaal tot bloei en zaadzetting kunnen komen. Dat betekent dat niet van een vaste datum wordt uitgegaan, maar dat de feitelijke fenologische toestand gemonitord moet worden. Verder moeten niet te grote oppervlaktes tegelijk gemaaid worden, zodat fauna (oa. Kwartelkoning) de kans krijgt om te vluchten.

- Ingeperkte rivierdynamiek (K3 en K4):

In het rivierengebied is overstroming van belang voor de instandhouding van de buffering van de standplaats. Hierbij wordt ook sediment aangevoerd dat zorgt voor het terugzetten van de successie. Deze overstroming mag niet té vaak plaats vinden en niet te lang duren en mag niet tijdens het groeiseizoen voorkomen. Daarnaast speelt basenrijk grondwater een belangrijke rol voor de buffering (Adams *et al.*, 2012). Inperking van de rivierdynamiek zorgt voor verlaagde overstromingsfrequentie. Overigens zijn in de huidige situatie de meeste Glanshaverhooilanden eerder te voedselrijk dan te voedselarm en is vermesting door overstromingen (K5) een groter knelpunt.

- Vermesting door overstromingen (K5):

Het is gebleken dat het effect van de in water opgeloste voedingsstoffen beperkt is, omdat uitwisseling met de bodem nauwelijks plaats vindt. De aanvoer van verrijkt sediment is vele malen groter en speelt een belangrijke rol bij de aanvoer van nutriënten in het systeem. Met gesedimenteerde slib wordt vooral gebonden fosfaat afgezet en in veel mindere mate stikstof in de vorm van nitraat. Eutrofiëring via overstroming kan tot uiting komen in verruiging van de vegetatie, maar ook door verschuiving in soortensamenstelling bij een gelijkblijvend productieniveau (Adams *et al.*, 2012).

- Vermeste gronden bemoeilijken herstel (K6)

Herontwikkeling van stroomdalgrasland en Glanshaverhooiland is veelal problematisch op ontgronde bodems waarvan de gestoorde, omgewoelde en vaak met meststoffen verrijkte bovengrond is teruggestort.

- Verzuring (K11, K13) en vermesting (K12, K14) door atmosferische stikstofdepositie:

In de huidige situatie kent een groot deel van het areaal (ca. 31%, figuur 3.2) matige overbelasting door stikstofdepositie en zijn PAS-herstelmaatregelen noodzakelijk. In het grootste deel zal de overbelasting door stikstofdepositie in 2020 zijn afgenomen tot ca. 7% van het areaal en in 2030 tot minder dan 2% (Tabel 3.2).

Stikstofdepositie leidt in Glanshaverhooilanden zowel tot verzuring (K11) als vermessing (K12). Verzuring van glanshaverhooilanden treedt als gevolg van de frequentere (eventueel indirecte) overstroming en de hogere lutumfractie van het sediment minder snel op dan bij Stroomdalgraslanden. Rijn- en Maaswater zijn over het algemeen kalkrijk en overstroming met dit water zorgt voor een hogere buffercapaciteit van de bodem. Hierbij is vooral het aan de slibdeeltjes gebonden calcium van belang. Versnelde verzuring als gevolg van verhoogde stikstofdepositie is daarom een minder groot knelpunt. Als deze inundaties echter niet meer plaatsvinden, zullen geschikte groeiplaatsen op langere duur (honderden jaren) naar verwachting verdwijnen als gevolg van ontkalking en verschraling (Adams *et al.*, 2012). Glanshaverhooilanden worden meestal gelimiteerd door stikstof of kalium. Fosfaat-limitatie treedt zelden op. Verhoogde stikstofdepositie leidt dan ook tot een versnelde groei, verhoogde productie en bijgevolg versnelde strooiselophoping (vervilting). Hierdoor verruigt de vegetatie en wordt die eenvormiger, vooral grassen nemen toe ten koste van de kruiden. De soortenrijkere, droge glanshaverhooilanden, waarin de hoge grassen een ijle laag vormen zijn het meest gevoelig voor verruiging (Adams *et al.*, 2012).

- Kwetsbaar door gering oppervlak (K22).
Vooral soortenrijke plekken komen over kleine oppervlakten voor en zijn daardoor gevoelig voor verstoring.
- Verlies (potentieel) habitat door inrichtingsmaatregelen (K23)
Afgraven van zomerkades kan leiden tot het verdwijnen van standplaatsen die qua bodemtype en hoogteligging zeer geschikt zijn voor ontwikkeling van glanshaverhooilanden en stroomdalgraslanden.
 - Mechanische effecten (intensieve betreding, agrarisch gebruik) leiden tot verlies van oppervlak en/of kwaliteit (K24).

4.2.D Leemten in kennis

De kwaliteit van dit habitattype is in Rijntakken nog niet volledig in beeld. In het 1^e tijdvak wordt door middel van monitoring deze kennisleemte weggenomen en aanvullende gegevens over verspreiding en kwaliteit van het habitattype verzameld (O1). Deze kennisleemte staat een onderbouwing van benodigde PAS-herstelmaatregelen echter niet in de weg (zie §5.3).

4.3 Gebiedsanalyse H910EB Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)

Het doel voor dit habitattype is uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Essen-Iepenbossen groeien op afzettingen van de grote rivieren. In het rivierengebied zijn de kleiige, hoge delen van de uiterwaarden van nature de standplaatsen van dit type hardhoutooibos (uit het Verbond van Els en Vogelkers, Alno-Padion), waarin Gewone es (*Fraxinus excelsior*) domineert. In de uiterwaarden is dit bos momenteel alleen nog in gedegradeerde vorm aanwezig, als populierenaanplant. Het komt in ons land ook binnendijs voor als oude bossen op landgoederen en als oud essenhakhout (o.a. langs de Waal). Die bossen staan sinds lang alleen nog indirect onder invloed van de rivier (door stijging van grondwater tijdens hoog water in de rivier), maar worden hier toch tot het habitattype gerekend. Het betreft een prioritair habitattype. Dit betekent dat de bescherming van dit type extra aandacht moet krijgen (Provincie Gelderland, 2012a).

4.3.A Kwaliteitsanalyse op standplaatsniveau

Het habitattype essen-iepenbos komt over ca 34,7 ha (habitattypenkaart september 2014) in drie gebieden in de Uiterwaarden IJssel voor: Havikerwaard, Brummensche waarden, A-locatie 'Gelderse Toren' en Ravenswaard. De potentiële groeiplaats van dit type komt vrij algemeen

voor in de Uiterwaarden IJssel. Goed ontwikkeld essen-iepenbos met een min of meer natuurlijke boomlaag komt echter niet voor in verband met een (voormalige) houtproductiefunctie (Wolf *et al.*, 2001).

De trend in oppervlakte is stabiel, maar de trend in kwaliteit is niet bekend (Provincie Gelderland, 2012a). Aangenomen wordt dat de trend in kwaliteit negatief is conform het landelijke beeld voor dit habitatype (Ministerie LNV, 2008).

4.3.B Systeemanalyse

Ecologische vereisten

Essen-Iepenbossen komen voor op hooggelegen uiterwaardvlakten en oeverwallen en soms op overstromde hellingvoeten van rivierduinen of door de rivier aangesneden stuwwallen. Deze fysiotoen worden veel minder frequent overstromd dan zachthoutooibossen (<10 dagen per jaar). Het moedermateriaal varieert van lichte klei tot lemig zand en is duidelijk kalkarmer dan het moedermateriaal van zachthoutooibossen. Naast buitendijkse fysiotoen komt het Essen-Iepenbos voor op de lichte kleien en zaveln van het hogergelegen binnendijkse rivierengebied: oude stroomruggen en oeverwallen die bij hoge rivierstanden hooguit nog indirect door de rivier beïnvloed worden via het grondwater.

Tabel 4.6. Ecologische vereisten habitatype (Bijlsma *et al.*, 2008).

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	incidenteel tot nooit	regelmatig
Vochttoestand	vochtig	zeer vochtig; matig droog
Voedselrijkdom	matig voedselrijk-b tot zeer voedselrijk	n.v.t.
Zuurgraad	basich tot zwak zuur-b	matig zuur-a (bovengrond)

4.3.C Knelpunten en oorzakenanalyse

- Inadequaate beheer (K21):

Het (voormalige) beheer gericht op houtproductie heeft de soortensamenstelling beïnvloed. Zo hebben de aanplant van niet-karakteristieke soorten en ontwatering geleid tot verlaging van de kwaliteit van dit habitatype (Bijlsma *et al.*, 2012).

- Kwetsbaar door gering oppervlak (K22) en beperkingen door inrichting (K25)

De potentiële groeiplaats (overstromingsduur 1 – 10 dagen per jaar, lichte klei tot lemig zand), van dit type komt vrij algemeen voor. De potentiële groeiplaats komt overeen met goede grond voor de landbouw. Hierdoor is slechts een gering oppervlak van het habitatype aanwezig. Dit geringe oppervlak vormt een knelpunt aangezien de standplaatsen daardoor kwetsbaar zijn voor externe invloeden (Bron: rapport A-locatie bossen in Gelderland) en waardoor natuurlijke processen van opbouw en verval niet naast elkaar voor kunnen komen. Doordat het habitatype slechts op drie plaatsen voorkomt wordt nieuwe vestiging van het type beperkt door een gebrek aan zaadbronnen.

Belangrijke beperking voor uitbreiding van bos in buitendijkse delen van de Rijntakken vormt de functie van dit gebied voor de hoogwaterveiligheid. Bos veroorzaakt een grotere opstuwing dan lagere vegetaties.

- Verzuuring (K11, K13) en vermesting (K12, K14) door atmosferische stikstofdepositie:

De effecten van stikstofdepositie op dit habitatype zijn beperkt. De PAS-herstelstrategie stelt dat er geen verzurende effecten van stikstofdepositie op dit habitatype bekend zijn. De ruime basenvoorraad in de bodem maakt het niet waarschijnlijk dat depositie op korte en middellange termijn zorgt voor verzuuring in de

bodem. Op lange termijn lijkt wel verzuring te kunnen gaan optreden, maar alleen in combinatie met verdroging (Beije *et al.*, 2012). Ook de vermestende effecten zijn beperkt vanwege de van nature vrij hoge voedselrijkdom van dit habitatype. Mogelijk zijn er op termijn wel effecten in matig voedselrijke situaties (Beije *et al.*, 2012).

In de huidige situatie is matige overbelasting door stikstofdepositie een knelpunt in ca. 36% van het areaal (figuur 3.2; tabel 3.2). Uit nadere bestudering blijkt dit knelpunt in de Havikerwaard te liggen. Daar zijn PAS-herstelmaatregelen daarom voor dit habitatype noodzakelijk. In 2020 en 2030 is het areaal met matige overbelasting afgenomen tot respectievelijk ca. 18 en 3%.

Kansen voor ontwikkeling:

Vanwege de beperking voor uitbreiding i.v.m. hoogwaterveiligheid liggen de beste kansen voor bosontwikkeling daarom in stroomluwe delen van de uiterwaarden en in inrichtingsprojecten waarbij bosontwikkeling integraal wordt meegenomen bij de planontwikkeling (realiseren hydraulische overruimte voor bosontwikkeling).

4.3.D Leemten in kennis

- Het is op dit moment niet bekend wat de trend in kwaliteit van dit habitatype is. Waarschijnlijk is deze trend negatief, net zoals de landelijke trend voor dit habitatype. Tijdens het 1^e tijdvak worden door middel van monitoring aanvullende gegevens verzameld om deze kennisleemte weg te nemen (O1). Deze kennisleemte staat een onderbouwing van benodigde PAS-herstelmaatregelen echter niet in de weg (zie §5.4) en reeds in het 1^e tijdvak zijn PAS-herstelmaatregelen noodzakelijk om de vermoedelijke negatieve trend te keren.

4.4 Gebiedsanalyse H91F0 Droge hardhoutooibossen

Het doel voor dit habitatype is uitbreiding oppervlakte en verbetering van kwaliteit.

Dit habitatype betreft de rivierbegeleidende bossen op hoge uiterwaardvlakten, oeverwallen en rivierduinen. In deze bossen wordt het aspect bepaald door boomsoorten met hard hout zoals Zomereik (*Quercus robur*), Gladde iep (*Ulmus minor*), Gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), Gewone es (*Fraxinus excelsior*) en als zeldzaamheid Fladderiep (*Ulmus laevis*). De struiklaag en de kruidlaag zijn doorgaans soortenrijk met plaatselijk veel bolgewassen. Plantensociologisch gezien behoren de bossen op lichte zavel en kalkrijk zand van de hogere delen van het riviereengebied tot één associatie, het Abelen-Iepenbos, behorend tot het Verbond van Els en Vogelkers (*Alno-Padion*).

4.4.A Kwaliteitsanalyse op standplaatsniveau

Het areaal van het habitatype is de afgelopen eeuw stabiel gebleven, maar is wel erg ijl. Zonder uitzondering zijn de restanten droog hardhoutooibos in ons land klein van omvang. In veel gevallen betreft het smalle stroken die eerder als bosranden dan als bos te betitelen zijn. In andere gevallen is – onder meer door het wegvallen van iepen door iepziekte – slechts sprake van een overgang van struweel naar bos (Cortenoever: Bosje van Heijendaal). In de Rijntakken is ca 34ha droge hardhoutooibossen aanwezig (habitattypenkaart september 2014), verdeeld over 9 locaties. De gemiddelde oppervlakte van de locaties is klein. Een deel van het ooibos komt als lintbegroeiing voor op de rand van het winterbed: op de overgang met de Veluwe en Utrechtse Heuvelrug langs de Nederrijn en langs de IJssel bij Gorssel (Ravenswaard, Eesterlo) (Weeda *et al.*, 2008; Habitattypenkaart). De kwaliteit van dit habitatype is matig. Gegevens over trend in kwaliteit ontbreken, maar is vermoedelijk negatief conform de landelijke trend (Ministerie LNV, 2008).

Het perspectief voor het habitatype is ongunstig. Slechts weinig locaties in het huidige winterbed zijn geschikt voor droog hardhoutooibos op zandige bodem. Bovendien hebben

dergelijke gebieden ook potentie voor het bedreigde habitatype Stroomdalgraslanden (H6120). Verder wordt slechts op weinig plekken in het rivierengebied bos gedoogd, uit het oogpunt van een goede waterafvoer. Tenslotte verloopt herstel tot een goed ontwikkeld droog hardhoutbos traag, deels omdat het lang duurt voordat de karakteristieke bolgewassen zich weten te vestigen (Bijlsma *et al.*, 2008). Hardhoutooibossen hebben kilometers brede overstromingsvlakten nodig. Bij de bedijking is een groot deel van het gebied dat voor hardhoutooibos geschikt is binnendijks komen te liggen (Weeda *et al.*, 2008).

Over de periode 1994-2004 lijken de perspectieven voor uitbreiding van het droge hardhoutooibos iets verbeterd door de omzet van landbouwgronden in natuur. Daarbij is plaatselijk (in de vorm van 'hardhoutstruweel') een eerste aanzet tot het habitatype ontstaan. Ook de omvorming van aanplant naar meer natuurlijk bos in hooggelegen delen van de uiterwaard (Fortmond) draagt bij aan een lichte verbetering van het toekomstperspectief (Bijlsma *et al.*, 2008).

4.4.B Systeemanalyse

Hardhoutooibos is gebaat bij incidentele overstromingen, sedimentatie van zandig materiaal en de aanvoer van diasporen. Overgangen naar doornstruwelen, zomen met Kruisbladwalstro (habitatype Droge bosranden: H6430C) dragen sterk bij aan de natuurkwaliteit. Jaarrondbegrazing stimuleert het ontstaan van deze gradiënten.

Ecologische vereisten

Dit habitatype betreft de hardhoutooibossen op oeverwallen en andere hoge en droge delen van het rivierengebied waar enige aanvoer van basenrijk water optreedt en tot in de wortelzone doordringt. Het habitatype komt binnen het rivierengebied voor binnen de directe invloed van de rivier op de droogste en voedselarmste plekken (oeverwallen, rivierduinen en de voet van de Utrechtse en Veluwe stuwwallen grenzend aan het winterbed van de rivier). De overstromingsduur is gemiddeld minder dan 10 dagen per jaar (veelal minder dan 1 dag per jaar). Sedimentatie van zand speelt vrijwel geen rol, hooguit treedt er in droge jaren wat verstuiving op. De gemiddeld hoogste en ook laagste grondwaterstand liggen dieper dan 1,2 m. De meest preferente bodems zijn zandgronden (kanteerd- , vorstvaag- en holtpodzolgronden in matig fijn en matig grof zand) of zeer lichte zavel (Huiskes *et al.*, 2012).

De kritische depositiewaarde is 2071 mol N/ha/jaar (Van Dobben *et al.*, 2012).

Tabel 4.5. Ecologische vereisten habitatype (Bijlsma *et al.*, 2008).

Ecologische factor	Kernbereik	Aanvullend bereik
Overstroming met beek- of rivierwater	incidenteel	regelmatig; nooit
Vochttoestand	vochtig tot natig droog	zeer vochtig
Voedselrijkdom	matig voedselrijk-a+b	n.v.t.
Zuurgraad	neutraal-a tot zwak zuur-b	n.v.t.

Sleutelprocessen:

- incidentele overstromingen: sedimentatie van zandig materiaal en de aanvoer van diasporen;
- voldoende omvang per locatie;
- adequaat beheer.

De PAS-herstelstrategie meldt dat voor het ontwikkelen en in stand houden van hardhoutooibos geen of zeer weinig beheer noodzakelijk is. In Nederland is botanisch en vegetatiekundig bezien het Zalkerbos het best ontwikkelde hardhoutooibos. Dit wordt nog deels als hakhout beheerd. Op landschapsschaal zijn de hardhoutooibossen zoals in de Duursche waarden (Fortmond) en de Millingerwaard (Kolenbranderbos) net zo interessant, maar nog kleiner en vegetatiekundig minder goed ontwikkeld. Deze

bossen kennen een extensief begrazingsbeheer. Ook in grootschalig extensief begraasde terreinen als Koningssteen beginnen soorten op te slaan die de ontwikkeling richting hardhoutooibos aanduiden (Huiskes *et al.*, 2012).

4.4.C Knelpunten en oorzakenanalyse

- Gering oppervlak huidige locaties (K22) en beperkingen door inrichting (K25)
Geen van de huidige locaties voldoet aan de criteria t.a.v. een minimum oppervlak van 15 ha dat een goede kwaliteit kenmerkt. Dit komt doordat slechts weinig locaties in het huidige winterbed geschikt zijn voor droog hardhoutooibos op zandige bodem. Bovendien hebben dergelijke gebieden ook potentie voor het habitatype Stroomdalgraslanden (H6120). Om goede waterafvoer te garanderen, wordt op veel plekken ook de ontwikkeling van Droge hardhoutooibossen beperkt.
- Verzuring a.g.v. verminderde rivierdynamiek (minder sedimentatie en erosie) (K3)
Sedimentatie en erosie in het van oorsprong dynamische rivierengebied zijn door riviernormalisatie vrijwel beperkt geraakt tot het zomerbed en zijn oevers. De interactie tussen zomerbedding en oever is verstoord door de aanleg van kribben, langsdammen, vooroeververdedigingen en stortsteen. Daarnaast zijn de oeverwallen langs de bedding dermate hoog opgezand dat alleen bij extreem hoog water nog zand of zavel op de oever wordt afgezet. Het cyclische proces van oevererosie en oeverwal- en kronkelwaardvorming is gestopt.
- Verzuring a.g.v. verminderde rivierdynamiek (minder aanvoer basen) (K4)
Doordat het rivierwater tegenwoordig veel meer wordt gekanaliseerd (inclusief verbreding winterbed en het graven van nevengeulen) en versneld wordt afgevoerd, zijn de hoogste waterstanden lager geworden en is de gemiddelde overstromingduur korter geworden. Wel kan de frequentie van overstroming omhoog gaan: er moet in korte tijd meer water worden afgevoerd. Door deze veranderingen in de hydrodynamiek is de mate van buffering door rivierwater minder groot geworden en kan verzuring sneller doorzetten (Huiskes *et al.*, 2012).
- Vermesting a.g.v. aanvoer van of overstroming met voedselrijk water/sediment (K5)
De hardhoutooibossen nemen de hoogste delen van de oeverwallen in het rivierengebied in. Wanneer de tegenwoordig sterk bedijkte rivier deze overstroomt, het rivierwater al een groot deel van haar snelheid kwijft. Hierdoor zal slib neerslaan in het bos. Rivierwater is kalkhoudend en zeker bij verhoogde afvoer kan het aangevoerde slib tot 16 % kalk bevatten. Daarnaast is dit slib voedselrijk, waardoor dit sediment een vermestend, maar tevens zuur bufferend effect kan hebben (Huiskes *et al.*, 2012).
- Inadequaat beheer (K21)
Voor het ontwikkelen en in stand houden van hardhoutooibos is weinig beheer noodzakelijk. Een deel van de weinige hardhoutooibossen in ons land kent of kende een hakhoutcultuur.
Begrazing is meestal gunstig voor de structuurvariatie en voor de ontwikkeling van mantels en zomen. Wanneer een ooibos is opgenomen in een begrazingseenheid zal het bij jaarrond begrazing worden gebruikt als schuilplaats. Daarmee wordt er in het bos relatief meer mest achtergelaten dan in het omringende gebied. Dit gaat in kleine hardhoutooibossen ten koste van de structuur en diversiteit (Huiskes *et al.*, 2012).
- Verzuring (K11, K13) en vermesting (K12, K14) door atmosferische stikstofdepositie:
In de actuele situatie is sprake van matige overbelasting door stikstofdepositie in ca. 27% van het areaal (figuur 3.2 en tabel 3.2). Uit nadere bestudering blijkt dit knelpunt in Uiterwaarden IJssel vooral in de Hoenwaard bij Hattem te liggen. PAS-herstelmaatregelen zijn daarom noodzakelijk. In 2020 en 2030 is het areaal met matige overbelasting afgenomen tot respectievelijk 10 en 1% van het areaal.

4.4.D Leemten in kennis

- Het is op dit moment niet bekend wat de trend in kwaliteit van dit habitatype is, maar is vermoedelijk negatief conform de landelijke trend (Ministerie LNV, 2008). Tijdens het 1^e

tijdvak worden door middel van monitoring aanvullende gegevens verzameld om deze kennisleemte weg te nemen (O1). Neemt niet weg dat reeds in het 1^e tijdvak PAS-herstelmaatregelen noodzakelijk zijn om de vermoedelijke negatieve trend te keren (zie §5.5).

- Het Abelen-Iepenbos is een stikstofrijk bostype dat door inundaties en/of erosieprocessen (aan de voet van stuwwallen en het binnenduin) voedsel- en basenrijk blijft. Vermesting lijkt beperkt aan de orde, maar het is niet duidelijk of dit in vegetatiekundig goed ontwikkelde situaties een probleem oplevert (Huiskes *et al.*, 2012). Om deze kennisleemte weg te nemen is in het 1^e tijdvak locatie specifiek onderzoek noodzakelijk (O4).

Deze kennisleemten staan een onderbouwing van benodigde PAS-herstelmaatregelen echter niet in de weg (zie §5.5).

4.5 Gebiedsanalyse H1134 Bittervoorn

Het doel voor deze soort is behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie.

4.5.A Kwaliteitsanalyse H1134 Bittervoorn

Binnen de Rijntakken is de Bittervoorn in de Gelderse Poort wijd verspreid aanwezig. Dit gebied vormt één van de kerngebieden voor de Bittervoorn in Nederland. In het gebied Uiterwaarden IJssel komt de Bittervoorn verspreid over het gehele gebied voor, en is deze plaatselijk algemeen. Ook in de gebieden Uiterwaarden Waal en Uiterwaarden Neder-Rijn komt de Bittervoorn voor, maar de verspreiding is hier in het kader van het beheerplan niet nader onderzocht. Er zijn momenteel geen gegevens beschikbaar op grond waarvan een trend in verspreiding of populatieomvang van deze soort kan worden bepaald voor de Rijntakken (Natuurbalans/Ravon 2009) net zo min als dat op nationaal niveau mogelijk is (LNV, 2008). De Bittervoorn maakt in de Rijntakken gebruik van habitatype Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) en de stikstofgevoelige leefgebieden Geïsoleerde meanders en petgaten (LG2, niet overlappend deel van voorgenoemd habitatype) en Zwakgebufferde sloten (LG3). Over het geheel bezien is binnen de Rijntakken de omvang en de kwaliteit van het leefgebied van de Bittervoorn voldoende om een duurzame populatie te behouden.

4.5.B Systeemanalyse H1134 Bittervoorn

Ecologische vereisten

Bittervoorns brengen hun hele leven door in wateren binnen de Rijntakken. Het gebied is voor de soort dus van belang voor alle stadia van de levenscyclus. Binnen de Rijntakken vormen de niet aan de rivier aangetakte plassen, strangen en sloten voor de Bittervoorn het belangrijkste leefgebied, maar ook in benedenstrooms aangetakte wateren komen Bittervoorns voor.

Voor de Bittervoorn is aanwezigheid van deze laagdynamische wateren in de Rijntakken cruciaal. Het is daarbij van belang dat deze wateren helder en schoon zijn, gedurende het hele jaar water voeren en een goed ontwikkelde oever- en watervegetatie bevatten. De aanwezigheid van goed ontwikkelde zoetwatermossels is noodzakelijk voor de voortplanting. De wateren mogen niet te intensief geschoond en gebaggerd worden, omdat dat leidt tot het verdwijnen van de voor de Bittervoorn noodzakelijke waterbegroeiing en zoetwatermossels (Provincie Gelderland, 2012b).

4.5.C Knelpunten en oorzakenanalyse H1134 Bittervoorn

Landelijk zijn de belangrijkste bedreigingen voor de Bittervoorn slechte waterkwaliteit en intensief beheer van watergangen en plassen. Een slechte waterkwaliteit is fataal voor de zoetwatermossels, waarvan de Bittervoorn afhankelijk is voor de voortplanting. Ook leidt het

tot het verdwijnen van waterplanten, en daarmee van de noodzakelijke beschutting voor Bittervoornlarven. Ook intensief schonen en baggeren van watergangen leidt tot het verdwijnen van watervegetatie en zoetwatermosselen. Het beheer van veel Nederlandse sloten is nog zo intensief, dat zoetwatermosselen geen kans krijgen om groot genoeg te worden om als voortplantingsplek voor de Bittervoorn te kunnen functioneren (Provincie Gelderland, 2012b).

In de Rijntakken vormen bovengenoemde bedreigingen over het algemeen geen probleem. Het verdwijnen van geschikte wateren door verdroging of door verhoging van de rivierdynamiek is in de Rijntakken wel een aandachtspunt. Dit laatste speelt bij het tweezijdig, en soms ook bij eenzijdig, aantakken van een strang aan de rivierloop. Aantakken kan ook leiden tot periodiek opdrogen van wateren, en daarmee tot verlies van Bittervoornleefgebied.

Atmosferische stikstofdepositie vormt voor deze soort vermoedelijk een beperkt knelpunt, maar de omvang is niet precies bekend. Voor de stikstofgevoelige leefgebieden Geïsoleerde meanders en petgaten (LG2) en Zwakgebufferde sloten (LG3) is er in de actuele situatie geen sprake van matige overbelasting (zie §3.4.6).

Over het geheel bezien is binnen de Rijntakken de omvang en de kwaliteit van het leefgebied van de Bittervoorn voldoende om een duurzame populatie te behouden. Er zijn geen specifieke maatregelen voor de Bittervoorn noodzakelijk (zie §5.6). Aandachtspunt is het behoud van voldoende laagdynamische wateren. Bij de ontwikkeling van meestromende nevengeulen en andere hoogdynamische wateren, moet de balans met behoud en ontwikkeling laagdynamische wateren worden bewaakt (Provincie Gelderland, 2012b).

4.5.D Leemten in kennis H1134 Bittervoorn

De precieze aantallen, maar ook de trend in verspreiding en populatieomvang zijn voor Rijntakken niet precies bekend. Om deze kennisleemten weg te nemen, dient in het 1e tijdvak in het kader van de monitoring onderzoek uitgevoerd te worden (O1). Op basis van de kennis die wel voorhanden is, kan desalniettemin worden onderbouwd dat PAS-herstelmaatregelen niet noodzakelijk zijn om behoud van deze soort te garanderen (zie §5.6).

4.6 Gebiedsanalyse H1166 Kamsalamander

Het doel voor deze soort is uitbreiding verspreiding, uitbereiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.

4.6.A Kwaliteitsanalyse H1166 Kamsalamander

Binnen de Rijntakken komt de Kamsalamander verspreid voor in alle gebieden. Het zwaartepunt ligt in de Gelderse Poort en langs de zuidoever van de Waal. Binnen de Gelderse Poort komt de Kamsalamander verspreid over het gehele gebied voor, zowel binnendijs als buitendijs. Vooral in het gebied de Groenlanden is een grote populatie aanwezig. De Gelderse Poort is voor de Kamsalamander één van de belangrijkste gebieden van Nederland. Binnen de Uiterwaarden Waal komt de Kamsalamander het meest voor in het aan de zuidzijde gelegen uiterwaardengebied tussen Weurt en Wamel. Ook dit is een op landelijke schaal belangrijk gebied. Daarnaast komt de Kamsalamander ook in andere Waaluiterswaarden voor (Hurwenense Uiterwaarden, Heeseltse Uiterwaarden, Rijswaard), met een zwaartepunt op de zuidoever. In de gebieden Uiterwaarden IJssel en Uiterwaarden Neder-Rijn komt de Kamsalamander beperkt voor. In Uiterwaarden IJssel voornamelijk op de westoever tussen Arnhem en Zutphen. Kerngebieden zijn de Havikerwaard, de Brummense Waarden, Cortenoever, en de (noordelijker en op de oostoever gelegen) Duursche Waarden. In het gebied Uiterwaarden Neder-Rijn zijn de meeste waarnemingen afkomstig van de noordoever, onder andere in de uiterwaarden bij Wageningen (Natuurbalans 2008; Ravon 2007). Zie bijlage 6 voor overzicht van de kerngebieden van de kamsalamander in de Rijntakken.

Op grond van de beschikbare gegevens kunnen slechts beperkt conclusies worden getrokken over trends in populatieomvang en verspreiding van de Kamsalamander binnen de Rijntakken. Beschikbare waarnemingen uit de periode van medio jaren '90 van de 20ste eeuw tot 2007 indiceren een stabiele en duurzame situatie in de Gelderse poort en een teruggelopen populatieomvang in de Uiterwaarden IJssel (Natuurbalans 2008).

In de Rijntakken maakt de kamsalamander gebruik van het habitatype Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) en van het stikstofgevoelige leefgebied Geïsoleerde meanders en petgaten (LG2, voor zover niet overlappend met voorgenoemd habitatype).

4.6.B Systeemanalyse H1166 Kamsalamander

Ecologische vereisten

Kamsalamanders brengen hun hele leven door in wateren binnen de Rijntakken. Het gebied is voor de soort dus van belang voor alle stadia van de levenscyclus. Binnen de Rijntakken vormen kleine, laagdynamische, geïsoleerd gelegen, niet aan de rivier aangetakte wateren voor de Kamsalamander het belangrijkste leefgebied. Deze voortplantingswateren liggen zowel binnendijs als buitendijs. Als ze buitendijs gelegen zijn, dient de overstromingduur en frequentie laag te zijn. In de directe omgeving (in ieder geval binnen 100 tot 400 m afstand) van deze wateren dient geschikt landhabitat aanwezig te zijn (Provincie Gelderland, 2012b).

Het is van belang dat de voortplantingswateren niet geheel beschaduwd zijn, een goede waterkwaliteit hebben en een goed ontwikkelde onderwatervegetatie hebben. Ze mogen in voorjaar en zomer niet droogvallen en geen vis bevatten. Onderhoudswerkzaamheden dienen in de winterperiode plaats te vinden. Geschikt landhabitat is hoogwatervrij, en bestaat uit één of meerdere landschapselementen waarin de Kamsalamander op vorstvrije plekken (in de bodem) kan weggroepen (Provincie Gelderland, 2012b).

De hoofdloop van de grote rivieren vormt voor de Kamsalamander een niet of nauwelijks te overbruggen barrière, zodat populaties aan weerszijden van de rivier altijd (nagenoeg) van elkaar geïsoleerd zijn (Natuurbalans 2008; Creemers 1994).

Door de specifieke leefgebiedseisen van de Kamsalamander, is er in de Rijntakken weinig samenhang met andere Natura 2000-doelen. In beperkte mate sluiten de eisen voor Kamsalamander aan bij het habitatype Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150), bij die van het stikstofgevoelige leefgebied geïsoleerde meanders en petgaten (LG2), en bij die voor moeras ten behoeve van de broedvogels Roerdomp (A021), Woudaap (A022) en Grote karekiet (A298). Deze samenhang geldt echter alleen voor zover het kleine geïsoleerde wateren betreft waar geen vissoorten in voorkomen.

4.6.C Knelpunten en oorzakenanalyse H1166 Kamsalamander

Verdwijning, aantasting en versnippering van leefgebieden vormen landelijk de belangrijkste bedreigingen voor de Kamsalamander. Door intensivering van landbouw en uitbreiding van bebouwing en infrastructuur gaan voortplantingswateren verloren of in kwaliteit achteruit. Ook landhabitat in de omgeving van de voortplantingswateren staat onder druk door het verdwijnen van kleine landschapselementen en omvorming van grasland naar akkers (Ministerie van LNV, 2008).

Ook binnen de Rijntakken zijn verdwijning, aantasting en isolatie van leefgebied belangrijke aandachtspunten als het gaat om behoud en herstel van de Kamsalamanderpopulatie. Het verdwijnen van leefgebied speelt hier vooral wanneer relatief ondiepe wateren gaan verlanden of buitendijs gelegen hoogwatervrije plaatsen worden afgegraven. Ondiepe wateren vallen door verlanding te vroeg in het seizoen droog en worden daardoor ongeschikt om als voortplantingswater te fungeren. Ook diepere insnijding van de rivierbedding kan ertoe

bijdragen dat dergelijke wateren te vroeg in het seizoen droogvallen. Het afgraven van in de buurt van voortplantingswateren gelegen hoogwatervrije gedeelten van uiterwaarden, leidt tot het verloren gaan van overwinteringsmogelijkheden (landhabitat) van de Kamsalamander. De soort kan hierdoor plaatselijk uitsterven (Provincie Gelderland, 2012b).

Aantasting van leefgebiedskwaliteit is aan de orde wanneer er vis wordt uitgezet in voor de Kamsalamander geschikte voortplantingswateren. Doordat vissen de larven opeten, decimeren ze het voortplantingssucces van de Kamsalamander (Provincie Gelderland, 2012b).

Versnippering van leefgebied speelt in de Rijntakken enerzijds doordat de afstand tussen deelpopulaties in een aantal gebieden groot is, anderzijds doordat het gebied wordt doorsneden door voor Kamsalamanders slecht overbrugbare barrières. Die barrières worden aan de ene kant gevormd door de rivierlopen, die een niet of nauwelijks te nemen hindernis vormen. Dit leidt ertoe dat de populaties aan weerszijden van de rivierlopen als gescheiden deelpopulaties moeten worden beschouwd. Aan de andere kant bestaan die barrières uit de rivierdijken. Hier liggen vaak drukke wegen op, die tot sterfte leiden onder Kamsalamanders die zich tussen binnen- en buitendijkse gebieden verplaatsen. Dit speelt vooral in de perioden februari-maart en augustus-september, waarin de Kamsalamanders zicht verplaatsen tussen landhabitat en voortplantingswateren (Provincie Gelderland, 2012b).

De rivierdynamiek in de uiterwaarden vormt een aandachtspunt dat specifiek is voor de Rijntakken. Overstroming door rivierwater is voor de Kamsalamander ongunstig. Met name wanneer deze overstromingen in het voorjaar of in het begin van de zomer plaatsvinden, kan dit ertoe leiden dat Kamsalamanderpopulaties in de uiterwaarden een grote klap krijgen. Dit betekent dat de wisselingen in populatieomvang, en daarmee de uitsterfkans van deelpopulaties, in de uiterwaarden groot zijn (Natuurbalans 2008; Creemers 1994). Ook leiden frequentere overstromingen en slibafzetting tot het verdwijnen van waterplantenrijke en visarme wateren, het voortplantingsbiotoop van de kamsalamander.

Stikstofdepositie is voor deze soort een zeer beperkt knelpunt. In §4.1.C is beschreven dat het habitattype Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) **geen** overbelasting kent, en ook het stikstofgevoelige leefgebied Geïsoleerde meanders en petgaten (LG2) kent in de Rijntakken geen stikstofprobleem (zie §3.4.6). Vanuit de PAS hoeven er voor de kamsalamander geen extra maatregelen te worden genomen (zie §5.7). In het beheerplan worden aanvullende beschermingsmaatregelen beschreven en een specifiek soortbeschermingsplan wordt opgesteld.

4.6.D Leemten in kennis H1166 Kamsalamander

Trendgegevens ontbreken, er zijn wel aanwijzingen dat aantallen over periode 1995 – 2007 stabiel zijn voor Gelderse Poort en afnemend voor Uiterwaarden IJssel. In de 1^e beheerplanperiode (en dus niet in het kader van de PAS) wordt speciaal voor deze soort een "kamsalamander-plan" opgesteld, waarin onder andere de actuele situatie in beeld wordt gebracht, zodat deze kennisleemte wordt weggenomen. Ondanks deze kennisleemte kan voldoende worden onderbouwd dat PAS-herstelmaatregelen voor deze soort niet noodzakelijk zijn, omdat stikstofdepositie geen knelpunt is.

4.7 Gebiedsanalyse A122 Kwartelkoning

Het doel voor deze soort is uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 160 paren.

Toelichting op doelstelling: De rijk gestructureerde hooilanden en ruigten in de rivieruiterwaarden vormen een belangrijk broedgebied van de kwartelkoning in Nederland. Scherpe fluctuaties zijn typerend voor het voorkomen van de soort. Tussen 1999 en 2011 fluctueerde het aantal paren tussen 10 en 135. Het aantal paren in de doelstelling heeft

daarom betrekking op gunstige jaren met een gemiddeld latere maaidatum als gevolg van inundaties in de winter. Het aantal in het doel is afgeleid van de som (158 broedparen) van de maxima van de afzonderlijke deelgebieden vanaf 1999. Er is gekozen voor een verbeteropgave voor het leefgebied omdat de lokale trend de laatste tien jaren sterk negatief is. Het gebied levert voldoende draagkracht voor meerdere sleutelpopulaties (PDN, 2012).

4.7.A Kwaliteitsanalyse A122 Kwartelkoning

In de Rijntakken maakt deze soort gebruik van de habitattypen H6120 Stroomdalgraslanden en H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (Provincie Gelderland, 2012b). Daarnaast maakt de kwartelkoning gebruik van het stikstofgevoelige leefgebied nat, matig voedselrijk grasland (LG8), dat in kenmerken overlapt met habitatype Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart; H6510B, PDN, 2012b). Een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van dit leefgebied ontbreekt. Gezien de negatieve trend in oppervlak, en voor H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden ook wat betreft kwaliteit, wordt ook voor het leefgebied van de kwartelkoning uitgegaan van een negatieve trend.

De kwartelkoning komt voor in de Gelderse Poort, Uiterwaarden Waal, Uiterwaarden Nederrijn en Uiterwaarden IJssel (figuur 4.1). Kenmerkend voor het voorkomen van de Kwartelkoning in Nederland is het voorkomen van piek- en daljaren (Tabel 4.7). De trend in de periode 2006-2011 is negatief (SOVON, Netwetk Ecologische Monitoring).

Figuur 4.1. Verspreiding van de kwartelkoning in de Rijntakken in de periode 2000-2007.

Tabel 4.7 Het gemiddelde aantal broedparen in drie perioden en maximum aantal broedparen dat in een jaar is waargenomen.

Gebied	1993 - 1997	1999 - 2003	2004 - 2006	Max. (jaartal)
Gelderse Poort	5	17	9	29 (2000 en 2003)
Uiterwaarden Waal	8	19	5	33 (2002)
Uiterwaarden Neder-Rijn	10	21	7	32 (2003)
Uiterwaarden IJssel	12	43	20	75 (1998)
Totaal	25	100	41	169

Voor alle gebieden geldt dat de doelstellingen uit de aanwijzingsbesluiten niet worden gehaald (met uitzondering van enkele topjaren). Het areaal extensief beheerd hooiland lijkt een beperkende factor hiervoor (Factsheets Broedvogels).

4.7.B Systeemanalyse A122 Kwartelkoning

Ecologische vereisten

Het broedgebied van de Kwartelkoning bestaat voornamelijk uit (doorgaans vochtige) graslanden op kleibodems. Ze moeten kruidenrijk zijn en een niet te dichte, minimaal 20 cm hoge, vegetatie hebben. Extensief beheerde uiterwaarden en beekdalen (hooiland) beantwoorden aan de habitateisen. Voor het succesvol grootbrengen van een tweede legsel moet de maaidatum van hooiland na 1 augustus liggen. De Kwartelkoning heeft een relatief korte levensduur. De tweede legsels zijn daarom essentieel voor een duurzame populatie. Ook komt de soort voor in pioniers-/ruigtevegetaties zoals bijvoorbeeld tijdelijk te vinden zijn in natuurontwikkelingsgebieden in de overgangsfase van agrarisch beheer naar extensieve begrazing. Door vegetatiesuccessie verliezen ze doorgaans binnen enkele jaren hun aantrekkingskracht. Begrazing kan bijdragen aan het instandhouden van habitat in natuurontwikkelingsgebieden, en Kwartelkoningen lijken extensieve begrazing te verdragen. (Factsheets Broedvogels).

4.7.C Knelpunten en oorzakenanalyse A122 Kwartelkoning

Kwartelkoningen arriveren veelal in mei in de Nederlandse broedgebieden. Dan wordt in regulier agrarisch gebied al op grote schaal gemaaid, waardoor weinig vestigingshabitat beschikbaar is. Door frequent maaien later in het seizoen blijft het overgrote deel van het agrarische landschap ongeschikt. De soort is in ons land daarom aangewezen op graslanden die in beheer zijn bij natuurbeheerders of waar met agrariërs beheerspakketten met late maaidata zijn afgesloten. Vaak gelden in dergelijke pakketten uitgestelde maaidata tot in juni en juli. Echter, de Kwartelkoning heeft voor het grootbrengen van een tweede broedsel ook de maanden juli en augustus nodig. Hoewel roepende mannetjes ook wel in hergroei van gemaaid hooiland zijn vastgesteld, is het twijfelachtig of dit ook geschikt is als nest- en opgroeihabitat. In het IJsselgebied is in 2007 een experiment gestart met mozaïekbeheer (in plaats van synchroon grote arealen grasland maaien). Hierbij worden kavels hooiland sterk gefaseerd gemaaid, waardoor er het gehele broedseizoen geschikte habitat aanwezig blijft.

Er loopt al enige jaren een beschermingsproject waarbij de territoria in een zo vroegtijdig mogelijk stadium in beeld worden gebracht. Als het om graslanden gaat die vroeg gemaaid worden, en waarbij geen uitruil mogelijk is tegen andere kavels, wordt getracht een overeenkomst te sluiten om tijdens het maaien een cirkel van 100 m hooiland te handhaven. Recent zenderonderzoek wijst erop dat deze cirkel te krap is voor een ongestoord broedverloop. Overigens kan het maaien van een kavel waar zich (mogelijk) broedende of jonge Kwartelkoningen bevinden, het beste van binnen naar buiten worden gedaan, of kan naar een te handhaven kavel hooiland toe worden gemaaid. Dan hebben Kwartelkoningen uitwijkmogelijkheden en is de kans op verliezen kleiner. Natuurontwikkeling in uiterwaarden levert vaak pioniervegetaties op die in principe geschikt voor vestiging zijn. Door vegetatiesuccessie verliezen ze doorgaans binnen enkele jaren hun aantrekkingskracht. Begrazing kan bijdragen aan het in van habitat in natuurontwikkelingsgebieden, en Kwartelkoningen lijken extensieve begrazing te verdragen. Intensieve begrazing tijdens de broedperiode leidt echter tot habitatverlies (te korte vegetatie) en vertrapping van legsels (Factsheets Broedvogels).

De kwartelkoning is gevoelig voor verstoring door onder andere recreatie in de periode dat de vogel zich vestigt. Dit betekent dat wanneer de recreatieve toegankelijkheid van de kerngebieden van de kwartelkoning wordt vergroot dit gepaard moet gaan met een goede recreatieve zonering.

In de Rijntakken kennen de habitattypen H6120 Stroomdalgraslanden en H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden in de referentiesituatie (2014) matige overbelasting door stikstof(zie §3.4). Dit leidt tot vermesting en daarmee tot verruiging van de vegetatie. Hierdoor neemt de prooibeschikbaarheid voor de kwartelkoning af (Nijsen *et al.*, 2012). Het stikstofknelpunt is voor de kwartelkoning echter van ondergeschikt belang aan de hierboven beschreven knelpunten.

Kansen voor ontwikkeling

De aantallen Kwartelkoningen langs de Rijntakken wisselen van jaar tot jaar sterk. De oorzaken hiervan zijn nog niet goed bekend maar zijn wel conform het beeld van voorkomen voor heel Nederland. Uit tellingen in de laatste jaren blijkt dat het aantal dieren waardoor het gebied voldoende draagkracht moet leveren incidenteel gehaald worden. Hoewel het gemiddelde aantal dieren per gebied veel lager ligt dan de doelstelling, kan de doelstelling dus wel bereikt worden. Het vergroten van de draagkracht van de gebieden is er daarom op gericht om vaker relatief grote aantallen Kwartelkoningen in het gebied te huisvesten.

Kwartelkoningen zijn langs de Rijntakken voor hun broedgebied afhankelijk van graslanden met een late maaidatum. Kwartelkoningen komen ook voor in extensief begraasde natuurontwikkelingsgebieden. Met name in de pionierfase bieden deze gebieden een geschikt broedbiotoop. Kwartelkoningen broeden later dan veel weidevogels: de dieren kiezen in mei hun broedgebied. In de loop van de zomer volgt een tweede legsel. De Kwartelkoning heeft een relatief korte levensduur. De tweede legsels zijn daarom essentieel voor een duurzame populatie.

Het areaal extensief beheerd hooiland en het maaischema zijn in hoge mate bepalend voor de populatieomvang. Het huidige areaal extensief beheerd hooiland (en speciaal hooiland dat ook in augustus niet gemaaid wordt) vormt vermoedelijk een beperkende factor. De draagkracht kan dus toenemen bij uitbreiding van het areaal extensief beheerd hooiland (met maaidata na augustus in verband met tweede broedsel). Natuurontwikkeling kan tijdelijke broedhabitat genereren maar levert (ook bij begrazing) vermoedelijk geen duurzame broedgelegenheid op. (Factsheets Broedvogels)

4.7.D Leemten in kennis A122 Kwartelkoning

De oorzaken van de grote schommelingen in aantallen kwartelkoningen van jaar tot jaar zijn niet goed bekend. Omdat de doelstellingen incidenteel wel gehaald worden, lijkt de draagkracht van het gebied voldoende (Factsheets Broedvogels). Ook omdat stikstofdepositie voor deze soort een zeer beperkt knelpunt vormt, zijn PAS-herstelmaatregelen (anders dan die voor de habitattypen H6120 Stroomdalgraslanden en H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden) niet noodzakelijk (zie §5.8). Wel dient in het 1^e tijdvak aanvullende gegevens over de verspreiding en (trend in) kwaliteit van het leefgebied nat, matig voedselrijk grasland (LG8) te worden verkregen (O3).

4.8 Gebiedsanalyse A130 Scholekster

Het doel voor deze soort is behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 340 vogels (seizoensgemiddelde).

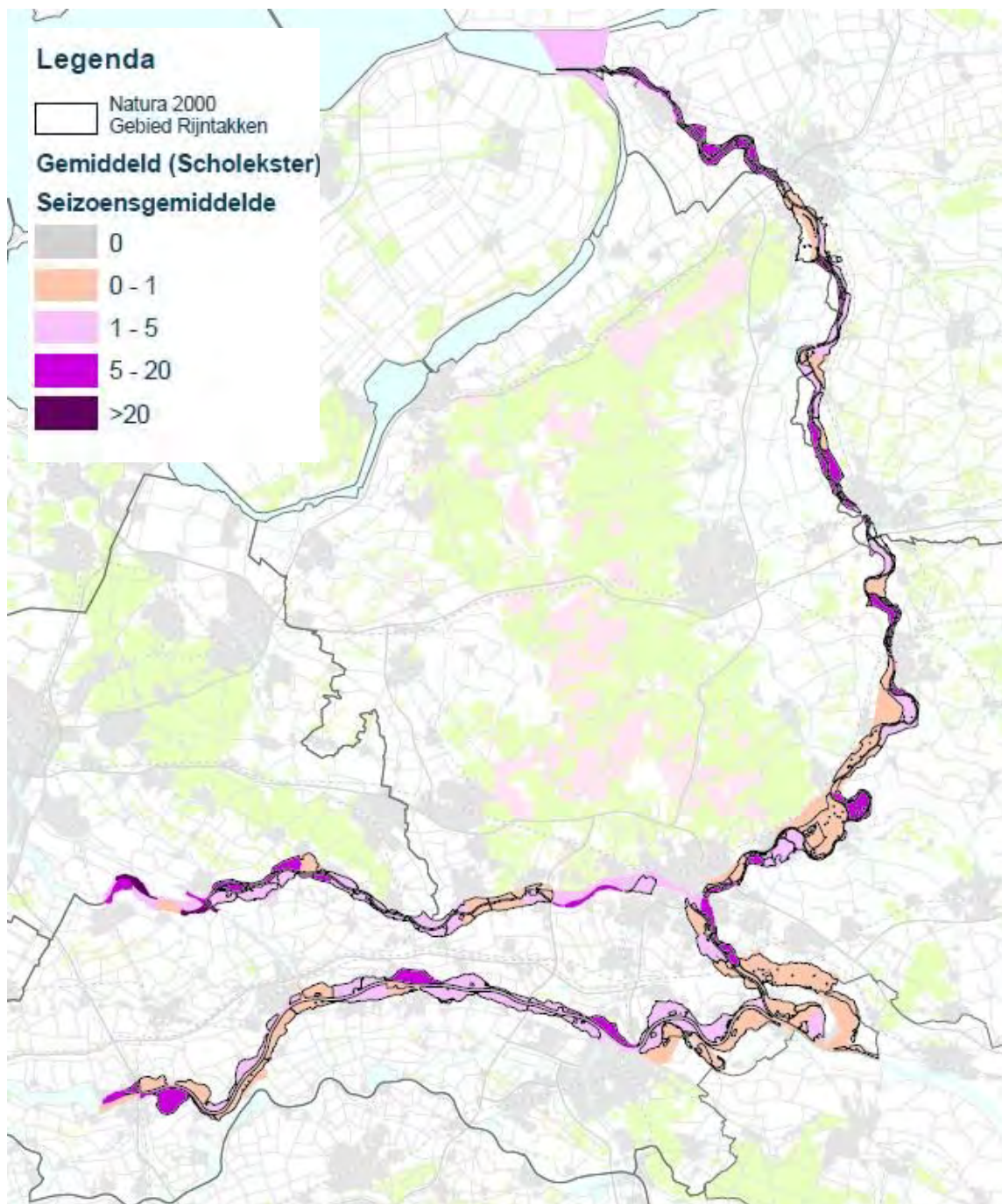
Toelichting op doelstelling: Het gebied heeft voor de scholekster met name een functie als foerageergebied en als slaapplaats. Vanaf begin jaren tachtig is de populatie toegenomen en afgevlakt in de jaren negentig (met fluctuaties). Vanaf eind jaren negentig is weer sprake van een lichte afname, zij het met sterke fluctuaties. Behoud is voldoende, de waarschijnlijke oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is niet gelegen in dit gebied (PDN, 2012).

4.8.A Kwaliteitsanalyse A130 Scholekster

In Gelderland vertrekken de meeste vogels in de nazomer richting kust; een enkeling blijft achter langs Rijn, IJssel of Waal. Langs de rivieren is de soort in november, december en januari bijzonder schaars. Vanaf januari keren ze weer terug. In het voorjaar is het aantal het grootst met pieken in april en mei. Scholeksters houden zich dan op langs oevers van rivier of plas en op drassige landbouwgronden na inundatie of perioden met veel neerslag (figuur 4.2). De meeste van deze voorjaarsgasten vestigen zich nadien in de omgeving als broedvogel.

Vanaf juni vliegen de volwassen broedvogels (met name die zonder broedsucces) naar de kust. Ze gaan zo vroeg om een plekje veilig te stellen voordat de noordelijke vogels arriveren. De juvenielen verspreiden zich meer naar de kustgebieden in Zuidwest-Nederland en verder zuidwaarts. Bij combinatie van slecht weer en een slechte voedselsituatie aan de kust kunnen de aantallen in graslandgebieden in de kustzone stijgen. Het Gelderse rivierengebied ligt te ver landinwaarts om deze bewegingen hier op te merken.

Het aantal scholeksters buiten het broedseizoen is in de afgelopen jaren gedaald. Deze achteruitgang komt voornamelijk door afnemende aantallen in Nederland terwijl in andere gebieden zoals bijvoorbeeld Duitsland de populatie toeneemt. De daling in Nederland kwam vooral door een voedseltekort voor scholeksters in de Waddenzee (het belangrijkste overwinteringsgebied) in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw. Momenteel lijkt een einde gekomen aan de daling, maar de verwachtingen voor de toekomst zijn zeer slecht. Ook in Gelderland is de trend negatief, zij het in mindere mate (Netwerk Ecologische Monitoring; SOVON, CBS). Het betreft zowel cultuurland als halfnatuurlijke habitats, geldt zowel voor broedvogels als overwinteraars en is dus niet simpel aan gebiedsspecifieke (habitat-) parameters te koppelen (bron: factsheet niet-broedvogels).

Figuur 4.2. Verspreidingsgegevens van de scholekster in Rijnstakken (Provincie Gelderland, 2012b).

De scholekster maakt in de Rijnstakken gebruik van de habitattypen Slikgige rivieroever (H3270, Provincie Gelderland, 2012b) en H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart) en van de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied (PDN, 2012b). Een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van deze leefgebieden ontbreekt echter vooralsnog, maar wordt op basis van expert judgement verondersteld tenminste stabiel te zijn.

4.8.B Systeemanalyse A130 Scholekster

Ecologische vereisten

De scholekster is één van de grootste steltlopers van Europa en heeft een grote variëteit aan voedselbronnen en foerageerstrategieën die verschillen per individu, per seizoen en per locatie. Aan de kust bestaat het dieet voornamelijk uit tweekleppigen zoals mossels en kokkels. Op de graslanden in het binnenland worden voornamelijk verschillende soorten regenwormen en emelten gegeten. Verder staan af en toe keverlarven, muggen, sprinkhanen, krekels en veenmollen op het menu. Prooien worden zowel visueel als op de tast gelokaliseerd, het laatste door met de uiterst gevoelige snavel in de grond te pikken. Vogels zijn hierin selectief: ook bij een groot aanbod aan regenwormen hebben scholeksters een duidelijke voorkeur voor emelten. Deze hebben waarschijnlijk een hogere energetische waarde en komen meer aan de oppervlakte voor. In het binnenland slinkt de voedselvoorraad in de loop van de zomer snel door het uitvliegen van emelten en het dieper wegkruipen van regenwormen bij het indrogen van de bodem. Van augustus tot maart bestaat het scholeksterdieet alleen maar uit regenwormen omdat de emelten dan ontbreken of te klein zijn. De energetische opname is in graslanden lager dan in intergetijde gebieden.

In Gelderland staan waarschijnlijk voornamelijk regenwormen op het menu, met in de loop van het voorjaar een groeiend aandeel emelten. In de Gelderse Natura 2000-gebieden ligt het foerageerhabitat voornamelijk in de oeverzone van allerlei plassen, aan de rivieroever en op laaggelegen gras- en bouwland (liefst drassig door inundatie of veel neerslag). Drassige terreinen in het vroege voorjaar trekken vaak steltlopers zoals de scholekster aan. Hogere waterstanden en inundaties vergroten de bereikbaarheid van regenwormen.

De verspreiding van de scholekster wordt in de winterperiode voornamelijk gestuurd door het voedselaanbod en het aanbod aan geschikt foerageergebied. Verder spelen weersomstandigheden een grote rol in het voorkomen van scholeksters, want scholeksters zijn gevoelig voor koude. Verschillende processen zijn van invloed op de kwaliteit van het leefgebied van de scholekster. Scholeksters prefereren graslanden met een hoge dichtheid aan regenwormen, doorgaans goed bemeste agrarische percelen. In uiterwaarden met natuurontwikkeling zijn voormalige agrarische gronden verschaald en verruigd en daarmee minder aantrekkelijk als foerageergebied voor scholeksters. Naast graslanden zijn scholeksters ook in de aanspoelzone actief, op zoek naar (aangespoelde) schaaldieren, of ze foerageren op kribben en steenoeveren op vastzittende schaaldieren (meest tweekleppigen).

In uiterwaarden spelen inundaties een belangrijke rol in de verspreiding van scholeksters. Naast gunstige foerageercondities (zie boven), herbergen natte gebieden ook geschikte rust- en slaapplekken, al gebruiken scholeksters vaker kribben en hoge kopjes in de oeverwal (hoog en droog) dan ondiep water om te rusten (factsheet Niet-broedvogels).

4.8.C Knelpunten en oorzakenanalyse A130 Scholekster

- Stikstofdepositie:

Stikstofdepositie is geen knelpunt voor de habitattypen Slikkige rivieroeveren (H3270) en Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grottevossenstaart, H6510B) waar de scholekster in de Rijntakken gebruik van maakt. Dit is wel het geval voor de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied. Voor deze leefgebieden geldt dat er in de in de referentiesituatie sprake is van matige overbelasting. In 2020 is er geen sprake meer van stikstofoverbelasting (zie §3.4).

- Verstoring door recreatie:

Voor foeragerende scholeksters heeft verstoring door met name recreatie een groot effect op de tijd die besteed wordt aan foerageren. Versturende effecten zijn gemeten door vrijwel alle vormen van recreatie.

Kansen voor ontwikkeling:

Bij hoge waterstanden profiteren scholeksters van de toename van de oppervlakte plas-dras situaties. Deze zijn gunstig voor foeragerende en rustende scholeksters. Maatregelen waarbij de oppervlakte plas-dras situaties toeneemt zijn gunstig voor de scholekster.

4.8.D Leemten in kennis A130 Scholekster

Er ontbreekt een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van de stikstofgevoelige leefgebieden Dotterbloemgrasland van veen en klei (LG7) en Nat, matig voedselrijk grasland (LG8), maar op basis van expert judgement wordt uitgegaan van tenminste een stabiele trend. Deze kennisleemte wordt in het 1^e tijdvak weggenomen door aanvullende gegevens te verzamelen (O3). Deze kennisleemten staan een onderbouwing van benodigde PAS-herstelmaatregelen echter niet in de weg (zie §5.10).

4.9 Gebiedsanalyse A142 Kievit

Het doel voor deze soort is behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 8.100 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting op doelstelling: Het gebied heeft voor de kievit met name een functie als foerageergebied en als slaapplek. Het aantalsverloop was aanvankelijk fluctuerend, maar toonde vooral de laatste 10 jaren een sterke afname. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd (PDN, 2012a).

4.9.A Kwaliteitsanalyse A142 Kievit

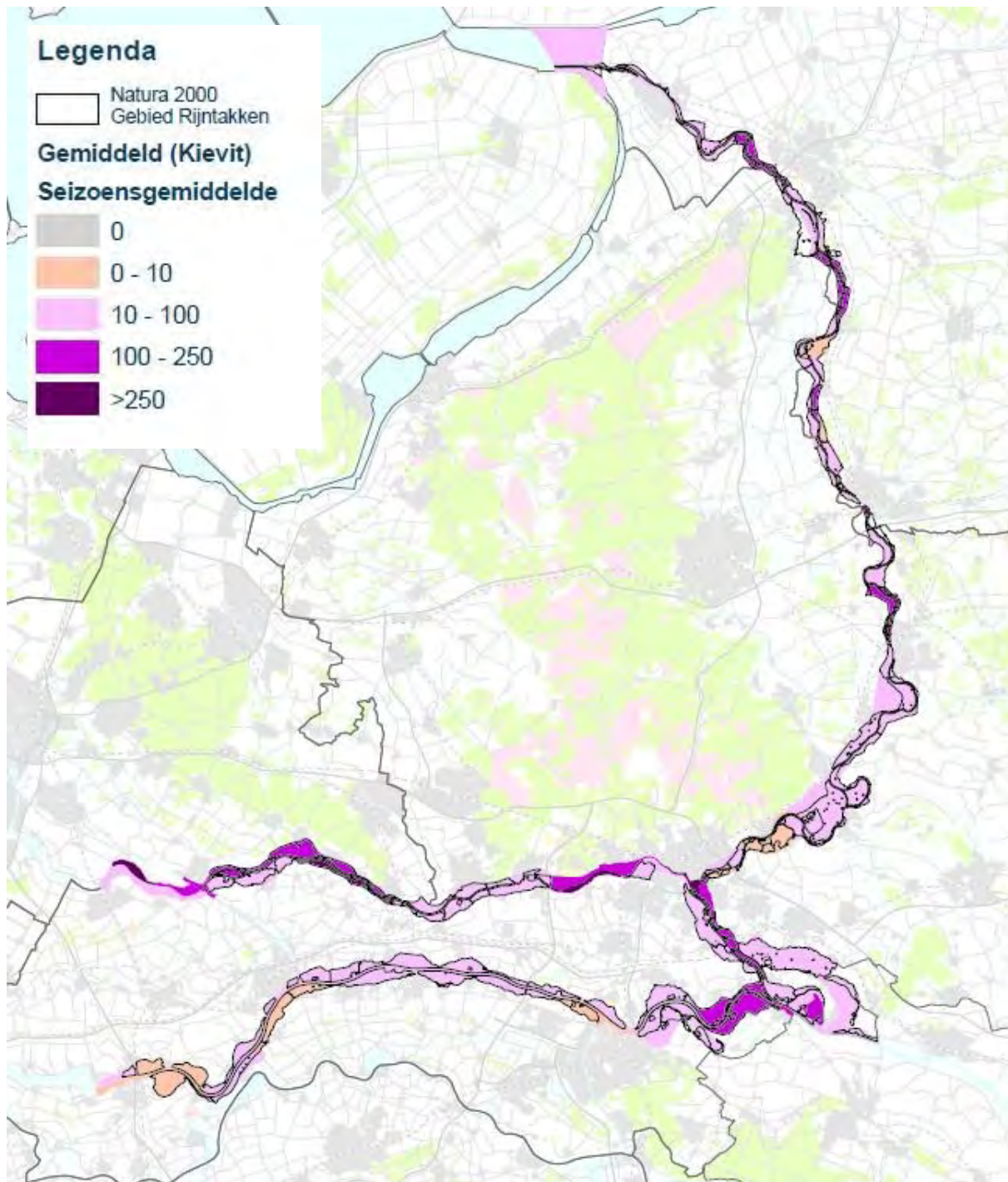
De kievit was oorspronkelijk een broedvogel van natuurlijke graslanden en steppen in de gematigde zone. De soort heeft zich eerst aangepast aan de ontginning van het oorspronkelijke habitat tot landbouwgebied door ook op cultuurgraslanden te broeden en heeft zich zodoende kunnen uitbreiden tot vrijwel het gehele West-Palearctische gebied. De toegenomen intensiteit van het agrarisch gebruik heeft vervolgens geleid tot een verschuiving van grasland naar bouwland als broedhabitat.

Buiten de broedtijd bevinden de belangrijkste concentratiegebieden zich in open graslanden van West- en Noord-Nederland, het Waddengebied, de Zoute Delta en het rivierengebied. Bij het uitblijven van vorst blijven in deze gebieden de aantallen de gehele winter hoog, vooral tijdens natte winters.

In Gelderland scholen vanaf half mei de eerste kieviten samen in (kleine) groepen langs de rivieren en in aangrenzende komkleigebieden. Vanaf eind juni vindt dit proces in versterkte mate plaats, wanneer grote aantallen kieviten vanuit Midden- en Noord-Europa naar West-Europa trekken om aldaar te ruien. Vanaf eind augustus komt de najaarstrek opgang, die doorgaat tot in november. Nadien kunnen onder invloed van vorst de die-hards westwaarts gaan. De hoogste aantallen zijn hier doorgaans in oktober-november aanwezig (factsheet Niet-broedvogels).

De Rijntakken zijn van groot belang als pleisterplaats voor de kievit (figuur 4.3), maar de 1%-norm van 20.000 vogels (Wetlands International 2006) wordt de laatste jaren niet overschreden. Kieviten zijn het gehele jaar aanwezig in het Natura 2000-gebied Rijntakken. Vanaf eind mei nemen de aantallen toe tot een eerste maximum in september. De dip in oktober hangt vermoedelijk samen met wegtrek. Een tweede maximum in november langs de IJssel en de Nederrijn valt vermoedelijk samen met de definitieve ontruiming van Noord- en Oost-Europa. Na de eerste goede nachtvorsten in december verlaten veel kieviten de

uiterwaarden. In februari-maart doet de voorjaarsstrek de Rijntakken aan. Afzonderlijke jaren kunnen aanmerkelijk van het gemiddelde patroon afwijken. Belangrijke variabelen zijn de waterstanden in de rivier, de timing van de eerste vorstinval en passage van warmtefronten in het voorjaar. In strenge winters zijn alle kieviten vertrokken, om bij de eerste temperatuurstijging weer terug te keren.

Figuur 4.3. Verspreidingsgegevens van de kievit in Rijntakken (Provincie Gelderland, 2012b).

De afgelopen acht jaren is gebruik van de uiterwaarden langs de IJssel door de kievit gestaag afgenomen. Deze negatieve trend is de afgelopen tien jaar in vrijwel alle zoete rijkswateren, met name de rivieren vastgesteld. Een verplaatsing van het

overwinteringsgebied naar de zoute Delta doordat de omstandigheden daar gunstiger zijn geworden, lijkt waarschijnlijk.

Langs de IJssel bevinden de belangrijkste concentraties van overwinterende kieviten zich ten noorden van Zutphen. De seizoensgemiddelden zijn het hoogst in de Rammelwaard, de Olsterwaarden, de Welsumerwaarden, de Vreugdenrijkerwaard en langs het Zwarte Water. Langs de Nederrijn overwinteren de meeste kieviten tussen Wijk bij Duurstede en Rhenen. Met name in de Ingense Waarden en De Tollewaard pleisteren veel kieviten. Buiten het Natura 2000-gebied liggen ook gebieden met hoge dichtheden langs de Lek en, bovenstrooms, in de Doorwerthse Waard en de Rosandepolder.

De verspreiding van kieviten in de Gelderse Poort concentreert zich rond pleisterplaatsen langs de Rijn (Bijland, Loowaard en Koningspleij) en de Waal (Millingerwaard, Erlecomse Waard, Klompenwaard en Gendtsche Polder).

Het aantal kieviten dat buiten het broedseizoen langs de Waal verblijft is relatief laag. De meeste kieviten verblijven tussen de brug van Ewijk en de brug van Tiel. Er zijn geen duidelijke concentratiegebieden aan te wijzen. Rustplaatsen liggen verspreid in de uiterwaarden. Van binnendijkse gebieden zijn geen gegevens beschikbaar.

In de Rijntakken maakt de kievit gebruik van de habitattypen Slikkige rivieroever (H2170) en Glanshaver- en Vossenstaarthooilanden (H6510; Provincie Gelderland, 2012b) en de leefgebieden LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied (PDN, 2012b). Een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van deze leefgebieden ontbreekt echter vooralsnog, maar wordt op basis van expert judgement verondersteld tenminste stabiel te zijn.

4.9.B Systeemanalyse A142 Kievit

Ecologische vereisten

Het voedsel van kieviten bestaat in de winter hoofdzakelijk uit wormen. Regenwormen in de grootteklasse 17-64 mm vormen dan het hoofdbestanddeel. Daarnaast eten ze ook andere ongewervelde prooi, vaak oppervlaktedieren zoals kevers. Op akkers kan het aandeel wormen ondergeschikt zijn aan dat van andere prooien. Gedurende het seizoen kan het dieet van kieviten veranderen. In droge perioden of bij vorst trekken regenwormen zich in diepere bodemlagen terug en zijn minder goed bereikbaar. Dan wordt de voedselkeus aangepast of naar een andere plek verkast.

Kieviten vangen hun prooi lopend op de bodem, waarbij prooien visueel, maar ook op gehoor opgespoord worden. De soort foerageert zowel overdag als 's nachts. De daglengte is voor kieviten in de winter (november-februari) onvoldoende om aan de dagelijkse energiebehoefte te voldoen. Daarom is nachtelijk foerageren in de winter niet ongewoon, met name tijdens maanverlichte nachten. Het is echter de vraag of het hier daadwerkelijk om een aanvulling op het foerageren bij daglicht gaat. Gegeven het feit dat 's winters grote groepen kieviten overdag geenszins foerageren, maar in geconcentreerde groepen rusten, lijkt het eerste niet waarschijnlijk. Waarschijnlijk foerageren veel vogels vooral 's nachts omdat prooien dan eenvoudiger zijn te vangen. De verspreiding van de vogels is hierbij minder geconcentreerd dan overdag. In het rivierengebied verblijven in de nazomer groepen kieviten die overdag alleen rusten; deze foerageren logischerwijs vooral 's nachts. Foerageren in de nacht is vermoedelijk veel wijder verbreid (want volop terloops vastgesteld) dan thans met gericht onderzoek is aangetoond.

Kieviten foerageren buiten de broedtijd bij voorkeur op drasse graslanden met een korte vegetatie bijvoorkeur blijvend grasland. Hierin wordt een hogere wormendichtheid aangetroffen dan in periodiek gescheurd en opnieuw ingezaaid grasland. In open landschappen worden omgeploegde (wintergraan)

akkers kort na bewerking ook regelmatig als pleisterplaats gebruikt. Kieviten zijn relatief flexibel in de keuze van voedselgebieden. In Gelderland zoeken ze hun voedsel voornamelijk op vochtige graslanden, plas-dras uiterwaarden na een inundatie of perioden met veel neerslag. Hogere waterstanden en inundaties vergroten de drassigheid en dus de bereikbaarheid van regenwormen. Kieviten prefereren gangbaar bemeste agrarische percelen. Uiterwaarden met natuurontwikkeling (seizoensof jaarrondbegrazing) verschrallen en verruigen en worden daarmee minder aantrekkelijk als foerageergebied voor kieviten.

Kieviten rusten vanaf de zomer tot het vroege voorjaar in groepen, afhankelijk van de foerageerstrategie zowel 's nachts als overdag. Daarvoor gebruiken ze het liefst structuurrijke percelen zoals geploegde akkers of weilanden met veel pollen. In het riviereengebied rusten ze ook op kale zandplaten, kribben, strandjes en flauwe oevers van plassen en geulen. De verspreiding van de kieviten wordt in de winterperiode voornamelijk gestuurd door het voedselaanbod en het aanbod aan geschikt rustgebied. Langs de rivieren bestaat ideaal habitat voor kieviten uit grasland in een open uiterwaard dat regelmatig inundeert of anderszins nat blijft met voldoende regenwormen en andere invertebraten. Het ontstaan van plas-dras situaties trekt kieviten aan vanwege de goede bereikbaarheid van voedselbronnen en omdat natte gebieden ook geschikte rust- en slaapplekken herbergen. Rust- en foerageergebieden liggen doorgaans op minder dan 5 km van elkaar (factsheet Niet-broedvogels).

4.9.C Knelpunten en oorzakenanalyse A142 Kievit

-Stikstofdepositie:

Stikstofdepositie is geen knelpunt voor de habitattypen Slikkige rivieroever (H3270) en Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grottevossenstaart, H6510B) waar de kievit in de Rijntakken gebruik van maakt. Dit is wel het geval voor de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied. Voor deze leefgebieden geldt dat er in de referentiesituatie sprake is van matige overbelasting. In 2020 is er geen sprake meer van stikstofoverbelasting (zie §3.4).

-Verstoring:

De kievit heeft een gemiddelde tolerantie ten aanzien van verstoring. Tijdens het broedseizoen zijn de vogels gevoeliger dan daarbuiten. Omdat de kievit buiten het broedseizoen vooral 's nachts foerageert is de soort in deze periode weinig gevoelig voor verstoring. Recreatie heeft in deze periode overdag alleen een verstoringseffect op groepen rustende vogels. Wandelaars en honden veroorzaken de meeste verstoring.

De verstoring door verkeer is afhankelijk van veel factoren (type verkeer, frequentie, terreineigenschappen, weersomstandigheden, gewinning, etc). Kieviten vertonen wel gewinning ten aanzien van voorspelbaar gedragende verstoringbronnen zoals treinverkeer en auto's. De invloed van de scheepvaart op kieviten zal niet groot zijn omdat schepen op voldoende afstand blijven van foeragerende en rustende vogels. Geschikte foerageergebieden nabij wegen en paden met fietsers en wandelaars worden vermoedelijk minder intensief gebruikt (factsheet niet-broedvogels).

Kansen voor ontwikkeling:

Bij hoge waterstanden profiteren kieviten van de toename van de oppervlakte plas-dras situaties. Deze zijn gunstig voor foeragerende en rustende kieviten. Maatregelen waarbij de oppervlakte plas-dras situaties toeneemt zijn gunstig voor de kievit.

4.9.D Leemten in kennis A142 Kievit

Er ontbreekt een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van de stikstofgevoelige leefgebieden Dotterbloemgrasland van veen en klei (LG7) en Nat, matig

voedselrijk grasland (LG8), maar op basis van expert judgement wordt uitgegaan van tenminste een stabiele trend. Deze kennisleemte wordt in het 1^e tijdvak weggenomen door aanvullende gegevens te verzamelen (O3). Deze kennisleemten staan een onderbouwing van benodigde PAS-herstelmaatregelen echter niet in de weg (zie §5.11).

4.10 Gebiedsanalyse A151 Kemphaan

Het doel voor deze soort is behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.000 vogels (seizoensmaximum).

Toelichting doelstelling: Aantallen kemphanen zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft met name een functie als foerageergebied, vooral na een voorjaarsinundatie. De aantallen zijn de laatste jaren laag. Er is geen landelijke herstelopgave van toepassing, handhaving van de huidige situatie is voldoende (PDN, 2012a).

4.10.A Kwaliteitsanalyse A151 Kemphaan

Gegevens voor een gedetailleerde kwaliteitsanalyse voor de kemphaan in de Rijntakken ontbreken. Telgegevens van Sovon laten een piek zien in gemiddeld seizoensmaximum in 2001/'02, gevolgd door een daling in de jaren erna (Tabel 4.8a). Het is echter onduidelijk wat de langjarige trend in aantallen is. Het is aannemelijk dat deze net als voor Nederland als geheel negatief is (Netwerk Ecologische Monitoring; SOVON, CBS). De hoogste aantal kemphanen worden in de Uiterwaarden langs de IJssel aangetroffen (Tabel 4.8b).

Tabel 4.8 (a) Het gemiddelde seizoensmaximum van de kemphaan in de Rijntakken, en (b) het gemiddelde seizoensgemiddelde in de periode 1999/2000 – 2003/'04 in de deelgebieden van de Rijntakken (Sovon, 2012).

a)

Soort	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	Gemmax
Kemphaan	537	722	3238	453	113	1013

b)

Soort	Rijntakken	IJssel	Nederrijn	Gelderse Poort	Waal
Kemphaan	109	97	4	6	2

De kemphaan maakt in de Rijntakken gebruik van de habitattypen Slikkige rivieroever (H3270) en Glanshaver- en Vossenstaarthooilanden (H6510; Provincie Gelderland, 2012b) evenals van de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied (PDN, 2012b). Een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van deze leefgebieden ontbreekt echter vooralsnog, maar wordt op basis van expert judgement verondersteld tenminste stabiel te zijn.

4.10.B Systeemanalyse A151 Kemphaan

Ecologische vereisten (Ministerie van LNV, 2008)

Kemphanen zijn buiten het broedseizoen zowel aan te treffen in ondiepe zoetwatermoerassen en andere ondiepe waterplassen als in agrarisch gebied. Kemphanen brengen vooral tijdens de

najaarstrek een bezoek aan zoetwatermoerassen of 'wetlands', bij voorkeur verblijven ze dan in delen met ondiep water of slikgige drooggevalle oeverzones. Tijdens de voorjaarstrek en 's winters, met kleine aantallen, zijn de kemphanen vooral in agrarisch gebied te zien. Ze vertonen voorkeur voor veen- en klei-op-veen polders en vochtige, liefst licht bemeste graslandpercelen met korte en een wat kruidachtige vegetatie. Er zijn aanwijzingen dat kemphennen kieskeuriger zijn bij de graslandkeuze dan kemphanen. Zij hebben voorkeur voor nattere graslanden dicht bij de slaappleats. Dit zou wellicht kunnen verklaren waarom in het voorjaar meer vrouwtjes door Oost-Europa trekken terwijl mannetjes in Nederland dan 60-80% van het totaal uitmaken. In najaar en winter is de soort plaatselijk soms ook op stoppelvelden of andere pas bewerkte percelen met korte vegetatie te zien. De trekkers gebruiken gemeenschappelijke slaappleatsen van waaruit ze voedselgebieden tot 5 km (plaatselijk tot 15 km) in de omtrek bezoeken. De slaappleatsen zijn maximaal 10 cm diepe wateren en plas-dras terreinen, zoals onder water staande boezemlanden, zomerpolders, natte natuurontwikkelingsgebieden, uiterwaarden of drasse plekken in graslanden. Naast de aanwezigheid van ondiep water zijn rust en ligging in een open landschap essentieel voor een slaappleats.

De kemphaan is gevoelig voor veranderingen in de vegetatiestructuur en vermindering van het voedsel- ofwel insectenaanbod in graslanden. Dergelijke veranderingen kunnen het gevolg zijn van een complex van activiteiten die de intensieve landbouw kenmerken zoals ontwatering, egalisering, herinzaai met hoogproductieve kruidenarme grasmengsels en hoge mestgiften. Verder is het inkrimpen van open graslandlandschappen nadelig voor de kemphaanpopulatie en kunnen voedselgebieden in 'wetlands' ongeschikt worden voor de kemphaan door instelling van een hoger of lager waterpeil. Ook kunnen voedselgebieden ongeschikt worden omdat er windmolenparken in of omheen worden gebouwd.

De kemphaan kent een grote variatie aan voedsel. In graslanden en op bewerkt land eten, kemphanen overwegend regenwormen en larven van langpootmuggen (emelten). Ook eten ze op de grond levende insecten, larven, slakjes en in vegetatie aanwezige vliegjes. In moerassen vormen muggenlarven en aquatische insecten een belangrijke voedselbron. Daarnaast maakt ook plantaardig materiaal (zaden) deel uit van het dieet van de kemphaan. Kemphanen bezoeken tijdens het voedselzoeken vooral terreinen die op enige afstand van bossen en bebouwing liggen. Ze foerageren zo dicht mogelijk bij de slaappleats en gebruiken pendelroutes tussen slaappleatsen en voedselgebieden. Veranderingen in de vegetatiestructuur waardoor bijv. hoge begroeiingen en monocultures ontstaan, en vermindering van het voedselofwel insectenaanbod in graslanden kunnen nadelige gevolgen hebben voor de kemphaanaantallen en het verspreidingsgebied van de soort. Dat geldt ook voor het inkrimpen van open graslandlandschappen en het ongeschikt worden van voedselgebieden in 'wetlands' door instelling van een hoger of lager waterpeil. Ook kunnen voedselgebieden ongeschikt worden omdat er windmolenparken in of omheen worden gebouwd. of windturbines barrières gaan vormen bij het pendelen van en naar de slaappleats. De gevoeligheid van de kemphaan voor verstoring is gemiddeld (vanaf 100-300 m afstand). Ook de gevoeligheid voor verstoring van zijn leefgebied (open landschappen) is gemiddeld. Een effect van verstoring op de populatie is onbekend. Een hoge recreatiedruk kan echter voedselgebieden ongeschikt maken en de voedselopname van vogels beperken. Landrecreatie vormt hierbij de grootste bedreiging.

4.10.C Knelpunten en oorzakenanalyse A151 Kemphaan

- Stikstofdepositie:

Stikstofdepositie is geen knelpunt voor de habitattypen Slikgige rivieroever (H3270) en Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grottevossenstaart, H6510B) waar de kemphaan in de Rijntakken gebruik van maakt. Dit is wel het geval voor de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied. Voor deze leefgebieden geldt dat er in de referentiesituatie sprake is van matige overbelasting. In 2020 is er geen sprake meer van stikstofoverbelasting (zie §3.4).

Het is onduidelijk welke overige knelpunten voor deze soort gelden in de Rijntakken. Een factsheet is voor deze soort niet aanwezig. Het is echter aannemelijk dat voor de kemphaan verstoring ook een knelpunt is.

4.10.D Leemten in kennis A151 Kemphaan

Er ontbreekt een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van de stikstofgevoelige leefgebieden Dotterbloemgrasland van veen en klei (LG7) en Nat, matig voedselrijk grasland (LG8), maar op basis van expert judgement wordt uitgegaan van tenminste een stabiele trend. Deze kennisleemte wordt in het 1^e tijdvak weggenomen door aanvullende gegevens te verzamelen (O3). Deze kennisleemten staan een onderbouwing van benodigde PAS-herstelmaatregelen echter niet in de weg (zie §5.12).

4.11 Gebiedsanalyse A153 Watersnip

Het doel voor deze soort is behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 17 paren.

Toelichting: De watersnip is een broedvogel van natte hooilanden en vooral van pas gemaaid, plas-dras rietland in uiterwaarden. Voor de periode 1999-2003 wordt het gemiddeld aantal paren voor de Rijntakken geschat op ten minste 17. Het gebied levert onvoldoende draagkracht voor een sleutelpopulatie (PDN, 2012a).

4.11.A Kwaliteitsanalyse A153 Watersnip

De huidige verspreiding van de watersnip is landelijk voor het grootste deel beperkt tot de veenweidegebieden van Friesland, Noordwest-Overijssel en Noord-Holland, naast sommige beekdalen in Drenthe. Kleinere aantallen worden elders aangetroffen, zoals langs de grote rivieren, langs de randmeren, in enkele hoogveenreservaten en in andere natte graslanden. De meeste watersnippen broeden tegenwoordig in graslandreservaten en andere terreinen met een aangepast beheer (Ministerie van LNV, 2008).

In Gelderland broedt de Watersnip in kleine aantallen langs de Nederrijn en incidenteel in de Gelderse Poort en langs de IJssel ten noorden van Deventer (tabel 4.9). Dat hangt waarschijnlijk samen met de stabiele waterstanden in de Nederrijn en in het benedenstroomse deel van de IJssel (SOVON, 2002). In het algemeen vertonen de aantallen watersnippen in alle deelgebieden een dalende trend.

Tabel 4.9. Aantallen broedparen van watersnip in deelgebieden van de Rijntakken gedurende de periode 1999-2011. Bron: Sovon, 2012.

Deelgebied	1999	2000	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07	'08	'09	'10	'11
Uiterwaarden IJssel	≥2	≥0	?	≥0	≥3	≥3	≥1	≥3	≥0	≥0	≥0	≥0	≥0
Uiterwaarden Neder-Rijn	≥8	≥12	?	≥12	≥16	≥13	≥10	≥13	≥8	≥8	≥5	≥3	≥0
Gelderse Poort	≥6	≥4	≥2	≥1	≥6	≥1	≥1	≥1	≥0	≥1	≥1	≥0	≥0
Uiterwaarden Waal	≥0	≥0	?	≥1	≥0	≥0	?	≥0	≥0	?	≥0	?	?

In de Rijntakken maakt de watersnip mogelijk gebruik van het habitatype H3270 Slikkige rivieroever (Provincie Gelderland, 2012b). Daarnaast wordt aangenomen dat de soort afhankelijk is van plas-dras situaties waar het tot ver in het voorjaar nog vochtig is. Dit habitat komt overeen met de stikstofgevoelige leefgebieden Dotterbloemgrasland van veen en klei (LG7). Een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van deze leefgebieden

ontbreekt vooralsnog, maar wordt op basis van expert judgement verondersteld tenminste stabiel te zijn.

4.11.B Systeemanalyse A153 Watersnip

Ecologische vereisten

De broedbiotoop van de watersnip bestaat uit moerassig laagveen, hoogveen en natte heiden en zeer vochtige schrale graslanden op veengrond of in uiterwaarden en open beekdalen. De nestplaats is gelegen in de verlandingszone van moerasgebieden of in gemaaide rietvelden. In grasland nestelt de soort alleen in vochtige hooilanden en extensief beweidde natte graslanden met een waterpeil van 0-20 cm beneden het maaiveld. De oppervlakte van de nestbiotoop hoeft niet groot te zijn. Het nest wordt gebouwd tussen graspollen van 15-20 cm hoogte, in lage ruigte of tussen veenmoswallen.

De voedselbiotoop kan identiek zijn aan de nestbiotoop, maar kan ook apart liggen. De watersnip foerageert in ondiepe greppels, sloten, poeltjes, slikranden en in tot 10 cm diep water. Het hoofdvoedsel bestaat uit onder het bodemoppervlak levende wormen, insectenlarven en andere ongewervelden.

De watersnip vertoont een gemiddelde verstoringsgevoeligheid (100-300 m). De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is ook gemiddeld: het bestaat uit halfopen en open landschap. Omdat de watersnip leeft in natte en slecht toegankelijke gebieden zal de mate van verstoring door recreatie beperkt zijn. In de nabijheid van paden en wegen kan echter een verlaagd broedsucces door verstoring optreden. Waarschijnlijk is het effect van verstoring op de populatie matig groot. Vooral landrecreatie bedreigt de rust van de watersnip (Provincie Gelderland, 2012b).

4.11.C Knelpunten en oorzakenanalyse A153 Watersnip

- Verdroging

Door verdroging worden moeras- en graslandgebieden ongeschikt om te foerageren. De watersnippen kunnen met hun snavels niet meer in de bodem dringen. Broeden in regulier cultuurland is vrijwel onmogelijk door intensivering van agrarisch graslandgebruik met ontwatering, overbemesting, vroeg en frequent maaien, hoge beweidingsdruk en egaliseren van grasland.

- Versnippering

Door versnippering van leefgebied raken resterende populaties geïsoleerd.

- Stikstofdepositie

De broedbiotoop van de watersnip bestaat uit moerassige gebieden en zeer vochtige schrale graslanden op veengrond of in uiterwaarden en open beekdalen. Deze gebieden behoren tot de stikstofgevoelige leefgebieden Dotterbloemgrasland van veen en klei (LG7). Uit §3.4.6 is gebleken dit leefgebied in de actuele situatie (lokaal) matige overbelasting kent, en er negatieve effecten van stikstofdepositie te verwachten zijn. Er kan bijvoorbeeld verruiging van moerassig biotoop optreden, wat slecht is voor het bodemleven en dus voor het voedselaanbod van de watersnip (Nijsen *et al.*, 2012).

- Verstoring

De Watersnip is gemiddeld gevoelig voor verstoring (100 – 300 meter). Omdat de watersnip leeft in natte en slecht toegankelijke gebieden zal de mate van verstoring door recreatie beperkt zijn. In de nabijheid van paden en wegen kan echter een verlaagd broedsucces door verstoring optreden. Vooral landrecreatie bedreigt de rust van de watersnip.

Kansen voor ontwikkeling:

Het broedbiotoop van watersnippen in de uiterwaarden bestaat uit natte slecht toegankelijke graslanden. Maatregelen waarbij de oppervlakte plas-dras situaties toeneemt, zoals de maatregelen voor het porseleinhoen zijn gunstig voor de watersnip.

4.11.D Leemten in kennis A153 Watersnip

Er ontbreekt een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van de stikstofgevoelige leefgebieden Dotterbloemgrasland van veen en klei (LG7) en Nat, matig voedselrijk grasland (LG8), maar op basis van expert judgement wordt uitgegaan van tenminste een stabiele trend. Deze kennisleemte wordt in het 1^e tijdvak weggenomen door aanvullende gegevens te verzamelen (O3). Deze kennisleemten staan een onderbouwing van benodigde PAS-herstelmaatregelen echter niet in de weg (zie §5.9).

4.12 Gebiedsanalyse A156 Grutto

Het doel voor deze soort is behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 690 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting doelstelling: Aantallen grutto's zijn van nationale en internationale betekenis. Het gebied heeft met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. Aantallen zijn sterk fluctuerend met vooral de laatste 10 jaren een negatieve trend. Er is een behoudopgave toegekend omdat de oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding wordt veroorzaakt door ontwikkelingen in de omstandigheden voor broedvogels (grotendeels buiten het Natura 2000 netwerk). Binnen het Natura 2000-netwerk leveren de gebieden Waddenzee en Uiterwaarden IJssel de grootste bijdrage (PDN, 2012a).

4.12.A Kwaliteitsanalyse A156 Grutto

Vanaf februari keert de Grutto vanuit de winterkwartieren in West-Afrika terug in Nederland. De eerste vogels langs de grote rivieren verschijnen vaak in geïnnundeerde uiterwaarden of andere natte of ondergelopen graslanden. De timing van de aankomst hangt nauw samen met de temperatuur. Bij milde winters komen vanaf februari al grote groepen aan, bij koude nawinters kan de aankomst tot ver in maart uitblijven. Aanvankelijk gebruiken Grutto's gemeenschappelijke slaappleats en dagrustplaatsen vanwaaruit ze omliggend broedgebied verkennen. De aantallen op deze slaappleatsen nemen met de start van het broedproces snel af (Provincie Gelderland, 2012b).

Het broedseizoen van Grutto's loopt van april tot en met juni. Na afloop (of bij vroegtijdige mislukking al vanaf de tweede meihelft) foerageren ze veelvuldig op gemaaide en met mest geïnjecteerde graslanden. Ze beginnen de rui en leggen vetreserves aan voor de eerste etappes van de trek. Vanaf eind mei verschijnen vogels met een mislukt broedseizoen op de slaappleatsen, later gevolgd door ouders met vliegvlugge jongen. Vanaf begin juli trekken Grutto's via pleisterplaatsen in Zuid-Europa en Noord-Afrika richting overwinteringsgebied. De laatste Grutto's vliegen begin augustus naar het zuiden waar ze tot in januari blijven.

Een deel van de Grutto's die Nederland tijdens de trek aandoen, is IJsslandse Grutto. Hiervan overwinteren in de meeste jaren enkele honderden exemplaren in Nederland. Deze ondersoort heeft een voorkeur voor het mariene milieu maar frequenteert in redelijk aantal de IJsseldelta. De IJsslandse grutto-populatie neemt toe en exploreert nieuwe overwinteringsgebieden. De laatste jaren worden IJsslandse Grutto's tijdens de voorjaarstrek langdurig in Nederland gezien, soms tot eind mei.

In Gelderland concentreren de meeste vogels zich in de nazomer in uiterwaarden met ondiepe waterpartijen of plassen met flauwe oevers zoals de Oude Waal bij Nijmegen, de Erlecomse waard, Hiense Waard, Huissensche Waarden, Olburgen en Nijenbeek. Langs de rivieren ontbreekt de soort van oktober tot februari. In het voorjaar worden verspreid groepen

Grutto's in uiterwaarden aangetroffen, met een voorkeur voor plasdras situaties. Het is aannemelijk dat een deel van deze voorjaarsgasten, zich in de omgeving als broedvogel vestigt. De aantallen Grutto's langs de IJssel en de Waal en in de Gelderse Poort fluctueren sterk rond een grillig patroon. De voorjaren met hoge aantallen zijn de jaren waarin de komst van de Grutto's samenvalt met een rivierpeil dat veel plas-dras situaties oplevert. De trend in seizoensgemiddelde over de periode 2005/'06 – 2010/'11) is licht negatief (Netwerk Ecologische Monitoring; SOVON, CBS).

Langs de IJssel zijn de voorjaarsaantallen sinds 1975 gelijk gebleven. In recente jaren lag het seizoensgemiddelde rond de 490 vogels. Waarschijnlijk worden de afnemende aantallen Nederlandse broedvogels gecompenseerd door de stijgende aantallen IJslandse doortrekkers. Hogere aantallen worden gevonden in de Koppelerwaard, de Vreugderijkerwaard, bij Oldeneel en in de Waarden tussen Harculo en Windesheim. Meer ten zuiden worden ook hogere aantallen in de Bolkwerksweiden, Nijenbeek en de Wilpsche Klei gevonden. In de aangrenzende gebieden worden Grutto's uitsluitend langs het Zwarte Water gevonden.

In de monding van de IJssel liggen een aantal zeer grote slaappleatsen van enkele honderden tot soms meer dan duizend Grutto's in het voorjaar. Ze slapen hier voornamelijk op ondergelopen weilanden en andere natte stukken. Ook de uiterwaarden ten noorden van Brummen zijn bekende verzamelpaatsen in het voorjaar. Verder liggen nog slaappleatsen van Grutto's in de Fraterwaard.

Langs de Nederrijn zijn de voorjaarsaantallen sinds 1975 licht gestegen. In recente jaren lag het seizoensgemiddelde rond de 60 vogels. De stijging staat haaks de landelijke afname van de soort als broedvogel. Mogelijk nemen de aantallen toe door de stabiele (gestuwde) toestand van het gebied in combinatie met een overloop van vogels die eerder in de Betuwe voorjaarspleisterpaatsen hadden of door een toename van geschikt habitat voor de soort in het kader van natuurontwikkeling. Hogere aantallen grutto's worden gevonden in de Amerongse Bovenpolder en de Buitenwaarden bij Elst. Grutto's slapen langs de Nederrijn voornamelijk in de Amerongse Bovenpolder in nieuw aangelegd kwelmoeras. De waterstanden in de Nederrijn variëren veel minder dan in de andere riviertakken als gevolg van de stuwen bij Driel en Maurik. Hierdoor is het aanwezige habitat ieder jaar van min of meer gelijke kwaliteit en omvang. De aantallen Grutto's langs de Nederrijn zijn veel stabielere dan in de andere Gelderse N2000 gebieden

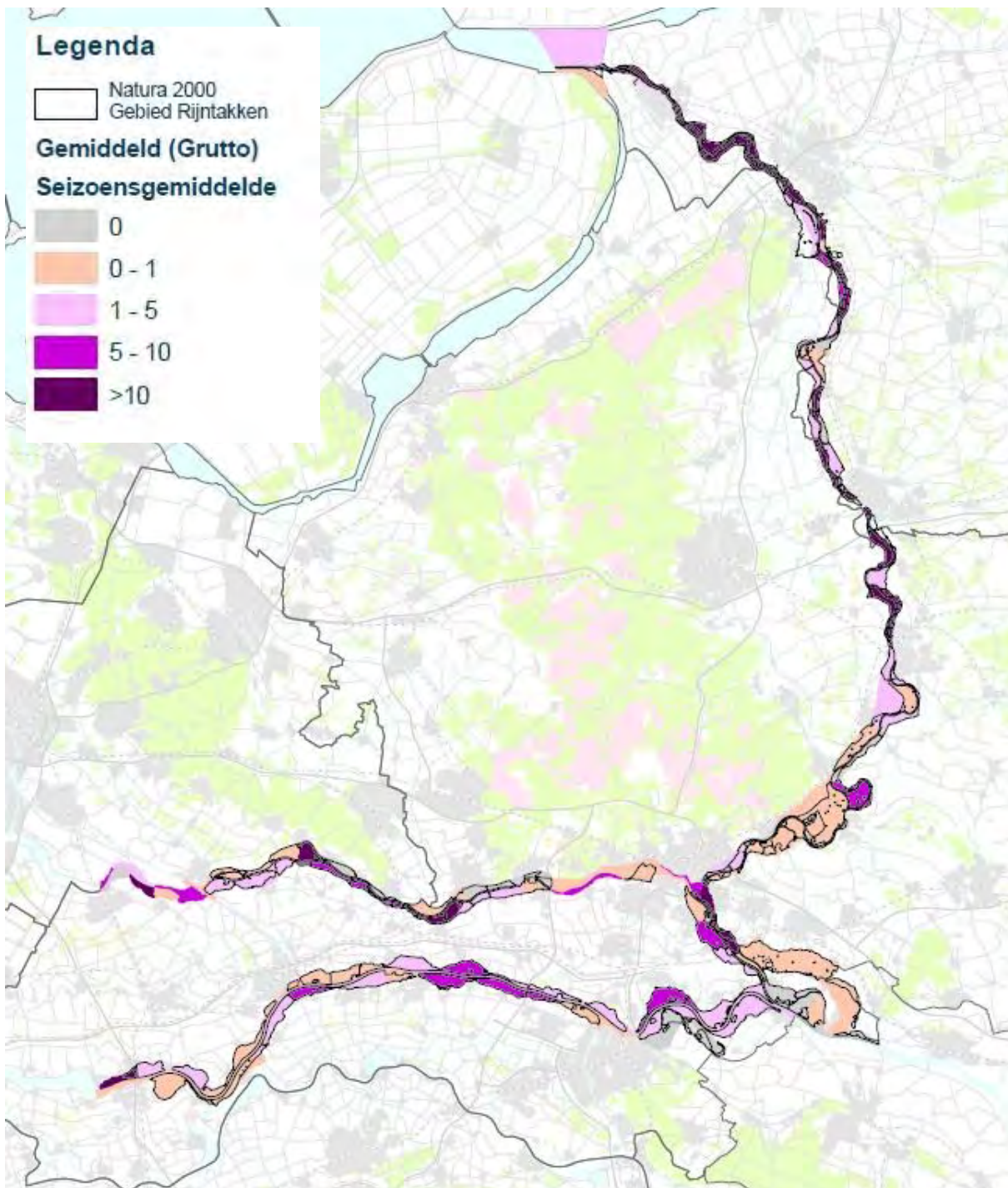
In de loop van drie decennia zijn de voorjaarsaantallen in de Gelderse Poort sterk gedaald tot een derde van het aantal in 1975. In recente jaren lag het seizoensgemiddelde rond de 70 vogels. De afname komt overeen met de landelijke afname van de soort als broedvogel en wordt waarschijnlijk niet gecompenseerd door een groter aantal IJslandse Grutto's zoals langs de IJssel. De Gelderse Poort ligt vermoedelijk buiten de trekweg van de IJslandse Grutto. Grutto's worden verspreid over het gehele N2000 gebied Gelderse Poort gevonden. Specifieke gebieden met hogere dichtheden zijn niet aan te wijzen maar uit de literatuur is bekend dat de Bijland, de Huissensche Waard en de Hondsbroeksche Pleij gebieden zijn waar in het voorjaar regelmatig grotere groepen Grutto's opduiken.

In de Gelderse Poort liggen een aantal kleine slaappleatsen van enkele tientallen tot soms honderden Grutto's in het voorjaar zoals de Bijland, de Rijnstrangen, de Oude Waal, de Huissensche Waarden en de Hondsbroeksche Pleij. Ze slapen hier voornamelijk op ondergelopen weilanden en andere natte stukken.

In drie decennia tijd zijn de voorjaarsaantallen in het N2000 gebied Waal gedaald tot ongeveer eenderde van het aantal halverwege de jaren zeventig. In de meest recente jaren lag het seizoensgemiddelde rond de 70 vogels. De afname komt overeen met de landelijke afname van de soort als broedvogel en wordt waarschijnlijk niet gecompenseerd door toenemende aantallen IJslandse Grutto's.

Verspreid langs de Waal zijn Grutto's te vinden. Gebieden met hogere aantallen zijn uiterwaarden bij Winssen, Afferden, Dodewaard en Wamel. De hoogste dichtheden zijn vastgesteld juist ten westen van het beschermde gebied.

Langs de Waal liggen een aantal kleine slaapplekken van enkele tientallen tot soms honderden Grutto's in het voorjaar. Ze slapen hier voornamelijk op ondergelopen weilanden en andere natte stukken. Bekende plaatsen uit het verleden zijn de Drutensche Waarden in nazomer en Hurwenen in het voorjaar.

Figuur 4.4 Verspreidingsgegevens van de grutto in Rijnstroom (Provincie Gelderland, 2013).

De grutto maakt in de Rijntakken gebruik van het habitatype Slikkige rivieroever (H3270, Provincie Gelderland, 2012b) en de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeeleigebied (PDN, 2012b). Een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van deze leefgebieden ontbreekt echter vooralsnog, maar wordt op basis van expert judgement verondersteld tenminste stabiel te zijn.

4.12.B Systeemanalyse A156 Grutto

Ecologische vereisten

De Grutto heeft een breed voedselspectrum. Hij jaagt zowel op het oog als op de tast door met de uiterst gevoelige snavel in de grond te pikken. Op graslanden worden voornamelijk regenwormen en insecten en hun larven gegeten. Deze prooien worden bemachtigd in vochtige tot natte bodems. De doordringbaarheid van de bodem is hierin doorslaggevend en niet het bodemtype. Later in het jaar komen emelten op het menu. Verder worden ook af en toe visseneitjes, kikkerdril en kikkervisjes gevangen. In de trektijd schakelen Grutto's soms over op andere voedselbronnen. In het mariene milieu eet de soort voornamelijk kreeftachtigen, zeeduizendpoten, borstelwormen, schelpdieren en wadpieren. In de overwinteringgebieden in Zuid-Europa en West-Afrika wordt vooral (gemorste) rijst gegeten.

Om het lichaamsgewicht op peil te houden moeten Grutto's in de nazomer ongeveer 600-700 emelten per dag verorberen. Als de vetreserves aangevuld worden voor de trek dan loopt dit aantal op tot ongeveer 1.000. In de Oostvaardersplassen vormen larven van dansmuggen een belangrijk onderdeel van het dieet in de zomer; hiervan worden er tot 25.000 per dag geconsumeerd.

In Gelderland is niet precies bekend wat de belangrijkste prooisoorten van Grutto's zijn maar waarschijnlijk staan voornamelijk regenwormen en insecten op het menu, met in de loop van het voorjaar een groter aandeel emelten. Vanaf juni zullen in uiterwaarden vooral dansmuglarven belangrijk zijn gezien het veelvuldig foerageren in slijkgig ondiep water waarin deze larven vaak massaal te vinden zijn.

In het binnenland foerageren Grutto's het liefst in natte en vochtige graslanden met een kruidenrijke vegetatie waar voldoende wormen en insecten te vinden zijn. In het voorjaar worden vooral graslanden met hoge dichtheden aan regenwormen bezocht. Ook wordt de soort vaak op zoetwaterslikken op de oevers van rivieren, meren en plassen gevonden. Aan de kust worden Grutto's voornamelijk op het wad en op moddervlaktes foeragerend aangetroffen. Weilanden die plasdras staan trekken grote groepen Grutto's en andere steltlopers aan omdat hier de bodem goed doordringbaar is. Hogere waterstanden (rivierkwel) en inundaties dragen bij in grote oppervlaktes geschikt foerageerhabitat in uiterwaarden. In juni en juli kunnen emelten door het langzaam indrogen van de bodem en het zakken van grondwaterpeilen steeds moeilijker bereikbaar worden. Grutto's schakelen dan over op larven van dansmuggen en trekken naar plassen of geulen met slijkbodems.

In de Gelderse Natura 2000-gebieden bestaat de foerageerhabitat voornamelijk uit vochtige tot natte graslanden (door kwel, inundatie of neerslag), of langzaam opdrogende plassen met slijkbodems en uit spoelzones langs oevers.

Gemeenschappelijke slaappleatsen zijn belangrijk in de jaarcyclus van Grutto's in Nederland. Mogelijke functies van slaappleatsen zijn bescherming tegen kou en predatie, het sturen van de lokale populatiegrootte, informatieuitwisseling over goede foerageergebieden en het synchroniseren van gedrag en gemeenschappelijke beslissingsprocessen. Slaappleatsen zijn vooral in gebruik in maart/april en van half juni tot eind juli. Het betreft meestal plas-dras situaties of ondiep water in open gebied. Als slaappleats kunnen dienen: plas en meeroevers, drasse graslanden, onbekade uiterwaarden, natte heide en hoogveen, tichelgaten, opspuitterreinen, slibdepots, vloeivelden en kwelders. In geval van regelmatig bezoek door predatoren wordt een slaappleats snel verlaten. Slaappleatsen kunnen meer dan 10 km van de

foerageerplek verwijderd liggen. In Gelderland worden in het voor- en najaar naast ondergelopen graslanden voornamelijk ondiepe randzones van plassen als slaapplaats gebruikt. In het rivierengebied zijn veel kleine slaapplaatsen in gebruik.

De verspreiding van de Grutto wordt in de trektijd voornamelijk gestuurd door optimaal foerageerhabitat in combinatie met geschikte slaapplaatsen op vliegafstanden tot 10 km. De wisselwerking tussen intensief beheerd grasland binnendijs en water buitendijs, maakt het rivierengebied in potentie geknipt als landschap om tijdens de trek te benutten.

Grutto's prefereren graslanden met een hoge dichtheid aan regenwormen en dat zijn hier binnendijkse regulier bemeste graslandpercelen. Buiten het broedseizoen heeft intensieve landbouw ogenschijnlijk weinig of geen negatief effect op Grutto's. In uiterwaarden met natuurontwikkeling verschrallen en verruigen voormalige agrarische percelen en worden daarmee minder aantrekkelijk als foerageergebied: de predatiekans verhoogt en het voedselaanbod vermindert. Ondiep water voldoet hier wel als foerageerhabitat en nog meer als slaapplaats (factsheet Niet-broedvogels).

4.12.C Knelpunten en oorzakenanalyse A156 Grutto

- Stikstofdepositie:

Stikstofdepositie is geen knelpunt voor de habitattypen Slikkige rivieroever (H3270) en Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grottevossenstaart, H6510B) waar de grutto in de Rijntakken gebruik van maakt. Dit is wel het geval voor de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeeleigebied. Voor deze leefgebieden geldt dat er in de referentiesituatie (2014) sprake is van matige overbelasting. In 2020 is geen sprake meer van stikstofoverbelasting (zie §3.4).

-Verstoring:

Het effect van verstoring door met name recreatie op de grutto is vergelijkbaar met andere steltlopers. Grutto's zijn met name gevoelig voor verstoring bij het foerageren. Verstorende effecten zijn gemeten voor vrijwel alle vormen van recreatie.

Kansen voor ontwikkeling:

Bij hoge waterstanden profiteren grutto's van de toename van de oppervlakte plas-dras situaties. Deze zijn gunstig voor foeragerende en rustende grutto's. Maatregelen waarbij de oppervlakte plas-dras situaties toeneemt, zoals de maatregelen voor het porseleinhoen zijn gunstig voor de grutto.

4.12.D Leemten in kennis A156 Grutto

Er ontbreekt een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van de stikstofgevoelige leefgebieden Dotterbloemgrasland van veen en klei (LG7) en Nat, matig voedselrijk grasland (LG8), maar op basis van expert judgement wordt uitgegaan van tenminste een stabiele trend. Deze kennisleemte wordt in het 1^e tijdvak weggenomen door aanvullende gegevens te verzamelen (O3). Deze kennisleemten staan een onderbouwing van benodigde PAS-herstelmaatregelen echter niet in de weg (zie §5.13).

4.13 Gebiedsanalyse A162 Tureluur

Het doel voor deze soort is Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 65 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting doelstelling: Het gebied heeft voor de tureluur met name een functie als foerageergebied en als slaapplaats. Aantallen fluctueren, maar hebben een stabiele trend, zowel op lange termijn als recent. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd (PDN, 2012a).

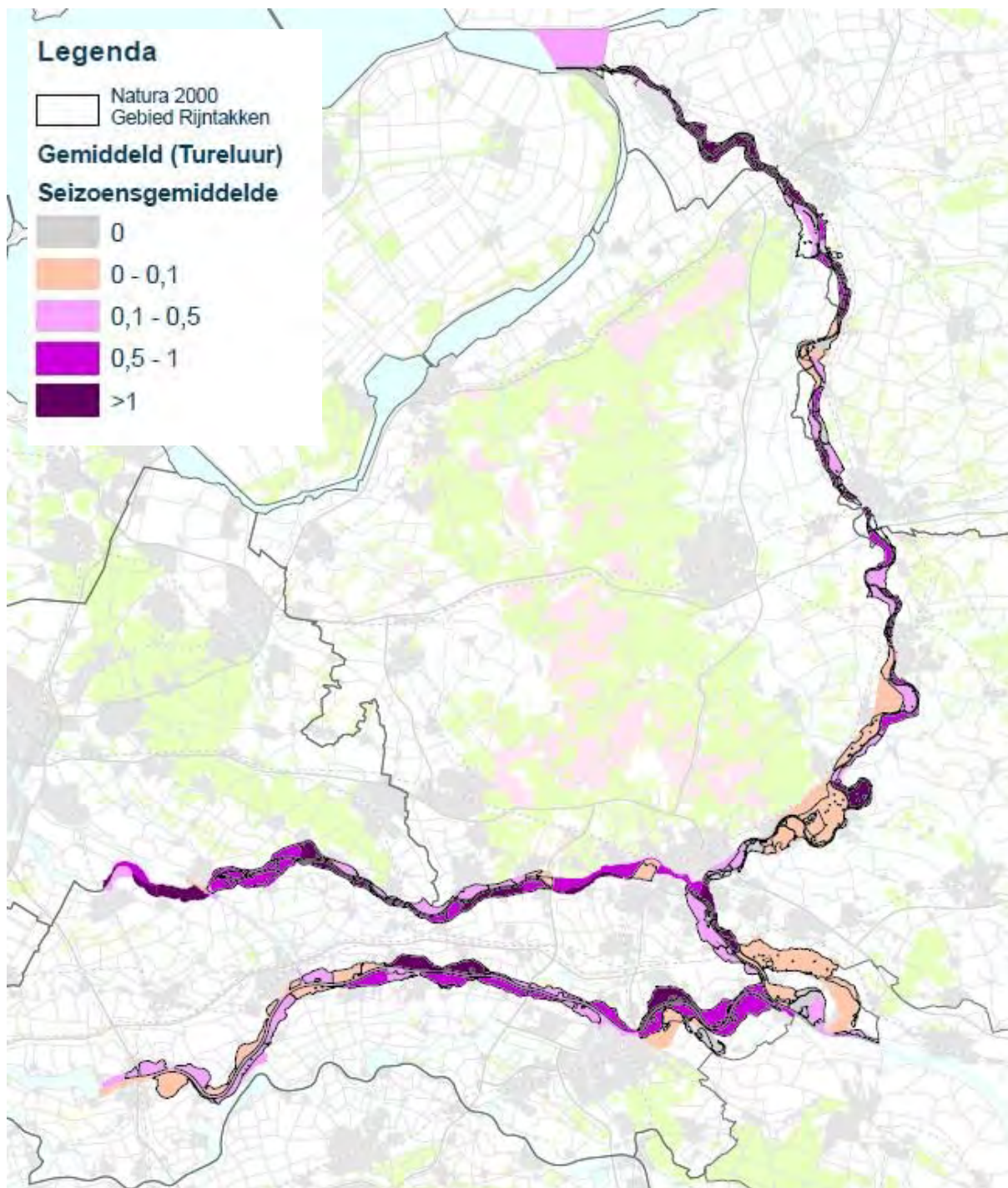
4.13.A Kwaliteitsanalyse A162 Tureluur

Tureluurs zijn vooral in het voorjaar aanwezig en dan voornamelijk binnen de grenzen van het Natura 2000-gebied (figuur 4.5). De soort komt in de Uiterwaarden van de IJssel voornamelijk ten noorden van Dieren voor. De rivierentellingen dekken de voorjaarsstrek (maart-april) goed af. In de nazomer (juli-augustus) vindt enige doortrek plaats, maar minder dan in het voorjaar. Bij aanvang van de watervogeltellingen in september worden de allerlaatste opgemerkt; van oktober tot maart is de soort in het binnenland vrijwel afwezig.

Slaapplaatsen van Tureluurs zijn in de Rijntakken liggen waarschijnlijk in de buurt van de foerageerplekken in ondergelopen graslanden, ondiep water of op oevers en kribben. Hier slapen ze gemengd met kievit.

De aantallen tureluurs in de Rijntakken fluctueren sterk van jaar tot jaar. Een mogelijke reden hiervoor is de aan- of afwezigheid van voldoende foerageer- en rusthabitat in het gebied. Bij inundaties kunnen over grote oppervlaktes plas-dras situaties ontstaan. Deze zijn gunstig voor foeragerende en rustende tureluurs. Er is een sterk positief verband tussen de hoeveelheid water die door de Rijn wordt afgevoerd (1 feb – 15 mrt) en de aantallen tureluurs in het voorjaar. De trend in seizoensgemiddelde gedurende de periode 2005/'06 – 2010/'11 is stabiel (Netwerk Ecologische Monitoring; SOVON, CBS).

De hoeveelheid water in genoemde periode kent ook een sterk verband met de hoeveelheden neerslag in februari. Een natte februari leidt dan met enige vertraging tot een verhoogde rivierafvoer. Wanneer de tureluurs dan vanaf maart arriveren komen zij in gespreid winterbedje langs de rivieren. Het voorkomen van de soort in de Rijntakken wordt in figuur 4.5 weergegeven.

Figuur 4.5 Verspreidingsgegevens van de tureluur in Rijnakken (Provincie Gelderland, 2013).

De tureluur maakt in de Rijnakken gebruik van de habitattypen Slikkige rivieroever (H2170) en Glanshaver- en Vossenstaarthooilanden (H6510; Provincie Gelderland, 2012b), evenals van de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied (PDN, 2012b). Een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van deze leefgebieden ontbreekt echter voorsnog, maar wordt op basis van expert judgement verondersteld tenminste stabiel te zijn.

4.13.B Systeemanalyse A162 Tureluur

Ecologische vereisten

De tureluur is een steltloper met een grote variëteit aan voedselbronnen en foerageerstrategieën. Aan de kust bestaat het dieet van de vogels voornamelijk uit kreeftachtigen, mollusken en wormen. Op de graslanden in het binnenland worden voornamelijk insecten en hun larven gegeten maar mogelijk staan ook regenwormen en emelten op het menu. Verder worden ook af en toe kleine visjes en kikkervisjes gevangen (Snow & Perrins 1998). Prooien worden zowel visueel als op de tast gevangen door met de uiterst gevoelige snavel in de grond te pikken. De energetische opname is in graslanden lager dan in intergetijd gebieden.

Aan de kust zijn tureluurs voornamelijk te vinden in waddengebieden, estuaria en delta's met grote oppervlaktes intergetijdengebied waar ze foerageren op moddervlaktes en kwelders. In het binnenland foerageren tureluurs voornamelijk op de oevers van rivieren, meren en plassen en op graslanden waarbij een goede doordringbaarheid van de bodem van groot belang is. Tureluurs zwemmen ook regelmatig in ondiep water om voedsel te vergaren. Weersomstandigheden zoals vorst en droogte hebben een grote invloed op de bereikbaarheid van prooien omdat de bodem harder wordt en wormen en emelten minder eenvoudig bereikbaar zijn voor bodemprikkers zoals de tureluur (Arts *et al.* 1997). Bij vorst vraagt de energiehuishouding sowieso een grotere hoeveelheid voedsel.

De verspreiding van de tureluur wordt in de trektijd voornamelijk gestuurd door het voedselaanbod en het aanbod aan geschikt foerageergebied. Verschillende processen zijn van invloed op de kwaliteit van het leefgebied van de tureluur. Tureluurs houden van strandjes en slikstukjes langs rivieren en meertjes. Verder foerageren ze op graslanden. In de uiterwaarden met natuurontwikkeling zijn voormalige agrarische gronden onderhevig aan verschraling en verruiging en worden daarmee minder aantrekkelijk als foerageergebied voor tureluurs, die houden van open grasland. In uiterwaarden spelen inundaties een belangrijke rol in de verspreiding van tureluurs. Door het uitdrogen van de bodem gaan prooidieren dieper in de grond zitten en wordt de grond te hard om door te pikken waardoor voedsel moeilijk bereikbaar is voor tureluurs. Het ontstaan van plas-dras situaties trekt tureluurs juist aan vanwege de goede bereikbaarheid van voedselbronnen en omdat natte gebieden geschikte rust- en slaapplekken herbergen (factsheet Niet-broedvogels).

4.13.C Knelpunten en oorzakenanalyse A162 Tureluur

- Stikstofdepositie:

Stikstofdepositie is geen knelpunt voor de habitattypen Slikkige rivieroever (H3270) en Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grottevossenstaart, H6510B) grasland waar de tureluur in de Rijntakken gebruik van maakt. Dit is wel het geval voor de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeeleigebied. Voor deze leefgebieden geldt dat er in de referentiesituatie sprake is van matige overbelasting. **In 2020 is er geen sprake meer van stikstofoverbelasting (zie §3.4).**

-Verstoring:

Voor foeragerende tureluurs heeft verstoring door met name recreatie een groot effect op de tijd die besteed wordt aan foerageren. Verstorende effecten zijn gemeten door vrijwel alle vormen van recreatie.

Kansen voor ontwikkeling:

De aantallen foeragerende tureluurs in de Rijntakken fluctueren sterk afhankelijk van de waterstanden in de rivier. Bij hoge waterstanden profiteren ze van de toename van de oppervlakte plas-dras situaties. Deze zijn gunstig voor foeragerende en rustende tureluurs.

Maatregelen waarbij de oppervlakte plas-dras situaties toeneemt, zoals de maatregelen voor het porseleinhoen en de aanleg van nevengeulen met slikkige rivieroeveren zijn gunstig voor de tureluur.

4.13.D Leemten in kennis A162 Tureluur

Er ontbreekt een duidelijk beeld van de verspreiding en (trend in) kwaliteit van de stikstofgevoelige leefgebieden Dotterbloemgrasland van veen en klei (LG7) en Nat, matig voedselrijk grasland (LG8), maar op basis van expert judgement wordt uitgegaan van tenminste een stabiele trend. Deze kennisleemte wordt in het 1^e tijdvak weggenomen door aanvullende gegevens te verzamelen (O3). Deze kennisleemten staan een onderbouwing van benodigde PAS-herstelmaatregelen echter niet in de weg (zie §5.14).

4.14 Samenvatting doelstellingen en trends

Tabel 4.10 Overzicht van doelstellingen, actuele situatie en trends voor habitattypen en soorten.

	Doelstelling			Actuele toestand		Trend	
Habitattype	Opp.	Kwal.	Pop.	Opp. (ha)	Kwal.	opp.	Kwaliteit
H6120 Stroomdalgraslanden	>	>		56	matig	--	+ (toename sinds ca. 2000, maar afname sinds 1950)
H6430C Ruigten en zomen (droge bosranden)	>	>		0.5	slecht	--	--
H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	>	>		221	matig	--	--
H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)	>	>		35	matig	=	-
H91F0 Droge hardhoutooibossen	>	>		34	matig	=	-

	Doelstelling			Actuele toestand		Trend	
Habitatsoorten	Opp.	Kwal.	Pop.	Opp. (ha)	Kwal.	aantal	opmerking
H1134 Bittervoorn	=	=	=	+	+	?	Trendgegevens ontbreken, net als op nationaal niveau
H1166 Kamsalamander	>	>	>	+	+	-/=	
Broedvogels							
A122 Kwartelkoning	>	>	160	=	=	-	
A153 Watersnip	=	=	17	=	=	-	
Niet-broedvogels							
A130 Scholekster	=	=	340	=	=	-	
A142 Kievit	=	=	8100	=	=	-	
A151 Kemphaan	=	=	1000	=	=	-	
A156 Grutto	=	=	690	=	=	-	
A162 Tureluur	=	=	65	=	=	=/?	

5. Gebiedsgerichte uitwerking maatregelenpakketten

In dit hoofdstuk worden voor de stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten beschreven welke herstelmaatregelen noodzakelijk zijn en op welke termijn die moeten worden uitgevoerd. Waar relevant wordt hierbij onderscheid gemaakt tussen herstelmaatregelen op gebiedsniveau (hierbij moet bijvoorbeeld worden gedacht aan herstel van de waterhuishouding) en maatregelen op habitatype niveau (bijvoorbeeld beheermaatregelen). Voor verschillende habitattypen en -soorten zijn in het (concept)beheerplan reeds herstelmaatregelen geformuleerd die bijdragen aan het realiseren van hun instandhoudingdoelstellingen. De uitvoering van deze herstelmaatregelen is op korte termijn gepland of zijn recent uitgevoerd. Vanwege deze herstelmaatregelen zijn aanvullende PAS-herstelmaatregelen in sommige gevallen niet of in beperktere mate noodzakelijk. Om die reden worden betreffende herstelmaatregelen uit het (concept)beheerplan in dit hoofdstuk kort beschreven. In bijlage 7 zijn de maatregelkaarten van de vier deelgebieden opgenomen.

Vervolgens wordt in hoofdstuk 6 beschreven of en in welke mate de PAS-herstelmaatregelen effect hebben op andere, niet-stikstofgevoelige habitattypen en/of -soorten. In hoofdstuk 7 wordt een synthese van de PAS-herstelstrategie weergegeven, en in hoofdstuk 8 wordt per habitatype ingegaan op de effectiviteit van het gehele pakket aan PAS-herstelmaatregelen. Ook wordt daar de categorie-indeling vermeld.

5.1 Herstelmaatregelen H6120 Stroomdalgraslanden

Het habitatype Stroomdalgraslanden (H6120) kent in Rijntakken een sterk negatieve trend in oppervlak, maar sinds enkele jaren een positieve trend in kwaliteit. Om de negatieve trend in areaal te keren, zijn in de 1^e beheerplanperiode herstelmaatregelen nodig. De belangrijkste oorzaken voor de achteruitgang in areaal (en voorheen ook in kwaliteit) zijn verzuring en vermessing door atmosferische stikstofdepositie (K11, K12), verminderde rivierdynamiek (K2-K4), successie (K26) en inadequaet beheer (K21). Bij het herstel van dit habitatype moet niet fixatie op een vaste plek binnen Rijntakken het doel zijn, maar het creëren van voldoende potentieel geschikte locaties voor Stroomdalgraslanden binnen de aangewezen kerngebieden in de Rijntakken (zie Bijlage 5) zodat door de sturende processen sedimentatie, erosie en successie op uiterwaardniveau voldoende oppervlak Stroomdalgraslanden aanwezig is en blijft (Provincie Gelderland, 2012a).

In het concept beheerplan worden voor dit habitatype in de 1^e (en 2^e) beheerplanperiode een groot aantal maatregelen voor kwaliteitsverbetering en uitbreiding voorzien. Deze maatregelen betreffen zowel het gebiedsniveau (beogen functioneel herstel) als habitatype-niveau (beheermaatregelen). Deze geplande maatregelen worden in tabel 5.2 weergegeven en zullen worden uitgevoerd in de kerngebieden die voor dit habitatype zijn aangegeven (zie Bijlage 5). Maatregelen op gebiedsniveau, veelal (her)inrichtingsmaatregelen, zijn vaak voorzien vanuit een andere doelstelling (zoals bijvoorbeeld KRW, en Ruimte voor de Rivier). Hierbij staan functieverandering, inrichting en beheer t.b.v. ontwikkeling Stroomdalgraslanden centraal. Maatregelen op habitatype-niveau die in het concept beheerplan zijn opgenomen, betreffen het maken van afspraken met terreinbeherende organisaties om het beheer (verder) te richten op behoud en uitbreiding van Stroomdalgraslanden. In de Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal is Staatsbosbeheer de beheerder van de meeste locaties waar ontwikkeling van dit habitatype mogelijk is.

Tabel 5.2 Herstelmaatregelen voor dit habitatype zoals opgenomen in concept beheerplan (Provincie Gelderland, 2012a). Deze maatregelen richten zich op kwaliteitsverbetering en

areaal uitbreiding. Termijn = termijn van uitvoer (KT = korte termijn (1^e beheerplanperiode), LT = lange termijn (2^e/3^e beheerplanperiode)). Het gaat hierbij dus niet om PAS-herstelmaatregelen.

Deelgebied	Maatregel	Termijn
Gelderse Poort	o Afspraken maken met SBB tbv beheer gericht op behoud en uitbreiding stroomdalgrasland in de Gelderse Poort: 50-60 ha stroomdalgrasland	KT
	o Inrichting Gendtse polder (NURG): functieverandering, inrichting en beheer ten behoeve van de ontwikkeling tot ca 10 ha stroomdalgrasland	KT
Uiterwaarden Waal	o Realisatie EHS Gelderland: functieverandering, inrichting en beheer in kerngebieden Beuningse waarden (m.n. beheer), Winssensche waarden (functieverandering en beheer) ten behoeve van de ontwikkeling tot 20-30 ha stroomdalgrasland	KT
	o Project herinrichting Hurwenensche uiterwaarden (NURG, KRW en RvR): functieverandering, inrichting en beheer ten behoeve van de ontwikkeling van 15-20 ha stroomdalgrasland	KT
	o Project herinrichting Heesseltse uiterwaarden (WaalWeelde) ten behoeve van de ontwikkeling van ca 10 ha stroomdalgrasland	
Uiterwaarden IJssel	o Project ontwikkeling Velperwaard particulier en Natuurmonumenten: ontwikkeling 5-8 ha stroomdalgrasland	KT
	o Realisatie EHS Gelderland: functieverandering, inrichting en beheer in kerngebieden Cortenoever, Rammelwaard*Ravenswaard*Wilpse Klei: ontwikkeling tot 20-30 ha stroomdalgrasland	KT/LT
	o Realisatie EHS Overijssel: functieverandering, inrichting en beheer in kerngebieden Duursche waarden, Vorchterwaarden, Vreugderijkerwaard, Zalkerbos, Koppelerwaard: ontwikkeling tot 15-20 ha stroomdalgrasland	KT/LT

Vanwege de herstelmaatregelen die in de 1^e beheerplanperiode worden genomen, zal mogelijk de negatieve trend in areaal worden gekeerd, maar er zijn nog wel aanvullende PAS-herstelmaatregelen in het 1^e tijdvak noodzakelijk, namelijk (extra) maaien en afvoeren en nabeweiden (M13). Bij verschraling van sterk vermeste en verruigde stroomdalgraslanden kan enige jaren maaien en afvoeren van de vegetatie in juni plaats vinden, waarna alsnog overgegaan kan worden op begrazingsbeheer. Op relatief zavelige tot zandige gronden lijkt de eerste paar jaren een substantiëlere afvoer van nutriënten plaats te vinden door maai-beheer dan door begrazing.

Voor het behoud van de insectenfauna is het van belang dat niet het gehele terrein kort afgemaaid wordt, maar dat hier en daar stukken overgeslagen worden, waar vegetatie blijft staan.

De potentiële effectiviteit van deze maatregel is matig tot groot en de responstijd is sterk variabel (van 1-5 jaar tot >10jr), zie Adams et al.(2012). Deze maatregel moet vooral worden ingezet bij Stroomdalgraslanden die sterk vermest en/of verruigd zijn, waarvoor weinig andere effectieve maatregelen beschikbaar zijn. Er zijn overigens een aantal locaties bekend van soortenrijke Stroomdalgraslanden die gemaaid en nabeweiden worden, zoals Bijlanddijk bij Lobith en Koekoekswaard langs de Lek. Deze maatregel is mogelijk geschikt voor kwaliteitsverbetering op korte termijn en lange termijn.

Hieronder worden aanvullende PAS-herstelmaatregelen uit de landelijke PAS-herstelstrategie (Adams *et al.*, 2012) beschreven die voor het 2^e en 3^e tijdvak achter de hand worden gehouden ("hand-aan-de-kraan" principe). Overigens verdient het aanbeveling om bij de nog uit te voeren inrichtingsmaatregelen, zoals vermeld in tabel 5.2, alvast zoveel mogelijk met deze PAS-herstelmaatregelen rekening te houden.

- M1. Cyclisch beheer uiterwaarden (verjongen)

Stroomdalgraslanden zijn een stadium in een successiereeks, die deels door riviermorphologische en bodemkundige processen wordt gestuurd. De natuurlijke degradatie van stroomdalgraslanden, die voor een belangrijk deel wordt veroorzaakt door klei-afzetting en ontkalking, is moeilijk tegen te gaan. Het proces wordt versneld door vermindering van de overstromings- en overstuivingsdynamiek van de hoger gelegen stroomdalgraslanden door de verlaging van de waterstanden sinds de normalisatie van de rivieren. Het laten ontstaan van nieuwe standplaatsen door natuurlijke morfologische processen is de beste manier om stroomdalgraslanden als vegetatietype op lange termijn langs de grote rivieren te behouden.

Vooraf locaties met hoge sedimentatiesnelheden en afzetting van zeer zandig materiaal kunnen binnen afzienbare tijd zeer gunstige condities voor vestiging van stroomdalvegetaties bieden. Hierbij moet gedacht worden aan een periode in de orde van 50 jaar. Voorwaarde is uiteraard dat het natuurlijke sedimentatieproces ongestoord door kan gaan en dat de ontwikkeling van deze locaties niet wordt teruggezet door vergraving. Een andere voorwaarde voor de kolonisering van nieuwe, veelbelovende locaties door stroomdalsoorten is dat in de nabijheid stroomdalsoorten voorkomen die als zaadbron kunnen dienen. Daarnaast kunnen zich hier op termijn alleen stroomdalgraslanden ontwikkelen als de vegetatie te zijner tijd door beheer voldoende kort wordt gehouden.

Dit is een herstelmaatregel met een lange responstijd (Adams *et al.*, 2012). Deze maatregel heeft een grote potentiële effectiviteit en is daarmee geschikt als onderdeel van herinrichtingsplannen om nieuwe, geschikte locaties voor Stroomdalgraslanden te creëren (zie tabel 5.2). Het is bij inrichtingsmaatregelen overigens van belang rekening te houden met de eventuele aanwezigheid van natuurwaarden die afhankelijk zijn van laagdynamische rivierdynamiek, zoals bijvoorbeeld het habitatype Glanshaverhooilanden, en habitatsoorten als de kamsalamander.

-M2. Verlagen deel oeverwal

Ook bestaande oeverwalreservaten met waardevolle stroomdalflora zijn gebaat bij extra rivierdynamiek in de vorm van zand- en grindafzettingen. Dit zijn de natuurlijke processen die de verruiging of vervilting en de natuurlijke verzuring afremmen. In feite zijn het natuurlijke verschralingsprocessen, waarbij de oude voedselrijke toplaag onder een laag vers, kalkrijk zand en/of grind bedekt wordt, met een open structuur. Veel stroomdalsoorten vestigen zich juist bij voorkeur in dit soort open situaties. Overstroming is ook van belang voor verspreiding van soorten. Vaak liggen stroomdalgraslanden inmiddels zo hoog geleden dat ze zich buiten het bereik van het rivierwater bevinden, dus lokaal verlagen of doorsteken van oeverwallen is nodig om afzetting mogelijk te maken, uiteraard niet ter hoogte van de relictpopulaties van bijzondere soorten.

Net als M1 betreft het een herstelmaatregel waarvan de potentiële effectiviteit weliswaar groot is, maar doelrealisatie lang op zich laat wachten (Adams *et al.*, 2012). Deze maatregel is daarmee niet geschikt voor behoud op korte termijn, maar kan onderdeel zijn van herinrichtingsplannen om nieuwe geschikte locaties voor Stroomdalgraslanden op termijn te creëren (zie tabel 5.2).

Deze maatregel moet niet worden toegepast op plekken waar de kalkrijkdom van de bodem nog ruimschoots voldoende is voor de ontwikkeling van soortenrijke Stroomdalgraslanden. Op deze locaties dient in de eerste plaats door beheer uitbreiding en kwaliteitsverbetering van stroomdalgraslanden en glanshaverhooilanden gerealiseerd te worden. Het deels verlagen van oeverwallen kan pas worden overwogen wanneer door ontkalking abiotische condities minder geschikt zijn geworden.

-M3. Aanleg nevengeul

Omdat hermeanderen van de hoofdstroom vanwege de scheepvaart niet mogelijk is, is een andere maatregel om de dynamiek te vergroten het aanleggen van (meestromende) nevengeulen die kunnen meanderen. Daardoor treedt overstroming eerder op, neemt de hoeveelheid zandafzetting toe en kunnen nieuwe rivierduinen gevormd worden. Een hoofdvoorwaarde voor succes is dat er voldoende zandaanvoer vanuit het bovenstroomse gebied optreedt en de nevengeul dit ook goed kan transporteren. Het ontwikkelen van pioniersstadia kan op de nieuwe rivierduinen optreden, die op termijn kunnen ontwikkelen naar stroomdalgraslanden.

Evenals M1 en M2 gaat het hier om een herstelmaatregel met een lange responstijd (Adams *et al.*, 2012) die bij herinrichtingen van uiterwaarden kan worden toegepast (zie tabel 5.2) en is hiermee een lange termijn maatregel.

-M4. Kribverlaging (kennislacune)

Het is vooralsnog onduidelijk of de positieve effecten van verwijderen of verlagen van kribben in de vaargeul (meer dynamiek en mogelijkheden voor erosie en sedimentatie) op Stroomdalgraslanden opwegen tegen de mogelijke negatieve effecten van deze maatregel. Immers, doordat de dynamiek van aangeslibde (zand)strandjes tussen de kribben dan ook wegvalt, kan het extra afgezette zand niet meer omhoog geblazen worden en niet meer zorgen voor buffering van de hoger gelegen oeverwal.

Gezien de onzekere effecten van deze herstelmaatregel (Adams *et al.*, 2012) lijkt het raadzaam om deze maatregel achter de hand te houden en pas in te zetten bij tegenvallende resultaten van andere maatregelen.

- M5. Verwijderen oeverbestorting

Het verwijderen van steenbestorting langs de oevers zorgt voor meer dynamiek ter plekke en voor meer beschikbaar zand om af te zetten.

De potentiële effectiviteit van deze maatregel is groot (Adams *et al.*, 2012). Gezien de lange responstijd is deze maatregel niet geschikt voor behoud op korte termijn, maar wel voor uitbreiding en kwaliteitsverbetering op de lange termijn en kan onderdeel zijn van herinrichtingsplannen (zie tabel 5.2).

- M11. Toevoegen basische stoffen

Wanneer rivierdynamiek onder de huidige omstandigheden niet aanwezig kan zijn, kunnen mogelijk alternatieve maatregelen ingezet worden bijvoorbeeld bevordering van zandbuffering door actief herstelbeheer (het actief toevoegen van zand). Een extremere variant hierop is het bekalken van stroomdalgraslanden. De effectiviteit van beide maatregelen is tot op heden echter niet tot nauwelijks onderzocht. Gefundeerde uitspraken over de effectiviteit en de duur waarop de buffercapaciteit op een gewenst niveau gehouden wordt door inzet van deze ingrepen kunnen dan ook niet gemaakt worden.

Zoals de toelichting bij deze maatregel al beschrijft, betreft het een herstelmaatregel met mogelijk grote potentiële effectiviteit. De toepassing van deze maatregel kan worden overwogen op locale schaal. Hiervoor is echter eerst vooronderzoek naar de effecten van deze maatregel nodig. De responstijd van de maatregel is 1-5 jaar (Adams *et al.*, 2012) waarmee deze maatregel mogelijk een geschikt alternatief kan zijn voor behoud op korte termijn in situaties waarin de rivierdynamiek niet op natuurlijke wijze kan worden verhoogd.

-M12. Jaarrond begrazing

Begrazing zorgt voor oppervlakkige bodemverwonding, in het geval van oppervlakkige verzuring kan door naar het bovenbrengen van meer gebufferd bodemmateriaal de verzuring tegen worden gegaan. Daarnaast kunnen zo nieuwe kiemingsmogelijkheden ontstaan. De ervaring heeft geleerd dat seizoensbeweidings niet effectief is voor herstel

van dichte, voorheen bemeste graslanden. Winterbegrazing is vaak bepalender voor de ontwikkeling van een gebied dan zomerbegrazing.

Voor het voortbestaan van specifieke locaties met zeer goed ontwikkelde vegetaties van de Associatie van Vetkruid en Tijm of met het voorkomen van de zeldzame typische soorten wilde averuit (*Artemisia campestris campestris*), zandwolfsmelk (*Euphorbia seguieriana*) of liggende ereprijs (*Veronica prostrata*) kan als extra maatregel korte tijd intensief begraasd worden, zodat de vegetatie in elk geval kort is in de winter en er open plekken met vers zand ontstaan.

De potentiële effectiviteit van jaarrond begrazen is matig tot klein en heeft ook een lange responstijd (Adams *et al.*, 2012). Dit maakt deze maatregel niet geschikt voor behoud op korte termijn, en beperkt geschikt voor oppervlakteuitbreiding en kwaliteitsverbetering op de lange termijn.

- M14. Kleinschalig plaggen (t.b.v. urgent bedreigde soorten en vegetaties)

Indien het voortbestaan van specifieke locaties met zeer goed ontwikkelde vegetaties van de Associatie van Vetkruid en Tijm bedreigd wordt en dynamisch waterbeheer niet mogelijk is, de zandbodem optimaal is en de vegetatie alleen voorkomt op vroeger uitgegraven plekken, kan kleinschalig plaggen of afgraven een mogelijkheid zijn om de Associatie van Vetkruid en Tijm te handhaven. Dit is niet mogelijk bij een te hoge grondwaterstand, omdat dan de omstandigheden te nat worden voor de typische soorten. Mogelijk kan kleinschalig plaggen dichtbij de bestaande standplaatsen van de genoemde typische soorten, in combinatie met uitzaaien, ook zorgen voor minder nutriëntenrijke omstandigheden en betere kiemingsmogelijkheden, zodat de populaties kunnen uitbreiden.

Dit is een herstelmaatregel met kleine potentiële effectiviteit (Adams *et al.*, 2012) en alleen lokaal inzetbaar om bijzondere vegetaties en soorten te behouden. Aangezien verzuring het sterkst is op de hoogste en minst overstroomde zandige delen, is beperkte afgraving van de verzuurde bovengrond theoretisch op deze plekken kansrijk. Hiervoor is echter eerst vooronderzoek naar de effecten van deze maatregel nodig.

Voor een aantal aspecten is tijdens het 1^e tijdvak aanvullend onderzoek nodig om potentiële herstelmaatregelen zo effectief mogelijk in te zetten. Dit zijn:

- O2. Onderzoek naar relatie beheer en habitatype

Met betrekking tot het begrazingsbeheer van Stroomdalgraslanden bestaan nog enkele onduidelijkheden. Ook t.a.v. maaibeheer bestaan er nog vragen (zie §4.2.D).

Onderzoek naar huidige verspreiding en kwaliteit in relatie tot het gevoerde beheer, waarbij tevens gekeken wordt waar mogelijkheden liggen om dit habitatype te ontwikkelen of te verbeteren is belangrijk. Bij dit laatste aspect dient niet alleen gekeken te worden naar geschikt substraat, maar ook naar de mate waarin ze zijn in te passen binnen gevoerde beheer (en ideologie).

- O4. Locatie-specifiek onderzoek

Zowel voor de potentiële herstelmaatregelen op gebiedsniveau M1-M5 als de beheermaatregelen M11 en M14 is locatiespecifiek (voor)onderzoek tijdens de 1^e beheerplanperiode nodig.

5.2 Herstelmaatregelen H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)

Het habitatype H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver) kent in Rijntakken een sterk negatieve trend in oppervlak en een negatieve trend in kwaliteit (tabel

3.2), hoewel lokaal ook positieve trends in kwaliteit waarneembaar zijn a.g.v. gericht beheer. Om deze negatieve trends te keren, zijn in de 1^e beheerplanperiode herstelmaatregelen nodig. De belangrijkste oorzaken voor de achteruitgang in areaal en kwaliteit zijn naast verzuring (K11) en vermessing (K12) door atmosferische stikstofdepositie, verzuring a.g.v. verminderde rivierdynamiek (minder sedimentatie en erosie) (K3), vermessing a.g.v. aanvoer van of overstroming met voedselrijk water/sediment (K5), en inadequaat beheer (K21) (Provincie Gelderland, 2012a).

Net als voor de Stroomdalgraslanden (H6120) zijn in het concept beheerplan ook voor dit habitatype in de 1^e (en 2^e) beheerplanperiode een groot aantal maatregelen voor kwaliteitsverbetering en uitbreiding opgenomen (Provincie Gelderland, 2012a). Deze maatregelen betreffen zowel het gebiedsniveau (beogen functioneel herstel) als habitatype-niveau (beheermaatregelen), zie tabel 5.3. Deze maatregelen zullen worden uitgevoerd in de kerngebieden die voor dit habitatype zijn aangegeven (zie Bijlage 5). Maatregelen op gebiedsniveau, veelal (her)inrichtingsmaatregelen, zijn vaak voorzien vanuit een andere doelstelling (zoals bijvoorbeeld KRW, en Ruimte voor de Rivier). Hierbij staan functieverandering, inrichting en beheer t.b.v. ontwikkeling Stroomdalgraslanden centraal. Maatregelen op habitatype-niveau die in het concept beheerplan zijn opgenomen, betreffen het maken van afspraken met terreinbeherende organisaties om het beheer (verder) te richten op behoud en uitbreiding van Glanshaverhooilanden.

Tabel 5.3. Herstelmaatregelen voor dit habitatype zoals opgenomen in concept beheerplan (Provincie Gelderland, 2012a). Termijn = termijn van uitvoer (KT = korte termijn (1^e beheerplanperiode), LT = lange termijn (2^e/3^e beheerplanperiode)). Dit betreffen dus geen PAS-herstelmaatregelen.

Deelgebied	Maatregel	Termijn
Gelderse Poort	o Afspraken maken met SBB over beheer voor behoud soortenrijke bronlocaties en te behouden en ontwikkelen glanshaverhooilanden, ten behoeve van behoud en ontwikkeling van 25 tot 25 ha glanshaverhooiland	KT
Uiterwaarden Waal	o Afspraken maken met SBB, Het Gelders Landschap en particuliere beheerder Stifische uiterwaarden over beheer soortenrijke bronlocaties en te behouden en ontwikkelen glanshaverhooilanden, ten behoeve van behoud en ontwikkeling van ca 80 tot 100 ha glanshaverhooiland	KT
	o Realisatie EHS Gelderland: functieverandering, inrichting en beheer in kerngebieden Beuningse waarden (m.n. beheer), Winssensche waarden (functieverandering en beheer), ten behoeve van behoud en ontwikkeling van 10 tot 20 ha glanshaverhooiland	KT/LT
Uiterwaarden Neder-Rijn	o Afspraken met SBB over voortzetting beheer Amerongse Bovenpolder, ten behoeve van behoud en ontwikkeling van 45 tot 50 ha glanshaverhooiland	KT
	o Afspraken met Het Utrechts Landschap over voortzetting beheer Blauwe Kamer, ten behoeve van behoud PM ha glanshaverhooiland	KT
Uiterwaarden IJssel	o Afspraken maken met beheerders over duurzaam beheer van graslanden in kerngebieden, ten behoeve van behoud en ontwikkeling van 95 tot 125 ha glanshaverhooiland	KT
	o Realisatie EHS Gelderland: functieverandering, inrichting en beheer in kerngebieden Velperwaarden, Cortenoever en Rammelwaard, Ravenswaard, Wilpse Klei, ten behoeve van behoud en ontwikkeling van 90 tot 120 ha glanshaverhooiland	KT/LT
	o Realisatie EHS Overijssel: functieverandering, inrichting en beheer in kerngebieden Duursche waarden, Vorchterwaarden Vreugderijkerwaard, Zalkerbos, Koppelerwaard, ten behoeve van behoud en ontwikkeling van ca 3 tot 5 ha glanshaverhooiland	KT/LT

In aanvulling op bovenstaande herstelmaatregelen is in het 1^e tijdvak als aanvullende PAS-herstelmaatregel conform de PAS-herstelstrategie (Adams *et al.*, 2012) ook noodzakelijk om extra te hooien of na te beweiden (M13).

- M13. Extra hooien of nabeweiden

Glanshaverhooilanden worden in het algemeen tweemaal per jaar gehooid. Met dit beheer worden goed ontwikkelde situaties in stand gehouden en wordt voldoende biomassa en stikstof afgevoerd. In schralere terreinen met een goed ontwikkelde vegetatie kan volstaan worden met één maal per jaar hooien, al dan niet met nabeweiding. Als blijkt dat deze laatste terreinen verruigen als gevolg van stikstofdepositie is het mogelijk om de beheersintensiteit te verhogen, door ofwel na te beweiden als dat niet gebeurt, ofwel een tweede maal te gaan hooien.

Verreweg de belangrijkste maatregel om op korte termijn te zorgen voor het stoppen van verdere achteruitgang is consequent hooilandbeheer, gericht op herstel van de nutriëntenbalans die past bij Glanshaverhooilanden. Extra hooien of nabeweiden zijn herstelmaatregelen met grote effectiviteit (Tabel 5.6). Op locaties waar de trend in kwaliteit stabiel is, dient het huidige hooilandbeheer te worden voortgezet. Het is essentieel dat het moment van maaien bepaald wordt aan de hand van de feitelijke zaadsetting van de gewenste soorten. Omdat dit van het weer en lokale omstandigheden afhangt, is dus terreinkennis nodig om dit per locatie te bepalen. Aandachtspunt is dat een deel van de geschikte locaties net buiten het Natura 2000-gebied liggen, op de hogere delen (taluds en kruin) van winterkades. Op enkele dijktrajecten (zie hoofdstuk 2) is daarom de begrenzing van de buitenteen verplaatst naar de buitenkruinlijn van de dijk. Hooilandbeheer is ook hier de belangrijkste maatregel.

Daarnaast zijn er echter ook Glanshaverhooilanden, vaak in mozaïek met andere graslanden, die liggen binnen integraal begraasde gebieden. Ook dat beheer dient voortgezet te worden om verruiging te voorkomen. Dit is geen maatregel die als dusdanig benoemd is in de herstelstrategieën, maar in de praktijk blijkt te functioneren. Het is mogelijk dat op langere termijn alleen begrazen onvoldoende zal blijken, maar voor de eerste beheerplanperiode is het aannemelijk dat dit voor de huidige begraasde locaties vaak voldoende zal zijn. Ter behoud van oppervlakte en kwaliteit is een procesbeheer aangevuld met periodiek maaibeheer een probate beheerstrategie. Begrazing alleen is namelijk niet voldoende om de nutriëntenbalans optimaal te herstellen, ten aanzien van Glanshaverhooilanden.

5.3 Herstelmaatregelen H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)

De actuele trend in oppervlak van dit habitatype is stabiel. De trend in kwaliteit is niet bekend, maar net als de landelijke trend voor dit habitatype waarschijnlijk negatief. Dit betekent dat in het 1^e tijdvak op korte termijn herstelmaatregelen genomen moeten worden. De belangrijkste knelpunten voor dit habitatype zijn het geringe actuele oppervlak (K22), de beperkte mogelijkheid voor ontwikkeling van dit habitatype met oog op veiligheid (K25), en stikstofdepositie (K11, K13; zie §3.4).

In het algemeen geldt dat een goede kwaliteit van essen-iepenbos wordt gekenmerkt door een omvang van tenminste 15 ha en een ligging in een gradiënt met andere bostype (onder andere zachthoutooibos; Bijlsma *et al.*, 2008). Dit betekent dat voor een goede kwaliteit per locatie een oppervlak nodig is van tenminste ca. 20 – 30 ha bos waarvan tenminste 15 ha tot het habitatype gerekend kan worden.

In het kader van het concept beheerplan wordt ingezet op kwaliteitsverbetering met name door uitbreiding van de huidige drie groeiplaatsen van het habitatype (Havikerwaard (hierboven al nader beschreven), Gelderse Toren en Ravenswaard) en nieuw vestiging op twee locaties, de Tichelbeekse waard en de Hoenwaard. In de Tichelbeekse waard liggen goede mogelijkheden voor bosontwikkeling in de stroomluwte van de brug van N348. Bodem en hoogteligging zijn hier geschikt voor de ontwikkeling van het habitatype. Bovendien kan deze locatie een 'stapsteen' vormen in de ecologische verbinding tussen Veluwe en Achterhoek. In de Hoenwaard ligt aansluitend op de drogere stuwwalbossen van de Veluwe, harthoutooibos. Bosuitbreiding op aansluitende lager gelegen gronden biedt de mogelijkheid om een volledige bosgradiënt van droge stuwwalbossen naar zachthoutooibos te ontwikkelen. Naar verwachting zal ook het essen-iepenbos een plek in deze gradiënt vinden. Verder kan dit type wellicht tot ontwikkeling komen in grootschalige door integrale jaarrondbegrazing beheerde gebieden. In deze situaties is de ontwikkelduur van het habitatype niet bekend. Gerichte ontwikkeling van dit type vergt 20 – 50 jaar. In tabel 5.4 staan de belangrijkste te nemen maatregelen weergegeven in de drie bestaande en twee te ontwikkelen locaties met dit bostype (Provincie Gelderland, 2012a).

Tabel 5.4. Herstelmaatregelen voor dit habitatype zoals opgenomen in concept beheerplan (Provincie Gelderland, 2012a). Deze maatregelen richten zich op kwaliteitsverbetering en areaal uitbreiding. Termijn = termijn van uitvoer (KT = korte termijn (1^e beheerplanperiode), LT = lange termijn (2^e/3^e beheerplanperiode)). Dit zijn geen PAS-herstelmaatregelen.

Deelgebied	locatie	huidige situatie	benodigde maatregelen	Termijn
Uiterwaard n IJssel	Havikerwaard	23 ha verdeeld over drie aan elkaar geschakelde bospercelen	<ul style="list-style-type: none"> • vergroten omvang van en samenhang tussen de drie percelen • uitbreiden gradiënt met andere bostypen • in beeld brengen kwaliteit en (beheer) maatregelen ter verhoging van de kwaliteit 	KT/LT
	Gelderse Toren	6 ha verdeeld over verschillende langgerekte bospercelen, tenminste één perceel wordt deels gebruikt voor opslag/stort groenafval. Nabij essen-iepenbos ligt zachthoutooibos. Populier en naaldbomen zijn in bos aanwezig.	<ul style="list-style-type: none"> • vergroten omvang van en samenhang tussen de drie percelen percelen essen-iepenbos tot minimaal 15 ha • creëren verbinding met nabijgelegen zachthoutooibos: ontwikkeling bos op hele gradiënt. • Vervanging populier en naaldbomen voor soorten die binnen het bostype thuishoren. • in beeld brengen kwaliteit en (beheer) maatregelen te verhoging van de kwaliteit 	KT
	Ravenswaard	betreft een rand essen-iepenbos op de overgang naar hogere zandgronden met drogere bostypen	<ul style="list-style-type: none"> • vergroting essen-iepenbos/versterking gradiënt van droog naar nat door uitbreiding bos aan rivierzijde • in beeld brengen kwaliteit en (beheer) maatregelen te verhoging van de kwaliteit 	KT
	Tichelbeekse waarden	actueel habitatype niet aanwezig, potenties voor ontwikkeling in stromingsluwte van IJsselbrug	<ul style="list-style-type: none"> • in kader van NURG ontwikkelen van potentiële locatie voor essen-iepenbos (20 – 30 ha). Rivierkundige ruimte creëren in ruimte voor de Rivierproject. Bijvoorkur in combinatie met zachthoutooibos (verbinden met huidige locatie?) 	LT
	Hoenwaard	actueel habitatype niet aanwezig, potenties voor	<ul style="list-style-type: none"> • in kader van EHS ontwikkeling Hattemerpoort uitbreiden van het bos in de Hoenwaard zodat volledige 	LT

		ontwikkeling aansluitend aan bestaande hardhoutooibos aanwezig	bosgradiënt van droge stuwwalbossen via hardhoutooibos naar zachthoutooibos ontstaat.	
--	--	--	---	--

In aanvulling op bovenstaande herstelmaatregelen zijn in het 1^e tijdvak ook PAS-herstelmaatregelen noodzakelijk. Uit nadere analyse van de Aerius Monitoring 15 gegevens is gebleken dat het knelpunt t.a.v. stikstofdepositie zich in de Havikswaard (deelgebied Uiterwaarden IJssel) manifesteert. In overleg tussen Provincie Gelderland en beheerders van Landgoed Middachten, eigenaar van het betreffende bos, zijn voor de 1^e beheerplanperiode de volgende maatregelen opgesteld:

- Kwaliteitsverbetering door verwijderen populier (M20);
- Onderzoek naar mogelijkheden voor verdere kwaliteitsverbetering. De uitvoering van de maatregelen die uit dit onderzoek volgen, vindt plaats in de 2^e beheerplanperiode.

M20. Ingrijpen in de soortensamenstelling-populier omvormen

Het verwijderen van populieren valt onder de PAS-herstelmaatregel 'ingrijpen in de soortensamenstelling-populieromvormen' (Beije *et al.*, 2012). De PAS-herstelstrategie van dit habitatype vermeldt hierover: Waar aanwezigheid van populieren in of nabij opgaande vormen van het habitatype thans leidt tot verruiging van de ondervegetatie, kan geleidelijke omvorming van de boomlaag naar boomsoorten die meer schaduw genereren ertoe bijdragen dat de kwaliteit van de ondergroei verbetert. Oude, rijk gestructureerde populierenbossen kunnen al een soortenrijke, waardevolle ondergroei hebben. Actieve verwijdering van de populieren is dan niet aan te raden (Beije *et al.*, 2012).

5.4 Herstelmaatregelen H91F0 Droge hardhoutooibossen

De actuele trend in oppervlak van dit habitatype is stabiel. De trend in kwaliteit is niet bekend, maar net als de landelijke trend voor dit habitatype waarschijnlijk negatief. Dit betekent dat in het 1^e tijdvak op korte termijn herstelmaatregelen genomen moeten worden. De belangrijkste knelpunten voor dit habitatype zijn het geringe actuele oppervlak (K22) en de beperkte mogelijkheid voor ontwikkeling van dit habitatype met oog op veiligheid (K25). De omvang van het stikstofdepositie knelpunt is beperkter van omvang (zie §3.4). In het concept beheerplan worden voor zowel de 1^e als 2^e beheerplanperiode een groot aantal maatregelen voorzien die kwaliteitsverbetering en oppervlakteuitbreiding van dit habitatype beogen. Deze maatregelen worden in tabel 5.5 beschreven en zullen worden uitgevoerd in de kerngebieden die voor dit habitatype zijn aangegeven (zie Bijlage 5).

Tabel 5.5. Herstelmaatregelen voor dit habitatype zoals opgenomen in concept beheerplan (Provincie Gelderland, 2012a). Deze maatregelen richten zich op kwaliteitsverbetering en areaal uitbreiding. Termijn = termijn van uitvoer (KT = korte termijn (1^e beheerplanperiode), LT = lange termijn (2^e/3^e beheerplanperiode)). Dit zijn geen PAS-herstelmaatregelen.

Gelderse Poort	o Uitbreiding bestaande boskern Colenbranderbos in het kader van NURG	KT
	o Uitbreiding bestaande boskern Colenbranderbos in het kader van EHS	LT
	o Realisatie droge hardhoutboskern in Buitenooy op terrein van voormalige steenfabriek (Vlietberg). Realisatie in kader van NURG en EHS.	KT

Uiterwaarden Waal	o Realisatie droge hardhoutboskern in Hurwenense uiterwaard op terrein van voormalige steenfabriek. Realisatie in het kader van NURG en EHS.	KT
Uiterwaarden Neder-Rijn	o Uitbreiding bestaande boskern in oostelijk deel van de Amerongse bovenpolder in combinatie met Essen-iepenbos. Realisatie in het kader van EHS.	KT/LT
Uiterwaarden IJssel	o Uitbreiding bestaande boskern Cortenoever in combinatie met Essen-iepenbos. Realisatie in het kader van EHS.	KT/LT
	o Uitbreiding bestaande droge hardhoutboskern in Duursche waarden vrijwel geheel door middel van omvorming van bestaand produktiebos (particulier beheer). Realisatie in het kader van EHS.	KT/LT
	o Uitbreiding bestaande boskern Hoenwaard in combinatie met Essen-iepenbos. Realisatie in het kader van EHS.	KT/LT
	o Uitbreiding bestaande droge hardhoutboskern in Zalk. Realisatie in het kader van EHS.	KT/LT
	<i>Bovengenoemde locaties komen allen tevens in aanmerking voor uitbreiding door middel van verkavelingshectares.</i>	

In aanvulling op bovenstaande herstelmaatregelen zijn ook PAS-herstelmaatregelen in het 1^e tijdvak noodzakelijk. Uit nadere analyse van de Aeries gegevens is gebleken dat het knelpunt t.a.v. stikstofdepositie zich in de Hoenwaard manifesteert. In overleg met Het Gelders Landschap, dat eigenaar is van dit bos, zijn de volgende acties opgesteld:

- In de 1ste/2^e beheerplanperiode vindt uitvoering van deze maatregelen plaats. Deze zijn gericht op:
 - o Verbetering van overgangen met andere bostypen door het verwijderen van exoten;
 - o Uitbreiding van bestaand areaal en van overgangen naar andere bostypen.

Met de uitvoer van bovenstaande (PAS)herstelmaatregelen is behoud van oppervlak en kwaliteit in het 1^e tijdvak gegarandeerd. Uit monitoring aan het eind van het 1^e tijdvak moet blijken of en in welke mate ook al aan de uitbreiding- en kwaliteitsverbeter doelstellingen wordt voldaan. Indien deze doelen nog onvoldoende gerealiseerd worden, dienen onderstaande PAS-herstelmaatregelen in het 2^e tijdvak uitgevoerd te worden.

M19. Hakhoutbeheer

Het voortzetten van hakhoutbeheer is vooral cultuurhistorisch van belang op plaatsen waar dit al lang gebeurt. De periodieke lichtstelling van de bosbodem is gunstig voor de humusvertering. Door de afvoer van hout vindt een beperkte afvoer van nutriënten plaats en in de jaren na de kap vermindert bladproductie, zodat er ook minder strooisel wordt geproduceerd.

Hoewel in het winterbed van de grote rivieren cyclisch beheer wel wordt voorgesteld om een goede waterafvoer te behouden, voorkomt hakhout de ontwikkeling van kwaliteiten van een opgaand boscossysteem. Omvorming naar een zowel verticaal als horizontaal gestructureerd opgaand bos waarin eik, esdoorn, iep, es, zwarte populier en bosrank voorkomen, sluit aan op buitenlandse referenties van hardhoutooibos. Begrazing kan hierbij een belangrijke rol spelen door het openhouden van grazige ruimtes in het bos (Huiskes *et al.*, 2012).

Dit is een herstelmaatregel met grote potentiële effectiviteit. Toepassing ervan is echter maatwerk waarbij aanpassing op productie van het bos nodig is (Huiskes *et al.*, 2012). Hakhoutbeheer kan op korte termijn zorgen voor kwaliteitsverbetering, maar beperkt de duurzame ontwikkeling van dit habitatype.

M20. Ingrijpen in de soortensamenstelling

Het omvormen van cultuurbos op oeverwallen en rivierenduinen naar hardhoutooibos dient gefaseerd te worden uitgevoerd. Het heersende bosklimaat moet hierbij zoveel

mogelijk behouden blijven om uniforme verruiging (wat ten koste gaat van halfschaduwsoorten) tegen te gaan. Stimuleren van de iep en specifiek de fladderiep dient een dubbel doel: de soort produceert goed verteerbaar strooisel en is resistent tegen iepziekte. Ook zwarte populier zou in de hardhoutooibossen een grotere rol kunnen spelen dan voorheen (Huiskes *et al.*, 2012).

Deze maatregel heeft een grote potentiële effectiviteit (Huiskes *et al.*, 2012). Door omvorming van bestaand productiebos kan oppervlakteuitbreiding gerealiseerd worden.

Specifiek t.a.v. uitbreiding van dit habitatype meldt de herstelstrategie nog: Meidoorn- en Sleedoornstruwelen kunnen in de uiterwaarden op potentiële hardhoutooibos locaties liggen. Door de inzet van extensieve begrazing van uiterwaarden kan hier een ontwikkeling richting hardhoutooibos mogelijk worden. Wanneer er onvoldoende zaadbronnen aanwezig zijn, kunnen de soorten worden ingeplant. De locaties met Abelen-Iepenbos aan de voet van stuwwallen (onder andere Wageningse berg, Grebbeberg, Amerongen) vormen een goede uitvalsbasis voor uitbreiding. Hier kan het bos zich enkele tientallen meters uitbreiden tot de gemiddelde hoogwaterlijn waar de meeste kenmerkende soorten van hardhoutooibos voorkomen (Weeda *et al.* 2008).

Ten aanzien van extensieve begrazing zijn er overigens ook negatieve effecten op dit habitatype bekend. Bij de Amerongse Bovenpolder is het bestaande hardhoutooibos weer uitgerasterd vanwege schade door met name paarden aan het bos (pers. mededeling H. Runhaar, KWR). De meest zekere optie is om dit habitatype niet te begrazen.

In de Rijntakken komen vele niet meer in gebruik zijnde hoogwatervrije steenfabrieksterreinen voor. Vaak liggen die op voormalige oeverwallen. Dit vormen geschikte terreinen voor een nieuwe ontwikkeling van droge hardhoutooibossen, omdat bosontwikkeling op deze terreinen geen extra opstuwing betekent in perioden met hoogwater. Meest waardevol zijn de locaties waarbij aan de stroomluwe kant een overgang naar zachthoutooibos gerealiseerd kan worden (Provincie Gelderland, 2012a).

5.5 Herstelmaatregelen Bittervoorn H1134

In de Rijntakken is geen duidelijk beeld van de trend in aantallen van deze soort, net zo min als voor landelijk niveau overigens. Aangezien in de Rijntakken de omvang en de kwaliteit van het leefgebied van de bittervoorn voldoende zijn om een duurzame populatie te behouden, én omdat stikstofdepositie **geen** knelpunt is voor het habitatype en leefgebieden waar deze soort van afhankelijk is (Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150), Geïsoleerde meanders en petgaten (LG2) en Zwakgebufferde sloten (LG3), zie §3.4) zijn aanvullende PAS-herstelmaatregelen voor deze soort niet noodzakelijk.

In de Rijntakken zijn het verdwijnen van geschikte wateren door verdroging of door verhoging van de rivierdynamiek wel een knelpunt (Provincie Gelderland, 2012b). Herstelmaatregelen die zijn opgenomen in het concept beheerplan, richten zich o.a. op deze knelpunten. Aansluitend bij bestaand beheer en bij al voor andere doelen geplande projecten, liggen er binnen de Rijntakken diverse mogelijkheden om de Bittervoornpopulatie te versterken. Maatregelen waarvan de Bittervoorn zal profiteren zijn (Provincie Gelderland, 2012b):

- het creëren van nieuwe wateren in de uiterwaarden,
- het realiseren van afgevlakte, gevarieerde oevers in bestaande wateren (zoals kleiputten) in de uiterwaarden,
- het realiseren van laagdynamische delen als onderdeel van een gevarieerdere rivieroeverzone,
- steile eenvormige oevers van sloten en andere watergangen omvormen tot gevarieerde oevers met diepe en ondiepe delen.

- het behouden en onderhouden van bestaande geïsoleerde wateren (zoals oude meanders, moerassen en wielen) met goede waterkwaliteit, open water, sliblaag en moeras- en watervegetatie,
- gefaseerd schonen en baggeren van sloten en andere watergangen.

Bij de ontwikkeling van meestromende nevengeulen en andere hoogdynamische wateren dient de balans met behoud en ontwikkeling laagdynamische wateren worden bewaakt. Bij inrichtingmaatregelen in het kader van onder andere Ruimte voor de Rivier en Kaderrichtlijn water moeten kansen voor inrichting en herstel van laagdynamische wateren worden benut. Optimalisering van het leefgebied van de Bittervoorn lift dan mee met deze maatregelen. Een spreiding van de te nemen maatregelen over de Rijntakken is gunstig voor de ontwikkeling van de Bittervoornpopulatie.

De bittervoorn zal bovendien profiteren van de maatregelen die leiden tot verbetering van de waterhuishouding en –kwaliteit voor het habitatype H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (M6).

Om meer inzicht te krijgen in het voorkomen en verspreiding van (het leefgebied van) de bittervoorn worden in het 1^e tijdvak aanvullende gegevens worden verzameld (O1 en O3).

O3. Onderzoek naar stikstofgevoelige leefgebieden van VHR-soorten.

Momenteel is het beeld van de verspreiding van stikstofgevoelige leefgebieden van VHR-soorten onvolledig. Ondanks deze kennisleemte kan op basis van expert judgement een betrouwbare inschatting worden gemaakt van de noodzaak voor PAS-herstelmaatregelen voor VHR-soorten. Tijdens het 1^e tijdvak worden aanvullende gegevens verzameld over de verspreiding en kwaliteit van de stikstofgevoelige leefgebieden.

5.6 Herstelmaatregelen Kamsalamander H1166

De kamsalamander is, net als de bittervoorn, behalve van het habitatype H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden afhankelijk van het stikstofgevoelige leefgebied geïsoleerde meanders en petgaten (LG2). Het habitatype Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) (zie §4.1.C) en Geïsoleerde meanders en petgaten (LG2) kennen in de Rijntakken geen stikstofprobleem (zie §3.4.6). Stikstofdepositie is voor deze soort daarom geen knelpunt en PAS-herstelmaatregelen zijn derhalve niet noodzakelijk. Binnen de Rijntakken zijn verdwijning, aantasting en isolatie van het leefgebied de belangrijkste reden voor de lokale negatieve trend in aantallen en derhalve veel belangrijkere knelpunten voor behoud en herstel van de kamsalamanderpopulatie. Deze knelpunten worden aangepakt met herstelmaatregelen die in het concept beheerplan zijn opgenomen (Provincie Gelderland, 2012a). Deze maatregelen hebben tot doel om bestaande populaties te versterken en onderling te verbinden. De belangrijkste herstelmaatregelen zijn het op diepte en visvrij houden (beheer) van bestaande voortplantingswateren, de aanleg van nieuwe voortplantingswateren en het tegengaan van verkeersslachtoffers. De kerngebieden van de kamsalamander zijn weergegeven in Bijlage 6).

Bestaande deelpopulaties kunnen worden behouden of versterkt door:

- onderhoudswerkzaamheden in bestaande wateren (tegengaan van verlanding, op diepte houden/ brengen) in de winterperiode.
- visvrij houden/maken van bestaande wateren.
- behouden of ontwikkelen van hoogwatervrije gedeelten in de buurt van voortplantingswateren in uiterwaarden.

- ontwikkeling van een kernleefgebied door aanleg van nieuwe geschikte wateren (richtlijn 5 tot 10 wateren per km². In buitendijkse gebieden gaat het om voldoende diepe wateren in hoge uiterwaardgedeelten.
- aanleg binnendijks gelegen wateren aansluitend bij een buitendijks aanwezige deelpopulatie (verkleinen uitsterfkans bij (voorjaars)overstroming uiterwaard).

Deelpopulaties kunnen onderling (beter) met elkaar worden verbonden door:

- tegengaan verkeersslachtoffers tijdens trek tussen voortplantingswateren en landhabitat door (tijdelijke) verkeersmaatregelen of aanleg faunavoorzieningen (focus op dijktrajecten met veel slachtoffers).
 - aanleg corridors tussen van elkaar gescheiden deelpopulaties (focus op verbinden binnendijkse en buitendijkse deelpopulaties).
- (Natuurbalans 2008).

De kamsalamander zal in de Rijntakken bovendien profiteren van de maatregelen die leiden tot verbetering van de waterhuishouding en –kwaliteit voor het habitatype H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (M6). In de 1^e beheerplanperiode worden gegevens over (trend in) verspreiding verzameld (O1). Dit maakt onderdeel uit van het soortenbeschermingsplan dat in de 1^e beheerplanperiode wordt opgesteld (Provincie Gelderland, 2012a). In dit plan wordt aangegeven welke maatregelen genomen moeten worden voor de ontwikkeling van een duurzaam leefgebied en welke rol het binnendijks leefgebied hierin speelt. Ook moet in deze periode een inventarisatie van de stikstofgevoelige leefgebieden worden uitgevoerd (O3, zie §5.6 voor toelichting maatregel).

5.7 Herstelmaatregelen Kwartelkoning A122

De kwartelkoning maakt in de Rijntakken gebruik van de habitattypen H6120 en H6510 (Provincie Gelderland, 2012b) en het leefgebied Nat, matig voedselrijk grasland (LG8; PDN, 2012b). De habitattypen kennen in de actuele situatie een **matige** overbelasting door stikstof (zie §3.4). In **2020** zal deze overbelasting sterk zijn verminderd. In hoofdstuk 5 worden de PAS-herstelmaatregelen beschreven voor bovengenoemde habitattypen. Het is de verwachting dat de kwartelkoning van het herstel van deze habitattypen zal profiteren. Aanvullende PAS-herstelmaatregelen zijn voor deze soort derhalve niet noodzakelijk. Wel dient de inventarisatie van de stikstofgevoelige leefgebieden in de 1^e beheerplanperiode te worden uitgevoerd (O3, zie §5.6 voor toelichting maatregel).

Echter, stikstofdepositie is voor deze soort niet het belangrijkste knelpunt voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen en reden voor de negatieve trend in aantallen. Het gevoerde (maai)beheer speelt voor deze soort een grotere rol (zie §4.8). Het areaal extensief beheerd hooiland en het maaischema zijn in hoge mate bepalend voor de populatieomvang. Het huidige areaal extensief beheerd hooiland (en speciaal hooiland dat ook in augustus niet gemaaid wordt) vormt vermoedelijk een beperkende factor (Provincie Gelderland, 2012b). Aanpassing van het beheer van het habitat van de kwartelkoning vormt daarmee de belangrijkste maatregel voor het realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen van deze soort.

Vanuit het kader van het Natura 2000 beheerplan voor dit gebied worden met beheerders van natuurreservaten afspraken gemaakt worden over het realiseren van voldoende laat gemaaid grasland en het maai-beheer van percelen waar zich de Kwartelkoning heeft gevestigd. Natuurbeheerders geven aan dat er een tegenstrijdigheid kan ontstaan tussen het beheer van de habitattypen stroomdalgrasland en met name glanshaverhooiland en het beheer voor de Kwartelkoning. Te laat maaien ten behoeve van de Kwartelkoning zal mogelijk resulteren in kwaliteitsvermindering van de betreffende habitattypen. Aard, omvang en locaties van dit mogelijke knelpunt zal door monitoring in beeld worden gebracht. Maatwerk t.a.v. keuze voor (aanpassingen in) beheer op locatieniveau is hiervoor de oplossing.

Voor verdere informatie over deze aanpassingen in beheer binnen Rijntakken wordt verwezen naar het (concept)beheerplan (Provincie Gelderland, 2012b).

5.8 Herstelmaatregelen Watersnip A153

De watersnip kent in de Rijntakken een negatieve trend in aantallen. De soort is in dit gebied afhankelijk van het habitatype Slikkige rivieroever (H3270) en de stikstofgevoelige leefgebieden Dotterbloemgrasland van veen en klei (LG7) en Nat, matig voedselrijk grasland (LG8). LG7 kent in de Rijntakken matige overbelasting en negatieve effecten van stikstofdepositie (met name verruiging) zijn waarschijnlijk. Stikstofdepositie is in verhouding tot de andere knelpunten voor deze soort waarschijnlijk een beperkt probleem en niet – of slechts zeer beperkt – de oorzaak van de dalende trend in aantal. Er zijn derhalve geen aanvullende PAS-herstelmaatregelen nodig voor de watersnip. Wel dient de inventarisatie van de stikstofgevoelige leefgebieden in de 1^e beheerplanperiode te worden uitgevoerd (O3, zie §5.6 voor toelichting maatregel).

De soort kan bovendien profiteren van voorzieningen voor de Porseleinhoen (plas-dras). Deze voorzieningen worden verspreid over de Rijntakken uitgevoerd in het kader van KWR en GNN (Provincie Gelderland, 2012b). Daarnaast wordt de watersnip verondersteld te profiteren van maatregelen die de waterhuishouding en –kwaliteit beogen te verbeteren (M6). Ook de maatregelen die verruiging en vergrassing tegengaan, zoals (extra) maaien en afvoeren en nabeweiden (M13) zullen voor de watersnip positief uitwerken. Deze maatregelen zijn voorzien voor de habitatypen Stroomdalgraslanden (H6120) en Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver, H6510A). Hierbij is het wel van belang dat het maai- en graasbeheer is afgestemd op de broedperiode. Verkeerde timing (veelal het vervroegen) van maaieregimes wordt in verschillende studies aangegeven als een van de belangrijkste knelpunten. Met name Watersnip en Kemphaan zijn gevoelig voor te vroeg maaien (voor half juli) in verband met de nog kleine kuikens (Nijsen *et al.*, 2012).

5.9 Herstelmaatregelen A130 Scholekster

De scholekster kent in de Rijntakken een negatieve trend in aantallen. De soort maakt in de Rijntakken gebruik van de habitatypen Slikkige rivieroever (H3270) en H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart Provincie Gelderland, 2012b) en van de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied (PDN, 2012b). Alleen LG7 kent in de Rijntakken matige overbelasting en negatieve effecten van stikstofdepositie (met name verruiging) zijn waarschijnlijk. Naar verwachting is stikstofdepositie in verhouding tot de andere knelpunten voor deze soort een beperkt probleem en niet – of slechts zeer beperkt – de oorzaak van de dalende trend in aantal. Er zijn derhalve geen aanvullende PAS-herstelmaatregelen nodig voor de scholekster. Wel dient de inventarisatie van de stikstofgevoelige leefgebieden in de 1^e beheerplanperiode te worden uitgevoerd (O3, zie §5.6 voor toelichting maatregel).

De soort zal profiteren van de realisatie van nevengeulen (slikkige rivieroever) en voorzieningen voor de Porseleinhoen (plas-dras). Deze voorzieningen worden verspreid over de Rijntakken uitgevoerd in het kader van EHS, NURG, KRW en Ruimte voor de Rivier (Provincie Gelderland, 2012b). Daarnaast wordt de scholekster verondersteld te profiteren van de PAS-herstelmaatregelen voor Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver, H6510A, zie §5.3). In bijlage 6 worden de kerngebieden van de scholekster aangegeven.

5.10 Herstelmaatregelen A142 Kievit

De kievit kent in de Rijntakken een negatieve trend in aantallen. De soort maakt in de Rijntakken gebruik van de habitattypen Slikkige rivieroever (H3270) en H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart Provincie Gelderland, 2012b) en van de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeeleigebied (PDN, 2012b). Alleen LG7 kent in de Rijntakken matige overbelasting en negatieve effecten van stikstofdepositie (met name verzuuring) zijn waarschijnlijk. Naar verwachting is stikstofdepositie in verhouding tot de andere knelpunten voor deze soort een beperkt probleem en niet –of slechts zeer beperkt – de oorzaak van de dalende trend in aantal. Er zijn derhalve geen aanvullende PAS-herstelmaatregelen nodig voor de kievit. Wel dient de inventarisatie van de stikstofgevoelige leefgebieden in de 1^e beheerplanperiode te worden uitgevoerd (O3, zie §5.6 voor toelichting maatregel).

De soort zal profiteren van de realisatie van nevengeulen (slikkige rivieroever) en voorzieningen voor de Porseleinhoen (plas-dras). Deze voorzieningen worden verspreid over de Rijntakken uitgevoerd in het kader van EHS, NURG, KRW en Ruimte voor de Rivier (Provincie Gelderland, 2012b). Daarnaast wordt de kievit verondersteld te profiteren van de PAS-herstelmaatregelen voor Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver, H6510A, zie §5.3). In bijlage 6 worden de kerngebieden van deze soort aangegeven.

5.11 Herstelmaatregelen A151 Kemphaan

De kemphaan kent in de Rijntakken een negatieve trend in aantallen. De soort maakt in de Rijntakken gebruik van de habitattypen Slikkige rivieroever (H3270) en H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart Provincie Gelderland, 2012b) en van de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeeleigebied (PDN, 2012b). Alleen LG7 kent in de Rijntakken matige overbelasting en negatieve effecten van stikstofdepositie (met name verzuuring) zijn waarschijnlijk. Naar verwachting is stikstofdepositie in verhouding tot de andere knelpunten voor deze soort een beperkt probleem en niet –of slechts zeer beperkt – de oorzaak van de dalende trend in aantal. Er zijn derhalve geen aanvullende PAS-herstelmaatregelen nodig voor de kemphaan. Wel dient de inventarisatie van de stikstofgevoelige leefgebieden in de 1^e beheerplanperiode te worden uitgevoerd (O3, zie §5.6 voor toelichting maatregel).

De soort zal profiteren van de realisatie van nevengeulen (slikkige rivieroever) en voorzieningen voor de Porseleinhoen (plas-dras). Deze voorzieningen worden verspreid over de Rijntakken uitgevoerd in het kader van EHS, NURG, KRW en Ruimte voor de Rivier (Provincie Gelderland, 2012b). Daarnaast wordt de kemphaan verondersteld te profiteren van de PAS-herstelmaatregelen voor Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver, H6510A, zie §5.3).

5.12 Herstelmaatregelen A156 Grutto

De grutto kent in de Rijntakken een negatieve trend in aantallen. De soort maakt in de Rijntakken gebruik van de habitattypen Slikkige rivieroever (H3270) en H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart Provincie Gelderland, 2012b) en van de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeeleigebied (PDN, 2012b). Alleen LG7 kent in de Rijntakken matige overbelasting en negatieve effecten van stikstofdepositie (met name verzuuring) zijn waarschijnlijk. Naar verwachting is stikstofdepositie in verhouding tot de andere knelpunten voor deze soort een beperkt probleem en niet –of slechts zeer beperkt – de oorzaak van de dalende trend in aantal. Er zijn derhalve geen aanvullende PAS-herstelmaatregelen nodig voor de grutto. Wel dient de inventarisatie van de stikstofgevoelige leefgebieden in de 1^e beheerplanperiode te worden uitgevoerd (O3, zie §5.6 voor toelichting maatregel).

De soort zal profiteren van de realisatie van nevengeulen (slikkige rivieroeveren) en voorzieningen voor de Porseleinhoen (plas-dras). Deze voorzieningen worden verspreid over de Rijntakken uitgevoerd in het kader van EHS, NURG, KRW en Ruimte voor de Rivier (Provincie Gelderland, 2012b). Daarnaast wordt de grutto verondersteld te profiteren van de PAS-herstelmaatregelen voor Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver, H6510A, zie §5.3). In bijlage 6 worden de kerngebieden van deze soort aangegeven.

5.13 Herstelmaatregelen A162 Tureluur

De tureluur kent in de Rijntakken een stabiele trend in aantallen. De soort maakt in de Rijntakken gebruik van de habitattypen Slikkige rivieroeveren (H3270) en H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart Provincie Gelderland, 2012b) en van de stikstofgevoelige leefgebieden LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, en LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeeleigebied (PDN, 2012b). Alleen LG7 kent in de Rijntakken matige overbelasting en negatieve effecten van stikstofdepositie (met name verruiging) zijn waarschijnlijk. Naar verwachting is stikstofdepositie in verhouding tot de andere knelpunten voor deze soort een beperkt probleem. Er zijn derhalve geen aanvullende PAS-herstelmaatregelen nodig voor de watersnip. Wel dient de inventarisatie van de stikstofgevoelige leefgebieden in de 1^e beheerplanperiode te worden uitgevoerd (O3, zie §5.6 voor toelichting maatregel).

De soort zal profiteren van de realisatie van nevengeulen (slikkige rivieroeveren) en voorzieningen voor de Porseleinhoen (plas-dras). Deze voorzieningen worden verspreid over de Rijntakken uitgevoerd in het kader van EHS, NURG, KRW en Ruimte voor de Rivier (Provincie Gelderland, 2012b). Daarnaast wordt de tureluur verondersteld te profiteren van de PAS-herstelmaatregelen voor Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver, H6510A, zie §5.3). In bijlage 6 worden de kerngebieden van deze soort aangegeven.

5.14 Monitoring effecten van PAS-herstelmaatregelen

Monitoring

De totale PAS-monitoring is beschreven in hoofdstuk 6 van het PAS programma. Verder is er een PAS-Monitoringsplan dat beschrijft welke informatie nodig is en wat daarvoor gemonitord wordt en zijn er standaarden voor de werkwijze van monitoring en beoordeling PAS waarin de procedures beschreven zijn voor de verzameling en interpretatie van data.

Ten behoeve van de PAS-monitoring wordt per Natura-2000 gebied jaarlijks een gebiedsrapportage opgesteld met als doel de ontwikkeling van de stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten en de voortgang van de uitvoering van de herstelmaatregelen in beeld te brengen.

De gebiedsrapportage bevat:

Presentatie van stand van zaken natuurontwikkeling en uitvoering herstelmaatregelen op gebiedsniveau:

- Geactualiseerde informatie over omvang en kwaliteit van de stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten (eenmalig per tijdvak, zodra beschikbaar)
- De procesindicatoren (zodra relevant) en de informatie op basis van de indicatoren
- Verslag van jaarlijks veldbezoek (ontwikkelen de stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten zich volgens verwachting)
- Verslag van voortgangsoverleg over de ontwikkeling van natuurkwaliteit en uitvoering en effecten van herstelmaatregelen tussen voortouwnemers/bevoegd gezag en uitvoerende organisaties/terreinbeheerders.
- Inzicht in de voortgang van de voorbereiding en uitvoering van (gewijzigde) herstelmaatregelen

- Aanvullende monitoring en onderzoek zoals beschreven in de gebiedsanalyses (inhoudelijke resultaten uit aanvullende monitoring en onderzoek, wanneer relevant)
- Evaluatie monitoringssystematiek, ten behoeve van eventuele verbeteringen van de monitoring.
- Samenvatting van relevante signalen over bovenstaande onderdelen.

Procesindicatoren worden gebruikt om de voortgang van het herstelproces als gevolg van het uitvoeren van een bepaalde herstelmaatregel te volgen. De procesindicatoren worden ingezet bij het uitvoeren van die herstelmaatregelen, waarbij de planning van de uitvoering van de 'meting' zodanig wordt gekozen dat zij logisch is ten opzichte van de responstijd van de herstelmaatregel. Informatie op basis van procesindicatoren wordt opgenomen in de gebiedsrapportages. Vijf jaar na inwerkingtreding van dit programma wordt de informatie op basis van de procesindicatoren benut voor de evaluatie en actualisatie van de gebiedsanalyses ten behoeve van het volgende tijdvak van dit programma. Ook wordt informatie op basis van procesindicatoren betrokken bij doorontwikkeling van de herstelstrategieën en voor onderzoek in het kader van geconstateerde kennisleemtes.

Voor het gebied Rijntakken zal daarnaast de volgende aanvullende monitoring plaatsvinden:

Voor de Rijntakken zijn naast PAS-herstelmaatregelen ook een aantal onderzoeksmaatregelen geformuleerd. Deze zijn primair gericht op het wegnemen van een aantal kennisleemten ten aanzien van het actueel oppervlak en/of kwaliteit van habitattypen en leefgebieden en het voorkomen en verspreiding van habitatrictlijnsoorten (O1 en O3). De informatie die hiermee verzameld wordt, geeft tevens inzicht in de effecten van de voorgenomen maatregelen op de habitattypen en -soorten.

5.15 Borgingsafspraken

Met particuliere terreineigenaren zijn uitvoeringsovereenkomsten afgesloten. Deze borgen de uitvoering van de PAS inrichtings- en herstelmaatregelen op hun grond. Deze PAS inrichtings- en herstelmaatregelen worden beschikt via het subsidiespoor, namelijk middels de Subsidieverordening Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap Gelderland.

Bestuursorganen die het aangaat, zoals bijvoorbeeld de waterschappen, zijn op grond van Artikel 19kj van de Natuurbeschermingswet wettelijk verplicht om de PAS maatregelen uit te voeren. Hiermee worden overeenkomsten gesloten waarin wordt vastgelegd welke maatregelen dat zijn, onder welke voorwaarden die maatregelen worden uitgevoerd en hoe ze worden gefinancierd.

Voor PAS maatregelen die niet via een van deze twee sporen worden geborgd, neemt de provincie de verantwoordelijkheid voor de uitvoering. In dat kader heeft Provinciale Staten ingestemd met gebruik van het onteigeningsinstrument voor de PAS en biedt de Natuurbeschermingswet de provincie de mogelijkheid om passende maatregelen te (doen) treffen op gronden van derden (artikel 20 en 21 Nbw).

5.17 Planning en effectiviteit van herstelmaatregelen

Tabel 5.6 geeft aan welke herstelmaatregelen nodig zijn voor het behoud van de natuurlijke kenmerken van de aangewezen stikstofgevoelige habitats, hun bijdrage aan de doelrealisatie en met welke frequentie ze uitgevoerd gaan worden.

Tabel 5.6

Maatregel	Ten behoeve van (habitattype)		Potentiële effectiviteit *	Responstijd (jaar) **	Opp./lengte maatregel	Frequentie uitvoering per tijdvak ***
M13 extra maaien, afvoeren en nabeweiding	H6120	Stroomdalgraslanden	●●●	>10	Binnen habitattype en kerngebied	cyclisch
M13 extra hooien of nabeweiding	H6510A	Glanshaver- en vossenstaarthooilanden	●●●	1-5	Binnen habitattype en kerngebied	cyclisch
M20 ingrijpen soortensamenstelling	H91E0B	Vochtige alluviale bossen (essen- iepenbos)	●●●	1-5	Binnen habitattype Havikerwaard	cyclisch
M20 ingrijpen soortensamenstelling	H91F0	Droge hardhoutooibossen	●●●	1-5	Binnen habitattype Hoenwaard	cyclisch

Legenda:

* ● klein
 ●● matig
 ●●● groot

** De responstijd is de tijd waarvan verwacht wordt dat de maatregel effect zal hebben:
 <1jr; 1 tot 5 jr; 5 tot 10 jr; 10 jr of langer

*** De frequentie, per tijdvak van zes jaar, is eenmalig of cyclisch

6. Beoordeel relevantie en situatie flora/fauna

6.A Interactie uitwerking gebiedsgerichte herstelmaatregelen N-gevoelige habitats met andere habitats en natuurwaarden

Naast de stikstofgevoelige habitattypen die in deze PAS-gebiedsanalyse worden beschreven, zijn er voor de Rijntakken nog meer habitattypen aangewezen. Dit zijn H3260B Beken en rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden), H3270 Slikkige rivieroever, H6430A Ruigten en zomen (moerasspirea), H6430B Ruigten en zomen (harig wilgenroosje), H6430C Ruigten en zomen (droge bosranden), H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart), en H91E0A Vochtige alluviale bossen (zachthoutoibossen).

Op basis van expert judgement zullen de (PAS-)herstelmaatregelen, zoals die voor de stikstofgevoelige habitattypen zijn beschreven, geen of een positief effect hebben op deze niet stikstofgevoelige habitattypen.

Hetzelfde geldt voor de habitat- en vogelrichtlijnsoorten die in de Rijntakken niet afhankelijk zijn van stikstofgevoelige leefgebieden (zie Bijlage 4) en die derhalve niet in deze PAS-gebiedsanalyse zijn uitgewerkt. Ook voor deze soorten is de verwachting dat de PAS-herstelmaatregelen geen negatief effect hebben en dat ze in het algemeen juist zullen profiteren van de algehele kwaliteitsverbetering van stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden in de Rijntakken.

Een aandachtspunt is wel de mogelijke tegenstrijdigheid in beheer van de habitattypen stroomdalgrasland en met name glanshaverhooiland en het beheer voor de Kwartelkoning, zoals door natuurbeheerders is aangegeven (Provincie Gelderland, 2012a). Te laat maaien ten behoeve van de Kwartelkoning zou kunnen resulteren in kwaliteitsvermindering van de betreffende habitattypen. Aard, omvang en locaties van dit mogelijke knelpunt worden echter door monitoring in beeld gebracht. Maatwerk t.a.v. keuze voor (aanpassingen in) beheer op locatieniveau is hiervoor de oplossing. Op lokaal niveau worden hiervoor door betrokkenen afspraken gemaakt.

Tussenconclusie interactie:

In de tekst hiervoor is uiteengezet welke herstelmaatregelen voor de in dit gebied voorkomende habitattypen, gegeven het geschetste depositieverloop en overschrijding van de KDW, ertoe leiden dat behoud van de natuurlijke kenmerken van het gebied is gewaarborgd. Tevens is nagegaan dat de herstelmaatregelen geen negatieve effecten hebben op andere instandhoudingsdoelstellingen.

6.B Interactie uitwerking gebiedsgerichte herstelmaatregelen N-gevoelige habitats met leefgebieden bijzondere flora en fauna

In de Rijntakken komt een groot aantal karakteristieke planten- en diersoorten voor, waaronder verschillende bedreigde soorten die zijn opgenomen op de landelijke Rode lijst. De soorten waarvoor een instandhoudingsdoelstelling is geformuleerd en waarvan het leefgebieden stikstofgevoelig zijn, worden in hoofdstuk 4 en 5 reeds behandeld. Op basis van expert judgement is het de verwachting dat de herstelstrategieën geen negatieve effecten op

deze soorten zullen hebben. Middels monitoringsresultaten (§5.16) wordt dit in de gaten gehouden.

6.C Tussenconclusie PAS-herstelmaatregelen

Ondanks de overschrijding van de kritische depositiewaarden voor een aantal habitattypen en stikstofgevoelige leefgebieden, wordt door de uitvoering van de herstelmaatregelen gewaarborgd dat in tijdvak 1 geen verslechtering optreedt van de kwaliteit van de aangewezen habitattypen en leefgebieden van soorten. Het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen van alle soorten en habitattypen waardoor dit gebied is aangewezen blijft door het uitvoeren van de herstelmaatregelen ook in de tijdvakken 2 en 3 mogelijk.

7. Synthese maatregelenpakket voor alle habitattypen in het gebied

In de hoofdstukken 3, 4 en 5 zijn op gebiedsniveau en per habitatype en –soort de knelpunten beschreven en is een set van mogelijke PAS-herstelmaatregelen gepresenteerd. In hoofdstuk 6 is aangegeven of overige, niet-stikstofgevoelige habitattypen en –soorten door deze PAS-herstelmaatregelen worden beïnvloed. In dit hoofdstuk worden de PAS-herstelmaatregelen voor het Natura 2000-gebied de Rijntakken nog eens samengevat.

De PAS-herstelstrategieën maken onderscheid tussen herstelmaatregelen op gebiedsniveau (zoals herstel waterhuishouding en rivierdynamiek), op het niveau van de afzonderlijke habitattypen (beheer en inrichting) en onderzoeksmaatregelen. De samenhang tussen de PAS-herstelmaatregelen en habitattypen in Rijntakken wordt in tabel 7.1 weergegeven. Naast deze PAS-herstelmaatregelen zijn er in hoofdstuk 5 ook een aantal onderzoeksmaatregelen geformuleerd. Deze worden in tabel 7.2 samengevat.

Hierbij is aangegeven voor welke van de in hoofdstuk 3 genoemde knelpunten en voor welke habitattypen de PAS-herstelmaatregelen een oplossing vormen. Voor termijn van uitvoer wordt onderscheid gemaakt tussen 1^e, en 2^e/3^e tijdvak. Een aantal PAS-herstelmaatregelen worden voor het 2^e tijdvak achter de hand gehouden en zullen worden ingezet als uit monitoring aan het eind van het 1^e tijdvak blijkt dat de uitbreiding- en kwaliteitsverbeteringsdoelstellingen nog onvoldoende gerealiseerd worden. Deze “hand-aan-de-kraan” maatregelen zijn door (v) aangegeven.

Tabel 7.1. Overzicht van de PAS-herstelmaatregelen in het Natura 2000-gebied Rijntakken.

PAS-herstelmaatregel		H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	H6120 Stroomdalgraslanden	H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen- iepenbossen)	H91F0 Droge hardhoutooibossen	Relevant voor knelpunt	Uitvoer op korte of lange termijn
Gebiedsniveau: Functioneel herstel								
M1	Cyclisch beheer uiterwaarden (verjongen)		(v)				K1, K3, K4	2e
M2	Verlagen deel oeverwal		(v)				K3, K4	2e
M3	Aanleg nevengeul		(v)				K1, K3, K4	2e
M4	Kribverlaging		(v)				K3, K4	2e
M5	Verwijderen oeverbestorting		(v)				K3, K4	2e
Habitatype niveau: Beheer en inrichting								
M11	Toevoegen basische stoffen		(v)				K3, K4, K11	2e
M12	Jaarrond begrazing		(v)				K5-K6, K8, K12, K21	2e

M13	(Extra) maaien/hooien en afvoeren en nabeweiden		v	v			K5-K6, K8, K12, K21	1e
M14	Kleinschalig plaggen		(v)				K5-K6, K8, K12, K21	2e
M16	Optimaliseren beheer						K21	1e
M19	Hakhoutbeheer					(v)	K21, K26	2e
M20	Ingrijpen in de soortensamenstelling				v	v	K26	1e/2e

Tabel 7.2. Overzicht van te nemen onderzoeksmaatregelen in Rijntakken.

Onderzoek								
O1	Inventariseren actueel oppervlak en/of kwaliteit (HT) of voorkomen en verspreiding (VHR) in het kader van de monitoring	v		v	v	v		KT
O2	Onderzoek naar relatie beheer en habitatype		v	v				KT
O3	Onderzoek naar leefgebieden VHR soorten							KT
O4	Locatie-specifiek onderzoek	v	v			v		KT

Essentieel is het onderscheid tussen habitattypen en –soorten die afhankelijk zijn van hoogdynamische rivierdynamiek en habitattypen en –soorten die juist zijn aangewezen op laagdynamische natuur. Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150), Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver, H6510A), bittervoorn (H1134) zijn voorbeelden van de tweede categorie. Voor deze habitattypen zijn PAS-herstelmaatregelen die grotere rivierdynamiek beogen, zoals het cyclisch beheer van de uiterwaarden (M1) en de aanleg van nevengeulen (M3), juist negatief, omdat zij actuele of potentieel geschikte standplaatsen voor deze habitattypen laten verdwijnen. Hiermee staan zij op gespannen voet met het ‘procesbeheer’, dat in grote delen van de Rijntakken wordt voorgestaan. Bij dit beheer mogen natuurlijke processen de natuur vorm geven en worden hiertoe ‘vrij’ levende kuddes grazers ingezet.

Dit verschil tussen hoog- en laagdynamische habitattypen vereist differentiatie in beheer. Juist doordat alle Rijntakken samen zijn genomen, is het mogelijk om ruimtelijk te differentiëren, waarbij de Uiterwaarden Neder-Rijn en Rijnstrangen (onderdeel van deelgebied Gelderse Poort) het meest geschikt zijn voor laagdynamische natuur en de uiterwaarden Waal voor hoogdynamische natuur. De Uiterwaarden IJssel zit qua dynamiek hier tussenin. Bij de uitvoering van inrichtingsmaatregelen, zoals opgenomen in het (concept)beheerplan, en in de afspraken over beheer met natuurbeheerders (zie hoofdstuk 5) wordt met deze aspecten rekening gehouden.

8. Conclusies PAS-maatregelpakket en juridische onderbouwing

In hoofdstuk 5 zijn voor alle habitattypen en –soorten de PAS-herstelmaatregelen beschreven. In §5.18 is vermeld wat de potentiële effectiviteit en responstijd van deze maatregelen zijn. Op basis van deze informatie wordt in dit hoofdstuk voor elk habitatype en soort beschreven in welke categorie zij worden ingedeeld.

8.1 H6120 Stroomdalgraslanden

Dit habitatype kent een (sterk) negatieve trend in oppervlak en kwaliteit, zodat herstelmaatregelen op korte termijn noodzakelijk zijn. In het concept beheerplan worden voor dit habitatype in de 1^e (en 2^e) beheerplanperiode een groot aantal maatregelen voor kwaliteitsverbetering en uitbreiding voorzien (zie tabel 5.2). Veelal betreft het maatregelen die worden genomen vanuit een andere doelstelling dan de PAS (bv. KRW, en Ruimte voor de Rivier). Aanvullend op deze maatregelen dienen in de eerste PAS-periode extra beheermaatregelen te worden genomen. Of en in welke mate aanvullende PAS-herstelmaatregelen noodzakelijk zijn om uitbreiding van areaal en kwaliteitsverbetering in het 2^e en 3^e tijdvak te realiseren, dient aan het eind van de 1^e beheerplanperiode middels monitoring te worden bepaald. Dit hangt immers af van de effectiviteit van de in tabel 5.2 genoemde maatregelen.

Op basis hiervan wordt dit habitatype ingedeeld in **categorie 1b**: wetenschappelijk gezien is er redelijkerwijs geen twijfel dat de instandhoudingsdoelstellingen op termijn kunnen worden gehaald. Behoud is geborgd, dus verslechtering wordt voorkomen. 'Verbetering van de kwaliteit' of 'uitbreiding van de oppervlakte' van de habitattypen of leefgebieden kan in de gevallen waarin dit een doelstelling is in een tweede of derde tijdvak van dit programma aanvangen.

8.2 H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)

Het areaal en kwaliteit van dit habitatype kent in Rijntakken een sterk negatieve trend. Ook voor Glanshaverhooilanden zijn daarom op korte termijn herstelmaatregelen noodzakelijk om deze negatieve trends te keren. Verreweg de belangrijkste maatregel om op korte termijn te zorgen voor het stoppen van verdere achteruitgang is consequent hooilandbeheer, gericht op herstel van de nutriëntenbalans die past bij Glanshaverhooilanden (M13). De potentiële effectiviteit van deze PAS-herstelmaatregel is groot en de responstijd is kort (zie §5.17). Naast deze PAS-herstelmaatregel zijn in het (concept)beheerplan voor dit habitatype in de 1^e (en 2^e) beheerplanperiode een groot aantal maatregelen opgenomen die kwaliteitsverbetering en uitbreiding beogen (Provincie Gelderland, 2012a).

Op basis hiervan is behoud van oppervlak en kwaliteit in de 1^e beheerplanperiode geborgd en zijn oppervlakteuitbreiding en kwaliteitsverbetering op langere termijn (2^e en 3^e beheerplanperiode) mogelijk. Daarom kan dit habitatype worden ingedeeld in **categorie 1b**: wetenschappelijk gezien is er redelijkerwijs geen twijfel dat de instandhoudingsdoelstellingen op termijn kunnen worden gehaald. Behoud is geborgd, dus verslechtering wordt voorkomen. 'Verbetering van de kwaliteit' of 'uitbreiding van de oppervlakte' van de habitattypen of leefgebieden kan in de gevallen waarin dit een doelstelling is in een tweede of derde tijdvak van dit programma aanvangen.

8.3 H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)

De trend in oppervlak van essen-iepenbossen is stabiel. De trend in kwaliteit is niet bekend, maar net als de landelijke trend voor dit habitatype waarschijnlijk negatief. Dit betekent dat in het 1^e tijdvak herstelmaatregelen genomen moeten worden. In het (concept) beheerplan worden voor dit habitatype in de 1e (en 2e) beheerplanperiode een groot aantal maatregelen voor kwaliteitsverbetering en uitbreiding voorzien (zie tabel 5.4). In aanvulling hierop is de PAS-herstelmaatregel M20 Ingrijpen in de soortensamenstelling-populier omvormen in het 1e tijdvak noodzakelijk op één locatie (Havikerwaard). De potentiële effectiviteit van deze maatregel is groot en de responstijd is kort (zie §5.17).

Op basis hiervan is behoud van oppervlak en kwaliteit in de 1e beheerplanperiode geborgd en zijn oppervlakteuitbreiding en kwaliteitsverbetering op langere termijn (2e en 3e beheerplanperiode) mogelijk. Daarom kan dit habitatype worden ingedeeld in **categorie 1b**: wetenschappelijk gezien is er redelijkerwijs geen twijfel dat de instandhoudingsdoelstellingen op termijn kunnen worden gehaald. Behoud is geborgd, dus verslechtering wordt voorkomen. 'Verbetering van de kwaliteit' of 'uitbreiding van de oppervlakte' van de habitattypen of leefgebieden kan in de gevallen waarin dit een doelstelling is in een tweede of derde tijdvak van dit programma aanvangen.

8.4 H91F0 Droge hardhoutooibossen

De trend in oppervlak van Droge hardhoutooibossen is stabiel. De trend in kwaliteit is niet bekend, maar net als de landelijke trend voor dit habitatype waarschijnlijk negatief. Dit betekent dat in het 1^e tijdvak herstelmaatregelen genomen moeten worden. In het (concept) beheerplan worden voor zowel de 1^e als 2^e beheerplanperiode een groot aantal maatregelen voorzien die kwaliteitsverbetering en oppervlakteuitbreiding van dit habitatype beogen (tabel 5.5). Daarnaast zijn in het 1^e tijdvak ook PAS-herstelmaatregelen noodzakelijk. Aangezien het knelpunt t.a.v. stikstofdepositie zich vooral in de Hoenwaard manifesteert zijn in overleg met Het Gelders Landschap, dat eigenaar is van dit bos, herstelmaatregelen afgesproken. Of en in welke mate aanvullende PAS-herstelmaatregelen noodzakelijk zijn om uitbreiding van areaal en kwaliteitsverbetering in het 2^e en 3^e tijdvak te realiseren, dient aan het eind van de 1^e beheerplanperiode middels monitoring te worden bepaald. Dit hangt immers af van de effectiviteit van de in tabel 5.5 genoemde maatregelen.

Op basis hiervan is behoud van dit habitatype in het 1^e tijdvak geborgd en is het aannemelijk dat oppervlakteuitbreiding en kwaliteitsverbetering op langere termijn (2^e en 3^e beheerplanperiode) mogelijk zijn. Daarom kan dit habitatype worden ingedeeld in **categorie 1b**: wetenschappelijk gezien is er redelijkerwijs geen twijfel dat de instandhoudingsdoelstellingen op termijn kunnen worden gehaald. Behoud is geborgd, dus verslechtering wordt voorkomen. 'Verbetering van de kwaliteit' of 'uitbreiding van de oppervlakte' van de habitattypen of leefgebieden kan in de gevallen waarin dit een doelstelling is in een tweede of derde tijdvak van dit programma aanvangen.

8.5 VHR-soorten

Voor de habitat- en vogelrichtlijnsoorten H1134 Bittervoorn, H1166 Kamsalamander, A122 Kwartelkoning, A153 Watersnip, A130 Scholekster, A142 Kievit, A151 Kemphaan, A156 Grutto, en A162 Tureluur zijn geen aanvullende PAS-herstelmaatregelen noodzakelijk. De actuele toestand van de stikstofgevoelige leefgebieden waar deze soorten van afhankelijk zijn is ten minste stabiel (expert judgement) en stikstofdepositie is voor al deze soorten een beperkt knelpunt. Veel soorten zullen profiteren van (PAS-)herstelmaatregelen die worden

uitgevoerd voor habitattypen. Specifiek voor de kamsalamander is in het (concept)beheerplan een soortsbeschermingsplan opgesteld.

Op basis van deze informatie is voor alle soorten behoud in het 1^e tijdvak geborgd. Voor de kamsalamander en kwartelkoning, de enige soorten waarvoor uitbreiding en verbeterdoelstellingen gelden, is het aannemelijk dat deze doelen in de 2^e en 3^e beheerplanperiode gerealiseerd worden. Beide soorten worden daarom ingedeeld in **categorie 1b**: wetenschappelijk gezien is er redelijkerwijs geen twijfel dat de instandhoudingsdoelstellingen op termijn kunnen worden gehaald. Behoud is geborgd, dus verslechtering wordt voorkomen. 'Verbetering van de kwaliteit' of 'uitbreiding van de oppervlakte' van de habitattypen of leefgebieden kan in de gevallen waarin dit een doelstelling is in een tweede of derde tijdvak van dit programma aanvangen.

De overige soorten, waar alleen behoudsdoelstellingen voor gelden, te weten H1134 Bittervoorn, A153 Watersnip, A130 Scholekster, A142 Kievit, A151 Kemphaan, A156 Grutto, en A162 Tureluur, worden ingedeeld in **categorie 1a**. wetenschappelijk gezien is er redelijkerwijs geen twijfel dat de instandhoudingsdoelstellingen op termijn kunnen worden gehaald. Behoud is geborgd, dus verslechtering wordt voorkomen. 'Verbetering van de kwaliteit' of 'uitbreiding van de oppervlakte' van de habitattypen of leefgebieden zal in de gevallen waar dit een doelstelling is in het eerste tijdvak van dit programma aanvangen.

8.6 Conclusie PAS-maatregelpakket en juridische onderbouwing

Ondanks de eerder genoemde overschrijding van de kritische depositiewaarden, wordt door de uitvoering van de herstelmaatregelen in dit gebied, gezien de te verwachten effecten, de locatie waarop deze effecten verwacht worden en de verwachte termijn van optreden van effecten, gewaarborgd dat in tijdvak 1 geen verslechtering optreedt van de kwaliteit van de aangewezen habitattypen en leefgebieden van soorten. Het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen van alle soorten en habitattypen waardoor dit gebied is aangewezen blijft door het uitvoeren van de herstelmaatregelen ook in de tijdvakken 2 en 3 mogelijk. In tabel 8.1 is de categorie indeling van alle habitattypen en soorten samengevat. Hieruit volgt dat voor het gebied als geheel, waarbij de laagste categorie-indeling leidend is, een indeling in categorie 1b geldt.

Het ecologisch oordeel is niet veranderd door de nieuwe berekeningen van de stikstofdepositie in AERIUS M16. Ten opzichte van de vorige versie (M15) wordt de referentiesituatie (2014) iets lager berekend (1519 in plaats van 1520 mol N/ha,jaar) en is ook de daling van de depositie in de periode 2014-2030 groter (260 in plaats van 250 mol N/ha,jaar). Bij habitatype Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden vindt in de referentiesituatie (2014) geen overschrijding van de KDW meer plaats en is om die reden niet meer in deze gebiedsanalyse opgenomen. Bij het habitatype Ruigten en zomen (droge bosranden) werd in M16 in de referentiesituatie (2014) nog een matige overschrijding op 1% (van de 1,2 ha) geconstateerd, in 2015 vindt er geen overschrijding meer plaats. Dit habitatype is, evenals in de vorige versie van de gebiedsanalyse, buiten beschouwing gebleven.

De uitkomsten van M16 maakt de perspectieven voor herstel wel gunstiger maar heeft geen gevolgen voor de categorie-indeling.

Tabel 8.1. Overzicht van de categorie-indeling per habitatype, soort en stikstofgevoelige leefgebieden.

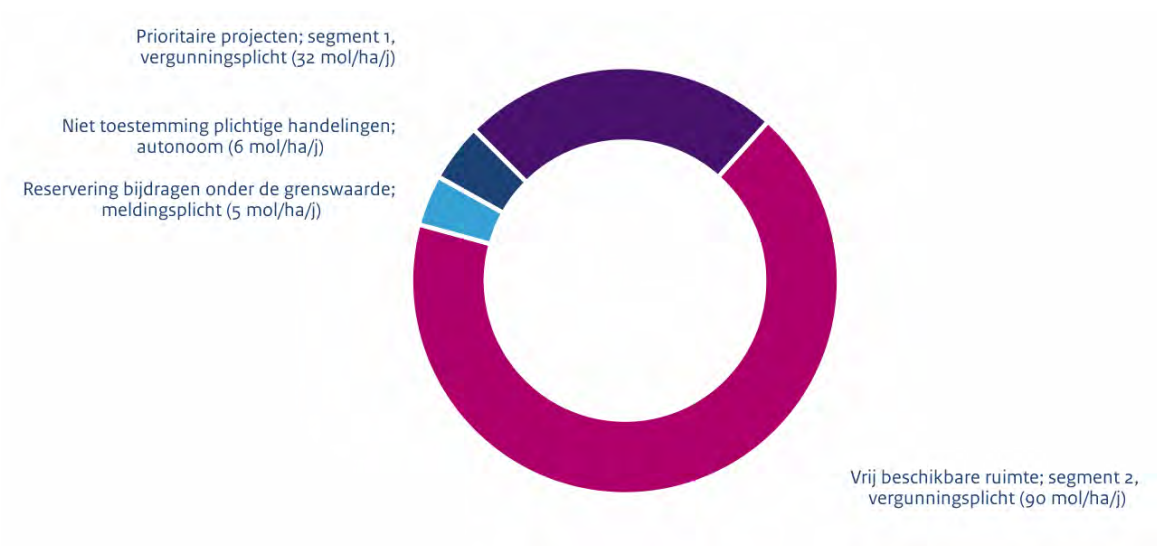
Habitatype, soort of leefgebied soort	Categorie-indeling
H6120 Stroomdalgraslanden	1b

H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	1b
H91E0B Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)	1b
H91F0 Droge hardhoutooibossen	1b
H1134 Bittervoorn	1a
H1166 Kamsalamander	1b
A122 Kwartelkoning	1b
A153 Watersnip	1a
A130 Scholekster	1a
A142 Kievit	1a
A151 Kemphaan	1a
A156 Grutto	1a
A162 Tureluur	1a
LG2 Geïsoleerde meanders en petgaten	1a (geen N-probleem)
LG3 Zwakgebufferde sloten	1a (geen N-probleem)
LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei	1b
LG8 Nat, matig voedselrijk grasland	1a (geen N-probleem)
LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied	1b
Gebiedsoordeel Rijntakken	1b

9. Ruimte voor economische ontwikkeling

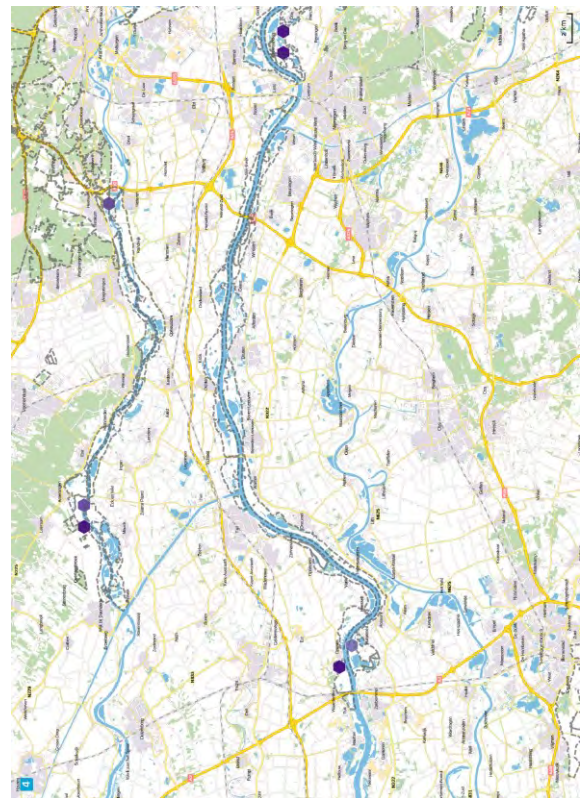
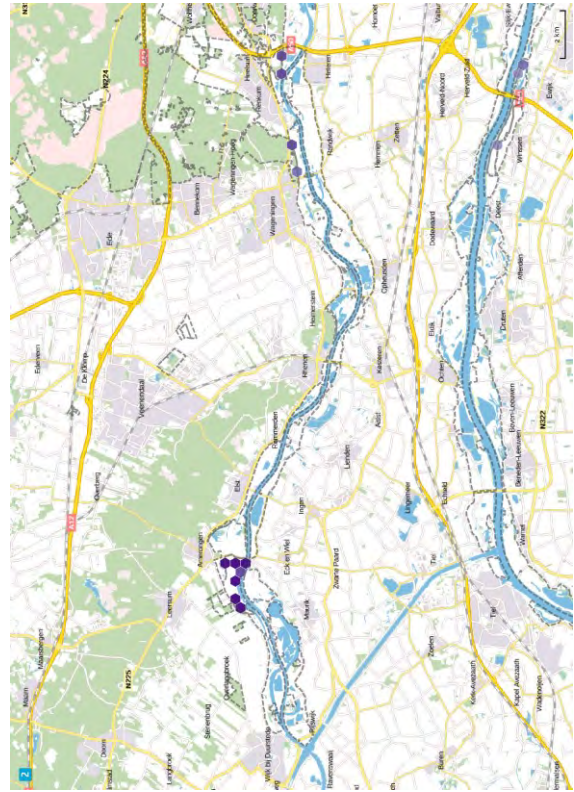
De depositieruimte is de ruimte die beschikbaar is voor economische ontwikkelingen. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen projecten en handelingen die niet oestemmingsplichtig zijn en projecten waarvoor wel een vergunning vereist is. De eerste categorie bestaat uit enerzijds autonome ontwikkelingen en uit anderzijds niet-prioritaire ontwikkelingen met alleen een meldingsplicht (bijdrage onder de grenswaarde). Vergunningsplichtige projecten vallen uiteen in prioritaire projecten (segment 1) en overige projecten (segment 2). Verdere uitleg over de verdeling van de depositieruimte is te vinden in het PAS-programma.

In dit gebied is er over de periode van 2015 tot 2020 gemiddeld circa 133 mol/j depositieruimte (figuur 9.1). Hiervan is 122 mol/j beschikbaar als ontwikkelingsruimte voor segment 1 en segment 2. Van de ontwikkelingsruimte binnen segment 2 wordt 60% beschikbaar gesteld in de eerste helft van het tijdvak en 40% in de tweede helft. De ruimtelijke verdeling van de depositieruimte is weergegeven in bijlage 8.

Figuur 9.1 Schematische weergave van de depositieruimte binnen het gebied en de verdeling ervan over de segmenten. Doordat er een benadering op verschillende wijze plaatsvindt, kunnen er in deze rapportage afrondingsverschillen plaatsvinden.

De volgende vier figuren geven een ruimtelijke weergave van de depositieruimte.

10. Eindconclusie

In hoofdstukken 4 en 5 van deze gebiedsanalyse is o.b.v. de best beschikbare wetenschappelijke kennis inzichtelijk gemaakt en onderbouwd dat:

- gegeven de in deze analyse geschetste depositieverloop waar binnen de te verwachten uitgifte van ontwikkelingsruimte is meegewogen, en
- gegeven de staat van instandhouding, de trend en de afstand tot de KDW van de betrokken habitattypen en leefgebieden van soorten,
- alsmede door de positieve effecten van geborgde uitvoering van maatregelen er met de uitgifte van ontwikkelruimte er in het gebied met zekerheid geen aantasting plaatsvindt van de natuurlijke kenmerken van het gebied.

Er treedt met de uitgifte van ontwikkelingsruimte bij het in deze gebiedsanalyse geschetste depositieverloop en bij de uitvoering van de in deze gebiedsanalyse genoemde en geborgde maatregelen op habitatniveau geen verslechtering op, behoud gedurende de eerste PAS periode is geborgd en daar waar uitbreidings- en of verbeterdoelen aan de orde zijn, geldt dat deze op termijn behaald kunnen worden ondanks de uitgifte van ontwikkelingsruimte.

Eveneens is op basis van de best beschikbare wetenschappelijk kennis beoordeeld dat de te treffen passende maatregelen in deze gebiedsanalyse geen negatieve effecten hebben op andere instandhoudingsdoelen in het gebied.

11. Literatuurlijst

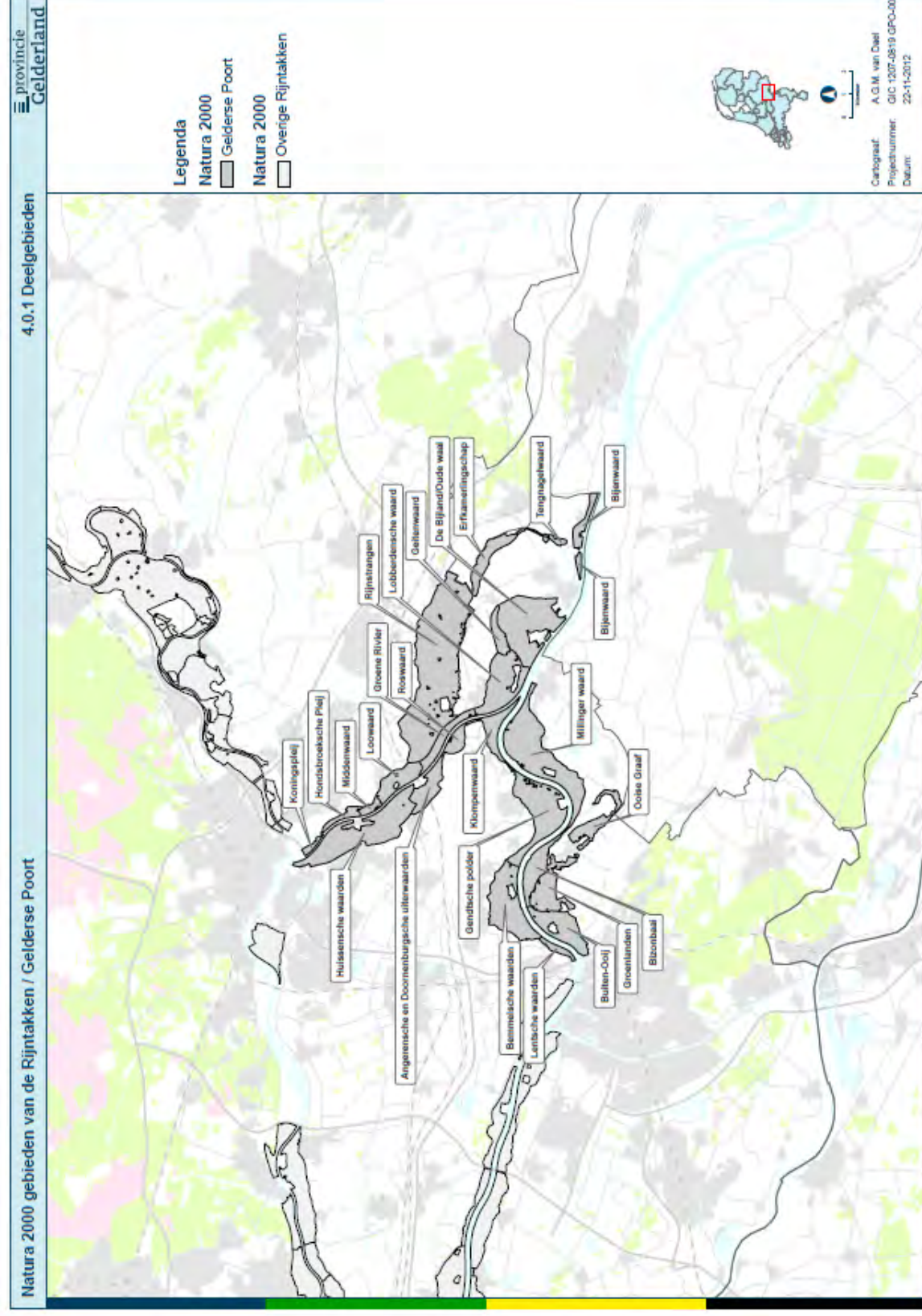
- Adams, A.S., H.P.J. Huiskes, K.V. Sýkora & N.A.C. Smits, 2012. Herstelstrategie H6120: Stroomdalgraslanden, versie November 2012.
- Adams, A.S., K.V. Sykora & N.A.C. Smits, 2012. Herstelstrategie H6510A: Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver), versie November 2012.
- Aerius Monitoring 14.2, versie december 2014. Ministerie van Economische Zaken, Den Haag.
- Arts, G.H.P., E. Brouwer & N.A.C. Smits, 2012. Herstelstrategie H3150: Meren met krabbenscheer en Fonteinkruiden, versie November 2012.
- Bal, D., H.M. Beijer, M. Felliger, R. Haveman, A.J.F.M. van Opstal en F.J. van Zadelhoff 2001. Handboek natuurdoeltypen. Expertisecentrum LNV 2001/020, Wageningen.
- Beijer, H.M., P.W.F.M. Hommel, R.W. de Waal & N.A.C. Smits, 2012. Herstelstrategie H91E0B: Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen), versie november 2012.
- Bijlsma, R.J., J.A.M. Janssen, R. Haveman, R.W. de Waal & E.J. Weeda (met bijdragen van A.J.M. Koomen, D.R. Lammertsma, R. Loeb & G.J. Maas), 2008. Natura 2000 habitattypen in Gelderland. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1769.
- Bijlsma, R.J., C.J. Bastmeijer, M.E.A. Broekmeyer, R.J.F. Bugter, F.M. Fleurke, H.P.J. Huiskes en J.A.M. Janssen, 2012. Samenvoeging Natura 2000-gebieden; Juridische, bestuurlijke en ecologische (on)mogelijkheden, kansen en risico's. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2348.
- Corporaal, A., 2009. Ontpoldering van de Groote Buitenlanden. Rapport Alterra, Wageningen.
- Creemers, 1994. Amfibieën in uiterwaarden. Voortplantingsplaatsen van amfibieën in uiterwaarden. Katholieke universiteit Nijmegen, Werkgroep Dieroecologie, Nijmegen.
- Deltares, 2011. Waterplanten langs de Nederlandse Rijntakken.
- Everts, F.H., G. Maas, J. Bouwman, A.T.W. Eysink, A.J.M. Jansen & E. Takman, 2012. Rivierenlandschap. Landschapecologische inbedding herstelstrategieën.
- H.F. van Dobben, R. Bobbink, D. Bal & A. van Hinsberg, 2012. Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000. Wageningen, Alterra, Alterra-Document 2397.
- Huiskes H.P.J., D. Bal, W.A. Ozinga, R. Slings, N.A.C. Smits, M.F. Wallis de Vries, 2012. Herstelstrategie H6430C: Ruigten en zomen (droge bosranden), versie November 2012.
- Huiskes, H.P.J., N.A.C. Smits & H.F. van Dobben, 2012. Herstelstrategie H91F0: Droge hardhoutooibossen, versie November 2012.
- Kurstjens, G., & Peters, B., 2012. Rijn in Beeld, Deel 1: Ecologische resultaten van 20 jaar natuurontwikkeling langs de Rijntakken.
- Ministerie van LNV, 2006, Ontwerp aanwijzingsbesluiten.
- Ministerie van LNV, 2008, Profielen Habitattypen en habitat- en vogelrichtlijnsoorten.
- Natuurbalans, 2008, Factsheets Habitatrichtlijnsoorten Gelderland.
- Natuurbalans/Ravon 2009, Vissen in Gelderse Natura 2000
- Nijssen, M.E, A.S. Adams, H.M. Beijer, J.H. Bouwman, D. Groenendijk, D. Bal & N.A.C. Smits, 2012. Herstelstrategie Geïsoleerde meander en petgat (leefgebied 2).
- Nijssen, M.E, H.M. Beijer, J.H. Bouwman, D. Groenendijk & N.A.C. Smits, 2012. Herstelstrategie Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied (leefgebied 11)

- Nijssen, M.E., A.S. Adams, H.M. Beije, J.H. Bouwman, D. Groenendijk & N.A.C. Smits, 2012. Herstelstrategie Dotterbloemgrasland van veen en klei (leefgebied 7)
- Nijssen, M.E., H.M. Beije, J.H. Bouwman, D. Groenendijk & N.A.C. Smits, 2012. Herstelstrategie Nat, matig voedselrijk grasland (leefgebied 8)
- Nijssen, M.E., H.M. Beije, J.H. Bouwman, D. Groenendijk & N.A.C. Smits, 2012. Herstelstrategie Zwakgebufferde sloot (leefgebied 3)
- Programmadirectie Natura 2000, 2014. Definitief aanwijzingsbesluit Rijntakken. PDN/2014-038| 038/066-068 Rijntakken.
- Programmadirectie Natura 2000, 2012a. Onderdelen uit Natura 2000-aanwijzingsbesluit Rijntakken (038/066-068). Ministerie van Economische Zaken, Den Haag.
- Programmadirectie Natura 2000, 2012b. PAS herstelstrategieën stikstofgevoelige leefgebieden, bijlage Deel II.
- Provincie Gelderland, 2012a. Beheerplan Natura 2000 Rijntakken. Concept 3 december 2012.
- Provincie Gelderland, 2012b. Beheerplan Natura 2000 Rijntakken. Achtergrond document: Uitwerking Natura 2000 doelen, versie mei 2012.
- Provincie Gelderland, 2013. Achtergronddocument Rijntakken_PAS-soorten, versie oktober, 2013.
- Ravon, Atlas reptielen en amfibieën in Gelderland 1985-2005, 2007.
- Sovon, 2012 (<http://s1.sovon.nl/gebieden/gebiedenkaartnw.asp>)
- Steur, G.G.L., F. de Vries en C. van Wallenburg, 1985. De bodemkaart van Nederland (schaal 1:250.000). Stichting voor de bodemkartering, Wageningen.
- Sýkora, K.V.; H.J. Stuver, I. de Ronde & L.J. de Nijs, 2009. Fourteen years of restoration and extensive year round grazing with free foraging horses and cattle and its effect particularly on dry species rich riverine levee grasslands. *Phytocoenologia*, 39(3): 265-286.
- Website PAS: <http://pas.natura2000.nl>. Ministerie van Economische Zaken, Den Haag.
- Website PAS: <http://pas.natura2000.nl/pages/home.aspx>
- Weeda, E.J.; Schuiling, C.; Jacobs, T.; Willemsen, J.P.M., 2008. Inventarisatie ruimteclaims in rivierengebied ten behoeve van Natura2000 en de Ecologische HoofdStructuur Wageningen : Alterra, (Alterra-rapport 1638) - p. 59.
- Weeda, E.J., 1991. Het Sanguisorbo-Silaetum Klapp ex Hundt 1964 en verwante graslandvegetaties in het Middennederlandse rivierengebied. *Stratiotes* 3: 3-32.
- Wolf, R.J.A.M., A.H.F. Stortelder, R.W. de Waal, K.W. van Dort, S.M. Hennekens, P.W.F.M. Hommel, J.H.J. Schaminée & J.G. Vrielink, 2001. Ooibossen. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

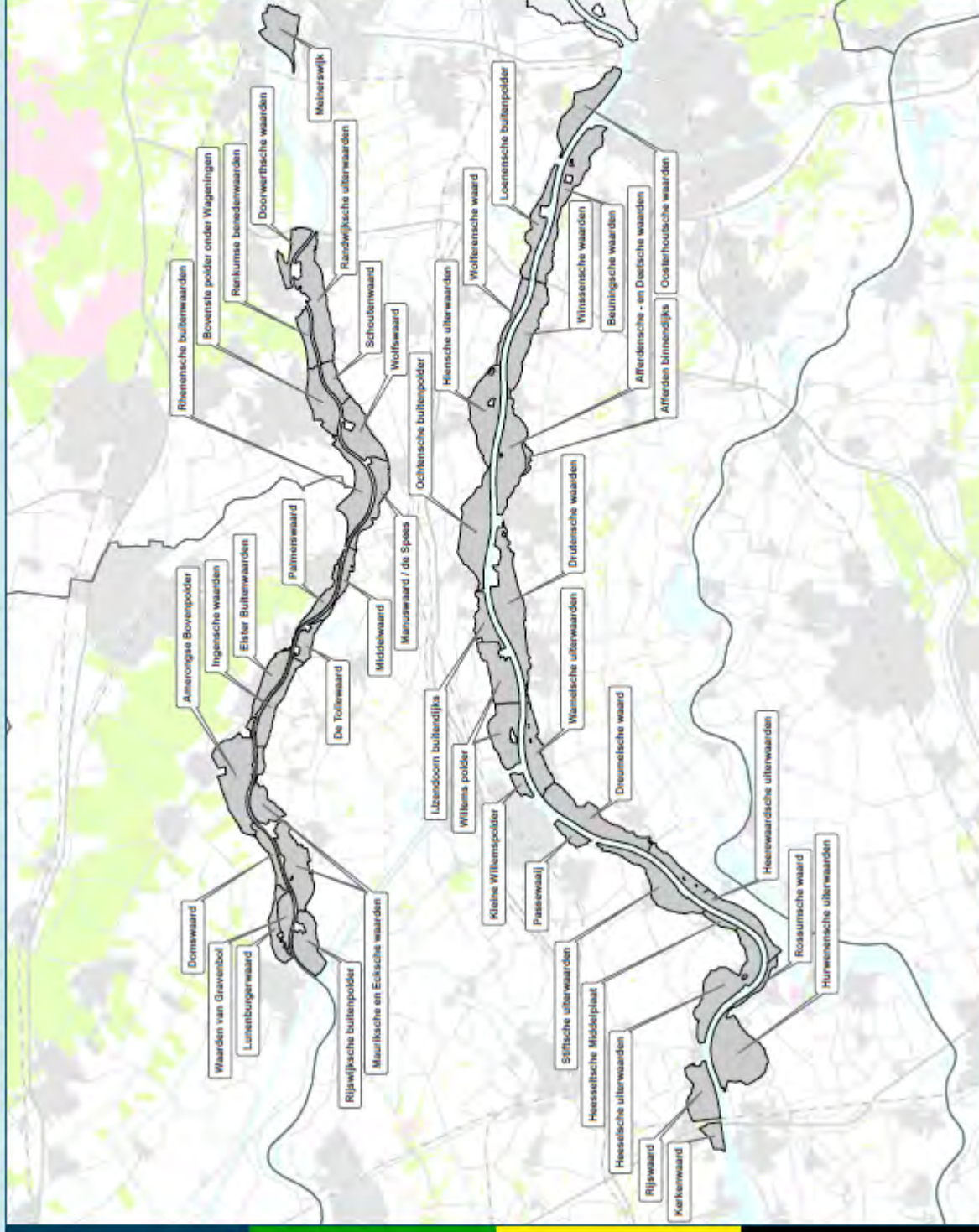
12. Bijlagen

1. Kaarten deelgebieden en toponiemen
2. Overzicht van alle Natura 2000 instandhoudingsdoelstellingen
3. Beschrijving vegetatiegradiënt en fauna
4. Analyse stikstofgevoelige leefgebieden VHR-soorten
5. Kaarten kerngebieden van habitattypen
6. Kaarten kerngebieden van habitat- en vogelrichtlijnsoorten
7. Maatregelkaarten deelgebieden

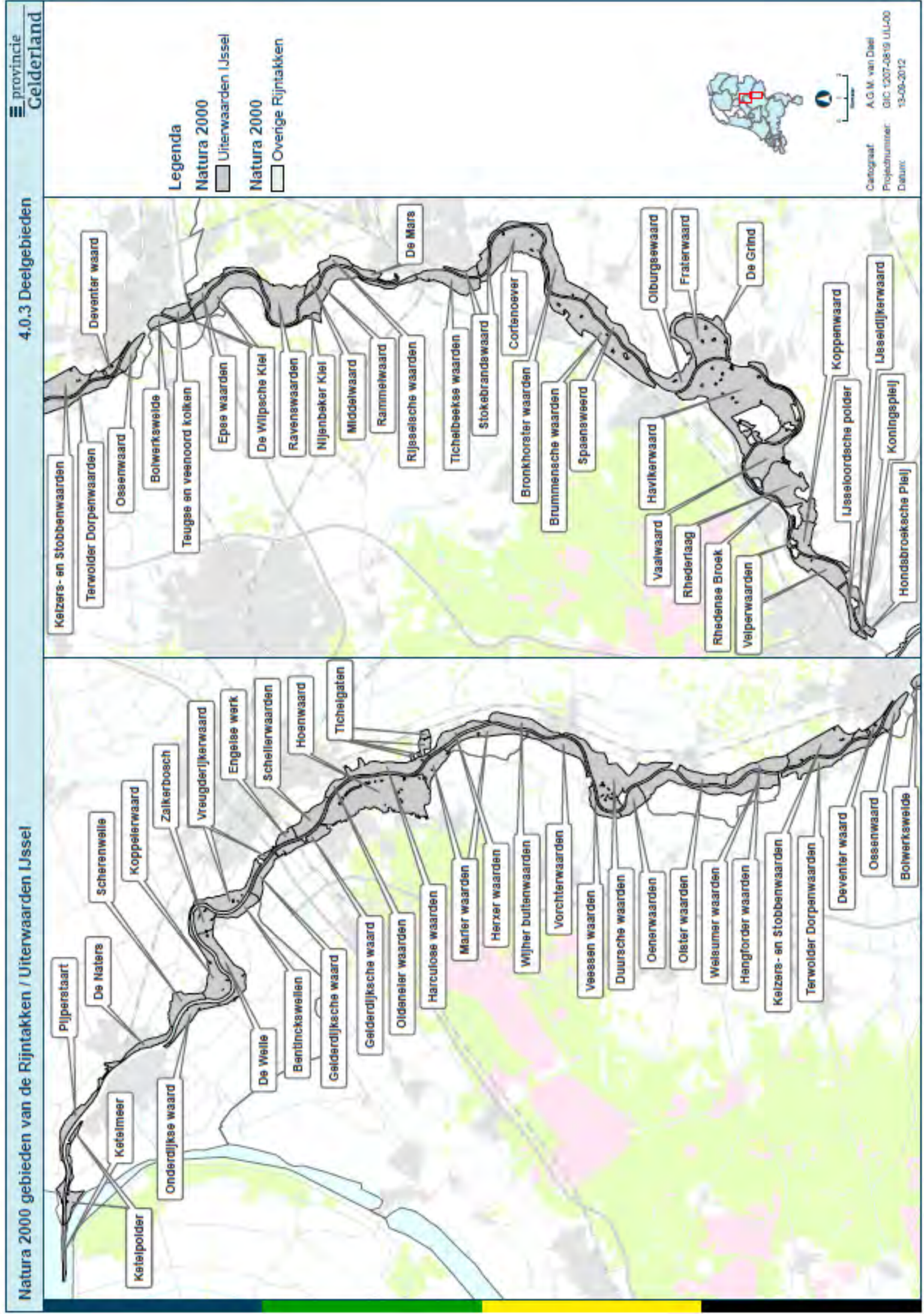
Bijlage 1. Kaarten deelgebieden en toponiemen

- Legenda**
- Natura 2000**
- Uiterwaarden
 - Waal en Neder-Rijn
- Natura 2000**
- Overige Rijnakken

Cartograaf: A.C.M. van Duyl
 Projectnummer: GIC 1207-0819 UWR-08
 Datum: 13-09-2012

Bijlage 2. Natura 2000 doelen Rijntakken

Overzicht van alle Natura 2000 instandhoudingsdoelstellingen t.a.v. verspreiding, oppervlakte, kwaliteit en omvang populatie conform definitieve aanwijzingsbesluit (PDN, 2014). Legenda: = behoudsdoel, > uitbreiding verspreiding, oppervlak of verbetering kwaliteit. In de laatste kolom is aangegeven of stikstofdepositie een mogelijk knelpunt is voor het behalen van de doelstellingen (zie §3.4 voor een verdere onderbouwing).

Habitattype	Doelstelling habitattype/leefgebied soort					stikstofdepositie knelpunt?
	Verspr.	Opp.	Kwaliteit	Pop.	Opmerking	
H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	=	>	>			ja
H3260B Beken en rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden)	=	>	=			nee
H3270 Slikkige rivieroeveren	=	>	>			nee
H6120 Stroomdalgraslanden	=	>	>			ja
H6430A Ruigten en zomen (moerasspirea)	=	=	=			nee
H6430C Ruigten en zomen (droge bosranden)	=	>	>			nee
H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	=	>	>			ja
H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart)	=	>	>			nee
H91E0A Vochtige alluviale bossen (zachthoutooibossen)	=	=	>			nee
H91EB Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)	=	>	>			ja
H91F0 Droge hardhoutooibossen	=	>	>			ja
Habitatsoorten						
H1095 Zeeprrik	=	>	>	>		
H1099 Rivierprrik	=	>	>	>		
H1102 Elft	=	=	=	>		
H1106 Zalm	=	=	=	>		
H1134 Bittervoorn	=	=	=	=		ja
H1145 Grote modderkruiper	>	>	>	>		
H1149 Kleine modderkruiper	=	=	=	=		
H1163 Rivierdonderpad	=	=	=	=		
H1166 Kamsalamander	>	>	>	>		ja
H1318 Meervleermuis	=	=	=	=		
H1337 Bever	=	=	>	>		
Broedvogels						
A004 Dodaars		=	=	45	broedparen	
A017 Aalscholver		=	=	660	broedparen	
A021 Roerdomp		>	>	20	broedparen	
A022 Woudaap		>	>	20	broedparen	

A119 Porseleinhoen		>	>	40	broedparen	
A122 Kwartelkoning		>	>	160	broedparen	ja
A153 Watersnip		=	=	17	broedparen	ja
A197 Zwarte stern		>	>	240	broedparen	
A229 IJsvogel		=	=	25	broedparen	
A249 Oeverzwaluw		=	=	680	broedparen	
A272 Blauwborst		=	=	95	broedparen	
A298 Grote karekiet		>	>	70	broedparen	
Niet-broedvogels						
A005 Fuut		=	=	570	Seizoensgem.	
A017 Aalscholver		=	=	1300	Seizoensgem	
A037 Kleine zwaan		=	=	100	Seizoensgem	
A038 Wilde zwaan		=	=	30	Seizoensgem	
A039 Toendrarietgans	=	=	=	2800	gem. seizoenmax.	
A041 Kolgans	=	=	=	183000	gem. seizoenmax.	
A043 Grauwe gans	=	=	=	22000	gem. seizoenmax.	
A045 Brandgans	=	=	=	5200	gem. seizoenmax.	
A048 Bergeend		=	=	120	Seizoensgem	
A050 Smient	=	=	=	17900	Seizoensgem	
A051 Krakeend		=	=	340	Seizoensgem	
A052 Wintertaling		=	=	1100	Seizoensgem	
A053 Wilde eend		=	=	6100	Seizoensgem	
A054 Pijlstaart		=	=	130	Seizoensgem	
A056 Slobeend		=	=	400	Seizoensgem	
A059 Tafeleend		=	=	990	Seizoensgem	
A061 Kuifeend		=	=	2300	Seizoensgem	
A068 Nonnetje		=	=	40	Seizoensgem	
A125 Meerkoet		=	=	8100	Seizoensgem	
A130 Scholekster		=	=	340	Seizoensgem	ja
A140 Goudplevier		=	=	140	Seizoensgem	
A142 Kievit		=	=	8100	Seizoensgem	ja
A151 Kempphaan		=	=	1000	Seizoensgem	ja
A156 Grutto		=	=	690	Seizoensgem	ja
A160 Wulp		=	=	850	Seizoensgem	
A162 Tureluur		=	=	65	Seizoensgem	ja

Bijlage 3. Beschrijving vegetatiegradiënt en fauna van het rivierenlandschap

(Uit: Everts *et al.*, 2012)

Vegetatiegradiënt

In de hogere delen van de gradiënt hebben drie habitattypen een plaats. Ten eerste Stroomdalgrasland (H6120), op zandige stroomruggen of rivierduinen. Het gaat dan om de Associatie van Vetkruid en Tijn (14Bc1) en de Associatie van Sikkelklaver en Zachte haver (14Bc2). Eerstgenoemde associatie is thans zeer zeldzaam en komt nog voor langs de IJssel en de Bedijkte Maas (Schaffers *et al.*, 2008). De andere associatie komt ruimer verspreid voor in de uiterwaarden van Boven- en Neder-Rijn, Waal, Bedijkte Maas en IJssel, maar is eveneens zeldzaam. Ten tweede Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, Glanshaver (H6510A). Deze worden aangetroffen in de hogere en drogere delen van de gradiënt waar de bodem uit rivierklei en zavel bestaat. Ten derde, tenslotte, het vochtige subtype van de Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, Grote vossenstaart (H6510B). Dit subtype is beperkt tot de lagere delen van de gradiënt met zwaardere kleibodems dan het subtype van Glanshaver. Dit is de zone waarin ook Weidekervel kan voorkomen. In heringerichte natuurontwikkelingsgebieden komen op de hogere zandige delen komen over grote oppervlakten droge ruigten voor van de Klasse der ruderaal gemeenschappen (31). Graslanden van het Zilver schoon-verbond (12Ba; leefgebied 0008: Nat, matig voedselrijk grasland) komen voor in de langgerekte vochtige tot natte laagten tussen hoger gelegen stroomruggen die 's winters betrekkelijk langdurig overstroomd kunnen zijn, niet alleen met rivierwater maar ook met oevergrondwater, en die in de loop van het voorjaar droogvallen. Ze vormen vaak de overgang naar de oevers van nevengeulen, strangen, kleiputten en wielen. Wanneer deze oevers kaal en slikkige zijn komt – net als langs de rivier zelf – als pioniersstadium het habitatype Slikkige rivieroevers (H3270) tot ontwikkeling. Bij voldoende dynamiek kan dit habitatype zich langdurig handhaven. Is die dynamiek geringer, dat wil zeggen 's winters langdurige inundatie en in de loop van het groeiseizoen langzaam droogvallend, dan ontwikkelen zich op deze oevers Rietlanden (Riet-verbond; 8Bb) en Grote-zeggenmoerassen (LG5). Ook kan het habitatype Ruigten en zomen, Moerasspirea (H6430A) voorkomen, wanneer de waterdynamiek gering is. De ruigten van Rivierkruid-associatie (32Ba1) die zijn te rekenen tot het habitatsubtype Ruigten en zomen (harig wilgenroosje; H6430B) begeleiden de rivier of groeien op andere natte, zeer voedselrijke plaatsen. Al deze begroeiingen zijn gekenmerkt door eutrafente soorten die plaatselijk afgewisseld kunnen worden met soorten die op wat voedselarmere omstandigheden wijzen zoals Stijve zegge, Gewone dotterbloem en Waterviolier. Ook Pijlkruid en Zwanenbloem vinden in deze habitats groeiplaatsen.

In het open water van nevengeulen, oude meanders, kleiputten en wielen komen begroeiingen voor van het habitatype Beken en rivieren met waterplanten, grote fonteinkruiden (H3260B) voor. Wanneer deze wateren niet of nauwelijks (tot maximaal 20 dagen per jaar) door de rivier geïndeerd worden, behoren ze tot het leefgebied Geïsoleerde meander en petgat (LG2). Op plaatsen waar basenrijke, maar fosfaatarme kwel optreedt (uit de aangrenzende stuwwal) kunnen zich daarbij begroeiingen voegen van het habitatype Meren met Krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) of van Kranswierwateren (H3140).

Waar sprake is van droge zomen kan het habitatsubtype Ruigten en zomen, droge bosranden (H6430C) ontwikkeld zijn. Dit type is echter zeldzaam omdat buitendijks, op een handvol relatief brede overstromingsgebieden na, zeer weinig bos met begeleidende zomen en mantels is overgebleven. In de regel komen de verschillende bos(sub)habitattypen slechts zeer lokaal voor. Het gaat om vochtige alluviale bossen, subtypen Zachthoutoibossen (H91E0A; Verbond der wilgenvloedbossen en -struwelen: 38Aa) en subtype Essen-Iepenbossen (H91E0B) en om Droge hardhoutoibossen (H91F0). Essen-Iepenbossen (vegetatiecode 43Aa2) zijn gebonden aan kleiige bodems (lichte zavel tot lichte klei) en komen voor in hoge uiterwaardvlakten. In

meer reliëfrijke uiterwaarden zijn ze te vinden op de overgang van de hogere zandgronden of oeverwallen en lage stroomruggen naar lagere delen. Hardhoutooibossen zijn gebonden aan de hogere, zandige delen in de uiterwaarden (rivierduinen, hoge stroomruggen, op de overgang naar de Pleistocene zandgronden). Vegetatiekundig zijn deze het Abelen-Iepenbos (43Aa1) te rekenen.

De lengte van de gradiënt (loodrecht op de rivier) varieert van enkele tientallen meters tot vele honderden meters; in kronkelwaarden kan de gradiënt tot circa 1,5 kilometer breed zijn.

Fauna

De rivier zelf is binnen deze gradiënt één van de belangrijkste typen. De Nederlandse rivieren waren in het verleden belangrijke gebieden voor migrerende vissen die een deel van hun leven in zee doorbrengen maar voor de voortplanting de rivier optrekken (zogenaamde anadrome soorten). Veel van deze soorten zijn de afgelopen eeuw zeer sterk achteruitgegaan en een deel is zelfs (vrijwel) uit ons land verdwenen. De bekendste soort, de Zalm (*Salmo salar*), is tussen 1950 en 1985 als paaiende soort uit de Rijn en Maas verdwenen. De laatste jaren worden er weer ontbrak in Nederland in de periode 1902 tot 1996, maar sinds de eerste vondst langs de Waal in 1996 heeft de soort alle Nederlandse rivieren gekoloniseerd. Deze toename is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan een verbeterde waterkwaliteit (Bouwman *et al.* 2008).

De structuurrijke zacht- en harthoutooibossen kunnen rijk zijn aan vogels als Appelvink (*Coccothraustes coccothraustes*), Wielewaal (*Orilus oriolus*), Zomertortel (*Streptopelia turtur*), Koekoek (*Cuculus canorus*) en aan de randen Blauwborst (*Luscinia svecica*). In grote en rustige zachthoutooibossen komen soms zelfs soorten als Kwak (*Nycticorax nycticorax*) voor en vindt de Bever (*Castor fiber*) zijn voedsel. Op oudere, verweerde en met mos begroeide wilgen en populieren komt de Knotwilgslak (*Clausilia dubia dubia*) voor. Stilstaande grotere wateren als nevengeulen en strangen (al dan niet geïsoleerd) vormen belangrijke paaigebieden voor vissen als Bittervoorn (*Rhodeus amarus*) en Grote modderkruiper (*Misgurnus fossilis*) (geïsoleerd), Barbeel (*Barbus barbus*) en Serpeling (*Leuciscus leuciscus*). In rijk begroeide stilstaande wateren kunnen drijvende plantenresten zorgen voor geschikte broedplaatsen voor Zwarte stern (*Chlidonias niger*). De stroomdalgraslanden kunnen vanwege hun bloemrijkdom rijk zijn aan insecten. Een aantal zeldzame nachtvlinders zoals de Wolfsmelkpijlstaart (*Hyles euphorbiae*), Schijn-wolfsmelkwespvler (Chamaesphecia empiformis) en de Wolfsmelkwespvler (Chamaesphecia tenthrediniformis) zijn in Nederland door de verspreiding van hun waardplant (Heksenmelk, *Euphorbia esula* en Cipreswolfsmelk, *Euphorbia cyparissias*) gebonden aan rivierduintjes. Bij een extensief agrarisch beheer vinden soorten als Patrijs (*Perdix perdix*), Kwartelkoning (*Crex crex*) en Grutto (*Limosa limosa*) geschikte nestgelegenheden. In de winterperiode vormen de uiterwaarden van de grote rivieren een belangrijk overwinteringsgebied voor onder andere Kolgans (*Anser albifrons*), Grote zaagbek (*Mergus merganser*), Brilduiker (*Bucephala clangula*) en Smient (*Anas penelope*).

Bijlage 4. Analyse stikstofgevoelige leefgebieden VHR-soorten

Analyse van stikstofdepositie knelpunt per VHR-soort in de Rijntakken (Bron: "BIJLAGEN Deel II" (PDN, 2012b). Systematiek leefgebieden volgens Natuurdoeltypen.

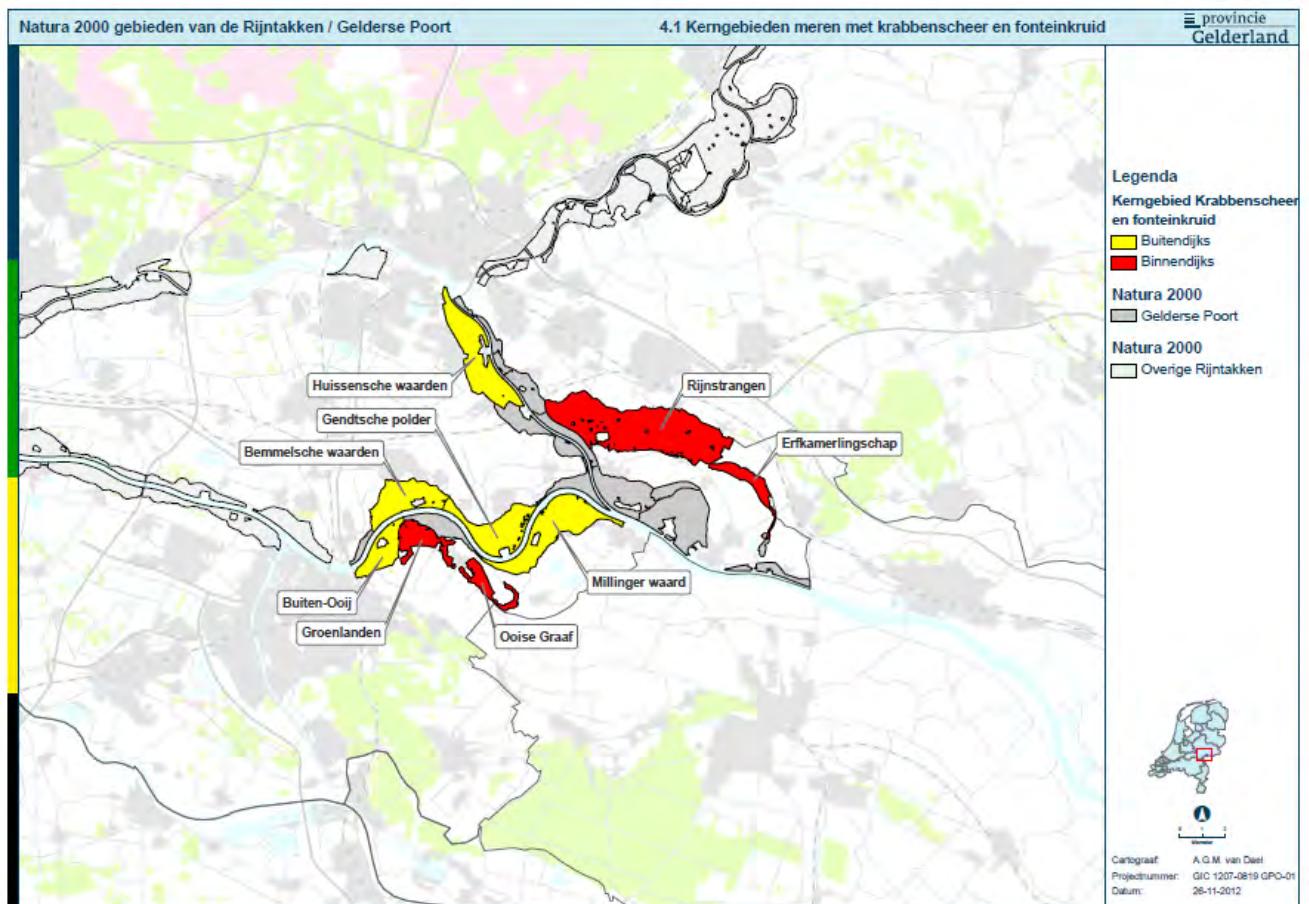
	Soort afhankelijk van N-gevoelig habitatype en/of leefgebied?	Beschrijving leefgebied in concept BP	N-gevoelige habitattypen en/of leefgebieden in Rijntakken aanwezig ?	Uitwerken in de PAS?
Habitatsoorten				
H1095 Zeeprk	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
H1099 Rivierprk	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
H1102 Elft	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
H1106 Zalm	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
H1134 Bittervoorn	ja	gebonden aan laag-dynamisch, dus niet aan rivier aangetakte buiten- en binnendijkse wateren die helder en schoon zijn en een gevarieerde water- en oevervegetatie hebben, zoals wielen, strangen, sloten en hanken.	LG2 geïsoleerde meanders en petgaten LG3 zwakgebufferde sloten	ja
H1145 Grote modderkruiper	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
H1149 Kleine modderkruiper	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
H1163 Rivieronderpad	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
H1166 Kamsalamander	ja	laagdynamisch, geïsoleerd gelegen voortplantingswater en nabij gelegen landhabitat zoals bosjes, singels en ruigten	LG2 geïsoleerde meanders en petgaten	ja
H1318 Meervleermuis	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
H1337 Bever	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
Broedvogels				
A004 Dodaars	ja	broedt in beschutte, weinig dynamische wateren met waterplanten.	Geen, want 3.22 (H3130) en 3.23 (H3160) komen in Rijntakken niet voor.	nee
A017 Aalscholver	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A021 Roerdomp	ja	Gebonden aan overjarig brede waterrietzones met veel randlengte langs water of nat grasland.	Geen, want 3.22 (H3130) komt in Rijntakken niet voor.	nee
A022 Woudaapje	ja	Gebonden aan overjarig brede waterrietzones met veel randlengte langs water of nat grasland.	Geen, want 3.22 (H3130) komt in Rijntakken niet voor.	nee
A119 Porseleinhoen	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A122 Kwartelkoning	ja	soort is afh graslanden die laat worden gemaaid. Voor 2e legsel zelfs nog in juli/aug. Sterk mozaiek beheer.	H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart) LG8 Nat, matig voedselrijk grassland	ja

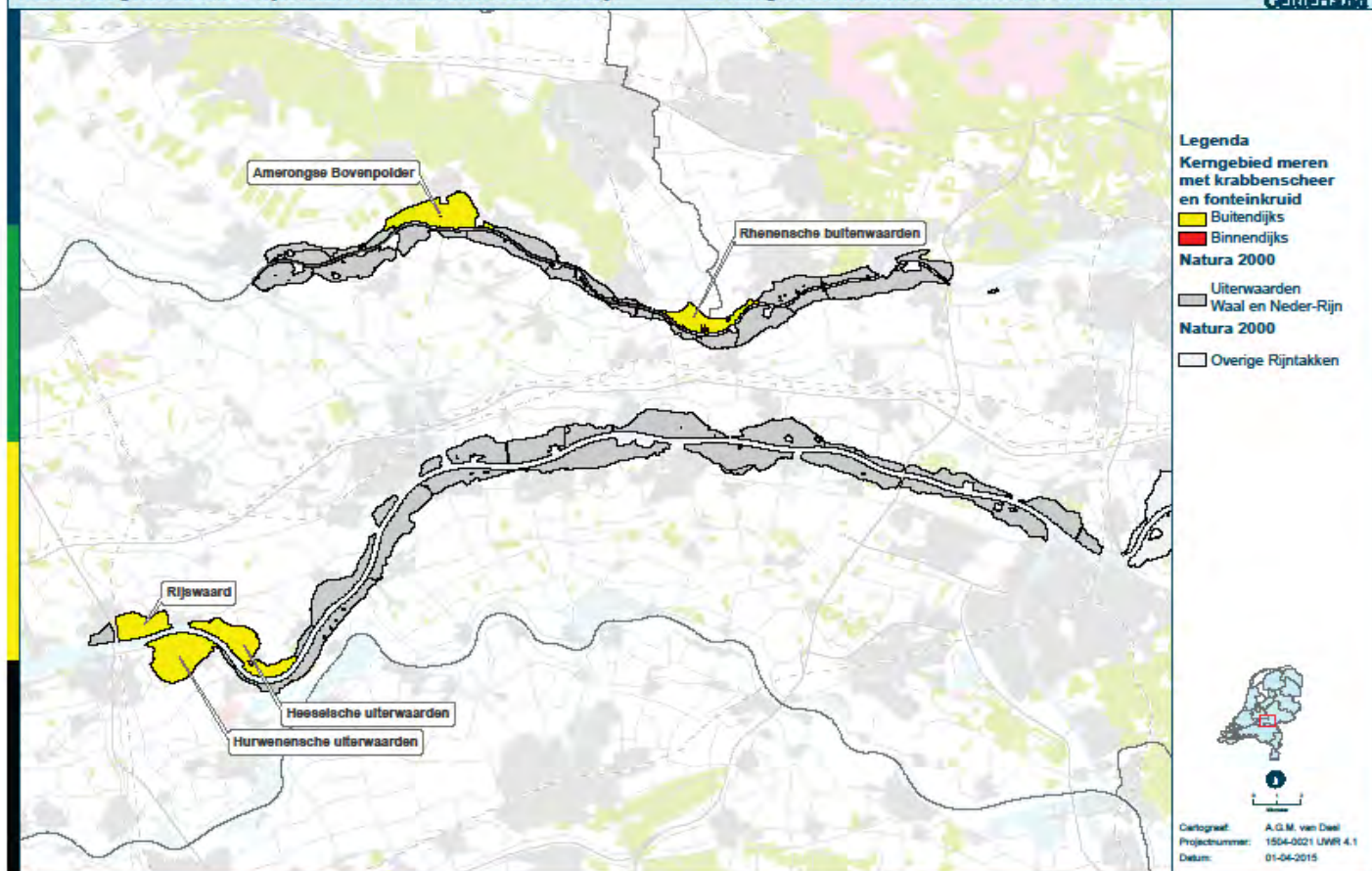
	Soort afhankelijk van N-gevoelig habitatype en/of leefgebied?	Beschrijving leefgebied in concept BP	N-gevoelige habitattypen en/of leefgebieden in Rijntakken aanwezig ?	Uitwerken in de PAS?
A153 Watersnip	ja	Geen beschrijving broedgebied beschikbaar. Aanname is dat het om plas-drassituaties gaat waar het tot ver in het voorjaar nog vochtig is.	LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland	ja
A197 Zwarte Stern	ja	broedt op drijvende delen van waterplanten in uiterwaardplassen en in de Rijnstrangen maar tegenwoordig ook op nestvlotjes	Geen, want 3.22 (H3130) komt in Rijntakken niet voor.	nee
A229 IJsvogel	ja	broedt in steile afgekalfde oevers bij visrijke wateren en is gebaat bij stromend water dat 's winters niet dichtvriest. Waterkwaliteit en helderheid zijn ook belangrijk.	Geen, want 3.22 (H3130) komt in Rijntakken niet voor.	nee
A249 Oeverwaluw	ja	Broedt in zand-, leem-, of kleiwanden aan of dichtbij water.	Geen, want 3.22 (H3130) komt in Rijntakken niet voor.	nee
A272 Blauwborst	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A298 Grote karekiet	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
Niet-broedvogels				
A005 Fuut	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A017 Aalscholver	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A037 Kleine Zwaan	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A038 Wilde Zwaan	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A039 Toendrarietgans	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A041 Kolgans	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A043 Grauwe gans	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A045 Brandgans	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A048 Bergeend	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A050 Smient	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A051 Krakeend	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A052 Wintertaling	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A053 Wilde eend	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A054 Pijlstaart	Ja	foerageert in ondiep, voedselrijk en waterplantenrijk water of in ondergelopen grasland	Geen, want 3.22 (H3130) komt in Rijntakken niet voor.	nee
A056 Slobeend	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A059 Tafeleend	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A061 Kuifeend	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A068 Nonnetje	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A125 Meerkoe	nee		wordt in concept beheerplan niet genoemd!	nee
A130 Scholekster	Ja	mn slikkige rivieroeveren, plas-drasterreinen en vochtige graslanden zijn van belang	H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart) LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig	ja

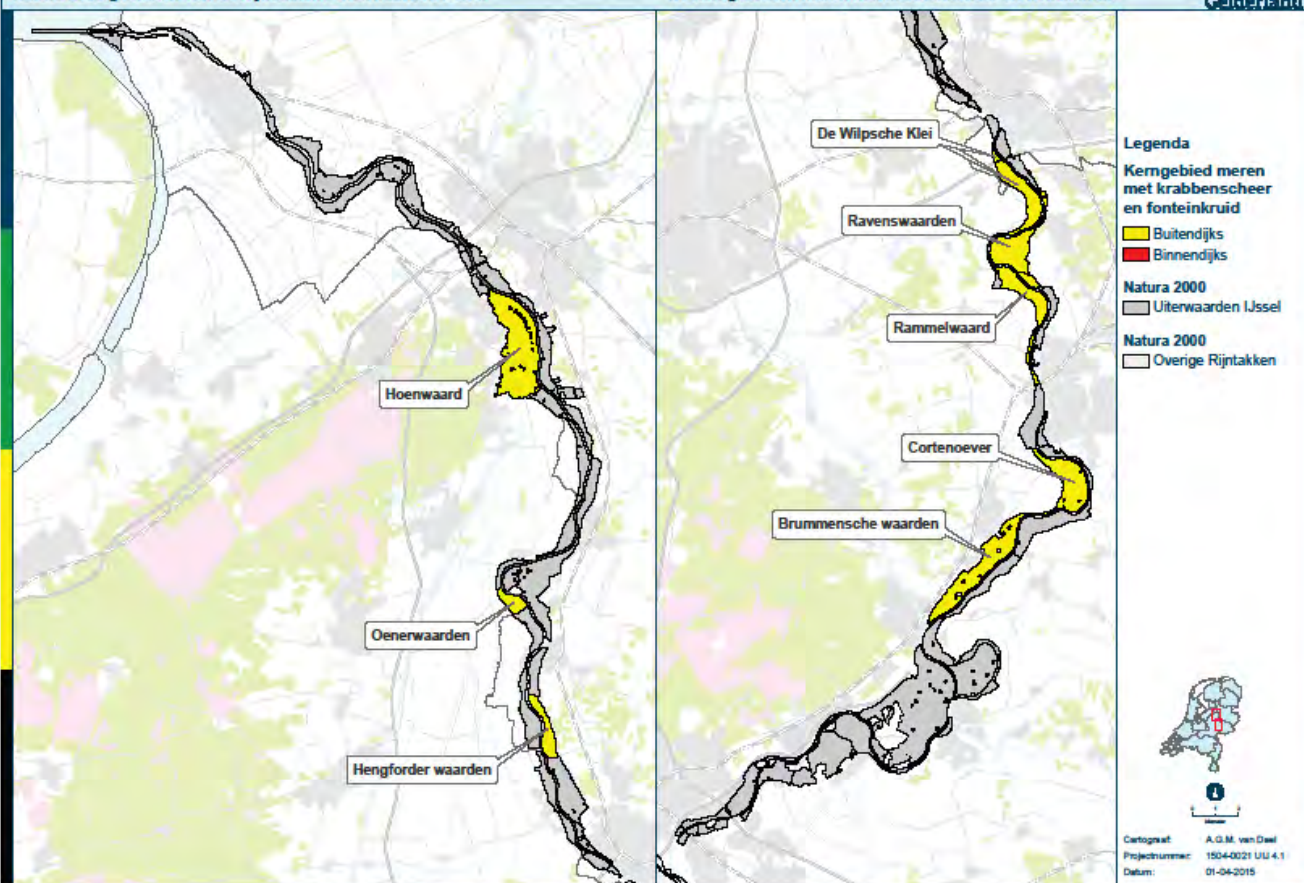
		Soort afhankelijk van N-gevoelig habitatype en/of leefgebied?	Beschrijving leefgebied in concept BP	N-gevoelige habitattypen en/of leefgebieden in Rijntakken aanwezig ?	Uitwerken in de PAS?
				voedselrijk grasland, LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied	
A140	Goudplevier	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A142	Kievit	Ja	mn slikkige rivieroeveren, plas-drasterreinen en vochtige graslanden zijn van belang	H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart) LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied	ja
A151	Kemphaan	Ja	Beschrijving leefgebied ontbreekt. Aanname is dat soort foerageert op slikkige oevers, maar vermoedelijk ook op plas-dras terreinen en vochtige graslanden	H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart) LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied	ja
A156	Grutto	Ja	mn slikkige rivieroeveren, plas-drasterreinen en vochtige graslanden zijn van belang	H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart) LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied	ja
A160	Wulp	nee	n.v.t.	n.v.t.	nee
A162	Tureluur	Ja	mn slikkige rivieroeveren, plas-drasterreinen en vochtige graslanden zijn van belang	H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart) LG7 Dotterbloemgrasland van veen en klei, LG8 Nat, matig voedselrijk grasland, LG11 Kamgrasweide & Bloemrijk weidevogelgrasland van het rivieren- en zeekleigebied	ja

Bijlage 5. Kaarten kerngebieden van habitattypen, habitatsoorten en broedvogels.

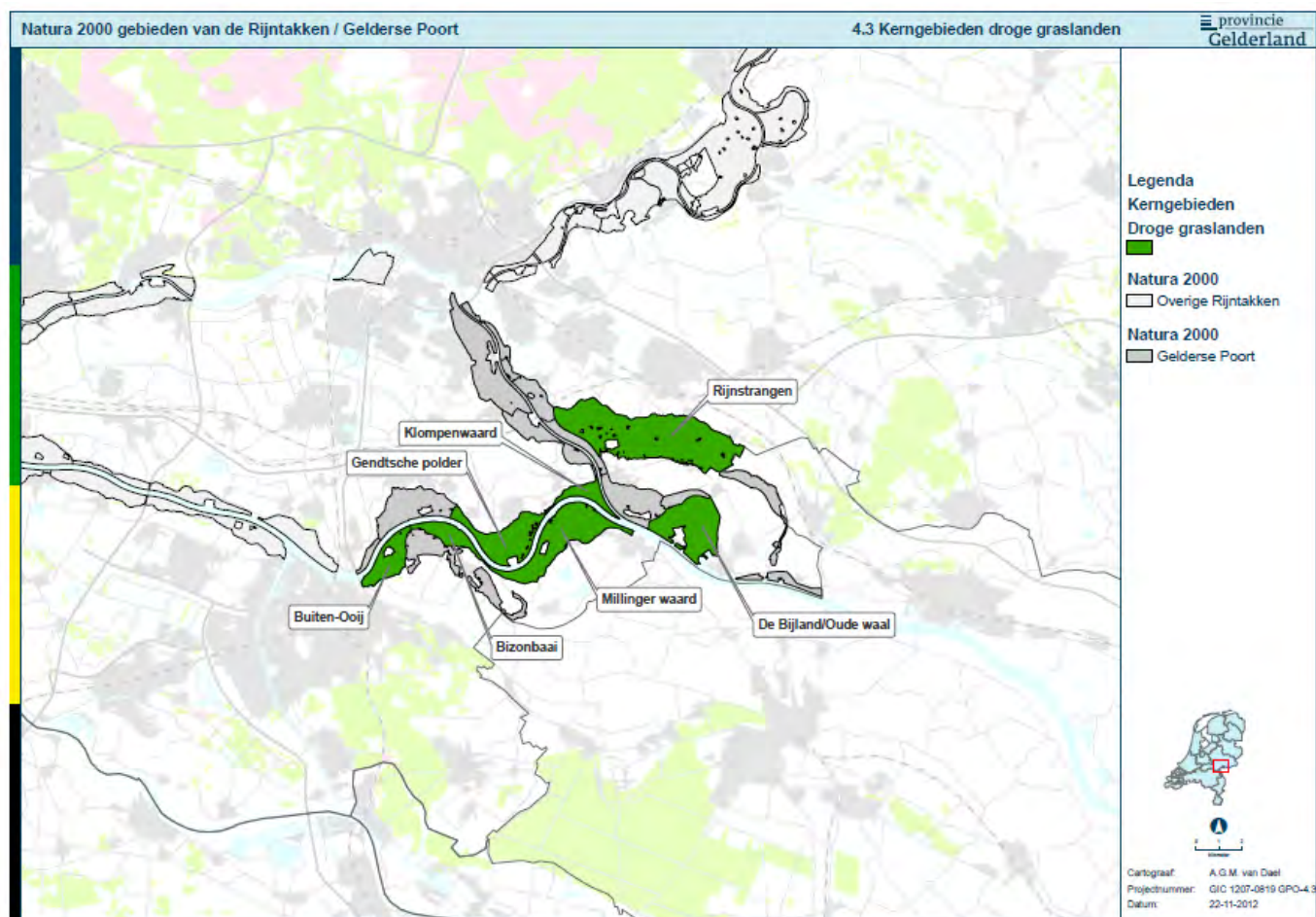
H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden

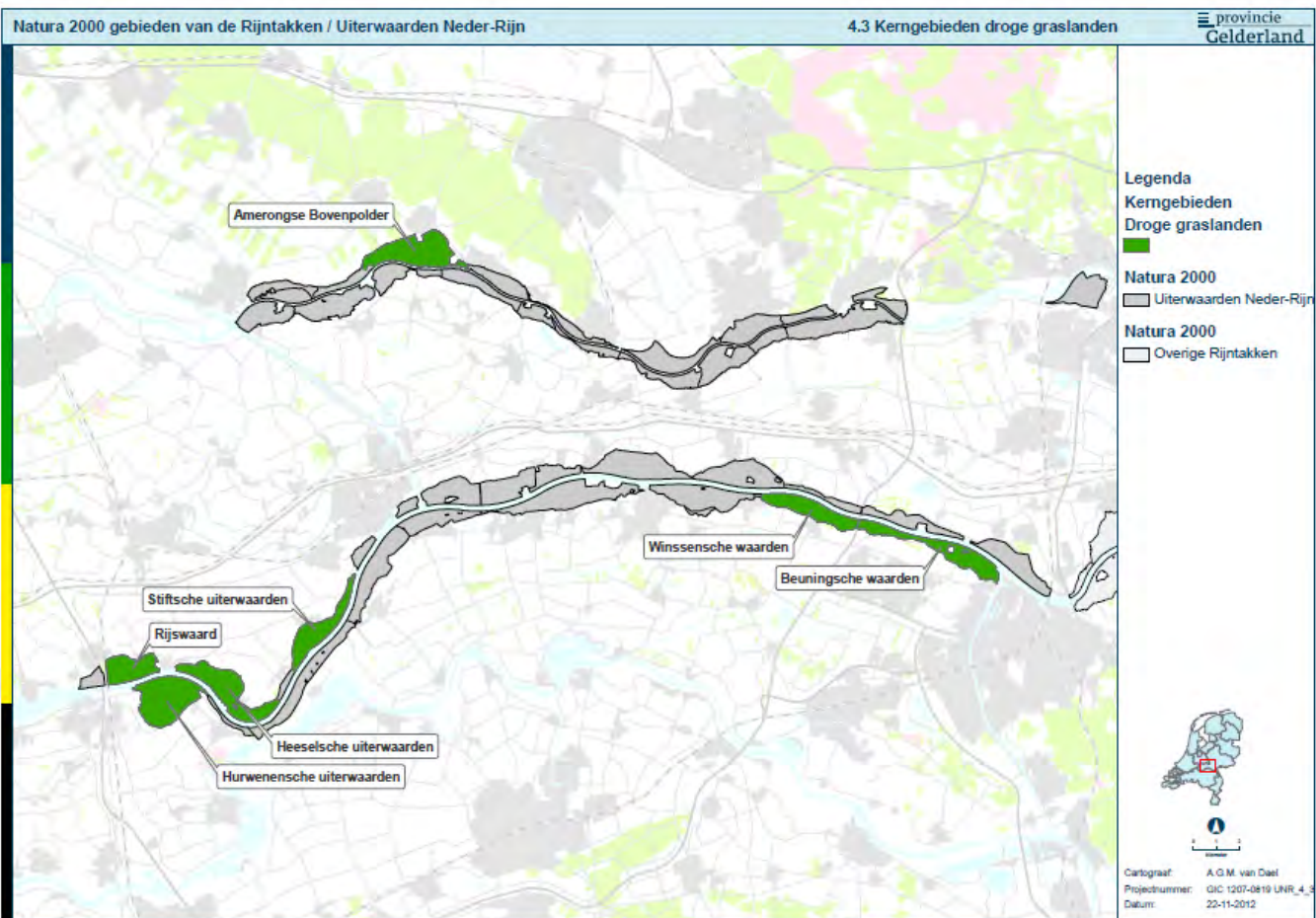

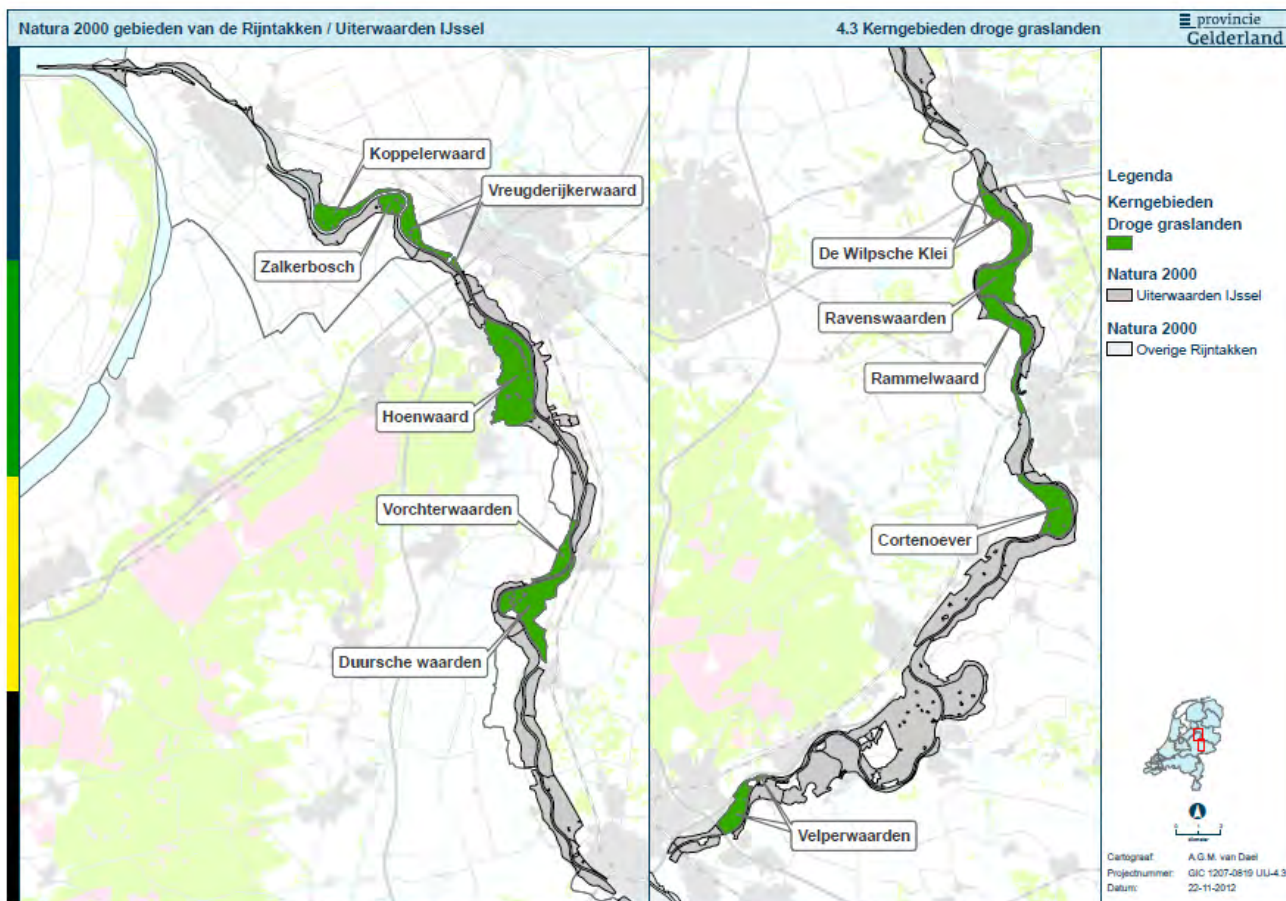

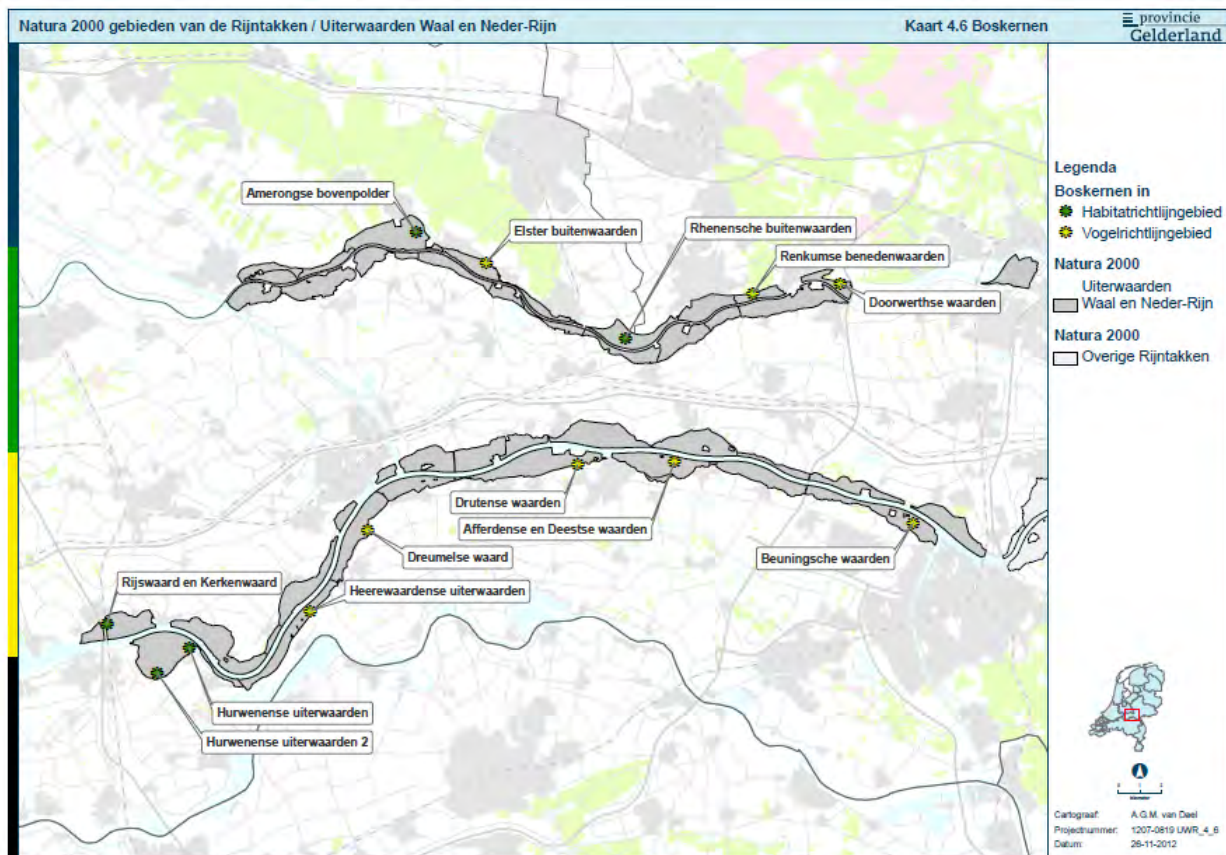
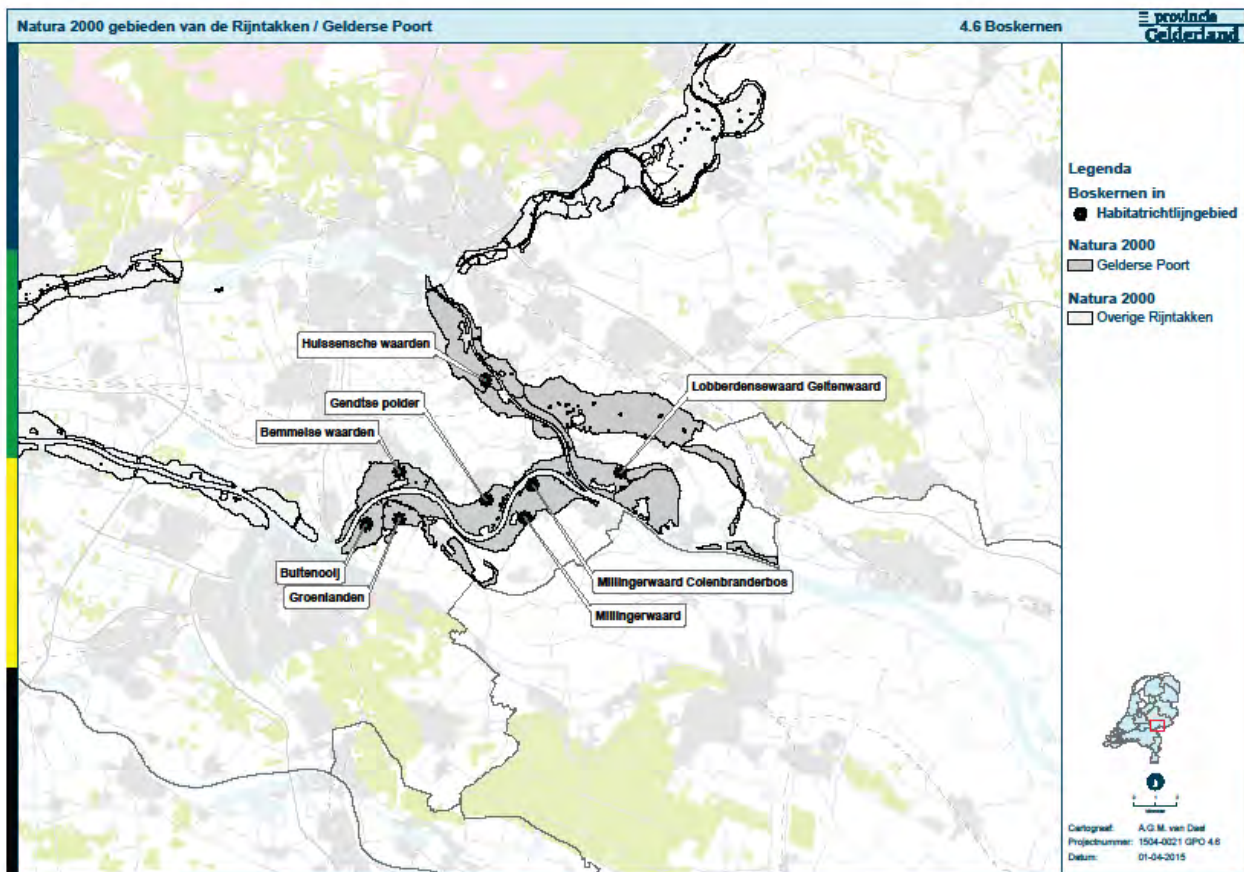
Droge graslanden (o.a. Stroomdalgraslanden, H6120).

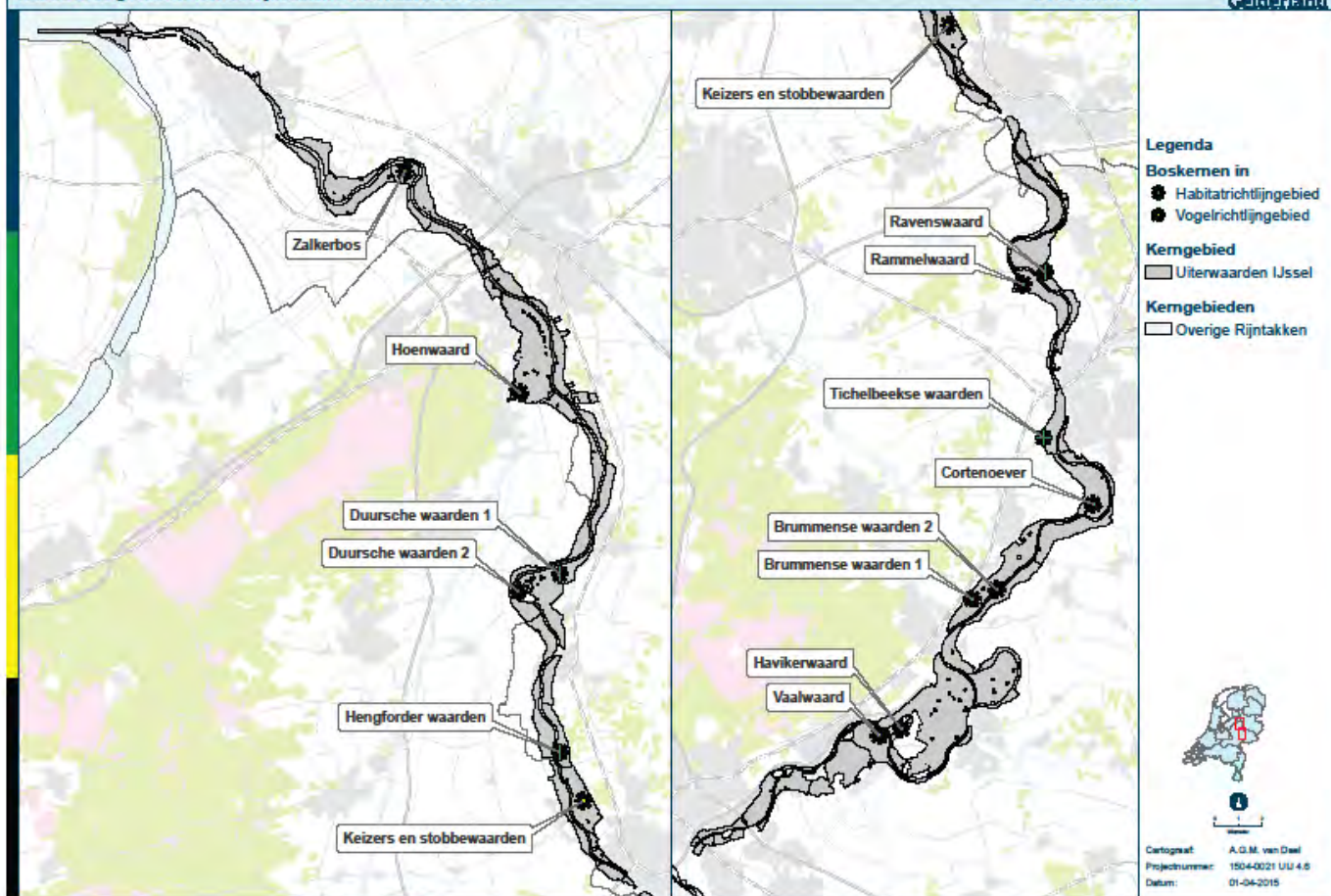

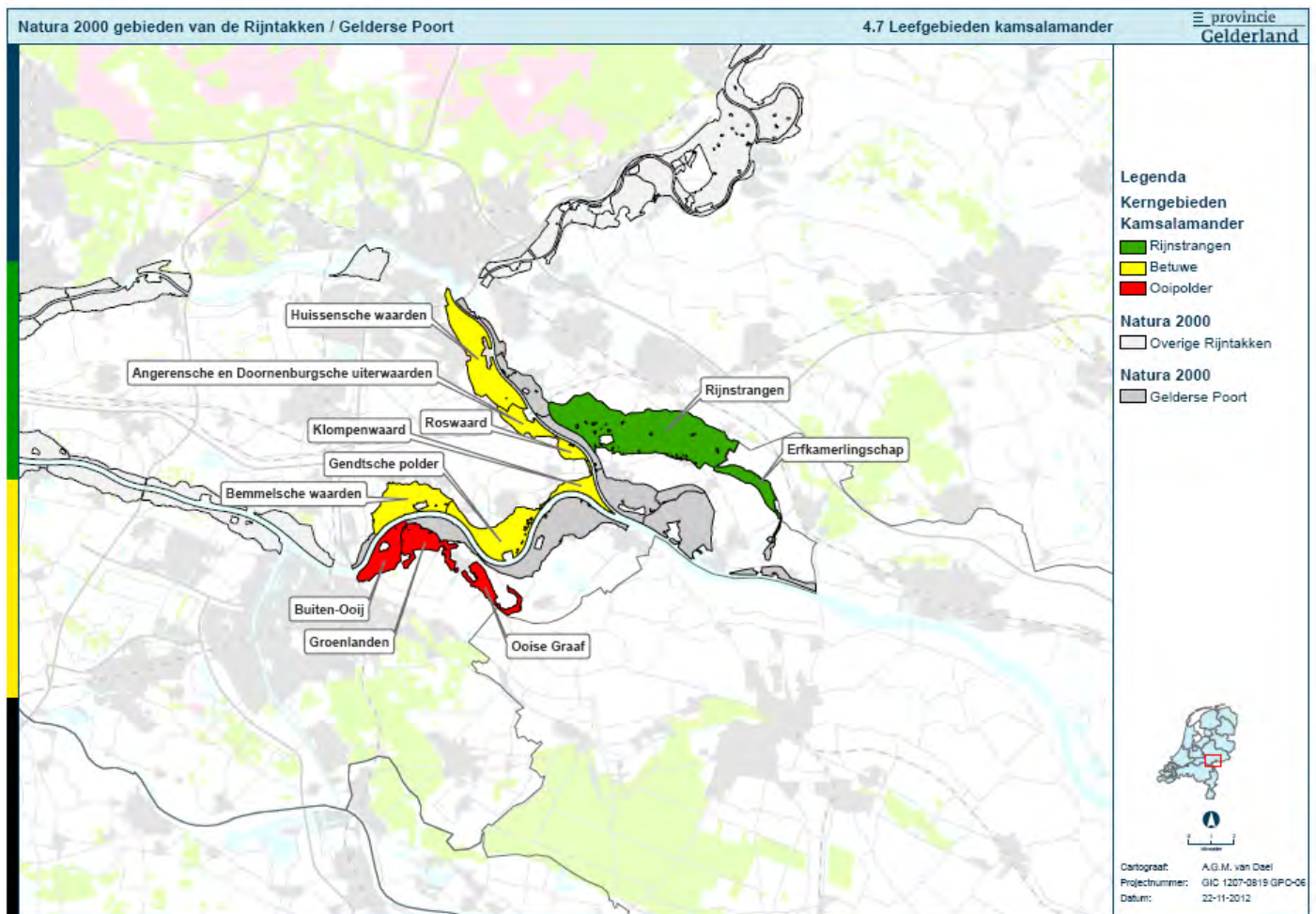

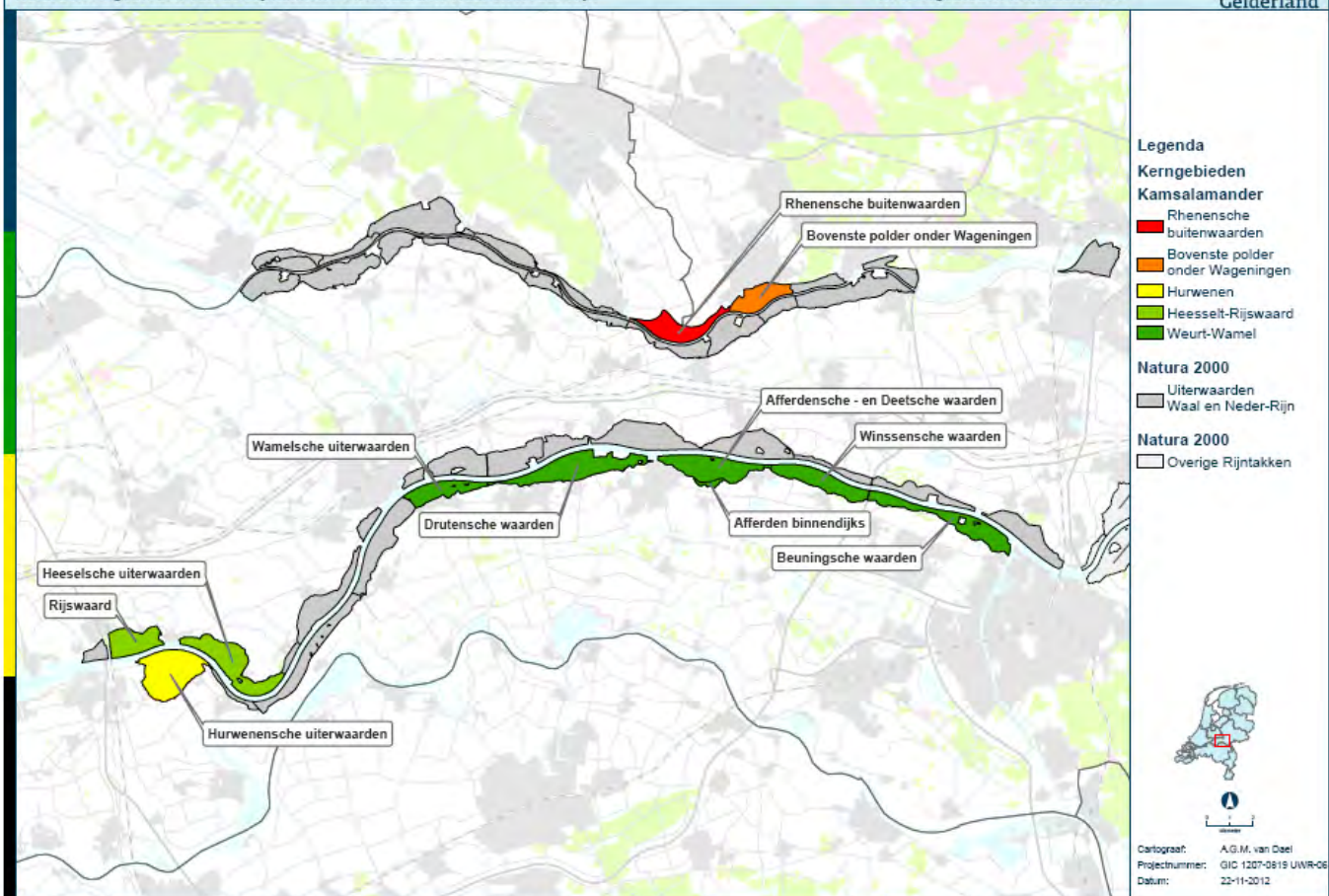
Boskernen (Vochtige alluviale bossen (H91E0) en Droge hardhout ooibossen (H91F0))

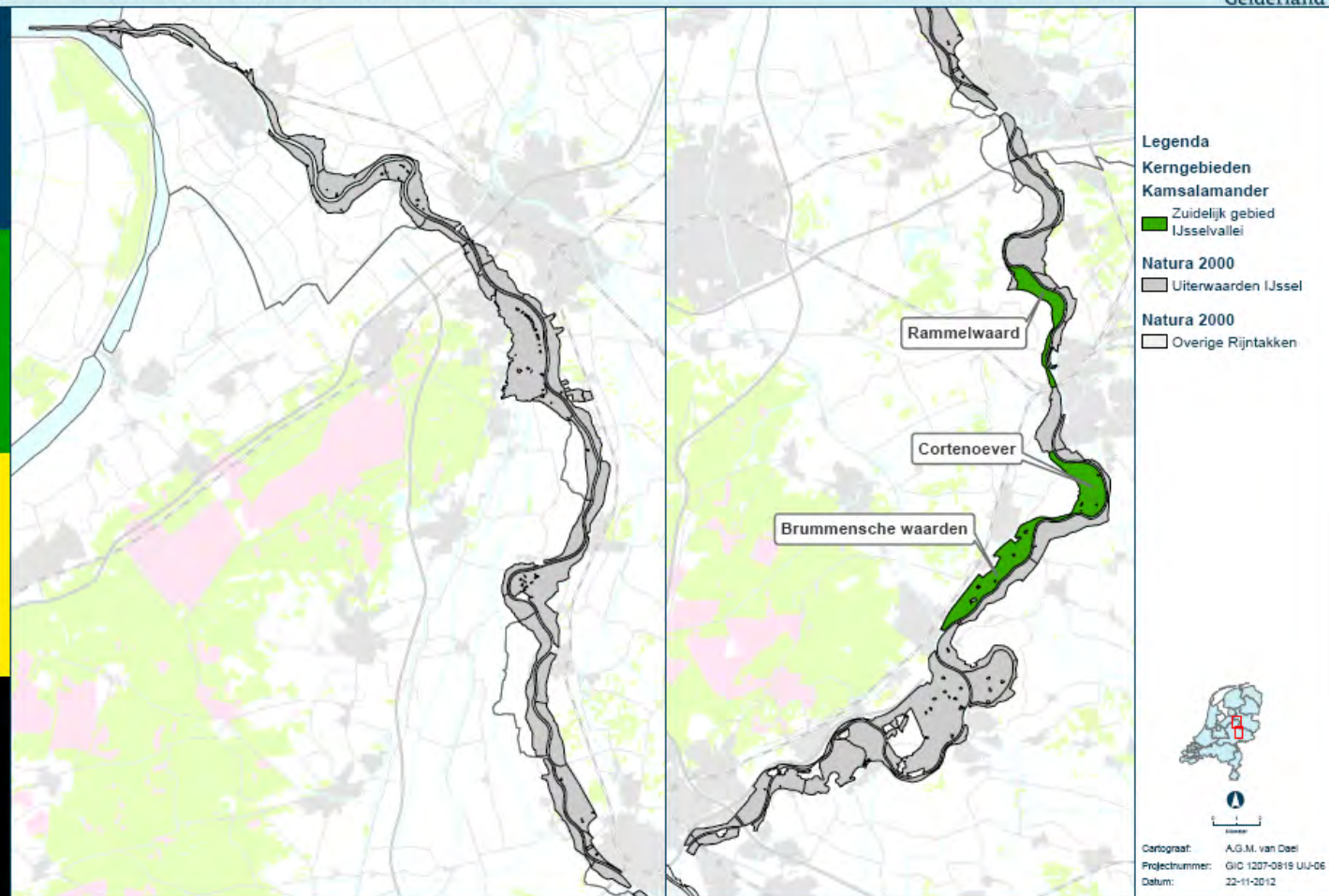

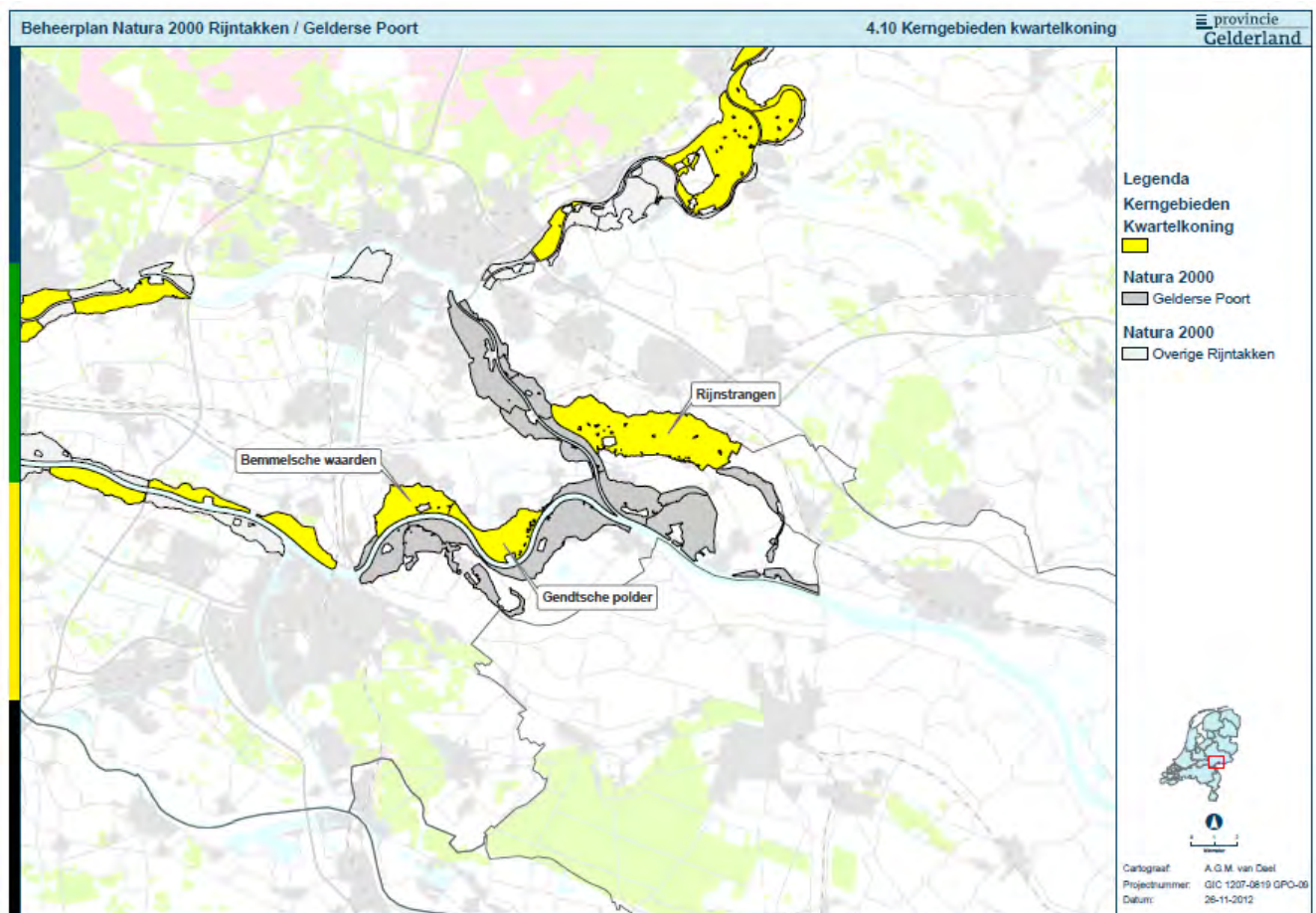
Kamsalamander (H1160)

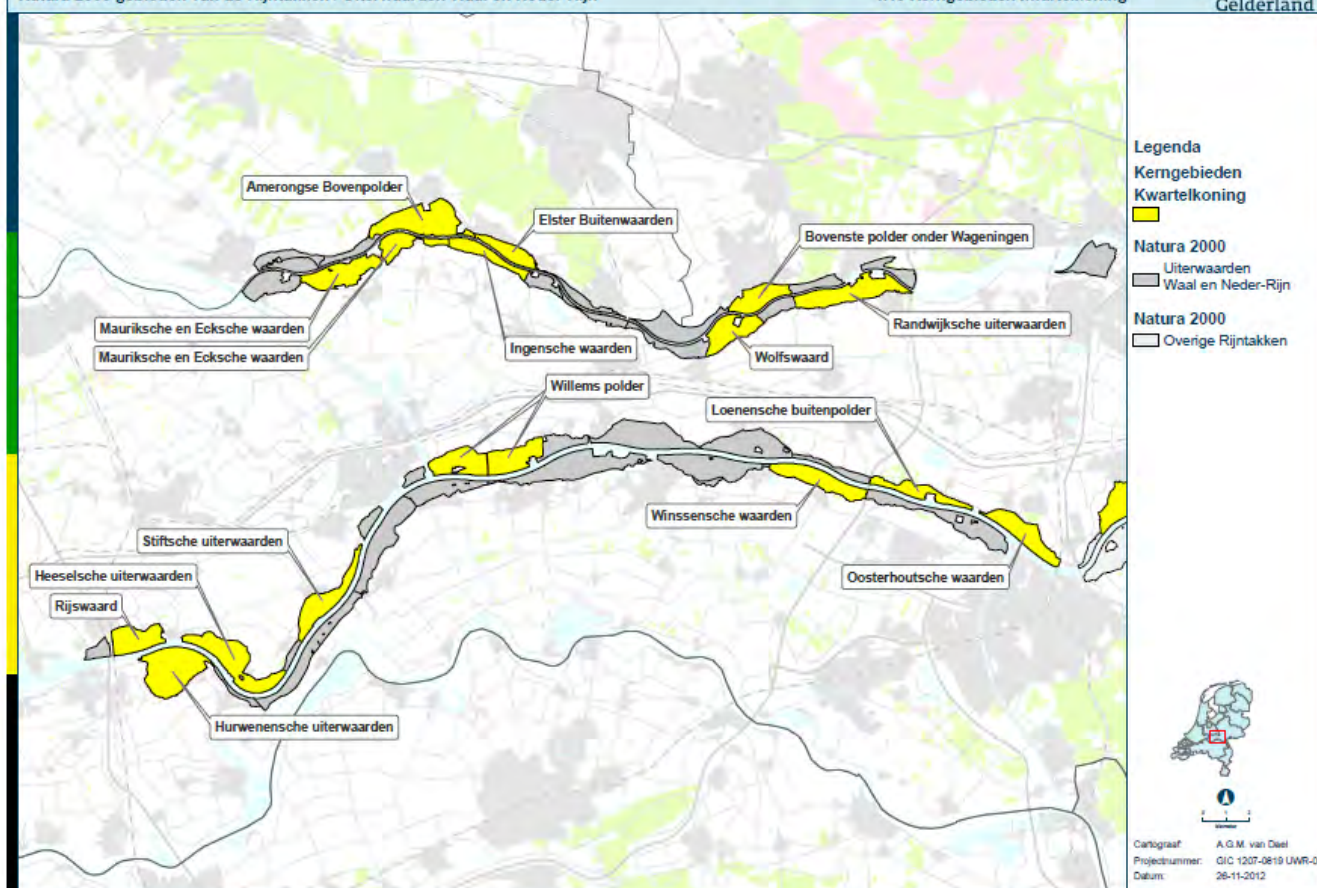

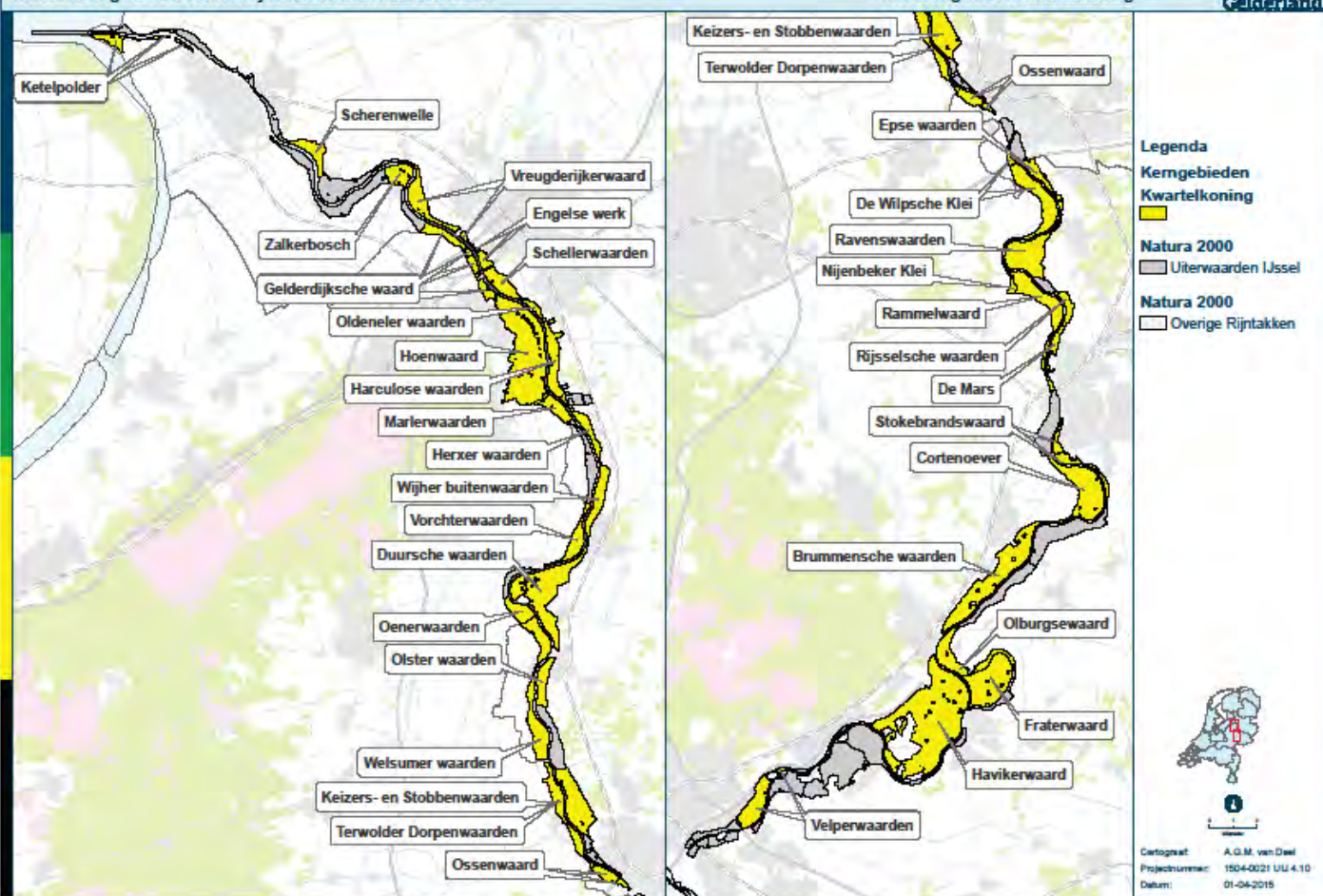

Kwartelkoning (A122)

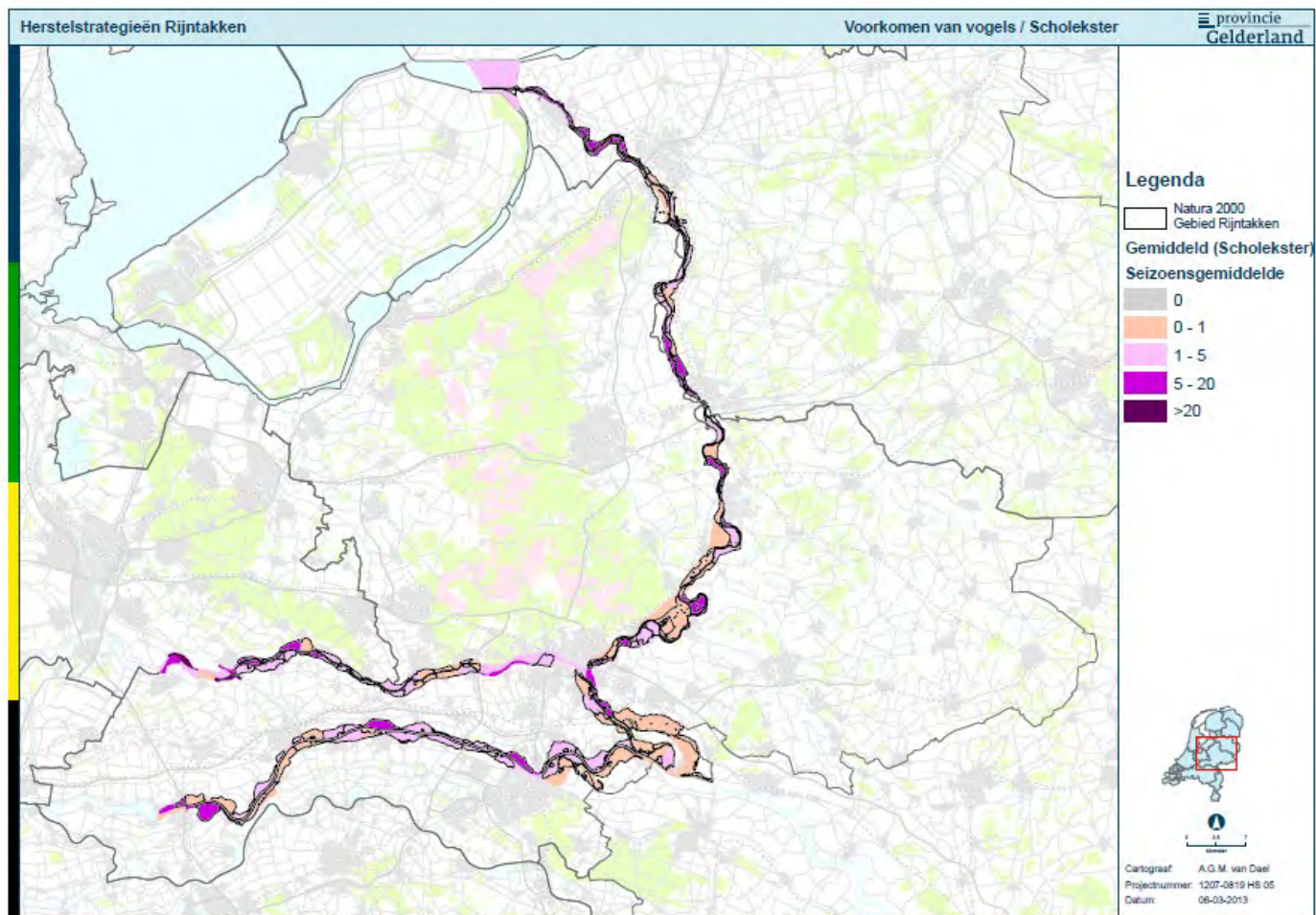

Bijlage 6. Kaarten kerngebieden van habitat- en vogelrichtlijnsoorten

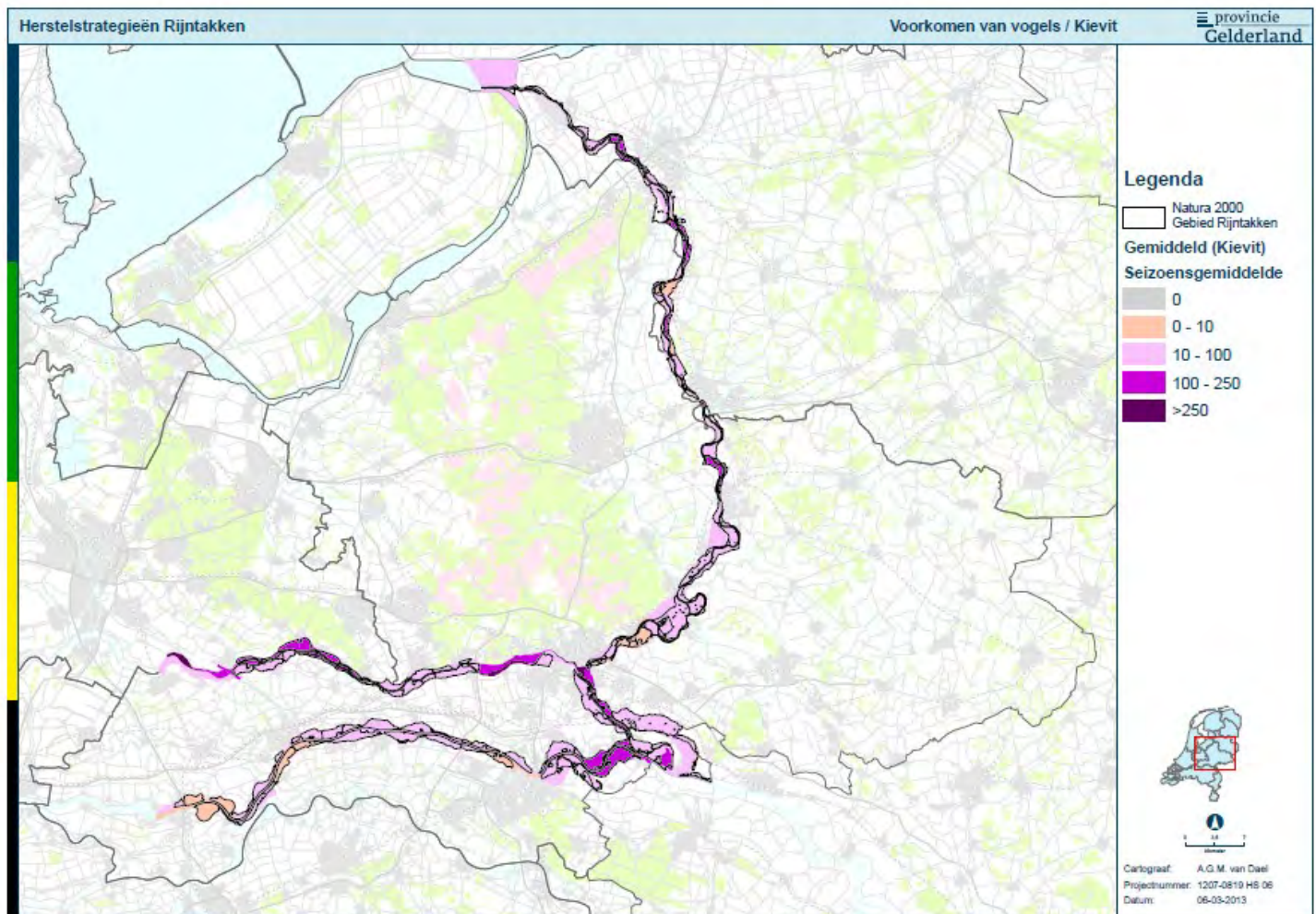
Scholekster (A130)

Verspreiding van Scholekster (o.b.v. aantal vogeldagen per hectare per jaar) in de Rijntakken en aangrenzende gebieden (2001/2002 - 2005/2006). (Bron: Factsheets Niet-Broedvogels).

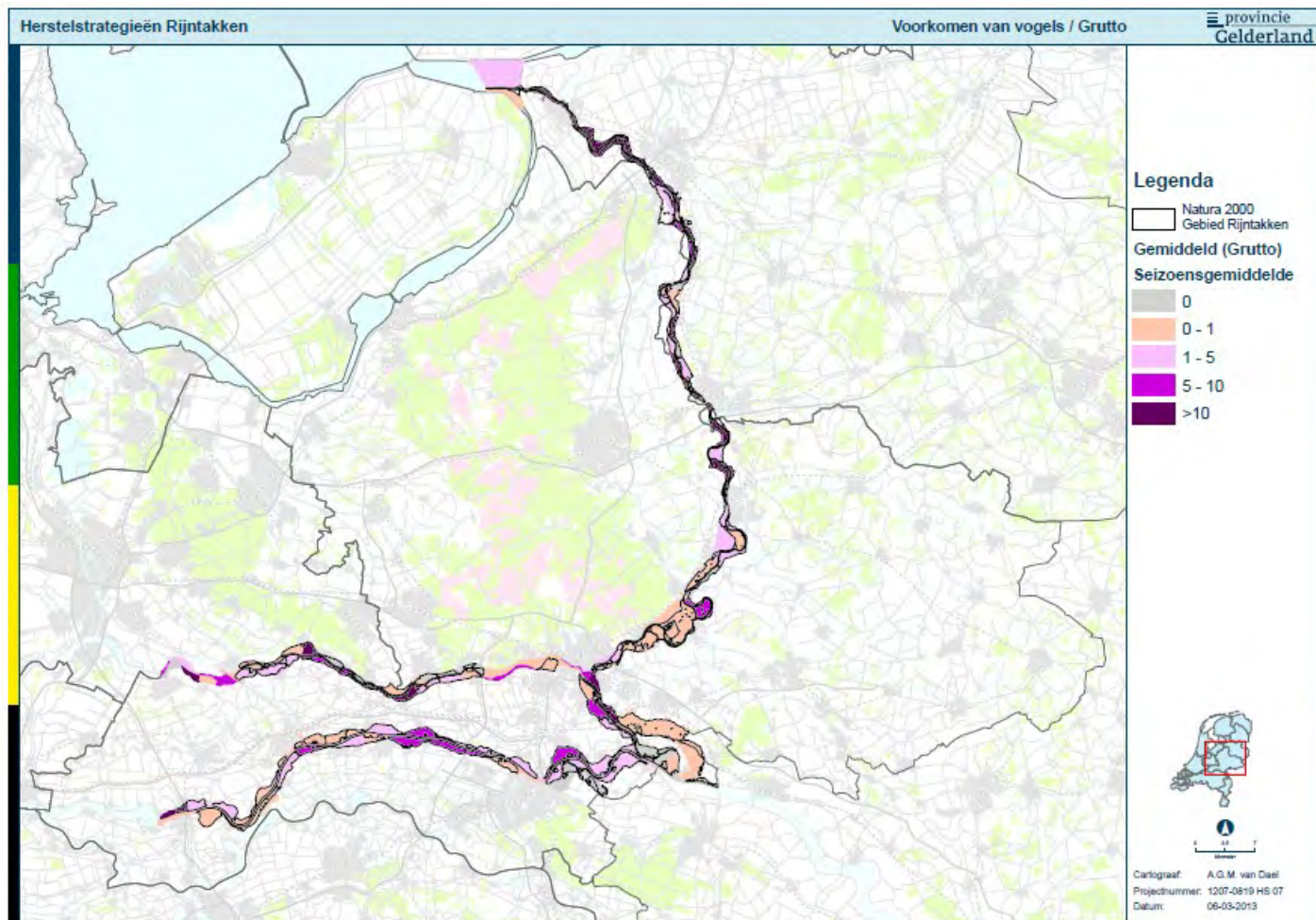
Kievit (A142)

Verspreiding van kievit (o.b.v. aantal vogeldagen per hectare per jaar) in de Rijntakken en aangrenzende gebieden (2001/2002 - 2005/2006). (Bron: Factsheets Niet-Broedvogels)

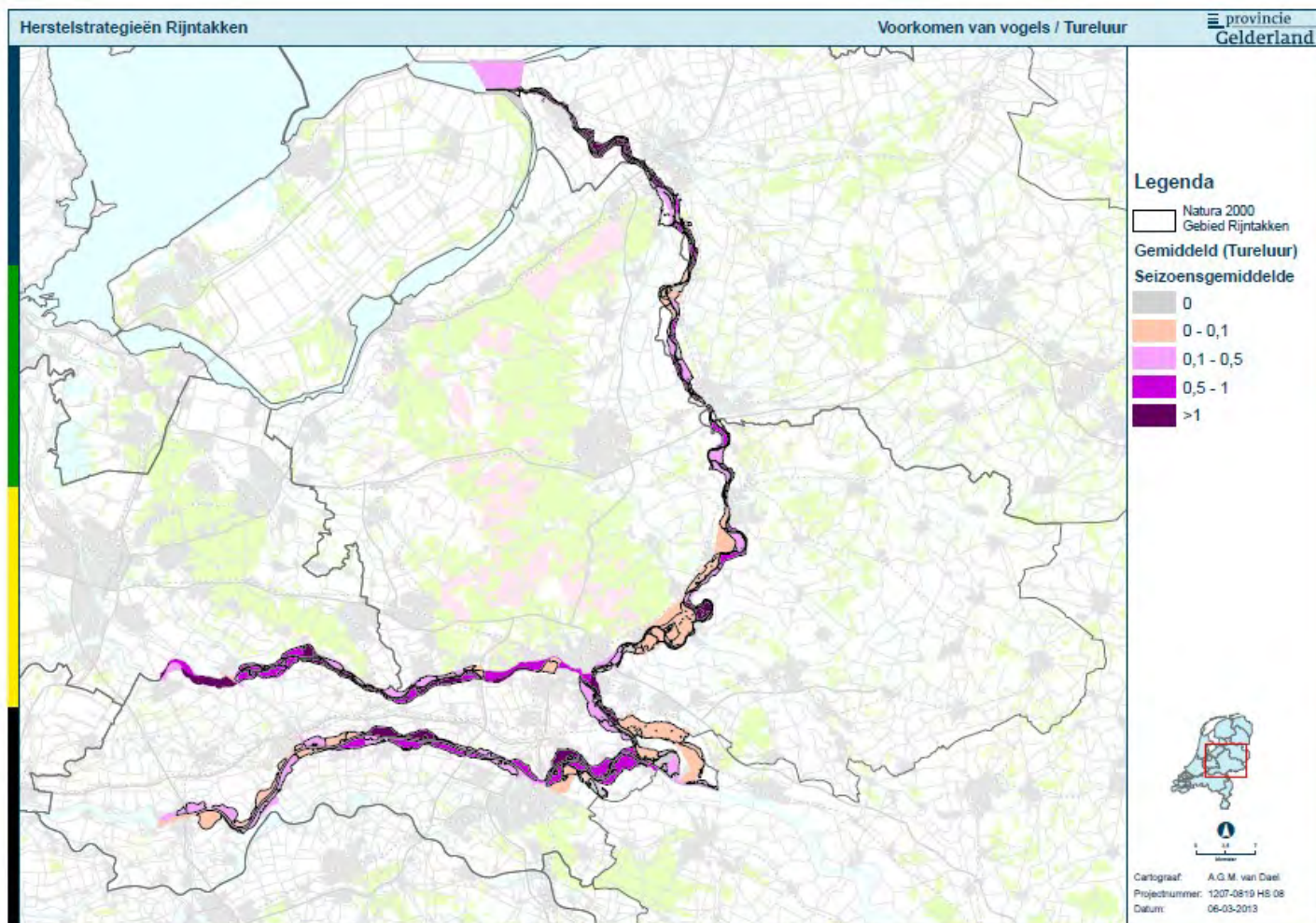
Grutto (A156)

Verspreiding van grutto (o.b.v. aantal vogeldagen pe.r hectare per jaar) in de Rijntakken en aangrenzende gebieden (2001/2002 - 2005/2006). (Bron: Factsheets Niet-Broedvogels).

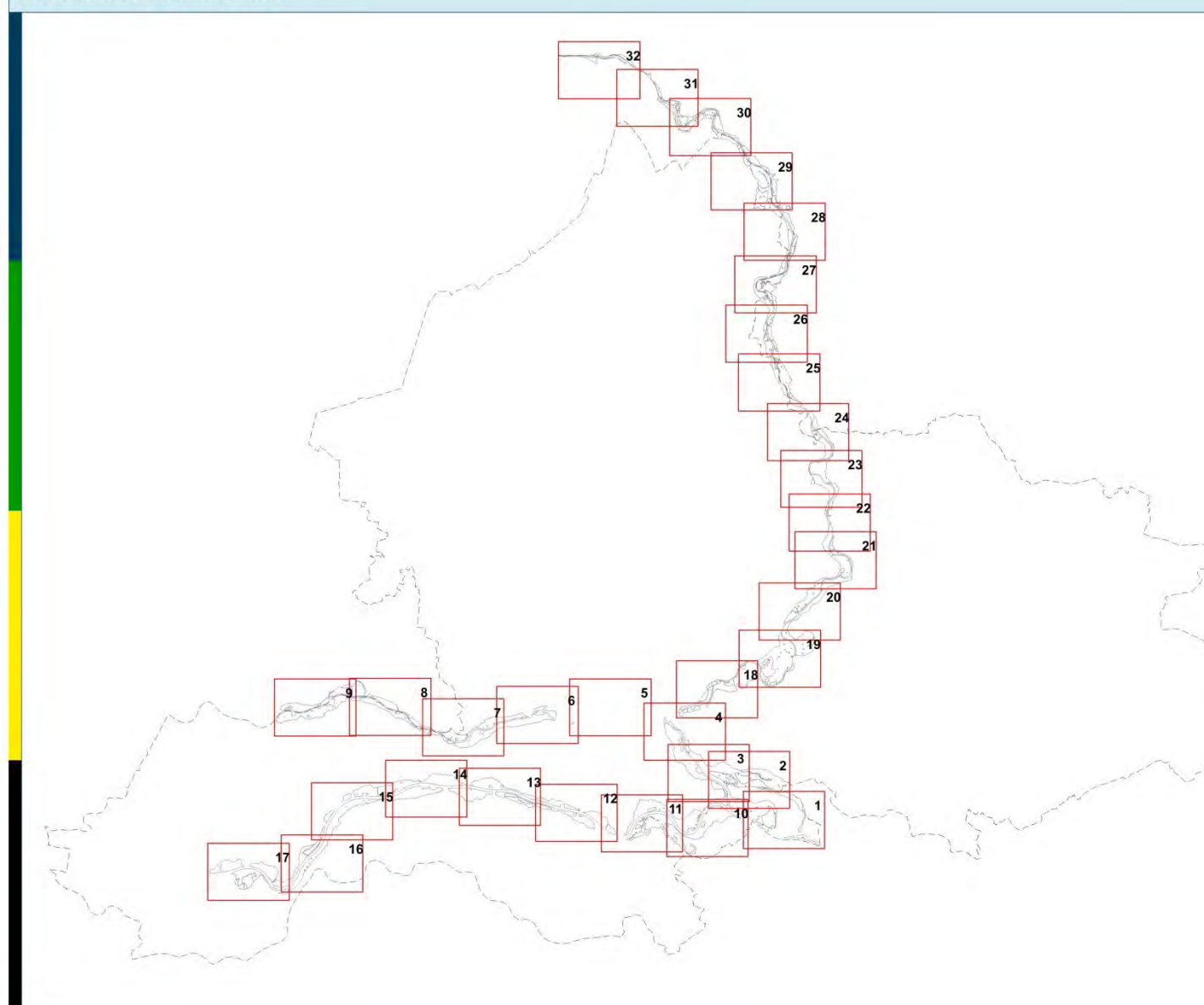
Tureluur (A162)

Verspreiding van Tureluur (o.b.v. aantal vogeldagen per hectare per jaar) in de Rijntakken en aangrenzende gebieden (2001/2002 - 2005/2006). (Bron: Factsheets Niet-Broedvogels).

Bijlage 7. Maatregelkaarten deelgebieden

Rijntakken bladindeling

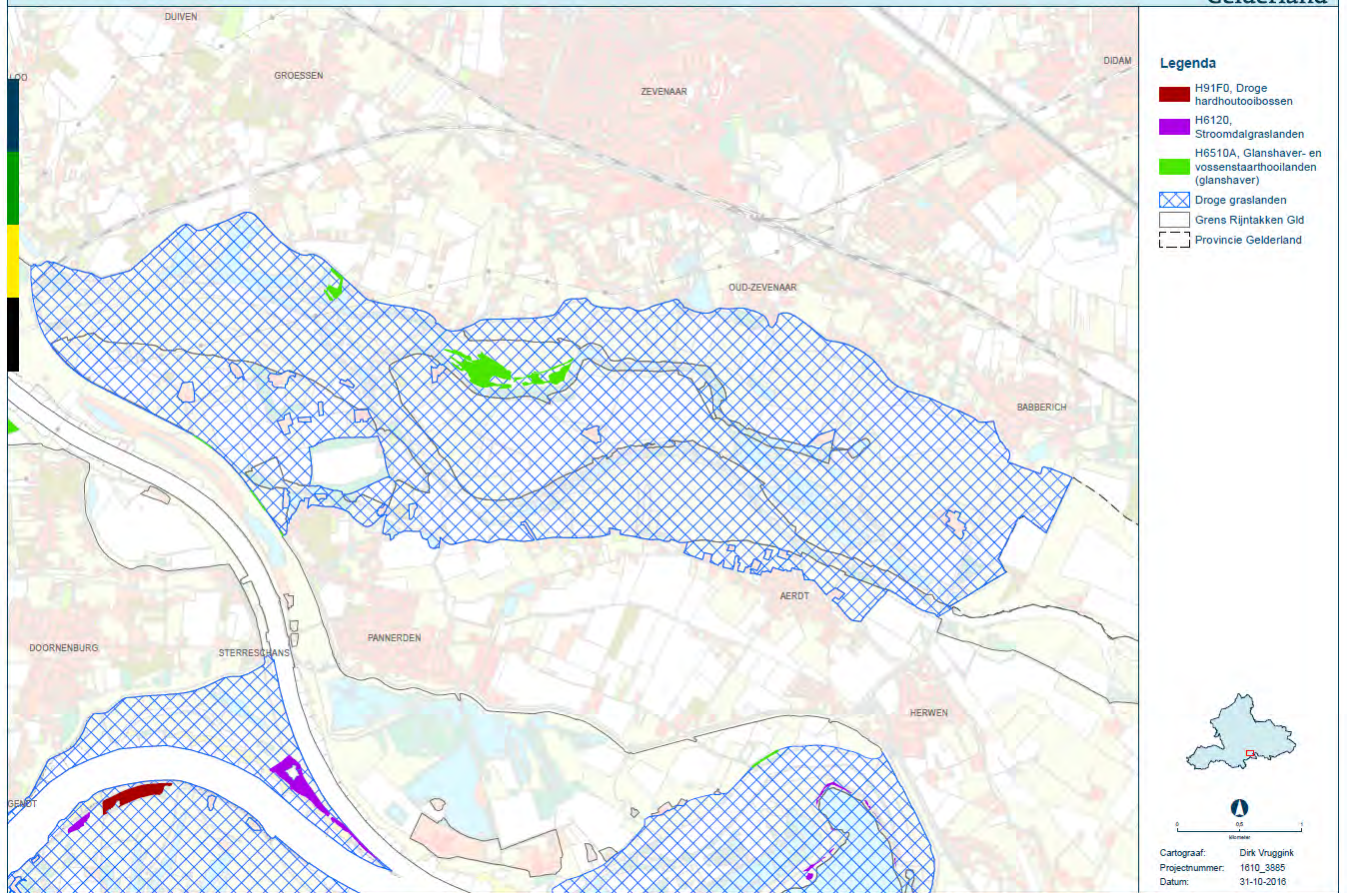
Legenda

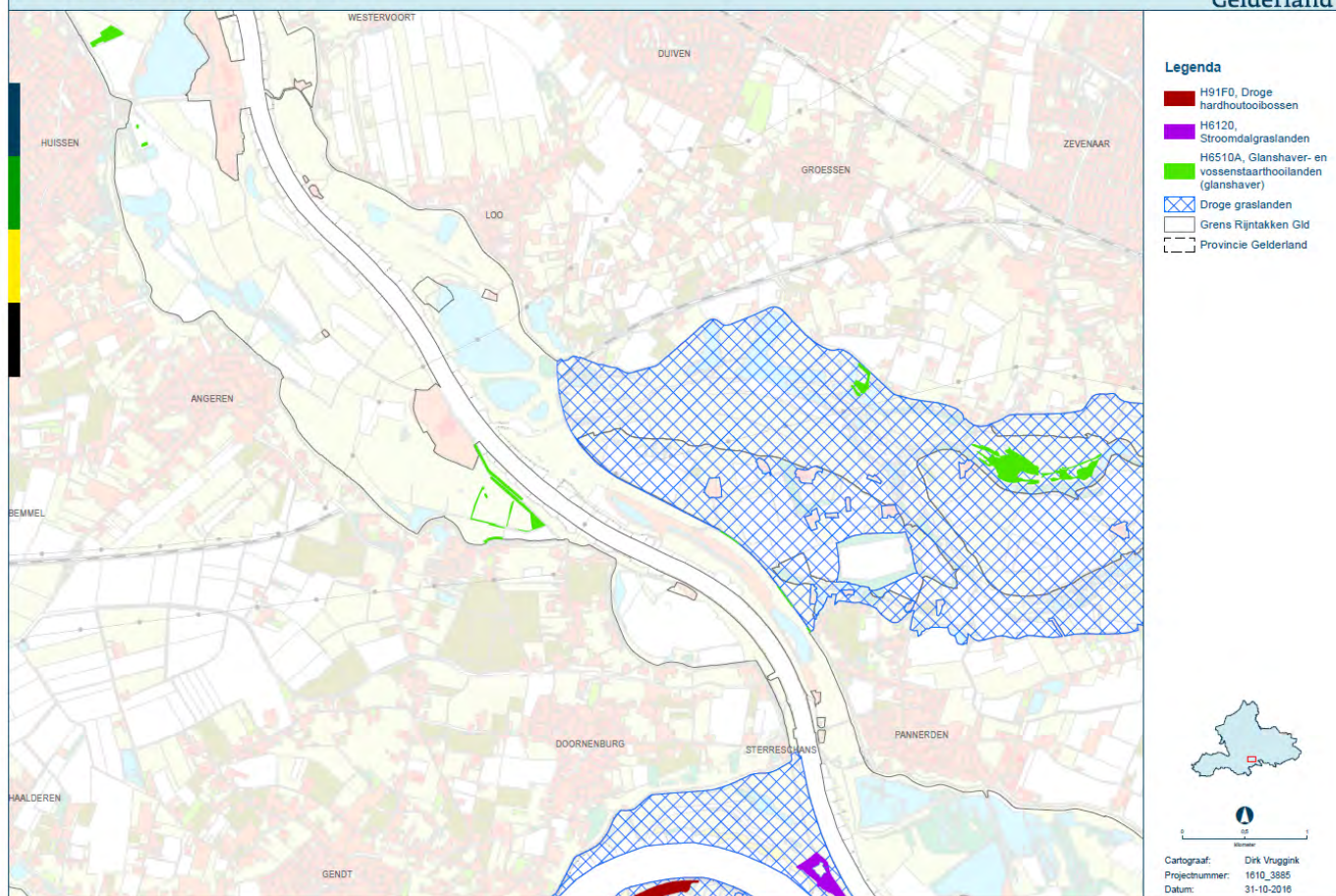
- H91E0B, Vochtige alluviale bossen (essen- iepenbossen)
- H6120, Stroomdalgraslanden
- H6510A, Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)
- Droge graslanden
- Grens Rijntakken Gld
- Provincie Gelderland

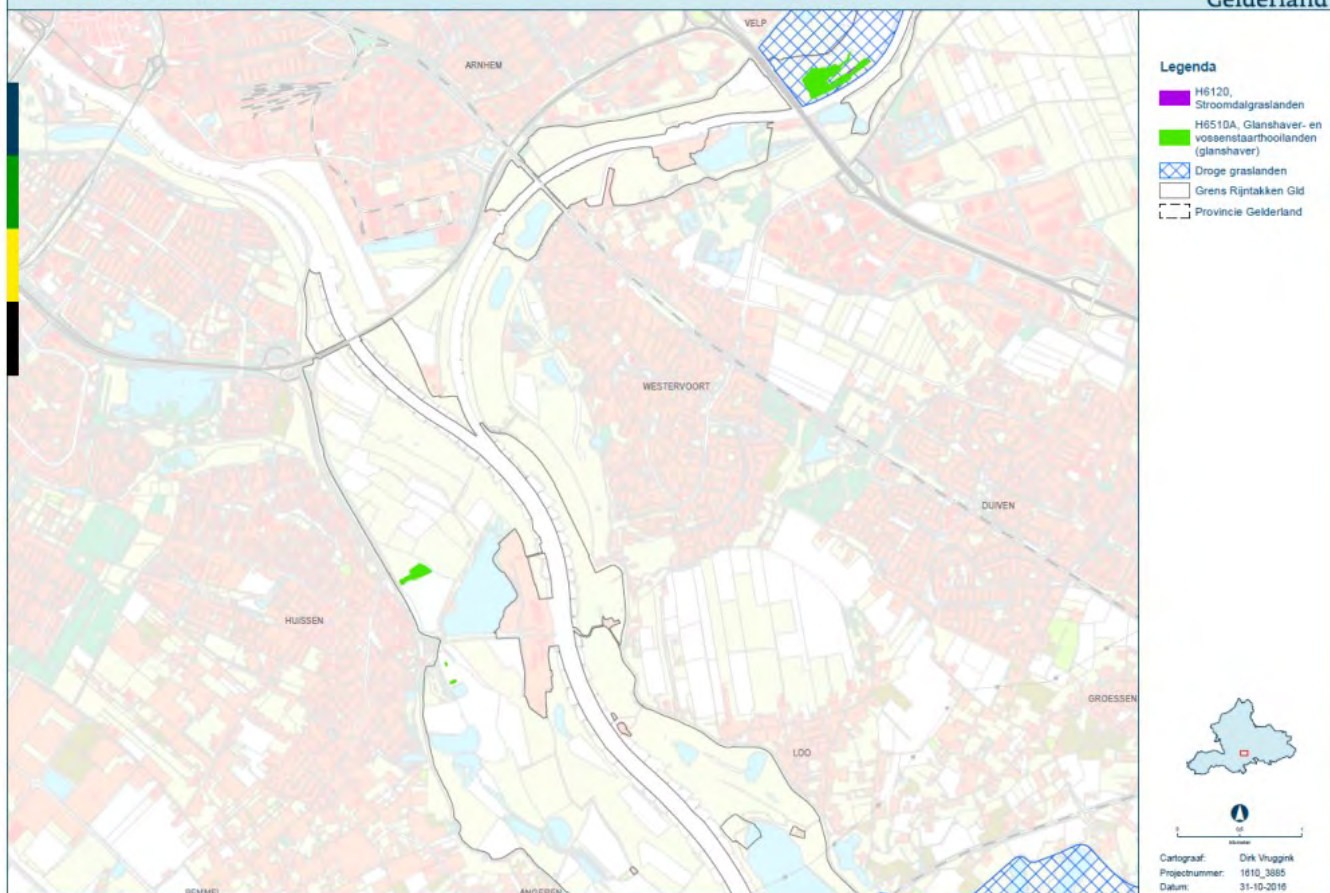

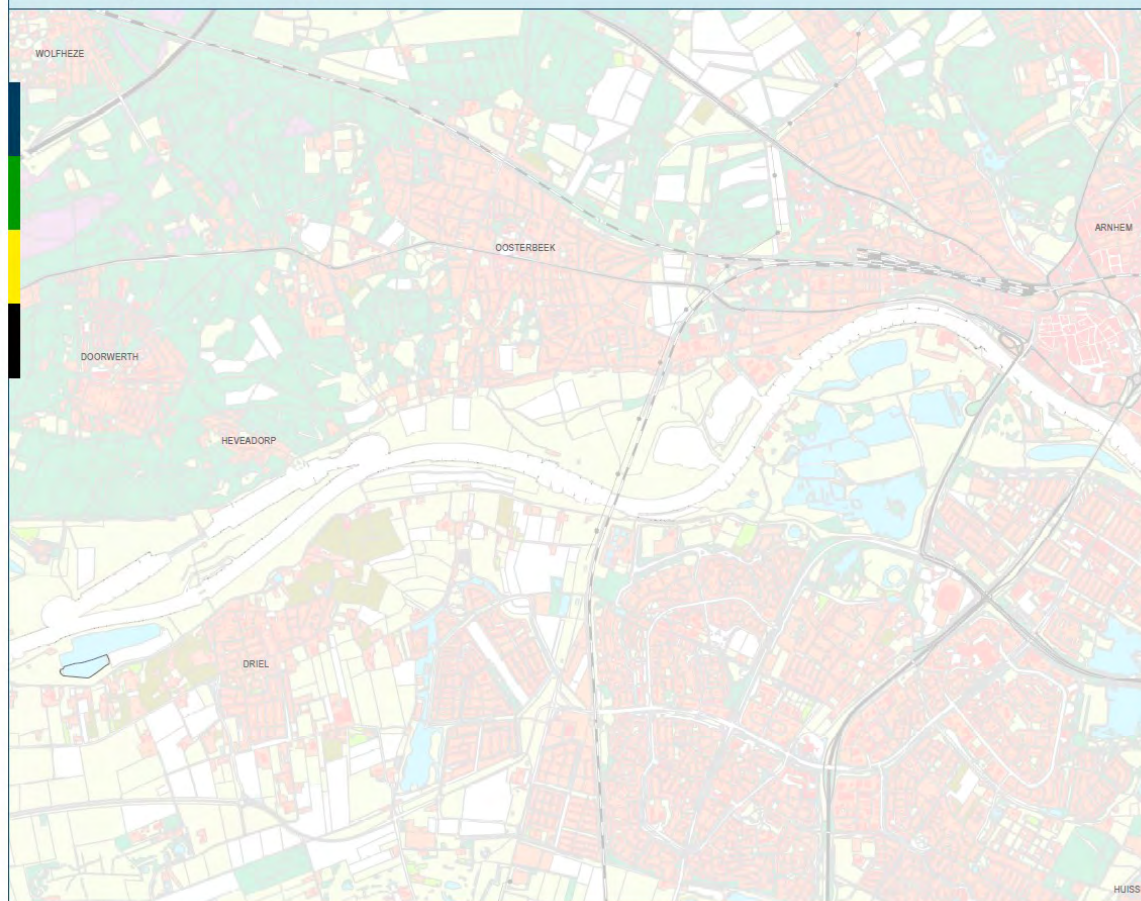
Cartograaf: Dirk Vrugink
 Projectnummer: 1610_3885
 Datum: 31-10-2016

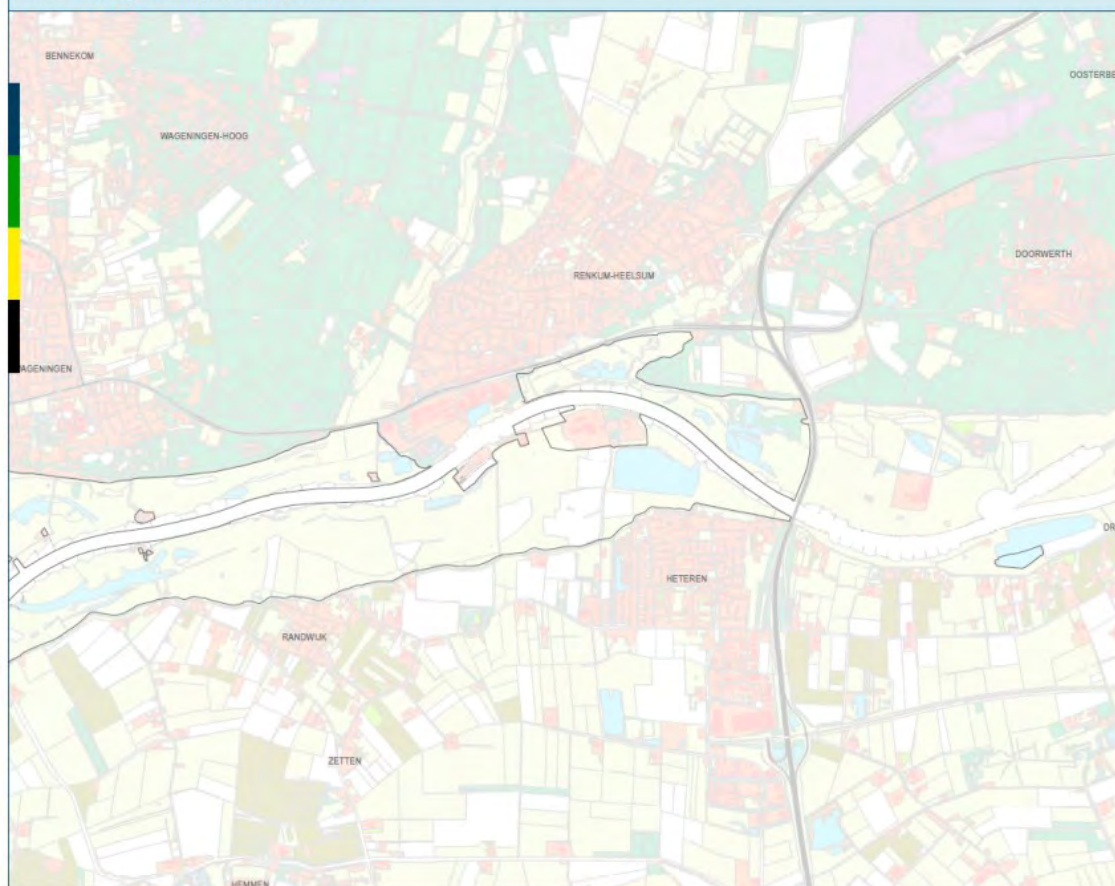

Legenda

- Grens Rijntakken Gld
- Provincie Gelderland

Cartograaf: Dirk Vrugink
 Projectnummer: 1610_385
 Datum: 31-10-2016

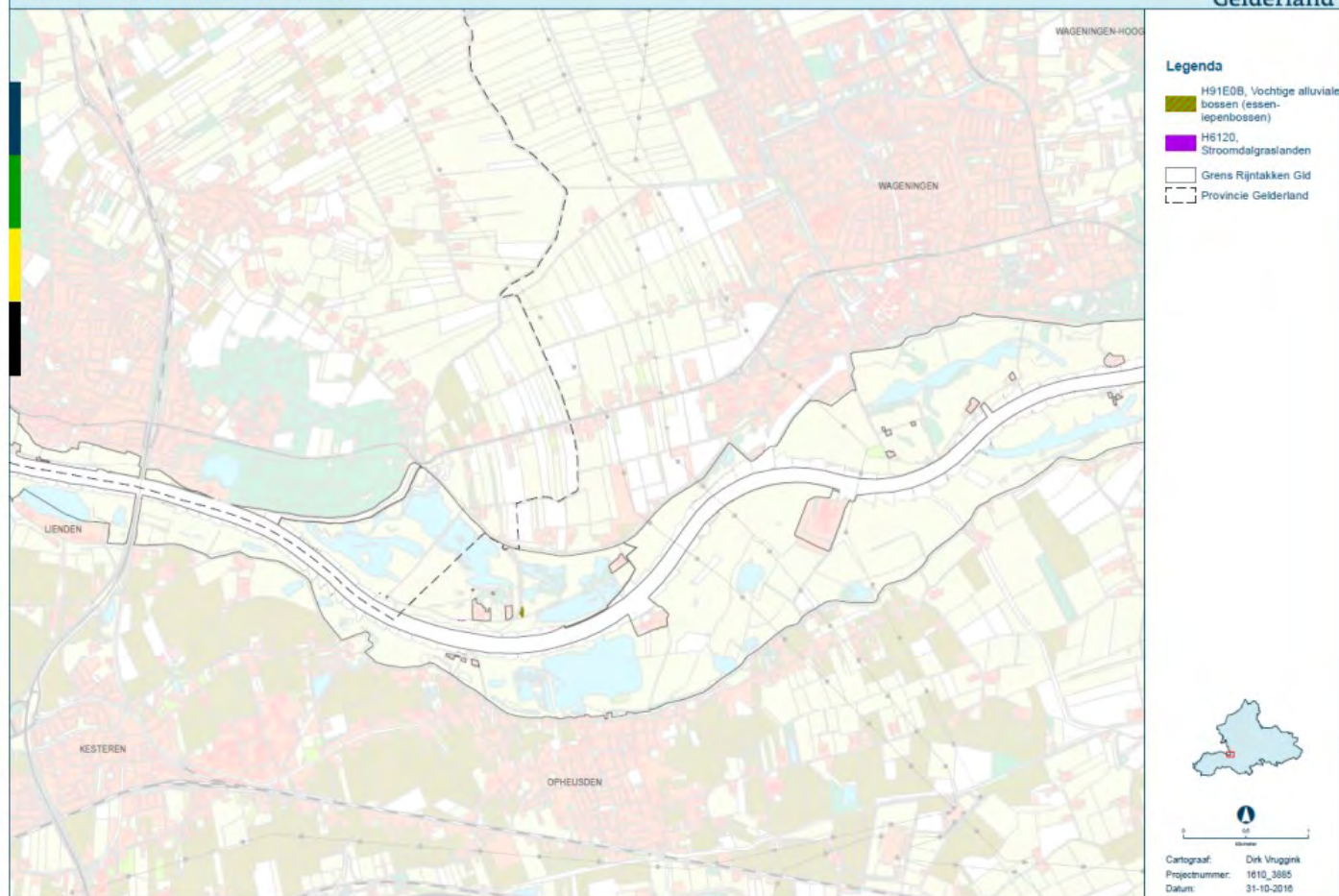

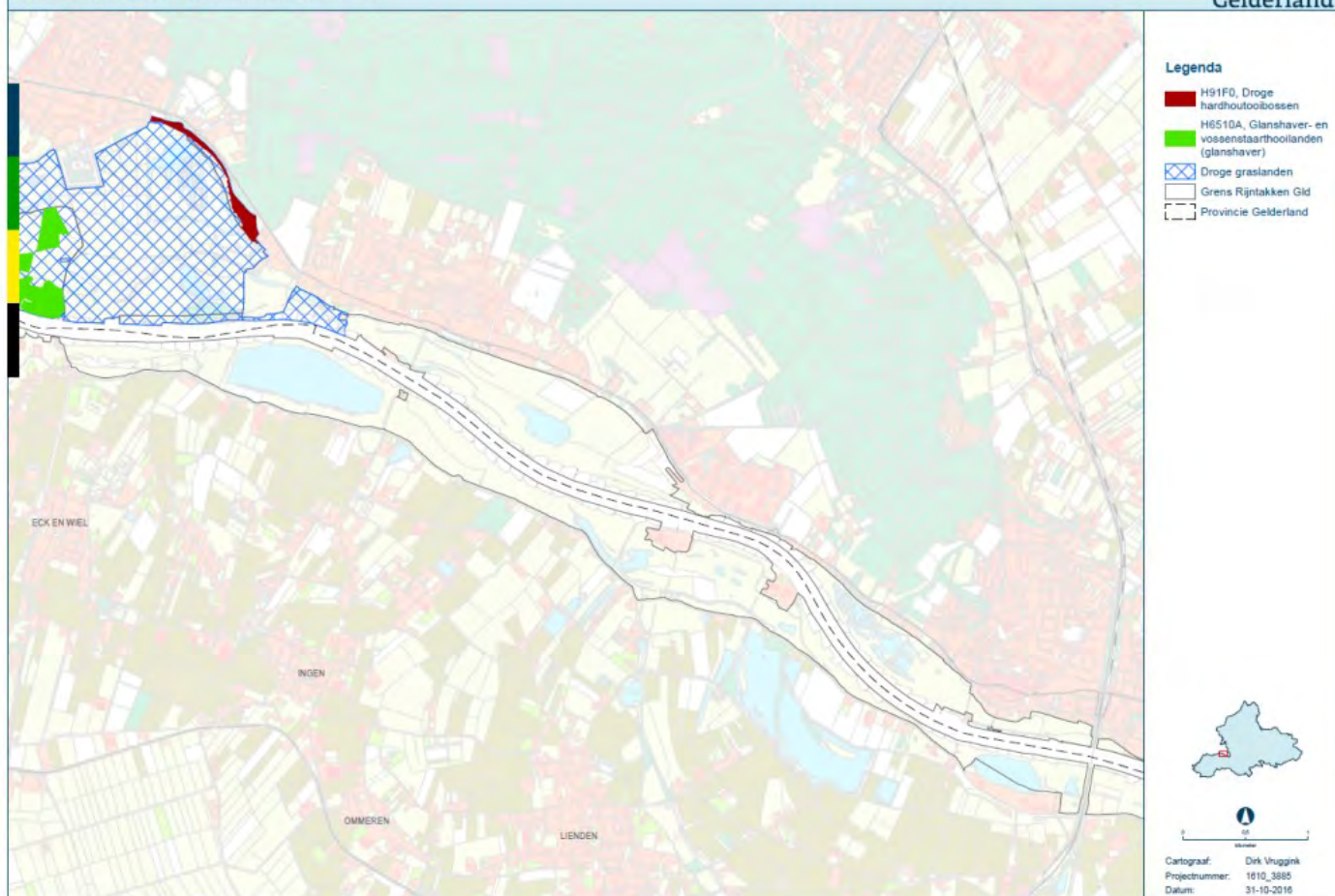
Legenda

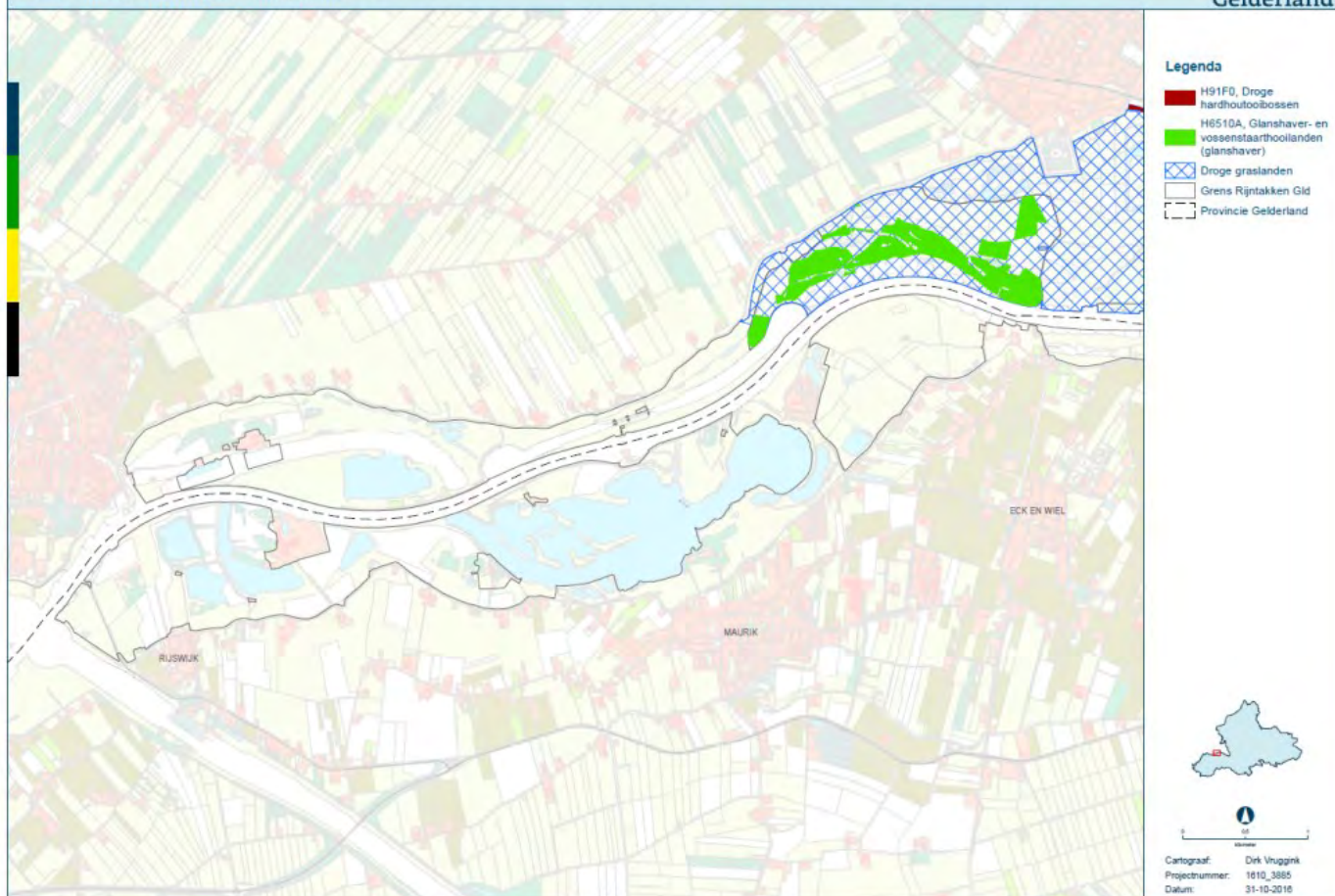
- Grens Rijntakken Gld
- Provincie Gelderland

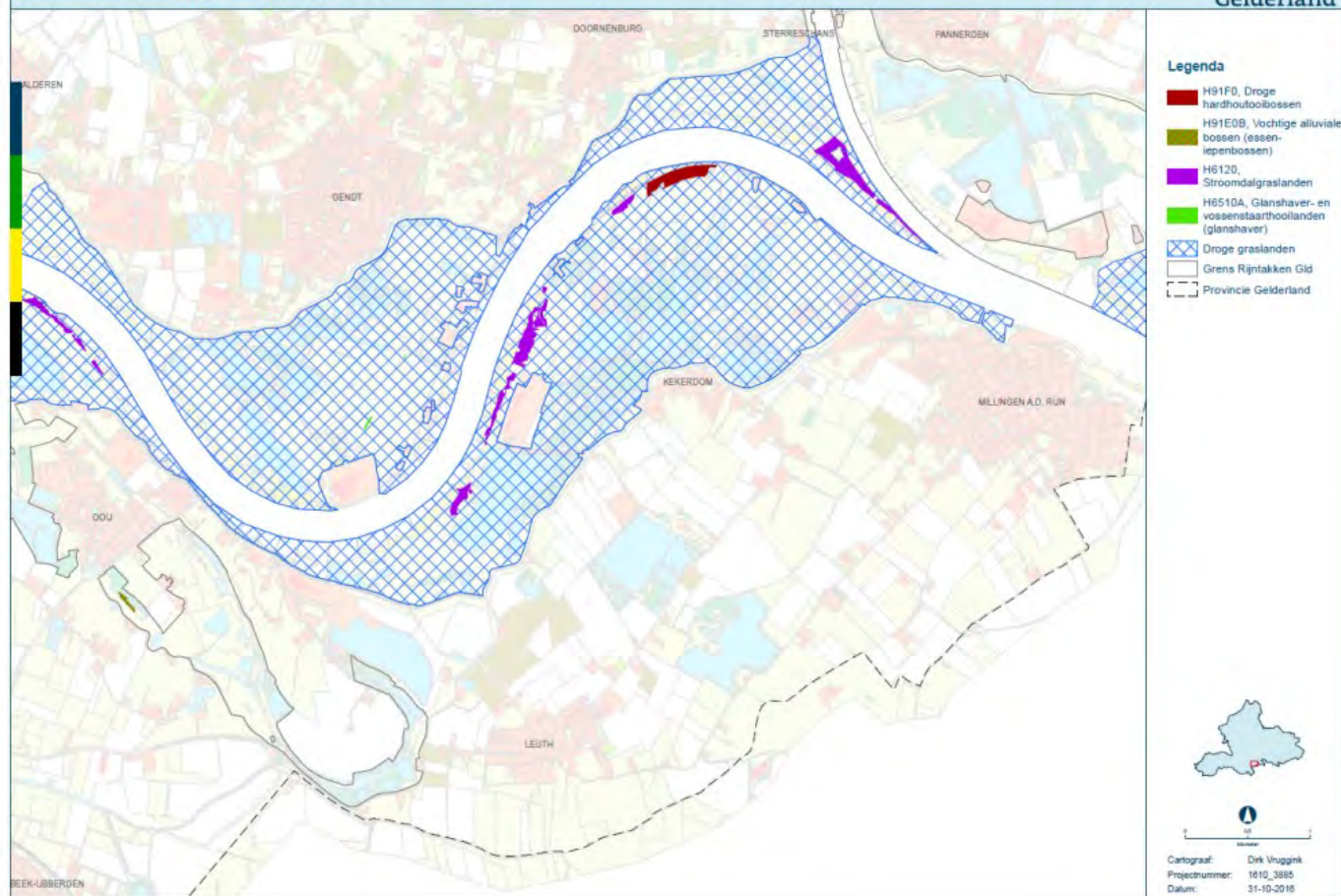

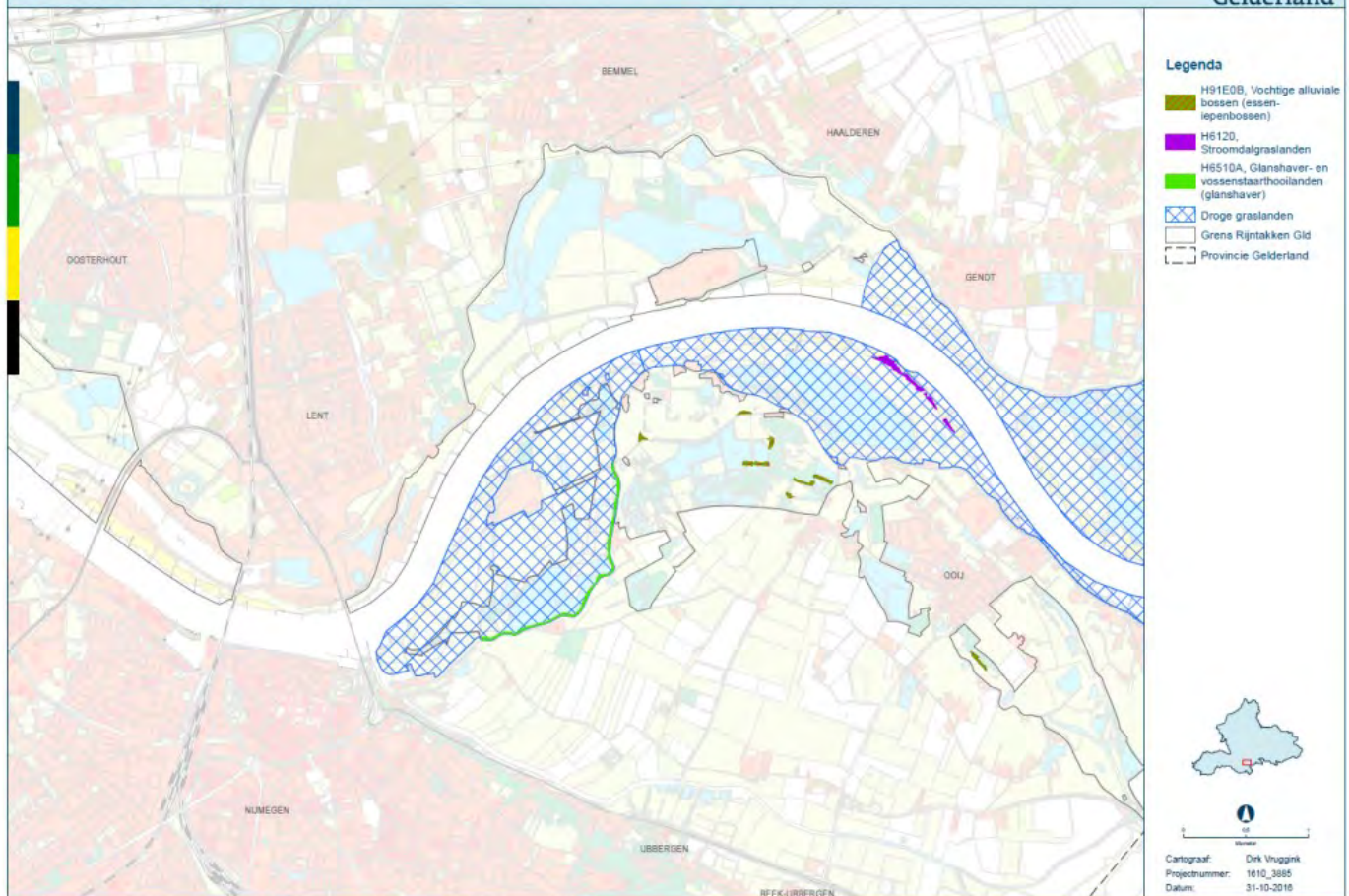
Cartograaf: Dirk Vrugink
 Projectnummer: 1610_3885
 Datum: 31-10-2016

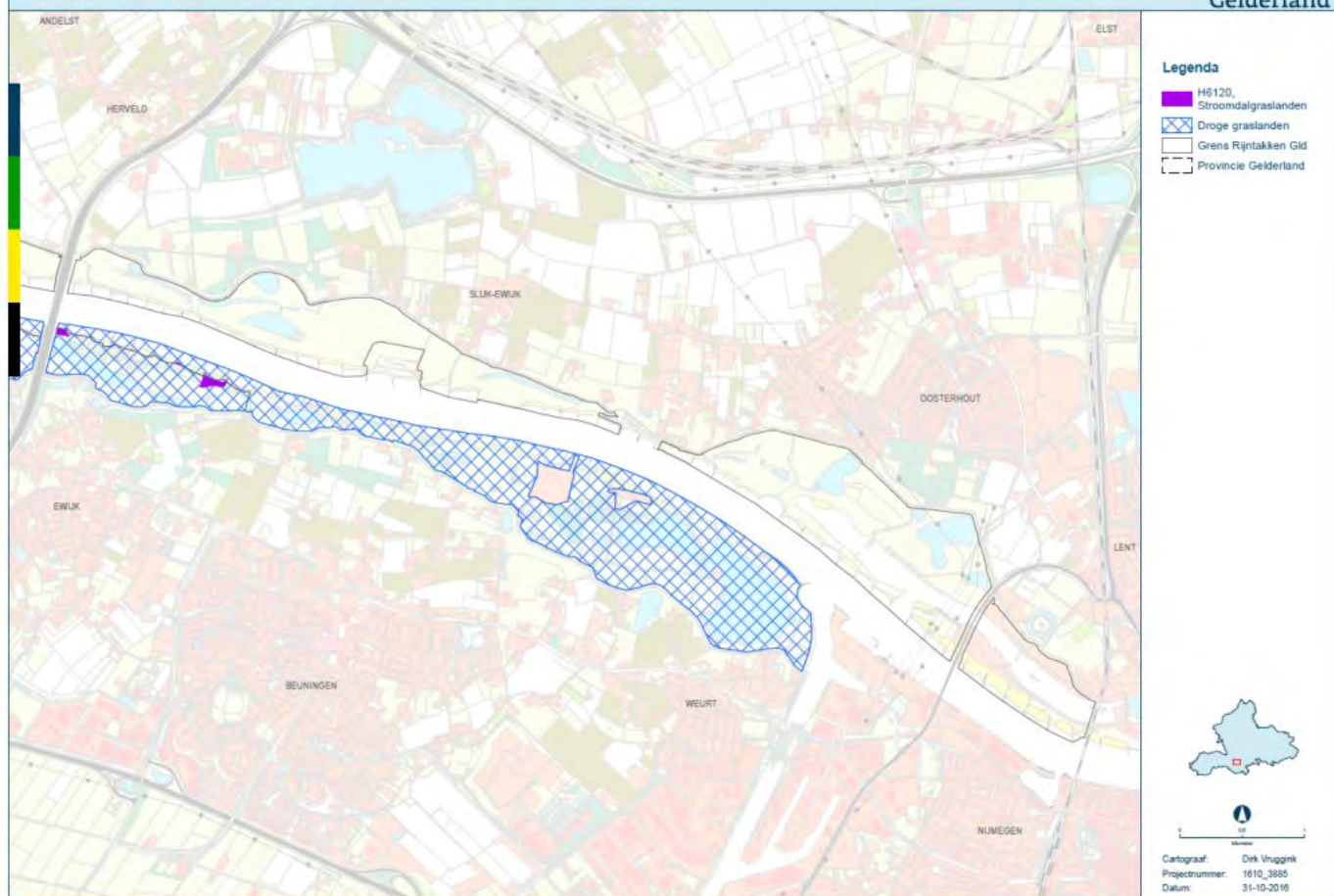

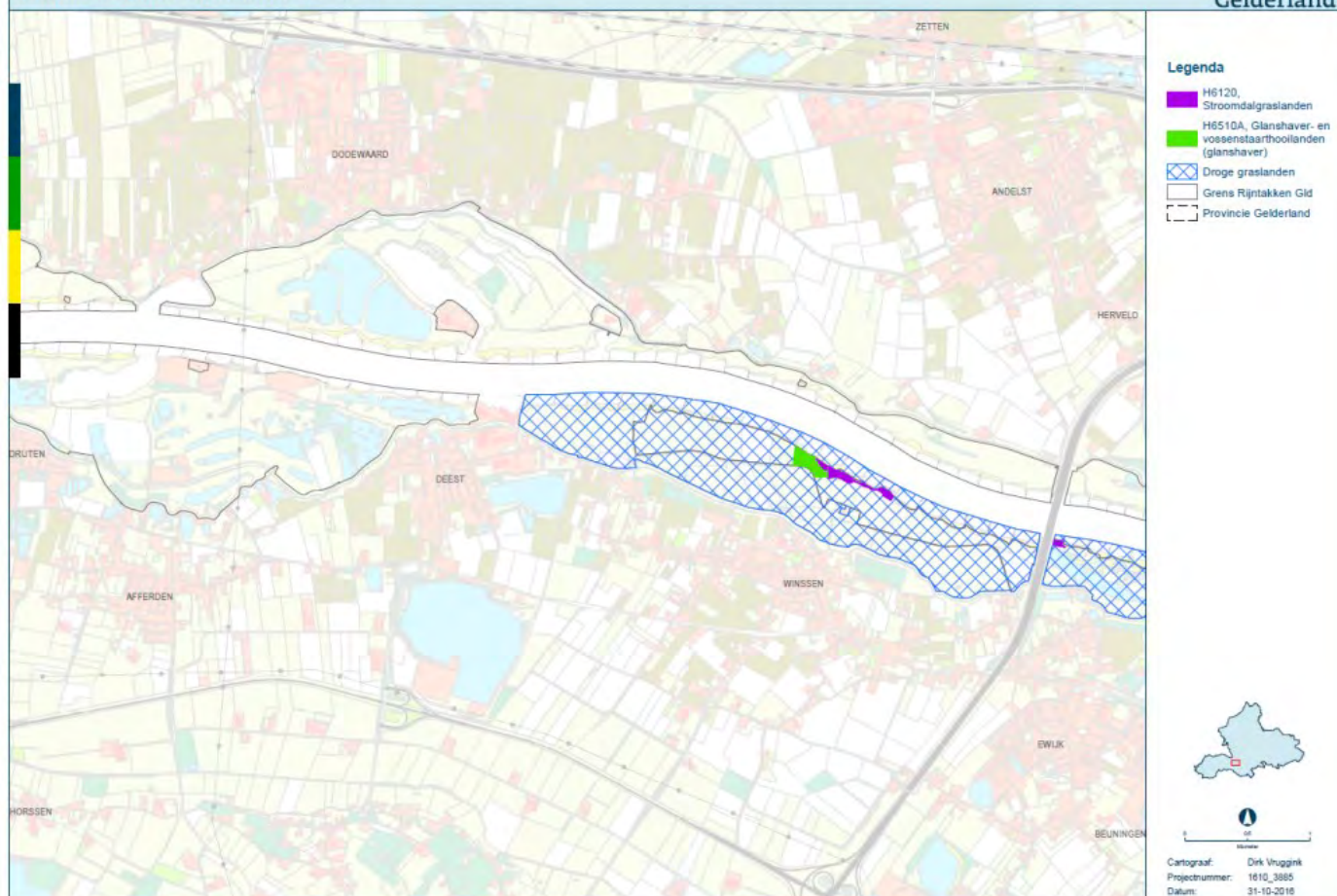

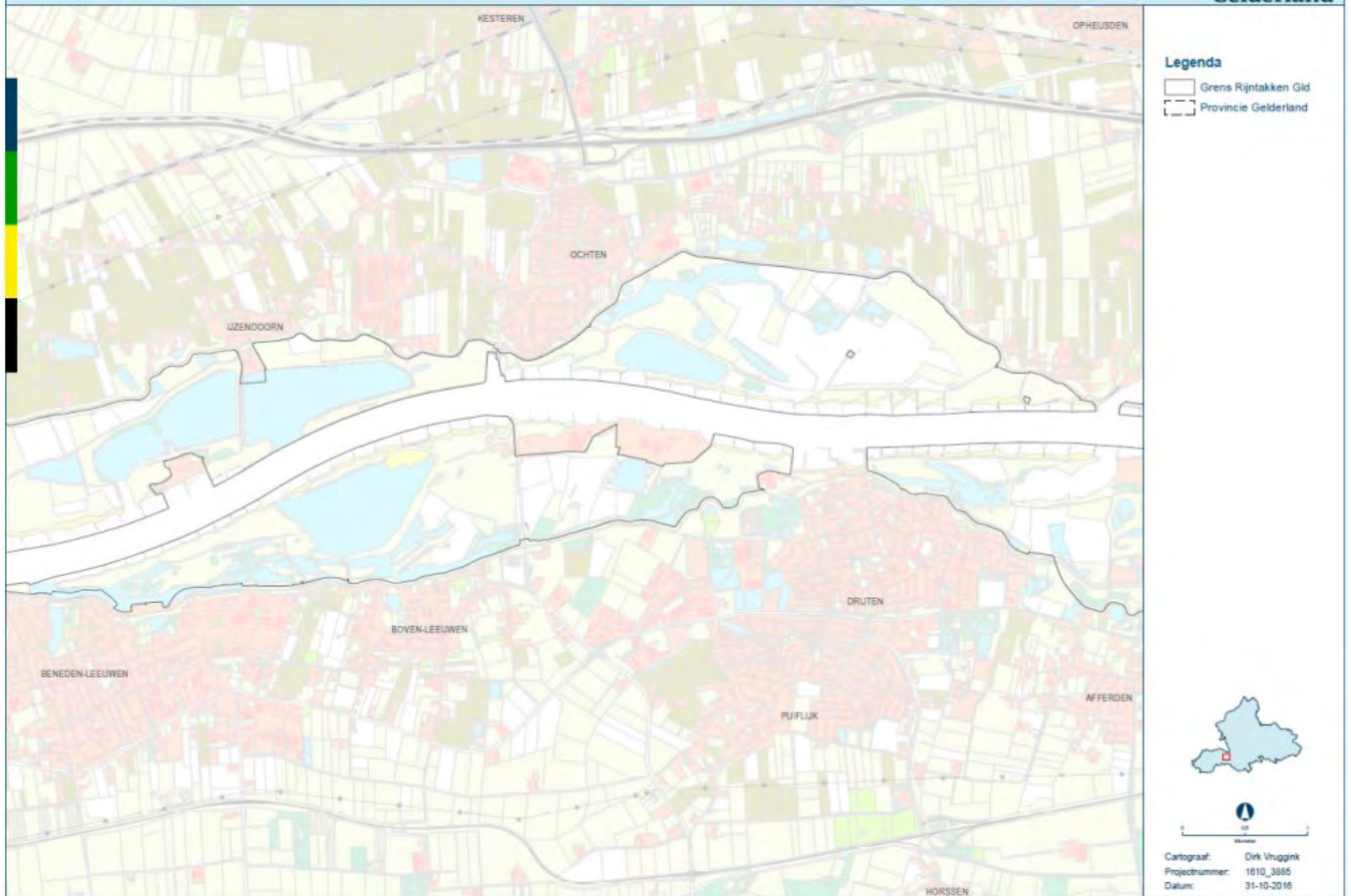

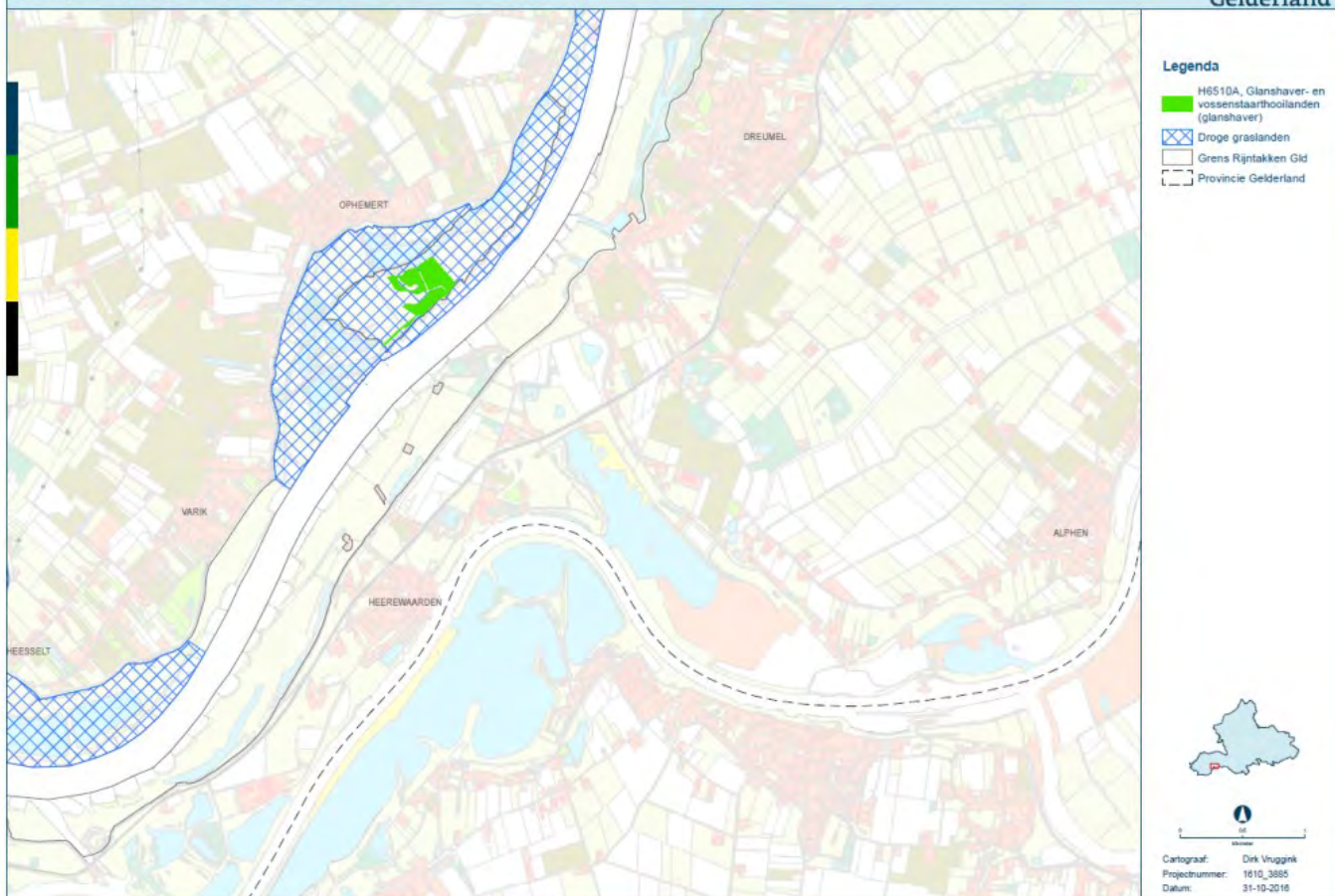

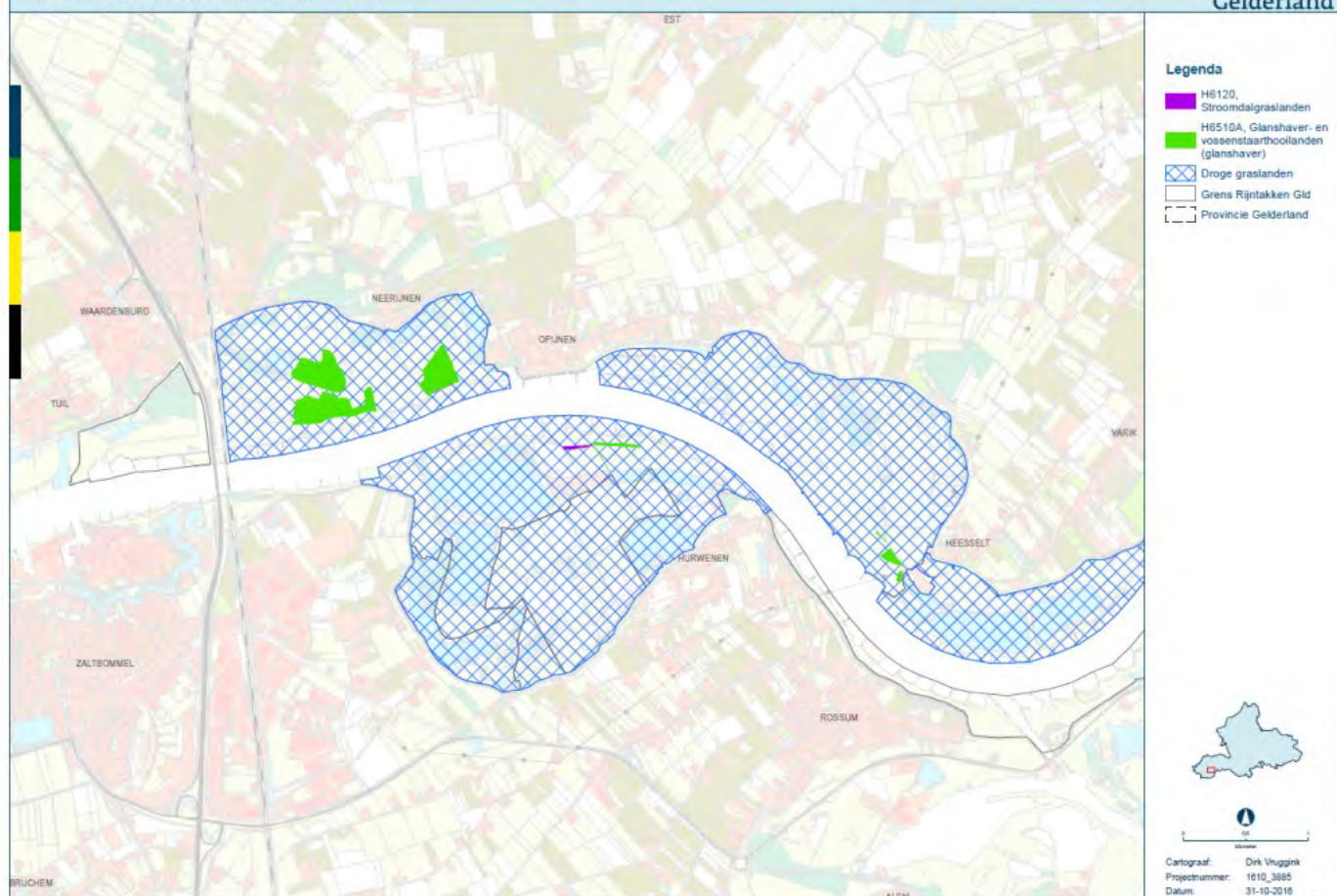

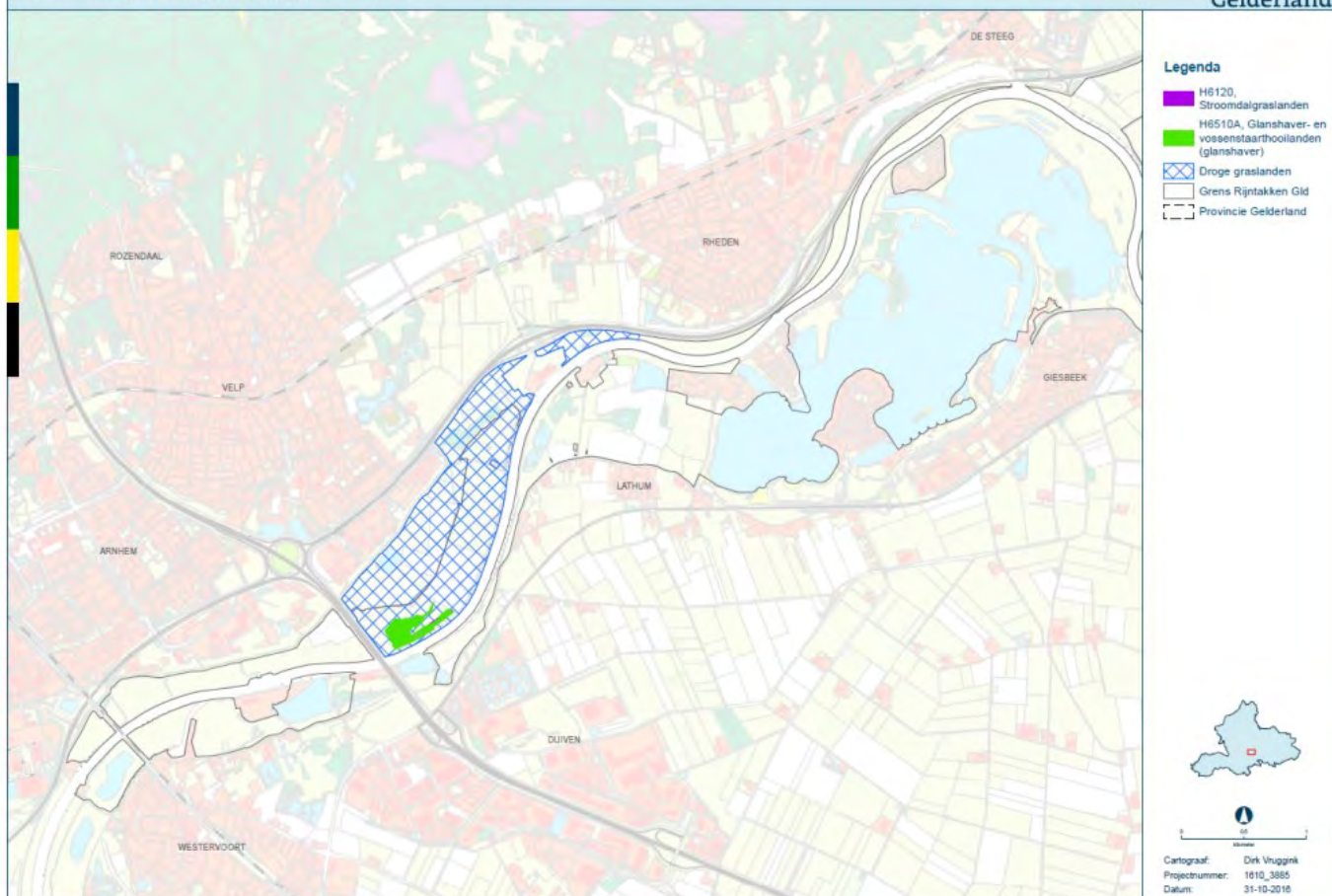

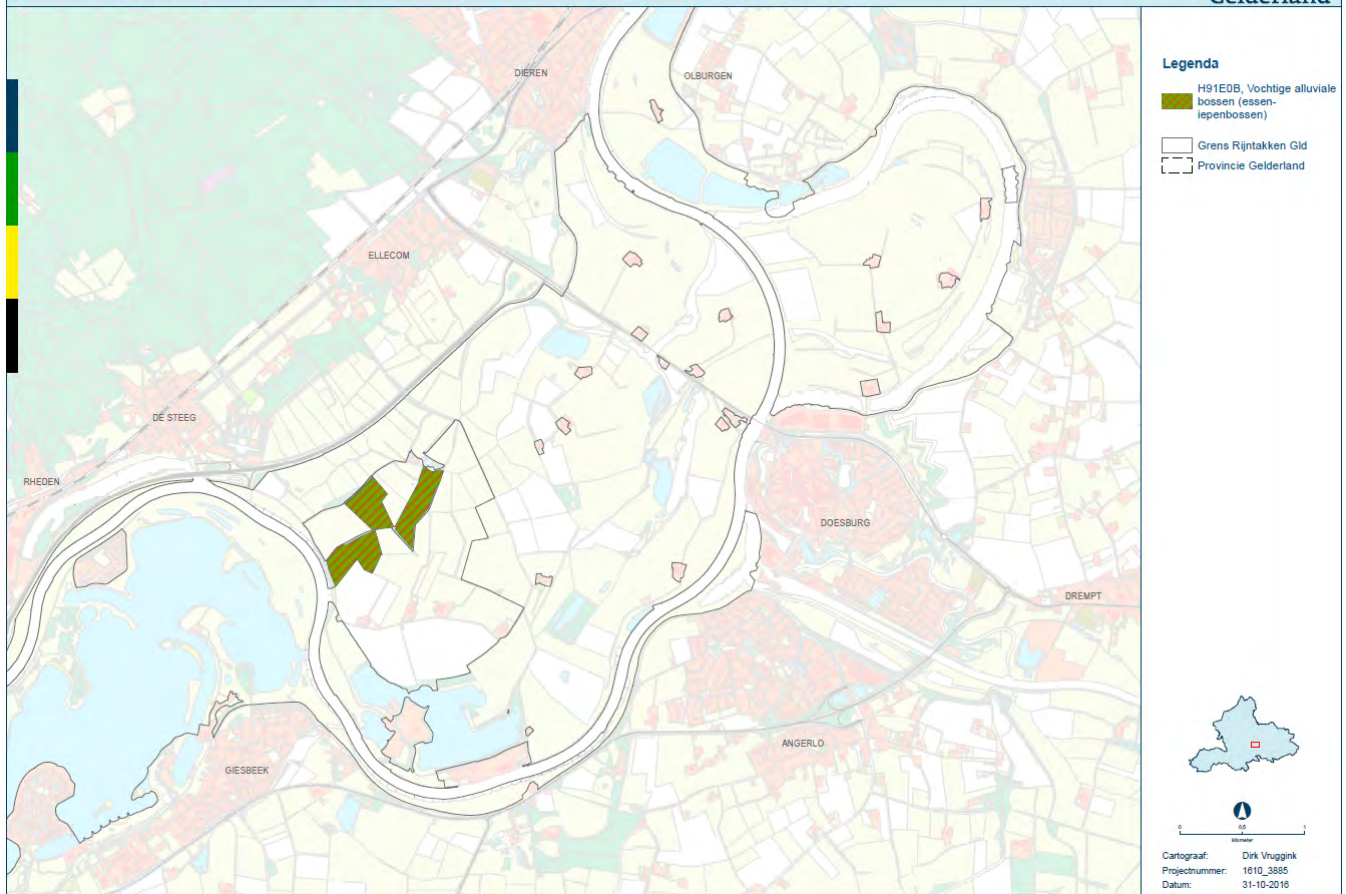

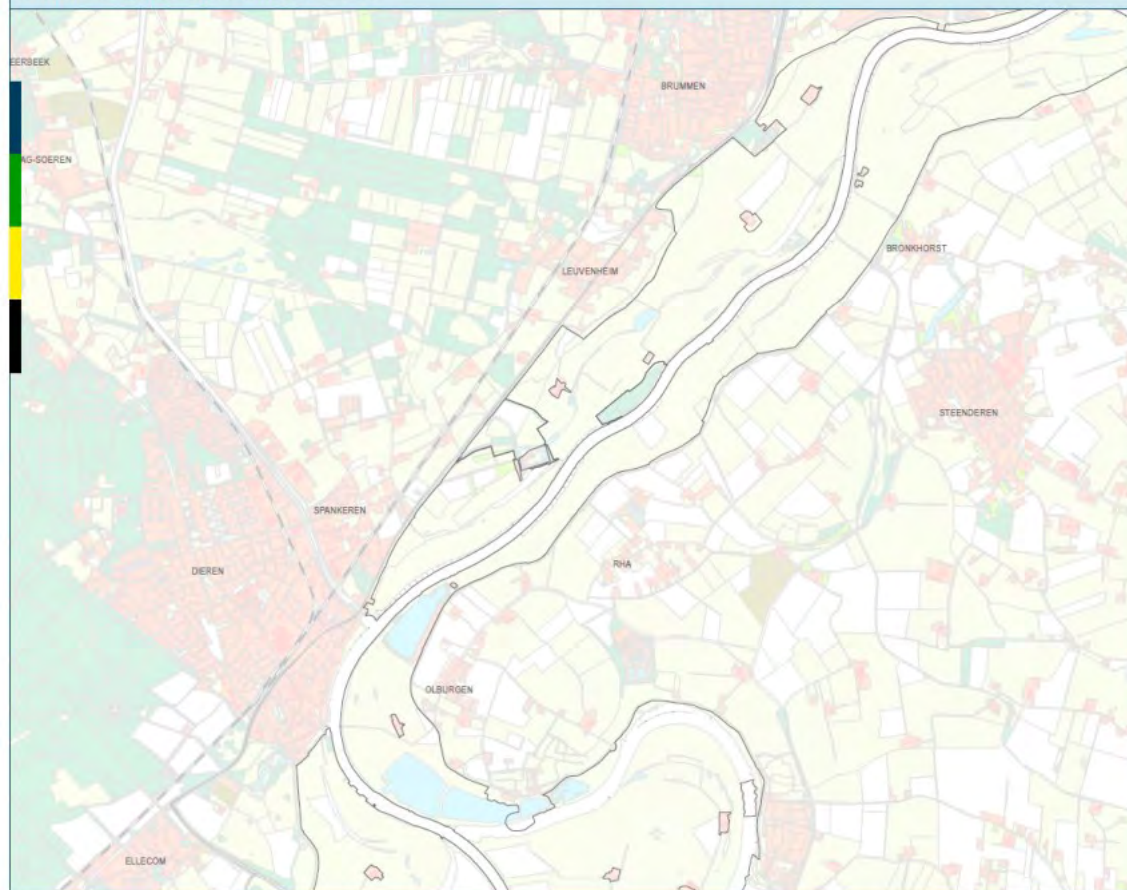

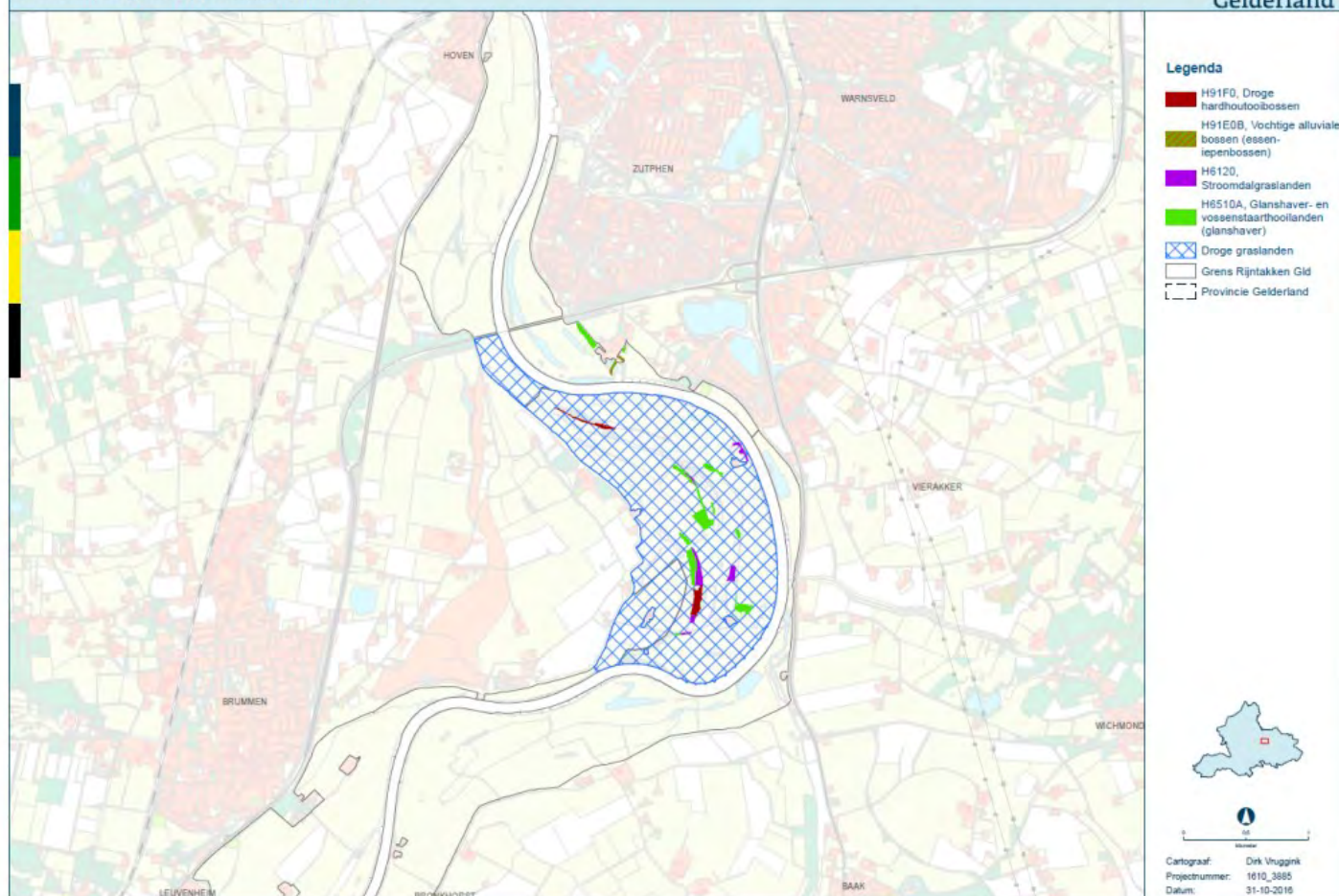

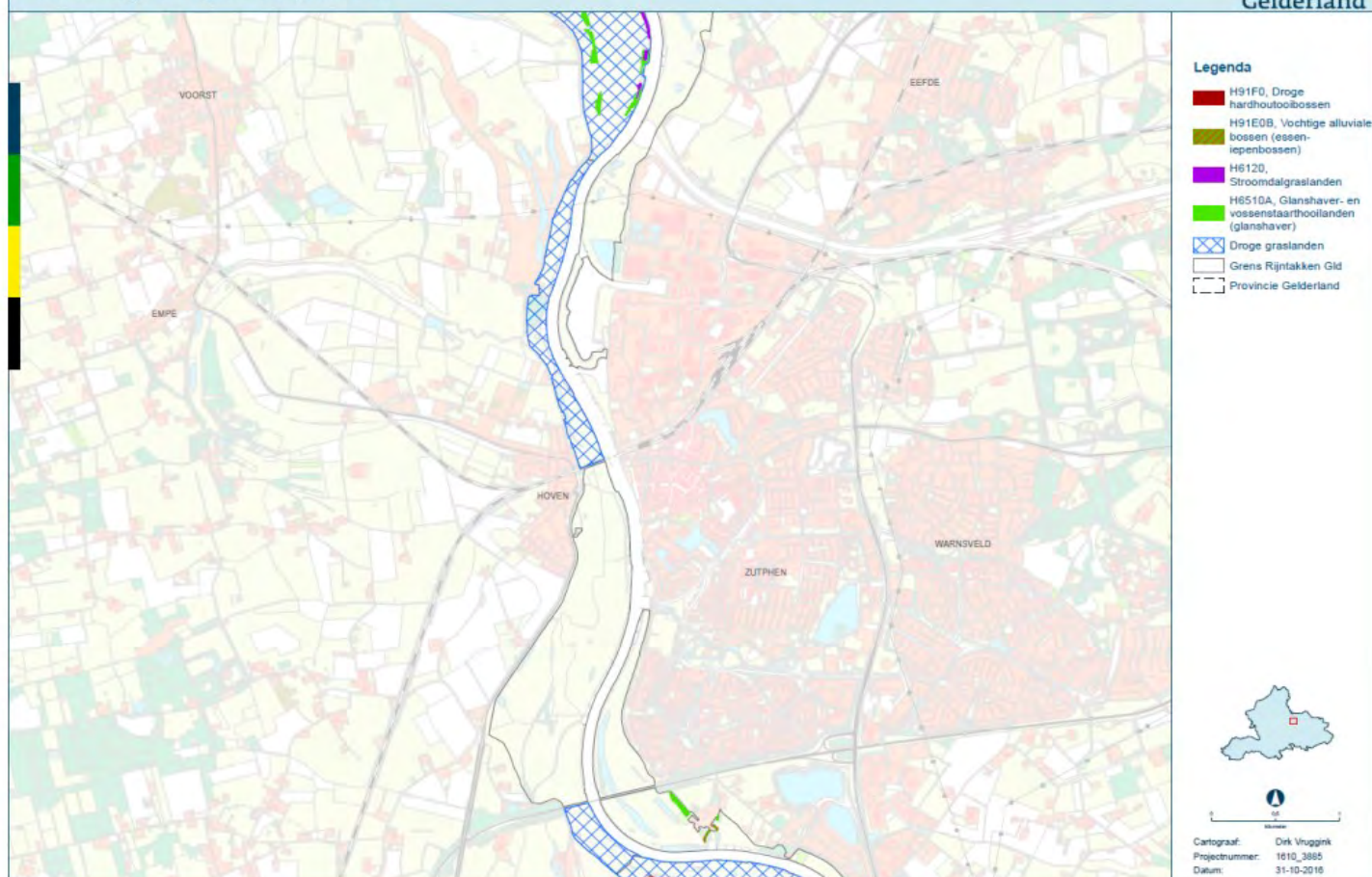

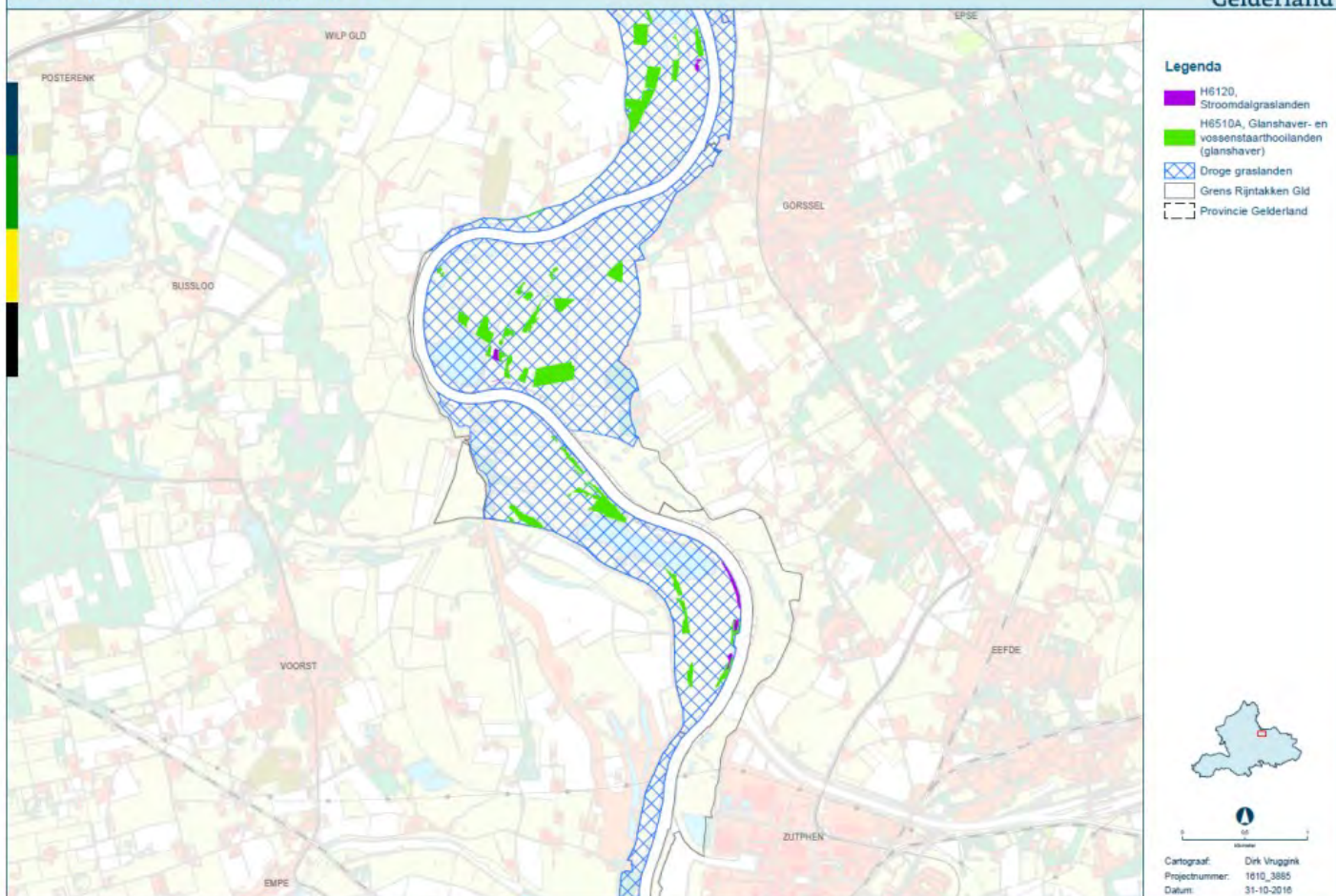

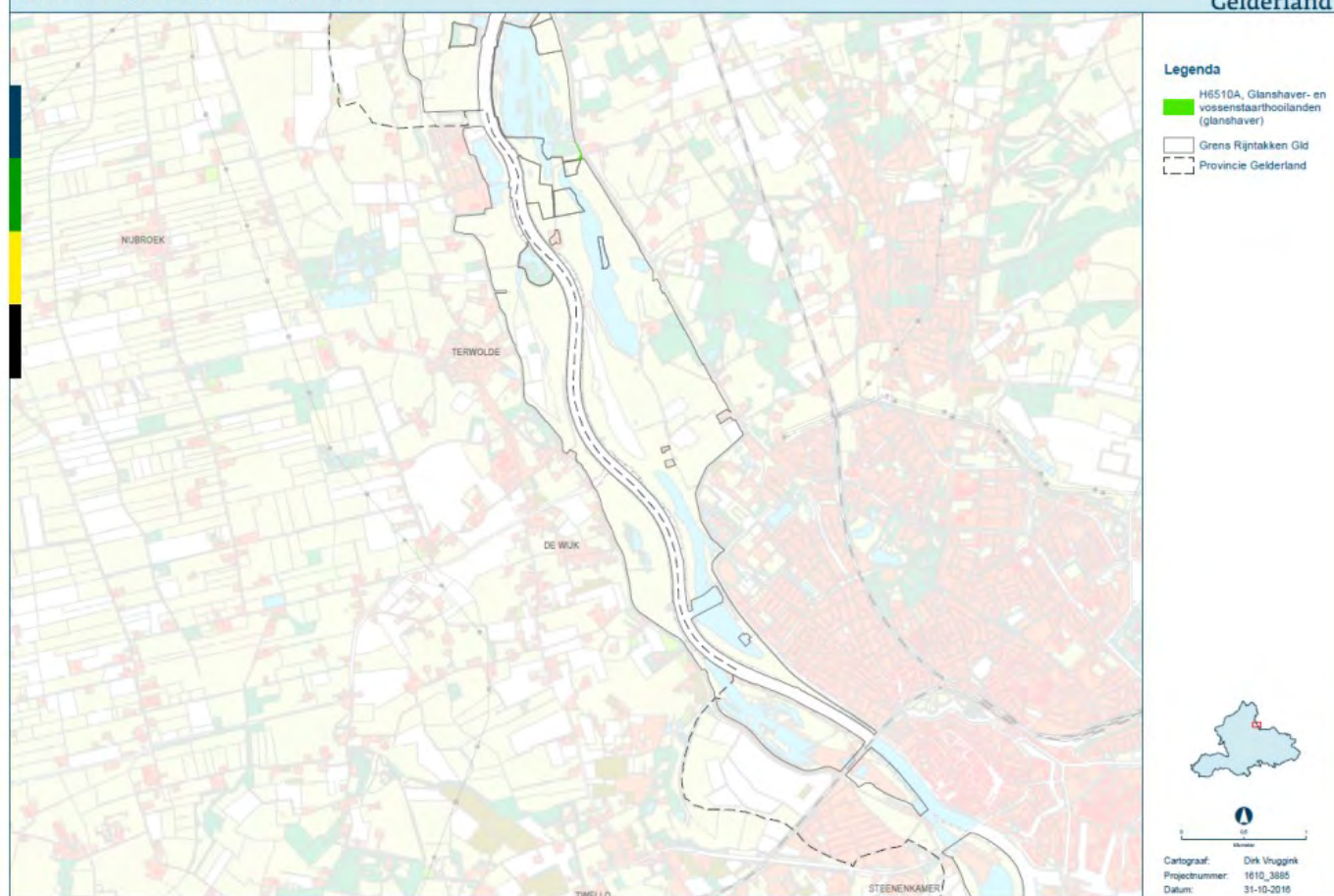
Cartograaf: Dirk Vrugink
 Projectnummer: 1610_3885
 Datum: 31-10-2016

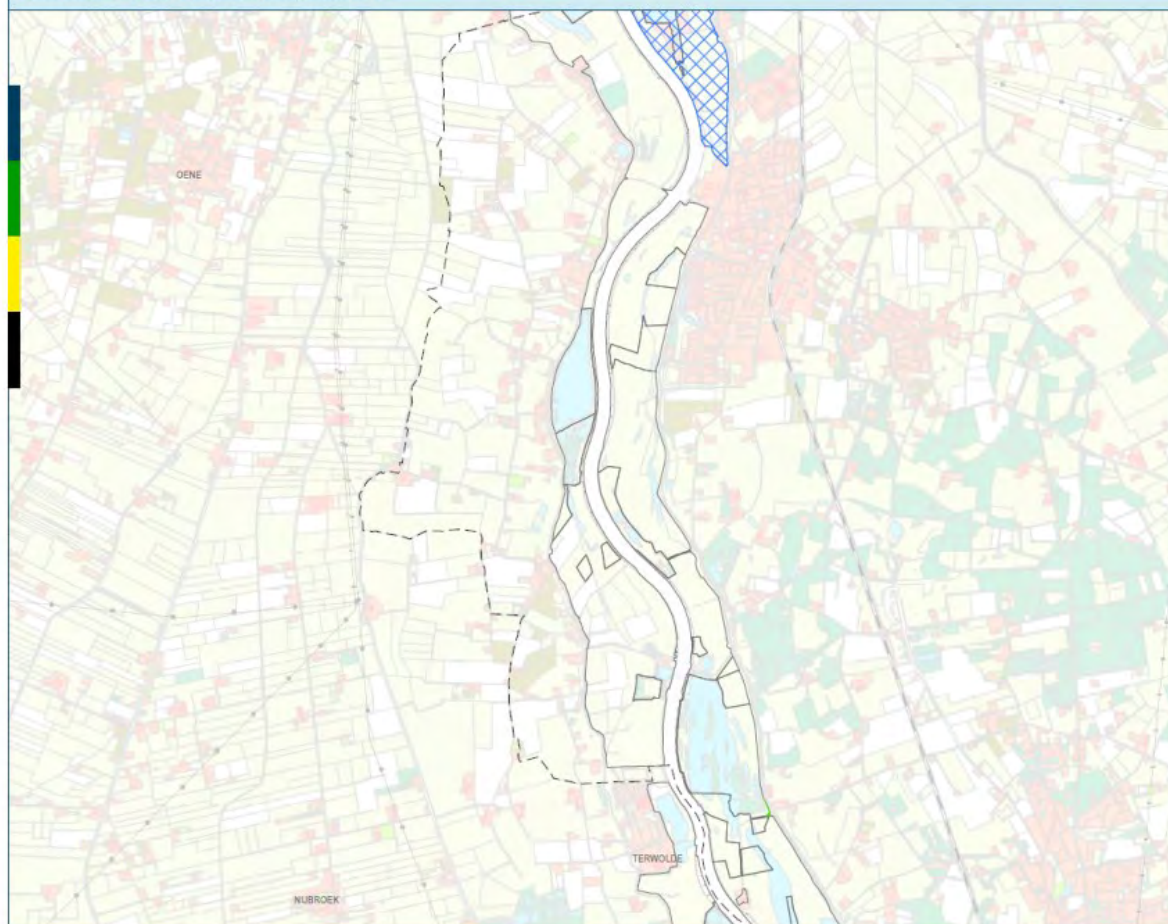

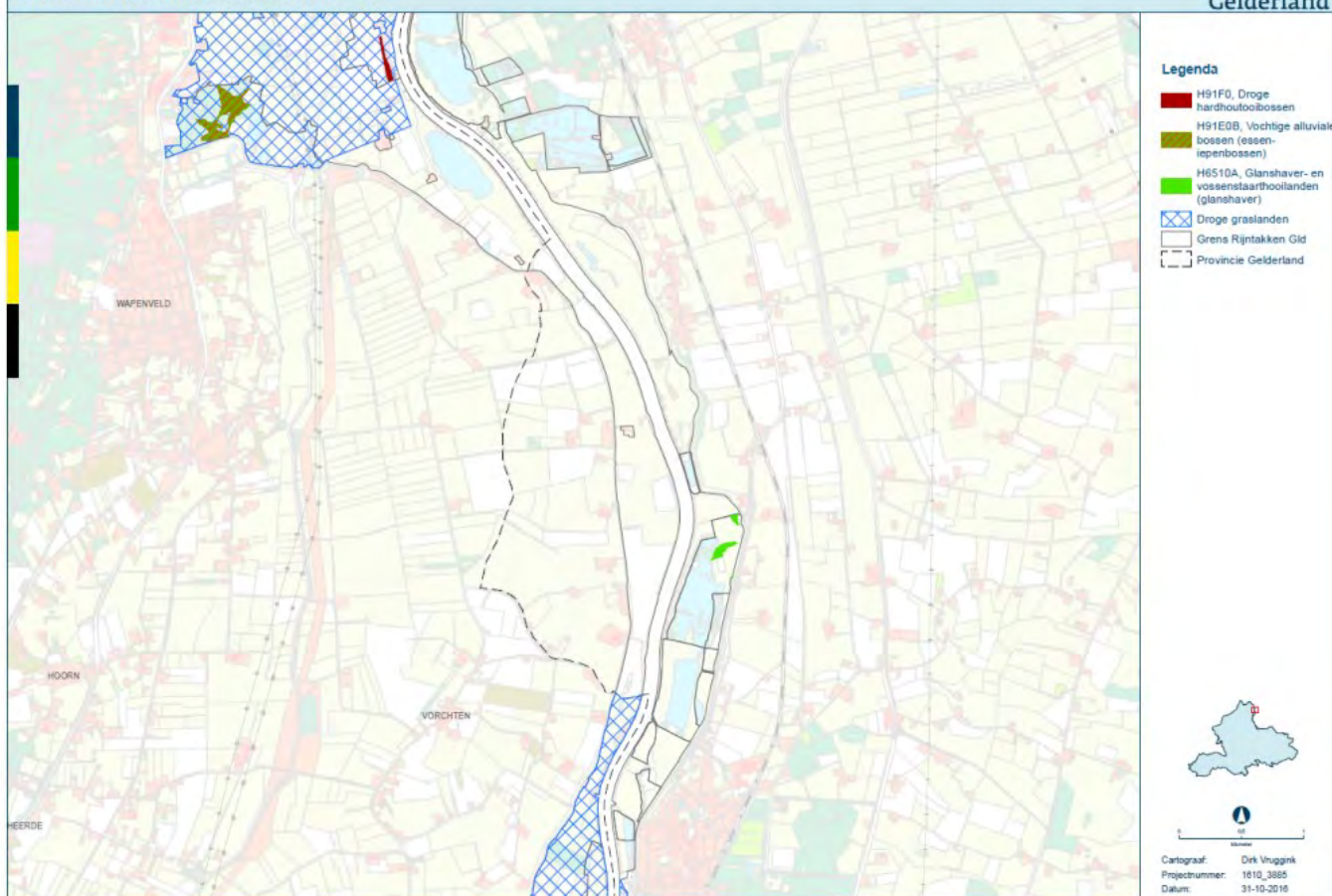

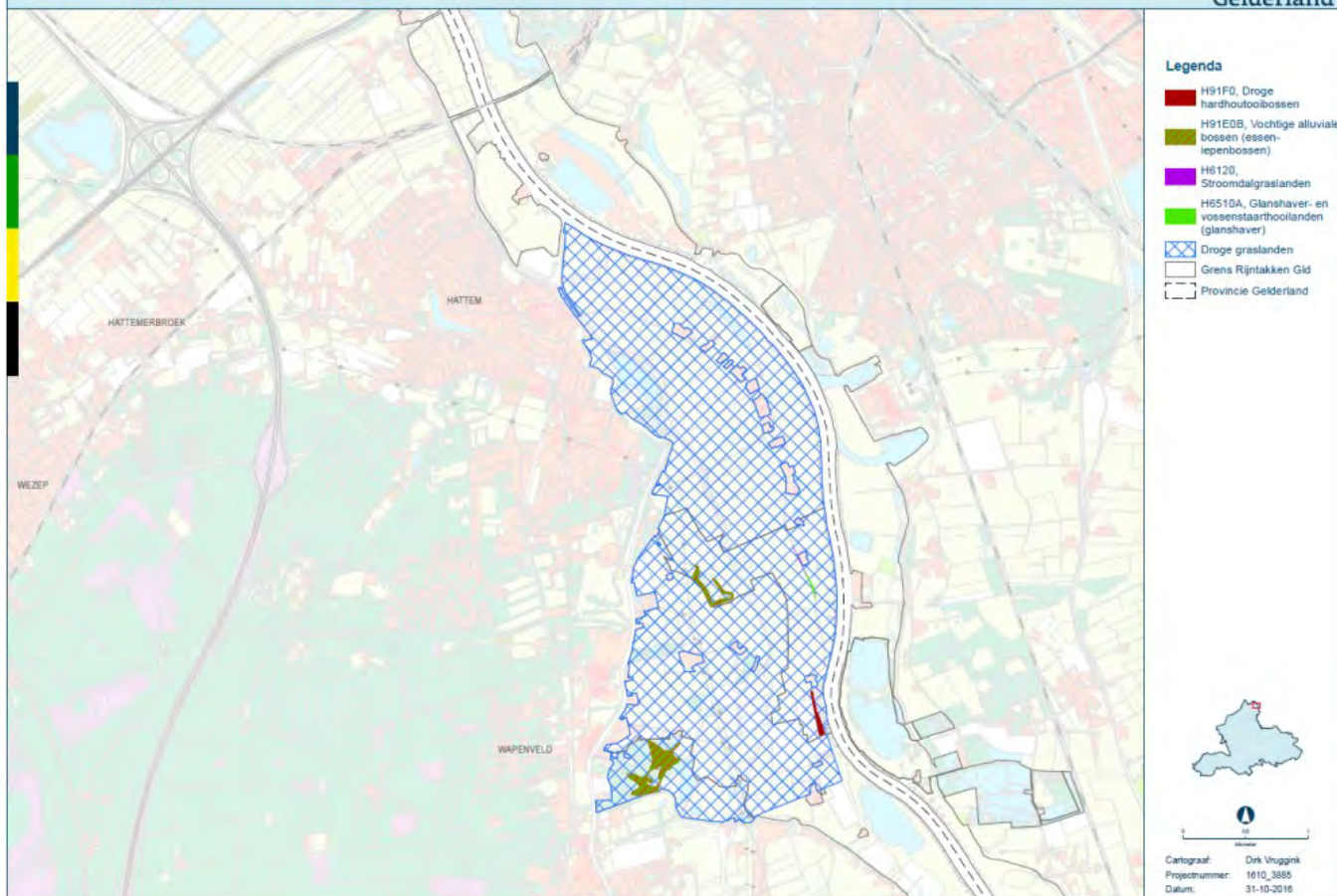
Legenda

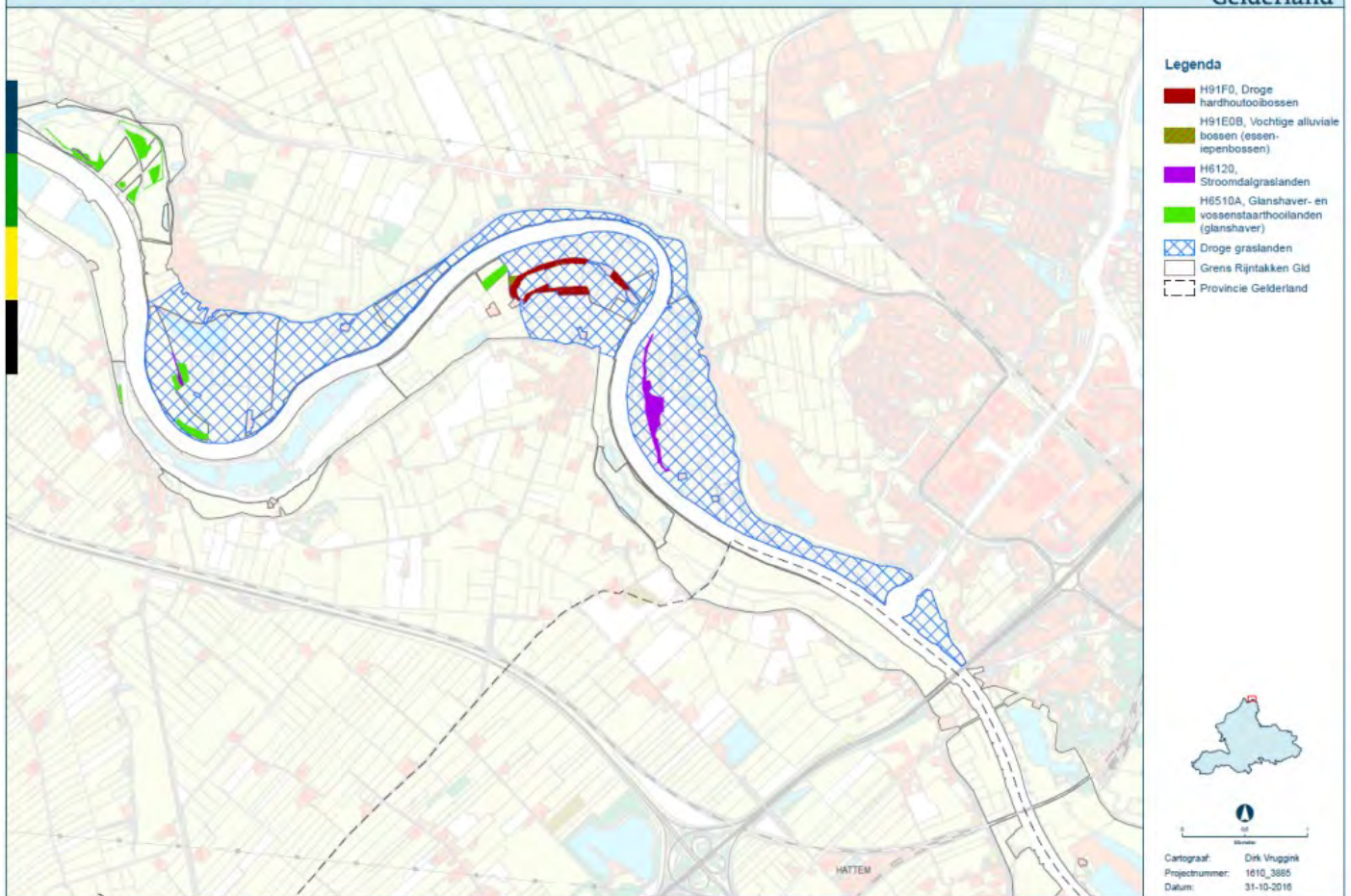
- H6510A, Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)
- Droge graslanden
- Grens Rijntakken Gld
- Provincie Gelderland

Cartograaf: Dirk Vrugink
 Projectnummer: 1610_3885
 Datum: 31-10-2016

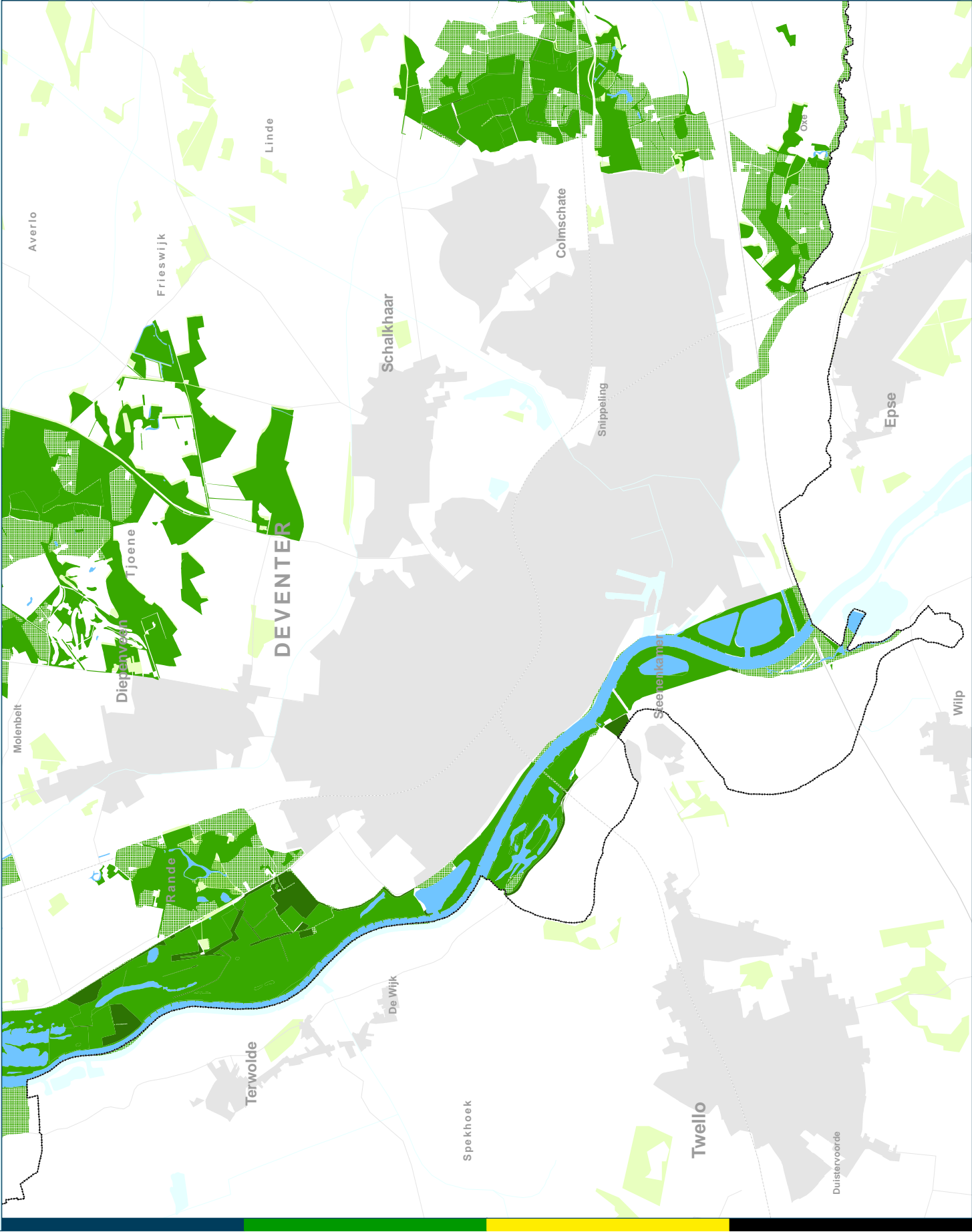

Bijlage 12 EHS Overijssel

Legenda

EHS_ONW

**Zone ondernemen met
natuur en water**

Zone ondernemen met
natuur en water buiten
de EHS

Bestaand:

Natuur

Water

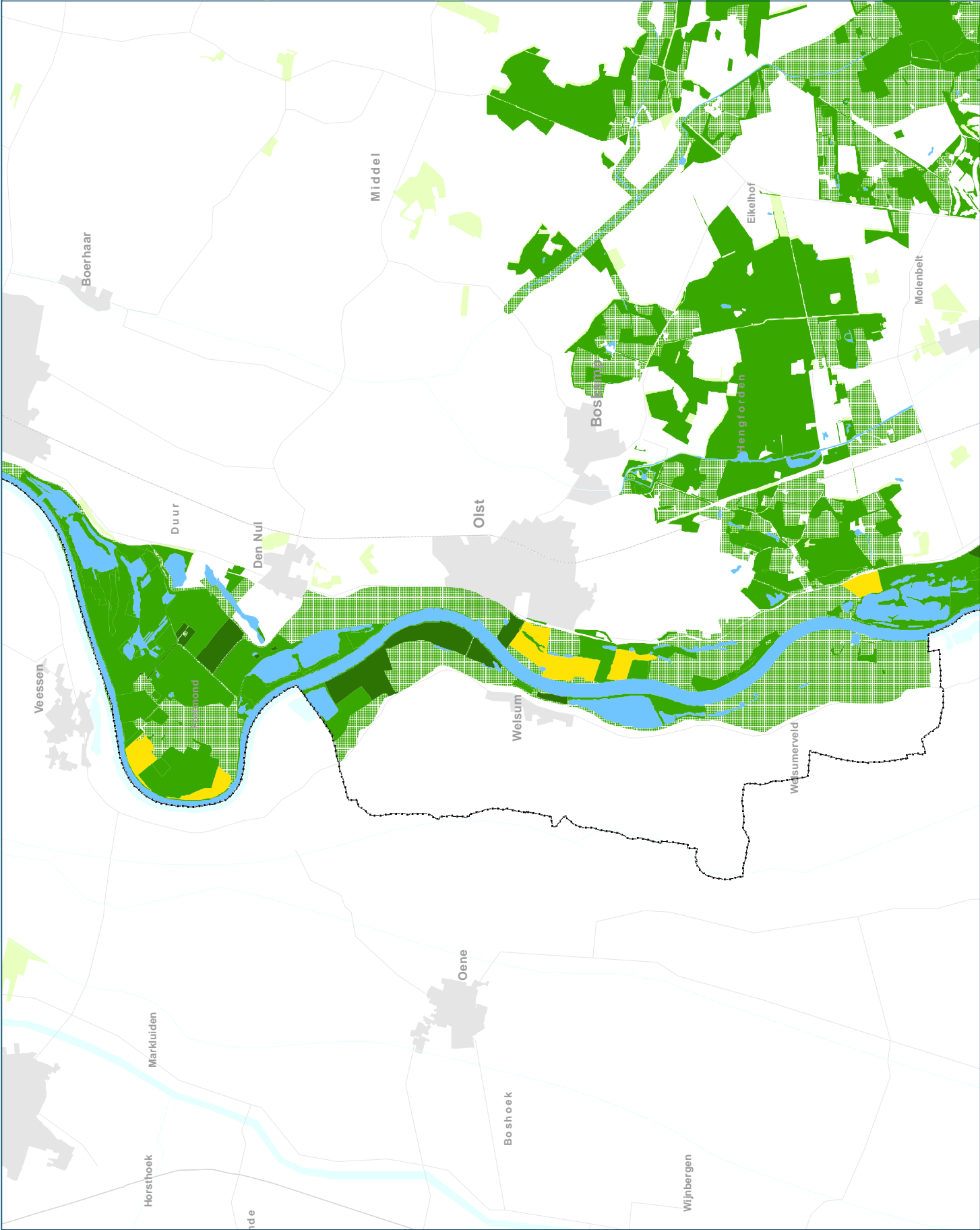
Te realiseren:

Netto begrensd

Provinciegrens

Cartograaf: A.G.M. van Dael
Projectnummer: GIC 1610-3976 OV-1
(1207 0619)
Datum: 21-11-2016

Legenda

EHS_ONW

**Zone ondernemen met
natuur en water**

Zone ondernemen met
natuur en water buiten
de EHS

Bestaand:

Natuur

Water

Te realiseren:

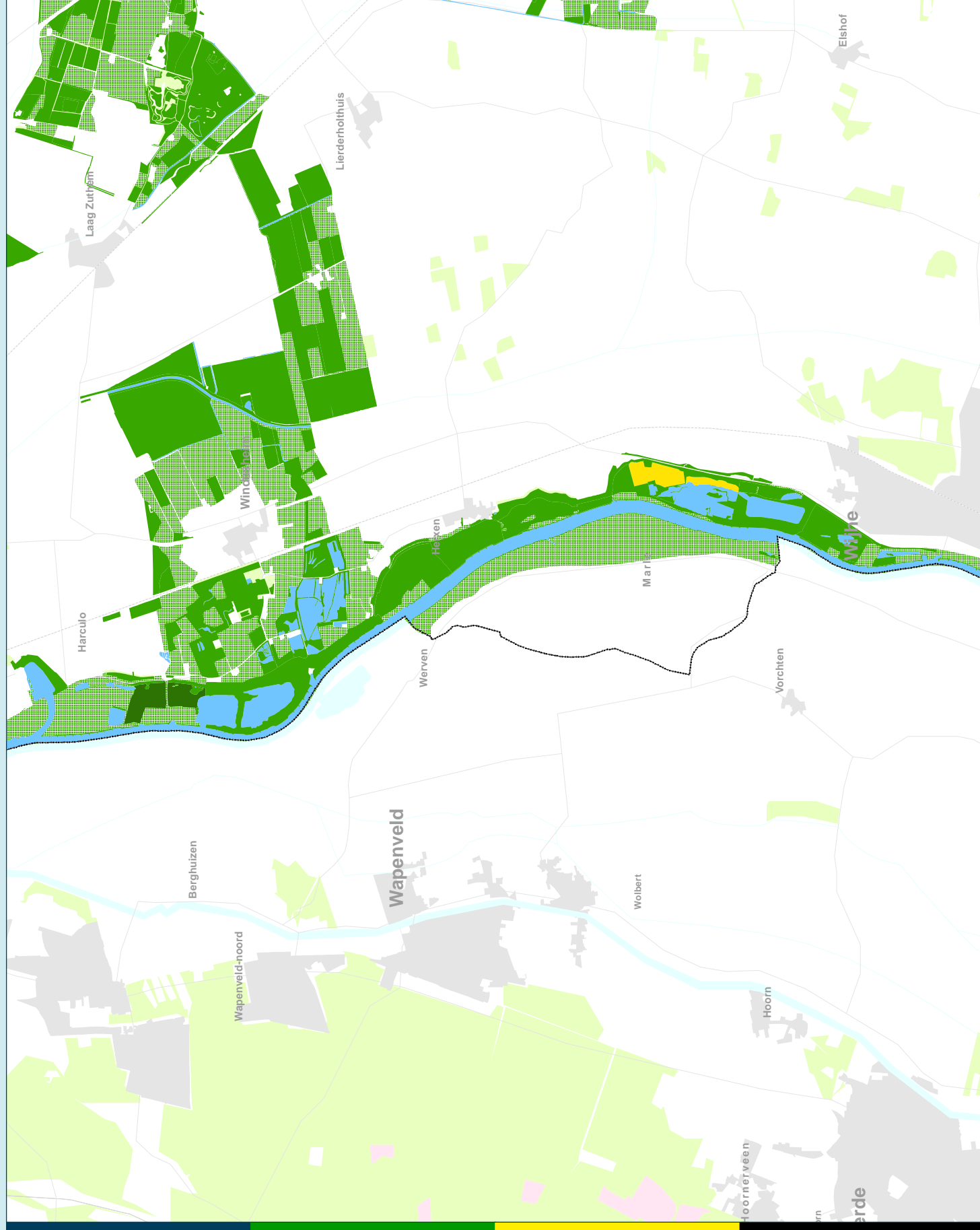
Netto begrensd

Uitwerkingsgebied
ontwikkelopgave Natura
2000

Provinciegrens

Cartograaf: A.G.M. van Dael
Projectnummer: GIC 1610-3976 OV-2
(1207 0819)
Datum: 21-11-2016

Legenda

EHS_ONW

Zone ondernemen met natuur en water

Zone ondernemen met
natuur en water buiten
de EHS

Bestaand:

Natuur

Water

Te realiseren:

Netto begrensde

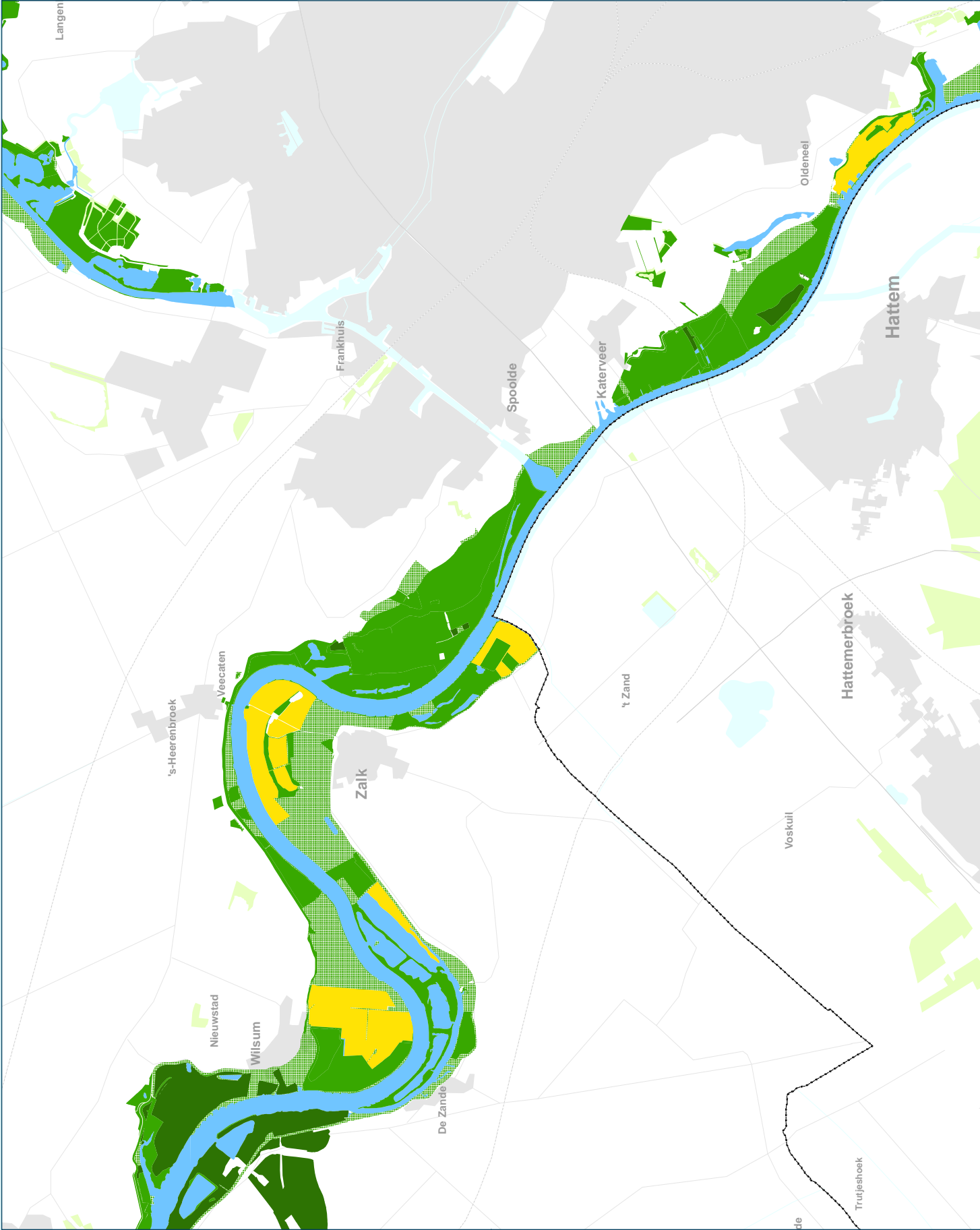
Uitwerkingsgebied
ontwikkelopgave Natura
2000

Σ. Provinciegrens

Cartograaf: A.G.M. van Dael
Projectnummer: GIC 1610-3976 OV-3
(1207 0819)

Datum: 21-11-2016

Legenda

EHS_ONW

**Zone ondernemen met
natuur en water**

Zone ondernemen met
natuur en water buiten
de EHS

Bestaand:

Natuur

Water

Te realiseren:

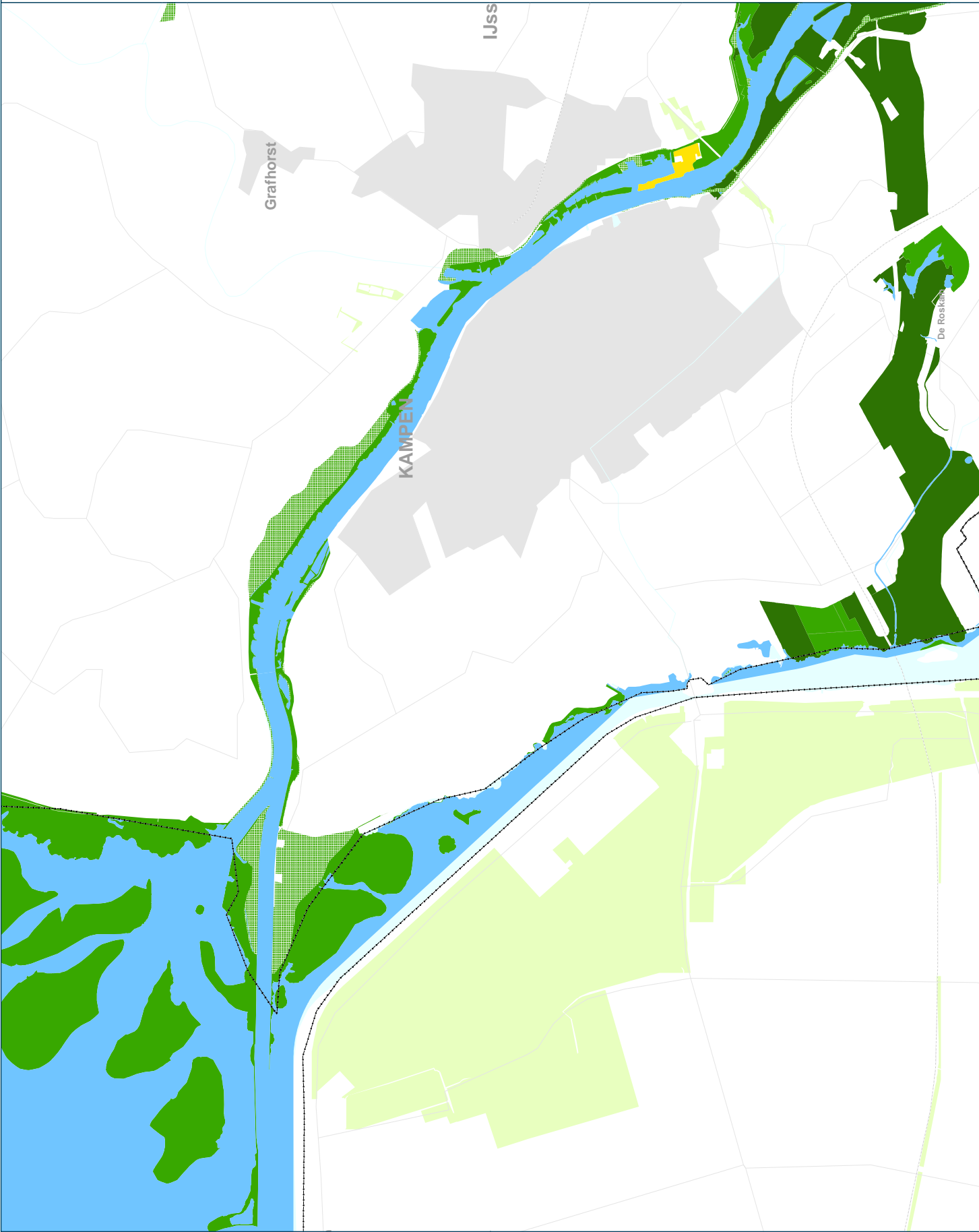
Netto begrensd

Uitwerkingsgebied
ontwikkelopgave Natura
2000

Provinciegrens

Cartograaf: A.G.M. van Dael
Projectnummer: GIC 1610-3976 OV-4
(1207 0619)
Datum: 21-11-2016

Legenda

EHS_ONW

Zone ondernemen met natuur en water

Zone ondernemen met natuur en water buiten de EHS

Bestaand:

Natuur

Water

Te realiseren:

Netto begrensd

Uitwerkingsgebied ontwikkelopgave Natura 2000

Provinciegrens

Cartograaf: A.G.M. van Dael
Projectnummer: GIC 1610-3976 OV-5 (1207 0619)
Datum: 21-11-2016

Bijlage 13 Aanwijzingsbesluit Rijntakken

Natura 2000-gebied Rijntakken

De Staatssecretaris van Economische Zaken

Gelet op artikel 3, eerste lid, en artikel 4, vierde lid, van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (PbEG L 206);

Gelet op het Uitvoeringsbesluit van de Commissie 2013/26/EU van 16 november 2012 op grond van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad, tot vaststelling van een zesde bijgewerkte lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische biogeografische regio (PbEU 2013, L 24/379);

Gelet op artikel 4, eerste en tweede lid, van Richtlijn 2009/147/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 30 november 2009 inzake het behoud van de vogelstand (PbEU 2010, L 20);

Gelet op de artikelen 10a en 15 van de Natuurbeschermingswet 1998;

BESLUIT:

Artikel 1

1. Als speciale beschermingszone in de zin van artikel 4, vierde lid, van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (PbEG L 206) wordt aangewezen: de op de bij dit besluit behorende kaart aangegeven gebieden

Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal.

2. De in het eerste lid bedoelde speciale beschermingszones zijn aangewezen voor de volgende natuurlijke habitattypen opgenomen in bijlage I van Richtlijn 92/43/EEG (prioritaire habitattypen aangeduid met een sterretje (*)):

- H3150 Van nature eutrofe meren met vegetatie van het type *Magnopotamion* of *Hydrocharition*
- H3260 Submontane en laagland rivieren met vegetaties behorend tot het *Ranunculion fluitantis* en het *Callitricho-Batrachion*
- H3270 Rivieren met slikoevers met vegetaties behorend tot het *Chenopodietum rubri* p.p. en *Bidention* p.p.
- H6120 *Kalkminnend grasland op dorre zandbodem
- H6430 Voedselrijke zoomvormende ruigten van het laagland, en van de montane en alpiene zones
- H6510 Laaggelegen schraal hooiland (*Alopecurus pratensis*, *Sanguisorba officinalis*)
- H91E0 *Bossen op alluviale grond met *Alnus glutinosa* en *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*)
- H91F0 Gemengde oeverformaties met *Quercus robur*, *Ulmus laevis* en *Ulmus minor*, *Fraxinus excelsior* of *Fraxinus angustifolia* langs de grote rivieren (*Ulmenion minoris*)

3. De in het eerste lid bedoelde speciale beschermingszones zijn aangewezen voor de volgende soorten opgenomen in bijlage II van Richtlijn 92/43/EEG (prioritaire soorten aangeduid met een sterretje (*)):

- H1095 Zeeprik (*Petromyzon marinus*)
- H1099 Rivierprik (*Lampetra fluviatilis*)
- H1102 Elft (*Alosa alosa*)
- H1106 Zalm (*Salmo salar*)
- H1134 Bittervoorn (*Rhodeus amarus*)
- H1145 Grote modderkruiper (*Misgurnus fossilis*)
- H1149 Kleine modderkruiper (*Cobitis taenia*)
- H1163 Rivierdonderpad (*Cottus gobio*)
- H1166 Kamsalamander (*Triturus cristatus*)
- H1318 Meervleermuis (*Myotis dasycneme*)
- H1337 Bever (*Castor fiber*)

Artikel 2

De besluiten tot aanwijzing van de gebieden IJssel van 24 maart 2000 (N/2000/302, Stcrt. 2000, 65) en 25 april 2003 (N/2002/1463, Stcrt. 2003, 95), Neder-Rijn van 24 maart 2000 (N/2000/339, Stcrt. 2000, 65) en 25 april 2003 (N/2002/1466, Stcrt. 2003, 95), Gelderse Poort van 24 maart 2000 (N/2000/301, Stcrt. 2000, 65) en 25 april 2003 (N/2002/1464, Stcrt. 2003, 95) en Waal van 24 maart 2000 (N/2000/307, Stcrt. 2000, nr. 65) en 25 april 2003 (N/2002/1465, Stcrt. 2003, 95) als speciale beschermingszone in de zin van artikel 4, eerste en tweede lid, van Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand (PbEG L 103) worden als volgt gewijzigd:

- a. de begrenzing van het aangewezen gebied wordt op de in paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting, zoals bedoeld in artikel 3, eerste lid, van dit besluit beschreven wijze gewijzigd;
- b. de Nota van toelichting met uitzondering van de paragrafen 3.2, 4.1, 4.2 en 4.3 wordt ingetrokken en vervangen door de Nota van toelichting, zoals bedoeld in artikel 3, eerste lid, van dit besluit;
- c. de in de aanhef bedoelde speciale beschermingszones gelden als te zijn aangewezen voor de volgende vogelsoorten, welke worden beschermd op grond van artikel 4, eerste lid, van Richtlijn 2009/147/EG:

A021 Roerdomp (*Botaurus stellaris*)
 A022 Woudaap (*Ixobrychus minutus*)
 A037 Kleine zwaan (*Cygnus bewickii* (*Cygnus columbianus bewickii*))
 A038 Wilde zwaan (*Cygnus cygnus*)
 A045 Brandgans (*Branta leucopsis*)
 A068 Nonnetje (*Mergus albellus*)
 A119 Porseleinhoen (*Porzana porzana*)
 A122 Kwartelkoning (*Crex crex*)
 A140 Goudplevier (*Pluvialis apricaria*)
 A151 Kemphaan (*Philomachus pugnax*)
 A197 Zwarte stern (*Chlidonias niger*)
 A229 IJsvogel (*Alcedo atthis*)
 A272 Blauwborst (*Luscinia svecica*)

- d. de in de aanhef bedoelde speciale beschermingszones gelden als te zijn aangewezen voor de volgende trekkende vogelsoorten, welke worden beschermd op grond van artikel 4, tweede lid, van Richtlijn 2009/147/EG:

A004 Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*)
 A005 Fuut (*Podiceps cristatus*)
 A017 Aalscholver (*Phalacrocorax carbo*)
 A039 Toendrarietgans (*Anser fabalis* spp. *rossicus*)
 A041 Kolgans (*Anser albifrons*)
 A043 Grauwe gans (*Anser anser*)
 A048 Bergeend (*Tadorna tadorna*)
 A050 Smient (*Anas penelope*)
 A051 Krakeend (*Anas strepera*)
 A052 Wintertaling (*Anas crecca*)
 A053 Wilde eend (*Anas platyrhynchos*)
 A054 Pijlstaart (*Anas acuta*)
 A056 Slobeend (*Anas clypeata*)
 A059 Tafeleend (*Aythya ferina*)
 A061 Kuifeend (*Aythya fuligula*)
 A125 Meerkoet (*Fulica atra*)
 A130 Scholekster (*Haematopus ostralegus*)
 A142 Kievit (*Vanellus vanellus*)
 A153 Watersnip (*Gallinago gallinago*)
 A156 Grutto (*Limosa limosa*)
 A160 Wulp (*Numenius arquata*)
 A162 Tureluur (*Tringa totanus*)
 A249 Oeverwaluw (*Riparia riparia*)
 A298 Grote karekiet (*Acrocephalus arundinaceus*)

e. de kaart voor zover van toepassing op het in de aanhef genoemde besluiten worden ingetrokken.

Artikel 3

1. Dit besluit gaat vergezeld van een Nota van toelichting inclusief bijlagen en een kaart die integraal deel uitmaken van dit besluit.
2. De in de artikelen 1 en 2 genoemde speciale beschermingszones vormen samen het Natura 2000-gebied **Rijntakken**, waarvan de instandhoudingsdoelstelling in de zin van artikel 10a, tweede lid, van de Natuurbeschermingswet 1998 is opgenomen in de Nota van toelichting.

Artikel 4

1. De bekendmaking van dit besluit geschiedt in de Staatscourant.
2. Dit besluit treedt in werking op de dag na bekendmaking in de Staatscourant.

De Staatssecretaris van Economische Zaken
w.g. Sharon A. M. Dijksma
d.d. 23 april 2014

Dit aanwijzingsbesluit en de daarbij behorende Nota van toelichting worden gedurende zes weken ter inzage gelegd. De exacte periode en locatie worden vermeld in de bekendmaking die wordt gepubliceerd in de Staatscourant en in de advertentie die wordt gepubliceerd in gedrukte media en op internet.

Het aanwijzingsbesluit kan digitaal worden ingezien via de website www.rijksoverheid.nl/natura2000.

Belanghebbenden die hun zienswijze als bedoeld in artikel 3:15 van de Algemene wet bestuursrecht naar voren hebben gebracht of die het redelijkerwijs niet verweten kan worden geen zienswijze naar voren te hebben gebracht, kunnen gedurende zes weken ná de bekendmaking beroep instellen bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, Postbus 20019, 2500 EA te Den Haag.

Nota van toelichting van het Natura 2000-gebied Rijntakken waarin opgenomen:

Nota van toelichting bij de aanwijzing van Rijntakken als speciale beschermingszone in het kader van de Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna en hierna te noemen de Habitatrichtlijn, alsmede Nota van toelichting bij de wijziging van besluiten N/2000/302, N/2002/1463 en TRCJZ/2003/10522 inhoudende de aanwijzing van IJssel, de besluiten N/2000/339, N/2002/1466 en TRCJZ/2003/10790 inhoudende de aanwijzing van Neder-Rijn, de besluiten N/2000/301, N/2002/1464 en TRCJZ/2003/9951 inhoudende de aanwijzing van Gelderse Poort en de besluiten N/2000/307, N/2002/1465 en TRCJZ/2003/10236 inhoudende de aanwijzing van Waal als speciale beschermingszone in het kader van de Richtlijn 2009/147/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 30 november 2009¹ inzake het behoud van de vogelstand en hierna te noemen de Vogelrichtlijn

1 INLEIDING

Met dit besluit wordt het gebied Rijntakken aangewezen als speciale beschermingszone onder de Habitatrichtlijn. Tevens wordt met dit besluit het besluit tot de aanwijzing van IJssel, Neder-Rijn, Gelderse Poort en Waal als speciale beschermingszones onder de Vogelrichtlijn, inclusief de daarbij behorende Nota van toelichting, gewijzigd. Het gebied wordt ook aangewezen als het Natura 2000-gebied Rijntakken, waarbij instandhoudingsdoelstellingen worden toegevoegd.

In artikel 1 van het besluit staat de naam van het gebied en worden de habitattypen en habitatsoorten opgesomd, waarvoor het gebied is aangewezen.

Artikel 2 van het besluit regelt de belangrijkste wijzigingen ten opzichte van de eerder genomen besluiten tot aanwijzing van het gebied onder de Vogelrichtlijn. Zo worden de Nota's van toelichting, behorende bij de bestaande Vogelrichtlijnbesluiten, nagenoeg geheel ingetrokken en zover noodzakelijk vervangen door deze Nota van toelichting. Alleen de toelichting op de criteria die voor de aanwijzing van de gebieden zijn gebruikt, wordt niet ingetrokken en zijn in een appendix aan deze Nota gehecht. Daarnaast worden de vogelsoorten opgesomd waarvoor het gebied van belang is en waarvoor het wordt geacht te zijn aangewezen.

In artikel 3 van het besluit wordt de term Natura 2000-gebied geïntroduceerd en wordt bepaald dat er voor het gebied een instandhoudingsdoelstelling verwezenlijkt dient te worden. Deze doelstelling heeft zowel betrekking op de in artikel 1 opgesomde habitattypen en habitatsoorten als op de in artikel 2 opgesomde vogelsoorten. De vogels waarvoor instandhoudingsdoelstellingen zijn vastgesteld, zijn geselecteerd aan de hand van de criteria die destijds zijn gebruikt bij de aanwijzing van de Vogelrichtlijngebieden in 2000. In dit deel van het besluit is het Natura 2000-gebied Rijntakken gevormd uit het Habitatrichtlijngebied en het Vogelrichtlijngebied, waarbij instandhoudingsdoelstellingen zijn toegevoegd. De instandhoudingsdoelstellingen staan in de Nota van toelichting.

Artikel 4 regelt de bekendmaking en de inwerkingtreding van dit besluit.

In hoofdstuk 2 van deze Nota van toelichting worden de aanwijzingen op grond van de Habitat- en Vogelrichtlijn kort toegelicht. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 een gebiedsbeschrijving gegeven en wordt ingegaan op eventuele grenswijzigingen die zijn doorgevoerd nadat het gebied bij de Europese Commissie is aangemeld of die zijn doorgevoerd nadat het gebied als Vogelrichtlijngebied is aangewezen. Tevens wordt in hoofdstuk 3 de bij dit besluit behorende kaart toegelicht.

¹ Dit betreft een geconsolideerde versie van Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van 2 april 1979, inclusief wijzigingen die sindsdien op de Richtlijn van toepassing zijn. Met uitzondering van de bijlagen en verwijzingen is de tekst van de Richtlijn inhoudelijk niet gewijzigd.

In hoofdstuk 4 wordt een opsomming gegeven van habitattypen en soorten waaraan het gebied zijn betekenis ontleent. Eventueel doorgevoerde wijzigingen worden in bijlage B van een toelichting voorzien.

Een belangrijk onderdeel van de Nota van toelichting is de opsomming van de instandhoudingsdoelstellingen in hoofdstuk 5. Allereerst worden de algemene doelstellingen geformuleerd en vervolgens staan de instandhoudingsdoelstellingen van de in het gebied aanwezige habitattypen en soorten vermeld. Er wordt aangegeven in welke richting de instandhoudingsdoelstelling zich zal moeten ontwikkelen. Daarvoor worden de termen "behoud", "uitbreiding" en "verbetering" gebruikt. Voor een habitatype wordt de verdeling gemaakt in oppervlakte en kwaliteit, zodat de aanduiding van de instandhoudingsdoelstelling van een habitatype altijd in de vorm van "behoud" of "uitbreiding" van de oppervlakte en van "behoud" of "verbetering" van de kwaliteit wordt gegeven. Voor soorten is het leefgebied medebepalend en geldt een verdeling in omvang en kwaliteit van het leefgebied. De aanduiding van de instandhoudingsdoelstelling van een soort is altijd in de vorm van "behoud" of "uitbreiding" van de omvang van het leefgebied en van "behoud" of "verbetering" van de kwaliteit van het leefgebied ten behoeve van "behoud" of "uitbreiding" van de populatie.

Daarnaast zijn aan de Nota van toelichting drie bijlagen toegevoegd. Ook de bijlagen maken integraal onderdeel uit van het besluit. Bijlage A (voor zover van toepassing) laat zien welke terreindelen zijn vervallen of zijn toegevoegd als onderdeel van de speciale beschermingszone in de zin van de Vogelrichtlijn. Bijlage B is toegevoegd naar aanleiding van zienswijzen en omvat een nadere onderbouwing van de wijzigingen in Natura 2000-waarden waarvoor het gebied is aangewezen, van de selectie als Habitatrichtlijngebied en toewijzing van en wijzigingen in instandhoudingsdoelstellingen. In bijlage C wordt naar aanleiding van de ontvangen zienswijzen een nadere onderbouwing van het besluit gegeven. De gebiedsspecifieke behandeling van zienswijzen in deze bijlage beperkt zich tot de punten die direct van invloed zijn op dit aanwijzingsbesluit.

2 AANWIJZINGEN HABITAT- EN VOGELRICHTLIJN

Door middel van dit besluit worden delen van de uiterwaarden van IJssel, Neder-Rijn en Waal en Gelderse Poort aangewezen als speciale beschermingszone onder de Habitatrichtlijn (verder aangeduid als "Habitatrichtlijngebied"). De gebieden zijn in mei 2003 afzonderlijk aangemeld volgens de procedure zoals opgenomen in artikel 4 van deze Richtlijn, waarna de gebieden in december 2004 door de Europese Commissie zijn geplaatst op de lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische biogeografische regio², onder de namen (en nummers) "IJsseluiterwaarden" (NL2003022), "Amerongse Bovenpolder" [langs de Neder-Rijn] (NL2003004), "Gelderse Poort" (NL9801024) en "Rijswaard en Kil van Hurwenen" [langs de Waal] (NL2003041). De gebieden tezamen zijn onder meer aangewezen voor twee prioritaire habitattypen in de zin van artikel 1 van de Habitatrichtlijn.

Het gebied is op 24 maart 2000 (Stcrt. 2000, nr. 65) als vier afzonderlijke speciale beschermingszones onder de Vogelrichtlijn aangewezen (verder aangeduid als "Vogelrichtlijngebied"). Deze gebieden zijn op 25 april 2003 (Stcrt. 2003, nr. 95) uitgebreid waarna de begrenzing in beslissing op bezwaar nogmaals is gewijzigd:

- "IJssel" (besluiten N/2000/302, N/2002/1463, gewijzigd TRCJZ/2003/10522, Stcrt. 2004, nr. 22);
- "Neder-Rijn" (N/2000/339, N/2002/1466, gewijzigd TRCJZ/2003/10790, Stcrt. 2004, nr. 45);
- "Gelderse Poort" (N/2000/301, N/2002/1464, gewijzigd TRCJZ/2003/9951, Stcrt. 2004, nr. 32) en
- "Waal" (N/2000/307, N/2002/1465, gewijzigd TRCJZ/2003/10236, Stcrt. 2004, nr. 39).

Bij de Europese Commissie zijn deze gebieden bekend onder de nummers NL9802036 (IJssel), NL9802038 (Neder-Rijn), NL9902004 (Gelderse Poort) en NL2000011 (Waal). De genoemde Vogelrichtlijnbesluiten zijn door middel van dit besluit gewijzigd. Uit de Vogelrichtlijnbesluiten overgenomen tekstdelen zijn in paragraaf 3.2 van deze Nota van toelichting cursief gezet³.

In dit besluit zijn er met betrekking tot bovengenoemde Vogelrichtlijngebieden naast grenswijzigingen ook wijzigingen van de vogelsoorten, waarvoor de gebieden zijn aangewezen. Deze wijzigingen worden toegelicht in bijlage B. In dit besluit worden alle vogelsoorten opgesomd waarvoor het gebied is aangewezen.

De bovengenoemde speciale beschermingszones langs Rijn, Waal en IJssel zijn middels dit besluit samengevoegd tot één Natura 2000-gebied: Rijntakken (landelijk gebiedsnummer 038/066-068). Dit gebied omvat de eerder aangewezen Vogelrichtlijngebieden IJssel, Neder-Rijn, Gelderse Poort en Waal en de daarin gelegen Habitatrichtlijngebieden IJsseluiterwaarden, Amerongse Bovenpolder, Gelderse Poort en Rijswaard en Kil van Hurwenen. Natura 2000 is het samenhangende Europees ecologisch netwerk bestaande uit de gebieden die zijn aangewezen onder de Habitatrichtlijn en de gebieden die zijn aangewezen onder de Vogelrichtlijn. Dit netwerk moet de betrokken natuurlijke habitattypen, habitats van soorten en de leefgebieden van vogels in een gunstige staat van instandhouding behouden of, in voorkomend gevallen, herstellen. De instandhoudingsdoelstellingen (hoofdstuk 5) en eventuele wijziging van de begrenzing zijn in algemene zin nader toegelicht in het Natura 2000 doelendocument (2006)⁴. Dit document geeft het beleidskader van de geformuleerde instandhoudingsdoelstellingen weer en van de daarbij gehanteerde systematiek. Beschrijvingen van habitattypen en (vogel)soorten waarvoor doelen zijn vastgesteld, zijn opgenomen in het Natura 2000 profielendocument (2008)⁵.

Het Natura 2000-gebied Rijntakken ligt in de provincies Overijssel, Gelderland en Utrecht en behoort tot het grondgebied van de gemeenten Arnhem, Beuningen, Bronckhorst, Brummen, Buren, Deventer, Doesburg, Druten, Duiven, Epe, Hattem, Heerde, Kampen, Lingewaard, Lochem, Maasdriel, Millingen aan de Rijn, Neder-Betuwe, Neerijnen, Nijmegen, Olst-Wijhe, Overbetuwe, Renkum, Rheden, Rhenen, Rijnwaarden, Tiel, Ubbergen, Utrechtse Heuvelrug, Voorst, Wageningen, West Maas en Waal, Westervoort, Wijk bij Duurstede, Zevenaar, Zutphen, Zwolle en Zaltbommel.

² Beschikking van de Commissie van de Europese Gemeenschappen van 7 december 2004 tot vaststelling, op grond van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad, van de lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische biogeografische regio (2004/813/EG). PB EU 2004, L 387/1.

Laatstelijk vervangen door Uitvoeringsbesluit van de Commissie 2013/26/EU van 16 november 2012 tot vaststelling van een zesde bijgewerkte lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische biogeografische regio (PbEU 2013, L 24/ 379).

³ De afkorting sbz ("speciale beschermingszone") en de aanduiding "beschermingszone" zijn hierin vervangen door de term "Vogelrichtlijngebied".

⁴ Ministerie van LNV (2006): Natura 2000 doelendocument. Duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

⁵ Ministerie van LNV (2008): Natura 2000 profielendocument. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

2.1 Beschermdenatuurmonumenten

Ingevolge artikel 60a, vijfde lid, van de Natuurbeschermingswet 1998 is de status van de hieronder aangegeven beschermdenatuurmonumenten⁶, voor zover gelegen in eerder aangewezen Vogelrichtlijngebieden, op 1 oktober 2005 vervallen.

- IJsseluiterwaarden, aangewezen 8 augustus 1995 (N-95-6038; Stcrt. 1995, 166);
- De Oude Waal I, aangewezen 16 maart 1983 (NLB/GS/GA-121; Stcrt. 1983, 55);
- Weide Oude Rijnstrangengebied, aangewezen 18 april 1979 (NLB/N 35262; Stcrt. 1979).
- Kil van Hurwenen, aangewezen 26 juni 1973 (8532; Stcrt. 1973, 129).

Ingevolge artikel 15a, tweede lid, van de Natuurbeschermingswet 1998 is de status van het deel van het beschermd natuurmonument IJsseluiterwaarden dat geen onderdeel was van het eerder aangewezen Vogelrichtlijngebied, door de aanwijzing middels dit besluit vervallen.

Op grond van de wet heeft de instandhoudingsdoelstelling voor de gedeelten van het Natura 2000-gebied waarop de aanwijzing als natuurmonument van toepassing was, mede betrekking op de doelstellingen ten aanzien van het behoud, herstel en de ontwikkeling van het natuurschoon of de natuurwetenschappelijke betekenis van het gebied zoals deze waren vastgelegd in het vervallen besluit (zie verder hoofdstuk 5). De gebieden, die in het verleden als natuurmonument zijn aangewezen, zijn op de bijgevoegde kaarten ook als zodanig te herkennen.

⁶ De oude wet kende zowel staatsnatuurmonumenten als beschermdenatuurmonumenten. Dit verschil is in de huidige wet komen te vervallen.

3 GEBIEDSBESCHRIJVING EN BEGRENZING

3.1 Gebiedsbeschrijving

Het deelgebied Uiterwaarden IJssel omvat het systeem van de rivier de IJssel, de aanliggende oeverwallen en de uiterwaarden. De IJssel is een zijtak van de Rijn en loopt van Arnhem tot aan het IJsselmeer. Het landschap is ontstaan in een periode dat de rivier een veel groter deel van de waterafvoer verzorgde en de monding nog een echte delta was. De IJssel neemt in perioden van hoge afvoer 1/6 deel van de Rijnaflower voor haar rekening. In perioden met lage afvoer wordt het water op peil gehouden door de stuw in de Neder-Rijn. Gedurende het winterhalfjaar zijn grote delen van de uiterwaarden geïnundeerd raken. De overstromingsduur en -frequentie variëren sterk van jaar tot jaar.

Er zijn grote verschillen in het buitendijkse gebied, verschillen in hoogteligging, afwisseling tussen smalle en brede delen en tussen dichte kleinschalige en grote open delen. Plaatselijk treedt grondwater uit en monden beken uit in het IJsseldal. Zandige kalkrijke oeverwallen en rivierduinen worden afgewisseld met kleiige, vlakke stroomdalen. Bij Arnhem en Dieren snijdt de rivier de stuwwal van de Veluwe aan. Tot aan Olst zijn in het verleden brede meanders (kronkelwaarden) gevormd. In het middendeel stroomt de rivier tussen relatief smalle, hoog gelegen uiterwaarden. Bij Zalk, in het benedendeel, krijgt de rivier een breder bed dat bij Kampen overgaat in een kleine delta. Dit jong gebied is gevormd na de Romeinse tijd en voor de afsluiting van het IJsselmeer. Tussen Dieren en Wijhe liggen veel landgoederen met daarbij behorende oude verkavelingspatronen, heggen en bossen. Het landschap van het noordelijkste deel is open en wordt gekenmerkt door grasland. Een aantal vrijwel onvergraven en reliëfrijke uiterwaarden zoals Cortenoever, Rammelwaard, Ravenswaard en Scherenwelle, vormt een kleinschalig oud cultuurlandschap met daarin stroomdalgraslanden, kievitsbloemhooilanden en glanshaverhooilanden. In reliëfrijke delen komt plaatselijk hardhoutoibos voor. De IJssel verbindt een aantal natuurgebieden met elkaar:

- de natuurgebieden langs de rivieren, in de Gelderse Poort en bovenstrooms langs de Rijn in het zuiden;
- de laagveenmoerassen van Noordwest Overijssel in het noorden;
- de Randmeren en het Ketelmeer met aansluiting op het IJsselmeer in het westen.

Het deelgebied Uiterwaarden Neder-Rijn beslaat de uiterwaarden van de Neder-Rijn tussen Heteren en Wijk bij Duurstede. De rivier vormt een dynamisch systeem, een samenspel tussen natuurlijke processen en menselijk ingrijpen. De Neder-Rijn moet in perioden met hoge rivierafvoer 1/6 van de Rijnaflower voor haar rekening nemen. In perioden met lage rivierafvoer wordt het water op peil gehouden door de stuw bij Amerongen. De uiterwaarden zijn gevarieerd in breedte en hoogteligging. De uiterwaarden bestaan voornamelijk uit graslanden, afgewisseld met enkele akkers, meidoornhagen, knotwilgen, bosjes, moerasgebiedjes, ontgrondingsgaten en geïsoleerde oude riviertakken. De rivierbedding heeft een breedte van 200 tot 250 meter. Het winterbed varieert in breedte van 500 meter bij Rhenen tot maximaal twee kilometer bij Amerongen.

Karakteristiek voor dit gebied is de overgang van het rivierenlandschap naar de hogere gronden: de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe. Enkele voorbeelden zijn de Blauwe Kamer onder aan de Grebbeberg, de Elster buitenwaarden die grenst aan Plantage Willem III en de Amerongse Bovenpolder aan de voet van de Amerongse Berg. Op deze overgangen komen restanten van hardhoutoibossen voor. Door kwel vanuit de rivier en vanuit de hogere gronden kan het water in poelen en plassen in de uiterwaarden van goede kwaliteit zijn. De Amerongse Bovenpolder is een relatief hooggelegen uiterwaard waar soortenrijke glanshaverhooilanden voorkomen. Het is een geaccidenteerd terrein met hoge, droge ruggen en vochtige laagten die incidenteel geïnundeerd worden.

Het deelgebied Gelderse Poort is het begin van de Rijndelta, de Rijn stroomt hier door een stuwwal Nederland binnen. Het is een rivierenlandschap met veel gradiënten tussen de Duitse grens en de steden Arnhem en Nijmegen. Het gebied ontstond rond 10.000 voor Christus toen de Rijn een loop koos ten zuiden van het Montferland en de stuwwal tussen Montferland en Nijmegen doorbrak. Delen van het gebied, waaronder het Rijnstrangengebied, ontvangen vanuit de restanten van de stuwwal kwelwater. Het gebied maakt deel uit van het grensoverschrijdende gebied Gelderse Poort. Het vormt, met de IJssel, een ecologische verbinding tussen natuurgebieden in Duitsland, de Randmeren en de moerasgebieden van Noordwest Overijssel en Friesland en de Neder-Rijn en Waal een verbinding tussen deze Duitse gebieden en de delta. De rivier vormt een dynamisch systeem, een samenspel tussen natuurlijke processen en menselijk ingrijpen. Het rivierenlandschap bestaat uit hoogdynamische gebieden in het winterbed van de rivier en

laagdynamische moerasachtige strangen binnendijks. In perioden met hoge afvoer moet al het Rijnwater via de vertakkingen in Rijn, via Pannerdens Kanaal en Waal worden afgevoerd. Met name in perioden met hoog water vindt erosie en sedimentatie plaats en 'vormt' de rivier het landschap.

In de uiterwaarden bevinden zich gevarieerde natuurgebieden als de Bemmelse Waard, de Gendtse Waard, de Oude Waal en de Millingerwaard (langs de Waal), en de Lobberdense Waard en de Huissense Waarden (langs de Rijn). In de splitsing van Rijn en Waal ligt de Klompenwaard. De uiterwaarden zijn breed, er komen, zandafzettingen op de oever en uitgravingen tot (diep) water voor. Ze bestaan grotendeels uit open water, moerassen, ruigten, wilgenbos en diverse typen grasland. Op hooggelegen stroomruggen en oeverwallen komen stroomdalgraslanden, glanshaverhooilanden en lokaal ook hardhoutoibossen voor. Binnendijks liggen de Oude Rijnstrangen ten oosten van het Pannerdensch Kanaal die bestaan uit een complex van gedeeltelijk verlande stroombeddingen en meanderrichels van de Rijn. In het reliëfrijke landschap liggen graslanden, akkers, (moeras)bosjes, moerassen, rietvelden en open water. Het gemaal Kandia, gebouwd in 1968, verminderde de doorstroming en verlaagde het waterpeil. De sedimentatie van slib nam daardoor toe. De fluctuatie in waterstanden nam daardoor sterk af en sommige strangen vielen droog. Een ander binnendijksgebied is Groenlanden ten oosten van Nijmegen met een soortgelijke variatie in vegetatiestructuren en dalende grondwaterpeilen. Het binnendijkse polderlandschap bestaat voornamelijk uit graslanden, akkers, kleine waterlopen, rietlanden en moerasbos; ook hier bevinden zich enkele oude rivierlopen en tichelterreinen.

Het deelgebied Uiterwaarden Waal omvatten het winterbed van de Waal en daarmee alle uiterwaardgebieden aan de noord- en de zuidoever van de Waal van Nijmegen tot aan Zaltbommel. De rivier vormt een dynamisch systeem, een samenspel tussen natuurlijke processen en menselijk ingrijpen. De Waal moet in perioden met hoge rivierafvoer twee derde van de Rijnafvoer voor haar rekening nemen en is daarmee de grootste vrij-afstromende Rijntak. Het is ook de meest dynamische riviertak van het Rijnsysteem. In perioden met hoog water vindt erosie en sedimentatie plaats en 'vormt' de rivier het landschap. Het rivierenlandschap bestaat uit een breed, voornamelijk laaggelegen, hoogdynamisch winterbed. De reliëfrijke uiterwaarden bestaan voornamelijk uit graslanden, afgewisseld met enkele akkers, bosjes, bomenrijen, moerasgebiedjes en geïsoleerde oude riviertakken (strangen en geulen). Veel uiterwaarden zijn vergraven voor zand en/of kleiwinning.

In het westelijk deel van het gebied liggen de Rijswaard en de Kil van Hurwenen met oude riviermeanders, aangrenzende oeverlanden en stroomruggen. Daarnaast liggen er enkele grote plassen, die ontstaan zijn door zand- en kleiwinning. Deze uiterwaarden bevatten soortenrijke glanshaverhooilanden, stroomdalgraslanden en open water, waar deels verlanding plaatsvindt.

3.2 Landschappelijke context en kenmerken begrenzing

Rijntakken behoort tot het Natura 2000-landschap "Rivierengebied".

De ligging van de habitattypen en van de leefgebieden van de soorten (paragraaf 4.4) waarvoor het gebied is aangewezen, vormt het uitgangspunt voor de begrenzing van de Habitatrichtlijngebieden. Dit is inclusief terreindelen die van mindere kwaliteit zijn. Daarnaast omvat het begrensde gebied ook natuurwaarden die integraal onderdeel uitmaken van de ecosystemen waartoe de betreffende habitattypen en leefgebieden van soorten behoren, alsmede terreindelen die noodzakelijk worden geacht om de betreffende habitattypen en leefgebieden van soorten in stand te houden en te herstellen⁷.

Bij de keuze en de afbakening van de gebieden is geen rekening gehouden met andere vereisten dan die verband houden met de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna⁸.

De grenzen van Vogelrichtlijngebieden werden bepaald door het gebruik dat de aanwezige bijlage I-soorten, en/of trekkende watervogels, en/of overige trekkende vogels ervan maken, waarbij wordt uitgegaan van landschapsecologische eenheden en de biotooppeisen van de betrokken vogelsoorten.⁹

⁷ De begrenzingsmethodiek is verder uitgewerkt in het Gebiedendocument (2004).

⁸ Hof van Justitie EG, 7 november 2000, First Corporate Shipping, zaak C-371/98, punten 16 en 25.

⁹ De wijze van begrenzing van Vogelrichtlijngebieden is toegelicht in de Nota van Antwoord Vogelrichtlijn (2000), bijlage 1, Selectiecriteria en methode van begrenzing.

De IJssel is aangewezen als Vogelrichtlijngebied vanwege de aanwezigheid van open water, moerassen en in de uiterwaarden gelegen graslanden dat als geheel het leefgebied vormt van een aantal in artikel 4 van de Richtlijn bedoelde vogelsoorten. Het is een watergebied dat het leefgebied vormt van soorten van Bijlage I (art. 4.1) en tevens fungeert het als broed-, rui-, overwinteringsgebied en/of rustplaats in de trekzone van andere trekvogelsoorten (art. 4.2). De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied is zo gekozen dat een in landschapsecologisch en vogelkundig opzicht samenhangend geheel is ontstaan dat, in samenhang met het Vogelrichtlijngebied Gelderse Poort en het Vogelrichtlijngebied Ketelmeer en Vossemeer, voorziet in de beschermingsbehoefte met betrekking tot het voortbestaan en/of voortplanten van bedoelde vogelsoorten.

De Neder-Rijn is aangewezen als Vogelrichtlijngebied vanwege de aanwezigheid van open water, moerassen en graslanden in de uiterwaarden dat als geheel het leefgebied vormt van een aantal in artikel 4 van de Richtlijn bedoelde vogelsoorten. Het is een watergebied dat het leefgebied vormt van soorten van Bijlage I (art. 4.1) en tevens fungeert als overwinteringsgebied en rustplaats in de trekzone van andere trekvogelsoorten (art. 4.2). De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied is zo gekozen dat een in landschapsecologisch en vogelkundig opzicht samenhangend geheel is ontstaan, dat in samenhang met het Vogelrichtlijngebied Gelderse Poort voorziet in de beschermingsbehoefte met betrekking tot het voortbestaan en/of voortplanten van bedoelde vogelsoorten.

De Gelderse Poort is aangewezen als het Vogelrichtlijngebied vanwege de aanwezigheid van open water, moerassen en graslanden in de uiterwaarden en in binnendijs gebied die als geheel het leefgebied vormen van een aantal in artikel 4 van de Richtlijn bedoelde vogelsoorten. Het is een watergebied dat het leefgebied vormt van soorten van Bijlage I (art. 4.1) en tevens fungeert als broedgebied, overwinteringsgebied en rustplaats in de trekzone van andere trekvogelsoorten (art. 4.2). De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied is zo gekozen dat een in landschapsecologisch en vogelkundig opzicht samenhangend geheel is ontstaan dat, mede in samenhang met de het Vogelrichtlijngebieden Waal, Neder-Rijn en Unterer Niederrhein (Duitsland) en IJssel, voorziet in de beschermingsbehoefte met betrekking tot het voortbestaan en/ of voortplanten van bedoelde vogelsoorten.

De Waal is aangewezen als het Vogelrichtlijngebied vanwege de aanwezigheid van open water, moerassen en graslanden in de uiterwaarden dat als geheel het leefgebied vormt van een aantal in artikel 4 van de Richtlijn bedoelde vogelsoorten. Het is een watergebied dat het leefgebied vormt van soorten van Bijlage I (art. 4.1) en fungeert tevens als overwinteringsgebied en rustplaats in de trekzone van andere trekvogelsoorten (art. 4.2). De begrenzing van de Vogelrichtlijngebied is zo gekozen dat een in landschappelijk en vogelkundig opzicht samenhangend geheel is ontstaan dat in samenhang met de Vogelrichtlijngebieden Gelderse Poort en Kil van Hurwenen voorziet in de beschermingsbehoefte met betrekking tot het voortbestaan en/ of voortplanten van bedoelde vogelsoorten.

3.3 Begrenzing en oppervlakte

De begrenzing van het Natura 2000-gebied Rijntakken is aangegeven op de bij de aanwijzing behorende kaart. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen Habitatrichtlijngebied, Vogelrichtlijngebied en daarin gelegen beschermde natuurmonumenten. Het bestaat uit de deelgebieden Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal. Het zomerbed van de rivieren maakt met uitzondering van de meeste kribvakken geen onderdeel van het aangewezen gebied.

Het deelgebied Uiterwaarden IJssel omvat de meeste uiterwaarden van het winterbed van de IJssel tussen Westervoort (bij Arnhem) en het Ketelmeer. Het omvat ook het Keteldiep en het Kattendiep tot aan het Ketelmeer. Aan de westzijde van de rivier (linkeroever) betreft dit met name Koningspleij (deels), IJsseloordtsche Polder, Velperwaarden, Rhedense Broek, Havikerwaard (deels), Brummensche Waarden, Cortenoever, Tichelbeekse Waarden, Rammelwaard, Nijenbeker Klei, Wilpsche Klei, Bolwerksweide, Ossenwaard, Terwolder Dorpenwaarden, Welsumer Waarden, Oenerwaarden, Veessenwaarden, Vorchterwaarden, Marlerwaarden, Hoenwaard, Gelderdijsche Waard, Berlinckswellen, Zalkerbosch e.o., De Welle, Onderdijsche Waard en Ketelpolder. Aan de oostzijde (rechteroever) betreft dit met name Hondsbroeksche Pleij (deels), IJsseldijkwaard, Koppenwaard, Rhederlaag, Vaalwaard, Fraterwaard, De Grind, Olburgsewaard, Spaensweerd, Bronkhorster Waarden, Stokebrandswaard, De Mars, Rijsselsche Waarden, Middelwaard, Ravenswaarden, Epse Waarden, Teugse en Veenoordkolken, Deventer Waard, Keizers- en Stobbenwaarden, Hengforder Waarden, Olsterwaarden, Duursche Waarden, Wijher Buitenwaarden,

Herxerwaarden, Tichelgaten Windesheim, Herculose Waarden, Oldeneler Waarden, Schellerwaarden, Engelse Werk, Vreugderijkerwaard, Koppelerwaard, Scherenwelle, De Naters en Pijperstaart.

Het deelgebied Uiterwaarden Neder-Rijn omvat een groot deel van het winterbed van de Neder-Rijn tussen Heteren en Wijk bij Duurstede. Aan de noordzijde van de rivier (rechteroever) betreft dit de Doorwerthsche Waarden (deels), Renkumse benedenwaarden, Bovenste polder onder Wageningen, Rhenensche Buitenwaarden (incl. Blauwe Kamer), Palmerswaard, Elster Buitenwaarden, Amerongse Bovenpolder, Domswaard, Lunenburger Waard, Waarden van Gravenbol. Aan de zuidzijde van de rivier (linkeroever) betreft dit Randwijksche Uiterwaarden, Schoutenwaard, Wolfswaard, Manuswaard/ De Spees, Middelwaard, Tollewaard, Ingensche Waarden, Maukriksche en Eksche Waarden en Rijswijksche Buitenpolder.

Het deelgebied Gelderse Poort omvat buiten- en binnendijkse gebieden langs de Rijn (tussen Spijk en Arnhem) en langs de Waal (tot Nijmegen). Dit betreft langs de Rijn (en Pannerdensch Kanaal) met name de Bijenwaard, Erfkamerlingschap, De Bijland/ Oude Waal, Geitenwaard, Lobberdensche Waard, Pannerdensche Buitenwaard, Pannerdensche Waard, Oude Rijnstrangen, Roswaard, Angerensche en Doornenburgsche Buitenpolder, Huissensche Waarden, Loowaard-Kandia, Middenwaard, Hondbroeksche Pleij, Koningspleij. Langs de Waal betreft het met name Klompenwaard, Gendtsche Polder, Bemmelsche Waarden, Lentsche Waarden, Millingerwaard, Kekerdomsche Waard, Erlecomse Waard, Ooijse Graaf, Groenlanden en Buiten-Ooij (Stadswaard, Oude Waal).

Het deelgebied Uiterwaarden Waal omvat de uiterwaarden van de Waal tussen Nijmegen (spoorbrug) en Zaltbommel. Aan de noordzijde van de rivier (rechteroever) betreft dit de Oosterhoutsche Waarden, Loenensche Buitenpolder, Wolferensche Waard, Hiensche Uiterwaarden, Ochtensche Buitenpolder (Gouverneursche Polder), IJzendoorn (buitendijks), Willemspolder, Kleine Willemspolder, Passewaaij, Stiftsche Uiterwaarden, Heesseltsche Middenplaat, Heesseltsche Uiterwaarden, Hurwenensche Uiterwaarden, Rijswaard en Kerkenwaard. Aan de zuidzijde van de rivier (linkeroever) betreft dit de Beuningsche Uiterwaarden (Moespotsche Waard), Ewijkse Waard, Winssensche Waarden, Afferdensche en Deestsche Waarden, Drutensche Waarden, Wamelsche Uiterwaarden, Dreumelsche Waard, De Kop, Rossumsche Waard en Hurwenensche Uiterwaarden.

Op de kaart is ter informatie ook de globale begrenzing van (aangrenzende delen van) de in de Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen gelegen Habitatrichtlijngebieden "NSG Salmorth, nur Teilfläche" en "NSG Emmericher Ward" weergegeven (EU-gebiedscodes DE4102302 en DE4103302). Het weergegeven gebied is tevens Vogelrichtlijngebied (DE 4203401). Dit betreft de begrenzing van het Vogelrichtlijngebied zoals aangewezen en nadien gewijzigd in 2000 en de begrenzing van de Habitatrichtlijngebieden zoals opgenomen op de communautaire lijst van 12 november 2007 (zie ook paragraaf 3.4).

Het Natura 2000-gebied beslaat een oppervlakte van ongeveer 23.000 ha, waarvan ongeveer 8.350 ha zowel Vogel- als Habitatrichtlijngebied is. Voor de exacte oppervlakten wordt verwezen naar de legenda van de bij dit besluit behorende kaart. De (voormalige) beschermde natuurmonumenten (paragraaf 2.1) zijn, inclusief de binnendijks gelegen Tichelgaten bij Windesheim, in hun geheel opgenomen in het Natura 2000-gebied. Deze natuurmonumenten hebben een gezamenlijke oppervlakte van circa 725 ha. Deze cijfers betreffen bruto-oppervlakten omdat bij de berekening geen rekening is gehouden met niet op de kaart uitgesloten - maar wel tekstueel - uitgesloten delen.

In dit besluit zijn vier gebieden, waarvan de aanwijzing afzonderlijk in procedure is gebracht, samengevoegd met het oog op de grote mate van fysieke samenhang van de riviertakken en de uiterwaarden: het zijn alle gebieden die deel uitmaken van het stroomgebied van de Rijn, hydrologisch nauw met elkaar samenhangen en die een grote overlap vertonen in de aanwezige Natura 2000-waarden¹⁰. Ecologische meerwaarde van de samenvoeging is met name dat één set instandhoudingsdoelstellingen op het door samenvoeging ontstane gebied van toepassing is, wat zeker ook voor de aangewezen vogelsoorten veelal een ecologisch positief effect zal sorteren.

De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied en die van het Habitatrichtlijngebied (zoals aangemeld) zijn op de kaart op een aantal technische punten verbeterd¹¹:

¹⁰ Samenvoeging Natura 2000-gebieden. Juridische, bestuurlijke en ecologische (on)mogelijkheden, kansen en risico's. Alterra-rapport 2348.

¹¹ Wijzigingen aangeduid met (o) betreffen aanpassingen ten opzichte van het ontwerpbesluit.

- Bestaande bebouwing (inclusief erven en tuinen; reeds tekstueel geëxclaveerd) waar geen Natura 2000-waarden voorkomen, is waar mogelijk op grond van kadastrale of topografische lijnen ook op de kaart buiten de begrenzing gebracht. (°)
- Rijkswegen A1, A2, A28, A50 en provinciale weg N323 (incl. bermen en kunstwerken), die reeds tekstueel waren geëxclaveerd, zijn ook op kaart uitgezonderd.
- Havens en loswallen zijn op kaart uitgezonderd conform de exclaveringsformule die hiervoor is opgenomen in het besluit tot aanwijzing van het Vogelrichtlijngebied (2000). Hiervan is afgeweken indien het betreffende water van betekenis is voor de watervogels waarvoor het gebied is aangewezen.
- De begrenzing is waar mogelijk gelegd langs topografisch herkenbare lijnen, zoals wegen, onderkant talud, perceelscheidingen en bosranden.
- Verharde wegen, die ook reeds tekstueel waren geëxclaveerd, zijn aan de rand van het gebied zoveel mogelijk ook op de kaart buiten de begrenzing gebracht.
- Volgens de aanwijzingsbesluiten van de Vogelrichtlijngebieden volgt de buitengrens van het gebied waar deze samenvalt met de winterdijk, de buitenteen van de winterdijk. Deze grens (cq. onderkant talud) is nu ook op de kaart aangegeven waar deze van toepassing is.
- Overlap van 5 meter of minder met kadastrale percelen die grotendeels buiten het gebied zijn gelegen, is, gelet op de kadastrale inschrijving¹², waar mogelijk beperkt. Dit betekent dat aldaar de kadastrale lijn is aangehouden. Deze werkwijze is alleen gevolgd op plekken waar geen Natura 2000-waarden aanwezig zijn. (°)

Overige wijzigingen van meer dan 1 ha worden in de volgende alinea's toegelicht.

Waar de winterdijk de buitengrens van het gebied vormt, maakt het aan de rivierzijde gelegen dijktaalud dat in ontwerp was toegevoegd, geen deel uit van het aangewezen gebied.(°)

De begrenzing van het Habitatrictlijngebied (zoals aangemeld) is aangepast (IJssel):

- Tussen de kilometerpunten 981 en 990, en van 1000 tot 1005 zijn langs beide oevers van de IJssel delen van de ondiepe oeverzone toegevoegd als Habitatrictlijngebied voor het habitatype H3260B (groeiplaatsen van rivierfonteinkruid). In de directe omgeving van Kampen (990 tot 1000) is de uitbreiding beperkt tot de noordoever. Tijdens vegetatieopnamen in 2010 is het habitatype hier op 25 locaties aangetroffen. (°)
- Tussen de Eilandbrug (N50) bij Kampen en de Zuiderzeehaven is een zone van ca. 15 meter breed langs de zuidelijke oever aan het Habitatrictlijngebied onttrokken omdat is gebleken dat het habitatype H3260B hier niet voorkomt (ca. 1 ha). (°)
- Uitbreiding in de Hoenwaard ten noorden van Wapenveld (128 ha). Het grootste deel hiervan was reeds aangewezen als Vogelrichtlijngebied (bijlage A). In deze uitbreiding zijn de habitatypes hardhoutoibossen (H91F0), meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) en glanshaver- en vossestaarthooilanden (H6510A) aanwezig.
- Binnen Vogelrichtlijngebied zijn ter hoogte van Wilp en Gorssel het Habitatrictlijngebied Rammelwaard en het Habitatrictlijngebied De Ravenswaarden uitgebreid (ca 150 ha) met een deel van de uiterwaard de Wilpse Klei bij Wilp. De Wilpse Klei levert een belangrijke bijdrage aan de landelijke oppervlakte van het habitatype glanshaver- en vossestaarthooilanden (glanshaver, H6510A). Binnen het begrensde gebied komt ca. 15 ha van het habitatype glanshaver- en vossestaarthooilanden (glanshaver) voor. De landelijke oppervlakte is 1.500 ha (2010). De uitbreiding is een logische voortzetting van de waarde van de Rammelwaard en de Ravenswaard voor het habitatype H6510A. Daarnaast komen in het begrensde gedeelte van de Wilpse Klei nog de volgende habitatypes voor: meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150). (°)
- Ten zuidwesten van Zutphen is het Habitatrictlijngebied Reuversweerd (Cortenoever) uitgebreid (ca. 44 ha) met een gedeelte van de Stokebrandswaard binnen het Vogelrichtlijngebied. Een gedeelte van de Stokebrandswaard is toegevoegd vanwege het voorkomen van een relatief grote oppervlakte (0,99 ha, landelijke oppervlakte is 75 ha) van het zeldzame habitatype droge hardhoutoibossen (H91F0). Daarnaast komt het habitatype slikkige rivieroever (H3270) voor. De uitbreiding is een logische voortzetting van de waarden in het Habitatrictlijngebied Reuversweerd (Cortenoever). (°)

¹² Conform artikel 15 van de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken (Stb. 2004, 31) is dit besluit, wat betreft de kadastrale percelen die geheel of gedeeltelijk binnen het aangewezen gebied zijn gelegen, in de kadastrale registratie als beperking ingeschreven.

- Binnen het Vogelrichtlijngebied uitbreiding van het Habitatrichtlijngebied in de Brummensche Waarden (Gelderse Toren) voor het habitatype vochtige alluviale bossen (H91E0B). Dit gebied levert een wezenlijke bijdrage aan de landelijke doelstelling. (°)
- De Buitenwaarden ten noorden van Wijhe (beschermde natuurmonument en Vogelrichtlijngebied) zijn ten dele aan het Habitatrichtlijngebied toegevoegd gelet op het voorkomen van habitatype glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *glanshaver* (H6510A).
- Tussen Welsum en Welsumerveld zijn twee delen van het beschermde natuurmonument (binnen Vogelrichtlijngebied) aan het Habitatrichtlijngebied toegevoegd gelet op het voorkomen van het habitatype **zachtouthoutoibossen* (H91E0A).
- Het noordelijk deel van de Keizers- en Stobbewaarden bij Deventer (beschermde natuurmonument en Vogelrichtlijngebied, 53 ha) is aan het Habitatrichtlijngebied toegevoegd wegens het voorkomen van **vochtige alluviale bossen (zachtouthoutoibossen)* (H91E0A).
- De oeverbeschoeiing langs de Rammelwaard (1,1 ha) is buiten de begrenzing van het Habitatrichtlijngebied gebracht. Deze heeft geen betekenis voor de habitatwaarden waarvoor het gebied is aangewezen.

De begrenzing van het Habitatrichtlijngebied (zoals aangemeld) is aangepast (Neder-Rijn):

- Binnen het Vogelrichtlijngebied is het deelgebied Rhenensche Buitenwaarden/ De Blauwe Kamer tussen Rhenen en Wageningen toegevoegd (ca. 185 ha) vanwege het voorkomen van het habitatype slikkige rivieroever (H3270) en van leefgebied van de bever (H1337). Daarnaast zijn de volgende habitatypes aanwezig: meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150), ruigten en zomen, moerasspirea (H6430A), glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *glanshaver* (H6510A), **zachtouthoutoibossen* (H91E0A) en **essen-iepenbossen* (H91E0B) (°).
- Het Habitatrichtlijngebied Amerongse Bovenpolder is binnen Vogelrichtlijngebied uitgebreid met aangrenzende gronden van Staatsbosbeheer (98 ha) vanwege het voorkomen en de ontwikkeling van habitatype glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *glanshaver* (H6510A). (°)
- In het oostelijk deel van de Amerongse Bovenpolder is het Habitatrichtlijngebied uitgebreid (9 ha) wegens het voorkomen van het habitatype droge hardhoutoibossen (H91F0). (°)

De begrenzing van het Habitatrichtlijngebied (zoals aangemeld) is aangepast (Gelderse Poort):

- Ten noorden van Herwen is een deel van een akker aan het gebied onttrokken (0,15 ha). Dit terrein onderscheidt zich niet van de rest van de akker die buiten het gebied ligt. De akker grenst aan de Oude Rijnstrangen die bestaan uit water en (riet-)moeras. Op de bedoelde akker zijn geen waarden aanwezig. (°)
- Tussen twee bedrijfsterreinen in de Kijfwaard zijn twee graslandpercelen (4,2 ha). verwijderd. Er zijn geen waarden aanwezig. (°)
- Ten noorden van deze plek is in de Lobberdensche Waard een plas (12 ha), die reeds deel uitmaakte van het Vogelrichtlijngebied, toegevoegd. De plas en de overbegroeiing behoren tot het leefgebied van de bever. (°)

De begrenzing van het Habitatrichtlijngebied (zoals aangemeld) is aangepast (Waal):

- Langs de Hurwenensche Uiterwaarden, Rijswaard en Kerkenwaard is het zomerbed binnen de rivierkribben toegevoegd (62 ha) wegens het (actueel en potentieel) voorkomen van het habitatype slikkige rivieroever (H3270).
- Ten noorden van de Kil van Hurwenen is het gebied uitgebreid met grasland (15 ha, binnen Vogelrichtlijngebied) wegens het voorkomen van de habitatypes stroomdalgraslanden (H6210) en *zachtouthoutoibossen* (H91E0A).
- Binnen het Vogelrichtlijngebied is het Habitatrichtlijngebied ten oosten van de Kil van Hurwenen uitgebreid met moeras en een plas (21 ha) welke behoren tot het leefgebied van de bever (H1337).
- Binnen het Vogelrichtlijngebied is het Habitatrichtlijngebied uitgebreid met de Heesseltsche Uiterwaarden (260 ha) wegens de aanwezigheid van de habitatypes slikkige rivieroever (H3270) en ruigten en zomen (H6430). Het behoort tevens tot het leefgebied van de kamsalamander (H1166). Bovendien zijn er ontwikkelingsmogelijkheden voor het habitatype **stroomdalgraslanden* (H6210), teneinde de uitbreidingsdoelstelling voor dit habitatype te kunnen realiseren. (°)

- Binnen Vogelrichtlijngebied is het Habitatrichtlijngebied uitgebreid met de Stiftsche Uiterwaarden (231 ha) wegens de aanwezigheid van de habitattypen glanshaverhooilanden (H6510A). (°)
- Binnen het Vogelrichtlijngebied is het Habitatrichtlijngebied uitgebreid met een gedeelte van de Winssensche Uiterwaarden (ten oosten van ca. km 897 en ten noorden van Uiterwaard) en de Ewijksche Waard (ten westen van km 892) (190 ha) wegens aanwezigheid en ontwikkeling van de habitattypen *stroomdalgraslanden (H6210) en glanshaverhooilanden (H6510A). (°)

De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied IJssel is aangepast (bijlage A1):

- Het deel van het Keteldiep dat in 2000 is aangewezen als deel van het Vogelrichtlijngebied Ketelmeer en Vossemeer, is overgeheveld naar dit gebied teneinde het voorkomen van het habitatype beken en rivieren met waterplanten (H3260B) geheel binnen dit gebied te lokaliseren¹³.
- Langs het Vossemeer is een oeverstrook (12 ha) langs de Ketelpolder overgeheveld van dit Vogelrichtlijngebied naar Vogelrichtlijngebied Ketelmeer & Vossemeer¹⁴.
- Tussen kilometerpunten 1004 en 1000 is de grens van het Vogelrichtlijngebied gelijkgetrokken met die van het Habitatrichtlijngebied. Het gaat om een strook van ca. 15 meter breedte langs beide oevers. De ondiepe oeverzone behoort tot het leefgebied van vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. Kuifeend en tafeleend foerageren op driehoeksmosselen op basaltstenen langs de rivieroevers. Omdat het habitatype beken en rivieren met waterplanten (H3260B, cq. groeiplaatsen rivierfonteinkruid) in zijn voorkomen is beperkt tot de ondiepe oeverzones is het Habitatrichtlijngebied hier beperkt tot de aangegeven oeverstrook. (°)
- De toegang tot de Zuiderzeehaven bij Kampen is buiten de begrenzing van het Vogelrichtlijngebied gebracht. Uit een voortoets, uitgevoerd in opdracht van de gemeente Kampen, is gebleken dat dit deel van het Vogelrichtlijngebied (ca. 2 ha) niet in gebruik is bij de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. Daarnaast is bij deze haven een zone van 100 meter buiten de begrenzing gehouden zodat de kaart overeenstemt met de tekstuele exclavering uit het Vogelrichtlijnbesluit. Ook zijn bestaande bebouwing en verhardingen, die eerder tekstueel waren geëxclaveerd op kaart uitgezonderd. (ca. 2,5 ha) (°)
- Tussen de kilometerpunten 981 en 993, en tussen 1000 en 1003 zijn langs beide oevers van de IJssel delen van het Vogelrichtlijngebied uitgebreid met ondiepe oeverzones binnen de grens van Habitatrichtlijngebied. In de directe omgeving van Kampen (994-999) is dat gedaan langs de noordoever. De ondiepe oeverzone behoort tot het leefgebied van vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. Kuifeend en tafeleend foerageren op driehoeksmosselen op basaltstenen langs de oevers van de rivier. (°)
- Uitbreiding met het binnendijkse deel van de Tichelgaten van Windesheim (2,6 ha) die van belang zijn voor watervogels waarvoor het gebied is aangewezen. Het was onderdeel van het beschermd natuurmonument IJsseluiterswaarden.
- Uitbreiding met ca. 22 ha in het zuidwestelijke deel van de Hoenwaard binnen het Habitatrichtlijngebied conform het beleid om verschillen tussen Habitat- en Vogelrichtlijngebied waar mogelijk te voorkomen. Dit is een technische aanpassing van de grens.
- Camping 'De Worp' en een deel van het gelijknamige park bij Deventer zijn onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied omdat ze voldoen aan de tekstuele exclavering met betrekking tot tuinen, intensief onderhouden terreinen beplant met siergewassen en gazons die zich duidelijk onderscheiden van de omgeving. Het park en de bijbehorende camping behoren niet tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het Vogelrichtlijngebied is aangewezen (4 ha). (°)
- De geïsoleerd gelegen Lazaruskolken (5,3 ha) en andere hoog in de uiterwaard gelegen plasjes bij Wilp en Steenenkamer zijn buiten de begrenzing van het Vogelrichtlijngebied gebracht, omdat deze wateren geen betekenis hebben voor de watervogels waarvoor het gebied is aangewezen.
- Bebouwing, erven, tuinen en verhardingen van het noordelijke deel van Leuvenheim en directe omgeving (Brummen) zijn ook op kaart onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied conform de tekstuele exclavering (ca. 11,5 ha). (°)

¹³ Deze wijziging is niet beschreven in het aanwijzingsbesluit van Ketelmeer & Vossemeer (Stcrt. 2009, 19769).

¹⁴ Aanwijzing Ketelmeer & Vossemeer (Stcrt 2009, 19769)

- Het strand bij Camping Het Zwarte Schaar (Doesburg) is onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied (0,9 ha). Het strand behoort niet tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het Vogelrichtlijngebied is aangewezen. (°)
- Uitbreiding in de Havikerwaard (25 ha) die dient als compensatiegebied in het kader van de Natuurbeschermingswet 1998 voor de aanleg van de tweede stadsbrug bij Nijmegen. (°)

De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied Neder-Rijn is aangepast (bijlage A2):

- Bij Driel is ca. 4 ha aan het Vogelrichtlijngebied toegevoegd. Het is natuurcompensatie voor aantasting van leefgebied langs de noordoever van de Waal in het Vogelrichtlijngebied Waal, als gevolg van de aanleg van de tweede stadsbrug in de gemeente Nijmegen. (°)
- Bij Heteren is ca. 3 ha aan het Vogelrichtlijngebied onttrokken. Het gaat om binnendijks gelegen percelen en de dijk. De dijkvoet vormt in het gehele gebied de buitengrens van het Natura 2000-gebied. (°)
- De (beboste) stuwwal bij Noordberg (10,5 ha) is overgeheveld naar Natura 2000-gebied Veluwe omdat het uit ecologisch en landschappelijk oogpunt een geheel vormt met de rest van het aldaar aanwezige bos. Dit bos heeft geen betekenis voor watervogelsoorten waarvoor dit gebied is aangewezen.
- Bij steenfabriek Heteren zijn percelen (ca. 5 ha) onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied omdat het gaat om delen van het fabrieksterrein die door het gebruik in 2000 (erf, verharding) en vegetatie (boomgaard) niet behoren tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. (°)
- Op een bedrijfsterrein in Wageningen is naar aanleiding van een zienswijze een perceel (ca. 1.5 ha) aan het Vogelrichtlijngebied onttrokken, omdat dit perceel in 2000 door het gebruik (overig grondgebruik), de vegetatie en de ligging grenzend aan grondstoffenopslag van het bedrijfsterrein niet behoort tot het leefgebied van de soorten waarvoor het Vogelrichtlijngebied in 2000 is aangewezen. (°)
- Bij een fabrieksterrein in de Middelwaard (gemeente Buren) is de fabriekshaven op kaart geëxclaveerd (ca. 3.5 ha) conform de tekstuele uitzondering bij de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied. (°)
- Ter hoogte van het Veerweiterrein in Rhenen zijn naar aanleiding van een zienswijze een jachthaven, bebouwing en een loswal onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied (ca. 2 ha). Bebouwing, verharding en loswal waren reeds tekstueel uitgesloten van de begrenzing en zijn nu ook op kaart geëxclaveerd. Ze behoren niet tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. De jachthaven is zoveel mogelijk geëxclaveerd conform de tekstuele uitzondering bij de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied. (°)
- Bij steenfabriek Manuswaard/Wolfswaard is een perceel (ca. 0.5 ha, niet afgebeeld op kaart in Bijlage A) in de marge van het fabrieksterrein onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied dat door de ligging en aard van de vegetatie niet behoort tot het leefgebied van de Vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. (°)
- Bij Elst zijn tuinen en een boomgaard op de overgang naar de uiterwaard aan het Vogelrichtlijngebied onttrokken (ca. 2 ha) omdat deze gronden tekstueel al waren geëxclaveerd (tuinen) of geen enkele betekenis hebben voor de vogels waarvoor het gebied is aangewezen (boomgaard) of behoren tot de dijk ter plaatse. Van de percelen die in ontwerp waren geëxclaveerd, zijn een deel van de graslandpercelen die in 2000 als Vogelrichtlijngebied zijn aangewezen, weer toegevoegd. (°)
- Bij steenfabriek Timmermans (Elst) is aan de waterzijde een perceel (ca. 1.3 ha) onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied dat door de smalle vorm, de ligging in de marge van het fabrieksterrein, en de functie van loswal niet geschikt is als leefgebied voor de vogelsoorten waarvoor het gebied als Vogelrichtlijngebied is aangewezen. (°)
- Ten oosten van Kasteel Amerongen is een strook langs de bebouwing (2,3 ha) aan het gebied onttrokken. Deze strook die bestaat uit verruigde graslanden en bosaanplant, is gescheiden van de uiterwaard door een wandelpad met hoge bomen. Door ligging en aard heeft deze strook geen betekenis voor de watervogels waarvoor het gebied is aangewezen. Daarnaast is er ca. 5 ha aan het Vogelrichtlijngebied toegevoegd omdat de grens gelijk is getrokken met het Habitatrichtlijngebied in de omgeving van de N225. (°)
- In de Mauriksche- en Ecksche Waarden is een deel van een recreatieterrein aan het Vogelrichtlijngebied onttrokken (ca. 1 ha). Het gaat om bestaande bebouwing en bijbehorende tuinen in het jaar 2000 die niet behoren tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het gebied als Vogelrichtlijngebied is aangewezen. (°)

- Aan de zuidzijde van het Eiland van Maurik (Maurik, omgeving crossbaan) zijn bebouwing, verhardingen en een bosje op kaart geëxclaveerd (ca. 2.5 ha) omdat het niet behoort tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. (°)
- Bij steenfabriek Roodvoet, noordoostelijk van Rijswijk, zijn percelen onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied (ca. 2.5 ha) omdat het gaat om delen van het fabrieksterrein die door het gebruik in 2000 (erf, verharding) en vegetatie (loofbos) niet behoren tot het leefgebied van de Vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. (°)
- Bij een jachthaven (Wijk bij Duurstede, Aalswaard) is de haven op kaart geëxclaveerd (ca. 4 ha) conform de tekstuele uitzondering bij de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied (2000). Bij de noordoostelijke grens van de jachthaven is de grens over land verlegd tot de grens van het ontwerp bestemmingsplan Aalswaard. De oeverbegroeiing daar is niet van belang voor de soorten waarvoor het gebied is aangewezen. (°)

De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied Gelderse Poort is aangepast (bijlage A3):

- Ten oosten van Lobith is het gebied gelijkgetrokken met het Habitatrichtlijngebied (16 ha); dit betreft water en moeras dat ook van betekenis is voor broedvogels (ijsvogel, blauwborst, woudaapje) en pleisterende watervogels. (°)
- Ten noorden van Herwen is een deel van een akker aan het gebied onttrokken (0,15 ha). Dit deel onderscheidt zich niet van de rest van de akker die buiten het gebied ligt. De akker grenst aan de Oude Rijnstrangen bestaande uit water en moeras. Er zijn geen waarden aanwezig. (°)

De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied Waal is aangepast (bijlage A4):

- Ter hoogte van Tiel is het gebied verkleind (15 ha). Dit betreft water, een haveningang, dijktaalud en een strook grasland die geen betekenis hebben voor pleisterende watervogels. (°)
- Ter hoogte van de Kil van Hurwenen is aan beide rivierzijden het zomerbed binnen de rivierkribben toegevoegd (62 ha) wegens de betekenis als voedselgebied voor duikeenden (kuifeend, tafeleend) waarvoor het gebied is aangewezen. Om dezelfde reden zijn deze oeverzones bij de oorspronkelijke aanwijzing (2004) ook opgenomen in het Vogelrichtlijngebied tussen Nijmegen en Opijnen.
- Aan de oostzijde van de Rijswaard is een buitendijkse plas en een graslandperceel toegevoegd (11 ha, gelijktrekking Habitatrichtlijngebied) die behoren tot het leefgebied van pleisterende watervogels waarvoor het gebied is aangewezen.

De begrenzing van de Habitatrichtlijngebieden (zoals aangemeld) en de Vogelrichtlijngebieden zijn verder nog op de volgende plaatsen aangepast:

- In de Havikerwaard is een boslocatie met het habitatype vochtige alluviale bossen (*essen-iepenbossen*, H91E0B) aan het Habitatrichtlijngebied toegevoegd (ca. 29 ha, grotendeels Vogelrichtlijngebied). Het levert een wezenlijke bijdrage aan de landelijke doelstelling. De grens van het Vogelrichtlijngebied is verruimd tot aan de grens van het Habitatrichtlijngebied (bijlage A). (°)
- Gelderse Poort: Enig open water met omringende wilgenvegetaties in het noorden van de Tengnagelwaard zijn toegevoegd (ca. 10 ha) als leefgebied van de bever (H1337; alleen het wilgenbosje in het midden van dit gebied was onderdeel van het gebied). Hierdoor komt tevens een verbinding tot stand met de ten noorden van dit deelgebied gelegen Erfkamerlingenschap. De oude grens liep over een grillige manier over het water zonder enige relatie met de topografie. Het open water behoort tot het leefgebied van pleisterende watervogels waarvoor het Vogelrichtlijngebied is aangewezen. (°)

3.4 Toelichting bij de kaart en uitgesloten delen

De begrenzing van het Natura 2000-gebied is aangegeven op de bij de aanwijzing behorende kaart. Voor zover van toepassing is daarbij onderscheid gemaakt tussen de begrenzingen van Habitatrichtlijngebied, Vogelrichtlijngebied en (voormalige) natuurmonumenten. Daar waar de kaart en de Nota van toelichting, bijvoorbeeld om kaarttechnische redenen, niet overeenstemmen, is de tekst in deze paragraaf doorslaggevend. In voorkomende gevallen zijn op de kaart ook aangrenzende Natura 2000-gebieden aangegeven. Aan de indicatief aangeduide begrenzing van deze gebieden kunnen geen rechten worden ontleend (voor de begrenzing van deze gebieden wordt verwezen naar de kaarten van de betreffende aangewezen of aangemelde gebieden).

Voor de begrenzing van Natura 2000-gebied Rijntakken geldt de volgende algemene exclaveringsformule: Bestaande bebouwing, erven, tuinen, verhardingen, waterkerende dijken en hoofdspoorwegen maken geen deel uit van het aangewezen gebied, tenzij daarvan in paragraaf 3.3 wordt afgeweken. Voor de gebruikte begrippen gelden de volgende definities (voor zover van toepassing in het onderhavige gebied):

- Bebouwing betreft één of meer gebouwen of bouwwerken geen gebouwen zijnde. Gebouw: elk bouwwerk, dat een voor mensen toegankelijke, overdekte, geheel of gedeeltelijk met wanden omsloten ruimte vormt. Bouwwerk: elke constructie van enige omvang van hout, steen, metaal of ander materiaal, welke hetzij direct of indirect met de grond verbonden is, of hetzij direct of indirect steun vindt in of op de grond.
- Erven zijn de onmiddellijk aan een woning of ander gebouw gelegen, daarbij behorende en daarmee in gebruik zijnde terreinen.
- Tuinen zijn in de onmiddellijke nabijheid van een woning of ander gebouw gelegen intensief onderhouden terreinen, beplant met siergewassen en gazons of in gebruik als moestuin, die zich duidelijk onderscheiden van de omgeving. Tuinen zijn meestal besloten en omheind middels een afrastering, schutting, muur of haag, of (deels) omgeven door een sloot.
- Verhardingen kunnen bijvoorbeeld zijn: wegen, pleinen, parkeervoorzieningen, erfverhardingen en steenglooingen. Wegen betreffen alle voor het gemotoriseerd verkeer in gebruik zijnde kunstmatig verharde wegen met inbegrip van de daarin liggende bruggen en duikers en de tot die wegen behorende paden en bermen of zijkanten.
- Waterkerende dijken betreffen de winterdijken in en langs het gebied. Langs winterdijken loopt de grens van het gebied langs de onderkant van het talud.
- Hoofdspoorwegen betreffen spoorlijnen die zijn opgenomen in het Besluit aanwijzing hoofdspoorwegen (Stb. 2004, nr. 722). Langs hoofdspoorwegen geldt artikel 20 van de Spoorwegwet.

4 NATURA 2000-WAARDEN

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt allereerst een opsomming gegeven van de waarden waaraan het gebied zijn betekenis ontleent als Habitatrichtlijngebied en Vogelrichtlijngebied. Wat betreft de aanwijzing als Habitatrichtlijngebied wordt in paragrafen 4.2.1 en 4.2.2 een lijst gegeven van de habitattypen (met vermelding van de aanwezige subtypen) en soorten waarvoor het gebied is aangewezen¹⁵. Paragraaf 4.2.3 vermeldt de vogelsoorten waarvoor het gebied onder de Vogelrichtlijn is aangewezen. Op alle vermelde Natura 2000-waarden is een instandhoudingsdoelstelling van toepassing (zie hoofdstuk 5).

Vervolgens wordt in paragraaf 4.3 vermeld welke selectiecriteria op het Habitatrichtlijngebied van toepassing zijn en wordt onderbouwd waarom het gebied als Habitatrichtlijngebied is geselecteerd. Van elke Natura 2000-waarde waarvoor het gebied aan de selectiecriteria voldoet, wordt in bijlage B.3 in tekst en/of tabelvorm de betekenis (relatieve bijdrage) van het gebied afgezet tegen de betekenis van de andere Habitatrichtlijngebieden die aan de selectiecriteria voldoen. Ten slotte beschrijft paragraaf 4.4 de verspreiding van habitattypen en soorten binnen het gebied, ter onderbouwing van de gevolgde gebiedsbegrenzing van het Habitatrichtlijngebied.

4.2 Natura 2000-waarden waarvoor het gebied is aangewezen

4.2.1 Habitatrichtlijn: habitattypen (bijlage I¹⁶)

Het gebied is aangewezen voor de volgende natuurlijke habitats opgenomen in bijlage I van de Habitatrichtlijn, waarvoor het gebied een bijdrage levert aan de instandhouding op landelijk niveau. Ten behoeve van de nationale uitwerking van de Habitatrichtlijn is een deel van de habitattypen verdeeld in subtypen, vanwege de zeer ruime variatie in fysieke omstandigheden en soortensamenstelling. De namen van de habitattypen en daarvan afgeleide subtypen zullen verder met hun verkorte namen worden aangeduid. Wijzigingen ten opzichte van de aanmelding als Habitatrichtlijngebied (2003) en/of het ontwerpbesluit (2008) zijn verklaard in bijlage B.1 van deze Nota van toelichting¹¹.

H3150	Van nature eutrofe meren met vegetatie van het type Magnopotamion of Hydrocharition <i>Verkorte naam</i> Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden
H3260	Submontane en laagland rivieren met vegetaties behorend tot het Ranunculion fluitantis en het Callitriche-Batrachion <i>Verkorte naam</i> Beken en rivieren met waterplanten
betreft het subtype:	
H3260B	Beken en rivieren met waterplanten (<i>grote fonteinkruiden</i>)
H3270	Rivieren met slikoevers met vegetaties behorend tot het <i>Chenopodietum rubri</i> p.p. en <i>Bidention</i> p.p. <i>Verkorte naam</i> Slikkige rivieroever
H6120	*Kalkminnend grasland op dorre zandbodem <i>Verkorte naam</i> Stroomdalgraslanden
H6430	Voedselrijke zoomvormende ruigten van het laagland, en van de montane en alpiene zones <i>Verkorte naam</i> Ruigten en zomen
betreft de subtypen:	
H6430A	Ruigten en zomen (<i>moerasspirea</i>)
H6430C	Ruigten en zomen (<i>droge bosranden</i>)

¹⁵ Prioritaire habitattypen en habitatsorten zijn in bijlagen I en II van de Habitatrichtlijn en in dit besluit aangeduid met een sterretje *.

¹⁶ Bijlagen I en II laatstelijk aangepast op 20 november 2006, Richtlijn 2006/105/EG, PbEG L 363, 20.12.2006, p. 368-405 (zie ook rectificatie PbEG L 80, 21.3.2007, p. 15).

H6510 Laaggelegen schraal hooiland (*Alopecurus pratensis*, *Sanguisorba officinalis*)
Verkorte naam Glanshaver- en vossenstaarthooilanden

betreft de subtypen:

H6510A Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (*glanshaver*)

H6510B Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (*grote vossenstaart*)

H91E0 *Bossen op alluviale grond met *Alnus glutinosa* en *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*)

Verkorte naam Vochtige alluviale bossen

betreft de subtypen:

H91E0A Vochtige alluviale bossen (*zachthoutooibossen*)

H91E0B Vochtige alluviale bossen (*essen-iepenbossen*)

H91F0 Gemengde oeverformaties met *Quercus robur*, *Ulmus laevis* en *Ulmus minor*, *Fraxinus excelsior* of *Fraxinus angustifolia* langs de grote rivieren (*Ulmenion minoris*)

Verkorte naam Droge hardhoutooibossen

4.2.2 *Habitatrichtlijn: soorten (bijlage II¹⁶)*

Het gebied is aangewezen voor de volgende soorten opgenomen in bijlage II van de Habitatrichtlijn, waarvoor het gebied een wezenlijke functie in de levenscyclus vervult. Hiermee wordt een bijdrage geleverd aan de instandhouding op landelijk niveau. Wijzigingen ten opzichte van de aanmelding als Habitatrichtlijngebied (2003) en/of het ontwerpbesluit (2008) zijn verklaard in bijlage B.1 van deze Nota van toelichting¹¹.

H1095 Zeeprik (*Petromyzon marinus*)

H1099 Rivierprik (*Lampetra fluviatilis*)

H1102 Elft (*Alosa alosa*)

H1106 Zalm (*Salmo salar*)

H1134 Bittervoorn (*Rhodeus amarus*)

H1145 Grote modderkruiper (*Misgurnus fossilis*)

H1149 Kleine modderkruiper (*Cobitis taenia*)

H1163 Rivierdonderpad (*Cottus gobio*)

H1166 Kamsalamander (*Triturus cristatus*)

H1318 Meervleermuis (*Myotis dasycneme*)

H1337 Bever (*Castor fiber*)

4.2.3 *Vogelrichtlijn: vogelsoorten (bijlage I en artikel 4.2)*

Het gebied is aangewezen voor de volgende soorten opgenomen in bijlage I van de Vogelrichtlijn:

A021 Roerdomp (*Botaurus stellaris*)

A022 Woudaap (*Ixobrychus minutus*)

A037 Kleine zwaan (*Cygnus bewickii* (*Cygnus columbianus bewickii*))

A038 Wilde zwaan (*Cygnus cygnus*)

A045 Brandgans (*Branta leucopsis*)

A068 Nonnetje (*Mergus albellus*)

A119 Porseleinhoen (*Porzana porzana*)

A122 Kwartelkoning (*Crex crex*)

A140 Goudplevier (*Pluvialis apricaria*)

A151 Kemphaan (*Philomachus pugnax*)

A197 Zwarte stern (*Chlidonias niger*)

A229 IJsvogel (*Alcedo atthis*)

A272 Blauwborst (*Luscinia svecica*)

Verder is het gebied aangewezen voor de volgende andere geregeld voorkomende trekvogels waarvoor het gebied van betekenis is als broed-, rui- en/of overwinteringsgebied en rustplaatsen in hun trekzones (artikel 4.2):

A004	Dodaars (<i>Tachybaptus ruficollis</i>)
A005	Fuut (<i>Podiceps cristatus</i>)
A017	Aalscholver (<i>Phalacrocorax carbo</i>)
A039	Toendrarietgans (<i>Anser fabalis</i> ssp. <i>rossicus</i>)
A041	Kolgans (<i>Anser albifrons</i>)
A043	Grauwe gans (<i>Anser anser</i>)
A048	Bergeend (<i>Tadorna tadorna</i>)
A050	Smient (<i>Anas penelope</i>)
A051	Krakeend (<i>Anas strepera</i>)
A052	Wintertaling (<i>Anas crecca</i>)
A053	Wilde eend (<i>Anas platyrhynchos</i>)
A054	Pijlstaart (<i>Anas acuta</i>)
A056	Slobeend (<i>Anas clypeata</i>)
A059	Tafeleend (<i>Aythya ferina</i>)
A061	Kuifeend (<i>Aythya fuligula</i>)
A125	Meerkoet (<i>Fulica atra</i>)
A130	Scholekster (<i>Haematopus ostralegus</i>)
A142	Kievit (<i>Vanellus vanellus</i>)
A153	Watersnip (<i>Gallinago gallinago</i>)
A156	Grutto (<i>Limosa limosa</i>)
A160	Wulp (<i>Numenius arquata</i>)
A162	Tureluur (<i>Tringa totanus</i>)
A249	Oeverwaluw (<i>Riparia riparia</i>)
A298	Grote karekiet (<i>Acrocephalus arundinaceus</i>)

Wijzigingen ten opzichte van de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied (2000) en/of het ontwerpbesluit (2008) zijn verklaard in bijlage B.2 van deze Nota van toelichting¹¹.

4.3 Habitatrictlijn: waarden waarvoor het gebied aan de selectiecriteria voldoet

4.3.1 Habitattypen (bijlage I)

Voor niet-prioritaire habitattypen opgenomen in bijlage I van de Habitatrictlijn zijn in de eerste stap van het selectieproces in beginsel de "vijf belangrijkste gebieden" geselecteerd. Voor habitattypen welke verdeeld zijn in subtypen, geldt een aantal van "drie belangrijkste gebieden" per subtype. Voor prioritaire habitattypen¹⁵ geldt een aantal van "tien belangrijkste gebieden" en voor subtypen van prioritaire habitattypen een aantal van "vijf belangrijkste gebieden" per subtype. Verdeling in subtypen ten behoeve van de selectie is alleen toegepast indien de subtypen een verschillende verspreiding hebben en de beschikbare gegevens verdeling in subtypen toelaten. Voor één habitatype, dat in voldoende mate in gebieden is vertegenwoordigd die voor andere waarden zijn opgenomen, zijn geen gebieden geselecteerd (slijkgrasvelden (H1320)). De betekenis van het gebied is afgemeten aan de aanwezige oppervlakte en zo nodig ook de representativiteit van het habitatype. In een tweede stap zijn eventueel nog extra gebieden toegevoegd met het oog op landelijke dekking, geografische spreiding en grensoverschrijding¹⁷. In de onderstaande tabel zijn de habitattypen vermeld die bij de aanmelding hebben geleid tot selectie van het gebied en/of de habitattypen waarvoor het gebied op grond van de huidige gegevens en omstandigheden aan de selectiecriteria zou voldoen (zie ook bijlage B.3).

Het volgende overzicht van selecterende habitattypen is verdeeld over de vier deelgebieden zoals die oorspronkelijk als Habitatrictlijngebied zijn aangemeld.

¹⁷ De selectiecriteria zijn verder uitgewerkt in het Verantwoordingsdocument (2003).

Uiterwaarden IJssel (NL2003022)

Habitattype	X ^a	Y ^b	Landelijke oppervlakte ^c	Oppervlakte in Uiterwaarden IJssel ^d	Oppervlakte in Yde gebied ^e	Selectie bij aanmelding
H3260B	3	3	zie bijlage B.3			ja
H3270	5	5	zie bijlage B.3			nee
*H6120	10	10	ca. 100	B2 (6-15%)	C (< 2%)	ja
H6510A	3	3	ca. 1.500	B2 (6-15%)	B1 (2-6%)	ja
*H91E0A	5	5	ca. 3.200	B2 (6-15%)	B1 (2-6%)	ja
*H91E0B	5	3	ca. 500	B1 (2-6%)	B1 (2-6%)	ja
H91F0	5	5	ca. 75	A3 (50-75%)	B1 (2-6%)	ja

Uiterwaarden Neder-Rijn (NL2003004)

Habitattype	X ^a	Y ^b	Landelijke oppervlakte ^c	Oppervlakte in Uiterwaarden Neder-Rijn ^d	Oppervlakte in Yde gebied ^e	Selectie bij aanmelding
*H6120	10	10	ca. 100	B1 (2-6%)	C (< 2%)	nee
H6510A	3	3	ca. 1.500	B1 (2-6%)	B1 (2-6%)	ja
H91F0	5	5	ca. 75	B2 (6-15%)	B1 (2-6%)	nee

Gelderse Poort (NL9801024)

Habitattype	X ^a	Y ^b	Landelijke oppervlakte ^c	Oppervlakte in Gelderse Poort ^d	Oppervlakte in Yde gebied ^e	Selectie bij aanmelding
H3270	5	5	zie bijlage B.3			ja
*H6120	10	10	ca. 100	A2 (30-50%)	C (< 2%)	ja
*H91E0A	5	5	ca. 3.200	B2 (6-15%)	B1 (2-6%)	ja
*H91E0B	5	3	ca. 500	B1 (2-6%)	B1 (2-6%)	ja
H91F0	5	5	ca. 75	B1 (2-6%)	B1 (2-6%)	ja

Uiterwaarden Waal (NL2003041)

Habitattype	X ^a	Y ^b	Landelijke oppervlakte ^c	Oppervlakte in Uiterwaarden Waal ^d	Oppervlakte in Yde gebied ^e	Selectie bij aanmelding
*H6120	10	10	ca. 100	B1 (2-6%)	C (< 2%)	nee
H6510A	3	3	ca. 1.500	-	B1 (2-6%)	ja

- (a) Aantal gebieden dat maximaal voor dit habitattype kan worden geselecteerd volgens het criterium: "behorend tot de X belangrijkste gebieden" voor het betreffende habitattype.
- (b) Aantal gebieden dat op grond van de huidige gegevens en omstandigheden zou voldoen aan het onder (a) genoemde selectiecriterium ($Y < X$ indien er minder dan X gebieden zijn waarin het habitattype is vastgesteld of voorkomt in differentiërende omvang).
- (c) Geschatte landelijke oppervlakte van het (subtype van het) habitattype in hectaren.
- (d) Oppervlakte in het onderhavige gebied, uitgedrukt als percentage van de landelijke oppervlakte. (Niet ingevuld indien gebied niet één van de X belangrijkste gebieden is.)
- (e) Oppervlakte van het habitattype in het, in rangorde van aflopende betekenis, Yde belangrijkste gebied. (Niet ingevuld indien niet van belang voor de bepaling van de relatieve betekenis van het gebied, wanneer representativiteit in plaats van oppervlakte doorslaggevend was).

4.3.2 Soorten (bijlage II)

Voor niet-prioritaire soorten opgenomen in bijlage II van de Habitatrichtlijn zijn in de eerste stap van het selectieproces in beginsel de "vijf belangrijkste gebieden" geselecteerd. Voor prioritaire soorten¹⁵ geldt een aantal van "tien belangrijkste gebieden". Voor enkele verspreid over het land voorkomende soorten, die in voldoende mate in gebieden zijn vertegenwoordigd welke voor andere waarden zijn opgenomen, zijn geen

gebieden geselecteerd¹⁸. De betekenis van het gebied is afgemeten aan de omvang van de aanwezige populatie. In een tweede stap zijn eventueel nog extra gebieden toegevoegd met het oog op landelijke dekking, geografische spreiding en grensoverschrijding¹⁷. In de onderstaande tabel zijn de habitatsoorten vermeld die bij de aanmelding hebben geleid tot selectie van het gebied en/of de habitatsoorten waarvoor het gebied op grond van de huidige gegevens en omstandigheden aan de selectiecriteria zou voldoen (zie ook bijlage B.3).

Het volgende overzicht van selecterende soorten is verdeeld over de vier deelgebieden zoals die oorspronkelijk als Habitatrichtlijngebied zijn aangemeld.

Uiterwaarden IJssel (NL9802036)

Code	Soort	X ^a	Y ^b	Landelijke populatie ^c	% in Uiterwaarden IJssel ^d	% in Yde gebied ^e	Selectie bij aanmelding
H1337	Bever	5	4	165 territoria	B1 (2-6%)	B1 (2-6%)	nee

Gelderse Poort (NL9902004)

Code	Soort	X ^a	Y ^b	Landelijke populatie ^c	% in Gelderse Poort ^d	% in Yde gebied ^e	Selectie bij aanmelding
H1337	Bever	5	4	165 territoria	A1 (15-30%)	B1 (2-6%)	ja
H1145	Grote modderkruiper	zie bijlage B.3					nee

- (a) Aantal gebieden dat maximaal voor deze soort kan worden geselecteerd volgens het criterium: "behorend tot de X belangrijkste gebieden" voor de betreffende soort.
- (b) Aantal gebieden dat op grond van de huidige gegevens en omstandigheden zou voldoen aan het onder (a) genoemde selectiecriteria (Y < X indien er minder dan X gebieden zijn waarin de soort is vastgesteld of voorkomt in differentiërende omvang).
- (c) Landelijke voortplantingspopulatie in exemplaren of aantal bezette kilometerhokken (km²).
- (d) Populatiegrootte in het onderhavige gebied uitgedrukt als percentage van de landelijke populatie. (Niet ingevuld indien gebied niet één van de X belangrijkste gebieden is.)
- (e) Populatiegrootte in het, in rangorde van aflopende betekenis, Yde belangrijkste gebied.

4.4 Verspreiding habitattypen en soorten in het Habitatrichtlijngebied

De begrenzing van de Habitatrichtlijngebied in het Natura 2000-gebied Rijntakken is in het bijzonder bepaald aan de hand van de ligging van habitattypen en leefgebieden van de soorten waarvoor het gebied is aangewezen (zie verder paragraaf 3.2). De verspreiding van de betreffende habitattypen en soorten binnen het gebied wordt in deze paragraaf globaal beschreven ter onderbouwing van de gevolgde begrenzing. Het is niet bedoeld als een uitputtende beschrijving.

UITERWAARDEN IJSSEL

Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) komen voor in oude rivierarmen en in gegraven wateren in de Duursche Waarden, de Reuversweerd (Cortenoever), Rammelwaard, de Wilpse Klei, Hoenwaard en Vreugderijkerwaard. Beken en rivieren met waterplanten, grote fonteinkruiden (H3260B) komt in de vorm van vegetaties met rivierfonteinkruid voor langs de oevers in het mondingsgebied van de IJssel (incl. Keteldiep). En daarnaast langs de noordkant van de rivier tussen Kattendiep en Zwolle, en langs de zuidkant van de rivier van De Zande (De Welle) tot Zwolle. Op grote schaal komt het verder voor in de Vreugderijkerwaard. Het habitatype slikkige rivieroever (H3270) komt voor in de Stokebrandswaard en Rammelwaard. Het type ontwikkeld zich afhankelijk van het verloop van de rivierwaterstand van jaar tot jaar in wisselende mate. *Stroomdalgraslanden (H6120) zijn vlakdekkend aanwezig in de Velperwaarden, de Rammelwaard, de Reuversweerd (Cortenoever), de Ravenswaarden, de Wilpse Klei, de Duursche Waarden, Vreugderijkerwaard, Scherenwelle en Koppelerwaard. Het habitatype ruigten en zomen, *moerasspirea* (H6430A) komt voor in de Keizers- en Stobbenwaard. Verder in de Duursche Waarden. Terwijl ruigten en

¹⁸ Soorten waarvoor geen gebieden zijn geselecteerd zijn: zeepril (H1095), elft (H1102), zalm (H1106), bittervoorn (H1134) en kleine modderkruiper (H1149). Voor de platte schijfhoren (H4056) zijn geen gebieden geselecteerd omdat de soort bij de uitbreiding van de EU in 2004 is toegevoegd aan bijlage II.

zomen, *droge bosranden* (H6430C) in de Gelderse Toren voorkomen. Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *glanshaver* (H6510A) komen vlakdekkend voor in de Velperwaarden, Reuversweerd (Cortenoever), Stokebrandswaard, Ravenswaarden, Rammelwaard, de Wilpse Klei, Duursche Waarden, Vorchterwaarden, Buitenwaarden, Hoenwaard, Vreugderijkerwaard, Scherenwelle en Koppelerwaard. Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *vossenstaart* (H6510B) is als kievitsbloemhooiland op één plek in het gebied aanwezig: Scherenwelle bij Wilsum. *Vochtige alluviale bossen, *zachthoutooibossen* (H91E0A) komen voor in de Gelderse Toren, de Reuversweerd (Cortenoever), Stokebrandswaard, Rammelwaard, Ravenswaarden, de Wilpse Klei, Keizers- en Stobbewaarden, delen van het beschermd natuurmonument tussen Welsum en Welsumerveld, Duursche Waarden, Oenerdijkse- en Welsumerwaarden, Buitenwaarden, Zalkerbosch, de Zande, Scherenwelle. Vochtige alluviale bossen, *essen-iepenbossen* (H91E0B) komt in kleine oppervlakte voor, in combinatie met zachthoutooibossen of in combinatie met harthoutooibossen in de Gelderse Toren, en de Ravenswaarden. Droge hardhoutooibossen (H91F0) zijn aanwezig in Reuversweerd (Cortenoever), Stokebrandswaard, bij Fortmond, in de Hoenwaard (zuidkant) en in het Zalkerbos. De rivierprik (H1099) komt voor bij de Velperwaarden. De bittervoorn (H1134) komt voor in de Duursche Waarden, Vorchterwaarden, Oenerdijker en Weelsumerwaarden, Bandijk, Rammelwaard, Ravenswaarden en Velperwaarden. De kleine modderkruiper (H1149) komt voor in plassen en strangen van de Duursche Waarden, Oenerdijker en Weelsumerwaarden, Rammelwaard. De rivierdonderpad (H1163) komt voor langs stenige oevers in de Duursche Waarden en Vreugderijkerwaard. Kamsalamander (H1166) heeft in de Duursche Waarden een bestendige populatie en komt verder voor in Cortenoever. De meervleermuis (H1318) komt voor bij de Gelderse Toren. De bever (H1337) komt voor in de Buitenwaarden, Hoenwaard en Vreugderijkerwaard.

UITERWAARDEN NEDERRIJN

Het habitatype meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) komt voor in de Rhenensche buitenwaarden. De habitatypen slikkige rivieroever (H3270), meren met ruigten en zomen, *moerasspirea* (H6430A), glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *glanshaver* (H6510A) komen voor in de Rhenensche buitenwaarden en de Amerongse Bovenpolder. Het habitatype *stroomdalgraslanden (H6120) komt voor in de Amerongse Bovenpolder. Het habitatype *vochtige alluviale bossen, *zachthoutooibossen* (H91E0A) komt voor in de Rhenensche buitenwaarden, de Amerongse Bovenpolder. Het habitatype droge hardhoutooibossen (H91F0) komt voor in de Amerongse Bovenpolder. De habitatrichtlijn soort bittervoorn (H1134) komt voor in de Rhenensche buitenwaarden. De kleine modderkruiper (H1149) komt voor in de Rhenensche buitenwaarden en de Amerongse Bovenpolder. De kamsalamander (H1166) komt voor in de Rhenensche buitenwaarden. De bever (H1337) komt voor in de Rhenensche buitenwaarden.

GELDERSE POORT

Het habitatype meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) komt voor in de Bemmelsche Waarden en Gendsche Polder, de Oude Waal bij Nijmegen, Groenlanden, Millingerwaard, Oude Waal bij De Bijland, de Rijnstrangen, Lobberdensche Waard, Loowaard, Angerensche Buitenpolder. Het gaat om voorkomens met watergentiaan, witte waterlelie en gele plomp en ondergedoken grootbladige fonteinkruiden (binnendijks). De vorm met krabbenscheer is zeldzaam (alleen in de Rijnstrangen). Het zwaartepunt van de verspreiding van habitatype slikkige rivieroever (H3270) ligt vooral in de Erlecomse Waard, een onbekade uiterwaard. Andere belangrijke locaties zijn Millingerwaard (klei- en zandwinputten), Gendtse Polder (Vossengat), Klompenwaard. In de Rijnstrangen gaat het om de Oude Waal bij de Bijland. En verder de uiterwaard bij Spijk en Tolkamer. *Stroomdalgraslanden (H6120) liggen voor een groot deel buitendijks, op oeverwallen en rivierduinen in het winterbed van Waal en Rijn. Belangrijke deelgebieden met wat grotere aaneengesloten oppervlakten zijn: percelen in de omgeving van Tolkamer (Bijlanddijk, Helikopterveldje en talud van haven), de Millingerwaard (oeverwallen en rivierduinen), de Klompenwaard (Fort Pannerden en oeverwal), de Erlecomse Waard (oeverwal) en de Bizonbaai (oeverwal). Kleinere voorkomens liggen in de Gendtse Polder, en de Lentse Waard. Het habitatype ruigten en zomen, *moerasspirea* (H6430A) komt binnendijks en buitendijks voor. Belangrijke binnendijks gelegen plekken met dit subtype liggen in Groenlanden. Buitendijks komt het voor in de Lobberdensche Waard, Gendtse- en Bemmelse Polder, en rond de Oude Waal bij Nijmegen. Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *glanshaver* (H6510A) komt vlakdekkend voor bij de Oude Rijn in de Pannerdensche Waard. Van het habitatype *vochtige alluviale bossen, *zachthoutooibossen* (H91E0) komen buitendijks langs de Waaltak aaneengesloten complexen voor in de Kekerdomse en Millingerwaard en wat kleinere en meer

verspreide bossen en bosjes in de Erlecomse Waard, bij de Kaliwaal, de Oude Waal/Stadswaard, en in de Gendtse- en Bemmelse Polder en de Klompenwaard. Langs de Rijn gaat het vooral om bossen en bosjes in de Lobberdensche Waard. Ook binnendijks zijn zachthoutoibossen aanwezig, met name langs de Rijnstrangen en in de Groenlanden. Het voorkomen van droge hardhoutoibossen (H91F0) is beperkt tot het Colenbrandersbos in de Millingerwaard.

De trekvisse zeeprík (H1095), rivierprík (H1099), elft (H1102) en zalm (H1106) zijn in hun voorkomen (doortrek- en opgroeigebied) beperkt tot het zomerbed van de rivier cq. de kribvakken.

De zeeprík is aangetroffen ter hoogte van de Huissensche Waarden, Klompenwaard, en Kaliwaal. De rivierprík ter hoogte van de Bemmelsche Waarden en Groenlanden, Millingerwaard, Klompenwaard en Lobberdensche Waard. De zalm is aangetroffen bij de Huissensche Waarden. Ook de rivierdonderpad (H1163) wordt hier aangetroffen. De poldervissen bittervoorn (H1134), grote modderkruiper (H1145), kleine modderkruiper (H1149)) komen voor waar stilstaand, ondiep water aanwezig is. De bittervoorn komt wijdverspreid voor, ondermeer in de Bemmelsche Waarden, Groenlanden, Gendsche Polder, Kaliwaal, Lobberdensche Waard, Oude Rijnstrangen en Millingerwaard.

De grote modderkruiper komt voor in Oude Rijnstrangen, Reimerswaard, Millingerwaard, Groenlanden, Bemmelsche Waarden. De kleine modderkruiper komt wijdverspreid en plaatselijk algemeen voor, ondermeer in de Bemmelsche Waarden, Gendsche Polder, Kaliwaal, Millingerwaard, Oude Waal, Lobberdensche Waard, Reimerswaard, Rijnstrangen en de uiterwaarden bij Angeren en Huissen. De meervleermuis (H1318) komt voor boven het open water van plassen, zoals bij de Oude Rijnstrangen en gebruikt het gebied als voedselgebied. De kamsalamander (H1166) komt voor in Groenlanden, Bemmelsche Waarden, Oude Waal, Gendtse Polder, Millingerwaard, Klompenwaard, Rijnstrangen, Pannerdensche Waard, en in de uiterwaarden bij Angeren en Huissen. Belangrijke concentraties van de bever (H1337) in de Gelderse Poort liggen in de Millingerwaard, Lobberdensche Waard en Tegnagelwaard.

UITERWAARDEN WAAL

Het habitatype meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) komt voor in de Stiftsche Uiterwaarden, de Rijswaard, en de Hurwenensche Kil. Het habitatype slikkige rivieroever (H3270), dat afhankelijk van het verloop van de rivierwaterstand van jaar tot jaar op verschillende plekken tot ontwikkeling komt, is aangetroffen in de Hurwenensche Uiterwaarden en langs de Heesseltsche Uiterwaarden.

*Stroomdalgraslanden (H6120) zijn aanwezig ten noorden van de Kil van Hurwenen en in de Winssensche Uiterwaarden en Ewijksche Waard. Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *glanshaver* (H6510A) zijn aanwezig in het noordelijk deel van de Hurwenensche Uiterwaarden, in de Stiftsche Uiterwaarden. in de Winssensche Uiterwaarden en Ewijksche Waard, en in de Rijswaard. Het habitatype ruigten en zomen, *moerasspirea* (H6430A) komt voor in de Heesseltsche Uiterwaarden en bij de Hurwenensche Kil.

*Vochtige alluviale bossen, *zachthoutoibossen* (H91E0A) zijn aanwezig in de Rijswaard en Kerkenwaard, en in de Heesseltsche Uiterwaarden en de Hurwenensche Uiterwaarden.

De trekvisse zeeprík (H1095), rivierprík (H1099), elft (H1102) en zalm (H1106) komen voor in doortrek- en opgroeigebied van het zomerbed van de rivier cq. de kribvakken in de Habitatrichtlijngebieden. De kleine modderkruiper (H1149) komt voor in de Heesseltsche Uiterwaarden, de Hurwenensche Uiterwaarden en de Rijswaard. De bittervoorn (H1134) komt voor in de Heesseltsche Uiterwaarden. De kamsalamander (H1166) komt voor in de Heesseltsche Uiterwaarden en de Hurwenensche Uiterwaarden. De bever (H1337) komt voor in het deelgebied Kil van Hurwenen.

5 INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN

5.1 Inleiding

Het ecologisch netwerk Natura 2000 moet de betrokken natuurlijke habitats en leefgebieden van soorten in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding behouden of in voorkomend geval herstellen. Onder het begrip "instandhouding" wordt een geheel aan maatregelen verstaan die nodig zijn voor het behoud of herstel van natuurlijke habitats en populaties van wilde dier- en plantensoorten in een gunstige staat van instandhouding. Ingevolge artikel 4, vierde lid, Habitatrichtlijn worden bij aanwijzing als Habitatrichtlijngebied "tevens de prioriteiten vast[gesteld] gelet op het belang van de gebieden voor het in een gunstige staat van instandhouding behouden of herstellen van een type natuurlijke habitat [...] of van een soort [...] alsmede voor de coherentie van Natura 2000 en gelet op de voor dat gebied bestaande dreiging van achteruitgang en vernietiging".

Deze bepaling is in artikel 10a, tweede lid, van de Natuurbeschermingswet 1998 nader uitgewerkt. Op grond van dit artikel bestaat de verplichting om in een aanwijzing doelstellingen ten aanzien van de instandhouding van leefgebieden van vogelsoorten dan wel doelstellingen ten aanzien van de instandhouding van natuurlijke habitats of populaties van de in het wild levende dier- en plantensoorten op te nemen. Om die reden zijn voor elk Natura 2000-gebied instandhoudingsdoelstellingen ontwikkeld, waarbij per habitatype en per (vogel)soort is uitgegaan van landelijke doelen en de bijdrage die een gebied redelijkerwijs kan leveren voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding op landelijk niveau. Voor zover van toepassing is daarbij aangegeven welke habitattypen en/of (vogel)soorten ten koste mogen gaan van andere habitattypen en (vogel)soorten. Bij broedvogelsoorten met een regionale doelstelling is in de toelichting aangegeven wat in een bepaalde periode de minimale en maximale bijdrage van het betreffende gebied aan het regionale doelniveau is geweest.

In bijlage B van deze Nota van toelichting is een overzicht opgenomen van alle gebiedsdoelstellingen per Natura 2000-waarde.

Voor de Natura 2000-gebieden zullen in beheerplannen instandhoudingsmaatregelen worden uitgewerkt die beantwoorden aan de gebiedsspecifieke ecologische vereisten van de betrokken natuurlijke habitats en (vogel)soorten.

Als verdere invulling van het stellen van prioriteiten zijn voor de acht onderscheiden Natura 2000-landschappen¹⁹ kernopgaven geformuleerd op grond van de daar voorkomende habitattypen en soorten, de landelijke betekenis van deze waarden binnen het betreffende landschap, de belangrijkste verbeteropgaven en de beïnvloedingsmogelijkheden. Per landschap omvatten ze de belangrijkste behoud- en herstelopgaven. De kernopgaven stellen prioriteiten ("richting geven") en geven overeenkomsten en verschillen tussen en binnen de gebieden aan. Zij hebben in het bijzonder betrekking op habitattypen en (vogel)soorten die sterk onder druk staan en/of waarvoor Nederland van groot of zeer groot belang is. De kernopgaven worden per Natura 2000-landschap behandeld en opgesomd in hoofdstuk 5 van het Natura 2000 doelendocument (2006).

5.2 Algemene doelen

Behoud en indien van toepassing herstel van:

1. de bijdrage van het Natura 2000-gebied aan de ecologische samenhang van Natura 2000 zowel binnen Nederland als binnen de Europese Unie;
2. de bijdrage van het Natura 2000-gebied aan de biologische diversiteit en aan de gunstige staat van instandhouding van natuurlijke habitats en soorten binnen de Europese Unie, die zijn opgenomen in bijlage I of bijlage II van de Habitatrichtlijn. Dit behelst de benodigde bijdrage van het gebied aan het streven naar een op landelijk niveau gunstige staat van instandhouding voor de habitattypen en de soorten waarvoor het gebied is aangewezen;
3. de natuurlijke kenmerken van het Natura 2000-gebied, inclusief de samenhang van de structuur en functies van de habitattypen en van de soorten waarvoor het gebied is aangewezen;
4. de op het gebied van toepassing zijnde ecologische vereisten van de habitattypen en soorten waarvoor het gebied is aangewezen.

¹⁹ Het Natura 2000-landschap van het gebied waarop dit besluit betrekking heeft staat vermeld in paragraaf 3.2 van deze Nota van toelichting.

5.3 Habitatrichtlijn: habitattypen (bijlage I)

H3150 Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden

Doel Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting Het habitatype meren met krabbenscheer en fonteinkruiden komt zowel in goed ontwikkelde als in matig ontwikkelde vorm voor, in het bijzonder in een aantal oude rivierarmen en in kolken en wielen. De goed ontwikkelde vorm (met soorten als groot blaasjeskruid, krabbenscheer en glanzend fonteinkruid) wordt alleen lokaal en over kleine oppervlakten aangetroffen, de matig ontwikkelde vorm komt wijder verspreid voor. Binnen het Natura 2000-landschap Rivierengebied biedt de IJssel en het binnendijkse deel van de Gelderse Poort de beste perspectieven voor uitbreiding van het habitatype meren met krabbenscheer en fonteinkruiden. Dit is van belang voor de spreiding van het habitatype over verschillende landschappen.

H3260 Beken en rivieren met waterplanten

Doel Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en behoud kwaliteit beken en rivieren met waterplanten, *grote fonteinkruiden* (subtype B).

Toelichting Het habitatype beken en rivieren met waterplanten, *grote fonteinkruiden* (subtype B) is aanwezig in betrekkelijk luwe delen (zoals tussen kribvakken) tussen Zwolle en de IJsselmonding. Het gebied is van grote betekenis voor het habitatype, dat kan worden uitgebreid bij de aanleg van nevengeulen.

H3270 Slikkige rivieroever

Doel Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting Vooral langs de Waal en de Gelderse Poort komen op diverse plaatsen goed ontwikkelde voorbeelden van het habitatype slikkige rivieroever voor in een grote verscheidenheid, samenhangend met de hoogteligging in het landschap en het slibgehalte van het substraat. Langs de IJssel en Neder-Rijn komt het habitatype over een geringe oppervlakte voor in het gebied, deels in natuurontwikkelingsgebieden. Landelijk verkeert het habitatype in een matig ongunstige staat van instandhouding. In combinatie met ruimte voor de rivier en natuurontwikkeling bestaan mogelijkheden voor uitbreiding oppervlakte van het habitatype slikkige rivieroever. Het habitatype slikkige rivieroever is mede van betekenis voor een aantal vogelsoorten.

H6120 *Stroomdalgraslanden

Doel Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting Het Natura 2000-gebied Rijntakken levert een grote bijdrage voor het habitatype stroomdalgraslanden, dat landelijk in een zeer ongunstige staat van instandhouding verkeert. Nederland is voor dit habitatype internationaal van zeer groot belang. De stroomdalgraslanden komen verspreid in het gebied goed en matig ontwikkeld voor, plaatselijk met een relatief grote oppervlakte zowel in een jonge pionievorm als in de vorm van soortenrijk grasland. De soortenrijkdom van de pionievorm kan toenemen bij adequaat beheer. Lokaal is het type aanwezig op oeverwallen en rivierduinen. Op een aantal plekken kan de kwaliteit worden verbeterd en zijn mogelijkheden aanwezig om de oppervlakte uit te breiden.

H6430 Ruigten en zomen

Doel Behoud verspreiding, oppervlakte en kwaliteit ruigten en zomen, *moerasspirea* (subtype A) en behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit ruigten en zomen, *droge bosranden* (subtype C).

Toelichting Het habitatype ruigten en zomen komt lokaal voor in moerassige laagten en natuurontwikkelingsgebieden. Het subtype *moerasspirea* (subtype A) komt met een beperkte oppervlakte en op een beperkt aantal plaatsen in het Habitatrichtlijngebied voor. Het subtype *droge bosranden* (subtype C), dat slechts in een beperkt aantal Natura 2000-gebieden voorkomt, waaronder de Gelderse Poort en de IJssel. Deze begroeiingen zijn te beschouwen als voorposten van Midden-Europese droge ruigten.

H6510 Glanshaver- en vossenstaarthooilanden

Doel Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting Dit gebied levert met zijn grote vlakdekkende glanshaverhooilanden een belangrijke bijdrage aan de landelijke doelstelling van dit habitatype. De Uiterwaarden IJssel herbergen enkele van de meest uitgestrekte en fraaiste voorbeelden van het habitatype glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *glanshaver* (subtype A), terwijl op één locatie ook de zeldzame kievitsbloemhooilanden voorkomen (glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *vossenstaart* (subtype B)). De beste kansen voor uitbreiding van de oppervlakte bestaan in de hooggelegen delen van de uiterwaard die niet vergraven zijn. Plaatselijk kan de kwaliteit verbeterd worden. De doelstelling geldt voor beide subtypen van dit habitatype.

H91E0 *Vochtige alluviale bossen

Doel Behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit vochtige alluviale bossen, *zachtouthoutoibossen* (subtype A) en behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit vochtige alluviale bossen, *essen-iepenbossen* (subtype B).

Toelichting Binnen het Habitatrictlijngebied komen *zachtouthoutoibossen* (subtype A) plaatselijk over een aanzienlijke oppervlakte voor. De Gelderse Poort omvat enkele van de beste voorbeelden van wilgenbossen (vochtige alluviale bossen, *zachtouthoutoibossen*) in ons land, zowel buitendijks als binnendijks. Verbetering van de kwaliteit kan gebaat zijn bij het realiseren van kerngebieden. Behoud van dit subtype heeft betrekking op een areaal van circa 420 ha binnen het Habitatrictlijngebied, waarvan circa 330 ha buitendijks. Van het subtype *essen-iepenbossen* (subtype B) is de oppervlakte in de Rijntakken gering, maar landelijk gezien relatief groot. Nederland is voor dit bostype van zeer groot belang. Langs de IJssel liggen de belangrijkste bestaande essen-iepenbossen, hier is kwaliteitsverbetering mogelijk. Voor uitbreiding liggen er naast de uiterwaarden van de IJssel ook in andere delen van de Rijntakken kansen.

H91F0 Droge hardhoutoibossen

Doel Behoud verspreiding, uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting Uitbreiding in het Natura 2000-landschap Riviereengebied behoort tot de belangrijkste landelijke opgaven voor het habitatype hardhoutoibossen, dat landelijk gezien in een zeer ongunstige staat van instandhouding verkeert. Het de Millingerwaard en het Zalkerbos aan de benedenloop van de IJssel zijn twee van de weinige voorbeelden van het habitatype. Uitbreidingsmogelijkheden liggen er in de hogere delen van de uiterwaarden. Uitbreiding kan plaatsvinden in luwe delen van de rivier waar het bos geen te grote extra opstuwing van het water veroorzaakt. Terreinen aangrenzend aan bosgebieden op hogere zandgronden hebben eveneens potenties voor de ontwikkeling van het habitatype. Kwaliteitsverbetering van de droge hardhoutoibossen kan plaatsvinden door de ontwikkeling van een meer natuurlijke samenstelling van de boomlaag.

5.4 Habitatrictlijn: soorten (bijlage II)

H1095 Zeeprk

Doel Behoud verspreiding, uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.

Toelichting Het gebied is als doortrekgebied van groot belang. Het is niet duidelijk of de zeeprk de Rijntakken ook als opgroeigebied gebruikt en of deze soort de Rijntakken in de toekomst als opgroeigebied en/of voortplantingsplaats (paaiplaats) zal gaan gebruiken. Uitbreiding van de populatie kan tot stand komen door verbetering van de functie van het gebied als doortrekgebied.

H1099 Rivierprik

Doel Behoud verspreiding, uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.

Toelichting Het gebied is als doortrek- en opgroeigebied voor de rivierprik van groot belang. Uitbreiding van de populatie kan tot stand komen door verbetering van de functie van het gebied als opgroeigebied.

H1102 Elft

Doel Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.

Toelichting Het gebied is als doortrekgebied voor de elft van groot (potentieel) belang. Vroeger bevonden zich paaipopulatie bovenstrooms (buiten Nederland). Er zijn concrete aanwijzingen dat in de Boven-Rijn (Duitsland) nog een kleine populatie voorkomt. Daarnaast wordt er in Duitsland een herintroductieproject uitgevoerd. In dit gebied zijn geen herstelmaatregelen noodzakelijk. Uitbreiding van de populatie kan tot stand komen door het elders verbeteren van de doorgang in de trekroute.

H1106 Zalm

Doel Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.

Toelichting Het gebied is als doortrekgebied voor de zalm van groot belang voor de Rijn- en Maaspopulaties. In dit gebied zijn geen herstelmaatregelen noodzakelijk. Uitbreiding van de populatie kan tot stand komen door het elders verbeteren van de doorgang in de trekroute.

H1134 Bittervoorn

Doel Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie.

Toelichting De bittervoorn komt voor op diverse locaties in het gebied, lokaal zowel binnendijs als buitendijs. De soort komt vooral voor in wateren met een laag dynamisch karakter met voldoende water- en oevervegetatie.

H1145 Grote modderkruiper

Doel Uitbreiding verspreiding, uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.

Toelichting Het betreft een wijdverspreide soort, die landelijk gezien in een matig ongunstige staat van instandhouding verkeert. In het doel op landelijk niveau is aangegeven dat het van belang is dat in het rivierengebied meer leefgebied in de vorm van jonge verlandingsstadia in laagdynamische situaties komen. Langs de IJssel bestaan de beste mogelijkheden hiervoor benedenstrooms van Deventer en in de Gelderse Poort bestaan onder andere binnendijs mogelijkheden voor herstel.

H1149 Kleine modderkruiper

Doel Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie.

Toelichting De kleine modderkruiper komt verspreid en plaatselijk algemeen in het gebied voor. De soort verkeert landelijk in een gunstige staat van instandhouding en komt in Nederland algemeen en wijdverspreid voor.

H1163 Rivierdonderpad

Doel Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie.

Toelichting De rivierdonderpad is verspreid over het gebied aangetroffen en komt voor tussen de stortstenen van de oevers van de rivieren in het gebied. Het betreft landelijk een wijdverspreide soort, waarvoor het rivierengebied relatief belangrijk is.

H1166 Kamsalamander

Doel Uitbreiding verspreiding, uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.

Toelichting De kamsalamander komt lokaal in het Habitatrichtlijngebied voor in geïsoleerde populaties op locaties die niet frequent overstromen. De populaties in de uiterwaarden kunnen lijden onder

(extreem) hoog water. Voor het in stand houden van duurzame populaties zijn daarom de verbindingen aangrenzende populaties en populaties. Het gebied is voor de kamsalamander één van de belangrijkste leefgebieden in Nederland. De verbindingen tussen de populaties langs de Waal, Neder-Rijn en IJssel zijn belangrijk.

H1318 Meervleermuis

Doel Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie.

Toelichting Het gebied heeft een zeer belangrijke rol als paargebied voor meervleermuizen. Tot nu toe zijn er paarverblijven bekend in Angeren, Zevenaar en Herwen. Met name De Bijland wordt veel gebruikt als foerageergebied door mannetjes meervleermuizen. Belangrijke vliegroutes hiervoor zijn de Oude Rijn, Oude Rijnstrang, Oude Waal en het Bijlandsch Kanaal.

H1337 Bever

Doel Behoud verspreiding, behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.

Toelichting Voor het realiseren van duurzame populaties in het rivierengebied is het van belang dat de populatie zich verder weet uit te breiden. De Gelderse Poort betreft één van de kerngebieden van de bever in ons land, waar de bever zich na herintroductie heeft weten te vestigen en uit te breiden. De populatie in de Gelderse Poort bestaat uit ruim 100 dieren (2008) en naar verwachting kan deze populatie nog verder toenemen. De uiterwaarden langs de Waal zijn van belang als verbinding tussen beverpopulaties in de Gelderse Poort en de Biesbosch. Sinds 2001 heeft de bever zich hier gevestigd en vanaf 2004 vindt ook voortplanting plaats. De verbetering van het leefgebied van de bever lift mee op lopende inrichtingsprojecten in het kader van NURG, Ruimte voor de Rivier en Kaderrichtlijn Water.

5.5 Vogelrichtlijn: broedvogels

A004 Dodaars

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 45 paren.

Toelichting Het aantal paren is onder andere afhankelijk van de voorjaarswaterstand en strengheid van de voorafgaande winter en kan daarom sterk fluctueren van jaar tot jaar. Van 1999 tot 2011 varieerden de aantallen tussen 15 en 67 paren. Ondanks de onduidelijke lokale trend de laatste 10 jaren is behoud voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding. Het gebied heeft voldoende draagkracht voor een sleutelpopulatie.

A017 Aalscholver

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 660 paren.

Toelichting Kolonies van de aalscholver komen verspreid binnen het gebied voor. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van het gemiddelde van de jaren 1999-2003 van 664 paren. Ondanks de dalende trend de laatste jaren is gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding behoud voldoende. Het gebied heeft voldoende draagkracht voor meerdere sleutelpopulaties.

A021 Roerdomp

Doel Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 20 paren.

Toelichting De verspreiding van de roerdomp is sterk afgenomen, waardoor het broed- en foerageergebied momenteel erg klein is geworden. Uit hervestiging na verbeteringen aan het leefgebied is echter gebleken dat het gebied potenties heeft. In de periode 1999-2011 varieerde het aantal paren in dit Natura 2000-gebied tussen 1 en minstens 10 broedparen. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van het gemiddelde van de jaren 1989-1993 van 21,4 territoria in het belangrijkste deelgebied (Gelderse Poort). Gezien de historische potentie kan het gebied een relatief hogere bijdrage leveren aan de landelijke populatiedoelstelling, waar een uitbreiding is voorzien. Gezien de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding en de negatieve lokale

trend is uitbreiding en/of verbetering kwaliteit leefgebied gewenst. Het gebied kan voldoende draagkracht gaan leveren voor een sleutelpopulatie.

A022 Woudaap

Doel Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 20 paren.

Toelichting De woudaap is in het rivierengebied een broedvogel van bijvoorbeeld oude rivierstrangen en kleiputten. In 1976 waren 17 paren aanwezig. Van de periode daarna, 1977-1988, zijn geen telgegevens bekend. Een sterke terugval resulteerde in wisselende aantallen tussen 0-5 paren in de periode van 1999 tot 2011. Gezien de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is uitbreiding van de populatie op het relatief hoge niveau van een sleutelpopulatie noodzakelijk. Het gebied kan voldoende draagkracht gaan leveren voor een sleutelpopulatie.

A119 Porseleinhoen

Doel Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 40 paren.

Toelichting Van oudsher vormen de uiterwaarden van de grote rivieren een belangrijk broedgebied voor de porseleinhoen. In de periode 1999-2003 zaten er gemiddeld 19 broedparen in het gebied. Scherpe fluctuaties zijn typerend voor het voorkomen van de soort, met als gevolg dat ook de populatiegrootte in het Natura 2000-gebied tussen 1999 en 2011 sterk fluctueerde. Het aantal paren in de doelstelling heeft daarom betrekking op gunstige jaren. "Gunstige jaren" voor het porseleinhoen zijn jaren met hoge rivierwaterstanden met inundaties van uiterwaarden in de periode mei/juni. "Goede broedplekken" voor het porseleinhoen zijn open moerassige terreinen van minimaal 1 tot 2 hectare met matig voedselrijk water. Vanwege de zeer ongunstige staat van instandhouding van de landelijke populatie en de negatieve lokale trend is herstel van de populatie gewenst. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van de som (37 broedparen) van de maxima van de afzonderlijke deelgebieden vanaf 1999. Het gebied heeft voldoende draagkracht voor een sleutelpopulatie.

A122 Kwartelkoning

Doel Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 160 paren.

Toelichting De rijk gestructureerde hooilanden en ruigten in de rivieruiterwaarden vormen een belangrijk broedgebied van de kwartelkoning in Nederland. In de periode 1999-2003 zaten er gemiddeld 110 broedparen in het gebied. Scherpe fluctuaties zijn typerend voor het voorkomen van de soort. Tussen 1999 en 2011 fluctueerde het aantal paren tussen 10 en 135. Het aantal paren in de doelstelling heeft daarom betrekking op gunstige jaren met een gemiddeld latere maaidatum als gevolg van inundaties in de winter. Het aantal in het doel is afgeleid van de som (158 broedparen) van de maxima van de afzonderlijke deelgebieden vanaf 1999. Er is gekozen voor een verbeteropgave voor het leefgebied omdat de lokale trend de laatste tien jaren sterk negatief is. Het gebied levert voldoende draagkracht voor meerdere sleutelpopulaties.

A153 Watersnip

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 17 paren.

Toelichting De watersnip is een broedvogel van natte hooilanden en vooral van pas gemaaid, plas-dras rietland in uiterwaarden. Voor de periode 1999-2003 wordt het gemiddeld aantal paren voor het Natura 2000-gebied geschat op ten minste 17. Het gebied levert onvoldoende draagkracht voor een sleutelpopulatie.

A197 Zwarte stern

Doel Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 240 paren.

Toelichting De Gelderse Poort levert als broedgebied, tezamen met De Wieden, de grootste bijdrage van Nederland. Daarnaast is het belang van Uiterwaarden IJssel toegenomen en bleef de kleinere

populatie van Uiterwaarden Waal stabiel. Van oudsher bevonden de nestplaatsen van de zwarte sterns zich in krabbenscheerbegroeiingen (Rijnstrangen) en op andere drijvende delen van waterplanten in uiterwaardplassen (vooral wortelstokken van gele plomp). Door het afnemen van geschikte nestplaatsen namen de aantallen af. Na het aanbieden van nestvlotjes nam de populatie snel toe. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van de som (235 paren) van de maxima van de afzonderlijke deelgebieden (respectievelijk 63-,150-,17 paren) tijdens de periode 1986-2011. Omdat het gemiddelde aantal van de peiljaren 1999-2003 (186 paren) in meerdere jaren (2000, 2003, 2004, 2005, 2008, 2010) is overschreden kan het gebied een hogere bijdrage leveren aan het herstel van de landelijke populatie. Daarom is ook een herstelopgave geformuleerd voor het leefgebied ondanks de stabiele lokale trend vanaf 1999. Het gebied kan voldoende draagkracht gaan leveren voor een sleutelpopulatie.

A229 IJsvogel

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 25 paren.

Toelichting Na strenge winters kan de ijsvogel geheel afwezig zijn, maar na een reeks zachte winters in de periode 1990-2003 kwamen 36 paren in het Natura 2000-gebied Rijntakken tot broeden. In de periode 1999-2003 zaten er gemiddeld ten minste 22 broedparen in het gebied.²⁰ Gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding is behoud voldoende.

A249 Oeverwaluw

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 680 paren.

Toelichting Steile oeverkanten in zandwinplassen boden in recente jaren geschikte broedplekken voor de oeverwaluw. Het aantal getelde paren van de oeverwaluw fluctueert sterk, met een maximum van 906 paren in 2000 en een minimum van 316 paren in 2003. Het aantal in het doel is afgeleid van het gemiddelde in de periode 1999-2003 van 678 broedparen. Gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding is behoud voldoende. Het gebied heeft voldoende draagkracht voor enkele sleutelpopulaties.

A272 Blauwborst

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 95 paren.

Toelichting In de jaren zeventig was de blauwborst een schaarse broedvogel met 15-20 paren in de Gelderse Poort. Vervolgens daalde de stand sterk waarop de blauwborst vermoedelijk zelfs een jaar volledig ontbrak (1989). Hierna vond hervestiging plaats, met als motor de sterke toename vanaf halverwege de jaren zeventig in de twee Nederlandse brongebieden: de Biesbosch en Zuid-Flevoland. Met enige vertraging vond vanaf begin jaren negentig de herkolonisatie van de Gelderse Poort plaats tot een niveau van tegen de 100 paren (met maximaal 128 paren in 1998). Het aantal in het doel is afgeleid van het gemiddelde over de periode 1999-2003 van 95 paren. Gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding en de stabiele lokale trend is behoud voldoende. Het gebied levert voldoende draagkracht voor een sleutelpopulatie.

A298 Grote karekiet

Doel Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 70 paren.

Toelichting Eind jaren zestig broedden jaarlijks nog ten minste 100 paren grote karekieten in de Gelderse Poort. De populatie in de Rijnstrangen floreerde nog tot in de jaren negentig met 57 paren in 1991 en langs de IJssel in 1990 nog 11 paren. Daarna trad een snelle afname op door het verdwijnen van vitale rietvegetaties. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van de som (70 paren) van de maxima van de afzonderlijke deelgebieden tijdens de periode 1980-2011. De

²⁰ Van het deelgebied Uiterwaarden Waal zijn in de aangegeven jaren geen goede telgegevens beschikbaar. Het gemiddelde aantal betreft dan ook een onderschatting.

maxima zijn voor Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse poort en Uiterwaarden Waal respectievelijk 11-, 2-, 57-, en 1 broedparen. Gezien de historische potentie kan het gebied een grotere bijdrage leveren aan de landelijke herstelopgave voor de populatie. Gezien de landelijk ongunstige staat van instandhouding en de negatieve lokale trend is een herstelopgave toegekend aan het leefgebied. Het gebied kan voldoende draagkracht gaan leveren voor een sleutelpopulatie.

5.6 Vogelrichtlijn: niet-broedvogels

A005 Fuut

- Doel** Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 570 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting** Het gebied heeft voor de fuut met name een functie als foerageergebied. Sinds begin jaren tachtig is de populatie toegenomen. Behoud is voldoende, de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding heeft vooral betrekking op de situatie in het IJsselmeergebied.

A017 Aalscholver

- Doel** Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.300 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting** Het gebied heeft voor de aalscholver met name een functie als foerageergebied en als slaappleaats. In de jaren tachtig is de populatie sterk toegenomen en daarna min of meer stabiel geworden met recentelijk een lichte afname. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A037 Kleine zwaan

- Doel** Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 100 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting** Aantallen kleine zwanen zijn van internationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort onder andere een functie als foerageergebied en als slaappleaats. Het aantalsverloop vertoonde een optimum in begin jaren tachtig, daarna een afname. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd. De afname is waarschijnlijk ten dele een gevolg van een afname in de internationale populatieomvang.

A038 Wilde zwaan

- Doel** Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 30 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting** Aantallen wilde zwanen zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied en als slaappleaats. Het aantalsverloop vertoonde een optimum rond 1985, daarna een afnemende tendens. De aantallen worden evenals bij de kleine zwaan sterk beïnvloed door de frequentie en duur van de inundaties van de uiterwaarden. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

A039 Toendrarietgans

- Doel** Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleaatsfunctie van het leefgebied van de toendrarietgans voor behoud van de populatie rustende en slapende ganzen als bijdrage aan de regionale populatie van gemiddeld 2.800 vogels (gemiddeld seizoensmaximum).
- Toelichting** Het gebied heeft voor de toendrarietgans met name een functie als slaap- en rustplaats. De ganzen foerageren zowel binnen als buiten het gebied. De bescherming van de soort is dan ook mede afhankelijk van voldoende geschikte foerageergebieden buiten dit Natura 2000-gebied. Afname van de foerageercapaciteit binnen het gebied is toelaatbaar, mits er in totaal voldoende foerageercapaciteit beschikbaar blijft. De aantallen ganzen zijn van nationale en internationale betekenis. De soort neemt sinds begin jaren negentig toe. Deze toename lijkt te worden afgeremd.

A041 Kolgans

- Doel** Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleatsfunctie van het leefgebied van de kolgans voor behoud van de populatie rustende en slapende ganzen als bijdrage aan de regionale populatie van gemiddeld 183.000 vogels (gemiddeld seizoensmaximum).
- Toelichting** Het gebied heeft voor de kolgans met name een functie als slaap- en rustplaats. De ganzen foerageren zowel binnen als buiten het gebied. De bescherming van de soort is dan ook mede afhankelijk van voldoende geschikte foerageergebieden buiten dit Natura 2000-gebied. Afname van de foerageercapaciteit binnen het gebied is toelaatbaar, mits er in totaal voldoende foerageercapaciteit beschikbaar blijft. De aantallen ganzen zijn van nationale en internationale betekenis. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Deze toename lijkt zich na 2000 niet te hebben voortgezet. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.

A043 Grauwe gans

- Doel** Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleatsfunctie van het leefgebied van de grauwe gans voor behoud van de populatie rustende en slapende ganzen als bijdrage aan de regionale populatie van gemiddeld 22.000 vogels (gemiddeld seizoensmaximum).
- Toelichting** Het gebied heeft voor de grauwe gans met name een functie als slaap- en rustplaats. De ganzen foerageren zowel binnen als buiten het gebied. De bescherming van de soort is dan ook mede afhankelijk van voldoende geschikte foerageergebieden buiten dit Natura 2000-gebied. Afname van de foerageercapaciteit binnen het gebied is toelaatbaar, mits er in totaal voldoende foerageercapaciteit beschikbaar blijft. De aantallen ganzen zijn van nationale en internationale betekenis. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Deze toename lijkt nog niet tot stilstand te zijn gekomen. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.

A045 Brandgans

- Doel** Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleatsfunctie van het leefgebied van de brandgans voor behoud van de populatie rustende en slapende ganzen als bijdrage aan de regionale populatie van gemiddeld 5.200 vogels (gemiddeld seizoensmaximum).
- Toelichting** Het gebied heeft voor de brandgans met name een functie als slaap- en rustplaats. De ganzen foerageren zowel binnen als buiten het gebied. De bescherming van de soort is dan ook mede afhankelijk van voldoende geschikte foerageergebieden buiten dit Natura 2000-gebied. Afname van de foerageercapaciteit binnen het gebied is toelaatbaar, mits er in totaal voldoende foerageercapaciteit beschikbaar blijft. De aantallen ganzen zijn van nationale en internationale betekenis. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Deze toename lijkt nog niet tot stilstand te zijn gekomen. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.

A048 Bergeend

- Doel** Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 120 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting** Het gebied heeft voor de bergeend met name een functie als foerageergebied. De laatste tien jaar is het aantal stabiel. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A050 Smient

- Doel** Behoud verspreiding, omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleatsfunctie van het leefgebied van de smient voor behoud van de populatie rustende en slapende smienten als bijdrage aan de regionale populatie van gemiddeld 17.900 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting** Het gebied heeft voor de smient met name een functie als slaap- en rustplaats. De smienten foerageren zowel binnen als buiten het gebied. De bescherming van de soort is dan ook mede afhankelijk van voldoende geschikte foerageergebieden buiten dit Natura 2000-gebied. Afname van de foerageercapaciteit binnen het gebied is toelaatbaar, mits er in totaal voldoende foerageercapaciteit beschikbaar blijft. De aantallen smienten zijn van nationale en

internationale betekenis. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Deze toename heeft zich na 2000 niet voortgezet en lijkt zelfs een negatieve trend te worden. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.

A051 Krakeend

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 340 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de krakeend met name een functie als foerageergebied. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A052 Wintertaling

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.100 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de wintertaling met name een functie als foerageergebied. Aantallen fluctueren fluctueren (gerelateerd aan strenge winters), er is geen duidelijke trend. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

A053 Wilde eend

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 6.100 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de wilde eend met name een functie als foerageergebied. Het aantalsverloop vertoonde verhoogde waarden begin jaren tachtig, maar is verder stabiel. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A054 Pijlstaart

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 130 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de pijlstaart met name een functie als foerageergebied. Het aantalsverloop vertoonde sinds het jaar 2000 een onduidelijke trend. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

A056 Slobeend

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 400 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Aantallen slobeenden zijn van internationale betekenis. Het gebied heeft met name een functie als foerageergebied. In de tweede helft van de jaren tachtig is de populatiegrootte toegenomen, de laatste 10 jaar is de trend onzeker. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A059 Tafeleend

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 990 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de tafeleend met name een functie als foerageergebied. Aantallen zijn sinds de jaren zeventig aanvankelijk toegenomen, waarschijnlijk in samenhang met herstel van de populatie driehoeksmosselen. Sinds 1980 was er sprake van een afname in het Natura 2000-landschap Rivierengebied, waarschijnlijk ten gevolge van een toename in de randmeren. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd. De waarschijnlijke oorzaak van de afname is niet gelegen in dit gebied.

A061 Kuifeend

- Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 2.300 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting Het gebied heeft voor de kuifeend met name een functie als foerageergebied. Aantallen zijn sinds de jaren zeventig aanvankelijk toegenomen, waarschijnlijk in samenhang met herstel van de populatie driehoeksmosselen. De langjarige trend is stabiel. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

A068 Nonnetje

- Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 40 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting Het gebied heeft voor het nonnetje met name een functie als foerageergebied. Aantallen zijn begin jaren negentig afgenomen, maar dit lijkt een gevolg van een opeenvolging van zachte winters. Ondanks grote fluctuaties in aantallen is zowel op lange termijn als recent, een negatieve trend waarneembaar. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd. De waarschijnlijke oorzaak van de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is niet gelegen in dit gebied.

A125 Meerkoet

- Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 8.100 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting Het gebied heeft voor de meerkoet met name een functie als foerageergebied. Het aantalsverloop vertoonde een optimum rond begin jaren tachtig en daarna een afname. Aantallen zijn sinds 1996 opnieuw afgenomen, waarschijnlijk ten gevolge van toename in de randmeren. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

A130 Scholekster

- Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 340 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting Het gebied heeft voor de scholekster met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. Vanaf begin jaren tachtig is de populatie toegenomen en afgevlakt in de jaren negentig (met fluctuaties). Vanaf eind jaren negentig is weer sprake van een lichte afname, zij het met sterke fluctuaties. Behoud is voldoende, de waarschijnlijke oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is niet gelegen in dit gebied.

A140 Goudplevier

- Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 140 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting Aantallen zijn van nationale betekenis. Het gebied en de IJsseldelta in het bijzonder heeft voor de goudplevier vooral een functie als foerageergebied. Aantallen zijn sterk fluctuerend onder invloed van het winterweer. De laatste jaren nemen de aantallen vogels af. De landelijk ongunstige staat van instandhouding heeft vooral betrekking op gebieden buiten het Natura 2000-netwerk. Behoud van de huidige situatie is voldoende, de waarschijnlijke oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is niet gelegen in dit gebied.

A142 Kievit

- Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 8.100 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting Het gebied heeft voor de kievit met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. Het aantalsverloop was aanvankelijk fluctuerend, maar toonde vooral de laatste 10 jaren een sterke afname. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

A151 Kemphaan

- Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.000 vogels (seizoensmaximum).
- Toelichting Aantallen kemphanen zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft met name een functie als foerageergebied, vooral na een voorjaarsinundatie. De aantallen zijn de laatste jaren laag. Er is geen landelijke herstelopgave van toepassing, handhaving van de huidige situatie is voldoende.

A156 Grutto

- Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 690 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting Aantallen grutto's zijn van nationale en internationale betekenis. Het gebied heeft met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. Aantallen zijn sterk fluctuerend met vooral de laatste 10 jaren een negatieve trend. Er is een behoudopgave toegekend omdat de oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding wordt veroorzaakt door ontwikkelingen in de omstandigheden voor broedvogels (grotendeels buiten het Natura 2000 netwerk). Binnen het Natura 2000-netwerk leveren de gebieden Waddenzee en Uiterwaarden IJssel de grootste bijdrage.

A160 Wulp

- Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 850 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting Het gebied heeft voor de wulp met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De populatiegrootte vertoont een doorgaande toename. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A162 Tureluur

- Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 65 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting Het gebied heeft voor de tureluur met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. Aantallen fluctueren, maar hebben een stabiele trend, zowel op lange termijn als recent. Behoud is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

5.7 Beschermde natuurmonumenten

Het Natura 2000-gebied omvat één of meer voormalige beschermde natuurmonumenten (zie paragrafen 2.1 en 3.3 van deze Nota van toelichting). Ingevolge artikel 15a, derde lid, Natuurbeschermingswet 1998, heeft de bescherming van dat deel van het gebied, dat zijn status als beschermd natuurmonument heeft verloren, mede betrekking op de doelstellingen ten aanzien van het behoud, herstel en de ontwikkeling van het natuurschoon of de natuurwetenschappelijke betekenis van het gebied zoals bepaald in het van rechtswege vervallen besluit. Voor zover deze doelstellingen Natura 2000-waarden betreffen (zoals opgenomen in paragraaf 4.2 van deze Nota van toelichting), maken deze deel uit van de in voorgaande paragrafen opgenomen instandhoudingsdoelstellingen. Indien de doelstellingen geen Natura 2000-waarden betreffen, houden deze doelstellingen, zoals de bescherming van het natuurschoon, hun zelfstandige betekenis. In een aantal gevallen is het niet mogelijk om zowel de doelen die voortkomen uit de aanwijzing als beschermd natuurmonument als de Natura 2000-doelstellingen te bereiken (bijvoorbeeld omdat dat om tegenstrijdig beheer vraagt). In deze gevallen hebben de Natura 2000-doelen voorrang om de Europeesrechtelijke verplichtingen na te komen.

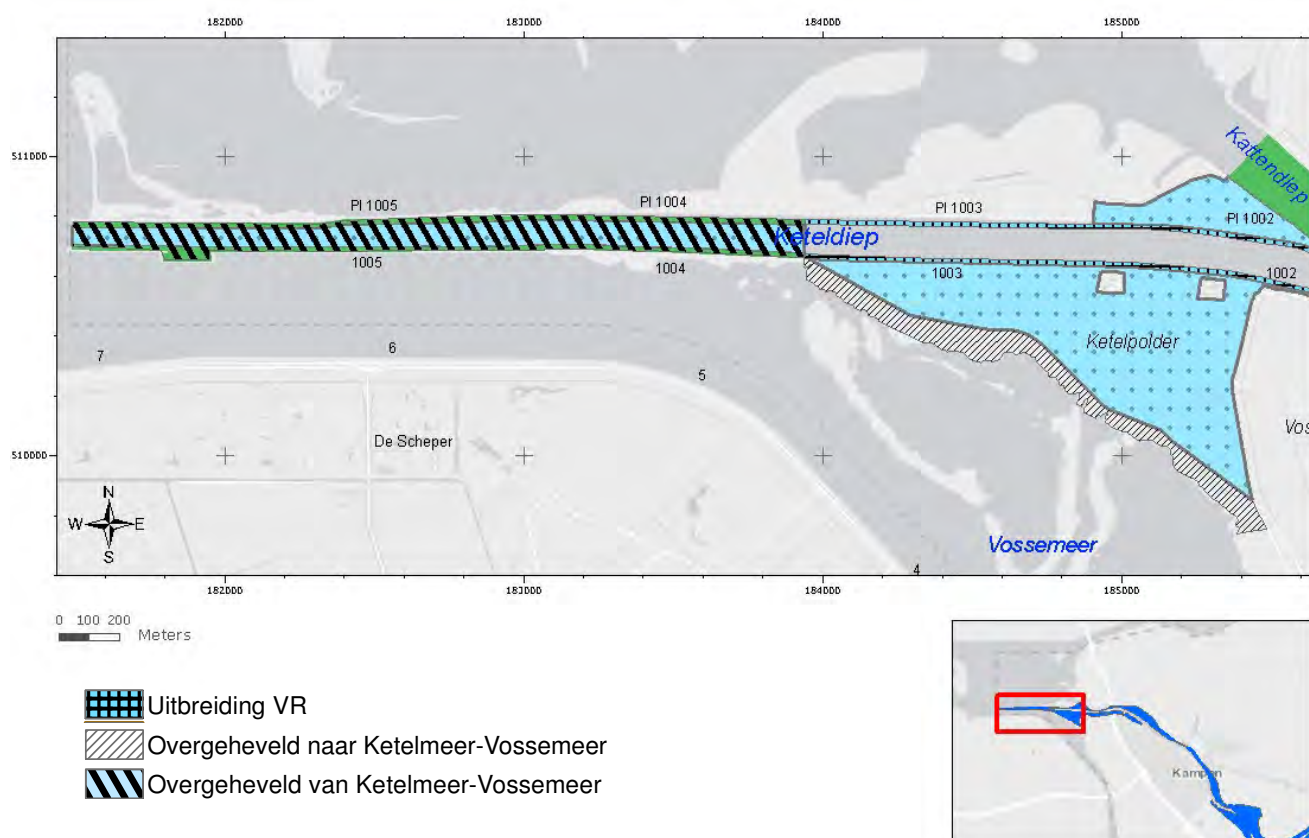
In het beheerplan kunnen de doelen (de natuurwetenschappelijke betekenis en landschappelijke waarden) van voormalige beschermde natuurmonumenten, net als die van Natura 2000, in ruimte en tijd worden uitgewerkt. Dan kan ook worden uitgewerkt waar achteruitgang van het natuurschoon en de natuurwetenschappelijke betekenis is toegestaan ten gunste van Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen. Met de wijziging van de Natuurbeschermingswet 1998 op 18 maart 2010 (Stb. 2010, 135) is de uitwerking van de doelen van voormalige beschermde natuurmonumenten in het beheerplan facultatief geworden, in plaats van dat daartoe een verplichting geldt. De van rechtswege vervallen besluiten zijn ter informatie aan het einde van dit besluit toegevoegd.

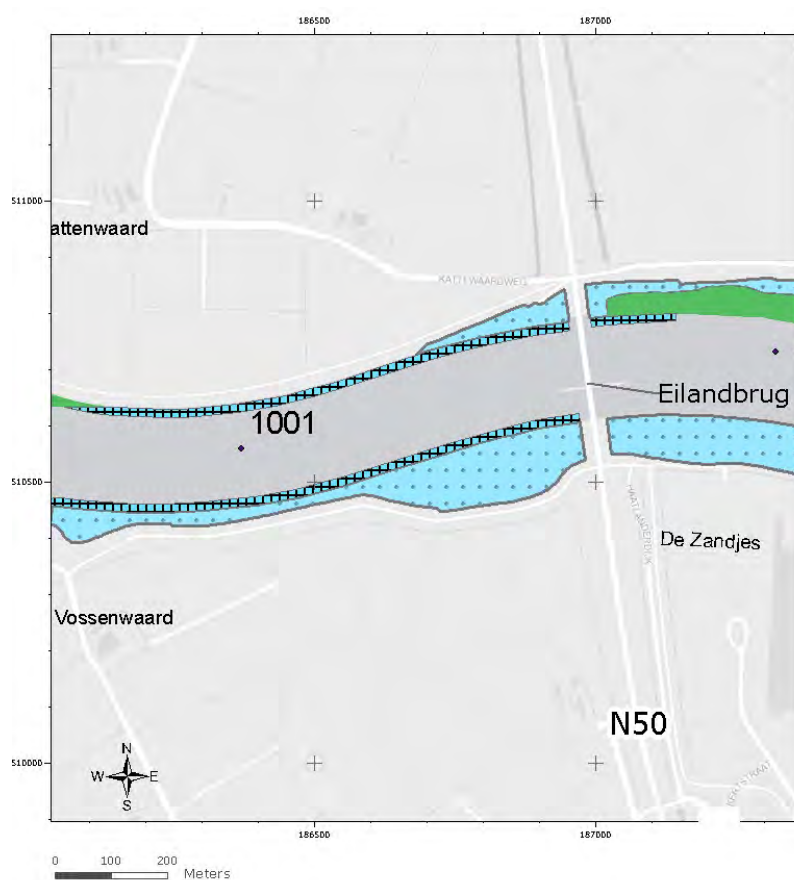
Grenswijzigingen Vogelrichtlijngebied

Algemene Legenda van de kaarten in Bijlage A:

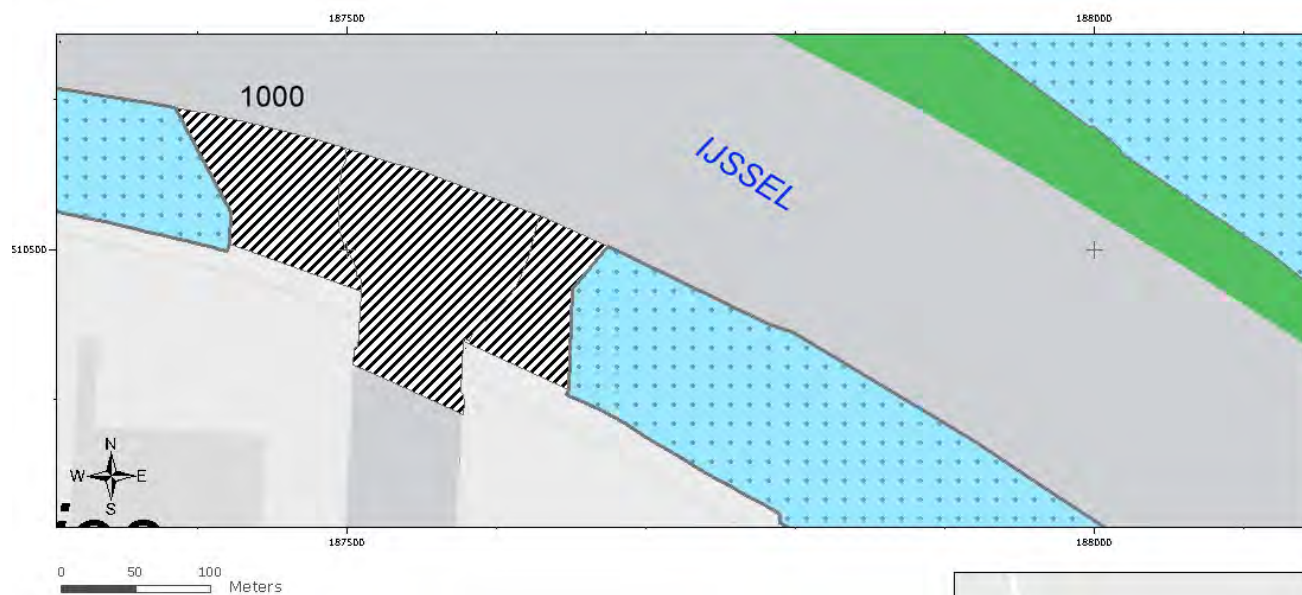
- Vogelrichtlijn (VR)
- Habitatrictlijn (HR)
- VR + Natuurmonument (NBW)
- VR + HR + NBW

Per kaart zijn de aanvullende legenda-eenheden afzonderlijk weergegeven.

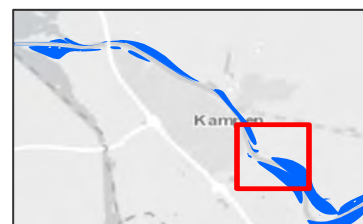
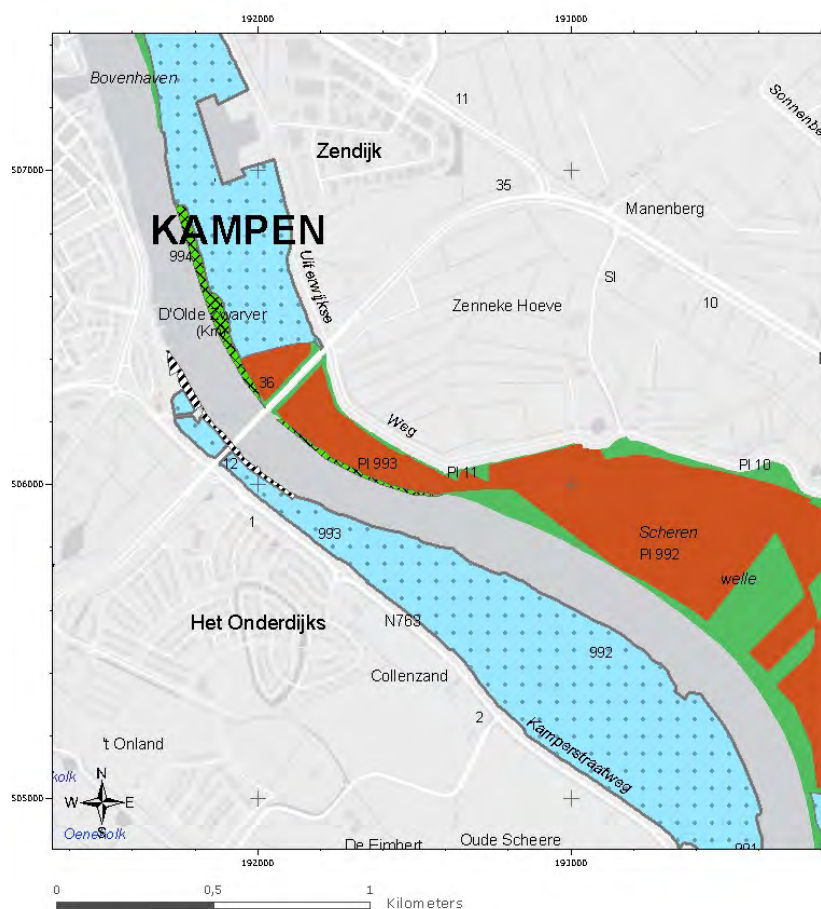

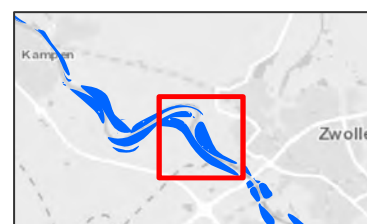
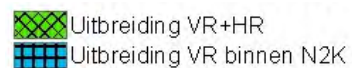
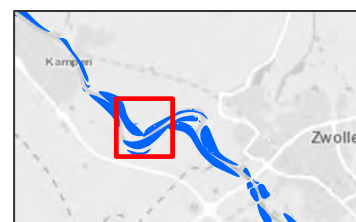
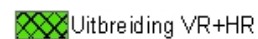
 Uitbreiding VR

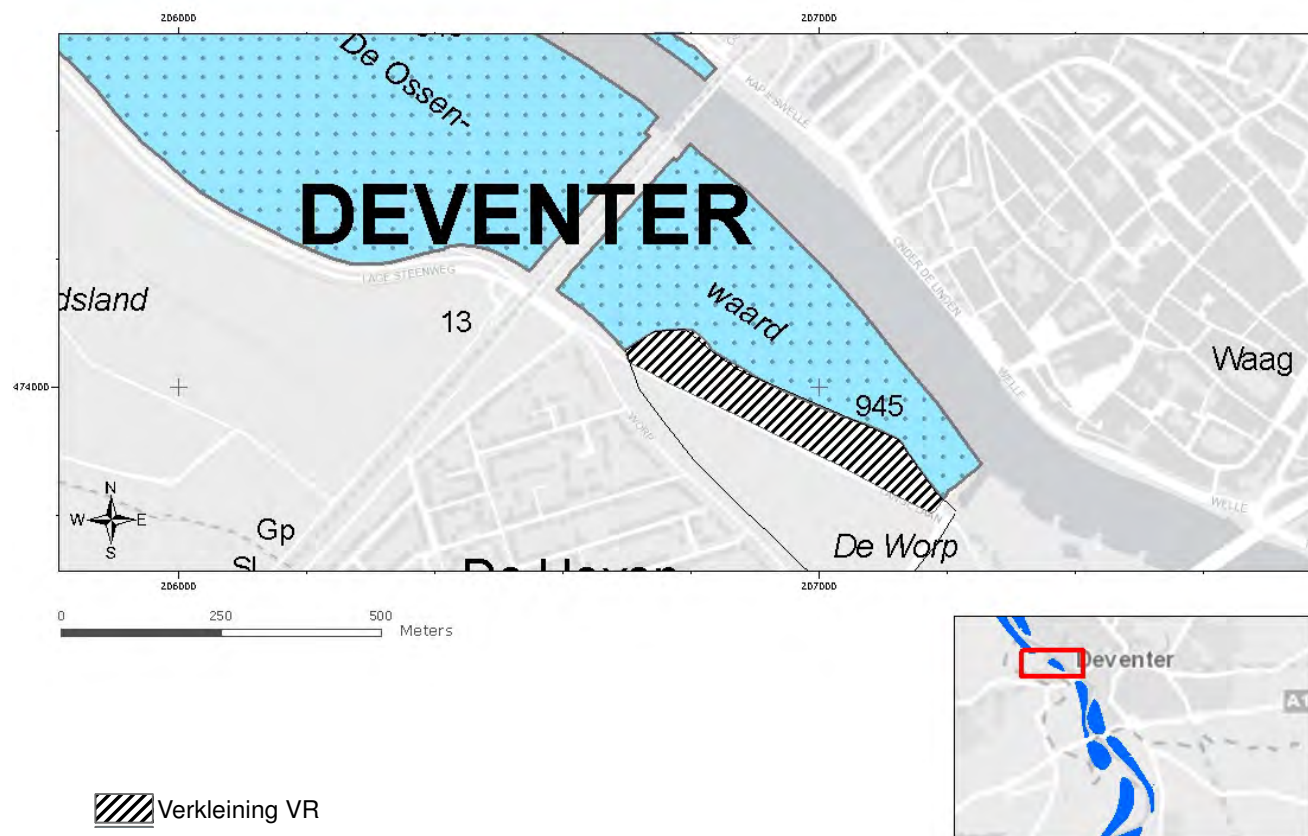
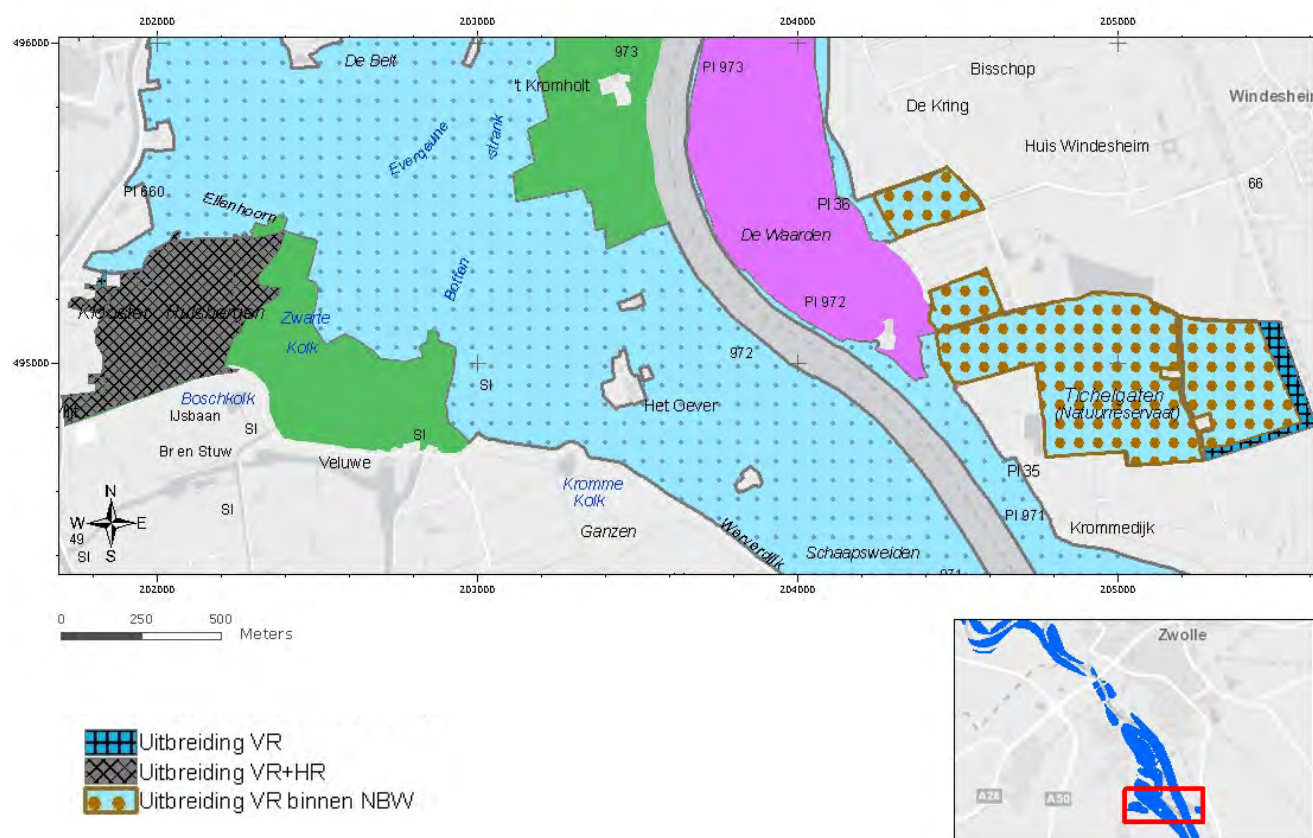

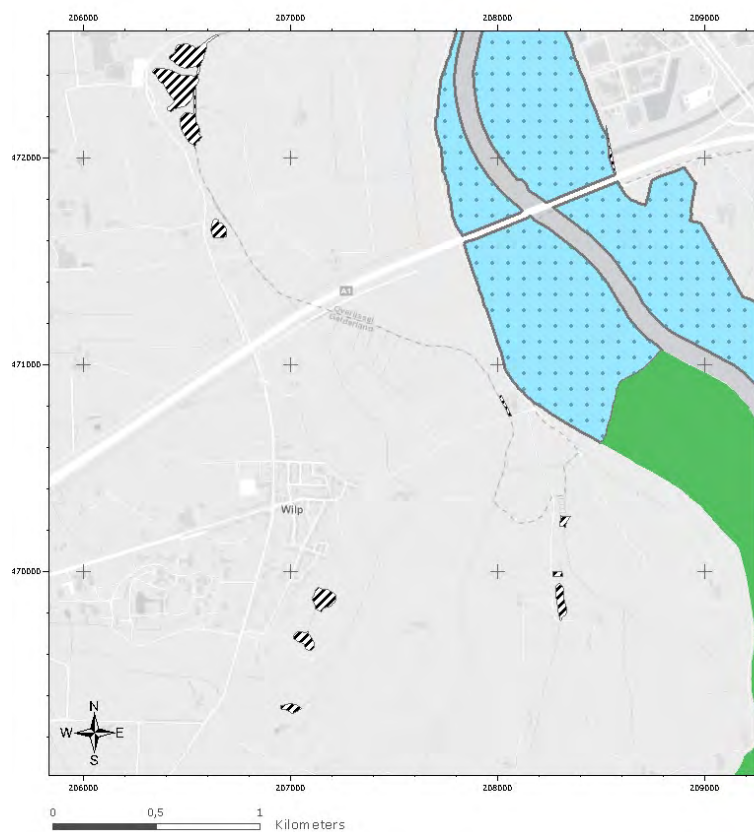
 Verkleining VR

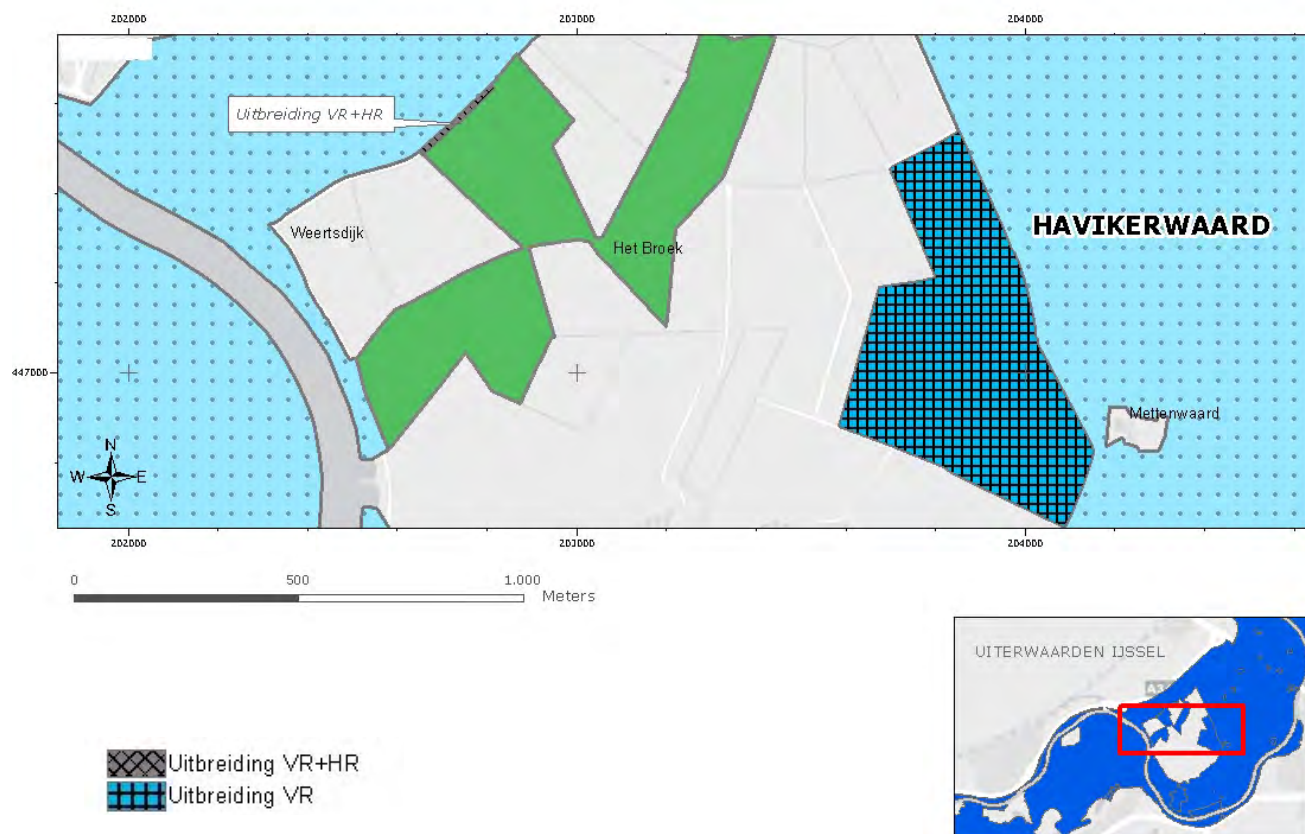

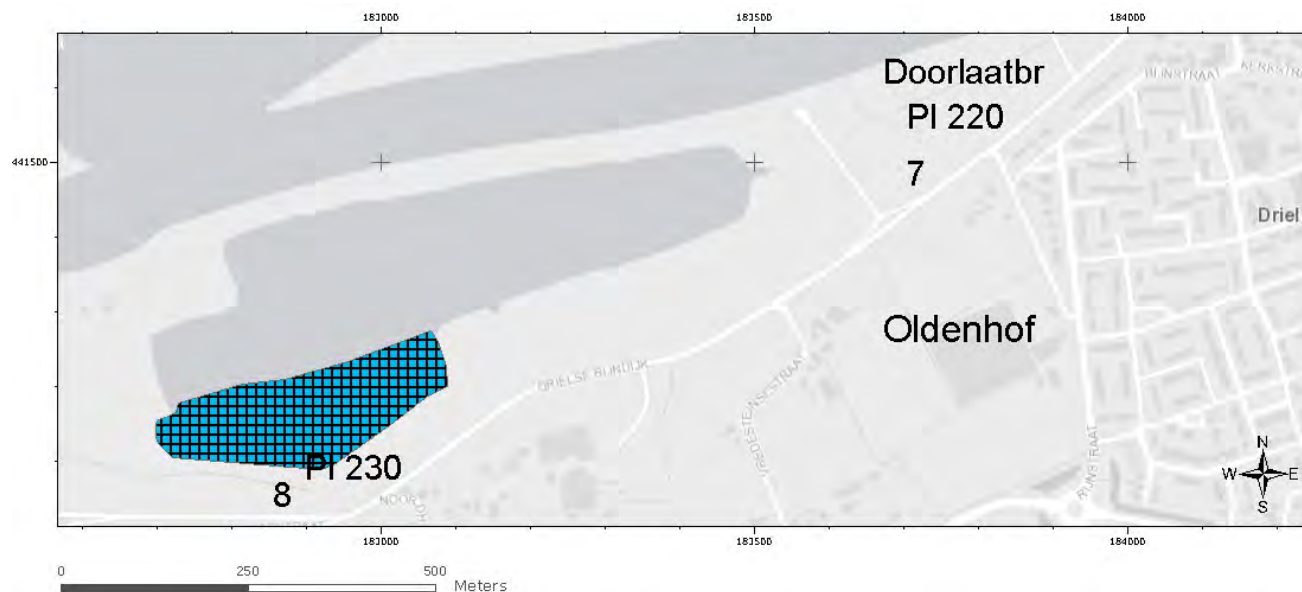
 Verkleining VR

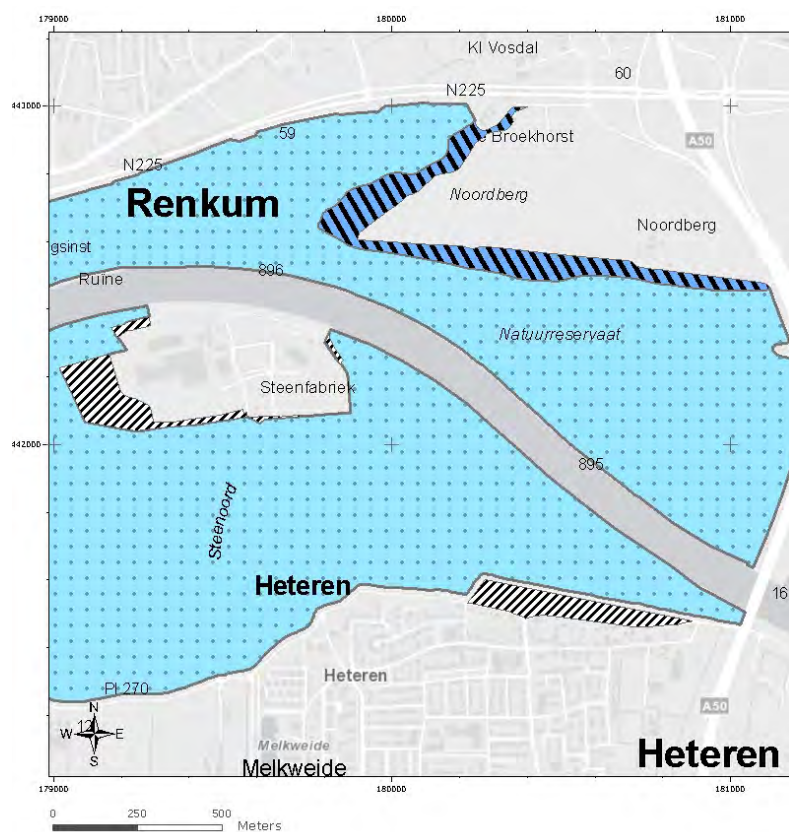
 Verkleining VR

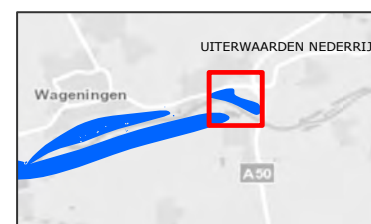

 Uitbreiding VR

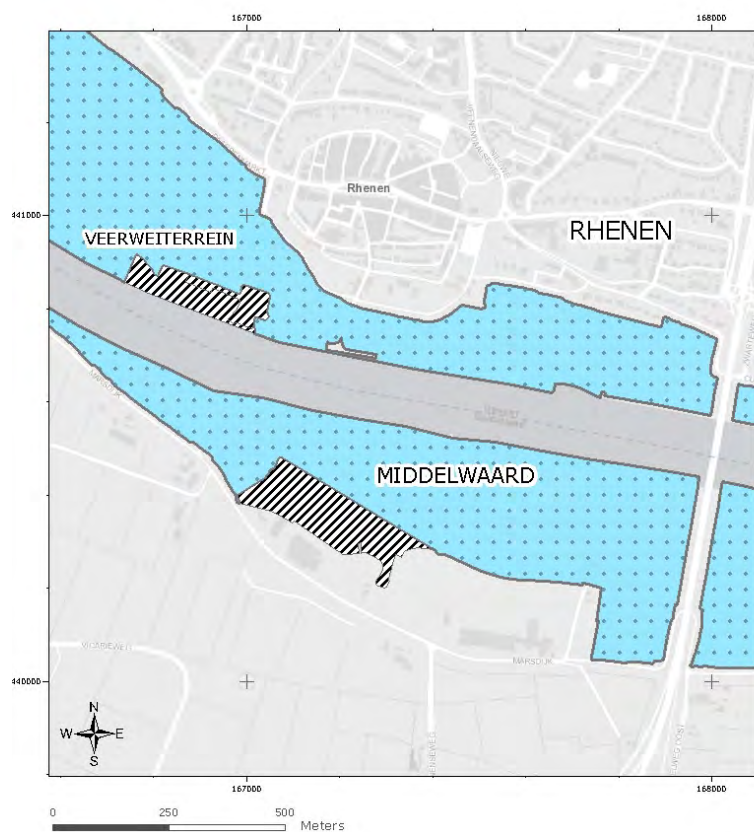

 Overgeheveld naar N2000-gebied Veluwe

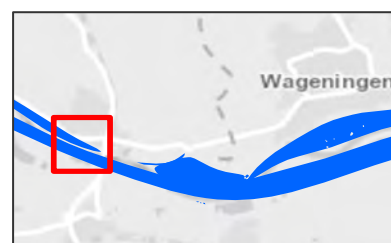

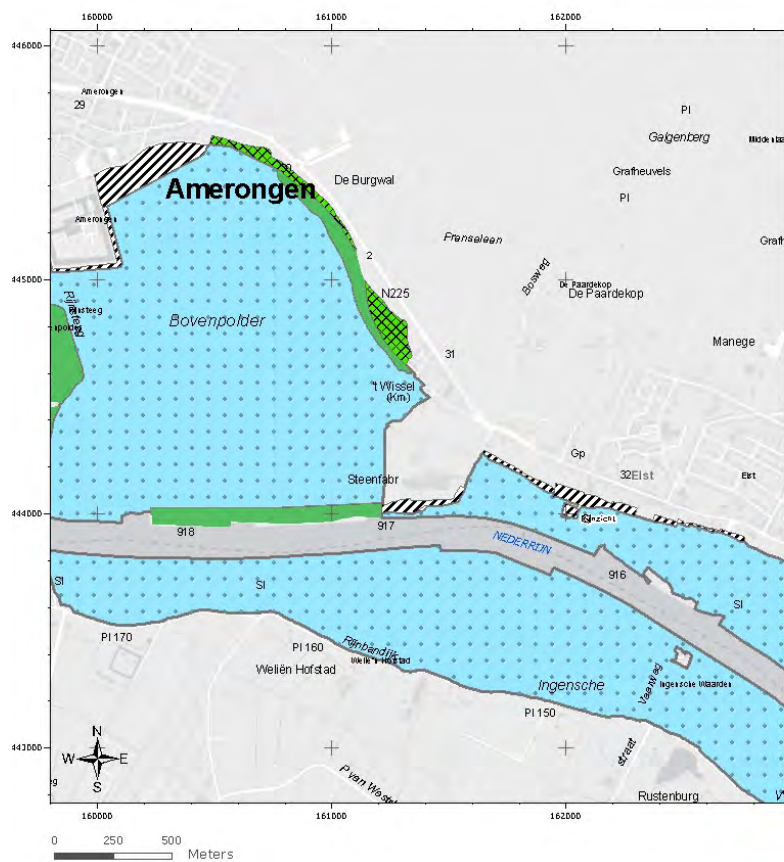

 Verkleining VR

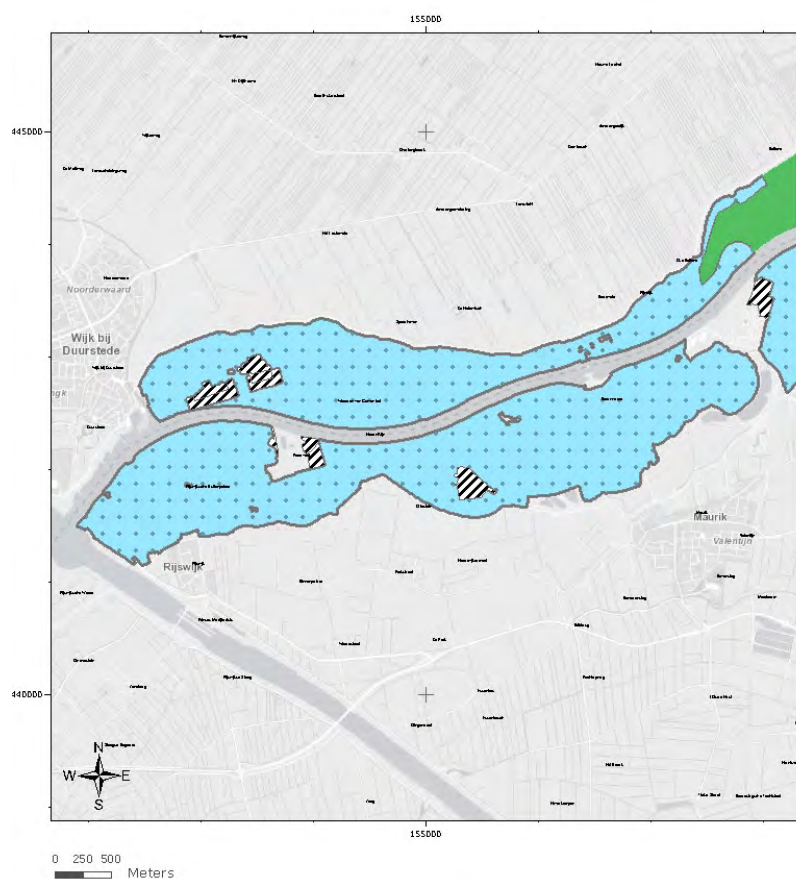
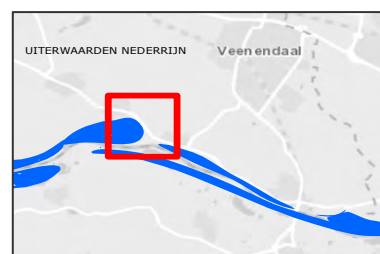

 Verkleining VR

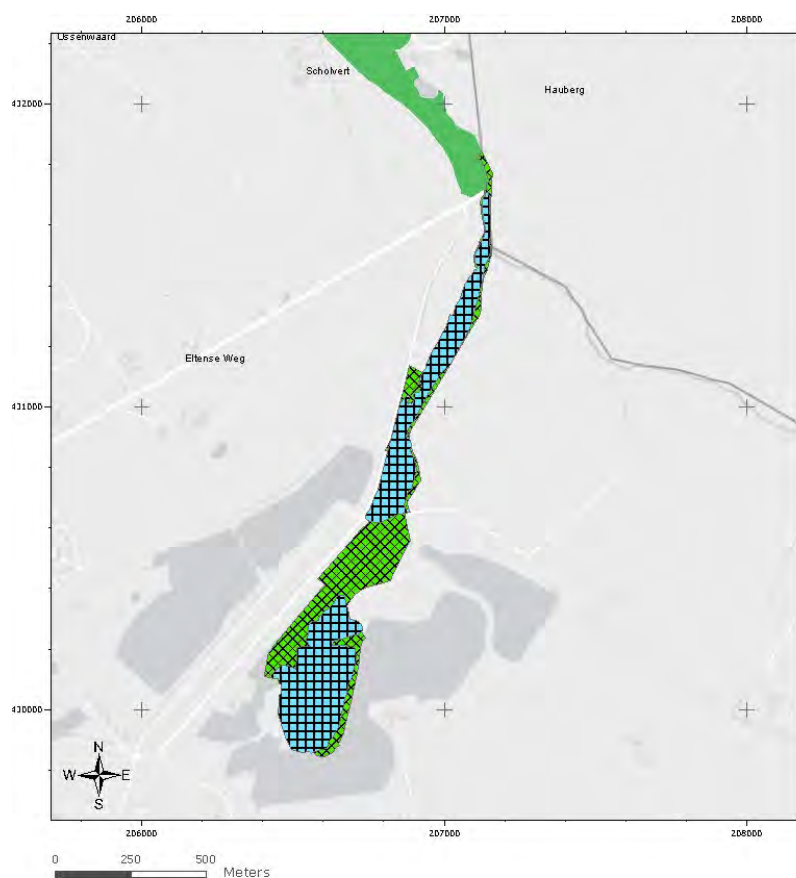

 Uitbreiding VR+HR
 Verkleining VR

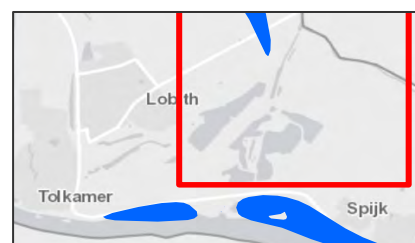

 Verkleining VR

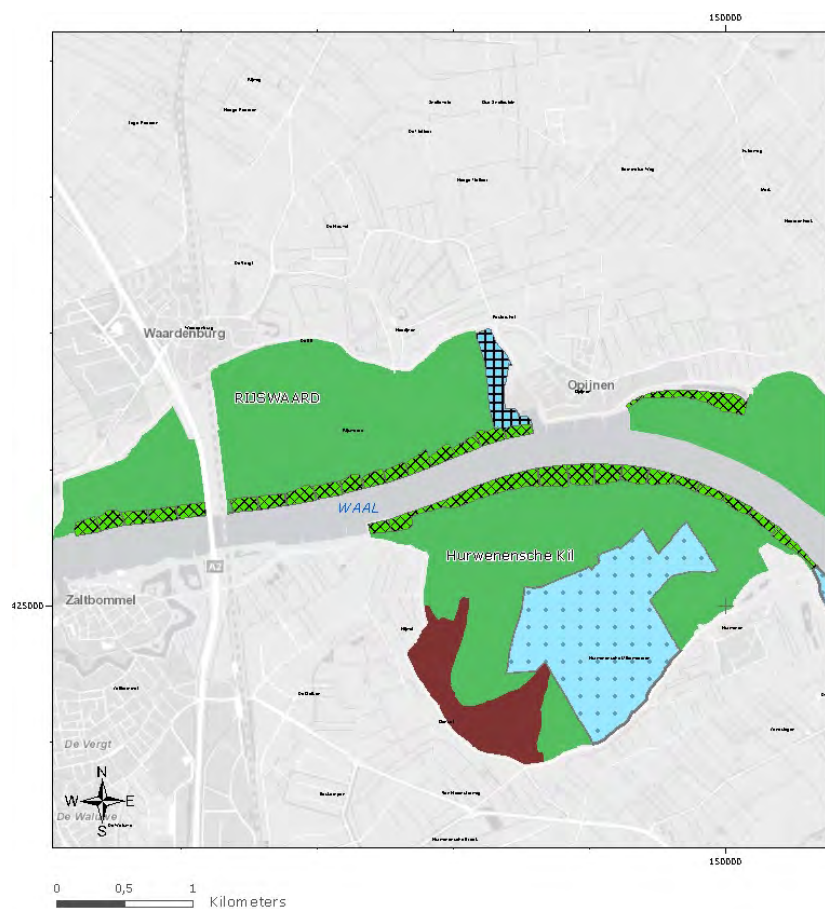

Uitbreiding VR+HR
Uitbreiding VR binnen N2K

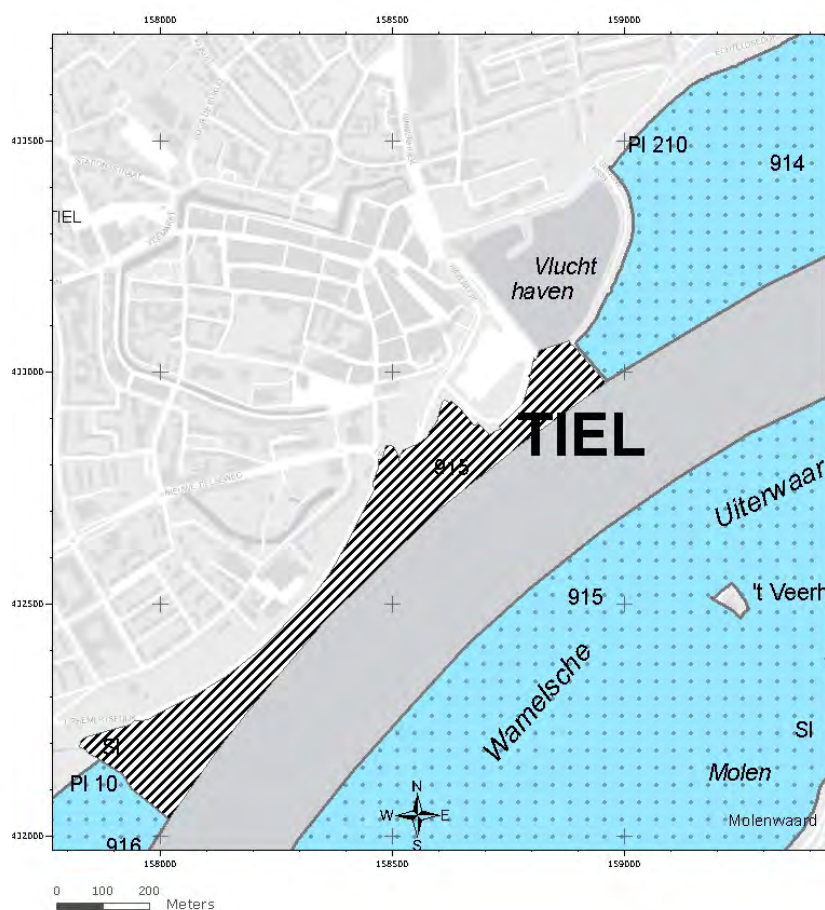
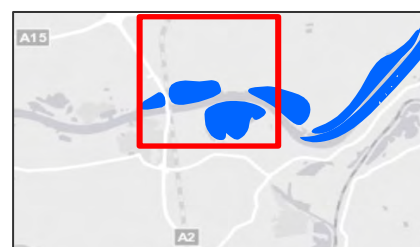

Uitbreiding VR+HR
Verkleining VR

Uitbreiding VR+HR
Uitbreiding VR binnen N2K

Verkleining VR

Nadere onderbouwing van wijzigingen in Natura 2000-waarden waarvoor het gebied is aangewezen, van de selectie als Habitatrichtlijngebied en toewijzing van en wijzigingen in instandhoudingsdoelstellingen

- B.1 Wijzigingen in habitattypen en soorten ten opzichte van aanmelding als Habitatrichtlijngebied en/of het ontwerpbesluit (paragraaf 4.2.1 en 4.2.2)
- B.2 Wijzigingen in vogelsoorten ten opzichte van aanwijzing als Vogelrichtlijngebied en/of het ontwerpbesluit (paragraaf 4.2.3)
- B.3 Toepassing selectiecriteria Habitatrichtlijngebieden (paragraaf 4.3)
- B.4 Toewijzing instandhoudingsdoelstellingen (hoofdstuk 5)

B.1 Wijzigingen in habitattypen en soorten ten opzichte van aanmelding als Habitatrichtlijngebied en/of het ontwerpbesluit (paragraaf 4.2.1 en 4.2.2)

Algemeen met betrekking tot het door samenvoeging ontstane Natura 2000-gebied Rijntakken:

Habitattypen en soorten die in ontwerp voor minstens één van de samengevoegde gebieden als waarden zijn opgenomen, zijn tengevolge van de samenvoeging van de Habitatrichtlijngebieden van toepassing geworden op het gehele door samenvoeging ontstane Natura 2000-gebied Rijntakken.

- In afwijking van het ontwerpbesluit (Uiterwaarden IJssel, 2008) is het gebied niet aangewezen voor het habitatype ruigten en zomen, *harig wilgenroosje* (H6430B). Het subtype is in het verleden aangetroffen in het deel van het gebied dat alleen als Vogelrichtlijngebied is aangewezen.
- Nauwe korfslak (H1014): In afwijking van de aanmelding als Habitatrichtlijngebied (2003), maar conform het ontwerpbesluit Gelderse Poort (2008), is het gebied niet aangewezen voor de nauwe korfslak. De aanmelding blijkt te zijn gebaseerd op verouderde gegevens. Ondanks gerichte inventarisaties is de soort recent niet meer op de oude vindplaats teruggevonden.
- In afwijking van de ontwerpbesluiten (2008) zijn voor Vogelrichtlijngebied dat niet tevens als Habitatrichtlijngebied is aangewezen, geen "complementaire doelen" opgenomen. Dit betreft de habitattypen meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150), slikkige rivieroever (H3270), stroomdalgraslanden (H6120), vochtige alluviale bossen (H91E0) en/ of droge hardhoutoibossen (H91F0), en de soorten zeepril (H1095), rivierpril (H1099), elft (H1102), zalm (H1106), grote modderkruiper (H1145), kamsalamander (H1166) en/ of bever (H1337). De analyse van de implementatie van Natura 2000 in Nederland (Tweede Kamerstuk 32670, nr. 24) laat zien dat de bescherming van deze complementaire doelen onder het Natura 2000-regime niet expliciet door de Vogel- en/of Habitatrichtlijn worden voorgeschreven. Daarom zijn deze doelen niet meer in de aanwijzingsbesluiten opgenomen.

B.2 Wijzigingen in vogelsoorten ten opzichte van aanwijzing als Vogelrichtlijngebied en/of het ontwerpbesluit (paragraaf 4.2.3)

De vogelsoorten waarvoor het gebied in 2000 is aangewezen, zijn indertijd ontleend aan SOVON (2000)²¹. De numerieke criteria die daarin zijn opgenomen zijn ontleend aan de Nota van Antwoord Vogelrichtlijn (2000)²². Een gebied wordt slechts aangewezen voor soorten waarvoor het gebied van landelijke betekenis is. Hiervan is in beginsel sprake indien het gebied minstens 1% van de landelijke broedpopulatie herbergt, indien 0,1% van de biogeografische populatie geregeld in het gebied verblijft of indien het gebied in combinatie met andere gebieden voldoende bijdrage kan leveren aan een sleutelpopulatie. Voor eventuele toevoeging of verwijdering van vogelsoorten is in de ontwerpen gebruik gemaakt van SOVON & CBS (2005)²³ waarin de ontwikkeling van vogelaantallen in de laatste decennia is beschreven. Dit rapport

²¹ SOVON (2000): Belangrijke vogelgebieden in Nederland 1993-97. SOVON-informatierapport 2000/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

²² Ministerie van LNV (2000): Nota van Antwoord Vogelrichtlijn, bijlage 1, selectiecriteria en methode van begrenzing. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.

²³ SOVON & CBS (2005): Trends van vogelaantallen in het Nederlandse Natura 2000 netwerk. SOVON-informatierapport 2005/09. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

heeft ten grondslag gelegen aan de formulering van de instandhoudingsdoelstellingen voor de Vogelrichtlijnsoorten. De aantallen van de vogels in het samengevoegde gebied Rijntakken zijn ontleend aan de notitie "Informatie over vogelsoorten in N2000 gebieden Rijntakken" (SOVON 2012).

Om ecologische redenen die in voorkomende gevallen hieronder zijn vermeld, is soms van deze algemene criteria afgeweken. Deze werkwijze heeft voor de lijst van vogelsoorten waarvoor dit gebied is aangewezen, de volgende consequenties:

Algemeen met betrekking tot het door samenvoeging ontstane Natura 2000-gebied Rijntakken:

Vogelsoorten die in ontwerp voor minstens één van de samengevoegde gebieden als waarden zijn opgenomen, zijn tengevolge van de samenvoeging van de Vogelrichtlijngebieden van toepassing geworden op het gehele door samenvoeging ontstane Natura 2000-gebied Rijntakken.

- In afwijking van de oorspronkelijke aanwijzing van de IJssel als Vogelrichtlijngebied (2000), maar conform het ontwerpbesluit Uiterwaarden IJssel (2008), is het gebied niet aangewezen voor de volgende vogelsoort(en) van bijlage I van de Vogelrichtlijn: kleine zilverreiger (A026), lepelaar (A034), visarend (A094), slechtvalk (A103) en reuzenstern (A190) als niet-broedvogel. Op grond van nieuwe kennis over aantallen, verspreiding en populatieomvang zijn voor de kleine zilverreiger alleen instandhoudingsdoelstellingen geformuleerd voor de vijf gebieden met de grootste landelijke bijdrage en de gebieden die eerder waren geselecteerd. Het Natura 2000-gebied Rijntakken valt daarbuiten en is van weinig betekenis voor de landelijke staat van instandhouding van deze soort als niet-broedvogel. Op grond van nieuwe kennis over aantallen, verspreiding en populatieomvang zijn voor de visarend en slechtvalk alleen instandhoudingsdoelstellingen geformuleerd voor de vijf gebieden met de grootste landelijke bijdrage. Het Natura 2000-gebied valt daarbuiten en heeft weinig betekenis voor de landelijke staat van instandhouding als niet-broedvogel. De lepelaar is verwijderd omdat het gebied inmiddels van marginale betekenis is voor de landelijke staat van instandhouding van de soort als niet-broedvogel door afname van de relatieve bijdrage, terwijl geen landelijke verbeteropgave geldt. Kwalificatie van de reuzenstern was gebaseerd op een onjuiste interpretatie van gegevens (de betreffende vogels pleisteren voornamelijk in het aangrenzende Ketelmeer). Het Natura 2000-gebied is slechts van marginale betekenis voor de landelijke staat van instandhouding van deze soort als niet-broedvogel.
- In afwijking van de oorspronkelijke aanwijzing van de IJssel als Vogelrichtlijngebied (2000), maar conform het ontwerpbesluit Uiterwaarden IJssel (2008), is een trekkende vogelsoort zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn, verwijderd van de lijst van vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. Dit betreft de grote zaagbek (A070). Op basis van het huidige voorkomen is gebleken dat het gebied voor de soort van relatief geringe betekenis is voor de landelijke staat van instandhouding.
- In aanvulling op de oorspronkelijke aanwijzingen als Vogelrichtlijngebied (2000) en de ontwerpbesluiten (2008) van Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal als Natura 2000-gebied is het gebied Rijntakken ook aangewezen voor de volgende soort(en) trekvogel(s) zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn: watersnip (A153) als broedvogel. Het Natura 2000-gebied Rijntakken herbergde in de periode 1999-2003 minstens 1% van de landelijke broedpopulatie van deze soort (gemiddelde: 17 broedparen, 1%-drempel: 14 broedparen). Het gebied voldoet hiermee aan het criterium voor opname van deze soort en is daarmee van voldoende betekenis voor de instandhouding van de broedpopulatie op landelijke schaal.
- In aanvulling op de oorspronkelijke aanwijzing van de Gelderse Poort als Vogelrichtlijngebied (2000), maar conform het ontwerpbesluit Gelderse Poort (2008) is één vogelsoort van bijlage I aan het gebied toegevoegd: woudaap (A022) als broedvogel. Het gebied herbergde minstens 1% van de landelijke broedpopulatie van de woudaap in de periode 1999-2003 (gemiddelde: 1 broedpaar, 1% drempel: 1 broedpaar). Het Natura 2000-gebied Rijntakken voldoet hiermee aan het criterium voor opname van deze soort en is daarmee van voldoende betekenis voor de instandhouding van de broedpopulatie op landelijke schaal.
- Van de oorspronkelijke aanwijzing van Vogelrichtlijngebied Gelderse Poort is de toendrarietgans gehandhaafd. In aanvulling op de ontwerpbesluiten (2008) van Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal is het Natura 2000-gebied Rijntakken ook aangewezen voor de volgende trekvogelsoort zoals bedoeld in artikel 4.2 van de richtlijn: toendrarietgans (A039) als niet broedvogel. Het gemiddeld aantal vogels in het gebied gedurende de peiljaren 1998/1999-

2003/2004 bedraagt meer dan 0,1% van de biogeografische populatie. Het gebied voldoet hiermee aan het criterium voor opname van de soort

- In aanvulling op de oorspronkelijke aanwijzingen als Vogelrichtlijngebied (2000) en op de ontwerpbesluiten (2008) van Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal is het Natura 2000-gebied Rijntakken ook aangewezen voor de volgende trekvogelsoort als bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn: bergeend (A048) als niet-broedvogel. Het gemiddeld aantal vogels in het gebied gedurende de peiljaren 1998/1999-2003/2004 bedraagt meer dan 0,1% van de biogeografische populatie. Het gebied voldoet hiermee aan het criterium voor opname van de soort.
- In aanvulling op de oorspronkelijke aanwijzingen als Vogelrichtlijngebied (2000) en op de ontwerpbesluiten (2008) van Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal is het Natura 2000-gebied Rijntakken ook aangewezen voor de volgende vogelsoort als bedoeld in bijlage 1 van de Vogelrichtlijn: goudplevier (A140) als niet-broedvogel. Het gemiddeld aantal vogels in het gebied gedurende de peiljaren 1998/1999-2003/2004 bedraagt meer dan 0,1% van de biogeografische populatie. Het gebied voldoet hiermee aan het criterium voor opname van de soort.
- In aanvulling op de oorspronkelijke aanwijzingen als Vogelrichtlijngebied (2000) en op de ontwerpbesluiten (2008) van Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal is het Natura 2000-gebied Rijntakken ook aangewezen voor de volgende vogelsoort als bedoeld in bijlage I van de Vogelrichtlijn: kempfaan (A151) als niet-broedvogel. Het gemiddeld aantal vogels in het gebied gedurende de peiljaren 1998/1999-2003/2004 bedraagt meer dan 0,1% van de biogeografische populatie. Het gebied voldoet hiermee aan het criterium voor opname van de soort.

B.3 Toepassing selectiecriteria Habitatrichtlijngebieden (paragraaf 4.3)

In dit onderdeel wordt voor elke Natura 2000-waarde waarvoor het onderhavige gebied aan de selectiecriteria voldoet (zie paragraaf 4.3), een overzicht gegeven van alle daarvoor kwalificerende gebieden. Dit gebeurt zoveel mogelijk in de vorm van een tabel met de gebieden die aan de selectiecriteria voldoen, onder vermelding van de relatieve bijdrage. In het geval van habitattypen betreft dit het actuele aandeel van de landelijke oppervlakte dat in het gebied aanwezig is. Indien kwaliteit een rol heeft gespeeld in de bepaling van de gebiedenselectie voor habitattypen is dit tekstueel toegelicht. In het geval van soorten betreft de relatieve bijdrage het aandeel van de landelijke populatie dat (geregeld) in het gebied aanwezig is. Afhankelijk van de soort wordt dit afgemeten aan getelde aantallen, aantal bezette plekken of kilometerhokken.

Er is gebruik gemaakt van de volgende klasse-indeling:

A1 = 15-30%, A2 = 30-50%, A3 = 50-75% en A4 = >75%

B1 = 2-6% en B2 = 6-15%

C = <2%

In de kolom "Bronvermelding" zijn de terreinbeherende organisaties en andere instanties en bronnen vermeld, waaraan de oppervlaktecijfers en aantallen zijn ontleend, met vermelding van de jaren waarin deze zijn verzameld of gepubliceerd.

- Minstens één van de vier deelgebieden van het Natura 2000-gebied Rijntakken wordt op landelijke schaal beschouwd als één van de belangrijkste gebieden voor de volgende habitattypen:

H3260B – Beken en rivieren met waterplanten, grote fonteinkruiden

Voor de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden (2003) zijn voor dit subtype twee gebieden geselecteerd: Uiterwaarden IJssel (038)²⁴ en Biesbosch (112). Dit waren destijds de enige bekende gebieden met de kenmerkende soort rivierfonteinkruid. In tegenstelling tot de in 2003 gehanteerde indeling, worden nu ook rivieren van meer dan 30 meter breed met vlottende waterranonkel tot dit subtype gerekend en niet meer tot het subtype *waterranonkels* dat is beperkt tot beken en rivieren van minder dan 30 meter breed (H3260A). Dit betekent dat het gebied Grensmaas (152) als het derde belangrijkste gebied voor dit subtype kan worden beschouwd. Hier betreft het vooral het voorkomen van vlottende waterranonkel, maar de (andere) voor dit habitatype kenmerkende soort rivierfonteinkruid blijkt er ook voor te komen.

H3270 – Slikkige rivieroeveren

Ten tijde van de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden (2003) zijn voor het habitatype slikkige rivieroeveren (H3270) drie gebieden geselecteerd: Gelderse Poort (067), Biesbosch (112) en Grensmaas (152). Door het onbestendige karakter van deze pioniervegetatie (opschietend op tijdelijk droogvallende slikoevers) is het niet mogelijk de actuele voorkomens in kwantitatieve zin te duiden. Naast de drie geselecteerde gebieden kunnen ook Uiterwaarden IJssel (038) en Haringvliet (109) tot de vijf belangrijkste gebieden worden gerekend, gelet op de oeverlengte waar het habitatype kan voorkomen. Het gebied Grensmaas is ook van belang uit het oogpunt van geografische spreiding.

H6120 – *Stroomdalgraslanden			
Landelijke oppervlakte ca. 100 ha			
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Relatieve bijdrage	Bronvermelding
067	Rijntakken (Gelderse Poort)	A2 (30-50%)	Provincie Gelderland 2013
112	Biesbosch	B2 (6-15%)	Staatsbosbeheer 2013
038	Rijntakken (Uiterwaarden IJssel)	B2 (6-15%)	Provincie Gelderland 2013
039	Vecht- en Beneden-Reggegebied	B2 (6-15%)	Aanwijzingsbesluit 2013
082	Uiterwaarden Lek	B1 (2-6%)	Provincie Zuid-Holland 2013
068	Rijntakken (Uiterwaarden Waal)	B1 (2-6%)	Provincie Gelderland 2013
141	Oeffelter Meent	B1 (2-6%)	Staatsbosbeheer 2011
066	Rijntakken (Uiterwaarden Neder-Rijn)	B1 (2-6%)	Provincie Gelderland 2013
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	C (<2%)	Aanwijzingsbesluit 2013
143	Zeldersche Driessen	C (<2%)	Aanwijzingsbesluit 2013

Voor de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden (2003) zijn voor dit prioritaire habitatype de volgende zeven gebieden geselecteerd: Uiterwaarden IJssel (038)²⁴, Gelderse Poort (067), Uiterwaarden Lek (082)²⁵, Biesbosch (112), Oeffelter Meent (141), Zeldersche Driessen (143) en Maasduinen (145). Uit recente gegevens is gebleken dat Vecht- en Beneden-Reggegebied (039) ook een aanzienlijke oppervlakte herbergt en dat het habitatype ook voorkomt in Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht (036). De betekenis van Uiterwaarden Waal (067) en Uiterwaarden Neder-Rijn (066) is toegenomen door uitbreiding van het Habitatrichtlijngebied. Het habitatype is in nog andere gebieden aanwezig maar dit zijn fragmentaire voorkomens van geringe omvang. Landelijke oppervlakte betreft een correctie ten opzichte van eerdere vermeldingen.

²⁴ Destijds bekend als IJsseluiterwaarden.

²⁵ Destijds bekend als Luistenbuul en Koekoeksche Waard.

H6510A – Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, <i>glanshaver</i>			
Landelijke oppervlakte ca. 1.500 ha			
N2k-nr	Natura 2000-(deel)gebied	Relatieve bijdrage	Bronvermelding
038	Rijntakken (Uiterwaarden IJssel)	B2 (6-15%)	Provincie Gelderland 2010
112	Biesbosch	B1 (2-6%)	Aanwijzingsbesluit 2013
066	Rijntakken (Uiterwaarden Neder-Rijn)	B1 (2-6%)	Provincie Gelderland 2010
157	Geuldal	C (R, <2%) ^a	Provincie Limburg 2009

(a) De letter "R" in deze kolom geeft aan dat het gebied is geselecteerd teneinde een voldoende regionale spreiding te verkrijgen binnen het landelijke verspreidingsgebied van het subtype.

Ten tijde van de aanmelding van de Habitatrichtlijngebieden (2003) zijn voor het subtype *glanshaver* van het habitattypen glanshaver- en vossenstaarthooilanden drie gebieden geselecteerd: Uiterwaarden IJssel (038)²⁴, Uiterwaarden Neder-Rijn (066)²⁶ en Uiterwaarden Waal (068)²⁷. Langs de IJssel komt dit habitattypen verspreid voor, deels vlakdekkend met een oppervlakte van ruim ca. 1.050 ha. Ook in de Amerongse Bovenpolder (Uiterwaarden Neder-Rijn) komt dit habitattypen vlakdekkend in aanzienlijke mate voor (ruim 60 ha), maar minder dan in de Biesbosch (112) (ruim 80 ha). Ook in de Habitatrichtlijngebieden Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal betreft het aanzienlijke oppervlakten maar minder dan in deze drie gebieden. Op grond van de huidige kennis kunnen Biesbosch, Uiterwaarden IJssel en Uiterwaarden Neder-Rijn als de drie belangrijkste gebieden worden beschouwd. Vanuit het oogpunt van geografische spreiding kan het volgende gebied in Heuvelland worden toegevoegd: Geuldal (157).

H91E0A – *Vochtige alluviale bossen, <i>zacht houtooibossen</i>			
Landelijke oppervlakte ca. 3.200 ha			
N2k-nr	Natura 2000-(deel)gebied	Relatieve bijdrage	Bronvermelding
112	Biesbosch	A3 (30-50%)	Aanwijzingsbesluit 2013 ^a
067	Rijntakken (Gelderse Poort)	B2 (6-15%)	Provincie Gelderland 2013
108	Oude Maas	B2 (6-15%)	Aanwijzingsbesluit 2011
111	Hollands Diep	B1 (2-6%)	Aanwijzingsbesluit 2013
038	Rijntakken (Uiterwaarden IJssel)	B1 (2-6%)	Provincie Gelderland 2013

(a) relatieve bijdrage aangepast wegens gewijzigde landelijke oppervlakte

Ten tijde van de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden (2003) zijn de vijf volgende gebieden voor dit prioritaire subtype geselecteerd: Uiterwaarden IJssel (038)²⁴, Gelderse Poort (067), Oude Maas (108), Hollands Diep (111)²⁸ en Biesbosch (112). Nederland heeft met name een grote internationale verantwoordelijkheid voor de bijzondere vormen van het getijdengebied die sterk achteruit zijn gegaan. Volgens de huidige inzichten zijn dit nog steeds de vijf belangrijkste gebieden voor het subtype zachthoutooibossen. In deze gebieden komen de grootste oppervlakten en de mooiste voorbeelden van dit subtype voor.

²⁶ Destijds bekend als Amerongse Bovenpolder.

²⁷ Destijds bekend als Rijswaard en Kil van Hurwenen.

²⁸ Destijds bekend als Hollands Diep (oeverlanden).

H91E0B – *Vochtige alluviale bossen, essen-iepenbossen			
Landelijke oppervlakte ca. 500 ha			
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Relatieve bijdrage	Bronvermelding
038	Rijntakken (Uiterwaarden IJssel)	B1 (2-6%)	Provincie Gelderland 2013
067	Rijntakken (Gelderse Poort)	B1 (2-6%)	Provincie Gelderland 2013
070	Lingegebied & Diefdijk-Zuid	C (< 2%) ^a	Aanwijzingsbesluit 2013

(a) relatieve bijdrage aangepast wegens gewijzigde landelijke oppervlakte

Ten tijde van de aanmelding van Habitatrictlijngebieden (2003) zijn de volgende vijf gebieden geselecteerd voor dit prioritaire subtype: Kolland & Overlangbroek (081), Bunder- en Elslooërbos (153), Springendal & Dal van de Mosbeek (045), Geuldal (157) en Bekendelle (063).

De indeling van de subtypen B en C is sinds de aanmelding van het Habitatrictlijngebied (2003) gewijzigd. Het subtype *essen-iepenbossen* (subtype B) langs de grote rivieren werd toentertijd niet als apart subtype onderscheiden, maar als onderdeel van het voormalige subtype Verbond van Els en Vogelkers (*Alno-Padion*). De voorkomens van vochtig alluviaal bos in de andere genoemde gebieden worden nu gerekend tot het subtype *beekbegeleidende bossen* (subtype C).

H91F0 – Droge hardhoutooibossen			
Landelijke oppervlakte ca. 75 ha			
N2k-nr	Natura 2000-(deel)gebied	Relatieve bijdrage	Bronvermelding
038	Rijntakken (Uiterwaarden IJssel)	A3 (50-75%)	Provincie Gelderland 2009
067	Rijntakken (Gelderse Poort)	B2 (6-15%)	Provincie Gelderland 2009
066	Rijntakken (Uiterwaarden Neder-Rijn)	B2 (6-15%)	Provincie Gelderland 2009
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	B2 (6-15%)	Aanwijzingsbesluit 2013
143	Zeldersche Driessen	B1 (2-6%)	Aanwijzingsbesluit 2013

Voor de aanmelding van Habitatrictlijngebieden (2003) zijn de drie volgende gebieden voor dit habitattypetype geselecteerd: Uiterwaarden IJssel (038)²⁴, Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht (036)²⁹ en Gelderse Poort (067). Dit habitattypetype betreft rivierbegeleidende bossen op hoge plekken zoals oeverwallen en rivierduinen en komt slechts zeer beperkt in Nederland voor. Het habitattypetype is vooral aanwezig op een aantal plekken in de Rijntakken: Uiterwaarden IJssel (038) met als belangrijkste plek het Zalkerbos, Uiterwaarden Neder-Rijn (066)²⁶ bij Amerongen (op een plek waar het Habitatrictlijngebied is uitgebreid) en Gelderse Poort (Colenbranderbos). Ook in Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht is het habitattypetype in goede kwaliteit aanwezig (onder andere met slangenlook en kievitsbloem). Volgens de huidige inzichten kan hieraan ook nog Zeldersche Driessen (143) worden toegevoegd.

- Minstens één van de vier deelgebieden van het Natura 2000-gebied Rijntakken wordt op landelijke schaal beschouwd als één van de belangrijkste gebieden voor de volgende soorten:

H1337 – Bever			
Landelijke populatie ca. 165 territoria			
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Relatieve bijdrage	Bronvermelding
067	Rijntakken (Gelderse Poort)	A1 (15-30%)	Zoogdiervereniging 2010
112	Biesbosch	A1 (15-30%)	Aanwijzingsbesluit 2013
038	Rijntakken (Uiterwaarden IJssel)	B1 (2-6%)	Zoogdiervereniging 2010
152	Grensmaas	B1 (2-6%)	Aanwijzingsbesluit 2013

²⁹ Destijds bekend als Zwarte Water.

Ten tijde van de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden (2003) zijn de volgende twee gebieden voor deze habitatsoort geselecteerd: Gelderse Poort (067) en de Biesbosch (112). Ook op grond van de meest recente gegevens zijn dit nog steeds de belangrijkste leefgebieden voor deze soort in Nederland, waar een derde van het aantal territoria gelegen is. Daarnaast zijn de Uiterwaarden IJssel (038) en de Grensmaas (152) belangrijke leefgebieden.

H1145 – Grote modderkruiper

Ten tijde van de aanmelding van de Habitatrichtlijngebieden (2003) zijn de volgende gebieden voor deze habitatsoort geselecteerd: Olde Maten & Veerslootslanden (037), Buurserzand & Haaksbergerveen (053), Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem (071)³⁰, Zouweboezem (105) en Biesbosch (112). Deze gebiedenselectie is gebaseerd op een verspreidingsanalyse³¹ welke heeft geresulteerd in een lijst van 15 kernleefgebieden met verspreidingsconcentraties³². Hieruit zijn bovengenoemde vijf gebieden geselecteerd als duidelijke herkenbare en topografisch begrensde landschappelijke eenheden bestaande uit een polderslotencomplex (Olde Maten & Veerslootslanden) in het Natura 2000-landschap Meren en Moerassen, een gebied in het landschap Hoogvenen (Buurserzand & Haaksbergerveen) en drie gebieden in het rivierengebied: geïsoleerde boezemwateren (Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem en Zouweboezem) en het killenstelsel van de Biesbosch. Ten behoeve van het bereiken van voldoende geografische spreiding zijn hier destijds nog de volgende gebieden aan toegevoegd: Drentsche Aa-gebied (025), Gelderse Poort (067) en Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder (090).

B.4 Toewijzing instandhoudingsdoelstellingen (hoofdstuk 5)

Voor zover de hier vermelde gebiedsdoelen en relatieve bijdragen betrekking hebben op de Natura 2000-gebieden die buiten dit aanwijzingsbesluit vallen en waarvan de definitieve besluiten op het moment van vaststelling van het onderhavige besluit nog niet zijn vastgesteld, moeten deze worden beschouwd als "indicatieve" opgaven en kunnen ze nog aan verandering onderhevig zijn.

In dit onderdeel wordt voor iedere Natura 2000-waarde waarvoor het onderhavige gebied is aangewezen, inzichtelijk gemaakt hoe de landelijke doelstelling³³ is uitgewerkt in de Natura 2000-gebieden. De landelijke doelstellingen vormen een kader voor de formulering van instandhoudingsdoelstellingen op gebiedsniveau. De gebiedsdoelen bij elkaar "opgeteld", eventueel tezamen met een opgave buiten het Natura 2000-netwerk, hebben als som het landelijke doel. Onder iedere tabel wordt de landelijke staat van instandhouding van de betreffende Natura 2000-waarde vermeld. Indien de landelijke doelstelling van de betreffende waarde afwijkt van wat kan worden verwacht uit de landelijke staat van instandhouding, is dit hier gemotiveerd. Gebiedsdoelstellingen die afwijken van de landelijke doelstelling, worden ook zoveel mogelijk gemotiveerd. De instandhoudingsdoelstellingen van Natura 2000-waarden die zijn toegevoegd ten opzichte van het ontwerpbesluit, zijn in principe op behoud gesteld, omdat de landelijke doelstelling al haalbaar werd geacht zonder deze toevoegingen. De instandhoudingsdoelstellingen die om deze reden op behoud zijn gesteld en daarmee afwijken van de landelijke doelstelling voor de betreffende Natura 2000-waarde, zijn in de tabellen gemarkeerd met een x. De niet-broedvogelsoorten waarvoor zowel landelijk als in alle gebieden een behoudopgave is gesteld zijn samengevat in één tabel. Regels in cursief betreffen complementaire doelen. Deze zijn in de tabellen opgenomen omdat ze nog in de vigerende besluiten staan vermeld. Deze doelen zullen niet langer in aanwijzingsbesluiten worden opgenomen (zie bijlage C, paragraaf 4.1). Bij broedvogels en niet-broedvogels wordt in de kolom "Populatie" tevens aangegeven of er sprake is van herstel dan wel uitbreiding (↑). In een aparte kolom is van elk gebied de relatieve bijdrage vermeld. Voor een nadere toelichting en de klasse-indeling wordt verwezen naar de inleiding van onderdeel 3 van deze bijlage.

³⁰ Destijds bekend als Boezem van Brakel, Pompveld en Kornsche Boezem.

³¹ RAVON (2003): Gegevensvoorziening vis- en amfibiesoorten Annex II Habitatrichtlijn. Overzicht beste leefgebieden Kamsalamander, Grote Modderkruiper, Kleine Modderkruiper, Bittervoorn en Rivierdonderpad (tweede druk). RAVON, Nijmegen.

³² Exclusief vier mogelijke kernleefgebieden waarover onvoldoende gegevens beschikbaar zijn: de drie noordelijke provincies en het Noord-Hollandse veenweidegebied.

³³ De landelijke doelomschrijving in deze paragraaf beperkt zich in principe tot behoud/uitbreiding oppervlakte (of omvang leefgebied) en behoud/verbetering kwaliteit (leefgebied), in geval van soorten en vogels aangevuld met het doel voor behoud/uitbreiding populatie. Voor de volledige formulering van de landelijke doelen inclusief toelichting wordt verwezen naar het Natura 2000 doelendocument (2006).

Algemeen met betrekking tot het door samenvoeging ontstane Natura 2000-gebied Rijntakken:

Habitattypen, soorten en vogelsoorten die in ontwerp voor minstens één van de samengevoegde gebieden als waarden zijn opgenomen, zijn tengevolge van de samenvoeging van de Habitat- en Vogelrichtlijngebieden van toepassing geworden op het gehele door samenvoeging ontstane Natura 2000-gebied Rijntakken. De instandhoudingsdoelstelling in het samengevoegde gebied is uitbreiding oppervlakte en/of verbetering kwaliteit indien dat gold voor minstens één deelgebied in het ontwerpbesluit. Indien deze nieuwe doelstelling afwijkt van één of meerdere doelstellingen uit de ontwerpbesluiten van de afzonderlijke deelgebieden is dit als "doel aangepast" weergegeven in de kolom "Besluit". De aantallen in de doelstelling van de vogels zijn opnieuw berekend en hebben betrekking op het gehele Vogelrichtlijngebied Rijntakken. De aantallen zijn afgeleid van de notitie "Informatie over vogelsoorten in N2000 gebieden Rijntakken" (SOVON 2012).

B.4.1 Habitatrichtlijn: habitattypen

H3150 – Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden					
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
010	Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
013	Alde Feanen	behoud	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
018	Rottige Meenthe & Brandemeer	uitbreiding	verbetering	B1	aanwijzingsbesluit
034	Weerribben	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
037	Olde Maten & Veerslootslanden	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
038/066-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	C	doel aangepast ^a
071	Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
072	IJsselmeer	behoud	behoud	A1	aanwijzingsbesluit ^x
074	Zwarte Meer	uitbreiding	verbetering	B2	aanwijzingsbesluit
076	Veluwerandmeren	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
083	Botshol	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
094	Naardermeer	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
095	Oostelijke Vechtplassen	uitbreiding	verbetering	B1	aanwijzingsbesluit
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haack	uitbreiding	verbetering	B1	aanwijzingsbesluit

(a) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

Ongeveer de helft van de landelijke oppervlakte van het habitatype meren met krabbenscheer en fonteinkruiden wordt binnen de Natura 2000-gebieden beschermd (gebaseerd op een schatting van de oppervlakten van zowel begroeide als onbegroeide waterdelen van eutrofe meren en plassen). De landelijke staat van instandhouding van het habitatype is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als "matig ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. In verscheidene gebieden wordt afgeweken van de landelijke doelstelling. In Olde Maten & Veerslootslanden (037) zijn behoudsdoelstellingen geformuleerd, omdat uitbreiding van de oppervlakte en verbetering van de kwaliteit al in voldoende mate in andere gebieden in Noordwest-Overijssel (De Wieden (035) en Weerribben (034)) kan worden gerealiseerd. In andere gebieden wordt er van de landelijke doelstelling afgeweken, omdat er nagenoeg geen mogelijkheid (ruimte) is om het habitatype uit te breiden en/of de potentie om de kwaliteit ervan te verbeteren gering is, bijvoorbeeld in Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving (010), Alde Feanen (013) en Botshol (083). In het Naardermeer (094) is door recent herstel een aanzienlijk areaal van het habitatype aanwezig. Behoud is derhalve voldoende.

H3260B – Beken en rivieren met waterplanten, <i>grote fonteinkruiden</i>					
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en behoud kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage ^a	Besluit
038/066-68	Rijntakken	uitbreiding	behoud	B	doel aangepast ^b
152	Grensmaas	uitbreiding	behoud	A	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	A	aanwijzingsbesluit

- (a) Klassen zijn slechts globaal geduid (A > 15%, B = 2-15%) omdat betrouwbare cijfers, die op vergelijkbare wijze zijn bepaald, niet beschikbaar zijn. Bovendien varieert het voorkomen van jaar tot jaar.
- (b) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

De staat van instandhouding van het habitatype beken en rivieren met waterplanten, *grote fonteinkruiden* (subtype B) is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als “matig ongunstig”. In Nederland komt dit subtype slechts in enkele gebieden voor. Deze gebieden bieden geen potenties voor verder herstel van de kwaliteit van het subtype. Derhalve is ervoor gekozen landelijk een behoudopgave voor de kwaliteit te stellen. De landelijke doelstelling voor het aspect oppervlakte sluit aan op de staat van instandhouding. In het gebied Biesbosch wordt behoud van de oppervlakte nagestreefd, omdat het subtype niet karakteristiek is voor de zoetwatergetijdendelta. De ecologische potenties zijn in dit gebied gering, omdat het water in de benedenrivieren van nature troebel is.

H3270 – Slikke rivieroeveren				
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit				
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Besluit
038/066-68	Uiterwaarden IJssel	uitbreiding	verbetering	doel aangepast ^a
071	Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem	uitbreiding	verbetering	aanwijzingsbesluit
082	Uiterwaarden Lek	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
108	Oude Maas	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	uitbreiding	behoud	aanwijzingsbesluit
111	Hollands Diep	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	uitbreiding	verbetering	aanwijzingsbesluit
152	Grensmaas	behoud	verbetering	aanwijzingsbesluit

- (a) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

Ruim de helft van de landelijke oppervlakte van het habitatype slikke rivieroeveren wordt binnen de Natura 2000-gebieden beschermd. De landelijke staat van instandhouding voor het habitatype is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als “matig ongunstig”. De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Door het onbestendige karakter van deze pioniervegetatie (opschietend op tijdelijk droogvallende slikoeveren) is het niet mogelijk de actuele voorkomens in kwantitatieve zin te duiden. Diverse gebiedsdoelstellingen wijken, gezien de beperkte potentie van het gebied, af van de landelijke doelstelling. Dit geldt onder andere voor de gebieden Uiterwaarden Lek (082) en Oude Maas (108) waar geen potentie lijkt te zijn voor uitbreiding van de oppervlakte en/of verbetering van de kwaliteit. In de Grensmaas (152), waar het habitatype veelal over aanzienlijke oppervlakte aanwezig is, wordt uitbreiding binnen de bestaande begrenzing niet mogelijk geacht. In het Haringvliet (109) is de kwaliteit van het gebied reeds in goede staat en is behoud van de kwaliteit derhalve voldoende.

H6120 – *Stroomdalgraslanden					
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
036	Uiterwaarden Zwarte Water & Vecht	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit ^x
038/066-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	A3	doel aangepast ^b
039	Vecht- en Beneden-Reggegebied	uitbreiding	verbetering	B2	aanwijzingsbesluit
049	Dinkelland	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
071	Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
082	Uiterwaarden Lek	uitbreiding	verbetering	B1 ^a	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	uitbreiding	behoud	B2 ^a	aanwijzingsbesluit
141	Oeffelter Meent	uitbreiding	verbetering	B1 ^a	aanwijzingsbesluit
143	Zeldersche Driessen	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
145	Maasduinen	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
148	Swalmdal	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit

- (a) Wijziging ten opzichte van aanwijzingsbesluit ten gevolge van correctie landelijke oppervlakte (zie bijlage B3)
(b) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

Ruim drie kwart van de landelijke oppervlakte stroomdalgraslanden komt voor binnen het Natura 2000-netwerk. De staat van instandhouding van het habitatype stroomdalgraslanden is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als “zeer ongunstig”. De landelijke doelstelling sluit hierop aan. De meeste gebiedsdoelstellingen sluiten aan op de landelijke opgave. Enkele wijken echter af. In de Biesbosch (112) wijkt de doelstelling op het aspect kwaliteit af van de landelijke doelstelling. Het gebied herbergt reeds een aanzienlijk areaal van goede kwaliteit. De doelstelling voor Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem (071) wijkt af van de landelijke doelstelling, omdat er reeds goede kwaliteit aanwezig is en uitbreiding slechts beperkt mogelijk is in vergelijking tot elders in het rivierengebied. Voor Maasduinen (145) geldt een behoudsdoelstelling omdat er weinig mogelijkheden zijn om natuurlijke dynamiek meer ruimte te bieden.

H6430A – Ruigten en zomen, <i>moerasspirea</i>					
Landelijke doelstelling: behoud oppervlakte en kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage ^a	Besluit
010	Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
034	Weerribben	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	behoud	behoud	A1	aanwijzingsbesluit
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
038/066-68	Rijntakken	behoud	behoud	C	doel aangepast ^b
039	Vecht- en Beneden-Reggegebied	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
070	Lingegebied & Diefdijk-Zuid	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
072	IJsselmeer	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
074	Zwarte Meer	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
083	Botshol	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
095	Oosterlijke Vechtplassen	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit ^x
105	Zouweboezem	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit ^x
112	Biesbosch	behoud	behoud	A2	aanwijzingsbesluit
152	Grensmaas	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit

- (a) De relatieve bijdragen betreffen een inschatting, omdat de landelijke oppervlakte van dit subtype slechts globaal bekend is.
(b) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

De landelijke staat van instandhouding van het habitatype ruigten en zomen, *moerasspirea* (subtype A) is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als "gunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. De landelijk opgave is gericht op het behoud van de huidige verspreiding van deze ruigten die meestal lintvormige begroeiingen vormen over het gehele rivierengebied. Bijzondere soorten van dit subtype zijn onder meer te verwachten in ruigten en zomen in extensief beheerde beekdalen die incidenteel overstromen met beekwater en in laagveenmoerassen. Alle gebiedsdoelstellingen sluiten aan op de landelijke doelstelling.

H6430C – Ruigten en zomen, <i>droge bosranden</i>					
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
038/066-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	C	doel aangepast ^a
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit ^x
143	Zeldersche Driessen	uitbreiding	behoud	C	aanwijzingsbesluit
153	Bunder- en Elslooërbos	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
157	Geuldal	uitbreiding	verbetering	C	ontwerpbesluit
160	Savelsbos	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit

(a) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

De landelijke staat van instandhouding van het habitatype ruigten en zomen, *droge bosranden* (subtype C) is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als "matig ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. De doelstellingen van de meeste gebieden sluiten aan op de landelijke opgave. De doelstelling van het gebied Gelderse Poort wijkt af van de landelijke doelstelling. De ruimte voor de habitattypen stroomdalgraslanden (H6120), droge hardhoutoibossen (H91F0) en ruigten en zomen (H6430) is beperkt. In dit gebied is ervoor gekozen uitbreiding van oppervlakte ten doel te stellen voor de habitattypen droge hardhoutoibossen en stroomdalgraslanden. Er is daardoor geen ruimte om het habitatype ruigten en zomen in oppervlakte te laten toenemen. De kwaliteit van het habitatype is in Gelderse Poort, evenals in het gebied Zeldersche Driessen, goed waardoor behoud van de huidige kwaliteit voldoende is.

H6510A – Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, <i>glanshaver</i>					
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
038/066-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	A1	doel aangepast ^a
071	Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem	uitbreiding	verbetering	B1	aanwijzingsbesluit
082	Uiterwaarden Lek	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	verbetering	B1	aanwijzingsbesluit
132	Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
136	Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
141	Oeffelter Meent	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
150	Roerdal	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
156	Bemelerberg & Schiepersberg	behoud	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
157	Geuldal	uitbreiding	verbetering	C	ontwerpbesluit
159	Sint Pietersberg & Jekerdal	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit

(a) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

Van het habitatype glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *glanshaver* (subtype A) bevindt ruim een derde van het landelijk areaal zich in Natura 2000-gebieden. Goede kwaliteit en vlakdekkende vegetaties zijn vooral aanwezig in de uiterwaarden, die voor een belangrijk deel in het Natura 2000-netwerk zijn opgenomen. De landelijke staat van instandhouding van dit subtype is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als "matig ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. De doelstellingen van

de Biesbosch (112) en Bemelerberg & Schiepersberg (156) wijken op het aspect oppervlakte af van de landelijke doelstelling. In de Biesbosch komt het habitatype reeds over een aanzienlijke oppervlakte voor, behoud is hier derhalve voldoende. Van Bemelerberg & Schiepersberg is ingeschat dat in dit gebied weinig ruimte is voor uitbreiding.

H6510B – Glanshaver- en vossenstaarthooilanden, grote vossenstaart					
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	uitbreiding	behoud	A2	aanwijzingsbesluit
038/066-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	C	doel aangepast ^a
074	Zwarte Meer	uitbreiding	verbetering	B1	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	uitbreiding	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
132	Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek	uitbreiding	verbetering	B2	aanwijzingsbesluit

(a) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

Meer dan 75% van de landelijke oppervlakte van het habitatype glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *grote vossenstaart* (subtype B) is opgenomen binnen het Natura 2000-netwerk. De landelijke staat van instandhouding van dit subtype is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als “zeer ongunstig”. De landelijke doelstelling sluit hierop aan. De doelstellingen van de meeste gebieden sluiten aan op de landelijke doelstelling. De doelstellingen van de gebieden Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht (036) en Biesbosch (112) wijken op het aspect kwaliteit af van de landelijke doelstelling, omdat het habitatype in deze gebieden reeds in bijzondere kwaliteit voorkomt. Behoud van de huidige kwaliteit is derhalve voldoende.

H91E0A – *Vochtige alluviale bossen, zachthoutooibossen					
Landelijke doelstelling: behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
038/066-68	Rijntakken	behoud	verbetering	B2	doel aangepast ^c
070	Lingegebied & Diefdijk-Zuid	behoud ^a	behoud	C	aanwijzingsbesluit
071	Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem	behoud	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
108	Oude Maas	behoud	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	behoud	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
111	Hollands Diep	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud ^b	verbetering	A3 ^d	aanwijzingsbesluit
114	Krammer-Volkerak	uitbreiding	verbetering	C	concept-ontwerp
152	Grensmaas	behoud	verbetering	C	aanwijzingsbesluit

(a) Enige achteruitgang in oppervlakte ten gunste van habitatype kalkmoerassen (H7230) is toegestaan³⁴.

(b) Enige achteruitgang in oppervlakte ten gunste van habitatype vochtige alluviale bossen, *essen-iepenbossen* (H91E0B) is toegestaan³⁴.

(c) Doelstelling aangepast van uitbreiding oppervlakte in behoud oppervlakte, omdat de landelijke staat van instandhouding van dit subtype is vastgesteld als gunstig. De doelstelling is wel uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

(d) Aanpassing ten opzichte van aanwijzingsbesluit (zie bijlage B3).

Ongeveer drie kwart van de landelijke oppervlakte van het habitatype vochtige alluviale bossen, *zachthoutooibossen* (subtype A) bevindt zich binnen het Natura 2000-netwerk. De landelijke staat van instandhouding van dit subtype is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als respectievelijk “gunstig” en “matig ongunstig”. De landelijke doelstelling sluit hierop aan³⁵.

³⁴ Nadere toelichting over de “ten gunste formulering” wordt gegeven in het Natura 2000 doelendocument (2006), p. 35/37.

³⁵ Landelijk doel gewijzigd: Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Oude Maas (Stcrt. 2011, 4458).

De landelijke opgave voor het aspect kwaliteit kan niet in alle gebieden worden nagestreefd. In Lingegebied & Diefdijk-Zuid (070) is, gezien het geringe belang van dit gebied voor het type, een behoudsdoelstelling geformuleerd. Een andere reden voor het afwijken van de landelijke doelstelling is dat er al een goede kwaliteit aanwezig is, bijvoorbeeld in Oude Maas (108), waar behoud van de kwaliteit derhalve voldoende is.

H91E0B – *Vochtige alluviale bossen, essen-iepenbossen					
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
038/066-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	B2	doel aangepast ^b
070	Lingegebied & Diefdijk-Zuid	behoud ^a	behoud	C ^c	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	uitbreiding	verbetering	C	ontwerpbesluit
114	Krammer-Volkerak	uitbreiding	verbetering	C	concept-ontwerp

(a) Enige achteruitgang in oppervlakte ten gunste van habitatype kalkmoerassen (H7230) is toegestaan³⁴.

(b) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

(c) Aanpassing ten opzichte van aanwijzingsbesluit (zie bijlage B3).

De landelijke staat van instandhouding van het subtype is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als "zeer ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Het habitatype is momenteel uiterst zeldzaam langs de rivieren. In alle gebieden, met uitzondering van Lingegebied & Diefdijk-Zuid (070), wordt herstel van dit subtype nagestreefd. In Lingegebied & Diefdijk-Zuid is, gezien de beperkte potenties voor uitbreiding van de oppervlakte en de reeds goede kwaliteit, een behoudsdoelstelling geformuleerd.

H91F0 – Droge hardhoutooibossen					
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	uitbreiding	verbetering	B2	aanwijzingsbesluit
038/066-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	A3	doel aangepast ^a
143	Zeldersche Driessen	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit

(a) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

Ongeveer drie kwart van de landelijke oppervlakte van het habitatype droge hardhoutooibossen bevindt zich binnen het Natura 2000-netwerk. De landelijke staat van instandhouding van het habitatype is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als "zeer ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Alle gebiedsdoelstellingen sluiten aan op de landelijke doelstelling, met uitzondering van Zeldersche Driessen (143). In dit gebied bestaat geen ruimte voor uitbreiding.

B.4.2 Habitatrichtlijn: soorten

H1095 – Zeeprik						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage ^a	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
038/066-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	behoud	C	doel aangepast ^b
109	Haringvliet	behoud	verbetering	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
111	Hollands Diep	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit

113	Voordelta	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
150	Roerdal	behoud	verbetering	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
163	Vlakte van de Raan	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit

- (a) Voor trekvissen kan de som van de relatieve bijdragen boven de 100% uitkomen, omdat voor deze soorten alle gebieden in een trekroute van even groot belang zijn. Klassen zijn slechts globaal geduid (A > 15%, B = 2-15% en C < 2%) vanwege beperkte monitoringsgegevens.
- (b) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

De landelijke staat van instandhouding van de zeeprk is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als "matig ongunstig"³⁶. De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Uitbreiding van het leefgebied heeft met name betrekking op het opgroeigebied in het rivierengebied (nevengeulen), waarbij de potenties voornamelijk in de gebieden Gelderse Poort (067) en de Uiterwaarden Waal (068) liggen. Ook verbetering van de kwaliteit van het leefgebied heeft voornamelijk betrekking op het rivierengebied (opgroeigebied) en daarnaast op het verbeteren van de migratiemogelijkheden tussen de paaigebieden en de zee. In het Roerdal (150) heeft verbetering van de kwaliteit van het leefgebied betrekking op verbinding met de Maas en belangrijke leefgebieden buiten het Natura 2000-gebied. Onder andere de gebieden Waddenzee (001), Noordzeekustzone (007), Hollands Diep (111), Voordelta (113) en Westerschelde & Saeftinghe (122) wijken op de aspecten omvang en kwaliteit leefgebied af van de landelijke doelstelling. De landelijk matig ongunstige staat van instandhouding van de soort wordt niet veroorzaakt in deze gebieden.

H1099 – Rivierprk						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage ^a	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
025	Drentsche Aa-gebied	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
038/066-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	C	doel aangepast ^b
109	Haringvliet	behoud	verbetering	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
111	Hollands Diep	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
113	Voordelta	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
150	Roerdal	behoud	verbetering	behoud	B	aanwijzingsbesluit
152	Grensmaas	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
163	Vlakte van de Raan	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit

- (a) Voor trekvissen kan de som van de relatieve bijdragen boven de 100% uitkomen, omdat voor deze soorten alle gebieden in een trekroute van even groot belang zijn. Klassen zijn slechts globaal geduid (A > 15%, B = 2-15% en C < 2%) vanwege beperkte monitoringsgegevens.
- (b) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

De landelijke staat van instandhouding van de rivierprk is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als "matig ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Uitbreiding van het leefgebied heeft met name betrekking op het opgroeigebied in het rivierengebied (nevengeulen), waarbij de potenties voornamelijk in de gebieden Gelderse Poort (067) en Uiterwaarden Waal (068) liggen. Ook verbetering van de kwaliteit van het leefgebied heeft voornamelijk betrekking op het rivierengebied (opgroeigebied) en daarnaast op het verbeteren van de migratiemogelijkheden tussen de paaigebieden en de zee. In het Roerdal (150) heeft verbetering van de kwaliteit van het leefgebied betrekking op verbinding met de Maas en belangrijke leefgebieden buiten het Natura 2000-gebied. In de Grensmaas (152) wordt, gezien het

³⁶ De beschreven staat van instandhouding wijkt af van de staat van instandhouding zoals gegeven in het Natura 2000 doelendocument (2006). Zie het Natura 2000 profielendocument (2008) voor een nadere uitleg.

beperkte belang als opgroei gebied en het ontbreken van mogelijkheden voor herstel van het leefgebied, geen hersteldoelstelling op het aspect leefgebied nagestreefd. Onder andere de gebieden Waddenzee (001), Noordzeekustzone (007), Hollands Diep (111), Voordelta (113) en Westerschelde & Saeftinghe (122) wijken op de aspecten omvang en kwaliteit leefgebied af van de landelijke doelstelling. De landelijk matig ongunstige staat van instandhouding van de soort wordt niet veroorzaakt in deze gebieden.

H1102 – Elft						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage ^a	Besluit
038/066-68	Rijntakken	behoud	behoud	uitbreiding	C	doel aangepast ^b
109	Haringvliet	behoud	verbetering	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
111	Hollands Diep	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
113	Voordelta	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit

- (a) Voor trekvissen kan de som van de relatieve bijdragen boven de 100% uitkomen, omdat voor deze soorten alle gebieden in een trekroute van even groot belang zijn. Klassen zijn slechts globaal geduid (A > 15%, B = 2-15% en C < 2%) vanwege beperkte monitoringsgegevens.
- (b) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

De landelijke staat van instandhouding is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als “zeer ongunstig”. Op het aspect populatie, net als op het aspect kwaliteit leefgebied, sluit de landelijke doelstelling hierop aan. De landelijke doelstelling is aangepast van “behoud kwaliteit leefgebied” naar “verbetering kwaliteit leefgebied” zodat het doel op dit aspect aansluit bij de landelijke staat van instandhouding. Voor het aspect omvang leefgebied is, landelijk en in alle gebieden, een behoudopgave geformuleerd omdat de zeer ongunstige staat van instandhouding op het aspect leefgebied veroorzaakt wordt door verminderde migratiemogelijkheden. Verbetering van de migratiemogelijkheden tussen de paaigebieden en de zee zal de populatie van deze anadrome vissoort in achterliggende gebieden naar verwachting uitbreiden. Het doel “verbetering kwaliteit leefgebied” heeft dan ook alleen betrekking op het gebied Haringvliet (109).

H1106 – Zalm						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage ^a	Besluit
038/066-68	Rijntakken	behoud	behoud	uitbreiding	C	doel aangepast ^b
109	Haringvliet	behoud	verbetering	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
111	Hollands Diep	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
152	Grensmaas	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit

- (a) Voor trekvissen kan de som van de relatieve bijdragen boven de 100% uitkomen, omdat voor deze soorten alle gebieden in een trekroute van even groot belang zijn. Klassen zijn slechts globaal geduid (A > 15%, B = 2-15% en C < 2%) vanwege beperkte monitoringsgegevens.
- (b) De doelstelling is uitgebreid met een behoudsdoelstelling voor het aspect verspreiding.

De landelijke staat van instandhouding van de zalm is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als respectievelijk “zeer ongunstig” en “matig ongunstig”. Op het aspect populatie, net als op het aspect kwaliteit leefgebied, sluit de landelijke doelstelling hierop aan. Voor het aspect omvang leefgebied is, landelijk en in alle gebieden, een behoudopgave geformuleerd omdat de matig ongunstige staat van instandhouding op het aspect leefgebied veroorzaakt wordt door verminderde migratiemogelijkheden. Verbetering van de migratiemogelijkheden tussen de paaigebieden en de zee zal de populatie van deze anadrome vissoort in achterliggende gebieden naar verwachting uitbreiden. Het doel “verbetering kwaliteit leefgebied” heeft dan ook alleen betrekking op het gebied Haringvliet (109).

H1134 – Bittervoorn						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
009	Groote Wielen	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
013	Alde Feanen	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
018	Rottige Meenthe & Brandemeer	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
034	Weerribben	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
037	Olde Maten & Veerslootslanden	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
038/066-68	Rijntakken	behoud	behoud	behoud	C	conform ontwerp ^b
039	Vecht- en Beneden-Reggegebied	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
070	Lingegebied & Diefdijk-Zuid	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
071	Loevestein, Pompeveld & Kornsche Boezem	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
089	Eilandspolder	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
090	Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder	behoud	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
091	Polder Westzaan	behoud ^a	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
092	Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
094	Naardermeer	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
095	Oostelijke Vechtplassen	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haack	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
105	Zouweboezem	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
136	Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
150	Roerdal	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit

(a) Enige achteruitgang in omvang leefgebied ten gunste van habitatype ruigten en zomen (H6430) is toegestaan³⁴.

(b) De doelstelling sluit aan op de ontwerpbesluiten van de individuele deelgebieden.

De landelijke staat van instandhouding van de bittervoorn is op het aspect leefgebied beoordeeld als “gunstig”. De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Alle gebiedsdoelstellingen sluiten aan op de landelijke doelstelling.

H1145 – Grote modderkruiper					
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Besluit
013	Alde Feanen	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
015	Van Oordt's Mersken	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
025	Drentsche Aa-gebied	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
034	Weerribben	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
037	Olde Maten & Veerslootslanden	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
038/66-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	conform ontwerp ^a
039	Vecht- en Beneden-Reggegebied	uitbreiding	behoud	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
053	Buurserzand & Haaksbergerveld	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
070	Lingegebied & Diefdijk-Zuid	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
071	Loevestein, Pompeveld & Kornsche Boezem	uitbreiding	verbetering	behoud	aanwijzingsbesluit

074	Zwarte Meer	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
095	Oosterlijke Vechtplassen	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
105	Zouweboezem	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
130	Langstraat	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
132	Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit

(a) De doelstelling sluit aan op de ontwerpbesluiten van de individuele deelgebieden.

De landelijke staat van instandhouding van de grote modderkruiper is beoordeeld als “matig ongunstig”. Inventarisatiegegevens van de soort zijn slechts in beperkte mate aanwezig, daarom worden er geen relatieve bijdragen per gebied gegeven. Wel is duidelijk dat het leefgebied is gekrompen. De landelijke doelstelling is gericht op het plaatselijk verbeteren van het leefgebied voor uitbreiding van de populatie. De toepassing van de Kaderrichtlijn Water (KRW) en de gedragscode voor waterschappen kunnen tevens een positieve bijdrage leveren aan een verbetering van het leefgebied van de soort. Herstel doelstellingen zijn neergelegd in die gebieden waar de soort onder druk staat en/of er goede mogelijkheden zijn voor het uitbreiden en verbeteren van het leefgebied ten behoeve van het uitbreiden van de populatie.

H1149 – Kleine modderkruiper					
Landelijke doelstelling: behoud omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Besluit
013	Alde Feanen	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
015	Van Oordt's Mersken	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
018	Rottige Meenthe & Brandemeer	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
025	Drentsche Aa-gebied	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
034	Weerribben	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
037	Olde Maten & Veerslootslanden	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
038/066-68	Rijntakken	behoud	behoud	behoud	conform ontwerp ^b
039	Vecht- en Beneden-Reggegebied	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
065	Binnenveld	behoud	behoud	behoud	ontwerpbesluit
070	Lingegebied & Diefdijk-Zuid	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
071	Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
074	Zwarte Meer	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
076	Veluwerandmeren	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
083	Botshol	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
089	Eilandspolder	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
090	Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder	behoud	behoud	behoud	ontwerpbesluit
091	Polder Westzaan	behoud ^a	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
092	Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
094	Naardermeer	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
095	Oostelijke Vechtplassen	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haack	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
105	Zouweboezem	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
130	Langstraat	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
132	Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
133	Kampina & Oisterwijkse Vennen	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
135	Kempenland-West	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit

138	Weerter- en Budelerbergen & Ringselven	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
141	Oeffelter Meent	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit

- (a) Enige achteruitgang in omvang leefgebied ten gunste van habitatype ruigten en zomen (H6430) is toegestaan³⁴.
(b) De doelstelling sluit aan op de ontwerpbesluiten van de individuele deelgebieden.

De landelijke staat van instandhouding voor de kleine modderkruiper is op het aspect leefgebied beoordeeld als "gunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Alle gebiedsdoelen sluiten aan op de landelijke opgave. Inventarisatiegegevens van de soort zijn slechts in beperkte mate aanwezig, daarom worden er geen relatieve bijdragen per gebied gegeven. Gezien de ruime verspreiding en het algemene voorkomen van de soort, voldoet de kwaliteit van het leefgebied op het merendeel van de vindplaatsen. Het streven is om het algemeen voorkomen van de kleine modderkruiper in Nederland te bestendigen. Het is met name van belang om de soort in de kern van zijn verspreidingsgebied in hoge aantallen en wijdverspreid te behouden. Net als de grote modderkruiper kan de kleine modderkruiper daarnaast profiteren van de ingeslagen beleidswegen van de Kaderrichtlijn Water (KRW) en het meer ecologisch beheren van wateren door waterschappen.

H1163 – Rivierdonderpad					
Landelijke doelstelling: behoud/uitbreiding omvang en behoud/verbetering kwaliteit leefgebied ^a					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Besluit
013	Alde Feanen	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
025	Drentsche Aa-gebied	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
034	Weerribben	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
038/066-68	Rijntakken	behoud	behoud	behoud	conform ontwerp ^c
039	Vecht- en Beneden-Reggegebied	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
049	Dinkelland	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
057	Veluwe	uitbreiding	behoud	uitbreiding	ontwerpbesluit
071	Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
072	IJsselmeer	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
073	Markermeer & IJmeer	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
074	Zwarte Meer	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
076	Veluwerandmeren	behoud ^b	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
090	Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder	behoud	behoud	behoud	ontwerpbesluit
092	Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
095	Oostelijke Vechtplas	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
148	Swalmdal	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
150	Roerdal	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
152	Grensmaas	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
157	Geuldal	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit

- (a) Behoud omvang en kwaliteit leefgebied in de grote wateren en uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied in de beken.
(b) Enige achteruitgang in oppervlakte leefgebied ten gunste van broedvogelsoorten roerdomp (A021) of grote karekiet (A298) is toegestaan³⁴.
(c) De doelstelling sluit aan op de ontwerpbesluiten van de individuele deelgebieden.

De landelijke staat van instandhouding van de rivierdonderpad is op het aspect leefgebied als "matig ongunstig"³⁶ beoordeeld en heeft voornamelijk betrekking op in beken voorkomende rivierdonderpadden, waaronder de "beekdonderpad" (*Cottus rhenanus*). De staat van instandhouding van de "gewone" rivierdonderpad (*Cottus perifretum*) die een veel ruimere verspreiding heeft in meren, rivieren en beken, wordt, behalve in beken, vooralsnog als gunstig beoordeeld. De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Er zijn

onvoldoende inventarisatiegegevens over de landelijke verspreiding van de soort op kilometerhokniveau bekend, daarom worden er geen relatieve bijdragen per gebied gegeven. In de beekdalgebieden is een landelijke hersteldoelstelling neergelegd. Alleen in de gebieden Veluwe (057) en Geuldal (157), waar het leefgebied het meest onder druk staat en er mogelijkheden zijn voor herstel van het leefgebied en van de populatie, is een hersteldoelstelling neergelegd.

H1166 – Kamsalamander					
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Besluit
025	Drentsche Aa-gebied	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
027	Drents-Friese Wold & Leggelderveld	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
029	Holtingerveld	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
030	Dwingelderveld	uitbreiding	verbetering	behoud	aanwijzingsbesluit
038/066-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	doel aangepast
039	Vecht- en Beneden-Reggegebied	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
041	Boetelerveld	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
042	Sallandse Heuvelrug	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
045	Springendal & Dal van de Mosbeek	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
047	Achter de Voort, Agelerbroek & Voltherbroek	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
050	Landgoederen Oldenzaal	uitbreiding	behoud	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
053	Buurserzand & Haaksbergerveen	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
054	Witte Veen	behoud	verbetering	behoud	aanwijzingsbesluit
055	Aamsveen	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
057	Veluwe	behoud	behoud	behoud	ontwerpbesluit
058	Landgoederen Brummen	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
061	Korenburgerveen	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
062	Willinks Weust	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
070	Lingegebied & Diefdijk-Zuid	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
071	Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
082	Uiterwaarden Lek	behoud	verbetering	behoud	aanwijzingsbesluit
105	Zouweboezem	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
123	Zwin & Kievittepolder	uitbreiding	verbetering	behoud	aanwijzingsbesluit
128	Brabantse Wal	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
131	Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
133	Kampina & Oisterwijkse Vennen	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
136	Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux	behoud	verbetering	behoud	aanwijzingsbesluit
138	Weerter- en Budelerbergen & Ringselven	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
141	Oeffelter Meent	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
149	Meinweg	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	aanwijzingsbesluit
150	Roerdal	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
155	Brunssummerheide	behoud	behoud	behoud	aanwijzingsbesluit
156	Bemelerberg & Schiepersberg	behoud	verbetering	behoud	aanwijzingsbesluit
157	Geuldal	behoud	behoud	behoud	ontwerpbesluit

De landelijke staat van instandhouding van de kamsalamander is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als "matig ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Er zijn onvoldoende kwantitatieve verspreidingsgegevens om de relatieve bijdrage per gebied te kunnen bepalen. In de gebieden met de grootste ecologische potentie voor herstel van het leefgebied en/of waar de grootste bijdrage aan de landelijke doelstelling gerealiseerd kan worden, wordt uitbreiding van de oppervlakte en/of verbetering van

de kwaliteit van het leefgebied ten behoeve van uitbreiding van de populatie nagestreefd (onder andere in Drents-Friese Wold & Leggelderveld (027)). In sommige gebieden is het leefgebied al op orde en gedijt ook een behoorlijke populatie zoals in Willinks Weust (062) en is behoud derhalve voldoende. Tenslotte is in de Limburgse gebieden Bemelerberg & Schiepersberg (156) en Geuldal (157) voor behoud gekozen vanwege mogelijke beperkingen voor de instandhoudingsdoelstellingen van de geelbuikvuurpad (H1193).

H1318 – Meervleermuis (zomer)						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
009	Groote Wielen	behoud	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
010	Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving	behoud	behoud	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
013	Alde Feanen	behoud	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
018	Rottige Meenthe & Brandemeer	behoud	behoud	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
034	Weerribben	behoud	behoud	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	behoud	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
038/066-68	Rijntakken	behoud	behoud	behoud	C	conform ontwerp ^a
072	IJsselmeer	behoud	behoud	behoud	B1 ^a	aanwijzingsbesluit
073	Markermeer & IJmeer	behoud	behoud	behoud	B1 ^a	aanwijzingsbesluit
074	Zwarte Meer	behoud	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
076	Veluwerandmeren	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
083	Botshol	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
090	Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder	behoud	behoud	behoud	B1	ontwerpbesluit
091	Polder Westzaan	behoud	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
092	Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske	behoud	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
095	Oostelijke Vechtplassen	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haack	behoud	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit

(a) De doelstelling sluit aan op de ontwerpbesluiten van de individuele deelgebieden.

De landelijke staat van instandhouding van de meervleermuis is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als “gunstig”³⁶. De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Alle gebiedsdoelstellingen sluiten aan op de landelijke opgave, die gericht is op behoud van foerageergebieden die gebruikt worden door meervleermuizen uit kraamkolonies en verblijfplaatsen in de omgeving van de betreffende Natura 2000-gebieden.

H1337 – Bever						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
038/066-68	Rijntakken	behoud	verbetering	uitbreiding	C	doel aangepast
108	Oude Maas	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit ^x
111	Hollands Diep	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit ^x
112	Biesbosch	behoud	behoud	behoud	A1	aanwijzingsbesluit
145	Maasduinen	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
147	Leudal	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
148	Swalmdal	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
150	Roerdal	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
152	Grensmaas	behoud	behoud	uitbreiding	B1	aanwijzingsbesluit

De landelijke staat van instandhouding van de bever is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als respectievelijk "matig ongunstig" en "gunstig". De landelijke herstelopgave voor het leefgebied wijkt hiervan af. De reden hiervoor is dat, ondanks dat er kwantitatief voldoende geschikt leefgebied voor de soort voorhanden is, de verspreiding van het leefgebied nog niet op orde is omdat er nog onvoldoende verbindingen zijn tussen kerngebieden. De landelijke doelstelling voor herstel van de populatie is gericht op deze verbindingen om hiermee een duurzame populatie van de soort te realiseren die over het gehele rivierengebied verspreid voorkomt. De uitbreidingsopgave van het leefgebied geldt voor Uiterwaarden IJssel (038), waar het van belang is dat de soort zich in het IJsseldal verder zal uitbreiden om een duurzame populatie in het rivierengebied te realiseren. Uitbreiding van het leefgebied in dit gebied heeft betrekking op het benutten van nog niet bezet potentieel leefgebied. In de meeste gebieden is reeds voldoende geschikt leefgebied aanwezig en zal de populatie naar verwachting uitbreiden bij een behoudopgave voor het leefgebied.

B.4.3. Vogelrichtlijn: broedvogels

A004 – Dodaars						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
004	Duinen Terschelling	behoud	behoud	20	C	aanwijzingsbesluit
027	Drents-Friese Wold & Leggelderveld	behoud	behoud	40	C	aanwijzingsbesluit
030	Dwingelderveld	behoud	behoud	55	B1	aanwijzingsbesluit
038/066-68	Rijntakken	behoud	behoud	45	C	doel aangepast ^a
078	Oostvaardersplassen	behoud	behoud	140	B2	aanwijzingsbesluit
127	Markiezaat	behoud	behoud	30	C	aanwijzingsbesluit
128	Brabantse Wal	behoud	verbetering	40	C	aanwijzingsbesluit
133	Kampina & Oisterwijkse Vennen	behoud	behoud	30	C	aanwijzingsbesluit
139	Deurnsche Peel & Mariapeel	behoud	behoud	35	C	aanwijzingsbesluit
140	Groote Peel	behoud	behoud	40	C	aanwijzingsbesluit
145	Maasduinen	behoud	behoud	50	B1	aanwijzingsbesluit

- (a) Het aantal in de doelstelling is aangepast van ten minste 40 paren voor de Gelderse Poort naar ten minste 45 paren voor de Rijntakken als geheel. Het aantal voor de Rijntakken is afgeleid van het gemiddelde van de peiljaren 1999-2003 van ten minste 47 paren.

De landelijke staat van instandhouding van de dodaars is op de aspecten leefgebied en populatie beoordeeld als "gunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan: "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 2.000 paren". Alle gebiedsdoelstellingen sluiten aan bij de landelijke doelstelling, met uitzondering van Brabantse Wal (128).

A017 – Aalscholver						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
003	Duinen Vlieland	behoud	behoud	870	B1	aanwijzingsbesluit
013	Alde Feanen	behoud	behoud	910	B1	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	behoud	behoud	1.000	B1	aanwijzingsbesluit
038/66-68	Rijntakken	behoud	behoud	660	C	doel aangepast ^a
072	IJsselmeer	behoud	behoud	8.000 ^R	B2	aanwijzingsbesluit
073	Markermeer & IJmeer	behoud	behoud	8.000 ^R	C	aanwijzingsbesluit
078	Oostvaardersplassen	behoud	behoud	8.000 ^R	A1	aanwijzingsbesluit

079	Lepelaarplassen	behoud	behoud	8.000 ^R	B2	aanwijzingsbesluit
085	Zwanenwater & Pettemerduinen	behoud	behoud	790	B1	aanwijzingsbesluit
094	Naardermeer	behoud	behoud	1.800	B2	aanwijzingsbesluit
100	Voornes Duin	behoud	behoud	1.100	B1	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	310	C	aanwijzingsbesluit
119	Veerse Meer	behoud	behoud	300	B1	aanwijzingsbesluit

(a) De aantallen in de doelstellingen van Uiterwaarden IJssel en Gelderse Poort zijn aangepast van respectievelijk 280 en 230 paren naar 660 paren voor de Rijntakken als geheel. Het aantal voor de Rijntakken is afgeleid van het gemiddelde van de peiljaren 1999-2003 van 664 paren.

(R) Betreft een regionale doelstelling.

De landelijke staat van instandhouding van de aalscholver is voor zowel leefgebied als populatie als “gunstig” beoordeeld. De landelijke doelstelling sluit hierop aan: “behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van het actuele nationale populatieniveau van ten minste 20.000 paren”. Het gemiddelde aantal broedparen in Nederland in 1999-2003 werd naar boven afgerond tot 21.000 paren. Dit was relatief hoog ten opzichte van de periode vanaf 1994 door tijdelijke opleving in het IJsselmeergebied in 2002 en 2003. Daarom is als landelijk doel gekozen voor een doelniveau van 20.000 paren. De gebiedsdoelen sluiten aan op de landelijke behoudopgave. De som van de populatieaantallen in de gebiedsdoelen is lager dan de landelijke doelstelling van 20.000 paren. De regionale doelstelling voor het IJsselmeergebied (8.000 broedparen) is eveneens lager dan de som van de gemiddelden 1999-2003 (9.600 broedparen) van Oostvaardersplassen (078), IJsselmeer (072) en Lepelaarplassen (079)³⁷. De beide hiervoor genoemde afwijkingen zijn acceptabel omdat verwacht wordt dat de populatie aalscholvers als gevolg van ecologische ontwikkelingen verder zal afnemen³⁸. Het gemiddelde aantal van het IJsselmeergebied neemt af in de richting van 8.000 broedparen. Omdat een verbetering van de waterkwaliteit wordt voorzien zal de voedselbeschikbaarheid verder afnemen. Het is daarom niet te verwachten dat het aantal van 9.600 broedparen weer bereikt zal worden.

A021 – Roerdomp						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
002	Duinen en Lage Land Texel	behoud	behoud	5	C	aanwijzingsbesluit
005	Duinen Ameland	behoud	behoud	2	C	aanwijzingsbesluit
006	Duinen Schiermonnikoog	behoud	behoud	3 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
008	Lauwersmeer	behoud	behoud	10	B1	aanwijzingsbesluit
013	Alde Feanen	behoud	behoud	6	C	aanwijzingsbesluit
014	Deelen	behoud	behoud	5 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
020	Zuidlaardermeergebied	behoud	behoud	5 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
034	Weerribben	uitbreiding	verbetering	14 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	behoud	behoud	30 (↑)	B2	aanwijzingsbesluit
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	behoud	behoud	1 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
038/66-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	20 (↑)	B1	doel aangepast ^a
072	IJsselmeer	uitbreiding	verbetering	7(↑)	B1	aanwijzingsbesluit
074	Zwarte Meer	uitbreiding	verbetering	6 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
075	Ketelmeer & Vossemeer	uitbreiding	verbetering	5 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
076	Veluwerandmeren	uitbreiding	verbetering	5 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
078	Oostvaardersplassen	behoud	behoud	40	B2	aanwijzingsbesluit
085	Zwanenwater & Pettemerduinen	behoud	behoud	2 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
090	Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder	behoud	behoud	10	B1	ontwerpbesluit

³⁷ Het gebied Markermeer & IJmeer ontbreekt in SOVON & CBS (2005) voor de aalscholver omdat aan dit gebied nu (na de publicatie van de gegevens in 2005) een instandhoudingsdoelstelling is toegevoegd.

³⁸ Eerden, M. van en Rijn, S. van (2008): Handen af van de aalscholver, de aalscholver als indicator van natuur-, water- en visserijbeheer. Vakblad Natuur Bos en Landschap, p. 23-26.

092	Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske	behoud	behoud	17	B2	aanwijzingsbesluit
095	Oostelijke Vechtplassen	uitbreiding	verbetering	5 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haack	uitbreiding	verbetering	6 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	uitbreiding	verbetering	10 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
137	Strabrechtse Heide & Beuven	behoud	behoud	5	C	aanwijzingsbesluit

- (a) Het aantal in de doelstelling van Gelderse Poort is aangepast van ten minste 20 paren (territoria) in ten minste 20 paren (territoria) voor de Rijntakken als geheel. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van de historische potentie, het gemiddelde van de jaren 1989-1993 van 21,4 territoria in het belangrijkste deelgebied (Gelderse Poort).

De landelijke staat van instandhouding van de roerdomp is voor wat betreft de aspecten leefgebied en populatie als "zeer ongunstig" beoordeeld. De landelijke doelstelling sluit hierop aan: "uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding tot een populatie van ten minste 400 paren (territoria)". De doelstelling is conform het Beschermingsplan moerasvogels 2000-2004 (2000)³⁹.

Bij de roerdomp is het streven tenminste de gewenste minimumpopulatie voor Nederland te herstellen⁴⁰. Dit betekent dat het beoogde herstel deels zal moeten worden bereikt in gebieden buiten het Natura 2000-netwerk. Een aantal gebiedsdoelstellingen wijkt af van de landelijke doelstelling. In deze gebieden wordt een behoudopgave beoogd. In de gebieden Duinen Schiermonnikoog (006), Deelen (014) en Zuidlaardermeergebied (020) wordt met behoud van het leefgebied herstel (Duinen Schiermonnikoog) of een kleine uitbreiding van de populatie nagestreefd. De gebieden Duinen en Lage Land Texel (002) en Duinen Ameland (005) bieden geen verdere ruimte voor uitbreiding gelet op de beperkte beschikbaarheid van rietmoerassen in de duingebieden. Het gebied Lauwersmeer (008) wijkt af omdat uit tellingen blijkt dat het gemiddeld voorkomen van de soort in dit gebied in het (recente) verleden niet groter is geweest dan het gemiddelde voorkomen waarop de doelstelling is gebaseerd. Het is dus onzeker of het gebied meer broedvogels kan herbergen dan nu het geval is. Het gebied Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht (036) biedt geen verdere ruimte voor uitbreiding gelet op de beperkte aanwezigheid van rietmoerassen. Voor het gebied Oostvaardersplassen (078) is voor behoud van de populatie en het leefgebied gekozen, omdat de populaties de laatste jaren reeds sterk toegenomen zijn.

A022 – Woudaap						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
038/66-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	20 (↑)	B2	doel aangepast ^a
078	Oostvaardersplassen	uitbreiding	verbetering	3 (↑)	B2	aanwijzingsbesluit
095	Oostelijke Vechtplassen	uitbreiding	verbetering	10 (↑)	A1	aanwijzingsbesluit
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haack	uitbreiding	verbetering	5 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
137	Strabrechtse Heide & Beuven	behoud	behoud	2 (↑)	B2	aanwijzingsbesluit

- (a) De instandhoudingsdoelstelling van de Gelderse Poort is aangepast zodat de reikwijdte van de doelstelling is verruimd tot die van de Rijntakken (Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal).

De landelijke staat van instandhouding van de woudaap (broedvogel) is beoordeeld als "zeer ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierbij aan: "uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied. Gestreefd wordt naar herstel van een populatieniveau van ten minste 200 paren". Er zijn voor de woudaap in het bijzonder extra inspanningen nodig om de gewenste minimum populatie te bereiken⁴⁰. In de toelichting bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling is onderkend dat er nog niet van een werkelijk duurzame populatie kan worden gesproken wanneer de instandhoudingsdoelstellingen per gebied zijn gerealiseerd. Voor de realisatie van de landelijke doelstelling zal een deel moeten worden gerealiseerd in niet voor de soort aangewezen Natura 2000-gebieden. De doelstellingen van de gebieden sluiten aan bij de landelijke doelstelling, met uitzondering van het gebied Strabrechtse Heide & Beuven (137).

³⁹ Boer, T. den (2000): Beschermingsplan moerasvogels 2000-2004. Rapport Directie Natuurbeheer nr. 47. Ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij, Wageningen.

⁴⁰ Natura 2000 doelendocument (2006): Tekstkader 4.5.1. Landelijke doelen broedvogels ("gemaakte keuze").

A119 – Porseleinhoen						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
003	Duinen Vlieland	behoud	behoud	4	C	aanwijzingsbesluit
005	Duinen Ameland	behoud	behoud	2	C	aanwijzingsbesluit
008	Lauwersmeer	behoud	behoud	15	B2	aanwijzingsbesluit
009	Groote Wielen	behoud	behoud	4 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
010	Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving	behoud	behoud	1 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
012	Sneekermeergebied	behoud	behoud	2 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
013	Alde Feanen	uitbreiding	verbetering	15 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
019	Leekstermeergebied	behoud	behoud	2 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
020	Zuidlaardermeergebied	uitbreiding	verbetering	15	B2	aanwijzingsbesluit
023	Fochteloërveen	behoud	behoud	20 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
033	Bargerveen	behoud	behoud	15 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
034	Weerribben	uitbreiding	verbetering	30 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	behoud	behoud	19	B2	aanwijzingsbesluit
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	behoud	behoud	10 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
038/66-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	40 (↑)	B1	doel aangepast ^a
072	IJsselmeer	uitbreiding	verbetering	18 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
074	Zwarte Meer	uitbreiding	verbetering	7 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
075	Ketelmeer & Vossemeer	uitbreiding	verbetering	4 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
078	Oostvaardersplassen	uitbreiding	verbetering	40 (↑)	B2	aanwijzingsbesluit
095	Oostelijke Vechtplassen	behoud	behoud	8	B1	aanwijzingsbesluit
105	Zouweboezem	uitbreiding	verbetering	5 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
106	Boezems Kinderdijk	behoud	behoud	1	C	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	5 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
140	Groote Peel	uitbreiding	verbetering	5 (↑)	C	aanwijzingsbesluit

- (a) Het aantal in de doelstellingen van Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal is aangepast van respectievelijk ten minste 20-, 10-, 10-, 10- paren naar ten minste 40 paren voor de Rijntakken als geheel. Het aantal is afgeleid van de som (37 paren) van de maxima van de afzonderlijke deelgebieden (respectievelijk 16-,12-,6-,3 paren) tijdens de periode 1999-2011. Oudere trendgegevens (voor 1999) zijn incompleet en daarom minder geschikt als basis voor de populatiedoelstelling.

De landelijke staat van instandhouding van het porseleinhoen is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als respectievelijk “zeer ongunstig” en “matig ongunstig”. De landelijke doelstelling is dan ook gericht op uitbreiding van de omvang en verbetering van de kwaliteit van het leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 400 paren. De aantallen van het porseleinhoen vertonen jaarlijks grote schommelingen als gevolg van weersomstandigheden zodat een doelstelling op basis van het gemiddelde niet doelmatig is. Er is daarom gekozen voor een populatieniveau in gunstige jaren, de jaren waarin in het late voorjaar sprake is van hoge waterstanden in het leefgebied, wat de belangrijkste voorwaarde is om tot broeden over te gaan. De herstelopgave volgt het Beschermingsplan moerasvogels 2000-2004 (2000)³⁹. Er zijn voor het porseleinhoen extra inspanningen nodig om de gewenste landelijke minimumpopulatie te bereiken⁴⁰. Er is een beleidskeuze gemaakt om strategisch te lokaliseren door de opgave voor herstel van plas-dras situaties voor onder andere het porseleinhoen te leggen in het landschap Meren en Moerassen, waaronder het gebied IJsselmeer (072). Daarnaast liggen er potenties in het rivierengebied. Behoud wordt nagestreefd in die gebieden waar de historische potentie niet meer haalbaar is, waar de lokale populatietrend stabiel of toenemend is zodat behoud van het leefgebied voldoende is, of waar onvoldoende trendgegevens beschikbaar zijn om de potenties voor herstel in te schatten. De gebieden Duinen Vlieland (003), Duinen Ameland (005) bieden onvoldoende potentie voor verdere verbetering van het leefgebied en de daarmee samenhangende populatieontwikkeling. In het gebied Boezems Kinderdijk (106) is de lokale populatietrend stabiel. In het gebied Lauwersmeer (008) is de lokale populatietrend toenemend. Van de gebieden Groote Wielen (009), Sneekermeergebied (012), Leekstermeergebied (019) en Uiterwaarden

Zwarte Water en Vecht (036) zijn onvoldoende trendgegevens beschikbaar. Voor Groote Wielen, Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving (010), Sneekermeergebied, Leekstermeergebied en Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht is ingeschat dat het behoud van het leefgebied voldoende is voor een (kleine) toename van de populatie.

A122 – Kwartelkoning						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
012	Sneekermeergebied	behoud	behoud	2 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
019	Leekstermeergebied	behoud	behoud	5 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	uitbreiding	verbetering	13 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	behoud	behoud	5	C	aanwijzingsbesluit
038/66-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	160 (↑)	B2	doel aangepast ^a

- (a) Het aantal in de doelstellingen van Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal is aangepast van respectievelijk ten minste 60-, 40-, 40-, 30- paren naar ten minste 160 paren voor de Rijntakken als geheel. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van de som (158 paren) van de maxima van de afzonderlijke deelgebieden (respectievelijk 64-, 32-, 29-, 33 paren) tijdens de periode 1999-2011. De aantallen voor het jaar 1999 zijn lager en deels incompleet. Met name voor de deelgebieden Uiterwaarden Neder-Rijn en Gelderse Poort zijn in afwijking van de afzonderlijke ontwerp aanwijzingsbesluiten lagere aantallen gebruikt die meer in overeenstemming zijn met de historische trend.

De landelijke staat van instandhouding van de kwartelkoning is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als respectievelijk "gunstig" en "matig ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hier gedeeltelijk op aan: "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 400 paren". De matig ongunstige staat van instandhouding op het aspect leefgebied wordt vooral veroorzaakt door de ongunstige situatie in landbouwgebieden, waar de soort sterk van het maaibeheer afhankelijk is⁴¹. Ondanks dat de landelijke doelstelling op behoud van de kwaliteit en de omvang van het leefgebied en de populatie is gericht, zijn voor meerdere gebieden herstelopgaven voor het leefgebied en/of de populatie gesteld. Eén van de belangrijkste aanleidingen daarvoor is het verlies van broedgebied in de akkerbouwgebieden van het Oldambt (provincie Groningen). Dit gebied is momenteel één van de belangrijkste broedgebieden van Nederland, maar gelet op het agrarische karakter van het Oldambt zijn de mogelijkheden voor duurzame bescherming van de kwartelkoning hier beperkt ⁴¹. Om te compenseren voor eventueel verlies van broedgebied wordt in enkele Natura 2000-gebieden ingezet op uitbreiding en/of verbetering van het leefgebied en/of herstel van de populatie. In de gebieden Sneekermeergebied (012) en Leekstermeergebied (019) wordt met behoud van het leefgebied een klein herstel van de populatie nagestreefd.

A153 – Watersnip						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
033	Bargerveen	behoud	behoud	16	C	aanwijzingsbesluit
034	Weerribben	behoud	behoud	160	B2	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	behoud	behoud	150 (↑)	B2	aanwijzingsbesluit
038/66-68	Rijntakken	behoud	behoud	17	C	doel toegevoegd ^x
092	Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske	uitbreiding	verbetering	60 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit

De landelijke staat van instandhouding van de watersnip is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als respectievelijk "zeer ongunstig" en "matig ongunstig". De landelijke doelstelling sluit daarop aan: "uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van de populatie van ten minste 4.000 broedparen". Het beoogde herstel van de landelijke populatie zal grotendeels moeten worden bereikt door maatregelen in gebieden buiten het Natura 2000-netwerk. Met de voorziene maatregelen in het kader

⁴¹ Zie ook Natura 2000 profielendocument (2008): Kwartelkoning (A122).

van de Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier zal het rivierengebied een substantiële bijdrage kunnen gaan leveren voor onder andere de watersnip⁴².

A197 – Zwarte stern						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
013	Alde Feanen	uitbreiding	verbetering	60 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
014	Deelen	uitbreiding	verbetering	50 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
034	Weerribben	uitbreiding	verbetering	40 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	uitbreiding	verbetering	200 (↑)	B2	aanwijzingsbesluit
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	uitbreiding	verbetering	60 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
038/66-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	240 (↑)	B1	doel aangepast ^a
094	Naardermeer	uitbreiding	verbetering	35 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
095	Oostelijke Vechtplassen	uitbreiding	verbetering	110 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haeck	uitbreiding	verbetering	100 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
105	Zouweboezem	uitbreiding	verbetering	40 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
106	Boezems Kinderdijk	uitbreiding	verbetering	40 (↑)	C	aanwijzingsbesluit

- (a) Het aantal in de doelstellingen van Uiterwaarden IJssel, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal is aangepast van respectievelijk ten minste 50-, 150-, en 20- paren naar ten minste 230 paren voor de Rijntakken als geheel. Het aantal in de doelstelling is afgeleid van de som (232 paren) van de maxima van de afzonderlijke deelgebieden (respectievelijk 65-, 150-, en 17 paren) tijdens de periode 1986-2011. Omdat het gemiddelde aantal van de peiljaren 1999-2003 (186 paren) in meerdere jaren (2000, 2003, 2004, 2005, 2008, 2010) is overschreden kan het gebied een hogere bijdrage leveren aan het herstel van de landelijke populatie. Met name voor het deelgebied Uiterwaarden IJssel is in afwijking van het ontwerp aanwijzingsbesluit een hoger populatieaantal gekozen gezien de maxima sinds 2000 (64 en 82 paren in respectievelijk 2010 en 2011). De opgave voor het leefgebied van Uiterwaarden IJssel is gewijzigd van behoud omvang en kwaliteit leefgebied in uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied voor de Rijntakken als geheel. De doelstelling voor het leefgebied binnen Uiterwaarden IJssel is in overeenstemming gebracht met de landelijke doelstelling.

De landelijke staat van instandhouding van de zwarte stern is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als respectievelijk "zeer ongunstig" en "matig ongunstig". Landelijk is een herstelopgave geformuleerd: "uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 2.000 paren". Het merendeel van de gebiedsdoelstellingen sluit hierop aan.

A229 – IJsvogel						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
035	De Wieden	behoud	behoud	10	C	aanwijzingsbesluit
038	Rijntakken	behoud	behoud	25	C	doel aangepast ^a
057	Veluwe	behoud	behoud	30	B1	ontwerpbesluit
095	Oostelijke Vechtplassen	behoud	behoud	10	C	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	20	B1	aanwijzingsbesluit

- (a) Het aantal in de doelstellingen van Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn en Gelderse Poort is aangepast van respectievelijk ten minste 10-, 5-, en 10- paren naar ten minste 25 paren voor de Rijntakken als geheel.

De landelijke staat van instandhouding van de ijsvogel is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als "gunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan: "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 200 paren (binnen een termijn van 5 jaren na strenge winters)" ⁴³. Alle gebiedsdoelstellingen sluiten aan op de landelijke doelstelling.

⁴² Natura 2000 doelendocument (2006), pagina 140.

⁴³ Natura 2000 doelendocument (2006), pagina 197.

A249 – Oeverwaluw						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en behoud kwaliteit leefgebied voor behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
038/66-68	Rijntakken	behoud	behoud	680	B1	doel aangepast ^a
145	Maasduinen	behoud	behoud	120	C	aanwijzingsbesluit

- (a) Het aantal in de doelstelling van Uiterwaarden Neder-Rijn en Gelderse Poort is aangepast van respectievelijk ten minste 80 en 420 paren naar ten minste 680 paren voor de Rijntakken als geheel. Het aantal voor de Rijntakken is afgeleid van de som van de gemiddelden van de afzonderlijke deelgebieden in de jaren 1999-2003. Dit zijn voor Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal respectievelijk 75-, 420-, en 183 broedparen.

De landelijke staat van instandhouding van de oeverwaluw is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als "gunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan: "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 20.000 paren". De gebiedsdoelen sluiten aan bij de landelijke doelstelling.

A272 – Blauwborst						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en behoud kwaliteit leefgebied voor behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
008	Lauwersmeer	behoud	behoud	120	C	aanwijzingsbesluit
033	Bargerveen	behoud	behoud	150	C	aanwijzingsbesluit
038/66-68	Rijntakken	behoud	behoud	95	C	doel aangepast ^a
078	Oostvaardersplassen	behoud	behoud	190	C	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	behoud	behoud	410	B1	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	1.300	A1	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	450	B1	aanwijzingsbesluit
139	Deurnsche Peel & Mariapeel	behoud	behoud	350	B1	aanwijzingsbesluit
140	Groote Peel	behoud	behoud	200	B1	aanwijzingsbesluit

- (a) Het aantal in de doelstelling van Gelderse Poort is aangepast van ten minste 80 naar ten minste 95 paren voor de Rijntakken als geheel. Het aantal is gelijk aan de som van de gemiddelden van de afzonderlijke deelgebieden in de jaren 1999-2003. Voor Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal zijn dat respectievelijk ten minste 8-, 8-, 75-, en 4 broedparen.

De landelijke staat van instandhouding van de blauwborst is op de aspecten leefgebied en populatie beoordeeld als "gunstig". De landelijke doelstelling sluit daarbij aan: "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van een totaal van 6.500 paren". De huidige populatie is groter dan ooit eerder in de vorige eeuw en groter dan het gewenste basisniveau vanuit populatie-ecologische optiek. Het aantal van 6.500 paren is conform het Beschermingsplan moerasvogels 2000-2004 (2000)³⁹. De gebiedsdoelstellingen sluiten aan bij de landelijke doelstelling.

A298 – Grote karekiet						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
034	Weerribben	uitbreiding	verbetering	20 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	uitbreiding	verbetering	20 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
036	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	uitbreiding	verbetering	2 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
038/66-68	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	70 (↑)	B1	doel aangepast ^a
074	Zwarte Meer	uitbreiding	verbetering	40 (↑)	B2	aanwijzingsbesluit

075	Ketelmeer & Vossemeer	uitbreiding	verbetering	40 (↑)	B2	aanwijzingsbesluit
076	Veluwerandmeren	uitbreiding	verbetering	40 (↑)	B2	aanwijzingsbesluit
078	Oostvaardersplassen	behoud	behoud	3 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
094	Naardermeer	uitbreiding	verbetering	10 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
095	Oostelijke Vechtplassen	behoud	behoud	50	A1	aanwijzingsbesluit
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haeck	uitbreiding	verbetering	5 (↑)	C	aanwijzingsbesluit

- (a) Het aantal in de doelstelling van Gelderse Poort is gewijzigd van 40 paren in 70 paren voor de Rijntakken als geheel. Het aantal is afgeleid van de som van de maxima van Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal in de jaren 1980-2011 (respectievelijk 11 paren in 1990, 2 paren in 1993, 57 paren in 1991 en 1 paar in 1991). Gezien de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding op het aspect populatie en de historische potentie kan het gebied een relatief hoge bijdrage leveren aan de landelijke populatiedoelstelling.

De landelijke staat van instandhouding van de grote karekiet is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als "zeer ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan: "uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel van een populatie van ten minste 500 paren". In het gebied Oostvaardersplassen (078) wordt van de landelijke doelstelling afgeweken. In de Oostvaardersplassen wordt met behoud van het leefgebied een kleine uitbreiding van de populatie verwacht.

B.4.4. Vogelrichtlijn: niet-broedvogels

De doelniveaus van niet-broedvogels zijn meestal uitgedrukt als seizoensgemiddelde of als (gemiddeld) seizoensmaximum. Deze gemiddelden, die worden bepaald aan de hand van maandelijkse tellingen, worden als volgt berekend⁴⁴:

Het seizoensgemiddelde is het gemiddelde aantal in een gebied aanwezige vogels over het gehele seizoen, berekend aan de hand van maandelijks uitgevoerde tellingen over een reeks seizoenen (1999/2000-2003/2004).

Het (gemiddeld) seizoensmaximum is het gemiddelde van het grootste getelde aantal (piekaantal) per seizoen (juli t/m juni van het volgende jaar) berekend over een reeks van achtereenvolgende seizoenen (meestal vijf seizoenen: 1999/2000-2003/2004).

Bij voorkeur is het doelniveau uitgedrukt als seizoensgemiddelde omdat dit een indicatie geeft voor het gebruik van een gebied over het gehele seizoen. Bij onvoldoende beschikbaarheid van jaarrondtellingen moet soms worden teruggevallen op het seizoensmaximum.

A130 – Scholekster						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage*	Besluit
001	Waddenzee	behoud	verbetering	140.000-160.000 (↑)	sf, A4	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	3.300 ^a	s, C	aanwijzingsbesluit
038/66-68	Rijntakken	behoud	behoud	340	sf, C	doel aangepast ^b
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	behoud	behoud	790	sf, C	aanwijzingsbesluit
113	Voordelta	behoud	behoud	2.500	sf, C	aanwijzingsbesluit
115	Grevelingen	behoud	behoud	560	sf, C	aanwijzingsbesluit
118	Oosterschelde	behoud	behoud	24.000	sf, A1	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	7.500	sf, B1	aanwijzingsbesluit

* Het gebied vervult hoofdzakelijk een slaapplaatsfunctie (s), foerageerfunctie (f) of beide (sf).

(a) De populatieschatting is gebaseerd op het gemiddelde seizoensmaximum over de periode 1999/2000-2003/2004.

⁴⁴ Voorbeeld voor een seizoen met de volgende telresultaten (juli-juni): 0, 0, 0, 100, 100, 200, 100, 100, 0, 0, 0, 0. Het seizoensmaximum bedraagt in dit geval 200, het seizoensgemiddelde 50 (som van alle maandcijfers gedeeld door 12).

De staat van instandhouding voor de scholekster is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als respectievelijk "zeer ongunstig" en "matig ongunstig", waarbij de laatste voornamelijk betrekking heeft op de kwaliteit van het leefgebied en niet op de omvang. De landelijke doelstelling sluit hierop aan⁴⁵. In Nederland is de populatie scholeksters fors afgenomen (bij een internationale toename) in relatie tot verminderd voedselaanbod in de intergetijdengebieden (schelpdieren). Alleen voor de Waddenzee (001) is een verbeteropgave geformuleerd voor de kwaliteit van het leefgebied, vanwege het relatief grote belang van dit gebied en omdat de mogelijkheden voor verbetering van de kwaliteit in het Deltagebied, in dit geval de gebieden Duinen Goeree & Kwade Hoek (101), Voordelta (113), Grevelingen (115), Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saeftinghe (122), beperkt zijn (met name door zandhonger in de Oosterschelde, welke leidt tot een afname van het foerageergebied). In de Natura 2000-gebieden Uiterwaarden IJssel (038), Duinen Goeree & Kwade Hoek, Voordelta en Grevelingen zijn bovendien geen aanwijzingen voor afname van de populatie of voor vermindering van de kwaliteit van het leefgebied (zelfs aantalstoename in de gebieden Uiterwaarden IJssel en Duinen Goeree & Kwade Hoek sinds respectievelijk 1980/1981 en 1990/1991). Voor de Westerschelde is de trend op lange termijn neutraal, in tegenstelling tot de Waddenzee. Daarom is voor de Westerschelde voor behoud gekozen. Voor de Noordzeekustzone (007) zijn onvoldoende telgegevens bekend voor een trendanalyse. Er is daarom eveneens een behoudopgave geformuleerd.

Overige niet-broedvogelsoorten					
Landelijke doelstelling: behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie					
Vogelsoort	Aantal gebieden	Landelijke doelstelling	Populatie Rijntakken (max)	Relatieve bijdrage *	Besluit
A005 Fuut ^{(a);(i)}	21	10.900	570	sf, B1	doel aangepast ^(k)
A017 Aalscholver ^(g)	23	24.500	1.300	sf, B1	doel aangepast ^(k)
A037 Kleine zwaan ^(b)	26	4.820	100	sf, C	doel aangepast ^(k)
A038 Wilde zwaan ^(c)	4	360	30	sf, B2	doel aangepast ^(k)
A039 Toendrarietgans ^{(g); (h)}	12	34.100	2.800 (max)	s	doel toegevoegd
A041 Kolgans ^{(g);(h); (h)}	33	218.300	183.000 (max)	s	doel aangepast ^(l)
A043 Grauwe gans ^{(g);(h); (h)}	28	86.300	22.000 (max)	s	doel aangepast ^(l)
A045 Brandgans ^{(g);(h); (h)}	26	140.900	5.200 (max)	s	doel aangepast ^(l)
A048 Bergeend ^(g)	15	48.900	120	sf, B2	doel toegevoegd
A050 Smient ^{(g);(h); (h)}	43	258.200	17.900	s	doel aangepast ^(l)
A051 Krakeend ^{(g);(h)}	32	10.200	340	f, C	doel aangepast ^(k)
A052 Wintertaling ^(d)	23	21.000	1.100	f, C	doel aangepast ^(k)
A053 Wilde eend ^(g)	13	128.000	6.100	f, C	doel aangepast ^(k)
A054 Pijlstaart ^(c)	22	7.850	130	f, C	doel aangepast ^(k)
A056 Slobeend ^{(g);(i)}	36	5.750	400	f, C	doel aangepast ^(k)
A059 Tafeleend ^(e)	15	20.900	990	f, B1	doel aangepast ^(k)
A061 Kuifeend ^{(c);(i)}	19	75.700	2.300	f, C	doel aangepast ^(k)
A068 Nonnetje ^(a)	15	690	40	f, B1	doel aangepast ^(k)
A125 Meerkooet ^{(g);(i)}	20	89.700	8.100	f, B2	doel aangepast ^(k)
A140 Goudplevier ⁽ⁱ⁾	12	32.300	140	f, C	doel toegevoegd
A142 Kievit ^(c)	8	75.500	8.100	f, B2	doel aangepast ^(k)
A151 Kemphaan ^(b)	6	39.500	1000	B1	doel toegevoegd
A156 Grutto ^(f)	20	6.000	690	C	doel aangepast ^(k)
A160 Wulp ^(g)	14	101.100	850	sf, C	doel aangepast ^(k)
A162 Tureluur ^(c)	9	18.480	65	sf, C	doel aangepast ^(k)

* Het gebied vervult hoofdzakelijk een slaappleatsfunctie (s), foerageerfunctie (f) of beide (sf). Relatieve bijdrage is alleen berekend als het landelijke doel en het gebiedsdoel beide zijn gebaseerd op dezelfde waarde (óf seizoensmaximum óf seizoensgemiddelde).

⁴⁵ Landelijk doel gewijzigd: Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Waddenzee (Stcrt. 2009, 38).

- (a) Fuut en nonnetje: ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is landelijk een behoudsdoelstelling geformuleerd voor deze soorten vanwege slechte stuurbaarheid van vermoedelijke oorzaken (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (b) Kleine zwaan en kempfaan: ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is landelijk een behoudsdoelstelling geformuleerd. De recente afname is verbonden aan een afname op internationaal niveau en mogelijk aan enkele andere slecht stuurbare factoren (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (c) Wilde zwaan, pijlstaart, kuifeend, kievit en tureluur: ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is landelijk een behoudsdoelstelling voor deze soorten geformuleerd, omdat deze staat van instandhouding alleen gebaseerd is op toekomstverwachting (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (d) Wintertaling: ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding op het aspect populatie is landelijk een behoudsdoelstelling voor deze soort geformuleerd. De staat van instandhouding is gebaseerd op een populatieafname die niet leidt tot een waarde van minder dan 75% van de draagkrachtindicatie (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (e) Tafeleend: ondanks de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is landelijk een behoudsdoelstelling voor de tafeleend geformuleerd, vanwege slecht stuurbare oorzaken en enige compensatie door toename in de randmeren (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (f) Grutto: de grutto heeft gezien de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding op landelijk niveau een opgave voor uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied. Aangezien deze opgave niet te realiseren is binnen het Natura 2000-netwerk is in alle gebieden een behoudopgave voor de grutto geformuleerd (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (g) Aalscholver, toendrarietgans, kolgans, grauwe gans, brandgans, smient, kraakeend, wilde eend, slobbeend, meerkoet en wulp: de staat van instandhouding van de soort is beoordeeld als "gunstig".⁴⁶
- (h) Kolgans, grauwe gans, brandgans, smient en kraakeend: enige afname landelijk veroorzaakt door extensivering van landgebruik (onder andere door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar.
- (i) Fuut, slobbeend, kuifeend en meerkoet: enige afname landelijk als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.
- (j) Goudplevier: de goudplevier heeft landelijk een opgave voor uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied. De verslechtering van de kwaliteit van het leefgebied is niet zichtbaar in de trend, deze laat een toename zien binnen het Natura 2000-netwerk. Dit betreft echter minder dan de helft van de Nederlandse vogels en is een gevolg van verschuivingen in de ligging van de pleisterplaatsen. Incidentele tellingen buiten het monitoringsnetwerk suggereren dat de kwaliteit van het leefgebied buiten het Natura 2000-netwerk is afgenomen. Herstelopgaven binnen het netwerk zijn in dit licht niet geformuleerd (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (k) De aantallen in de doelstelling zijn opnieuw berekend en hebben betrekking op het gehele Vogelrichtlijngebied Rijntakken. De aantallen zijn afgeleid van de notitie "Informatie over vogelsoorten in N2000 gebieden Rijntakken" (SOVON 2012).
- (l) Kolgans, grauwe gans, brandgans, smient: de instandhoudingsdoelstellingen van de ontwerpbesluiten van de Natura 2000-gebieden Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal zijn aangepast. De afzonderlijke instandhoudingsdoelstellingen uit de ontwerpbesluiten zijn gewijzigd tot de formulering van één instandhoudingsdoelstelling voor het samengestelde Natura 2000-gebied Rijntakken. De instandhoudingsdoelstelling "behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld xxxxx vogels (seizoensgemiddelde)", is gewijzigd in "behoud verspreiding, omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleatsfunctie van het leefgebied van de soort voor behoud van de populatie rustende en slapende ganzen als bijdrage aan de regionale populatie van gemiddeld xxxx vogels (gemiddeld seizoensmaximum)". Dit betekent dat het gewicht van de foerageerfunctie als onderdeel van de instandhoudingsdoelstelling is afgenomen, en dat het gewicht van de rust- en slaappleatsfunctie is toegenomen. Uit de toelichting bij de instandhoudingsdoelstelling blijkt dat er voldoende foerageercapaciteit beschikbaar moet blijven, waarmee de bescherming van de genoemde soorten, wat de foerageerfunctie betreft, ook afhankelijk is van geschikte gebieden buiten dit Natura 2000-gebied. De aantallen zijn afgeleid van SOVON (2013)⁴⁷.

⁴⁶ De beschreven staat van instandhouding van de meerkoet wijkt af van de staat van instandhouding zoals gegeven in het Natura 2000 doelendocument (2006) (onder andere aanwijzingsbesluit IJsselmeer, Stcrt. 2010, 2212).

⁴⁷ Klaassen O., van Winden E., van Roomen M. & Schoppers J. 2013. Aantallen van ganzen op slaappleatsen in toekomstig Natura 2000-gebied Rijntakken in 1999-2004 en 2007-2013. Sovon-rapport 2013/46. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Motivering van het besluit op basis van de binnengekomen zienswijzen

1. INLEIDING

Op 10 september 2008 zijn 29 ontwerp-aanwijzingsbesluiten gepubliceerd voor de derde tranche Natura 2000-gebieden.

Deze ontwerp-aanwijzingsbesluiten hebben in de periode van 11 september 2008 tot en met 22 oktober 2008 ter inzage gelegen. Dit heeft ertoe geleid dat er door bijna 2.600 personen of organisaties een zienswijze is ingediend over één of meer gebieden. Een belangrijk deel van de argumentatie in deze zienswijzen heeft betrekking op de gebruikte criteria, de voorgestelde begrenzing van de gebieden en de mogelijke gevolgen van Natura 2000 voor burgers en het bedrijfsleven. In veel zienswijzen werd dezelfde argumentatie gebruikt en werden gelijklopende zorgen geuit als in de zienswijzen die naar aanleiding van de 111 eerste tranche ontwerp-aanwijzingsbesluiten werden ingediend.

Er is destijds besloten om in één nota tot een algemene beantwoording van deze breed geuite kritiekpunten over te gaan. In deze Nota van Antwoord⁴⁸ is op hoofdlijnen het gevoerde beleid uiteengezet. De Nota van Antwoord is op 21 november 2007 aan de Tweede Kamer aangeboden en op 13 februari en 6 maart 2008 heeft de Tweede Kamer de nota besproken.

Gelet op het grote aantal zienswijzen dat voor elk gebied is ingediend en het grote aantal onderwerpen dat daarbij aan de orde is gekomen, is besloten om bij elk besluit de individuele zienswijzen per thema te behandelen. Dit gebeurt in deze bijlage C. Verder wordt in deze bijlage C vermeld welke specifiek op het aanwijzingsbesluit van dit gebied betrekking hebbende inspraakreacties zijn binnengekomen en hoe hiermee is omgegaan bij het opstellen van het aanwijzingsbesluit.

Bij de beantwoording van de zienswijzen zijn ook de provinciale beschouwingen op de zienswijzen betrokken.

Voor het gebied Rijntakken zijn 523 zienswijzen ingediend. De reacties worden hieronder thematisch besproken.

⁴⁸ Ministerie van LNV (2007): Nota van Antwoord. Inspraakprocedure aanwijzing Natura 2000-gebieden. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

2. REACTIES OVER DE PROCEDURE

2.1 ALGEMEEN

In een aantal zienswijzen zijn vragen gesteld en opmerkingen gemaakt over de gebruikte aanmeldingsgegevens en de onderbouwing van de vermelde gegevens in het standaardgegevensformulier, waaronder "beschermingsstatus". Verder wordt opgemerkt dat er voor de soorten en habitattypen met de kwalificatie "aanwezig maar verwaarloosbaar" geen instandhoudingsdoelstellingen in de besluiten hoeven te worden opgenomen. Daarnaast wordt opgemerkt dat op het standaardgegevensformulier de bedrijfsactiviteiten, die in en om het gebied plaatsvinden, niet zijn vermeld. Men vraagt zich af of de Europese Commissie bij de beoordeling van de selectie van de gebieden daarmee rekening heeft kunnen houden.

Men vraagt zich ook af of de aanmeldingsprocedure wel zorgvuldig genoeg is doorlopen en wijst in dit kader mede op de verschillen tussen de huidige besluiten en de eerdere concepten die eind 2005 zijn opgesteld. Zo wordt er gesteld dat de vertaling van de aanmeldingsgegevens naar de doelstellingen disproportioneel is. Daarnaast zijn de doelstellingen volgens deze insprekers uitgebreider dan de Richtlijnen voorschrijven. Door doelstellingen op te nemen in het ontwerp-aanwijzingsbesluit voor alle soorten en habitattypen en dus ook voor die soorten en habitattypen waarvoor het gebied niet is geselecteerd, wordt er naar de mening van een aantal insprekers ten onrechte de suggestie gewekt dat de maatregelen die hieruit voortvloeien het gevolg zijn van de verplichtingen van de Vogel- en Habitatrichtlijn. In een aantal zienswijzen wordt erop aangedrongen om in een gebied alleen die habitattypen en soorten te beschermen, waarvoor het gebied tot de categorie van belangrijkste gebieden behoort.

In een ander verband wordt gewezen op grote aantallen ganzen die reeds zonder speciale beschermingsgebieden al een gunstige ontwikkeling doormaken.

Insprekers wijzen verder op documenten die in een eerdere fase van het proces ter beoordeling zijn aangeboden, waarop men wijzigingen heeft voorgesteld en ten aanzien waarvan wijzigingen zijn doorgevoerd in de ontwerpbesluiten. Het betreft onder andere de profielendocumenten 2006⁴⁹ en gebiedendocumenten uit 2005. Verder wordt er door diverse insprekers op gewezen dat de aanwijzing van een Natura 2000-gebied een nieuwe wettelijke status tot gevolg heeft. Dat zou moeten betekenen dat in de besluitvorming de belangen van alle betrokkenen zorgvuldig dienen te worden meegewogen.

Met betrekking tot de hierboven genoemde reacties worden de volgende opmerkingen gemaakt:

Selectie en aanwijzing van Vogelrichtlijngebieden

De selectie en aanwijzing van de Vogelrichtlijngebieden is, met uitzondering van twee gebieden⁵⁰, in 2005 volledig afgerond. De rechter is destijds met betrekking tot de in 2000 gebruikte selectie- en begrenzingsmethodiek⁵¹ tot de conclusie gekomen dat deze criteria niet onredelijk waren⁵² en heeft alle bezwaren ten aanzien van de selectie en begrenzing van de toen aangewezen Vogelrichtlijngebieden ongegrond verklaard. Dat betekent dat de aanwijzing van alle Vogelrichtlijngebieden al rechtens vaststaat. Het Vogelrichtlijngebied was dus al voor de terinzagelegging een volwaardig Natura 2000-gebied en op dat feit kon daarom niet worden ingesproken. In deze procedure zijn nu aan dit gebied instandhoudingsdoelstellingen toegevoegd en daarnaast is een aantal wijzigingen doorgevoerd. Voor de eventuele wijzigingen van de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen wordt verwezen naar bijlage B.2 van deze Nota van toelichting en naar hoofdstuk 4 van deze bijlage C. Voor eventuele wijzigingen in de begrenzing van het Vogelrichtlijngebied wordt verwezen naar hoofdstuk 3 van deze Nota van toelichting en naar hoofdstuk 3 van deze bijlage C.

⁴⁹ Ministerie van LNV (2006): Natura 2000 profielendocument. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

⁵⁰ De gebieden Strabrechtse Heide & Beuven (137) en Abtskolk & De Putten (162) zijn in respectievelijk 2013 en 2010 als Vogelrichtlijngebied aangewezen.

⁵¹ Ministerie van LNV (2000): Nota van Antwoord Vogelrichtlijn, deel 1, bijlage 1. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.

⁵² Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State, 19 maart 2003, nr. 200201933.

Stappen in het selectieproces van Habitatrictlijngebieden

Zoals in het Verantwoordingsdocument (2003)⁵³ beschreven staat, heeft de aanmelding van Habitatrictlijngebieden in twee stappen plaatsgevonden:

Eerste stap van de selectie:

Bij de eerste stap zijn voor elk prioritair habitatype en voor elke prioritaire soort in principe de tien belangrijkste gebieden geselecteerd. Dit zijn de gebieden waar het type of de soort het best ontwikkeld is en met de grootste oppervlakte of populatie aanwezig is. Indien bij een bepaald prioritair habitatype de variatie in soortensamenstelling zodanig groot is dat er meerdere subtypen (plantensociologische eenheden op verbondsniveau) zijn te onderscheiden, zijn per subtype de vijf belangrijkste gebieden geselecteerd. Een onderverdeling in subtypen is niet toegepast indien de verschillende subtypen in dezelfde gebieden voorkomen.

Voor elk niet-prioritair habitatype of elke niet-prioritaire soort is in principe dezelfde methodiek toegepast, met dien verstande dat voor die typen of soorten de vijf belangrijkste gebieden zijn geselecteerd. Ook hier geldt dat alleen die gebieden zijn geselecteerd waar het habitatype of de soort het best ontwikkeld is en waar de grootste oppervlakte of populatie aanwezig is. Indien de variatie in soortensamenstelling van een niet-prioritair habitatype zodanig groot is dat het type meerdere subtypen omvat, zijn per subtype de drie belangrijkste gebieden geselecteerd. Ook hier is deze onderverdeling in subtypen niet gemaakt indien de verschillende subtypen in dezelfde gebieden voorkomen.

Tweede stap van de selectie:

Bij de tweede stap van het selectieproces is onderzocht in hoeverre de landelijke dekking en de geografische spreiding van de gebieden als voldoende kunnen worden aangemerkt.

De landelijke dekking van habitattypen of soorten betreft de totale oppervlakte van een habitatype of de totale populatie van een soort binnen de aangemelde gebieden als percentage van de landelijke oppervlakte van dat habitatype of als percentage van de landelijke populatie van de soort. Als op basis van de selectie in de eerste stap het aantal geselecteerde "belangrijkste" gebieden onvoldoende dekking oplevert, moet onderzocht worden welke gebieden aanvullend geselecteerd dan wel aangemeld moeten worden om voldoende landelijke dekking te halen. Daarnaast is bekeken of gebieden die één ecologische eenheid vormen met gebieden in België of Duitsland aan de lijst van aangemelde gebieden toegevoegd moeten worden.

Voor ieder niet-prioritair habitatype en iedere niet-prioritaire soort wordt voldoende landelijke dekking nagestreefd. De indicaties van het European Topic Centre (ETC) en de conclusies van de biogeografische seminars zijn hiervoor als leidraad gebruikt:

- < 20% wordt in de meeste gevallen als onvoldoende dekkingsgraad beschouwd;
- 20-60% is een bespreekbaar dekkingspercentage;
- > 60% is over het algemeen voldoende dekking.

Hierbij is uitdrukkelijk rekening gehouden met de specifieke kenmerken en eisen die de afzonderlijke habitattypen en soorten stellen. Een relatief laag dekkingspercentage is aanvaardbaar als er sprake is van weinig bedreigde habitattypen of soorten en deze verspreid voorkomen. Hier geldt het proportionaliteitsbeginsel: voor habitattypen en soorten die sterker onder druk staan, wordt relatief meer bijgedragen binnen het Natura 2000-netwerk dan voor meer algemeen voorkomende habitattypen en soorten. Voor prioritaire habitattypen en prioritaire soorten hebben de lidstaten een bijzondere verantwoordelijkheid en verwacht de Europese Commissie dat een hoger dekkingspercentage wordt bereikt.

⁵³ Ministerie van LNV (2003): "Verantwoordingsdocument". Selectiemethodiek voor aangemelde Habitatrictlijngebieden. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.

Beoordeling aanmeldingen door de Europese Commissie

In 2003 is de Nederlandse bijdrage aan de communautaire lijst van Habitatrictlijngebieden⁵⁴ door de Europese Commissie goedgekeurd. Daaraan voorafgaand zijn in respectievelijk 1996 en 1998 voorlopige aanmeldingen bij de Europese Commissie ingediend. In het Lijstdocument (2004)⁵⁵ is het Nederlandse deel van de communautaire lijst voor de Atlantische biogeografische regio opgenomen. Hoofdstuk 3 van het Lijstdocument geeft per habitattypen en per soort een toelichting op de selectie van gebieden. Hierbij staat steeds expliciet aangegeven hoe de Europese Commissie de aanmelding van 1998 heeft beoordeeld. Daaruit blijkt dat de Europese Commissie voor diverse habitattypen en soorten in 2002 heeft gemeld dat er een onvoldoende dekking was. Om die reden is de aanmelding van 2003 nog met een aantal gebieden uitgebreid. Het Reactiedocument (2004)⁵⁶ bevat een Nota van Antwoord met betrekking tot de openbare voorbereidingsprocedure voor de aanmelding van Habitatrictlijngebieden, die begin 2003 heeft plaatsgevonden.

Misverstanden over de aanmelding

Een veel gehoord argument is dat de bedrijfsactiviteiten die in en om het gebied plaatsvinden bij de aanmelding gemeld hadden moeten worden, zodat de Europese Commissie rekening had kunnen houden met bestaand gebruik. Dit berust op een misverstand. Zoals in paragraaf 2.1.1 van de Nota van Antwoord uitvoerig uiteen is gezet, is het standaardgegevensformulier bedoeld om de potentiële Habitatrictlijngebieden met de natuurwaarden bij de Europese Commissie aan te melden. Op het formulier staat per rubriek nauwkeurig aangegeven welke gegevens vóór de aanmelding verstrekt dienen te worden en welke gegevens in een later stadium verstrekt kunnen worden. Eén van de rubrieken die pas ingevuld hoeft te worden nadat het gebied deel uitmaakt van het Natura 2000-netwerk is de rubriek "Activiteiten en invloeden in en buiten het betrokken gebied". Die gegevens dienen vooral als basisinformatie voor de Europese Commissie om de uitvoering van de Richtlijn te kunnen volgen en haar rol als toezichthouder te kunnen vervullen. De aanmelding vindt uitsluitend op ecologische gronden plaats. Het is dan ook een misvatting te veronderstellen dat de Europese Commissie bij de besluitvorming van onjuiste of onvolledige gegevens zou zijn uitgegaan.

Zoals in paragraaf 3.3 van de Nota van Antwoord staat beschreven, dienen ook voor de soorten en habitattypen die niet direct tot de selectie van dat betreffende Habitatrictlijngebied hebben geleid, maar die wel in dat gebied voorkomen, instandhoudingsdoelstellingen te worden opgesteld. Dat zijn namelijk ook soorten en habitattypen waarvoor het gebied is aangemeld. Het berust op een misverstand te veronderstellen dat uit de Richtlijn uitsluitend een verplichting zou voortvloeien met betrekking tot habitattypen en soorten waarvoor het gebied is geselecteerd en dat er met betrekking tot de overige habitattypen en soorten van bijlage II geen verplichtingen zouden bestaan. Er worden daarom niet alleen instandhoudingsdoelstellingen voor de habitattypen of de soorten waarvoor het gebied is geselecteerd geformuleerd, maar voor alle habitattypen of soorten, waarvoor een gebied is aangemeld. Op het standaardgegevensformulier dat naar de Europese Commissie gaat moeten alle relevante Natura 2000-waarden worden vermeld en de daarop verstrekte gegevens moeten geregeld worden geactualiseerd. Voor één bepaalde categorie kan het formuleren van instandhoudingsdoelstellingen echter achterwege blijven. Het betreft de categorie "aanwezig maar verwaarloosbaar". Een habitatype of soort kan in een bepaald gebied in zodanige minieme oppervlakte of slechts incidenteel aanwezig zijn, dat mag worden aangenomen dat het habitatype of de soort zich in dit gebied niet blijvend kan handhaven. Het ontstaan van deze categorie (aanwezig maar verwaarloosbaar) is het gevolg van de voorgeschreven aanmeldingssystematiek, waarbij de lidstaat voor elk gebied alle aanwezige habitattypen en soorten – ongeacht de mate waarin ze voorkomen – dient te melden. Voor deze categorie zijn dan ook geen instandhoudingsdoelstellingen geformuleerd.

⁵⁴ Beschikking van de Commissie van de Europese Gemeenschappen van 7 december 2004 tot vaststelling, op grond van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad, van de lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische biogeografische regio (2004/813/EG). Publicatieblad van de Europese Unie L 387/1 (29 december 2004): p. 1-96.

⁵⁵ Ministerie van LNV (2004): "Lijstdocument". Overzicht van gebiedsselectie voor de Habitatrictlijn. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

⁵⁶ Ministerie van LNV (2004): Reactiedocument aanmelding Habitatrictlijngebieden. Resultaten van de ontvangen reacties bij de openbare procedure voor de aanmelding van Habitatrictlijngebieden in het kader van Natura 2000. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

Motivering

Naar aanleiding van de ingediende zienswijzen is de selectie van de gebieden inzichtelijker gemaakt. Er is per gebied uiteengezet waarom het gebied is aangemeld en op grond van welke criteria dit is gebeurd. Naast de reeds uitgebreide toelichting in de Nota van Antwoord is in de Nota van toelichting van dit besluit op een overzichtelijke wijze aangegeven voor welke soorten en habitattypen het gebied is aangemeld.

Betrokkenheid bij de voorbereiding van de aanwijzing

Voor de nationale procedure voor de aanwijzing van Natura 2000-gebieden wordt verwezen naar de paragrafen 1.1.4 en 1.3.5 van de Nota van Antwoord. In deze paragrafen wordt uitvoerig ingegaan op de gevolgde procedure, die uiteindelijk tot de terinzagelegging van het ontwerp-aanwijzingsbesluit van dit gebied heeft geleid. Daaruit blijkt dat dit deel van de procedure meerdere jaren in beslag heeft genomen. Zo hebben de betrokken ministeries, provincies, kamers van koophandel, (regionale) land- en tuinbouworganisaties, gemeenten, waterschappen, drinkwaterwinners, visserijorganisaties, recreatieorganisaties, natuurbeschermingsorganisaties en gegevensbeheerders eind 2005 het concept Natura 2000 doelendocument (2005) en de concept Natura 2000-gebiedendocumenten (2005) voor de 162 gebieden ontvangen, met het verzoek om commentaar te geven. Naar aanleiding van de reacties zijn waar nodig nog aanvullende gesprekken gevoerd. Deze consultatie maakte deel uit van de voorbereiding van de besluitvorming en heeft nog tot wijzigingen geleid. Het resultaat van deze voorbereiding heeft ter inzage gelegen en ten aanzien van deze ontwerp-aanwijzingsbesluiten heeft een ieder een zienswijze kunnen indienen.

Zorgvuldigheid van de procedure en afweging van belangen

In de paragrafen 2.1.1 en 1.1.8 van de Nota van Antwoord is de selectieprocedure uitvoerig beschreven en is uiteengezet hoe de verschillende belangen tegen elkaar zijn afgewogen. De keuze van een Natura 2000-gebied heeft uitsluitend plaatsgevonden op basis van de aanwezigheid van de in bijlage I en II van de Habitatrichtlijn genoemde habitattypen en soorten en de aanwezigheid van de in bijlage I en artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn genoemde vogelsoorten, trekkende watervogels en/of overige trekkende vogels. Deze werkwijze vloeit voort uit de in de Habitatrichtlijn en Vogelrichtlijn genoemde criteria en de hierop gebaseerde Europese jurisprudentie. Het is niet mogelijk om hiervan af te wijken. Pas in een later stadium – bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen en bij het vaststellen van het beheerplan – kunnen naast de ecologische belangen ook andere belangen aan de orde komen. Dit is in de paragrafen 3.4 en 3.5 van de Nota van Antwoord verder uiteengezet. Gesteld mag worden dat de procedure die bij de aanwijzing van de gebieden is gevolgd zorgvuldig is geweest en geheel overeenkomstig de wet- en regelgeving heeft plaatsgevonden.

2.2 SPECIFIEKE REACTIES OVER DE PROCEDURE

Een inspreker is van mening dat eigenaren binnen Natura 2000-gebieden persoonlijk aangeschreven horen te worden. De informatievoorziening moet volgens de inspreker persoonlijk gericht worden en verwijzingen naar Internet om daar de informatie op te zoeken acht de inspreker niet juist.

De mogelijkheid om op de hoogte te zijn van de plannen is niet alleen voor de eigenaren in het gebied van belang, maar ook voor eigenaren in aangrenzende gebieden en alle overige gebruikers en bezoekers. Om deze grote groep in zijn geheel te bereiken is de publicatie van de ontwerp-aanwijzingsbesluiten daarom breed bekend gemaakt: in de Staatscourant, in regionale en landelijke dagbladen, huis-aan-huisbladen en op internet. Het ministerie van LNV heeft hiermee ruimschoots voldaan aan het verstrekken van de nodige informatie.

Een inspreker is van mening dat er geen besluiten met verstrekkende gevolgen over een groot gebied als Uiterwaarden IJssel moeten worden genomen zolang er nog te veel onduidelijkheden zijn. Als voorbeeld noemt de inspreker het waterbeleid, waarbij het volgens de inspreker nog niet duidelijk is of er dijkverlegging of een nevengeul zal gaan komen. De inspreker is van mening dat dergelijke veranderingen van invloed kunnen zijn op de instandhoudingsdoelstellingen.

De zienswijze heeft niet geleid tot wijziging van het besluit. De begrenzing van het Vogelrichtlijn gebied is al definitief geworden na de aanwijzing van 2000 en kan om die reden niet meer aangepast worden. Bovendien mogen gebieden niet buiten de begrenzing gehouden worden op basis van planologische voornemens. Uitsluitend overwegingen die verband houden met de instandhouding van natuurlijke habitats en soorten spelen een rol. In het beheerplan worden de instandhoudingsdoelstellingen nader uitgewerkt. Toekomstige ontwikkelingen mogen de instandhoudingsdoelstellingen niet in gevaar brengen.

Een inspreker verzoekt in het besluit (pagina 8) de plaatsnaam Wije te veranderen in Wijhe.

De zienswijze is overgenomen.

3. REACTIES OVER DE BEGRENZING

3.1 ALGEMEEN

Bij de begrenzing van het gebied heeft een aantal insprekers aangegeven dat geen rekening wordt gehouden met andere dan ecologische eisen. Insprekers hebben aangegeven dat ze bezwaar hebben tegen de opname van nieuwe natuur: delen van de Ecologische Hoofdstructuur die een natuurfunctie krijgen en die in landbouwkundig gebruik zijn of waren. Insprekers wijzen op de gedane toezeggingen in het kader van nieuwe natuur en de Ecologische Hoofdstructuur. Tevens wordt in zienswijzen gemeld dat bepaalde habitattypen en soorten niet of in beperkte mate aanwezig zijn in delen van het gebied. Insprekers verwachten dat in ieder geval die gronden waar deze waarden niet aanwezig zijn buiten de begrenzing van het Natura 2000-gebied worden gelaten.

Er wordt voor gepleit om de Natura 2000-gebieden op eenduidige wijze ook in het verticale vlak te begrenzen op 500 voet, zijnde de bestaande minimumvlieghoogte. Verder wordt aangegeven dat bij de aanwijzing van de Vogelrichtlijngebieden destijds voor een bufferzone van 100 meter rond jachthavens gekozen is. In die geest wordt er bepleit om een bufferzone van 300 tot 500 meter rond agrarische- en recreatiebedrijven in te stellen. Tevens wordt er aangegeven dat de aanmelding onvoldoende wetenschappelijk onderbouwd is, zodat de onderzoeksplicht bij de belanghebbende wordt gelegd wanneer deze de begrenzing gewijzigd wil zien.

Met betrekking tot de hierboven genoemde argumenten worden de volgende opmerkingen gemaakt:

Begrenzing van bestaande Vogelrichtlijngebieden

De aanwijzing van Natura 2000-gebieden is niet bedoeld om de grenzen van reeds eerder aangewezen Vogelrichtlijngebieden te wijzigen. Aangezien Rijntakken reeds eerder is aangewezen als Vogelrichtlijngebied (zie ook hoofdstuk 2 over de procedure), staat de oorspronkelijke begrenzing in principe nu niet ter discussie. Dat neemt niet weg dat er soms aanleiding kan zijn om de begrenzing aan te passen. Daarbij kan het gaan om technische of inhoudelijke wijzigingen (zie "Hoofdpijnen aanpassing begrenzing Natura 2000-gebieden" hierna).

Uitgangspunten begrenzing Habitatrichtlijngebieden

Zoals in paragraaf 2.2 van de Nota van Antwoord en in bijlage 9.1 van het Natura 2000 doelendocument (2006)⁵⁷ uitvoerig uiteen is gezet, is ook bij het begrenzen van een gebied geen rekening gehouden met andere vereisten dan die verband houden met de aanwezigheid en de instandhouding van de natuurlijke habitats en soorten. Daarbij zijn de volgende algemene uitgangspunten gebruikt:

- Habitattypen en soorten van de bijlagen: de habitattypen van bijlage I en de leefgebieden van de soorten van bijlage II van de Habitatrichtlijn (en dus niet de soorten van bijlage IV) vormen het uitgangspunt voor de begrenzing. Dit is inclusief in kwaliteit achteruitgegang en gedegenereerde terreindelen, indien herstel haalbaar is en voor zover nodig voor de instandhouding van de aanwezige habitattypen en/of soorten.
- Herkenbare eenheden en identiteit: er is gestreefd naar de begrenzing van herkenbare en beheerbare eenheden: ecologische eenheden (bijvoorbeeld op basis van vegetatiestructuur, hydrologie of geomorfologie) of beheereenheden. Door eenheden op deze manier te begrenzen krijgt het gebied een duidelijke identiteit.
- "Cement tussen de bakstenen": de begrenzing van ecologische eenheden impliceert dat het Habitatrichtlijngebied bestaat uit de habitattypen van bijlage I en het leefgebied van de soorten van bijlage II én een stelsel van natuurwaarden waarvoor het gebied niet is geselecteerd en/of niet is aangemeld. Die natuurwaarden, gekenmerkt als het "cement tussen de bakstenen", maken integraal onderdeel uit van de ecosystemen en zijn nodig voor herstel en/of instandhouding van de betreffende in de Richtlijn opgenomen habitattypen en/of soorten.
- Deelgebieden: bij zeer sterke versnippering in meerdere deelgebieden worden alleen deze deelgebieden begrensd. De verschillende deelgebieden bevatten dan elk afzonderlijk de habitattypen en/of soorten

⁵⁷ Ministerie van LNV (2006): Natura 2000 doelendocument. Duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

waarvoor het gebied geselecteerd is.

- Enclaves: binnen grote eenheden zijn enclaves van grootschalige landbouw en/of bebouwing uitgesloten, voor zover ze geen wezenlijke bijdrage leveren aan de instandhouding van de betreffende habitattypen en/of soorten.
- Aansluiting bij administratieve grenzen: er is zoveel mogelijk aangesloten bij bestaande administratieve grenzen (bijvoorbeeld begrenzing van onder de Natuurbeschermingswet aangewezen gebieden, Nationale Parken, Vogelrichtlijngebieden en/of eigendomsgrenzen).
- Herkenbare topografische lijnen: de gebiedsgrenzen vallen bij voorkeur samen met duidelijk in het landschap herkenbare topografische lijnen, zoals wegen, sloten, heggen, oevers, bosranden en markante verschillen in landgebruik.

Hoofdlijnen aanpassing begrenzing Natura 2000-gebieden

Bij de aanwijzing van de Habitatrichtlijngebieden en bij de aanvulling van de Vogelrichtlijnaanwijzingen met gebiedsdoelen zijn overlappende Vogel- en Habitatrichtlijngebieden gecombineerd tot één Natura 2000-gebied. Daarbij is ernaar gestreefd de begrenzing van Vogel- en Habitatrichtlijngebieden zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen.

De herbegrenzing is doorgevoerd op basis van technische en/of inhoudelijke argumenten.

Technische aanpassingen:

Dit zijn vaak minieme kaarttechnische verbeteringen teneinde de grenzen af te stemmen en gelijk te trekken. Het zijn ook pragmatische aanpassingen. Hierdoor blijven het beheer en de bescherming hanteerbaar en wordt de burger een zo duidelijk en eenvoudig mogelijke begrenzing geboden. Dit kan betekenen dat Vogel- en Habitatrichtlijngebieden die voor een belangrijk deel overlap vertonen met (voormalige) beschermde en staatsnatuurmonumenten op deze begrenzing afgestemd worden. Hierdoor worden onlogische verschillen vermeden.

Verder betreft dit ook het zoveel mogelijk op kaart uitzonderen van bestaande bebouwing, tuinen en erven die alleen tekstueel waren geëxclaveerd. Tot deze categorie behoren ook aanpassingen aan de hand van kadastrale perceelsgrenzen in verband met de kadastrale registratie van bij de aanwijzing "betrokken" percelen (zie Nota van toelichting, paragraaf 3.3). Hiermee wordt voorkomen dat kadastrale percelen die slechts voor een onbetekenend deel met het gebied overlappen, kadastraal worden ingeschreven als deel uitmakend van het gebied.

Inhoudelijke aanpassingen:

Verkleining van Vogelrichtlijngebieden wordt door de Europese Commissie, gelet op de Europese jurisprudentie, slechts "in uitzonderlijke gevallen" aanvaardbaar geacht indien bij de oorspronkelijke aanwijzing een "duidelijke wetenschappelijke fout" is gemaakt.

Uit jurisprudentie⁵⁸ blijkt dat de oppervlakte van een Vogelrichtlijngebied niet mag worden verkleind en de grenzen van een Vogelrichtlijngebied niet mogen worden gewijzigd, als daardoor zones worden uitgesloten waarin in het wild levende vogelsoorten voorkomen waarvan de bescherming de aanwijzing van dat Vogelrichtlijngebied heeft gerechtvaardigd. Een uitzondering hierop vormen de van het Vogelrichtlijngebied uitgesloten zones die niet langer overeenkomen met de, voor de instandhouding van de in het wild levende vogelsoorten, meest geschikte leefgebieden in de zin van artikel 4, lid 1, van de Richtlijn. Zo kan de begrenzing van Vogelrichtlijngebieden zijn aangepast door bebouwing op de rand van het gebied, bedrijventerreinen (>5 ha) en rijkswegen zoveel mogelijk ook op kaarten te exclaveren (de tekstuele exclaveringsformule geldt alleen voor de in 2000 aangewezen gebieden).

In gevallen waar in het verleden mogelijk een duidelijke begrenzingsfout is gemaakt, wordt onderzocht of er sprake is van een wetenschappelijke fout die voldoet aan de door de Europese Commissie gestelde voorwaarden. Toekomstige ontwikkelingen vallen buiten die criteria; de vergunningprocedure is daarvoor de aangewezen weg.

Zie verder Nota van Antwoord paragraaf 2.2.4.

⁵⁸ Europese Hof van Justitie, 13 juli 2006, zaak C-191/05 en 25 november 1999, zaak C-96/98.

Uitbreiding van Vogelrichtlijngebieden kan alleen aan de orde zijn als het gebied tevens Habitatrichtlijngebied is en de uitbreiding onderdeel is van het desbetreffende Habitatrichtlijngebied. Uitbreiding van een "zuiver" Vogelrichtlijngebied is geen onderdeel van deze procedure. Zie ook Nota van Antwoord paragraaf 2.2.5.

Gebleken is dat in een beperkt aantal gevallen bij de begrenzing van Habitatrichtlijngebieden onvoldoende rekening is gehouden met de verspreiding van relevante habitattypen of leefgebieden van soorten, waardoor aanpassingen (zowel uitbreiding als verkleining) noodzakelijk waren. Dit is meestal het gevolg van verbeterde en toegenomen kennis. Ook uitbreidingen die noodzakelijk zijn voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen van het gebied, vallen in deze categorie van inhoudelijke aanpassingen.

Meebegrenzen van nieuwe natuur

Met nieuwe natuur worden delen van de Ecologische Hoofdstructuur bedoeld die een natuurfunctie krijgen en die in landbouwkundig gebruik zijn of waren. Een groot deel van deze nieuwe natuur is inmiddels al verworven en als natuurgebied ingericht. Nieuwe natuur is meebegrensd indien (in geval van een Habitatrichtlijngebied) één van de volgende situaties van toepassing is:

1. wanneer het natuurdoel van de nieuwe natuur overeenkomt met dat van het aangrenzende aangemelde Natura 2000-gebied (de natuurwaarden zijn al aanwezig of zullen conform vastgestelde plannen worden ontwikkeld). Het betreffende natuurdoel dient uiteraard invulling te geven aan de instandhoudingsdoelstellingen van het gebied.
2. wanneer de nieuwe natuur aantoonbaar noodzakelijk is om de instandhoudingsdoelstellingen te kunnen realiseren.

Voor nieuwe natuur die nodig is voor de realisatie van Natura 2000 blijft het principe van vrijwilligheid gelden bij verwerving van de gronden en bij omzetting van cultuurgrond naar natuur (zie verder paragraaf 2.2.2 van de Nota van Antwoord). De nieuwe natuur die is toegevoegd na de aanmelding in 2003 is naar aanleiding van ingediende zienswijzen op de ontwerp-aanwijzingsbesluiten nogmaals kritisch getoetst aan de hiervoor genoemde criteria. Het resultaat staat beschreven in paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting.

Het beleid om nieuwe natuur van ná 1 mei 1988 niet als verzuringsgevoelig aan te merken, is nooit van toepassing geweest op de oude Natuurbeschermingswet. Ook voor de inwerkingtreding van de Natuurbeschermingswet 1998 was het voor de beoordeling alleen van belang of een bepaalde activiteit schade aan een aangewezen beschermd natuurmonument toebracht. De vraag of een deel van een bepaald beschermd natuurmonument als zogenoemde nieuwe natuur moest worden aangemerkt, heeft in deze besluitvorming geen rol gespeeld. Als een bepaald gebied als beschermd natuurmonument was aangewezen, genoot zo'n natuurmonument de volledige bescherming van de Natuurbeschermingswet.

Exclavering van (jacht)havens

In paragraaf 2.2.8 van de Nota van Antwoord staat dat in de Nota's van toelichting, behorende bij de besluiten voor de aanwijzing van Vogelrichtlijngebieden in 2000, havens op de volgende wijze tekstueel zijn uitgezonderd: *"(Jacht)havens maken geen deel uit van de speciale beschermingszone. Bij (jacht)havens, die geheel binnen een speciale beschermingszone liggen, valt aan de waterzijde een zone van 100 meter, gemeten vanaf de havenmond c.q. de aanlegsteigers, ook buiten de begrenzing. Grenst een (jacht)haven aan de buitenzijde direct aan de speciale beschermingszone, dan is de zone van 100 meter ook buiten de begrenzing van de speciale beschermingszone gehouden. Daar waar de kaart en de Nota van toelichting, bijvoorbeeld om kaarttechnische redenen, niet overeenstemmen, is de hierboven opgenomen tekst doorslaggevend."*

De reden hiervoor was dat dergelijke havens geen wezenlijk deel uitmaken van het leefgebied van de betreffende soorten. De formule gaf echter aanleiding tot misverstanden. Zo vatte een gemeente de bovenaangehaalde exclavering op als vrijbrief voor de aanleg van een jachthaven. Ook zijn sommige havens in 2000 op kaart ruimer geëxclaveerd dan de exclaveringsformule voorschrijft. Er bestond bovendien grote onduidelijkheid over de invulling van het begrip (jacht)haven. Daarom is er besloten om de algemene exclaveringsformule voor havens te laten vervallen en alle havens die voor exclavering in aanmerking komen, al op de gebiedskaart uit te zonderen. Het exclaveren van havens op kaart geeft bovendien uitsluitend over wat precies onder het begrip "(jacht)havens" moet worden verstaan, namelijk uitsluitend aanlegplaatsen met havenfaciliteiten. Op zichzelf staande aanlegvoorzieningen zoals aanlegsteigers worden daartoe niet gerekend.

Bufferzones en exclavering van recreatieondernemingen en agrarische bedrijven

Een bufferzone van 300 tot 500 meter rond recreatieondernemingen en agrarische bedrijven, waar door vele ondernemers om is verzocht, behoort niet tot de mogelijkheden. De reden hiervoor is dat menselijk gebruik of de door de mens toegekende bestemming niet bepalend is voor de vraag of een gebied of terrein als Natura 2000-gebied aangewezen dient te worden. Ecologische redenen zijn daarbij bepalend. Een Natura 2000-gebied is in zijn geheel van belang.

Ook in de uitspraak van de Raad van State over de aanwijzing van één van de eerste Natura 2000-gebieden is de vraag over een bufferzone aan de orde gekomen. De Raad van State was toen van oordeel dat "het aanhouden van een minimale afstand tot bedrijfsbebouwing niet mogelijk is, omdat niet in algemene zin ten behoeve van de in het gebied gelegen agrarische bedrijfsbebouwing kan worden vastgesteld in hoeverre de binnen die afstand gelegen gronden naar ecologische maatstaven al dan niet tot het aan te wijzen gebied moeten worden gerekend"⁵⁹.

Bij Vogelrichtlijngebieden wordt het hele gebied door de vogels gebruikt voor broeden, foerageren en/of rusten, hoewel niet elk deel even intensief wordt benut. Voor Habitatrichtlijngebieden geldt een vergelijkbare aanpak hoewel habitattypen meestal geen grote, aaneengesloten oppervlakten beslaan. Daar staat tegenover dat de instandhouding van habitattypen meestal een ruimere begrenzing vereist omdat ook rekening moet worden gehouden met een mogelijke verschuiving van de habitatwaarden door het gebied (successie).

Daarentegen maken bestaande bebouwing, erven, tuinen, steigers, verhardingen en hoofdspoorwegen geen deel uit van een Natura 2000-gebied. Zij zijn door hun fysieke aard meestal ongeschikt. Eventuele uitzonderingen op deze algemene regel zijn opgenomen in paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting van het besluit. Ook mijnbouwinrichtingen en -installaties vallen onder de definitie van een bouwwerk en daarmee onder de exclaveringsformule (zie paragraaf 3.4 van de Nota van toelichting). Dat geldt niet voor ondergronds of onderwater voorkomende structuren zoals gas- en waterleidingen. De aanwezigheid hiervan betekent niet per definitie dat deze gebieden ongeschikt zijn voor planten of dieren en ze zijn daarom niet geëxclaveerd.

Zie ook paragraaf 2.2.6 van de Nota van Antwoord.

Verticale begrenzing

In paragraaf 2.2.9 van de Nota van Antwoord wordt vermeld dat er geen verticale grens in de Natura 2000-gebieden is opgenomen. Wel moet gewaarborgd zijn dat vliegbewegingen in de omgeving van Natura 2000-gebieden niet tot aantasting van natuurlijke kenmerken leiden. Dat geldt voor de gehele burgerluchtvaart (inclusief parasailen, parachutespringen en luchtballonvaren), het militaire luchtverkeer en alle andere activiteiten die in samenhang met deze vliegbewegingen in het luchtruim of op de grond plaatsvinden, zoals schietoefeningen en parachutespringen. De effectbeoordeling van dit soort activiteiten kan daarom het best per gebied plaatsvinden, toegesneden op de omstandigheden ter plekke. Het is dus niet zinvol om hiervoor generieke normen in de besluiten op te nemen. Indien aan de orde, wordt het bestaand gebruik door luchtverkeer beoordeeld bij het opstellen van het beheerplan. Voorwaarde blijft ook hier dat het bestaande gebruik de instandhoudingsdoelstellingen niet in gevaar mag brengen.

3.2 SPECIFIEKE REACTIES OVER DE BEGRENZING

3.2.1. Rijntakken

Een inspreker is van mening dat de grenzen van het Habitatrichtlijngebied zo veel mogelijk moeten aansluiten op de grenzen van het Vogelrichtlijngebied. De inspreker acht dit wel van groot belang omdat een meer afgeronde gebiedsbegrenzing beter herkenbaar is "in het veld" (bijvoorbeeld een winterdijk).

Bovendien meent de inspreker dat een ruimere begrenzing van het Habitatrichtlijngebied noodzakelijk is om de instandhoudingsdoelen te realiseren, met name daar waar uitbreiding gewenst is en om in de toekomst mitigatie mogelijk te maken.

Een andere inspreker is van mening dat de onderlinge samenhang van de aanwijzingen in het rivierengebied (Uiterwaarden IJssel (038), Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort (067), Uiterwaarden Waal (068) en Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem (071) nog onvoldoende naar voren komt. Datzelfde geldt volgens

⁵⁹ Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State, 5 november 2008, nr. 200802546/1.

de inspreker voor gebieden buiten de binnen Natura 2000 aangewezen foerageergebieden voor ganzen (voor Natura 2000-gebied Uiterwaarden Neder-Rijn zijn dit de kolgans (A041) en grauwe gans (A043) en de smient (A050)). Volgens de inspreker is dit vanuit juridisch oogpunt uitermate belangrijk om mitigatie en compensatie mogelijk te maken in een ander gebied dan waar een ingreep plaatsvindt en van groot belang voor de flexibiliteit bij het uitwerken van Natura 2000-doelen. De inspreker heeft een koepelplan laten opstellen dat richtinggevend is voor de afzonderlijke beheerplannen.

De inspreker is van mening dat de buitengrenzen van de Natura 2000-gebieden bij de grote rivieren, waaronder Natura 2000-gebied Uiterwaarden Neder-Rijn, niet altijd logisch zijn gekozen. De inspreker mist delen van uiterwaarden en polders waar de geselecteerde natuurwaarden volgens de inspreker ook aanwezig zijn. De inspreker wil dat de ontbrekende delen worden toegevoegd zodat er een betere samenhang tussen de afzonderlijke gebieden ontstaat. Bovendien is een ruimere begrenzing volgens de inspreker noodzakelijk om de instandhoudingsdoelstellingen te realiseren en in de toekomst mitigatie mogelijk te maken.

De zienswijzen hebben geleid tot aanpassing van het besluit. In een aantal gevallen zijn delen van het Vogelrichtlijngebied ook onder de Habitatrichtlijngebied gebracht wegens het (actueel of potentieel) voorkomen van habitattypen en/ of leefgebieden van soorten (zie voor details paragraaf 3.3 van de Nota van Toelichting). Van algehele gelijktrekking van het Habitatrichtlijngebied en het Vogelrichtlijngebied is afgezien omdat niet het gehele Vogelrichtlijngebied habitatwaarden herbergt. Zo zijn er uiterwaarden die alleen een functie vervullen als voedselgebied voor ganzen en zwanen (grasland) of anderszins een functie vervullen als pleisterplaats voor watervogels (bv. als de uiterwaard bij hoge waterstand geheel of gedeeltelijk onderloopt). Omwille van de samenhang van de gebieden Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn, Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal zijn deze 4 gebieden samengevoegd tot het gebied Rijntakken. Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting.

Een inspreker is van mening dat de begrenzing van de buitendijks gelegen gebieden niet altijd duidelijk is aangegeven. Daar waar het dijktaalud geen actuele of potentiële betekenis heeft voor de instandhoudingsdoelstellingen van het gebied, verzoekt de inspreker het Natura 2000-gebied te begrenzen op de buitenteen van de dijk.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. Overal waar de winterdijk de buitengrens van het gebied vormt (dus waar geen binnendijks gebied is opgenomen zoals in de Uiterwaarden IJssel, en in de de Gelderse Poort), volgt de grens langs de winterdijk de buitenteen van de dijk (conform die de begrenzing van de reeds aangewezen Vogelrichtlijngebieden en van de aangemelde Habitatrichtlijngebieden).

Enkele insprekers verzoeken om operationele kleiwinningsconcessies, laad- en losfaciliteiten, toegangswegen en een strook van minimaal 250 meter rond de terreinen niet op te nemen binnen het Natura 2000-gebied, of een regeling op te nemen dat nieuwe ontgrondingen mogelijk zijn. Ook verzoeken de insprekers om de vigerende ontgrondingsvergunningen en de lopende aanvragen voor ontgrondingen niet te begrenzen.

De zienswijzen hebben niet geleid tot wijziging van het besluit.

Het verzoek om de toegangswegen op kaart te exclaveren is niet overgenomen. Wegen die binnen een Natura 2000-gebied liggen worden, indien kunstmatig verhard, uitsluitend tekstueel geëxclaveerd en niet op de kaart.

Met toekomstige ontwikkelingen en in voorbereiding zijnde projecten kan geen rekening worden gehouden. De vergunningprocedure is daarvoor de aangewezen weg (Nota van Antwoord 2007, paragraaf 2.2.4). Dit is ook van toepassing op kleiwinningsconcessies en nieuwe ontgrondingen. In het beheerplan wordt vastgelegd welke activiteiten vergunningplichtig blijven.

In de Nota van Antwoord 2007 (2.2.6) wordt geantwoord op het verzoek om een zonering van 250 meter.

Een inspreker is van mening dat een aantal woningen, agrarische bedrijven en een parkeerplaats en toegangsweg niet buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel is gehouden. Een andere inspreker geeft aan dat in de toelichting bij het ontwerp-aanwijzingsbesluit staat aangegeven dat wegen en objecten die tekstueel waren geëxclaveerd waar mogelijk ook op de kaart buiten de begrenzing zijn gebracht. De inspreker is van mening dat een aantal gebieden en objecten, inclusief de zone van 100 meter genoemd in de exclaveringsformule, op de kaart niet buiten de begrenzing liggen.

De zienswijzen hebben deels geleid tot aanpassing van het besluit. Bestaande woningen, tuinen en erven en agrarische gebouwen en havens en jachthavens zijn op de kaart geëxclaveerd op basis van de tekstuele exclavering. Zie voor de exclaveringen de kaart en voor enkele specifieke objecten paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting. Verhardingen, zoals de toegangsweg en parkeerplaats, worden alleen geëxclaveerd op kaart wanneer ze aan de rand van het Natura 2000 zijn gelegen. En dat is hier niet het geval.

Een inspreker verzoekt dat een in bedrijf zijnde perceel buiten de begrenzing gehouden wordt. De inspreker vraagt zich af waarom bedrijven niet op dezelfde wijze behandeld worden, aangezien andere bedrijven die ook grenzen aan de oevers van de Neder-Rijn wel buiten de begrenzing zijn gehouden.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. Bestaande bebouwing en erf die reeds tekstueel waren geëxclaveerd, zijn ook op kaart buiten de begrenzing gebracht.

Een inspreker merkt op dat op de kaart bij het ontwerp-aanwijzingsbesluit een gedeelte van de camping en jachthaven van de inspreker zijn meebegrensd. De inspreker verzoekt dit aan te passen en vreest voor het voortbestaan als dit niet gebeurt.

De zienswijze heeft deels geleid tot wijziging van het besluit. De jachthaven is onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied. Zie de kaart. De camping is niet uitgezonderd omdat er geen kadastraal aangeduide bebouwing aanwezig is binnen het Vogelrichtlijngebied. Binnen het Vogelrichtlijngebied betreft het verblijfsrecreatie in de vorm van een kampeerterrein. De tekstuele exclavering van paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting is daarop niet van toepassing omdat het terrein (grasland) gedurende de wintermaanden leefgebied is voor overwinterende vogels waarvoor het Vogelrichtlijngebied is aangewezen.

Een inspreker geeft aan dat een jachthaven in Hattem wordt uitgebreid. Volgens de inspreker is die zone ten onrechte niet opgenomen. Gelet op recreatieve activiteiten in de watersport, die door de Provincie Gelderland worden gestimuleerd, moet volgens de inspreker de toekomstige zone van de jachthaven en een buffergebied vrij zijn van belemmeringen. De inspreker wil aan weerszijden een bufferzone, namelijk van de Hoenwaardesebrug aan de zuidzijde tot aan de weg naar de voormalige steenfabriek Altena aan de noordzijde.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. Een plan tot uitbreiding binnen de grenzen van het in 2000 definitief aangewezen Vogelrichtlijngebied dient beoordeeld te worden in het kader van het beheerplan of vergunning in het kader van de Natuurbeschermingswet. Zie ook paragraaf 2.2.6. van de Nota van Antwoord (2007) over buffergebieden. .

Een inspreker is van mening dat de begrenzing rond camping en jachthaven niet correct is ingetekend en verzoekt dit aan te passen. Jachthavens maken geen deel uit van de beschermingszone (2000) en er geldt dat een zone van bijvoorbeeld 100 meter aan de waterzijde , gemeten vanaf de havenmond cq. de aanlegsteigers buiten de begrenzing is gehouden. Daarnaast is ten onrechte een visvijver naast een jachthaven, beide behorende bij een recreatieterrein opgenomen binnen de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel.

De zienswijze heeft deels geleid tot wijziging van het besluit. Een zone rond de havenmond is geëxclaveerd en bij de camping is aan de waterzijde een kleine technische correctie toegepast door de grens daar gelijk te trekken aan die van het Bestemmingsplan. Zie voor de jachthaven verder de kaart. De visvijver behoort tot het in 2003 definitief aangewezen Vogelrichtlijngebied. Het water behoort tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het gebied als Vogelrichtlijngebied is aangewezen. Zie ook paragraaf 4.3 van de appendix bij de Nota van toelichting, waar de plassen ten zuiden van Olburgen met name zijn genoemd. Dit betekent dat er eerder geen wetenschappelijke fout is gemaakt bij de begrenzing.

Een inspreker beveelt aan om het zuidwestelijk deel van een haven op te nemen binnen de begrenzing van het Vogelrichtlijngebied. Hiermee ontstaat volgens de inspreker een aaneensluitend gebied dat verder

ontwikkeld kan worden als verbindingszone tussen de Veluwe (Natura 2000-gebied 57) en de Utrechtse Heuvelrug.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Volgens de tekstuele uitzondering voor (jacht)havens in het Vogelrichtlijnbesluit (2000) maken deze geen deel uit van het Vogelrichtlijngebied. Deze uitzondering is in het voorliggende Natura 2000-aanwijzingsbesluit op kaart overgenomen. Er is sinds 2000 een aaneengesloten Vogelrichtlijngebied op kaart zichtbaar

Een inspreker mist een aantal essentiële definities van 'uiterwaard' en de verschillende samenstellende delen van het zomer- en winterbed van de rivier. De vaargeul van de IJssel lijkt volgens de inspreker buiten de speciale beschermingszone en buiten de Habitatrichtlijngebieden te vallen, maar dit is onduidelijk aangegeven. Dit wrekt zich volgens de inspreker met name op de toelaatbaarheid van ingrepen aan de vaargeul en dijkverleggingen.

Een inspreker is van mening dat de Projectnota Vaarwegverruiming bij Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel moet worden toegevoegd en dat de definitie van 'uiterwaard' duidelijk gemaakt moet worden. Dit omdat er volgens de inspreker plannen zijn om over 60 tot 70 kilometer de vaarweg te verruimen en daarmee het zomerbed te verbreden en derhalve de uiterwaard smaller te maken. Als de uiterwaard wordt toegevoegd aan de vaargeul verdwijnt er volgens de inspreker Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebied.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. De vaargeul staat duidelijk op kaart aangegeven en behoort niet tot het Natura 2000-gebied. Initiatieven om de vaargeul te verruimen dienen zonodig getoetst te worden op mogelijke schadelijke gevolgen voor het Natura 2000-gebied.

Een inspreker wil weten wat er gebeurt als er een dijk wordt verlegd. Het kan volgens de inspreker dan niet zo zijn dat een deel buitendijks gebied wel en het stuk ernaast niet binnen de Natura 2000-begrenzing valt.

Het aanleggen van een nieuwe dijk heeft niet automatisch invloed op de begrenzing van een Natura 2000-gebied. Als de begrenzing definitief is geworden kan de kaart die behoort bij het Natura 2000 aanwijzingsbesluit pas veranderd worden middels een wijzigingsbesluit. Zo een besluit is niet eerder te verwachten dan na een evaluatie, waaruit blijkt dat het nieuw toe te voegen gebiedsdeel ook inderdaad waarden bevat.

Een inspreker is van mening dat de begrenzing van de buitendijks gelegen gebieden in het Natura 2000-gebied Uiterwaarden Neder-Rijn niet altijd duidelijk is aangegeven. De inspreker verzoekt om daar waar het dijktaalud geen actuele waarde of potentiële betekenis heeft voor de instandhoudingsdoelstellingen de begrenzing op de buitenteen van de dijk te leggen.

Volgens het oorspronkelijke aanwijzingsbesluit volgt de buitengrens van het Vogelrichtlijngebied de buitenteen van de dijk. Deze grens (cq. onderkant talud) is nu ook op de kaart aangegeven. Het plaatselijk op dijktaaluds aanwezige habitatype glanshaverhooilanden (H6510A), dat de reden vormde voor opname in de ontwerpen, is slechts op enkele dijkvakken aanwezig. Deze dijkvegetaties sluiten niet aan op de vlakdekkende voorkomens van glanshaverhooilanden in de uiterwaarden. Het instandhoudingsbeheer van dijktaaluds (jaarlijks maaien en afvoeren) heeft een positieve invloed op ontwikkeling van (glanshaver)hooilanden. Structurele ingrepen, zoals noodzakelijke dijkversterkingen en groot onderhoud, maken het niet haalbaar het voortbestaan van deze vegetaties op de huidige locaties ook op lange termijn te garanderen. Bovendien zijn de vegetaties op deze taluds door geregelde ingrepen (met tussenpozen van 5 jaar en meer) minder goed ontwikkeld dan in de uiterwaarden waar een optimaal beheer van glanshaverhooilanden kan worden gevoerd. Middels afspraken met de waterschappen is voorzien in continuering van het beheer gericht op behoud en ontwikkeling Natura 2000-kwaliteiten, zo lang dit de hoogwaterveiligheid niet in gevaar brengt. Op deze manier blijven de dijken een bijdrage leveren aan de landelijke opgave voor het habitatype glanshaverhooilanden. Op de Bijlanddijk bij Tolkamer is het habitatype stroomdalgraslanden aanwezig, maar dit betreft geen primaire waterkering. Deze dijk is dus onderdeel van het aangewezen gebied. Het habitatype glandhaverhooilanden is op enkele waterkeringen aanwezig die niet de buitengrens van het Natura 2000-gebied zijn. Dit zijn locaties waar ook binnendijks gelegen gebied is meebegrensd als Natura 2000-gebied. Deze dijkgedeelten zijn onderdeel van het

aangewezen gebied. Het gaat in deelgebied Uiterwaarden IJssel om een dijklocatie met glanshaverhooiland in de Duursche Waarden (natuurreserveaat) bij paal 26. En om een dijklocatie met droog hardhoutooibos bij Wapenveld, Klooster Hulsbergen, binnen de kilometervakken 20023 (X/Y= 201/494) en 20024 (X/Y= 202/494). In deelgebied Gelderse Poort gaat het om enkele dijklocaties met glanshaverhooiland langs de Galgendaalse dijk (gemeente Rijnwaarden), binnen de kilometervakken 31420 (X/Y = 198/435) en 31630 (X/Y = 198/434). En glanshaverhooiland langs de Ooijse Bandijk in de Groenlanden bij Ooij (gemeente Ubbergen), binnen de kilometervakken 32484 (X/Y = 192/430), 32262 (X/Y = 191/431), 32262 (X/Y = 190/431), 32482 (X/Y = 190/430), 32681 (X/Y = 189/429).

Een inspreker is van mening dat in een tijd van Ruimte voor de Rivier en Deltaplan de uiterwaarden water moeten kunnen bergen en vlot afvoeren. Gelet op de urgentie van waterberging en door goede ontwikkeling van de andere habitattypen is de inspreker van mening dat Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel buiten de Natura 2000-begrenzing moet worden gelaten.

De zienswijze heeft niet geleid tot wijziging van het besluit. De begrenzing van het Vogelrichtlijn gebied is al definitief geworden na de aanwijzing van 2000 en kan om die reden niet meer aangepast worden. Bovendien mogen gebieden uitsluitend begrensd worden op basis van ecologische criteria. Daarbij zijn beide beleidsvelden (rivierveiligheid en Natura 2000) goed op elkaar afgestemd.

Een inspreker merkt op dat het onduidelijk is of percelen overlap hebben met Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel en wil benadrukken dat in de definitieve aanwijzing de kadastrale lijnen als begrenzing aangehouden worden. De inspreker wil geen beperkingen in de kadastrale registratie van de percelen.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De grens van het in 2000 definitief aangewezen Vogelrichtlijngebied volgt hier de kadastrale grens van het staatseigendom.

Een inspreker meent dat ten onrechte drie erven zijn geëxclaveerd in plaats van twee.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. Op kaart is de exclavering van de percelen binnen het Vogelrichtlijngebied en het Habitatrichtlijngebied ongedaan gemaakt omdat de bebouwing die eerder aanwezig was is verwijderd.

3.2.2 Uiterwaarden IJssel

Enkele insprekers geven aan mee te doen in het project Havikerpoort. De insprekers verzoeken om het project mee te nemen in het beheerplan en één inspreker verzoekt om alle bij het project betrokken percelen buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel te houden. Volgens de insprekers is het doel van het project natuurontwikkeling en versterking van het landschap. De ecologische ontsluiting dient verbeterd te worden en er wordt een nevengeul gegraven waarbij zandwinning plaatsvindt. Volgens de insprekers zijn de plannen in een vergevorderd stadium.

De zienswijzen hebben niet geleid tot wijziging van het besluit.

De Havikerwaard maakt deel uit van het in 2000 aangewezen Vogelrichtlijngebied. Verkleining van een Vogelrichtlijngebied is alleen mogelijk als er in het verleden een duidelijke begrenzingsfout is gemaakt. En dat is hier niet het geval. Grasland en open water vormt het leefgebied van vogelsoorten waarvoor het Vogelrichtlijngebied is aangewezen. Ook was de Havikerwaard van belang als broedgebied voor de aalscholver. Het gebied is nog steeds van betekenis en noodzakelijk voor de ecologische samenhang met de overige delen van het Vogelrichtlijngebied. Zie verder de appendix bij de Nota van toelichting. Toekomstige ontwikkelingen vallen buiten de criteria voor wijziging van het besluit. Zie voor de criteria paragraaf 2.2.4. van de Nota van antwoord (2007).

Enkele insprekers merken op dat een stuk grond aan de oostelijke zijde van de 'dode tak' van de IJssel nabij de Fraterwaard niet meebegrensd is als Vogelrichtlijngebied binnen Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel. Volgens één inspreker hebben diverse groepen zich ingezet voor het behoud van het stuk grond, wat één geheel vormt met De Grind. Een andere inspreker geeft aan dat hier diverse vogelsoorten broeden. Er wordt

door de insprekers verzocht dit stuk alsnog mee te begrenzen, of een reden te geven waarom deze grond niet mee begrensd is.

De zienswijze heeft niet geleid tot wijziging van het besluit. De begrenzing van het Vogelrichtlijn gebied is definitief geworden na de aanwijzing van 2000. Vergroting van een Vogelrichtlijngebied is alleen mogelijk binnen de grens van een Habitatrichtlijngebied in het kader van gelijktrekking. Deze situatie is hier niet aan de orde. Het bedoelde gebiedsdeel heeft geen fysieke aansluiting op een nabijgelegen Habitatrichtlijngebied.

Een inspreker verzoekt de begrenzing aan te passen aan de nieuwe omtrek van een bedrijf in Hattem.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De begrenzing van gebieden mag uitsluitend plaatsvinden op basis van criteria die verband houden met de instandhouding van natuurlijke habitats of wilde soorten planten en dieren.

Een inspreker verzoekt een perceel aan de Verheullweg in Doesburg wat is meebegrensd buiten de begrenzing te houden, zoals ook andere percelen in de Fraterwaard buiten de begrenzing zijn gehouden.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. Het erfperceel is geëxclaveerd. Zie de kaart.

Een inspreker is van mening dat in de huidige situatie op de oostelijke oever van de IJssel ter hoogte van Baak en Vierakker de genoemde natuuroeltypen en soorten niet of in beperkte mate aanwezig zijn. Een andere inspreker is van mening dat een gebied ten noorden van een bedrijf in Olst buiten de begrenzing moet blijven, omdat op deze grond de ontsluiting van het bedrijf op de Rijksweg is gepland. Tevens worden hier volgens de inspreker parkeerplaatsen voor het bedrijf aangelegd.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. Verkleining van een Vogelrichtlijngebied is alleen mogelijk als er bij de begrenzing een wetenschappelijke fout is gemaakt. Dat is hier niet aan de orde. De in de uiterwaarden gelegen graslanden en open water behoren tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het gebied eerder is aangewezen. Zie verder de appendix bij de Nota van toelichting.

Een inspreker is tegen de aanwijzing van de IJsseluiterwaarden tussen de Eilandbrug en de Melmerweg. De inspreker is van mening dat de aanwezigheid van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel een belemmering zal vormen voor de ontwikkeling van een bedrijventerrein ten westen van de Eilandbrug N50.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De uiterwaarden tussen de N50 en de Melmerweg bij Kampen zijn in 2000 aangewezen als vogelrichtlijngebied. Verkleining van een Vogelrichtlijngebied is alleen mogelijk als er in 2000 een duidelijke begrenzingsfout is gemaakt. Het gaat dan om een wetenschappelijke fout die voldoet aan de door de Europese Commissie gestelde voorwaarden. Dat is hier niet het geval. In 2000 bestond het Vogelrichtlijngebied hier uit open nat natuurlijk terrein. Het moeras en open water vormt een deel van het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het Vogelrichtlijngebied is aangewezen. Zie ook de appendix bij de Nota van toelichting. Toekomstige ontwikkelingen vallen buiten de door de Europese Commissie gestelde voorwaarden. Zie ook paragraaf 2.2.4. van de Nota van Antwoord (2007).

Een inspreker geeft aan dat in de toelichting bij het ontwerp-aanwijzingsbesluit staat aangegeven dat objecten die tekstueel waren geëxclaveerd waar mogelijk ook op de kaart buiten de begrenzing zijn gebracht, inclusief de zone van 100 meter genoemd in de exclaveringsformule. De inspreker is van mening dat een aanlegplaats op het Keteleiland in Kampen en bij Wilsum op de kaart niet buiten de begrenzing zijn gebracht.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De landelijk gelegen aanlegplaats op het Keteleiland is niet gelegen binnen de begrenzing van het onderhavige Natura 2000-gebied, maar binnen het Natura 2000-gebied Ketelmeer-Vossemeer, zodat de zienswijze niet kan leiden tot een wijziging van het onderhavige besluit. Het aanwijzingsbesluit Ketelmeer-Vossemeer is inmiddels definitief. Daarnaast gaat het hier niet om een jachthaven (met voorzieningen), maar

om een zogenaamde landelijk gelegen aanlegplaats. Omdat voorzieningen ontbreken vallen andere aanlegplaatsen zoals de locatie direct ten zuiden van de stadsbrug in Kampen, en de locatie bij Wilsum, ook niet onder de algemene tekstuele exclavering voor (jacht)havens.

Een inspreker wil bepaalde delen nabij Brummen buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel hebben. De inspreker is van mening dat de aanwijzing als Habitatrictlijngebied in de toekomst een beperking kan gaan vormen voor het huidige agrarische gebruik.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De aanwijzing als Habitatrictlijngebied is mede gebaseerd op de aanwezigheid van het prioritaire habitatype zachthoutoobossen (H91E0).

Een inspreker verzoekt bij landgoed Bingerden te Angerlo een smalle strook met een hoeve uit de begrenzing te halen, omdat de genoemde natuurwaarden (behalve de ganzen) niet of nauwelijks voorkomen en agrarische bouwblokken per definitie niet zijn opgenomen.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. Gebouwen en verhardingen die reeds tekstueel waren geëxclaveerd zijn op kaart buiten de begrenzing gebracht. Verdere verkleining van een Vogelrichtlijngebied is mogelijk als een duidelijke technische of wetenschappelijke fout is gemaakt bij de begrenzing. Maar dat is hier niet aan de orde. Het in de uiterwaarden gelegen grasland is van betekenis als leefgebied voor de vogelsoorten waarvoor het Vogelrichtlijngebied is aangewezen. Zie verder de appendix bij de Nota van toelichting.

Een inspreker wil dat een privéterrein niet in de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel wordt opgenomen. Volgens de inspreker ligt het gebied binnendijs en kan daarom niet als uiterwaard worden aangemerkt. Volgens de inspreker is per abuis niet de grens van de dijk gebruikt maar de Koetsweg en provinciale weg.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Het perceel met bewoning aan de Barlosche Kolk van inspreker ligt niet in het Natura 2000-gebied. Inspreker heeft zich kennelijk vergist.

Een inspreker merkt op dat diens bedrijf buiten Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel ligt, maar wel in het volgens de inspreker (waarschijnlijk) toekomstige verwevingsgebied naar Natura 2000-gebied Veluwe (057), de zogenaamde Groene Wig. De inspreker vreest dat dit de bedrijfsvoering gaat tegenwerken.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De Natura 2000-aanwijzingen gaan uitsluitend over begrenzing van het Natura 2000-gebied en de doelen. Ander beleid staat daar los van.

Een inspreker verzoekt om het gebied vanaf de Hezenberg tot aan 't Kromholt, nabij Hattem, niet aan te wijzen als Natura 2000-gebied. Dit omdat het langs een 23 hectare groot bedrijventerrein ligt en omdat volgens de inspreker door het onttrekken van de agrarische doelstelling het open landschap verloren gaat en vergezichten zullen daarmee verdwijnen. Tevens is dit volgens de inspreker nadelig voor de vlotte afwatering van de IJssel.

Een inspreker is van mening dat de verbindingzone voor fauna (hoefdieren) als Ecologische Hoofdstructuur "de Hattermer Poort" niet aan de rijksrichtlijnen voldoet en behoort daarmee te vervallen. De enige mogelijkheid is volgens de inspreker de aansluiting van het Landgoed Petrea en het Zwolse bos te Heerde/Wapenveld op het Klooster Hulsbergen en vervolgens naar de Waarden bij Windesheim in Overijssel.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied is al definitief geworden na de aanwijzing van 2000 en het grasland is leefgebied voor aangewezen vogelsoorten. Zie ook de appendix bij de Nota van toelichting. Daarnaast is een deel van het genoemde gebied hierbij aangewezen als Habitatrictlijngebied. De besluitvorming over ecologische verbindingzones voor hoefdieren vindt niet plaats in het kader van Natura 2000. Natura 2000 betreft enkel de fauna die in het aanwijzingsbesluit is genoemd.

Een inspreker is van mening dat de recreatiegebieden Hattem en Rhederlaag buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel moeten vallen, omdat voor deze intensieve concentratiegebieden voor de recreatie andere doelen gelden dan de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De begrenzing van het Vogelrichtlijn gebied is al definitief geworden na de aanwijzing van 2000. Verkleining van een Vogelrichtlijngebied is mogelijk als een duidelijke technische of wetenschappelijke fout is gemaakt bij de begrenzing. Maar dat is bij Hattem en Rhederlaag niet aan de orde. Bij de recreatiegebieden zijn de graslanden en het open water ook van betekenis als leefgebied voor de vogelsoorten waarvoor het Vogelrichtlijngebied is aangewezen. Hierbij is zo begrensd dat een samenhangend geheel is ontstaan. Zie verder de appendix bij de Nota van toelichting.

Een inspreker is van mening dat de oude IJsselarm Het Zwarte Schaar, tot aan de dam die toegang geeft tot de Fraterwaard buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel moet liggen. Hiervoor noemt de inspreker verschillende redenen zoals het zeer geringe voorkomen van de watervogels waarvoor het gebied is aangewezen en plannen voor de aanleg van een laad- en loswal.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Het Vogelrichtlijngebied is al in 2000 aangewezen. Om een inhoudelijke aanpassing te kunnen doorvoeren dient er bij de begrenzing van het Vogelrichtlijngebied in 2000 een 'duidelijke wetenschappelijke fout' gemaakt te zijn. Dat is hier niet het geval. Het Zwarte Schaar was bij de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied 'open water', en dat heeft betekenis voor de trekvogelsoorten waarvoor het Vogelrichtlijngebied is aangewezen. Zie ook de aanduiding van leefgebied in de appendix bij de Nota van toelichting.

Een inspreker is van mening dat de begrenzing van Natura 2000-gebied binnen de gemeente Brummen de kadastrale grens dient te volgen. Volgens de inspreker gebeurt dit op een aantal plaatsen niet. Daarbij zijn volgens de inspreker een aantal bestaande gebouwen niet geëxclaveerd. De inspreker merkt op dat het noordelijke deel van de kern Leuvenheim binnen de begrenzing van het Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel opgenomen is. De inspreker gaat ervan uit dat dit een fout is en verzoekt dat de begrenzing aangepast wordt.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied is op de kaart op enkele technische punten verbeterd, waaronder de begrenzing bij Leuvenheim. Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting en de kaart.

Een inspreker is van mening dat de bebouwing nabij een jachthaven in Giesbeek op de kaart ten onrechte is begrensd als Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel. Volgens de inspreker is hier sprake van bebouwing welke niet op de kaart staat aangegeven.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. De bebouwing is op kaart geëxclaveerd.

Een inspreker is van mening dat het binnendijkse deel van de Tichelgaten bij Windesheim niet binnen de grenzen van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel hoort, omdat deze binnendijkse gebieden volgens de inspreker niet nodig zijn om de instandhoudingsdoelstellingen te realiseren. De inspreker verzoekt rekening te houden met bevindingen uit het beheerplan, waarin dit nader zal worden verkend.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Het binnendijkse deel van de Tichelgaten is eerder van belang geacht voor onder andere zwem- en duikeenden, grote zaagbekken en nonnetjes (bijlage bij toelichting beschermd natuurmonument IJsseluiterwaarden N-95-6038, 8 augustus 1995). Voor onder andere het nonnetje en andere trekkende watervogels zijn doelstellingen opgenomen in het onderhavige aanwijzingsbesluit. Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting.

Een inspreker is van mening dat de buitengrenzen van de Natura 2000-gebieden niet altijd even logisch gekozen zijn. Volgens de inspreker zijn delen van uiterwaarden en polders niet meebegrensd terwijl de selecterende natuurwaarden daar wel aanwezig zijn. In de Gelderse Poort is dit volgens de inspreker het geval de bij Hondsbroeksche Pleij in verband met overwinterende watervogels. Wanneer ontbrekende delen

worden meegenomen ontstaat er ook een betere samenhang tussen de afzonderlijke gebieden, aldus de inspreker.

Een inspreker is van mening dat de Hondsbroeksche Pleij toegevoegd dient te worden ten behoeve van de stroomdalgraslanden, steltlopers, eenden en ganzen. Volgens de inspreker vindt hier natuurontwikkeling plaats.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. De begrenzing van het Vogelrichtlijn gebied is al definitief geworden na de aanwijzing van 2000. Uitbreiding van een Vogelrichtlijngebied is alleen mogelijk als het gebied tevens Habitatrichtlijngebied is, en dat is bij de Hondsbroeksche Pleij niet het geval. Zie ook de toelichting bij paragraaf 3.1 'Begrenzing van bestaande Vogelrichtlijngebieden' hiervoor. Het habitattypen stroomdalgrasland (H6120) komt in de Hondsbroekse Pleij voor zover bekend niet voor.

Een inspreker is van mening dat de kwartelkoning (A122) in de uiterwaarden rondom Zutphen de laatste jaren met regelmaat wordt waargenomen. Volgens de inspreker is voor deze soort uitbreiding en verbetering van het leefgebied van groot belang. Door de bescherming uit te breiden kan voorkomen worden dat de soort uit het gebied verdwijnt, aldus de inspreker.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit.

De uiterwaarden rondom Zutphen zijn al Vogelrichtlijngebied. De begrenzing van het Vogelrichtlijn gebied is definitief geworden na de aanwijzing van 2000.

Een inspreker is van mening dat er in het ontwerp-aanwijzingsbesluit geen rekening is gehouden met bestaande en nog aan te leggen rotondes of largasaansluitingen. Het gaat dan om een bestaande rotonde ten zuiden van Olst en één ten zuiden van Wijhe, een aan te leggen largasaansluiting bij Wijhe en een aanpassing van de kruising Raalterweg-Rijksstraatweg in Wijhe.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. In het jaar 2000 bestaande rotondes en largasaansluitingen zijn op de kaart geëxclaveerd in overeenstemming met de tekstuele exclavering voor verhardingen. Geplande rotondes of largasaansluitingen dienen in het beheerplan of vergunning in het kader van de Natuurbeschermingswet aan de orde te komen.

Een inspreker is van mening dat de veerstoepen bij Olst en Wijhe buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel horen. Daarnaast is de inspreker van mening dat de overige openbare wegen die zijn opgenomen ook buiten de begrenzing horen, alsmede een jachthaven inclusief de steenbekleding ten zuiden van de Loswal.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. De veerstoepen zijn in overeenstemming met de tekstuele exclavering voor bestaande verhardingen ook op de kaart geëxclaveerd. Openbare wegen worden alleen geëxclaveerd als zij op de grens van het Natura 2000 gebied liggen. De jachthaven van Wijhe was bij de aanwijzing van het Vogelrichtlijngebied in 2000 terecht niet geëxclaveerd omdat deze destijds de functie had van passantenhaven bestaande uit aanlegplaatsen zonder havenfaciliteiten. De exclaveringstekst voor (jacht) havens is niet aan de orde voor een passantenhaven.

Een inspreker is van mening dat de Nijenbekerpolder toegevoegd dient te worden aan Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel, welke uit de begrenzing is gehaald wat tekstueel niet is toegelicht.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De Nijenbekerpolder is niet uit de begrenzing van het Vogelrichtlijngebied gehaald want de polder is in 2000 niet als Vogelrichtlijngebied aangewezen.

Enkele insprekers willen dat Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel wordt uitgebreid ten behoeve van stroomdalgraslanden (H6120) en rivierlandschapswaarden.

Een inspreker is van mening dat ten behoeve van de stroomdalgraslanden (H6120) en overige voorkomende natuurwaarden Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel uitgebreid dient te worden in de uiterwaarden bij Zutphen en de dijken bij Terwolde, omdat hierdoor een logische beschermingseenheid zal ontstaan.

Een inspreker merkt op dat in het Natura 2000 doelendocument (2006) wordt gevraagd om een strikte bescherming van de resterende locaties met stroomdalgraslanden (H6120), zowel binnen als buiten het Natura 2000-netwerk. De inspreker stelt voor dat langs de IJssel deze locaties aangevuld kunnen worden met de dijken bij Terwolde.

De zienswijzen hebben deels geleid tot aanpassing het besluit. Het Habitatrichtlijngebied Reuversweerd (Cortenoever) is uitgebreid met een gedeelte van de Stokebrandswaard bij Zutphen. Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting. De veronderstelde stroomdalgraslanden (H6120) langs de dijken bij Terwolde behoren tot het habitatype Glanshaver- en vossestaarthooilanden (glanshaver, H6510A). De smalle strook langs de dijken bij Terwolde is niet toegevoegd aan het Habitatrichtlijngebied omdat er geen fysieke aansluiting is op een in het ontwerpbesluit begreemd Habitatrichtlijngebied.

Een inspreker is van mening dat de begrenzing bij een steenfabriek tussen Velp en Rheden niet correct is. Volgens de inspreker staat in zowel het Natura 2000 doelendocument alsmede in de Nota van Antwoord dat er voor de gebiedsgrenzen gekozen wordt voor harde topografische lijnen. De inspreker geeft aan dat bij het zuidwestelijke deel van de steenfabriek een verharde weg loopt welke als harde grens kan dienen, maar dat de begrenzing voorbij die weg is doorgetrokken en het terrein van de inspreker deels doorkruist.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De gevraagde aanpassing is meer dan 1 hectare groot en heeft daarom niet het karakter een 'inhoudelijke aanpassing'. Om een inhoudelijke aanpassing te kunnen doorvoeren dient er bij de begrenzing van het Vogelrichtlijngebied in 2000 een 'duidelijke wetenschappelijke fout' gemaakt te zijn. Dat is hier niet het geval. Het bedoelde terreindeel was bij de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied 'grasland', en dat heeft betekenis voor de trekvogelsoorten waarvoor het Vogelrichtlijngebied is aangewezen. Zie ook de aanduiding van leefgebied in de appendix bij de Nota van toelichting en paragraaf 2.2.4 van de Nota van Antwoord (2007).

Een inspreker is van mening dat het aangewezen gebied aan de zuidoever van de IJssel tussen de Haatlandhaven en de N50 buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel dient te blijven. Volgens de inspreker grenst het gebied direct aan het in ontwikkeling zijnde industrieterrein Zuiderzeehaven, en is uit het ontwerpbesluit niet gebleken dat aanwijzing van dit deel van de uiterwaarden noodzakelijk is met het oog op de te beschermen natuurwaarden en ornithologische waarden.

Een andere inspreker merkt op dat uitsluitend de monding van de Zuiderzeehaven als beschermingszone van de kaart is verwijderd. De uiterwaarden ter hoogte van en direct grenzend aan de Zuiderzeehaven en Haatlandhaven zijn volgens de inspreker nog wel aangeduid als Vogelrichtlijngebied en voor een klein deel als Habitatrichtlijngebied. Op grond van onderzoek, gerealiseerde natuurcompensatie en de exclavering dienen deze uiterwaarden volgens de inspreker buiten de begrenzing te worden gelaten. De inspreker is van mening dat de resterende natuurwaarden in de toekomst voldoende worden beschermd vanuit de Flora- en faunawet.

Een andere inspreker vindt dat de uiterwaarden ter hoogte van de Zuiderzeehaven en de Haatlandhaven niet in de Natura 2000-begrenzing moeten worden opgenomen.

Een inspreker is van mening dat de Zuiderzeehaven en de Haatlandhaven bij de gemeente Kampen buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel moeten worden gehouden.

Enkele insprekers vinden het voor de hand liggen om het gehele plangebied van het bedrijfsterrein 'Zuiderzeehaven' buiten de begrenzing te leggen gezien de tekst van paragraaf 3.3 over bedrijfsterreinen.

Enkele insprekers verzoeken om naast de Zuiderzeehaven ook de gebieden die hiermee in verbinding te staan buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel te houden. De insprekers merken op dat er sprake is van watergerelateerde activiteiten en dat die redelijkerwijs niet belemmerd mogen worden door de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied.

De zienswijzen hebben deels geleid tot aanpassing van het besluit. Aan de waterzijde van de Zuiderzeehaven is een zone van 100 meter water en bestaande verhardingen en bebouwing van het bedrijfsterrein onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied. De verzoeken om het overige deel van het Natura 2000-gebied langs de zuidelijke oever te onttrekken aan de begrenzing zijn gedeeltelijk overgenomen. De begrenzing van het Habitatrichtlijngebied langs de zuidelijke oever is gewijzigd. Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting.

De zuidoevers van de IJssel tussen de Haatlandhaven en de N50 zijn in het jaar 2003 definitief begrensd en aangewezen als Vogelrichtlijngebied vanwege de aanwezigheid van moeras, dat met het open water en in de uiterwaarden gelegen graslanden van het overige Vogelrichtlijngebied als geheel het leefgebied vormt van een aantal in artikel 4 van de Richtlijn bedoelde vogelsoorten (zie de appendix bij de Nota van toelichting). De bewering dat er geen voor de aanwijzing relevante broedvogelsoorten voorkomen in de uiterwaarden direct grenzend aan de Zuiderzeehaven en Haatlandhaven wordt bestreden: uit de 'Voortoets bestemmingsplan Haatland' blijkt dat hier ten minste de tureluur als broedvogel is waargenomen. De biotoop van deze soort heeft mede de begrenzing van dit gebied bepaald. Het regiem van natuurcompensatie in het kader van de PEHS valt buiten het bereik van de Natuurbeschermingswet 1998, het kader waarbinnen de aanwijzing als Natura 2000-gebied is gegeven.

Een inspreker is van mening dat de aanwijzing van Polder de Pijperstaart binnen Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel zorgt voor een negatief effect op de economische ontwikkeling in het gebied Haatlanden/Zuiderzeehaven. Daarbij blijkt volgens de inspreker uit het ontwerp-aanwijzingsbesluit niet dat dit gebied vanuit het oogpunt van natuurbelangen of ornithologische belangen bijdraagt aan de instandhoudingsdoelstellingen. Derhalve verzoekt de inspreker de aanwijzing van Polder de Pijperstaart te heroverwegen.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Polder de Pijperstaart is eerder definitief aangewezen als Vogelrichtlijngebied vanwege de aanwezigheid van in de uiterwaarden gelegen graslanden dat in samenhang met open water en moerassen van het Vogelrichtlijngebied als geheel het leefgebied vormt van een aantal in artikel 4 van de Richtlijn bedoelde vogelsoorten (zie de appendix bij de Nota van toelichting). Het water tussen de kribvakken is nu ook aangewezen als Habitatrichtlijngebied vanwege de aanwezigheid van het habitatype 'Beken en rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden)' (H3260B), en omdat het leefgebied is voor de rivierdonderpad.

Een inspreker merkt op dat de begrenzing bij de weg N50 bij Kampen op de kaart niet overeen komt met de tekst uit het ontwerp-aanwijzingsbesluit. Volgens het besluit is de begrenzing van het Habitatrichtlijngebied aangepast en ligt deze alleen ten westen van de brug N50. Op de kaart loopt de begrenzing ook aan de oostkant van de brug door. De inspreker is van mening dat de begrenzing op de kaart aangepast dient te worden, mede omdat de grond ten oosten van de brug volgens de inspreker volgens de exclaveringsformule binnen de zone van de Zuiderzeehaven en Haatlandhaven valt en dus niet onder de beschermingszone.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. Ook aan de oostzijde van de brug komt het habitatype 'Beken en rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden)' (H3260B) voor langs de noordoever. Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting.

Een inspreker merkt op dat ter hoogte van de Molenbrug bij Kampen de westelijke oever is toegevoegd als Habitatrichtlijngebied. Volgens de inspreker is dit in de tekst niet nader toegelicht. Omdat de zone volgens de inspreker in het verleden, heden en in de toekomst wordt gebruikt als aanlandingsplaats voor grote grondtransporten dient dit gebied volgens de inspreker niet als Habitatrichtlijngebied aangewezen te worden.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. Het verharde gedeelte is op kaart geëxclaveerd. In paragraaf 3.3 is een toelichting gegeven op de (wijziging van) Habitatrichtlijngebieden.

Een inspreker is van mening dat een camping buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel hoort te vallen. De inspreker is van mening dat het campingterrein zelf niet van belang is voor de kwalificerende soorten van het Natura 2000-gebied. De inspreker geeft aan dat er plannen zijn om het hoge deel bij de Stobbenwaarden te Deventer een meer recreatieve invulling te geven. Om deze reden wil de inspreker dat dit deel buiten de aanwijzing wordt gehouden.

De inspreker geeft aan dat er plannen zijn om de Zandweerdhaven bij de Rembrandtkade in Deventer te verplaatsen. De inspreker wil dat de 'witte vlek' van de huidige locatie meeverhuist in de aanwijzing. De inspreker geeft aan dat er voor de IJsselkade in Deventer in de uiterwaard een uitloopgebied is gepland, omdat de stedelijke invloedssfeer van Deventer daar groot is. Daarom ziet de inspreker dit gedeelte graag buiten de aanwijzing.

De inspreker is van mening dat de havenarm ten zuiden van de gashaven bij de Bergweide te Deventer buiten de aanwijzing zou moeten vallen, zoals dat andere havenarmen ook buiten de aanwijzing zijn gehouden.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. De camping en een deel van het bijbehorende park zijn op kaart geëxclaveerd. Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting. De Stobbenwaarden, de uiterwaard voor de IJsselkade en de havenarm zuidelijk van de Bergwijde zijn eerder definitief aangewezen als Vogelrichtlijngebied omdat de graslanden van de uiterwaarden en het open water van de haven het leefgebied vormen van een aantal vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. Zie de appendix bij de Nota van toelichting. Recreatieve ontwikkelingen bij de Stobbenwaarden kunnen in het beheerplan worden geregeld. De havenarm ten zuiden van de gashaven bij de Bergweide maakt deel uit van het projectbesluit Veenoordkolk en Teugse kolk van de gemeente in het kader waarvan de omstandigheden voor flora- en fauna verbeterd zullen worden. De 'witte vlek' om de Zandweerdhaven is de op kaart aangeduide weerslag van de tekstuele exclavering met betrekking tot (jacht) havens uit het Vogelrichtlijnbesluit van 2000. Dit betekent dat de tekstuele exclavering van toepassing is op in 2000 aanwezige jachthavens, en niet op potentiële locaties in het heden.

Een inspreker wil dat het strand van IJsselstrand wordt geëxclaveerd ten behoeve van een bedrijf.

De zienswijze heeft geleid tot wijziging van het besluit. Het strand is uitgezonderd van het Vogelrichtlijngebied. Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting.

Een inspreker is van mening dat er in het Vogelrichtlijngebied en beschermd natuurmonument, zoals is aangewezen in de Hengforder waarden, helemaal geen habitattypen aanwezig zijn. Volgens de inspreker blijkt dit uit de laatste tellingen van Staatsbosbeheer. De afgelopen tien jaar heeft er volgens de inspreker ook geen beheer plaats gevonden dat gericht was op het ontwikkelen van deze typen, zo is er volgens de inspreker bijvoorbeeld nooit gemaaid en afgevoerd.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. In de Hengforderwaarden zijn doeltypen aanwezig zoals Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150), ruigten en zomen (moerasspirea, H6430A), vochtige alluviale bossen (zachthoutooibossen, H91E0A).

3.2.3 Uiterwaarden Neder-Rijn

Een inspreker stelt dat op de percelen in de uiterwaarden Neder-Rijn geen droge hardhoutooibossen (H91F0) voorkomen. Volgens de inspreker is uitbreiding en verbetering daar niet aan de orde. De inspreker verzoekt om het perceel buiten de begrenzing te laten.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De percelen in de uiterwaarden zijn in 2000 aangewezen als Vogelrichtlijngebied. Met het samenvoegen van de vier gebieden in het rivierengebied zijn de instandhoudingsdoelstellingen, waaronder die van hardhoutooibossen, voor het gehele Natura 2000-gebied van toepassing. In het beheerplan dient de instandhoudingsdoelstelling ruimtelijk te worden uitgewerkt.

Een inspreker wil weten waarom het gebied ter hoogte van Wageningen aan de noordzijde van de rivier in de begrenzing is opgenomen, gezien het recreatieve belang en algemeen nut. De inspreker wil verder weten waarom niet louter de zuidzijde in de begrenzing is opgenomen.

Het gebied is in 2000 binnen de begrenzing opgenomen wegens de ecologische waarden, die er voorkomen in samenhang met de overige gedeelten van het Vogelrichtlijngebied. Zie verder de appendix bij de Nota van toelichting. Omdat de bezwaar- en beroepsprocedures bij de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied inmiddels zijn afgerond, maken de grenzen van deze gebieden geen deel uit van deze inspraakprocedure, tenzij er nieuwe feiten of omstandigheden naar voren worden gebracht die aanleiding geven om het besluit op onderdelen te wijzigen. Belang en algemeen nut van de recreatie in dit gebied is geen nieuw ecologisch feit.

Een inspreker constateert dat de aanwijzing van het gebied in en nabij de dorpskern Heteren in strijd is met de wens van de inwoners en het gemeentelijke, provinciale en landelijke beleid. De aanliggende Zandwinplas, de Plas van Wijck, wordt volgens de inspreker intensief gebruikt door de watersport en de beroepsvaart voor een steenfabriek. De steenfabriek is in gebruik, tevens is er in de Plas van Wijck een laad- en lossteiger voor de beroepsvaart met een watertransportroute via de plas. De strook betreft een veerstoept met intensief gebruikte trailerhelling en er vinden bewonersactiviteiten vanuit tuinen/erven aan de noordrand van de dorpsbebouwing plaats. Door de ligging, gebruik en aard heeft deze strook volgens de inspreker geen enkele betekenis voor watervogels waarvoor het gebied is aangewezen. De inspreker stelt voor om zowel de selectie als de begrenzing van het Natura 2000-gebied aan te passen, zodat het ruimtelijke, natuurlijke, toeristische en recreatieve gebruik minimaal kan worden gehandhaafd en op termijn worden verbeterd.

Deze zienswijzen hebben niet geleid tot wijziging van het besluit. Het Vogelrichtlijngebied is al in 2000 aangewezen. Het gebied waarvoor een verzoek is ingediend om het te verwijderen als Vogelrichtlijngebied behoorde in 2000 tot het leefgebied van de aangewezen vogelsoorten waarvoor het fungeerde als overwinteringsgebied en rustplaats. Het had in 2000 en heeft anno nu de kenmerken van grasland en open water, en dat is het leefgebied van een deel van de aangewezen vogelsoorten (zie de appendix bij de Nota van toelichting). Er is in 2000 geen technische fout gemaakt bij de begrenzing. Of het genoemde gebruik met de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied op gespannen voet staat kan beoordeeld worden in het kader van het beheerplan.

Een inspreker stelt dat ten onrechte een horecagelegenheid is gelegen in het aangewezen Natura 2000-gebied Uiterwaarden Neder-Rijn. De inspreker verzoekt om de begrenzing ruim om deze horecagelegenheid heen te leggen, zodat de horeca-activiteiten ter plaatse onbelemmerd door kunnen gaan. Het gebruik van de landerijen, eventueel te ontwikkelen nieuwe natuur en kleiwinning dienen niet belemmerd te worden door de aanwijzing.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. De in 2000 bestaande bebouwing met tuinen en erven zijn zoveel mogelijk op kaart geëxclaveerd. Zie de kaart. Het omringende gebied is in 2000 aangewezen als Vogelrichtlijngebied omdat het leefgebied is voor de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen (zie de appendix bij de Nota van toelichting). Het gebruik van het omringende gebied voor de landbouw, eventuele natuurontwikkeling en kleiwinning dient in het beheerplan aan de orde te komen.

Een inspreker stelt dat de aanduiding "jachthaven" in de Middelwaard op kaartblad 2 behorende bij het ontwerp-aanwijzingsbesluit onterecht en onjuist is. Hoewel dit gebied in het verleden gebruikt werd door een watersportvereniging is er nooit sprake geweest van een vergunde jachthaven. De plas is altijd in gebruik geweest door schepen voor het laden en lossen van goederen bij aangrenzende bedrijven. De inspreker stelt dat dit gebied als bedrijfsmatige haven in het bestemmingsplan is opgenomen. De inspreker verzoekt daarom om de benaming "jachthaven" te verwijderen.

Volgens een inspreker moet deze haven buiten de begrenzing van Natura 2000 vallen. Daarnaast verzoekt de inspreker om het deel van het industriegebied aan de rechterkant van de industriehaven uit de begrenzing te halen.

Een inspreker verzoekt om een deel van een land buiten de begrenzing van het Natura 2000-gebied te plaatsen vanwege het huidige en blijvende bedrijfsmatig gebruik van de Middelwaard Plas en het omringende terrein, de vergunde werkzaamheden en het ontbreken van natuurwaarden in dit gebied. Dit is volgens de inspreker in overeenstemming met de Nota van toelichting waarin bedrijven zijn geëxclaveerd.

De zienswijzen hebben deels geleid tot aanpassing van het besluit. De benaming 'jachthaven' is verwijderd van de kaart. De industriehaven is geëxclaveerd (zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting). Een deel van het industriegebied aan de rechterzijde was in het ontwerpbesluit al buiten de begrenzing gebracht omdat het bebouwing en erf betreft. De haven en de omringende graslanden behoren tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het Vogelrichtlijngebied in 2000 is aangewezen (zie de appendix bij de Nota van toelichting). Toekomstige ontwikkelingen zoals vergunde werkzaamheden vallen buiten de criteria om te beoordelen of er in het verleden mogelijk een duidelijke begrenzingsfout is gemaakt.

Enkele insprekers verzoeken om een deel van het gebied dat nu aangewezen is als Vogelrichtlijngebied ook aan te wijzen als Habitatrichtlijngebied, ten behoeve van de habitattypen slikkige rivieroever (H3270), ruigten en zomen (H6430), glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510) en droge hardhoutoobossen (H91F0) en de habitatsoorten kamsalamander (H1166), meervleermuis (H1318), bever (H1337) en rugstreeppad. De gebieden die begrensd zouden moeten worden als Habitatrichtlijngebied zijn De Blauwe Kamer, de Bovenste Polder onder Wageningen en Meinerswijk, ook de Doorwerthsche Waarden komen hiervoor in aanmerking gezien het recente natuurontwikkelingsproject dat volgens de inspreker hier is ingezet.

Een andere inspreker beveelt aan om de Doorwerthsche Waard toe te voegen aan de Natura 2000-begrenzing ten behoeve van de kamsalamander (H1166).

Het valt een inspreker op dat de uiterwaarden ten oosten van Heelsum niet zijn opgenomen in het Vogelrichtlijngebied Uiterwaarden Neder-Rijn. Deze uiterwaarden zijn volgens de inspreker van belang voor veel broedvogels, alsmede trekvogels en wintergasten. De inspreker verzoekt dan ook om de volgende gebieden op te nemen binnen de begrenzing: Doorwerthsche Waarden, Plas bij Driel, Rosande Polder en Meinerswijk. Deze gebieden zijn volgens de inspreker een integraal deel van de uiterwaarden en door het opnemen ontstaat ook een min of meer aansluitend geheel met de Gelderse poort (067) en Uiterwaarden IJssel (038).

De zienswijzen hebben deels geleid tot aanpassing van het besluit.

De uiterwaard De Blauwe Kamer is toegevoegd als Habitatrichtlijngebied binnen het bestaande Vogelrichtlijngebied. Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting. Meinerswijk is niet aangewezen als Habitatrichtlijngebied omdat het gebied niet fysiek aansluit op de grens van een bestaand Natura 2000-gebied én nog niet is aangemeld bij de Europese Commissie als gebied van communautair belang. Gebieden worden enkel uitgebreid met niet-aangemelde gebiedsdelen, wanneer deze uitbreiding direct aansluit op reeds aangemelde gebieden.

De Bovenste Polder en de Doorwerthsche Waarden voldoen niet aan het criterium voor aanwijzing als zelfstandig Habitatrichtlijngebied voor de genoemde habitattypen en soorten. Namelijk dat de gebiedsspecifieke bijdrage van de genoemde habitattypen aan de landelijke oppervlakten groter is dan 1% of dat de gebiedsspecifieke bijdrage van de populaties van de genoemde soorten aan de landelijke populaties groter is dan 1%.

Kamsalamander: er is geen populatieomvang bekend van de Bovenste Polder, en Doorwerthsche Waarden. De bijdrage van Uiterwaarden Nederland als geheel aan de landelijke populatie is minder dan 1% (0.8%). Meervleermuis: er zijn geen kraamkolonies bekend van de Bovenste Polder en Doorwerthsche Waarden. Bever: van de Bovenste Polder en Doorwerthsche Waarden zijn geen waarden bekend. De rugstreeppad is geen soort waarvoor Habitatrichtlijngebieden worden aangewezen.

De Doorwerthsche Waarden, de Plas bij Driel en Rosande Polder zijn niet toegevoegd aan het Vogelrichtlijngebied. Uitbreiding van het Vogelrichtlijngebied als onderdeel van een in dit besluit aangewezen Habitatrichtlijngebied is met betrekking tot de Doorwerthsche waarden, de Plas bij Driel en Rosande Polder niet aan de orde. De aanwijzing van het Vogelrichtlijngebied Neder-Rijn is in 2003 definitief geworden. De Vogelrichtlijn verplicht niet om al het leefgebied van de genoemde soorten op te nemen als Vogelrichtlijngebied. Het gaat alleen om de meest geschikte gebieden. Het huidige Vogelrichtlijngebied voorziet in samenhang met de Gelderse Poort voldoende in de beschermingsbehoefte van grauwe gans, kolgans, eenden en steltlopers (zie de appendix bij de Nota van toelichting).

Een inspreker merkt op dat uitsluitend het reservaat ten zuiden van De Hank is aangewezen als Vogel- en Habitatrichtlijngebied. De inspreker verzoekt enkele percelen ten noorden van De Hank, grenzend aan de winterdijk, mee te begrenzen. De inspreker stelt dat de huidige habitatkwaliteiten van deze percelen nog niet voldoen aan de criteria voor glanshaver- en vossenstaarthooilanden, glanshaver (H6510A), maar vertonen wel initiële aanzetten daartoe. Het reservaat behoort nagenoeg integraal tot de best ontwikkelde glanshaver hooilanden van Nederland. Voor dit habitatype is een opgaaf voor "verbetering kwaliteit en uitbreiding oppervlakte" aangewezen. Daarom verzoekt de inspreker om het Natura 2000-gebied uit te breiden met de noordelijke genoemde suboptimale "ontwikkelpercelen".

Een andere inspreker is van mening dat de buitengrenzen van de Natura 2000-gebieden bij de grote rivieren, waaronder Natura 2000-gebied Uiterwaarden Neder-Rijn, niet altijd logisch zijn gekozen. De inspreker mist delen van uiterwaarden en polders waar de geselecteerde natuurwaarden volgens de inspreker ook aanwezig zijn. De inspreker wil dat de ontbrekende delen worden toegevoegd zodat er een betere samenhang tussen de afzonderlijke gebieden ontstaat. Bovendien is een ruimere begrenzing volgens de inspreker noodzakelijk om de instandhoudingsdoelstellingen te realiseren en in de toekomst mitigatie mogelijk te maken.

De zienswijzen hebben deels geleid tot aanpassing van het besluit. Een deel van het Vogelrichtlijngebied ten noorden van De Hank (Amerongse Bovenpolder) is toegevoegd aan het Habitatrichtlijngebied vanwege het voorkomen van habitattypen glanshaver- en vossenstaarthooilanden, *glanshaver* (H6510A). Ten oosten van de Rijnsteeg zijn percelen met het habitattypen droge hardhoutoobossen (H91F0) toegevoegd als Habitatrichtlijngebied, waarbij de grens van het Vogelrichtlijngebied binnen het Habitatrichtlijngebied is verruimd. Daarnaast zijn binnen het Vogelrichtlijngebied langs de Neder-Rijn percelen toegevoegd aan het Habitatrichtlijngebied vanwege het voorkomen van habitattypen stroomdalgraslanden (H6120). Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting.

Een inspreker merkt op dat in het ontwerp-aanwijzingsbesluit een strook grasland bij Elst wordt beschreven als een overgang bij tuinen, dat daarmee buiten de begrenzing van het gebied wordt gehouden. De inspreker stelt dat het hier echter gaat om een deel wat een landschappelijke logische eenheid vormt met het overige uiterwaardengebied, en ook van belang is voor verschillende soorten vogels. De inspreker verzoekt om dit deel binnen de begrenzing te houden.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. Van de percelen die in het ontwerpbesluit waren geëxclaveerd, zijn de graslandpercelen weer toegevoegd. Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting.

Een inspreker merkt op dat het Vogelrichtlijngebied bij Amerongen en Elst wordt verkleind omdat sommige delen niet van betekenis zouden zijn voor vogels. De inspreker verzoekt om na te gaan of deze gronden mogelijk wel in aanmerking kunnen komen als Habitatrichtlijngebied vanwege het voorkomen van kwalificerende habitattypen of –soorten dan wel dat de potentie aanwezig is om deze natuurkwaliteiten met een juist beheer te realiseren.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De gronden bij Amerongen en Elst grenzen niet fysiek aan het Habitatrichtlijngebied (Amerongse Bovenpolder). Uitbreiding van het Habitatrichtlijngebied is daarom niet mogelijk.

Een inspreker is van mening dat het Veerweiterrein ten onrechte opgenomen is. Het terrein ligt tussen het natuurterrein Palmerswaard en de Rijnstraat. De inspreker stelt dat het terrein niet wordt gebruikt door de doelsoorten. De inspreker geeft aan dat het terrein in agrarisch gebruik en beheer is en regelmatig gemaaid, begraasd en met mest geïnjecteerd wordt. Op het terrein ligt een passantenhaven en restaurant met parkeerterrein en langs de Rijnstraat en Veerweg wordt geparkeerd. Ook vinden er op het terrein evenementen plaats. De inspreker merkt op dat de begrenzing bij Amerongen en Elst is aangepast in verband met het feitelijk strijdig gebruik. Daarom verzoekt de inspreker vanwege vergelijkbare redenen het Veerweiterrein buiten de begrenzing te houden.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. Bebouwing en bijbehorende verharding en jachthaven zijn geëxclaveerd (zie verder paragraaf 3.3. van de Nota van toelichting). De graslanden behoren tot het leefgebied van de vogels waarvoor het gebied in 2000 als Vogelrichtlijngebied is aangewezen (zie de appendix bij de Nota van toelichting). De begrenzing van de graslanden is daarom niet gewijzigd.

Een inspreker stelt dat de begrenzing van het gebied strijdig is met het geldende bestemmingsplan voor de Rijnhaven. Een deel van het Natura 2000-gebied heeft de bestemming bedrijventerrein en groenvoorziening. Hierdoor is de ontwikkelingsmogelijkheid beperkt. De inspreker verzoekt om de voorgenomen begrenzing aan te houden, totdat nader overleg heeft plaatsgehad met de betrokken instanties over de exacte begrenzing in relatie tot de voorgenomen planontwikkeling van de haven.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied bij het bedrijventerrein is aangepast. Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting. Voor plannen om het gebied verder te ontwikkelen dient onderzocht te worden of een vergunningenprocedure noodzakelijk is.

Een inspreker verzoekt twee percelen buiten de aanwijzing te houden, omdat de percelen onderdeel zijn van een recreatiebedrijf. Deze inspreker heeft aan de hand van de kaart behorende bij het ontwerp-aanwijzingsbesluit vastgesteld dat het noordoostelijk deel van een verblijfsrecreatieterrein, en een perceel dat gebruikt wordt voor paraglidingactiviteiten, sport en spel alsmede parkeerterrein binnen de begrenzing valt. De inspreker verzoekt om een jachthaven/hellingsteiger ten zuiden van het recreatiepark buiten de begrenzing van het gebied te houden. Deze jachthaven met hellingsteiger heeft een belangrijke functie voor een bedrijf. De inspreker verzoekt om de juiste begrenzing toe te passen.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. Bestaande bebouwing in het jaar 2000 en bijbehorende tuinen zijn geëxclaveerd, zie paragraaf 3.3. van de Nota van toelichting. Het overige deel van het noordoostelijke recreatieterrein, en het perceel dat wordt gebruikt voor onder andere sport en spel, blijft Vogelrichtlijngebied omdat het in 2000 bestond uit open water en grasland dat van betekenis is als leefgebied voor de vogelsoorten waarvoor het gebied als Vogelrichtlijngebied is aangewezen. Er is wat betreft het noordoostelijke deel van het recreatieterrein, het sport- en spelterrein en "jachthaven/hellingsteiger" geen sprake van een wetenschappelijke fout bij de begrenzing. Op grond van topografie en luchtfoto (2000) was er geen bebouwing aanwezig op het noordoostelijke recreatieterrein, het sport- en spelterrein en jachthaven/hellingsteiger. De "jachthaven/hellingsteiger" heeft daarom de functie van aanlegsteiger, en aanlegsteigers zijn in 2000 niet tekstueel geëxclaveerd. Daarnaast is het open water waarbinnen de aanlegsteiger is gelegen leefgebied voor vogels en is het eigendom van de Staat. Een bestemmingsplan is voor het recreatieterrein niet aan de orde.

Een inspreker verzoekt in het kader van de exclavering van een jachthaven (Aalswaard) om het huidige watergebied op te rekken met 125 meter in alle richtingen in verband met mogelijke interferentie van regelgeving met betrekking tot de lopende vergunningen en bouwprocedures. De inspreker verzoekt om aan land de grens bij de toegangsweg met 50 meter op te rekken, voor de bebouwing in verband met een parkeerplaats. Verder verzoekt de inspreker om de zone van 50 meter rond het terrein uit te sluiten om tegenspraak met de milieuvergunning te voorkomen. Als laatste wil de inspreker dat de openbare weg geëxclaveerd wordt. Als argumentatie hiervoor brengt de inspreker naar voren dat door meerdere partijen een uitbreiding van het aantal ligplaatsen is verleend.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. De jachthaven is uitgezonderd tot 100 meter, zie paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting. Voor het overige is de zienswijze niet overgenomen omdat de verzoeken verder gaan dan enkele technische verbeterpunten. Zie verder paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting en de tekst in paragraaf 3.1 van bijlage C : 'Bufferzones en exclavering van recreatieondernemingen en agrarische bedrijven'.

Een inspreker wil dat de eigendommen op de fabriekslocaties Roodvoet, Timmermans, Manuswaard/Wolfswaard, Heteren, waartoe onder andere fabrieksterreinen, laad- en losfaciliteiten en toegangswegen behoren, uitgezonderd worden van de begrenzing van Natura 2000-gebied Neder-Rijn.

De zienswijzen hebben deels geleid tot aanpassing van het besluit. Zie paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting en paragraaf 3.2.1. Rijntakken hiervoor. Het verzoek om een in het water gelegen lospont on bij de fabriek Timmermans te exclavieren is niet overgenomen omdat dit ponton niet zichtbaar is op de luchtfoto 2000, het jaar waarin het gebied als Vogelrichtlijngebied is aangewezen. Ook het water tussen de dammen is niet geëxclaveerd omdat dit behoort tot het leefgebied van de soorten waarvoor het gebied als Natura 2000-gebied is aangewezen, en het verbindt als Vogelrichtlijngebied de westelijk en oostelijk van de fabriek gelegen delen van het beschermde gebied.

3.2.4 Gelderse Poort

Een inspreker verzoekt dat er aandacht besteed wordt aan het project Ruimte voor de Rivier. Er wordt bij de kop van Lent een bypass in de Waal gerealiseerd en die zou bij de spoorbrug weer in de Waal eindigen. Maar uit de gemeentelijke tekeningen blijkt volgens de inspreker dat de uiterwaarden tot aan Oosterhout tot een behoorlijk grote breedte uitgegraven wordt. Volgens de inspreker worden er plannen ontwikkeld dat er jachthavens aangelegd worden en dat er gebouwtjes verrijzen in de uiterwaarden die dan nog niet afgegraven worden. De inspreker kan zich voorstellen dat er een geul om natuurlijke reden gegraven zou kunnen worden maar dan niet tot dit soort breedtes. De inspreker begrijpt dat het om toeristische redenen interessant is, maar vindt dat het niets te maken heeft met Natura 2000. De inspreker wil een toelichting waarom deze geul in het kader van Natura 2000 in deze afmetingen past.

Dezelfde inspreker stelt ook voor om de Ecologische Hoofdstructuur die binnendijks tegen de Lentse Waarden aanligt, uit te breiden. Het is ook de bedoeling van de EHS dat het zijn ruimte krijgt. Volgens de inspreker is Fort Lent een prachtig natuurgebied waar ook soorten heen kunnen als het hoogwater is. De inspreker vraagt waarom niet op deze plek gecompenseerd wordt voor het project Waalsprong van de gemeente Nijmegen maar 40 kilometer verderop. De inspreker pleit ervoor dat juist ter plaatse wordt gecompenseerd.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. Dit besluit tot aanwijzing van de Rijntakken als Natura 2000-gebied betreft uitsluitend de vaststelling van de begrenzing, van de Natura 2000-waarden waarvoor het gebied wordt aangewezen en de formulering van instandhoudingsdoelstellingen voor deze waarden (zie de hoofdstukken 3, 4 en 5 van deze Nota van toelichting). Daarbij wordt niet vooruitgelopen op toekomstige projecten zoals de dijkverlegging en het graven van een nevengeul bij Lent (Ruimte voor de Waal Nijmegen). Informatie over dit project kan bijvoorbeeld worden ontleend aan de documenten die zijn opgesteld ten behoeve van de bestemmingsplanprocedure van de gemeente Nijmegen. Inspraak en beroep was mogelijk in het kader van deze procedure en diverse andere wettelijke procedures die zijn gevolgd ter voorbereiding van dit project. De begrenzing van de Ecologische Hoofdstructuur is een bevoegdheid van het provinciebestuur.

Een inspreker mist in het geheel de typische contactzones tussen hellingbossen en de uiterwaarden, onder andere de beken van het Veluwemassief. De inspreker verzoekt om dit alsnog uit te werken in het aanwijzingsbesluit van het Natura 2000-gebied Gelderse Poort.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Dit aanwijzingsbesluit heeft alleen betrekking op de Gelderse Poort dat niet grenst aan de bedoelde contactzones. Alleen bij Renkum (Natura 2000-gebied Uiterwaarden Neder-Rijn) grenst een uiterwaard aan de Veluwe (Noordberg). Evenals de Natura 2000-gebieden Uiterwaarden Neder-Rijn en Uiterwaarden IJssel heeft die van de Gelderse Poort uitsluitend betrekking op aan de uiterwaarden gerelateerde natuurwaarden.

Een inspreker verzoekt om de Kleefsche Waard en Koningspleij alsnog mee te begrenzen bij Natura 2000-gebied Gelderse Poort of Uiterwaarden Neder-Rijn (066). Volgens de inspreker is dit gebied onder meer van belang als rustplaats voor de wulp (A160), als foerageergebied voor watervogels en als broedgebied voor de oeverwaluw (A249).

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De door inspreker genoemde gebieden ten zuiden van de stad Arnhem liggen aan de noordzijde van de Neder-Rijn net na de afsplitsing van de IJssel. Het oostelijk deel van de Koningspleij maakt deel uit van het Natura 2000-gebied (Vogelrichtlijngebied) Uiterwaarden IJssel. Aan de overzijde van de rivier liggen de Huissensche Waarden, die onderdeel uitmaken van het Natura 2000-gebied Gelderse Poort. Uitbreiding van de Gelderse Poort is in deze procedure alleen mogelijk op grond van het voorkomen van aan het Habitatrichtlijngebied gerelateerde waarden. Het Vogelrichtlijngebied is reeds in 2000 aangewezen (en nu daarmee in dit besluit samengevoegd). Op grond van de door de inspreker genoemde (vogel)waarden is geen uitbreiding mogelijk.

Een inspreker is van mening dat (nabij Arnhem) moet worden meebegrensd in verband met de aanwezigheid van de uiterst zeldzame tonghaarmuts (H1387), het voorkomen van stroomdalgraslanden (H6120) en slijkige rivieroeveren (H3270) en in verband met het mogelijk voorkomen van verschillende typen vochtige alluviale bossen (H91E0) en ruigten en zomen (H6430). Ook is de inspreker van mening dat Meinerswijk een

geschikt broed-, overwinterings-, en/of foerageergebied is voor verschillende belangrijke vogelsoorten zoals de kwartelkoning (A122), die hier volgens de inspreker in het recente verleden heeft gebroed. Ook komt volgens de inspreker de meervleermuis (H1318) voor.

Een inspreker is van mening dat Meinerswijk en Stadsblokken (ten zuiden van Arnhem) een geschikt leefgebied vormen voor amfibieën zoals de rugstreeppad en de kamsalamander (H1166).

Een inspreker is van mening dat Meinerswijk, de Stadsblokken en Bakenhof (alle ten zuiden van Arnhem) en de uiterwaarden ten westen van Meinerswijk en ten oosten van Natura 2000-gebied Uiterwaarden Neder-Rijn (066) moeten worden meebegrensd, niet alleen wat biologische waarden betreft maar ook wat betreft de verbinding die het vormt tussen Neder-Rijn (066) en de Gelderse Poort. Volgens de inspreker past dit in het idee dat Natura 2000-gebieden zo veel mogelijk aaneengesloten horen te zijn. De inspreker voegt hieraan toe dat hier tevens 15 voor rivierbegeleidende habitattypen typerende plantensoorten voorkomen.

De zienswijzen zijn niet overgenomen. Meinerswijk sluit fysiek niet aan op de begrenzing van een Natura 2000-gebied in het ontwerpbesluit, En Meinerswijk was oorspronkelijk niet aangemeld als Habitatrictlijngebied voor de genoemde waarden.

Een inspreker is van mening dat Stadsblokken (nabij Arnhem) moet worden meebegrensd in verband met het mogelijk voorkomen en gunstige ontwikkelingsmogelijkheden van verschillende habitattypen vochtige alluviale bossen (H91E0) en stroomdalgraslanden (H6120), de functie voor het gebied als hoge, droge plek voor diverse soorten (onder andere vaatplanten en broedvogels) en in verband met de verbindende functie tussen Meinerswijk en de Bakenhof/Gelderse Poort.

Een inspreker is van mening dat Bakenhof (nabij Arnhem) moet worden meebegrensd in verband met het voorkomen van slikkige rivieroeveren (H3270) en stroomdalgraslanden (H6120), de mogelijke ontwikkeling van ruigten en zomen (H6430) en vochtige alluviale bossen (H91E0) en in verband met de verbindende functie tussen Meinerswijk en de Bakenhof/Gelderse Poort. De Bakenhof is in 2002 ontstaan door dijkverlegging en is nog volop in ontwikkeling.

Een inspreker is van mening dat het gebied dat tussen Meinerswijk en Bakenhof ligt (de Stadsblokken, inclusief de Groene Rivier) van groot belang is voor de uitwisseling van flora en fauna tussen Bakenhof en Meinerswijk. De inspreker is van mening dat indien deze doorgang bijvoorbeeld wordt bebouwd het deze uitwisseling negatief zal beïnvloeden.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. Stadsblokken (tussen Mandelabrug/ Eldenseweg en John Frostbrug/ Nijmeegseweg) en Bakenhof (uiterwaard ten oosten van Stadsblokken) herbergen voor zover bekend geen actuele waarden die noodzaken tot verdere uitbreiding van het gebied. Wellicht kunnen hier wel habitatwaarden worden ontwikkeld maar de huidige begrenzing van Habitatrictlijngebied binnen het Natura 2000-gebied de Rijntakken bieden daarvoor voldoende mogelijkheden.

Een aantal insprekers verzoekt om de agrarische strook grond tussen de steenfabrieken Kijfwaard West en Kijfwaard Oost als natuurlijke verbindingzone tussen de Lobberdensche Waard, Kijfwaard en de Oude Waal op te nemen binnen de begrenzing. Dit kan volgens de insprekers tevens dienen als groene buffer tussen de fabrieksterreinen waarmee een groene verbinding tussen de uiterwaarden en rivier eveneens in stand kan blijven. Eén van de insprekers voegt hier aan toe dat het gebied tussen beide fabrieksterreinen een belangrijke migratieroute vormt en een zichtlijn is tussen de fabrieken. Tevens merkt deze inspreker op dat het meebegrenzen van dit gebied in de geest zou zijn van de exclaveringsformule zoals beschreven in het ontwerp-aanwijzingsbesluit. Het doorzicht en de huidige openheid van het gebied zijn volgens de inspreker van wezenlijk belang voor het natuurlijk functioneren van het gebied qua migratie, foerage, verspreiding en landschappelijke beleving. Door ook dit gebied aan te wijzen kan industrialisering worden voorkomen, aldus de inspreker.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Het bedoelde perceel tussen beide bedrijfsterreinen maakte deel uit van het Habitatrictlijngebied zoals dat in 2003 is aangemeld. Het was niet opgenomen in het Vogelrichtlijngebied zoals dat in 2000 is aangewezen. Het betreft een braakliggend terrein (ruig grasland) dat geen functie heeft voor broedvogels of pleisterende watervogels waarvoor het gebied is aangewezen. Ook zijn er geen habitatwaarden aanwezig. In dit geval is er daarom voor gekozen de

oorspronkelijke begrenzing van het Vogelrichtlijngebied aan te houden. Door de inspreker is niet aangegeven welke betekenis de verbindingsfunctie heeft voor Natura 2000-waarden. Het lijkt erop dat het om een verbinding gaat voor flora en fauna in het algemeen. Het tegengaan van industrialisatie vormt geen zelfstandig argument voor de begrenzing van het gebied.

Een inspreker pleit voor het uitbreiden van het Natura 2000-gebied Gelderse Poort met het natuurgebied Geuzenwaard in de gemeente Rijnwaarden (ten zuiden van Lobith). Dit gebied van een terreinbeherende organisatie maakt deel uit van de Gelderse Poort, en daarbij van de zoekgebieden in het plan Ecologische Hoofdstructuur. Gezien de ligging en de reeds aanwezige natuur lijkt de Geuzenwaard de inspreker een belangrijke schakel tussen de gebieden van de Gelderse Poort die respectievelijk aan de noordzijde en de zuidzijde van de Rijn zijn gelegen. Als natuurgebied is de Geuzenwaard nog vrij jong, maar als uiterwaard met daarin een voormalige Rijnstrang al eeuwenoud. De inspreker vindt het een gemiste kans wanneer de Natura 2000-aanwijzing van de Oude Rijnstrangen niet compleet zou worden gemaakt met de Geuzenwaard. De inspreker wil de complete loop van de Oude Rijn laten functioneren als verbindingszone met een grote diversiteit aan soorten. Ook andere insprekers verzoeken om de Geuzenwaard alsnog op te nemen binnen de begrenzing van het Natura 2000-gebied Gelderse Poort ten behoeve van de stroomdalflora, met name het habitatype stroomdalgraslanden (H6120).

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. De Geuzenwaard betreft een geïsoleerd gelegen binnendijks gebied tussen het industriegebied langs de Spijksedijk en de bebouwing van Tolkamer en Lobith dat na ontgronding de functie van natuurgebied heeft gekregen. Het habitatype stroomdalgraslanden is slechts fragmentarisch aanwezig en heeft buiten de invloed van de rivier (overstroming, afzetting van zand) geen duurzaam karakter.

Een inspreker is van mening dat de buitengrenzen van de Natura 2000-gebieden niet altijd even logisch gekozen zijn. Volgens de inspreker zijn delen van uiterwaarden en polders niet meebegrensd terwijl de selecterende natuurwaarden daar wel aanwezig zijn. In de Gelderse Poort is dit volgens de inspreker het geval de bij Hondbroeksche Pleij in verband met overwinterende watervogels en bij de Tengnagelwaard in verband met de bever (H1337). Wanneer ontbrekende delen worden meegenomen ontstaat er ook een betere samenhang tussen de afzonderlijke gebieden, aldus de inspreker. Tevens merkt de inspreker op dat naar diens mening in de ontwerp-aanwijzingsbesluiten de onderlinge samenhang van de aanwijzingen in het Rivierengebied, wat in de Natura 2000-gebieden Uiterwaarden IJssel (038), Uiterwaarden Neder-Rijn (066), Uiterwaarden Waal (068), Gelderse Poort (067) en Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem (071) valt, onvoldoende naar voren komt. Ook andere insprekers verzoeken om de Tengnagelwaard aan het Natura 2000-gebied toe te voegen, vanwege de (potentieel) aanwezige flora en fauna en de verbindingsfunctie.

De Hondbroeksche Pleij (ten westen van Westervoort) ligt aan de oostoever van de IJssel net ten noorden van de splitsing van IJssel en Neder-Rijn. Het voorstel met betrekking tot uitbreiding met Hondbroeksche Pleij komt onder Uiterwaarden IJssel (paragraaf 3.2.2) aan de orde. De zienswijzen met betrekking tot de Tengnagelwaard hebben geleid tot aanpassing van het besluit. Enkele plassen met omringende wilgenvegetaties in het noorden van de Tengnagelwaard zijn toegevoegd wegens het voorkomen van bevers (H1337). Alleen het wilgenbosje in het midden van de Tengnagelwaard maakte deel uit van het aangemelde gebied. Door deze uitbreiding komt tevens een verbinding tot stand met het ten noorden van dit deelgebied gelegen Habitatrichtlijngebied (Erfkamerlingschap), dat ook behoort tot het leefgebied van de bever.

Een inspreker verzoekt om de begrenzing in de omgeving van Huissensche Waarden, Kandia en De Waai en Tiengeboden te verruimen ten behoeve van de kamsalamander (H1166). Tevens verzoekt de inspreker om in het gebied de Drie Dorpen Polder de voortplantingswateren van de kamsalamander te beschermen en dus mee te begrenzen. De inspreker verwijst naar een rapport uit 2005 waarin de aanpassingen in de begrenzing zijn aangegeven en onderbouwd.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Ter hoogte van de Huissensche Waarden is het voorstel het gebied uit te breiden met een binnendijkse strook tussen Huissen en Angeren dat als een vluchtplaats kan dienen bij hoogwater in de uiterwaarden. Ten noorden van Kandia wordt gevraagd een

binnendijks gebied ten noordwesten van de Jezuïetenwaai toe te voegen wegens de aanwezigheid van voortplantingswateren. Bij Tiengeboden (Ooij) gaat het om cultuurgronden tussen de Ooijse Bandijk, Leuthsestraat en het begrensde gebied. In de Driedorpenpolder betreft het gebied tussen Pannerden en Herwen ten noorden en oosten van de Beuningsestraat, Aerdsedijk, Molenhoek en Polderdijk. In het bedoelde RAVON-rapport zijn met stippen vindplaatsen van de kamsalamander aangegeven. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen waarnemingen van vóór en na 1991. Dit biedt echter onvoldoende informatie om een eventuele uitbreiding op te baseren. Uit het rapport valt meestal namelijk niet op te maken om welke functies het gaat (voortplanting, voedselgebied of overwintering) en of dit nog actuele voorkomens betreft. Een uitbreiding is slechts mogelijk met een gedegen ecologische onderbouwing. Ligging van waarnemingen gedaan over een relatief lange periode van bijna 15 jaar volstaan daarvoor niet, temeer daar de gewenste uitbreiding alleen ten behoeve van deze soort zou zijn. Ten opzichte van de aanmelding (grens opgenomen in het bedoelde rapport) is het gebied rond de Jezuïetenwaai wel uitgebreid (gelijktrekking Vogelrichtlijngebied, 17 ha) maar dat was al in het ontwerp opgenomen.

Een inspreker verzoekt om een gedeelte van het industrieterrein Looweer nabij Huissen (met name de bestaande loswal en de transportbanden) buiten de begrenzing te houden, evenals de kribben en kribvakken. De inspreker benadrukt het belang van de locatie als uitstekende mogelijkheid voor de aan- en afvoer van materialen over het water, en het belang dat Provincie Gelderland hecht aan goederenvervoer over water, zoals vastgelegd in het Provinciale Verkeer en Vervoerplan. Ook wijst de inspreker op de ontwikkelingsmogelijkheden voor het vervoer over water indien het betreffende gebied inderdaad buiten de begrenzing wordt gelaten, en op het bestemmingsplan Looweer, waarin de mogelijkheid voor loswallen nadrukkelijk is opgenomen. Volgens de inspreker wordt met het onterecht meebegrenzen van het stuk industrieterrein voorbijgegaan aan de algemene exclaveringsformule.

Een andere inspreker verzoekt om in de Huissensche Waarden bepaalde delen op de kaart correct te exclaveren zoals in de algemene exclaveringsformule wordt geschreven. De inspreker merkt op dat de gebruikte basis voor kaartblad 1 van het ontwerp-aanwijzingsbesluit niet de huidige situatie en de daaraan gekoppelde bestemmingen omvat. Daardoor moeten volgens de inspreker de delen alsnog buiten de begrenzing worden gehouden.

De zienswijzen hebben geleid tot aanpassing van het besluit. De betreffende loswal en transportbanden zijn ook op kaart uitgezonderd (op bouwwerken was al tekstuele uitzondering van toepassing). Ook is op bedoeld terrein (westelijk van de loswal) de grens naar het oosten opgeschoven zodat deze komt te liggen op de actuele grens van het bedrijfsterrein. Verder is aan de zuidzijde van het bedrijfsterrein de grens aangepast aan de actuele situatie. Met ontwikkelingsmogelijkheden kan geen rekening worden gehouden. De vergunningprocedure is daarvoor de aangewezen weg (Nota van Antwoord 2007, paragraaf 2.2.4).

Een inspreker verzoekt om de begrenzing rondom een bedrijfsterrein en loswal bij Spijk te wijzigen. Het terrein wordt aan weerszijden begrensd door uiterwaarden die als Natura 2000-gebied zijn aangewezen. Beide uitstulpingen ten zuiden van het terrein aan de rivierzijde komt de inspreker onlogisch voor. De inspreker voorziet hier beperkingen ten aanzien van de manoeuvreerbaarheid en aanlegmogelijkheden van schepen. De inspreker verzoekt daarom deze begrenzing lokaal te wijzigen conform de algemeen gehanteerde exclaveringsformule voor bedrijfsterreinen, bebouwing en verhardingen.

Een aantal insprekers verzoekt om het oostelijke gedeelte van het Natura 2000-gebied ten zuiden van de Spijksedijk buiten de begrenzing te laten. Eén van de insprekers noemt in het bijzonder het bedrijventerrein Spijksedijk, de loswal en de kribvakken, met name de kribvakken tussen de twee kribvakken die meebegrensd zijn. Volgens de insprekers is het bedrijfsterrein Spijksedijk één van de weinige die nog kansen biedt om via water rechtstreeks te kunnen vervoeren. De aanleg van loswallen en -kaden moeten daarom volgens de insprekers mogelijk blijven, zodat de ontsluiting van het bedrijventerrein kan blijven plaatsvinden. De insprekers geven hierbij aan dat Provincie Gelderland het goederenvervoer over water stimuleert, zoals vastgelegd in het Tweede Provinciale Verkeer en Vervoerplan. Tevens verwachten de insprekers niet dat zich in dit drukbevaren gedeelte van de Rijn, zeker op het punt van de losplaatsen, natuurwaarden zullen ontwikkelen.

Een inspreker verzoekt om de permanente loswal van diens bedrijf in de uiterwaarden bij Spijk (gemeente Rijnwaarden) en de weg ernaartoe niet mee te begrenzen. De inspreker wil er in dat verband op wijzen dat de uiterwaarden van groot belang zijn voor de toekomstige kleivoorziening van de baksteenindustrie. Tevens

geeft de inspreker aan dat blijkens het in ontwikkeling zijnde project "Huissensche Waarden", Ruimte voor de Rivier, nieuwe natuur en de winning van zand, grind en klei hand in hand kunnen gaan. Bovendien zal het uiterwaardengebied volgens de inspreker blijvend aandacht vragen in het kader van veiligheidsdoelstellingen waardoor sediment regelmatig verwijderd dient te worden. De baksteenindustrie kan hierin structureel een rol vervullen door de uiterwaarden middels kleiwinning waar nodig te verlagen.

De zienswijzen hebben geleid tot aanpassing van het besluit. De begrenzing rond het bedoelde terrein is aangepast zodat alle in gebruik zijn de terreindelen op kaart zijn uitgezonderd. Dit aanwijzingsbesluit betreft alleen de begrenzing, waarden en doelen van het gebied. De aanwijzing betekent niet automatisch een beperking van ontgrondingen. Wel dient er bij de vergunningverlening voor ontgrondingen nadrukkelijk rekening te worden gehouden met de status als Natura 2000-gebied (reeds van toepassing sinds de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied in maart 2000). Het is duidelijk dat delfstoffenwinning een belangrijke economische activiteit in de uiterwaarden is, die ook gunstig kan uitwerken voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen van de betreffende gebieden.

Een inspreker verzoekt om niet een gedeelte maar alles van een kleiwarenfabriek in de Bijlandse Waard en alle daarbij behorende eigendommen buiten de begrenzing te laten. De inspreker is van mening dat kleiwinning in de uiterwaarden juist in hoge mate bijdraagt aan het ecologisch rivierherstel en ontwikkeling van robuuste riviernatuur. In de toekomst liggen er, volgens de inspreker, grote kansen om de ruimtelijke kwaliteit via de kleiwinning verdergaand te versterken.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. De grens rondom het fabrieksterrein is iets verruimd (op grond van het actuele gebruik). Eigendomsgrenzen kunnen daarbij geen rol spelen omdat de begrenzing van het gebied, en dus ook de exclavering van bebouwing en bedrijfsterrein uitsluitend op ecologische gronden kan geschieden. Voor het overige wordt verwezen naar het antwoord op de vorige zienswijze (en antwoorden op overeenkomstige zienswijzen).

Een inspreker verzoekt om steenfabrieksterreinen, operationele kleiwinningconcessies, laad- en losfaciliteiten, toegangswegen en een strook van minimaal 250 meter rond de terreinen niet op te nemen binnen het Natura 2000-gebied, of een regeling op te nemen dat nieuwe ontgrondingen mogelijk zijn. Ook verzoekt de inspreker om de vigerende ontgrondingsvergunningen en de lopende aanvragen voor ontgrondingen niet te begrenzen. Ook wordt gewezen op de herinrichting van de Bemmelse Waard ten behoeve waarvan de contouren van het nieuwe fabrieksterrein dienen te worden vastgelegd. Een andere inspreker verzoekt om percelen in de Gendtse Polder buiten de begrenzing te laten. De inspreker geeft aan dat door aanwijzing de ontwikkeling van nieuwe natuur in combinatie met klei- en/ of zandwinning onmogelijk wordt gemaakt. Volgens de inspreker kunnen deze winningen een belangrijke bijdrage leveren aan het realiseren van ruimtelijke ontwikkelingskansen voor natuurwaarden, recreatie en meer ruimte voor de rivier.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. De steenfabriek in de Bemmelse Waard was al geheel in ontwerp uitgezonderd. Met toekomstige ontwikkelingen en in voorbereiding zijnde projecten kan geen rekening worden gehouden. De vergunningprocedure is daarvoor de aangewezen weg (Nota van Antwoord 2007, paragraaf 2.2.4). Dit is ook van toepassing op kleiwinningconcessies en nieuwe ontgrondingen. In het beheerplan wordt vastgelegd welke activiteiten vergunningplichtig blijven.

Een inspreker verzoekt om percelen in de Gendtse Polder (incl. fabriekslocatie De Zandberg) geheel buiten de begrenzing te laten. Ook verzoekt de inspreker de vigerend vergunde begrenzing op grond van de ontgrondingsvergunning buiten de begrenzing te laten. Een inspreker verzoekt om bepaalde delen op Landgoed De Pannerdensche Waard buiten de begrenzing te laten, zodat eventuele toekomstige veranderingen niet in het geding komen met Natura 2000.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. Beide terreinen, voor zover actueel in gebruik, zijn reeds op kaart uitgezonderd. Voor het overige wordt verwezen naar het antwoord op de vorige zienswijze (en antwoorden op overeenkomstige zienswijzen).

Een inspreker verzoekt om percelen, inclusief de percelen bestaand uit oppervlaktewater ten behoeve van de beregening voor agrarische grond, buiten de begrenzing van het gebied te houden. De inspreker merkt hierbij op er vanuit te gaan dat particulier bezit niet wordt opgenomen in Natura 2000-gebied.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. De volgende agrarische (kadastrale) percelen tussen Erlecomseweg en Kapitteldijk (Erlecom) zijn geheel buiten de begrenzing van het Natura 200-gebied gebracht: Ooij G217 en G220 tot en met G223. Dit betreft de rand van niet-begrensde agrarische percelen, die geen betekenis heeft voor de instandhouding van het gebied. Er wordt overigens op gewezen dat de eigendomssituatie niet bepalend is voor het al dan niet opnemen van percelen in de begrenzing. De begrenzing van het gebied is vastgesteld op grond van ecologische overwegingen. In het geval van Vogelrichtlijngebied (reeds aangewezen in maart 2000) gaat het om het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. In het geval van het Habitatrictlijngebied gaat het om de aanwezigheid van habitattypen of leefgebieden van soorten waarvoor waarvoor het gebied is aangewezen. De betreffende Natura 2000-waarden zijn opgesomd in paragraaf 4.2 van de Nota van Toelichting.

Enkele insprekers zijn het niet eens met de meebegrenzing van binnendijkse percelen als Habitatrictlijngebied die nog in het bezit zijn van agrariërs. Volgens de insprekers komt door de aanwijzing als habitatgebied de vrijwilligheid zwaar onder druk te staan. De begrenzing van de gebieden moet daarom beperkt worden tot percelen van terreinbeherende organisaties.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. De eigendomssituatie is niet bepalend voor het al dan niet opnemen van percelen in de begrenzing (zie antwoord op de vorige zienswijze).

Een inspreker is van mening dat een erf slechts gedeeltelijk, en een deel van de bedrijfsbebouwing in zijn geheel, niet buiten de begrenzing is gehouden. De inspreker verzoekt om dit alsnog te doen.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. De grens is op de kaart iets ruimer rond de bedoelde gebouwen in de Middelwaard (Loo) getrokken. Overigens zijn bebouwing, erven en tuinen ook tekstueel uitgezonderd (zie Nota van Toelichting, paragraaf 3.4).

Een inspreker heeft gronden aan de Spruitenkamp te Ooij liggen. Volgens de inspreker komen hier geen bijzondere planten voor en is het geen broed- of verblijfplaats van bijzondere vogelsoorten. Voorheen is dit gebied volgens de inspreker in tweede instantie ten onrechte aangewezen als Vogelrichtlijngebied, waarschijnlijk omdat er een koppeltje tamme ganzen verblijven. De gronden liggen echter aan en in de dorpskern, en het is een aparte tong die niet in het geheel past, aldus de inspreker.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. Het betreffende agrarische perceel (kadastraal bekend als OOI F443), waar de grens dwars overheen liep, is uit de begrenzing verwijderd.

Een inspreker is van mening dat de gronden waar de actuele waarden niet voorkomen buiten de begrenzing van Natura 2000 moeten worden gehouden. Volgens de inspreker zijn in de actuele situatie de aangewezen habitattypen en -soorten niet of in beperkte mate aanwezig. Zo is volgens de inspreker het habitatype stroomdalgraslanden (H6120) alleen te vinden bij de Leuversedijk in de Rijnstrangen, en zal de uitbreiding van dit habitatype moeilijk gaan omdat van nature de bodem erg vruchtbaar is en er geen zandgrond in het gebied ligt.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. Een deel van een agrarisch perceel (zie bijlage A) is verwijderd omdat het geen functie voor de instandhouding van het gebied, anders dan de rest van het betreffende perceel (het betreft een bouwlandperceel dat aan de noordzijde grenst aan het deelgebied Oude Rijnstrangen). In deze omgeving gaat het vooral om de habitattypen meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) en vochtige alluviale bossen (H91E0A) en diverse vogelsoorten.

Een inspreker verzoekt om recreatiegebied Wylerbergmeer gelegen nabij het Natura 2000-gebied uit de indirecte werkingssfeer van het aanwijzingsbesluit te halen. Volgens de inspreker geldt in dit intensieve concentratiegebied voor recreatie andere doelen dan de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Het bedoelde recreatiegebied ligt op 1,5 km van het Natura 2000-gebied. Het aanwijzingsbesluit betreft alleen de begrenzing van het aangewezen gebied en de instandhoudingsdoelstellingen die op het gebied van toepassing zijn. De externe werking, waar inspreker mogelijk op doelt, kan middels het besluit niet worden beperkt. Deze hangt af van de aanwezigheid van externe beïnvloeding van de habitattypen en soorten waarvoor het gebied is aangewezen. Het is dus niet mogelijk een terrein uit de "de indirecte werkingssfeer" van het besluit te halen.

3.2.5.Uiterwaarden Waal

Een inspreker verzoekt om "De Ruif" in de Winssensche Waarden niet mee te begrenzen, omdat hier volgens de inspreker in het vigerende bestemmingsplan een woonbestemming is. Daarbij wordt het gebied volgens de inspreker bewoond.

De zienswijze is overgenomen. De aanwezige bebouwing en tuin is ook op kaart uitgezonderd conform de algemene beleidslijn (Nota van Antwoord 2007, paragraaf 2.2.7).

Een inspreker geeft aan dat de locatie "Bunswaard" door het ministerie van LNV en het ministerie van VROM aangewezen is als locatie voor "experimenteren met aangepaste bouwvormen" (EMAB) en dat dit gebied nu wordt ontwikkeld ten behoeve van woningbouw. Volgens de inspreker is niet de gehele EMAB-locatie begrensd binnen Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal, maar de inspreker verzoekt om er voor te zorgen dat de hele EMAB-locatie buiten de begrenzing komt.

De zienswijze is niet overgenomen. De aanwezige bebouwing was in het ontwerp al grotendeels uitgezonderd. Aan de westzijde is nog een bebouwd perceel op kaart uitgezonderd. De uitzondering op kaart beperkt zich tot bestaande bebouwing. De beleidslijn met betrekking tot gewenste verkleiningen ter facilitering van voorgenomen projecten is als volgt verwoord in de Nota van Antwoord (paragraaf 2.2.4): "Voor de huidige aanwijzingsprocedure betekent dit dat in gevallen waar in het verleden mogelijk een duidelijke begrenzingsfout is gemaakt, wordt onderzocht of er sprake is van een wetenschappelijke fout die voldoet aan de door de Europese Commissie gestelde voorwaarden. Toekomstige ontwikkelingen vallen buiten die criteria; de vergunningprocedure is daarvoor de aangewezen weg."

Een andere inspreker verzoekt dat het gebied van de toekomstige voorhaven bij Winssen (rivierkilometer 898) buiten de begrenzing wordt gehouden.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Voor de reactie op deze zienswijze wordt verwezen naar de vorige reactie.

Een inspreker verzoekt dat diens percelen niet begrensd worden, omdat dit volgens de inspreker een negatieve invloed op de waarde van de percelen kan hebben. In dit verband verwijst de inspreker naar artikel 15 van de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken [Wkpb], waarin volgens de inspreker staat dat het besluit in de kadastrale registratie als beperking zal worden ingeschreven.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. De scheepswerf bij Dreumel was in ontwerp al grotendeels op kaart uitgezonderd. De overige bebouwde delen zijn in dit besluit ook op de kaart uitgezonderd. De andere terreindelen (ca. 6 ha) zijn niet bebouwd of verhard en vallen daardoor buiten het bereik van de algemene exclaveringsformule. Gebiedsbegrenzing wordt uitsluitend bepaald door ecologische motieven. Mogelijke waardevermindering vormt geen grond tot verkleining van een gebied (dat overigens reeds in 2000 is aangewezen). De kadastrale inschrijving op grond van de Wkpb heeft overigens geen invloed op de inhoud of de werking van het besluit.

Een inspreker is van mening dat diens gronden buiten de begrenzing van het Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal moet blijven, met daarbij een zone eromheen zodat de ontwikkeling van economische activiteiten niet worden belemmerd.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Het betreffende bedrijfsterrein, voor zover daadwerkelijk als zodanig in gebruik, was reeds uitgezonderd bij de aanwijzing van het Vogelrichtlijngebied in 2004 (en 2000). In het ontwerp is de vigerende grens aangehouden. Uitzondering van het gehele bedrijfsperceel inclusief een zone eromheen is niet mogelijk omdat de omgeving behoort tot het leefgebied van vogels waarvoor het gebied is aangewezen (voor zonering wordt ook verwezen naar Nota van Antwoord 2007, 2.2.6).

Een inspreker is van mening dat een aantal gronden behorende bij Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal ten onrechte zijn geëxclaveerd. De inspreker wil dat deze gronden alsnog meegenomen worden in de begrenzing. Het gaat de inspreker om een aantal gronden in de uiterwaarden bij IJzendoorn en bij Druten. Volgens de inspreker gaat het om een aantal natuurlijke gronden met begroeiing, water, of natuurlijke oevers waar de kwalificerende soorten voorkomen. Ook een andere inspreker wijst erop dat bedoelde plekken onvolledig zijn begrensd.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. Op bedoelde plekken is de begrenzing in het ontwerp gelijk aan die van de oorspronkelijke aanwijzing als Vogelrichtlijngebied. Het huidige besluit strekt er niet toe om de begrenzing van Vogelrichtlijngebied (buiten Habitatrichtlijngebied) aan te passen (zie verder Nota van Antwoord 2007, 2.2.4 en 2.2.5). Alleen nieuwe feiten en omstandigheden kunnen aanleiding vormen de begrenzing aan te passen.

Een inspreker is van mening dat de scheepsreparatiewerf en een overnachtingshaven, alsmede de drukbezochte nabijgelegen plas in de Willemspolder bij IJzendoorn buiten de begrenzing moeten blijven van het Natura 2000-gebied. Volgens de inspreker is er sprake van verstoring door bedrijfsmatig en publiek gebruik van de haven, wat niet leidt tot verbetering van de natuurlijke omgeving.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. In ontwerp is op bedoelde plek de begrenzing aangehouden zoals die in 2000 en 2004 is vastgesteld. De haven van de scheepswerf (ca. 1 ha), waarvan het landdeel overigens geen deel uitmaakt van het Vogelrichtlijngebied, is ook uitgezonderd.

Een inspreker geeft aan dat het kaartmateriaal verouderd is.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De ontwerpkaart geeft de begrenzing van het Vogelrichtlijngebied Waal-terwaarden en het Habitatrichtlijngebied Rijswaard en Kil van Hurwenen weer, waarbij wijzigingen in de begrenzing ten opzichte van de oorspronkelijke aanwijzingen/ aanmelding zijn toegelicht in paragraaf 3.3 van de Nota van Toelichting. De kaartondergrond dient slechts ter oriëntatie. Deze is ontleend aan de Topografische Kaart (schaal 1: 10.000) uitgegeven door het Kadaster. Deze kaarten worden met een frequentie van eens in de vier jaar bijgewerkt aan de actuele situatie. Hierdoor is het onvermijdelijk dat de topografie van de kaartondergrond niet geheel actueel is.

Een inspreker merkt op dat een deel van een scheepswerf bij Druten is meebegrensd. Bij een steenfabriek is alleen het fabrieksgebouw zelf buiten de intekening gehouden en is het omliggende terrein met tasveld en kleidepot wel meebegrensd. Het terrein van de voormalige veerpont en de veerstoeep zijn volgens de inspreker door de Provincie Gelderland als "roll on roll off" haven benoemd. De inspreker begrijpt dat een aantal van de genoemde delen in de algemene exclaveringsformule worden uitgesloten, maar wil toch dat alles wat onterecht is begrensd ook op de kaart buiten de begrenzing valt om zo interpretatie verschillen te voorkomen.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. De uitzondering van de scheepswerf en de steenfabriek is op de kaart behorende bij dit besluit verruimd.

Een inspreker verzoekt om diens eigendommen niet aan te wijzen binnen Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal. De inspreker vraagt om gronden waarvoor ontgrondingsvergunningen gelden en waar lopende aanvragen voor ontgrondingen zijn niet mee te begrenzen. Tevens wil de inspreker dat de fabrieksterreinen niet begrensd worden. De inspreker verzoekt hierbij ook de laad- en losfaciliteiten en de toegangswegen, alsmede een strook van 250 meter om deze terreinen niet aan te wijzen binnen Natura 2000

Een andere inspreker verzoekt diens bedrijventerrein, de toegangsweg en de gronden met vigerende ontgrondingsvergunning bij Dodewaard buiten de begrenzing te laten en een voldoende ruime milieuzone aan te houden om negatieve effecten met het oog op externe werking tegen te gaan. Hierbij doet de inspreker de suggestie om meer dynamische natuurwaarden dichterbij de economisch van belang zijnde gebiedsdelen te plannen en de meer gevoelige natuur er verder vanaf.

De zienswijzen hebben in beperkte mate geleid tot aanpassing van het besluit. De in gebruik zijnde bedrijfsterreinen en loswallen ten zuiden van Tiel (Zennewijnen), ten oosten van Tiel (Schipperwaard), bij Deest en Dodewaard zijn ruimer en nauwkeuriger uitgezonderd. Uitzondering van delen van uiterwaarden waar ontgrondingsvergunningen zijn afgegeven of aangevraagd, is niet mogelijk omdat de begrenzing uitsluitend kan plaatsvinden op grond van ecologische argumenten. Eigendomssituatie en toekomstige projecten zoals voorgenomen ontgrondingen, behoren daar niet toe (zie ook antwoord op de 2^e zienswijze in deze paragraaf). Voor wat betreft zonering wordt verwezen naar Nota van Antwoord 2007 (2.2.6).

Enkele insprekers willen dat, net als de steenfabrieksterreinen, ook de terreinen waarop een vigerende ontgrondingsvergunning rust buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal worden gehaald, dan wel worden geëxclaveerd.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Voor de reactie op deze zienswijzen wordt verwezen naar de vorige reactie.

Vanwege grote (financiële) gevolgen verzoekt een inspreker zijn gronden in de Stijfsche Uiterwaarden buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal te houden. De inspreker is van mening dat nieuwe ontwikkelingen in het gebied zeer onzeker zijn en dat ontgroning ernstig wordt bemoeilijkt of zelfs onmogelijk wordt gemaakt. Ook zijn er volgens de inspreker maar weinig kansen voor ontwikkeling van nieuwe natuur in combinatie met klei- en/of zandwinning.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Het bedoelde gebied is in 2000 aangewezen als onderdeel van het Vogelrichtlijngebied Waal-terreinen. Eventuele aanpassing van de begrenzing is slechts mogelijk op grond van ecologische argumenten. Eigendomssituatie en vrees voor financiële gevolgen behoren daar niet toe.

Een inspreker is van mening dat de habitattypen, habitatsoorten en vogelsoorten waarvoor Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal is aangewezen niet, of slechts in beperkte mate aanwezig zijn. De inspreker noemt als voorbeeld een gebied ten westen van de Martinus Nijhoffbrug. Volgens de inspreker wordt er een beheer gevoerd wat nog niet heeft geleid tot de genoemde natuurwaarden. De gebieden waar volgens de inspreker de genoemde waarden niet aanwezig zijn, zouden volgens de inspreker niet begrensd moeten zijn.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Het Vogelrichtlijngebied is in 2000 en 2004 aangewezen voor diverse broedvogels en 17 soorten watervogels die verspreid in de wateren, moerassen en graslanden van de uiterwaarden voorkomen. Het Habitatrichtlijngebied, dat alleen de uiterwaarden tussen Waardenburg en Opijnen omvat, is aangewezen voor diverse habitattypen en soorten die verspreid in deze uiterwaarden voorkomen. Ten westen van de Martinus Nijhoffbrug betreft dit met name het habitatype vochtige alluviale bossen, subtype *zachthoutoibossen* (wilgenvloedbossen) en ganzenfoerageergebied.

Een inspreker is van mening dat de omgeving van Huis te Leeuwen een belangrijk leefgebied van de kamsalamander (H1166) betreft en wil daarom dat dit gebied wordt opgenomen binnen de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Het bedoelde terrein ligt op ruime afstand (18 km) van het Habitatrichtlijngebied Rijswaard en Kil van Hurwenen dat is opgenomen in het Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal. Eventuele uitbreiding van dit Habitatrichtlijngebied is slechts aan de orde in aansluiting op reeds begrensd gebied.

Een inspreker verzoekt de gronden en uiterwaarden bij Loevestein, Breemwaard bij Zuilichem, Stifische Uiterwaarden, Drutensche Waarden en Winssense Waarden aan het Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal toe te voegen als Habitatrichtlijngebied voor het prioritaire habitatype stroomdalgraslanden (H6120).

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. Delen van de Winssensche Uiterwaarden en Stifische Uiterwaarden zijn toegevoegd gelet op belangrijke voorkomens van en ontwikkelingsmogelijkheden voor de habitattypen stroomdalgraslanden (H6120) en glanshaverhooilanden (H6510A). De uiterwaarden bij Loevestein vallen onder een ander Natura 2000-gebied (Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem). De Breemwaard ligt ten westen van Zaltbommel op geruime afstand van de het Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal (Kil van Hurwenen). Op de werkkaart van habitattypen in het gebied opgesteld ten behoeve van het beheerplan door de Provincie Gelderland zijn geen stroomdalgraslanden of andere belangrijke voorkomens aangeduid in de Drutensche Waarden.

Enkele insprekers zijn van mening dat het Bitumarinterrein bij de Rijswaard toegevoegd moet worden aan het Natura 2000-gebied en dat dit terrein in beheer van het Geldersch Landschap moet worden gegeven. Volgens de insprekers is dat financieel haalbaar en is dit ook in het belang van Ruimte voor de Rivier. Deze toevoeging is volgens de insprekers tevens in het voordeel van de flora en fauna.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. Het betreft een voormalig bedrijfsterrein ten westen van Opijnen. Uit de zienswijze wordt niet duidelijk voor welke soorten of habitattypen deze uitbreiding nodig is. Voor zover bekend zijn geen van de waarden waarvoor het gebied is aangewezen, er aanwezig. Het gebied is voldoende groot om uitbreidingsdoelstellingen te realiseren. Andere dan ecologische argumenten vormen geen aanleiding voor grenswijziging.

Een inspreker wil het natuurreserveaat de Hondswaard, het braakliggende Heuffgebied en andere uiterwaarden tussen Haaften en Dalem/ Vuren aan de lijst van Natura 2000-gebieden toegevoegd zien vanwege de natuurlijke waarden en de 132 vogelsoorten (waarvan 43 op de Rode Lijst), die er voorkomen. Een andere inspreker verzoekt om de Crobsche Waard, de Kerkenwaard en de Gamerensche Waard, gelegen in de omgeving van Haaften en Gameren, als speciale beschermingszone toe te voegen aan het Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal. De inspreker is van mening dat in deze gebieden belangrijke natuur- en ornithologische waarden bevatten. Ook verzoekt deze inspreker de Uiterwaarden bij Lent aan het Vogelrichtlijngebied toe te voegen. Hierdoor wordt een ononderbroken beschermingszone gerealiseerd.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. De huidige procedure is voor wat betreft het Vogelrichtlijngebied bedoeld voor de vaststelling van instandhoudingsdoelstellingen voor vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen, en voor verbetering van de begrenzing op de kaart (zoals uitzondering van bebouwing en bedrijfsterreinen). De procedure omhelst niet de aanwijzing van nieuwe gebieden omdat Nederland reeds in voldoende mate aan de verplichting tot aanwijzing van Vogelrichtlijngebieden heeft voldaan. Voor zover wordt verzocht om uitbreiding van het Vogelrichtlijngebied Waal-terwaarden geldt het volgende. Het gebied is in 2000 en 2004 onder de Vogelrichtlijn aangewezen. Dit betekent dat thans in beginsel slechts de wijzigingen ten opzichte van het oorspronkelijke besluit aan de orde zijn. Het oorspronkelijke besluit is immers rechtens onaantastbaar geworden. Dit is slechts anders indien nieuwe feiten of omstandigheden van na het rechtens onaantastbaar worden van het oorspronkelijke besluit naar voren worden gebracht en deze feiten en omstandigheden aanleiding hadden moeten zijn het besluit op onderdelen te wijzigen (Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, 15 juni 2011, zaaknr. 200907767/1/R2, aanwijzing Deurnsche Peel en Mariapeel). Uit de zienswijze blijkt niet dat deze situatie zich in dit geval voordoet want de betreffende natuurgebieden bestonden ook bij de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied.

4. REACTIES OVER DE INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN

4.1 ALGEMEEN

In de zienswijzen zijn veel opmerkingen gemaakt over de instandhoudingsdoelstellingen en over de realisatie hiervan.

Er is voorgesteld om de tekst van de algemene instandhoudingsdoelstelling "behoud van de bijdrage van het Natura 2000-gebied aan de biologische diversiteit en aan de gunstige staat van instandhouding van natuurlijke habitattypen en soorten binnen de Europese Unie" te vervangen door de letterlijke tekst van de Habitatrichtlijn: "behoud van de bijdrage van het Natura 2000-gebied aan het waarborgen van de biologische diversiteit door het instandhouden van habitattypen en soorten binnen de Europese Unie".

Verder is voorgesteld om de tekst van de algemene instandhoudingsdoelstelling "behoud en waar nodig herstel van de natuurlijke kenmerken en van de samenhang van de ecologische structuur en functie van het gehele gebied voor alle habitattypen en soorten waarvoor instandhoudingsdoelstellingen zijn geformuleerd" te schrappen omdat met de formulering in het ontwerpbesluit onvoldoende rekening is gehouden met de wijze waarop in jurisprudentie rekening is gehouden met de termen "natuurlijke kenmerken" en "instandhoudingsdoelstellingen".

Er zijn vragen gesteld over de gestelde nationale doelen, de monitoring in Natura 2000-gebieden, de afstemming en de verantwoordelijkheden. In een aantal zienswijzen wordt de vraag gesteld of de besluiten in samenhang met elkaar en met de gebieden daarbuiten wel een voldoende bijdrage leveren om de soorten en habitattypen in een landelijk gunstige staat van instandhouding te brengen of te houden. De vrees wordt uitgesproken dat dit niet het geval is. Daarnaast wordt er verzocht om voor die soorten en habitattypen, waarvoor sprake is van een ongunstige staat van instandhouding, zowel landelijk als op gebiedsniveau een herstelopgave te formuleren tenzij er ecologische redenen zijn om hiervan af te zien. Het achterwege laten van adequate herstelopgaven wordt door insprekers als onacceptabel gezien en in strijd met de wettelijke verplichtingen.

In een zienswijze is gevraagd om alsnog, voor de soorten en habitattypen die zich in een zeer ongunstige staat van instandhouding bevinden, minimaal complementaire doelen op te nemen in de gebieden waar herstelmogelijkheden zijn of migratie kan plaatsvinden.

Er is gevraagd om de doelen op gebiedsniveau te herzien voor een aantal broedvogels waarvan de landelijke doelstelling voor het aantal sleutelpopulaties, met de huidige instandhoudingsdoelstellingen, niet zal worden gerealiseerd. Er is aanbevolen om de instandhoudingsdoelstellingen voor een aantal vogelsoorten in te vullen op basis van de in het Beschermingsplan moerasvogels 2000-2004 (2000)⁶⁰ vermelde aantallen voor levensvatbare populaties moerasvogels. In het geval van soorten waarvoor actuele gedocumenteerde beschermingsplannen beschikbaar zijn dienen de instandhoudingsdoelstellingen waar mogelijk daarmee gelijk geschakeld te worden. Voor een aantal broedvogels is ook gevraagd om aanvullende doelen op te nemen.

Het besluit zou moeten aangeven wat de gevolgen zijn wanneer een soort uit een gebied dreigt te verdwijnen. Daarnaast zou er een gegronde reden aanwezig moeten zijn wanneer er niet gestreefd wordt naar een gunstige staat van instandhouding.

Tevens zijn er vragen over weidevogels en waarom ze geen bescherming krijgen in de Natura 2000-gebieden.

Anderzijds wordt in zienswijzen aangeduid dat veel doelen te hoog gegrepen zijn en dat deze alleen met grote (financiële) inspanningen bereikt kunnen worden. Er wordt over de instandhoudingsdoelstellingen opgemerkt dat ze de status zouden moeten krijgen van een inspanningsverplichting en niet van een

⁶⁰ Boer, T. den (2000): Beschermingsplan moerasvogels 2000-2004. Rapport Directie Natuurbeheer nr. 47. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Wageningen.

resultaatsverplichting. Enkele insprekers menen dat bij het vaststellen van de doelstellingen veel geleund wordt op informatie over het voorkomen van flora en fauna in vroegere jaren, die niet gebaseerd is op voldoende wetenschappelijke gegevens. Het is onduidelijk of deze waarden daadwerkelijk aanwezig zijn. Om die reden zouden de aanwezige habitattypen op een kaart aangeduid moeten worden. Weer anderen menen dat de uitgangssituatie helder moet worden omschreven in het aanwijzingsbesluit. Tegelijkertijd zal er een termijn gegeven moeten worden waarbinnen de doelstellingen gerealiseerd moeten worden.

In de besluiten wordt er volgens insprekers niet ingegaan op de mogelijke gevolgen van klimaatverandering, terwijl deze veranderingen bepalend kunnen zijn voor de haalbaarheid van de natuurdoelen. Er wordt bovendien gevraagd om de kernopgaven in de aanwijzingen op te nemen, dan wel het Natura 2000 doelendocument (2006) deel uit te laten maken van de aanwijzingsbesluiten. Uit het besluit zou duidelijk moeten blijken voor welke functie(s) en voor welke soort(en) het gebied wordt aangewezen, zodat duidelijk is of de soorten in al hun levensbehoeften worden beschermd. Daar waar niet alle levensbehoeften in een Natura 2000-gebied zijn beschermd dient te worden aangegeven waar de ontbrekende functies zijn gelegen en wat de beschermingsstatus is.

Er wordt gevraagd om rekening te houden met vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied en met regionale en lokale bijzonderheden. In dat verband wordt dan ook met nadruk gewezen op het belang van het gebied Rijntakken voor de recreatie en de visserij.

Dat het concretiseren van maatregelen wordt doorgeschoven naar het beheerplan geeft voor veel insprekers onduidelijkheid; hierdoor kan het overleg over het beheerplan onder grote spanning komen te staan. Zij bepleiten duidelijke kaders voor het beheerplan, zodat er constructief aan de uitwerking kan worden gewerkt. Daarnaast wordt opgemerkt dat bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen alleen wordt uitgegaan van bestaande budgetten. Welke consequenties de instandhoudingsdoelstellingen hebben in financiële zin wordt pas duidelijk bij het tot stand komen van de beheerplannen.

Met betrekking tot de hierboven genoemde zienswijzen worden de volgende opmerkingen gemaakt:

Algemene instandhoudingsdoelstellingen

De algemene instandhoudingsdoelstellingen beogen de algemene hoofddoelstelling van de Vogel- en Habitatrichtlijn in de individuele aanwijzingsbesluiten te verankeren. Daarmee wordt de bijdrage van de Nederlandse Natura 2000-gebieden aan het behoud van de biodiversiteit in Europa vastgelegd. Per gebied zijn de specifieke doelstellingen voor de relevante habitattypen en soorten nader omschreven. Op basis van deze instandhoudingsdoelstellingen en de algemene doelstellingen wordt naar een landelijk gunstige staat van instandhouding van de voor Nederland relevante habitattypen en soorten gestreefd. Dit houdt in dat het natuurlijke verspreidingsgebied van de habitat of van de soort stabiel moet zijn of moet toenemen; dit moet in de toekomst ook zo blijven. Een duurzaam behoud van een habitatype kan alleen maar gerealiseerd worden wanneer de planten- en diersoorten die typisch zijn voor de habitat behouden kunnen worden. Dit geldt ook voor de bescherming van een bepaalde plantensoort of diersoort. De betreffende soort kan alleen effectief beschermd worden wanneer de beschermingsmaatregelen zich, naast op de soort zelf, ook richten op het leefgebied van de soort. Zodoende strekt in een Natura 2000-gebied de instandhoudingsdoelstelling van een soort zich mede uit tot het leefgebied van de betreffende soort.

De formulering van de algemene instandhoudingsdoelstellingen is aangepast in hoofdstuk 5 van de Nota van toelichting van dit besluit. In de aangepaste formulering van het tweede algemene doel is niet de letterlijke tekst van de Habitatrichtlijn (artikel 2) gevolgd, omdat het in de Richtlijn een algemene doelstelling van de Richtlijn betreft en in dit geval om de gebiedsspecifieke invulling daarvan gaat. Meer in het bijzonder: een Europese Richtlijn kan een bijdrage leveren aan het waarborgen van de biologische diversiteit, maar een gebied kan alleen bijdragen aan het behoud van de biologische diversiteit. Verder is de term "natuurlijke kenmerken" in de algemene doelen gehandhaafd, omdat dit een begrip is dat in de Richtlijn ook gebruikt wordt in verband met de bescherming van de gebieden (artikel 6).

Verder geldt ook dat invloeden van buitenaf op het Natura 2000-gebied van grote invloed kunnen zijn op de staat van instandhouding van een habitatype of soort: de externe werking. De instandhoudingsdoelstelling

richt zich op het gehele biotische en abiotische complex van factoren, die het habitatype of de soort haar specifieke aanzien geven en die noodzakelijk zijn voor het behoud van de biologische diversiteit van het gebied.

Met name bij vogels is een belangrijk deel van het leefgebied buiten het Natura 2000-gebied gehouden. Bij een aantal vogelsoorten gaat het daarbij vooral om de foerageergebieden. Deze bevinden zich in grote aaneengesloten agrarische gebieden of zijn buiten het Natura 2000-gebied gehouden omdat niet gegarandeerd kon worden dat deze gebieden, zoals braakliggende bouwterreinen, hun huidige functie ook in de toekomst behouden. Deze gebieden spelen, vanwege het vervullen van een bepaalde (foerageer)functie voor de soort, een belangrijke rol bij het realiseren van een gunstige staat van instandhouding, zodat ook het verstoren van zo'n gebiedsfunctie van grote invloed kan zijn op de staat van instandhouding van de soort.

Contour "haalbaar en betaalbaar"

In de paragrafen 3.4 en 4.1.7 van de Nota van Antwoord staat aangegeven dat zowel de selectie als de begrenzing uitsluitend gebaseerd is op ecologische criteria. Dit betekent echter niet dat andere dan ecologische belangen geen rol hebben gespeeld bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen. Hierbij heeft het uitgangspunt "haalbaar en betaalbaar", zowel landelijk als per gebied, nadrukkelijk een rol gespeeld. Er is daarbij rekening gehouden met de economische en sociale belangen van de directe omgeving. Dit betekent in de praktijk dat voor een bepaald habitatype of soort de relatief grootste ecologische bijdrage komt van het gebied waar de ecologische vereisten reeds op orde zijn of waar ze op relatief eenvoudige wijze op orde te brengen zijn, om zodoende bij het opstellen van beheerplannen een evenwichtige balans tussen economie en ecologie na te kunnen streven.

In paragraaf 3.4 van de Nota van Antwoord staat dat Nederland zich inspant om zoveel mogelijk habitattypen en soorten in een gunstige staat van instandhouding te houden of te brengen. Er kan echter geen onevenredige financiële inspanning verwacht worden om alle habitattypen en soorten te herstellen. Met oog hierop is voor een aantal soorten en habitattypen in het Natura 2000 doelendocument (2006, hoofdstuk 6) gekozen voor een lager niveau dan gunstige staat van instandhouding. In die gevallen wordt verbetering van de ecologische vereisten voorlopig niet realistisch geacht of staat de inspanning in geen verhouding tot de extra bijdrage die een gebied kan leveren aan de realisering van de Natura 2000-doelen op landelijk niveau. Anderzijds is het logisch dat een hogere inzet wordt nagestreefd voor habitattypen en soorten waar Nederland relatief belangrijk voor is en/of voor habitattypen en soorten die sterk onder druk staan. Dit geldt bijvoorbeeld voor het habitatype stroomdalgraslanden (H6120), een habitaatsoort als de kamsalamander (H1166) en een vogelsoort als het porseleinhoen (A119). Voor dit habitatype en deze soorten zijn de ecologische omstandigheden nog niet op orde.

Contour "strategisch lokaliseren"

Bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen is ook geanticipeerd op bestaande plannen en projecten ter realisering van de Ecologische Hoofdstructuur en bestaand beleid met betrekking tot bijvoorbeeld mest en waterhuishouding. Dit is het gehanteerde principe van "strategisch lokaliseren": behoud of herstel nastreven daar waar de grootste potentie ligt en waar dit gemakkelijk kan zonder dat afbreuk wordt gedaan aan de ecologische uitgangspunten en ambities. Om daaraan invulling te geven zijn diverse consultatierondes met deskundigen en terreinbeheerders gehouden en zijn analyses uitgevoerd, waaronder de knelpunten- en kansanalyse van KIWA Water Research/EGG-consult⁶¹.

In de toekomst zullen inspanningen voor het waterbeheer meer gericht moeten worden op het natuurbelang. Waar nodig is de begrenzing van gebieden aangepast om een op termijn duurzame situatie te verkrijgen. Voor een aantal habitattypen en soorten zijn gezien de urgentie ten aanzien van één of meerdere kernopgaven ("sense of urgency")⁶², op de korte én lange termijn, aanvullende water- of beheermaatregelen nodig.

⁶¹ KIWA & EGG (2007): Knelpunten- en kansanalyse Natura 2000 gebieden. Versie 2007. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

⁶² Een "sense of urgency" is toegekend aan een gebied als binnen tien jaar (na 2005) mogelijk een onherstelbare situatie ontstaat. Zie verder bijlage 2 begrippen en definities uit de Nota van Antwoord (2007).

Trends, dynamiek en autonome ontwikkelingen

In het aanwijzingsbesluit staat het resultaat van de bovenstaande contouren uitgewerkt in de vorm van de instandhoudingsdoelstellingen. Op grond daarvan worden in het beheerplan de benodigde maatregelen uitgewerkt om de genoemde habitattypen en soorten in de gewenste staat van instandhouding te brengen of te behouden, zodat het gebied voldoende bijdrage kan leveren aan het realiseren van de gunstige staat van instandhouding op landelijk niveau. Eén van de uitgangspunten in de Natura 2000 contourennotitie (2005)⁶³ is dat doelstellingen in de tijd robuust geformuleerd moeten worden. Dit is gedaan om zo te kunnen anticiperen op bijvoorbeeld de natuurlijke dynamiek of mogelijke klimaatveranderingen. Als de instandhoudingsdoelstellingen niet gehaald lijken te worden, bijvoorbeeld omdat een populatie vogels of een bepaald habitatype ondanks de bescherming toch kleiner wordt, moet Nederland maatregelen nemen om deze ontwikkeling te keren. Artikel 6, tweede lid, van de Habitatrictlijn, verplicht de lidstaat namelijk om verslechtering van habitattypen en leefgebieden van (vogel)soorten te voorkomen. Soms zullen de genomen maatregelen niet werken, bijvoorbeeld bij klimaatverandering, een te grote externe beïnvloeding of als trekkende soorten in het buitenland negatief worden beïnvloed. Er zijn dan geen sancties. Gezien een aantal onzekerheden over te verwachten ontwikkelingen, die voortkomen uit natuurlijke dynamiek en klimaatveranderingen, is voor het jaar 2015 voorzien in een evaluatie van het Natura 2000 doelendocument (2006). Indien noodzakelijk worden dan ook de betreffende aanwijzingsbesluiten aangepast (zie Nota van Antwoord, paragraaf 3.19).

In bijlage B.4 van de Nota van toelichting van dit besluit wordt nader op de specifieke keuzes ingegaan.

Herijking instandhoudingsdoelstellingen

De lidstaten van de Europese Unie hebben de afspraak gemaakt om alle maatregelen te nemen die nodig zijn om een gunstige staat van instandhouding van de aangewezen soorten en habitattypen waarvoor gebieden zijn aangewezen te realiseren. Pas wanneer daadwerkelijk is gebleken dat de doelen om wat voor reden dan ook niet haalbaar zijn, bestaat er – zoals onder andere in paragraaf 1.4.1 van de Nota van Antwoord staat vermeld – een aantal momenten waarop de doelen bijgesteld kunnen worden. De drie momenten waarop de instandhoudingsdoelstellingen kunnen worden geëvalueerd en zo nodig kunnen worden bijgesteld (zie ook Nota van Antwoord, paragrafen 3.4 en 3.14):

- bij de definitieve aanwijzing;
- bij het opstellen van het beheerplan;
- bij de geplande evaluatie in 2015.

Ecologische samenhang en belangenafweging

De afweging tussen economie en ecologie moet zodanig plaatsvinden dat de gunstige staat van instandhouding van de habitattypen en soorten waar het gebied voor is aangewezen niet in gevaar komt. De situatie kan zich voordoen dat in een bepaald gebied een aantal habitattypen of soorten voorkomt, waarvoor geen instandhoudingsdoelstellingen zijn vastgesteld. Er is dan de inschatting gemaakt dat het betreffende habitatype of de betreffende soort weliswaar marginaal in het gebied aanwezig is, maar dat het gebied op termijn geen bijdrage kan leveren aan de instandhouding van het habitatype of de soort. Ook bij de formulering van een doel voor vogels is bepalend of het gebied een relevante bijdrage aan het realiseren van het landelijke doel levert of kan gaan leveren (zie ook paragraaf 3.11 van de Nota van Antwoord). Voor elk specifiek gebied komt het erop neer dat de instandhoudingsdoelstelling van een bepaald habitatype of bepaalde soort alleen in samenhang kan worden gezien met de instandhoudingsdoelstelling op landelijk niveau en in andere Natura 2000-gebieden. Dat betekent dat er weliswaar landelijk per soort of per habitatype naar een gunstige staat van instandhouding moet worden gestreefd, maar dat deze situatie niet in elk gebied afzonderlijk hoeft te worden nagestreefd. Binnen dit kader kan ook rekening worden gehouden met vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied en met regionale en lokale bijzonderheden.

Recreatie en toerisme (en visserij)

Beseft wordt dat de Rijntakken een belangrijk onderdeel uitmaakt van het Gelders en Overijssels toeristische product. De uiterwaarden zijn de belangrijkste trekpleister voor toeristen. Het toeristische bedrijfsleven vindt dat de aard van het gebied zo moet blijven. In die zin is het belang van een adequaat natuurbeheer ook in

⁶³ Ministerie van LNV (2005): Natura 2000 contourennotitie. Kaders voor Natura 2000-doelen, besluiten en beheersplannen. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

het belang van een gezonde toeristische sector. In onder meer paragrafen 4.1.3 en 4.1.4 van de Nota van Antwoord is ingegaan op de ontwikkelingsmogelijkheden van bedrijven en de concurrentiepositie: afhankelijk van de bedrijfstak biedt de aanwezigheid van een Natura 2000-gebied dikwijls nieuwe mogelijkheden. In het gebied Rijntakken hebben zich, ondanks de toeristische druk, natuurwaarden kunnen handhaven of ontwikkelen. Niettemin is het door de ongunstige staat van instandhouding van habitattypen of soorten noodzakelijk om een herstelopgave te formuleren, zoals bijvoorbeeld geldt voor slikkige rivieroeveren (H3270) en de grote modderkruiper (H1145) in dit betreffende gebied. Wanneer er een herstelverplichting is, dient bij de te nemen maatregelen rekening te worden gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied. Bij het formuleren van de instandhoudingsdoelstellingen is dat gedaan. Het afwegen van ecologie en economie gebeurt ook in het stelsel van vergunningverlening. Zie verder paragraaf 3.5 van de Nota van Antwoord. Ook wordt beseft dat zowel de beroepsvisserij als de sportvisserij een economische rol van betekenis spelen in het gebied. De belangen van de visserij zullen aan de orde komen in het beheerplanproces. De insteek is hierbij om de visserij en de natuur zo goed mogelijk samen te laten gaan.

Weidevogels

Een aantal insprekers signaleert dat er in de gebieden geen ruimte is voor in ons land broedende weidevogels, in die zin dat er geen doelstellingen voor weidevogels geformuleerd zijn. Onder weidevogels worden vogelsoorten verstaan die in uitgestrekte graslanden broeden. Het is overigens geen uitsluitende classificatie.

Voor broedvogels worden alleen gebieden aangewezen indien:

- de betreffende soort voorkomt op bijlage I van de Vogelrichtlijn;
- het een andere (trekkende) watervogel betreft die nestelt in broedkolonies van minstens 1% van de biogeografische populatie (twee soorten: aalscholver en kleine mantelmeeuw);
- de soort kan worden beschouwd als andere geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn, die voorkomt op de Rode Lijst én waarvoor de beschermde gebieden een wezenlijke bijdrage (minstens 25% van de Nederlandse broedpopulatie) leveren aan de bescherming van de soort (zie ook Nota van Antwoord Vogelrichtlijn deel 1, bijlage 3A).

Weidevogelsoorten staan (met uitzondering van de kempfaan) niet op bijlage I maar worden wel beschouwd als geregeld voorkomende trekvogels zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn.

Kunnen weidevogels dan als broedvogels worden opgenomen in de aanwijzingsbesluiten?

Zowel de kempfaan (bijlage I-soort) als de watersnip (soort zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn) voldoen aan bovenstaande criteria. De grutto (soort zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn) bijvoorbeeld voldoet niet aan bovenstaande criteria, omdat slechts 18% broedt binnen de Natura 2000-gebieden, in plaats van minstens 25% van de Nederlandse broedpopulatie. De bescherming van broedende grutto's in Natura 2000-gebieden levert maar een kleine bijdrage aan de instandhouding van de soort op landelijke schaal. Dat neemt niet weg dat het ministerie van Economische Zaken (EZ) een groot belang hecht aan een rijk agrarisch cultuurlandschap buiten de Natura 2000-gebieden en tevens streeft naar een structurele oplossing voor het weidevogelbeheer. Zo worden de opstellers van de beheerplannen voor Natura 2000 er op gewezen dat in de beheerplannen rekening moet worden gehouden met gebiedsspecifieke natuurwaarden, zoals weidevogels⁶⁴.

Complementaire doelen

De analyse van de implementatie van Natura 2000 in Nederland (Kamerstuk 32670 nr. 24) laat zien dat de bescherming van complementaire doelen onder het Natura 2000-regime niet expliciet door de Vogel- en Habitatrichtlijn wordt voorgeschreven. Daarom zullen deze doelen dan ook niet langer in de aanwijzingsbesluiten worden opgenomen.

Onderbouwing besluiten

In diverse ecologische rapporten⁶⁵ en databanken zijn de natuurwaarden en vogelgegevens van Nederland beschreven. Het is voor de selectie of ecologische onderbouwing van een Natura 2000-gebied niet noodzakelijk dat de aanwezige natuurwaarden op kaart worden aangegeven. Wel wordt in paragraaf 4.4 van

⁶⁴ Uitvoering aangenomen motie Snijder-Hazelhoff, TK 2008-2009, 31 700 XIV, nr. 117.

⁶⁵ Zie voor een overzicht van de bronnen onder andere Ministerie van LNV (2007): Nota van Antwoord. Inspraakprocedure aanwijzing Natura 2000-gebieden, bijlage 3. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

deze Nota van toelichting een globale, niet-uitputtende, omschrijving gegeven van de verspreiding van de habitattypen en soorten in dit gebied.

Het Natura 2000 doelendocument (2006) is één van de dragende beleidsdocumenten die aan de besluitvorming ten grondslag heeft gelegen. Het beleid zoals daar is uiteengezet, is bij de besluitvorming toegepast, maar het Natura 2000 doelendocument (2006) maakt géén onderdeel uit van het besluit. Met betrekking tot de vraag op welke wijze de gunstige staat van instandhouding voor een bepaald habitatype of een bepaalde soort kan worden bereikt, is er in de Nota van toelichting een uitgebreid overzicht opgenomen waarin alle gebieden staan vermeld waaraan voor het betreffende habitatype of de betreffende soort een doel is toegekend. Op deze wijze is na te gaan hoe de landelijke opgave over het Natura 2000-netwerk is verdeeld. Het is echter een indicatieve vermelding, want het is niet de bedoeling in deze aanwijzing een besluit te nemen over de instandhoudingsdoelstellingen van andere gebieden.

Kernopgaven

In paragraaf 1.3.4 van de Nota van Antwoord staat vermeld dat de kernopgaven een belangrijk hulpmiddel zijn bij de focus en eventuele prioritering binnen de Natura 2000-beheerplannen. Ze beschrijven de belangrijkste behoud- en herstelopgaven per Natura 2000-landschap en zijn in het Natura 2000 doelendocument (2006) toebedeeld aan gebieden. Het toevoegen van de kernopgaven aan de Nota's van toelichting bij de definitieve aanwijzingsbesluiten heeft geen meerwaarde, omdat die informatie is opgenomen in het Natura 2000 doelendocument (2006). De kernopgaven zijn in deze procedure dan ook niet aan inspraak onderhevig.

Ambitieniveau van de instandhoudingsdoelstellingen

Indien een soort of habitatype landelijk in een ongunstige staat van instandhouding verkeert, betekent dit niet automatisch dat in alle gebieden waar de betreffende waarde voorkomt hiervoor een hersteldoelstelling moet worden geformuleerd. In de Natura 2000 contourennotitie (2005) en het Natura 2000 doelendocument (2006) staan de hoofdlijnen voor het formuleren van de Natura 2000 doelen uitgewerkt. Daarmee is het Europese kader toegespitst op de Nederlandse situatie. Per gebied zijn er gebiedsdoelen opgesteld. Deze richten zich op de kwaliteit en oppervlakte van het habitatype of van het leefgebied van een soort. Voor soorten wordt daarnaast een doel gesteld voor de gewenste populatie. Voor sommige soorten en vrijwel alle vogels zijn hierbij richtinggevende aantallen genoemd. Deze dienen als (minimale) draagkracht voor het leefgebied binnen de begrenzing van het gebied. In het geval van herstel is de uitwerking van de landelijke doelen middels het principe van "strategisch lokaliseren" bepaald. Dat wil zeggen dat de herstelopgave is neergelegd in de gebieden waar de meeste potentie is om het habitatype of het leefgebied van de soort te verbeteren. Voor verspreid voorkomende habitattypen en soorten is het niet mogelijk om de landelijke doelstellingen alleen binnen het Natura 2000-netwerk te realiseren. Opgaven buiten het Natura 2000-netwerk worden via ander natuurbesluit gerealiseerd, zoals de Flora- en faunawet en de Ecologische Hoofdstructuur. Voor een aantal habitattypen is in het Natura 2000 doelendocument de expliciete keuze gemaakt om niet te streven naar een gunstige staat van instandhouding (Natura 2000 doelendocument (2006), pagina 138).

Met betrekking tot de vogeldoelen is in het Natura 2000 doelendocument (2006) opgenomen dat voor een gebied "bij een stijgende en stabiele lokale trend" een behoudopgave wordt geformuleerd. Een stijgende trend wordt als aanwijzing opgevat dat het leefgebied voor deze soorten al geschikt is en voldoende draagkracht heeft om bij te dragen aan een populatie hoger dan het gemiddelde in de periode 1999-2003. In dergelijke gevallen wordt volstaan met een behoudopgave omdat geen extra maatregelen ter verbetering van het leefgebied nodig worden geacht. In gevallen waarin de potentie van het gebied dusdanig wordt geacht dat de draagkracht van het gebied nog niet bereikt lijkt te zijn, wordt wel gestreefd naar herstel van de populatie. Naar verwachting zal herstel van de populatie in dit soort gevallen optreden, zolang het leefgebied behouden blijft.

Voor vogels geldt daarnaast dat bij behoudopgaven de aantallen gebaseerd zijn op het gemiddelde seizoensgemiddelde over de periode 1999-2003 (bij niet-broedvogels geldt de periode 1999/2000-2003/2004)⁶⁶. Bij herstelopgaven zijn de aantallen meestal gebaseerd op de historische potentie van een Natura 2000-gebied, dat is het maximaal aantal vastgestelde vogels (of broedparen) over een interval van

⁶⁶ SOVON & CBS (2005): Trends van vogelaantallen in het Nederlandse Natura 2000 netwerk. SOVON-informatierapport 2005/09. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

enkele jaren gedurende de periode 1980-2003 (SOVON). Dit betekent dat op gebiedsniveau geen streefwaarden uit beschermingsplannen zoals het Beschermingsplan moerasvogels 2000-2004 (2000)⁶⁰ zijn gebruikt. Deze plannen hebben wel hun doorwerking gekregen in de landelijke instandhoudingsdoelstellingen en kunnen van belang zijn bij het opstellen van beheerplannen. Vervolgens is in de toelichtingen bij de instandhoudingsdoelstellingen aangegeven of het gebied met het gestelde doel ook kan voldoen aan de minimumeisen voor een sleutelpopulatie.

Ook voor broedvogels geldt dat bij verspreid voorkomende soorten het niveau van een sleutelpopulatie in een specifiek gebied soms niet gehaald kan worden. Vaak is dan op regionale schaal sprake van een min of meer samenhangende populatie met meerdere kernen (meta-populaties), die qua omvang wel het minimale niveau van de sleutelpopulatie overstijgt.

Bij de evaluatie in 2015 worden zowel de ambities van de gebiedsdoelen als de landelijke instandhoudingsdoelstellingen, in geval van broedvogels met inbegrip van het aantal sleutelpopulaties, tegen het licht gehouden en wordt bekeken of bijstelling nodig is.

Foerageerfunctie versus slaappleatsfunctie

Een gebied kan voor een soort verschillende functies hebben. De meest voor de hand liggende zijn de foerageerfunctie en de slaappleatsfunctie. Dit zijn de twee functies die in de toelichtingen benoemd worden. Slaappleatsfuncties worden alleen benoemd bij soorten die groepsgewijs slapen, zoals zwanen, ganzen, smienten en steltlopers. Het niet noemen van een slaappleatsfunctie bij soorten die overdag foerageren, hoeft dus niet altijd te betekenen dat de soort niet in het gebied slaapt. Bovendien zijn er nog andere functies mogelijk, zoals een functie als ruigebied. Die worden alleen in zeer voor de hand liggende situaties specifiek genoemd. Om geen functies uit te sluiten, is gekozen voor de volgende formuleringen:

1. *'Het gebied heeft voor de soort met name een functie als slaappleats en als foerageergebied'*: Dit geldt voor soorten die groepsgewijs slapen of rusten (overtijen), en waarbij geen gegevens bekend zijn die aangeven dat de slaappleatsfunctie de foerageerfunctie aantalsmatig overtreft.
2. *'Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied'*: Dit geldt voor soorten die individueel slapen of rusten, of voor soorten die buiten het betreffende Natura 2000 gebied groepsgewijs slapen (bijv. grasland waar overdag ganzen grazen).
3. *'Het gebied heeft voor de soort met name een functie als slaappleats'*: Dit geldt voor soorten die groepsgewijs slapen of rusten (overtijen) in het betreffende gebied, maar die elders foerageren, bijv. hoogveengebieden als slaappleats voor ganzen.

Doorgaans wordt één draagkrachtsindicatie (aantal) omschreven in het doel. Deze indicatie heeft voor de soort betrekking op de draagkracht voor één of meerdere functie(s) van het gebied: foerageer- of slaappleatsfunctie, dan wel foerageer én slaappleatsfunctie.

Bij bovengenoemde formuleringen 2 en 3 heeft de draagkrachtsindicatie betrekking op de enkele genoemde functie, slaappleats, dan wel foerageergebied.

In geval van bovengenoemde formulering 1 heeft de draagkrachtsindicatie in principe betrekking op beide genoemde functies, behalve:

- a) wanneer de aantallen slechts voor één van beide functies gelden wordt dit expliciet in de toelichting aangegeven, bijvoorbeeld: *'De draagkrachtindicatie heeft betrekking op de slaappleatsfunctie.'*
- b) wanneer voldoende gegevens voor handen zijn, dat voor beide functies apart een aantal in het doel is opgenomen.

Monitoring

Het ministerie van Economische Zaken (EZ) is verantwoordelijk voor de periodieke algemene rapportages aan de Europese Commissie en voor de monitoring van de staat van instandhouding van soorten en habitattypen op landelijk niveau. Het ministerie van EL&I zorgt voor een landelijk monitoringssysteem. De gebiedsgerichte monitoring zal plaatsvinden op basis van de monitoringsparagraaf in de beheerplannen waarin ook rollen en verantwoordelijkheden zijn uitgewerkt. Voor zowel de landelijke als de gebiedsgerichte monitoring wordt momenteel - in samenhang - een programma van eisen ontwikkeld in overleg met de betrokken bevoegde gezagen (ministerie van EZ, ministerie van Infrastructuur en Milieu, ministerie van Defensie en de provincies (Interprovinciaal Overleg)). Zie ook paragraaf 1.5.1 van de Nota van Antwoord.

Nulsituatie of uitgangspunt

In paragraaf 3.18 van de Nota van Antwoord staat vermeld dat bij het vaststellen van de gebiedsdoelen niet is uitgegaan van een bepaald referentiejaar, zoals het moment van aanwijzing als Vogelrichtlijngebied of aanmelding als Habitatrictlijngebied. Als uitgangspunt geldt echter wel dat er geen verslechtering mag optreden ten opzichte van 2004, het moment waarop door Brussel de communautaire lijst met Habitatrictlijngebieden is vastgesteld. Bij het vaststellen van de doelen is gekeken naar de staat van instandhouding van de betreffende soort of het habitatype op landelijk niveau. Ook is gekeken naar de (minimaal) benodigde oppervlakte leefgebied en/of habitatype om een gunstige staat van instandhouding op landelijk niveau te realiseren.

Die (landelijke) staat van instandhouding vormde mede de basis voor vaststelling van de instandhoudingsdoelstellingen voor soorten en/of habitatypen per gebied. In de Nota's van toelichting bij de besluiten is aangegeven of voor een soort of habitatype in een concreet gebied een behoud- of herstelopgave geldt. Zo is bijvoorbeeld een behoudopgave geformuleerd als er onevenredige maatregelen nodig zouden zijn om het gebied een grotere bijdrage te laten leveren.

Realisatietermijnen

Zoals in paragraaf 3.16 van de Nota van Antwoord wordt gesteld, zijn termijnen onmisbaar om de realisatie van doelen te plannen. Deze planningen zijn grotendeels afhankelijk van regionale en zelfs lokale omstandigheden. Daardoor zijn de op te stellen beheerplannen de aangewezen plaats voor het bepalen van de realisatietermijnen. Om die reden is ervan afgezien realisatietermijnen in de aanwijzingsbesluiten op te nemen.

Flankerend beleid

In paragraaf 5.8 van de Nota van Antwoord staat als uitgangspunt geformuleerd dat de instandhoudingsdoelstellingen met behulp van bestaande budgetten worden gerealiseerd. De "bestaande budgetten" waaruit realisatie van de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen gefinancierd moet worden, zijn grotendeels opgenomen in het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) en de financiële middelen voor de bestrijding van verdroging in de zogenoemde TOP-lijst gebieden⁶⁷. Daarnaast is ook het bestaande beheerbudget voor Staatsbosbeheer een financieringsbron voor de instandhoudingsdoelstellingen. Waar de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen gekoppeld zijn aan waterkwaliteit kunnen de additionele kosten worden gefinancierd via het spoor van de Kaderrichtlijn Water. Veel subsidiemogelijkheden voor inrichting en (agrarisch) natuurbeheer zijn met het ILG onder verantwoordelijkheid van de provincies gekomen. Daartoe behoren de maatregelen die vallen onder het Subsidiestelsel Natuur- & Landschapsbeheer (vanaf 2010) en de provinciale subsidieregelingen zoals de Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL). Verder is er in het kader van het LIFE+-programma vanuit de Europese Commissie geld beschikbaar voor overheden en NGO's voor co-financiering van de ontwikkeling, implementatie, monitoring, evaluatie en communicatie van het Europees milieu- en natuurbeleid en van wetgeving op dit gebied, bijvoorbeeld voor projecten die gericht zijn op maatregelen voor behoud en herstel van Natura 2000-waarden.

4.2 SPECIFIEKE REACTIES OVER DE INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN

4.2.1 Rijntakken

Een inspreker is van mening dat de onderlinge samenhang van de aanwijzingen in het rivierengebied Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn (066), Gelderse Poort (067), Uiterwaarden Waal (068) en Loevestein, Pompeveld & Kornsche Boezem (071) nog onvoldoende naar voren komt. Datzelfde geldt volgens de inspreker voor gebieden buiten de binnen Natura 2000 aangewezen foerageergebieden voor ganzen en smienten (A050). Volgens de inspreker is dit vanuit juridisch oogpunt uitermate belangrijk om mitigatie en compensatie mogelijk te maken in een ander gebied dan waar een ingreep plaatsvindt en van groot belang voor de flexibiliteit bij het uitwerken van Natura 2000-doelen. De inspreker heeft een koepelplan laten opstellen dat richtinggevend is voor de afzonderlijke beheerplannen.

⁶⁷ De door de provincies opgestelde lijsten met gebieden die in het kader van het verdrogingsbeleid met voorrang worden aangepakt.

Een andere inspreker merkt op dat de natuurdoelstellingen per gebied zijn aangewezen. De inspreker is van mening dat er flexibel met de natuurdoelstellingen tussen natuurgebieden moet worden omgegaan. Het maakt in de ogen van de inspreker niet uit of het doel in de Gelderse Poort (067) of bij de Uiterwaarden Waal (068) wordt behaald. Die flexibiliteit moet bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen meegenomen worden.

Een andere inspreker merkt op dat de momenteel negatieve effecten op soorten binnen Natura 2000-gebieden moeten worden beoordeeld. De meeste van deze soorten zijn volgens de inspreker echter niet ruimtelijk gebonden aan deze gebieden. De inspreker verzoekt daarom om rekening te houden met de uitwisselingsmogelijkheden tussen verschillende Natura 2000-gebieden en/of gebieden die niet zijn aangewezen.

Een andere inspreker plaatst vraagtekens bij de sterk op behoud van bestaande natuurwaarden gerichte gebiedsaanwijzing en bijbehorende instandhoudingsdoelstellingen. Juist voor het rivierengebied in het algemeen, en voor de Bijlandse Waard (Gelderse Poort) in het bijzonder, zou naar mening van de inspreker veel meer ingezet moeten worden op een veel robuuster en dynamisch ontwikkelingsperspectief.

De zienswijzen hebben deels geleid tot aanpassing van het besluit. Met het samenvoegen van de vier gebieden in het rivierengebied zijn de instandhoudingsdoelstellingen voor het gehele Natura 2000-gebied van toepassing. Door delen van de Rijntakken samen te voegen kan binnen een groter gebied worden gezocht naar de beste plekken om doelen te realiseren en naar potenties om natuurwaarden uit te breiden. Hierdoor kan op andere plekken ruimte ontstaan voor economische en andere gewenste ontwikkelingen. Dit komt samen in het beheerplan. Zie verder paragraaf 3.3 en Hoofdstuk 5 van de Nota van toelichting.

Een inspreker is van mening dat de Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebieden op instandhoudingsdoelstellingen zijn aangewezen die afwijken van het ontwerp-aanwijzingsbesluit. Het Vogelrichtlijngebied krijgt volgens de inspreker te maken met complementaire doelen ter versterking van de doelstellingen uit het Habitatrichtlijngebied, die zijn gebaseerd op de nationale natuurwetgeving. De inspreker is van mening dat de Vogelrichtlijngebieden hiervoor niet zijn begrensd en dat deze complementaire doelen in strijd zijn met de waterhuishouding en met meerdere vormen van bestaand gebruik.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. De complementaire doelen zijn komen te vervallen. De analyse van de implementatie van Natura 2000 in Nederland (Kamerstuk 32670 nr. 24) laat zien dat de bescherming van complementaire doelen onder het Natura 2000-regime niet expliciet door de Vogel- en Habitatrichtlijn wordt voorgeschreven. Daarom zullen deze doelen dan ook niet langer in de aanwijzingsbesluiten worden opgenomen.

De habitattypen en -soorten meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150), slikkige rivieroever (H3270), stroomdalgraslanden (H6120), glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510), vochtige alluviale bossen (H91E0) en droge hardhoutoibossen (H91F0) en de habitat- en vogelsoorten zeeprink (H1095), rivierprink (H1099), elft (H1102), grote modderkruiper (H1145), roerdomp (A021), woudaap (A022), porseleinhoen (A119), zwarte stern (A197) en grote karekiet (A298) komen volgens een aantal insprekers niet voor of zullen in de toekomst geen bijdrage leveren aan de instandhouding van de soort, aangezien van allen minder dan 1% van de populatie in Nederland voorkomt. De insprekers vinden het daarom onacceptabel dat hun bedrijven op slot worden gezet.

Enkele insprekers merken op dat ten opzichte van de aanmelding in 2003 het habitatype meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) is toegevoegd. De insprekers zijn het hier niet mee eens omdat het volgens de insprekers niet duidelijk is wat de externe gevolgen van deze toevoeging zijn. De relatieve bijdrage van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel aan dit habitatype is minder dan 2%, aldus de insprekers. De insprekers zijn van mening dat onvoldoende is aangetoond dat toevoeging noodzakelijk is voor het instandhouden van het habitatype.

Een andere inspreker merkt op dat er is aangegeven dat binnen lopende projecten zoals Ruimte voor de Rivier geprobeerd wordt ook Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen te bereiken. De inspreker is van mening dat aan het begin van het proces rond het project dijkverlegging Westenholte binnen Ruimte voor de Rivier niet alle informatie over soorten, habitats en instandhoudingsdoelen bekend was. Nu deze informatie er wel is zijn er volgens de inspreker meer kansen voor de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen

binnen het project. De inspreker ziet kansen voor het mogelijk maken van een nieuwe locatie voor stroomdalgraslanden (H6120) en behoud en uitbreiding van zeer flauwe slikkige oevers (H3270). Een andere inspreker verzoekt om het habitattype stroomdalgraslanden (H6120) toe te voegen aan het Natura 2000-gebied Uiterwaarden Neder-Rijn, met een uitbreidingsdoelstelling. De inspreker is van mening dat dit nodig is ten behoeve van versterking van de biodiversiteit van de Rijntakken en om verschillende Natura 2000-gebieden langs de rivieren ook als een samenhangend geheel duurzaam te beschermen en de natuurlijke kenmerken in stand te houden dan wel te herstellen. Een inspreker is van mening dat het gebied ten noorden van de Randerwaarden tot aan Het Scham geen stroomdalgraslanden (H6120) voorkomen. Volgens de inspreker bevat het daar gelegen natuurreservaat een moerassig gebied waar alleen habitattypen voorkomen met een hoge kritische depositiewaarde, zoals vochtige alluviale bossen (H91E0). De inspreker wil dat er alleen natuurwaarden worden nagestreefd met een hoge kritische depositie. Enkele insprekers zijn van mening dat de vochtige alluviale bossen (H91E0) en droge hardhoutooibossen (H91F0) niet aanwezig zijn in de uiterwaarden ten zuiden van Zutphen. De huidige instandhoudingsdoelstellingen voor deze habitattypen gaan volgens de insprekers dan ook voorbij aan de reële haalbaarheid. Een inspreker is van mening dat in bepaalde delen van het begrensde gebied de genoemde natuurdoeltypen en -soorten ontbreken. Volgens de inspreker komt meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150) op enkele locaties geconcentreerd voor en is glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510) nagenoeg afwezig. Het habitattype stroomdalgraslanden (H6120) is volgens de inspreker alleen te vinden bij de Leuvensedijk in de Rijnstrangen. Potenties om dit habitattype uit te breiden zal volgens de inspreker moeilijk gaan omdat van nature de bodem erg vruchtbaar is en zandgrond in dit gebied ontbreekt. Een andere inspreker vindt dat Gelderse Poort voor enkele soorten ten onrechte is aangewezen als Habitatrichtlijngebied. Zo vindt de inspreker het onduidelijk of de grote modderkruiper überhaupt wel in het gebied voorkomt, terwijl het gebied wel voor deze soort is aangewezen. Een andere inspreker is van mening dat de grote modderkruiper (H1145) niet specifiek is voor het rivierengebied en dat de Natura 2000-gebieden Uiterwaarden Neder-Rijn en Uiterwaarden Waal nauwelijks een rol spelen bij de landelijke doelstelling van uitbreiding van de populaties. De inspreker is van mening dat de grote modderkruiper vooral voorkomt in verlandde slootjes. Volgens de inspreker staat er in het rivierengebied al snel te veel stroming voor de soort om zich te kunnen uitbreiden. De inspreker verzoekt de grote modderkruiper daarom niet op te nemen als Habitatrichtlijnsoort. Een inspreker is van mening dat de instandhoudingsdoelstelling voor de bever (H1337) niet in het aanwijzingsbesluit van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel thuis hoort omdat de soort niet is aangemeld in 2003. Het is volgens de inspreker niet helder wat de externe gevolgen van deze toevoeging zijn. De inspreker is van mening dat onvoldoende is aangetoond dat de toevoeging noodzakelijk is voor het in stand houden van de soort. Als de instandhoudingsdoelstelling niet wordt verwijderd stelt de inspreker voor deze te wijzigen in "behoud omvang en kwaliteit leefgebied".

De zienswijzen hebben deels geleid tot aanpassing van het besluit. Met het samenvoegen van de vier gebieden in het rivierengebied zijn de instandhoudingsdoelstellingen voor het gehele Natura 2000-gebied Rijntakken van toepassing. De instandhoudingsdoelstelling binnen het Natura 2000-gebied Rijntakken is gebaseerd op de meest ambitieuze doelstelling uit de afzonderlijke Natura 2000-gebieden waaruit het samengevoegde gebied is opgebouwd. Het voorkomen van de Habitatrichtlijntypen en -soorten in het gebied wordt globaal toegelicht in paragraaf 4.4 van het aanwijzingsbesluit. De precieze locaties van de habitattypen binnen de begrenzing van het gebied worden weergegeven op de habitatkaart die onderdeel zal uitmaken van het beheerplan. Verder geldt dat ook voor habitattypen en Habitatrichtlijnsoorten die niet hebben geleid tot de selectie van een Habitatrichtlijngebied, maar die wel in een dergelijk gebied voorkomen, instandhoudingsdoelstellingen en maatregelen moeten worden opgesteld. Zie voor een overzicht van aanpassingen van de Habitatrichtlijngebieden paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting. Voor de genoemde vogelsoorten zijn er in 2000 binnen het Natura 2000-gebied Rijntakken in ieder geval één (roerdomp, woudaap, grote karekiet), of meer deelgebieden aangewezen als Vogelrichtlijngebied. Dit betekent dat voor de genoemde vogelsoorten instandhoudingsdoelstellingen zijn opgenomen in het Natura 2000-besluit. Zie verder paragraaf 5 van de Nota van toelichting.

Enkele insprekers verzoeken om de instandhoudingsdoelstelling voor de habitattypen meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150), slikkige rivieroever (H3270), stroomdalgraslanden (H6120), glanshaver- en vossenstaarthooilanden, glanshaver (H6510A), vochtige alluviale bossen, zachthoutooibossen (H91E0A) en droge hardhoutooibossen (H91F0) van "verbetering kwaliteit en uitbreiding oppervlakte" te veranderen in "behoud kwaliteit en behoud oppervlakte". De insprekers geven aan dat in het Eindconcept habitattypen 15 december 2006 wordt aangegeven dat de kwaliteit van deze habitattypen goed is. Een andere inspreker is het niet eens met de instandhoudingsdoelstelling voor het habitatype meren met krabbenscheer en fonteinkruiden (H3150). De inspreker merkt op dat de landelijke instandhoudingsdoelstelling voor dit habitatype "uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit" is, terwijl voor Gelderse Poort gekozen is voor "behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit". In het ontwerp-aanwijzingsbesluit staat vermeld dat gezien de dynamiek van de rivier er geen mogelijkheid is om de oppervlakte van het habitatype te laten toenemen. De inspreker stelt echter dat belangrijke gebieden van Gelderse Poort buiten de directe invloed van de rivier liggen en zich door middel van herinrichting juist goed lenen voor het uitbreiden van de oppervlakte meren met krabbenscheer en fonteinkruiden.

Enkele insprekers zijn van mening dat onvoldoende is onderbouwd dat uitbreiding van de oppervlakte van de beken en rivieren met waterplanten, grote fonteinkruiden (H3260B) noodzakelijk is om dit habitatype in stand te houden. De insprekers stellen voor de instandhoudingsdoelstelling te wijzigen in "behoud oppervlakte".

Enkele insprekers zijn van mening dat de kwaliteit van de droge hardhoutooibossen (H91F0) momenteel onduidelijk is. Enkele insprekers zijn van mening dat de kwaliteit van de vochtige alluviale bossen, essen- iepenbossen (H91E0B) momenteel onduidelijk is. Enkele insprekers zijn van mening dat de kwaliteit van de ruigten en zomen, droge bosranden (H6430C) momenteel onduidelijk is. Tevens is volgens de insprekers onvoldoende onderbouwd dat uitbreiding van oppervlakte noodzakelijk is om de habitattypes in stand te houden. De insprekers zien daarom geen noodzaak een verbeteropgave voor kwaliteit en oppervlakte te formuleren voor deze habitattypen. Hierbij menen de insprekers dat gezien de relatief lage kritische depositiewaarde voor stroomdalgraslanden (H6120) een ambitieuze doelstelling voor deze habitat een grote externe werking kan hebben.

Enkele insprekers vragen zich af of de instandhoudingsdoelstelling voor de kamsalamander (H1166) (uitbreiding, verspreiding, omvang en verbetering kwaliteit leefgebied) effectief is, gezien de huidige staat van instandhouding van de soort. Volgens de insprekers geeft RAVON in een rapport voor slechts één van vier gebieden het advies tot uitbreiding, hoewel de daarvoor gebruikte gegevens vijf tot tien jaar oud zijn. De insprekers verzoeken de instandhoudingsdoelstelling te wijzigen in "behoud verspreiding en omvang van het leefgebied en behoud en kwaliteit van het leefgebied".

Een andere inspreker is van mening dat in het ontwerp-aanwijzingsbesluit onvoldoende is onderbouwd waarom voor de kamsalamander (H1166) een verbeterdoelstelling is opgesteld. Volgens de inspreker is de soort de laatste jaren achteruit gegaan en is de huidige staat van instandhouding ongunstig. Daarom vraagt de inspreker zich af of een verbeterdoelstelling wel effectief is. De inspreker verzoekt de doelstelling voor deze soort te wijzigen in behoud verspreiding en omvang van het leefgebied en behoud van de kwaliteit van het leefgebied.

Een inspreker is van mening dat ontwikkeldoelen van uitbreiding oppervlakte en voor de habitatsoorten grote modderkruiper (H1145), kamsalamander (H1166) en bever (H1337) ten onrechte geformuleerd zijn en verzoekt deze te schrappen. Het argument dat ontwikkeling nodig is om instandhouding op langere termijn te verzekeren is voor deze specifieke natuur en voor Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel niet of onvoldoende onderbouwd, aldus de inspreker.

Enkele insprekers merken op dat in het document "Profielen habitatsoorten, versie 1 september 2008" wordt aangegeven dat er momenteel weinig informatie is over de kwaliteit van het leefgebied van de grote modderkruiper (H1145). De insprekers zijn van mening dat onvoldoende onderbouwd is dat uitbreiding van de verspreiding en omvang van het leefgebied en verbetering van de kwaliteit van het leefgebied noodzakelijk is om deze soort in stand te houden. De insprekers stellen voor de doelstelling te wijzigen in "behoud verspreiding en omvang van het leefgebied en behoud van de kwaliteit van het leefgebied".

De zienswijzen hebben deels geleid tot aanpassing van het besluit. Met het samenvoegen van de vier gebieden in het rivierengebied zijn de doelstellingen voor de genoemde habitattypen en -soorten van toepassing geworden op (de habitatrichtlijngebieden binnen) het samengevoegde gebied. De instandhoudingsdoelstellingen voor de habitatrichtlijngebieden binnen het Natura 2000-gebied Rijntakken

zijn gebaseerd op de meest ambitieuze doelstellingen uit de afzonderlijke Natura 2000-gebieden. Zie bijlage B.4 van de Nota van toelichting.

De staat van instandhouding van de genoemde habitattypen is beoordeeld als matig ongunstig tot zeer ongunstig. Hierop aansluitend luiden de landelijke doelstellingen "uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit". Met deze landelijke doelstellingen wordt een gunstige staat van instandhouding nagestreefd. De gebiedsdoelstellingen worden zoveel mogelijk in lijn gebracht met de landelijke doelstelling. Dit beleid geldt ook voor de genoemde Habitatrictlijnsoorten. In het beheerplan wordt uitgewerkt waar in het gebied Rijntakken de uitbreiding oppervlakte en verbetering van de kwaliteit van de genoemde habitattypen en soorten wordt voorzien.

Ook een andere inspreker verzoekt de uitbreidingsdoelstelling voor de grote modderkruiper te veranderen in een behoudsdoelstelling. Dit omdat de grote modderkruiper volgens de inspreker niet specifiek is voor het rivierengebied. Bovendien speelt Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel maar een kleine rol voor de landelijke uitbreidingsdoelstelling. Tevens wil de inspreker meer duidelijkheid over de instandhoudingsdoelstelling voor verbetering kwaliteit van het leefgebied, omdat dit op meerdere manieren valt uit te leggen.

In tegenstelling tot wat inspreker suggereert biedt het rivierengebied met zijn overstromingsvlakten een belangrijk leefgebied voor de grote modderkruiper. Oude rivierarmen waarin verlandingsprocessen optreden, zoals dode rivierarmen en overstroomde rivieroever, geven een structuurrijk habitat waarin de soort zich kan handhaven. De grote modderkruiper kan profiteren van natuurontwikkelingsprojecten in het rivierengebied waarbij voldoende rekening wordt gehouden met laagdynamische natuur. Zie verder de reactie op bovenstaande zienswijze.

Enkele insprekers merken op dat volgens een rapport van het kennisinstituut Alterra de stroomdalgraslanden (H6120) gevoelig zijn voor depositie van ammoniak. De insprekers zijn van mening dat complementaire doelen, zoals voor de stroomdalgraslanden, niet mogen leiden tot beperkingen voor agrarische bedrijven. Er wordt door de insprekers om duidelijkheid gevraagd over de externe werking van de stroomdalgraslanden, alvorens er tot definitieve aanwijzing wordt overgegaan. Als er sprake is van externe werking, dan zijn de insprekers tegen het opnemen van complementaire doelen voor stroomdalgraslanden.

De zienswijze heeft geleid tot wijziging van het besluit. De complementaire doelen zijn komen te vervallen. De analyse van de implementatie van Natura 2000 in Nederland (Kamerstuk 32670 nr. 24) laat zien dat de bescherming van complementaire doelen onder het Natura 2000-regime niet expliciet door de Vogel- en Habitatrictlijn wordt voorgeschreven. Daarom zullen deze doelen dan ook niet langer in de aanwijzingsbesluiten worden opgenomen.

Een inspreker is verbaasd over het feit dat het habitatype rietmoeras niet tot de prioritaire habitattypen voor Gelderse Poort behoort en verzoekt dit dan ook alsnog te doen.

Zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Prioritaire habitattypen (en soorten) zijn alleen op het Europese niveau gedefinieerd. Zo zijn grijze duinen (*H2130) en is de Noordse woelmuis (*H1340) in de Habitatrictlijn gedefinieerd als prioritaire waarden. De habitatrictlijn definieert prioritaire waarden als voorkomende typen natuurlijke habitats / soorten voor welke instandhouding de Gemeenschap een bijzondere verantwoordelijkheid draagt omdat een belangrijk deel van hun natuurlijke verspreidingsgebied op het [...] grondgebied [van de lidstaten] ligt. Eventuele prioritering van de instandhoudingsdoelstellingen per gebied kunnen worden overwogen in het beheerplan.

Een inspreker maakt zich zorgen over het mogelijke effect op de hydraulische weerstand van de uiterwaard bij Natura 2000-gebied Gelderse Poort bij realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen rondom Natura 2000. De laatste jaren zijn er volgens de inspreker nieuwe natuurwaarden ontstaan door te extensief terreinbeheer en achterstallig onderhoud aan houtopslag. De inspreker waardeert het dat Rijkswaterstaat en de terreinbeherende instanties momenteel een inhaalslag maken om de afvoercapaciteit van het winterbed weer op orde te krijgen. Het kan volgens de inspreker niet zo zijn dat de primaire waterkeringen bij de

veiligheidstoets afgekeurd moeten worden omdat de hydraulische randvoorwaarden hoger uitpakken als gevolg van niet vergunde verruwing van het winterbed.

Een andere inspreker is van mening dat houtopstanden niet in de uiterwaarden horen. De Rammelwaard betreft volgens de inspreker nieuwe natuur welke is ontstaan na zandwinning voor de aanleg van de Nieuwe IJsselbrug bij Zutphen. Volgens de inspreker zijn hier de vochtige alluviale bossen (H91E0) en de droge hardhoutoibossen (H91F0) ontstaan door het niet nakomen van onderhoud.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. De genoemde habitattypen zijn kenmerkend voor (iets minder dynamische delen van) het rivierengebied. Veiligheid is een dwingende reden van groot openbaar belang. Uitbreidingsdoelstellingen voor het habitatype vochtige alluviale bossen (H91E0) en droge hardhoutoibossen (H91F0) worden nagestreefd in luwe delen van de rivier, waar bosontwikkeling geen versterkte opstuwning van het water veroorzaakt. Het betreft hier voor een deel habitattypen met een zeer ongunstige staat van instandhouding waarvoor op landelijk niveau een verbeter- en uitbreidingsdoelstelling geldt. Het in de uiterwaarden meest voorkomende subtype van het habitatype vochtige alluviale bossen, het subtype *zachthoutoibossen* (subtype A), heeft landelijk een gunstige staat van instandhouding voor het aspect oppervlakte en heeft daarom een behoudsdoelstelling voor dit aspect gekregen (zie ook bijlage B.4 bij dit besluit).

Een inspreker is van mening dat de instandhoudingsdoelstelling voor de zeeprik (H1095) en rivierprik (H1099) van "verbetering kwaliteit leefgebied" naar "behoud kwaliteit leefgebied" moet worden veranderd. Er is volgens de inspreker voor beide soorten onvoldoende onderbouwd waarom de verbetering van de kwaliteit van het leefgebied noodzakelijk is om de soort in stand te houden. Zo haalt de inspreker aan dat in het Natura 2000 doelendocument (2006) staat dat de grote rivieren, waaronder Gelderse Poort, belangrijke gebieden zijn voor de larven van de zeeprik. Vervolgens is het onduidelijk waar de opgroeigebieden van de larven precies liggen, waarbij de inspreker verwijst naar Profielen Habitatrichtlijnsoorten (2008).

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De landelijke doelstelling voor deze soorten op het aspect leefgebied bedraagt een herstelopgave gezien de matig ongunstige staat van instandhouding. Het gebied heeft voor beide soorten een belangrijke functie als doortrekgebied. In eerste instantie kan de gebiedsdoelstelling op het aspect kwaliteit bijdragen aan het verbeteren van het leefgebied voor deze functie. Niet alleen de verbinding en waterkwaliteit speelt hierbij een rol, maar ook valt te denken aan het bieden van tijdelijke schuilplaatsen. Daarnaast kan het gebied, door de omstandigheden te optimaliseren voor de larven van deze soort, een bijdrage leveren als opgroeigebied. Langs de oevers van grote rivieren zijn incidentele waarnemingen van priklarven bekend. Dit beaamt het gebruik van rivieroevers als opgroeigebied voor larven van rivier- en/of zeeprik. Priklarven zijn zeer moeilijk aan te treffen bij standaard visbemonsteringen. Waarnemingen van een net gemetamorfoseerde zeeprik in een kribvlak van de Waal in 2009 en 2010 geven aan dat er ook binnen de begrenzing van het gebied mogelijk al larven van de zeeprik aanwezig zijn. Hoewel niet bekend is waar de belangrijkste opgroeigebieden van de larven liggen is het gezien de voorkeur voor luwere slibrijkere delen van rivieren waarschijnlijk dat de Nederlandse delen van riviertrajecten een belangrijke rol spelen. Door verbetering van de kwaliteit van het leefgebied voor de functie als doortrekgebied en mogelijk als opgroeigebied, kan het gebied bijdragen aan het bereiken van een landelijk gunstige staat van instandhouding van de soorten. Er is voor deze soorten daarom geen reden om van de landelijke doelstelling af te wijken.

Een inspreker verzoekt om de instandhoudingsdoelstelling voor de elft (H1102) uit het aanwijzingsbesluit te schappen. Volgens Profielen Habitatrichtlijnsoorten (2008) wordt deze soort al als uitgestorven beschouwd, en de inspreker vindt het onvoldoende aangetoond dat het realistisch is om te verwachten dat deze populatie zich uitbreidt in het Natura 2000-gebied Gelderse Poort.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De elft wordt in ons land inderdaad als uitgestorven beschouwd. Nederland heeft echter een belangrijke positie in het herstel van de soort in de Rijn en daarmee op Europees niveau. Een Duits Life-Ambition project biedt nieuwe mogelijkheden voor de soort, door herintroductie in het stroomgebied van de Rijn. De Gelderse Poort is van groot belang voor het slagen van deze herintroductie, aangezien het gebied een schakel vormt als doortrekgebied tussen paaiplaatsen in Duitsland en de Noordzee. De maar liefst veertien in de Rijn gelegen Duitse Natura 2000-gebieden waar de

elft is aangewezen, zijn daarmee afhankelijk van de Nederlandse instandhoudingsdoelstellingen voor deze soort.

De gebiedsdoelstelling: "behoud omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie", geldt voor alle gebieden met uitzondering van het Haringvliet (109). Deze doelstelling geeft aan dat de opgave voor Nederland en de daarmee behorende maatregelen, gezien de zeldzaamheid van deze soort in Nederland, beperkt is. In principe zijn maatregelen voor deze gebieden niet zinvol tenzij de situatie voor de soort verslechtert. Deze doelstelling zal daarnaast een mate van bescherming bieden indien een project of handeling mogelijk een significant negatief effect heeft op het leefgebied van de soort.

Een inspreker is van mening dat de meervleermuis (H1318) moet worden toegevoegd aan het aanwijzingsbesluit, omdat Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel en Uiterwaarden Neder-Rijn een functie heeft als foerageergebied voor kolonies van deze soort. Bovendien draagt behoud van deze soort in dit gebied bij aan het realiseren van de instandhoudingsdoelstelling voor het Natura 2000-gebied Veluwe. De inspreker stelt voor om als doel "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie" te stellen. Als toelichting op het doel wordt de volgende tekst voorgesteld: "Omdat de meervleermuis in een matig ongunstige staat van instandhouding verkeert en het leefgebied voor een beperkt deel door de Habitatrichtlijngebieden wordt afgedekt, is een complementair doel geformuleerd voor Vogelrichtlijngebieden waar de soort in belangrijke mate aanwezig is. Het Vogelrichtlijndeel van Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn fungeert als foerageergebied van kolonies buiten het gebied."

Een andere inspreker wil dat de meervleermuis (H1318) wordt toegevoegd aan Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Neder-Rijn en Uiterwaarden Waal. De inspreker is van mening dat dit nodig is ten behoeve van versterking van de biodiversiteit van de Rijntakken en om verschillende Natura 2000-gebieden langs de rivieren ook als een samenhangend geheel duurzaam te beschermen en de natuurlijke kenmerken in stand te houden dan wel te herstellen.

Met het samenvoegen van de vier gebieden in het rivierengebied is de doelstelling voor de soorten tevens van toepassing geworden op de voorkomens van de soorten binnen de als habitatrichtlijn aangewezen delen van het Natura 2000-gebied Rijntakken. In het beheerplan wordt dit uitgewerkt. De complementaire doelstelling voor de meervleermuis is komen te vervallen. Zie ook paragraaf 4.1 van deze bijlage onder het kopje "Complementaire doelen".

Een andere inspreker verzoekt om de habitatsoort bever (H1337) toe te voegen aan het Natura 2000-gebied Uiterwaarden Neder-Rijn. De inspreker is van mening dat dit nodig is ten behoeve van versterking van de biodiversiteit van de Rijntakken en om verschillende Natura 2000-gebieden langs de rivieren ook als een samenhangend geheel duurzaam te beschermen en de natuurlijke kenmerken in stand te houden dan wel te herstellen.

Met het samenvoegen van de vier gebieden in het rivierengebied is de doelstelling voor de soorten tevens van toepassing geworden op de voorkomens van de soorten binnen de als habitatrichtlijn aangewezen delen van het Natura 2000-gebied Rijntakken. Zie voor een eventuele aanpassing van de Habitatrichtlijngebieden paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting.

Een inspreker is van mening dat de aalscholver (A017) niet als doelsoort opgenomen dient te worden. De inspreker wijst naar het Beleidsbesluit Binnenvisserij uit 1999 waarin staat dat beleid gericht op het voorkomen van het ontstaan van nieuwe broedkolonies van de aalscholver door zal gaan. Ook wijst de inspreker op een door het ministerie van LNV uitgevoerd onderzoek waaruit blijkt dat de visbestanden in de winter kwetsbaar zijn voor predatie. Volgens de inspreker sluit het onderzoek niet uit dat de invloed van de aalscholver groter is dan gedacht. Als laatste punt stelt de inspreker dat in deze Natura 2000-gebieden de foerageerfunctie in strijd is met het in ontwikkeling zijnde aalbeheerplan.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De deelgebieden kwalificeerden afzonderlijk voor de aalscholver en dat geldt ook voor het samengevoegde gebied Rijntakken. De instandhoudingsdoelstelling voor de aalscholver als broedvogel is, gezien de behoudsopgave, niet strijdig met het beleidsbesluit binnenvisserij. Daarnaast betreffen de in het aalbeheerplan geformuleerde

maatregelen ter verbetering van de populatie aal in Nederland niet het terugdringen van predatoren waaronder de aalscholver⁶⁸.

Een inspreker is van mening dat gezien de huidige kwaliteit van de Rijntakken voor broedvogels en migrerende vogels er ingezet moet worden op een groter aantal soorten. Zowel ten behoeve van de biodiversiteit als mede om de verschillende gebieden als een samenhangend geheel duurzaam te beschermen en de natuurlijke kenmerken in stand te houden dan wel te herstellen, aldus de inspreker. Een andere inspreker is van mening dat voor een aantal vogelsoorten uitbreiding en verbetering van het leefgebied van groot belang is. Door de bescherming uit te breiden kan voorkomen worden dat de soorten uit het gebied verdwijnen, aldus de inspreker. De inspreker stelt voor om voor broedvogels het leefgebied in het hele gebied van de uiterwaarden uit te breiden. Volgens de inspreker valt te denken aan de grote zilverreiger (A027), blauwborst (A272), watersnip (A153) en de oeverwaluw (A249). Voor deze soorten zijn in het ontwerp-aanwijzingsbesluit geen instandhoudingsdoelstellingen opgenomen.

Een andere inspreker verzoekt om de roerdomp (A021), grote zilverreiger (A027), watersnip (A153), oeverwaluw (A249) en blauwborst (A272) scholekster (A130), kievit (A142), grutto (A156) en buidelmee toe te voegen als broedvogels. Een andere inspreker verzoekt om de lijst van kwalificerende en aangewezen vogelsoorten uit te breiden met de volgende broedvogels: roerdomp (A021), grote zilverreiger (A027), watersnip (A153), grutto (A156) en blauwborst (A272). De inspreker stelt dat deze soorten kenmerkende, relatief zeldzame broedvogelsoorten zijn van de rivieruiterwaarden. Een inspreker stelt dat nagelaten is om kenmerkende riet- en ruigtesoorten op te nemen de rietzanger (A295) onder hoofdstuk 5.4 van het ontwerp-aanwijzingsbesluit Neder-Rijn. De inspreker noemt de rietzanger (A295), rietgors en kleine karekiet, roodborsttapuit (A276) en blauwborst (A272). De rietzanger komt, zij het in lage tot zeer lage aantallen, voor in de Bovenste Polder. Met nadruk noemt de inspreker de één tot drie broedparen van de blauwborst (A272). Afgelopen voorjaar zijn voorgenoemde soorten tijdens avondexcursies in de Bovenste Polder waargenomen.

Een inspreker vindt het vreemd dat er vrijwel geen enkele migrerende steltlopersoort is aangewezen voor de Rijntakken en verzoekt om de grote zilverreiger (A027), scholekster (A130), kievit (A142), grutto (A156), kemphaan (A151), watersnip (A153), zwarte ruiter (A161) en groenpootruiter (A164) toe te voegen als trekvogels, ofwel wintergasten. De inspreker is van mening dat dit nodig is ten behoeve van versterking van de biodiversiteit van de Rijntakken en om verschillende Natura 2000-gebieden langs de rivieren ook als een samenhangend geheel duurzaam te beschermen en de natuurlijke kenmerken in stand te houden dan wel te herstellen. Ook het toevoegen van de buidelmee is in dit kader genoemd.

Een andere inspreker is van mening dat voor veel steltlopers de uiterwaarden een belangrijk gebied zijn tijdens de trek. Toch ontbreken deze soorten als zijnde aangewezen soorten. De inspreker denkt daarbij aan soorten als kemphaan (A151), zwarte ruiter (A161), groenpootruiter (A164) en witgatje. De inspreker verzoekt om na te gaan in hoeverre toch ook voor deze steltlopersoorten kunnen worden aangewezen. Een andere inspreker is van mening dat de Tichelbeekse Waarden in Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel een belangrijk foerageergebied is voor migrerende vogelsoorten. Volgens de inspreker strijken er in de winter veel ganzen en andere vogels neer. Voor zover nog niet opgenomen wil de inspreker dat er aanvullende beschermingsmaatregelen komen voor de scholekster (A130), kievit (A142) en grutto (A156), de zilverreiger en watersnip (A153) waarvoor nu geen instandhoudingsdoelstelling voor dit gebied aanwezig is.

De zienswijzen hebben deels geleid tot aanpassing van het besluit. Er is een doel toegevoegd voor de watersnip en de kemphaan. De watersnip als broedvogel, de kemphaan als niet broedvogel. Voor de watersnip kunnen alleen doelen worden opgenomen als broedvogel, niet als trekvogel/wintergast. Zie verder bijlage B2 van de Nota van toelichting bij dit besluit.

De broedvogels oeverwaluw, roerdomp en blauwborst en de niet-broedvogels scholekster, kievit en grutto waren reeds opgenomen bij de aanwijzingen van Vogelrichtlijngebieden. Zie de appendix achter de Nota van toelichting. Het gehele Natura 2000-gebied Rijntakken is nu als gevolg van het samenvoegen aangewezen voor deze soorten, en er zijn instandhoudingsdoelstellingen toegevoegd. De scholekster, kievit en grutto kunnen niet als broedvogel worden toegevoegd. Zie de toelichting in paragraaf 4.1 van bijlage C bij de tekst 'Weidevogels'.

⁶⁸ Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State, 28 september 2011, nr. 201003091/1/R2

Er is geen doel toegevoegd voor de grote zilverreiger als broedvogel. Het Natura 2000-gebied Rijntakken voldoet niet aan de 1%-drempel (ten minste 1% van de landelijke broedpopulatie 1999-2003) voor opname van de grote zilverreiger. Er zijn na 1998 geen broedgevallen van de grote zilverreiger in Natura 2000-gebied Rijntakken vastgesteld (gegevens SOVON Vogelonderzoek Nederland over de verspreiding en broedzekerheid 1998-2000). Voor de grote zilverreiger (niet broedvogel) worden op grond van toegenomen kennis over aantallen, verspreiding en populatieomvang alleen de vijf gebieden met de grootste bijdrage aangewezen. Het Natura 2000-gebied Rijntakken behoort niet tot deze selectie en is daarmee van geringe betekenis voor de landelijke staat van instandhouding van deze soort als niet-broedvogel.

De broedvogels rietzanger en roodborsttapuit voldoen niet aan de 1%-drempel voor opname (ten minste 1% van de landelijke broedpopulatie 1999-2003).

Voor de niet broedvogels zwarte ruiter en de groenpootruiter geldt dat het Natura 2000-gebied Rijntakken niet ten minste 0,1% van de biogeografische populatie in de periode 1999/2000-2003/2004 herbergt. Het gebied is hiermee van geringe betekenis voor de landelijke staat van instandhouding van deze soorten als niet-broedvogel. Op grond hiervan worden voor deze soorten geen instandhoudingsdoelstellingen opgenomen.

De buidelmee, het witgatje, de rietgors en de kleine karekiet behoren niet tot de soorten waarvoor Nederland op grond van de Vogelrichtlijn gebieden aangewezen heeft. Zie voor meer informatie bijlage 1 van de Nota van Antwoord Vogelrichtlijn⁶⁹. Geen van de genoemde broedvogels en niet-broedvogels kan als complementaire doelstelling worden toegevoegd. Zie de toelichting in paragraaf 4.1 van bijlage C bij de tekst 'Complementaire doelen'.

Het Vogelrichtlijngebied IJssel, waaronder de Tichelbeekse Waarden is in 2000 aangewezen als Vogelrichtlijngebied. Het nemen van aanvullende beschermingsmaatregelen voor de genoemde soorten is geen zaak van een aanwijzingsprocedure, maar hoort thuis in de procedure van het opstellen van een beheerplan.

Een inspreker is van mening dat de instandhoudingsdoelstelling van de roerdomp (A021), woudaap (A022), porseleinhoen (A119) en grote karekiet (A298) van "uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied" naar "behoud omvang en kwaliteit leefgebied" moet worden aangepast. Gezien de relatieve bijdrage binnen de Europese Unie, de forse ingrepen die plaats moeten vinden en de grote onzekerheid over het nut hiervan vindt de inspreker de huidige instandhoudingsdoelstellingen voor deze soorten niet verantwoord.

Enkele insprekers merken op dat van de Europese populatie porseleinhoen (A119) slechts 2% in Nederland bevindt. De insprekers zijn van mening dat de instandhoudingsdoelstelling uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit van het leefgebied niet verantwoord is gezien de relatieve bijdrage van de soort binnen de Europese Unie, de forse ingrepen die plaats moeten vinden en de grote onzekerheid over het nut hiervan. De insprekers verzoeken dat de doelstelling veranderd wordt in "behoud omvang en kwaliteit leefgebied". Een andere inspreker is van mening dat het ontwikkeldoel van uitbreiding oppervlakte en omvang voor de broedvogelsoort porseleinhoen (A119) ten onrechte geformuleerd zijn en verzoekt deze te schrappen. Het argument dat ontwikkeling nodig is om instandhouding op langere termijn te verzekeren is voor deze specifieke natuur en voor Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel niet of onvoldoende onderbouwd, aldus de inspreker.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. Met het samenvoegen van de vier gebieden in het rivierengebied is de doelstelling voor de soorten tevens van toepassing geworden op de leefgebieden van de soorten binnen de als Vogelrichtlijn aangewezen delen van het Natura 2000-gebied Rijntakken. De instandhoudingsdoelstellingen binnen het Natura 2000-gebied Rijntakken zijn gebaseerd op de meest ambitieuze doelstellingen uit de afzonderlijke Natura 2000-gebieden. De genoemde vogelsoorten hebben de opgave 'uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied' gekregen omdat de landelijke staat van instandhouding van de populaties zeer ongunstig is en de lokale trend negatief. Zie de toelichting bij de instandhoudingsdoelstelling in bijlage B4 van de Nota van toelichting.

⁶⁹ Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (2000): Nota van Antwoord Vogelrichtlijn deel 1 Algemeen. Bijlage 1C.

Enkele insprekers zijn van mening dat de uitbreidingsopgave voor het leefgebied en/of verbeteropgave voor de kwaliteit van de kwartelkoning (A122) onvoldoende is onderbouwd. De inspreker zet grote vraagtekens bij de manier van werken om de gevolgen van een ontwikkeling in Groningen af te wentelen op de uiterwaarden. De inspreker verzoekt dan ook om de doelstelling te wijzigen in 'behoud omvang en kwaliteit leefgebied'.

Een andere inspreker is van mening dat de instandhoudingsdoelstelling van de kwartelkoning (A122) van "uitbreiding omvang en/ of verbetering kwaliteit leefgebied" naar "behoud omvang en kwaliteit leefgebied" moet worden aangepast. Volgens de inspreker is er onvoldoende onderbouwd dat de huidige instandhoudingsdoelstelling noodzakelijk is om deze vogelsoort in stand te houden.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Er is gekozen voor een verbeteropgave voor het leefgebied omdat de lokale populatietrend negatief is. Ook is de landelijke staat van instandhouding op het aspect leefgebied matig ongunstig. Het rivierengebied heeft in tegenstelling tot het Oldambt in Groningen een beschermde status voor de soort naar aanleiding van de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied van IJssel, Neder-Rijn, Gelderse Poort en Waal in het jaar 2000, zodat er op basis daarvan maatregelen mogelijk zijn. Zie ook bijlage B.4.3.

Een inspreker merkt op dat er is aangegeven dat binnen lopende projecten zoals Ruimte voor de Rivier geprobeerd wordt ook Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen te bereiken. De inspreker is van mening dat aan het begin van het proces rond het project dijkverlegging Westenholte binnen Ruimte voor de Rivier niet alle informatie over soorten, habitats en instandhoudingsdoelen bekend was. Nu deze informatie er wel is zijn er volgens de inspreker meer kansen voor de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen binnen het project. De inspreker ziet kansen voor het mogelijk maken van een nieuwe locatie voor soorten als het porseleinhoen (A119), de kwartelkoning (A122) en trek- en wintervogels.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Uitwerking van de instandhoudingsdoelen vindt plaats in het beheerplan.

Een inspreker is van mening dat de instandhoudingsdoelstelling van de zwarte stern (A197) van "uitbreiding omvang en/ of verbetering kwaliteit leefgebied" naar "behoud omvang en kwaliteit leefgebied" moet worden aangepast. Volgens de inspreker is er onvoldoende onderbouwd dat de huidige instandhoudingsdoelstelling noodzakelijk is om deze vogelsoort in stand te houden. De inspreker voegt hier aan toe dat voor de zwarte stern uit het Profielen Vogelrichtlijnsoorten (2008) blijkt dat niet de omvang of kwaliteit van de leefomgeving, maar de beschikbaarheid van voedsel (insecten en vis) momenteel de beperkende factor voor deze vogelsoort is.

Een andere inspreker merkt op dat er voor Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel een behoudsopgave is geformuleerd voor de zwarte stern (A197). De inspreker is van mening dat de zwarte stern in een landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding verkeert en dat er landelijk een herstelopgave is voor deze soort. Verder is de inspreker van mening dat het Natura 2000-gebied in het recente verleden draagkracht heeft getoond voor een sleutelpopulatie van voldoende grootte, namelijk een maximale populatie van 63 paren. Om deze reden verzoekt de inspreker een adequate herstelopgave voor de zwarte stern te formuleren voor Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. De instandhoudingsdoelstelling voor de zwarte stern binnen het Natura 2000-gebied Rijntakken is, omdat de vier rijntakken zijn samengevoegd, gebaseerd op de meest ambitieuze doelstelling voor het leefgebied uit de afzonderlijke Natura 2000-gebieden. Uitbreiding van het leefgebied is in overeenstemming met de landelijke doelstelling en het beleid voor het rivierengebied (Natura 2000 doelendocument (2006): pagina 87). Zie verder de toelichting in bijlage B.4 van de Nota van toelichting.

Een inspreker stelt dat voor de kleine zwaan (A037) in de Uiterwaarden Neder-Rijn en Uiterwaarden Waal er een negatieve trend is. In de ontwerp-aanwijzingsbesluiten staat de landelijke afname van de kleine zwaan ten dele een gevolg is van een afname in de internationale populatieomvang. Gezien de variaties in de populatieomvang dient het gebied volgens de inspreker geschikt te blijven voor een groter aantal dan opgenomen in het ontwerp-aanwijzingsbesluit. De inspreker verzoekt om voor de kleine zwaan een adequaat

doel te formuleren dat richtinggevend kan werken voor alle inspanningen om deze soort (zoveel als mogelijk) in gunstige staat van instandhouding te brengen en te behouden.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Voor soorten die geen landelijke herstelopgave hebben is behoud van de huidige situatie voldoende (Natura 2000 doelendocument, 2006: tekstkader 3.3.4.). Behoud van de huidige situatie is vereist voor een gunstige staat van instandhouding (Natura 2000 profielendocument, 2008). Het populatieaantal in de doelstelling is gebaseerd op de som van de seizoensgemiddelden van 1999/2000-2003/2004 voor de vier deelgebieden.

Een inspreker is van mening dat voor de kolgans (A041) beter gekozen kan worden voor het gemiddelde aantal in de periode 1 oktober tot 1 april. Dit omdat de kolgans in de winter bescherming krijgt als wintergast, terwijl de soort in de zomer een niet beschermde soort is die schade veroorzaakt aan gewassen en daarom beheerd moet worden.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Bij het bepalen van de aantallen zijn de seizoensgemiddelden voor de periode 1 september tot 1 april gebruikt. De seizoensgemiddelden per deelgebied zijn gesommeerd. Overzomerende ganzen worden niet geteld en dus ook niet in de berekeningen meegenomen.

Enkele insprekers zijn van mening dat de aanwijzing van de buitendijkse gebieden overwegend gebaseerd zijn op bestaande natuurwaarden, waardoor onvoldoende ruimte dreigt te ontstaan voor natuurontwikkeling (natte riviernatuur) in combinatie met grondstoffenwinning zoals kleiwinning. In dit verband is de inspreker vooral bezorgd over het overwegende belang dat wordt toegedicht aan agrarische graslanden ten behoeve van foeragerende en rustende watervogels, met name ganzen.

Volgens de insprekers foerageren ganzen niet alleen buitendijks, maar vooral ook binnendijks. Deze binnendijkse gebieden worden door het ministerie van LNV onvoldoende in de rekenmodellen betrokken en daardoor suggereren de rekensommen een grote mate van afhankelijkheid van de ganzen van het buitendijkse gebied, aldus de insprekers.

Enkele andere insprekers plaatsen vraagtekens bij de sterk op behoud van bestaande natuurwaarden gerichte gebiedsaanwijzing bijbehorende bij de instandhoudingsdoelstellingen. Juist voor het rivierengebied zou naar mening van de insprekers veel meer ingezet moeten worden op een veel robuuster en dynamisch ontwikkelingsperspectief. Met name de hoge waardering die wordt meegegeven aan graslandvegetaties voor foeragerende en rustende watervogels, zoals ganzen, achten de insprekers contraproductief en ondoelmatig. Volgens de insprekers dreigt dit de goede kansen voor grootschalige, verdergaande natuurontwikkeling in combinatie met kleiwinning te frustreren.

Een andere inspreker is van mening dat de wetenschappelijke basis waarop de instandhoudingsdoelstellingen voor vogels zijn gebaseerd zeer beperkt is. Volgens de inspreker is er geen rekening gehouden met het feit dat de grasetende watervogels vooral buiten de Natura 2000-gebieden en in de binnendijkse gebieden foerageren. Hierdoor worden volgens de inspreker deze soorten te zwaar beschermd, waardoor andere soorten, zoals de zwarte stern, geen ontwikkelingsruimte krijgen. De inspreker verzoekt om bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen een duidelijke keuze te maken tussen de ontwikkelingen in het kader van het Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier en het behoud van foerageergebied binnen het Natura 2000-gebied. Een andere inspreker geeft aan dat in het kader van de Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier het Rijnstrangengebied gekwalificeerd is als retentiegebied en de Deltacommissie heeft recent geadviseerd om de rivier aanpassingswerken versneld uit te voeren. De inspreker kan niet overzien in welke mate dit de geformuleerde instandhoudingsdoelen beïnvloedt. Een andere inspreker wil dat er voor het rivierengebied nadrukkelijke keuzes worden gemaakt die gericht zijn op de versterking en ontwikkeling van nattere riviernatuur.

Een andere inspreker is van mening dat het huidige Natura 2000-beleid een belemmering is voor de ontwikkeling van gewenste nieuwe natuur. De overmaat van grasetende watervogels zoals de kolgans (A041), grauwe gans (A043) en smient (A050) wordt volgens de inspreker op dit moment te zwaar beschermd terwijl de populatieontwikkeling hiertoe geen aanleiding geeft. Volgens de inspreker is dit in het nadeel voor de te ontwikkelen habitattypen ten gunste van zeldzame soorten als de roerdomp (A021), woudaap (A022) en zwarte stern (A197). Tevens wordt er volgens de inspreker geen rekening gehouden met

het feit dat grasetende watervogels vooral buiten de Natura 2000-gebieden foerageren. De inspreker verzoekt daarom om nogmaals kritisch te kijken naar de aanwijzing van grasetende watervogelsoorten. Een andere inspreker verzoekt om achteruitgang in omvang van het foerageergebied van de kolgans (A041), grauwe gans (A043) en smient (A050) mede ten gunste van de moerasvogelsoorten roerdomp (A021), woudaap (A022) en/of grote karekiet (A0298) toe te staan in het aanwijzingsbesluit. De inspreker is van mening dat de activiteiten van diens bedrijf mogelijkheden biedt om bij te dragen aan de vergroting en kwalitatieve verbetering van het leefgebied van deze moerasvogelsoorten. Een andere inspreker is van mening dat de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal en dan met name de Oosterhoutsche Waarden meer ontwikkelingsgericht worden vastgesteld passend bij het dynamische karakter van het gebied. Daarbij verzoekt de inspreker om de aanwijzing als foerageer- en rustgebied meer in overeenstemming te doen zijn met het werkelijke foerageergedrag van de watervogels. Dat wil volgens de inspreker zeggen dat ook de binnendijkse foerageergebieden in de afwegingen betrokken worden.

De zienswijzen hebben mede geleid tot aanpassing van het besluit. De foerageerfunctie van de uiterwaarden voor grasetende watervogels behoort niet langer tot de instandhoudingsdoelstellingen. Afname van de foerageercapaciteit is toelaatbaar, mits er in de omgeving in totaal voldoende foerageercapaciteit beschikbaar blijft voor de ganzen die gebruik maken van het gebied. Het Natura 2000-gebied heeft alleen een doelstelling voor de slaap- en rustfunctie van het buitendijkse (en bij de Gelderse Poort ook binnendijkse) gebied. Op basis van onderzoek is vastgesteld dat ganzen en smienten in toenemende mate foerageren in binnendijkse gebieden. Het is daarom niet langer noodzakelijk om een foerageerfunctie voor alle grasetende watervogels, die in het gebied overnachten in stand te houden. Er zijn instandhoudingsdoelstellingen opgenomen voor de kolgans, grauwe gans en smient omdat de vier deelgebieden in 2000 voor deze soorten zijn aangewezen als Vogelrichtlijngebied. Met het samenvoegen van de vier gebieden in het rivierengebied zijn de doelstellingen voor de vogelsoorten tevens van toepassing geworden op de voorkomens van de soorten binnen de als Vogelrichtlijn aangewezen delen van het Natura 2000-gebied Rijntakken. In het beheerplan worden deze doelen verder uitgewerkt. De (concept)maatregelen uit de Planologische Kernbeslissing 'Ruimte voor de Rivier' tasten het Natura 2000-netwerk niet aan en bieden kansen voor versterking van de Natura 2000-waarden. De genoemde ontwikkelingen met betrekking tot de genoemde habitattypen en broedvogels passen bij de desbetreffende instandhoudingsdoelstellingen. De ruimtelijke uitwerking daarvan vindt plaats in het beheerplan.

Een inspreker is het niet eens met de limieten voor achteruitgang van de foerageergebieden van de kolgans (A041), grauwe gans (A043) en de smient (A050), omdat er volgens de inspreker in het kader van de passende beoordeling doorgaans geen significante effecten te verwachten zijn en er ook anderszins voldoende uitruilmogelijkheden voor handen zijn. De inspreker is van mening dat de ten gunste formulering geschrapt dient te worden en per geval of project te toetsen of een eventuele achteruitgang van het foerageergebied al dan niet acceptabel is. Deze toetsing kan via het reguliere vergunningstraject in het kader van de Natuurbeschermingswet plaatsvinden.

Een andere inspreker verzoekt om de wetenschappelijke basis van de aanwijzing en de instandhoudingsdoelstellingen, en in het bijzonder de ten gunste formulering nog eens kritisch te beoordelen. De inspreker voegt hieraan toe dat de ten gunste formulering van de kolgans (A041), grauwe gans (A043) en smient (A050) compleet wordt opgeslokt door ingrepen die gerelateerd zijn aan projecten in het kader van de Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier, het project Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG) en het koepelplan. Nieuwe ontwikkelingen met een negatief effect op de instandhoudingsdoelstellingen, hoe klein ook, worden volgens de inspreker uitgesloten. De inspreker meent dat dit niet de bedoeling kan zijn.

Een inspreker geeft aan dat voor de kolgans (A041), grauwe gans (A043) en smient (A050) in Uiterwaarden Waal alleen een achteruitgang van 16% van het foerageergebied ten gunste van de habitattypen slikkige rivieroever (H3270), stroomdalgraslanden (H6120) en vochtige alluviale bossen (H91E0A) is toegestaan. Dit zijn volgens de inspreker echter niet de habitattypen welke van belang zijn voor verbetering van de gunstige staat van instandhouding van het porseleinhoen (A119), kwartelkoning (A122) en zwarte stern (A197). De inspreker wil dat kritisch de instandhoudingsdoelstellingen en de tegenstrijdigheden daarin kritisch worden beoordeeld en worden opgelost in het beheerplan.

In het aanwijzingsbesluit wordt ten aanzien van de kolgans (A041), de grauwe gans (A045) en de smient (A050) een achteruitgang in omvang van het foerageergebied toegestaan van maximaal 16%. Het is een inspreker onduidelijk waar die 16% op gebaseerd is en waarover die 16% berekend dient te worden.

De zienswijzen hebben geleid tot aanpassing van het besluit. De ten gunste formulering en de procentueel toegestane achteruitgang van het foerageergebied zijn verwijderd uit de doelen van kolgans, grauwe gans en smient in het aanwijzingsbesluit van het Natura 2000-gebied Rijntakken. Zie ook reactie op voorgaande zienswijzen. Er is geen aanleiding om de mogelijke achteruitgang van foerageergebied buitendijks kwantitatief te beperken omdat er blijkbaar binnendijks voldoende foerageergebied beschikbaar is. Er is geen reële kans dat de voedselsituatie buitendijks als eerste beperkend zal worden. Het porseleinhoen en de kwartelkoning hebben een herstelopgave voor het leefgebied conform de ontwerp besluiten voor de afzonderlijke deelgebieden. De opgave voor het leefgebied van de zwarte stern is gewijzigd. Zie daarvoor de toelichting bij de tabel van deze soort in bijlage B.4. Zie ook het antwoord op de zienswijze hiervoor.

Meerdere insprekers merken op dat in het Natura 2000 doelendocument wordt gesteld dat er een ten gunste formulering is in het nadeel van ganzen, kolganzen (A041), grauwe ganzen (A043) en smienten en ten gunste van glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510). De insprekers willen weten of en in hoeverre deze keuze in overeenstemming is met de eerdere aanwijzing van Natura 2000-gebieden op grond van de Vogelrichtlijn en de internationale verantwoordelijkheid die Nederland draagt voor de opvang van een groot aantal (niet-) broedvogels.

De zienswijzen hebben geleid tot aanpassing van het besluit. De ten gunste formulering waar in de zienswijzen naar wordt verwezen is verwijderd uit de doelstelling van betreffende soorten in het aanwijzingsbesluit. Voorts is in de toelichtingen van de toendrarietgans, kolgans, grauwe gans, brandgans en smient de randvoorwaarde openomen dat er in totaal voldoende foerageercapaciteit beschikbaar moet blijven voor de populatieomvang zoals aanwezig in de genoemde referentieperiode. Dit tegen de achtergrond dat de genoemde soorten zowel binnen als buiten het gebied Natura 2000-gebied foerageren en dat de bescherming dan ook mede afhankelijk is van voldoende geschikte foerageergebieden buiten het Natura 2000-gebied.

Een inspreker is van mening dat er in Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal een negatieve trend voor de fuut (A005) plaatsvindt, dit in tegenstelling tot wat het ontwerp-aanwijzingsbesluit staat. De inspreker verzoekt voor de fuut een adequaat hersteldoel te formuleren dat richtinggevend kan werken voor alle inspanningen, om deze soort (zoveel als mogelijk) in gunstige staat van instandhouding te herstellen.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De oorzaak van de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding, en de verbetering daarvan is niet gelegen in dit gebied, maar in het Natura 2000-gebied IJsselmeer⁷⁰.

Een inspreker merkt op dat voor de tafeleend (A059) geen herstelopgave is geformuleerd, terwijl de populatie in een ongunstige staat van instandhouding verkeert. De inspreker stelt dat hiervoor als reden wordt aangevoerd dat eerst onderzocht moet worden of en in hoeverre herstel kwaliteit leefgebied mogelijk is en verwijst hierbij zijdelings naar de groeiende betekenis van de Veluwerandmeren (076). De inspreker is van mening dat in alle andere Natura 2000-gebieden een negatieve trend van de tafeleend mogen vertonen, omdat de soort het in de Veluwerandmeren relatief goed doet. Naar inzien van de inspreker is dit in strijd met de Europese verplichtingen en ook zeer risicovol om voor deze kwetsbare soort zo laag in te zetten. De inspreker is dan ook van mening dat het ministerie van LNV de verplichting heeft om alles te doen wat redelijkerwijs in het vermogen ligt om de onderscheiden leefgebieden voor deze soort in gunstige staat te behouden of te herstellen opdat deze soort landelijk in gunstige staat van instandhouding hersteld wordt. De inspreker verzoekt voor de tafeleend een hersteldoel te formuleren op een niveau dat overeenkomt met een (deel)populatie van deze soort in gunstige staat van instandhouding.

⁷⁰ Bekendmaking wijzigingsbesluit voor het Natura 2000-gebied IJsselmeer, Stcrt nr.15778, 30 juli 2012.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Voor de tafeleend wordt de herstelopgave afhankelijk gesteld van de mogelijkheden voor verbetering van de kwaliteit van het leefgebied in het Natura 2000-gebied Markermeer & IJmeer (Natura 2000-doelendocument, pagina 143).

Volgens een inspreker is de trend voor het nonnetje (A068) sinds halverwege jaren '70 afnemend en is er landelijk een matig ongunstige staat van instandhouding. De inspreker verzoekt voor het nonnetje een adequaat hersteldoel te formuleren dat richtinggevend kan werken voor alle inspanningen om deze soort (zoveel als mogelijk) in gunstige staat van instandhouding te herstellen.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De oorzaak van de landelijk matig ongunstige kwaliteit van het leefgebied, en de verbetering daarvan is niet gelegen in dit gebied, maar in het Natura 2000-gebied IJsselmeer⁷⁰.

Een inspreker is van mening dat er voor de kievit (A142) sinds de jaren negentig een steeds sterker dalende trend is in het rivierengebied. Volgens de inspreker levert Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel de grootste bijdrage voor de kievit. Daarom verzoekt de inspreker voor deze soort een adequate herstelopgave te formuleren.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

Een inspreker verzoekt om de rugstreeppad als specifieke habitatsoort toe te voegen. De inspreker is van mening dat dit nodig is ten behoeve van versterking van de biodiversiteit van de Rijntakken en om verschillende Natura 2000-gebieden langs de rivieren ook als een samenhangend geheel duurzaam te beschermen en de natuurlijke kenmerken in stand te houden dan wel te herstellen. Een andere inspreker stelt dat er in de Bovenste Polder amfibieën en reptielen voorkomen die niet genoemd zijn in het ontwerp-aanwijzingsbesluit. Het betreft de rugstreeppad en ringslang. De inspreker merkt op dat deze soorten worden beschermd onder de Flora- en faunawet. De inspreker verzoekt om de genoemde soorten in het ontwerp-aanwijzingsbesluit op te nemen, om een goede staat van instandhouding te bevorderen.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. Op grond van de Habitatrichtlijn is Nederland alleen verplicht gebieden aan te wijzen voor Habitattypen van bijlage I en Habitatrichtlijnsoorten van bijlage II. Soorten van Bijlage IV moeten op grond van artikel 12 van de Habitatrichtlijn strikt beschermd worden. Voor deze soorten geldt echter geen Europese verplichting om de belangrijkste leefgebieden als speciale beschermingszone (Natura 2000-gebied) aan te wijzen.

Een inspreker is van mening dat er te weinig aandacht is voor gebiedseigen kenmerken. De inspreker vreest dat wanneer de overheid bepaalt wat waar mag groeien een grote eenvormigheid ontstaat en dat het landschap onherkenbaar wordt.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Met een aanwijzingsbesluit worden de Natura 2000-doelen vastgesteld. Daarnaast gelden enkele algemene doelstelling (zie paragraaf 5.2 van de Nota van Toelichting), waaronder doelstelling 3: "de natuurlijke kenmerken van het Natura 2000-gebied, inclusief de samenhang van de structuur en functies van de habitattypen en van de soorten waarvoor het gebied is aangewezen." Hoe deze doelen moeten worden gerealiseerd wordt uitgewerkt in het beheerplan waar iedere betrokkene zijn inbreng in kan hebben.

Een inspreker is van mening dat er onvoldoende rekening wordt gehouden met de wijze waarop in jurisprudentie gebruik wordt gemaakt van termen als "natuurlijke kenmerken" en "instandhoudingsdoelstellingen". Hieruit zou volgens de inspreker kunnen volgen dat zowel in de benodigde passende beoordelingen als in juridische procedures onduidelijkheid ontstaat met betrekking tot de afbakening van benodigde toetsing. Dit is problematisch voor een bestaande activiteit als de visserij die vaak effecten heeft voor de beviste doelsoorten. Wordt een vissoort als onderdeel van het ecosysteem toegerekend aan de instandhoudingsdoelstellingen en heeft een vorm van visserij hierop een effect dan zou

geconcludeerd kunnen worden dat deze vorm van deze visserij de natuurlijke kenmerken van het gebied aantast.

Het in de zienswijze genoemde begrip 'doelsoorten' heeft als zodanig geen betekenis binnen Natura 2000. Vissen behoren echter wel tot de soortgroepen waaruit typische soorten zijn geselecteerd die in de habitattypen voorkomen. Deze typische soorten behoren tot de te behouden of verbeteren kwaliteit zoals bedoeld in de instandhoudingsdoelstellingen. Activiteiten die daarop een negatief effect kunnen hebben, zullen daarom ook op typische vissoorten moeten worden getoetst. Dat hoeft dus niet via het begrip 'natuurlijke kenmerken', maar volgt rechtstreeks uit de inhoud van de specifieke instandhoudingsdoelstellingen. Zie verder: 5.1 Bestaand gebruik: peildatum en vergunningplicht.

Een inspreker maakt zich zorgen over een aantal ontwikkelingen in de buurt van Doesburg, welke negatieve effecten kunnen hebben op de broed- en watervogels rondom de IJssel.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. Toekomstige ontwikkelingen mogen de instandhoudingsdoelstellingen niet in gevaar brengen. Zie ook de tekst van paragraaf 5.1 in deze bijlage "Doorwerking aanwijzing in andere plannen".

Een inspreker vraagt zich af of er rekening wordt gehouden met de (negatieve) gevolgen van de grote kolonies kraaien en roeken, alsmede de vos, op de (weide)vogels in Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel.

De zienswijze heeft niet geleid tot aanpassing van het besluit. De invloed van kraaiachtigen en vossen op vogels en eventuele maatregelen kan in het beheerplan aan de orde komen.

Enkele insprekers merken op dat uit recente vogeltellingen blijkt dat meerdere water-, moeras- en weidevogelsoorten zijn afgenomen, terwijl ruigte-, struweel-, en bosvogels toe zijn genomen sinds invoering van de Vogelrichtlijn IJssel in 2000. De insprekers zijn van mening dat dit ondermeer in verband wordt gebracht met verruiging van de uiterwaarden. Volgens de inspreker moeten de toekomstige analyses rekening houden met veel meer factoren voor een beter begrip van de achterliggende oorzaak- en gevolgrelaties. Een centrale en gedetailleerde registratie van werkzaamheden op natuurontwikkelingsgebied ontbreekt, aldus de insprekers.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. De problemen die insprekers schetsen hebben mogelijk invloed op de doelstellingen voor de vogels in het Natura 2000-gebied. Het beheerplan is bedoeld om over maatregelen duidelijkheid geven. Ook monitoring van de ontwikkelingen van de vogelstand kan in het beheerplan opgenomen worden.

5. REACTIES OVER DE RECHTSGEVOLGEN

5.1 ALGEMEEN

Er wordt door diverse insprekers gewezen op het feit dat de gevolgen van het huidig gevoerde natuurbeleid een onevenredige belasting vormen voor de ondernemers in en om de Rijntakken. Men stelt dat het onmogelijk is om op basis van de stukken te bepalen wat de gevolgen van de aanwijzing zijn voor de individuele bedrijfsvoering. De scheiding in tijd tussen het aanwijzingsbesluit en het beheerplan wordt daarvoor verantwoordelijk gehouden. Daarnaast worden er veel opmerkingen gemaakt en vragen gesteld over de diverse facetten van bestaand gebruik, de externe werking, de relatie met het toetsingskader Ammoniak en Natura 2000, de relatie met de Kaderrichtlijn Water en de relatie met bestemmingsplannen en andere ruimtelijke plannen zoals 'Ruimte voor de Rivier'.

Enkele insprekers wijzen er op dat 1 oktober 2005 (de inwerkingtreding van de Natuurbeschermingswet 1998) niet als peildatum voor bestaand gebruik kan dienstdoen.

Met betrekking tot de hierboven genoemde argumenten worden de volgende opmerkingen gemaakt:

Externe werking

Het is moeilijk aan te geven wat de precieze omvang van de externe werking van een bepaalde activiteit is. In paragraaf 4.3 van de Nota van Antwoord staat dat dit afhangt van de aard van de activiteit zelf, de intensiteit ervan en de gevoeligheid van de aanwezige habitattypen en soorten. Het valt op voorhand dus niet te zeggen of er beïnvloeding plaatsvindt. Dat betekent dat wanneer niet uitgesloten kan worden dat een Natura 2000-gebied door een bepaalde activiteit wordt beïnvloed, er bekeken moet worden of er op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 een vergunningplicht voor een bepaalde activiteit aan de orde is. Het is dus evenmin aan te geven waar de externe werking van een bepaalde activiteit eindigt.

In het beheerplan zal duidelijkheid gegeven worden voor welke activiteiten een vergunningplicht aan de orde kan zijn. De afstand tussen de locatie van de activiteit en de te beschermen natuurwaarden is daarbij niet altijd doorslaggevend; het gaat er om of een bepaalde activiteit al dan niet de natuurlijke kenmerken van een Natura 2000-gebied, waar habitattypen en leefgebieden van soorten onderdeel van uitmaken, kan aantasten.

Rond de Natura 2000-gebieden wordt, volgens sommige insprekers, een beschermingszone ingesteld van 3.000 meter. Dat is echter niet van toepassing op de beoordeling van effecten op Natura 2000-gebieden. In het kader van de Interimwet ammoniak en veehouderij⁷¹ werd in verband met de ammoniakdepositie een zone van 3.000 meter gehanteerd. Binnen die zone was de beïnvloeding door een veehouderijbedrijf van verzuringsgevoelig gebied nog meetbaar. Tot deze grens kon een vergunningplicht voor deze verzuringsgevoelige gebieden aan de orde zijn. Deze grens is inmiddels vervallen. Natura 2000 is gericht op de bescherming van de in het gebied voorkomende habitattypen en soorten. Een exacte grens waar de externe werking ophoudt, is in algemene zin niet aan te geven. Dit wordt van geval tot geval beoordeeld. Bepalend is dus niet de afstand, maar of er sprake kan zijn van verslechtering of significante verstoring van natuurwaarden in het betreffende gebied.

Beschermde natuurmonumenten

In de paragrafen 3.15, 4.6.4 en 4.6.9 van de Nota van Antwoord staat dat een belangrijk deel van de aan te wijzen Natura 2000-gebieden, zoals dit gebied, reeds onder de oude Natuurbeschermingswet als beschermd of als staatsnatuurmonument was aangewezen. Op grond van artikel 15a van de Natuurbeschermingswet 1998 vervalt een besluit tot aanwijzing van een beschermd natuurmonument zodra het gebied is aangewezen als Natura 2000-gebied en voor zover het beschermde natuurmonument binnen dat Natura 2000-gebied ligt. Dat betekent dat wanneer een deel van het beschermde natuurmonument buiten het Natura 2000-gebied ligt, de oude aanwijzing als natuurmonument voor dat gebiedsdeel van kracht blijft. Voor Vogelrichtlijngebieden was dit reeds aan de orde.

⁷¹ Wet van 9 juni 1994, houdende tijdelijke regeling inzake de ammoniakdepositie veroorzaakt door veehouderijen (Interimwet ammoniak en veehouderij). Staatsblad 1994, nr. 634.

De instandhoudingsdoelstelling heeft, voor het deel van het Natura 2000-gebied waarop de aanwijzing als beschermd natuurmonument betrekking had, vanaf dat moment mede betrekking op de doelstellingen van dat beschermde natuurmonument ten aanzien van het behoud, herstel en de ontwikkeling van het natuurschoon of de natuurwetenschappelijke betekenis. Bepalingen uit de aanwijzingen tot beschermd natuurmonument over natuurschoon, rust, stilte en over de natuurwetenschappelijke betekenis van het beschermde natuurmonument blijven gewoon van kracht en kunnen mede de inhoud van het beheerplan gaan bepalen. Zie voor verdere toelichting met betrekking tot beschermde natuurmonumenten paragraaf 5.8 Beschermde natuurmonumenten van de Nota van toelichting.

Bestaand gebruik: peildatum en vergunningplicht

Het aanwijzen van een Natura 2000-gebied leidt niet tot een verbod op het verrichten van bepaalde handelingen zoals fietsen, wandelen of het laten loslopen van de hond. In het aanwijzingsbesluit staat alleen voor welke waarden het gebied is aangewezen, welke instandhoudingsdoelstellingen gelden en wat de grens van het betreffende gebied is. In het besluit zelf is niet aangegeven of, en onder welke voorwaarden, een activiteit kan worden toegestaan.

Op grond van de huidige Natuurbeschermingswet 1998 geldt een vergunningplicht voor activiteiten in en om Natura 2000-gebieden die gelet op de instandhoudingsdoelstellingen van het gebied de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten in een Natura 2000-gebied kunnen verslechteren of een significant verstorend effect kunnen hebben op de soorten waarvoor het gebied is aangewezen.

In de wet is op deze vergunningplicht een uitzondering gemaakt voor bestaand gebruik. Bestaand gebruik is als gevolg van de wijziging van de Natuurbeschermingswet 1998 door de Crisis- en herstelwet altijd vergunningvrij, tenzij het gebruik een project is dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van een Natura 2000-gebied, maar dat afzonderlijk of in combinatie met andere projecten of plannen significante gevolgen kan hebben voor het desbetreffende Natura 2000-gebied. De Natuurbeschermingswet 1998 omschrijft bestaand gebruik als *"gebruik dat op 31 maart 2010 bekend is, of redelijkerwijs bekend had kunnen zijn bij het bevoegd gezag."*

Om te voorkomen dat het bestaand gebruik de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten in een Natura 2000-gebied verslechtert en dat er door bestaand gebruik storende factoren optreden die gelet op de instandhoudingsdoelstellingen een significant effect kunnen hebben op de soorten waarvoor het gebied is aangewezen draagt het bevoegd gezag de verantwoordelijkheid dat er in het gebied passende maatregelen genomen worden. In het uiterste geval kan dit betekenen dat op last van het bevoegd gezag het bestaande gebruik wordt stilgelegd.

In het beheerplan zal het bestaand gebruik beschreven moeten worden en zal zo nodig aan voorwaarden worden gebonden.

Doorwerking aanwijzing in andere plannen

De verplichting om Natura 2000-gebieden aan te wijzen volgt direct uit de Habitatrichtlijn en uit de Vogelrichtlijn. Mede op basis van Europeesrechtelijke uitspraken kan er bij de selectie en bij de begrenzing van Natura 2000-gebieden uitsluitend van ecologische criteria worden uitgegaan. Dat betekent in de praktijk dat de grenzen van deze gebieden zijn bepaald door het gebruik dat de betreffende planten- en diersoorten van het gebied maken. Terreindelen die van mindere kwaliteit zijn, kunnen deel uitmaken van Natura 2000-gebieden als herstel van die terreinen haalbaar is en als ze nodig zijn voor de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen. Daardoor zal de begrenzing van zo'n gebied niet in alle gevallen overeenkomen met de bestemming die in een vastgesteld bestemmingsplan aan het gebied is toegekend. In het uiterste geval zou dat kunnen betekenen dat een bepaalde bestemming die in een bestemmingsplan aan zo'n gebied rechtsgeldig is toegekend, toch niet gerealiseerd kan worden, omdat daarvoor geen vergunning op basis van de Natuurbeschermingswet 1998 kan worden verleend. In paragrafen 4.2 en 6.1 van de Nota van Antwoord wordt hierop verder ingegaan. Ook voor reconstructieplannen⁷², provinciale waterplannen en

⁷² Plannen op grond van de Wet van 31 januari 2002, houdende regels inzake de reconstructie van concentratiegebieden (Reconstructiewet concentratiegebieden). Staatsblad 2002, nr. 115.

waterbeheerplannen van de waterschappen geldt een gelijksoortige situatie. Het kan zijn dat dit soort plannen nog onvoldoende concreet zijn om ze op de gevolgen voor Natura 2000-gebieden te toetsen, maar op een gegeven moment zullen al deze plannen, al dan niet bij hun nadere uitwerking, bij het opstellen van beheerplannen afgestemd worden (zie ook paragraaf 6.3.2 van de Nota van Antwoord).

Veiligheid waterkering en kustbeheer in relatie tot Natura 2000

De veiligheid van de gebieden geldt als een dwingende reden van groot openbaar belang die, bij afwezigheid van alternatieven, ingrepen met een significant effect in het Natura 2000-gebied rechtvaardigen. Dat betekent dat Natura 2000 het waarborgen van de (kust- en water)veiligheid niet in de weg zal staan. Zie ook paragraaf 6.3.3 van de Nota van Antwoord. Projecten, plannen en afspraken die verband houden met het kustbeheer komen aan de orde in de Natura 2000-beheerplannen (zie ook paragraaf 1.1.8 van de Nota van Antwoord).

Relatie met stikstof

Stikstof is een groot probleem bij de implementatie van Natura 2000 en daarmee het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen. Van de 166 aangewezen natuurgebieden in Nederland zijn er 133 stikstofgevoelig. In Nederland wordt het probleem van stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden zwaarder gevoeld dan in de ons omringende landen. Dat heeft te maken met het feit dat we in een dicht bevolkt land leven, waarin kwetsbare natuur en bijvoorbeeld (snel)wegen dicht bij elkaar liggen. Om de instandhoudingsdoelstellingen te kunnen realiseren moet de neerslag van stikstof uit vooral landbouw, verkeer en industrie minder worden.

Tegen die achtergrond is het steeds moeilijker vergunningen te verlenen voor nieuwe economische activiteiten die tot extra uitstoot van stikstof (kunnen) leiden in en rond de natuurgebieden. Projecten kunnen alleen doorgang vinden indien aangetoond kan worden dat er geen verslechtering van de kwaliteit van de habitats⁷³ optreden en de instandhoudingsdoelstellingen van een gebied niet in gevaar komen.

In het Natura 2000-gebied Rijntakken is het habitattype stroomdalgraslanden (H6120) het meest gevoelig voor stikstof⁷⁴.

In 2007 is het toetsingskader ammoniak en Natura 2000 vastgesteld. Met behulp van dit toetsingskader konden provincies relatief eenvoudig beoordelen of er zich nieuwe bedrijven konden vestigen. In maart 2008 oordeelde de Raad van State dat dit toetsingskader onvoldoende zekerheid biedt over het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen. Naar aanleiding van deze uitspraak heeft de minister van het voormalig ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit de Taskforce Trojan ingesteld. Deze Taskforce heeft vervolgens een handreiking opgeleverd waarmee het bevoegd gezag maatwerk kan leveren bij de beoordeling van (nieuwe) activiteiten. Deze maatwerkoplossing bleek echter niet altijd werkbaar in de praktijk. Vervolgens is de commissie Huys gevraagd om een advies. Samengevat luidde dit advies dat er ruimte is voor economische ontwikkeling in Natura 2000 gebieden mits wordt zeker gesteld dat ecologische en economische doelen gelijktijdig en in samenhang worden beschouwd. Om dat uitgangspunt in de praktijk toepasbaar te maken is er gestart met de programmatische aanpak stikstof (PAS).

Duidelijk is dat het stikstofprobleem te groot is voor één partij. Essentie is dat de PAS in beeld brengt wat de bijdrage op verschillende niveaus (generiek, provinciaal, gebiedsgericht) en van verschillende sectoren (landbouw, verkeer, industrie) is aan de oplossing van het probleem. Onder oplossing verstaan we het geleidelijk maar onvermijdelijk omlaag brengen van de stikstofdepositie, waardoor de instandhoudingsdoelstellingen gerealiseerd kunnen worden, maar waarbij economische ontwikkelingen mogelijk blijven. Dit wil niet zeggen dat iedere economische ontwikkeling mogelijk blijft. Het incalculeren van ruimte voor economische ontwikkelingen (ontwikkelingsruimte) maakt onderdeel uit van de aanpak.

Meer informatie over de stand van zaken rond de PAS is te vinden op de website: <http://pas.natura2000.nl/>

⁷³ Het betreft zowel stikstofgevoelige habitattypen als stikstofgevoelige leefgebieden van Natura 2000-soorten.

⁷⁴ Van Dobben en Van Hinsberg (2008): Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en Natura 2000-gebieden. Alterra-rapport 1654.

Kaderrichtlijn Water

De Rijntakken maakt deel uit van het stroomgebiedbeheerplan voor de Rijn-Delta⁷⁵ dat in het kader van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) vastgesteld is. Natura 2000-gebieden zijn in de stroomgebiedbeheerplannen opgenomen als gebieden waar water een bijzondere bescherming behoeft. De in de stroomgebiedbeheerplannen opgenomen milieudoelstellingen en bijbehorende maatregelen moeten dan ook overeenstemmen met de doelen van Natura 2000. De afstemming van doelen en de weergave daarvan in het stroomgebiedbeheerplan beperkt zich tot die delen van de doelstellingen van Natura 2000 die een relatie hebben met de ecologische of chemische kwaliteit van het water.

Het stroomgebiedbeheerplan wordt uitgewerkt in de provinciale waterplannen en in waterbeheerplannen van waterschappen. Daar waar in de afstemming strijdigheid kan ontstaan wordt maatwerk toegepast en wordt afhankelijk van de situatie de KRW of de Vogel- en Habitatrichtlijnen als richtinggevend genomen. Tot gebiedsspecifiek maatwerk behoort bijvoorbeeld de door de waterschappen opgestelde Gewenst Grond en Oppervlakte Water Regimes (GGOR's)⁷⁶. Waar nodig zullen de lokale watervereisten en de daarvoor benodigde maatregelen verder worden uitgewerkt en in de Natura 2000-beheerplannen worden opgenomen. Zie ook Nota van Antwoord paragraaf 6.3.

Waterwinning

Zie ook Nota van Antwoord 4.5.2.

Grensoverschrijdende gebieden

De aanwijzingsbesluiten (en ook de beheerplannen) worden opgesteld vanuit de nationale Natuurbeschermingswet. Er bestaan daarom geen grensoverschrijdende Natura 2000-gebieden. Wel zijn er Natura 2000-gebieden die kunnen aansluiten op Natura 2000-gebieden op Belgisch of Duits grondgebied, waaronder het gebied de Rijntakken. De Natuurbeschermingswet gaat echter niet over de grens heen. Er zal daarom een Nederlands beheerplan worden opgesteld dat enkel van toepassing is op het beschermde gebied op Nederlandse grond. Hierbij is samenwerking met het betreffende buurland een nadrukkelijk punt van aandacht (zie ook Nota van Antwoord, 1.1.5 en 1.3.3). Aangezien de Natuurbeschermingswet 1998 beperkt is tot Nederlands grondgebied, kan Nederland geen vergunningplicht worden opgelegd voor activiteiten die in een andere lidstaat plaatsvinden. Die andere lidstaat zal, volgens artikel 6 van de Habitatrichtlijn, zijn eigen nationale wetgeving moeten hanteren om te beoordelen of zo'n activiteit mogelijke gevolgen heeft voor een Nederlands Natura 2000-gebied. Andersom moet Nederland in het kader van een vergunningverlening een habitattoets uitvoeren, om te bepalen of activiteiten binnen onze landsgrenzen mogelijke effecten hebben op Natura 2000-gebieden in Duitsland of België (zie ook Nota van Antwoord, 4.3.3).

5.2 SPECIFIEKE REACTIES OVER DE RECHTSGEVOLGEN

Een inspreker verwelkomt de ten gunste formulering die de mogelijkheid biedt om behoudsdoelen in te kunnen ruilen tegen meer ontwikkelingsgerichte natuurdoelen. De inspreker vindt het echter jammer dat de Provincie Gelderland deze regeling exclusief voorbehoud aan overheidsprojecten. De inspreker wil graag dat de regeling ruimer wordt toegepast zodat ook private projecten er baat bij kunnen hebben en zodat er meer rechtsgelijkheid ontstaat.

Het is niet geheel duidelijk waar inspreker op doelt, er is geen sprake van een regeling. Alleen ecologische criteria spelen een rol bij een ten gunste formulering.

Een inspreker wil dat de overheid de natuurwetgeving in de gebieden beter gaat handhaven nadat de Natura 2000-procedure is afgerond. Volgens de inspreker is er langs de grote rivieren sprake van een wildgroei aan activiteiten die niet goed zijn voor de natuur, zoals stroperij, crossen en loslopende honden in de broedperiode. Die ontwikkeling is volgens de inspreker signaleerd bij meerdere instanties die naar elkaar verwijzen.

De handhaving komt aan de orde in een handavingsparagraaf in het beheerplan.

⁷⁵ <http://www.kaderrichtlijnwater.nl/uitvoering/>

⁷⁶ De te nemen maatregelen voor grondwater worden gebiedsspecifiek vastgesteld via het GGOR in het stroomgebiedbeheerplan dat opgesteld wordt naar aanleiding van de Kaderrichtlijn Water (EU-richtlijn voor waterkwaliteit).

6. REACTIES OVER DE RELATIE MET DE BEHEERPLANNEN

6.1 ALGEMEEN

De wijze waarop de instandhoudingsdoelstellingen al dan niet verwezenlijkt moeten worden, wordt in vele zienswijzen aan de orde gesteld. Zo wordt in verschillende zienswijzen de wens uitgesproken om de plannen zo te ontwikkelen dat daardoor de aanwezige natuurwaarden zich kunnen verbeteren en voor de komende generaties behouden blijven. Er wordt gewezen op de diverse vormen van ongewenst gebruik van het gebied. In weer andere zienswijzen is men van mening dat bepaalde vormen van gebruik geen negatieve invloed op de natuurwaarden hebben en wordt bepleit dat het huidige landgebruik ongehinderd voortgang moet kunnen vinden. In een ander verband wordt er zorg uitgesproken over de bescherming van een habitatype als stroomdalgraslanden (H6120). Er wordt opgemerkt dat door de nationale procedure, waarbij eerst de gebieden worden aangewezen en doelstellingen worden geformuleerd en pas in een later stadium de beheerplannen worden opgesteld, aan sociaal-economische belangen voorbij wordt gegaan. Ook zou er in zijn algemeenheid onvoldoende duidelijkheid bestaan over het algehele ambitieniveau en de consequenties van de aanwijzing en het toekennen van instandhoudingsdoelstellingen. Tot slot geven verschillende insprekers aan betrokken te willen worden bij het opstellen van het beheerplan.

Met betrekking tot de hierboven genoemde argumenten worden de volgende opmerkingen gemaakt:

Volgorde aanwijzing en beheerplan

De Nota van Antwoord gaat in paragraaf 1.4 in op de relatie tussen de aanwijzingsbesluiten en de nog op te stellen beheerplannen. De onderbouwing van de keuze om niet gelijktijdig tot vaststelling van de instandhoudingsdoelstellingen en het beheerplan over te gaan wordt in paragraaf 1.4.1 van de Nota van Antwoord uiteengezet.

Een verbijzondering hierop vormen de gebieden waar de provincies het voortouw hebben voor het opstellen van de beheerplannen. Op verzoek van de provincies heeft de minister van LNV in het Algemeen Overleg met de Tweede Kamer van 13 februari 2008 toegezegd te wachten met het definitief maken van de aanwijzingsbesluiten voor die gebieden waarvoor de provincie voortouwnemer is en die daarvoor door de provincie zijn aangemeld ("koppelingsafpraak"). De provincies zijn voor deze gebieden eerst in de gelegenheid gesteld met de betrokken partijen in de gebieden conceptbeheerplannen op te stellen op basis van de ontwerp-aanwijzingsbesluiten. Deze afspraak beoogde draagvlak te creëren voor de beheerplannen en de implementatie daarvan en meer inzicht te geven in de haalbaarheid en betaalbaarheid van de instandhoudingsdoelstellingen en de begrenzing. De besluitvorming over de definitieve aanwijzingsbesluiten van deze gebieden is daarom uitgesteld tot na 1 september 2009. Voor dit Natura 2000-gebied zijn daarover afspraken gemaakt met de minister van LNV. In het kader van de "koppelingsafpraak" hebben de provincies tot 1 september 2009 de mogelijkheid gehad om gebiedsspecifieke wijzigingsvoorstellen in te dienen die voortkwamen uit de opgestelde conceptbeheerplannen. De wijzigingsvoorstellen zijn in samenhang met de zienswijzen en op eenzelfde manier zorgvuldig in overweging genomen. Bij brief van 26 januari 2010 zijn de provincies op de hoogte gebracht van hoe de minister voornemens is met de voorstellen van de provincies in het definitieve besluit om te gaan. Binnen het reguliere proces van de aanwijzing zijn alle overige zienswijzen behandeld.

Voor de gebieden waarvoor op 1 september 2009 nog geen conceptbeheerplan was opgesteld, geldt dat evident nieuwe inzichten uit het beheerplanproces eveneens in het reguliere aanwijzingstraject zijn meegenomen, ook hier met inachtneming van de ingediende zienswijzen.

Beheerplan en bestaand gebruik

Het aanwijzingsbesluit legt - naast de begrenzing - de instandhoudingsdoelstellingen vast waarvoor het gebied als Natura 2000-gebied is aangewezen. De instandhoudingsdoelstellingen geven op hoofdlijnen duidelijkheid over het ambitieniveau (zie ook paragraaf 4.1 van deze bijlage), in termen van "behoud" en "uitbreiding"/"verbetering" van de omvang en kwaliteit van betreffende aangewezen habitatype of leefgebied van een (vogel)soort. De uitwerking in omvang, ruimte en tijd van de instandhoudingsdoelstelling(en) uit het aanwijzingsbesluit, is een thema dat in een beheerplan thuishoort.

Als er voor het realiseren van deze instandhoudingsdoelstellingen bepaalde specifieke maatregelen nodig zijn, dan behoort dit ook in het beheerplan geregeld te worden. Dat kan betekenen dat er ook maatregelen buiten de grenzen van het Natura 2000-gebied genomen moeten worden.

Zoals in paragrafen 1.5 en 4.2 van de Nota van Antwoord staat vermeld, kan bestaand gebruik een plaats in het beheerplan krijgen. Hierbij wordt zoveel mogelijk ruimte gelaten voor het continueren van bestaand gebruik, echter wel binnen de voorwaarden die de instandhoudingsdoelstellingen daaraan stellen. Uiteindelijk heeft het beheerplan een centrale rol als het gaat om de regulering van bestaand gebruik. In een beheerplan wordt concreet gemaakt hoe en op welke termijn de instandhoudingsdoelstellingen van het gebied gerealiseerd kunnen worden. Het beheerplan zal duidelijkheid verschaffen over de vereiste ecologische randvoorwaarden ten behoeve van de instandhoudingsdoelstellingen en over de ruimtelijke samenhang met de omgeving. In het beheerplan zal dus ook aan de orde komen of bestaand gebruik (mogelijk onder voorwaarden) overeenkomstig het beheerplan kan worden uitgeoefend. Kan het bestaand gebruik niet overeenkomstig het beheerplan uitgeoefend worden en zorgt het bestaand gebruik ervoor dat de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten in een Natura 2000-gebied verslechtert of dat er door het bestaand gebruik storende factoren optreden die geleid tot de instandhoudingsdoelstellingen een significant effect kunnen hebben op de soorten waarvoor het gebied is aangewezen, dan moet het bevoegd gezag passende maatregelen treffen. Het bevoegd gezag kan dan de aanschrijvingsbevoegdheid gebruiken.

De opstellers van het beheerplan zullen onderling afstemmen hoe zij met bestaand gebruik om willen gaan en hoe zij dit in het beheerplan zullen opnemen. Mogelijk kan niet voor al het bestaand gebruik ten tijde van het vaststellen van het beheerplan worden bepaald wat het effect is op de instandhoudingsdoelstellingen. Voor deze gevallen zal dan een eventuele aanschrijving plaats moeten vinden indien blijkt dat er toch (significante) negatieve effecten zijn op de instandhoudingsdoelstellingen.

Jacht, wildbeheer en schadebestrijding worden gereguleerd door de bepalingen van de Flora- en faunawet. Dit betekent dat zienswijzen over dit onderwerp geen directe relatie hebben met de aanwijzing van Natura 2000-gebieden, maar met de bepalingen van de Flora- en faunawet. De huidige regels voor jacht en wildbeheer volgens de Flora- en faunawet zijn door de aanwijzing als Natura 2000-gebied niet gewijzigd. Over wildbeheer en schadebestrijding zijn afspraken gemaakt in het Faunabeheerplan. Zie verder paragraaf 6.4.2 van de Nota van Antwoord.

Betrokkenheid bij beheerplan

De wens om betrokken te worden bij het opstellen van het beheerplan en de diverse ideeën die daarover naar voren zijn gebracht zoals over streefhoogtes van de begroeiing en aanpassing van de hydrologie, zijn een goed signaal. De integrale benadering die het beheerplan voorstaat, kan alleen succesvol zijn bij voldoende betrokkenheid. Per gebied is één bevoegd gezag de zogenaamde voortouwnemer voor het opstellen van het beheerplan. Voor dit gebied is dat Provincie Gelderland.

Het is aan de voortouwnemer om grondeigenaren, gebruikers, andere overheden en belanghebbenden of vertegenwoordigers te betrekken bij het beheerplan. Belanghebbenden kunnen natuurlijk ook zelf het initiatief nemen de voortouwnemer of hun vertegenwoordigers te benaderen. Het is niet uitvoerbaar verzoeken om betrokkenheid bij het beheerplan, zoals verwoord in een aantal zienswijzen, door te zenden aan de voortouwnemer.

6.2 SPECIFIEKE REACTIES OVER DE RELATIE MET DE BEHEERPLANNEN

Een inspreker is van mening dat er spelregels moeten komen, indien om redenen van groot maatschappelijk belang ingrepen plaatsvinden in natuurlijke habitattypen, habitats van soorten en leefgebieden die worden gecompenseerd op grote afstand van de ingreep, waardoor per saldo ook versnippering van populaties optreedt en lokaal geen beschermingsregime meer geldt voor het Richtlijngebied. De inspreker meent dat dit belangrijk is in verband met ingrepen die niet direct voortkomen uit Natura 2000-beleid, maar uit ander beleid zoals Ruimte voor de Rivier.

Bedoelde ingrepen moeten allereerst binnen het gebied worden opgelost. Bij toepassing van de ADC-criteria (Alternatieven, Dwingende reden van groot openbaar belang en Compensatie) moet worden voldaan aan het bereiken van de landelijke instandhoudingsdoelstellingen.

Een inspreker laat weten dat in het visbeleid van Waterschap Veluwe wordt gestreefd naar het verbeteren van de migratiemogelijkheden voor vissen, door middel van het passeerbaar maken van gemalen en stuwen. Dit betreft volgens de inspreker ook de verbindingen tussen de IJsseluiterwaarden en de binnendijkse wateren. Bij renovatie van gemalen en stuwen wordt de passeerbaarheid van vissen steeds meegenomen, aldus de inspreker. De inspreker vraagt zich af of er vanuit instandhoudingsdoelstellingen voor de bittervoorn (H1134), grote modderkruiper (H1145), kleine modderkruiper (H1149) en rivierdonderpad (H1163) nog aanvullende eisen zijn te verwachten op het gebied van inrichting van wateren, vismigratie en passeerbaarheid van de gemalen en stuwen.

De inrichting van wateren ten behoeve van de genoemde soorten is aan de orde in het beheerplan. Daar zal blijken of er nog nieuwe maatregelen nodig zijn of dat de bestaande maatregelen voldoen.

7. REACTIES OVER SCHADE

7.1 Algemeen

In een groot aantal zienswijzen wordt erop gewezen dat er als gevolg van deze aanwijzing inkomens- en vermogensschade kan optreden. Men mist in het besluit een paragraaf over schade en het betalen van een schadevergoeding. Verscheidene insprekers verwachten onder andere schade te lijden door vraat en overlast van foeragerende niet-broedvogels (met name ganzen en smienten). Verder wordt aangevoerd dat bij het aannemen van de Habitatrichtlijn de toezegging is gedaan dat de eigenaren en de gebruikers van de grond niet de financiële last van deze maatregelen hoeven te dragen. Artikel 31 van de Natuurbeschermingswet 1998 biedt volgens de insprekers geen afdoende mogelijkheid voor compensatie. Verder zou de aanwijzing als Natura 2000-gebied een schending van het eigendomsrecht opleveren en in strijd zijn met artikel 1 van het Eerste Protocol van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Ook de beperkingen van artikel 19d tot en met 19l en artikel 20 van de Natuurbeschermingswet 1998 zou een dermate zware verplichting opleveren dat het eigendom of het gebruikersrecht geen waarde van enige betekenis overhoudt. Er wordt in dit kader om een volledige schadeloosstelling gevraagd.

Met betrekking tot de hierboven genoemde argumenten worden de volgende opmerkingen gemaakt:

Schadevergoeding

Zoals in hoofdstuk 5 van de Nota van Antwoord over dit onderwerp staat vermeld, zijn in de aanwijzingsbesluiten geen aparte vergoedingsregelingen opgenomen. De huidige wettelijke regeling biedt namelijk voldoende mogelijkheden voor compensatie. Het gaat dan in het bijzonder om artikel 31 van de Natuurbeschermingswet 1998.

De aanwijzingsbesluiten zullen naar verwachting niet snel een recht op schadevergoeding geven, omdat het aanwijzingsbesluit zelf over het algemeen geen beperkingen oplevert. Pas in het kader van het beheerplan of bij vergunningverlening kunnen beperkingen worden gesteld aan het bestaand gebruik, aan voorgenomen uitbreidingsmogelijkheden of aan de ontwikkeling van nieuwe activiteiten. Men komt in aanmerking voor schadevergoeding, indien aan de volgende voorwaarden is voldaan:

1. er is schade geleden door een aanwijzing van een Natura 2000-gebied, door het weigeren van een vergunning op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 (of door een daaraan verbonden voorwaarde) of door bepalingen in het Natura 2000-beheerplan;
2. de schade behoort redelijkerwijs niet (geheel) voor eigen rekening te blijven;
3. de vergoeding van de schade is niet (voldoende) verzekerd door aankoop, onteigening of door andere maatregelen, zoals beheersubsidies.

Rol van het beheerplan bij schade

In de nog op te stellen Natura 2000-beheerplannen zal uiteindelijk worden bepaald wanneer en hoe de doelen gerealiseerd worden en welke maatregelen daarvoor noodzakelijk zijn. Pas op dat moment kan er een nauwkeurige kosteninschatting worden gemaakt. Er wordt grote waarde gehecht aan goede financiële dekking van de realisering van de doelen in de beheerplannen. Het bovenstaande houdt niet alleen in dat Nederland zich inspanst om zoveel mogelijk habitattypen en soorten in een gunstige staat van instandhouding te houden of te brengen. Het betekent ook dat de compensatie van mogelijke inkomens- en vermogensschade van de betrokken eigenaren en gebruikers aan de orde dient te komen. Artikel 31 van de Natuurbeschermingswet 1998 is juist voor dit doel door de wetgever in de wet opgenomen en deze heeft gemeend daarmee een voldoende mogelijkheid voor nadeelcompensatie te bieden. Resolutie 2004/2164(INI) van het Europese Parlement over de financiering van Natura 2000, waarnaar verschillende keren in zienswijzen is verwezen, biedt dan ook geen grond voor de stelling dat artikel 31 van de Natuurbeschermingswet 1998 onvoldoende compensatiemogelijkheden zou bieden.

Schade door foeragerende vogels

Grondgebruikers met gronden binnen of in de nabijheid van een Natura 2000-gebied, waarbij sprake is van een onbelemmerde landbouwproductie (dus geen natuurschap en dergelijke), kunnen bij het Faunafonds een verzoek indienen voor een tegemoetkoming voor schade die is veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten (zoals wilde ganzen en smienten). Het Faunafonds keert een tegemoetkoming uit indien deze

schade niet of niet geheel voor rekening van de grondgebruiker hoort te vallen. Zie ook Nota van Antwoord paragraaf 5.9.

Eigendomsrecht

Van schending van het eigendomsrecht en van strijdigheid met artikel 1 van het Eerste Protocol van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) is geen sprake. Artikel 1, eerste lid, van het Eerste Protocol van het EVRM bepaalt dat alle natuurlijke rechtspersonen recht hebben op het ongestoord genot van hun eigendom en dat niemand van zijn eigendom zal worden beroofd, behalve indien sprake is van algemeen belang en met inachtneming van de voorwaarden neergelegd in de wet en in de algemene beginselen van het internationaal recht. De voorwaarden die worden gesteld aan het beheer van grond, die nodig is voor het realiseren van het Natura 2000-netwerk, leveren geen aantasting op van het recht van eigendom. De bepaling uit het EVRM laat onverlet dat de Staat het recht heeft om die wetten toe te passen die noodzakelijk worden geacht om het gebruik van eigendom te reguleren in overeenstemming met het algemeen belang.

7.2 SPECIFIEKE REACTIES OVER SCHADE

Een inspreker is van mening dat bedrijfsvoering van aangrenzende fruitteeltbedrijven ernstig worden aangetast door de voorgestelde begrenzing. Zo verwacht de inspreker extra overlast van pik- en vraatschade van met name kraaiachtigen, hazen en konijnen als gevolg van een jachtverbod. Ook verwacht de inspreker dat bij een grotere vogelpopulatie het gewas meer bevuild zal worden door uitwerpselen, terwijl de hygiëne-eisen steeds scherper worden. Een toename van het aantal vogels zal volgens de inspreker ook leiden tot een toename in de verspreiding van onkruidzaden, waardoor er meer onkruidbestrijding zal moeten plaatsvinden. Dit werkt niet alleen kostenverhogend, maar ook milieubelastend. Ten slotte verwacht de inspreker dat door een grotere vogelpopulatie de verspreiding van ziektes zoals bacterievuur zal toenemen, met mogelijk desastreuze gevolgen voor de fruitaanplant.

Bij het opstellen van de instandhoudingdoelstellingen is bepaald in welke gebieden uitbreiding en kwaliteitsverbetering het meest kansrijk zijn, aansluiten bij bestaand beleid en de minste inspanning vereisen. Eventuele gevolgen voor de omgeving en daartoe te treffen maatregelen zullen worden uitgewerkt in het beheerplan.

Bij 6.1 'Beheerplan en bestaand gebruik' wordt ingegaan op de jacht.

Appendix

Toelichting op de selectie- en begrenzingscriteria die bij de aanwijzing van het Vogelrichtlijngebied IJssel gebruikt zijn.

Onderstaande paragrafen zijn opgenomen in de Nota van toelichting van het Vogelrichtlijnbesluit.

3. Gebiedsbeschrijving, aanduiding leefgebied en begrenzing

3.2 Aanduiding leefgebied

De IJssel is aangewezen als sbz onder de Vogelrichtlijn vanwege de aanwezigheid van open water, moerassen en in de uiterwaarden gelegen graslanden dat als geheel het leefgebied vormt van een aantal in artikel 4 van de Richtlijn bedoelde vogelsoorten. Het is een watergebied dat het leefgebied vormt van soorten van Bijlage I (art. 4.1) en tevens fungeert het als broed-, rui-, overwinteringsgebied en/of rustplaats in de trekzone van andere trekvogelsoorten (art. 4.2). De begrenzing van de sbz is zo gekozen dat een in landschapsecologisch en vogelkundig opzicht samenhangend geheel is ontstaan dat, in samenhang met sbz Gelderse Poort en sbz Ketelmeer en Vossemeer, voorziet in de beschermingsbehoefte met betrekking tot het voortbestaan en/of voortplanten van bedoelde vogelsoorten.

4. Vogelkundige waarden

4.1 Kwalificerende vogelsoorten

De sbz IJssel kwalificeert als Speciale Beschermingszone onder de Vogelrichtlijn vanwege het voorkomen van drempeloverschrijdende aantallen van de kleine zwaan²¹, kolgans, smient, slobeend, meerkoet en grutto die het gebied benutten als overwinteringsgebied en/of rustplaats. Het gebied kwalificeert tevens omdat het behoort tot één van de vijf belangrijkste broedgebieden dan wel pleisterplaatsen voor kwartelkoning, wilde zwaan en kleine zwaan, reuzenster, ijsvogel in Nederland.

Soorten van Bijlage I waarvoor het gebied tot "een van de vijf belangrijkste" in Nederland behoort

Soort	Art. 4	Brv ^a	Totale populatie ^b	% in 5 ^{ec}	% in sbz ^d	Telperiode
Wilde zwaan <i>Cygnus cygnus</i>	1	nee	40 000	0,3%	0,5%	1993-97
Kleine zwaan <i>Cygnus colombianus</i>	1	nee	17 000	4,4%	5,1%	1993-95
Kwartelkoning <i>Crex crex</i>	1	ja	100	3%	12%	1993-97
Reuzenster <i>Sterna caspia</i>	1	nee	60	0,1%	0,1%	1993-97
Ijsvogel <i>Alcedo atthis</i>	1	ja	190	1%	3%	1993-97

Soort van Bijlage I en een trekkende watervogelsoort waarvoor het gebied aan de 1%-drempel voldoet

Soort	Art. 4	Brv ^a	Biogeogr. Populatie ^e	1% Biopop ^f	% in sbz ^g	Telperiode
Kleine zwaan <i>Cygnus columbianus</i>	1	nee	W-Siberië/NW-Europa	170	5,1%	1993-95
Kolgans <i>Anser albifrons</i>	2	nee	NW-Siberië/NW-Europa	6 000	7,7%	1993-97
Smient <i>Anas penelope</i>	2	nee	W-Siberië/NW-Europa	12 500	1,5%	1993-97
Slobeend <i>Anas clypeata</i>	2	nee	NW-/Midden-Europa	400	1,3%	1993-97
Meerkoet <i>Fulica atra</i>	2	nee	NW-Europa	15 000	1,0%	1995
Grutto <i>Limosa limosa</i>	2	nee	W-Europa/W-Afrika	3 500	1,2%	1994-95

(a) De kwalificatie betreft in het gebied broedende vogels (indien ingevuld met "ja") of niet-broedvogels ("nee")

(b) Omvang Nederlandse broedpopulatie (gemiddelde; in paren) of biogeografische populatie (niet-broedvogels)

²¹ Onderstreepte soorten zijn opgenomen in Bijlage I van de Richtlijn (artikel 4.1)

- (c) Aantal in het op vier na belangrijkste gebied (5e gebied) uitgedrukt als percentage van de landelijke broedpopulatie; biogeografische populatie (niet-broedvogels)
- (d) Aantal in het onderhavige gebied uitgedrukt als percentage van de landelijke broedpopulatie of als percentage van de biogeografische populatie (niet-broedvogels)
- (e) Biogeografische populatie waartoe de in Nederland pleisterende exemplaren van deze soort worden gerekend
- (f) Drempelwaarde zijnde 1% van de betreffende biografische populatie (biografische populatie en drempelwaarde ontleend aan Rose & Scott 1997, Waterfowl Population Estimates – 2-edition. Wetlands International, Wageningen)
- (g) Aantal in het onderhavige gebied uitgedrukt als percentage van de biogeografische populatie

4.2 Andere belangrijke vogelsoorten

Andere soorten van Bijlage I waarvoor het gebied van betekenis is, zijn porseleinhoen, zwarte stern (broedvogels); kleine zilverreiger, lepelaar, nonnetje, slechtvalk, visarend, (niet-broedvogels). Andere trekkende vogelsoorten waarvoor het gebied van betekenis is als broedgebied, ruigebied, overwinteringsgebied en/of rustplaats: fuut, aalscholver, grauwe gans, krakeend, pijlstaart, wilde eend, wintertaling, tafeleend, kuifeend, grote zaagbek, scholekster, kievit, wulp, tureluur. De biotopen van deze vogels hebben mede de begrenzing van dit gebied bepaald.

4.3 Plaatselijke omstandigheden

De droge en natte graslanden in de uiterwaarden vormen het voedselgebied voor overwinterende watervogels als kleine zwaan, wilde zwaan, kolgans en smient. Beide zwanen foerageren vooral tussen Zwolle en Olst, terwijl de Kolgans meer verspreid voorkomt (Zwolle-Deventer, nabij Zutphen, rond Doesburg). Het zwaartepunt van verspreiding van de smient ligt ook tussen Zwolle en Deventer (o.a. slaapplaatsen Engelse Werk, Ravenswaarden, Cortenoever, Olburgen). Deze soorten (evenals de overige zwemeenden en diverse steltlopers) prefereren plas-dras situaties die tijdens overstromingen op veel plaatsen in de uiterwaarden optreden. In de nazomer worden steltlopers aangetrokken door droogvallende slenken. Belangrijke slaapplaatsen van zwanen en ganzen zijn gelegen in de Lathumsche Waard, Valeplas, plassen ten zuiden van Olburgen, Cortenoever, Grindgat Rammelwaard, Buitenwaarden Wijhe en Zwolle Kampen. De grauwe gans pleistert vooral tussen Wijhe en Deventer met een ruiplaats in de Hengforderwaarden. De overwinterende steltlopers kievit en wulp komen verspreid in de drogere graslanden voor, hoewel de wulp vooral wordt aangetroffen tussen Windesheim en Ketelmeer (o.a. Hoenwaard, slaapplaatsen o.a. bij Windesheim en op het Engelse Werk). Visetende watervogels gebruiken zowel het zomerbed als plassen in de uiterwaarden als voedselgebied. Het nonnetje wordt vooral aangetroffen in plassen en kolken tussen Windesheim en Hengforden, terwijl een andere viseter, de fuut, vooral tussen kampen en zalk aanwezig is. Van de Aalscholver bevinden zich broedkolonies in de Hengforderwaarden (Olst), Duurse Waarden (Wijhe) en Havikerwaard (Doesburg). Het voedselgebied van deze soort omvat het gehele gebied met slaapplaatsen in o.a. Hengforder Waarden, Duurse Waarden, Buitenwaarden Wijhe en De Zande. De reuzenster is in zijn voorkomen grotendeels beperkt tot het mondingsgebied hoewel ook voorbij Zwolle exemplaren zijn waargenomen. Tafeleend, kuifeend en meerkoet hebben een ruime verspreiding binnen het gebied. Kuif- en tafeleend rusten overdag vooral op grote waterpartijen als zandwinplassen en kleiwinningen; 's nachts foerageren beide op driehoeksmossels op basaltstenen langs de oevers van de rivier. De aantallen eenden in het gebied nemen sterk toe als elders veel wateren zijn dichtgevroren. Pleisterende grutto's worden vooral aangetroffen tussen Kampen en Wijhe. Broedende moeras- en rietvogels zoals roerdomp, kwak, porseleinhoen en zwarte stern komen vooral voor in de in de uiterwaarden gelegen natuureservaten. Het aangewezen gebied is verder nog één van de weinige graslandgebieden van Nederland waar nog jaarlijks verspreid broedterritoria van de kwartelkoning worden vastgesteld.

Appendix

Toelichting op de selectie- en begrenzingscriteria die bij de aanwijzing van het Vogelrichtlijngebied Neder-Rijn gebruikt zijn.

Onderstaande paragrafen zijn opgenomen in de Nota van toelichting van het Vogelrichtlijnbesluit.

3. Gebiedsbeschrijving, aanduiding leefgebied en begrenzing

3.2 Aanduiding leefgebied

De Neder-Rijn is aangewezen als sbz onder de Vogelrichtlijn vanwege de aanwezigheid van open water, moerassen en graslanden in de uiterwaarden dat als geheel het leefgebied vormt van een aantal in artikel 4 van de Richtlijn bedoelde vogelsoorten. Het is een watergebied dat het leefgebied vormt van soorten van Bijlage I (art. 4.1) en tevens fungeert als overwinteringsgebied en rustplaats in de trekzone van andere trekvogelsoorten (art. 4.2). De begrenzing van de sbz is zo gekozen dat een in landschapsecologisch en vogelkundig opzicht samenhangend geheel is ontstaan, dat in samenhang met SBZ Gelderse Poort voorziet in de beschermingsbehoefte met betrekking tot het voortbestaan en/of voortplanten van bedoelde vogelsoorten.

4. Vogelkundige waarden

4.1 Kwalificerende vogelsoorten

Neder-Rijn kwalificeert als sbz onder de Vogelrichtlijn vanwege het voorkomen van drempeloverschrijdende aantallen van de kleine zwaan en kolgans¹ die het gebied benutten als overwinteringsgebied en/of rustplaats. Het gebied kwalificeert tevens omdat het behoort tot één van de vijf belangrijkste broedgebieden voor de kwartelkoning in Nederland.

Soort van Bijlage I waarvoor het gebied tot "een van de vijf belangrijkste" in Nederland behoort

Soort	Art. 4	Brv ^a	Totale populatie ^b	% in 5e ^c	% in Vogelrichtlijngebied ^d	Telperiode
kwartelkoning <i>Crex crex</i>	1	ja	100	3%	10%	1993-97

Soort van Bijlage I en een trekkende watervogelsoort waarvoor het gebied aan de 1%-drempel voldoet

Soort	Art. 4	Brv ^a	Biogeogr. Populatie ^e	1% Biopop ^f	% in Vogelrichtlijngebied ^g	Telperiode
kleine zwaan <i>Cygnus columbianus</i>	1	nee	W-Siberië/ NW-Europa	170	1,7%	1993-97
kolgans <i>Anser albifrons</i>	2	nee	NW-Siberië/NW-Europa	6000	1,5%	1993-96

¹ Onderstreepte soorten zijn opgenomen in Bijlage I van de Richtlijn (artikel 4.1)

- (a) De kwalificatie betreft in het gebied broedende (indien ingevuld met "ja") of niet-broedende vogels ("nee")
- (b) Omvang Nederlandse broedpopulatie (gemiddelde; in paren)
- (c) Aantal in het op vier na belangrijkste gebied (5e gebied) uitgedrukt als percentage van de landelijke broedpopulatie
- (d) Aantal in het onderhavige gebied uitgedrukt als percentage van de landelijke broedpopulatie (broedvogels)
- (e) Biogeografische populatie waartoe de in Nederland pleisterende exemplaren van deze soort worden gerekend
- (f) Drempelwaarde zijnde 1% van de betreffende biografische populatie (biografische populatie en drempelwaarde ontleent aan Rose & Scott 1997, Waterfowl Population Estimates – 2-edition. Wetlands International, Wageningen)
- (g) Aantal in het onderhavige gebied uitgedrukt als percentage van de biogeografische populatie

4.2 Andere relevante vogelsoorten

Andere soorten van Bijlage I waarvoor het gebied van betekenis is, zijn porseleinhoen, ijsvogel (broedvogels); brandgans, nonnetje (niet-broedvogels). Andere trekkende vogelsoorten waarvoor het gebied van betekenis is als broedgebied, overwinteringsgebied en/of rustplaats: fuut, aalscholver, grauwe gans, smient, krakeend, pijlstaart, slobbeend, tafeleend, kuifeend, meerkoet, kievit, grutto, wulp en oeverzwaluw. De biotopen van deze vogels hebben mede de begrenzing van dit gebied bepaald.

4.3 Plaatselijke omstandigheden

Kleine zwaan en kolgans gebruiken de uiterwaarden als voedselgebied met zwaartepunten in de Bovenpolder bij Wageningen en Schoutenwaard (kleine zwaan) en tussen Amerongen en Wijk bij Duurstede (kolgans, brandgans). Slaapplaatsen zijn gelegen in de Bovenpolder (kribvakken) en de Schoutenwaard (Kleine zwaan) en bij Maurik (kolgans). Fuut, aalscholver, meerkoet en diverse eendensoorten komen verspreid over het gehele gebied voor, hoewel de vis- en benthoseters vooral worden aangetroffen tussen Heteren en Rhenen. Kuif- en tafeleend rusten overdag op de grotere plassen in de uiterwaarden en rond de stuwen, terwijl 's nachts tussen de kribben op de rivier wordt gefoerageerd. Geïndundeerde uiterwaarden hebben een grote aantrekkingskracht op krakeend, pijlstaart en slobbeend die verder grotendeels beperkt zijn tot de ondiepe plassen in het gebied. In het voorjaar heeft ook de grutto een voorkeur voor ondergelopen land (o.a. Schoutenwaard). Kievit en wulp komen in het winterseizoen in de graslanden van de uiterwaarden voor. Het aangewezen gebied is verder nog één van de weinige graslandgebieden van Nederland waar nog jaarlijks broedterritoria van de kwartelkoning worden vastgesteld. Territoria van deze soort worden voornamelijk aangetroffen in de Wageningse Uiterwaarden, Blauwe Kamer (Rhenen) en de Amerongse Bovenpolder.

Appendix

Toelichting op de selectie- en begrenzingscriteria die bij de aanwijzing van het Vogelrichtlijngebied Gelderse Poort gebruikt zijn.

Onderstaande paragrafen zijn opgenomen in de Nota van toelichting van het Vogelrichtlijnbesluit.

3. Gebiedsbeschrijving en begrenzing

3.2 Aanduiding leefgebied

De Gelderse Poort is aangewezen als sbz onder de Vogelrichtlijn vanwege de aanwezigheid van open water, moerassen en graslanden in de uiterwaarden en in binnendijks gebied die als geheel het leefgebied vormen van een aantal in artikel 4 van de Richtlijn bedoelde vogelsoorten. Het is een watergebied dat het leefgebied vormt van soorten van Bijlage I (art. 4.1) en tevens fungeert als broedgebied, overwinteringsgebied en rustplaats in de trekzone van andere trekvogelsoorten (art. 4.2). De begrenzing van de sbz is zo gekozen dat een in landschapsecologisch en vogelkundig opzicht samenhangend geheel is ontstaan dat, mede in samenhang met sbz Waal, sbz Neder Rijn en sbz Unterer Niederrhein (Duitsland) en sbz IJssel, voorziet in de beschermingsbehoefte met betrekking tot het voortbestaan en/of voortplanten van bedoelde vogelsoorten.

4. Vogelkundige waarden

4.1 Kwalificerende vogelsoorten

Gelderse Poort kwalificeert als sbz onder de Vogelrichtlijn vanwege het voorkomen van drempeloverschrijdende aantallen van Kolgans, Grauwe gans en Slobeend die het gebied benutten als overwinteringsgebied en/of rustplaats. Het gebied kwalificeert tevens omdat het behoort tot één van de vijf belangrijkste broedgebieden dan wel pleisterplaatsen voor de Roerdomp, Kwartelkoning, Zwarte stern en IJsvogel²³ in Nederland.

Soorten van Bijlage I waarvoor het gebied tot "een van de vijf belangrijkste" in Nederland behoort

Soort	Art. 4	Brv ^a	Totale populatie ^b	% in 5e ^c	% in sbz ^d	Telperiode
Roerdomp <i>Botaurus stellaris</i>	1	ja	175	5%	8%	1993-97
Kwartelkoning <i>Crex crex</i>	1	ja	100	3%	3%	1993-97
Zwarte stern <i>Chlidonias niger</i>	1	ja	1100	6,1%	12,2%	1993-97
IJsvogel <i>Alcedo atthis</i>	1	ja	190	1%	1%	1993-97

Trekkende watervogelsoorten waarvoor het gebied aan de 1%-drempel voldoet

Soort	Art. 4	Brv ^a	Biogeogr. Populatie ^e	1% Biopop ^f	% in sbz ^g	Telperiode
Kolgans <i>Anser albifrons</i>	2	nee	NW-Siberië/NW-Europa	6 000	6,1%	1993-97
Grauwe gans <i>Anser anser</i>	2	nee	NW-Europa/ZW-Europa	2 000	1,0%	1995-97
Slobeend <i>Anas clypeata</i>	2	nee	NW-/Midden-Europa	400	1,2%	1994-97

(a) De kwalificatie betreft in het gebied broedende vogels (indien ingevuld met "ja") of niet-broedvogels ("nee")

(b) Omvang Nederlandse broedpopulatie (gemiddelde; in paren) of biogeografische populatie (niet-broedvogels)

(c) Aantal in het op vier na belangrijkste gebied (5e gebied) uitgedrukt als percentage van de landelijke broedpopulatie; biogeografische populatie (niet-broedvogels)

²³ Onderstreepte soorten zijn opgenomen in Bijlage I van de Richtlijn (artikel 4.1)

- (d) Aantal in het onderhavige gebied uitgedrukt als percentage van de landelijke broedpopulatie of als percentage van de biogeografische populatie (niet-broedvogels)
- (e) Biogeografische populatie waartoe de in Nederland pleisterende exemplaren van deze soort worden gerekend
- (f) Drempelwaarde zijnde 1% van de betreffende biografische populatie (biografische populatie en drempelwaarde ontleend aan Rose & Scott 1997, Waterfowl Population Estimates – 2-edition. Wetlands International, Wageningen)
- (g) Aantal in het onderhavige gebied uitgedrukt als percentage van de biogeografische populatie

4.2 Andere relevante vogelsoorten

Andere soorten van Bijlage I waarvoor het gebied van betekenis is, zijn Porseleinhoen, Blauwborst (broedvogels); Kleine zwaan, Wilde zwaan, Nonnetje, Visarend, Slechtvalk (niet-broedvogels). Andere trekkende vogelsoorten waarvoor het gebied van betekenis is als broedgebied, overwinteringsgebied en/of rustplaats: Dodaars, Fuut, Aalscholver, Rietgans, Smient, Krakeend, Wintertaling, Pijlstaart, Tafeleend, Meerkoet, Kievit, Grutto, Wulp. Het gebied is verder van belang als broedgebied voor Oeverzwaluw en Grote karekiet (trekvogels opgenomen in de nationale lijst van met uitroeiing bedreigde of speciaal gevaar lopende soorten). De biotopen van deze vogels hebben mede de begrenzing van dit gebied bepaald.

4.3 Plaatselijke omstandigheden

Oude Rijnstrangen, Oude Waal, Groenlanden, Jonkmanshof en Ooijpolder (incl. Ooijsche Graaf en Millingerwaard) fungeren als broedgebied voor moerasvogels als Dodaars, Roerdomp, Woudaapje, Porseleinhoen, Zwarte stern, Blauwborst en Grote karekiet. Het aangewezen gebied is verder nog één van de weinige graslandgebieden van Nederland waar nog jaarlijks verspreid broedterritoria van de Kwartelkoning worden vastgesteld. De Aalscholver heeft een broedkolonie in de Lobberdensche Waard en een slaapplaats in Millingerhof. De Gelderse Poort herbergt diverse slaapplaatsen (met name De Bijland, Kaliwaal bij Kekerdorp, Zandgat Gendtsche Polder) van tienduizenden ganzen en zwanen die in de uiterwaarden en elders in het Duits/Nederlandse Nederrijngebied voedsel zoeken (de getelde aantallen geven geen goed beeld van de slaapplaatsfunctie omdat de vogels overdag in de voedselgebieden zijn geteld). De in het gebied pleisterende Grauwe ganzen betreffen deels uit het gebied afkomstige broedvogels (o.a. Ooijpolder, Millingerwaard, Bemmelse en Gendtsche Polder). Smienten worden rustend aangetroffen op grote grindgaten en oude rivierarmen (o.a. De Bijland, Kaliwaal), terwijl op graslanden in de directe omgeving van dergelijke plassen wordt gefoerageerd. Wanneer de uiterwaarden onder water staan, is hun verspreiding echter veel ruimer. De Meerkoet heeft een soortgelijke biotoopkeuze, maar heeft in het gebied een ruimere verspreiding met concentraties in de Oude Waal bij Nijmegen, Bisonbaai, Kaliwaal, Bemmelse Polder, Lobberdensche Waard en Spijkse Polder. Geïndeundeerde uiterwaarden hebben vooral ook een grote aantrekkingskracht op de andere zwemeenden (Krakeend, Wintertaling, Pijlstaart) die overigens grotendeels beperkt zijn tot de ondiepe plassen in het gebied (o.a. Oude Waal bij Nijmegen, Erlecomse Waard, Bemmelse Polder-West, Jezuitenwaai, Erfkamerlingschap). De Tafeleend rust overdag op de grotere plassen (o.a. De Bijland, Kaliwaal), terwijl 's nachts op de rivier tussen de kribben wordt gefoerageerd. Het Nonnetje komt verspreid in het gebied voor op zandgaten en rivierarmen (o.a. Ooijpolder, Kaliwaal, Millingerwaard, De Bijland e.o.). De Fuut verblijft meer op de grote grindgaten en soms ook op de rivier zelf. De Visarend wordt in de trektijd voornamelijk op de grotere plassen in het gebied aangetroffen; de Slechtvalk wordt in alle open gebieden gezien, vooral in de omgeving van concentraties eenden en steltlopers (met name Kaliwaal, Erlecomse Waard).

Appendix

Toelichting op de selectie- en begrenzingscriteria die bij de aanwijzing van het Vogelrichtlijngebied Waal gebruikt zijn.

Onderstaande paragrafen zijn opgenomen in de Nota van toelichting van het Vogelrichtlijnbesluit.

3. Gebiedsbeschrijving, aanduiding leefgebied en begrenzing

3.2 Aanduiding leefgebied

De Waal is aangewezen als sbz onder de Vogelrichtlijn vanwege de aanwezigheid van open water, moerassen en graslanden in de uiterwaarden dat als geheel het leefgebied vormt van een aantal in artikel 4 van de Richtlijn bedoelde vogelsoorten. Het is een watergebied dat het leefgebied vormt van soorten van Bijlage I (art. 4.1) en fungeert tevens als overwinteringsgebied en rustplaats in de trekzone van andere trekvogelsoorten (art. 4.2). De begrenzing van de sbz is zo gekozen dat een in landschappelijk en vogelkundig opzicht samenhangend geheel is ontstaan dat in samenhang met SBZ Gelderse Poort, SBZ Kil van Hurwenen en SBZ Biesbosch voorziet in de beschermingsbehoefte met betrekking tot het voortbestaan en/ of voortplanten van bedoelde vogelsoorten.

4. Vogelkundige waarden

4.1 Kwalificerende vogelsoorten

De Waal van Nijmegen tot Waardenburg kwalificeert als sbz onder de Vogelrichtlijn vanwege het voorkomen van drempeloverschrijdende aantallen van de Kleine zwaan, Kolgans, Grauwe gans en Smient¹⁷ die het gebied benutten als overwinteringsgebied en/ of rustplaats. Het gebied kwalificeert tevens omdat het behoort tot één van de vijf belangrijkste broedgebieden voor de Kwartelkoning in Nederland.

Soort van Bijlage I waarvoor het gebied tot "een van de vijf belangrijkste" in Nederland behoort

Soort	Art. 4	Brv ^a	Totale populatie ^b	% in 5e ^c	% in sbz ^d	Telperiode
Kwartelkoning <i>Crex crex</i>	1	ja	100	3%	8%	1993-97

Soort van Bijlage I en een trekkende watervogelsoort waarvoor het gebied aan de 1%-drempel voldoet

Soort	Art. 4	Brv ^a	Biogeogr. Populatie ^e	1% Bpop ^f	% in sbz ^g	Telperiode
Kleine zwaan <i>Cygnus columbianus</i>	1	nee	W-Siberië/ NW-Europa	170	2,0%	1993-97
Kolgans <i>Anser albifrons</i>	2	nee	NW-Siberië/ NW-Europa	6 000	2,9%	1992-97
Grauwe gans <i>Anser anser</i>	2	nee	NW-Europa/ ZW-Europa	2 000	1,0%	1993-97
Smient <i>Anas penelope</i>	2	nee	W-Siberië/ NW-Europa	12 500	1,4%	1993-97

(a) De kwalificatie betreft in het gebied broedende (indien ingevuld met "ja") of niet-broedende vogels ("nee")

(b) Omvang Nederlandse broedpopulatie (gemiddelde; in paren)

(c) Aantal in het op vier na belangrijkste gebied (5e gebied) uitgedrukt als percentage van de landelijke broedpopulatie

(d) Aantal in het onderhavige gebied uitgedrukt als percentage van de landelijke broedpopulatie

(e) Biogeografische populatie waartoe de in Nederland pleisterende exemplaren van deze soort worden gerekend

(f) Drempelwaarde zijnde 1% van de betreffende biografische populatie (biografische populatie en drempelwaarde ontleend aan Rose & Scott 1997, Waterfowl Population Estimates – 2-edition. Wetlands International, Wageningen)

(g) Aantal in het onderhavige gebied uitgedrukt als percentage van de biogeografische populatie

¹⁷ Onderstreepte soorten zijn opgenomen in Bijlage I van de Richtlijn (artikel 4.1)

4.2 Andere relevante vogelsoorten

Andere soorten van Bijlage I waarvoor het gebied van betekenis is, zijn Porseleinhoen (broedvogel); Kleine zilverreiger, Brandgans, Nonnetje, Slechtvalk (niet-broedvogels). Andere trekkende vogelsoorten waarvoor het gebied van betekenis is als overwinteringsgebied en/ of rustplaats: Fuut, Aalscholver, Krakeend, Slobeend, Pijlstaart, Tafeleend, Kuifeend, Meerkoeit, Kievit, Grutto en Wulp. De biotopen van deze vogels hebben mede de begrenzing van dit gebied bepaald.

4.3 Plaatselijke omstandigheden

In het gebied bevinden zich slaappleatsen van kleine zwaan en kolgans in de Hiensche Uiterwaarden, bij Boven-Leeuwen, Dreumelse Waard en bij Hurwenen. Kleine zwaan, diverse ganzensoorten, Smient, Meerkoeit en steltlopersoorten benutten de graslanden in de uiterwaarden als voedselgebied. Zwemeenden als Pijlstaart en Slobeend komen verspreid in de uiterwaarden voor maar hebben een voorkeur voor geïnundeerde graslanden die vooral optreden tijdens hoge rivierstanden. Fuut, Aalscholver en Nonnetje gebruiken de open wateren binnen het gebied als viswater. Rustplaatsen van Kuifeend en Tafeleend komen verspreid voor op de open wateren binnen gebied (vooral grind- en zandgaten), maar vooral op het traject tussen Deest en Beneden-Leeuwen. Beide genoemde duikeenden foerageren 's nachts tussen de kribben op de rivier. De aantallen eenden in het gebied nemen sterk toe als elders veel wateren zijn dichtgevroren. Het aangewezen gebied is verder nog één van de weinige graslandgebieden van Nederland waar nog jaarlijks verspreid broedterritoria van de Kwartelkoning worden vastgesteld.

MINISTERIE VAN LANDBOUW,
NATUURBEHEER EN VISSERIJ

Directie Natuurbeheer

N-95-6038

8 augustus 1995

DE MINISTER VAN LANDBOUW, NATUURBEHEER EN VISSERIJ

Overwegende, dat het gebied te noemen "IJsseluiterwaarden", bestaande uit een aantal natuurterreinen gelegen in de Hengforder waarden, Welsumer waarden, Fortmond, Windesheim, Oldeneel en Zalk-Wilsum, bestaat uit terreinen en wateren welke van algemeen belang zijn uit een oogpunt van natuurschoon en om hun natuurwetenschappelijke betekenis en mitsdien vallen onder de begripsomschrijving van natuurmonumenten in de zin van artikel 1, onder b, van de Natuurbeschermingswet (Stb. 1967, 572);

Gehoord de Natuurbeschermingsraad, het College van Gedeputeerde Staten van de provincie Overijssel en de Colleges van Burgemeester en Wethouders van de gemeenten Diepenveen, Olst, Wijhe, Zwolle en IJsselmuiden;

Handelende in overeenstemming met de Staatssecretaris van Financiën en de Minister van Verkeer en Waterstaat;

Gelet op artikel 21, eerste en tweede lid, van voornoemde wet;

B E S L U I T :

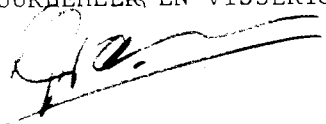
Artikel 1

Het gebied "IJsseluiterwaarden" zoals dat staat aangegeven op de bij deze beschikking behorende kaart SN 107, dat eigendom is van de Staat, wordt aangewezen als staatsnatuurmonument.

Artikel 2

De bij deze beschikking behorende toelichting maakt deel uit van deze beschikking.

DE MINISTER VAN LANDBOUW,
NATUURBEHEER EN VISSERIJ,
voor deze,
DE DIRECTEUR-GENERAAL LANDBOUW,
NATUURBEHEER EN VISSERIJ,

ir. J.F. de Leeuw

TOELICHTING OP DE AANWIJZING
ALS STAATSNATUURMONUMENT VAN
DE "IJSSELUITERWAARDEN" (SN 107)

INHOUD	Blz.
1. INLEIDING	1
2. NATUURWETENSCHAPPELIJKE BETEKENIS EN NATUURSCHOON	2
2.1. <u>Geologie, geomorfologie en waterhuishouding</u>	2
2.2. <u>Flora en fauna</u>	2
2.3. <u>Natuurschoon</u>	4
3. LIGGING EN BEGRENZING	5
4. ANDERE VAN KRACHT ZIJNDE INSTRUMENTEN	5
5. HUIDIG GEBRUIK EN BEHEER	6
6. GEWENST BEHEER	7
6.1. <u>Gewenst terreinbeheer</u>	7
6.2. <u>Gewenst beheer ten aanzien van recreatief medegebruik</u>	7
6.3. <u>Gewenst beheer ten aanzien van de jacht</u>	8
6.4. <u>Gewenst overig beheer</u>	8
7. RECHTSGEVOLGEN VAN DE AANWIJZING	9
8. INLICHTINGEN	10

Bijlage:

Hengforder waarden
Welsumer waarden
Fortmond
Oldeneel
Windesheim
Zalk-Wilsum

TOELICHTING

Behorende bij beschikking N-95-6038,
aanwijzing "IJsseluiterwaarden"
als staatsnatuurmonument

1. INLEIDING

Het staatsnatuurmonument "IJsseluiterwaarden" is circa 615 hectare groot en maakt deel uit van het totale uiterwaardencomplex aan weerszijden van de IJssel tussen Deventer en Kampen. De aanwijzing heeft betrekking op de gronden die in eigendom zijn bij de Staat en in beheer bij het Staatsbos-beheer en die verspreid liggen in het IJsseldal.

De "IJsseluiterwaarden" ontlelen hun grote botanische betekenis aan het voorkomen van meerdere, specifiek aan het rivierengebied gebonden plantengemeenschappen en plantesoorten. Er komt een aantal op grond van artikel 22 van de Natuurbeschermingswet beschermde plantesoorten voor.

De ornithologische betekenis van het natuurmonument blijkt uit de grote diversiteit aan broedvogels. Het betrokken gebied is met name belangrijk voor zeldzame moeras- en rietvogels en kritische weidevogels. In het natuurmonument komen 18 soorten broedvogels voor die vermeld staan op de nationale lijst van met uitroeiing bedreigde of speciaal gevaar lopende soorten (1994). Deze lijst is opgesteld in het kader van de Richtlijn van de Europese Gemeenschap van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand. Ook voor doortrekkende en overwinterende vogelsoorten zijn de "IJsseluiterwaarden" van groot belang. In het IJsseldal, waarvan het betrokken gebied onderdeel uitmaakt, is voor zes vogelsoorten vastgesteld dat regelmatig meer dan 1 % van de Noordwest-Europese populatie hier aanwezig is.

Wat betreft natuurschoon zijn de "IJsseluiterwaarden" bijzonder waardevol. Zij bieden een afwisselend landschap met droge reliëfrijke graslanden (oeverwallen) en natte graslanden, diepe zandplassen en kolken, met moerasbos dichtgroeïende kleiputten en oude rivierlopen. Aan de landzijde worden de uiterwaarden begeleid door een vaak slingerende rivierdijk, aan de andere zijde door de rivier de IJssel.

2. NATUURWETENSCHAPPELIJKE BETEKENIS EN NATUURSCHOON

Hierna worden de natuurwetenschappelijke waarden en het natuurschoon van het totale natuurmonument beschreven. Het natuurmonument bestaat echter uit een aantal verspreid liggende deelgebieden aan weerszijden van de IJssel. In de bijlage bij de toelichting zijn de natuurwetenschappelijke waarden en het natuurschoon van deze verschillende deelgebieden afzonderlijk en meer gedetailleerd beschreven.

2.1. Geologie, geomorfologie en waterhuishouding

Het natuurmonument ligt in het IJsseldal. Tijdens het holoceen ontstond in dit dal een systeem van oeverwallen en komgronden. Bij overstromingen werd het grofste materiaal vlak langs de hoofdstroom afgezet (oeverwallen), terwijl het fijnere materiaal achter deze oeverwallen werd afgezet (komgronden).

Vanaf de dertiende eeuw werd de IJssel geleidelijk aan banden gelegd door middel van dijk aanleg en omkading van grote stukken buitendijks gebied (de uiterwaarden). In de tweede helft van de negentiende eeuw is een begin gemaakt met de normalisatie van de IJssel door de waterafvoer via minder belangrijke geulen af te sluiten, waarna in de twintigste eeuw de hoofdgeul werd vastgelegd door middel van verdedigingsconstructies (kribben en strekdammen). Overstromingen vinden alleen nog plaats bij hoge waterstanden, meestal in de winter en het voorjaar.

Door het dynamische karakter van de rivier ontstond in de uiterwaarden een geomorfologisch en bodemkundig gevarieerd landschap. Zandige, kalkrijke oeverwallen en rivierduinen worden afgewisseld met kleiige, vlakke stroomdalen. In oude rivierarmen ontwikkelde zich veen. Bij het afticheilen ten behoeve van kleiwinning zijn ondiepe kleiputten ontstaan. De klei werd verwerkt in steenfabrieken die vaak op kunstmatige verhogingen staan. De diepe zandwinputten zijn van meer recente datum.

2.2. Flora en fauna

Door de grote variatie in terreingesteldheid (geomorfologie, bodem en waterhuishouding) en grondgebruik (grasland, akker, bos en griend) is een opmerkelijke verscheidenheid aan levensgemeenschappen tot ontwikkeling gekomen. Uit recent onderzoek is echter gebleken dat de flora en fauna in het IJsseldal achteruit gaan. Door een intensivering van het grondgebruik is de flora, met name soorten die karakteristiek zijn voor kalkrijke graslanden en akkers, sterk verarmd. Door ontwatering ten behoeve van de landbouw zijn vogels die karakteristiek zijn voor natte en vochtige biotopen sterk achteruit gegaan. Buiten het natuurmonument komen de meer zeldzame moeras- en rietvogels niet meer als broedvogel in het IJsseldal voor.

Flora en vegetatie

De flora van het natuurmonument bestaat voor een deel uit soorten die uitsluitend in dit soort gebieden voorkomen, de zogenaamde stroomdalplanten (fluviatielen). Ruim 250 soorten hogere planten van de totale Nederlandse flora kunnen als fluviatiel bestempeld worden. Tijdens een onderzoek van enkele jaren geleden zijn langs de IJssel 92 soorten fluviatielen aangetroffen. Van de waargenomen stroomdalplanten is bijna de helft kenmerkend voor graslandvegetaties. De graslandvegetaties met veel fluviatielen worden vooral op de zomerkaden en oeverwallen aangetroffen. Deze vegetaties behoren tot de Glanshaverassociatie (met als karakteristieke soorten Goudhaver, Bitterkruid, Cichorei, Karwijvarkenskervel, Agrimonie, Rapunzelklokje, Geoorde zuring, Trilgras, Kleine ruit en Duifkruid), de associatie van Sikkelklaver en Zachte haver (Wilde kruisdistel en Kweekdravik) en de associatie van Zacht vetkruid en Grote wilde tijm. De overige graslandvegetaties behoren tot het Glanshaververbond (Kamgrasweide en Vossestaarthooiland met o.a. Kievitsbloem) en Zilververschoonverbond (Beemd- Raaigrasweide). Het laatste komt met name voor op de regelmatig overspoelde delen van de uiterwaarden. Andere riviergebonden vegetaties zijn de Rivierfonteinkruidassociatie in de IJssel vanaf Zwolle en de Slijkgroenassociatie op slikkige, schaars begroeide oevers met o.a. Naaldwaterbies.

In de natte delen van het natuurmonument komen goed ontwikkelde waterplantenvegetaties voor bestaande uit het Waterlelie- en Kikkerbeetverbond met soorten als Watergentiaan, Gele plomp, Krabbescheer en Blaasjeskruid. Daarnaast komen moerasvegetaties voor uit het Riet-, Moerasspirea- en Grote zeggenverbond met soorten als Kleine lisdodde, Mattenbies, Kalmoes, Zwanebloem, Gele lis, Poelruit, Echte valeriaan, Smeerwortel, Moerasandoorn, Moeraskruiskruid en Liesgras en Scherpe zegge.

In braakliggende, voormalige kleiwinputten is wilgenvloedbos (associatie van Amandel- en Katwilg) tot ontwikkeling gekomen.

Op één van de de akkers in de Duursche waarden komt een rijke akkeronkruidenflora voor met o.a. Groot spiegelklokje en Handjesereprijs (Spiegelklokjesassociatie).

In de "IJsseluiterwaarden" komt een aantal op grond van artikel 22 van de Natuurbeschermingswet beschermde plantesoorten voor, waaronder Aardaker, Zwanebloem, Rapunzel- en Grasklokje, Wilde kaardebol, Kievitsbloem, Gewone vogelmelk, Veldsalie en Welriekende nachtorchis. De laatste soort is uitsluitend binnendijks (op één locatie) aangetroffen.

Fauna

Het natuurmonument is waardevol voor amfibieën en vogels. De goede amfibieënstand hangt samen met de talrijke water- en moerasbiotopen in de uiterwaarden. Waargenomen zijn Kleine watersalamander, Knoflookpad, Gewone pad, Rugstreeppad, Groene en Bruine kikker.

De avifauna is bijzonder rijk. Als broedgebied zijn de "IJsseluiterwaar-

den" (met name Hengforder waarden, Duursche waarden en Scherenwelle) belangrijk voor moeras- en rietvogels als Aalscholver, Bruine kiekendief, Roerdomp, Porseleinhoen, Zwarte stern, Rietzanger, Sprinkhaanrietzanger, Grote karekiet en Baardmannetje. Ook als broedgebied voor kritische weidevogels als Kwartelkoning, Watersnip en Tureluur is het natuurmonument belangrijk (met name Scherenwelle, Koppelerwaard en Bentinckswellen). Het is een weidevogelgebied van nationale betekenis. De Kwartelkoning komt buiten het natuurmonument niet meer als broedvogel in het IJsseldal voor.

Ook voor doortrekkende vogelsoorten en wintergasten zijn de "IJsseluiterwaarden" belangrijk. Vooral wanneer de uiterwaarden overstroomd zijn, nemen de aantallen watervogels (zwanen, ganzen, duik- en grondeleenden en steltlopers) sterk toe.

Het IJsseldal, waarvan het aangewezen gebied een onderdeel vormt, is een belangrijk gebied voor Kleine en Wilde zwaan, Rietgans, Kolgans, Tafel-eend en Meerkoet. Andere soorten die in grote aantallen voorkomen, zijn Wilde eend, Kuifeend, Smient, Grote zaagbek, Nonnetje, Kievit en Grutto. De Visarend wordt elk jaar waargenomen als doortrekker.

2.3. Natuurschoon

Het langgerekte IJsseluiterwaardengebied is, met haar wisselende breedte, om haar natuurschoon van betekenis. Het landschap wordt gekenmerkt door een kleinschalige afwisseling van landschapselementen, zoals kolken, hanken of strangen, rivierduinen, bosschages, verspreide bomen en heggen, moerasstroken en rietzomen, zandoevers en stroomrichels met daartussen graslanden en plaatselijk zandwinplassen. Hier en daar staan oude steenfabrieken.

Het uiterwaardenlandschap wordt lokaal versterkt door aan de dijk gelegen oude bebouwing, soms op grotere afstand door een dorps- of stadsfront over de rivier en beeldbepalende bossen van achterdijkse landgoederen en het Veluwemassief. In de uiterwaard zelf is slechts weinig bebouwing aanwezig.

Het besloten karakter van het gebied in het zuidelijke deel verdwijnt geleidelijk stroomafwaarts. Het natuurmonument wordt opvallend ruimer van karakter ten noordwesten van Zwolle, waar de rivier traag door de delta stroomt in de richting van het IJsselmeer.

Overstromingen zorgen voor een extra afwisseling. Vooral gedurende het winterhalfjaar zijn grote delen van de uiterwaarden geïnundeerd waarbij overstromingsduur en -frequentie sterk kunnen variëren.

3. LIGGING EN BEGRENZING

Het natuurmonument bestaat uit een aantal verspreid liggende gebieden aan weerszijden van de IJssel. De totale oppervlakte is ongeveer 625 hectare.

Ten oosten en noorden van de IJssel betreft het de gebieden Hengforder waarden (delen van de Rander, Hengforder en Olster waarden (het kleine militaire oefenterrein Olst-Welsum is buiten de begrenzing van het staatsnatuurmonument gelaten)), Fortmond (delen van de Roetwaard, Duursche waarden en Buitenwaarden bij Wijhe), Oldeneel (delen van de Buitenwaarden bij Oldeneel), Windesheim (delen van de Waarden bij Windesheim) en Zalk-Wilsum (de Koppelerwaard en delen van de Scherenwelle).

Ten westen en ten zuiden van de IJssel betreft het de gebieden Welsumer waarden (de Buitenwaarden bij Welsumerveld, de Katerstede en Welsumer waarden) en opnieuw Zalk-Wilsum (de Bentinckswellen en terreinen bij het Zalkerbos).

Het merendeel van de gebieden is gelegen in de uiterwaarden tussen de teen van de winterdijk (bandijk) en de zomerkade. Uitzondering hierop vormt het gebied bij Windesheim. Hier zijn tevens binnendijkse gronden meegenomen, aangezien er nauwe ecologische relaties bestaan tussen de aan weerszijden van de dijk gelegen gebieden.

De grenzen van de deelgebieden vallen vrijwel geheel samen met duidelijk herkenbare topografische grenzen. De exacte ligging en begrenzing van de deelgebieden is weergegeven op de kaart SN 107, welke bestaat uit vier kaartbladen.

4. ANDERE VAN KRACHT ZIJNDE INSTRUMENTEN

In het Natuurbeleidsplan (1990) worden de "IJsseluiterwaarden" aangeduid als "Riviereengebied" als onderdeel van de ecologische hoofdstructuur van Nederland. Hiermee wordt een samenhangend netwerk bedoeld waarin gebieden met in (inter)nationaal opzicht belangrijke, duurzaam te behouden ecosystemen en gebieden met goede mogelijkheden voor natuurontwikkeling voorkomen. In het Structuurschema Groene Ruimte (Kabinetstandpunt, 1993) is deze ecologische hoofdstructuur eveneens aangegeven.

In het in 1986 door de provincie vastgestelde streekplan IJsselvallei wordt vrijwel het gehele betrokken gebied bestemd als "landelijk gebied III en IV" waarin de ontwikkeling van natuur en landschap prioriteit geniet en bevorderd dient te worden.

In de (ontwerp-)bestemmingsplannen van de verschillende gemeentes heeft vrijwel het gehele natuurmonument de bestemming "natuurgebied" of "agrarisch gebied met landschappelijke en/of natuurwetenschappelijke waarde". Deze bestemmingen worden met uitzondering van de binnendijkse gedeelten altijd gecombineerd met de bestemming "waterstaatsdoeleinden". Een klein gedeelte van de Koppelerwaard (Zalk-Wilsum) heeft de bestemming "agrarisch gebied" gecombineerd met de bestemming "waterstaatsdoeleinden".

5. HUIDIG GEBRUIK EN BEHEER

Het natuurmonument bestaat uit grasland, akker, wilgenbos, moeras en water (zandwinputten en kolken) en wordt beheerd door het Staatsbosbeheer. Het beheer richt zich op de instandhouding en ontwikkeling van de voor het gebied kenmerkende milieu-omstandigheden, landschappelijke verschijningsvormen en diversiteit aan levensgemeenschappen. Het beheer voorziet in handhaving van de kenmerkende abiotische omstandigheden, namelijk de geomorfologische structuur, de opbouw van het bodemprofiel, de waterhuishouding, de periodieke inundaties en van de huidige perceelsvormen.

De kleinschalige afwisseling van landschapselementen, zoals kolken, strangen, rivierduinen, bosschages, verspreide bomen en heggen, moerassen en rietzomen, zandoevers en stroomrichels met daartussen voedsel-armere en -rijkere percelen vormt de basis voor de ontwikkeling en instandhouding van de diversiteit aan levensgemeenschappen. Daar waar recent dergelijke elementen zijn aangetast of verdwenen, vindt restauratie en/of aanleg plaats.

Een deel van de graslanden is verpacht. Het agrarisch gebruik van deze gronden is gebonden aan de bepalingen "geen gebruik van bestrijdingsmiddelen, niet scheuren en niet rollen of slepen in de broedperiode". De overige graslanden hebben een natuurbeheersdoelstelling. Het beheer van de lager gelegen en vaak voedselrijkere graslanden richt zich op de weidevogels. Bij maatregelen als maaien en beweiden wordt dan ook rekening gehouden met deze vogels. Het beheer van de hoger gelegen, matig voedselrijke graslanden richt zich op de stroomdalflora. Door maaien of extensieve beweiding en het nalaten van bemesting wordt een geleidelijke vermindering van de voedselrijkdom nagestreefd.

Het beheer van de akkers richt zich op de akkeronkruidenflora. Op de akkers worden granen verbouwd, bestrijdingsmiddelen worden niet toegepast.

In de wilgenbossen en moerassen vindt een zeer extensief beheer plaats op basis van de eisen van de rivierbeheerders; de natuurlijke ontwikkeling staat voorop.

De waterhuishouding van de uiterwaarden wordt in het groeiseizoen geregeld met behulp van op uitstroomduikers aangesloten sloten. In verschillende deelgebieden zijn gemaaltjes of stuwtjes aanwezig. De uiterwaarden maken deel uit van het winterbed van de IJssel. Het beheer van de IJssel berust bij Rijkswaterstaat. Het rivierbeheer richt zich op een optimale afvoer van water, sediment en ijs, het waarborgen van de bevaarbaarheid, het tegengaan van winterdijkdoorbraken en de zorg voor een voldoende waterkwaliteit. Daartoe zijn in het natuurmonument verschillende voorzieningen getroffen zoals oeverbescherming en aanleg van kribben (ten behoeve van fixatie van de rivierloop) en winterdijkverzwaringen. In het beheer van het gebied moet rekening worden gehouden met de zogenaamde stroombanen die bij de afvoer van het water via het winterbed een belangrijke rol spelen. Opslag van bomen, struiken en rasters kunnen onder bepaalde omstandigheden de waterafvoer belemmeren.

In een deel van de "IJsseluiterwaarden" wordt gejaagd. Het betreft sportjacht op waterwild en klein wild. Op het traject Wijhe-Kampen wordt vrij intensief op waterwild gejaagd. Deze jacht zorgt voor een grote rustverstoring van aan bovengenoemd traject grenzende deelgebieden.

In enkele deelgebieden wordt in beperkte mate beroepsmatig gevist. Deze beroepsvisserij leidt in de huidige vorm en intensiteit niet tot aantasting van de natuurwaarden. In verschillende deelgebieden zijn stukken water verhuurd aan hengelsportverenigingen.

In enkele deelgebieden wordt met toestemming van de eigenaar/beheerder gezwommen en gesurfd. In een aantal deelgebieden die grenzen aan recreatiecentra of bewoningskernen wordt zonder toestemming gerecreëerd.

Door een aantal deelgebieden lopen wegen en paden die voor een deel alleen voor recreatief gebruik zijn opengesteld. Hetzelfde geldt voor enkele dijktrajekten door en langs deelgebieden. In de Duursche waarden zijn ten behoeve van de natuurgerichte recreatie een uitzichtoren en een observatiehut aangelegd. Door de geringe mate van ontsluiting van de uiterwaarden heerst er een grote mate van rust.

Een deel van de Buitenwaarden onder Welsum en de aan de overzijde gelegen Hengforder waarden vervullen de functie van militair oefenterrein. Hier worden amfibische operaties uitgevoerd, al dan niet ondersteund door laagvliegende helicopters. De beide flanken van de landingsplaats aan de Hengforder waarden, bestaande uit de oeverstroken met de daarachtergelegen natte terreingedeelten, zijn buiten de begrenzing van het aangewezen gebied gelaten.

6. GEWENST BEHEER

6.1. Gewenst terreinbeheer

Het door Staatsbosbeheer gevoerde beheer van graslanden, akkers, bossen en moerassen, gebaseerd op het vigerende beheersplan, heeft geen wijzigingen. In de verpachte graslanden, die geen onderdeel uitmaken van het relatienotagebied, kan het bestaande agrarische gebruik voortgezet worden. Verdere intensivering dient achterwege te blijven.

6.2. Gewenst beheer ten aanzien van recreatief medegebruik

Het is wenselijk een nadere zonering in het recreatief medegebruik te werkstellen. Behoud en versterking van de natuurwetenschappelijke waarden en het natuurschoon dienen hierbij uitgangspunt te zijn. Enerzijds zal hierbij gezien worden hoe, met inachtneming van voornoemd uitgangspunt, het recreatief medegebruik kan worden gehandhaafd dan wel vergroot. Anderzijds is in knelpuntsituaties verplaatsing dan wel sanering van voor het natuurmonument schadelijke vormen van recreatie gewenst. Een en ander zoals aangegeven in het in 1991 vastgestelde beheersplan van Staatsbosbeheer. Schadelijke vormen van recreatie zijn niet in overeenstemming met

het streven de natuurwaarden en het natuurschoon van het natuurmonument te behouden of te herstellen. In het natuurmonument dienen dan ook in principe geen nieuwe schadelijke vormen van recreatie te worden toegelaten.

6.3. Gewenst beheer ten aanzien van de jacht

Het is gewenst dat de jacht wordt uitgeoefend conform het rijksbeleid ten aanzien van jacht in natuurgebieden. Uitgangspunt van dat beleid is dat jacht in natuurgebieden uitzondering en geen regel is. Dit houdt in dat de algemene beleidslijn voor de jacht in natuurgebieden is, dat hierin geen jacht plaatsvindt op trekkende wildsoorten, en dat jacht op standwildsoorten in beginsel slechts plaatsvindt indien navolgende belangen binnen en buiten het natuurgebied daartoe nopen:

- het voorkomen van belangrijke schade aan vee, gewassen, bossen en bedrijfsmatige visserij;
- de bescherming van natuurwaarden;
- de bescherming van volksgezondheid en openbare veiligheid;
- de bescherming van waterkeringen;
- de veiligheid van het luchtverkeer.

Voor bejaging van standwild in natuurgebieden is ruimte voor zover de bescherming van vermelde belangen daartoe noopt. Uitgangspunt dient steeds te zijn dat de functie van het terrein door de bejaging niet wezenlijk wordt aangetast.

De keuze en de inzet van jachtmiddelen dient in geval van jacht in het natuurgebied zodanig te zijn dat aantasting van natuurwaarden zoveel mogelijk wordt beperkt. In die gevallen dat schade wordt veroorzaakt door wild waarvan het leefgebied deels binnen en deels buiten het natuurgebied is gelegen, zal wederzijdse afstemming noodzakelijk zijn tussen beheerder of jachthouder van het natuurgebied en de jachthouder of wildbeheereenheid van de omringende gronden. In een wildbeheerplan kunnen afspraken hierover worden vastgelegd.

6.4. Gewenst overig beheer

Grote delen van de uiterwaarden van de IJssel zijn, zoals reeds aangegeven, natuurwetenschappelijk waardevol. Door het gevoerde beheer en de slechte waterkwaliteit staan deze waarden echter onder grote druk. Levensgemeenschappen van relatief dynamische, schone milieu's zijn reeds verdwenen en karakteristieke, abiotische processen zoals natuurlijke sedimentatie en erosie komen nog maar op enkele plaatsen voor. Het is de intentie van zowel de terrein- als de rivierbeheerder om in het kader van het Natuurbeleidsplan ontwikkelingen te stimuleren die gericht zijn op herstel van deze levensgemeenschappen en abiotische processen. Uitgangspunt vormt daarbij het benutten van de mogelijkheden die het riviersysteem biedt. Uitgekiende winterbedverlagingen en/of -verruiming en oeveraanpassingen passen binnen dit stramien. Deze natuurtechnische maatregelen dienen gevolgd te worden door een beheer dat op termijn zal leiden tot meer oorspronkelijk rivierbegeleidende levensgemeenschappen.

In de Duursche Waarden is in 1989/1990 een dergelijk natuurontwikkelingsproject uitgevoerd overeenkomstig het Natuurbeleidsplan. Een vervolg hierop is in voorbereiding.

Of in voorkomende gevallen tot een natuurontwikkelingsbeheer zal worden overgegaan, zal afhangen van de natuurlijke waarden en de rivierkundige situatie binnen een gebied. In uiterwaarden met relatief zeldzame levensgemeenschappen gebonden aan hogere terreingedeelten, relatief geringe voedselrijkdom of kwel is een sterk terughoudend beleid gewenst. In uiterwaarden met meer algemene levensgemeenschappen gebonden aan laaggelegen terreinen met een voedselrijk karakter kan een ontwikkelingsbeheer als uitgangspunt worden genomen. Voorkeur krijgen daarbij de uiterwaarden met, rivierkundig gezien, relatief veel ongewenste situaties. Binnen de betrokken gebieden is er ruimte om het riviersysteem intact te houden en natuurlijke processen op gang te brengen, een en ander in samenspraak met terrein- en rivierbeheerder.

7. RECHTSGEVOLGEN VAN DE AANWIJZING

Volgens artikel 21, derde lid van de Natuurbeschermingswet is het beheer van een staatsnatuurmonument gericht op het behoud of het herstel van het natuurschoon of van de natuurwetenschappelijke betekenis. Voor het uitvoeren van schadelijke handelingen in een staatsnatuurmonument is een vergunning dan wel ontheffing van de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij vereist.

De Natuurbeschermingswet kent geen kant en klaar stelsel van concrete verboden en verplichtingen. Handelingen in een natuurmonument zullen steeds beoordeeld moeten worden op hun schadelijkheid voor het natuurschoon of de natuurwetenschappelijke betekenis van het gebied. Voor het verrichten van handelingen die als schadelijk kunnen worden aangemerkt is een vergunning in het kader van de Natuurbeschermingswet nodig.

Ingevolge artikel 16 van de Natuurbeschermingswet is het verboden een staatsnatuurmonument te verontreinigen, daarin planten, bloemen of takken uit te steken, te plukken of af te snijden of te vervoeren, dieren te verontrusten, te vangen of te doden of zulks te pogen of in het algemeen daarin schade aan de natuur toe te brengen. Dit artikel is met name gericht op incidentele bezoekers van het natuurmonument zoals recreanten en geldt niet voor de eigenaar, de gebruiker en hun huisgenoten. Voorzover men handelingen verricht die het gevolg zijn van de uitvoering van een overeenkomst welke men (met de eigenaar of gebruiker) is aangegaan vóór de aanwijzing als staatsnatuurmonument geldt het verbod ex artikel 16 van de Natuurbeschermingswet, met inachtneming van de uit de overige artikelen voortvloeiende verplichtingen, niet.

De Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij kan van dit verbod ontheffing verlenen (artikel 16, tweede lid). Met behulp van artikel 16 is het mogelijk in het natuurmonument handelingen die verstoring of schade kunnen veroorzaken, zoals surfen of crossen met motorvoertuigen of fietsen, tegen te gaan.

De directeur van de regio Oost van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (Postbus, 8000 GB Zwolle, telefoon 038-271999) zal in een concreet geval uitsluitend kunnen geven over de vraag of het al dan niet noodzakelijk is vergunning (of ontheffing) aan te vragen.

Volgens artikel 17 van de Natuurbeschermingswet is het verboden zonder daartoe gerechtigd te zijn, zich te bevinden in of op een water dat deel uitmaakt van een staatsnatuurmonument, indien op duidelijk zichtbare wijze is kenbaar gemaakt dat de toegang tot dit water verboden is. Dit artikel komt overeen met artikel 461 van het Wetboek van Strafrecht.

Ingevolge dit artikel is het mogelijk dat (delen van) wateren, al dan niet voor bepaalde delen van het jaar, worden afgesloten ten behoeve van het behoud of herstel van de natuurwaarden. De titel voor "gerechtigd zijn" is gelegen in een privaatrechtelijke betredingsvergunning, gekoppeld aan een publiekrechtelijke vergunning of ontheffing op basis van de Natuurbeschermingswet, voor een bepaalde activiteit in een onder de werking van artikel 17 gebracht gebied.

8. INLICHTINGEN

Vergunningen en ontheffingen dienen schriftelijk te worden aangevraagd bij het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Directie Natuurbeheer, Postbus 20401, 2500 EK Den Haag.

Bij de behandeling van aanvragen om vergunning of ontheffing dient in de regel rekening te worden gehouden met een behandelingstermijn van circa drie maanden.

Vragen over vergunningen en/of ontheffingen en verzoeken om nadere informatie, kunnen worden gericht aan de regionale directie Oost van het ministerie van LNV (Postbus, 8000 GB Zwolle, telefoon 038-271999).

- / -

BIJLAGE BIJ DE TOELICHTING BEHORENDE BIJ DE AANWIJZING
ALS STAATSNATUURMONUMENT VAN "IJSSELUITERWAARDEN"

In deze bijlage wordt per deelgebied een meer gedetailleerde beschrijving van het staatsnatuurmonument gegeven.

HENGFORDER WAARDEN

De Hengforder waarden liggen ten zuiden van Olst in de Rander, Hengforder en Olster waarden ten oosten van de IJssel. De waarden zijn ongeveer 150 ha groot, waarvan ca 133 ha als staatsnatuurmonument wordt aangewezen.

Het noordelijke en zuidelijke deel bestaan uit vrij hoog gelegen zandige oeverwallen en initiële rivierduinen. Het lagergelegen centrale deel bestaat uit deels vergraven kleigronden. Het gehele gebied wordt doorsneden door oude strangen (hanken). Het natuurmonument bestaat hier uit grasland, open water, bosjes en moerasvegetaties, de laatste met name in het centrale deel. In het zuidelijke deel liggen de restanten van een steenfabriek.

In natuurwetenschappelijk opzicht is het een zeer waardevol gebied. De graslandvegetaties zijn rijk aan fluviatiele soorten zoals Aardaker, Veldsalie, Kruiskruiden, Karwijvarkenskervel, Geoorde zuring, Zachte haver, Moeslook, Handjesgras, Grote wilde tijm, Kattedoorn, Kleine bevernel, Tripmadam en Blauwe en Walstrobremraap. Andere noemenswaardige soorten zijn Gewone vogelmelk, Groot warkruid, Weidegeelster, Engelse alant en Slijkgroen.

In de moerasvegetaties broeden ondermeer de Visdief en de steeds zeldzamer wordende Zwarte stern. Vanaf 1983 hebben Blauwe reiger en Aalscholver zich als broedvogel in het gebied gevestigd. In 1988 hebben er 70 paar Aalscholvers gebroed. De graslanden maken deel uit van een weidevogelgebied van nationale betekenis. In dit gebied broeden grote aantallen Grutto's en Tureluurs terwijl de Kwartelkoning met enkele paren tot broeden komt. In het winterhalfjaar wordt het natuurmonument bezocht door grote aantallen grondeleenden, ganzen, Kleine en Wilde zwaan. Grutto, Kievit en veel andere steltlopers trekken in de herfst en het voorjaar in grote aantallen door. De Visarend wordt elk jaar als doortrekker gezien. De restanten van de ovens op het steenfabrieksterrein worden door verschillende soorten vleermuizen als overwinteringsplaats gebruikt.

WELSUMER WAARDEN

De Welsumer waarden liggen ten zuidwesten van Olst in de Buitenwaarden bij Welsumerveld, bij de Katerstede en in de Welsumerwaarden ten westen van de IJssel. Het gebied is ongeveer 80 ha groot en wordt met uitzondering van de dijktafsluitingen geheel als staatsnatuurmonument aangewezen.

Het meest noordelijke deel bestaat uit een voormalige zandwinplas. Het centrale deel omvat eveneens een voormalige zandwinplas en bestaat verder uit kleigronden waarin kleiwinning heeft plaatsgevonden. De wat hoger gelegen stroken bestaan uit zandige klei. Hetzelfde geldt voor het zuidelijke deel. Door het zuidelijke en centrale deel loopt een oude, deels dichtgeslibde strang. Het noordelijke deel omvat naast een smalle oeverstrook uitsluitend open water. Het centrale deel is daarentegen meer gevarieerd en omvat open water, moerasvegetaties en verspreide bosjes, waardoor dit deel een wat besloten karakter heeft. Het zuidelijke deel tenslotte bestaat voornamelijk uit grasland.

De flora van het gebied bestaat ten dele uit minder algemene en soms zeldzame soorten zoals Grote en Kleine klis en Cichorei (in ruigten), Slijkgroen (oevers), Zwanebloem, Witte waterlelie, Gele plomp en Watergentiaan (open water). Andere noemenswaardige soorten zijn Groot warkruid, Gewone vogelmelk, Wilde kruisdistel en Engelse alant.

In de Welsumerwaarden komen ondermeer Bergeend, Steenuil, Grutto, Tureluur en Kwartelkoning tot broeden. De Kokmeeuw heeft er een slaapplek. Gedurende de winter wordt het gebied bezocht door grote aantallen ganzen, zwanen en grondeleenden. Andere wintergasten zijn Dodaars, Kuifduiker en Geoorde fuut.

FORTMOND

Fortmond bestaat uit twee grote gebieden, te weten de Duursche waarden en de Buitenwaarden te Wijhe. In totaal is Fortmond circa 213 ha groot. In Fortmond wordt ca 175 ha als staatsnatuurmonument aangewezen.

Duursche waarden

Het gebied Duursche waarden ligt tussen Olst en Wijhe in de Roetwaard en Duursche waarden ten oosten van de IJssel. Het gebied is ongeveer 123 ha groot, waarvan ca 100 ha als staatsnatuurmonument wordt aangewezen.

Het zuidelijke deel, gelegen in de Roetwaard, omvat een voormalige zandwinplas, die door een strekdam in tweeën wordt gedeeld. Het noordelijke deel bestaat uit een hoog gelegen uit zandige klei opgebouwde stroomrug en een lager gelegen kleilig gebied. In het laatste gebied is in het verleden vrij veel klei afgeticheld. Het zuidelijke deel bestaat uit grasland en open water. Het noordelijke deel is relatief bosrijk (voornamelijk wilgenvloed). Dit deel bestaat verder uit moeras, grasland, twee akkers en de restanten van een steenfabriek.

Het gebied is in natuurwetenschappelijk opzicht zeer waardevol. Botanisch het meest waardevol zijn de vegetaties met Veldsalie, Karwijvarkenskervel, Groot warkruid, Bleke en Walstrobremraap, veel Wilde kruisdistel, Cichorei en Rapunzelklokje, een akkeronkruidenvegetatie met onder andere Groot spiegelklokje, Handjesereprijs en Rode ogentroost en de begroeiingen op slikrandjes met onder meer Naaldwaterbies, Slijkgroen en incidenteel Bruin cypergras. Bij de steenfabriek groeit Rechte beukvaren.

Ook in faunistisch opzicht is het gebied interessant. Van de zoogdieren is de Steenmarter het vermelden waard, bij de vissen de Rivierdonderpad. De herpetofauna is bijzonder rijk. Zo komen hier onder meer de Levendbarende hagedis, Knoflookpad, Rugstreeppad en Kleine watersalamander voor.

Ornithologisch gezien is het een waardevol gebied. Er broeden verschillende karakteristieke en bedreigde moeras- en rietvogels, onder andere Visdief, Zwarte stern, Aalscholver, Blauwe reiger en incidenteel de Kwak. Als weidevogelgebied kan het gebied van nationale betekenis worden beschouwd op grond van de soortenrijkdom en hoge aantallen kritische soorten, zoals Kwartelkoning, Slobbeend, Zomertaling, Watersnip, Grutto, Tureluur en Gele kwikstaart. In de winter komen hier in toenemende mate ganzen voor, maar ook Zeearend, Aalscholver, Wintertaling, Pijlstaart, Kleine en Wilde zwaan, Dodaars en veel Kievitten.

Buitenwaarden te Wijhe

Het gebied Buitenwaarden ligt ten noorden van Wijhe in de gelijknamige uiterwaarden ten oosten van de IJssel. Het gebied is ongeveer 66 ha groot, waarvan ca 51 ha als staatsnatuurmonument wordt aangewezen. Ten zuiden van de eigenlijke Buitenwaarden ligt nog een ca 24 ha groot gebied dat recent is verworven. Dit gebied wordt in zijn geheel als staatsnatuurmonument aangewezen.

Het noordelijke deel van de Buitenwaarden bestaat uit vrij hooggelegen zandige stroomruggen. Het centrale deel bestaat uit een laaggelegen kleilig gebied waarvan een deel is uitgegraven ten behoeve van zand- en kleiwinning. Het zuidelijke deel bestaat uit een zandwinplas omgeven door grasland. Het centrale deel is opgebouwd uit open water, moerasvegetaties en verspreide bosjes terwijl het noordelijk deel uit grasland bestaat waarin eertijds een akker lag.

In de bloemrijke graslanden en ruigten zijn verschillende fluviatiele soorten aangetroffen zoals Wilde kruisdistel, Kleine pimpinel, Gewone agrimonie en Wilde reseda. In de waterpartijen komt Watergentiaan massaal voor.

Het gebied is bijzonder rijk aan vogels. Als broedvogel komen ondermeer Waterral, Kwartelkoning, Porseleinhoen, Tureluur, Watersnip, Tafel-, Slob- en Bergeend en sinds 1987 ook de Aalscholver voor. In het winterhalfjaar wordt het gebied bezocht door grote aantallen Wilde en Kleine zwanen, Rietganzen, Tafeleenden, Smienten, Nonnetjes, Aalscholvers en Meerkoeten. In het voorjaar trekken Grutto's in grote aantallen door.

OLDENEEL

Het gebied Oldeneel ligt ten zuiden van Zwolle. Het circa 18 ha grote gebied ligt gedeeltelijk buitendijks en gedeeltelijk binnendijks. Het buitendijks gelegen gebied, zijnde circa 12 ha, wordt aangewezen als

staatsnatuurmonument.

Het buitendijkse deel is een laaggelegen uiterwaard, welke vrijwel geheel bestaat uit zeer natte graslanden en enkele kolkjes met een rijke moeraszone. De moerasgebieden bestaan uit Liesgras, Scherpe zegge, Riet- en Kalmoesvegetaties. De vochtige graslanden zijn vrij soortenarm, Rietgras is er dominant.

Het gebied is van groot belang voor de avifauna. Waterral, Porseleinhoen, Tureluur, Watersnip, Kuifeend, Slobeend en sinds kort Kempphaan en Zwarte stern komen er als broedvogel voor. Buiten de broedtijd is het gebied van belang als fourageergebied voor tal van steltlopers, diverse soorten eenden en zwanen. Regelmatig worden hier honderden Kleine zwanen aangetroffen.

WINDESHEIM

Het gebied Windesheim ligt ten westen van de gelijknamige plaats in de Waarden ten oosten van de IJssel. Het circa 110 ha grote gebied ligt deels binnendijks (ca 50 ha) en deels buitendijks (ca 60 ha). Van het gebied wordt ca 99 ha als staatsnatuurmonument aangewezen.

Het binnendijks gelegen gebied bestaat voornamelijk uit tichelgaten in verschillende successiestadia. Het betreft enkele grote, open ondiepe waterpartijen en kleinschalige tichelgaten. De oevers en kleidammen zijn met riet- en ruigtevegetaties begroeid, de oudere met wilgenopslag. De vegetatie bestaat uit moeras- en waterbegroeiingen met o.a. Dotterbloem, Zwanebloem en Watergentiaan, verspreid staande wilgen- en meidoornstruwelen en een klein bosje waarin o.a. Welriekende nachtorchis groeit. Opvallend detail is het voorkomen van vele zaailingen van de Zwarte populier die hier als knotboom voorkomt. Het binnendijkse gebied is van groot belang als broedgebied voor o.a. Woudaapje, Roerdomp, Bruine kiekendief, Waterral, Klein waterhoen, Baardmannetje, Buidelmees, Kuif- en Tafeleend, Oeverzwaluw, Nachtegaal en Grote karekiet. Buiten de broedtijd is het gebied vooral belangrijk voor zwem- en duikeenden, Grote zaagbekken en Nonnetjes. In de trekperiode wordt het gebied door één of meerdere Visarenden bezocht.

Het buitendijks gelegen gebied is een laaggelegen gebied, voornamelijk bestaande uit kleigronden, een oude strang en enkele vergraven delen, waaronder een tweetal ontzandingen. De uiterwaarden bestaan verder vooral uit voedselrijke graslanden, vochtige en droge ruigten (vooral bij de voormalige steenfabriek), open water, bosschages en verspreide bomen. Op een tweetal voormalige bosperceeltjes zal herinplant met Zwarte populier plaatsvinden. In het gebied komen verschillende minder algemene, soms zeldzame plantensoorten voor. In bloemrijke ruigten zijn onder andere Wilde kaardebol en Bloedooiervaarsbek aangetroffen en op slikrandjes Slijkgroen en Naaldwaterbies.

Het gebied is ornithologisch van groot belang. Kleine plevier, Oeverzwaluw, Bergeend en Visdief komen als broedvogel voor. In de trektijd, met name bij enige inundatie, wordt het gebied door grote aantallen

Grutto's, Kemphanen en Wulpen bezocht. 's Winters is het gebied erg belangrijk voor ganzen, zwanen, duikeenden en Grote zaagbekken. Ganzen en zwanen (soms tienduizenden) gebruiken het gebied tevens als slaapplaats. Ook voor amfibieën is het gebied van groot belang. Behalve Groene en Bruine kikker komen hier ook Rugstreeppad en Kleine watersalamander voor.

ZALK-WILSUM

Zalk-Wilsum bestaat uit drie grote gebieden, te weten de Bentinckswellen, Koppelerwaard en Scherenwelle. In totaal is Zalk-Wilsum circa 140 ha groot waarvan circa 120 ha als staatsnatuurmonument wordt aangewezen.

Bentinckswellen

Het gebied Bentinckswellen ligt bij Zalk in de eigenlijke Bentinckswellen en bij het Zalkerbosch ten westen respectievelijk ten zuiden van de IJssel. Het circa 35 ha grote gebied wordt in zijn geheel aangewezen als staatsnatuurmonument.

De eigenlijke Bentinckswellen liggen vrij laag en bestaan uit grotendeels uitgegraven kleibodems. Het gebied is elke winter vrij langdurig geïnundeerd. Het terrein bestaat uit grasland met waterpartijen, omgeven door riet- en moeraszomen en is rijk aan knotbomen (o.a. Zwarte populier). De waterpartijen zijn begroeid met Witte waterlelie en Gele plomp, de moeraszomen bestaan ondermeer uit veel Scherpe zegge en Blaaszegge. In de graslanden broeden Grutto en Tureluur in grote aantallen, in de moeraszomen ondermeer Fuut en Kuifeend. Bij inundatie worden grote aantallen steltlopers, duik- en grondeleenden aangetroffen.

De terreinen bij het Zalkerbosch bestaan uit smalle, zandige stroomruggen en -richels. Het gebied is botanisch waardevol doordat in het grasland veel fluviatiele soorten voorkomen. Hetzelfde geldt voor de zandstrandjes langs de IJssel.

Koppelerwaard

De Koppelerwaard ligt ten zuiden van Wilsum in de uiterwaarden ten noorden van de IJssel. Het gebied is circa 30 ha groot en wordt in zijn geheel als staatsnatuurmonument aangewezen.

De Koppelerwaard is een relatief hooggelegen gebied (tot 2.4 m +NAP) met enkele lage, vlakke delen en wordt met uitzondering van de hoogste delen elke winter geïnundeerd. De hoge delen maken deel uit van een grote, zandige stroomrug, oorspronkelijk met rivierduinen, terwijl de laagste delen uit zandige tot zware klei bestaan. Lokaal is er kleiwinning uitgevoerd en zand afgegraven.

Het gebied bestaat uit grasland, een kleine (recent aangelegde) akker en

Directie Natuur- en
Landschapsbescherming

DE MINISTER VAN LANDBOUW EN VISSERIJ

Overwegende, dat het gebied bekend onder de naam "De Oude Waal I" in de gemeenten Nijmegen en Ubbergen, gevormd door de hierna kadastraal omschreven percelen, van algemeen belang is uit een oogpunt van natuurschoon en om zijn natuurwetenschappelijke betekenis en mitsdien een natuurmonument is in de zin van artikel 1, onder b, van de Natuurbeschermingswet (Stb. 1967, 572);

dat het gebied bestaat uit een complex van moeras, vochtig loofbos, hagen, kaden, dijken, open water en grasland;

dat het gebied wordt gekenmerkt door een grote verscheidenheid in reliëf en, mede in samenhang met de regelmatig optredende inundatie met rivierwater, een grote variatie in grondwaterstand;

dat zich ten gevolge van deze verscheidenheid in milieuomstandigheden diverse levensgemeenschappen hebben ontwikkeld;

dat in het natuurmonument minder algemene tot zeldzame plantengemeenschappen met daarbij behorende minder algemene tot zeldzame hogere plantesoorten voorkomen;

dat het natuurmonument van grote betekenis is als broedgebied van vele soorten moeras- en watervogels waaronder verschillende zeldzame soorten;

dat het natuurmonument een in internationaal opzicht belangrijk rust- en fourageergebied is voor doortrekkende en overwinterende watervogels;

dat het natuurmonument door zijn weidsheid en zijn afwisseling van belang is uit een oogpunt van natuurschoon;

dat het natuurmonument onderdeel uitmaakt van de uiterwaard "De Oude Waal" en daarmee een samenhangend geheel vormt;

Overwegende ten aanzien van de wezenlijke kenmerken van het natuurmonument, dat hieronder niet alleen moeten worden begrepen de hiervoor bedoelde biologische en visueel-esthetische waarden, maar ook de geomorfologische, bodemkundige en hydrologische gesteldheid en de voor de avifauna noodzakelijke rust;

Overwegende ten slotte, dat de bescherming van het natuurmonument niet reeds op andere wijze door of krachtens de wet is verzekerd;

Gelet op artikel 7, in samenhang met artikel 9, van de Natuurbeschermingswet;

Gezien de beschikking van 17 maart 1982, nr NLB/GS/GA-49610, houdende het besluit dat de aanwijzing in overweging is ten aanzien van "De Oude Waal";

Gezien de omtrent de in overweging zijnde aanwijzing door Gedeputeerde Staten van Gelderland ingezonden beschouwingen, alsmede de te zelfder zake door de Natuurbeschermingsraad en de Rijksplanologische Commissie uitgebrachte adviezen;

Handelende in overeenstemming met de Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer;

B E S L U I T :

- I. Aangewezen wordt als beschermd natuurmonument "De Oude Waal I", voor zover gevormd door de percelen, kadastraal bekend gemeente Nijmegen, sectie A, nrs. 2, 6, 7, 153 (ged.), 162, 257, 258 (ged.), 303 (ged.), en gemeente Ooij, sectie A, nrs 80, 81, 97, 173, 174, 175, 176, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 263, 321, 322, 508 (ged.), 509, 571, 624, 625, 626, 627, 628 (ged.), 629, 630, 631, 633, 677, 678, 679, 686 (ged.), 812 (ged.), 850 (ged.), 861 (ged.), 864, 866, 874, 875, 911 (ged.), 916 (ged.), 919 (ged.), 942, 943, 944, 945, 946, 947, een en ander zoals aangegeven op de bij deze beschikking behorende kaart BN51.
- II Bij deze beschikking gaat een toelichting, die in samenhang met de beschikking moet worden gelezen.

Van deze beschikking zal mededeling worden gedaan in de Nederlandse Staatscourant.

De Minister van Landbouw en Visserij,

w.g.

G.J.M. Braks

TOELICHTING

Ligging en oppervlakte

Het natuurmonument "De Oude Waal I" is gelegen in de uiterwaarden van de rivier de Waal in de gemeenten Nijmegen en Ubbergen. Het gebied wordt gevormd door een complex van grasland, moeras, strangen, hagen, kaden en dijken.

Het natuurmonument vormt, met het overige niet bebouwde deel van de uiterwaard, landschappelijk en geomorfologisch één samenhangend geheel, met als meest in het oog springend element de verlandende delen van de vroegere rivierloop langs de dijk.

De oppervlakte van het natuurmonument bedraagt ongeveer 82 ha.

Natuurwetenschappelijke betekenis

1. Algemeen

De regelmatig optredende inundatie van het natuurmonument met rivierwater en de daarmee samenhangende wisselingen in grondwaterstand leidde tot een grote hydrologische dynamiek in het natuurmonument.

De inundatie heeft tevens een afzetting van slib tot gevolg, waardoor een zwaar bodemsubstraat is ontstaan. De graslanden van het natuurmonument blijven door de hierdoor veroorzaakte vertraagde ontwatering langer vochtig. De verschillen in milieu hebben geleid tot een levensgemeenschap, die gekenmerkt wordt door een grote diversiteit.

Het gehele gebied is in de "Milieukartering en waardering van de uiterwaarden van IJssel, Rijn, Waal en Maas" aangeduid als 'paarse uiterwaard' (van zeer grote betekenis) met waarderingscijfer 18 (het hoogste is 20).

2. Flora en vegetatie

In vegetatiekundig opzicht is het natuurmonument met name van groot belang vanwege het voorkomen van rijk gezoneerde verlandingsvegetaties van eutroof (voedselrijk) water, die karakteristiek zijn voor het fluviaatiele (aan de rivier gebonden) district. In het open water worden bijzondere plantesoorten aangetroffen waaronder Gewoon blaasjeskruid, Gewone waterrijskruid, Glanzig fonteinkruid, Lidsteng, Watergentiaan en Waterviolier. De watervegetaties kunnen gerekend worden tot het Kikkerbeetverbond en het Sterrekroos-Waterviolier-verbond.

Plaatselijk komt langs het water een goed ontwikkelde rietgordel voor. In het natuurmonument ligt een zeggemoeras dat een aanzienlijke oppervlakte beslaat en waarin een aantal karakteristieke plantesoorten wordt aangetroffen: Blaaszegge, Moeraskruiskruid, Scherpe zegge, Stijve zegge en Tweerijge zegge.

In het natuurmonument zijn ook de meidoornhagen opvallende elementen. In deze hagen is een lianenbegroeiing van Bosrank, Heggerank en Hop tot ontwikkeling gekomen.

Van grote natuurwetenschappelijke betekenis zijn tevens de vegetaties van de dijkbermen. Hier groeien vele zeldzame plantesoorten die kenmerkend zijn voor het fluviaatiele district, zoals Agrimonie, Bitterkruid, Heksenmelk, Kattedoorn, Marjolein, Ruige weegbree, Smalbladig kruiskruid en Wilde kaardebol.

3. Fauna

In samenhang met de hiervoor geschetste verscheidenheid van abiotisch milieu en vegetatie heeft zich in het natuurmonument een eveneens gevarieerde fauna ontwikkeld. Dit komt met name tot uiting in de aangetroffen vogels: het aantal broedvogelsoorten ligt ver boven het gemiddelde van het Nederlandse rivierenlandschap.

De broedvogelpopulatie is in het gebied buitengewoon rijk geschakeerd. Bijzonder belangrijk is de broedvogelpopulatie van moeras en water in het natuurmonument met soorten als: Dodaars, Fuut, Roerdomp, Woudaapje, Waterral, Wintertaling, Zomertaling, Slobeend, Tafeleend, Kuifeend, Zwarte Stern, Watersnip, Rietzanger, Kleine Karekiet, Grote Karekiet, Blauwborst, Rietgors en Porseleinhoen.

Ook de omliggende lage graslanden, gekenmerkt door een hoge waterstand, een regelmatige inundatie en een late maaidatum zijn van betekenis voor een groot aantal broedvogelsoorten waaronder: Kwartelkoning, Scholekster, Kievit, Tureluur, Grutto, Watersnip, Graspieper, Gele Kwikstaart, Witte kwikstaart en Paapje. Tevens bieden deze graslanden ook broedgelegenheid aan Slobeend, Wilde eend, Wintertaling en Zomertaling.

De in het broedgebied voorkomende meidoornhagen zijn bij uitstek het broedgebied van onder andere: Steenuil, Ransuil, Heggemus, Grasmus, Fitis, Tjitjaf, Putter, Roodborsttapuit en Grauwe Gors.

Het gehele gebied van de Oude Waal is voorts van belang als fourageer- en rustgebied voor tal van overwinterende en doortrekkende watervogels.

Met name de diversiteit aan soorten is hier opmerkelijk. De winterpopulatie van pleisterende fuutachtigen, eenden, ganzen en zwanen telt jaarlijks enige tienduizenden exemplaren. Genoemd kunnen onder andere worden :

Roodhalsfuut, Kuifduiker, Geoorde fuut, Aalscholver, Zomertaling, Krak-eend, Krooneend, Witoogeend, Brilduiker, Eidereend, Grote zaagbek, Nonnetje, Grauwe gans, Kolgans, Dverggans, Rietgans, Kleine rietgans en Wilde zwaan.

De belangrijkste doortrekkende soorten die korte tijd in het gebied pleisteren zijn steltlopers als Goudplevier, Bontbekplevier, Kleine plevier, Poelsnip, Bokje, Oeverloper, Witgatje, Bosruiter, Zwarte ruiter, Groenpootruiter, Kempphaan, Bonte strandloper en Wulp. Ook de Watersnip trekt in grote aantallen door (tot 250 exemplaren).

Wat betreft roofvogels en uilen worden als wintergast of doortrekker waargenomen : Sperwer, Slechtvalk, Torenvalk, Buizerd, Ruigpootbuizerd, Wespandief en Velduil.

Van de overige doortrekkers en overwinteraars kunnen genoemd worden : Kramsvogel, Koperwiek, Frater en IJsvogel.

De positie die de uiterwaard inneemt als fourageer- en rustgebied voor doortrekkende en overwinterende vogels, is voor de International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) aanleiding geweest het natuurmonument, als onderdeel van het rivierenstelsel van de Waal, op te nemen in de 'Wetland Conservation List'.

Onder meer de volgende zoogdieren zijn in het natuurmonument waargenomen: Egel, Bosspitsmuis, Watervleermuis, Dwergvleermuis en Rosse vleermuis, Aardmuis, Vos, Hermelijn, Wezel, Bunzing, Steenmarter en Otter. Voor een aantal van deze soorten dient het gebied alleen als fourageergebied. Voorts is het gebied van belang voor amfibieën als Groene Kikker, Rugstreeppad, Grote en Kleine Watersalamander.

Het natuurmonument is tevens van belang vanwege de aquatische macrofauna alsmede vanwege het voorkomen van enige minder algemene en zeldzame vissoorten.

Natuurschoon

De weidsheid enerzijds en de afwisseling van kleine elementen als knotwilgen, hagen, bosjes en plassen anderzijds verlenen het natuurmonument in visueel-landschappelijk opzicht een aantrekkelijk aanzien. Het natuurmonument is dientengevolge mede uit een oogpunt van natuurschoon van grote betekenis.

Begrenzing van het natuurmonument

De begrenzing van het natuurmonument wordt aan de oost- en zuidgrens gevormd door de Ooyse Bandijk; de grens is gelegen op het boventalud van de west-respectievelijk noordzijde van de dijk en wel 0.50 m vanuit de asfaltverharding. Bij de toegangsweg van de Vlietberg buigt de grens langs de oostzijde van deze weg af in noordelijke richting. Voor de sluis buigt de grens af in westelijke richting en volgt de bovenkant van het sloottalud. De grens zet zich voort langs de afrastering welke zich bevindt tussen het grasland en de laaggelegen gronden van 't Zeumke tot aan de westgrens van het perceel Nijmegen sectie A nr. 303. Aan de overzijde van 't Zeumke loopt de grens langs de afrastering tussen het grasland en 't Zeumke in n.o.-richting. De grens loopt vervolgens aan de bovenkant van het sloottalud langs het populierenbos tot aan de ontsluitingsweg naar de Vlietberg. De grens volgt de kadastrale grens, langs perceel Nijmegen, sectie A nr. 158 tot aan de kolk. Draait om deze kolk heen en volgt de noordgrens van perceel Ooy sectie A nr. 176 en gaat verder langs de westgrens van perceel Ooy sectie A nr. 322 tot aan het knotwilgenbosje. De grens gaat verder langs de afrastering tussen het grasland en het knotwilgenbosje en vervolgens langs het boventalud aan de noordkant van de sloot ten noorden van perceel Ooy, sectie A nr. 255 en volgt verder de afrastering tussen het grasland en de visvijver. (perceel Ooy sectie A nr. 874). De grens buigt af rond perceel Ooy sectie A nr. 874 tot aan de noordgrens van perceel Ooy sectie A nr. 944, langs het populierenbos, en volgt deze perceelsgrens tot aan perceel Ooy sectie A, nr. 679. Hier buigt de grens in noordelijke richting af en volgt de bovenkant van het sloottalud (westzijde) en loopt verder langs de bovenkant van de westelijke oever van het brede water gelegen tussen de akker en het rietland tot aan de Zwarte Weg. De grens volgt nu de bovenkant van het sloottalud van de Zwarte Weg (perceel Ooy sectie A, nr. 919) en buigt nog voor de Zwarte Weg terug langs de afrastering tussen de beplanting en de verharding van de Zwarte Weg (dus alleen de groenstrook langs de Zwarte Weg wordt in de aanwijzing betrokken). De grens gaat verder tussen het bos en het water ten westen van perceel Ooy sectie A nr. 866 en gaat verder langs de westelijke begrenzing van perceel Ooy sectie A nr. 864 alwaar de grens de overgang van bos en grasland volgt tot aan de zuidkant van perceel Ooy sectie A nr. 911. De grens gaat vervolgens in westelijke richting langs perceel Ooy sectie A nr. 911 en aangekomen op perceel Ooy sectie A, nr. 812 volgt de grens de onderzijde van het talud van de weg op perceel Ooy sectie A nr. 812 en buigt aan einde van de haag terug in oostelijke richting en loopt rond een huis met erf. De grens loopt verder langs de verharding van de weg op perceel Ooy sectie A nr. 911 tot aan de waterplas en gaat verder langs de bovenkant van het talud rond deze plas tot aan de weg. De grens loopt vervolgens in zuidelijke richting langs de verharding van deze weg tot aan de Ooyse Bandijk.

Het gebruik van landbouwgronden

De exploitatie van agrarische grond in uiterwaarden ondervindt duidelijk beperkingen door de natuurlijke omstandigheden. In delen van het jaar staan de uiterwaarden onder water en ook in andere delen van het jaar zijn grote stukken vochtig.

Omdat toepassing van de Natuurbeschermingswet primair gericht is op instandhouding van de aanwezige waarden kan het huidige sinds jaar en dag bestaande (in dergelijke situatie gangbare) agrarische gebruik worden voortgezet en betekent toepassing van de Natuurbeschermingswet daarvoor als zodanig geen wettelijke belemmering. Tot dit laatste hoort niet het gebruik of het dumpen van drijfmest en het beweiden van oeverbegroeiing, bos, riet en rietruigten. Voor dergelijke handelingen die eerst sinds korte tijd plaatsvinden en het natuurmonument schade toebrengen is steeds een vergunning vereist.

Het ligt niet in de bedoeling in de toekomst iedere landbouwkundige ontwikkeling in een situatie als deze tegen te gaan. Bepaalde ontwikkelingen kunnen evenwel de wezenlijke kenmerken van het beschermd natuurmonument aantasten danwel schadelijk zijn voor de natuurwetenschappelijke betekenis daarvan of het ontsieren (art.12). In dergelijke gevallen zal het dan ook nodig zijn zulke ontwikkelingen in het kader van de vergunningsprocedure te toetsen. Deze ontwikkelingen betreffen de uitvoering van grondverbeteringswerken zoals egaliseren en ophogen en werken die wijziging van de waterhuishouding beogen of ten gevolge hebben, zoals begreppelen en draineren, en bepaalde vormen van intensivering van het agrarisch gebruik, bijvoorbeeld gebruik van drijfmest, omzetten van weiland in bouwland en frezen, ploegen en (vervolgens) inzaaien van grasland. Hierna is een en ander uitgewerkt.

Vergunningplicht

De gevarieerde opbouw van het natuurmonument en het grote aantal verschillende mogelijkheden maken het onmogelijk op voorhand precieze scheidslijnen aan te geven voor het al dan niet vergunningplichtig zijn van voorgenomen handelingen. Van geval tot geval zal moeten worden vastgesteld of een vergunning vereist is. Omdat het voor de betrokkenen vaak moeilijk is een en ander zelf te beoordelen, wordt dringend aangeraden daarbij de hulp van de consultant Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer in te roepen. Deze zal uitsluitel kunnen geven over de vraag of het noodzakelijk is vergunning aan te vragen. Het aanvragen van een vergunning dient krachtens art. 13 eerste lid, per aangetekende brief aan de Minister van Landbouw en Visserij te geschieden.

Om de gedachten enigszins te bepalen, wordt hierna eerst een aantal handelingen opgesomd, waarvoor in ieder geval een vergunning is vereist en vervolgens een aantal, waarvoor dat afhangt van plaats, omvang, aard en intensiteit. Het zijn niet-limitatieve opsommingen, die niettemin een goede indruk geven van de te volgen beleidslijn. Ten overvloede zij er nog op gewezen dat sommige handelingen buiten het natuurmonument ook schade aan het natuurmonument kunnen aanrichten. Ook deze handelingen zijn aan een vergunning gebonden.

In ieder geval vergunningsplichtig zijn:

- ontgronden, bodem verlagen, ophogen of egaliseren;
- handelingen, welke wijziging van de waterhuishouding of (grond) waterstand beogen of ten gevolge (kunnen) hebben, zoals het graven, verbreden, verdiepen, verleggen of dichten van watergangen;

- scheuren en/of frezen en diepploegen van grasland of andere verstoringen van het bodemprofiel;
- ontginnen, beweiden of bemesten van moerassige laagten, riet, rietruigten, oeverbegroeiingen en bos;
- gebruik en dumpen van drijfmest;
- bouwen in de zin van artikel 1 van de Woningwet;
- het mogelijk maken of bedrijven van recreatieve activiteiten, zoals plaatsen of aanleggen van voor verblijf geschikte voer- en vaartuigen, tourcaravans, kampeerauto's en tenten, crossen, varen met alle typen vaartuigen, aanbrengen of inrichten van recreatieve voorzieningen en sportvissen vanaf oevers;
- opslaan, storten, bergen of deponeren van al dan niet afgedankte of aan hun oorspronkelijk gebruik onttrokken voorwerpen, stoffen of producten;
- aanleggen of verharden van wegen, paden, banen of parkeergelegenheden, aanbrengen van oppervlakteverharding en oeverbeschoeiingen, leggen of aanbrengen van ondergrondse of bovengrondse leidingen, constructies, installaties of apparatuur.

Bij het bovenstaande wordt aangetekend, dat voor het gebruik van maximaal zeven roeiboten op de tot heden gebruikte locatie vergunning zal worden verleend met uitzondering van het broedseizoen en dat sportvissen vanaf de westoever van perceel kadastraal bekend gemeente Ooij, sectie A, nr. 874, en vanaf de roeiboten waarvoor vergunning zal worden verleend, zonder vergunning mag geschieden. Voor bevissing vanaf de noordwestoever van de percelen gemeente Ooij, sectie A, nr. 174 en 175 is inmiddels vergunning verleend. Bovendien zal voor het rechtmatig gebruik van ontgrondingsvergunningen die van kracht zijn op het moment van inwerkingtreding van de rechtsgevolgen van de aanwijzing, geen vergunning vereist zijn.

Het waterstaatkundig beheer en onderhoud kan, zoals dit sinds jaar en dag gebruikelijk is, zonder vergunning blijvend plaatsvinden. Nieuwe ontwikkelingen in het beheer en onderhoud zullen daarentegen opnieuw getoetst dienen te worden aan het natuurbeschermingsbelang en zonodig vergunningplichtig zijn.

Tot handelingen, waarvoor per geval dient te worden gezien of vergunning moet worden aangevraagd, behoren:

- planten, vellen, rooien en snoeien of kappen van bomen, houtopstand of ander houtgewas;
- aanwenden van bestrijdingsmiddelen, groei- en stoorstoffen;
- branden van riet, hout en ruigte;
- aanbrengen van drainages.

Voor beide categorieën geldt, dat geen vergunning vereist is voor handelingen welke zijn voorzien in een beheersplan op grond van artikel 14 van de Natuurbeschermingswet.

De ornithologische waarde van het gebied wordt in belangrijke mate bepaald door de rust die er heerst. Het beheer van de in de Jachtwet genoemde diersoorten vormt echter een onderdeel van het totale beheer van het natuurgebied. Daarbij zij aangetekend dat het wildbeheer in het natuurmonument een meer directe relatie kan hebben met de omgeving dan bij andere beheerstaken het geval is; dit vanwege het eventueel optreden van landbouwschade en oeveraantasting. Ten einde bovengenoemd beheer te verwezenlijken en de fauna in het gebied te beschermen, is de toepassing van een complex van maatregelen die elkaar aanvullen gewenst. Dit kan onder meer geschieden door toepassing van artikel 53 van de Jachtwet en de artikelen 12 en 16 van de Natuurbeschermingswet. Het verbodstelsel als bedoeld in de artikelen 12 en 16

van de Natuurbeschermingswet geldt niet voor reeds gesloten overeenkomsten, waaronder ook eventuele jachthuurovereenkomsten vallen. Nieuwe en te hernieuwen jachtovereenkomsten dienen getoetst te worden aan deze aanwijzing. In dit verband dienen de jachthouders hun contractuele en wettelijke verplichtingen na te komen.

Beheersplan

De wet geeft in artikel 14 de mogelijkheid met de eigenaar en gebruiker een beheersplan op te stellen. Dit beheersplan komt tot stand op vrijwillige basis. Met het beheersplan wordt beoogd, dat het voor het natuurmonument gewenste beheer kan worden uitgevoerd. Daarnaast brengt het beheersplan met zich, dat de eigenaar en gebruiker meteen al duidelijkheid verkrijgen over handelingen als bovenbedoeld en handelingen die zouden moeten worden nagelaten in verband met het behoud van de kwaliteit van het natuurmonument.

Doordat het beheersplan in overleg en in overeenstemming met de eigenaar en gebruiker wordt opgesteld, is ingevolge het derde lid van artikel 12 van de wet voor in het beheersplan neergelegde handelingen géén vergunning vereist.

Ten aanzien van de jacht kunnen nadere regels in een beheersplan worden gesteld. Dit moet geschieden in goed overleg met de jachthouders. In de respectieve te ontwikkelen beheersplannen op grond van de Jacht- en Natuurbeschermingswet zullen de regimes nauw op elkaar afgestemd dienen te worden.

Gewenst beheer

Met het oog op instandhouding en ontwikkeling van de waarden van het gebied zou, naast hetgeen is gesteld onder het gebruik van landbouwgronden en vergunningplicht, een aantal wijzigingen in het gebruik en beheer wenselijk zijn. Zoals uit het bovenstaande blijkt, kan dit uitsluitend op vrijwillige basis worden gerealiseerd.

Het huidige gebruik, dat in veel gevallen heeft bijgedragen aan het voortbestaan van de huidige waarden van het natuurmonument, zal ook in het kader van een mogelijk beheersplan in het algemeen kunnen worden voortgezet. Gestreefd zou evenwel moeten worden naar het ongedaan maken van enkele ongewenste ontwikkelingen uit het recentere verleden. Zo zou het bouwland weer omgezet moeten worden in grasland en zou het gebruik van meststoffen moeten worden gematigd.

De hogere graslanden zouden ten dele permanent en ten dele afwisselend beweeid en gemaaid moeten worden en de laaggelegen graslanden gehooid (gewenste hooitijd eind juli/begin augustus) met eventuele nabeweiding.

In het algemeen zouden in de broedtijd (voor de meeste vogelsoorten tussen 15 april en 15 juni) geen weidebewerkingen als slepen, rollen, eggen en maaien plaats moeten vinden.

Wat betreft de houtopstanden wordt opgemerkt dat werkzaamheden daaraan in verband met het broedseizoen uitgevoerd zouden moeten worden tussen 1 december en 1 april van het daarop volgende jaar.

De meidoornhagen zullen periodiek afgezet dienen te worden (1x in de 10 à 15 jaar). Wilgenstruwelen zouden periodiek moeten worden gekapt (maximaal om de 10 jaar), terwijl de knotwilgen om de 3 à 4 jaar zouden moeten worden geknot. De aanwezige waarden zouden nog worden verstrekt als het populierenbos te zijner tijd zou worden gekapt en omgevormd tot wilgenbos.

Wat betreft de rietlanden zou afwisselend een helft moeten worden gebrand of gemaaid en afgevoerd in het winterseizoen en zou de andere helft als oud riet moeten blijven staan, afhankelijk van waterstanden en ijsvorming. Na 1 april zouden geen werkzaamheden meer moeten worden uitgevoerd in verband met de broedvogels.

Wat betreft verlandingsvegetaties kan het beste de huidige situatie worden gehandhaafd.

Voor de volgende gebiedsgedeelten is onderstaand het huidige gebruik en het gewenste beheer in het kader van een beheersplan opgenomen

<u>Omschrijving</u>	<u>Huidige gebruik</u>	<u>Gewenste beheer</u>
Perceel Ooy sectie A nr. 866 (ged).	Akker	Omvormen tot grasland
Natte graslanden	Gedeeltelijk in gebruik als weiland, gedeelte- lijk hooiland	Niet bemesten, hooien na half juli en naweiden met jong vee.
Perceel Ooy sector A nr. 630 en 629	Laag gelegen gebied, lichte bemesting met kunstmest; in gebruik als jongveeweide	Huidig gebruik voortzetten

Inlichtingen

De consulent Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer in Gelderland is gaarne bereid inlichtingen te verschaffen, bijvoorbeeld over de mogelijkheden van een beheersplan.

Het kantoor van de consulent is gevestigd te Arnhem, Gildemeesterplein 1, telefoon 085-629111.

DE STAATSECRETARIS VAN CULTUUR, RECREATIE EN MAATSCHAPPELIJK WERK

Overwegende, dat de "Weide Oude Rijnstrangengebied", onderdeel van de Groote Geldersche Waard ten zuiden van Zevenaar en gevormd door het hierna kadastraal omschreven perceel, van algemeen belang is uit een oogpunt van natuurschoon en om zijn natuurwetenschappelijke betekenis en daardoor een natuurmonument is in de zin van artikel 1, onder b, van de Natuurbeschermingswet (Stb. 1967, 572);

dat het natuurmonument bestaat uit een kade en aanliggende graslanden;

dat de vegetatie zeer soortenrijk is en behoort tot een relatief zeldzaam type schraal grasland;

dat het natuurmonument een belangrijke groeiplaats is van de in ons land zeldzame *Primula veris*, de Echte sleutelbloem;

dat het belang van deze groeiplaats nog wordt benadrukt door het grote aantal waarin de Echte sleutelbloem ter plaatse voorkomt;

dat het vóórkomen van de Echte sleutelbloem in schrale graslanden door het op grote schaal tenietgaan van de vereiste milieuomstandigheden een uiterst zeldzaam verschijnsel is geworden;

dat tussen de geomorfologische structuur en de vegetatie een samenhang bestaat, die tot uitdrukking komt in de ruimtelijke variatie van de vegetatie;

- dat de vegetatie, in samenhang met de geomorfologische situatie, van grote natuurwetenschappelijke betekenis is;

Overwegende ten aanzien van de wezenlijke kenmerken van het onderhavige natuurmonument, dat hieronder niet alleen moeten worden begrepen de genoemde biologische waarden, maar ook de geomorfologische structuur en de opbouw van het bodemprofiel;

Overwegende ten slotte, dat de bescherming van het natuurmonument niet reeds op andere wijze door of krachtens de wet is verzekerd;

Gelet op artikel 7 en artikel 9, zevende lid, van de Natuurbeschermingswet;

Gezien de beschikking van 19 april 1978, nr. NLB/N-26103, houdende het besluit, dat de aanwijzing als beschermd natuurmonument in overweging is ten aanzien van de "Weide Oude Rijnstrangengebied";

Gezien de omtrent de in overweging zijnde aanwijzing door Gedeputeerde Staten van Gelderland ingezonden brief, alsmede de te zelfder zake door de Natuurbeschermingsraad en de Rijksplanologische Commissie uitgebrachte adviezen;

Handelende in overeenstemming met de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening;

B E S L U I T :

Aangewezen wordt als beschermd natuurmonument de "Weide Oude Rijnstrangengebied", onderdeel van de Groote Geldersche Waard, ten zuiden van Zevenaar en gevormd door het perceel, kadastraal bekend gemeente Aerdt, sectie A2, nr. 62(ged.), een en ander zoals aangegeven op de bij deze beschikking behorende kaart BN30.

Van deze beschikking zal mededeling worden gedaan in de Staatscourant.

De Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie
en Maatschappelijk Werk G.C. Wallis de Vries,
namens deze,
de Directeur-Generaal voor Natuurbehoud,
Recreatie en Media,

Dr. J. Verhoeve.

TOELICHTING

Het natuurmonument "Weide Oude Rijnstrangengebied" ligt in de gemeente Herwen en Aerdt en beslaat een oppervlakte van 1,9 ha.

De vegetatie van het natuurmonument behoort tot het schrale graslandtype. De vegetatie is vegetatiekundig niet onder te brengen bij één type. Er zijn namelijk aspecten te herkennen van de Glanshaverassociatie en van het Kamgras-weideverbond. Tevens is er een invloed van de Klasse der droge graslanden te zien. De in het natuurmonument voorkomende soorten wijzen op dit karakter. Onder meer komen voor echte sleutelbloem, gele morgenster, ruige weegbree, kraailook, trilgras, gewoon knoopkruid, margriet, kattedoorn, ruige leeuwentand en tweejarig streepzaad.

In het optreden van de verschillende aspecten komt de ruimtelijke variatie in het milieu tot uitdrukking. Deze variatie wordt veroorzaakt door de geomorfologische structuur, door milieuverschillen als gevolg van de aanwezigheid van een kade en door het gevoerde extensieve beheer. De vegetatie zoals deze in het natuurmonument wordt aangetroffen was tot het begin van deze eeuw een vrij algemeen verschijnsel.

Door de gewijzigde bedrijfsvoering in de landbouw, gekenmerkt door onder meer toeneming van de mestgiftten, intensivering van de graslandbewerkingen en verhoging van de veebezetting per hectare, zijn de voor deze vegetatie vereiste milieuomstandigheden echter op grote schaal teniet gedaan. Hierdoor is dit type zeldzaam geworden. Alhoewel de aanwezige soortenrijke vegetatie zonder meer al van aanmerkelijke natuurwetenschappelijke betekenis is, gaat de aanwezigheid in grote aantallen van de echte sleutelbloem in belang daar nog boven uit. Het voorkomen van deze soort in relatief schrale graslanden is een uiterst zeldzaam verschijnsel geworden, vooral op zavelgronden.

Op grond hiervan kan worden geconstateerd dat er in dit gebied sprake is van zeer bijzondere milieuomstandigheden.

Voor de begrenzing van het natuurmonument zijn de hiervoor genoemde natuurwetenschappelijke waarden bepalend.

In de richting van de Oude Rijn vormt deze rivier de grens.

In de andere richtingen valt de grens samen met de aanwezigheid van de hiervoor genoemde natuurwetenschappelijke waarden.

Teneinde enig denkbeeld te geven van handelingen of voortgezette handelingen die de in de beschikking genoemde wezenlijke kenmerken van het natuurmonument kunnen aantasten dan wel overigens schadelijk voor de natuurwetenschappelijke betekenis of ontsierend kunnen zijn, wordt hieronder een aantal van dergelijke handelingen genoemd ten aanzien waarvan het in ieder geval raadzaam is eerst contact op te nemen met de Natuurbeschermingsconsulent van het Staatsbosbeheer in Gelderland, Gildemeesterplein 1, Arnhem, telefoon 085-629111.

- Bouwen in de zin van artikel 1 van de Woningwet;
- plaatsen of aanleggen van voor verblijf geschikte - al dan niet aan hun bestemming onttrokken - voertuigen, caravans of tenten;
- planten van bomen of ander houtgewas;
- opslaan, storten, bergen of deponeren van al dan niet afgedankte of aan hun oorspronkelijk gebruik onttrokken voorwerpen, stoffen of producten;
- aanleggen of verharden van wegen, paden, banen of parkeergelegenheden en het aanbrengen van enige oppervlakteverharding;
- ontgronden, bodem verlagen, vervenen, aanleggen van waterlossingen, ophogen, egaliseren, ontginnen en ploegen;

26 JUNI 1973

DE STAATSSECRETARIS VAN CULTUUR, RECREATIE EN MAATSCHAPPELIJK WERK

Overwegende dat het op bijbehorende kaart SN 4 aangegeven gebied, genoemd "Kil van Hurwenen", een natuurmonument is, dat eigendom is van de Staat, en dat het wenselijk is dit natuurmonument aan te wijzen als staatsnatuurmonument;

Gehoord de Natuurbeschermingsraad, de colleges van burgemeester en wethouders van Rossum en van Zaltbommel en gedeputeerde staten van Gelderland;

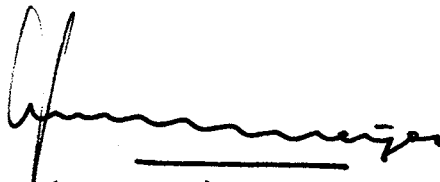
Gelet op artikel 21, eerste lid, van de Natuurbeschermingswet (Stb. 1967, 572);

B E S L U I T :

Het op bijbehorende kaart SN 4 aangegeven gebied wordt aangewezen als staatsnatuurmonument.

Van deze beschikking zal mededeling worden gedaan in de Staatscourant.

De Staatssecretaris voornoemd,

(W. Metjer).

Toelichting.

Het C.R.M.-reservaat "Kil van Hurwenen" (54 ha.) is het belangrijkste natuurgebied van de Hurwenense Uiterwaard, die in totaal een gebied van \pm 425 ha. in de gemeenten Zaltbommel en Rossum omvat.

De Kil is een oude, afgesneden Waalmeander, die met zijn naaste omgeving een gedurende ruim drie eeuwen vrijwel ongestoord ontwikkeld natuurgebied vormt, dat zowel nationaal als internationaal gezien vooral botanisch, ornithologisch en hydrobiologisch van uitzonderlijke waarde is. Bovendien is het gebied landschappelijk van veel betekenis.

Dankzij de in het terrein aanwezige overgang van hoger gelegen gronden via verlandende delen van de Kil naar open water vertoont de vegetatie een zonering, waarin een grote verscheidenheid aan plantengemeenschappen wordt aangetroffen

De ornithologische waarde van het gebied berust op de functies die het als broedgebied en als pleistergebied vervult voor meer dan 150 vogelsoorten, waaronder verscheidene zeldzame.

Aan de aanwezigheid van plankton, waarvan diverse soorten deel uitmaken die niet algemeen voorkomen, ontleent het gebied zijn hydrobiologische waarde.

Voor het onderhavige C.R.M.-reservaat is een beheersplan vastgesteld, zodat aan het bepaalde in artikel 21, derde lid, van de wet ten volle kan worden voldaan. Deze omstandigheid heeft de aanleiding gevormd om tot aanwijzing als staatsnatuurmonument over te gaan.

De Staatssecretaris van Cultuur,
Recreatie en Maatschappelijk Werk,

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'W. Meijer', with a horizontal line drawn underneath it.

(W. Meijer).

Bijlage 14 ontwerp wijzigings- besluit Rijntakken (2016)

Ontwerpwijzigingsbesluit Natura 2000-gebied Rijntakken

De Staatssecretaris van Economische Zaken

Gelet op artikel 15 van de Natuurbeschermingswet 1998;

BESLUIT:

Artikel 1

Het besluit tot aanwijzing van het Natura 2000-gebied Rijntakken van 23 april 2014 (PDN/2014-038|038/066-068; Stcrt.2014, nr.12056) wordt als volgt gewijzigd:

1. De kaartbladen 10, 13, 14, 17 en 21 worden vervangen door de kaartbladen behorende bij dit besluit.
2. Artikel 1 wordt vervangen door artikel 2 van dit besluit.
3. Artikel 2 wordt vervangen door artikel 3 van dit besluit.
4. De nota van toelichting die onderdeel uitmaakt van het besluit van 23 april 2014 wordt gewijzigd op de wijze die is aangegeven in de nota van toelichting behorende bij dit wijzigingsbesluit.

Artikel 2

1. Als speciale beschermingszone in de zin van artikel 4, vierde lid, van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (PbEG L 206) wordt aangewezen: het op de bij dit besluit behorende kaart aangegeven gebied **Rijntakken**.
2. De in het eerste lid bedoelde speciale beschermingszone is aangewezen voor de volgende natuurlijke habitattypen opgenomen in bijlage I van Richtlijn 92/43/EEG (prioritaire habitattypen aangeduid met een sterretje (*)):
 - H3150 Van nature eutrofe meren met vegetatie van het type *Magnopotamion* of *Hydrocharition*
 - H3260 Submontane en laagland rivieren met vegetaties behorend tot het *Ranunculion fluitantis* en het *Callitricho-Batrachion*
 - H3270 Rivieren met slikoevers met vegetaties behorend tot het *Chenopodietum rubri* p.p. en *Bidention* p.p.
 - H6120 *Kalkminnend grasland op dorre zandbodem
 - H6430 Voedselrijke zoomvormende ruigten van het laagland, en van de montane en alpiene zones
 - H6510 Laaggelegen schraal hooiland (*Alopecurus pratensis*, *Sanguisorba officinalis*)
 - H91E0 *Bossen op alluviale grond met *Alnus glutinosa* en *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*)
 - H91F0 Gemengde oeverformaties met *Quercus robur*, *Ulmus laevis* en *Ulmus minor*, *Fraxinus excelsior* of *Fraxinus angustifolia* langs de grote rivieren (*Ulmion minoris*)
3. De in het eerste lid bedoelde speciale beschermingszone is aangewezen voor de volgende soorten opgenomen in bijlage II van Richtlijn 92/43/EEG:
 - H1095 Zeeprik (*Petromyzon marinus*)
 - H1099 Rivierprik (*Lampetra fluviatilis*)
 - H1102 Elft (*Alosa alosa*)
 - H1106 Zalm (*Salmo salar*)
 - H1134 Bittervoorn (*Rhodeus amarus*)
 - H1145 Grote modderkruiper (*Misgurnus fossilis*)
 - H1149 Kleine modderkruiper (*Cobitis taenia*)
 - H1163 Rivierdonderpad (*Cottus gobio*)
 - H1166 Kamsalamander (*Triturus cristatus*)
 - H1318 Meervleermuis (*Myotis dasycneme*)
 - H1337 Bever (*Castor fiber*)

Artikel 3

1. Als speciale beschermingszone in de zin van artikel 4, eerste en tweede lid, van Richtlijn 2009/147/EG van het Europees Parlement en de Raad van 30 november 2009 inzake het behoud van de vogelstand (PbEU L 20) wordt aangewezen: het op de bij dit besluit behorende kaart aangegeven gebied, bekend onder de naam: **Rijntakken**.
2. Vanwege de samenvoeging van de speciale beschermingszones IJssel, Neder-Rijn, Gelderse Poort en Waal tot de in het eerste lid genoemde speciale beschermingszone Rijntakken, worden de besluiten tot aanwijzing en wijziging van de gebieden IJssel van 24 maart 2000 (N/2000/302, Stcrt. 2000, 65), 25 april 2003 (N/2002/1463, Stcrt. 2003, 95) en 30 januari 2004 (TRCJZ/2003/10522, Stcrt. 2004, nr. 22), Neder-Rijn van 24 maart 2000 (N/2000/339, Stcrt. 2000, 65), 25 april 2003 (N/2002/1466, Stcrt. 2003, 95) en 3 maart 2004 (TRCJZ/2003/10790, Stcrt. 2004, nr. 45), Gelderse Poort van 24 maart 2000 (N/2000/301, Stcrt. 2000, 65), 25 april 2003 (N/2002/1464, Stcrt. 2003, 95) en 8 december 2003 (TRCJZ/2003/9951, Stcrt. 2004, nr. 32), Waal van 24 maart 2000 (N/2000/307, Stcrt. 2000, nr. 65), 25 april 2003 (N/2002/1465, Stcrt. 2003, 95) en 24 februari 2004 (TRCJZ/2003/10236, Stcrt. 2004, nr. 39) en Kil van Hurwenen van 11 oktober 1996 (DN.965400, Stcrt. 11 oktober 1996, nr.202/ pag.13) als speciale beschermingszone in de zin van artikel 4, eerste en tweede lid, van Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand (PbEG L 103) ingetrokken.
3. De in het eerste lid bedoelde speciale beschermingszone is aangewezen voor de volgende vogelsoorten, welke worden beschermd op grond van artikel 4, eerste lid, van Richtlijn 2009/147/EG:
 - A021 Roerdomp (*Botaurus stellaris*)
 - A022 Woudaap (*Ixobrychus minutus*)
 - A037 Kleine zwaan (*Cygnus bewickii* (*Cygnus columbianus bewickii*))
 - A038 Wilde zwaan (*Cygnus cygnus*)
 - A045 Brandgans (*Branta leucopsis*)
 - A068 Nonnetje (*Mergus albellus*)
 - A119 Porseleinhoen (*Porzana porzana*)
 - A122 Kwartelkoning (*Crex crex*)
 - A140 Goudplevier (*Pluvialis apricaria*)
 - A151 Kempfaan (*Philomachus pugnax*)
 - A197 Zwarte stern (*Chlidonias niger*)
 - A229 IJsvogel (*Alcedo atthis*)
 - A272 Blauwborst (*Luscinia svecica*)
4. De in het eerste lid bedoelde speciale beschermingszone is aangewezen voor de volgende vogelsoorten, welke worden beschermd op grond van artikel 4, tweede lid, van Richtlijn 2009/147/EG:
 - A004 Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*)
 - A005 Fuut (*Podiceps cristatus*)
 - A017 Aalscholver (*Phalacrocorax carbo*)
 - A039 Toendrarietgans (*Anser fabalis* spp. *rossicus*)
 - A041 Kolgans (*Anser albifrons*)
 - A043 Grauwe gans (*Anser anser*)
 - A048 Bergeend (*Tadorna tadorna*)
 - A050 Smient (*Anas penelope*)
 - A051 Krakeend (*Anas strepera*)
 - A052 Wintertaling (*Anas crecca*)
 - A053 Wilde eend (*Anas platyrhynchos*)
 - A054 Pijlstaart (*Anas acuta*)
 - A056 Slobeend (*Anas clypeata*)
 - A059 Tafeleend (*Aythya ferina*)
 - A061 Kuifeend (*Aythya fuligula*)
 - A125 Meerkoet (*Fulica atra*)

A130	Scholekster (<i>Haematopus ostralegus</i>)
A142	Kievit (<i>Vanellus vanellus</i>)
A153	Watersnip (<i>Gallinago gallinago</i>)
A156	Grutto (<i>Limosa limosa</i>)
A160	Wulp (<i>Numenius arquata</i>)
A162	Tureluur (<i>Tringa totanus</i>)
A249	Oeverzwaluw (<i>Riparia riparia</i>)
A298	Grote karekiet (<i>Acrocephalus arundinaceus</i>)

Artikel 4

1. De bekendmaking van dit besluit geschiedt in de Staatscourant.
2. Dit wijzigingsbesluit treedt in werking op de dag na de bekendmaking in de Staatscourant.

De Staatssecretaris van Economische Zaken,
w.g. Martijn van Dam
d.d. 29-9-2016

Dit ontwerpwijzigingsbesluit en de daarbij behorende Nota van toelichting worden gedurende zes weken ter inzage gelegd. De exacte periode en locatie worden vermeld in de bekendmaking die wordt gepubliceerd in de Staatscourant en in de advertentie die wordt gepubliceerd in gedrukte media en op internet. Het ontwerpwijzigingsbesluit kan digitaal worden ingezien via de website www.rijksoverheid.nl/natura2000.

Een belanghebbende kan binnen zes weken tijdens de terinzagelegging van dit ontwerpwijzigingsbesluit een zienswijze naar voren brengen. Een zienswijze kunt u indienen bij het Ministerie van Economische Zaken, zoals aangegeven in de bekendmaking. Beroep tegen het definitieve wijzigingsbesluit kan alleen worden ingesteld door een belanghebbende die een zienswijze naar voren heeft gebracht.

Mededeling ten behoeve van de kadastrale inschrijving van dit wijzigingsbesluit:
het primaire besluit Rijntakken is ingeschreven onder stuknummer OZ4 64389/28.

Nota van toelichting behorende bij het wijzigingsbesluit Natura 2000-gebied Rijntakken (DN&B/2016-038|038/066-068 Rijntakken (wijziging))

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding

Op 10 februari 2016 heeft de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State uitspraak¹ gedaan in een geding over een besluit van de staatssecretaris van Economische Zaken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-38.²

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State vernietigt het besluit van de staatssecretaris van Economische Zaken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-038 voor zover:

- III a³ de toegangsweg, parkeerplaatsen en toiletgebouwen ter plaatse van de Noordoever zijn aangewezen als Vogelrichtlijngebied;
- III b de laad- en loswal ter plaatse van de gronden van een appellant is aangewezen als Vogelrichtlijngebied en Habitatrichtlijngebied;
- III c de parkeerplaats de Paardenmarkt is aangewezen als Vogelrichtlijngebied;
- III d de nieuwe toegangsweg ter plaatse van de gronden van een appellant zijn aangewezen als Vogelrichtlijngebied;
- III e het parkeerterrein ter plaatse van de gronden van een appellant is aangewezen als Vogelrichtlijngebied;
- III f de laad- en loswal ter plaatse van de gronden van appellanten is aangewezen als Vogelrichtlijngebied en Habitatrichtlijngebied;
- III g zover dat betrekking heeft op de instandhoudingsdoelstellingen voor de kolkans (A041), grauwe gans (A043), brandgans (A045), de smient (A050) en de toendrarietgans (A039).
- IV De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State draagt de staatssecretaris van Economische Zaken op om binnen 26 weken na verzending van de uitspraak met inachtneming van hetgeen daarin is overwogen een nieuw besluit te nemen.
- V De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State treft de voorlopige voorziening inhoudende dat de instandhoudingsdoelstellingen zoals bedoeld onder III, sub g, blijven gelden, met dien verstande dat tevens de foerageerfunctie van het gebied tot de instandhoudingsdoelstellingen behoort; bepaalt dat de onder V. getroffen voorlopige voorziening vervalt op het moment waarop het door de staatssecretaris te nemen besluit in werking treedt.

1.2 Doel van het wijzigingsbesluit

Met dit wijzigingsbesluit (DN&B/2016-038|038/066-068 Rijntakken (wijziging)) wordt de begrenzing van het Natura 2000-gebied Rijntakken van 23 april 2014 (PDN/2014-038) op de relevante kaartbladen en de motivering in de Nota van toelichting (deels) gewijzigd:

- Op kaartblad 10 bij besluit PDN/2014-038 is de parkeerplaats Paardenmarkt bij Rhenen onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied. Op kaartblad 10 bij besluit PDN/2014-038 is de nieuwe toegangsweg in de Tollewaard onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied. Kaartblad 10 wordt vervangen door kaartblad 10 (datum kaartproductie: 22-6-2016) bij dit wijzigingsbesluit (DN&B/2016-038|038/066-068 Rijntakken (wijziging)).
- Op kaartbladen 13 en 14 bij besluit PDN/2014-038 is de toegangsweg ter plaatse van de Noordoever van recreatiegebied Rhederlaag onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied, VR (III a). De kaartbladen 13 en 14 worden vervangen door kaartbladen 13 en 14 (datum kaartproductie: 22-6-2016) bij dit wijzigingsbesluit (DN&B/2016-038|038/066-068 Rijntakken (wijziging)).
- Op kaartblad 17 bij besluit PDN/2014-038 is het parkeerterrein oostelijk van de steenfabriek bij IJzendoorn onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied. Kaartblad 17 wordt vervangen door kaartblad 17 (datum kaartproductie: 22-6-2016) bij dit wijzigingsbesluit (DN&B/2016-038|038/066-068 Rijntakken (wijziging)).

¹ Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State, 10 februari 2016, nr. 201404167/1/R2.

² Natura 2000-besluit Rijntakken (38, 66-68), Stcrt.2014, nr.12056.

³ De nummering is gelijk aan en verwijst naar de nummering van de uitspraak.

- Op kaartblad 21 bij besluit PDN/2014-038 is de laad- en loswal (III b.) zuidoostelijk van Spijk onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied en aan het Habitatrichtlijngebied. Kaartblad 21 wordt vervangen door kaartblad 21 (datum kaartproductie: 22-6-2016) bij dit wijzigingsbesluit (DN&B/2016-038|038/066-068 Rijntakken (wijziging)).
- Naar aanleiding van de uitspraak van de Raad van State inzake III f zijn geen wijzigingen aangebracht. Zie verder paragraaf 2.3.5 van de Nota van toelichting bij dit wijzigingsbesluit (DN&B/2016-038|038/066-068 Rijntakken (wijziging)).

Met dit wijzigingsbesluit (DN&B/2016-038|038/066-068 Rijntakken (wijziging)) wordt de Nota van toelichting behorend bij het besluit van 23 april 2014 deels vervangen volgens de Nota van toelichting bij dit wijzigingsbesluit (DN&B/2016-038|038/066-068 Rijntakken (wijziging)). Door Uitspraak nr. 201404167/1/R2, lid IV zijn de instandhoudingsdoelstellingen gewijzigd van de toendrarietgans (A039), kolgans (A041), grauwe gans (A043), brandgans (A045), en de smient (A050). Met dit wijzigingsbesluit worden foerageerdoelstellingen toegevoegd en geformuleerd volgens de doelensystematiek, en worden de toelichtingen bij de instandhoudingsdoelstellingen aangepast.

Van de gelegenheid is gebruik gemaakt om voor de kolgans en grauwe gans de populatieaantallen te corrigeren in de rust- en slaappleaatsdoelstellingen. Dit is een correctie van de aantallen ganzen omdat Meinerswijk niet is opgenomen in het Natura 2000-gebied.

In samenhang met de wijziging van de doelstelling voor ganzen en de smient is de doelcomponent 'verspreiding' van de slaap- en rustfunctie uit de doelstelling verwijderd.

Van de gelegenheid is gebruik gemaakt om te verduidelijken dat het gebied Rijntakken slechts één Habitatrichtlijngebied en één Vogelrichtlijngebied betreft. Ten tijde van het nemen van het besluit in 2014, was er nog sprake van vier Habitatrichtlijngebieden op de Lijst van gebieden van communautair belang; op 23 december 2015 is deze lijst aangepast en staat alleen het gebied Rijntakken op de lijst (onder nummer NL2014067). Door het nemen van het besluit in 2014 is er sindsdien tevens sprake van een nieuw Vogelrichtlijngebied Rijntakken, dat Europees geregistreerd staat onder nummer NL2014038. Doordat echter de vorm was gekozen van het wijzigen van besluiten van de vier oorspronkelijke gebieden, was onduidelijk of die vier gebieden (ook) nog steeds afzonderlijk bestonden. Aan die onduidelijkheid is een einde gemaakt door alle eerdere besluiten over de vier afzonderlijke gebieden in te trekken en een (eenduidig) besluit tot aanwijzing van het Vogelrichtlijngebied Rijntakken te nemen. Bij deze wijziging is de opsomming van soorten overigens ongewijzigd gebleven.

Met dit wijzigingsbesluit (DN&B/2016-038|038/066-068 Rijntakken (wijziging)) komt de voorlopige voorziening (Uitspraak nr. 201404167/1/R2, lid V) die de Raad van State had getroffen voor de instandhoudingsdoelstellingen te vervallen.

1.3 Leeswijzer

Voor een duidelijk beeld van de aangepaste begrenzingen wordt verwezen naar de kaartjes bij de paragrafen 2.3.1.8 (Paardenmarkt Rhenen), 2.3.2.8 (toegangsweg Tollewaard), 2.3.3.8 (Noordoever recreatiegebied Rhederlaag), 2.3.4.8 (parkeerterrein steenfabriek Binnenwaard), en 2.3.6.8 (laad- en loswal Spijk).

Voor de complete tekst van de gewijzigde instandhoudingsdoelen van ganzen en smienten wordt verwezen naar paragrafen 3.1.3.-3.1.7.

Hoofdstuk 1: uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State.

Hoofdstuk 2: beleidskader peildata, en nieuwe besluiten over begrenzingen volgend op de uitspraken IIIa tot en met IIIf van de Raad van State.

Hoofdstuk 3: motivering van de toegevoegde foerageerdoelen van ganzen en smienten volgend op uitspraak IIIg en voorlopige voorziening V van de Raad van State.

Appendix A: oudere kaarten Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebieden binnen de Rijntakken, die gebruikt zijn voor toepassing van de exclaveringsformule in hoofdstuk 2.

Appendix B: tabel met een compleet overzicht van de Vogelrichtlijnkarten binnen Rijntakken.

Kaartbijlage: de nieuwe kaartbladen 10, 13, 14, 17 en 21 ter vervanging van die bij het besluit van 23 april 2014.

Voor de ecologische motivering van de foerageerdoelen voor ganzen en smienten is een advies gevraagd aan Sovon Vogelonderzoek Nederland: van den Bremer L., Nienhuis J., van Winden E., van Roomen M., van Winden E. & Voslammer B. 2016. Draagkracht voor foeragerende ganzen en Smienten in het Natura 2000-gebied Rijntakken. Sovon-rapport 2016/29. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Naar dit rapport wordt verwezen in het onderhavige wijzigingsbesluit, maar het maakt er geen deel van uit. Het wordt bij de publicatie gevoegd als 'product van onderzoeksinstituten'.

2 WIJZIGING VAN DE BEGRENZING

2.1. Aanleiding

De afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State stelt dat de gehanteerde peildatum voor toepassing van de exclaveringsformule onvoldoende kenbaar is in het bestreden besluit.

De Afdeling wijst erop dat er bij de toepassing van de exclaveringsformule een onderscheid dient te worden gemaakt tussen de peildatum van delen van het gebied die reeds bij het oorspronkelijke aanwijzingsbesluit als Vogelrichtlijngebied zijn aangewezen en de peildatum van gronden die voor het eerst bij het bestreden besluit zijn aangewezen.

De Afdeling wijst er ook op dat het van belang is dat er onderscheid wordt gemaakt tussen de peildata van gronden die zijn aangewezen als Vogelrichtlijngebied, en gronden die zijn aangewezen als Habitatrichtlijngebied.

Uit het aanwijzingsbesluit dient duidelijk te worden hoe daarmee wordt omgegaan.⁴

2.2 Beleidskader peildata voor toepassing van de exclaveringsformule

2.2.1 Peildata Vogelrichtlijngebieden binnen de Rijntakken

Ten aanzien van het beoordelingsmoment van de ornithologische dan wel ecologische waarden van een Vogel- of Habitatrichtlijngebied bij de vaststelling van de begrenzing overweegt de Afdeling als volgt.⁵

Uit de uitspraak van 23 juli 2014 in zaak nr. 201305332/1/R2 volgt dat als gronden reeds zijn aangewezen als Vogelrichtlijngebied, dat dan de datum van de oorspronkelijke aanwijzing dient te worden aangehouden voor de beoordeling van de vraag of het binnen de begrenzing brengen van bepaalde gronden ten tijde van die datum berustte op een voldoende ecologische basis.

Om te kunnen beoordelen wanneer een locatie is aangewezen als Vogelrichtlijngebied zijn kaarten nodig waarop is te zien wat er is toegevoegd ten opzichte van eerdere besluiten. Gegevens van de kaarten van de Vogelrichtlijngebieden binnen Natura 2000-gebied de Rijntakken staan in een tabel in appendix B.

Uit de kaarthistorie van Rijntakken zijn er kaarten bekend die laten zien welke gebiedsdelen zijn toegevoegd of verwijderd. Dankzij die eigenschap zijn ze gebruikt bij de beoordeling van de datum van de oorspronkelijke aanwijzing van een locatie als Vogelrichtlijngebied in het onderhavige wijzigingsbesluit (DN&B/2016-038_066-068 | 038_066-068 Rijntakken (wijziging)).

Het gaat om de volgende kaarten:

- de kaarten die behoren bij de aanwijzingsbesluiten Vogelrichtlijn DN/2002/1463 (IJssel); DN/2002/1454 (Gelderse poort); DN.2002/1466 (Neder-Rijn); DN.2002/1465 (Waal). Dit zijn kaarten die zowel de begrenzing uit 2000 als het in medio 2003 toegevoegde winterbed laten zien. Deze kaarten zijn ingetrokken door het Natura 2000-besluit Rijntakken (PDN/2014-038 | 038/066-068) van 23 april 2014, maar bruikbaar voor de toepassing van de exclaveringsformule;
- de twee kaarten die behoren bij het wijzigingsbesluit Vogelrichtlijn TRCJZ/2003/10236 (Waal) uit 2004, waarbij Kil van Hurwenen is toegevoegd;
- de kaarten van bijlage A waarop de wijzigingen van het Vogelrichtlijngebied in 2014 zijn te zien, en de grote kaarten van Natura 2000-besluit Rijntakken (PDN/2014-038 | 038/066-068). In samenhang met de toelichtende tekst van paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting bij het aanwijzingsbesluit (PDN/2014-038 | 038/066-068).

⁴ Raad van State, afdeling Bestuursrechtspraak, 10 februari 2016, 201404167/1/R2, lid 4.5.2 t/m lid 4.5.4.

⁵ Raad van State, afdeling Bestuursrechtspraak, 10 februari 2016, 201406166/1/R2, lid 4.4.

Tabel kaarten en peildata van de Vogelrichtlijngebieden** binnen de Rijntakken. De grijs gemarkeerde kaarten en peildata zijn gebruikt voor de toepassing van de exclaveringsformule bij de locaties genoemd in uitspraak nr. 201404167/1/R2 van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State

Vogelrichtlijnbesluit	Peildatum besluit	Publicatie Staatscourant	Titels van de kaarten
IJssel ** (besluit N2000302)	24 maart 2000	31 maart 2000, nr.65	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N2000302; naam: IJssel; tekendatum 24-3-2000; deel 1 van 3 zuid, deel 2 van 3 midden, deel 3 van 3 noord; schaal 1:25.000
IJssel ** (besluit DN/2002/1463)	25 april 2003	19 mei 2003, nr.95	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn: IJssel; tekendatum 25-4-2003; deel 1 van 3 Zuid. Deel 2 van 3 Midden, deel 3 van 3 Noord; schaal: 1:25.000
IJssel ** (wijzigingsbesluit TRCJZ/2003/10522)	30 januari 2004	3 februari 2004, nr.22	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; naam IJssel; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N/2000/302, zoals gewijzigd bij besluit met nummer N/2002/1463 en bij besluit met nummer TRCJZ/2003/10522 EU-gebiedscodenummer NL9802036; tekendatum 23-01-2004; blad 1 van 4, 2 van 4, 3 van 4, 4 van 4; schaal 1:25.000
Gelderse Poort ** (besluit N2000301)	24 maart 2000	31 maart 2000, nr.65	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N2000301; naam: Gelderse Poort; tekendatum 24-3-2000; 1 kaart; schaal 1:25.000
Gelderse Poort ** (besluit DN.2002/1464)	25 april 2003	19 mei 2003, nr.95	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn: Gelderse Poort; tekendatum 25-4-2003; één kaartblad; schaal: 1:25.000
Gelderse Poort ** (wijzigingsbesluit TRCJZ/2003/9951)	8 december 2003	17 februari 2004, nr.32	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; naam Gelderse Poort; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N/2000/301, zoals gewijzigd bij besluit met nummer N/2002/1464 en bij besluit met nummer TRCJZ/2003/9951; EU-gebiedscodenummer NL9902004; tekendatum 8-12-2003; 1 kaart; schaal 1:25.000
Neder-Rijn ** (besluit N2000339)	24 maart 2000	31 maart 2000, nr. 65	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N2000339; naam: Neder-Rijn; tekendatum 24-3-2000; 1 West, 2 Oost; schaal 1:25.000
Neder-Rijn ** (besluit DN.2002/1466)	25 april 2003	19 mei 2003, nr.95	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn: Neder-Rijn; tekendatum 25-4-2003; delen oost en west op één kaartblad; schaal: 1:25.000
Neder-Rijn ** (wijzigingsbesluit TRCJZ/2003/10790)	3 maart 2004	5 maart 2004, nr.45	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; naam Neder-Rijn; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N/2000/339, zoals gewijzigd bij besluit met nummer N/2002/1466 en bij besluit met nummer TRCJZ/2003/10790; EU-gebiedscodenummer NL9802038; tekendatum 23-2-2004; blad 1 van 2, blad 2 van 2; schaal 1:25.000
VR Kil van Hurwenen **	11 oktober 1996	11 oktober 1996, nr.202 / pag. 13	Begrenzing speciale beschermingszone "Kil van Hurwenen" in het kader van de EG-Vogelrichtlijn; schaal 1:25.000
Waal ** (besluit N2000307)	24 maart 2000	31 maart 2000, nr.65	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N2000307; naam: Waal; tekendatum 24-3-2000; 1 kaart; schaal 1:25.000
Waal ** (besluit DN.2002/1465)	25 april 2003	19 mei 2003, nr.95	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn: Waal; tekendatum 25-4-2003; 3 delen op één kaartblad; schaal: 1:25.000
Waal ** (wijzigingsbesluit TRCJZ/2003/10236)	24 februari 2004	26 februari 2004, nr.39	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn: Waal; tekendatum 12-02-2004; delen blad 1 van 2 (Kil van Hurwenen toegevoegd), blad 2 van 2; schaal 1:25.000
Natura 2000-besluit Rijntakken PDN/2014-038 038/066-068	23 april 2014	Stcrt.2014, nr.12056	Detailkaarten van bijlage A1-A4 van de Nota van toelichting en kaartbladen 10, 13, 14, 17 en 21 bij het Natura2000-besluit van 23 april 2014

** De Vogelrichtlijnbesluiten zijn ingetrokken met dit wijzigingsbesluit. Digitale versies van de oorspronkelijke kaarten worden gepubliceerd op website www.rijksoverheid.nl/natura2000

2.2.2 Peildata Habitatrichtlijngebieden binnen Rijntakken

Wat betreft Habitatrichtlijngebieden geldt voor de gronden die onderdeel zijn van het gebied zoals dat op de lijst van gebieden van communautair belang is geplaatst, dat voor de beoordeling van de vraag of dat berustte op een voldoende ecologische basis, dient te worden uitgegaan van de datum waarop het gebied op eerdergenoemde lijst is geplaatst. Zodra een gebied is geplaatst op de lijst van gebieden van communautair belang is het een Natura 2000-gebied.⁶

In het geval van Rijntakken geldt als uitgangspunt de datum in de kolom 'Peildatum beschikking Europese Commissie' in de tabel hierna. Voor de beoordeling of de Habitatrichtlijnstatus later is gewijzigd zijn de kaarten gebruikt van bijlage A en de grote kaarten van het Natura 2000-besluit Rijntakken uit 2014.

Tabel kaarten en peildata van de Habitatrichtlijngebieden binnen de Rijntakken. De grijs gemarkeerde kaarten en peildata zijn gebruikt voor de toepassing van de exclaveringsformule bij de locaties genoemd in uitspraak nr. 201404167/1/R2 van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State

Habitatrichtlijngebied	Peildatum beschikking Europese Commissie	Datum publicatieblad Europese Commissie	Titels van de kaarten
Uiterwaarden IJssel (NL2003022)	7 december 2004	29 december 2004	Habitatrichtlijngebied IJsseluiterwaarden; tekendatum 8-04-2003; gebied 100 blad 1, blad 2, blad 3, blad 4; schaal: 1: 50.000
Gelderse Poort (NL9801024)	7 december 2004	29 december 2004	Habitatrichtlijngebied Gelderse Poort; tekendatum 8-04-2003; gebied 27; schaal 1:50.000
Amerongse Bovenpolder (NL2003004), langs de Neder-Rijn	7 december 2004	29 december 2004	Habitatrichtlijngebied Amerongse Bovenpolder; tekendatum 8-04-2003; gebied 82; schaal 1:25.000
Rijswaard en Kil van Hurwenen (NL2003041), langs de Waal	7 december 2004	29 december 2004	Habitatrichtlijngebied Rijswaard en Kil van Hurwenen; tekendatum 8-04-2003; gebied 119; schaal 1:25.000

2.2.3 Peildatum overige gronden

In situaties waarin het gaat om gronden die niet zijn aangewezen als Vogelrichtlijngebied noch op de lijst van gebieden van communautair belang zijn geplaatst verwijst de Afdeling naar de uitspraak van 25 september 2013 in zaak nr. 201210347/1/R2. Uit deze uitspraak volgt dat in die gevallen dient te worden uitgegaan van de feiten en omstandigheden ten tijde van het bestreden besluit.

In het geval van Rijntakken geldt als uitgangspunt de datum in de kolom 'Peildatum besluit' in de tabel hierna.

Tabel kaarten en peildatum Natura 2000-besluit Rijntakken. De grijs gemarkeerde kaarten en peildata zijn gebruikt voor de toepassing van de exclaveringsformule bij de locaties genoemd in uitspraak nr. 201404167/1/R2 van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State

Natura 2000-besluit	Peildatum besluit	Publicatie Staatscourant	Titels van de kaarten
Rijntakken (besluit)	23 april 2014	29 april 2014, nr.12056	Natura 2000-gebied #38, 66-68-kaartblad 1 Rijntakken; - kaartbladen 10, 13, 14, 17, 20, 21. Bijlage A1 (pag.39-45); bijlage A2 (pag.46-48); bijlage A3 (pag.49); bijlage A4 (pag.50).

⁶ Natuurbeschermingswet 1998, artikel 1, lid n, 3°.

2.3 Wijzigingen in de begrenzing naar aanleiding van uitspraak nr. 201404167/1/R2

In de begrenzing op enkele kaarten bij aanwijzingsbesluit Rijntakken (PDN/2014-038) worden de volgende wijzigingen aangebracht:

2.3.1 Parkeerplaats de Paardenmarkt in Rhenen (kaartblad 10)

2.3.1.1 Locatiebeschrijving

De locatie parkeerplaats de Paardenmarkt ligt aan de zuidkant van de gemeente Rhenen.

In 2003 waren er op de locatie geen verhardingen aanwezig (luchtfoto 2003). De parkeerplaats is recent gerealiseerd en is verhard. Op 27 november 2013 is er door de provincie Utrecht een Natuurbeschermingswetvergunning verleend voor het realiseren van een nieuwe parkeerplaats in de uiterwaard. Op 4 maart 2015 heeft de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State een beroep tegen de vergunning ongegrond verklaard.⁷

2.3.1.2 Uitspraak van de Raad van State III c

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State vernietigt het besluit van de staatssecretaris van Economische Zaken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-038 voor zover III c. de parkeerplaats de Paardenmarkt is aangewezen als Vogelrichtlijngebied;

De afdeling heeft overwogen dat '.....onvoldoende kenbaar is welke peildatum voor de toepassing van de exclaveringsformule dient te worden gehanteerd, kan niet worden vastgesteld of de parkeerplaats onder het toepassingsbereik van deze formule valt. Derhalve kan niet worden vastgesteld of de gronden ter plaatse van deze parkeerplaats deel uitmaken van het Vogelrichtlijngebied.'

2.3.1.3 Peildatum exclaveringsformule

Als gevolg van de uitspraak is vastgesteld welke peildatum gehanteerd dient te worden voor de toepassing van de exclaveringsformule voor de gronden ter plaatse van de parkeerplaats de Paardenmarkt. De peildatum voor de toepassing van de exclaveringsformule op de genoemde locatie is 25 april 2003. Dit is de datum waarop het gebied is aangewezen als Vogelrichtlijngebied⁸ volgens de kaart Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn: Neder-Rijn; tekendatum 25-4-2003; kaartblad 2.Oost; schaal: 1:25.000 (de kaart is toegevoegd aan appendix A⁹). De locatie behoort niet tot Habitatrichtlijngebied Amerongse Bovenpolder. De status van de locatie als Vogelrichtlijngebied is niet gewijzigd met het Natura 2000-besluit Rijntakken van 23 april 2014 (zie bijlage A2 en kaartblad 10 van het besluit van 23-04-2014, PDN/2014-038).

2.3.1.4 Toepassing exclaveringsformule

Voor de begrenzing van Natura 2000-gebied Rijntakken geldt de volgende algemene exclaveringsformule: Bestaande bebouwing, erven, tuinen, verhardingen, waterkerende dijken en hoofdspoorwegen maken geen deel uit van het aangewezen gebied, tenzij daarvan in paragraaf 3.3 wordt afgeweken.¹⁰

Of parkeerplaats de Paardenmarkt aanwezig was op de peildatum van 25 april 2003 is op het oog beoordeeld aan de hand van een digitale luchtfoto van het jaar 2003 (opname tussen 1 april-1 juli 2003). Vastgesteld is dat er in 2003 geen verharde parkeerplaats was.

2.3.1.5 Nieuwe feiten of veranderde omstandigheden van na het oorspronkelijke besluit

Er zijn nieuwe feiten of veranderde omstandigheden vastgesteld van na het oorspronkelijke besluit tot aanwijzing als Vogelrichtlijngebied:

- voor de aanleg van de verharde parkeerplaats is in 2013 een Natuurbeschermingswetvergunning verleend, die met ingang van 4 maart 2015 onherroepelijk is¹¹;
- in 2014 is er een verharde parkeerplaats aanwezig (luchtfoto 2014).

⁷ RvSt Afdeling bestuursrechtspraak, 4 maart 2015, nr.201311801/1/R2.

⁸ Besluit Vogelrichtlijngebied Neder-Rijn, 25 april 2003, Stcrt. 19 mei 2003, nr.95.

⁹ Kaart 'SBZ VR Neder-Rijn_25042003', zie appendix A.

¹⁰ Voor de complete tekst zie paragraaf 3.4 van het besluit Rijntakken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-38.

¹¹ RvSt Afdeling bestuursrechtspraak, 4 maart 2015, nr.201311801/1/R2.

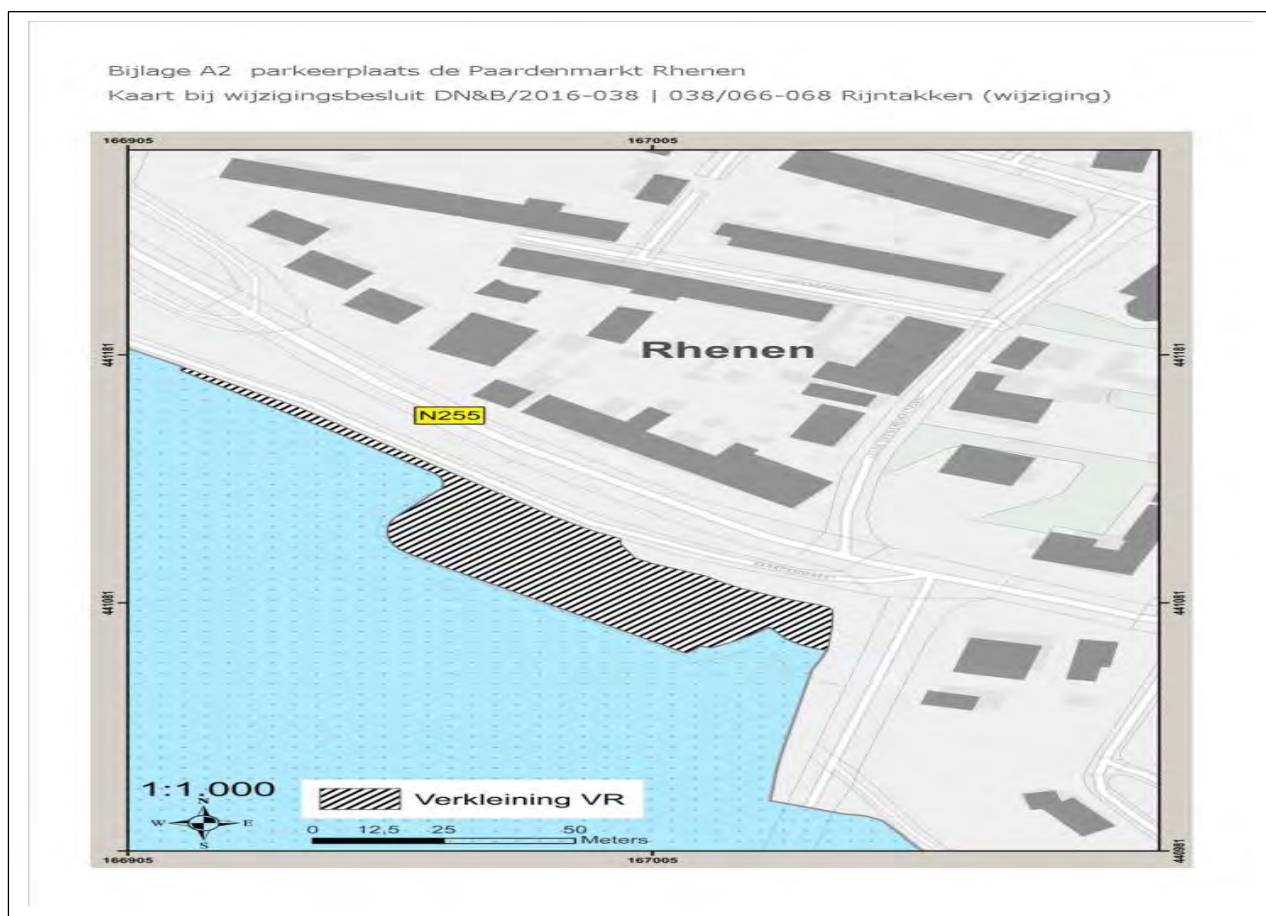
2.3.1.6. Conclusie

Gezien de overwegingen bij lid 2.3.1.3. -2.3.1.5 valt de parkeerplaats de Paardenmarkt onder het toepassingsbereik van de exclaveringsformule. Door de onherroepelijk geworden Natuurbeschermingswetvergunning is er aanleiding om het besluit te wijzigen. De parkeerplaats de Paardenmarkt wordt geëxclaveerd conform uitspraak IIIc van de Raad van State.

2.3.1.7 In paragraaf 3.3. alinea 'De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied Neder-Rijn is aangepast (bijlage A2)' van de Nota van toelichting bij het besluit van 23 april 2014 wordt de tekst bij het zevende opsommingsteken vervangen door de volgende tekst:

- Ter hoogte van het Veerweiterrein in Rhenen zijn naar aanleiding van een zienswijze een jachthaven, bebouwing, een loswal en parkeerplaats de Paardenmarkt onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied. (ca.2.5 ha). Bebouwing, verharding en loswal waren reeds tekstueel uitgesloten van de begrenzing en zijn nu ook op kaart geëxclaveerd. Parkeerplaats de Paardenmarkt wordt door een wijzigingsbesluit¹² tekstueel en op kaart geëxclaveerd omdat er nieuwe feiten en omstandigheden van na het oorspronkelijke besluit tot aanwijzing als Vogelrichtlijngebied bekend zijn geworden. De nieuwe omstandigheid is de verharde parkeerplaats waardoor de locatie niet meer behoort tot het leefgebied van de vogels waarvoor het gebied is aangewezen. Het nieuwe feit is dat het bevoegd gezag, het college van gedeputeerde staten van Utrecht, de aanleg op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 heeft vergund. (°)

2.3.1.8 Aan bijlage A2, pagina 47 van de Nota van toelichting bij het besluit van 23 april 2014 wordt een afbeelding toegevoegd aan de bestaande afbeelding van Rhenen en omgeving, die de gewijzigde status laat zien van de Paardenmarkt:

¹² Wijzigingsbesluit Natura 2000-gebied Rijntakken, kenmerk DN&B/2016-038|038/066-068 Rijntakken (wijziging).

2.3.1.9 Het antwoord op een zienswijze op pagina 106 van Bijlage C van het besluit van 23 april 2014 wordt gewijzigd en als volgt vervangen:

Een inspreker is van mening dat het Veerweiterrein ten onrechte opgenomen is. Het terrein ligt tussen het natuurterrein Palmerswaard en de Rijnstraat. De inspreker stelt dat het terrein niet wordt gebruikt door de doelsoorten. De inspreker geeft aan dat het terrein in agrarisch gebruik en beheer is en regelmatig gemaaid, begraasd en met mest geïnjecteerd wordt. Op het terrein ligt een passantenhaven en restaurant met parkeerterrein en langs de Rijnstraat en Veerweg wordt geparkeerd. Ook vinden er op het terrein evenementen plaats. De inspreker merkt op dat de begrenzing bij Amerongen en Elst is aangepast in verband met het feitelijk strijdig gebruik. Daarom verzoekt de inspreker vanwege vergelijkbare redenen het Veerweiterrein buiten de begrenzing te houden.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. Bebouwing en bijbehorende verharding, parkeerplaats de Paardenmarkt, en jachthaven zijn geëxclaveerd (zie verder paragraaf 3.3. van de Nota van toelichting). De graslanden behoren tot het leefgebied van de vogels waarvoor het gebied in 2000 als Vogelrichtlijngebied is aangewezen (zie de appendix bij de Nota van toelichting). De begrenzing van de graslanden is daarom niet gewijzigd.

2.3.1.10 Kaartblad 10 bij het besluit van 23 april 2014 wordt vervangen door kaartblad 10 bij dit wijzigingsbesluit (datum kaartproductie: 22-6-2016):

Het nieuwe kaartblad 10 staat in een kaartbijlage bij de Nota van toelichting van wijzigingsbesluit DN&B/2016-038_066-068 | 038_066-068 Rijntakken (wijziging).

2.3.2 Nieuwe toegangsweg in de Tollewaard (kaartblad 10)

2.3.2.1 Locatiebeschrijving

De nieuwe toegangsweg ligt in de Tollewaard in de gemeente Buren. De nieuwe weg (Marsdijk) is min of meer gelijk aan het oude tracé naar de locatie van appellant. De weg wordt door de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State aangemerkt als verharding. De nieuwe toegangsweg is heden in eigendom van de Staat (kadastrale informatie 2015).

2.3.2.2 Uitspraak van de Raad van State III d

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State vernietigt het besluit van de staatssecretaris van Economische Zaken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-038 voor zover:

III d. de nieuwe toegangsweg ter plaatse van de gronden van een appellant zijn aangewezen als Vogelrichtlijngebied. De afdeling heeft overwogen dat '.....onvoldoende kenbaar is welke peildatum voor de toepassing van de exclaveringsformule dient te worden gehanteerd, kan niet worden vastgesteld of de nieuwe toegangsweg onder het toepassingsbereik van deze formule valt. Derhalve kan niet worden vastgesteld of de gronden ter plaatse van deze weg deel uitmaken van het Vogelrichtlijngebied.'

2.3.2.3 Peildatum exclaveringsformule

Als gevolg van de uitspraak is vastgesteld welke peildatum gehanteerd dient te worden voor de toepassing van de exclaveringsformule voor de nieuwe toegangsweg ter plaatse van de gronden van een appellant. De peildatum voor de toepassing van de exclaveringsformule voor de nieuwe toegangsweg ter plaatse van de gronden van een appellant is 24 maart 2000. Dit is de datum waarop het gebied is aangewezen als Vogelrichtlijngebied¹³ volgens de kaart Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn: Neder-Rijn; tekendatum 25-4-2003; kaartblad 1.West; schaal: 1:25.000 (de kaart is toegevoegd aan appendix A).¹⁴ De locatie maakt geen deel uit van Habitatrichtlijngebied Amerongse Bovenpolder. De status van de locatie als Vogelrichtlijngebied is niet gewijzigd met het Natura 2000-besluit Rijntakken van 23 april 2014 (zie bijlage A2 en kaartblad 10 van het besluit van 23-04-2014, PDN/2014-038).

2.3.2.4 Toepassing exclaveringsformule

Voor de begrenzing van Natura 2000-gebied Rijntakken geldt de volgende algemene exclaveringsformule: Bestaande bebouwing, erven, tuinen, verhardingen, waterkerende dijken en hoofdspoorwegen maken geen deel uit van het aangewezen gebied, tenzij daarvan in paragraaf 3.3 wordt afgeweken.¹⁵ Er is in 2000 een noord-zuid gelegen toegangsweg aanwezig, Marsdijk genaamd (luchtfoto 2000). Deze (oude) toegangsweg maakte geen deel uit van het Vogelrichtlijngebied op grond van de algemene exclaveringsformule. In geding is echter de nieuwe toegangsweg die in 2013 is aangelegd, na de peildatum 24 maart 2000.

2.3.2.5 Nieuwe feiten of veranderde omstandigheden van na het oorspronkelijke besluit

De toegangsweg is in 2013 aangelegd. Voor het Ruimte voor de Rivierproject Tollewaard is een vergunning verleend in het kader van de Natuurbeschermingswet 1998.¹⁶ De aanleg van de nieuwe toegangsweg is daar een onderdeel van. De nieuwe toegangsweg maakt geen deel meer uit van het Vogelrichtlijngebied omdat het gaat om een bestaande verharding waarvan de aanleg na de peildatum in 2000 op basis van de Natuurbeschermingswet 1998 is vergund door het bevoegd gezag.

2.3.2.6 Conclusie

Gezien de overwegingen bij lid 2.3.2.3. -2.3.2.5 valt de nieuwe toegangsweg onder het toepassingsbereik van de exclaveringsformule. De nieuwe toegangsweg wordt geëxclaveerd conform uitspraak IIId van de Raad van State.

¹³ Besluit Vogelrichtlijngebied Neder-Rijn, 24 maart 2000, Stcrt. 31 maart 2000, nr.65.

¹⁴ Kaart 'SBZ VR Neder-Rijn_25042003', zie appendix A.

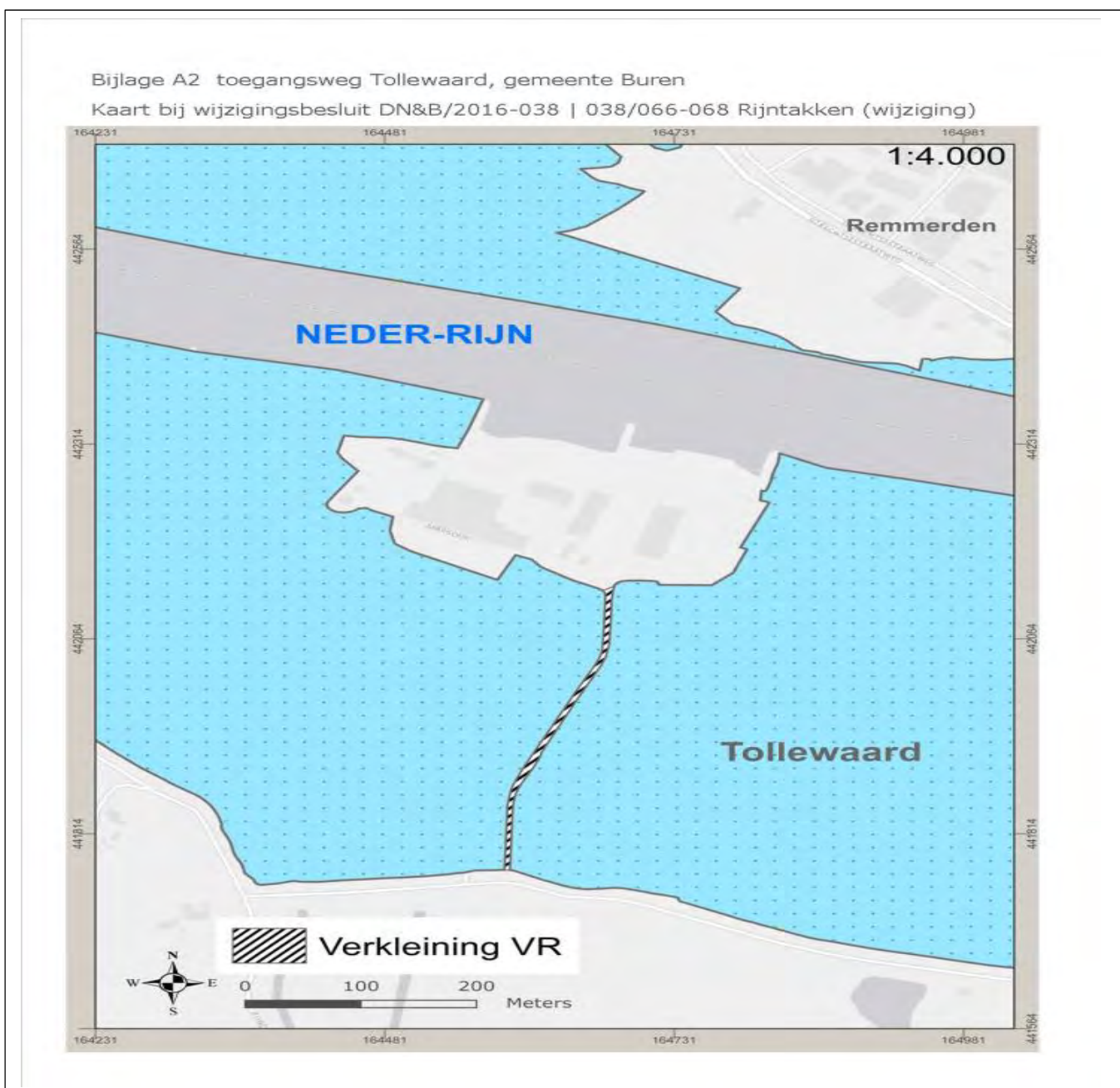
¹⁵ Voor de complete tekst zie paragraaf 3.4 van het besluit Rijntakken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-38.

¹⁶ Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (2012). Natuurbeschermingswet 1998: aanvraag vergunning Ruimte voor de Rivier project vier maatregelen Nederrijn: deelgebied Tollewaard.

2.3.2.7 Aan paragraaf 3.3. alinea 'De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied Neder-Rijn is aangepast (bijlage A2)' van de Nota van toelichting bij het besluit van 23 april 2014 wordt de volgende tekst toegevoegd:

- In de Tollewaard (gemeente Buren) is de nieuwe noord-zuid gelegen toegangsweg (Marsdijk) door middel van een wijzigingsbesluit¹⁷ op kaart geëxclaveerd (ca. 0,2 ha). De nieuwe toegangsweg behoort niet tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen. De aanleg van de weg is vergund volgens de Natuurbeschermingswet 1998. De oude toegangsweg was al tekstueel geëxclaveerd volgens het besluit tot aanwijzing van Neder-Rijn als Vogelrichtlijngebied in 2000.

2.3.2.8 Aan bijlage A2 van de Nota van toelichting bij het besluit van 23 april 2014 wordt een afbeelding toegevoegd:

¹⁷ Wijzigingsbesluit Natura 2000-gebied Rijntakken, kenmerk DN&B/2016-038|038/066-068 Rijntakken (wijziging).

2.3.2.9 Zienswijze Bijlage C van het besluit van 23 april 2014

Er is geen zienswijze bekend.

2.3.2.10 Kaartblad 10 bij het besluit van 23 april 2014 wordt vervangen door kaartblad 10 bij dit wijzigingsbesluit (datum kaartproductie: 22-6-2016):

Het nieuwe kaartblad 10 staat in een kaartbijlage bij de Nota van toelichting van wijzigingsbesluit DN&B/2016-038_066-068 | 038_066-068 Rijntakken (wijziging).

2.3.3 Noordoever recreatiegebied Rhederlaag (kaartbladen 13 en 14)

2.3.3.1 Locatiebeschrijving

De Noordoever in recreatiegebied Rhederlaag ligt in de gemeente Zevenaar, ten westen van Giesbeek. De parkeerplaatsen, toiletgebouwen en de toegangsweg (voor zover dit een afslag van de Marsweg betreft) zijn na 2003 aangelegd. De Marsweg was ten minste in het jaar 2000 al aanwezig als verharde weg (Luchtfoto 2000).

2.3.3.2 Uitspraak Raad van State III a¹⁸

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State vernietigt het besluit van de staatssecretaris van Economische Zaken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-038 voor zover:

III a. de toegangsweg, parkeerplaatsen en toiletgebouwen ter plaatse van de Noordoever zijn aangewezen als Vogelrichtlijngebied. Voor de voorgaande uitspraak heeft de afdeling het volgende overwogen (4.6): "Nu het gelet op het vorenstaande onvoldoende kenbaar is welke peildatum voor de toepassing van de exclaveringsformule dient te worden gehanteerd, kan niet worden vastgesteld of de toegangsweg, parkeerplaatsen en toiletgebouwen onder het toepassingsbereik van deze formule vallen. Derhalve kan niet worden vastgesteld of de gronden ter plaatse van de toegangsweg, parkeerplaatsen en toiletgebouwen deel uitmaken van het Vogelrichtlijngebied. Het besluit is in zoverre vastgesteld in strijd met de rechtszekerheid".

2.3.3.3 Peildatum exclaveringsformule

Als gevolg van de uitspraak is vastgesteld welke peildatum gehanteerd dient te worden voor de toepassing van de exclaveringsformule voor de gronden ter plaatse van de toegangsweg, parkeerplaatsen en toiletgebouwen. De peildatum voor de toepassing van de exclaveringsformule op de genoemde locatie is 25 april 2003. Dit is de datum waarop het gebied is aangewezen als Vogelrichtlijngebied¹⁹ volgens de kaart Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn: IJssel; tekendatum 25-4-2003; kaartblad deel 1 van 3: Zuid; schaal: 1:25.000 (de kaart is toegevoegd aan appendix A).²⁰ De locatie maakt geen deel uit van Habitatrictlijngebied Uiterwaarden IJssel. De status van de locatie als Vogelrichtlijngebied is niet gewijzigd met het Natura 2000-besluit Rijntakken van 23 april 2014 (zie bijlage A1 en kaartblad 13 en 14 van het besluit van 23-04-2014, PDN/2014-038).

2.3.3.4 Toepassing exclaveringsformule

Voor de begrenzing van Natura 2000-gebied Rijntakken geldt de volgende algemene exclaveringsformule: Bestaande bebouwing, erven, tuinen, verhardingen, waterkerende dijken en hoofdspoorwegen maken geen deel uit van het aangewezen gebied, tenzij daarvan in paragraaf 3.3 wordt afgeweken.²¹

Of de toegangsweg, parkeerplaatsen en toiletgebouwen aanwezig waren op de peildatum van 25 april 2003 is op het oog beoordeeld aan de hand van een digitale luchtfoto van het jaar 2003 (opname tussen 1 april-1 juli 2003). Vastgesteld wordt dat er in 2003 geen verharding aanwezig is in de vorm van een toegangsweg (afslag van de Marsweg), parkeerplaatsen en geen bebouwing in de vorm van toiletgebouwen. Vastgesteld wordt dat er wel verharding aanwezig is in de vorm van een toegangsweg (Marsweg) tussen de N338 en recreatiepark De Veerstal.

2.3.3.5 Nieuwe feiten of veranderde omstandigheden van na het oorspronkelijke besluit

Er zijn voor de parkeerplaatsen en toiletgebouwen geen nieuwe feiten of veranderde omstandigheden van na het oorspronkelijk besluit van 25 april 2003 (besluit Vogelrichtlijn) bekend. Voor zover bekend is er voor de parkeerplaatsen en toiletgebouwen geen vergunning in het kader van de Natuurbeschermingswet 1998 verleend.

2.3.3.6 Conclusie

Gezien de overwegingen bij lid 2.3.3.3. -2.3.3.5 vallen de parkeerplaatsen en toiletgebouwen niet onder het toepassingsbereik van de exclaveringsformule en blijven volgens besluit PDN/2014-038 aangewezen als Vogelrichtlijngebied. De verharde toegangsweg (Marsweg) valt wel onder het toepassingsbereik van de

¹⁸ De nummering is gelijk aan en verwijst naar de nummering in de uitspraak.

¹⁹ Besluit Vogelrichtlijngebied IJssel, 25 april 2003, Stcrt. 19 mei 2003, nr.95.

²⁰ Kaart 'SBZ VR IJssel_25042003_deel 1 ZUID', zie appendix A.

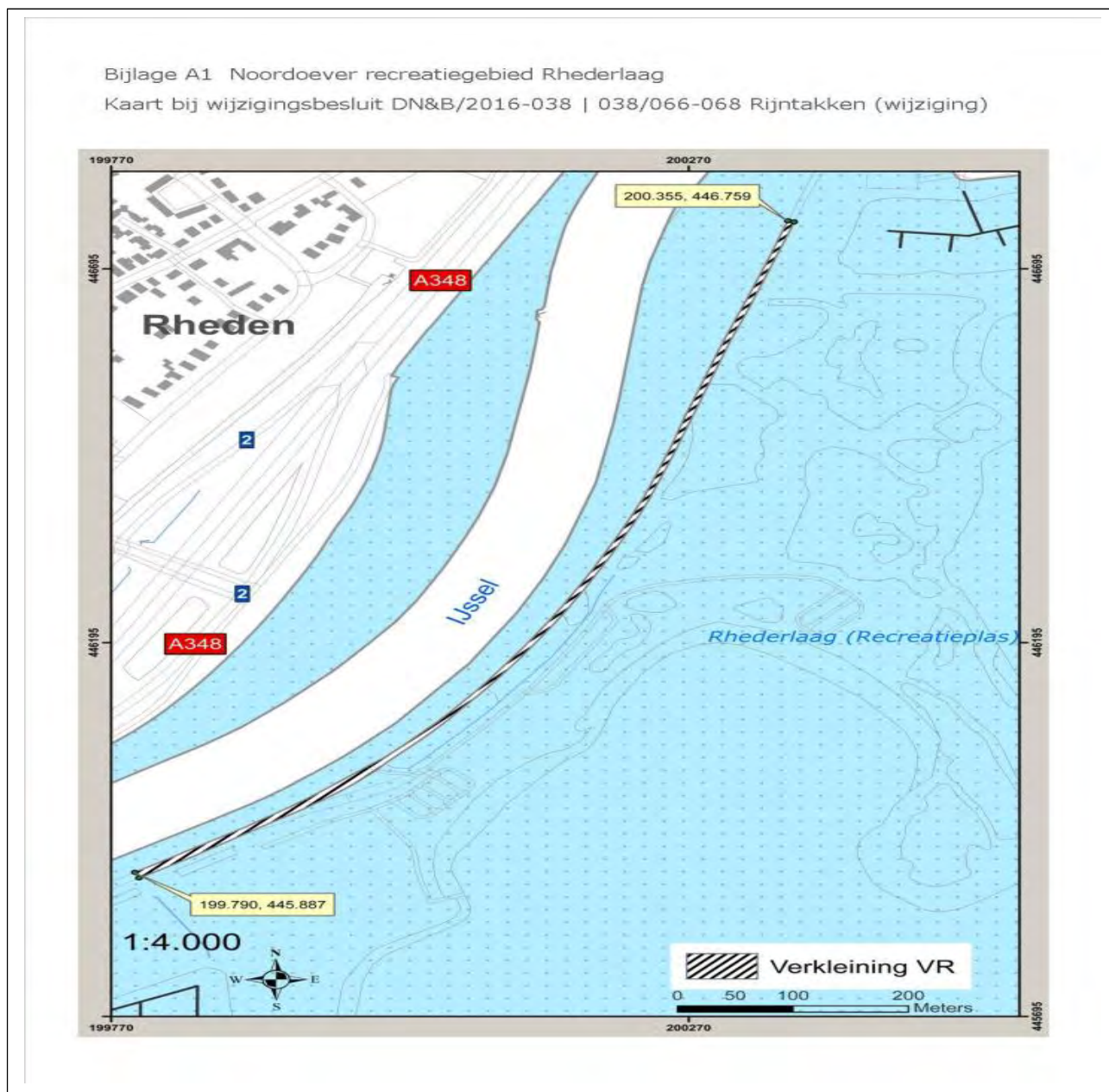
²¹ Voor de complete tekst zie paragraaf 3.4 van het besluit Rijntakken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-38.

exclaveringsformule. De verharde toegangsweg (Marsweg) wordt geëxclaveerd conform uitspraak IIIa van de Raad van State, voor zover deze is gelegen langs en op het grondgebied van appellant. De coördinaten van de op kaart geëxclaveerde weg zijn 199.790:445.887 (X:Y) en 200.355:446.759 (X:Y).

2.3.3.7 Aan paragraaf 3.3. alinea 'De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied IJssel is aangepast (bijlage A1)' van de Nota van toelichting bij het besluit van 23 april 2014 wordt een opsommingsteken met tekst toegevoegd:

- Verharding in de vorm van de toegangsweg naar de noordoever van het recreatiegebied Rhederlaag (Marsweg) is gedeeltelijk onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied conform de tekstuele exclavering (ca. 0,6 ha). (°)

2.3.3.8 Aan bijlage A1 van de Nota van toelichting bij het besluit van 23 april 2014 wordt een afbeelding toegevoegd:

2.3.3.9 Het antwoord op een zienswijze op pagina 99 van Bijlage C van het besluit van 23 april 2014 wordt gewijzigd en als volgt vervangen:

Een inspreker is van mening dat de recreatiegebieden Hattem en Rhederlaag buiten de begrenzing van Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel moeten vallen, omdat voor deze intensieve concentratiegebieden voor de recreatie andere doelen gelden dan de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen.

De zienswijze heeft deels geleid tot aanpassing van het besluit. De begrenzing van het Vogelrichtlijn gebied is al definitief geworden na de aanwijzingen van 2000 en 2003. Verkleining van een Vogelrichtlijngebied is mogelijk als een duidelijke technische of wetenschappelijke fout is gemaakt bij de begrenzing. Maar dat is bij Hattem niet aan de orde. Bij de Noordoever Rhederlaag is op kaart verduidelijkt voor de gebruiker dat een deel van de toegangsweg (Marsweg) naar de Noordoever niet behoort tot het Vogelrichtlijngebied omdat deze verharde weg op de peildatum 25 april 2003 al aanwezig was en daardoor valt onder de werking van de exclaveringsformule. Bij de recreatiegebieden zijn de graslanden en het open water ook van betekenis als leefgebied voor de vogelsoorten waarvoor het Vogelrichtlijngebied is aangewezen. Hierbij is zo begrensd dat een samenhangend geheel is ontstaan. Zie verder de appendix bij de Nota van toelichting.

2.3.3.10 Kaartbladen 13 en 14 bij het besluit van 23 april 2014 worden vervangen door kaartbladen 13 en 14 bij dit wijzigingsbesluit (datum kaartproductie: 22-6-2016):

De nieuwe kaartbladen 13 en 14 staan in een kaartbijlage bij de Nota van toelichting van wijzigingsbesluit DN&B/2016-038_066-068 | 038_066-068 Rijntakken (wijziging).

2.3.4 Parkeerterrein bij steenfabriek Binnenwaard onder IJzendoorn (kaartblad 17)

2.3.4.1 Locatiebeschrijving

De steenfabriek Binnenwaard ligt in de Willemspolder bij IJzendoorn (gemeente Neder-Betuwe, westelijk van Ochten). Ter plaatse van de entree van het terrein nabij de voormalige bedrijfswoning is de weg verbreed met puingranulaat en grind ten behoeve van parkeergelegenheid. De gronden ter plaatse van het half verharde oppervlak worden door de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State aangemerkt als verharding.

2.3.4.2 Uitspraak van de Raad van State III e

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State vernietigt het besluit van de staatssecretaris van Economische Zaken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-038 voor zover:

III e. het parkeerterrein ter plaatse van de gronden van een appellant is aangewezen als Vogelrichtlijngebied;

De afdeling heeft overwogen dat '.....onvoldoende kenbaar is welke peildatum voor de toepassing van de exclaveringsformule dient te worden gehanteerd, kan niet worden vastgesteld of het parkeerterrein onder het toepassingsbereik van deze formule valt. Derhalve kan niet worden vastgesteld of de gronden ter plaatse van deze parkeerplaats deel uitmaken van het Vogelrichtlijngebied.'

2.3.4.3 Peildatum exclaveringsformule

Als gevolg van de uitspraak is vastgesteld welke peildatum gehanteerd dient te worden voor de toepassing van de exclaveringsformule voor de gronden ter plaatse van het parkeerterrein. De peildatum voor de toepassing van de exclaveringsformule op de genoemde locatie is 25 april 2003. Dit is de datum waarop het gebied is aangewezen als Vogelrichtlijngebied²² volgens de kaart Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn: Waal; tekendatum 25-4-2003; schaal: 1:25.000 (de kaart is toegevoegd aan appendix A).²³

De locatie maakt geen deel uit van Habitatrichtlijngebied Rijswaard en Kil van Hurwenen. De status van de locatie als Vogelrichtlijngebied is niet gewijzigd met het Natura 2000-besluit Rijntakken van 23 april 2014 (zie bijlage A4 en kaartblad 17 van het besluit van 23-04-2014, PDN/2014-038).

2.3.4.4 Toepassing exclaveringsformule

Voor de begrenzing van Natura 2000-gebied Rijntakken geldt de volgende algemene exclaveringsformule: Bestaande bebouwing, erven, tuinen, verhardingen, waterkerende dijken en hoofdspoorwegen maken geen deel uit van het aangewezen gebied, tenzij daarvan in paragraaf 3.3 wordt afgeweken.²⁴ Of er een parkeerterrein aanwezig was op 25 april 2003 is op het oog beoordeeld aan de hand van een luchtfoto uit 2003 (opname tussen 1 april-1 juli 2003). Er is vastgesteld dat er in 2003 een verharding was ter plaatse van de gronden van appellant. De verharding wordt op kaart geëxclaveerd van het Vogelrichtlijngebied en de Nota van toelichting wordt op onderdelen gewijzigd.

2.3.4.5 Nieuwe feiten of veranderde omstandigheden van na het oorspronkelijke besluit

Er zijn geen nieuwe feiten of veranderde omstandigheden bekend.

2.3.4.6 Conclusie

Gezien de overwegingen bij lid 2.3.4.3. -2.3.4.5 valt het parkeerterrein onder het toepassingsbereik van de exclaveringsformule conform uitspraak IIIe van de Raad van State. De verharding wordt geëxclaveerd.

2.3.4.7 In paragraaf 3.3. alinea 'De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied Waal is aangepast (bijlage A4)' van de Nota van toelichting bij het besluit van 23 april 2014 wordt de volgende tekst toegevoegd:

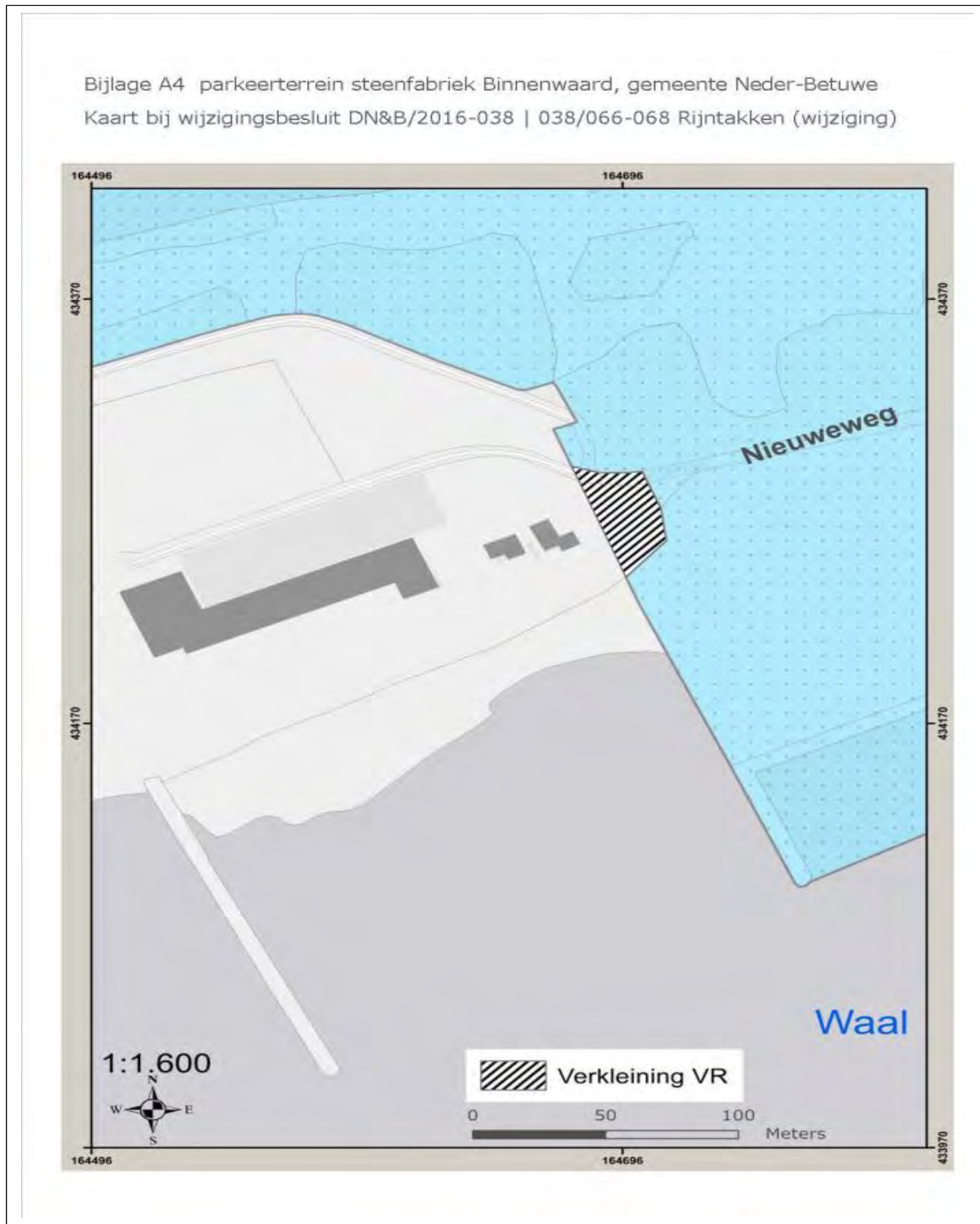
- Bij steenfabriek Binnenwaard is een parkeerplaats nabij de voormalige bedrijfswoning ook op kaart geëxclaveerd (ca. 0,1 ha). De verharde parkeerplaats behoort niet tot het leefgebied van de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen.

²² Besluit Vogelrichtlijngebied Neder-Rijn, 25 april 2003, Stcrt. 19 mei 2003, nr.95.

²³ Kaart SBZ VR Waal_25042003, zie appendix A.

²⁴ Voor de complete tekst zie paragraaf 3.4 van het besluit Rijntakken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-38.

2.3.4.8 Aan bijlage A4 van de Nota van toelichting bij het besluit van 23 april 2014 wordt een afbeelding toegevoegd:

2.3.4.9 Het antwoord op een zienswijze op pagina 115 van Bijlage C van het besluit van 23 april 2014 wordt gewijzigd en als volgt vervangen:

Een inspreker is van mening dat de scheepsreparatiewerf en een overnachtingshaven, alsmede de drukbezochte nabijgelegen plas in de Willemspolder bij IJzendoorn buiten de begrenzing moeten blijven van het Natura 2000-gebied. Volgens de inspreker is er sprake van verstoring door bedrijfsmatig en publiek gebruik van de haven, wat niet leidt tot verbetering van de natuurlijke omgeving.

De zienswijze heeft geleid tot aanpassing van het besluit. In ontwerp is op bedoelde plek de begrenzing aangehouden zoals die in 2000 en 2004 is vastgesteld. De haven van de scheepswerf (ca. 1 ha), waarvan het landdeel overigens geen deel uitmaakt van het Vogelrichtlijngebied, is ook uitgezonderd. De parkeerplaats nabij de voormalige bedrijfswoning maakt geen deel uit van het Vogelrichtlijngebied.

2.3.4.10 Kaartblad 17 bij het besluit van 23 april 2014 wordt vervangen door kaartblad 17 bij dit wijzigingsbesluit (datum kaartproductie: 22-6-2016):

Het nieuwe kaartblad 17 staat in een kaartbijlage bij de Nota van toelichting van wijzigingsbesluit DN&B/2016-038_066-068 | 038_066-068 Rijntakken (wijziging).

2.3.5 Laad- en loswal steenfabriek gemeente Lingewaard

2.3.5.1 Locatiebeschrijving

De steenfabriek ligt in de Gendtsche Polder aan de Waal (gemeente Lingewaard, zuidelijk van Gendt), weergegeven op kaartblad 20 bij het oorspronkelijke besluit Natura 2000-gebied Rijntakken.

Het betreft een weg langs de Waal en een weg haaks daarop. De weg langs de Waal is verhard met betonnen platen, het andere stuk met rijplaten. De rijplaten liggen ook als verharding op het drijvende ponton. De laad- en losfaciliteit is in 2005 aangelegd volgens uitspraak nr. 201404167/1/R2.

2.3.5.2 Uitspraak van de Raad van State III f

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State vernietigt het besluit van de staatssecretaris van Economische Zaken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-038 voor zover:

III f.; de laad- en loswal ter plaatse van de gronden van appellanten is aangewezen als Vogelrichtlijngebied en Habitatrichtlijngebied.

De afdeling heeft overwogen dat '.....onvoldoende kenbaar is welke peildatum voor de toepassing van de exclaveringsformule dient te worden gehanteerd. Gelet hierop kan niet worden vastgesteld of het parkeerterrein onder het toepassingsbereik van deze formule valt. Derhalve kan niet worden vastgesteld of de gronden ter plaatse van deze parkeerplaats deel uitmaken van het Vogelrichtlijngebied.'

2.3.5.3 Peildatum exclaveringsformule

Als gevolg van de uitspraak is vastgesteld welke peildatum gehanteerd dient te worden voor de toepassing van de exclaveringsformule voor de gronden ter plaatse van de laad- en loswal. De peildata voor de toepassing van de exclaveringsformule op de genoemde locatie zijn 24 maart 2000 voor de weg langs de Waal en 25 april 2003 voor de drijvende ponton. Dit zijn de data waarop het gebied Gelderse Poort is aangewezen en gewijzigd als Vogelrichtlijngebied²⁵ volgens de kaart Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn: Gelderse Poort; tekendatum 25-4-2003; schaal: 1:25.000 (de kaart is toegevoegd aan appendix A).²⁶

De locatie maakt deel uit van Habitatrichtlijngebied Gelderse Poort volgens de kaart Habitatrichtlijngebied Gelderse Poort; vastgesteld 8 april 2003; schaal 1:50.000 (de kaart is toegevoegd aan appendix A).²⁷ De peildatum voor het Habitatrichtlijngebied is 7 december 2004, conform de beschikking van de Europese Commissie. De status van de locatie als Vogelrichtlijngebied en Habitatrichtlijngebied is niet gewijzigd met het Natura 2000-besluit Rijntakken van 23 april 2014 (zie bijlage A3 en kaartblad 20 van het besluit van 23-04-2014, PDN/2014-038).

2.3.5.4 Toepassing exclaveringsformule

Voor de begrenzing van Natura 2000-gebied Rijntakken geldt de volgende algemene exclaveringsformule: Bestaande bebouwing, erven, tuinen, verhardingen, waterkerende dijken en hoofdspoorwegen maken geen deel uit van het aangewezen gebied, tenzij daarvan in paragraaf 3.3 wordt afgeweken.²⁸

In uitspraak nr. 201404167/1/R2 is vastgesteld dat de laad- en losfaciliteit in 2005 is aangelegd.

Dit is na de hiervoor genoemde peildata.

2.3.5.5 Nieuwe feiten of veranderde omstandigheden van na het oorspronkelijke besluit

Er zijn geen nieuwe feiten of veranderde omstandigheden van na het oorspronkelijk besluit van 25 april 2003 (besluit Vogelrichtlijn) bekend. Voor zover bekend is er voor de laad- en loswal geen vergunning in het kader van de Natuurbeschermingswet 1998 verleend.

2.3.5.6 Conclusie

Gezien de overwegingen bij lid 2.3.5.3. -2.3.5.5 valt de laad- en loswal niet onder het toepassingsbereik van de exclaveringsformule en blijft het de status houden van Vogelrichtlijngebied en Habitatrichtlijngebied in afwijking van uitspraak III f van de Raad van State.

²⁵ Besluit Vogelrichtlijngebied Neder-Rijn, 25 april 2003, Stcrt. 19 mei 2003, nr.95.

²⁶ Kaart SBZ VR Gelderse Poort_25042003, zie appendix A.

²⁷ Kaart N2K067_HR0K_Gelderse Poort, zie appendix A.

²⁸ Voor de complete tekst zie paragraaf 3.4 van het besluit Rijntakken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-38.

2.3.6 Laad- en loswal Spijk (kaartblad 21)

2.3.6.1 Locatiebeschrijving

De laad- en loswal ligt zuidelijk van Spijk aan de Spijksedijk in de gemeente Rijnwaarden. De laad- en loswal bestaat uit een betonnen constructie waarop vrachtwagens kunnen parkeren, zodat de laad- en loswal dient te worden aangemerkt als een verharding als bedoeld in de algemene exclaveringsformule.

2.3.6.2 Uitspraak van de Raad van State III b

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State vernietigt het besluit van de staatssecretaris van Economische Zaken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-038 voor zover:

de laad- en loswal ter plaatse van de gronden van een appellant is aangewezen als Vogelrichtlijngebied en Habitatrichtlijngebied. De afdeling heeft onder andere overwogen dat de laad- en loswal voor 2003 is aangelegd en bestaat uit een betonnen constructie (5.3). En dat "nu.....verder onvoldoende kenbaar is welke peildatum voor de toepassing van de exclaveringsformule dient te worden gehanteerd, kan niet worden vastgesteld of de laad- en loswal onder het toepassingsbereik van deze formule valt. Derhalve kan niet worden vastgesteld of de gronden ter plaatse van deze laad- en loswal deel uitmaken van het Vogel- en habitatrichtlijngebied. Het besluit is in zoverre vastgesteld in strijd met de rechtszekerheid."(5.3.2.)

2.3.6.3 Peildatum exclaveringsformule

Als gevolg van de uitspraak is vastgesteld welke peildatum gehanteerd dient te worden voor de toepassing van de exclaveringsformule voor de gronden ter plaatse van de laad- en loswal. De peildatum voor de toepassing van de exclaveringsformule op de genoemde locatie is 25 april 2003 voor het Vogelrichtlijngebied Gelderse Poort²⁹ volgens de kaart Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn: Gelderse Poort; tekendatum 25-4-2003; schaal: 1:25.000 (de kaart is toegevoegd aan appendix A).³⁰ En 7 december 2004 voor de beschikking van de Europese Commissie waardoor Gelderse Poort is geplaatst op de communautaire lijst als Habitatrichtlijngebied³¹ volgens de kaart Habitatrichtlijngebied Gelderse Poort; vastgesteld 8 april 2003; schaal 1:50.000 (de kaart is toegevoegd aan appendix A).³² De status van de locatie als Vogelrichtlijngebied en Habitatrichtlijngebied is niet gewijzigd met het Natura 2000-besluit Rijntakken van 23 april 2014 (zie bijlage A3 en kaartblad 21 van het besluit van 23-04-2014, PDN/2014-038).

2.3.6.4 Toepassing exclaveringsformule

Voor de begrenzing van Natura 2000-gebied Rijntakken geldt de volgende algemene exclaveringsformule: Bestaande bebouwing, erven, tuinen, verhardingen, waterkerende dijken en hoofdspoorwegen maken geen deel uit van het aangewezen gebied, tenzij daarvan in paragraaf 3.3 wordt afgeweken.³³

Of de laad- en loswal aanwezig was op de peildatum van 25 april 2003 voor het Vogelrichtlijngebied is op het oog beoordeeld aan de hand van een digitale luchtfoto van het jaar 2003 (opname tussen 1 april-1 juli 2003). Vastgesteld wordt dat er verharding aanwezig is in de vorm van een laad- en loswal en een toegangsweg naar de Spijksedijk.

2.3.6.5 Nieuwe feiten of veranderde omstandigheden van na het oorspronkelijke besluit

Er zijn geen nieuwe feiten of veranderde omstandigheden bekend.

2.3.6.6 Conclusie

Gezien de overwegingen bij lid 2.3.6.3. -2.3.6.5 valt de laad- en loswal onder het toepassingsbereik van de exclaveringsformule conform uitspraak IIb van de Raad van State. De verharde laad- en loswal en toegangsweg wordt geëxclaveerd.

²⁹ Besluit Vogelrichtlijngebied Gelderse Poort, 25 april 2003, Stcrt. 19 mei 2003, nr. 95.

³⁰ Kaart SBZ VR Gelderse Poort_25042003, zie appendix A.

³¹ Beschikking van de Commissie van 7 december 2004 tot vaststelling, op grond van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad, van de lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische geografische regio (PB 29.12.2004 L 387/1).

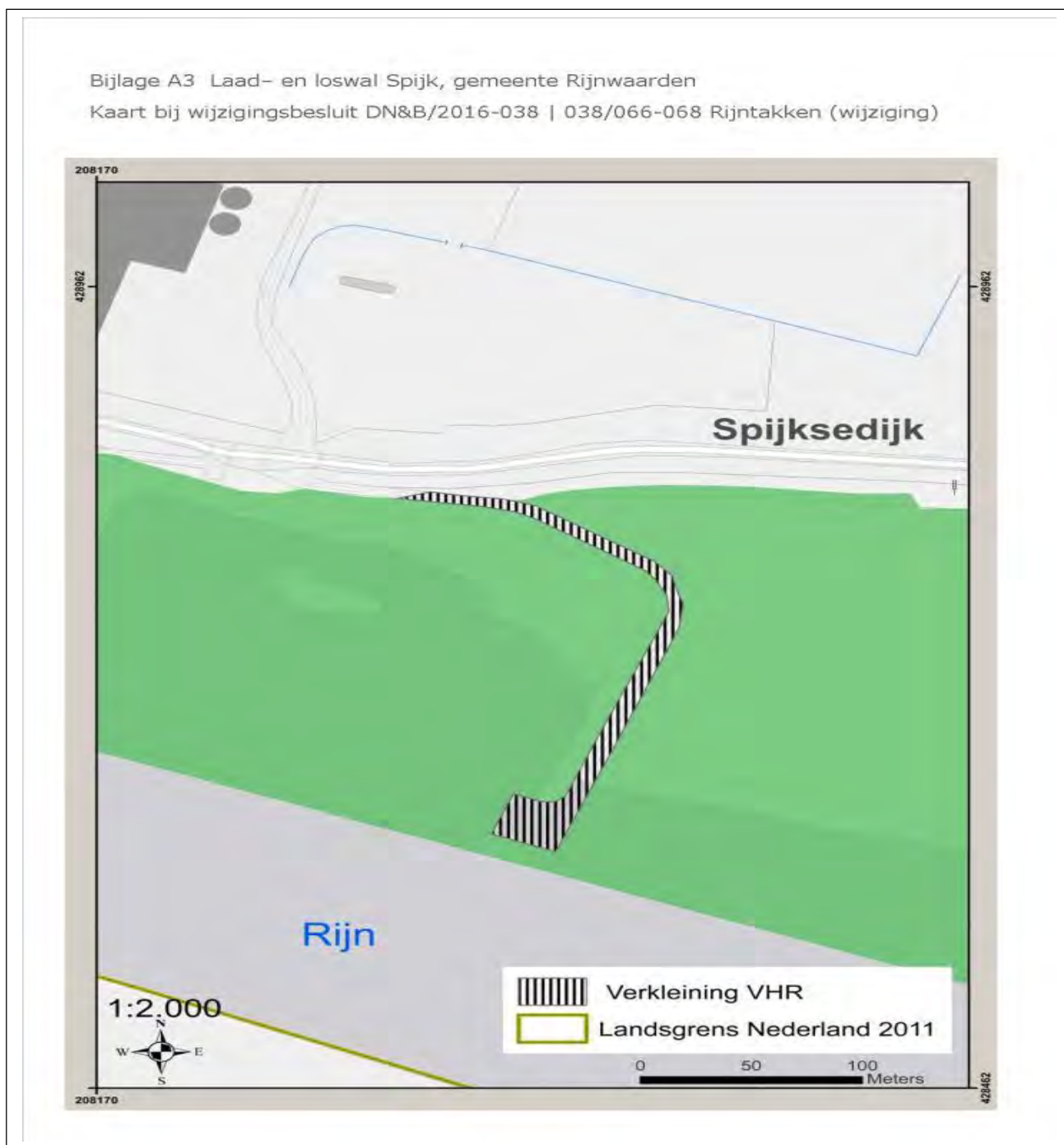
³² Kaart N2K067_HR0K_Gelderse Poort, zie appendix A.

³³ Voor de complete tekst zie paragraaf 3.4 van het besluit Rijntakken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-38.

2.3.6.7 Aan paragraaf 3.3. alinea 'De begrenzing van de Habitatrichtlijngebieden (zoals aangemeld) en de Vogelrichtlijngebieden zijn verder nog op de volgende plaatsen aangepast' van de Nota van toelichting bij het besluit van 23 april 2014 wordt een opsommingsteken met tekst toegevoegd:

- Verharding in de vorm van een laad- en loswal en toegangsweg bij Spijk (Spijkse Dijk) is onttrokken aan het Vogelrichtlijngebied en Habitatrichtlijngebied conform de tekstuele exclavering (ca. 0,3 ha) (bijlage A3). (°)

2.3.6.8 Aan bijlage A3 van de Nota van toelichting bij het besluit van 23 april 2014 wordt een afbeelding toegevoegd:

2.3.6.9 Het antwoord op een zienswijze op pagina 111-112 van Bijlage C van het besluit van 23 april 2014 wordt gewijzigd en als volgt vervangen:

Een inspreker verzoekt om de begrenzing rondom een bedrijfsterrein en loswal bij Spijk te wijzigen. Het terrein wordt aan weerszijden begrensd door uiterwaarden die als Natura 2000-gebied zijn aangewezen. Beide uitstulpingen ten zuiden van het terrein aan de rivierzijde komt de inspreker onlogisch voor. De inspreker voorziet hier beperkingen ten aanzien van de manoeuvreerbaarheid en aanlegmogelijkheden van schepen. De inspreker verzoekt daarom deze begrenzing lokaal te wijzigen conform de algemeen gehanteerde exclaveringsformule voor bedrijfsterreinen, bebouwing en verhardingen.

Een aantal insprekers verzoekt om het oostelijke gedeelte van het Natura 2000-gebied ten zuiden van de Spijksedijk buiten de begrenzing te laten. Eén van de insprekers noemt in het bijzonder het bedrijventerrein Spijksedijk, de loswal en de kribvakken, met name de kribvakken tussen de twee kribvakken die meebegrensd zijn. Volgens de insprekers is het bedrijfsterrein Spijksedijk één van de weinige die nog kansen biedt om via water rechtstreeks te kunnen vervoeren. De aanleg van loswallen en -kaden moeten daarom volgens de insprekers mogelijk blijven, zodat de ontsluiting van het bedrijventerrein kan blijven plaatsvinden. De insprekers geven hierbij aan dat Provincie Gelderland het goederenvervoer over water stimuleert, zoals vastgelegd in het Tweede Provinciale Verkeer en Vervoerplan. Tevens verwachten de insprekers niet dat zich in dit drukbevaren gedeelte van de Rijn, zeker op het punt van de losplaatsen, natuurwaarden zullen ontwikkelen.

Een inspreker verzoekt om de permanente loswal van diens bedrijf in de uiterwaarden bij Spijk (gemeente Rijnwaarden) en de weg ernaartoe niet mee te begrenzen. De inspreker wil er in dat verband op wijzen dat de uiterwaarden van groot belang zijn voor de toekomstige kleivoorziening van de baksteenindustrie. Tevens geeft de inspreker aan dat blijkens het in ontwikkeling zijnde project "Huissensche Waarden", Ruimte voor de Rivier, nieuwe natuur en de winning van zand, grind en klei hand in hand kunnen gaan. Bovendien zal het uiterwaardengebied volgens de inspreker blijvend aandacht vragen in het kader van veiligheidsdoelstellingen waardoor sediment regelmatig verwijderd dient te worden. De baksteenindustrie kan hierin structureel een rol vervullen door de uiterwaarden middels kleiwinning waar nodig te verlagen.

De zienswijzen hebben geleid tot aanpassing van het besluit. De begrenzing rond het bedoelde terrein is aangepast zodat alle in gebruik zijn de terreindelen op kaart zijn uitgezonderd. Dit aanwijzingsbesluit betreft alleen de begrenzing, waarden en doelen van het gebied. De aanwijzing betekent niet automatisch een beperking van ontgrondingen. Wel dient er bij de vergunningverlening voor ontgrondingen nadrukkelijk rekening te worden gehouden met de status als Natura 2000-gebied (reeds van toepassing sinds de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied in maart 2000). Het is duidelijk dat delfstoffenwinning een belangrijke economische activiteit in de uiterwaarden is, die ook gunstig kan uitwerken voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen van de betreffende gebieden. De loswal en de weg ernaartoe bij Spijk (gemeente Rijnwaarden) zijn op kaart uitgezonderd.

2.3.6.10 Kaartblad 21 bij het besluit van 23 april 2014 wordt vervangen door kaartblad 21 bij dit wijzigingsbesluit (datum kaartproductie: 22-6-2016):

Het nieuwe kaartblad 21 staat in een kaartbijlage bij de Nota van toelichting van wijzigingsbesluit DN&B/2016-038_066-068 | 038_066-068 Rijntakken (wijziging).

3. WIJZIGINGEN VAN DE INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN

3.1 Wijziging van de Nota van toelichting 'paragraaf 5.6 Vogelrichtlijn: niet-broedvogels', bijlage B.4.4 'Vogelrichtlijn: niet-broedvogels' en bijlage C.4.2.1 behorend bij het besluit van 23 april 2014 voor toendrarietgans (A039), kolgans (A041), grauwe gans (A043), brandgans (A045), en de smient (A050)

3.1.1 Uitspraak van de Raad van State IIIg en V:

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State vernietigt het besluit van de staatssecretaris van Economische Zaken van 23 april 2014, kenmerk PDN/2014-038 voor zover:

III g dat betrekking heeft op de instandhoudingsdoelstellingen voor de kolgans (A041), grauwe gans (A043), brandgans (A045), de smient (A050) en de toendrarietgans (A039).

V. De Afdeling treft de voorlopige voorziening inhoudende dat de instandhoudingsdoelstellingen zoals bedoeld onder III, sub g, blijven gelden, met dien verstande dat tevens de foerageerfunctie van het gebied tot de instandhoudingsdoelstellingen behoort; bepaalt dat de onder V. getroffen voorlopige voorziening vervalt op het moment waarop het door de staatssecretaris te nemen besluit in werking treedt.

Voor de voorgaande uitspraak heeft de afdeling het volgende overwogen (43.4):

"Uit de enkele stelling dat de vogels tevens gebruikmaken van de foerageergebieden buiten het aangewezen gebied, volgt naar het oordeel van de Afdeling echter niet dat deze functie binnen het Vogelrichtlijngebied niet langer van belang is voor het behalen van een gunstige staat van instandhouding voor de genoemde vogelsoorten. Bovendien heeft de staatssecretaris zijn stelling dat steeds meer vogels buiten het gebied foerageren en dat aanwijzing van deze functie binnen het gebied daarom niet noodzakelijk is, niet met gegevens onderbouwd. Gelet op het voorgaande is de afdeling van oordeel dat het besluit, voor zover dat betrekking heeft op de instandhoudingsdoelstellingen voor de kolgans (A041), grauwe gans (A043), brandgans (A045), de smient (A050) en de toendrarietgans (A039), reeds daarom niet gedragen kan worden door de daaraan ten grondslag gelegen motivering".

3.1.2. Uitgangspunten en conclusies bij de instandhoudingsdoelstellingen voor de foerageerfunctie

De instandhoudingsdoelstellingen voor de foerageerfunctie zijn ecologisch gemotiveerd door Sovon Vogelonderzoek Nederland in Sovon-rapport 2016/29¹ op verzoek van het ministerie van Economische Zaken. Hierna volgt een samenvatting van belangrijke uitgangspunten voor de foerageerdoelen en conclusies daarbij:

- op grond van artikel 6, tweede lid van de Habitatrichtlijn wordt verwacht dat passende acties worden ondernomen die redelijkerwijs mogen worden verwacht om te garanderen dat zich geen significante verslechtering of verstoring voordoet sinds de aanwijzingen van de Vogelrichtlijngebieden binnen de Rijntakken. Dit 'verslechteringsverbod' is ook uitgangspunt voor de doelformulering;
- gezien overweging 43.4 van de afdeling is de verwijzing naar binnendijkse foerageergebieden geschrapt uit de toelichtingen bij de doelen. Daarbij is overwogen dat de landelijke doelen een kader vormen voor de gebiedsdoelen, waarvan de som het landelijke doel maakt, *eventueel samen met een opgave buiten N2000*. Buiten N2000 kunnen dat binnendijkse gedooggebieden voor foeragerende ganzen en smienten zijn. Sovon heeft aangegeven dat de binnendijkse foerageergebieden in beginsel niet nodig zijn voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen binnen Natura 2000-gebied Rijntakken.² Daarom zijn de verwijzingen naar die opgave buiten N2000 geschrapt. Binnendijkse foerageergebieden hebben wel een ecologische relatie met die binnen het Natura 2000-gebied, namelijk dat ze een optimale benutting binnen N2000 kunnen versterken.

¹ van den Bremer L., Nienhuis J., van Winden E., van Roomen M., van Winden E. & Voslamber B. 2016. Draagkracht voor foeragerende ganzen en smienten in het Natura 2000-gebied Rijntakken. Sovon-rapport 2016/29. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

² Sovon-rapport 2016/29, pagina 5, voetnoot.

- de bestaande verspreidingsdoelstellingen bij de rust- en slaappleatsfunctie zijn niet overgenomen bij de nieuw geformuleerde doelstellingen. Verspreidingsdoelen zijn uit het kader voor de doelen alleen bekend bij habitattypen en habitatsoorten. Zie verder 3.1.8.;
- de draagkrachtschatting voor ganzen en smienten is gebaseerd op de periode 1999/2000 tot 2003/2004 omdat de soorten een landelijk gunstige staat van instandhouding kennen en behoud van de populaties op het niveau zoals aanwezig ten tijde van de oorspronkelijke aanwijzingen als Vogelrichtlijngebied voldoende is;
- het beleidsmatige uitgangspunt 'haalbaar en betaalbaar' betekent dat economische overwegingen een rol mogen spelen bij een *herstelopgave*. Bij de ganzen en smienten is een herstelopgave niet aan de orde;
- volgens het Natura 2000 doelendocument (2006) is voor de kolgans, grauwe gans en smient op landelijke schaal enige achteruitgang in omvang foerageergebied toegestaan ten gunste van specifieke habitattypen of soorten. Hoewel dit op gespannen voet staat met het verslechtingsverbod (zie eerste bullet hiervoor) zou de genoemde 'ten gunste formulering' zijn te overwegen met een harde wetenschappelijke onderbouwing van de noodzaak. Die ecologische onderbouwing is er momenteel niet. In Sovon (2016)³ is berekend of er in de huidige situatie voldoende draagkracht is. Dat is gedaan op basis van de ecotopenkaarten 2008 en (de verwachting voor) 2015. Daaruit blijkt dat er in 2008 modelmatig meer draagkracht was dan nodig voor het behalen van de foerageerdoelen, maar dat dat in 2015⁴ naar verwachting niet meer het geval is. Echter, het feitelijk voorkomen van ganzen laat een ander beeld zien. De foerageercapaciteit die nodig is voor de grasetende vogels (ganzen, zwanen en eenden) met een gebiedsdoelstelling, is circa 22,9 miljoen 'kolgansdagen' (pagina 11). Uit het feit dat de ganzenpopulatie sinds de periode waarop de doelen zijn gebaseerd, is gegroeid, blijkt dat er meer draagkracht is dan berekend. Wanneer wordt uitgegaan van het gemiddelde seizoensgemiddelde voor de periode 2010/2011-2014/2015, blijkt het gebied gedurende een seizoen ca. 27,7 miljoen 'kolgansdagen' te kunnen opvangen (wat dus meer is dan benodigd voor de doelstelling). Er is dus een overschatting van de benodigde draagkracht, een onderschatting van de beschikbare draagkracht of een combinatie van beide. Tegelijk is bekend dat er inmiddels waarschijnlijk een afname van geschikt leefgebied heeft plaatsgevonden in recente jaren: een deel van het areaal productiegasland is omgezet in natuurgrasland, dat voor ganzen minder voedzaam. Daarmee is er een einde gekomen aan de groei van de populatie in de Rijntakken. Bij de draagkrachtberekening voor ganzen en smienten heeft Sovon overigens voorzichtigheidshalve het hele populatiedoel van 17.900 smienten meegenomen, hoewel bekend is dat een klein deel van de smienten buiten het gebied Rijntakken foerageert en ook een ander type grasland prefereert dan ganzen. Mocht er ondanks de inschatting dat er voldoende draagkracht is, toch een knelpunt ontstaan met het realiseren van andere instandhoudingsdoelstellingen, of de uitvoering van overige wettelijke verplichtingen in het rivierengebied, dan is er in de Rijntakken wel voldoende grondgebied beschikbaar om de opvang van ganzen (en andere grasetende soorten) te continueren door grasland zo te beheren dat het geschikter wordt voor ganzen (en andere grasetende) soorten. In zijn algemeenheid geldt daarom ook dat de foerageerdoelen voor kolgans, grauwe gans, brandgans en toendrarietgans haalbaar zijn. Dat betekent dat er ruimte is voor maatregelen voor habitattypen zonder een significante verslechtering voor ganzen en smienten als gevolg;
- de aantalsontwikkeling voor smienten is ongunstig, maar met het oog op het verslechtingsverbod van artikel 6, tweede lid van de Habitatrichtlijn, is het populatiedoel van 17.900 smienten uit de periode 1999/2000-2003/2004 ten tijde van de aanwijzingen als Vogelrichtlijngebied gehandhaafd. Daarbij is voor de smient een doelstelling voor het totale leefgebied gekozen. Er is bij deze doelstelling geen onderscheid te maken naar functies, omdat smienten op verschillende manieren gebruik maken van het gebied. Het aantal smienten in de aanwijzing heeft dus betrekking op het totaal aantal aangetroffen smienten in het gebied, die om verschillende, niet noodzakelijkerwijs overlappende redenen, gebruik kunnen maken van het

³ Sovon-rapport 2016/29, figuur 3 op pagina 17 en figuur 4 op pagina 18.

⁴ Sovon-rapport 2016/29, pagina 19 eerste alinea: "Wanneer we uitgaan van de kaartbeelden uit 2015 is de beschikbare draagkracht nog steeds in gene van de scenario's voldoende voor het behalen van de delen. Het is echter onduidelijk in hoeverre de verwachtingskaart voor 2015 overeenkomt met de huidige inrichting".

gebied. Het genoemde aantal is voor de afzonderlijke vormen van gebruik dat door smienten kan plaatsvinden dus in feite een bovengrens. Echter: de inschatting is dat hooguit een paar procent van de smienten alleen buiten het gebied foerageert (pagina 12).

- van kolgans en grauwe gans zijn de populatiedoelen bij de rust- en slaappleatsfunctie gecorrigeerd voor de aantallen in Meinerswijk. Meinerswijk bij Arnhem is niet aangewezen als Natura 2000-gebied. Door afrondingen zijn de kleine correcties bij toendrarietgans en brandgans niet zichtbaar geworden in de aantallen.

3.1.3 In paragraaf 5.6 Vogelrichtlijn; niet-broedvogels van de Nota van toelichting van het besluit van 23 april 2014 (PDN/2014-038/038/066-068) wordt de instandhoudingsdoelstelling van A039 Toendrarietgans vervangen door de volgende tekst

A039 Toendrarietgans

Doel	Behoud omvang en kwaliteit van het foerageergebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 125 vogels (seizoensgemiddelde). Behoud omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleatsfunctie voor een populatie van gemiddeld 2.800 vogels (seizoensmaximum).
Toelichting	Het gebied heeft voor de toendrarietgans een functie als foerageergebied, rust- en slaappleats. De populatiedoelen in de doelstelling zijn afgeleid van de gemiddelden van de respectievelijke seizoensgemiddelden en seizoensmaxima van IJssel, Nederrijn, Gelderse Poort en Waal in de periode 1999/2000-2003/2004. De aantallen ganzen zijn van nationale en internationale betekenis. De soort neemt sinds begin jaren negentig toe. Deze toename lijkt te worden afgeremd.

3.1.4 In paragraaf 5.6 Vogelrichtlijn; niet-broedvogels van de Nota van toelichting van het besluit van 23 april 2014 (PDN/2014-038/038/066-068) wordt de instandhoudingsdoelstelling van A041 Kolgans vervangen door de volgende tekst

A041 Kolgans

Doel	Behoud omvang en kwaliteit van het foerageergebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 35.400 vogels (seizoensgemiddelde). Behoud omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleatsfunctie voor een populatie van gemiddeld 180.100 vogels (seizoensmaximum).
Toelichting	Het gebied heeft voor de kolgans een functie als foerageergebied, slaap- en rustplaats. De populatiedoelen in de doelstelling zijn afgeleid van de gemiddelden van de respectievelijke seizoensgemiddelden en seizoensmaxima van IJssel, Nederrijn, Gelderse Poort en Waal in de periode 1999/2000-2003/2004. De aantallen ganzen zijn van nationale en internationale betekenis. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Deze toename lijkt enigszins te stabiliseren. De genoemde aantallen zijn lager dan de actueel aanwezige aantallen. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.

3.1.5 In paragraaf 5.6 Vogelrichtlijn; niet-broedvogels van de Nota van toelichting van het besluit van 23 april 2014 (PDN/2014-038/038/066-068) wordt de instandhoudingsdoelstelling van A043 Grauwe gans vervangen door de volgende tekst

A043 Grauwe gans

Doel	Behoud omvang en kwaliteit van het foerageergebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 8.300 vogels (seizoensgemiddelde). Behoud omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleatsfunctie voor een populatie van gemiddeld 21.500 vogels (seizoensmaximum).
Toelichting	Het gebied heeft voor de grauwe gans een functie als foerageergebied, slaap- en rustplaats. De populatiedoelen in de doelstelling zijn afgeleid van de gemiddelden van de respectievelijke seizoensgemiddelden en seizoensmaxima van IJssel, Nederrijn, Gelderse

Poort en Waal in de periode 1999/2000-2003/2004. De aantallen ganzen zijn van nationale en internationale betekenis. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Deze toename lijkt enigszins te stabiliseren. De genoemde aantallen zijn lager dan de actueel aanwezige aantallen. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.

3.1.6 In paragraaf 5.6 Vogelrichtlijn; niet-broedvogels van de Nota van toelichting van het besluit van 23 april 2014 (PDN/2014-038/038/066-068) wordt de instandhoudingsdoelstelling van A045 Brandgans vervangen door de volgende tekst

A045 Brandgans

Doel Behoud omvang en kwaliteit van het foerageergebied met een draagkracht voor een regionale populatie van gemiddeld 920 vogels (seizoensgemiddelde). Behoud omvang en kwaliteit van de rust- en slaappleatsfunctie voor een regionale populatie van gemiddeld 5.200 vogels (seizoensmaximum).

Toelichting Het gebied heeft voor de brandgans een functie als foerageergebied, slaap- en rustplaats. De populatiedoelen in de doelstelling zijn afgeleid van de gemiddelden van de respectievelijke seizoensgemiddelden en seizoensmaxima van IJssel, Nederrijn, Gelderse Poort en Waal in de periode 1999/2000-2003/2004. De aantallen ganzen zijn van nationale en internationale betekenis. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Deze toename lijkt enigszins te stabiliseren. De genoemde aantallen zijn lager dan de actueel aanwezige aantallen. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.

3.1.7 In paragraaf 5.6 Vogelrichtlijn; niet-broedvogels van de Nota van toelichting van het besluit van 23 april 2014 (PDN/2014-038/038/066-068) wordt de instandhoudingsdoelstelling van A050 Smient vervangen door de volgende tekst

A050 Smient

Doel Behoud omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 17.900 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de smient een functie als foerageergebied, slaap- en rustplaats. . De doelstelling is afgeleid van de gemiddelden van de respectievelijke seizoensgemiddelden van IJssel, Nederrijn, Gelderse Poort en Waal in de periode 1999/2000-2003/2004 en betreft het totaal aantal aangetroffen smienten in het gebied, die om verschillende, niet noodzakelijkerwijs overlappende redenen, gebruik kunnen maken van het gebied (foerageren, slapen, drinken). De aantallen smienten zijn van nationale en internationale betekenis. Sinds begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen. Deze toename heeft zich na 2000 niet voortgezet en lijkt zelfs een negatieve trend te worden. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.

3.1.8 Aan bijlage B4 Toewijzing in standhoudingsdoelstellingen (hoofdstuk 5) van het besluit van 23 april 2014 (PDN/2014-038/038/066-068) wordt op pagina 58 de volgende definitie toegevoegd

Door de samenvoeging van vier gebieden is een Natura 2000-gebied ontstaan van grote omvang. Voor het behoud van de variatie aan habitattypen en het functioneren als leefgebied voor soorten, is het noodzakelijk om in de instandhoudingsdoelstelling voor habitattypen en soorten van de Habitatrichtlijn ook het aspect 'verspreiding' te noemen. Met behoud van verspreiding wordt bedoeld dat de betreffende waarden behouden moeten blijven op het geografische niveau van de deelgebieden (in de indeling zoals gehanteerd in het besluit) waar ze ten tijde van de inwerkingtreding van het besluit voorkwamen. Verspreiding is geen onderdeel van de instandhoudingsdoelstellingen voor vogels omdat behoud van verspreiding, lager dan op het geografische niveau van speciale beschermingszones, geen afzonderlijke doelstelling is volgens de Vogelrichtlijn en daarom ook niet in

het Natura 2000 Doelendocument. Overigens kan een zekere mate van behoud van verspreiding indirect wel van belang zijn als middel om het behoud van draagkracht en populatieomvang te garanderen, omdat ganzen bij voorkeur dicht bij slaapplekken foerageren en het gebruik van die slaapplekken sterk historisch bepaald is.

3.1.9 In B.4.4. Vogelrichtlijn van het besluit van 23 april 2014 (PDN/2014-038/038/066-068): niet broedvogels wordt de tabel 'Overige niet-broedvogelsoorten' vervangen door de volgende tabel

Overige niet-broedvogelsoorten					
Landelijke doelstelling: behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie					
Vogelsoort	Aantal gebieden	Landelijke doelstelling	Populatie Rijntakken (max)	Relatieve bijdrage *	Besluit
A005 Fuut ^{(a);(l)}	21	10.900	570	sf, B1	doel aangepast ^(k)
A017 Aalscholver ^(g)	23	24.500	1.300	sf, B1	doel aangepast ^(k)
A037 Kleine zwaan ^(b)	26	4.820	100	sf, C	doel aangepast ^(k)
A038 Wilde zwaan ^(c)	4	360	30	sf, B2	doel aangepast ^(k)
A039 Toendrarietgans ^(g)	12	34.100	125 (gem) 2.800 (max)	f, C s	wijzigingsbesluit ^(l)
A041 Kolgans ^{(g);(h)}	33	218.300	35.400 (gem) 180.100 (max)	f, A1 s	wijzigingsbesluit ^(l)
A043 Grauwe gans ^{(g);(h)}	28	86.300	8300 (gem) 21.500 (max)	f, B2 s	wijzigingsbesluit ^(l)
A045 Brandgans ^{(g);(h)}	26	140.900	920 (gem) 5.200 (max)	f, C s	wijzigingsbesluit ^(l)
A048 Bergeend ^(g)	15	48.900	120	sf, B2	doel toegevoegd
A050 Smient ^{(g);(h)}	43	258.200	17.900	fs, B2	wijzigingsbesluit ^(l)
A051 Krakeend ^{(g);(h)}	32	10.200	340	f, C	doel aangepast ^(k)
A052 Wintertaling ^(d)	23	21.000	1.100	f, C	doel aangepast ^(k)
A053 Wilde eend ^(g)	13	128.000	6.100	f, C	doel aangepast ^(k)
A054 Pijlstaart ^(c)	22	7.850	130	f, C	doel aangepast ^(k)
A056 Slobeend ^{(g);(l)}	36	5.750	400	f, C	doel aangepast ^(k)
A059 Tafeleend ^(e)	15	20.900	990	f, B1	doel aangepast ^(k)
A061 Kuifeend ^{(c);(l)}	19	75.700	2.300	f, C	doel aangepast ^(k)
A068 Nonnetje ^(a)	15	690	40	f, B1	doel aangepast ^(k)
A125 Meerkoet ^{(g);(l)}	20	89.700	8.100	f, B2	doel aangepast ^(k)
A140 Goudplevier ^(l)	12	32.300	140	f, C	doel toegevoegd
A142 Kievit ^(c)	8	75.500	8.100	f, B2	doel aangepast ^(k)
A151 Kemphaan ^(b)	6	39.500	1000	B1	doel toegevoegd
A156 Grutto ^(f)	20	6.000	690	C	doel aangepast ^(k)
A160 Wulp ^(g)	14	101.100	850	sf, C	doel aangepast ^(k)
A162 Tureluur ^(c)	9	18.480	65	sf, C	doel aangepast ^(k)

(*) Het gebied vervult hoofdzakelijk een slaapplekfunctie (s), foerageerfunctie (f) of beide (sf). De relatieve bijdrage is alleen berekend als het landelijke doel en het gebiedsdoel beide zijn gebaseerd op dezelfde waarde (óf seizoensmaximum óf seizoensgemiddelde).

- (a) Fuut en nonnetje: ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is landelijk een behoudsdoelstelling geformuleerd voor deze soorten vanwege slechte stuurbaarheid van vermoedelijke oorzaken (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (b) Kleine zwaan en kemphaan: ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is landelijk een behoudsdoelstelling geformuleerd. De recente afname is verbonden aan een afname op internationaal niveau en mogelijk aan enkele andere slecht stuurbare factoren (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (c) Wilde zwaan, pijlstaart, kuifeend, kievit en tureluur: ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is landelijk een behoudsdoelstelling voor deze soorten geformuleerd, omdat deze staat van instandhouding alleen gebaseerd is op toekomstverwachting (Natura 2000 doelendocument, 2006).

- (d) Wintertaling: ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding op het aspect populatie is landelijk een behoudsdoelstelling voor deze soort geformuleerd. De staat van instandhouding is gebaseerd op een populatieafname die niet leidt tot een waarde van minder dan 75% van de draagkrachtindicatie (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (e) Tafeleend: ondanks de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is landelijk een behoudsdoelstelling voor de tafeleend geformuleerd, vanwege slecht stuurbare oorzaken en enige compensatie door toename in de randmeren (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (f) Grutto: de grutto heeft gezien de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding op landelijk niveau een opgave voor uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied. Aangezien deze opgave niet te realiseren is binnen het Natura 2000-netwerk is in alle gebieden een behoudopgave voor de grutto geformuleerd (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (g) Aalscholver, toendrarietgans, kolgans, grauwe gans, brandgans, smient, kraakeend, wilde eend, slobeend, meerkoet en wulp: de staat van instandhouding van de soort is beoordeeld als "gunstig".⁵
- (h) Kolgans, grauwe gans, brandgans, smient en kraakeend: enige afname landelijk veroorzaakt door extensivering van landgebruik (onder andere door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar.
- (i) Fuut, slobeend, kuifeend en meerkoet: enige afname landelijk als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.
- (j) Goudplevier: de goudplevier heeft landelijk een opgave voor uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied. De verslechtering van de kwaliteit van het leefgebied is niet zichtbaar in de trend, deze laat een toename zien binnen het Natura 2000-netwerk. Dit betreft echter minder dan de helft van de Nederlandse vogels en is een gevolg van verschuivingen in de ligging van de pleisterplaatsen. Incidentele tellingen buiten het monitoringsnetwerk suggereren dat de kwaliteit van het leefgebied buiten het Natura 2000-netwerk is afgenomen. Herstelopgaven binnen het netwerk zijn in dit licht niet geformuleerd (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (k) De aantallen in de doelstelling zijn opnieuw berekend en hebben betrekking op het gehele Vogelrichtlijngebied Rijntakken. De aantallen zijn afgeleid van de notitie "Informatie over vogelsoorten in N2000 gebieden Rijntakken" (SOVON 2012).
- (l) Toendrarietgans, kolgans, grauwe gans, brandgans, smient: de instandhoudingsdoelstellingen van besluit PDN/2014-38|038/066-068 Rijntakken van 23 april 2014 zijn aangepast. Door een uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State behoort de foerageerfunctie van het gebied tot de instandhoudingsdoelstellingen.⁶ De populatiedoelen voor de foerageerfunctie zijn afgeleid van de seizoensgemiddelden in de periode 1999/2000-2003/2004 voor de Rijntakken.⁷ De populatiedoelen voor de slaapfunctie van toendrarietgans, kolgans, grauwe gans en brandgans zijn afgeleid van SOVON (2013)⁸ en gecorrigeerd voor de aantallen in Meinerswijk. Dit deelgebied behoort niet tot het Natura 2000-gebied Rijntakken. In samenhang met de wijziging van de doelstelling voor ganzen en de smient is de doelcomponent 'verspreiding' van de slaap- en rustfunctie uit de doelstelling verwijzend.

3.1. In Bijlage C, paragraaf 4.2.1 Rijntakken, pagina 136 (vijfde alinea en verder)-138 (tot en met de 4^e alinea) van het besluit van 23 april 2014 (PDN/2014-038|038/066-068) worden de zienswijzen en antwoorden over de instandhoudingsdoelen voor ganzen en smienten vervangen door de volgende tekst

Enkele insprekers zijn van mening dat de aanwijzing van de buitendijkse gebieden overwegend gebaseerd zijn op bestaande natuurwaarden, waardoor onvoldoende ruimte dreigt te ontstaan voor natuurontwikkeling (natte riviernatuur) in combinatie met grondstoffenwinning zoals kleiwinning. In dit verband is de inspreker vooral bezorgd over het overwegende belang dat wordt toegedicht aan agrarische graslanden ten behoeve van foeragerende en rustende watervogels, met name ganzen. Volgens de insprekers foerageren ganzen niet alleen buitendijks, maar vooral ook binnendijks. Deze binnendijkse gebieden worden door het ministerie van LNV onvoldoende in de rekenmodellen betrokken en daardoor suggereren de rekensommen een grote mate van afhankelijkheid van de ganzen van het buitendijkse gebied, aldus de insprekers.

Enkele andere insprekers plaatsen vraagtekens bij de sterk op behoud van bestaande natuurwaarden gerichte gebiedsaanwijzing bijbehorende bij de instandhoudingsdoelstellingen. Juist voor het rivierengebied zou naar mening van de insprekers veel meer ingezet moeten worden op een veel robuuster en dynamisch ontwikkelingsperspectief. Met name de hoge waardering die wordt meegegeven aan graslandvegetaties voor foeragerende en rustende watervogels, zoals ganzen, achten de insprekers contraproductief en ondoelmatig. Volgens de insprekers dreigt dit de goede kansen voor grootschalige, verdergaande natuurontwikkeling in combinatie met kleiwinning te frustreren.

⁵ De beschreven staat van instandhouding van de meerkoet wijkt af van de staat van instandhouding zoals gegeven in het Natura 2000 doelendocument (2006) (onder andere aanwijzingsbesluit IJsselmeer, Stcrt. 2010, 2212).

⁶ Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State, 10 februari 2016, nr. 201404167/1/R2.

⁷ Roomen van M., E. van Winden, D. Zoetebier en A. Boele. SOVON-notitie 14-09-2012. Informatie over vogelsoorten in N2000 gebieden Rijntakken.

⁸ Klaassen O., van Winden E., van Roomen M. & Schoppers J. 2013. Aantallen van ganzen op slaapplaatsen in toekomstig Natura 2000-gebied Rijntakken in 1999-2004 en 2007-2013. Sovon-rapport 2013/46. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Een andere inspreker is van mening dat de wetenschappelijke basis waarop de instandhoudingsdoelstellingen voor vogels zijn gebaseerd zeer beperkt is. Volgens de inspreker is er geen rekening gehouden met het feit dat de grasetende watervogels vooral buiten de Natura 2000-gebieden en in de binnendijkse gebieden foerageren. Hierdoor worden volgens de inspreker deze soorten te zwaar beschermd, waardoor andere soorten, zoals de zwarte stern, geen ontwikkelingsruimte krijgen. De inspreker verzoekt om bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen een duidelijke keuze te maken tussen de ontwikkelingen in het kader van het Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier en het behoud van foerageergebied binnen het Natura 2000-gebied. Een andere inspreker geeft aan dat in het kader van de Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier het Rijnstrangengebied gekwalificeerd is als retentiegebied en de Deltacommissie heeft recent geadviseerd om de rivier aanpassingswerken versneld uit te voeren. De inspreker kan niet overzien in welke mate dit de geformuleerde instandhoudingsdoelen beïnvloedt. Een andere inspreker wil dat er voor het rivierengebied nadrukkelijke keuzes worden gemaakt die gericht zijn op de versterking en ontwikkeling van nattere riviernatuur. Een andere inspreker is van mening dat het huidige Natura 2000-beleid een belemmering is voor de ontwikkeling van gewenste nieuwe natuur. De overmaat van grasetende watervogels zoals de kolgans (A041), grauwe gans (A043) en smient (A050) wordt volgens de inspreker op dit moment te zwaar beschermd terwijl de populatieontwikkeling hiertoe geen aanleiding geeft. Volgens de inspreker is dit in het nadeel voor de te ontwikkelen habitattypen ten gunste van zeldzame soorten als de roerdomp (A021), woudaap (A022) en zwarte stern (A197). Tevens wordt er volgens de inspreker geen rekening gehouden met het feit dat grasetende watervogels vooral buiten de Natura 2000-gebieden foerageren. De inspreker verzoekt daarom om nogmaals kritisch te kijken naar de aanwijzing van grasetende watervogelsoorten. Een andere inspreker verzoekt om achteruitgang in omvang van het foerageergebied van de kolgans (A041), grauwe gans (A043) en smient (A050) mede ten gunste van de moerasvogelsoorten roerdomp (A021), woudaap (A022) en/of grote karekiet (A0298) toe te staan in het aanwijzingsbesluit. De inspreker is van mening dat de activiteiten van diens bedrijf mogelijkheden biedt om bij te dragen aan de vergroting en kwalitatieve verbetering van het leefgebied van deze moerasvogelsoorten. Een andere inspreker is van mening dat de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebied Uiterwaarden Waal en dan met name de Oosterhoutsche Waarden meer ontwikkelingsgericht worden vastgesteld passend bij het dynamische karakter van het gebied. Daarbij verzoekt de inspreker om de aanwijzing als foerageer- en rustgebied meer in overeenstemming te doen zijn met het werkelijke foerageergedrag van de watervogels. Dat wil volgens de inspreker zeggen dat ook de binnendijkse foerageergebieden in de afwegingen betrokken worden.

De zienswijzen hebben niet geleid tot aanpassing van het besluit. De foerageerfunctie van de uiterwaarden voor grasetende watervogels behoort tot de instandhoudingsdoelstellingen. Uit de enkele stelling dat de vogels tevens gebruik maken van de foerageergebieden buiten het aangewezen gebied volgt naar het oordeel van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State echter niet dat deze functie binnen het Vogelrichtlijngebied niet langer van belang is voor het behalen van de gunstige staat van instandhouding voor de genoemde vogelsoorten.⁶ Op landelijke schaal is enige afname van de foerageercapaciteit door extensivering (onder andere door natuurontwikkeling) toelaatbaar. Er zijn instandhoudingsdoelstellingen opgenomen voor de kolgans, grauwe gans en smient omdat de vier deelgebieden in 2000 voor deze soorten zijn aangewezen als Vogelrichtlijngebied. Met het samenvoegen van de vier gebieden in het rivierengebied zijn de doelstellingen voor de vogelsoorten tevens van toepassing geworden op de voorkomens van de soorten binnen de als Vogelrichtlijn aangewezen delen van het Natura 2000-gebied Rijntakken. In het beheerplan worden deze doelen verder uitgewerkt. De (concept)maatregelen uit de Planologische Kernbeslissing 'Ruimte voor de Rivier' tasten het Natura 2000-netwerk niet aan en bieden kansen voor versterking van de Natura 2000-waarden. De genoemde ontwikkelingen met betrekking tot de genoemde habitattypen en broedvogels passen bij de desbetreffende instandhoudingsdoelstellingen. De ruimtelijke uitwerking daarvan vindt plaats in het beheerplan.

Een inspreker is het niet eens met de limieten voor achteruitgang van de foerageergebieden van de kolgans (A041), grauwe gans (A043) en de smient (A050), omdat er volgens de inspreker in het kader van de passende beoordeling doorgaans geen significante effecten te verwachten zijn en er ook anderszins voldoende uitruilmogelijkheden voor handen zijn. De inspreker is van mening dat de ten gunste formulering geschrapt dient te worden en per geval of project te toetsen of een eventuele achteruitgang van het foerageergebied al dan niet acceptabel is. Deze toetsing kan via het reguliere vergunningstraject in het kader van de Natuurbeschermingswet plaatsvinden.

Een andere inspreker verzoekt om de wetenschappelijke basis van de aanwijzing en de instandhoudingsdoelstellingen, en in het bijzonder de ten gunste formulering nog eens kritisch te beoordelen. De inspreker voegt hieraan toe dat de ten gunste formulering van de kolgans (A041), grauwe gans (A043) en smient (A050) compleet wordt opgeslokt door ingrepen die gerelateerd zijn aan projecten in het kader van de Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier, het project Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG) en het koepelplan. Nieuwe ontwikkelingen met een negatief effect op de instandhoudingsdoelstellingen, hoe klein ook, worden volgens de inspreker uitgesloten. De inspreker meent dat dit niet de bedoeling kan zijn.

Een inspreker geeft aan dat voor de kolgans (A041), grauwe gans (A043) en smient (A050) in Uiterwaarden Waal alleen een achteruitgang van 16% van het foerageergebied ten gunste van de habitattypen slikkige rivieroever (H3270), stroomdalgraslanden (H6120) en vochtige alluviale bossen (H91E0A) is toegestaan. Dit zijn volgens de inspreker echter niet de habitattypen welke van belang zijn voor verbetering van de gunstige staat van instandhouding van het porseleinhoen (A119), kwartelkoning (A122) en zwarte stern (A197). De inspreker wil dat kritisch de instandhoudingsdoelstellingen en de tegenstrijdigheden daarin kritisch worden beoordeeld en worden opgelost in het beheerplan.

In het aanwijzingsbesluit wordt ten aanzien van de kolgans (A041), de grauwe gans (A045) en de smient (A050) een achteruitgang in omvang van het foerageergebied toegestaan van maximaal 16%. Het is een inspreker onduidelijk waar die 16% op gebaseerd is en waarover die 16% berekend dient te worden.

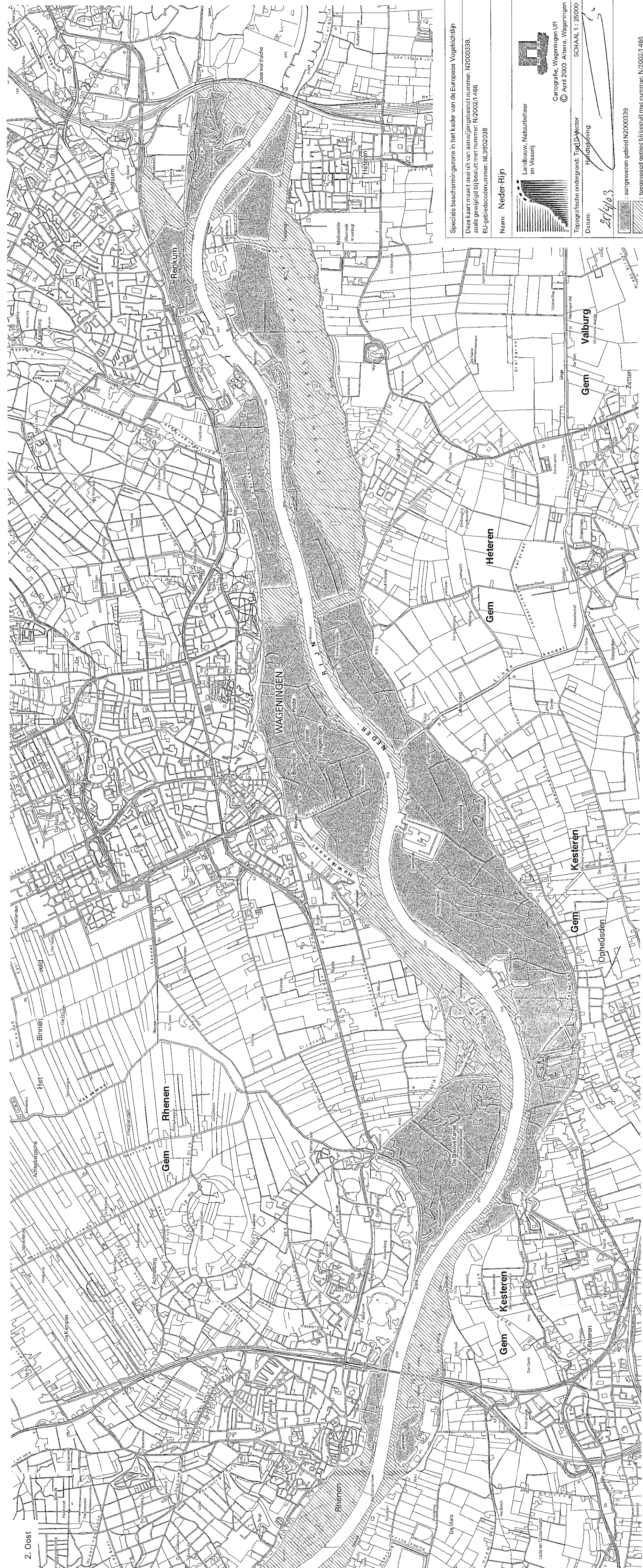
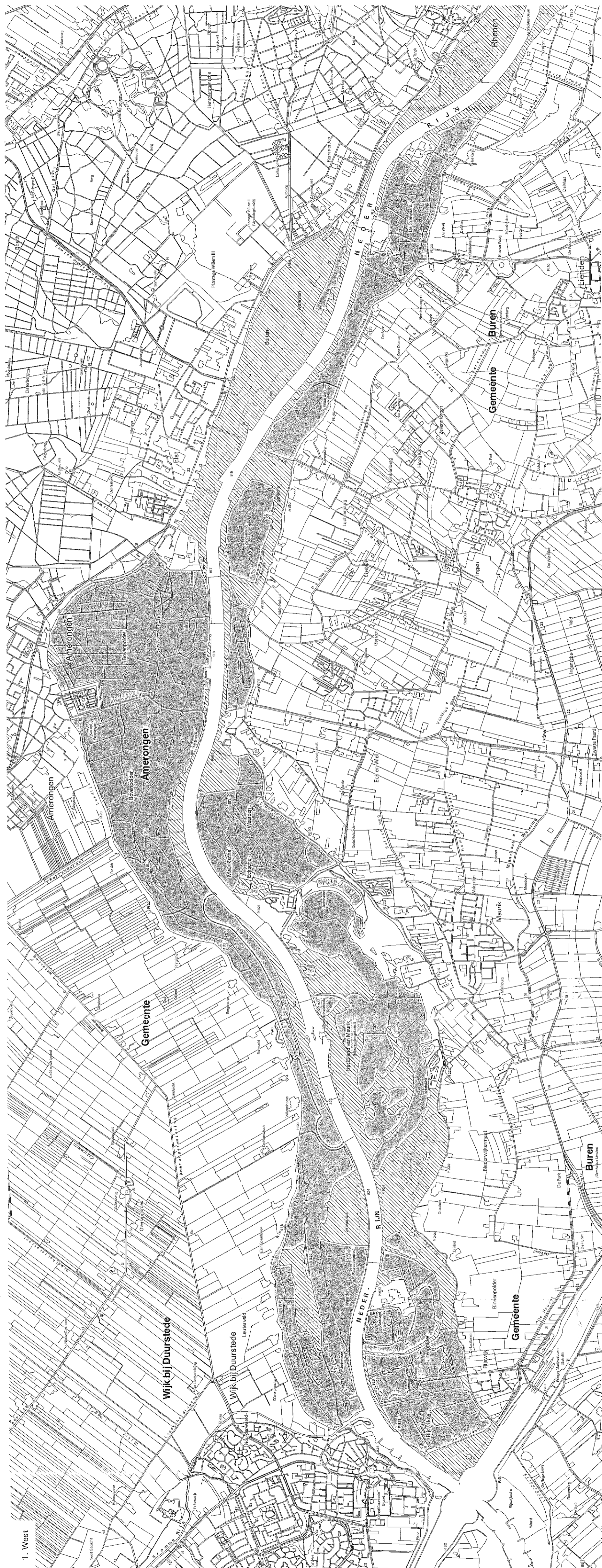
De zienswijzen hebben geleid tot aanpassing van het besluit. De ten gunste formulering en de procentueel toegestane achteruitgang van het foerageergebied zijn verwijderd uit de doelen van kolgans, grauwe gans en smient in het aanwijzingsbesluit van het Natura 2000-gebied Rijntakken. Zie ook reactie op voorgaande zienswijzen. Het porseleinhoen en de kwartelkoning hebben een herstelopgave voor het leefgebied conform de ontwerp besluiten voor de afzonderlijke deelgebieden. De opgave voor het leefgebied van de zwarte stern is gewijzigd. Zie daarvoor de toelichting bij de tabel van deze soort in bijlage B.4. Zie ook het antwoord op de zienswijze hiervoor.

Meerdere insprekers merken op dat in het Natura 2000 doelendocument wordt gesteld dat er een ten gunste formulering is in het nadeel van ganzen, kolangen (A041), grauwe ganzen (A043) en smienten en ten gunste van glanshaver- en vossenstaarthooilanden (H6510). De insprekers willen weten of en in hoeverre deze keuze in overeenstemming is met de eerdere aanwijzing van Natura 2000-gebieden op grond van de Vogelrichtlijn en de internationale verantwoordelijkheid die Nederland draagt voor de opvang van een groot aantal (niet-) broedvogels.

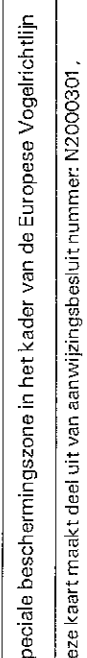
De zienswijzen hebben geleid tot aanpassing van het besluit. De ten gunste formulering waar in de zienswijzen naar wordt verwezen is verwijderd uit de doelstelling van betreffende soorten in het aanwijzingsbesluit. Er is geen aantoonbare ecologisch gemotiveerde noodzaak om het verslechteringsverbod ter zijde te stellen. Zie ook het antwoord op de zienswijzen hiervoor.

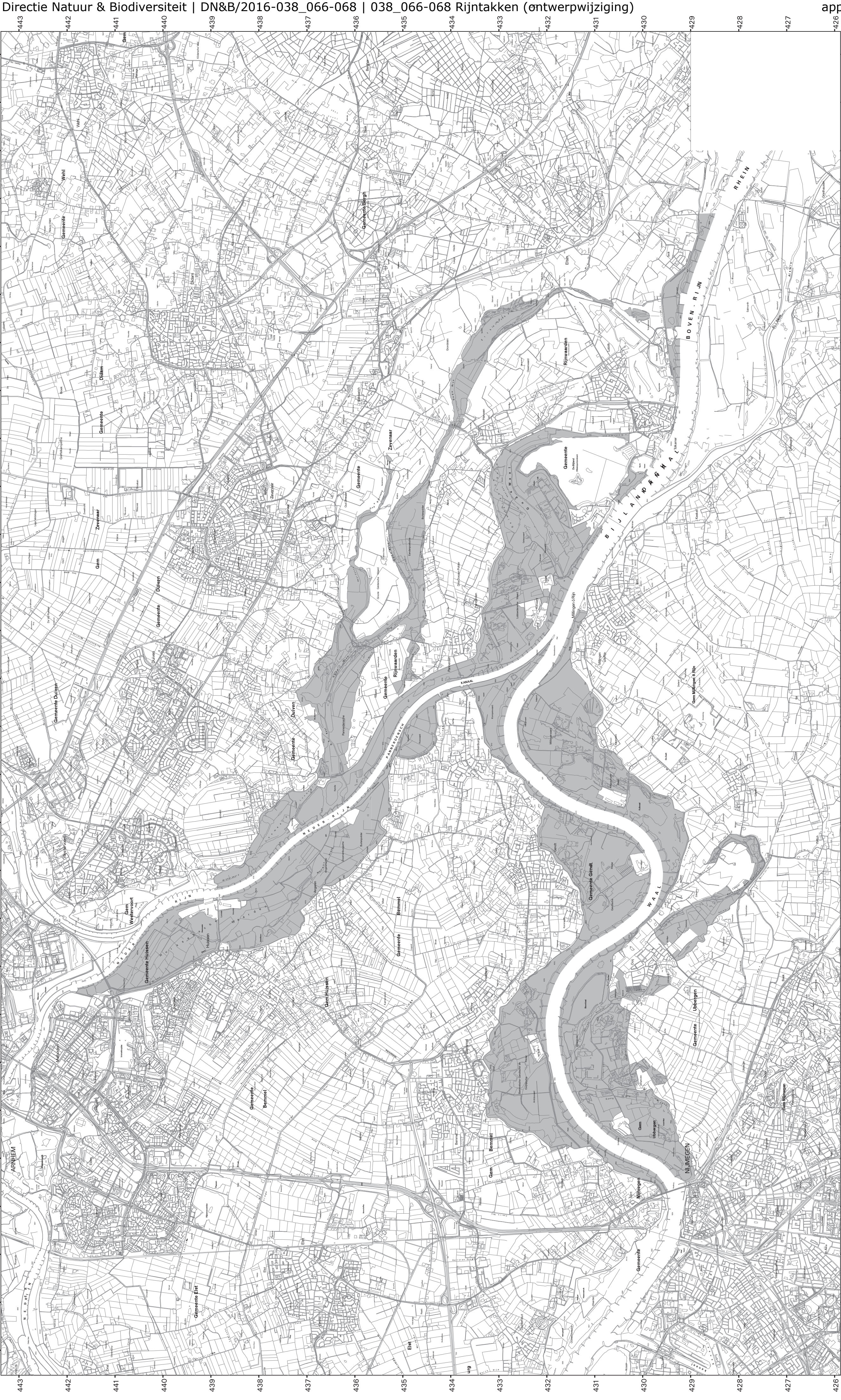
Appendix A

Oudere kaarten Vogel- en Habitatrichtlijngebieden binnen Rijntakken die gebruikt zijn voor toepassing van de exclaveringsformule

APPENDIX B

Tabel met gegevens van Vogelrichtlijnkaarten binnen Natura 2000-gebied Rijntakken

Overzicht Vogelrichtlijnkaarten Natura 2000-gebied Rijntakken**(de digitale versies van deze kaarten zijn in te zien op website www.rijksoverheid.nl/natura2000)**

Besluit	Kaartgegevens	Werking kaart	Kaartdelen
VR IJssel (besluit 24 maart 2000, N2000302)	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; Deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N200302; naam IJssel; tekendatum: 24-3-2000. ^(a)	Kaarten ingetrokken met besluit N2000 Rijntakken (PDN/2014-038 038/066-068). Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken (DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	deel 1 van 3 zuid deel 2 van 3 midden deel 3 van 3 noord
VR IJssel (besluit DN/2002/1463)	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; IJssel; tekendatum: 25-04-2003; aangewezen wordt het op de bij dit besluit behorende kaart aangegeven gebied, dat aansluit aan het op 24 maart 2000 aangewezen gebied. In zoverre wordt het besluit van 24 maart 2000 gewijzigd; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N200302, zoals gewijzigd bij besluit met nummer N/2002/1463, EU-gebiedscodenummer NL9802036; tekendatum 25-04-2003. ^(b)	Kaarten ingetrokken met besluit N2000 Rijntakken (PDN/2014-038 038/066-068). Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken (DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	deel 1 van 3 Zuid deel 2 van 3 Midden deel 3 van 3 Noord
VR IJssel (wijzigingsbesluit TRCJZ/2003/10522)	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; naam IJssel; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N/2000/302, zoals gewijzigd bij besluit met nummer N/2002/1463 en bij besluit met nummer TRCJZ/2003/10522; EU-gebiedscodenummer NL9802036; tekendatum 23-01-2004. ^(c)	Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken (DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	blad 1 van 4 blad 2 van 4 blad 3 van 4 blad 4 van 4
VR Gelderse Poort (besluit 24 maart 2000, N2000301)	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; Deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N200301; naam IJssel; tekendatum: 24-3-2000. ^(a)	Kaart ingetrokken met besluit N2000 Rijntakken (PDN/2014-038 038/066-068). Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken (DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	1 kaart
VR Gelderse Poort (besluit DN.2002/1464)	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; Gelderse Poort; april 2003; aangewezen wordt het op de bij dit besluit behorende kaart aangegeven gebied, dat aansluit aan het op 24 maart 2000 aangewezen gebied. In zoverre wordt het besluit van 24 maart 2000 gewijzigd; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N2000301, zoals gewijzigd bij besluit met nummer N/2002/1464, EU-gebiedscodenummer NL9902004. ^(b)	Kaart ingetrokken met besluit N2000 Rijntakken (PDN/2014-038 038/066-068). Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken (DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	1 kaart
VR Gelderse Poort (wijzigingsbesluit TRCJZ/2003/9951)	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; naam IJssel; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N/2000/301, zoals gewijzigd bij besluit met nummer N/2002/1464 en bij besluit met nummer TRCJZ/2003/9951 EU-gebiedscodenummer NL9902004 Tekendatum 08-12-2003. ^(c)	Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken (DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	1 kaart
VR Neder-Rijn (besluit 24 maart 2000, N2000339)	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N2000339; naam: Neder-Rijn; tekendatum 24-3-2000; 1 West, 2 Oost; schaal 1:25.000. ^(a)	Kaarten ingetrokken met besluit N2000 Rijntakken (PDN/2014-038 038/066-068). Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken (DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	1. West 2. Oost
VR Neder-Rijn (besluit DN.2002/1466)	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; Neder-Rijn; april 2003; aangewezen wordt het op de bij dit besluit behorende kaart aangegeven gebied, dat aansluit aan het op 24 maart 2000 aangewezen gebied. In zoverre wordt het besluit van 24 maart 2000 gewijzigd; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N2000339, zoals gewijzigd bij besluit met nummer N/2002/1466, EU-gebiedscodenummer NL9802038 Tekendatum 25-04-2003. ^(b)	Kaarten ingetrokken met besluit N2000 Rijntakken (PDN/2014-038 038/066-068). Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken (DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	1. West 2. Oost
VR Neder-Rijn (wijzigingsbesluit)	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; naam Neder-Rijn; deze	Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken	blad 1 van 2 blad 2 van 2

TRCJZ/2003/10790)	kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N/2000/339, zoals gewijzigd bij besluit met nummer N/2002/1466 en bij besluit met nummer TRCJZ200310790 EU-gebiedscodenummer NL9802038 Tekendatum 23-02-2004. ^(c)	(DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	
Besluit	Kaartgegevens	Werking kaart	Kaartdelen
VR Waalwaterwaarden (besluit 24 maart 2000, N2000307)	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N2000307; naam: Waalwaterwaarden; tekendatum 24-3-2000; 1 kaart; schaal 1:25.000. ^(a)	Kaart ingetrokken met besluit N2000 Rijntakken (PDN/2014-038 038/066-068). Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken (DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	1 kaart
VR Waal (besluit DN.2002/1465)	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; Waal; april 2003; aangewezen wordt het op de bij dit besluit behorende kaart aangegeven gebied, dat aansluit aan het op 24 maart 2000 aangewezen gebied. In zoverre wordt het besluit van 24 maart 2000 gewijzigd; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N2000307, zoals gewijzigd bij besluit met nummer N/2002/1465, EU-gebiedscodenummer NL2000011 ; tekendatum 25-04-2003. ^(b)	Kaart ingetrokken met besluit N2000 Rijntakken (PDN/2014-038 038/066-068). Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken (DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	1 kaart
VR Waal (wijzigingsbesluit TRCJZ/2003/10236)	Speciale beschermingszone in het kader van de Europese Vogelrichtlijn; deze kaart maakt deel uit van aanwijzingsbesluit nummer N/2000/307, zoals gewijzigd bij besluit met nummer N/2002/1465 en bij besluit met nummer TRCJZ/2003/9951. Bij laatstgenoemd besluit is aan het gebied Waal toegevoegd de bij besluit d.d. 11 oktober 1995 met nummer DN.965400 onder de naam "Kil van Hurwenen" aangewezen speciale beschermingszone; naam Waal; EU-gebiedscodenummer NL2000011; tekendatum: 12-02-2004. ^(c)	Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken (DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	blad 1 van 2 blad 2 van 2
VR Kil van Hurwenen en omstreken (DN.965400)	Begrenzing speciale beschermingszone "Kil van Hurwenen" in het kader van de EG-Vogelrichtlijn; schaal 1:25.000	Besluit ingetrokken met wijzigingsbesluit Rijntakken (DN&B/2016-038 Rijntakken (wijziging)).	
N2000 Rijntakken (PDN/2014-038 038/066-068; Stcrt. 2014, nr.12056)	Natura 2000-gebied #38,66-68 Rijntakken; Kaart behorende bij het aanwijzingsbesluit PDN/2014-038 tot aanwijzing als speciale beschermingszone onder de Habitatrichtlijn (NL2003022, NL2003005, NL9801024, NL2003041) en ter wijziging van de besluiten tot aanwijzing van de Vogelrichtlijngebieden (NL9802036, NL9802038, NL9902005, NL2000011); tekendatum: 23 april 2014. ^(d) De bijlage A kaarten laten de wijzigingen zien van het Vogelrichtlijngebied op 23 april 2014.	De kaarten voor zover van toepassing op de in de aanhef genoemde besluiten worden ingetrokken (N2000-besluit Rijntakken artikel 2, lid e). Volgens de aanhef van artikel 2 zijn dit de VR besluiten uit 2000 en 2003 van IJssel, Neder-Rijn, Gelderse Poort en Waal.	1 t/m 21
Wijzigingsbesluit DN&B/2016-038 038/066-068 Rijntakken (wijziging)	Natura 2000-gebied Rijntakken. Kaart behorende bij besluit DN&B/2016-038 038/066-068 Rijntakken (wijziging) tot wijziging van het aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Rijntakken PDN/2014-038 van 23 april 2014. De kaartbladen 10, 13, 14, 17 en 21 zijn met dit wijzigingsbesluit vervangen. De bijlage A kaarten laten de wijzigingen zien van het Vogelrichtlijngebied op de datum van het wijzigingsbesluit. ^(e)	In werking op de dag na bekendmaking in de Staatscourant.	Kaartbladen 10, 13, 14, 17 en 21

(a) Schaal: 1:25.000; opdrachtgever: ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij; cartografie Dienst Landelijk Gebied; copyright 2000, Alterra, Wageningen.

(b) Schaal: 1:25.000; opdrachtgever: ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij; cartografie Wageningen UR; copyright april 2003, Alterra, Wageningen.

(c) Schaal 1:25.000; opdrachtgever: ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit; cartografie: Wageningen UR, copyright december 2003 of januari 2004 Alterra Wageningen.

(d) Schaal 1:25.000; opdrachtgever Ministerie van Economische Zaken.

(e) Schaal: 1:25.000; opdrachtgever Ministerie van Economische Zaken; kaartproductie Alterra Wageningen UR.

KAARTENBIJLAGE¹

Nieuwe Natura 2000-kaarten van Natura 2000-gebied Rijntakken op basis van wijzigingsbesluit
DN&B/2016-038_066-068 | 038_066-068 Rijntakken (wijziging).

¹ Op de website zijn de nieuwe Natura 2000-kaarten 10, 13, 14, 17, 21 geplaatst los van het wijzigingsbesluit.

Bijlage 15 Advies Klankbordgroep

Advies Klankbordgroep Rijntakken

Geachte heer van Dijk,

Het provinciaal bestuur heeft de Klankbordgroep Rijntakken ingesteld als adviescommissie van Gedeputeerde Staten met als opdracht haar te adviseren over het beheerplan van het Natura 2000 gebied van de Rijntakken. Op 20 december hebben wij het concept beheerplan in onze Klankbordgroep besproken. Middels dit advies geven wij u graag onze opvattingen.

Op verzoek van Gedeputeerde Staten van uw provincie zijn wij al vanaf 2008 betrokken bij het opstellen van een beheerplan voor de Rijntakken. In 2010 hebben wij een eerder concept van het beheerplan besproken. Daarna is het een tijd lang relatief rustig geweest rond het beheerplan in verband met onder andere de uitwerking van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) en het uitblijven van een definitief aanwijzingsbesluit voor de Rijntakken. U heeft begin dit jaar aangegeven niet langer te willen wachten met het beheerplan tot dat er een definitief aanwijzingsbesluit is. U heeft er voor gekozen het beheerplan vooruitlopende op de definitieve aanwijzing op te stellen en met het beheerplan het aanwijzingsbesluit zowel wat betreft proces (snelheid) als inhoud te sturen. Wij ondersteunen deze aanpak van harte omdat wij van mening zijn dat beheerders, gebruikers en ondernemers in en rond de Rijntakken gebaat zijn bij duidelijkheid enerzijds en anderzijds een relevante bijdrage vanuit hun gebiedskennis kunnen inbrengen.

Wij waarderen het dat u ons vanaf het begin van het proces de gelegenheid hebt gegeven mee te denken bij het opstellen van het plan. Wij zijn van mening dat het beheerplan de ruimte die de regelgeving omtrent Natura 2000 biedt optimaal benut om tot een goede afstemming te komen tussen de natuuropgaven en beheerders en gebruikers van het gebied. Dit levert een relevante bijdrage aan het draagvlak voor Natura 2000 in het gebied. Wij constateren tevens met instemming dat het beheerplan een goed leesbaar document is geworden.

Wij adviseren GS het volgende:

1. Programmatische Aanpak Stikstof (PAS)

Een belangrijke overweging en verstrekpunt voor onze beoordeling van het beheerplan vormt het uitgangspunt dat de PAS wordt vastgesteld en er voldoende ontwikkelruimte ontstaat voor een verdere ontwikkeling van de landbouw, de industrie, de delfstoffsector en andere sectoren in en om de Rijntakken. Mocht het onverhoopt niet tot een succesvolle en evenwichtige PAS komen dan willen wij ons advies over het concept beheerplan opnieuw bezien, omdat wij ons in die situatie ernstige zorgen

maken over de continuering van de bedrijvigheid in genoemde sectoren, terwijl de realisering van de natuuropgaven niet bij voorbaat succesvoller zal zijn.

Wij adviseren u bij de implementatie van de PAS te komen tot één provinciegrens - overschrijdend stikstof toetsingskader voor nieuwe ontwikkelingen in de gehele Rijntakken. Tevens verzoeken wij u om zo snel mogelijk duidelijkheid te verschaffen over dit op te stellen toetsingskader en de wijze waarop de ontwikkelruimte verdeeld gaat worden.

In relatie tot de stikstofproblematiek verzoeken wij u om in het beheerplan het volgende aan te geven: “bij de uitwerking van de uitbreidingsdoelstellingen voor droge graslanden (binnen en buiten de kerngebieden) moet rekening gehouden worden met nabij gelegen (landbouw)bedrijven. Het laten ontstaan van nieuwe knelpunten ware zo veel mogelijk te voorkomen”.

2. Uitgangspunten voor het aanwijzingsbesluit

Het concept beheerplan begint met de contouren van het definitieve aanwijzingsbesluit te schetsen. De contouren zijn ‘afgeleid’ uit ambtelijk informatie vanuit het Ministerie van EZ. Deze contouren vormen het kader waarbinnen het concept beheerplan is opgesteld. Ten aanzien hiervan willen wij het volgende bij u onder de aandacht brengen:

- A. Wij zijn verheugd met het samenvoegen van de vier ontwerp aanwijzingsbesluiten voor de Rijntakken tot één aanwijzing. Wij zijn van mening dat één besluit betere mogelijkheden biedt om de Natura 2000 doelen te realiseren in samenhang met andere functies in het gebied. Mocht dit onverhoopt tot problemen leiden, dan worden wij graag betrokken bij de dan ontstane opgave.
- B. Wij constateren dat de complementaire doelen zullen vervallen. Dit betekent dat uitbreidingsopgaven voor habitattypen of habitatsoorten binnen het HR-gebied gerealiseerd moeten worden. Het concept beheerplan laat zien dat dit mogelijk is binnen de nieuwe begrenzing van het HR-gebied. Bij eventuele wijzigingen van die begrenzing zal er op toe moeten worden gezien dat de balans tussen opgaven en beschikbare ruimte binnen het HR-gebied in evenwicht blijft.
- C. Vanuit het Ministerie van EZ zijn meerdere uitbreidingen van de begrenzing van het habitatrictlijngebied voorgesteld. Als basis hiervoor heeft het Ministerie zienswijzen op de ontwerp aanwijzingsbesluiten gehanteerd en nieuwe gegevens wat betreft het voorkomen van soorten en habitats. Het voorliggend ontwerp beheerplan laat zien dat deze uitbreidingen veelal inderdaad een wat betreft (potentiële) Natura 2000 waarden waardevolle aanvulling betekenen. Wanneer de lijnen uit het beheerplan wat betreft de PAS, bestaand gebruik en nieuwe ontwikkeling in de toekomst worden vastgesteld dan heeft de uitbreiding van het HR-gebied geen negatieve gevolgen voor de sectoren in en om het gebied.

Wanneer echter rond deze thema's een ander (beleids)kader tot stand komt dan willen wij de voorgestelde uitbreidingen van het HR-gebied opnieuw bezien.

Wij ondersteunen de aanwijzing als habitatrichtlijngebied van delen van dijktaaluds waarop het type glanshaverhooiland aanwezig is. Wij realiseren ons daarbij dat deze "linten" in relatie tot stikstofdepositie mogelijk gevolgen heeft voor nabij gelegen (landbouw)bedrijven. Wij verzoeken u in voorkomende gevallen tot een plaatselijke maatwerkoplossing te komen. Tevens vragen wij u te onderzoeken of de stikstofgevoeligheid van glanshaverhooilanden op dijken het toelaat om in het kader van de NB-wet vergunningverlening tot een ander oordeel te komen dan bij elders voorkomende glanshaverhooilanden.

- D. Wij onderschrijven de aanpassing van de ganzendoelstelling in Rijntakken, van foerageergebied naar rust- en slaapgebied. Deze wijziging maakt toekomstige (natuur)ontwikkelingen in het gebied mogelijk. Wij verzoeken u in het beheerplan aan te geven dat er ruim voldoende foerageermogelijkheden voor ganzen in het gebied zijn. Indien dit zo in het beheerplan wordt opgenomen is in voorkomende gevallen toetsing aan foerageermogelijkheden niet nodig.

3. Herverkaveling van bos

Wij onderschrijven de in het concept-beheerplan voorgedragen oplossing voor de problematiek van hoogwaterveiligheid in relatie tot bos in de uiterwaarden. Wij zien in het voorstel om via herverkaveling van bos boskernen te realiseren de oplossing voor de problematiek. Wij adviseren u deze win-win situatie voor natuur en veiligheid met nadruk te bepleiten bij uw Rijkspartners. Ook buiten het Habitatrichtlijngebied, waar voor bos niet de wettelijke bescherming van de Natuurbeschermingswet geldt, biedt de realisatie van boskernen via herverkaveling goede kansen voor zowel veiligheid als voor ecologische versterking.

4. Bestaand gebruik

Het beheerplan geeft aan dat door uitvoering van de maatregelen uit het beheerplan de mogelijk negatieve effecten van bestaand gebruik zodanig worden verminderd, dat de Natura 2000 doelen in zicht komen. Dat betekent dat al het bestaand gebruik zonder verdere voorwaarden doorgang kan vinden.

Voor ondernemers in het gebied die hun bedrijfsvoering na 24 maart 2000 en zonder NB-wet vergunning hebben aangepast blijft echter de onzekerheid of zij alsnog een vergunning moeten aanvragen (en zullen krijgen). Voor bedrijven die zich de komende jaren verder willen doorontwikkelen en daarvoor een NB-wet vergunning moeten

aanvragen zal de vergunningsprocedure niet alleen betrekking hebben op de nieuwe situatie, maar ook op de al jaren bestaande situatie. Dit komt ons zeer ongewenst voor. Met nadruk dringen wij er bij u op aan voor het relevante bestaande gebruik, inclusief projecten en handelingen, een objectieve natuurtoets uit te laten voeren. Op basis hiervan zal in het beheerplan aangegeven moeten worden welk bestaand gebruik aanwezig op 31 maart 2010 zonder NB-wet vergunning doorgang kan vinden (eventueel met in achtneming van mitigerende maatregelen).

5. Ambitie eerste beheerplanperiode

Het concept-beheerplan laat zien dat in de eerste beheerplanperiode voor veel doelen veel kan worden bereikt. Een deel van het maatregelenpakket past binnen de natuurbudgetten van de EHS. De doelrealisatie is echter ook voor een groot deel gekoppeld aan andere programma's zoals Ruimte voor de Rivier en Kaderrichtlijn Water. De Natura 2000 doelstelling staat in deze programma's niet centraal en kan daardoor onder druk komen te staan. Wij verzoeken u uw mede bevoegde instanties te attenderen op hun verantwoordelijkheid voor het realiseren van de Natura 2000 doelstelling in hun programma's. Wij geven u, als trekker van het beheerplan, in overweging, de regie op de uitvoering van het beheerplan ter hand te nemen. Een deel van het maatregelenpakket betreft maatregelen in het kader van de PAS en maatregelen ter mitigatie van negatieve effecten van het bestaand gebruik. Uitvoering van deze maatregelen is van groot belang om bestaande (economische) activiteiten in en rond het gebied voort te kunnen zetten en verder te ontwikkelen. Wij verzoeken u deze maatregelen voortvarend uit te voeren. Verder attenderen wij u erop dat aan de doelstellingen voor moerasvogels en droge graslanden een sense of urgency is toegekend. Maatregelen voor deze soorten moeten voor 2016 worden genomen. Daarom verzoeken wij u juist deze maatregelen met voorrang op te pakken.

6. Beheerplan biedt kader voor vergunningverlening voor nieuwe activiteiten

Het beheerplan geeft aan dat het bestaand gebruik in en rond Rijntakken doorgang kan vinden en biedt kaders voor de beoordeling van nieuwe ontwikkelingen voor de verschillende sectoren. De Klankbordgroep wil dat het bevoegd gezag bij vergunningverlening naar de geest van het beheerplan handelt voor zover dat mogelijk is binnen de kaders van de Natuurbeschermingswet. De geest van het beheerplan die, conform de natuurlijke dynamiek van het gebied, uitstraalt dat niet alles altijd het zelfde hoeft te zijn, het aan de beheerder is hoe en waar precies hij de in het beheerplan afgesproken resultaten behaalt en iedere keer zoekt naar mogelijkheden om verschillende functies aan elkaar te binden (bijvoorbeeld delfstofwinning in combinatie

met natuurontwikkeling en recreatieontwikkeling ten behoeve van de versterking van de leefbaarheid van dorpen en steden, of de realisering van veiligheid bij hoogwater en de realisering van boskernen). Om dit in de praktijk mogelijk te maken pleiten wij er voor dat u initiatiefnemers in een vroeg stadium de mogelijkheid biedt hun idee/planvorming in een voortoets te bespreken met de vergunningverlener. Die mogelijkheid is er nu meestal alleen voor ver uitgewerkte plannen, terwijl het alleszins wenselijk is dat er juist vanaf het begin van de planvorming rekening gehouden wordt met natuuraspecten om goede plannen en functiecombinaties van de grond te krijgen.

Wijzigingen in het bestaand gebruik worden beschouwd als een nieuwe ontwikkeling. Bij wijziging moet zowel de wijziging als de bestaande situatie worden getoetst. Wij verzoeken u in het beheerplan op te nemen dat zodanige toetsing bij wijziging uitsluitend dient te geschieden indien van die wijziging redelijkerwijs een substantieel additioneel effect is te verwachten voor de Natura 2000 doelen.

Het beheerplan biedt kaders waarbinnen nieuwe activiteiten zonder NB-wet vergunning kunnen plaatsvinden. Binnen deze kaders kan worden uitgesloten dat dit gebruik binnen de beheerplanperiode er de oorzaak van is dat het gewenste doelbereik niet wordt gerealiseerd. De geschetste kaders zullen nog in een objectieve natuurtoets moeten worden bevestigd. Wij verzoeken u deze natuurtoets te laten uitvoeren en vragen hierbij speciale aandacht voor de verstoring door geluid en licht.

Verder is het van belang dat cumulatieve effecten van projecten en ingrepen in beeld worden gebracht om te voorkomen dat een opeenstapeling van (kleinere) ingrepen uiteindelijk tot ongewenste effecten leidt. Wij verzoeken u erop toe te zien dat op één plek een cumulatieboekhouding wordt bijgehouden. Zowel de vergunningverlener als een initiatiefnemer zijn gebaat bij een dergelijke boekhouding.

7. Monitoring en handhaving

Wij achten monitoring van de resultaten alsmede de handhaving van groot belang om de doelen in de Rijntakken te halen. In het concept-beheerplan is aangegeven dat beide aspecten nog verder zullen worden uitgewerkt in een monitoringsaanpak en een handhavingsbeleid. Wij verzoeken u beide uitwerkingen voortvarend en samen met de andere bevoegde gezagen op te pakken en erop toe te zien dat er voldoende middelen voor de uitvoering hiervan beschikbaar zijn.

8. Toegankelijke uiterwaarden verhogen het draagvlak voor natuur

Het draagvlak voor Natura 2000 staat onder druk. Wij zien uitvoering van het beheerplan als een geschikte mogelijkheid om het draagvlak terug te winnen door in het beheerplan duidelijk te maken wat er moet gebeuren in het gebied en wat de gevolgen voor de bewoners en ondernemers in en rond het gebied zijn. Onder de punten 4 en 6 hebben wij u gevraagd hierover zoveel mogelijk duidelijkheid te verschaffen in het beheerplan.

Wij achten het in dit verband van belang dat uiterwaarden toegankelijk blijven (en in grote mate worden) voor recreanten, met name uit de regio. Een goede zonering en het nemen van mitigerende maatregelen ter voorkoming van negatieve effecten zien wij hierbij als voorwaarde. Wij verzoeken u om met bovenstaande rekening te houden bij de uitwerking van projecten voortkomend uit het beheerplan.

Tot slot adviseren wij u en andere betrokken partijen, om de uitvoering van het plan voortvarend ter hand te nemen zodat behoud en herstel van de natuurkwaliteiten zo snel mogelijk in gang wordt gezet. Niet alleen de natuur profiteert hiervan. Op deze wijze wordt er ruimte gecreëerd voor nieuwe ontwikkelingen in meerdere economische sectoren in het gebied.

Aldus vastgesteld in de vergadering van de Klankbordgroep op donderdag 20 december '12

Hoogachtend,

De Klankbordgroep beheerplan Natura 2000 Rijntakken,

Namens deze

Servaas Huys

Voorzitter

In de Klankbordgroep Rijntakken hebben de volgende partijen zitting:

LTO Gelderland, LTO Overijssel, Recron, ANWB Regiokantoor Oost Nederland, Hengelsportfederatie Midden Nederland, Watersport Verbond Gelderland, FODI, Cascade, Vereniging Koninklijke Nederlandse Bouwkeramiek, Kamer van Koophandel, SER Gelderland, VNO/NCW, KSV Schuttevaer, Staatsbosbeheer Regio Oost, Gelders Particulier Grondbezit, Natuurmonumenten Regio Gelderland, Natuurmonumenten Regio Overijssel/Flevoland, Stichting Het Utrechts Landschap, Stichting Het Gelders Landschap, Gelderse Milieufederatie, Vogelbescherming Nederland, Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging, Vereniging Nederlandse Riviergemeenten, Vereniging Kleine Kernen.

Provincie Gelderland

Markt 11

6811 CG Arnhem

Postbus 9090

6800 GX Arnhem

T (026) 359 99 99

provincieloket@gelderland.nl

www.gelderland.nl